TERTIVM VOLVMEN.

ARISTOTELIS STAGIRITAE LIBRI MORALEM TOTAM PHILOSOPHIAM COMPLECTENTES,

CVM

AVERROIS CORDVBENSIS IN MORALIA NICOMACHIA EXPOSITIONE,

ET IN PLATONIS LIBROS DE REPVBLICA PARAPHRASI:

Quorum indicem verſa pagina explanat.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

Cum ſummi Pontificis, Gallorum Regis, Senatusq; Veneti decretis.

VENETIIS APVD IVNTAS .M D L.

IN HOC TERTIO VOLVMINE HÆC CONTINENTVR.

ARISTOTELIS Moralium Nicomachiorum libri Decem, Ioanne Bernardo Feliciano interprete. fo.1.

Magnorū Moraliū libri Duo, Georgio Valla Placentino interprete.79.

Moralium Eudemiorum libri Quatuor: Primus, Secundus, Tertius,& Septimus, incerto interprete. Quartum vero, Quintum, & Sextum in Quinto, Sexto, & Septimo Nicomachiorum reperies, cum idem ad verbum hi cum illis ſint. .97.

De virtutibus libellus, Alexandro chamaillardo interprete. .114.

Politicorum libri Octo, Leonardo Aretino interprete. .116.

Oeconomicorum libri Duo, ſeu vnus in duas diuiſus partes, Aretino interprete. .161.

Eorundem Oeconomicorum libri Duo, Bernardino Donato Veronenſi interprete. Primi quidem dimidium e Græco ab ipſo tranſlatum: reliquum vero, cum Græcum codicem non haberet, paraphraſi expreſſum. .167.

Secundus vero, qui in Latinis alijs codicibus non niſi paucis legebatur, e Grȩco translatus. .169.

Libri quidem omnes diligentiſſime caſtigati, ac in ſummas collecti, & in capita diuiſi,

AVERROIS in libros Decem Moralium Nicomachiorum Expoſitio diligentiſſime caſtigata, ac ſingulis ipſius textus capitibus aptiſſime ſubordinata: cum prius tranſpoſite multis in locis legeretur. .1.

Paraphraſis in libros Platonis de Republica, Iacob Mantino interprete. .174.

LEONARDI Aretini in libros Oeconomicorum explanatio. .162.

Ante ſingula vero opera appoſitæ ſunt ipſorum translatorum præfationes, & in Moralia Eudemia ipſius Aretini: doctiſſimæ quidē, ac non parum ad eorum, quæ in ipſis tractantur, intelligentiam conferentes.

Summarum, ac Capitum index in voluminis initio.

Quæ omnia ex præfatione exquiſitius comprehendes.

IOANNIS BERNARDI FELICIANI
IN MORALIA ARISTOTELIS PRAEFATIO.

De duplici hominis felicitate, dupliciq́; eius vita, actiua & contemplatiua: ad quas nos præcipue in hoc opere inſtruit Philoſophus.

VNiuſcuiuſque rei ſubſtantia conſideratur, quatenus ab efficiente cauſa producitur, ex eaq́; procedit: perfectio uero, quatenus ad cauſam res producta conuertitur, eamq́; imitatur. unde cum à Deo ſummo opifice omnia quæ uniuerſum hunc mundi uiſibilis ornatum conſtituunt, in lucem fuiſſent producta: cæteris datum eſt, ut in ſua quidque natura perſiſtens, ſibiq́; inſitum à principio ſtatum conſeruans tacito quodam naturæ ordine ad auctorem ſuum referretur, atque ita perfectionem conſequeretur ſuam: ſolus homo ita creatus eſt, ut & in perfectione ſua permanere, & ab ea exturbari pro arbitrio ſuo poſſet. Nam primum ex materia quatuor ſimplicia corpora producta ſuas ſedes & qualitates non præter naturam ſuam immutata perpetuo retinent: & ubi in commiſtionem uenerint, primum concretorum genus producunt: quod quamuis uita careat, uitarum tamen ſubiectum primum eſſe incipit. Commiſtum enim deinde ex elementis corpus ad animam uegetabilem ſuſcipiendam idoneum fit: unde plantarum ac ſtirpium genus exiſtit, quæ ſuam naturalem perfectionem, niſi materiæ aliquo defectu impeditæ nunquam deſerunt. His ſuccedunt brutæ animantes, quæ præter uegetandi uitam & alendi, ſentiendi uim quoque adeptæ ſunt. hæ ſimili modo naturali tenore progredientes bonum à natura ſibi inditum deprauare non poſſunt. Quæ omnia ſanè dum id quod à ſummo opifice acceperunt, perpetuo conſeruant: ad eum conuerti quantum in ipſis eſt, eumq́; imitari ac laudare quodammodo dicenda ſunt. ut ſi quis quemadmodum Stoicis & Epicuro placebat, ſiue bene uiuere, ſiue conuenienter naturæ uiuere, ſiue bene eſſe affectum, felicitatem eſſe dicat: ad omnia hæc felicitas quoque peruentura ſit. At homo poſt omnia, ſiue ut rectius dicam, ante omnia: quippe cum cauſa eius omnia effecta fuerint: quaſi perfectio uniuerſi conſtitutus eſt: qui præter alias omnes uitas rationali anima præditus ſenſum intellectui connecteret, omniaq́; alia quæ ſub ipſo ſunt, in ſe haberet: quo omnia ad primam illam cauſam conuerteret, ac re uera perficeret. Perfectus enim ipſe à principio creatus nullo habitu caruit: ſed ſapientia etiam ipſa præditus non cogitando ſolum, ſed intelligendo etiam uniuerſales res ipſas ſine ullo medio ſimplici intellectus appulſione percipiebat: ut non immerito fortaſſe Platonici ſpecies rerum ante ſenſibilia in anima ei inditas fuiſſe cenſuerint: quippe cum nondum ad intelligendum ſenſibus indigeret. Quia uero non ſicut reliqua, naturali incitatione ferebatur, ſed uoluntaria electione motus ſuos dirigebat: effectum eſt, ut ab inferioribus illectus, quæ ratione ſurſum debebat attrahere, uitam ſenſualem concupierit: legemq́; acceptam tranſgreſſus de fructu ſcientiæ boni & mali, id eſt malum ſub ſpecie boni deguſtarit: atque ita ad deguſtationem ligni uitæ deuenire non potuerit. Nam ſi ſenſus prima illa operatione ſuperius attraxiſſet, uegetabilem poſtea, quæ in infimo loco eſt, ita affeciſſet, ut in rationis obedientia ipſa quoque confirmata, immortale hominis corpus in perpetuum conſeruaſſet. hoc enim ligni uitæ ſignificare deguſtatio poteſt. Vegetabilem enim obedientem rationi tunc habuiſſe hominem, quippe qui à ratione totus regeretur, conſentaneum eſt. Vbi autem anima ſponte recedendo à Deo uitam amiſit, eam corpori impertiri, ſicut uoluit, amplius non potuit. ſed ſicut non obediens Deo homo euaſit, ita obedientiam totam ſui amiſit, & ſenſitiuæ partis uidelicet, & uegetatiuæ: ſed ita tamen, ut ſenſitiuæ, quæ nobilior eſt, & cognitione prædita, recuperare per uirtutis exercitationem aliquantulum poßit: uegetatiuæ, quæ poſt delapſum rationis in materiæ profundum ſeſe demerſit, nullo modo poßit, quoad materiæ huius craßitudine non fuerit liberatus. unde mors ſubſequuta eſt. Ita enim craßitudine mortalis corporis obnubilante in ſenſum delapſus quaſi è centro ad circunferentiam diffuſus, exterior ex interiore fuit effectus, in potentiamq́; ex actu incidit. Poſtea enim habitibus omnibus exturbatus nihil in ſe habuit, niſi ut pro uitarum ſtudio & exercitatione in eius naturam penè transformaretur, in quod incubuiſſet. Nam ſi ut etiam in nono horum moralium libro inquit Ariſtoteles, ſinguli ea in re cum amicis uerſari uolunt, idq́; exercere in quo eſſentia ſua conſiſtit: qui uegetationi & nutritioni nullius alterius ſenſum habens totus uacat: is licet faciem hominis circunferat, planta potius eſſe & arbor, quàm homo eſt exiſtimandus. Qui ſenſibus item, ita deditus eſt, ut ex ipſis tantummodo uitam traducat: eum credendum eſt etiam ſi erectam hominis formam adhuc habeat, in brutum aliquod animal abiiſſe. Quemadmodum ſi ex ratione & ſenſibus uiuat, homo: ſi ex ratione ſola ſopitis ſenſibus, uerus homo efficitur. Duplicem enim hominem in his moralium libris intelligit atque agnoſcit Ariſtoteles: alterum, qui ex anima conſtat & corpore, quem hominem tantum appellat, qui uidelicet ſenſus & irrationales facultates moderando ciuilis euadit: quem nos exteriorem nuncupamus: alterum, quem non hominem ſolummodo, ſed cum additione uerum hominem, & diuinum quid uocat: quem interiorem dicimus & perfectum. Perfectio ſiquidem in mundi huius fabrica, eiuſmodi eſt, ut inferius ſemper cum ſuperiore connectatur, ut rerum productiones à prima cauſa conne-

xa quadam ſerie progrediantur. omnia enim etiam bruta ut ipſe in ſeptimo inquit, diuinum quid in ſe inſitum habent, id eſt diuinam quandam illuſtrationem, quandamq; rationis & intellectus notam, qua operationem ex uirtute ſummam atque optimam iucunditatem eſſe ſentiunt: licet poſtea defectu naturæ uoto fruſtrentur, in ſuaq; natura perſiſtant. Nam quæ in homine ſunt irrationales facultates, excepta uegetatiua, quæ, ut dictum eſt, obedientia omni priuata prorſus remanſit: non ea ſunt natura, ut ratione penitus careant, ut ipſe in primo manifeſte declarat: ſed quamuis rationem ex ſe non habeant: rationales tamen in eo ſunt, quòd rationi ſubijci, eiq; poſſunt obtemperare. Atque ita fit, ut irrationales hæ facultates dum in brutis ſunt, perfectionem adipiſcantur ſuam, ſi in ſua natura perſiſtant, ad ueſtigiumq; illud rationis & illuſtrationis quod inſitum habent, peruenerint: dum uero ſunt in homine, tunc perficiantur, cùm rationi obtemperarint. Nam ratio etiam ipſa non contenta eſſe debet ſi inferiora tantummodo rexerit, ſed aſcendere etiam ipſam ad intellectum neceſſe eſt. ſicut enim irrationales facultates in nobis ſi in ſua irrationalitate permaneant, imperfectæ ſunt, & tunc perficiuntur cum ſubditæ fiunt rationi: ita ratio ſi in ſe maneat, & non aſcendat, imperfecta eſt. Neque audiendi illi ſunt, qui unumquodque in ſua natura conſeruandum cenſent: & quemadmodum ſi equum aut bouem quis è natura ſua deijceret, equum & bouem non perficeret, ſed corrumperet: ita ſi homo uel corpus ſuum negligat & caſtiget, uel animam ſuam ad ſuperiora attollat, non ſeruare eum naturam hominis aſſerunt, ſed deprauare: id quod & primæ hominis fabricæ, & Ariſtoteli etiam ipſi manifeſte repugnat. natura enim uera hominis non hæc eſt, in quam eſt delapſus, ſed ea quam amiſit, in quam eſt reſtituendus: ut ſi corpus, cuius, ut in octauo ipſe affirmat, amicitia ad animam eſt, ut ſerui ad herum, inſtrumenti ad artificem, animæ contumaciter reſtiterit: coercendum ſit ac caſtigandum, contumeliaq; afficiendum. Sicut D. Paulus, & alij multi ſancti uiri feciſſe conſpiciuntur. Animam uero non in humanitate hac relinquendam eſſe, ſed ad diuinitatem attollendam, ut in intellectus naturam per habitum euadat, contra horum uanas ſuaſiones Ariſtoteles quoque ipſe in decimo his uerbis manifeſtiſſime oſtendit. Neque uero, inquit, oportet quemadmodum nonnulli monent, unumquenque cum ſit homo, humana, & cum ſit mortalis, mortalia cogitare: ſed quatenus licet, immortalem ſe reddere: omniaq; efficere, ut ex præſtantiſſimo omnium quæ in ipſo ſunt, uitam traducat. id autem eſſe etiam unuſquiſque uideretur, ſiquidem præcipuum & melius eſt. quocirca abſurdum eſſet, ſi non ſuam quiſque, ſed alicuius alterius uitam expeteret. & paulo ſuperius: non enim quatenus homo ita uiuit, ſed quatenus diuinum quid in ipſo ineſt: quanto autem id præſtat compoſito, tanto quoque eius operatio ab operatione diſtat, quæ ex alia uirtute exiſtit. Quod cum inquit, quid aliud facit, quàm ueri hominis uitam eam eſſe declarat, non quæ humana eſt, id eſt compoſiti hominis & exterioris, qui aliquantulum moderatis ſenſibus utitur: ſed eam quæ à mortalis animalis contagione nos ita nititur ſeparare, ut immortalibus ſimiles efficiamur, Deiq; ſimilitudinem amiſſam adipiſcamur. Nam cum homo duplex ſit, exterior & interior, id eſt alter ex ratione & ſenſibus, alter ex ratione ſola conſtans: & in compoſito fieri poſſit, ut uel ratio, ſicut naturale ipſi eſt, in ſenſus principatum obtineat: uel ſenſus præter naturam rationem ſibi obſequentem habeant: fit, ut tres præcipuæ uitæ inter homines euadant, quæ in primo libro ab ipſo commemorantur: uoluptaria, ciuilis, & contemplatiua: ſeu ut D. Paulus appellat, carnalis, animalis, & ſpiritualis. Sed quia uoluptaria & carnalis Sardanapali & pecudum, non hominis propria eſt: & cum perturbationibus tota dedita ſit, ordinem parui huius mundi diſturbat ac permit: omittenda eſt: inter pecudesq; qui ea utuntur, potius quàm inter homines ſunt reijciendi. De duabus reliquis quæ homini conueniunt, ad perfectionemq; eius ſpectant, nonnulla, quæ non ab re futura eſſe exiſtimo, in præſentia diſſerenda nobis ſunt. Duplices hæ uitæ duplicem quoque hominis felicitatem conſtituunt, alteraq; alterius præparatio, & quaſi fundamentum eſt. Nam cum homo primum diffuſus extra ſit, ſenſibusq; & corpori immerſus, ciuili uirtute & actiua indiget: quæ, ne in beſtiam abeat penitus, ſenſusq; totus efficiatur, moderationem ei inijciat, quodq; rationis eſt, rationi, quod ſenſuum, ſenſibus tribuat: ita uidelicet, ut brutis affectibus aliquantulum indulgeat, cum modo tamen, & regula rationis: ut ea liberam habeat poteſtatem, dominatrixq; ſit, affectibusq; omnibus quaſi miniſtris imperet, eisq; utatur quomodocunque uoluerit. Deinde uero ubi ita præparatus homo eſt, ad alteram ſuſcipiendam euadit idoneus: quæ cum ueri hominis uirtus ſit, quod rationis eſt, rationi tribuens, quod ſenſuum & corporis eſt, in naturam animæ purificat, & à brutis affectibus penitus liberat: ita ut perturbationum omni ſorde expurgata ad contemplationem feſtinet, penetrataq; materia ac carnali hac nebula ad diuinam naturam aſcendat. Vnde etiam priorem illam uirtutem humanam in primo appellat, eo quòd hæc diuina ſit: & illa homo diffuſus ad exteriora permaneat, hac ad interiora ſe retrahat ac colligat. Neque tamen in utriſque rationis idem munus eſſe cenſendum eſt. in actiua enim ratio deorſum ad affectus moderandos ac regendos, ſibiq; ſubijciendos ſpectat: in contemplatiua ſurſum attollitur. Cùm enim rationalis anima, ut ipſe in ſexto inquit, duas habeat facultates, alteram qua ſcit & circa neceſſaria atque ea uerſatur, quæ ſemper eodem modo ſeſe habent: alteram, qua conſultat & ratiocinatur circa ea quæ contingunt, & aliter atque aliter euenire conſueuerunt: illa ſuperiore, quem contemplatiuum etiam intellectum uocat, in contemplatiua, altera in actiua utitur, qui actiuus intellectus nuncupatur. Neque uero hic contemplatiuam uitam ſeu uirtutem eam intelligendam uelim, quæ cognitioni & ſpeculationi cuilibet operam dat omiſſis moralibus actionibus, ac neglectis: ſed eam ut Euſtratius quoque in primo ſignificat, quæ bonas morales actiones ſubſequens ſopitis ac penè ſublatis affectibus cognitiones omnes ac ſpeculationes in eum finem dirigit, ut in Dei cognitionem & amorem ueniamus, ibiquè acquieſcamus: adeoquè operantem habet uoluntatem, ut nonnulli grauiſſimi illi quidem theologi beatitudinem non in intellectu, ſed in uoluntate etiam primo eſſe contendant: & duo ſemper reſpicit, in-

feriora,

ſeriora, ut nos ab illis mundos ac puros conſeruet, magisque ac magis abſtrahat: ſuperiora, ut nos illis ſimiles reddat, atque ita perficiat: quippe cum intellectus eorum ſit, quæ ſunt ad aliquid, perfectionemq; tunc aſſequatur ſuam, cum attollitur, intelligibilibusq; rebus applicatur. Nam cum actiua tanquam fundamentum ſit, contemplatiua ut tectum: abſurdum eſſet, ſi uel tectum ſine fundamento, uel fundamentum ſine tecto conſtitueremus: uel ita utrunque locaremus, ut neque tectum fundamento, neque fundamentum tecto correſponderet, id quod illi profecto faciunt, qui uel nulla cura morum habita, uel deprauatam morum rationem ſequuti ſcientiæ alicui rerum & ſpeculationi incumbunt contemplatiuam uitam exercere ſe exiſtimantes: qui ſanè ridiculi ſunt: cum enim principium nondum attigerint, ad finem ſe perueniſſe opinantur: à quo tamen longius abeſſe ſunt exiſtimandi, quàm rudes aliqui cerdones qui moribus tamen aliquantulum ſtudeant: quòd illi quotidianis uitæ flagitijs ab ingreſſu ſemper, & primo gradu ſeſe arcent: hi cum fundamentum iacere nitantur, in graduq; iam ſint, aptiores proculdubio ad contemplationem ſunt, quàm quiuis alioqui uel celeberrimus philoſophus moribus deſtitutus. Licet enim contemplationis cognitio natura actionem præcedat, ſicut tecti conſideratio fundamentum: quantum ad nos tamen ſpectat, actio ipſa & operatio moralis principium omnium eſt, quin ipſam quoque actionis cognitionem antecedit. Nam ſi ut in primo libro oſtendit, neque pueri, neque qui ſicut pueri perturbati affectionibus ſunt, & principia non habent, ut intemperantes, idonei ad moralem diſciplinam percipiendam non ſunt, niſi prius in morali aliqua actione aſſueuerint, quo aſſentiri rationibus ualeant: niſi prius operentur homines, doceri nullo modo poſſunt: quippe cum rationes omnes quæ ad finem tendunt, fine peruerſo partim non percipiantur, partim falſæ eſſe uideantur. Sicut enim in decimo docet, oratio & doctrina non in omnibus uim habet, ſed oportet ut præcultus auditoris animus ſit ad recte & gaudendum & odio proſequendum, non ſecus ac terra quæ ſemen ſit nutritura: ſi enim præculta ſit, fructum fert: ſin minus, & ſpinas producit, & frumenti ſemen iniectum corrumpit, ac perdit. ſic animus noſter niſi prius curatus fuerit, falſaq; opinione expurgatus, ueritatem uel nullo pacto admittet, uel ſi modo id aliquando contingat, fruſtra admittet. prauus enim non rationi, ſed uiolentiæ & neceſſitati cedere conſueuit. Quocirca quia prauus & puer neque ſcire niſi operaretur prius, neque operari niſi ſciret quid ſibi faciendum eſſet, poterat, niſi cogeretur: & qui cogere uolebat quaſi inuidus & malignus odio ab omnibus habebatur: inuentæ ſunt leges, ut ipſe item in fine decimi inquit, quæ licet hominibus in unam ciuitatem collectis bene agendi neceſſitatem imponerent, odioſæ tamen ac moleſtæ minime eſſent futuræ: quo ſub bonis inſtitutionibus aſſueti homines idonei ad morales diſciplinas frugalitatemq; diſcendam efficerentur, qua præculti & præparati recte omnia ad contemplationem tendentia intelligere ualerent. Temperantia ſiquidem ſeu frugalitas, quam σωφροσύνην uocant, ut in ſexto ait, ea præcipue eſt, quæ prudentiam & eam opinionem in animis noſtris conſeruat, quæ ad agendas res ſpectat, id eſt finales rerum agendarum cauſas, ut honeſtum & bonum unumquodque nobis eſſe uideatur. qui enim dolore uel uoluptate perturbatus eſt, nihil huiuſmodi recte percipit. Adde quòd ea quoque peruerſe in contemplatione intelligit, quæ huiuſmodi morum inſtitutioni reſpondent: ut eſt, de creatione mundi, de immortalitate animæ, de prouidentia Dei, de reſurrectione, atque alijs huiuſmodi, quæ morali uitæ recte inſtitutæ ita annexa ſunt, ut quanto quis moribus magis eſt deprauatus, ſenſibusq; inuolutus, tanto minus ea probabilia exiſtimet. Vt cur pueri cum eſſe mathematici poßint, naturales aut ſapientes non poßint, ut in eodem hoc ſexto inquit, inde etiam cauſa ſumi ualeat, non tam quòd experientia careant, qua in huiuſmodi diſciplinis opus eſt, quàm quòd ex perturbationibus uitam traducere conſueuerint: perturbatio autem ut ipſe etiam in eodem hoc libro aſſerit, non de circulo aut triangulo atque huiuſmodi mathematicis, ſed alias in nobis opiniones corrumpat. Pro certo enim habendum illud eſt, duas has uitas actiuam & contemplatiuam ita inter ſeſe correſpondere, ſeſeq; ita mutuo conſequi: ut ſi altera ſit praua, prauam quoque eſſe alteram: ſi altera ſit bona, alteram quoque eſſe bonam neceſſe ſit. Nam ſi quis hominem eſſe natum exiſtimet, ut cum iumentis ſaginetur, uenerìq; indulgeat: is quid de immortalitate ſua cogitare unquam poterit? Quid de mundi creatione in mentem eius cadere & intelligentiam poſſe credendum eſt, qui ſine ulla conſideratione uirtutis quaſi perpetuo quodam torrente delatus ita uiuit, ut quo quis modo uitam traduxerit, non laborandum eſſe cenſeat? Qui uero rapienda ſibi eſſe aliena, & adulterium, aliaq; flagitia committenda in uita exiſtimat: rationes de Dei prouidentia nullo modo admittet. At qui animo neque unquam à uitijs reſurrexit, neque eſſe reſurgendum ad contemplatiuam opinatur, reſurrectionem corporis capere quo pacto queat, non uideo. Actiuæ ſiquidem uitæ perfectio contemplatiuæ perfectionem nobis manifeſtat: Vt regula morum puritatisq; atque integritatis uitæ ſiquis uti ad dignoſcendam ſpeculationis ueritatem in unaquaque philoſophorum ſecta uoluerit, minus erraturus ſit, quàm ſi ea neglecta ad rationis examen deueniat. Vnde non immerito ad cognoſcendam ueritatem uia amoris, quàm intellectus longe eſſe compendioſior dicitur, quippe cum amor rectus & uoluntas bona non niſi à uera intellectione poßit exiſtere. intellectio ſiquidem ueri uoluntatem ad uolendum bonum magis inducit, quàm falſi cognitio. Quæ igitur ita afficit uoluntatem cognitio, ut eam attrahat, & Deo maxime uniat, uerior cenſenda eſt: id quod creationis mundi, immortalitatis animæ, prouidentiæ Dei, & reſurrectionis noſtræ cognitionem facere nemini dubium eſt. nam cùm omnia creaſſe Deum animo concipimus noſtri cauſa, ut beatitudinem conſequamur, nos immortalibus animis creaſſe prorſus cognoſcimus, atque ob id nobis prouidere ipſum ſine dubio credimus, ac proptèrea ut beatitudo hæc toti homini conueniat, reſurrecturos ſperamus. hæ enim omnes quæſtiones connexæ ita inter ſe ſunt, ut qui unam peruertit, omnes neceſſario cæteras deprauet ac deſtruat, qui unam ſtatuit, cæteras omnes concedat, neceſſe ſit. Horum itaque cognitio maxime attrahere uoluntatem noſtram ad Dei dilectionem bonamq; actionem uidetur. Reliquæ uero omnes intellectiones deprimunt hominem, & uel brutum efficiunt & carnalem, uel animalem. atque ita fit ut intellectus affectum, & affectus intellectum mutuo ſeſe perficiant, id quod ueritas ipſa etiam declarat, cùm inquit, de ueræ contemplationis cognitione,

& recto propoſito ueri cognoſcendi intelligens, nemo uenire ad me poteſt, niſi pater meus traxerit ipſum. & alibi, bonæ actionis perfectionem, quam ſolus ipſe tradidit Dominus, ſignificans, nemo uenit ad patrem, niſi per me. Nihil enim aliud omnes philoſophorum ſcholæ mihi uidentur ſtuduiſſe, quàm ut hominem ad perfectionem utriuſque huius uitæ inſtitutionibus reducerent. Sed id ſanè humanum non erat. Et ſi enim, quantum ad ſenſitiuam partem ſpectat, reſtituere aliquantulum hominem humana inſtitutio poterat: uegetatiuam tamen in ſua inobedientia prorſus relinquebat: ut ſi homo & perfecte, & totus eſſet reſtituendus, Diuino auxilio ſupranaturali opus omnino fuerit: concedendaque omnino reſurrectio ſit, qua uegetatiua ſub rationis obedientiam meliori quodam, atq; ineffabili modo reſtituitur. Quocirca quantumuis illi multum diuq; per tot ſecula, totque nationes laborauerint: nihil unquam tamen efficere potuerunt. præter enim quàm quòd in uia plerique aberrabant: adeo difficilia dogmata & laborioſa inueniebant, ut & ea percipere ingenij non mediocris eſſet, & aſſequi laboris non exigui. nam uix unus atque alter reperiebatur, qui toto æuo laborans eam perfectionem licet humanam atque imperfectam conſequi poſſet: miraculumque eſſe uidebatur, ſi in toto orbe unus per ſingulas ætates claruiſſet, qui philoſophi uitam traduceret. Poſteaquam uero Chriſti Dei noſtri benignitas nos illuſtrauit, ſapientiaq; ſua ad exteriora diffuſos quaſi erraticas pecudes ad interiora reduxit: effectum eſt, ut omnes euaſerimus dociles Deo: omneſque tam pueri quàm ſenes, tam fœminæ quàm uiri, tam ſerui quàm liberi fieri perfecti philoſophi breui ualeamus. duobus enim charitatis præceptis & fide inſtructus quilibet tam ad actiuam quàm ad contemplatiuam bonitate & ueritate paratiſſimus euadit. ut gloriandum nemini amplius ſit, id quod ſapientes nonnullos feciſſe memoriæ proditum eſt, quòd uir natus ſit, & non mulier: quòd Græcus & non barbarus. quòd Athenienſis & non ex alia Græciæ ciuitate: cum neque uiri neque mulieris, neque Græci neque barbari, neque Athenienſis neque alterius cuiuſpiam ullum diſcrimen ſit ad felicitatem hanc religionis noſtræ quæ ſola uera eſt, capeſſendam: ſed omnes in Chriſto unum ſimus: ad philoſophiam cuius omnes, modo uelimus, admittimur. Cum enim charitatis præcepta ita explicata ſint, ut licet finem & perfectionem non includant, qua ad inimicos etiam amandos, & relinquenda omnia, id eſt ad omnia mundana contemnenda inducimur, quod in affectu eſt, ſed actu tantum & opere præfiniantur, id quod Dominus etiam ipſe declarat: nam cum dixiſſet diligite inimicos ueſtros, opera ſtatim ſubiungit, & benefacite, inquit, is qui oderunt uos: non ſolum tamen opera exteriora requirunt, ut ſine affectu ſimus, & corde arido ſolas manus ad opera moueamus: Quin in eo etiam quòd pœna & præmium proponitur, affectus aliquos internos comprehendunt, ut ſi quis ſiue pœnæ timore, ſiue ſpe præmij ea ſeruarit, uel non ſine charitate aliqua eſſe poſſit, uel ad charitatem certe tendat, eamq; introducat: pluresq; ſint, quos timor, & ſpes corrigat, quàm amor dirigat: quippe cum qui perfectionem, id eſt ſalutem ſuam, quæ gloria Dei eſt, gloria enim Dei omnes indigemus, inquit diuus Paulus, cupit, & cauſa eius damnationis pœnam timet, is Deum ſicut ſerui more odiſſe nullo pacto poteſt, ita amet etiam neceſſe ſit, cum eum ſalutis ſuæ cauſa feciſſe omnia cognoſcat. Cumq; tribus præcipue rebus erudiri homines conſueuerint, timore, ſpe, & uirtutum exercitatione: in hac communi omnium ciuitate quæ eſt eccleſia, ne interclusa ulli etiam imbecillo atque imperfecto uia ſalutis exiſtimetur, tribus quoque his diſpenſationis nominibus Deus in ſacris eloquijs nobis ſeſe manifeſtauit. nam & ultionum Deus dicitur, ut terrore nos pœnæ coerceat: & ſalutis Deus, ut ſpe gloriæ nos erigat: & Deus uirtutum quoque appellatur, ut per exercitationem uirtutum quaſi in nobis habere Deum exiſtimantes ad perfectionem noſtram feſtinemus, quæ uera philoſophia eſt. Sed enim quia uideo apud nonnullos ex noſtris philoſophiæ nomen adeo male audire, ut & ex eius contemplatione non ſolum utilitatem aliquam ad uitam hominum peruenire non opinentur: ſed nocere etiam, & religioni noſtræ, id eſt ueritati repugnare eam exiſtiment: & actionem eius ita contemnendam cenſeant, ut non modo inanem omnem eam eſſe dicant, uerum etiam peccatum eſſe eam affirmare non uereantur: quippe cum nihil proſit, ſiquis eam uel exactiſſime exequutus fide tamen caruerit: non ſecus ac qui uel peritiſſimus ſit gubernator, & nauim in ſcopulum dirigat, portum eum eſſe ratus, uel celerrimus curſor cum ſit, præter curriculum, illac ſe ad metam peruenturum opinatus excurrat: uenia ab his mihi impetranda eſt, paceq; ipſorum dicendum: primum fidem noſtram, ſicut iuſtitiæ humanæ quicquam non derogat, qui enim poteſtati, diuus Paulus inquit, reſiſtit, Dei ordinationi reſiſtit, ita ſcientiam humanam & uirtutem non tollere, ſed perficere: Deinde me hic philoſophiam appellare non eam quæ falſa præcipiat, quæq; fallacibus tantum captionibus diſcipulos exerceat ſuos, ut tanto magis in ea profeciſſe uideatur, quanto magis quis & promptius ad ueritatem impugnandam fuerit inſtructus: ab hac ſiquidem cauendum D. Paulus etiam monet, ne per philoſophiam ſeducamur: ſed eam, quæ recte & in cognitione, rerum uerum & falſum indagat: & in actionibus uitæ bonum & malum inquirit & docet. hæc enim quantum rerum creatarum, & naturæ perſcrutatione illuſtrare animum noſtrum poſſit, ſi morum moderatio non negligatur. D. Paulus idem teſtatur, cum inquit: qui cum Deum cognouiſſent, non ſicut Deum glorificauerunt, ſed euanuerunt in cogitationibus ſuis. & paulopoſt, repleti omni iniquitate, malitia, fornicatione, auaritia, nequitia, inuidia, homicidio, &c. quaſi declaret manifeſte non modo non repugnare diuinæ illuminationi philoſophiam: uerum efficere etiam poſſe, ut in Dei cognitionem aliquatenus ueniamus, ſi recte eam & ſincere fuerimus perſequuti: id eſt non tam uerbis & diſputatione, quàm actionibus & uita eam tractauerimus. Neque enim referre multum exiſtimarim, modo ſciat quiſpiam, certiſſimiſq; rationibus perſuaſam habeat ueritatem, ſi quas in ſe habet quodammodo inuolutas, explicare alijs rationes non potuerit: quippe cum id infacundiæ non ignorantiæ attribuendum ſit. Hi enim rationes intelligunt ſibi tantum, cum re non uerbis bene & operantur & contemplantur. qui uero in rationibus ſunt exercitati, plerunque cum traductionem uitæ negligant, in earum oſtentatione euaneſcunt, cumq; alijs nitantur ſuadere, ſeipſos imperſuaſos ſemper relinquunt: tantoq; maiore digni reprehenſione ſunt, quòd negligentia & uitio proprio rei præclariſſimæ, id eſt philoſophiæ infamiam apud omnes conciliant. Cum autem actionem calumniantur, me hic intelligant, uelim, non de ea loqui quæ uel ignorantia aliqua, uel inani quadam

gloria

gloria,uel huiuſcemodi aliquo uitio fuerit deprauata,ſine ulla Dei cognitione,ſed de ſincera ac pura,de qua hic agit Ariſtoteles:ut ſi caligine diſcuſſa uel meta,uel portus apparuerit,facilius eò peruenturum putem, qui & prouectus aliquantulum ſit,& uel in naui gubernanda,uel in celeritate acquirenda ſeſe exercuerit. Nauim enim in ſcopulum dirigit, & currit extra ſtadium,& portum,aut metam illic ſibi uidetur uidere,qui uel ſibi quod non debet,arrogat, uel inani gloria intumeſcit,aut aliquo alio uitio peruerſum finem habet:ita,ut eius quoque opera quæ uidentur bona,peccata ſint,& ad perniciem deducant. Qui uero uirtutis,cauſa & honeſtatis,id eſt cognoſcendi Dei deſiderio uel ex uirtute operatur, uel conatur operari,is licet metam adhuc non uideat,extra curriculum tamen non uagatur: quippe cum omne lumen, atque omne bonum,quamuis naturale id ſit,atq; adhuc imperfectum,non niſi ad fontem tamen omnis luminis,omnisq; boni,à quo emanauit,ideſt ad Deum ipſum nos dirigat. Currit ergo is intra ſtadium,nec finem peruerſum habet, ſed imperfectum, donec ei ſol iuſtitiæ oriatur,qui currenti & ſatagenti,quamuis neque currentis,neque ſatagentis id ſit, uult exoriri. nam non currenti,& ocioſo diuina ſcriptura inclamat,ſurge qui dormis,& illuminabit te Chriſtus. Vnuſquiſque enim, ut inquit diuus Petrus,qui iuſtitiam operatur,in omni gente acceptus Deo eſt. Licet enim ſine fide charitate uiuificata rectum opus agi non poßit,actio bona tamen,hoc eſt non deprauata,quamuis adhuc ſit imperfecta, ad charitatem ita animos noſtros præparat,ſicut frequentati actus ad habitum uirtutis conſequendum faciunt:quamuis non niſi ex habitu bonum opus queat exiſtere. Nam ſi recte aduertamus,homo cum quatenus homo operatur,in lumine,et lege etiam ſola naturali,ita agit,ut ſicut ratione carentibus animalibus ſuperiorem,ita intelligibilibus naturis, & Deo inferiorem ſe eſſe agnoſcat. Cumq;, ut ſuperius dictum eſt,comparatum natura ita ſit,ut in perfectione adipiſcenda inferius cum ſuperiore connectatur: ſi in ſtatu ſuo permaneat homo,et non deprauetur,actiones omnes ſuas ad Deum diriget:neque ſiquid perfectionis fuerit aſſequutus, id ſibi ita arrogabit,ut à ſuperiore natura id habere non agnoſcat,cuius bonitatis participatione perficitur. Id quod ad gratiam Dei conſequendam plurimum facere cenſendum eſt: non quòd actiones hæ cauſam accedendi ullam gratiæ exhibeant,ſed quòd efficiant,ne nos à gratia refugiamus,eiq; reſiſtamus. Sicut enim male agendo à Deo auertimur, & recedimus,ita ad Deum ſi non prorſus bene agendo,ſaltem minus male agendo accedimus, & quantum in nobis eſt,conuertimur, ut illuſtrationem eius gratis omnibus exhibitam non repudiemus. Etſi enim non claudere oculos non eſt in cauſa ut ſol nos radijs ſuis illuminet,non claudere tamen oculos, ut à ſole illuminemur, facit. tanta enim benignitate erga nos uti uoluit Deus,ut impertiri ſe non niſi nobis non nolentibus uelit. Nam qui omnia nulla Dei habita ratione ſibi attribuit, uel cauſam beneficiorum Dei in ſe eſſe exiſtimat,quod Pelagius faciendum ſentiebat,corruptæ naturæ eſt, de qua philoſophus hic non loquitur:cuius ſanè actiones,quia à lumine naturali etiam deuiant,& qualibet gratia deſtitutæ ſunt,ſancti noſtri qui contra Pelagianos diſputant,actiones hominis ſine Dei gratia appellare merito conſueuerunt. Non igitur uituperanda Philoſophica hæc ſunt. ſed Chriſtiani,& pij animi eſt,nullum diuinum auxilium ſiue naturale id ſit, ſiue ſupranaturale, negligere,ſed cum omnia fecerimus,expertiq; pro uiribus fuerimus,omnia Deo ferre accepta, ac dicere ſerui inutiles ſumus. Veruntamen ut in præſentia reliqua philoſophorum qui ſubinde iuuare genus humanum ope hac diuina pro uiribus conati ſunt, documenta prætermittam: hæc doctrina Ariſtotelica quàm integra, quàm abſoluta, quàm exquiſita, quàm ſincera, quàm ſancta ſit, dubitare neminem exiſtimo, qui modo in ea non temere & indiligenter fuerit exercitatus. Si enim moralis huius operis perfectionem conſideremus:omittamusq; candidißimum uerborum ornatum, acutißimam argumentorum collectionem,grauißimam ſententiarum declarationem quibus omnibus cum alibi conſueuit,tum hic potißimum utitur Ariſtoteles:uelimusq; integritati tantum actiuæ & contemplatiuæ uitæ quas hic inſtituit, animum aduertere: nihil inueniemus, quod expurgandarum animæ ſordium diligentia æque ad Chriſtianum apicem deducere homines poßit: non ut eum quidem conſequantur, tantum tamen ab eo abſint, quantum in eo nondum conſtituti ſint: nihilq; quod animum noſtrum humana uidelicet ratione ita attollat, hominemq; exterius conſtitutum ita moderetur, ut ad ſuſcipiendam ſupremi intellectus, Deiq; illuſtrationem, niſi ipſe repudiet, aptißimus reddatur. Cum enim duplicem hominem, ſicut diximus, intelligat: alterum, qui ex anima & corpore conſtat, qui exterior homo eſt: alterum, intellectum ſolum: uocat autem intellectum, rationalem uitam, qua homo interior euadit, quem uere & primo & maxime hominem eſſe ſtatuit: duplicem quoque felicitatem eius inuenit, unam intellectualem & perfectam, quam contemplatiuam nominat,de qua in decimo libro qui finis huius operis eſt, utpote ſummam omnium uirtutum circumſcriptura, tractaturus eſt:alteram actiuam,quæ cum externis rebus exiſtit, quam in primo libro quænam ſit, inquirit: atque eam operationem ex uirtute in uita perfecta eſſe diffinit: quæ quidem operatio,quia licet non ex ſe, ſed ratione materiæ circa quam uerſatur,& corpore indiget & externis, id eſt uegetatione ſenſuum, ſanitate, robore, pulchritudine, nobilitate,diuitijs, amicis,& cæteris fortunæ bonis: unde acquiratur, conſiderat.& licet præclarißimum Dei donum abſolute non ſit, ſed ſtudium etiam noſtrum requirat, diſciplina tamen & diligentia acquiri ab omnibus poſſe,eo quòd in uirtute præcipue conſiſtit, uirtusq; ſtabilißima felicitatis cauſa eſt:ut donec permanſerit id quod dominium obtinet, id eſt operatio uirtutis, nunquam effici ullis calamitatibus miſer quiſpiam poßit: licet beatus dicendus non ſit. Tum quia uirtutes morales in irrationali parte exiſtunt, de animæ diuiſione nonnulla agit, uirtutesq; alias intellectiuas quæ in ratione prædita parte ſunt, alias morales quæ in irrationali exiſtunt,eſſe inquit. irrationalemq; partem in ratione carentem, & rationis aliquatenus capacem diuidit. Quia uero felicitas hæc,licet & corporis bonis & fortunæ etiam indigeat, in uirtute tamen potißimum conſiſtit: in ſecundo de uirtutibus moralibus prius tractare incipit,easquè à more & aſſuetudine dici aſſerit, eo quòd non natura nobis inſunt, ſed exercitatione comparantur: quippe cum in naturalibus facultates præcedere operationem ſoleant: in uirtutibus econtrario habitus operationem ſubſequantur. uerſariquè eas circa uoluptatem & dolorem præcipue: eſſequè habitus diffinit, quibus homo & bonus ipſe efficitur,& bene opus ſuum reddit. duplicemquè eſſe mediocritatem quantum ad rem, & quantum ad nos attinet, uirtutesquè in

mediocritate quantum ad nos conſiſtere. eaſq; omnes cum extremis ſuis deſcriptione facta enumerat. Poſtea docet quo modo ad mediocritatem hanc reduci ualeamus: à uoluptateq; præcipue cauendum eſſe monet: mediocritateſq; quantum ad nos uidelicet ſpectat, inter duo uitiorum extrema eſſe demonſtrat. Deinde quia uirtus & uitium electionem requirebat, quæ in noſtra eſt poteſtate: quid ſpontaneum eſſet exiſtimandum, quid item inuitum in tertio prius conſiderans, ut uirtutem & uitium in noſtra ſita eſſe poteſtate oſtendat, ad uirtutum tractationem poſtmodum deſcendit: de fortitudineq; & temperantia agit, earumq; extremis: diffinitionibus, & diuiſionibus, proprietatibuſq; & uirtutum & uitiorum diligenter aßignatis. Tum in quarto de reliquis pleriſque, id eſt liberalitate, magnificentia, magnanimitate, de moderato honoris ſtudio, de comitate, de urbanitate, reliquiſq; quæ in ſocietate hominum exercere neceſſe eſt, pertractat.

In quinto abſolutam de iuſtitia diſputationem perſequitur: & alteram uniuerſalem, alteram particularem eſſe oſtendit. uniuerſalemq; omnes uirtutes in ſe complecti: particularem alteram diſtributiuam, alteram commutatiuam & emendatiuam eſſe, quarum altera arithmetica, altera geometrica proportione conſtet. ubi de iure & iniuria, de iure naturali, legitimo, ciuili, herili, de æquo & bono diligenter diſſerit. Poſtea quia uirtutes hæ actiuæ quæ in parte appetitiua & ſenſuali exiſtunt, recta prudentiæ ratione quæ intellectiua uirtus eſt, moderamen accipiunt, perq; eas ad intellectiuas aſcenſus præparatur: ſextus uirtutibus intellectiuis totus dicatur. & ſicut in primo irrationalem animæ partem diuiſit, quia de moralibus uirtutibus erat acturus, quæ in ea exiſtebant: ſic hic rationem diſtinguit, intellectumq;, id eſt animam rationalem in duas facultates diuidit, conſultatiuam, & ſcientificam, ſeu in opinatiuam & cogitatiuam: eumq; alteram, id eſt conſultatiuam in intellectum actiuum diſtribuat, & effectiuum: actiui prudentiam eſſe, effectiui artem declarat: quas inter ſe in eo multum diſtare docet, quòd qui in arte ſponte peccat, melior ſit, quàm qui inuitus: in prudentia econtrario, qui inuitus peccat, quàm qui ſponte, melior multo exiſtimetur. ſcientificam partem contemplatiuum ſeu ſpeculatiuum intellectum appellat. ſed cùm is uel principia tantum percipiat, uel ea quæ ex principijs exiſtunt tantum, uel utraque: cum principiorum eſt capax, intellectus: cum concluſarum rerum ex principijs, ſcientia: cum utrorunque, ſapientia nuncupatur. ita ut ſapientiam eſſe nihil aliud quàm ſcientiam & intellectum ſimul aſſerat. prudentiam uero eſſe eam quæ cum moralis uirtus ſcopum idoneum propoſuerit, ea quæ ad ſcopum ipſum tendunt, rectà perducit. Cuius partes omnes examinando diligenter quid bona conſultatio, quid ſolertia, quid ſententia, & reliqua huiuſmodi ſint, pertractat. Poſthæc autem, ut nihil quod ad rem facere uideretur, inexcuſſum relinqueret: quia nonnulla eſſe inueniebantur, quæ uel ſupra uirtutem moralem, uel infra eandem eſſe uiderentur: in ſeptimo ea perſequutus eſt. nam cum quis ſupra omnes iuſtos iuſtitia, ſupra omnes fortes fortitudine, ſupra omnes temperantes temperantia, & cæteris huiuſmodi excellit: hunc non uirtute abſoluta, ſed heroica & diuina uirtute præditum eſſe affirmat. quemadmodum contrà ſi quis immanis adeo ſit, ut uitijs omnibus omnes ſuperet, non uitio ſed feritate & immanitate inſtructum eſſe ait. Cùm uero quis temperanter agit cum pugna tamen, & appetitus reſiſtentia, eum non proprie uirtutem habere, ſed eſſe continentem oſtendit: quippe cum uera uirtus nullam in ſe repugnantiam irrationalium facultatum patiatur. ſicuti eum prauum & uitioſum proprie non dicit, ſed incontinentem, qui cum ſciat quid agendum ſibi ſit in uniuerſali, in particularibus ipſi ignoratione ex affectuum perturbatione oborta intemperanter tamen agit. unde beſtias quia uniuerſalium exiſtimationem nullam habent, minime eſſe incontinentes. hic autem quoniam non ex eo quod perſuaſus ſit, uoluptates ſectatur, pœnitentia etiam ducitur: atque iccirco intemperante qui perſuaſus eſt, longe melior eſt. neque incontinentia cum principium corruptum non habeat, uitium eſſe exiſtimatur. Quia uero continens & incontinens uoluptate maxime & dolore moueri conſueuit, uirtuteſq; omnes morales ut in ſecundo oſtendit, circa duos hos affectus uidentur exiſtere: uoluptaſq; & dolor duo quaſi conſultores, ut aiebat Plato, uitæ hominis ſunt: atque iccirco ab adoleſcentia ita inſtitutos eſſe oportet homines, ut his gaudeant & doleant quibus gaudere & dolere debent: uoluptaſq; præterea ſpectare ad felicitatem actiuam & humanam uidetur: de uoluptate nonnulla agit, quot eius ſint genera, prauas alias, alias honeſtas, alias neutras eſſe declarans. Vbi uero de uirtutibus moralibus, & ijs quæ ſubſequuntur, id eſt intellectiuis, tum de ijs quæ uel ſupra uel infra morales eſſe uidebantur, ſatis explicauit: quia ad felicitatem hominis qui ex anima & corpore conſtabat, primum animæ, quæ ad eſſentiam eius ſpectant, deinde corporis, quæ ſunt neceſſaria, tum fortunæ bona requirebantur, quæ utilia ſunt, atque adiutricia, & externa appellantur: atque inter externa amicitia maximum erat, ita ut aut uirtus quædam eſſe, aut cum uirtute exiſtere ut ipſe inquit, uideretur: nonnulliq; iuſtitiæ eam diſtributiuæ partem exiſtimarent: de amicitia in octauo & nono exactißime pertractat. In octauo quæ ſit amicitia: treſq; eius eſſe ſpecies utilem, iucundam, honeſtam oſtendit: ut in honeſtate inter ſimiles, in utilitate & iucunditate inter dißimiles exiſtat: honeſtaq; amicitia ſola proprie amicitia dicatur. atque amicitia perfecta non poſſe fieri, ut quiſpiam amicus multis ſit, quemadmodum neque ut amore multorum ſimul aliquis capiatur, quippe cum id natura ſpectare ad unum ſoleat. Sed cum hæ inter æquales perſonas ſint, de alia agit quæ inter inæquales reperitur: quo modoq; ea ſeruanda ſit, docet: tum de ciuili, de domeſtica, de naturali quæ inter conſanguineos eſt: de ſodalitia, alijſq; huiuſmodi diligentißime omnia indagat. poſtea de querelis quæ contingere in amicitijs ſoleant: plurimaſq; in utili amicitia, nullas in honeſta contingere ait. In nono poſtea reliqua de amicitia perſequitur, quæ uidelicet in dubium uenire poterant. querelæ amicitiarum quo pacto tollendæ ſint: quando diſſoluendæ amicitiæ: quando conſeruandæ. utrum amicitia ſit beneuolentia, utrum concordia. cur qui beneficia contulerunt, magis ament: quia ſcilicet opera ſua amant, & honeſte factum quod in affecto eſt: & quia laborioſius eſt dare quàm accipere. utrum ſui amor ſit laudabilis: eſſe quidem in probo uiro qui uere ſe amat, & non corpus & ſenſum: atque ita, ut menſura amoris erga alios etiam ſit. unde quia ſcelesti manifeſte ſe non amant, eos neque aliorum amicos eſſe poſſe: quærere tamen conſuetudines aliorum quoniam conſcientia ſcelerum

moleſtantur.

moleſtantur, ut ſeipſos fugiant. At felicem amicis indigere tantum probis & honeſtis non utilibus & iucundis: primum, ut operationes eorum uidens, quia ſua inſpicere non ita poteſt, perinde oblectetur ac ſuis: ſecundo, ut iucunde ſemper uiuat aſsidua operatione tum ſua, tum amici: tertio, ut amici operatione inſpecta magis excitetur. Poſtea utrum amici plurimi faciendi ſint, quærit: docetq; in utili amicitia & uoluptuoſa id non poſſe, in honeſta ſatis eſſe ſi uel paucos, id eſt duos aut tres habuerimus. qui enim multorum ſunt amici, eos nemini eſſe amicos niſi ciuiliter poſſe. tum in aduerſá ne an in proſpera fortuna opus magis amicis ſit, conſiderat: in aduerſaq; neceſſariam eſſe, in proſpera honeſtam magis amicorum præſentiam eſſe declarat. Sequebatur de contemplatiua uirtute agere: ſed quia ea ſummam in ſe uoluptatem habet, de uoluptate prius in principio decimi nonnulla conſiderat, ueterumq; de ea opiniones perſequitur. uoluptatesq; eſſe diuerſas tum pro ratione operationum ſtatuit, ut ſenſuum aliæ, aliæ intellectus ſint: & quæ ſunt ſenſuum quoq; inter ſe eſſe diuerſas, ita ut altera alteram corrumpat. tum pro ratione bonitatis aut improbitatis: quæ enim malam operationem ſequitur, eſt mala, quæ bonam, bona: quæ item à mala cupiditate prouenit, praua, quæ à bona, bona cenſenda eſt. tum pro ratione purioris inſtrumenti, aut impurioris: nam quæ ex uiſu fit, eſt purior, quàm quæ ex odoratu: quæ ex odoratu, quàm quæ ex guſtu & tactu, quæ intemperantium eſt. tum pro ratione ſubiectorum: alia ſiquidem hominis, alia canis uoluptas eſt. cumq; in homine diuerſæ ſint huiuſmodi uoluptates, ea propria eius eſt, quæ & intellectu & affectu bene inſtituti hominis eſt. Poſteaquam hæc abſoluit, ad tractationem de felicitate ueri hominis & interioris deſcendit, cui præſidet ſapientia, eamq; eſſe operationem ex uirtute quæ præſtantiſsima in homine eſt, quæ eſt contemplatiui intellectus, eamq; eſſe actiua longe præſtantiorem octo cauſis oſtendit: quia eius partis hominis eſt, qui proprie eſt homo, & circa ſua obiecta quæ ſunt intelligibilia retrahitur: actiua uero circa exteriora diffunditur. quia eſt aſsidua. quia iucundior multo eſt, magisq; ſinceras & minus interruptas habet uoluptates. quia ex ſe ſufficit, paucisq; admodum extrinſecus indiget. quia eſt tanquàm finis, & ex ſeſe diligitur: actiua uero propter contemplatiuam appetitur. quia in ocio & quiete conſiſtit, actiua in turbatione & negocio: bellum uero ob pacem, & negocium ob ocium fit. quia eſt ſublimior & diuina: actiua uero humana. quia eſt ex intellectu qui eſt ſolius hominis: actiua uero etiam brutorum adiunctas facultates habet: quibus nonam Chriſtiana noſtra perfectio adiungit, quia in futurum etiam perſeuerabit, neque auferetur. Poſtremo de actiua nonnulla reſumit, ut & eam ex comparatione longe inferiorem eſſe oſtendat: & ad ciuilem doctrinam tradendam tranſitum idoneum faciat. cum enim qui imbutus prius non eſt bona uitæ inſtitutione, aptus ad diſciplinam moralem intelligendam eſſe non poſsit, ut in ſuperioribus libris & in primo præſertim ſæpius docuit: atque iccirco aſſuetudine prius aliqua indigeat, aſſuetudinemq; hanc non niſi leges ualeant afferre, quæ pœnis propoſitis à uitijs deterreant, præmijs ad uirtutem ciues incitent atque inducant: quo pacto idoneus aliquis ad condendas leges efficiatur, declaraturum ſe in ſequentibus rerum publicarum libris pollicetur. Atque hæc totius huius doctrinæ ſumma eſt. Quia uero nonnullos eſſe ſcio, qui non tam doctrinam quàm ſuaſionem in huiuſmodi negocio requirendam cenſent: monitiones eius quaſdam & incitationes caſtigationesq; ſubiungam: quas, ſicut pium magiſtrum decebat, inter docendum opportune locis ſuis inſeruit. Primum enim ut ad ſtudium & induſtriam auditorem incitet, qualis huius diſciplinæ eſſe idoneus auditor debeat, monet: nihil intereſſe inquiens iuuenis ne aliquis ætate ſit, an moribus. huiuſmodi enim hominibus inutilem eſſe hanc cognitionem non ſecus atque incontinentibus: quippe cum huius diſciplinæ finis non cognitio, ſed actio ſit. Ad aliasq; artes conſequendas non ſolere electionem aut ſtabilitatem requiri, ſed ipſam ſolam cognitionem ſufficere: ad uirtutes uero cognitionem parum, uel nihil ualere: reliqua id eſt electionem & agendi perſeuerantiam multum ac totum conferre. non agendo enim non modo non effici quempiam bonum, ſed ne in eo quidem ſtatu eſſe, ut effici poſsit. Cognoſcere item iuſta & iniuſta nullam ſapientiam eſſe exiſtimare homines quia à legibus ea præſcribuntur: cum tamen quæ leges ſtatuunt, minus iuſta ſint, quàm medicamenta, ſalubria. difficiliora enim cognitu iuſta, quàm ſalubria ſunt. ſalubria uero non ex libris cognoſci, ſed experientia & habitu ab artifice qui artem exerceat: ſic iuſta, ab eo qui operetur. atque hæc inquit, quo ſubinde uidelicet inculcet, non eſſe negligendum, neque cognitioni tantum acquieſcendum: quippe cum cognitio in huiuſmodi moralibus ex actione ipſa eueniat. neque legis periti magis iuſta ſciant, quàm qui, licet nunquàm uiderint leges, iuſtitiæ habitum ſibi agendo contraxerunt. non enim ſatis eſſe ſi uirtutem cognouerimus, id quod ſubinde repetit, ſed ut eam habeamus, eaq; utamur, eſſe enitendum. nam ſi uerba ad reddendos homines probos ſufficerent, multas ſanè & magnas mercedes acciperent: quippe cum qui diſcit hæc tantum, ſimilis ægrotanti ſit, qui libenter quidem medicum audiat & percipiat, nihil tamen agat. Orationemq; non in omnibus uim habere, ſed opus eſſe, ut præcultus ſit auditoris animus, non ſecus ac terra, quæ nutritura ſemen ſit. Satisq; eſſe ſi quamuis omnia adſint, omniaq; faciamus quæ debemus, quibus probi effici uidemur: euadere uirtutis participes poſsimus. Contentos enim eſſe nos non debere quòd apti ad operandum ſimus, ſed operandum omnino eſſe. ſicut enim in olympijs certaminibus non pulcherrimos & robuſtiſsimos, ſed qui decertant & uincunt, coronari: ſic in uita non qui ſunt idonei, ſed qui operantur, felicitatem conſequi. felicitatem enim licet diuinitus detur, eſſe tamen eiuſmodi, ut laborem noſtrum etiam, noſtramq; electionem requirat, atque adeo eſſe communem, ut diſciplina & diligentia comparari ab omnibus poſsit. quo alacritatem omnibus exhibeat ad bonum conſequendum, niſi ignaui admodum eſſe ac deſides uoluerimus. Poſtea ut non tantũ ad operandi diligentiam homines incitet, ſed à uoluptuoſa uita etiam auocet ac deterreat: ſeruiles prorſus ac pecudes appellat eos qui uoluptariam uitam ſectantur, & principes Sardanapalos: quo ſugillatione hac atque infamia notati erubeſcant, atque ad temperantem uitam redeant. Reſolutisq; membris corporis ſimiles eſſe incontinentes. Ac uoluptates quidem turpes, non eſſe niſi corruptis hominibus dicendas uoluptates: quibus uidelicet uoluptates uidentur. ſicut non eſſe dulcia neque amara ea quæ uidentur ægrotis. corporisq; uoluptates, quia ſæpe in ipſas incidunt homines, cuilibetq; facile occurrunt, nominis huius hæreditatem fuiſſe adeptas. atque iccirco intemperantiam merito eſſe uituperabilem quia nobis ineſt non

quatenus homines, ſed quatenus animalia ſumus: ut ferinum ſit talibus oblectari. Neque uenereorum tantummodò uoluptates hoc modo carpit, quo ab eis unumquenque qui hominem ſe agnoſcit, deterreat: ſed leuiores etiam, quæ tamen cum à ſerijs homines auocant, tum nimia relaxatione ad libidines reddunt propenſiores. luſiones enim uoluptuoſas damnat, in quibus propterea poſitam eſſe felicitatem homines opinantur, quia tyrannos & in poteſtate conſtitutos eis uti uident. Neque enim, inquit, ſi iſti principes & tyranni, quia ſincere & liberalis uoluptatis guſtum non habent, ad corporis uoluptates confugiunt, propterea eas magis expetendas eſſe exiſtimandum eſt. nam & pueri quæ apud ſe in precio ſunt, præſtantiſsima eſſe opinantur. Quod cum inquit, quàm uilipendit & grauiter caſtigat horum uitam, quam beatam ipſi arbitrantur. philoſophiam enim habere in ſe mirabiles & puritate & ſtabilitate uoluptates: iocum & luſum ut negociari poſtea poſsimus, admitti ſolere, non ut diſſoluamur. Sed fortaſſe, inquit, eiuſmodi aliquis eſt, ut diligentiam non adhibeat? at ut eiuſmodi ſint homines, & intemperantes efficiantur, ipſi in cauſa ſunt, dum remiſſe & diſſolute uiuunt, & in continua uitiorum operatione uerſantur. habitum enim ſponte acquirunt, à quo poſtea liberari non poſſunt, cùm uolunt. nam neque qui ægrotant, ſanos effici cum uolunt, poſſe: licet uel intemperanter agendo, uel medicis non obtemperando ſponte in morbum inciderint. nam ſi iucunda & moleſta uiolenta eſſe quiſpiam opinatur, omnia ſibi uiolenta eſſe exiſtimabit. ſed ridiculum eſſe in externa potius cauſam referre, quàm in noſmetipſos, quòd huiuſcemodi rebus facile moueamur: & honeſta nobis, turpia iucundis aſcribere. Quocirca quia uitia & uirtutes in noſtra poteſtate ſunt, ut ad mediocritatem reducamur, monet. qua in re ſpectandum eſſe inquit ad quæ nos ſimus procliuiores, atque in contrarium, eorum more qui ligna diſtorta dirigunt, nos ipſos abſtrahendum, quò peruenire ad medium uirtutis ualeamus: uoluptatemq; præcipue uitandam, quippe quæ corrumpere iudicium ſoleat, & ſicut Troianorum proceres Helenam, licet pulchra eſſe uideretur, dimiſerunt, ita à nobis uoluptatem ob pulchritudinem ne nos corrumpat, eſſe repudiandam. Quid cum ebrium duplici pœna dignum eſſe ait, eo quòd & ſe priuarit ſponte ratione, & ebrioſa praue agat: Vel qui ſe occiderit, ignominia quadam affici dum indignus ciuium ſepultura iudicatur: nonne hominem à læſione ſibi tam animæ quàm corporis inferenda deterret? Quàm cupiditates hominum moderatur, cum non debere optare à Dijs homines inquit diuitias, honores, ſanitatem, & cætera quæ ſimpliciter bona appellantur: quæ ex ſua natura quidem & bene affectis bona cum ſint, non omnibus bona euadunt. Ideo eſſe optandum, non ut quæ ſimpliciter ſunt bona, conſequamur, ſed ut ea nobis bene uertãt, ac bona ſint. quæ autem nobis bona ſunt, eſſe eligendum. Quàm ad tolerantiam confirmat, cum molles carpit qui pallium per terram trahunt, ne ſcilicet ſi ipſum tollant, laborent: qui cum ægrotantes imitentur, miſeros ſe eſſe non exiſtimant: cum miſeris ſimiles ſint. Quàm ab amore uano abducit, cum amatores deridet: qui ſicut amant, ita ſe eſſe amandos cenſent. nam ſi ſimili modo eſſent amabiles, fortaſſe cenſere ita deberẽt: Quàm in amicitia ſinceritatẽ ſeruãdã monet, cũ amicos qui ſimulãt ſe eſſe ueros, & nõ ſunt, magis eſſe accuſandos ait q̃ qui monetã adulterãt, eo q. circa rẽ precioſiorẽ peccãt. Cum uero orationes de ijs quæ in affectibus & actionibus conſiſtunt, minorẽ q̃ opera ipſa habere probabilitatẽ, inquit: eumq; diſcrepant ab ijs quæ ſenſu percipiũtur, contẽptas ueritatẽ quoq; ipſam perimere: ita ut ueræ orationes nõ ſolũ ad cognoſcendũ, ſed ad uitam quoq; ipſam inſtituendam utiliſsimæ ſint: quid aliud facit, quàm conſulit, ut tam ueritatem in oratione, quàm probitatem in moribus ſemper conſeruemus? Morum autem inſtitutioni quanta adhiberi diligentia debeat, oſtendit, cum monet ut quamuis leges bene inſtitutæ ſint, debere unumquemque tamen priuatam & liberorum & amicorum ſuorũ curam habere: magis enim uideri ſingula abſolui ſi priuata cura adhibeatur. Vt uero ſtimulos etiam aliquos ad contemplationem hominibus adhibeat, ſui amatorem eſſe cum inquit qui ſe proprie amat, id eſt præcipuã ſui partem: ſicut enim ciuitas maxime id uidetur eſſe, quod in ipſa præſtantiſsimum eſt, ita & homo: quaſi incitans omnes ad honeſta ſectanda, partemq; ſuam intellectualem præcipue excolendam. quod efficacius perſequitur quaſi uotum ſuum manifeſtans, cum inquit: ſi omnes ad honeſta conſequenda certarent: & publice omnibus, & priuatim ſingulis maxima bona euenirent: ſiquidem uirtus tale quid eſt, ut quo perfectius fuerit exculta, eo maiores utilitates ſemper afferat. neque enim debere nos cum ſimus mortales mortalia cogitare, ſed extolli & immortales quatenus fieri poteſt, reddi: abſurdumq; eſſe ſi non ſuam quiſque, ſed alienam uitam expetat: quaſi in erubeſcentiam inducens, ſi intellectualem & rationalem uitam negligamus: quippe cum nõ homines, ſed alterius naturæ animalia futuri ſimus. Nam cum eũ qui ex intellectu operatur, eumq; excolit atque optime afficit, Deo eſſe cariſsimum uideri ait: Conſentaneum enim eſſe Deum re illa quæ optima eſt, ipſiq; eſt cognata, & intellectu delectari: eosq; qui eam maxime amant & honorant, remunerari: pie admodum & prouidentiæ Dei & immortalitatis noſtræ ſignificatione ad amplectendam cõtemplationis puritatem inuitat. Sed de his hactenus. Satis erãm eſſe hæc ad perfectionem moralis huius inſtitutionis declarãdam unicuiq; poſſunt. Cum igitur hæc Ariſtotelis actiua adeo ſincera ſit, ut à noſtra Chriſtiana nihil planè diſſentire uideatur: niſi quatenus illa paulo perfectius ac ſublimius adhuc hominem prouehit: ita ut non ſolum uitia omnia, ut ipſa hæc facit, eradicet: uerum etiam exiguas omnes radicum fibras unde timeri pullulatio aliqua poſsit, diligenter perſcrutandas euellendasq; cenſeat: Cumq; actiua, ut diximus fundamentum contemplatiuæ ſit, eiq; correſpondeat: ſimili modo contemplatiuã quoq; & rationalem, quàm philoſophus hic tradit, non differre à Chriſtianorũ ſpeculatione, niſi in eadem hac perfectione credẽdum eſt, ſi morali huic fabricæ conſentaneã eſſe eã debere exiſtimamus. Nam quæ de æternitate mũdi, de anima, nonnulliſq; alijs huiuſmodi diſputat, magis ad morem ipſius quo uti in rebus omnibus pertractandis conſueuit, q̃ ad impietatẽ aliquã referenda ſunt. A natura enim non ſolet recedere Ariſtoteles: ut etiã quæ ſupra naturã ſunt, ſicut etiã nonnulli philoſophiæ eius Græci interpretes aſſerũt, eo modo conſideret, quo naturã reſpiciunt, quatenusq; in natura cõſtituta ſunt: contrario modo q̃ Plato conſueuerit, qui naturalia quoq; paulũ à natura ſubleuãdo indagat. ut propterea quoq; in multis diſſentire inter ſe hi philoſophi uideãtur, cũ tamẽ in uia & modo cõſiderãdarũ rerũ plerũq; magis, q̃ in rebus ipſis diſcrepẽt. Si enim de Dei prouidentia interdum ita loquitur, ut eam, cum intra uniuerſalia tantum contineat, nimis parcam ſtatuere uideatur, ac propterea à nonnullis ex noſtris Epicuro, qui eam penitus tollebat, inferior iudicetur: ita dicere ipſum cenſen-

dum eſt,

dum eſt, non ꝗ eam ad particularia quoq; uel exactiſsime diffundi non putaret, ſed ꝗ ordinarie particularibus ita prouidere animaduerteret, ut modum & ordinem naturalem non impediret, ad quem ipſe reſpiciendo, ut diximus, omnia pertractat. Si de anima mortales aliquas rationes affert, ut quibuſdam uidetur, eæ uerißimæ ac certißimæ ſunt exiſtimandæ, ſi de anima ea intelliguntur, quæ materiam reſpicit, corpusq; mortale informat, ac perficit. Si item de æternitate motus nonnulla dicit, quibus muudum non eſſe genitum demonſtret, contra religiouem noſtram ea eſſe minime ſunt exiſtimanda. uerum enim eſſe id conſtat, ſi ad naturalem hunc ordinem quem ipſe ſpectat, conſideremus. non enim ex hac alterationum ſerie ac uiciſsitudine à principio creatum eſſe mundum aſſerimus, ſed ex creatione eius alterationum ſeriem poſtea ſucceßiſſe. Alioqui enim abſurdum eſſet, ſi uel ea nũquam incepiſſe aſſereremus, quæ quotidie incipere uidemus, uel infinitum actu concederemus. quod quo pacto effugere poßimus, ſi infinitos numero homines, id quod in æternitate mundi omnino dãdum eſt, præceßiſſe confiteamur, non intelligo. Quippe cum infinitum eandem uim tam ſi ſit, q̃ ſi fuerit, habere uideatur. utrobiq; enim excludi à poteſtate uidetur, ſine qua eſſe nullo pacto poteſt. Adde ꝗ ipſe etiam Ariſtoteles tantũ abeſt, ut quæ de æternitate mundi diſputat, certa eſſe & uera exiſtimet, ut in libris dialecticis problema de æternitate mundi pro neutra parte certas habere rationes aſſerat. Nam ſi mortalem quoq; animam dixerimus, multa abſurda ſequantur, neceſſe eſt. primum uel non eſſe creatum mundum, quod abſurdum eſſe oſtendimus, uel ſi ſit creatus, fruſtra eſſe: deinde nullam Dei eſſe prouidentiam, quippe cum hominis res, quæ in hac uita finirentur, temere, & non pro merito cuiuſq; ſuccedant. Quod ſi ſit, uel Deum non eſſe, uel non intelligere, quæ aut creauit, aut inferiora ipſo ſunt, cenſendum eſt. At ſi docendi uiam qua humana hæc ſenſuiq; expoſita ad clariorem demonſtrationem reſpicit hic Philoſophus, animaduertamus: facile intelligemus eius rationalem tractatiouem etiam ſi uerbis aliquando uideatur, ſententia tamen à morali quæ ſanctißima eſt, nuſquam diſcrepare: ſi modo ſibi eum conſtare exiſtimemus: gradumq; uitæ actiuæ, ut uerißimile eſt, ita ſuppoſuiſſe, ut ad contemplatiuam ad amußim reſpondeat. Moralis enim hæc & actiua non tam agendi & operandi, q̃ diſcendi etiam principium eſt. ſicut ijdem Græci auctores monent: qui in diſciplina Ariſtotelica ac philoſophica, qua animus noſter ad bonum agendum & uerum intelligendum inſtruitur, principium à morali inſtitutione ſumi oportere eam ob cauſam affirmant, quia inſtrumenta, cuiuſmodi ſunt dialecticæ rationes, ea ſunt natura, ut bene & male uti eis quiſpiam poßit, niſi animum prius bona morum inſtitutione recte præparatum habuerit. Quia tamen hæc Ariſtoteles dialecticis demonſtrationibus quatenus rei materia patitur, ſatis exquiſite pertractat: ideo oportere, ut qui diſcipulus eius eſſe uult, ſimplici primum aliqua morum inſtitutione imbutus, deinde logica eius diſciplina percepta, qua intelligere argumentandi rationes ualeat, ad hoc opus audiendum ſeſe ante omnia conferat: ut ſtabili hoc fundamento iacto ſuperextruere cætera quæ ad contemplationem ſpectant, firmiter poſſit. Qui enim hoc uel non ſubijcit, uel ineptum ac labans ſubijcit, cum non habeat, ubi inſiſtat, euaneſcit in cogitationibus, ut inquit D. Paulus, contemplationisq; totam ædificationem ruinoſam efficit. Quapropter cum pleriq; hodie hac uia minime ingrediantur, neq; fundamentis his iactis ædificent, quippe cum opus hoc quod exordium & uiuendi & diſcendi eſſe iam oſtendimus neq; in gymnaſijs publicis locum ullum præcipuum habeat, neq; priuatim à quoquam niſi diſputandi tantũ aliquando cauſa non agendi conſideretur: mirandum nihil eſſe exiſtimo, ſi nonnulli inueniantur, qui cum peripateticos ſe eſſe iactent, uel philoſophum hunc ipſum, uel noſtra condemnent. nam cum in euoluendis eius libris non id ſtudeant, ut conſentanea ratio actioni euadat, cõſtansq; utraq; doctrina ſeruetur: in multa abſurda neceſſario incidunt: ut & impia nonnulla eius dogmata cogantur fateri: & philoſophiam etiam ipſam adeo à religione noſtra diſcrepare aſſerant, ut qui ea fuerit imbutus, ſi eam ſequi uelit, eſſe bonus Chriſtianus non poßit. quaſi fieri ullo modo queat, ut nos uel rerum uerarum cognitio à ueritate, uel creaturarum ſcientia à creatore alienet. Cum præterea neq; Ariſtotelicæ uirtutis & felicitatis uerum ſenſum perceperint, ſi quem uiderint aut audiuerint ex noſtris pium ac ſanctum uirum, qui uel uoluptatibus adeo ſe abdicarit, ut delectare ſenſus omni ex parte refugiat: uel poſthabitis omnibus & corporis & fortunæ bonis in ſolitudinem aliquam ſeceſſerit, ibiq; à cõmercio hominum ſeparatam uitam traduxerit ſola uirtute contentus: uel honorem ab hominibus & gloriam contempſerit: uel iocoſam loquutionem prorſus è conſuetudine ſua reiecerit: uel mori potius aliquando propoſuerit, q̃ quippiam de perfectione ſua relaxare uoluerit: non quaſi perfectiorem admirantur, ſed modo ruſticum, modo ſtupidum, modo ineptum, modo humilem & abiectũ, modo agreſtem eſſe dicunt. Hominem enim ſociabile eſſe animal iactant: ut cõſortio hominum ſe priuare non ſolum ab utilitate publica, uerum etiam ob omni prorſus humanitate alienum ſit. Felicitatemq; bona etiam reliqua non ea tantum quæ animæ ſunt, requirere, neq; uirtute ſola eſſe contentam: ut priuet ſe felicitate, qui uel corpus negligit, uel fortunas: ſimilisq; eſſe artifici cenſeatur, qui ut melius operetur, inſtrumenta abijciat. Virtutem item in mediocritate conſiſtere aſſerunt: unde non eum eſſe uirtute præditum qui uoluptates corporis, uel honorem, uel iocum è uita ſibi penitus circũciderit, ſed qui hæc omnia moderari ſciat. Vitam uero ita facile negligere cum felicitas uitam etiam perfectam & longam requirat, eſſe eius qui felicitatem etiam ipſam contemnat. Atq; hæc dum dicunt, felices ſe eſſe opinantur, dum & ſemper quod perfectius ſe eſſe uident, damnant: & huiuſmodi rationibus & ſibi et pleriſq; alijs nũquam perfectiorem & puriorem uitam eſſe inquirendam, ſed genio & curandæ cuti iucunde ſemper indulgendum eſſe perſuadent. Cum tamen ſi ſtudio cognoſcendæ ueritatis, & non affectibus ſuis patrocinandi hæc dicerent, Ariſtotelem ipſum habeant, qui felicitatem hanc quam dicunt, non eſſe ueram hominis manifeſte declarat, ſed humanam & ciuilem, quæ homini tantum exteriori conueniat, non interiorem & uerum hominem perficiat: ad quam noſtri illi feſtinandum cenſent. ſicut enim prior hæc humana felicitas & actiua plurimis: ita illa paucißimis indiget: ſolaq; uirtute eſt contenta, niſi quatenus corporis neceßitas poſtulat. Quæ enim Alexander in libello de felicitate contra Stoicos diſputat, eam ſola uirtute non eſſe contentam aſſerens: de felicitate tantum hac humana & imperfecta dicuntur: ut Euſtratius quoq; in decimo oſtendit: in illa autem quæ ueri hominis eſt, nullam uim habent. Nam ut ipſe Ariſtoteles in decimo inquit, contemplanti nulla huiuſmodi rerum ad operationem quidem indigentia eſt, quin ferè contemplationi eſſe impedimento conſueuerunt. quatenus tamen homo eſt, cum pluri-

busq; uitam

buſq; uitam degit, ex uirtute agere proponit. talibus igitur ad humane ſe gerendum indigebit. Vbi etiam illud animaduertendum, aſſerere Ariſtotelem hominem uerum & contemplatiuum non eſſe ſociabilem, neq; cum pluribus uitam traducere: ut uana etiam iſtorum hac ex parte iactatio euadat. Nam cum nonnulla ob neceßitatem indita in natura hominis ſint, ſi ſublata ea neceßitas fuerit, ſummæ uirtutis eſſe cenſendum eſt, ſi omne ſtudium, omniſq; labor poſtea adhibeatur, ut ea quoque penitus auferantur. ubi enim incidit in potentiam homo, extrinſecuſq; exceßit, auxilio aliorum ſtatim indiguit: utq; & ipſe aleretur aßidue, & genus ſuum in poſterum propagaret, opus habuit uoluptate quæ ſubinde ipſum inſtigaret. Vnde cum ſe recolligit, et ab exteriore hac diffuſione retrahit, nullius auxilio, nullaq; propagatione indigere incipit, nullaq; item alitione, niſi quatenus ad ſuſtentandum corpus ſufficiat: ad quam adeo paucis contentus eſt, ut ea quia uitæ exteriori neceſſaria tantum ſunt, uana etiam eſſe exiſtimet. uanitati enim, id eſt huiuſmodi neceſſarijs inquit D. Paulus ſubiectam eſſe creaturam propter eum qui eam ſubiecit in ſpe: quaſi ſi uel hac corporis uita ad uirtutum exercitationem opus non eſſet, uel aliquñ non ſperaremus fore, ut hac etiam ſublata, qñ uidelicet uegetatiua ad obedientiam rõnis per reſurrectionem licet diuiniore quodã modo fuerit reſtituta, ſola contẽplatiua in nobis perpetuo confirmaretur: nulla prorſus corporis cura habenda nobis eſſet. ut non immerito quatenus fieri põt, qui perfectionẽ hanc affectant, ab his ſe abſtrahãt: laudatiq; ſummopere nonnulli fuerint, q, adeo ab his mundanis ſeſe ſubduxerint, ut per multos annos hominem ullum, cuius conſortium eſſe alijs iucundißimum ſolet, non uiderint: quippe cum qui ob uirtutem eò proucćti ſunt, ut humana ſocietate non indigeant, Deo uniti iam eſſe intelligantur. Adde quod ſi contemplatiuam felicitatem quoque omittere in præſentia uelimus, iſtis nihilominus reſpondere ex Ariſtotelis ſententia poſſemus: ſi ea quæ in noſtris damnant, tum ad Heroicam uirtutem referremus, quæ ut in ſeptimo docet, omnia excellentius ac ſublimius quàm moralis exequitur: tum ad moralem ipſam: nam cum ſemper donec uiuimus, uti prudentia opus ſit, ut propterea prudentiæ non poßit eſſe obliuio, ut ipſe in ſexto inquit, quippe cum eius ſubiecta ſemper nobis ſint obuia, neque ullus locus, ullum tempus, ulla actio, ullus affectus reperiatur, in quibus non requiratur prudentia, quæ uirtutum moralium recta ratio eſt: extra uero tempus, aut locum, aut actionem, aut affectum eſſe nemo poßit, dum uiuit: fit, ut morali, id eſt actiua uirtute ſemper aliquatenus uti unuſquiſque etiam contemplatiuus debeat. Quapropter quia ſelicitas in uirtutis operatione conſiſtit, operatio uero alicuius in qualibet occaſione ſemper exiſtit: ex uirtute aliqua ſemper operari unuſquiſque poteſt, dum uiuit. neque abijcere operandi inſtrumenta cenſendus eſt, qui ea abijcit, quæ ad operandum ſibi ſunt impedimento. quippe cum & diuitiæ & ſanitas & reliqua externa ancipitis naturæ ſint, ut ſicut prodeſſe, ita obeſſe aliquibus ad uirtutem exequendam ualeant: ut ea reijcere à ſe quiſque debeat, quæ ſibi eſſe impedimento ſentit. quemadmodum neque faber, ſi malleum reijceret, qui cuſionem ſemper ei ſoleret deprauare, uituperatione eſſet dignus, neque priuare ſe inſtrumentis magis quàm aptare diceretur. Præterea in primo felicitatem hanc eſſe eiuſmodi inquit, ut à quocunq; poßit comparari. quaſi ſi adſit uirtus, cum Dei præclarißimum donum ſit felicitas, cætera facile ſubſequantur: ſi non adſit, nulla eiuſmodi externa proſperitas contingere queat, quæ felicem hominem, uel potius non infelicem efficiat. Quærite primum regnum Dei & cætera adijcientur uobis, inquit ueritas. Sed ſunt qui ſe ridiculo quodam modo decipiunt: nam cum felicitatem in operatione ex uirtute conſiſtere iactent, operationem uero hanc corporis bonis & externis indigere tanquam inſtrumentis: prius inſtrumentis conquirendis ſibi uacandum cenſent. quaſi ubi uoluerint, uirtutem poſtea comparare ſibi facile poßint. atque ita dum poſthabita uirtute uel corpori curando uacant, intemperantia & audacia: uel pecunijs colligendis ſtudent, auaritia & iniuſtitia eos præoccupat. ut ſiquis eſſet qui dum inſtrumenta ad extruendam domum hinc inde conquireret, lateres & ligna, cæteraq; quibus domus extruitur, nulla cura habita dißipanda ac perdenda curaret: ſimilis his omnino eſſe uideretur. Tam et ſi dicere etiam poſſumus ex accidenti felicitatem rebus externis indigere, non ex ſe, & ſui cauſa, alioqui fortuna in diffinitione eius aſſumeretur: ſed ob ſubiectas res, in quibus ciuilis uerſari cõſueuit. Non ſecus ac faber malleo indiget, non ut opus ſuum abſolute efficiat, quod ſine malleo ẽt ex ui artis poteſt efficere, ſed ut id in ferro, quod tractari nequit, niſi malleus adhibeatur, efficiat. Temperantia uero, licet quantum ad habitum iam acquiſitum ſpectat, repugnantia irrationalis facultatis careat, quia inſurgere in eũ non ita uehementer ſolet: dum uiuimus tamen in continua acquiſitione conſiſtere ob id dici quodam modo poteſt, quòd infirmitatem carnis non tollit, & affectus ac præcipue cupiditates circa quas uerſatur temperantia, ea ſemper ſunt natura, ut ſi liberæ aliquantulum ſinantur, et aßidua frenatione non cohibeantur, profundi petulanter conſueuerint. ut retrahere nos ad contrarium ſæpenumero neceſſe ſit, dum in uia ſumus: in uia autẽ tantiſper ſumus, quandiu uixerimus: fugereq; uel mediocrem uoluptatem non quia mala ſit, ſed quia fallax, latenterq; ſeſe inſinuet. adde quòd ut ipſe in tertio inquit, merito eſſe uituperabilis corporis uoluptas propterea debet, quia nobis ineſt, non quatenus homines, ſed quatenus ſumus animalia: ut talibus oblectari & acquieſcere ferinũ ſit. Quæ ſanè uoluptas quàm pernicioſam uim habeat, inde perſpicere uel manifeſtißime poſſumus, quòd tyranni cum iuuenes & puellas martyres à uera religione tormentis & cruciatibus amouere nõ poſſent, ſed prius ipſi nouis ſuppliciorum generibus excogitandis, quàm martyres tolerandis eſſent defatigati, poſtremo ad uoluptatem non tam meretriciam, q̃ coniugalem etiam tanquam ad uiolentißimam machinam confugiebant: & quos igne & ferro non potuerant, uoluptate ſe expugnaturos cõfidebant. eo quòd uoluptas animum hominis adeo turbet, ut eum leui qualibet de cauſa in idololatriam, & profundißimam uitiorum uoraginem ſit præcipitatura. Cum igitur in appetitu cibi & potus, & amoris moderando temperantia conſiſtat, & amor exuperationi ſimilis ſit, ſicut in octauo inquit, ut niſi unum amare uehementer non ualeamus: Deum uero amare ſupra omnia debeamus: fit, ut coniugio etiam ſeſe homo abdicare debeat, ſi amoris affectu erga Deum uti præcipue uult. Velle autem omnino eum neceſſe eſt, qui ad contemplatiuam felicitatem feſtinat. minus enim, ut ex ſanctis noſtris quidam ait, Deũ amat, qui cum Deo amat aliquid, quod non propter Deum amet. Sed inſurgent hoc loco uideo aliqui ex ijs qui homines ſe eſſe uolunt, neque diuinas increpationes illas timent: ſicut homines moriemini: &, uade retro ſathana quia ſapis quæ ſunt hominum, non quæ ſunt Dei: inſurgent inquam, & dicent, amicitiam erga

naturam

naturam diſsimilem, & in nimia excellentia nullam eſſe poſſe, atq; iccirco erga Deum cum homine non poſſe eſſe amicitiam, ut ipſe inquit in octauo. qui tamen ſi intelligerent, de quo amicitiæ genere loquatur, nihil haberent, opinor, quod dicerent. de ea enim amicitia agit, in qua homo adhuc homo & humilis permanet, non attollitur et Deus efficitur. nam cum altera illa perfectiore uita & contemplatiua ita transformemur, ut ſimiles Deo euadamus: Deusq; nos ut cognatos effectos amet, ut in decimo ait: non uideo cur non amare Deum etiã uehementiſsimo amore debeamus. ubi enim maior tranſmutatio, maior adhæſio, ubi maior adhæſio, maior quoq; amor ſit, neceſſe eſt. maior aũt tranſmutatio ſpeciei & naturæ eſt, qua in Deũ immutamur, Deoq; ſimiles efficimur: licet per ꝑticipationẽ id fiat: q̃ indiuidui, qua cum hominibus unimur. Adde q ſumma ipſa ueritas ſponſum ſe animarum noſtrarum appellat: ut cõiugali etiam hoc amore aliò diſtrahi eum, qui ad perfectionem tendit, non debere ſignificet. Id quod D. Paulus etiam declarat, cum coniugij myſterium Chriſtianis interpretatur, cũ ait, erunt duo in carne una, magnum myſterium dico uobis, id eſt Chriſtus cum eccleſia. quippe cum affectus tunc potiſsimum perficiatur, cum ad intellectum & Deum uehementia etiam ſua ſeruata attrahitur. Sicut enim quanto uehementior fuerit, cum rationem detrahit, maiorem animo turbationem inducit: ita quanto uehemẽtius incitatus à ratione attrahitur, eo tranquilliorem animũ reddere cenſendus eſt. & ſicut ille magis diſtrahit, ita hic magis retrahit, atq; unit. Cumq; præterea cibi & potus uoluptas medicinæ cauſa nobis data ſit, ne famis & ſitis morbo interimamur, adeoq; doloſe ſurrepat, ut ſub ſpecie neceſsitatis in laſciuiam deſpumet: & peccata cum ſint lapſus, in præcipitium imprudentes ſæpenumero inducant: ut ſiquis irretitus aliquo uel leuiſsimo eſt, periculum ſit, ne mole eius in grauiſsimum detrahatur: perinde ac ſiquis è ſumma rupe ueſtigijs delabatur, niſi ſtatim ſeſe contineat, id quod in uitijs & peccatis pœnitentia præſtat: in profundiſsimam uallem præceps feratur, neceſſe eſt: danda opera eſt, ut omnibus expurgemur, & quæ ex ſe etiam conceduntur, aliquando caueamus: id quod timor efficit, quem noſtri perficientem timorem appellant, qui ſanctos omnes uiros ſemper comitatur, quem cuſtodem uirtutum eſſe aiunt: uoluptatesq; alioqui non malas, ne malæ nobis in occaſione efficiantur, ſeueriſsime euitemus: præſertim cum ipſe & in ſecundo uoluptatem etiam ſi ſit pulchra & decora, eſſe dimittendam non ſecus atq; Helenam, ne mali alicuius nobis occaſionem præbeat: & in ſeptimo fraudes nectere eam, & inſidijs contra nos uti: non ſecus ac Venus ceſto ſuo, quo uel prudentes decipit ipſos. ut qui uel leuiſsimas uoluptates hac de cauſa fugit, non ſtupidus, ſed temperantiſsimus eſſe cenſeatur. Quin illi qui ciborũ condimenta uaria & ſuauitates inquirunt, ut diuturniore & ampliore eſus et potus medicina ſibi opus ſit, non ſecus præter naturam facere ſunt exiſtimandi, quàm ſiquis daret operam, ut in eo ſtatu ſemper ſe conſeruaret, ut ueratrum, aut aliquod aliud huiuſmodi medicamentum ſumere cogeretur. medicina enim moderate & quando opus eſt, ſumpta prodeſt: immoderate & non ſuo tempore, deprauat ac perdit. Qui uero honorem contemnit & gloriam: ſi hac eadem cautione facit, ut ſibi ad ſuperbiam occaſionem præcidat: prudens potius eſt exiſtimandus, quàm uituperandus: ſi propterea facit, quia res humanas parui æſtimat: magnanimus potius quàm uilis, prædicandus eſt. magnanimus ſiquidem, ut in quarto inquit, cum ornamento omnium uirtutum præditus ſit, honore qui à Deo exhibetur, eſt contentus, uiliaq; omnia & abiecta hæc humana eſſe opinatur. De ioco ſanè plura minime dicenda mihi eſſe arbitror, cum ſuperuacaneum quoddam eſſe uideatur. quippe cum ipſe quoq; Ariſtoteles in decimo eum admodum uili loco habeat, & non niſi ut remedium admittendum: & quia, ut in ſeptimo inquit, ſemp laborat animal, ſiue audiat, ſiue uideat, relaxationis tantum cauſa adhibendum cẽſeat: ita ut ſi relaxationem quiſpiam ullam non requirat, uel quia perfectionẽ iam eſt conſequutus, uel quia timet, ne cum relaxatione pernicioſa aliqua uoluptas ſurrepat: eum penitus tollere longe melius ſit. Nam luſus qui contentionem aliquam in ſe habent, relinquendi pueris ſunt. præter enim quàm quòd nulla alia re niſi uana aliqua excellentiæ opinione delectant: id quod ſicut puerile eſt, ita à probo uiro eſſe alienum debet: adeo turbare interdum animum hominum ſolent, ut unde petere relaxationem uolunt, inde contractionem maiorem, et afflictationem conſequantur: atq; id quod peius eſt, ex turbatione ea idonei fiant, ut in grauia aliqua uitia delabantur. Conſortio uero hominum ſe priuare, tantum abeſt ut alienum uel ab humanitate uel ab utilitate ſit, ſicut iſti dictitant, ut qui id facit, & multo magis amicus omnibus ſit: & prodeſſe etiam multo magis poſsit. nam ſi amor probi uiri erga ſe ipſum regula eſt erga alium amicitiæ, ut in nono maniſeſtiſsime declarat: qui ſeſe uere amat, id quod qui in ſolitudinem ſeſe retrahit, potiſsimum facit: is etiam in ſolitudine proborum omnium eſt amicus, eisq;, non ſecus ac ſibi bona uult atq; optat. ſi enim eſſet ciuis unius ciuitatis: pauciores amaret: et quod ex eo conſequitur, benefacere paucioribus poſſet, cum etiam ipſe Ariſtoteles in quinto innuere uideatur, eum qui bonus ciuis ſit: bonum uirum interdum eſſe non poſſe: quippe cum multæ ciuitates contraria inter ſe habeant inſtituta, ut neceſſe quaſi omnino ſit, ſiquis pluribus & omnibus eſſe debeat amicus ſit ſolitarius, id eſt ſit communis ciuitatis, id eſt Chriſtianæ ciuis. quippe cum niſi eis quos amat quiſpiam, benefaciat: benefaciat autẽ non niſi cum occaſio contingat: at qui plures amat, plures proculdubio cum occaſio ſe offert, beneficio afficiat. Si uero dicant ſolitariũ, ſibi occaſionem benefaciendi præcidere, dum refugit à ſocietate aliorum: ſcire illud debent fugere occaſionem cum non poteſt quiſpiam, ut poſsit, cũ occaſio ſe obtulerit, nihil aliud eſſe, quàm occaſionem ſummopere quærere. Accedit q conſuetudinem habere poſſe probum uirum unius uidelicet aut alterius, in nono declarat: cũ & pauci admodũ reperiantur boni uiri, & ipſe eis nõ indigeat, niſi ut oblectetur, operariq; iucundius uidendo poſsit: quaſi id imbecillitati etiam potius naturæ q̃ perfectioni aſcribat. Nam cum felicitatem uitam perfectam requirere aiunt, ut negligenda ita temere uita non ſit: Ariſtotelem ipſum audiant, qui moralem felicem in nono aſſerit breui tempore lætari uehementer magis electurum eſſe, q̃ longo leuiter: & uiuere honeſte uno anno, q̃ multis quomodolibet. ut uita perfecta non tam longa, q̃ abſoluta & integra intelligẽdum eſſe declaret. Atq; hæc in præſentia mihi dicenda exiſtimaui, nõ quòd moralem noſtrorum uitam & actiuam multo eſſe hac peripatetica exquiſitiorem, perfectioremq; non putem: id enim ex ſe ſatis conſtat: ſed ut Ariſtotelicam hanc & actiuam felicitatem longe ſanctiorem ac puriorem, q̃ prima fronte præ ſe ferre philoſophia uideatur, ſi perpendere diligentius rem uoluerit, inuenire unumquenq; poſſe demonſtrem: hocq; Ariſtotelis opus eſſe eiuſmodi, ut ſi non exacte perficere, præparare tamen, & deducere ad perfectionem hominem mirifice ualeat.

INDEX

INDEX SVMMARVM, AC CAPITVM LIBRORVM, QVI IN HOC VOLVMINE CONTINENTVR.

Sum̃a, ac Capita Primi libri Moralium Nicomachiorum.

SVMMA LIBRI.

DE finium diuerſitate. De felicitate, fine ac ſummo bono ipſius felicis. De animæ duplici parte, ac uirtutis diuiſione. fo.1.
De uniuerſali boni appetitu, ac finiũ diuerſitate. Cap.1. .1.
Quòd unus agibilium finis, qui ciuilis ſit facultatis. Cap.2. .1.
De modo procedendi, & auditore morali. Cap.3. 1.
De ſũmo bono, et recta auditoris educatiõe, Ca.4.2.
Quòd felicitas non ſit uoluptas, honor, uirtus, aut diuitiæ. Cap.5. .2.
Quòd non ſit idea. Cap.6. .3.
De felicitatis ſubiecto, ſubſtãtia, et præceptis in unaquaq; ſcientia obſeruandis. Cap.7. .4.
De dictorum antiquoꝝ cum uera felicitate conſenſu, ac de triplici bono ad felicitatẽ neceſſario. Ca.8.5.
De modo aſſequendæ felicitatis. Cap.9. .6.
Quis in hac uita dicendus ſit felix. Cap.10. .6.
Quòd poſteroꝝ fortunæ ad defunctos ptineãt. C.11.7.
Quòd felicitas bonum ſit honorabile potius, quã laudabile. Cap.12. .8.
De duplici aĩæ parte, ac uirtutis diuiſione. Cap.13.8.

Summa, ac Capita Secundi libri Moralium Nicomachiorum.

SVMMA LIBRI.

DE Virtute in genere, ac eius eſſentia. Quo pacto mediocritates inter extrema diſponantur, uitiaq; ac uirtutes opponantur, & quibus præceptis ad medium ducamur. fo.9.
De productione uirtutis ĩtellectiuæ, ac moralis Ca.1.9
Quòd uirtus ab exceſſu & defectu corrũpatur, ad mediocres inclinans operationes. Cap.2. .10.
Virtutem moralem eſſe circa uoluptates. Cap.3. 10.
Quod ĩter iuſta agere, et iuſte agere drĩa ſit. Ca.4.11.
De affectu, facultate, et habitum eſſe genus uirtutis. Cap.5. .11.
De duplici mediocritate, & uirtutis ſuba. Cap.6.12.
Mediocritatum inter duo extrema diſpoſitio. Ca.7.13
De uirtutũ, ac uitiorum mutua oppoſitione. Ca.8.14.
De præceptis, quæ ad ipſum mediũ ducũt. Cap.9.14.

Summa, ac Capita Tertij libri Moralium Nicomachiorum.

SVMMA LIBRI.

DE ſpontaneo, et inuito, ac de ijs, quæ ad ſpontaneum conſequuntur. De fortitudine: De temperantia: ipſarum ſpeciebus, atque extremis. fo.15.
De ſpontaneo, & inuito. Cap.1. .15.
De electione. Cap.2. .16.
De conſultatione. Cap.3. .17.
De uolũtate, et eo qđ eſt uolũtate appetibile. C.4.18.
De ijs, quæ in noſtra ſunt poteſtate. Cap.5. .18.
De fortitudine, & forti. Cap.6. .19.
De terribilium diuerſitate, & fortitudinis extremis. Cap.7. .20.
De quinque modis fortitudinis non ueræ. Cap.8. 20.
De proprietatibus fortitudinis. Cap.9. .21.
De temperantia, & eius extremis. Cap.10. .22.
Diuerſas cupiditatum ſpecies eſſe. Cap.11. .22
De temperantiæ extremis. Cap.12. .23.

Summa, ac Capita Quarti libri Moralium Nicomachiorum.

SVMMA LIBRI.

DE liberalitate. De magnificentia. De magnanimitate. De moderato honoris ſtudio. De manſuetudine. De comitate. De ueracitate. De facetudine: ipſarũq; oĩum extremis. De uerecũdia. f.23.
De liberalitate, & eius extremis. Cap.1. .23.
De magnificentia, & eius extremis. Cap.2. .25.
De magnanimitate, & eius extremis. Cap.3. .26.
De moderato honoris ſtudio, et eius extremis. Ca.4.28
De manſuetudine, eiusq; extremis. Cap.5. .29.
De comitate, & eius extremis. Cap.6. .29.
De ueracitate, & eius extremis. Cap.7. .30.
De facetudine, & eius extremis. Cap.8. .30.
De uerecundia. Cap.9. .31.

Summa, ac Capita Quinti libri Moralium Nicomachiorum.

SVMMA LIBRI.

DE iuſtitia, et iniuſtitia. De iure, et iniuria, ac ipſorum ſpeciebus. De æquitate & æquo.
De Iuſtitia & iniuſtitia, et modis iniuſti. Cap.1. fo.31.
Quid iuſtitia particularis & quotuplex. Cap.2. 31.
De iure diſtributiuo. Cap.3. .33.
De iure commutatiuo, & emendatiuo. Cap.4. 34.
De retaliatione, numo, & indigentia. Cap.5. .35.
De iniuria, et iure ciuili, herili, & familiari. Ca.6. 36.
De iure naturali & legitimo. Cap.7. .36.
De triplici nocumento, quod alijs irrogatur. Ca.8. 37.
De eo quod eſt pati iniuriam. Cap.9. .37.
De æquitate, æquo, et bono. Cap.10. .39.
De eo quod eſt facere iniuriam ſibi ipſi. Cap.11. .39.

Summa, ac Capita Sexti libri Moralium Nicomachiorum.

SVMMA LIBRI.

DE principijs agendi. De intellectus habitibus, ſcientia ſ. arte, intellectu, ſapientia & prudentia. De prudentiæ partibus, et his, quæ ad eam cõſequuntur. De ſapiẽtiæ, ac prudẽtiæ utilitate. De naturali uirtute, ac uirtutũ et prudẽtiæ cõnexiõe. f.40.

De recta

De recta ratione, duplici uirtute & partibus animæ. Cap.1. .40.
De principijs agendi. Cap.2. .40.
Habituum intellectualium enumeratio: quod ſcientiæ obiectum, & quæ proprietates. Cap.3. .41.
De arte. Cap.4. .41.
De prudentia. Cap.5. .41.
De intellectu. Cap.6. .42.
De ſapientia. Cap.7. .42.
De partibus prudentiæ. Cap.8. .43.
De bona conſultatione. Cap.9. .43.
De perſpicacia. Cap.10. .44.
De ſententia. Cap.11. .44.
De utilitate ſapientiæ, & prudentiæ. Cap.12. .44.
De naturali uirtute, & de uirtutum, & prudentiæ connexione. Cap.13. .45.

Summa, ac Capita Septimi libri Moralium Nicomachiorum.

SVMMA LIBRI.

De heroica uirtute. De continentia, & earũ oppoſitis. De continente, & incontinente. De uoluptate, & ipſius ſpeciebus, ac de dolore. fo. 46.
De heroica uirtute, continentia, & earum oppoſitis. Cap.1. .46.
De Continente, & incontinente. Cap.2. .47.
Quonam pacto incontinentes agant. Cap.3. .48.
Circa quæ cõtinens, et incõtinens uerſetur. Cap.4. 48.
Circa iucunda præter naturã non eſſe incõtinentiam, eiusq; duas eſſe ſpecies. Cap.5. .49.
De incontinentia iræ, & uoluptatum differentijs, et uitio humano. Cap.6. .50.
De continẽte, incõtinente, tolerãte, et molli. Ca.7. 50.
Quæ incontinẽtis et intẽperãtis differẽtia ſit. Ca.8. 51.
De continentis & pertinacis conuenientia, & differentia. Cap.9. .52.
Prudentiam & incontinentiam ſimul in eodem non eſſe. Cap.10. .52.
De uoluptate. Cap.11. .53.
Improbatio rationum de uoluptate. Cap.12. .53.
De uoluptatum ſpeciebus. Cap.13. .53.
De corporis uoluptatibus. Cap.14. .53.

Summa, ac Capita Octaui libri Moralium Nicomachiorum.

SVMMA LIBRI.

De amicitia, & eius ſpeciebus. De amicis: ac de multis, quæ circa amicitiam & amicos ſunt conſyderanda. fo.54.
De amicitia. Cap.1. .54.
De amabili. Cap.2. .55.
De ſpeciebus amicitiæ. Cap.3. .55.
Honeſtam amicitiam proprie dici amicitiam, alias uero ex accidenti. Cap.4. .56.
Qui dicendi amici, & qui apti ad amicitiã. Ca.5. 56
In qua amicitia plures poſſint eſſe amici. Cap.6. 57.
De amicitia in ſupereminentia. Cap.7. .57.
Amicitiam magis conſiſtere in eo, quod amet, quàm ut ametur. Cap.8. .58.
De ciuili amicitia. Cap.9. .58.
De ſpeciebus ciuilitatis. Cap.10. .59.
De amicitia regia, paterna, familiari, et fraterna. Cap.11. .60.
De amicitia ſodalitia, & filiali. Cap.12. .60.
De duplici iure, et de compenſanda amicitia. Caput 13. .61.
De querelis in amicitia per ſupereminentiam, & de abdicatione. Cap.14. .62.

Summa, ac Capita Noni libri Moralium Nicomachiorum.

SVMMA LIBRI.

De amicitiæ conſeruatione, ac ipſius operibus. De beneuolentia, cõcordia, beneficẽtia, amore ſui. De amicis felicis, amicorũ numero, in qua fortuna ſint habẽdi, et ipſorũ pcipuo munere. fo.62.
Quæ conſeruent amicitiam. Cap.1. .62.
Singulis pro dignitate beneficia eſſe rependenda. Cap.2. 63.
Quando ſeruanda amicitia. Cap.3. .64.
Quæ opera amicitiæ, & quòd non ſint prauorum. Cap.4. .65.
De beneuolentia. Cap.5. .65.
De concordia. Cap.6. .66.
De benificentia. Cap.7. .66.
De amore ſui. Cap.8. .67.
De amicis felicis, & quibus indigeat. Cap.9. .68.
De numero amicorum, multi ne an pauci habẽdi ſint. Cap.10. .68.
Vtra in fortuna habendi ſint amici. Cap.11. .69.
De præcipuo numero amicorum, & bonorum & malorum amicitia. Cap.12. .69.

Summa, ac Capita Decimi libri Moralium Nicomachiorum.

SVMMA LIBRI.

De uoluptate, ac eius ſpeciebus. De felicitate, et contemplatiua & actiua: præparatioq;, ac ſermonis continuatio ad libros de Republica. fo.70.
De uoluptate. Cap.1. .70.
Opinio Eudoxi de uoluptate. Cap.2. .70.
Dicentium uoluptatem non eſſe bonum confutatio, et ſi non omnis expetibilis ſit. Cap.3. .71.
Quid nam ſit uoluptas, & quomodo operationẽ perficiat. Cap.4. .72.
Voluptates inter ſe ſpecie differre. Cap.5. .73.
De felicitate. Cap.6. .74.
De felicitate contemplatiua. Cap.7. .75.
De felicitate actiua, & præcipuo munere operationis. Cap.8. .75.
Peroratio operis. Cap.9. .77.

Summa

Summa, ac Capita Primi libri magnorum Moralium.

SVMMA LIBRI.

DE bono. De uirtute in genere. De ultroneo, ac alijs, quæ ad ipſum ſpectāt. De uirtutū ſpēbus. De ueritate, ac ijs, quibus ipſam coniectamus. fo. 79.

De uirtute agēdum eſſe: & antiquorum de ea afferuntur opiniones. Cap. 1. .79.
De bono in communi. Cap. 2. .79.
Quot modis dicatur bonum. Cap. 3. .80.
Virtutem in anima eſſe: felicitatē uero in actione conſiſtere, & in ætate perfecta. Cap. 4. .80.
De animæ altrice portione quadā: et in ipſa uirtutem non eſſe. Cap. 5. .81.
Diuiſio animæ: & uirtutem ab exceſſu, defectuq; corrumpi. Cap. 6. .81.
Virtutem inter uoluptatem & ægritudinem collocari. Et unde moralis uirtus dicta ſit. Cap. 7. .81.
De affectibus, potentijs, & habitibus. Cap. 8. .81.
Quid medietati opponatur. Cap. 9. .81.
Probos & malos eſſe in nobis exiſtere: ubi redarguitur Socrates aliter opinatus. Cap. 10. .82.
De ſpontaneo, & tribus appetitus gn̄ibus. Cap. 11. 82.
Socratica argumentatio, quæ ultroneum non eſſe dicit. Cap. 12. .82.
De ui. Cap. 13. .82.
De neceſſitate. Cap. 14. .82.
Spontaneum animi ſententia eſſe, & quotupliciter inuitum dicitur. Cap. 15. .82.
De propoſito. Cap. 16. .82.
De animi ſententia. Cap. 17. .83.
Cuius nam rei uirtus coniectrix ſit. Cap. 18. .83.
De fortitudine, & forti. Cap. 19. .83.
De temperantia, & temperante. Cap. 20. .84.
De manſuetudine, & manſueto. Cap. 21. .84.
De liberalitate, liberali, & eorum extremis: ac de pluri mis auaritiæ ſpeciebus. Cap. 22. 84.
De magnanimitate, magnanimo, & eorum extremis. Cap. 23. .84.
De magnificētia, magnanīo, & eoꝝ extrēis. C. 24. 84
De idignatiōe, īdignabūdo, & eoꝝ extremis. C. 25. 84
De grauitate, graui, & eorum extremis. Cap. 26. 84.
De uerecūdia, uerecūdo, et eoꝝ extremis. Cap. 27. 84.
De urbanitate, urbano, et eorum extremis. Ca. 28. 84.
De amicitia, amico, & eorum extremis. Cap. 29. 84.
De ueritate, uero, & eorum extremis. Cap. 30. .85.
De iuſtitia, iuſto, & eorum oppoſitis. Cap. 31. .85.
De duplici animæ rationalis partibus, & quo pacto à ſe inuicem diſtinguantur. Cap. 32. .86.
De ueritate, & ijs quibus ipſam cōiectamus. C. 33. 86.

Summa, ac Capita Secundi libri magnorum Moralium.

SVMMA LIBRI.

DE æquitate, modeſtia & promptitudine, feritate, incontinentia, & continentia, uoluptate, proſpera fortuna, honeſta probitate, recta ratione, ac amicitia.

De æquitate, ac æquo. Cap. 1. fo. 87.
De modeſtia, & modeſto. Cap. 2. .87.
De promptitudine. Cap. 3. .87.
Dubitationes quædam circa iuſtitiam: prudentiam etiam, necnon & alias uirtutes. Cap. 4. .87.
De continentia, et incontinentia, ac feritate agendum eſſe. Cap. 5. .88.
De feritate. Cap. 6. .88.
De incontinentia, & continentia. Cap. 7. .88.
De uoluptate. Cap. 8. .90.
De proſpera fortuna. Cap. 9. .90.
De honeſta probitate, honeſto ac bono. Cap. 10. 91.
De recta ratione. Cap. 11. .91.
De amicitia, & amicis. Cap. 12. .91.
De amicitia erga ſe. Cap. 13. .93.
De affinitate. Cap. 14. .93.
An beneuolentia amicitia ſit. Cap. 15. .93.
De concordia. Cap. 16. .93.
Quomodo probus ſeſe amabit. Cap. 17. .93.
De eo quod ſibi ſatis. Cap. 18. .93.
De multorum amicitia. Cap. 19. .94.
Quomodo amico utendum ſit. Cap. 20. .94.

Summa, ac Capita Primi libri moralium Eudemiorum.

SVMMA LIBRI.

CIrca beatam uitam ac felicitatem conſyderationes quamplurimæ: Et non dari ipſius boni Ideā. fo. 97.

De beata uita agendum eſſe: de eoq; in quo conſiſtat, uariæ opiniones. Cap. 1. .97.
Dubitationes de uita excellentiſſima, & eā ſecundum diuerſos in diuerſis poni generibus. Cap. 2. .98.
Socratis opinio de uirtute: ac ipſius redargutio. C. 3. 98
Bonorum diuiſio: ac in quo membro felicitas ſit conſtituenda. Cap. 4. .99.
Non dari ipſius boni Ideam. Cap. 5. .99.

Summa, ac Capita Secundi libri moralium Eudemiorum.

SVMMA LIBRI.

DE uirtute in uniuerſum. Quo pacto inter uitia uirtutes conſtituantur, ac inter ſe opponantur. De uoluntario, uiolento, ac electione. De fine ac ijs, q̄ ad ipſum ducūt: ac qs ſit ipſius uirtutis finis. fo. 99

Bonorum diuiſio. Virtutem in opere exiſtere: quiſq; ipſius opus. Cap 1. .99.
Animæ duas eſſe partes, ratione participantes. uirtutis item duas eſſe ſpecies. Cap. 2. .100.
Moralem uirtutem circa iucunda ac triſta uerſari. Cap. 3. .100.
Quid per hæc nomina, Mos, Affectus, Potētia, ac Habitus ſignificetur. Cap. 4. .100.
Morales uirtutes omnes circa medium inter exceſſum, ac defectum uerſari: ipſarumq; omnium per exempla

pla adumbratio. Cap. 5. .100.
Virtutes oẽs morales circa dolores, ac uoluptates uerſari, eaſq; mediocritates eſſe inter extrema: quæ et ipſis, & ſibi inuicem pugnant. Cap. 6. .101.
Quarum actionũ hõ principium ſit, et dñs. Ca. 7. 101.
De uoluntario. Cap. 8. .101.
De uiolento. Cap. 9. .102.
De electione. Cap. 10. .102.
De fine, et iis, quæ ad finem ducũt ubi uirtutis aſſignatur definitio. Cap. 11. .103.
Virtutem actionem non peccabilem, finemq; rectum reddere. Cap. 12. .103.

Summa, ac Capita Tertij libri moralium Eudemiorum.

SVMMA LIBRI.

DE uirtutibus moralibus omnibus, iuſtitia excepta. fo. 104.
De fortitudine, forti, & eorum extremis. Cap. 1. 104.
De quinque ſpeciebus fortitudinis nõ ueræ. Ca. 2. 104.
Quæ dicantur horribilia. Cap. 3. .104.
De temperantia, et eius extremis. Cap. 4. .105.
De manſuetudine, & eius extremis. Cap. 5. .105.
De liberalitate, & eius extremis. Cap. 6. .105.
De magnanimitate, & eius extremis. Cap. 7. .105.
De magnifico, & eius extremis. Cap. 8. .106.
De indignatione, uerecundia, amicitia, grauitate, ueracitate, urbanitate. Cap. 9. .106.

Pro Quarto, Quinto, & Sexto ſequentibus libris lege Quintum, Sextum, ac Septimum Nicomachiorum. huc. n. ex eo loco tranſlati fuere, nullo penitus mutato uerbo: ut in Græcis exemplaribus uidere licet.

Summa, ac Capita Septimi libri moralium Eudemiorum.

SVMMA LIBRI:

DE amicitia, ac eius ſpẽbus. De amicis, ac multis, quæ circa hæc ſunt conſyderanda. De beneuolentia, concordia, ac probitate. fo. 107.
De amicitia, ubi dubitatur, an ſit in ſimilibus uel in contrarijs. Cap. 1. .107.
Quale ſit id quod ametur, iucũdũ, an bonũ. C. 2. 107
De tribus amicitiæ ſpeciebus: & quæ ipſarum proprie ſit amicitia. Cap. 3. .107.
De amicorum diuerſitate, & qui proprie ſint dicendi amici. Cap. 4. .108.
De amicitia ſecundum exceſſum. Cap. 5. .109.
Quo pacto ſimilium, quóue cõtrariorum dicatur eſſe amicitia. Cap. 6. .109.
An quiſquam ſibi ipſi amicus eſſe queat. Ca. 7. 109.
De beneuolentia. Cap. 8. .110.
De concordia. Cap. 9. .110.
Cur magis amantes beneficijs afficientes, quàm affecti dicantur. Cap. 10. .110.
Amicitiam omnem in æqualitate quadam conſiſtere: ubi de ciuilitatis ſpeciebus quædam. Cap. 11. .110.
In oĩ amicitia cõpenſationem fieri debere. Ca. 12. 110.
Vtilem amicitiam, aliam legalem, moralem aliã eſſe: in eaq; accuſationes fieri. Cap. 13. .111.
An bono, an retribuẽti pſtãdũ ſit beneficiũ. C. 14. .111.
An ſibi in omnibus ſufficiens, amico indigeat: de amicorum numero, & interdum nos amatum abeſſe uelle. Cap. 15. .111.
Quo pacto amico utendum. Et uirtutes non eſſe ſcientias. Cap. 16. .112.
An fortunatus, infortunatus'ue quis natura ſit. Caput. 17. .113.
An fortuna cauſa ſit, ut concupiſcamus, & quod ſit motus in anima principium. Cap. 18. .113.
De probitate: & quis ſit animæ præſtantiſſimus terminus. Cap. 19. .113.

Capita Libelli de uirtutibus.

QVæ ſint laudabilia, quæ'ue uituperabilia: & cuius aĩæ partis, ſingulæ ſint rõnes. fo. 114.
Quid ſit unaquæq; uirtus. .114.
Quid ſit unumquodq; uitium. .114.
Quæ ſint uniuſcuiuſq; uirtutis propria. .114.
Quæ ſint uniuſcuiuſq; uitij propria. .115.
Quid uirtutis ſit in uniuerſum. .115.

Summa, ac Capita libri Primi Politicorum.

SVMMA LIBRI.

DE ciuitate, domo, pago, re familiari, ſeruis, dominationibus, ac ſeruitutibus, poſſeſſione, acquiſitionibus neceſſaria, ac numularia, & perſonarum in re domeſtica exiſtentium uirtutibus. fo. 116.
De ciuitate, eius gubernatore, partibus, domo, pago. Cap. 1. .116.
Quid ciuitas, quòd homo ciuile ſit animal, quòd partibus ciuitas prior ſit. Cap. 2. .116.
De re familiari, domino, ſeruo, re poſſeſſa, imperandi ac parendi neceſſitate, ac utilitate. Cap. 3. .116.
De duplici ſeruo, potentia gubernandi, dominationis ac gubernationis differentia. Cap. 4. .117.
De poſſeſſione, acquiſitioneq; ſecundum naturam, ac neceſſaria, animalium præcipueq; hominum uitis uarijs, ac ueris diuitijs. Cap. 5. .117.
De numularia acquiſitione, quòd ſit præter naturam, & quòd differat à cura rei familiaris: ubi multa de numi uſu. Cap. 6. .118.
De acquiſitione neceſſaria, numularia, & ſpeciebus eius. Cap. 7. .118.
De partibus rei domeſticæ, ac differentia, uirtutibus mulieris, ſerui, pueri, imperantis, parentis & artificum. Cap. 8. .119.

Summa, ac Capita Secundi libri Politicorum.

SVMMA LIBRI.

DIuerſæ Reſpublicæ examinantur, inuicem comparantur, ac improbantur. fo. 120.

Non

Non omnem unionem, ac communitatem in ciuitate quærendam eſſe, contra Socratis rempublicã apud Platonem. Cap. 1. .120.
Socraticæ opinionis improbatio, mulierum, ac filiorum communitatem in republica conſtituentis. Cap. 2. .120.
Contra eundem de facultatum communitate, ac magiſtratuum in republica conſtitutione, ubi erroris ſui cauſa exponitur. Cap. 3. .121.
De ea reipub. Socratis parte, in qua de legibus agit: & eius redargutio. Cap. 4. .122.
De Phaleæ, quæ & Carthaginenſium eſt republica. Cap. 5. .122.
De Hippodami, & Mileſiorum republica. Cap. 6. 123.
De Lacedæmoniorum republica. Cap. 7. .124.
De Cretenſium republica. Cap. 8. .125.
Superiorum rerumpublicarum comparatio. Ca. 6. 125
De republica Solonis, & uarijs inſtitutionibus rerumpublicarum. Cap. 9. .126.

Summa, ac Capita Tertij libri Politicorum.

SVMMA LIBRI.

De ciuitate, ciue, rerumpublicarum ſpeciebus dominatore ciuitatis, uiris eam conſtituentibus, unius uiri uirtute ſuperexcellente, ac regia gubernatione. fo. 126.

De ciuitate, & ciue, quid ſit utrunque. de ciuitate donatis, de magiſtratibus, de iuſte & iniuſte ciuibus. Cap. 1. .126.
Quo pacto ciuitatem eandem, uel non eandem dicere debeamus. Cap. 2. .127.
De uirtute abſolute uiri boni, & boni ciuis, num ſit eadem an altera. De uirtute ciuis qui præeſt, & qui paret. An opifices ſint dicendi ciues. Cap. 3. .127.
Quid ſit reſpublica, & ipſius finis. Quot ſint īperij in re familiari modi. Quid reſpublica recta, quid'ue lapſa. Cap. 4. .128.
De diuiſione, & definitionibus rerumpublicarum, & de earum tranſgreſſione. Cap. 5. .128.
De iuſto paucorum ac popularis gubernationis. De ciuitatis fine, uirtute, ac uitio. Cap. 6. .129.
Quem oporteat in ciuitate dominari, & nonnulla de repetundis rationibus. Cap. 7. .129.
Ex nobilibus, ingenuis, opulentis uiris conſtituendam eſſe ciuitatem, iuſtitia uirtute bellica in ea opus eſſe: & ad quos legiſlator reſpicere debeat. Cap. 8. .130.
An unus qui cæteros uirtute excellat, ciuitatis pars ſit ponendus. De oſtraciſmo, & quid ab optima republica de uiro illo agendum ſit. Cap. 9. .131.
De republica regia, & regum ſpeciebus. Cap. 10. 131.
De ſpeciebus iterum regiæ poteſtatis. An ab optimo uiro regi, uel ab optimis legibus gubernari magis expediat. Cui ubi lex prouidere non poteſt, prouidendi danda ſit poteſtas. De permutatione ex una in alteram reipublicæ ſpeciem. Et de cuſtodibus regis. Cap. 11. .132.
De Regia unius tantum, & abſoluta poteſtate: & an ipſum, legem'ne dominari melius ſit. Et quæ multitudo à regibus, quæ'ue ab alijs uiris apta ſit gubernari. Cap. 12. .123.

Summa, ac Capita Quarti libri Politicorum.

SVMMA LIBRI.

De uarijs rebuſpublicis, ac ipſarum ſpeciebus: & tandem de optima. Qui apti ſint ad unã rempublicam, qui'ue ad aliam. De earum mutuis deceptionibus. De reipublicæ partibus, conſilijs ſcilicet, magiſtratibus, & iudicijs. fo. 133.

De optima republica, & alijs etiam à legiſlatore cognoſcendis. Cap. 1. .133.
De ſpeciebus rerumpublicarum, tranſgreſſionibus, ac de ijs quæ à ciuili uiro ſunt exquirenda. Ca. 2. 134.
Quæ ſit rerumpublicarum diuerſitatis cauſa: & quæ ſint earum ſpecies præcipuæ, tum ex aliorum, tum uero ex propria opinione. Cap. 3. .134.
De populari gubernatione, ciuitatis partibus, ſpeciebus plebis, nobilium, ac popularis gubernationis. Cap. 4. .135.
Quòd quatuor ſint ſpecies paucorum gubernationis, & de permixtis gubernationibus. Cap. 5. .135.
De ſpeciebus popularis, & paucorum potentiæ, et cauſis earum. Cap. 6. .135.
In quot ſpecies Plato reſpublicas diuiſerit, & de optimatum uarijs ſpeciebus. Cap. 7. .136.
De ea quæ nomine generis reſpublica peculiariter appellatur. Quid ſit ea, quam cenſu poteſtatem dicunt. De bonis legibus. De finibus optimatis, popularis, & paucorum potentiæ. Cap. 8. .136.
Quo pacto ea, quæ reſpublica appellatur, conſtituatur ex paucorum potentia & populari, & de modis mixtionis. Cap. 9. .136.
De tyrannide, & modis tyrannidis. Cap. 10. .136.
De optima republica, partibus ciuitatis, mediocritate ſcilicet, exceſſu, atque defectu. Cap. 11. .137.
Quæ multitudo apta ſit ad popularem, aut paucorũ gubernationem. Et legiſlatores ſemper ad medios reſpicere debere. Cap. 12. .137.
De ſimulatis legibus paucorum, ac popularium contra ſe inuicem, ac earum temperamento: de gubernatoribus, & cur ex regia prius, in alias gubernationes facta ſit mutatio. Cap. 13. .138.
De partibus reipublicæ, conſilijs ſcilicet, magiſtratibus, iudicijs, de conſultandi poteſtate, & membris eius. Cap. 14. .138.
De magiſtratibus proprijs, neceſſarijs, & honeſtis, & de magiſtratuum conſtitutionibus. Caput. 15. .139.
De iudicijs, & eorum ſpeciebus, & de modis iudiciorum. Cap. 16. .139.

Summa,

Summa, ac Capita Quinti libri Politicorum.

SVMMA LIBRI.

DE rerumpublicarum mutationibus, ſeditionibus, earum cauſis, ac medelis. De diuerſarum ſpecierũ rerumpublicarũ mutationibus, ac ipſarum conſeruandarũ modis. De regni, ac tyrannidis mutationibus, ac conſeruatione. fo.140.
De cauſis mutationum rerumpublicarum, & de earum inæqualitate & æqualitate, & iuſto & ſtabilitate. Cap.1. .140.
De ſeditionibus paucorum, & popularium, pro quibus rebus ſeditiones oriantur, & quæ ſint earum cauſæ. Cap.2. .140.
Quo pacto ob dictas cauſas eueniunt ſeditiones. Caput.3. .140.
De medelis, et documẽtis circa ſeditiões. Ca.4. .141.
De mutationibus popularis gubernationis, & earum modis. Cap.5. .141.
De mutationibus paucorum potentiæ, & earum modis. Cap.6. .142.
De mutationibus optimatum potẽtiæ, & earum modis. Cap.7. .143.
De conſeruatione rerumpublicarum modi uiginti. Cap.8. .143.
Quas cõditiones habere oporteat præcipuos magiſtratus ſuſcepturos. De præceptis, quibus popularis ſtatus, aut paucorũ potẽtia ſeruẽtur. Cap.9. .144.
De mutationibus regni, & tyrannidis. Cap.10. .144.
Per quæ regna ſeruantur, & quibus modis retineantur tyrannides. Cap.11. .146.
Quæ gubernationes minimum durant. Quæ fuerit Socratis opinio apud Platonem, & eius reprobatio. Cap.12. .147.

Summa, ac Capita Sexti libri Politicorum.

SVMMA LIBRI.

DE Popularium ac paucorum gubernationum inſtitutionibus, ſpeciebus, legibus, ac partibus: Necnon de magiſtratuum ſpeciebus, & eorum officijs. fo.148.
Quòd, quæ rebus publicis, paucorum potentijs & popularibus gubernationibus conueniant, conſyderandum ſit. Cap.1. .148.
Quis ſit finis popularis gubernationis, & de quibuſdam popularium gubernationum peculiaribus. Cap.2. .148.
Quo pacto in populari gubernatione cenſus partiendi ſint. Cap.3. .148.
De quatuor ſpeciebus populariũ, ad quos pertineãt, de earũ legibus, & uaſramentis. Cap.4. .148.
Ad populares inſtitutiones præcepta. Cap.5. .149.
De ſpeciebus paucorum potentiæ, ordinatione cenſus ex populo aſſumendi, quæ paucorum gubernationes potiores, & quæ deterrima. Cap.6. .149.
Quæ partes multitudinis præcipuæ ſint, & quæ: ac totidem ſint partes ad bellum & præcepta ad paucorum potentias. Cap.7. .150.
De Magiſtratibus, & eorum ſpeciebus, & quibus rebus præficiendi ſint. Cap.8. .150.

Summa, ac Capita Septimi libri Politicorum.

SVMMA LIBRI.

DE Optima uita, ac ciuitate beata. De eius conuenięti multitudine, rebus maritimis, ciuibus, partibus, diſtributione, ædificijs, ac locis uarijs. De ciuium inſtitutione. De coniugijs, filiorum procreatione, uictu, ac inſtitutione. fo.151.
De Optima uita, & ciuitate beata. Cap.1. .151.
An eadem ſint felicitas, & optima uita. An contemplatiua, an actiua uita ſit præferenda. De optima reipublicæ diſpoſitione, placitis aliorum, & officio legiſlatoris. Cap.2. .151.
De Controuerſia in uſu uitæ cum uirtute, dominatu, & præſtantia uitæ cõtemplatiuæ. Cap.3. .152.
Quanta debeat eſſe multitudo ad conuenientem ciuitatis magnitudinem. Cap.4. .152.
Optimæ regionis, & ſitus urbis cõditiones. Ca.5. .153.
An communis maris turba nautica, & naualis potentia ciuitatibus recte inſtitutis expediat, uel ne. Caput.6. .153.
Quales debẽt eſſe natura ciues, de quo laudãtur Græci, & quales urbis cuſtodes. Cap.7. .153.
Quòd non omnia, ſine quibus ciuitas ſtare nequeat, ſint eius partes, & quæ ſint ipſius partes propriæ. Cap.8. .153.
Quæ ciuitatis partes quibus hominũ generibus conueniant. Cap.9. .154.
De diſtributione ciuitatis, comeſſationibus, partitione regionis, cultoribus, & agricolis. Cap.10. .154.
De ſitu urbis, locis in ea ad diuerſa accommodatis, priuatis ædibus, mœnijs, et ipſius ornatu. Ca.11. 154.
De ædibus ſacris, foris, & locis commeſſationum. Caput.12. .155.
In quibus bene agere conſiſtat. De felicitate, & de ijs, quibus homines fiunt ſtudioſi. Cap.13. .155.
Quos oporteat eſſe imperantes, & parentes, eoſdem ne an diuerſos: pariter & ipſorum diſciplinam. Et ad quæ reſpicere debeat legum poſitor, ac de quibus ipſe non laudatur. Cap.14. .156.
Quibus uirtutibus & pacis, & belli tempore opus ſit, & à quo primũ eruditio facienda ſit. Ca.15. .156.
Quæ circa coniugia, ac liberorum procreationem conſyderanda ſint, ac peragenda. Cap.16. .157.
De uictu, & inſtitutione puerorum. Cap.17. .157.

Summa,

Summa, ac Capita Octaui libri Politicorum.

SVMMA LIBRI.

DE puerorũ inſtitutione, & de iis, quæ ipſi ad discere conſueuerunt. De Muſica, eius ſpeciebus, ac muſicalibus inſtrumentis: quæq; quibus conueniant. fo.158.
Quòd faciẽda ſit circa pueros inſtitutio: & ea quidem publice. Cap.1. .158.
Qualis, quarumq; rerum, & cuius gratia debeat eſſe puerorum inſtitutio. Cap.2. .158.
Quatuor eſſe, quæ pueri diſcere conſueuerunt, quarũ aliis ocii, aliis negocii cauſa utimur. Cap.3. .158.
De Gymnaſtica, & puerorum exercendorum diſciplina. Cap.4. .158.
De Muſica, pulchra diſceptatio: de eius effectibus, & eam ad puerorum diſciplinam eſſe adhibendam. Cap.5. .159.
De Muſica quid diſcendum, ac ea utendum, quid'ue minime: ubi de Muſicis inſtrumentis quamplura. Cap.6. .159.
Harmoniis, & rhythmis omnibus utendum eſſe: diuerſis tamẽ ad diuerſa, ac ſecũdum ætates diuerſas: ubi de harmoniarũ differẽtiis multa. Ca.7. .160.

Summa, ac Capita Primi libri Oeconomicorum, Aretino interprete.

SVMMA LIBRI.

DE iis, quæ ad rem attinẽt familiarem, eiq; ſunt propria. De uariis erga diuerſos Oeconomi legibus. fo.161.
Quomodo differant, & cõueniãt inter ſe Politica, & Oeconomica, & quis earũ ſit ordo. Cap.1. .161.
De partibus domus, & unde ſit ſumenda poſſeſſio. Cap.2. .161.
Quòd uiri & mulieris ſocietas ſecũdum naturam ſit neceſſaria, & quòd multa commoda contineat. Cap.3. .161.
Leges uiri ad uxorem. Cap.4. .161.
Leges domini ad ſeruos. Cap.5. .161.
Leges Oeconomi. Cap.6. .161.

Summa, ac Capita Secundi libri Oeconomicorum.

SVMMA LIBRI.

DE officiis, & legibus, tum propriis, tum mutuis uiri & mulieris. fo.165.
Leges probæ mulieris. Cap.1. .165.
Leges uiri ad uxorem. Cap.2. .165.
Teſtimonia ſuperiorum præceptorũ ex Homero. Caput.3. .165.
Communes leges uiri, & uxoris. Cap.4. .166.
Hæc eadem capita inuenies in Donati tranſlatione in margine notata.

Exemplorum in Secundo Oeconomicorum libro, Donato interprete, elenchus.

ABydeni.18. fo.171.
Antimenes.34.38. .173.
Antiſſæus.6. .170.
Ariſtoteles Rhodius.15. .171.
Athenienſes.5. .170.
Bizantii.3. .170.
Calliſtratus.22. .172.
Carthaginenſes.10. .171.
Chabrias.25.172. .37.173.
Charidemus.30. .173.
Chii.12. .171.
Clazomenii.16. .171.
Cleómenes.33.39. .173.
Condalus.14. .171.
Corys.27. .172.
Cypſellus.1. .170.
Cyziceni.11. .171.
Didales.24. .172.
Dionyſius.20.171. 41.174.
Ephesii.19. .171.
Enæſes.32. .173.
Heraclienſes.8. .170.
Hippias.4. .170.
Iphicrates.26. .172.
Lacedæmonii.9. .171.
Lampſaceni.7. .170.
Lygdamis.2. .170.
Mauſolus.13. .171.
Memnon.29. .172.
Mendæi.21. .172.
Mentor.28. .172.
Ophelas.35. .173.
Philoxenus.31. .173.
Pythocles.36. .173.
Selybriani.17. .171.
Stabelbius.40. .173.
Timotheus.23. .172.

PArapbraſis Auerois in libros de Republica Platonis Tractatus Primus. fo.174.
Tractatus Secundus. .182.
Tractatus Tertius. .186.
Quibus libris Platonis correſpondeant, & quæ Auerroes pertractet, in margine leges.

ARISTOTELIS STAGIRITAE,

PERIPATETICORVM PRINCIPIS MORALIVM NICOMACHIORVM LIBER PRIMVS,

Ioanne Bernardo Feliciano interprete:

Cum

AVERROIS CORDVBENSIS EXPOSITIONE.

SVMMA LIBRI.

De finium diuerſitate. De felicitate, ſine ac ſummo bono ipſius felicis. De animæ duplici parte, ac uirtutis diuiſione.

De uniuerſali boni appetitu ac finium diuerſitate. Cap. I.

OMnis ars, omniſq́ diſcendi via, actio item, atque electio bonum quoddam expetere videtur. quapropter bene id eſſe bonum ipſum aſſeruerunt, quod omnia expetunt. Finium vero quædam videtur eſ differentia. alij enim operationes, alij præter has opera quædam ſunt. At quorum præter actiones fines aliqui ſunt: i his opera ipſa operationibus cenſentur pręſtantiora. Cum autē multę & actiones & ſcientię & artes ſint, multi etiam fines euadant, neceſſe eſt. medicinæ quidem, ſanitas: nauium extructricis, nauis: militaris, victoria: domeſticæ ac familiaris, diuitiæ ipſæ. Quæcunque vero huiuſmodi ſunt, ſub vnam aliquam facultatem & potentiam reducuntur: quemadmodum ſub equeſtrem frenorum effectrix, aliæq́ omnes quæ equeſtria inſtrumenta conficiunt: atque hæc, omniſque demum actio bellica ſub militarem: atque eodem modo ſub alias aliæ. atque in ijs omnibus fines earum quæ architectonicæ habentur, magis quàm reliqui omnes aliarum quæ ſubiacent, expetendi ſunt: nam illos quoque horum cauſa ſectamur. Neque tamen intereſt quicquam, ſiue operationes ipſæ fines actionum ſint, ſiue præter ipſas aliud quicpiam, ſicut in antedictis ſcientijs.

Bonū eſt, qđ oia appetūt.

Finium differentia.

DETERMINATIO PRIMI TRACTATVS LIBRI NICOMACHIAE ARISTOTELIS.

DIxit Ariſtoteles. Quoniam omnis ars, & omnis ſcientia, & omnis actio, & omnis electio rei eſt alicuius, per vnamquamque quidem earum bonum aliquod intendi & deſyderari videtur: & eſt finis inuentus per artem, aut ſcientiam, aut actionem, aut electionem. & cùm ſit finis iſtarum cunctarum hoc, quod omnia appetunt: & ſit finis earum omnium: & manifeſtum eſt quòd omnia appetunt bonum. Et propterea bene dixit qui deſcripſit bonum per hoc, quòd ipſum eſt, quòd omnia appetunt. Et diuerſitas quidem inter fines intentos per artes eſſe videtur, non propter diuerſitatem artium tantum: licet ex eo quod fines in quibuſdam artium ſunt actiones ipſæmet, vt in arte ſaltandi & percutiendi citharam: & in quibuſdam earum fines ſunt acta & non actiones, vt ſanitas in arte medicinæ. In artibus autem, in quibus fines ſunt acta non actiones, acta meliora ſunt actionibus: cùm actiones, quæ ſunt in ipſis, ſint gratia actorum. Dixit. Cùm itaque ſint artes & ſcientiæ plures, & erunt fines plures. vt artis medicinæ finis eſt ſanitas: & artis operandi naues, nauigium: & artis gubernandi bella, victoria: & artis gubernandi domum, finis eſt opulentia. Dixit. Artium autem quædam ſunt ſubalternatæ alijs: vt ars frenorum, & reliquæ artes, quibus vtitur equeſtris, ſunt ſub arte bellica: & ſimiliter omnis actio bellica eſt ſub arte gubernandi bella. & ſimiliter in alijs generibus rerum, in quibus ſpeculantur artes, ſicut inueniuntur in eis artes plures ſub arte vna principali in illo genere. & in omnibus iſtis finis artis principalis dignior eſt & melior fine artis, q̄ ſub ipſa eſt. fines. n. artis, q̄ ſub principali eſt, nō quæ quntur niſi gratia finis artis principalis. et nō eſt differentia in his in hoc vt fines earū ſint actiones aut acta.

Bene dixit q deſcripſit bonumq̄ eſt id, qđ oia appetunt.

In artibus, in quibus fines ſunt acta & nō actiones, acta ſunt meliora actionibus.

Eadē diſtinctio habetur 2. Phy. cō. 5.

Vide. 2. Metaph. cō. 44.

Quòd unus agibilium finis, qui ciuilis ſit facultatis. Cap. II.

SI igitur agendarum rerum finis aliquis eſt, quem propter ipſum, & propter quem alia volumus, neque omnia ob aliud eligimus (in infinitum enim ita fieret progreſſus, vanuſque & inanis appetitus noſter eſſet) perſpicuum eſt eum ſummum bonum, atque optimum futurum. Non'ne igitur magnum ad vitam cognitio ipſius momentum affert? nam ſi quemadmodum ſagittarij, ſcopum habeamus, magis bonum & honeſtum aſſequi poſſemus. Quòd ſi ita eſt, experiendum quidnam is ſit, figura comprehendere: cuiuſque ſcientiæ, vel facultatis cenſeatur. Videretur autem eſſe eius quę maxime principalis, maximéque architectonica eſt: cuiuſmodi ciuilis apparet. Quippe cùm ea ſit, quæ quaſnam eſſe in ciuitatibus ſcientias oporteat:

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

teat: tum quales quemque diſcere, & quouſque, conſtituat. Videamuſque vel maxime honorabiles facultates, qualis eſt militaris, familiaris, & oratoria, ſub ea eſſe collocatas. Cùm enim cæteris actiuis ſcientijs hæc vtatur, quid item agendum, à quibusq; abſtinendum præſcribat, ac ſanciat: eius finis aliarum omnium fines complectetur: efficieturque, vt is bonum ipſum humanum ſit. Nam ſi etiam & vni homini & ciuitati bonum idem ſit: bonum tamen ciuitatis & acquirere & conſeruare, maius quid ac diuinius videtur. Ac cõtentus quidem eſſe etiam vnuſquiſque poteſt, ſi vni ſoli: pulchrius tamen ac diuinius, ſi gẽti ac ciuitatibus bonum efficiatur. Hæc igitur ſunt, quæ diſcendi hæc via, quæ ciuilis quædam eſt, appetit.

DIxit. Neceſſe eſt autem vt ſint in iſtis rebus, quæ aguntur, res, quas volumus ꝑpter ſeipſas, & ſunt res, quas volumus propter aliud: & vt non ſit omnis actio ex actiõibus humanis volita propter rem aliam. ſi enim ſic eſſet, procederetur ĩ infinitum, nec eſſet finis comprehenſus, & eſſet deſyderium inane. Cùm itaque ſint hic artes, actiones quarum quęrũtur propter aliud & artes, actiones quarum quæruntur propter ſe: manifeſtum eſt quòd finis eius, quæ quæritur propter ſe, eſt bonum perfectum & optimum rerum, cùm ſint reliqua bona quęſita gratia huius boni: et hoc ſiue ſit iſtud bonum vnum aut multa: aut ſit artis vnius, aut artium plurium. Dixit. Et cognitio huius boni eſt vltima in vita humana: & eſt grande adiutorium in venuſtate eius. intelligo per vitam ciuilitates. Cognito nanque fine, determinantur actiones, quæ ducunt ad ipſum, & quę remouent ab ipſo, & dirigĩt intentio verſus ipſum. Quemadmodum enim accidit baliſtarijs, qui præfixo eis ſigno, dirigunt ſagittas ſuas contra ipſum, & ſic certius attingunt ipſum: et taliter ſe habent homines in adipiſcendo id, quod oportet cognito ipſo, videlicet dirigunt actiones ſuas, per quas applicantur ad ipſum. Conandum eſt igitur nobis hic ad comprehendendum finem iſtum ſecundum viam deſcriptionis & exempli, ſcilicet ſermoni vniuerſali: et ad declarandum quid eſt, & cuius ſcientiarum & artium eſt. Videtur autem eſſe potiſſime artium, & maxime principantis: et huiuſmodi quidem eſt ars gubernandi ciuitates. Etenim hęc ars pricipatur omnibus artibus, cùm determinet quas artes & ſcientias oportet eſſe in ciuitatibus, & quas artes & ſcientias oportet exercere vnumquemque hominum, & quas artes & ſcientias oportet exercere quoſdam hominum, & vſque ad quem finem oportet diſcipulos peruenire in diſcendo artes. Cùm igitur hæc ars taliter ſe habeat ad reliquas artium, eſt principalior earum. Et patet hoc etiam ex eo, quòd honoratiores artium & nobiliores earum ſupponuntur huic arti: vtpote regitiua belli, & regitiua domus, & rhetorica: ſcilicet ipſa ordinat has artes, & metitur eas. Si ergo fuerit hæc ars, ſcilicet regitiua ciuitatum, vtens reliquis artibus & menſurans eas, & ponens quid oportet operari, & à quo oportet abſtinere de omni re: neceſſarium eſt vt ſit finis eius amplectens reliquos fines artium, Cumq; ſit bonum, quod intẽdit hæc ars, illud bonum, quod continet omnia bona, eſt neceſſarium quòd ſit finis eius bonum illud, quod appropriatur homini in eo quòd homo. Etſi enim bonum, quod appropriatur homini vni, ſit bonum illud in ſpecie, quod appropriatur vniuerſitati ciuium maius & perfectius: iſtud quidem eſt, poſito quòd bonum perfectum poſſibile eſt haberi à ſolitario, ſicut poſſibile eſt haberi à ciue. ſi autem hoc non appropriatur, tunc manifeſtius eſt quòd hoc bonum neceſſarium eſt inquiri, ſcilicet bonum, quod appropriatur ciuitati. Dixit. Et ſi fuerit ſusceptio huius boni, & cõſeruatio ipſius ne tollatur, amabilis quidem vni, ſcilicet vt inueniatur ei, & conſeruetur, erit inuentio eius ciuibus, & conſeruatio ſua ipſis melior & honoratior: & hoc eſt, quod intẽdimus per hunc librum, ſ. inuentio huius boni, & conſeruatio ipſius ciuitatis.

Ars gubernandi ciuitates principatur oibus artibus.

De modo procedendi, & auditore morali. Cap. III.

SAtis vero hac de re dictum exiſtimetur: ſi perinde explicatum fuerit, ac ſubiecta materia poſtulat. Nam exacta tractatio non ſimili modo in vnoquoq; genere exquirenda eſt: quemadmodum neque in artium opificijs. Honeſta autem & iuſta, de quibus ciuilis conſyderat, tantam differentiam, tantumq; errorem in ſe habent: vt lege, non natura eſſe videantur. In bonis etiam talem quendam errorem ineſſe propterea patet, quòd multis damna ex ipſis eueniunt: nonnulli enim ob diuitias, alij ob fortitudinem periere. Cõtenti igitur erimus, ſi nos, cum de talibus et ex talibus diſſeramus, pingui quadam minerua, atque adumbrata figuratione verum oſtendamus: cumq; de ijs, quæ plerunque eueniunt, atque ex ijs ratiocinemur, ſimilia etiam concluſerimus. Eodem modo etiam vnuſquiſq; debet ea, quæ de aliquo dicũtur, admittere. eſt enim eruditi eatenus exactam in vnoquoq; genere explicationem requirere, quatenus pati rei ipſius natura poteſt. Nam & mathematicũ ſuaſionibus vtentem approbare: & ab oratore demonſtrationes exigere, ſimile vitium videtur. Verum vnuſquiſq; ea recte iudicat, quæ cognoſcit: atq; eorum bonus iudex eſt. vnamquamque igitur rem bene iudicat, qui in ea: abſolute vero omnia, qui in omnibus eruditus eſt. Atque hinc fit, vt iuuenis auditor ciuilis idoneus eſſe non poſſit: quippe cùm imperitus actionem vitæ ſit, ex quibus, & de quibus rationes conficiuntur. Adde quòd cùm perturbationes ſequatur, fruſtra & inutiliter audiet. finis enim non cognitio, ſed actio eſt. Intereſt autem nihil, iuuenis ætate, an moribus iuuenilis aliquis ſit. non enim defectus penes tempus eſt: ſed quia & viuit, & ſingula perſequitur ex perturbatione. Talibus enim cognitio, perinde atque incontinentibus inutilis euadit. Illis autem eſſe perquam vtilis poteſt: qui ſecundum rationem & appetitiones & actiones ſuas moderantur.

Exacta tractatio nõ ſimili mõ in vnoquoq; genere exquirenda. Idem. 2. Me. tex. 15.

derantur. Ac de auditore quidem, & quo modo admitti huiuſcemodi rationes debeant, quidq́ꝫ proponamus, hactenus exorſum ſit.

DIxit. Oportet autem vt ſufficiatur, quod dicetur in hoc, quando fuerint ſermones inducti ſecundum quòd poſſibile eſt in materia ſubiecta. vult vt ſint propoſitiones inductarum, ſicut in pluribus, non autem neceſſariæ. Dixit. Non enim inquirenda eſt certitudo in omnibus artibus eodem modo: immo oportet vt requiratur in omni arte ſecũdũ materiam, in qua ſpeculatur talis ars: quemadmodum neque oportet vt inquiratur certitudo in omnibus, quæ aguntur, vno modo. Dixit. Res autem pulchræ & pertinentes iuſtitiæ: & ſunt illæ, in quibus ſpeculatur hæc ars, ſcilicet regitiuâ ciuitatum: tantam habent diuerſitatem incidentem eis, & errorem, eò quòd materia ſua ſit poſſibilis, quod plures opinati ſunt quòd bona & iuſta ſunt nobis tantum per legem, ideſt per poſitionem: et quòd non eſt hic aliquod bonum & iuſtum per naturam. Etiam accidit ſimile huic errori in bonis, quæ in ſe bona ſunt, eò quòd iam accidit pluribus hominum ex ipſis nocumentum: vt quibuſdam iam contingit periculum ex parte diuitiarum, & alijs ex parte fortitudinis. Dixit. Et propter hoc intentionis quidem & voluntatis noſtræ eſt vt perueniamus ad veritatem iſtarum rerum per viam groſſam, & exemplarem, ſcilicet per definitiones & deſcriptiones, quæ adaptantur rebus exiſtentibus in illa ſpecie, vt in pluribus, ſed non omnibus: ſicut eſt diſpoſitio in definitionibus materiæ neceſſariæ, & per demonſtrationes quidem, in quibus ſint concluſiones ſic in pluribus. Dixit. Etenim prudentis, Intendo inſtructum in arte Logices vltimare inquiſitionem certitudinis in ſermone in vnoquoque genere, in quo ſit ſpeculatio, ſecundum quòd ſuſtinet natura illius generis. Æquale enim peccatum eſt, ſi receperis ſufficiẽtiam perſuaſiuam à domino doctrinalium, aut exegeris demonſtrationem à rhetore. Dixit. Et vnuſquiſque hominum recte dirigit iudicium circa rem, in qua ſciens fuerit. Et iudex diſcretus in re quadam eſt, qui dirigit iudicium in re illa eadem, & eſt prudens in illo genere, ideſt cognitor Logices particularis, quæ appropriatur illi generi. bonus autem iudicator abſolute eſt, qui recte iudicat de omni re, de recto videlicet, & non recto: & iſte eſt prudens abſolute: dico eum, qui prudens eſt in arte Logices communis. Dixit. Et propter hoc doctrina ciuilis non pertinet auditori puero. nam puer inexpertus eſt actionum, quæ debent eſſe in vita, ſcilicet non diſcernit rectum à non recto. ſermo autem hic non eſt niſi de his actionibus, & in his. Dixit. Et quoniam ecce puer proſecutor eſt eorum, ad quæ ducit eum anima ſua ex deſyderijs, erit auditio eius ſermonis noſtri fruſtra & inutiliter: quoniam finis noſter in eo, de quo loquimur hic, non eſt ſcire, ſed agere. Dixit. Et non differt vt ſit qui eſt in hac diſpoſitione puer ætate, aut puer moribus. defectus enim ſequens virum deſyderijs non eſt ex breuitate temporis. nam ſi eſſet ſic, non inueniretur ſenex proſecutor deſyderij. & propter hoc non proficiunt iuuenes per hanc cognitionem: ſicut nec proficiunt per eam completi, qui non retinent ſe à delectationibus. Dixit. Illis autem, qui deſyderant & agunt, ſecundum quòd dictat intellectus, & ratio, perutilis eſt ſcientia, quæ hic tractatur. Dixit. Hoc igitur eſt, ad quod nos oportuit peruenire in procemio noſtri ſermonis, ſcilicet qualis debeat eſſe diſcipulus huius artis in moribus ſuis. Et quod eſt propoſitum noſtrum in hoc ſermone, & eſt gubernatio ciuitatum: & cuius generis ſunt ratiocinationes, quibus vtimur in tẽpore, ſcilicet oportet eſſe ordinem earum in credulitate, aut formatione.

De ſummo bono, & recta auditoris educatione. Cap. IIII.

NVnc iam dicamus repetita oratione, quoniam omnis cognitio, omnisq́ꝫ electio bonum quoddam appetit: quidnam illud ſit, quod ciuilem appetere dicimus: quidq́ꝫ illud, quod omnium agendorum bonorũ ſummum eſt. De nomine ſane inter omnes ferè conſtat. nam & plerique & elegantes felicitatem id appellant: et felicem eſſe idem quod bene viuere, beneq́ꝫ agere eſſe opinantur. De felicitate vero, quænam ſit, diſſentiunt. neque ſimili modo & vulgus & ſapientes eam definiunt. nonnulli enim aliquid ex ijs, quæ euidentia, manifeſtaq́ꝫ ſunt, vt voluptatem, vt diuitias, vt honorem: alij aliud eam eſſe dicunt. ſæpe etiam fit, vt idem de ea diuerſa opinetur. cùm enim ægrotat, ſanitatem: cũ pauper eſt, diuitias ſummum bonum putat. qui autem ignorantiæ conſcij ſibi ipſis ſunt, eos admirantur, qui magnum quid ac ſupra vires ſuas referunt. Nonnulli vero præter multa hæc bona aliud quoddam per ſe bonũ eſſe exiſtimarunt: quod eſſet in cauſa, vt omnia etiam hæc bona ſint. Sed omnes velle opiniones exquirere ſuperuacaneum fortaſſe eſt: ſatisq́ꝫ erit, ſi eas ſolummodo inueſtigemus, quæ extãt maxime ac ſupereminent: vel videtur rationem aliquam in ſe habere. Neque tamen illud nos lateat, differre inter ſe diſputationes, quæ vel à principijs fiunt, vel ad pricipia. Recte enim etiam Plato de hoc dubitabat: quærebatq́ꝫ, vtrum ne ab initijs an ad initia via eſſet: perinde atq́ꝫ in ſtadio, à munerarijs ne ad metam, an econtrario. Nam à notis eſt incipiendum. ea autem duobus modis ſunt: alia enim ſunt nobis, alia abſolute ac ſimpliciter nota. fortaſſe igitur ab ijs nobis eſt incipiendum, quæ nobis nota ſunt. Quocirca bene moribus inſtitutus eſſe debet, qui de honeſtis & iuſtis, ac omni denique ciuili re eſt conuenienter auditurus. principium enim eſt, quòd ſit: atque id ſi ſatis cõſtiterit: nihil amplius erit opus indagare, cur ſit. Et qui eiuſmodi eſt: vel iam habet: vel accipere principia facile poteſt. Cui vero neutrum horum adeſt, Heſiodum audiat hæc dicentem.

An ab initijs an ad initia via eſſet recte Plato dubitabat.

» Optimus ille, põt qui ex ſe cognoſcere cũcta.
» Ille bonus, monitis q aliorũ obtẽperat. at qui
» Ex ſe nec nouit, nec quæ bene conſulit alter
» Percipit, admittitq́ꝫ aio: eſt ignauus, inersq́ꝫ.

DIxit. Nũc autem reuertamur ad id, à quo incœpimus à principio, & dicamus, cùm per omnem cognitionem, et omnem electionem non deſyderetur niſi bonum aliquod, quod eſt bonum, quod ars gubernandi ciuitates habet, & intendit: et eſt illud, quod appetimus per ipſam, ſ. bonum excellẽtius & altius omnium bonorum. Dicimus igitur ꝙ pene ab omnibus concordatum eſt in eſſe eius, & in ipſius nominatione. nã plures hominum & peritiores ipſorum opinati ſunt ꝙ decor vitæ & decor conuerſationis eſt vt conuerſatio acquirere faciat felicitatem. Veruntamen inuenimus eos diſſentientes, & in definitione huius felicitatis, i. diſſentiunt in hoc quid ſit. Quidam enim hominum dixerunt, quòd felicitas eſt aliquid ex rebus apparentibus: de quibus manifeſtum eſt ipſas eſſe bonum. Quidam ergo dixerunt ipſam eſſe voluptatem: quidam autem diuitias & opulentiam; quidam vero honorem: alij autem aliud aliquid præter hæc. Et vniuerſaliter conſyderando in opinionibus hominum circa ipſam, inuenies quamlibet ſectam ponẽtem eam in partem alteram ab ea, ĩ qua ponit ipſam ſecta alia: ita ꝙ inuenimus vnum eundem variantẽ dictionẽ ſuam circa ipſam ſm varietatẽ ſtatus ſui. Infirmus aũt dicit ſanitatem: depauperatus aũt diuitias. D. Cũ aũt plures recognoſcũt ignorãtiam ſuam de quiditate ipſius cum hoc ꝙ conueniunt in confeſſione ſui eſſe eam, admirãtur dictum eius, qui dixerit de ea dictionem ſuperexcellentẽ hoc, quod ipſi intelligunt de ea. Dixit. Et iam putauerũt quidam ꝙ hoc eſt bonum aliquod exiſtens per ſe extra animam præter bona iſta multa: & quòd bonum hoc eſt cauſa bonis omnib⁹ vt ſint bona. vnde quod iſti opinati fuerint quòd cognitio huius boni quod extra, & applicatio ad ipſum eſt beatitudo: vt dicentes ideas eſſe. Dixit. Fortaſſis autem inquiſitio de omnibus opinionibus dictis de beatitudine oneroſa eſt & inanis: ſufficit enim de famoſioribus earum inquirere, aut de quibus putatur quòd in ipſis ſit argumentum perſuaſiuum.

Dixit. Et non oportet vt nos lateat quid intereſt inter demonſtrationes, quæ fiunt ex principijs rerum primarum, ſcilicet & inter demonſtrationes, quæ ducunt ad cognitionem cauſarum, videlicet quòd inter eas eſt differentia magna, ſecundum quòd declaratum eſt in lib. demonſtrationis. Dixit. Et propter hoc recte dubitauit Plato circa hanc intentionem, & dixit. vtrum via, quę ducit ad principia, eſt ſicut via, quę à doctore exercitij in ſtadio tendit ad poſtremum ſtadij, aut econuerſo. Veruntamen vniuerſaliter oportet vt incipiamus in doctrina à rebus manifeſtis. Res autem iſtæ dupliciter ſunt. quædam earum ſunt manifeſtæ ſecundum nos tantum, & ſunt illę, ex quibus procedimus ad principia abſolute: & quædam earum ſunt manifeſtæ ſimpliciter, & ſunt illæ, quæ manifeſtæ ſunt ſecundum nos & ſecundum naturam: et ex his æquidem procedimus à priori & ad poſterius. In hoc autem fortaſſis expediens eſt vt incipiamus à rebus manifeſtis apud nos. Vnde oportet eum, qui vult inſtrui in rebus pulchris & iuſtis, & vniuerſaliter in rebus ptinentibus ciuilitati inſtructione ſufficiente vt ſint mores eius ſecundum quòd oportet. Qui enim talis fuerit in moribus, iam habet ſcientiam harum rerum, quare ſunt tantum, quòd eſt principium ſcientiæ rei. ſi autem hic contentus fuerit, non eſt indigens in virtute ſua ſcientiæ, quare res eſt: & eſt principium, quod ordinatur poſt ſcientiam, quia res eſt. Qui ergo fuerit talis ĩ moribus, habet principia & ſuſcipiet ea facile: dico principium quare, & principium propter quid. Qui autem neutram adaptationum habuerit, ideſt nec eſſe nec cauſam, animaduertat ſermonem Poetæ dicẽtis. Optimus eſt hominum

Idem.1. Ph. ſex.c.2.

qui à ſemetipſo intelligit quid expedit. qui autem ab altero hoc intelligit, eſt in via directionis. qui vero neq; à ſemetipſo intelligit nec ab altero recipit, hic vir eſt inutilis.

Quòd felicitas non ſit uoluptas, honor, uirtus, aut diuitiæ. Cap. V.

SEd nos eò redeamus, vnde digreſſi ſum⁹. Bonum enim & felicitatem non abſque ratione homines ex varijs viuendi modis videntur exiſtimare. plerique quidem atq; importuniſſimi voluptatem eſſe putant; vnde etiam fruitioni deditam vitam amant. Tres enim ſunt, quæ maxime excellunt vitæ, hæc, quam modo dixi: tum ciuilis: ac contemplatiua tertia. Plerique igitur ſeruiles prorſus videntur, cùm pecudum vitam eligant: rationem tamen propterea conſequuntur; quia multi ex ijs, qui in poteſtatibus ſunt conſtituti, diſſolutam perinde ac Sardanapalus vitam traducunt. Elegãtes vero et ad agendum idonei honorem eſſe felicitatem exiſtimant: hic enim ciuilis vitæ ferè finis eſt. Sed hic tamen remotior aliquantulo eſſe ab eo ipſo quod quærimus, bono videtur: magis enim in ijs qui honorem exhibent, quàm qui eo afficiuntur, conſiſtit. bonum vero ipſum eiuſmodi eſſe diuinamus: vt proprium quoddã ſit, quod auferri facile nequeat. Præterea ſectari honorem ob id videntur, vt ſeipſi bonos eſſe credant. Quærunt enim à prudentibus, & ab ijs, à quibus cognoſcuntur, et ob virtutem honore affici. Perſpicuum igitur eſt, horum etiam ipſorum ſententia honore virtutem eſſe potiorem. vnde fortaſſe etiam aliquis magis eſſe eam ciuilis vitæ finem exiſtimaret. ſed imperfectior tamen etiam ipſa eſt. Videtur enim fieri poſſe, vt qui virtutem habeat, vel dormiat, vel in vita nihil agat; malis præterea affligatur, ſitq; maxime infortunatus: cuiuſmodi hominem ſane felicem appellarit nemo, niſi qui ſeruare poſitionem velit. Ac de his quidem hactenus: ſatis enim etiam in circularibus de ipſis dictum eſt. Tertia vita eſt contemplatiua, de qua in ſequentibus conſyderabimus. Pecuniaria vero violenta q̃dam eſt: & diuitię neq; ipſę proculdubio ſunt id quod quęritur, bonum: ſunt enim vtiles, alteriuſq; cauſa cõparantur. Iccirco ea potius, quæ prius dicta ſunt, eſſe fines aliquis exiſtimaret, eò ꝙ propter ſe expetuntur. ſed neq; illa tamen videntur: licet multæ ad ipſa hæc coniectę rationes fuerint. hæc igitut miſſa faciamus.

Honor magis eſt in iis, qui honorem exhibent, quàm qui eo afficiũtur.

DIxit. Incipimus ergo, & dicim⁹ ꝙ hoĩes ĩ opinatione ſua de bono & felicitate, q̃m exiſtimant in vita

ſecundum

ſecundum ꝙ vident, non deuiauerũt à rectitudine. hæc enim eſt res in qua conueniunt. Veruntamen vulgares & groſſi putant ꝙ hoc bonum ſit voluptas: & ꝙ vita ciuilis faciẽs lucrari felicitatem, eſt vita lucratiua voluptatis. & fiunt quidem famoſi, propterea ꝙ multi potẽtes ſuper res regni ſimilantur Sardanapalo in immergẽdo ſe voluptatibus. Illi autem, qui ducũt vitam bonã, & operatores ſunt actionum nobilium, ſ. qui præeligũt honeſtum, æſtimant bonum iſtud eſſe honorem: & ꝙ vita humana eſt ad lucrandum hoc bonum, donec fere putetur ꝙ honor ſit finis gubernatorum ciuitatum, dico principes. Cùmq; exquiſite conſyderatæ fuerint vitæ, videtur ꝙ excellentiores earum & præpollentes ſint tres: vita voluptuoſa, & vita honoris, & vita contemplatiua. dico ſecundum illos, qui digniorem iudicant contemplationem & virtutem. Vulgares autem videmus propinquos ſeruis & eligentes vitam pecudum in dicto ſuo, quòd finis vitę humane ſit voluptas. Dicit. Eorum vero, qui dixerunt quòd finis ſit honor, apparet corruptio ex eo, quòd de re honoris manifeſtum eſt quòd ipſe vilior eſt quæſito bono per actum viuendi humanum. Videtur enim quòd honor potius eſt in honorante quàm in honorato: dico bonum illud quod eſt honor. bonum autem, quod eſt felicitas, non eſt niſi in actore ſuo: & propter hoc difficilis eſt ablatio eius ab ipſo. Amplius patens eſt quòd multi illorum, qui quærunt honorem, maxime quærunt ipſum quatenus per hoc affirment ſe eſſe bonos: & ideo quærunt honorem ab intelligẽtibus, et ab his, qui noti ſunt à virtute. manifeſtum eſt ergo ſecundũ viam ipſorum quòd virtus melior eſt honore, quare fortaſſe ęſtimandum eſt virtutem potius eſſe finem vitæ ciuilis quàm aliud. Attamen inſufficiens videtur eſſe et hoc. Si enim ſic eſſet, nullum oporteret excuſare ſe à ſomno. videmus enim ſe poſſe dormire hominem, & habere virtutem. Et ſecundum hanc etiam radicem poſſibile eſt ei vt ſit felix, & nihil operans tota vita ſua, aut laborans, vel carens proſperitate in maioribus rerum ſuarum. Et manifeſtum eſt quòd non opinatur aliquis de huiuſmodi ipſum eſſe beatum: neq; dicit hoc de tali, niſi velit per hoc cuſtodire poſitionem, vel radicem, quam poſuit, & crudelitatem quam defendit: dico ſecundum modum contradictionis lingua ſua, non corde. Dicit. Etiam diximus de iſtis rebus in dictis noſtris famoſis quãtum ſufficit. De vita autem tertiá, & eſt vita contemplatiuorum, perſcrutabimur in poſtremo. Dicit. Lucrum autem & diuitiæ manifeſtum eſt quòd non ſunt bonum, quod quæritur per regimen ciuile. vtilia quidem enim ſunt ad aliud, & non quæruntur niſi propter aliud: felicitas autem non quæritur niſi propter ſe: quare prædicta potius æſtimanda ſunt fines non eſſe, cùm non quærantur propter ſe. & ideo locuti fuimus multum de eis in alio loco, & oſtendimus fœdum eſſe dictum dicentis eas eſſe fines. oportet ergo vt relinquamus illa.

Honor potius eſt in honorãte quàm in honorato.

Quòd non ſit idea. *Cap. VI.*

MElius vero fortaſſe eſt, vt vniuerſale conſideremus, et quomodo dicatur inquiramus. quanq; arduam nobis hanc quæſtionem futuram eſſe video: propterea ꝙ amici ſunt, qui formas introduxerunt. Sed forſan rectius eſſe, & oportere videreť: vt pro veritatis ſalute vnuſquiſq;, & præſertim philoſophi ſua quoq; propria refutarent. Nam licet amici ambo ſint, ſanctũ eſt veritatẽ ipſis in honore anteponere. Qui igitur hãc opinionem attulerunt, in illis ideas nullas faciebãt, in quibus prius & poſterius aliquid dicerent. Vnde neq; numerorum ſpeciem, id eſt ideam conſtituebant. At bonum dicitur & in eo quod eſt quid, & in quali, & in eo quod eſt ad aliquid. Quod vero per ſe eſt & ſubſtantia, prius eo natura eſt quod eſt ad aliquid. eſſe enim hoc appendix quędam videtur atq; accidens eius quod eſt. Quare communis aliqua in his idea eſſe non poteſt. Præterea cùm bonum totidẽ modis dicatur, quot illud quod eſt (nam & in ſubſtantia dicitur, vt Deus & mens: & in qualitate, virtus: & in quantitate, mediocre: & in eo quod eſt ad aliquid, vtile: & in tempore, occaſio: & in vbi, diuerſatio: & alia huiuſmodi) perſpicuum eſt commune aliquod vniuerſale atq; vnum eſſe non poſſe. non enim in omnibus denuncupationibus, id eſt prędicamentis, ſed in vno tantum diceretur. Præterea in ĳs quæ vnam habent ideam, vna quoq; ſcientia eſt: atque ita bonorum omnium vna quædam ſcientia eſſet. ſed multę ſunt ſcientiæ eorum etiam quæ ſub vna denuncupatione cõſtituuntur. vt occaſionis: in bello, militaris ars: in morbo, medicina. & mediocris: in alimento, medicina: in laboribus, exercitatoria. Dubitaret autem quiſpiam quid nam velint per ſe vnumquodq; dicere: ſi & in per ſe homine & in homine vna & eadem ratio hominis eſt. nam quatenus homo, nihil different. Quòd ſi ita eſt, neque quatenus bonum, quicquã diſtabunt. Veruntamen neq; quia ſempiternum aliquid eſt, ideo magis bonum erit: ſiquidem neq; album quod diutius, ꝗ quod vno die tantum durat, albius eſt. Probabilius autem de ipſo Pythagorei dicere videntur: cùm vnum in bonorũ conſortio conſtituant: quos quidem ſequutus videtur etiam Speuſippus. Sed de his alia ſit diſſertatio. In ĳs vero quæ dicta ſunt, controuerſia quędã ſubeſt: propterea quòd non de omni bono rationes dictæ ſunt: ſed ſecundum vnam ſpeciem ęa dicuntur, quæ per ſe amantur & appetunť: quę vero hæc conſeruant, aut efficiunt quodammodo, aut contraria prohibent: propter hæc alioq; modo bona dicuntur. Perſpicuum igitur eſt bona duob⁹ modis dici: alia per ſe, alia propter ea quæ per ſe dicuntur. Seiungamus igitur bona hæc per ſe ab vtilibus: ac cõſideremus an ea ſecundum vnam ideam dicantur. Qualia vero eſſe per ſe bona aliqs ſtatueret: an ea quæ vel ſi ſola relinquantur, perſequimur: vt ſapere: vt videre: vt voluptates non-

Rectius eſt p veritatis ſalute ſua ppria refutare pſertim philoſophum.

Quod p ſe ẽ, prius natura eſt eo qđ eſt ad aliquid.

Albũ diutius nõ eſt albius albo vnius diei.

Bona alia p ſe, alia ppea, quæ per ſe.

nullæ, & honores. nã licet hæc ob aliud quippiam perſequamur: eſſe tamẽ ex ijs quę ſunt ꝑ ſe bona, ſtatuere aliquis poſſet. An'ne aliud quidem quippiam præter ideam? Quare vana erit ſpecies. Quòd ſi hęc quoq; per ſe bona ſunt, neceſſe erit eandem in omnibus ipſis boni rationem exiſtere: quemadmodum eadẽ i niue & ceruſa albedinis ratio eſt. at honoris, prudentiæ, & voluptatis in eo ꝙ bona ſunt, diuerſæ ac differentes rationes reperiũtur. Nõ eſt igitur bonum commune quid in vna idea. Sed quonam modo dicuntur? non enim videntur eſſe æquiuoca à fortuna: nunquid eò ꝙ ab vno ſunt, vel ad vnum omnia ipſa conferuntur? An magis ſecũdum proportionem. nam quemadmodum in corpore eſt viſus: ſic in anima eſt mens: & aliud in alio. Sed omittenda in præſentia fortaſſe hæc ſunt. exacte enim de his tractare ad aliam magis philoſophiam ſpectat. Simili modo etiã de idea. Nam etiam ſi vnum aliquod ſit, quod communiter denuncupetur bonum, aut ſeparabile quid ipſum per ſe ſit: manifeſtũ eſt id neq; agi neq; acquiri ab homine poſſe. Nunc autẽ tale quid quæritur. Melius vero fortaſſe alicui videretur eſſe, ſi ipſum cognoſceremus ad ea quę acquiri atq; agi poſſunt, bona. nam quaſi exemplum id habentes magis ea quæ nobis bona ſunt cognoſcere, & ſi cognouerimus conſequi etiam poſſemus. Hæc quidem ratio probabilitatem quãdam habet: à ſcientijs tamen videtur diſſentire. omnes enim cùm bonum quoddam appetant, idq; quod ſibi deeſt, inquirant: cognitionem eius prętermittũt. Dubium ſanè etiam eſt, quam vtilitatem cõſequetur textor aut faber in ſua arte: ſi bonũ ipſum cognorit. vel quo modo medicus ad medendum, aut dux ad imperandum peritior reddetur: ſi ideam ipſam cõtemplatus fuerit. Nam neq; ita ſpeculari ſanitatem medicus videtur, ſed hominis ſanitatẽ: immo vero fortaſſe huius hominis ſanitatem: quippe cùm ſingulis medeatur. ac de his quidem hactenus.

Dixit. De bono autẽ vniuerſali, quod opinãtur quidam beatitudinẽ eſſe, melius viſum eſt nobis vt hoc ſcrutemur, & cõſyderemus qualiter ſe habet: quãuis inquiſitio de ipſo grauis ſit nobis, ꝓpter hoc, ꝙ quidam amicorum noſtrorum dixerunt ideas eſſe: Veruntamẽ viſum eſt nobis melius eſſe, vt obſeruemus veritatem, & expendamus proprietatem ſermonũ noſtrorum in eius defenſione, quando fuerit neceſſarium hoc nobis, etiam ſi non profitemur philoſophiam: quanto magis ipſam profitentes & digniſſimam iudicantes & anteponentes. etenim quando fuerint nobis duo amici diſſidentes, quorũ alter veritas, veritati conſentiendũ. D. Qui autem hanc tenuerunt opinionẽ, ſ. poſitionẽ idearum, non poſuerũt eas exiſtere in rebus, in quibus eſt prius & poſterius in eſſe: ſed in rebus vnius ordinis in eſſe: et ideo non poſuerunt ideas. Veruntamen ex dictis eorum ſequitur vt ſint ideæ in huiuſmodi rebus, ſ. coordinatis: cùm bonum vniuerſale dicatur de ſubſtantia, et de quali, et de relatione, ſitq; ſubſtantia relatione prior naturaliter. plura nãq; ſunt relationis, quæ videntur non habere eſſe niſi in anima. & de multis eorũ manifeſtũ eſt, ꝙ ſunt res accidẽtes alteri, quod ita ſit, neq; horum erunt ideæ cõmunes extra animam. Amplius bonum his modis dicitur, quibus & ens. bonum enim dicitur de ſubſtantia, quemadmodum de Deo & intellectu, ꝙ eſt bonus: & dicitur de quali, vt de virtute: & de quãto, vt de æquali: & dicitur de relatione, vt de cõferente: & dicitur de tempore, vt de hora conueniente: & dicitur de loco, vt de habitatione. eodem modo de reliquis rebus, de qbus dicitur nomen ens, videlicet de decem prædicamentis. Cùm igitur nomen boni ſynonyme dicatur nomini entis, dicetur ambigue de decem prædicamentis, ideſt non ſecundum intentionem vnã, quã participent decem prædicamenta: & manifeſtum eſt quòd non eſt hoc bonum vnum commune vniuerſale. Si enim ſic eſſet, non diceretur de omnibus prædicamentis, ſed de vno ipſorum tantum. Nam natura vna communis non eſt niſi in prædicamento vno. & cùm non ſit hæc natura communis omnibus rebus, tunc non eſt hæc idea vniuerſalis, ideſt extra animam vna, ſecundum quòd videbat hic Plato. D. Amplius ſcientia quidem eorum, quæ in vna ſunt idea, vna eſt ſcientia: ſi ergo bonorum omnium vna eſſet idea, eſſet eorum omnium vna ſcientia. non eſt autem ſic; ſed nos inuenimus bonis, quę ſunt in vno prædicamento, ſcientias plures, vt horę conuenienti: eſt enim in prædicamento quando. veruntamen ſcientia horæ conuenientis in bello pertinet ad artem bellandi: & conuenientis in medicatione pertinet arti medicinę. ſicq; eſt de ſciẽtia temperati, quod eſt ad aliquid. ſcientia autem quidem eius in dięta pertinet arti medicinæ: & in labore pertinet ſcientiæ exercitiorum. D. Veruntamen dubitatoris eſt vt dubitet in hoc, & dicat, quoniam non eſt hic bonum niſi bonum particulare, & terminus boni particularis, & vniuerſalis eſt vnus: vt terminus hominis particularis & vniuerſalis: & enim ſicut non eſt differentia inter vtrunque in eſſe hominem, ſcilicet inter particulare & vniuerſale, ſic ſe habet in bono vniuerſali & particulari. & cùm ſic ſit, non eſt differentia inter bonum & bonum, ſcilicet vniuerſale & particulare, niſi ꝙ vnum eorum eſt perpetuum, ſ. vniuerſale, & alterum nõ perpetuum. Et non facit longitudo temporis in vno eorum, & breuitas eius in altero neceſſario diuerſitatem, i. in ſubſtantia eorum in magis et minus, neq; in fortius & debilius, vt in albo longi temporis: ipſum enim non eſt magis album albo breuis temporis. D. Et videtur probabilius eſſe, quod dixerunt in hac intentione Pythagorici, ſ. ꝙ eſt idea communis ſeparata, quando poſuerunt ꝙ hæc idea, quæ eſt bonum abſolutũ, eſt ipſum vnũ. & ſimiliter ſecutus eſt eos in hoc Speuſippus quidam alius. D. Veruntamen ſpeculatio in eſſe ideæ vniuerſalis alterius eſt ſciẽtiæ. In hac autem noſtra quæſtione videtur eſſe dubitatio quædam, ex hoc ꝙ poteſt quis dicere, quoniam ſermo, in quo atguiſtis bona eſſe multa, eſt de omni bono: quæſitũ autem hoc non eſt omne bonum, ſed bona quæ ſunt bona per ſe: & hæc dicuntur ſecundum vnam ſpeciem. Illa autem, quæ dicuntur cum his per modum æquiuocationis, ſunt factiua horum, & cuſtoditiua aliquo modorum, aut prohibitiua contrariorum. de his enim non dicitur quòd ſint bona niſi gratia iſtorum, ſcilicet quæ ſunt bona per ſe. D. Sed cùm ſit manifeſtũ quòd

bona

Ponẽtes ideas, nõ poſuerunt eas in rebus, in quib' eſt pri' et poſterius.

Ens & bonũ ſunt nõia ambigua.

Album longi temporis nõ eſt magis albũ albo breuis temporis

bona dicuntur ſecũdum duos modos, ſ. bona per ſe, & bona gratia iſtorum, i. vtilia ad hoc: & ſit quidem perſcrutatio hæc de bonis, quæ ſunt bona ꝑ ſe: tũc oportet vt inquiramus de iſtis bonis an ſint in vna idea, an nõ. Dicimus ergo ꝙ non credit aliqs ꝙ hæc ſint bona per ſe, niſi bona quæ quæruntur ſm ſuã ſingularitatem, & quando in ſe diſtinguitur: vt intellectus & ſpeculatio, & quędam voluptates & honores. has etenim res & ſi quæramus ſm viam dicẽtium ideas gratia rei alterius, ſ. ideæ, tamen poteſt quis ſm modum aliquem ponere in bonis per ſe: niſi ſit ita, ꝙ non ponat aliquod bonum præterquam ideam. erit ergo ſpecies inanis, dico compoſitum ex materia & forma. Si autẽ fuerint bona hæc ex bonis per ſe, dico compoſita: & ſit bonum in ipſis vnum: oportet vt ſit terminus boni in eis vnus & idẽ, ſicut terminus albi, qui eſt vnus in niue, & in ceruſa, et in alijs rebus albis, ſ. non diuerſificatur terminus albi ex eſſe ſuo ĩ niue & in ceruſa. D. Manifeſtum vero eſt ꝙ definitiones iſtorum bonorũ trium, quæ ſunt bona per ſe, dico honorem, intellectum, voluptatem, alteræ ſunt et diuerſę ſm ꝙ bona. Et cùm ita ſit, non habẽt bonum cõmune eis idem vnum, ita ꝙ dicatur nomen boni de ipſis vniuoce: neq; etiam dicitur de eis pure æquiuoce, ita ꝙ nihil habeant communitatis niſi in nomine ſolo. illa enim, quæ ſic ſe habent, non participant niſi ſolam dictionem. Cõuenientius autem eſt vt nomen boni dictum de ipſis ſit ex ſpeciebus participationis, quæ nominatur ambiguitas: ſi ſit vt nomen ambiguum, qđ dicitur de rebus multis: aut quia venit omnino ab intentione vna: aut quia tendunt ad finem vnũ: aut quia dicuntur de rebus multis cõſimilibus, ſicut eſt nomen principij, quod dicitur de corde in animali & de fundamẽto in pariete. eſt enim comparatio cordis ad animal ſicut comparatio fundamenti ad parietem: & ſimiliter nomen perfectionis dictũ de intellectu et ſenſu. etenim habitudo intellectus ad animam eſt ſicut habitudo ſenſus ad corpus. & dignius his tribus bonis eſt vt ſit nomen boni dictum de eis ſm viam, quæ dicitur de proportionalibus. D. Oportet autem vt dimittamus hãc perſcrutationem ĩ hoc loco: alterius enim inquiſitionis eſt. vult ꝙ ſint artes Logices vel Philoſophiæ primæ. D. Et ſimiliter ſermo de ideis et inueſtigatio de ipſis in quantum ſunt ideæ pertinet ſcientiæ alteri. vult Philoſophiam primam. D. Quod autem hic apparet, eſt ꝙ ſi fuerit bonum quęſitum nominatum, videlicet felicitas, res erit per ſe non commune prædicabile de nobis aut ſeparatum. nam commune illud bonum non eſt inuenibile nec acquiſibile. Nos autem ĩ hoc loco quidem inquirimus bonum potens acquiri à nobis, ſ. operabile per voluntatem: cùm ſit quidem hęc ſcientia ſpeculans in rebus, quarum principium eſt voluntas, i. cuius inuẽtio pertineat nobis. D. Fortaſſis autẽ putabit quis ꝙ bonum acquiſibile melius inuenietur quidem, quãdo cognitum fuerit bonũ vniuerſale, quod ſe habet ad bonum, quod eſt acquiſibile ad modũ exemplaris, quod habentes erimus in cognitione rei perfectioris. Et quãdo ſciuerimus bonum, quod eſt tãquam exemplar boni, quod eſt poſſibile haberi à nobis, erimus potẽtiores ad eius inuentionem. Dico autem ꝙ ſi aliquid probabilitatis habet ſermo iſte, verũtamen hęc aſſertio diſſonare videtur ei ſm ꝙ ſe res habet in omnibus ſcientijs & artibus: dico dictum dicentis ꝙ hæc ſunt bona vniuerſalia, quæ ſunt exẽplaria vniuſcuiuſq; exiſtentis bonis: & quando non ſcit res iſtas qui non ſciuerit vniuerſale illius rei, ſicut non ſcit rem qui non ſciuit exemplar eius. Videmus enim in omnibus ſcientijs nõ inquiri in totalitate earum, niſi vt ſciatur res ignorata in tali ſciẽtia: qua ſcita per demõſtrationes iam perfecte habetur ſcientia eius: & ſi non ſciatur vniuerſale illud, quod eſt exemplar ipſius, & eius idea, ſ. quam dixerunt ponentes ideas. & ſi ſic eſſet, tunc conditionaretur in cognitione rerum ſpeculatiuarum. neq; etiam excuſatio omnibus artibus & omnibus ſcientijs ignorantiæ quid cõferat auxilij in notitia artium & ſcientiarum cognitio ipſius. Etenim de natura artium naturalium & ſcientiarum eſt, vt non occultetur ei huiuſmodi auxilij quantitas, & ne ignorent eam. intendo, quòd non oporteret ignorari à textore, & à carpentario quantũ confert ſciẽtia ideæ vl'is artis ſuæ ad ſciendum artem ſuam: neq; à medico, ꝙ ſit magis medicus, intẽdendo ad ideam medicinæ vniuerſalem: neq; à duce exercitus, ꝙ ſit perfectius factum eius, quando ſpeculatus fuerit hanc ideã. Sed de notis eſt, ꝙ medicus nõ ſpeculaẽ in ſanitate iſto modo, neq; indiget in cognitione ſanitatis vt ſpeculetur formam ſanitatis vniuerſalem: immo certe ſpeculatur in ſanitate hominis compoſiti: intelligo ſpeciem & non in ſpecie tantum, verum in ſanitate hominis particularis ſignati, ſ. Socratis vel Platonis: quoniam certe medetur indiuiduum, non ſpeciem.

Nõ diuerſificaẽ terminus albi ex eſſe ſuo ĩ niue, & in ceruſa.

Nota hic diuerſos gradꝰ & modos analogiæ. vide. 4. Meta. tex. com. 2.

Sermo de ideis in quantum ſunt ideę ꝑtinet ad primam Philoſophiam.

Hęc ſciã ſpeculatur res, quarũ principiũ eſt voluntas.

De notis eſt, ꝙ medicꝰ nõ ſpeculaẽ formã ſanitatis vlẽm in medendo. Idẽ in proœmio Metaphy.

De felicitatis ſubiecto, ſubſtantia, & præceptis in unaquaque ſcientia obſeruandis.

Cap. VII.

NVnc rurſus redeamus ad id, quod quærimus, bonum: quidq; id ſit inueſtigemus. videtur enim aliud in alia actione, atque arte eſſe. nam aliud in medicina, aliud in re militari, & reliquis ſimiliter. Quid igitur vniuſcuiuſque bonum eſt? An id, cuius gratia cætera aguntur. hoc autem eſt in medicina ſanitas: in arte militari victoria: in ędificatoria domus: in omni denique actione & electione finis ipſe, cuius gratia reliqua omnia omnes agunt. Quare ſiquis communiter agendorum omnium finis eſt, id agendum bonum erit. Sin plures, hi ipſi. Iam vero digrediendo in idem deuenit oratio. Quocirca magis enitendum, vt hoc idem declaremus. Quoniam vero plures eſſe fines videntur: & horũ quoſdam ob aliud expetimus, vt diuitias, tibias, inſtrumenta denique omnia: non omnes eſſe perfectos perſpicuum eſt. at optimus finis eſſe quid perfectum videtur. Quare ſi vnum aliquid erit quod perfectum ſit, id erit quod quærimus: ſin plura, id quod perfectiſſimum horum eſt. Id autem, quod per ſe ſectandum eſt, eo perfectius dicimus, quod propter aliud appetimus: quodq; nunquam ob aliud eligẽdum eſt, ijs quæ & per ſe & ob aliud expetuntur. abſolute autem perfectum, quod ſemper per ſe: nunquam ob aliud expetendum eſt. Eiuſmodi autem videtur felicitas maxime eſſe. hanc enim propter ſeipſam ſemper, & nunquam ob aliud expetimus. At honorem, voluptatem, mentem, ac virtutem omnem etiam propter ipſa expetimus: quippe cùm eadem expeteremus, etiam ſi nihil inde nobis eueniret: felicitatis tamen cauſa etiam ipſa eadẽ expetimus, ex his felices nos futuros exiſtimantes.

Bonũ in vnoquoq; eſt id, cuius gratia cętera aguñ.

Perfectiꝰ qđ ꝑ ſe, ꝙ quod ꝑ aliud ſectãdum eſt.

ſtimantes.horum vero cauſa nullus felicitatē, neq; omnino ob aliud quippiam expetit. Idē vero etiam è ſufficientia videtur euenire.perfectum enim bonum eſſe ſufficiens apparet. Sufficiens autem dicimus non ipſi ſoli qui vitam ſolitariam agit, ſed parentibus, ſed filijs, ſed vxori,amicis deniq; ac ciuibus: quādoquidem homo ciuilis natura eſt. Horum tamen terminus aliquis ſtatuendus eſt.nam ſi ad parentes,& nepotes et amicorū amicos hoc protenderimus: in infinitum res progredietur. Sed de hoc alias conſyderandum. Sufficiens vero id eſſe ſtatuimus, quòd ſi ſolū relinquatur, ſufficiētem atq; expetibilem vitam, nulliusq; rei indigam facit. Talem autem eſſe felicitatē ipſam exiſtimamus.Quin etiam maxime omnium expetendam, ſi cum alijs non connumeretur: ſi vero connumeretur, perſpicuum eſt eam vel cum minimo quoq; ex bonis magis expetendam fore. ſiquidem bonorum ſupereminentia fit id, quod adiungitur. maius vero bonum magis ſemper expetendum eſt. Itaq; felicitas cùm agendorum finis ſit,perfectum quoddam ac ſufficiens videtur.Sed fortaſſe ſi dicamus felicitatem optimum eſſe,conceſſum quoddā ab omnibus videtur: adhuc tamen deſideratur, vt euidentius quid ea ſit, exponamus.Fortaſſe vero hoc fieret,ſi hominis opus ſumeretur.nam quemadmodum tibicini & ſtatuario,alijſq; artificibus, & deniq; omnibus,quorum opus aliquod et actio exiſtit,in opere bonū ipſum, & id quod bene eſt, videtur conſiſtere:ita homini quoq;,ſi modo eius aliquod opus eſt, eſſe videretur. Vtrum igitur fabri & ſutoris opera ſunt aliqua,& actiones:hominis vero opus eſt nullum, ſed natura homo ocioſus eſt? An queādmodum oculi,pedis,manus,& deniq; vniuſcuiuſq; membri opus quoddam extat: ſic etiam hominis præter omnia hęc opus quoddam ſtatuere aliquis poſſet.Quidnam igitur hoc erit? nam viuere commune etiam cum plantis videtur: nunc vero proprium quoddam eſt,quod quęritur.vnde nutriendi augendiq; vita omnis ſeparanda eſt.Sequitur ſentiēdi vita. ſed ea quoque cum equo & boue & omnibus demum animalibus communis videtur. Reliqua eſt igitur actiua quædam vita, eius quod ratione præditum eſt.Id autem partim rationi obtemperat:partim eam habet,atq; intelligit.Sed cū duobus modis etiam hæc dicatur, ea quæ eſt in operatione,ſtatuenda eſt.Quòd ſi eſt opus hominis animæ operatio ſecundum rationē, vel nō ſine ratione, idemq; genere eſſe opus huius,et huius probi aſſeueramus:vt citharœdi,et probi citharœdi:et abſolute in omnibus,

Maius bonū magis ſemp expetēdū eſt

Opus hoīs eſt aię operatio ſm rationē.

ſi excellētia virtutis operi fuit adiuncta:citharœdi enim eſt cithara canere: probi citharœdi bene id facere.Quòd ſi,inquam,ita eſt:& hominis opus eſſe vitam quandam ſtatuimus; eamq; animæ operationem et actionem cum rōne eſſe aſſeueramus:ac probi viri bene hęc, recteq; exequi eſſe cenſemus: ſingula autem bene ex propria virtute perficiūtur. Si ita eſt: operatio animę ex virtute bonū humanū efficitur.Si plures ſint virtutes, ex optima & perfectiſſima. Et inſuper in vita pfecta. ver enim neque vna hirundo,neque vnus dies facit:ita quoq; beatum & felicem hominē neq; vnus dies,neq; breue aliquod tempus efficiet. Bonum igitur ipſum ita circūſcriptum ſit. oportet enim fortaſſe prius figurare,deide poſtea depigere. Videretur autem cuiuslibet eſſe ea, quæ bene circūſcriptione ſunt comprehenſa, producere ac diſtinguere: & tēpus talium inuetor,vel adiutor bonus eſſe. vnde & artium facta ſunt incremēta. cuiuslibet enim eſt qd deeſt,addere.Oportet autem eorū, quæ ante dicta ſunt,meminiſſe: & exactam tractationē non eodem modo in omnibus requirere: ſed in ſingulis, prout ſubiecta materia poſtulat. Atq; id eatenus, quatenus arti vnicuiq; conuenit.faber enim & geometra diuerſo modo rectum angulum vtriq; conſyderant: ille quatenus ſolummodo ad opus vtile eſt: hic cùm veritatis ſpeculator ſit,quid,& quale ſit,indagat.Eodem modo in alijs quoq; faciendum eſt: ne plura ornamenta extrinſecus q̃ ipſum opus euadant.Neq; ſimili modo in omnibus cauſa requirenda eſt:ſed eſt in quibuſdam ſatis,ſi bene demonſtratū fuerit,q ſint: id quod etiam in principijs ipſis cōtingit. q autem ſit aliquid, primum ac pricipium quoddam eſt. Ex principijs vero alia ſunt, quæ inductione: alia quæ ſenſu: nōnulla quę aſſuetudine quadam: alia quæ alio quodam modo conſyderātur.Singula autem ita ſunt tractanda, vt natura eorum poſtulat:dandaq; eſt opera,vt recte definiantur: magnum enim afferre momentum ad ea quæ ſequuntur, cōſueuere.videtur enim pricipium plus q̃ dimidium totius eſſe: compluraq; eorum quæ in quæſtionem veniunt,per ipſum manifeſtantur.

Operatio ex virtute bonū humanū eſt.

Vna hirūdo nō facit ver, neque vnus dies.

In ſingulis p ut ſubiecta materia poſtulat, tractatio facienda eſt.

Nō in oībus ſimili modo cauſa pquirēda eſt.

Principiorū diuerſa eſt cōſyderatio.

Principiū videtur plus q̃ dimidium totius eſſe.

DIxit.Hoc ergo eſt, quod dicere nos oportuit in cōtradictione huius opinionis.Reuertamur itaq; ad id,in cuius via fuimus,ſ.ad loquendum de bono quæſito in arte gubernandi ciuitates qd eſt. Dicimus ergo, quoniam patēs eſt q bonum intentū per vnumquemq; actuum et per vnamquanq; artium diuerſificatur à bono intento per artem alteram & actum alterum: bonū ergo vniuſcuiuſq; artis patet, q eſt illud, gratia cuius agit ars illa vniuerſa, quæ agit. Eſt itaq; in medicina ſanitas:in arte bellica ſuperatio:in ędificatoria domus: & eodem modo in reliquis.& hoc bonū eſt finis intentus

tus

tus in omni actione & prælectione: etenim omnes homines non agunt quod agunt, niſi propter finem intentum per illam actionem. Unde neceſſariũ eſt, ſi eſt hic aliquid vnum, quod eſt finis omnium quæ aguntur, vt ſit ipſum bonum quod oportet agi: & vt ſit iſtud bonum felicitas. Si autem ſunt hic bona multa huiuſmodi ſiue duo, ſiue plura, gratia quorum quæruntur aliqua bona reliqua, & ipſa non quæruntur gratia rei alterius: oportet vt ſint bona omnia ſimul ipſa felicitas, quæ quæritur. non eſt enim differentia in hac noſtra inueſtigatione in hoc loco, vt ſit hic bonũ vnum, aut multa: cũ nos quidem inquiramus felicitatẽ communem vniuerſitati hominum. & quando quidem ſic eſt, tunc oportet vt inquiramus declarationem huius boni cõmunis quid eſt, ſiue ſit vnum, ſiue multa. Dicimus igitur ꝙ, cùm ſit manifeſtum ꝙ fines ſunt multi, & ꝙ nos eligimus quoſdam eorum cauſa rei alterius: quemadmodum diuitias & citharã et ſimpliciter vniuerſitatem inſtrumentorum omnium: patet ꝙ nõ omnes fines ſunt perfecti. oportet autẽ vt illud optimum, quod nos inquirimus, ſit rés completa perfecta. Neceſſarium eſt ergo, ſi fuerit hic bonũ completum vnũ tantum, vt hoc ſit bonum illud quod quæritur. ſi autẽ plura, vt illa cum ſint illa bona quæſita propter ſeipſa. Et nos dicimus ꝙ res quæſita propter ſeipſam perfectior eſt quæſita propter aliud: quodq; eligimus quandoq; propter ſe perfectius eſt eo, quod eligimus aliquando propter aliud. Et vniuerſaliter, cũ nos credamus ꝙ vere perfectum eſt illud, quod ſemp propter ſe eligimus, & nunquam propter aliud: manifeſtum eſt ꝙ bonum tale oportet vt ſit felicitas. Honorem autem & delectationem & virtutem patens eſt ꝙ eligimus aliquando propter ſe, quando eſtimamus eſſe ea felicitatem: eligimus autem & felicitatis gratia, quãdo eſtimamus quidem per aliquod ipſorum ad felicitatem ſ. ipſorum mediatione. De felicitate autem omnes conueniũt ꝙ nunquam eligitur iſtorum gratia, neq; penitus alterius rei gratia. Et eſt palã ꝙ ſequitur ipſam hæc credulitas ab vniuerſitate hominum: eò ꝙ eſt in ſeipſa ſufficiens. & hæc eſt proprietas boni pfecti, ſ. vt ſit ſufficiens in ſe, non egens ſecum alterius à ſe. D. Non intendo autem per dictum meum, quòd bonum quæſitum eſt res ſufficiens per ſe, ꝙ ſufficiat homini hoc bonum exiſtenti ſolitario, i. ꝙ vita ſua ſit vita hominis ſeparati ſolitarij: immo equidem intendo vt viuat cum alijs, vtputa filijs, parentibus, vxore, & ciuibus. eſt enim natura ciuilis homo, i. non ei poſſibilis vita abſq; ciuium vicinitate, aut neceſſaria, aut melior. D. Verùtamen oportet vt ſit homini quantitas terminata filiorum, parentum, amicorũ: aliter enim procederetur in infinitum. Scrutabimur autem de hac intentione poſt. Ponamus tamen hoc, ꝙ ſufficiẽtia in hoc eſt illa, quam cùm ſibi ſegregauerit homo, ponet vitam ſuã exoptatã non indigẽtem re altera præter eam, quam ſibi fecit ſingularem. Videmus itaq; ꝙ hæc eſt proprietas felicitatis, neq; connumeratur felicitas bonis tanquam coæqualibus: ſed ſi cõnumeretur, connumerabitur eis tãquam minus dignis, eligibiliore ea exiſtente. nam bona adinuicem ſeſe ſuperant. & quæ ſunt ipſorum magis bona, minus bonis ſunt eligibiliora: maximumq; bonorum oĩum ſemper præ cæteris eligibiliſſimum. Et ex hoc patet ꝙ felicitas eſt res perfecta per ſe ſufficiẽs finis rerum agendarũ. Iſtud aũt fortaſſis eſt, in quo cõcordatũ eſt in re felicitatis, ſ. eſſe eam optimum rerũ: ſed ad quod intẽdimus, ſciẽdũ hoc de ea eſt ſcire qd eſt. D. Et forte contingit nobis, quando nos nouerimus actũ hominis quid eſt. ſicut enim videmus ꝙ bonum vniuſcuiuſq; rei artificialis & naturalis non eſt niſi in illo actu, qui appropriatur ipſi, ſic oportet vt ſit bonũ, quod appropriatur homini in actione ſua. Verbi gratia, in artificibus bonitas citharœdi eſt in citharizatiõe, quę eſt actus eius, & ſimiliter in alijs. inconuenienter enim eſt vt ponamus ꝙ carpentarij, & ſtructoris ſtatuarũ ſunt actiones & operationes propriæ, & non ponamus homini actionem propriam: ſed ocioſum ponemus eum. Etenim palam eſt ꝙ, ſicut oculi, & manus, & pedes, et vniuſcuiuſq; ex membris eſt actus proprius, ſic oportet vt ſit hominis, qui eſt aggregatus ex omnibus his vnus actus pręter oẽs iſtos. De hoc igitur actu perſcrutemur quid eſt. Videmus itaq; in homine actiões multas: agit nanq; actiones crementi, & actiones ſenſus, & actiones rationis. non conuenit autem vt dicamus ꝙ ſua hominis actio eſt vt creſcat & nutriatur. eſt enim actio hæc communis ei & terræ naſcentibus, ſ. participant ei in hoc terræ naſcentia: nos vero quærimus hic certe actum ſuum proprium. oportet itaq; vt relinquamus actum virtutis nutritiuæ in hac inquiſitione. De virtute quoq; ſecunda, quæ ſequitur hãc, & eſt virtus ſenſibilis, palã eſt, ꝙ eſt participata ab homine, equo, & leone, boue, & alijs animalibus. Remanet ergo vt ſit ratio actus proprius ei, in quo ipſi aliud non participat. ſi enim participaret, iam non eſſet ei actus proprius. Et de hac parte animæ, quę aſcribitur homini, apparet ꝙ eſt duæ partes, pars intelligens, i. apprehenſiua imperans: & pars obediens intelligenti. vult per obedientem & obſequentem, partem habẽtem virtutes morales: & per intelligentem, iudicantem de recto. D. Cumq; hęc pars animę dicta ſit dupliciter, de eo qđ ipſius eſt potentia, & de eo qđ ipſius eſt actu, dicamus de eo quod eſt actu. dignius enim eſt vt de eo fiat ſermo, cùm ſit perfectius. Dicamus ergo ꝙ, ſi actus hominis equidem eſt ratio aut non ſine ratione, actumq; proficiẽtis in arte, & actũ periti in ipſa dicimus actum vnũ genere: vtpote proficientis in citharizãdo actum citharizationem dicimus, & periti eundem peritum eũ diſtinguimus ab imperito, dicentes ipſum hũc actum bene facere: tunc oportet vt ſit actus hominis, ſiue malus ſiue bonus, vita quædam. Et intendo per hanc vitam actionem animæ procedentẽ à deliberatione verſus finem determinatũ. & actio hominis virtuoſi eſt hæc actio, quando fuerit ſm ꝙ oportet ex bonitate. et bonificatur quidẽ vniuſcuiuſq; rei actio ſm virtutem ſuam: equi itaque boni actio bonificatur ſm virtutem ſuã: & ſic eſt in qualibet re ex cæteris entibus. Bonum ergo, quod appropriatur homini, eſt actio animæ rationalis, fiẽs ſm quòd virtus exigit. Si vero plures fuerint virtutes, eſt actio fiens ſecundũ quòd oportet, melior earum, & cõpletior in bonitate. Inuenitur autem actio hæc in vita cõpleta: in alijs enim nõ vſquequaq; perficitur, nec inuenitur vt in pluribus: ſed ſi fuerit ibi, erit in paucioribus, & raro aut ſemel. Sed per actionẽ vnam ſtudioſam non acquiritur beatitudo: quemadmodum neq; per vnam habitudinem, neq; per vnam diem tẽperati aeris pronoſticatio eſt aeris veris: & ſic autem non facit hominem beatum dies vna vitæ ſuæ, neq; tempus paruum, ſed oportet vt operetur vita ſua tota, aut maiorem partem ſui opera beatitudinis. erit itaq; in vita completa. Dixit, Hoc eſt ergo bonũ illud, cuius oportet nos determinare partes & modos. & forſan oportebit nos primitus circũſcribere ipſum, i. definitione vniuerſali, deinde determinare poſt hoc partes eius. Videtur enim opportunum eſſe vnicuiq; vt pręmittat ſtudium ſuum in determinatione rerum venuſtarum, & in comprehenſione earum: tempus autẽ eſt inuentor harum rerum ſua longitudine, aut eſt conferens in hoc magnum adiutorium. vnde fiunt artiũ additamenta cum temporis lõgitudine. & hoc quoniam pertinet vnicuiq; artificum vt addat in arte ſua, quãdo

In hoc libro inueſtigat̃ felicitas cõmunis vniuerſitati hominũ.

poſſibile

poſſibile ei fuerit, quod deficit ex arte, & cuſtodiat quod habuit ab altero ex ipſa. D. Non oportet autem in omni eo quod agimus, inquirere certitudinem vno mō: ſed oportet vt ſit certificatio in vnaquaq; artium ſm ſubiectam materiam in ipſa, & quantum pertinet illi arti. Multæ nanq; artes conueniunt in ſpeculatione de rebus eiſdem: differunt autem in magis et minus, vt carpentarius & geometer inquirunt cognitionem recti anguli: verūtamen carpentarius non inquirit de ipſo niſi inquātum vtilis eſt in illa arte: geometer autem quid eſt ſimpliciter, & quæ rerum eſt: eſt enim ſpeculator veritatis ſuæ. & ſimiliter eſt in pluribus eorum, de quibus ſpeculatur ars medicinæ, & ſcientia naturalis. D. Et ſm hanc materiam oportet vt in aliĵs rebus, ne multiplicet ſuper nos inqſitio cognitionis eius, quod excedit opus negociĵ de non operandis, cùm non ſit ei vtilitas in operatione negociĵ. D. Neq; etiam oportet vt inquiramus cognitionem cauſarum in vnamquāq; rerum ſm modum vnum: ſed ſufficit in quibuſdā ſcire tantū quare ſunt: ſicut eſt in pricipĵs primis. primum enim principium primorum eſt ſciētia noſtra rei, quoniam eſt principiorum. Principiorum autem quædam ſunt quæ ſciuntur inductione: & quędam quæ ſenſu, i. prima indiuidualia: quædam quæ aſſuetudine & vſitatione: intendo experiētiam: & quædam ſunt quę ſciuntur per vias alias. vult, vt exiſtimo, ex parte ſermonū exponentiū ea, & ex parte vię diuiſionis, & quòd ſimlatur his ex rebus dirigentibus ad comprehenſionem certitudinis per aliquid, quod non agit actionem ſyllogiſmi. D. Oportet ergo vt requiramus vſum vniuſcuiuſq; principiorum ſm debitum naturæ ſuæ, i. requiramus cognitionem eius ſm modum, quem exigit natura eius: & vt ſtudeamus valde in comprehēſione ipſorum, & in eorum terminatione termino, quo oportet. etenim vtilitas cognoſcendi ea magna eſt in his, quæ ſequuntur ipſa. id enim putatur de principio rei, ipſum eſſe plus ꝙ medietatem ſui vniuerſi: cùm plura quæſitorum in vna eadem arte declarētur, et appareāt per apparitionem principĵ.

a.l. per principia.

De dictorum antiquorum cum uera felicitate conſenſu, ac de triplici bono ad felicitatem neceſſario. Cap. VIII.

Conſiderandumq; eſt de ipſa nō ſolum ex concluſione, exq; ĵs quibus rō conſtat, verum etiam ex ĵs quę de ipſa dicuntur: cùm vero enim conſonant omnia, quæ in re inſunt: à falſo autem cito diſſonant ac diſcrepant. Cùm igitur bona in tres partes diſtributa ſint, & alia externa, alia circa animam, alia circa corpus dicantur: quæ circa animā ſunt, maxime proprie, ac maxime bona appellamus: actiones autem & operationes animales circa animā ſtatuimus. Quare ex hac opinione, quæ antiqua eſt & à philoſophis conceſſa, recte hoc diceretur. Recte etiam conſtitutum fuit, actiones quaſdam & operationes finem ipſum dici: ita enim ex bonis aïæ ſunt, non externis. Conſentit etiam cum ratione hac illud, quod aiūt, bene viuere, ac bene agere felicem. fere enim bona quædā vita & bona actio felicitas dicitur. Videntur autem omnia quæ circa felicitatem inquiruntur, ineſſe huic, quod à nobis dictum eſt. aliĵs enim virtus, aliĵs prudentia, nonnullis ſapientia quædam eſſe felicitas videtur: quibuſdā hæc, aut aliquid ex his cum voluptate, vel nō ſine voluptate. ſunt etiam qui ſimul externam proſperitatem aſſumant. Atq; ex his alia multi et antiq, alia pauci & illuſtres viri dictitāt: quos ſanè aberrare tota via vtroſq; minime: ſed in vno ſaltem aliquo, vel in pleriſq; aſſequi veritatem veriſimile eſt. Cùm illis ſanè qui dicūt omnem virtutem, vel quandam eam eſſe noſtra conſentit oratio: quippe cū huius ſit operatio ſm virtutem. intereſt tamen nō parum fortaſſe in poſſeſſione ne, an in vſu, & in habitu item, an in operatione eſſe optimum exiſtimemus. Fieri enim poteſt vt habitus licet adſit, nullum tamen bonum efficiat: id quod in dormiente, vel alio aliquo modo manente ocioſo homine euenit. vt operatio autē nihil boni agat, non datur. aget enim neceſſario, & bene etiam aget. Sicut autē in Olympiĵs non pulcherrimi, & robuſtiſſimi coronantur: ſed qui decertant: ex his enim nonnulli vincunt: ſic ex honeſtis probiſq; hominibus in vita illi qui recte agunt, compotes fiunt. Eſtq; ipſorum vita ſuauis ac iucūda. lætari enim ex affectionibus animæ eſt. vnicuiq; autem id eſt iucundum, ad quod ſpectando talis rei ſtudioſus quiſpiam dicitur: vt equus equorum, ſpectaculum ſpectaculorum ſtudioſo: eodē modo & iuſtitiæ amatori iuſta: & in vniuerſum virtutis ſtudioſo virtus. Apud pleroſq; vero iucunda inter ſe pugnant, propterea ꝙ eiuſmodi natura minime ſunt: ſed quæ ſtudioſis honeſtatis ſunt iucunda, ea natura iucunda ſunt, ac voluptuoſa: tales autē ſunt actiones, quæ ex virtute proueniunt. Ipſorum autem vita voluptate quaſi appendice aliqua minime indiget: ſed in ſe eā habet. Præter ea enim quæ dicta ſunt, qui bonis actionibus non delectatur, bonus minime eſt. neq; enim vel iuſtum quēpiam dixeris, qui iuſte agendo non delectet: vel liberalem, qui liberalibus actionibus non gaudeat: & in aliĵs ſimili modo. Quòd ſi ita eſt; actiones ſm virtutem per ſe iucundæ ſunt: Quin etiam bonæ & honeſtę: atq; vnumquodq; horum maxime. ſi modo de ipſis probus bene iudicat: iudicat autem, vt diximus. Optima igitur, pulcherrima, et iucundiſſima res eſt felicitas: neq; diſtincta hęc ſunt: ſicut Deliacū illud epigrāma pręſcribit:

„ Si valet, optia: ſi eſt iuſt⁹, pulcherrima res eſt:
„ Iucundiſſima, ſiquis quod amat potitur.

omnia enim hęc operationibus ſm virtutem inſunt: has autem, aut vnam ex his, quæ optima ſit, felicitatem eſſe affirmamus. Videtur tamen etiā ipſa externis bonis, ſicut diximus, indigere.

Cū vero omnia cōſonāt, quæ in re inſunt: a falſo autē cito diſſonant. Idem. 1. Priorum ſec. 3.

Qui actionibus bōis nō delectaī, bonus minime eſt.

Felicitas optīa, pulcherrima, & iucūdiſſima res eſt.

indigere. fieri enim non poteſt, vel non facile ſit: vt cui neceſſaria non ſuppetunt, is bona atq; honeſta agat. Multa etenim & per amicos, & diuitias, & ciuilem potẽtiam quaſi per inſtrumenta quædam aguntur. Quibuſdam vero priuati nõnulli, vt nobilitate, bona prole, pulchritudine beatitudinem maculãt. non enim felicitatis admodum cõpos ille eſt, qui vel ſpecie ꝓrſus deformis, vel gñe ignobilis, vel ſolitarius eſt, ac ꝓle carẽs. Nec minus ẽt fortaſſe, ſi alicui peſſimi filij fuerint, aut boni mortui ſint. Videt̃ igit̃, vt diximus, tali ẽt ꝓſperitate felicitas indigere. Vnde nõnulli idẽ eã cum bona fortuna, alij cũ virtute eſſe dicunt.

DIxit. Perſcrutandum eſt autẽ de iſto bono, & modum eius ſm meritum materiæ ſubiectæ in hac arte, & ſm quantitatem quam meretur hęc ars, neq; contenti ſimus vt ſit inueſtigatio noſtra de ipſo ex propoſitionibus, ſed ex rebus, quæ dicuntur de ipſo. vult credulitates antiquorum famoſorum in eo, & poſitiones eorum in ipſo, aut plurium ex ipſis, aut famoſorum ex eis. etenim quidlibet concordat vero & atteſtatur ei: à falſo autem velociter diuerſificatur verum, & elongatur ab eo. D. Cùm autẽ palam ſit ꝙ bona trium ſunt modorum, videlicet bona extrinſeca, bona animæ, & bona corpis: dicimus ꝙ principaliora & digniora, vt ſint bona, ſunt ea, quæ ex ipſis ſunt animæ. hæc autem ſunt certæ actiones, & operationes, quæ pertinent animæ. D. Et cũ ſic ſit, bene dictum fuit in determinatione boni humani in opinatione antiqua, in qua cõuenerunt philoſophantes, ꝙ finis intẽtus ſunt actiones quędam & operationes. Et recte dictum fuit hic de eis: etenim per hunc modum fit finis proprie finis bonorum animæ, nõ finis bonorum, quæ ſunt extra. D. Quod autem atteſtatur huic dicto, & conuenit cum ipſo, eſt hoc, quod habet beatus de honeſtate vitæ, & venuſtate operationũ. Nam omnes Antiqui ferè per hoc determinauerunt felicitatẽ, ſ. ꝙ ipſa eſt decor vitæ, & venuſtas opinionum. D. Et iam apparet ex hoc, ꝙ omnia, quæ requirunt̃ in felicitate, neceſſe habere felicem. Quidam enim opinati ſunt felicitatem eſſe virtutem & prudentiam: alij autem ſapientiam quandã: & alius præter hos opinatus eſt eam eſſe oẽs has res, aut quaſdam earum, intendo oẽs virtutes & oẽs ſapientias, aut quaſdam earum. et oẽs hi conditionauerũt felicitatem eſſe hoc, aut cum delectatione, aut non ſine delectatione. Et quidam alij aggregauerunt bonis animæ conuenientiam bonorum quæ ſunt extra: & eſt ꝙ nominatur proſperitas ſucceſſuum. D. Et quaſdam iſtarũ opinionum dixerunt de felicitate multi antiquorum: & quaſdam autem earum dixerunt pauci famoſorũ ex ſapientibus. D. Et non peccauit aliquis eorum in toto eo, quod credidit de hoc: ſed ipſi recte ſenſerunt, aut in re vna eius de quo dixerũt, aut in pluribus. Qui ergo ex ipſis dixerunt ꝙ felicitas eſt virtus, & qui dixerunt ꝙ eſt actus quidam virtutis, dictum eorũ eſt conueniens modo quodã. Etenim actus, qui fit ſm exigentiã virtutis, virtus eſt. Quãuis fortaſſis non ſit modica differentia inter creditorem ꝙ ſit felicitas in poſſeſſione & habitu, & creditorem ꝙ ſit in actu & in vſu. poſſibile enim eſt vt ſit hõ habitum habens, & nihil boni agens penitus: vtputa in virtuoſo dormiente, aut aliter impedito aliquo modorum impedimenti. Quando autẽ inuenitur actus huiuſmodi, non eſt poſſibile quin ab eo procedat in hac diſpoſitiõe bonum: eò ꝙ in hac diſpoſitione agit neceſſario, & bonum facit actum. Et quẽadmodum in campis duellorum nõ robuſti & ad exercitia doctiſſimi concertantium non agentes, dona præmiorum recipiunt, ſed agiles agonizãtes & triumphantes: ſic virtuoſi & electi ex hominibus in vita ſua certiſſime ſunt illi, qui agunt actiones ſuas ſm rectitudinem & æqualitatem, nõ illi quibus exiſtit habitus, à quo fiunt iſtæ actiones abſq; eo ꝙ operentur. & eſt vita illorum delectabilis per ſe. propter hoc enim delectabilitas eſt ex rebus pertinentibus aĩæ, & ſunt amantes has oṗationes: quod intendo ꝙ delectatio quidem eſt ex bonis animæ. Et vnuſquiſq; hominum delectatur in re quam amat. verbi gratia, amator equorũ delectatur in aſpectu eorum: & amator ſpeculationis delectatur in ſpeculãdo: & ſimiliter amator ęquitatis delectat̃ in rebus proportionatis æquitati, intendẽdo res iuſtas: & vniuerſaliter amatores virtutum delectãtur in rebus virtutis. D. Res autẽ delectabiles apud plures hominum rebus venuſtis aduerſant̃: eò ꝙ res venuſtæ non ſunt nobis delectabiles à principio rei, & ſm naturam, ſicut eſt diſpoſitio in delectationibus corporalibus: & res delectabiles ſm naturam ſunt delectabiles apud amatores boni. res autẽ venuſtæ vel pulchræ ſunt actiones, quæ fiunt ſm imperium virtutis. Oportet ergo vt hæ actiões delectabiles ſint ſm ſeipſas amatoribus pulchræ. Et propter hoc non indigent in vita ſua delectatione addita ſuꝑ ſuam delectationem, cùm ſit in eis exiſtens in ſua vita metipſa. etenim non inuenitur homo liberalis, niſi qui eſt gaudens in operationibus pulchris: neq; vllus dicet hominem iuſtum, niſi eum qui amat res iuſtas: neq; dicitur de homine quòd ſit largus, niſi de eo qui amat res proportionatas largitati: & ſm hoc ſe habet in cæteris virtutibus. Et, cũ ſic ſit, tunc actiones, quæ fiunt ad imperium virtutis delectabiles ſunt per ſeipſas: & ſunt cum hoc etiam decore pulchræ. & vnaquæq; iſtarum actionum proprie erit talis, cùm iudicauerit de ea ſtudioſus iudiciũ rectum: intendo in genere, & hora, & quãtitate. & iudiciũ ſtudioſi de eis eſt iudiciũ rectum. Et cũ ſic ſit, nobiliſſima & optima rerũ erit felicitas: & delectatio abſolute exiſtit in ea. Dixit. Et non determinata ſunt hæc & diſtincta, quemadmodũ in tabula Deliaca. Etenim illic ſcriptum eſt, Optima rerum iuſtiſſima earum, & elegantiſſima deſyderatiſſima earum. oĩa enim hæc inſunt actionibus virtutis. intendo ꝙ ſit melior rerum, eò ꝙ ſit iuſtior earum, & virtuoſior earum, eò ꝙ ſanior earum, & delectabilior earũ, eò ꝙ deſyderatior earum. Dixit. Et nos dicimus ꝙ felicitas aut eſt hæc bona: & dico illa, quæ ſunt in anima & in corpore & extra: aut vnum horũ, et eſt melius ipſorum. intendo illud, quod eſt in anima, ſm quòd diximus. verũtamen patens eſt ꝙ beatitudo hic eget bonis exterioribus, vt diximus. de impoſſibilibus enim eſt, aut de difficilibus oṗari hominem res venuſtas abſq; ſuffragio illorum, quę ſunt extra. multa nanq; bona agũtur, & profectus in filijs, coadunantibus exterioribus, tanquam inſtrumentis: vt pecunia in largitate, & amicis et adiutoribus in bello. Amplius quædam, dum deficiunt felici, perturbãt eius felicitatẽ: vt nobilitas generis, & pulchritudo formæ. Non enim videtur felix, qui turpiſſimus & deformiſſimus eſt, & qui fuerit generis vilis, & qui fuerit ſolus abſq; prole. Et fortaſſis eſt minoris beatitudinis iſto habẽs filios, aut amicos malos: aut cui filij boni & amici boni fuerit, ſed mortui ſunt. Veriſiſe eſt ergo vt ſit res, ſicut diximus, ꝙ felix eget ſuffragio exteriorũ.

Actus, qui fit ſm exigentiã virtutis, virtus eſt.

De modo aſſequendæ felicitatis. Cap. IX.

VNde etiam dubitatur, vtrũ diſciplina, an aſſuetudine, an alia quapiam exercitatione

tatione

tatione acquiri poſſit: an ex aliqua diuina ſorte, an ex fortuna proueniat. Si tamē aliquod aliud eſt à dijs hominibus exhibitū donum, veriſimile eſt felicitatem quoq; à dijs exhiberi: ac tanto magis, quāto ipſa omnium humanarum rerum optima eſt. Sed hoc fortaſſe ad aliam magis diſceptationem ſpectat. videtur tamen, licet à Dijs nō mittatur, ſed vel ex virtute, vel diſciplina aliqua, vel exercitatiōe accedat: ex diuiniſſimis rebus felicitas eſſe: quippe cum præmium virtutis & finis optimum quoddam ac diuinum, beatumq; eſſe videatur. Eſtq; prȩterea quoddam longe cōmune. diſciplina enim quadam ac diligentia acquiri ab omnibus poteſt, modo ad virtutem conſequendam læſi ac manci nō fuerint. Quòd ſi melius eſt hoc modo, q̄ ob fortunam felicem vnumquenq; eſſe: rem ita ſe habere conſentaneū eſt. ſiquidem & ea quæ ſm naturā ſunt, & ea ſimiliter quæ aut ex arte, aut quapiā alia cauſa & præcipue optima proueniunt: ſicut q̄ pulcherrime fieri poteſt, ita ſuapte natura ſe habēt. Quod vero maximum ac pulcherrimum eſt, id fortunæ committere, valde prauum eſt. Immo ex ratione ipſa patet id quod quæritur. eſſe enim eam animi quādam operationem ſm virtutem definitum eſt. Ex reliquis vero bonis alia ineſſe ipſi neceſſe eſt: alia adiutritia atque vtilia inſtrumentaria natura ſunt. Atq; hæc cum ijs quȩ in principio diximus, conſentirent. finem enim ciuilis facultatis optimū eſſe ſtatuebamus. at hæc magnam diligentiam adhibet, vt ciues quodam modo afficiat, bonoſq; & ad honeſta agenda idoneos reddat. Merito igitur neq; bouem, neq; equum, aut quippiam aliud animal felix appellamus: quippe cùm nullum ex ipſis talis operationis eſſe particeps poſſit. Eadē etiam de cauſa neq; puer felix eſt: nōdum enim eſt ad tales res agendas per ætatem idoneus. qui vero dicuntur felices, ſpe dicuntur. Nam, ſicut diximus, & perfecta virtute, & vita perfecta opus eſt. Multæ enim mutationes, & variæ fortunæ in vita cōtingunt: & fieri poteſt, vt qui maxime proſperitate floruerit, is in ſenectute in magnas calamitates incidat. ſicut in Heroicis de Priamo fabulis proditū eſt. At eum qui talibus fortunis vſus, miſerabiliterq; mortuus fuerit, felicē profecto dicet nemo.

Pueri non ſunt felices, niſi ſpe.

DIxit. Et propter hoc quidā poſuerunt beatitudinem virtutem, & bonitatem fortunæ: & alij poſuerunt felicitatem & virtutem idem eſſe. Et propter hanc diuerſitatem accidit dubitatio circa felicitatē, an ſit res diſcibilis ac acquiſibilis per aſſuetudinem, aut alio modo adipiſcendi, vt per prouidentiam diuinam circa hominem, aut per fortunam et caſum. Sed manifeſtum eſt q, ſi fuerint hic res aliquȩ, quas largit Deus hominibus, dignius eſt vt ſit felicitas ab eo donata ipſis, maxime cùm ſit præſtantior rerum, quæ pertinent hominibus. Verūtamen ſpeculatio in hoc magis videtur pertinere negocio alteri. & manifeſtū eſt, quoniam ſi nō fuerit donata à Deo: ſed ſi fuerit per virtutem aut diſciplinam, aut per acquiſitionem q eſt eorum, quæ ſunt in fine honorabilitatis & excellentiæ. quod enim finis eſt virtutis, & de quo patens eſt q eſt optima rerum, eſt quid diuinum. & illud per quod gaudet, apparet etiam de eo, quoniam, ſi fuerit acquiſibilis, erit expoſita multis hominibus. poſſibile enim eſt vt acquirat eam per diſciplinam & ſtudium hominis, qui non fuerit naturaliter claudicans ad receptionem virtutis. Si igitur fieri beatitudinis per acqſitionem, melius eſt fieri ſuo per caſum & fortunam, oportet vt fiāt per acquiſitionem. Et quemadmodum res naturales aptȩ natæ ſunt fieri meliori modorum & competētiori, ſic res artificiales oportet vt fiāt meliori modorum, ſ. vt ſint acquiſibiles nō accidentes nobis à caſu, & proprie nobiliſſima artium, dico eam, quȩ eſt regitiua ciuitatum. & intendo vt non ſit bonum comprehenſibile per ipſam ens ab euentu vel caſu. maximum nempe peccatum & concedere eſſe à caſu excellentiorem rerum, ſ. felicitatem & à fortuna. Et vniuerſaliter iam manifeſta eſt res quȩſita ex eo quod præceſſit de ſermone, ſ. quid eſt felicitas. & diximus q eſt actio quȩdam animȩ ſm imperium virtutis: reliqua autem bona, quæ ſunt extra, quȩdam ſunt neceſſaria ad eſſe huius boni, & quȩdam ſunt vtilia ad ipſum. i. ipſum exiſtit propter ea in diſpoſitione meliori, & ſunt ei tanquam loco inſtrumēti. Et totus iſte ſermo eſt conueniens ei, quod præceſſit de ſermone noſtro. nos enim poſuimus q finis regiminis ciuitatum eſt nobilior. & maximum ſtudium in regimine ciuitatum eſt vt fiant ciues boni, & operatores bonorum. Dixit. Et propter hoc neceſſario non diximus de boue, neq; de equo, neq; de aliquo alio ex animalibus q ſint felicia. non eſt enim aliquod ex ipſis, quod communicet huiuſmodi in hoc actu. Et propter hanc etiam cauſam non dicimus puerum felicem: nondum enim completus, neq; operatur opa felicitatis propter imbecillitatem ætatis. Qui autem ex pueris nominatus fuerit felix, nominatur propter ſpem futuræ felicitatis: indigetur enim ſicut in felicitate virtute perfecta, & vita completa.

Quis in hac uita dicendus ſit felix. Cap. X.

NVnquid igitur neq; alius quiſpiam homo quoad viuit, felix dicendus eſt: ſed ex ſententia Solonis finem ſpectare oportet? Sique ita ſtatuendum eſt, felix ne tūc erit aliquis, vbi mortuus fuerit? An hoc abſurdum penitus eſt, præſertim apud nos, qui felicitatem operationē quandā eſſe dicimus. Quòd ſi mortuum felicem eſſe non dicimus, neque Solon id voluit: ſed ſolummodo hominē dixit tunc beatum appellari tuto poſſe, quippe qui extra omnia mala & infortunia iam collocatus ſit: hoc quoq; dubitationē quandam habet. videtur enim mortuo bonum & malū adeſſe, perinde ac viuenti & non ſentienti: vt honores, & infamiæ: filiorum & omnino poſterorum proſperæ, & aduerſæ fortunæ. Dubitationem etiam hæc afferunt. fieri enim poteſt vt ei qui vſq; ad ſenectutem beate vixerit, ſecūdumq; rationem mortuus ſit:

multæ

multæ mutationes in poſteris ac nepotibus contingant: vt alij boni ſint, vitamq́ pro dignitate conſequantur, alij contra, qui ſanè in diſtantijs erga parentes multis modis ſeſe habere poſſunt. Abſurdum igitur eſſet, ſi mortuus ſimul etiam mutaretur: & modo felix, modo miſer efficeretur. Abſurdũ quoq; eſt, ſi nihil neq; ad aliquod tempus poſterorũ res ad parentes pertineant. Sed redeundum ad id, de quo prius dubitabamus: ex illo.n. fortaſſe etiam id quod nunc quæritur, conſiderabitur. Si igitur finem ſpectare oportet, & tũc beatum vnumquenq; dicere, non ꝙ ſit, ſed ꝙ prius erat beatus: quomodo abſurdum non eſt, ſi quando eſt felix, nõ verè dici poteſt de ipſo id quod ei ineſt: idcirco quia eos qui adhuc viuunt, ob mutationes appellare felices nolumus: felicitatemq́ ſtabile quid eſſe ac minime mutabile: fortunas vero ſæpe circa eoſdem reuolui exiſtimamus? Perſpicuũ enim eſt, ſi ſequi fortunas velimus, nos eundem felicem, & rurſus miſerum ſæpe eſſe dicturos: Chamæleontem quendam, imbecilliterq́ ſtabilitum felicem facientes. An ſequi fortunas minime rectum eſt: quippe cùm in ipſis, vt bene vel male viuamus, nequaquam ſitum ſit: ſed ipſis humana vita, ſicut diximus, ſolũmodo indigeat. ſed in operationibus ſm virtutem felicitatis: in contrarijs contrarij præcipua vis collocata eſt. Atteſtatur autem huic ſententiæ, & id de quo nunc dubitauimus. in nullo enim ex opibus humanis, ſicut in operationibus ſm virtutem firmitas eſt. hæ ſiquidem ſtabiliores etiam ſcientijs videntur: atq; ex his ipſis ſtabiliores, quæ præſtantiores: eo ꝙ beati in his maxime & aſſidue viuere conſueuerunt. hóc enim ſimile cauſæ eſt, vt in ipſis obliuio nulla cõtingat. Inerit igit̃ id quod quæritur, ipſi felici: eritq́ per totam vitam talis. ſemp enim vel maxime omnium ea aget & cõtemplabitur, quæ ſunt ſm virtutem: fortunaſq́ pulcherrime feret, atq; omni ex parte prorſus accurate atq; apte: quippe qui verè bonus & quadratus abſq; vituperatiõe ſit. Cùm multa autem ſint, quæ à fortuna eueniunt, quæ & magnitudine & paruitate inter ſe differunt, parua tam ſecunda ꝗ aduerſa vitæ nullum momentum afferre perſpicuũ eſt: magna vero & multa ſi bona ſint, beatiorem vitam reddent: nã & ipſa ſunt ad augendum ornatum idonea, & vſus ipſorũ pulcher honeſtusq́ eſt. ſi contra eueniant, premunt, ac lædunt beatitudinem: quippe cùm & moleſtias afferant, & multis operationibus impedimento ſint. Quod ſi operationes vitæ dominæ ſunt, quemadmodum diximus: nullus ex beatis miſer efficeretur. nunquam enim odioſum quippiã, ac prauum aget. Nã eum qui re vera bonus eſt, ac prudens, decore omnem fortunam perferre, & pro facultatibus ſemper pulcherrima quæq; atq; optima agere exiſtimamus. perinde ac ducem bonum præſenti exercitu maxime bellice vti: & ſutorem ex datis corijs pulcherrimum calceũ facere: atq; eodem modo reliquos artifices putamus. Quòd ſi ita eſt, felix quidẽ miſer nunquam efficietur: beatus tamen non erit, ſi in Priami calamitates inciderit. Neq; etiam varius quidam erit, ac mutabilis. neq; enim vel facile vel à quibuslibet infortunijs, ſed à multis & ingẽtibus à felicitate dimouebitur. Atque ex talibus effici rurſus felix in paruo tempore non poterit: ſed ſi modo id licet, in multo quodam ac perfecto tempore continget, ſi in eo magnas aliquas ac præclaras res fuerit conſecutus. Quid igit̃ vetat, quo minus eum felicem dicamus, qui ex perfecta virtute operatur: externiſq́ bonis abunde fuerit inſtructus, nõ quolibet tempore, ſed perfecto? An addendum qui & victurus ita eſt, & ſm rationem vita defuncturus: nam futurum incertum nobis eſt: felicitatem vero finem, ac perfectum quid oĩno & prorſus conſtituimus. Si vero ita eſt: ex ijs qui viuunt, beatos eos dicemus, quibus hæc quæ dicta ſunt, & adſunt, & aderunt: ac beatos quidẽ vt homines. Sed de his quidem hactenus definitum ſit.

In nullo ex operibus noſtris, ſicut in operationibus ſm virtutem, firmitas eſt.

Felix miſer nunquã efficietur.

Dixit. Poteſt autem quis dicere, quoniam cõtingere eſt in vita hominis mutationes multas et caſus varios: & eſt poſſibile in eo qui eſt valde abundans in vita, vt tolleret infortunia magna in ſenectute, ſicut perpeſſi ſunt plures hominũ. qui vero talibus oppreſſus infortunijs moritur, à nullo nominatur beatus. Et ſecundum hanc conſyderationem nullus vtiq; iudicabitur beatus, quouſq; vixerit. Et propter hoc dicit Solon, ꝙ oportet vt expectentur extremæ vitæ hominis, & tandem iudicetur beatus, aut infelix. Verũtamen ſi oporteat hanc credere opinionem, tunc non erit homo felix niſi poſt mortem. Hic tamen ſermo eſt valde inconueniẽs ei, quod nos credimus in hac vita: cùm nos opinemur ꝙ felicitas eſt proprie actus quidam. Et propter hoc non nominamus mortuum felicem, neq; Solon voluit hãc intentionem, ſed ꝙ quis conſidẽter nominare poteſt mortuũ felicem, ideo ꝙ iam non eſt poſſibile vt accidant ei mala, neq; calamitates. D. Et in hac eadem intentione locus eſt dubitationis. putatur enim de mortuo ꝙ ipſi contingat bonum & malum, ſicut viuo, quãuis non ſentiat ipſa, veluti honores corporis ſui & conuitia, & directio ſtatus filiorum, & nepotum & puerſitates ipſorum. Et in rebus iſtis etiam eſt ęſtimatio altera: ideo ꝙ poſſibile eſt in eo, qui viuit vita ſua vſq; ad ſenectutem felix, & moritur in hac diſpoſitione, vt accidãt ei tales permutationes in filijs, ſ. vt ſit quidam eorum bonę conuerſationis, honeſtæ in vita: quidam vero econtrario. etenim manifeſtum eſt; ꝙ exiſtit inter patres & filios diuerſitas & diſtantia, ſ. non oportet vt bonus ſemper generet bonũ. Verumtamen

Hic exponit ſinẽ cap. pręcedentis.

tamen ſi poſuerimus iſtud ſic, ſequeretur ex hoc inconueniens: & eſt vt tranſmutetur mortuus tranſmutatione aliorum à ſe, erit ergo quandoq; felix, vt cùm fuerit ei filius virtuoſus, & quandoq; infelix, vt quando fuerit ei filius peruerſus. Si vero poſuerimus ꝙ non mutatur ex filiorum mutatione, erit etiam inconueniens, non enim erit inter patres & filios ptinentia: iſtud ergo erit quod ſeqtur ex dubitatione in hac qõne. D. Sed oportet vt redeamus ad locum, in quo primo incidit dubitatio, ſ. quando nominatur homo felix, & forte declarabit ex eo, quod ante determinauimus illud, de quo perſcrutamur in hoc loco. Dicimus ergo ꝙ, ſi eſt expectandus homo vſq; ad poſtremum vitæ ſuæ, & tūc nominandus felix, non ideo ꝙ exiſtat felix in illa hora, ſ. poſt mortem ſuam, ſed quia ante hoc fuit felix, ſ. in vita: ſequitur ne nominetur quando fuerit felix ab eo, in quo exiſtit, ſed quando perdiderit felicitatem. & hoc eſt inconueniens: & eſt manifeſte ſequens eos, qui dicunt iſtud, nolunt enim viuos nominare beatos, quandiu durauerint viuentes propter pmutationes poſſibiles accidere eis. Amplius ipſi concedunt ꝙ beatitudo eſt ex rebus permanſiuis & ſtabilibus. & cùm hoc ita ſit, eſt neceſſarium ne ſit felicitas, neq; eius cõtrarium ex rebus accidẽtibus variabilibus viciſſitudinarijs frequenter circa aliquos eoſdem in vita ſua. hæc enim accidentia contingentia ſunt à caſu. Si ergo ponẽtes iſta, ſumamus felicitatem & infelicitatem, inueniemus hominem vnum eundem multotiens vita ſua felicẽ, multotiens infelicem. Attribuẽtes igitur felicitatem caſui, ponemus felicitatem ſtabilem, humanam, & idem ex ſpeciebus felicitatis vilioris animalium. huiuſmodi. n. caſualitates accidunt pluribus animalium. & vniuerſaliter attribuere felicitatem ei quod accidit ex caſu, penitus eſt abſq; rectitudine: eo ꝙ bonitas & malicia nõ exiſtunt à caſu, ſed vita hominis indiget in cõplemento ſui bonitate caſus. Dominium aũt ſuper felicitatem non eſt in bonitate caſus, immo in actibus fiẽtibus ſm exigentiam virtutis, & contrarij horum actuum exiſtunt contrario felicitatis. D. Atteſtatur autem huic ſermoni, quod diximus de felicitate, ſ. ꝙ oportet vt ſit ſtabilis & permanens: circa autem nihil caſualium inuenitur ſtabilitas, niſi fuerit cum virtute. Etenim iſti actus ſunt, de quibus putatur ꝙ ſint firmiſſimi & permanentiſſimi, quemadmodum ſcientiæ: & honorabiliores iſtorum actuum, & excellentiores eorum ſunt, qui fuerint magis permanſiui & magis perpetui. perpetuantur autem actus felicium, eò ꝙ iſti viuunt per iſtos actus vita durabili continua tota vita ſua. Inuenitur igitur felici ſemper res illa, ſm quam felix exiſtit, quãdiu felix ipſe inuentus fuerit, & hoc eſt, quoniam virtuoſus perfecte virtutis eſt ille, qui ſcit res virtutis, & operatur eas ſemper, ſm quòd melius ſcibiles et operabiles ſunt ab aliquo hominum. Et eſt tamen hic decentiſſimus hominum in ſuſtinẽdo infortunia abſq; eo ꝙ in hoc aliquid adhæreat ei vituperij. D. Cumq; ſint hic multæ res contingentes caſualiter, & ſint diuerſę in magnitudine & paruitate: manifeſtum eſt ꝙ paruæ ex ipſis, ſiue in bonitate ſiue in malitia, vitã hominis non inclinant, neq; verſus felicitatem, neq; verſus infelicitatem: intendendo ꝙ quando ex ipſis cõtingunt felici, non permutãt ipſum ad infelicitatẽ: neq; ſi bona ei contigerint, permutabunt ipſum ad felicitatem completiorem. Quæ autem ex ipſis grandes fuerint, & multæ, quando fuerint bonæ, ponent vitam hominis amplioris felicitatis, eò ꝙ non conferunt ad eius decorem & ſplendorem, & erit vſus hominis illius in ipſa vſus bonus ſtudioſus. & quando fuerit econuerſo, conturbant & corrumpunt felicitatem. hæc enim accidentia inducunt ſuper habentem anxietatem, & impediunt ipſum à multis actibus felicitatis. Verũtamen tolerans hæc aliqualiter propinquus eſt felici, quãdo tolerauit quod multiplicatur & magnificatur ex infortunijs tolerãtia facili, poſtquam non fuerit hæc tolerantia propter priuationem ſenſus doloris, ſed propter nobilitatẽ & magnitudinem animi ſui. Cumq; ſint, ſicut diximus, operationes dominantes rei vitæ, quæ eſt felicitas ſm veritatem, non erit aliquis felicium miſer in aliqua horarum ex parte operationum. Nunquam enim operabitur operationes malas vituperabiles. quoniam bonus ſm veritatem ſapiens eſt, quem videmus tolerare omne, quod accidit ei ex infortunijs tolerantia decenti. & operabitur ſemper ex rebus operabilibus melius et decentius, ad ſimilitudinem circũſpecti ducis exercitus, qui vtitur exercitu ſuo in vltionem inimicorum ſuorum optimo modo bellandi quacunq; hora, qui poſſibilis fuerit illa hora: et ad ſimilitudinem periti artificis coriarij, qui ex præſentibus corijs optimũ calceum qui poſſibilis eſt fieri operatur ex illis corijs: & ſic in cęteris artificibus. Et cùm ſic ſit, tunc non erit beatus in aliqua horarum miſer & infelix: ſed perſeuerabit ſpectabilis ens, & laudabiliter ſe habens, quãuis irruãt ſuper ipſum infortunia irruentia: ſicut dicitur de Iob, cui ſit laus. Neq; etiam erit mutabilis cito. nõ enim eſt ex illis, qui facile felicitate permutentur. & non ſolũ non permutant ipſum ab ea infortunia parua: ſed neq; immania infortuniorum. D. Neq; beatus ſit certiſſime beatus, quando res virtuoſas tempore paruo accepit: ſed cùm continuerit tempore longo res decoras. Cùm ergo ſic ſit, quid prohibet vt dicatur ꝙ beatus perfectę beatitudinis eſt, qui agit actiones ſuas, ſm ꝙ oportere facit virtutis perfecta: & cùm hoc ſuffragantur ei res, quæ extrinſecus ſunt non quantolibet tẽpore paruo, ſed ſm totalitatem vitæ ſuæ. D. Oportet autẽ vt adiungamus huic dicto ꝙ ſic viuat, & vſq; dũ moriatur ſic perſeueret. occultum enim eſt nobis quid futurum ſit de rebus. felicitatem ergo ponimus certiſſime finem modis omnibus & perfectam. Cùm ita ſit, tunc equidem nominamus ex viuis beatos illos, quibus exiſtunt res, quarum fecimus mentionem in tempore ſuo præſenti, & exiſtent in futuro. non nominamus autem eos beatos, niſi ſm ꝙ homines tantum, non aliter.

Quòd poſterorum fortunæ ad defunctos pertineant. Cap. XI.

FOrtunas vero poſterorũ atq; amicorum omnium dicere nihil cõferre, longe eſſe ab amicitia alienum, quin etiam opinionibus contrarium videtur. Cùm tamen multa ſint ea quæ eueniunt, variaſq; habeant differentias: & alia magis, alia minus pertineant: ſigillatim omnia diſtinguere prolixum atq; infinitum videtur: ſi autem vniuerſaliter ac figura dixerimus, ſatis fortaſſe erit. ſi videlicet quemadmodum & ex eius calamitatibus aliæ pondus ac momentum quoddam ad vitam afferunt, aliæ leuiores videntur: ſic quoq; ea quæ amicis ſimiliter omnibus accidunt. In ſingulis vero calamitatibus differentia ea eſt, viuentibuſne, an mortuis contingant. quæ ſanè multo maior eſt, q̃ ſi nefariæ res ac diræ in Tragœdijs præexiſtant, an agantur. Conſideranda igitur hoc modo etiam differentia eſt. Magis autem fortaſſe dubitãdum de vita defunctis, an

ctis, an boni alicuius vel contrarij poſſint eſſe particeps. Videtur.n.ex his etiam ſi pertingat ad ipſos quippiam, ſiue bonum ſiue contrariũ: exile quoddam ac paruum id eſſe, vel abſolute & ſimpliciter, vel ipſis. Sin minus, tantum ſaltem ac tale: vt neq; felices eos qui non ſunt, facere: neq; eos qui ſunt, priuare felicitate poſſit. Conferre igitur quid defunctis proſperi amicorum ſucceſſus videtur: ſimili modo etiam infortunia: ita tamen ac tantum, vt neque felices reddere in felices, neq; quippiam tale efficere valeant.

DIxit. Hęc eſt ergo quãtitas eius, quod nõ oportuit determinare in iſtis rebus. Dicto autẽ de hoc, ꝙ infortunia fientia circa filios mortui, & amicos ipſius omnes, nullam habent penitus dependentiã ad ipſum, dictio eſt irreceptibilis penitus: eò ꝙ eſt contraria ei, quod credunt homines. Cùmq; ſint res accidentes ipſis multę, & diuerſimodæ, quędamq; earum maiorem & quędam minorem habentes cum mortuo depẽdentiam: erit occupatio circa earum diuiſionẽ vſq; ad particularia, & earum enumerationem prolixitatem habens, cui non eſt finis. Cùm vero dicta fuerit in eis dictio vniuerſalis, & ſm viam deſcriptionis comprehendentis plurimum rei: tum forſan ſufficiet hoc, quod dicemus in eis. Et eſt quoniam quemadmodum infortunia contingẽtia mortuo in vita eius, quædam grauius tolerantur ab ipſo & aliqua impedimenta vitæ faciũt, alia autem facilius nec impediũt vitam eius in aliquo: ſic eſt quod contingit filijs & amicis omnibus. Dixit. Verũtamen vnumquodq; accidentium, quę viuis accidunt, diuerſificantur in malicia ab eis, quæ accidunt eis, quando fuerint mortui ad modum diuerſificationis rerum malarum inuentarum in orationibus poetarum ab ipſis exiſtentibus in opere. intendo ꝙ operatio iſtarum eſt vehementioris malitiæ. i. operatum ex ipſis peius eſt vehemẽter q̃ dictum. Oportet igitur nos diſtinguere hanc diuerſitatem ad diſſoluendum dubitationem accidentem in re mortuorum, & ſpeculari ſi ſint participãtes viuis in aliquo bonorum aut ſuorum cõtrariorum. Veriſimile autem videtur, ſi cõtinuatur ipſis aliquid ex his rebus, ſiue bonũ ſiue malum, paruum quid & exile eſſe. & hoc, quoniam non eſt poſſibile vt contingat vtriq; partiũ, ſ. viuis & mortuis ſm modum vnum: neq; poſſibile eſt vt mortuis cõtingat abſq; viuis. Iam ergo relinquatur vt ſit ꝙ mortuis contingit ex his ſm quantitatem, quæ non ponit infelices felices, ſi bonum fuerit: neq; felices infelices, ſi malum. D. Apparet ergo iam ex hoc dicto ꝙ bonitas diſpoſitionis viuorum & malitia diſpoſitionis eorum dependẽtiam habet cum mortuis. intendo ꝙ illi, qui ſunt ex parte illorum mortuorum, quandam habent cum eis dependentiam ſm quantitatẽ, quæ non ponit felicem infelicem, neq; infelicem felicem.

Quòd felicitas bonum ſit honorabile potius, quàm laudabile. Cap. XII.

HIs ita definitis de felicitate, conſideremus vtrum ex ijs ſit, quæ laude, an potius quæ honore digna habentur. nam eam non eſſe inter facultates reponendam manifeſtum eſt. Videtur autẽ omne laudabile propterea laudari, qa qualitate aliqua præditum eſt, & ad aliquid quodam modo refertur. iuſtum enim & fortem, & omnino bonum virum, quinetiam virtutem ob actiones & opera ſolemus laudare: robuſtum quoq;, & curſui habilem, & vnumquenq; ex alijs, non alia de cauſa, q̃ ꝙ qualitate quadam præditi ſunt, & ad bonum quoddam, honeſtumq; quodam modo ſe habent. Atq; hoc ex Deorum laudibus perſpicuum eſt. nam cũ ad nos referuntur, ridiculi videntur. id autem contingit ex eo ꝙ laudes per relationem, vt diximus, efficiuntur. At ſi talium eſt laus, optimorum ſanè nullam eſſe laudem conſtat, ſed maius qddam ac melius, quemadmodũ videtur. Deos enim beatos ac felices dicimus. beatos itẽ dicimus viros eos, qui maxime diuini ſunt. Simili modo etiã bona. nemo enim felicitatem laudat, quemadmodum iuſtitiam: ſed vt diuinius quid ac melius, beatam rẽ dicit, ac prędicat. Recte etiã videtur Eudoxus in defenſione voluptatis principatum ei attribuere. ex eo enim ꝙ non laudatur, cùm bonum ſit, indicari exiſtimabat eam rebus laudabilibus eſſe præſtãtiorem. talem autem eſſe Deum, & bonum ipſum cenſebat: quippe cùm ad hæc reliqua etiam referantur. Laus enim virtutis eſt. Idonei enim ad honeſtas res agẽdas ex ea efficiuntur. Cõmendationes vero operum ſunt, tã animæ q̃ corporis ſimili modo. Verum hæc exacte tractare forſitan eorum magis eſt, quorũ labor in laudationibus conficiendis verſatur. nobis vero ſatis id eſſe debet, ꝙ ex his quæ diximus, ex honorabilibus perfectiſq; rebus eſſe felicitatem conſtat. Videtur autem & ex eo ita ſe habere, quia principium eſt: huius.n. gratia reliqua omnia oẽs agimus. principiũ vero & cauſam bonorum honorabile quoddã ac diuinum ſtatuimus.

DIxit. His itaq; determinatis perſcrutemur de felicitate, an eſt ex rebus laudabilibus aut ex rebus ſublimibus, quæ ſunt excellẽtiores laudatione. & hoc, quoniam manifeſtum eſt eam non eſſe ex potentijs effectiuis, quæ relatiue dicuntur ad aliquid, & ſunt quale quoddam. Et omne, quod laudatur, nõ laudatur niſi per quale aliquod, & per relationẽ ad aliquid. Nos etenim nõ laudamus iuſticiam, & fortitudinem, & vniuerſaliter bonum & virtutem, niſi ꝓpter actiones exiſtentes ab eis, aut quod contingit ab eis. & ſimiliter robuſtum & bonum curſorem, & vnũquodq; quod ſimilatur virtutibus corporalibus, equidem laudamus, eò ꝙ ſunt cum quali quodam, & cum relatione ad aliquod alterum. Cùmq; fuerint laudes pertinentes huiuſmodi rebus: tũc manifeſtum ꝙ res, quæ ſunt in fine bonitatis, non habent laudem: ſed ſunt excellentiores & præſtantiores laudatione, quemadmodum patet ex re ipſarum: quoniam nos referimus deificatos, & electos hominum ad felicitatem. Et laudat aliquis felicitatem, quemadmodum laudat triſticiam: immo potius magnificat eam & honorat, ſm quòd ipſa eſt res diuina & optima. D. Et putat de Eudoxo Poeta ꝙ voluptatem poſuerit in rebus, quæ ſunt in fine bonitatis. quo-

niam

niam, cùm ſit laudabilium, poſuit eam ex rebus bonis, quę ſunt meliores rebus laudabilibus. D. Res autem, quæ præſtantiores ſunt laudatione, Deus eſt excelſus et bonum abſolute. et hoc, quoniam reliqua bonorum virtutis non referuntur niſi ad Deum & ad bonum. Laus autem poetica equidem pertinet virtuti, cũ nos ſimus operantes res decoras per virtutem: & ſint laudes quidem pertinentes actionibus animalibus et corporalibus ſm modum vnum. D. De his autem perſcrutari vſq; ad vltimum fortaſſis magis pertinet ad eos, quorum ſtudium eſt ad laudum operationem: intẽdo poetas. nobis autem iam manifeſtum eſt ex his, quę diximus quòd felicitas eſt ex rebus ſublimibus & perfectis. Et videt equidem eſſe talis, eò ꝙ eſt principium ſm viam finis. nos enim omnes facimus quidem reliquas res omnes gratia ipſius: & credimus de eo, quod eſt principium bonorum & cauſa ipſorum, quoniam eſt res diuina.

De duplici animæ parte, ac uirtutis diuiſione.

Cap. XIII.

QVoniam igitur felicitas, animæ per virtutem perfectam operatio quædam eſt: de virtute conſiderandũ videtur. hoc enim modo fortaſſe efficietur, vt melius de felicitate etiam contẽplemur. Videtur autem & is qui re vera ciuilis eſt, circa hanc maxime laborare. propoſitum .n. eius eſt, vt ciues bonos, legibuſq; obtemperantes efficiat. Atq; huiuſce rei argumẽtum tã Cretenſium ꝙ Lacedæmoniorum legislatores habemus: et ſi qui alij tales extiterũt. Quòd ſi ciuilis facultatis hæc conſideratio eſt, patet inquiſitionem hanc perinde atq; à principio propoſuimus, futuram. De virtute autem humana ſcilicet conſiderandum eſt: nam & de bono humano, & de felicitate humana quærebamus. Virtutem vero humanam dicimus non corporis, ſed animæ. felicitatem quoque animæ operationem appellamus. Sed ſi hæc ita ſe habent, perſpicuum eſt, ciuilem quæ ad animam ſpectant, quodãmodo cognoſcere oportere: quemadmodum oculum, & totum corpus, eũ qui curaturus eſt. Atq; eò magis, quò ciuilis facultas honorabilior, meliorq; medicina eſt. Elegantes quoq; medici multa circa cognitionem corporis pertractãt. Contemplandum igitur etiã ciuili homini de anima eſt: atq; id, horum cauſa, & quatenus ſatis eſt ad ea quæ hic quæruntur. nam exactius abſolutiuſq; rem hanc excutere laborioſius fortaſſe eſt ac difficilius, quàm præſenti negocio conueniat. Dicuntur autem de ipſa in extrarijs etiam diſputationibus nõnulla, quę ſatis ſunt: vtendumq; ipſis eſt. Quemadmodum alteram partem eius eſſe rationis participem, alteram expertem. nã vtrum diſtinctę ſint, vt corporis partes & oĩa diuiſibilia: an ratione tantum duæ ſint, re autem ſeparari inter ſe minime poſſint, vt in circũferentia conuexum & concauum: illud vero nihil ad propoſitum refert. Irrationalis autem partis, alia cõmuni & vegetali perſimilis eſt. ita appello eam, quæ augendi, & alendi cauſa eſt. talem enim animæ facultatẽ in omnibus quæ aluntur, ſtatueret aliquis: & in fœtibus quoq;: ꝗn etiam eandem hanc in perfectis: & cõuenientius etiam, ꝙ aliam quampiam. Huius autem cõmunis quædam virtus, non humana apparet: quippe cùm pars hæc & facultas in ſomnis maxime operari videatur: bonus autẽ & malus diſcerni in ſomno minime poſſit. Vnde inquiunt felices in dimidia parte vitæ à miſeris nihil diſtare. Atq; hoc conuenienter euenit. ociũ enim aĩæ ſomnus eſt, quæ vel bona vel mala dicit. Niſi quatenus paululum motiones aliquæ ad eam pertingunt: eatenus .n. modeſtorum meliora ꝙ quorũlibet viſa apparent. Ac de his quidem ſatis. atq; hæc nutriẽdi facultas, eſt enim humanæ virtutis expers, õmittenda eſt. Videtur autem etiam altera quædam natura animæ irrationalis eſſe: quæ rationis tamen quadam ex parte capax ſit. Continentis enim & incontinentis rationem, animæ item id quod rationẽ habet laudamus: quippe cùm recte & ad optima incitet. videtur tamẽ aliud quid etiam in ipſis ineſſe, quod pugnet, reſiſtatq; rationi. Planè .n. quemadmodum reſoluta corporis membra, ſi ad dextram mouere volueris, è contrario in ſiniſtram deferuntur: ſic quoq; in anima contingit. in contrarias enim partes incontinentium appetitiones feruntur. Sed in corporibus quidem quod præter propoſitũ fertur, videmus: in anima non videmus. Fortaſſe autem nihilominus in anima quoq; eſſe quippiam præter rationem exiſtimandũ eſt, quod ei aduerſet ac reſiſtat: quo modo vero diuerſum ſit, nihil refert. Quod tamẽ etiam ipſum rationis eſſe particeps videtur, quemadmodum diximus: continentis enim rationi obtemperat. Atq; etiam magis fortaſſe in temperante ac forti obediens eſt: omnia enim in his rationi conſonant. Eſſe igitur irrationalis quoq; hæc duplex videtur. nã vegetalis nullo modo cum ratione cõmunicat: cõcupiſcibilis autem & omnino appetibilis particeps rationis quodã modo eſt: quatenus ipſi obedit, imperioq; eius obtemperat. Ita profecto & patris & amicorum habere rationem dicimus, & non ſicut mathematicorum. Parere autem quodam modo rationi irrationalem hanc partẽ admonitio, & omnis increpatio, & cohortatio indicat. Quòd ſi dicendum eſt hanc quoq; partẽ rationem habere, duplex erit ea quæ rationem habet; altera .n. proprie

Felices in dimidia parte vitæ a miſeris nihil diſtare inquiunt.

& in

& in ſe eam habebit: altera ita, vt is qui dicto patris audiens eſt. Virtus quoq; ſm hanc differentiã diſtinguitur. nã alias ex ipſis intellectiuas, alias morales dicimus: ſapiẽtiam, perſpicaciam, & prudentiã, intellectiuas: liberalitatem & temperãtiã morales. Cùm.n. de moribus loquimur, non ſapientem aut perſpicacẽ, ſed manſuetum aut tẽperantem aliquem dicimus. Laudamus ẽt ſapientẽ ex habitu: habitus vero laudabiles virtutes appellamus.

DIxit. Cũq; ita ſit felicitas actus ꝗdam aĩę, fiens ſm virtutẽ perfectam, ſcrutandũ eſt de virtute perfecta quid eſt, & quę ſunt ſpẽs eius. forte etenim erit ſpeculatio noſtra in felicitatem, qñ proceſſerimus hac via doctrinę, cõmodior & nobilior. D. videtur aũt de eo, qui eſt ſm veritatẽ gubernator ciuilis, ꝙ ſtudiũ ꝗdem ſuum eſt de virtute ꝓprie: ideo ꝙ vehemẽtia voluntatis ſuæ eſt, vt reddat ciues bonos, & legis obeditores. Et huius exemplũ ſunt poſitores legũ Cretenſiũ, & Lacedæmoniũ, & ſiqui alĳ ſunt huiuſmodi. Et qñquidem eſt propoſitũ noſtrũ in hac perſcrutatione ad gubernationẽ ciuitatum: manifeſtũ eſt, ꝙ quæſtio & inueſtigatio noſtra fiet ſm intentionẽ noſtrã, quæ fuit à principio. Oportet ergo, vt ꝑſcrutemur de virtute humana. & hoc patet, cũ inquiramus bonũ humanũ, & felicitatem humanã. Non intendo aũt per virtutẽ humanam virtutẽ corporis, ſed virtutem aĩæ: cùm dixerimus ꝙ felicitas eſt actus aĩæ. & cũ ſit res ſm hoc, neceſſarium eſt ciuili vt ſpeculet̃ in re habitum aĩæ, cùm dixerimus ꝙ eſt actus eius. Sciendũ eſt igitur à ciuili diſpoſitiones aĩæ qualiter ſunt, & quot ſunt: ſicut eſt ſciendũ medico curatori oculorum, & curatori corporis & diſpoſitiones oculorum, & corporis omnes, & quot ſunt. Immo iſtud magis neceſſarium eſt, eò ꝙ gubernatio ciuitatum honoratior & melior eſt arte medicinę: cũ ſit ciuitas honorabilior corpore. Periti aũt medicorum valde ſubtiliant inquiſitionẽ de diſpoſitionibus corporis: gubernatorẽ ergo ciuitatum ſpeculari oportet in diſpoſitionibus animæ: ſpeculari aũt inquantũ ſufficit ad hęc quęſita. Subtiliatio perſcrutationis vltra hanc quantitatem fortaſſis laborioſa ſit, & egrediens ab eo, quod intendimus in hoc libro. D. Et iã dictum eſt in ſcientia Naturali de diſpoſitionibus animæ, in quo eſt ſufficientia: & oportet vt quibuſdam illorum vtamur hic, id eſt quibus indiguerimus. Diximus ergo quòd quiddam animæ eſt irrationale, & quiddam eius rationale. D. non indigemus autem in hac perſcrutatione, in cuius via ſumus, inꝗſitione, an ſint diſtincta, vt membra corporis, & vt omnis res diuiſibilis: aut ſint ratione, id eſt definitione duo & indiſtincta natura, i. ſubiecto: vt conuexum & gibboſum in arcu circulari. hæc enim perſcrutatio propria eſt ſcientiæ Naturali: & rationabile eſt quod eſt vegetatiuũ, ſcilicet plãtatiuum. Et intelligo per plantatiuum, partem animæ, quæ eſt cauſa nutrimenti & cremẽti. & hæc vis ex viribus animæ eſt in omnibus, quæ nutriuntur. & eſt inuenta in embryonibus & in animalibus perfectis. & hoc quidem eſt ita, eò ꝙ hęc vis primitus eſt in his rebus abſq; alĳs. Dixit. Apparet autem ꝙ huic potentiæ eſt virtus cõis, quam participant plãtę, & aĩalia. & propter hoc non eſt humana, & de membro animaliũ, in quo eſt hæc vis, & quod operatur per hanc vim quòd operetur per ipſam in hora ſomni & vigilię. partis autem animæ, qua bonum operatur & malum, ferè non manifeſtatur actio hora ſomni, vt illius. Et ideo dicitur quòd non eſt differentia inter felices & infelices in dimidio vitæ ipſorum, & hoc rectum eſt, propterea quòd ſomnus eſt ocium animæ illius, de qua dicitur ꝙ eſt virtuoſa aut vitioſa, niſi ſint quidam motuum eius pertranſeũtes in corpore paulatim ad vim rationalem vel rememorationem partis nutritiuæ animæ, & fiant propter hoc phantaſmata bonorum hora ſomni meliora phantaſmatibus malorum. Dixit. Et iam locuti fuimus de iſtis rebus quãtum ſufficit. & oportet vt relinquamus potentiam animę nutritiuam: expers enim eſt virtutis humanæ. Dixit. Videtur autem quòd ſit animæ hominis natura alia quædam irrationalis, participans tamen rationem aliquo modorum, & hæc, eò quòd exaudibilis eſt rationis & obediẽs ei. & propter hoc laudatur qui continet animam ſuam à voluptatibus: quemadmodum laudatur qui continet rationem ſuam & partem animæ ſuæ rationalem. qui enim talis eſt, directus eſt, et inquiſitor eſt rerum pertinẽtiũ virtuti. Et apparet, quòd in nobis eſt aliquid aliud præter partem rationalem contrarians rationi, & ducens ad diuerſum partis, ad quam ducit rationalis. Et accidit animæ in hac diſpoſitione ſimile eius, quod accidit membris paralyticis, quando volumus ea mouere ad aliquam partem, & ipſa inclinantur ad aliam: talis.n. eſt diſpoſitio iſtius animæ cũ anima rationali. Rationalis nanq;, qñ voluerit mouere verſus rem aliquam, & fuerit vis contraria ei, vincens mouebit ad contrarium illius rei. & propter hoc erunt motus eorum, qui non continent animas ſuas à voluptatibus ad contrarium rectitudinis, ſicut eſt diſpoſitio in membro paralytico, niſi ꝙ motus membri inordinati moti in corpore eſt res mota. videmus enim eum oculatim: in anima autem non videmus oculatim ſenſu. Verũtamen fortaſſis oportet vt ſciamus ꝙ in anima eſt aliquid diuerſum rationi, contrarians ei, & contradicens nõ minus ꝙ̃ in corpore credimus eſſe motiones contrariãtes motionibus naturalibus. etenim vt æque res ſenſibiles ſunt, & hæc eadem pars eſt illa, de cuius natura eſt vt obediat rationi ducenti ipſam: & fortaſſis in caſto, & forti facilius conſentit, & obedit rationi, in eo ꝙ operationes eius & omnes conuenientes ſunt rationi. Cũq; ſic ſe habeat res, tunc palam eſt ꝙ illa, quæ eſt non rationalis ex partibus animæ, eſt duobus modis: plantatiua, quæ non participat ratione aliquo modorum: & concupiſcibilis, quę participat ratione, ſm quòd obedibilis eſt ei naturaliter, & ex his quæ ſignificant ſuper hoc, ꝙ obedibilis eſt ei naturaliter. Et ex his, q̃ ſignificant ſuper hoc, ꝙ obedibilis eſt rationi, eſt impreſſio, quam facit in nobis redargutio: & cũ eſt effectus in nobis redargutionis & exhortationis & amotiõis & reprehenſionis & caſtigationis. & propter hoc manifeſtum eſt ꝙ, quando attribuimus rationem animę, hoc eſt ſm duos modos: quorum vnus dicitur vere & per ſe, & eſt pars apprehẽſiua iudicatiua: & altera eſt pars obediens huic, & eſt illa pars, cui accidit ex parte rationis ſimile ei, quod accidit filio de obediendo patri, & obeditiõi ei niſi fuerit, neq; naturaliter, & eſt filius rebellis. D. Virtus ergo primo diuidit̃ in duas virtutes; quarũ vna eſt intellectualis, et eſt apprehenſiua: altera vero obedientialis, & eſt virtus moralis. & ſapientia, & prudentia, & intelligẽtia ſpecies ſunt intellectualis: liberalitas vero & caſtitas, & quæ his ſimilantur, ſpecies ſunt moralis. Et hmõi ſignum eſt, quia quando dicimus de moribus hominis, nõ dicimus de eo, quòd ſapiens aut intelligens: ſed quòd humilis, aut caſtus. ſapiens aũt laudatur ſm induſtriã ſcientialem, quã habet: & vl'iter ꝙ fuerit ex habitibus aĩalibus laudabile nominamus virtutes. Et hic terminat̃ intentio huius tractatus, & eſt primus iſtius libri. & ſint grates Deo donatori ſapientiæ, & largitori felicitatis.

Gubernatio ciuitatũ honoratior & melior eſt arte medicinæ.

ARISTOTELIS MORALIVM NICOMACHIORVM LIBER SECVNDVS,

cum Auer. Expoſi.

SVMMA LIBRI.

De virtute in genere, ac eius eſſentia. Quo pacto mediocritates inter extrema diſponãtur: vitiaq; ac virtutes opponantur. Et quibus præceptis ad medium ducamur.

De productione virtutis intellectiuæ, ac moralis. Cap. 1.

CVm duplex igitur virtus ſit, queadmodũ diximus, intellectiua & moralis: intellectiua vt plurimum ex doctrina habet & generationẽ & incremẽtũ: vnde & experiẽtia & tp̃e indiget: moralis vero ex more, id eſt aſſuetudine acq̃rit: vnde ẽt nomẽ habuit, parua in more imutatione facta. Ex quo ẽt patet, nullã ex moralibus virtutibus natura in nobis acq̃ri. Nihil enim ex ijs, quæ natura fiunt, aſſueſcere aliter poteſt. vt lapis, cùm natura deorſum feratur, nunquam ſurſum ferri aſſueſcet: neq; ſi millies q̃ſpiã eum ſurſum proijciendo velit aſſuefacere. neque ignis deorſum ferri: neq; aliud quippiam aliter quàm natura comparatum ſit, vnquam aſſueſcet. neq; igitur natura, neq; præter naturam virtutes hæ in nobis acq̃runtur: ſed cùm idonei ad ipſas ſuſcipiendas natura ſimus, aſſuetudine perficimur. Præterea eorũ quę natura nobis eueniunt, facultates prius accipimus, deinde reddimus operationes: id quod in ſenſibus perſpicuũ eſt. non.n. ex eo quod ſæpe vel vidimus, vel audiuimus, ſenſus & videndi & audiendi accepimus: ſed econtrario, habentes vſi ſumus, & nõ vſi habuimus. ſed virtutes accipimus, vbi prius fuerimus operati: quemadmodum ẽt in alijs artibus. quæ.n. vbi didicerimus, facere oportet: ea faciendo diſcimus. ſicut.n. ædificando ædificatores, cithara canendo citharœdi efficiuntur: ita quoq; iuſta agendo iuſti, temperantia temperantes, fortia fortes euadimus. Huic rei atteſtatur id, quod in ciuitatibus fieri cõſueuit. legum latores enim ciues aſſuefaciendo, bonos reddunt: hæcq; eſt vniuſcuiuſque legum latoris voluntas. qui vero id bene non efficiunt, peccant. atque in hoc bona reſpublica à mala differt. Accedit ꝙ ex iiſdem & per eadem omnis virtus & acquiritur, & corrumpitur. ſimili modo etiam ars. ex eo enim ꝙ citharam pulſant, & boni & mali cithariſtę euadunt. eadem ratione quoque ædificatores, & reliqui omnes. nam ex eo ꝙ ædificant bene, boni: ex eo quòd male, mali efficiuntur. niſi enim ita eſſet, nullo opus eſſet doctore, ſed omnes vel boni fierent, vel mali. Ita igitur in virtutibus quoque eſt: agendo enim quæ ad commercia hominum ſpectant, alij iuſti, alij iniuſti efficimur: agendo quæ in terribilibus rebus conſiſtunt, aſſueſcendoq; vel confidere vel timere, alij fortes, alij ignaui euadimus. pari modo in ijs quæ ad cupiditates & iras pertinent, temperantes alij, & manſueti, alij iracundi & intemperantes fieri conſpiciuntur: illi, quòd hoc: hi, ꝙ illo modo in illis ſe gerunt. et vt vno verbo dicam, ex ſimilibus operationibus habitus fiunt. vnde operationes qualitate quadam præditas oportet reddere, quippe cũ ex earum differẽtijs habitus quoque conſequantur. non igitur parum refert, ſic ne an ſic ſtatim ab adoleſcentia conſueſcat aliquis: ſed quàmplurimum: immo totum in eo penitus conſiſtit.

DETERMINATIO SECVNDI TRACTATVS LIBRI NICOMACHIÆ ARISTOTELIS.

CVm itaq; virtutes ſint duorum modorum, intellectualis videlicet, & moralis: intellectualis plerũq; & fit & augetur in nobis per doctrinam: & ideo indigemus in cõprehẽſione eius exercitatione multa & ſpacio tẽporis longi: moralis vero comprehenditur per aſſuefactionem. & propter hoc Græci deriuant nomen moris à nomine conſuetudinis eliterantes ipſum de literatione notitiam faciente, ſm ꝙ currit conſuetudo in nominibus deriuatiuis. D. Et fieri autem virtutum acquiſitione per cõſuetudinem, ſ. per exercitationem in actionibus earum apparet: quoniam nulla virtutum moralium inuenitur in nobis per naturam. Nullius enim rei per naturam exiſtentis contrarium acquiretur per aſſuetudinẽ. lapis enim, qui naturaliter deorſum deſcendit, quãuis q̃s p̃ijciat ipſum ſurſum vicibus ĩnumerabilibus; quarum non comprehenditur multitudo, volens per hoc aſſuefacere ipſum moueri ſurſum, nunquam habebit poſſibilitatem in hoc. & ſimiliter ignis non eſt poſſibile vt recipiat per aſſuetudinem diuerſum motionis ſuæ. & vniuerſaliter nihil eorum, quæ naturaliter habent actum aliquem, poſſibile eſt per conſuetudinem recipere diſpoſitionem, à qua procedit actus alius ab illo actu naturali, qui eſt ei. et ſi eſſet nobis aliquid virtutum vel vitiorum naturaliter, tunc non eſſet nobis poſſibile acq̃rere oppoſitũ per aſſuefactionem. cumq; ſic fit, tunc virtutes nõ ſunt in nobis ſm naturam neq; præter naturam, ſcilicet inuoluntarie vel coacte: ſed nos naturati ſumus ad earum receptionem, & comprehenſionem earum in nobis per aſſuetudinẽ. Amplius omne, quod in nobis exiſtit naturaliter, primitus exiſtit in nobis per potentiam, deinde erit in nobis ad poſtremum per ſeipſum exiſtens per actum non ex parte noſtræ electionis. intẽdo ꝙ non erit in nobis, eò quòd

nos

nos aſſuefacimus ipſum, ſicut ſe habet in virtutibus. & hoc manifeſtum eſt in ſenſibus. etenim ipſi fiũt primitus in nobis potentia, & tandem conuertũtur in nobis ad actum ex ſe. huiuſmodi exemplum eſt, ꝙ homo primitus videns eſt potentia: deinde fit videns actu, non eò ꝙ viderit multotiens. & ſimiliter ſimus audientes actu, poſtquàm fuimus audientes potentia: non eò ꝙ aſſueuerimus auditum, i. ꝙ audiuerimus multotiens, ſed res eſt ecõuerſo. intẽdo ꝙ nos vtimur eis, eò ꝙ exiſtunt in nobis, non ꝙ exiſtant in nobis ex vſu earum. Virtutes autem inueniuntur nobis, poſtquam nos fecerimus eas multotiens, ſicut eſt in reliqs artibus operatiuis. intendo ꝙ acquiritur quidem nobis ars per aſſuefactionem operum artis. et propter hoc addiſcimus res, quas facimus poſtquam primitus fecerimus eas: vt ædificãtes erimus ædificatores, & citharizãtes erimus citharistæ: & quando facti fuerimus ædificatores & citharistę, ædificabimus & citharizabimus, ſm ꝙ oportet. & hæc eſt differentia inter actionẽ primam & ſecundam. & ſimiliter facientes res iuſtitiæ erimus iuſti, & facientes res caſtitatis erimus caſti, & faciẽtes res fortitudinis erimus fortes. D. Et atteſtatur huic, quod videmus contingere in ciuitatibus. videmus enim ꝙ poſitores legum per hoc, ꝙ aſſuefaciunt ciues de actione boni, faciunt eos fieri bonos. & hæc eſt voluntas & intentio omnis legiſlatoris: niſi ꝙ qui nõ decenter fecerit hoc, peccat. & per hoc diuerſificatur ciuilitas bona à ciuilitate mala. Dixit. Amplius virtus omnis equidẽ fit bona aut mala ex rebus vnis eiſdem, & per res vnas eaſdem. & ſimiliter oĩs ars. verbi gratia, bonus in percutiendo citharam, & in alijs in hoc non fiunt tales niſi ex parte percutiendi citharam. & ſimiliter ſe habet in ędificatoria, & in cæteris artificijs. Etenim ex ædificatione bona bonus fit ædificator, ex mala malus. nã ſi non ſic eſſet, non indigeretur doctore in aliquo. intendo ꝙ doctor docet diſcipulũ actionem bonam, quam, cũ fecerit diſcipulus, fit ab eo actio bona in illo artificio. & ſi nõ eſſet res taliter, eſſent omnes aut perfecti in artibus, aut imperfecti in eis: intẽdo ꝙ non inuenirẽtur in eis ambo modi ſimul. Cumq; ſic ſe habeat res in artibus, erit ſimiliter in virtutibus. conuerſationem. n. ad ſeinuicem facientes homines, qdam fiunt iuſti, actiones iuſtitię facientes: alij autem iniuſti, actiones iniuriæ agentes. & hoc modo ſe habet res circa pericula. conuerſantium. n. inter res timoroſas, quidam fiunt fortes, alij vero timidi. & ſimiliter exercitatione in actionibus concupiſcentiæ & irę, fiũt quidam caſti, manſueti, & humiles: & quidam incontinentes, proterui, & iracundi: & fiunt equidem tales ex cõuerſatione ſic vel ſic in rebus huiuſmodi. & vniuerſaliter habitudines animales non fiũt nobis niſi ex parte operationum. Et propter hoc oportet vt currant operationes noſtræ modo debito: etenim ſm diuerſitatem operationũ eſt quod ſequitur ipſas ex diuerſitate habitudinum. & propter hoc nõ differt modicum vt aſſuefaciãt hominem à pueritia ſua ad operationes bonas aut malas, ſed multum differt: immo eſt tota differentia in habitudine hominis.

Quòd uirtus ab exceſſu & defectu corrumpatur, ad mediocres inclinans operationes. Cap. II.

QVoniam igitur pſens tractatio non eſt ſpeculationis cauſa, quemadmodum aliæ (non enim fit, vt cognoſcamus qd ſit virtus, ſed vt boni efficiamur: alioqui nulla eius eſſet vtilitas) neceſſe eſt, vt de actionibus, quomodo agendæ ſint, conſideremus: quippe cũ in eis ſita vis ſit, vt habitus quoqꝫ præditi qualitate quadam reddantur, ſicuti diximus. Agere igitur ſm rectã rationem cõmune eſt, & in præſentia ita ſumatur: dicetur autem poſtea de ipſo, & quid ſit recta ratio, & quomodo ad alias virtutes ſeſe habeat. Illudqꝫ prius cõceſſum apud nos conſtet, omnem de agendis diſputationem figura quadam, non autẽ exacte pertractari oportere: quemadmodum in principio etiam docuimus, cùm pro ſubiecta materia rõnes eſſe poſtulandas, quæqꝫ in actionibus verſantur, vtiliaqꝫ ſunt, nullam habere ſtabilitatẽ, ſicuti neqꝫ ſalubria, diceremus. Cumqꝫ vniuerſalis ratio eiuſmodi ſit, minus exquiſitam quoqꝫ particularem eſſe manifeſtũ eſt: quippe cùm neqꝫ ſub artẽ, neqꝫ ſub præceptionẽ aliquam cadat: debeantqꝫ illi qui agũt, ſubinde opportunitatem obſeruare: id quod in medicina, & in gubernandi arte conſpicitur. Verùm licet talis præſens hæc tractatio ſit, enitendum eſt tamen, vt ei ſuccurramus. Primum igitur illud conſiderandum: res huiuſcemodi & à defectu & ab exceſſu corrumpi ſolere (opus. n. eſt vt in obſcuris manifeſta adducamus teſtimonia) ſicut in viribus & ſanitate conſpicimus. quæ enim nimium excedunt modum exercitationes, & quæ item deficiunt, vires corrumpunt: ſimili modo potus & cibi nimis vel copioſi vel tenues ſanitatẽ: moderata vero omnia & faciunt, & augent, & conſeruãt. Idem quoqꝫ in temperantia, & fortitudine, & alijs virtutibus fit. Qui enim omnia fugit & timet, neqꝫ quicquam ſuſtinet, ignauus: qui cõtra nihil omnino timet, ſed omnia adit, audax efficitur. Ita etiã qui omni voluptate fruitur, à nullaqꝫ abſtinet, intemperans: qui omnes fugit: quemadmodum agreſtes, ſtupidus quidam eſt. nam & temperantia & fortitudo ab exceſſu & defectu corrumpi, à mediocritate autem conſeruari cõſueuit. At vero non ſolum generationes & incrementa & corruptiones ex ijſdem & ab eiſdem efficiuntur: verum etiam operationes in ijſdem quoqꝫ erũt. nam in alijs, quæ manifeſtiora ſunt, res ita ſe habet: vt in viribus. nam & illæ tum ex multi cibi ſumptione, tum ex multis laboribus ſuſtinendis comparantur: & vtraqꝫ hæc præſtare maxime omniũ robuſtus poteſt. Idem in virtutibus contingit: ex eo enim quòd abſtinemus à voluptatibus, efficimur temperantes: & effecti temperantes maxime abſtinere à voluptatibus poſſumus. pari ratione in fortitudine, aſſueſcendo formidanda cõtemnere, & ſuſtinere fortes efficimur: effecti vero, maxiẽ ſuſtinere ac pati terribilia poſſumus.

Pro ſubiecta materia rationes eſſe poſtulandas.

DIxit. Cùm itaq; non ſit intentio noſtra in hoc lib. intentio ſpeculationis & ſcientiæ tantum, quẽadmodum in libris aliȷs, ſed intentio operationis (perſcrutatio .ſ. noſtra in ipſo non eſt vt ſciamus quid eſt virtus tãtum, ſed vt operemur eam & boni fiamus: aliter enim non eſſet nobis in ſcientia ipſius vtilitas) oportet neceſſario vt perſcrutemur de actionibus qualiter eſt nobis operandum eas. nam quemadmodum diximus ſm earum diuerſitatem diuerſificabũtur animæ diſpoſitiones. D. Ponamus igitur radicem vniuerſalem eis communem, & eſt, quod actiones faciendum eſt ſm rationem rectam: & dicemus in poſtremo quæ eſt illa diſcretio recta, & qualis eſt habitudo ſua ad reliquas virtutes. Et ponamus etiã ꝙ totus ſermo, qui dicitur in omnibus iſtis, non dicitur niſi ſm viam deſcriptionis, non ſm viam vltimæ perſcrutationis. intendo quę comprehẽdat plurimũ rei, vt diximus à principio ſcriptionis: quoniam certitudo ſermonis in omni re oportet vt ſit ſm materiam ipſius. hæc autem materia mutabilis eſt. & hoc, quoniam res effectiuę virtutum & proficientes non habent aliquid firmum ſm diſpoſitionem vnam, ſicut etiã eſt diſpoſitio in rebus effectiuis ſanitatis. etenim ex ipſis non eſt aliquid firmitatem habens ſm diſpoſitionem vnam. Cumq; ſit res in vniuerſalibus, quæ ſunt in hac ſcientia iſto modo, quoniam non tolerant certificatiuã inquiſitionem ꝓpter ſui mutabilitatem, potius eſt ſic in particularibus, ſ. ꝙ nõ eſt poſſibilis in eis certificatoria inquiſitio: quoniam non ſunt comprehenſa neq; arctata ſub arte neq; ſub præcepto vno. & neceſſarium eſt agenti ſemper vt ſpeculetur in expedienti ex ipſis in illa hora, in qua ipſe eſt: ſicut ſe habet in medicina, & in arte nautarum. Verũtamen & ſi ſit ſermo ille, in cuius via ſumus currens hoc curſu: tamen oportet ſm diſpoſitionem aliquam vt dicamus qualiter ſpeculandum, & vnde incipiendum in ſpeculatione. Dicimus ergo ꝙ primũ, quod ponimus huic ſpeculatiõi, eſt quòd de natura vnius, & eiuſdem actus eſt vt corrumpatur ex additione & diminutione. Et oportet vt ſignificemus ſuper hoc, quod occultaſ ex hac intentione in aliqua rerum, per hoc quod apparet ex eis in qbuſdam earum, vt qd videmus in fortitudine & ſanitate. etenim exercitia ſuperfluentia & deficientia corrũpunt fortitudinem: & ſimiliter cibus & potus ſuperfluentes ſuper id quod oportet: aut diminuti ab eo qd expedit, corrũpunt ſanitatem: cõmenſurati autem conſeruant ſanitatem & augmentant. Et ſimiliter eſt in caſtitate, & fortitudine, et cęteris virtutibus. Qui enim fugit ab omni re & timet ipſam & nõ tolerat aliquid, hic eſt timidus: qui autẽ non timet aliquid penitus nec terreſ ab ipſo, hic audax eſt: medius autem in hæc fortis eſt. Similiter qui omnem voluptatem reſpuit, & qui omni voluptati expoſitus eſt, neuter horum habet caſtitatẽ. cùm itaq; ſic ſe habeat res, virtutes quidem corrumpũtur ex ſuperfluitate & indigentia, conſeruat autem eas mediocritas. Dixit. Et non diuerſificãtur quidem diſpoſitiones ſolũ ex parte vſitationis rerum earũdem vſitatiõe diuerſificata: ſed actiones, quæ vſitantur in rebus vnis vſitatione vna, diuerſificantur etiam ex parte acceptionis diſpoſitionum præter illas actiones. & hoc euidens eſt in rebus illis, quæ ſunt magis manifeſtæ apud nos q̃; res iſtæ. verbi gratia virtus corporalis acquiritur ex acceptione multi cibi & tolerantia multi laboris: & quando facti fuerimus vigoroſiores, erimus potentiores ad vſitationem laboris multi & cibi multi. Et talis eſt diſpoſitio in virtutibus. etenim caſti fimus ex retrahendo nos à voluptatibus. et quãdo facti fuerimus caſti, erimus potentiores ad retrahẽdum nos à voluptatibus. Et iſto modo ſe habet in fortitudine. nam quando aſſueuerimus vilipendere terribilia timoroſa, fimus tolerantes ea: & quãdo facti fuerimus toleratores earum erimus potentiores ad eorum vilipenſionem.

Virtutem moralem eſſe circa uoluptates, ac dolores. *Cap. III.*

SIgnum autem habituum ſit vel voluptas vel ęgritudo, quę facta ſubſeqtur. Nam qui à corporis voluptatibus abſtinet, ſi eo ipſo gaudet, temperans: ſi dolet, intemperãs eſt exiſtimãdus. qui item ſuſtinet terribilia & vel gaudet, vel certè non dolet, fortis: qui autem dolet, ignauus eſt. moralis enim virtus circa voluptates doloresq; verſatur: quippe cùm ob voluptatem mala agamus: ob dolorẽ vero ab honeſtis abſtineamus. Quapropter, vt Plato inquit, ab adoleſcentia ita inſtitutos eſſe oportet homines, vt ijs gaudeãt, & doleãt, quibus gaudere & dolere debent: hæc enim recta eruditio eſt. Præterea ſi virtutes circa actiones & affectus ſunt, & omnẽ affectum, omnemq; actionem ſeqtur vel voluptas vel dolor: iccirco virtus circa voluptates et dolores verſatur. indicant id punitiones, quæ per dolores adhibentur: ſunt enim medicationes quædam: at medicationes per contraria fieri conſueuerunt. Præterea, quemadmodum ẽt prius diximus, omnis animæ habitus ad ea et circa ea naturam ſuam habet, à quibus deterior fieri & melior conſueuit: at per voluptates & ægritudines praui habitus fiunt, dum perſequuntur aut fugiunt homines aut quas nõ debent, aut quando nõ debẽt, aut quemadmodum non debent, aut quot alijs modis à ratione talia præſcribũtur. Vnde etiam definientes virtutes nõnulli impatibilitates, tranquillitatesq; eſſe quaſdam eas aſſerunt: non tamen rectè: quia abſolute dicunt, neque adduntur, vt oportet, & quãdo, & cætera quę adiunguntur. talis igitur virtus eſſe circa voluptates & dolores facultas quædam ponitur, quæ optimas res agat: vitium autem contrarium. De iiſdem autem etiam inde eſſe manifeſtum poterit: ꝙ cùm tria ſint quæ in electionem, tria item quæ in repudiationem cadũt, honeſtum, vtile, & iucundum: & tria contraria, turpe, inutile, & moleſtũ: circa omnia hæc bonus vir rectè agit, malus vero peccat. ac præcipue circa voluptatem. nam & communis hæc eſt animalibus, & omnia, quæ in optionem veniunt, conſequitur: quippe cũ tam honeſtum, q̃ vtile iucundum ac voluptuoſum videatur. Adde ꝙ ab infantia ipſa voluptas in omnibus nobis inoleuit: vt difficile ſit affectum eiuſmodi vitæ noſtrę penè incorporatũ atq; imbibitũ extergere. Quinetiam

Omnẽ affectũ, omnẽq; actionẽ ſeqtur voluptas vel dolor.

ad regulam voluptatis & doloris actiones dirigere alij magis, alij minus conſueuimus: vt propterea præſentem tractationem circa hęc verſari neceſſe ſit. non enim parum ad actiones facit bene ne an male gaudeamus, aut doleamus. Præterea voluptati repugnare difficilius eſt, q̃ iræ, vt Heraclitus inquit: at circa id quod difficilius eſt, ſemper & ars & virtus verſat̃: quod enim bene fit, melius in eo eſt. quare propter hoc etiam circa voluptates & dolores totum negocium & moralis & ciuilis verſabitur. qui enim bene his vtetur, bonus: qui male, erit malus. Virtutem igitur circa voluptatem & dolorem verſari, ab ijſdēq;, à quibus fit, & augeri & corrumpi, cùm ſcilicet non eodem modo exiſtunt, necnon circa eadem operari, ex quibus ortum habet, ſatis dictum ſit.

Circa difficilius, ſemper ars, & virtus verſatur.

DIxit. Oportet autem vt ponamus ſignum exiſtentiæ diſpoſitionum virtualium in nobis hoc, quod ſequitur nos præſens operationes de voluptate & triſtitia. Etenim qui ex retractione à corporalibus lætatur, habitum habet, à quo denominãdus eſt caſtus: qui vero ex retractione ab his triſtatur, incaſtus. Similiter qui tolerat pericula vehementia, & eſt gaudens cum his aut non triſtis, fortis eſt: qui autem ſuffert ea, & triſtatur ex eis, ille timidus eſt. & quidem hoc fit: quoniam virtus moralis equidem eſt vt placeant homini ea, quæ oportet vt placeant ei: & diſpliceant ei, quæ oportet vt diſpliceant. ideo quòd nos quidem facimus mala delectationis cauſa & retrahimur à bonis, cauſa eius quod eſt in ipſis ex contriſtatione. Et propter hoc oportet, quemadmodum Plato dixit, vt incedatur cum homine ex pueritia ſua via ducente ipſum ad hoc, vt gaudeat in his, in quibus eſt gaudendum, & triſtetur in his, in quibus eſt triſtandum. hęc enim æqualis eſt, & ſana doctrina. Amplius virtutes quidem exiſtunt in actionibus & paſſionibus: omnem autem actionem et paſſionem ſequitur delectatio & contriſtatio: & propter hoc oportet vt ſit virtus circa delectationem & triſtitias. intendo vt ipſæ ambę delectationes & triſtitiæ ſint ſm ꝙ oportet. Et de his, quæ ſuper hoc ſignificãt, eſt ꝙ prohibitio accidẽtium malorum & refrenatio ipſorũ, fit quidem per iſtas ambas res: intendo per delectationem & triſtitiam, quam ponunt illi de ciuitatibus. refrenationes enim ſiue reſiſtentiæ medicinæ quędam ſunt. medicinæ autem natæ ſunt fieri per contrariũ. Et ſicut ante diximus vnaquæq; ex diſpoſitionibus animæ exiſtit in illis rebus, quæ appropriantur illi diſpoſitioni, & circa res, à quibus illa diſpoſitio innata eſt fieri peior & melior. verbi gratia, diſpoſitio animæ nominata iuſtitia aut iniuſtitia inuenitur quidem à rebus appropriatis vt poſſeſſionibus & honoribus, & quãdo ſimilatur iſtis, & circa res iſtas verſatur. et homines quidem fiunt deteriores propter delectationes & triſtitias, ſm ꝙ requirunt ex ipſis quod non oportet: & faciũt hoc in hora, in qua non oportet, aut eo modo quo nõ oportet, & vniuerſaliter præter modum aliquem ex modis, quos determinat intellectus ſanus circa delectationem & triſtitiam. Dixit. Et propter hoc definiuerunt virtutes eſſe mortem concupiſcentiarum et quietem earum. nõ fuit autem recte dictum ſic abſolute, ſed cum hac determinatione ſm ꝙ oportet, & in hora qua oportet, & cætera, quæ excipienda ſunt in hoc. Dixit. Iam igitur poſuimus ꝙ virtus exiſtit in delectatione & triſtitia: intendo in hoc vt delectemur ĩ quo oportet, & vt triſtemur in quo oportet. & patuit, quoniam ipſa operatiua eſt optimorum, malitia econtrario. Dixit. Et delectabunt nos iſta, quorum fecimus mentionem per hoc, qđ dico, ſ. ꝙ res quas eligimus, ſunt tres, decorum ſiue decens, vtile ſiue expediẽs, delectabile ſiue voluptas. & horum contraria tria, indecẽs vel turpe, inutile vel dãnoſum, contriſtans vel moleſtum. & bonus eſt ille, qui in omnibus his directus eſt: malus autem, qui peccans eſt in omnibus his, & proprie in voluptate: intendo eũ qui delectatur, non vt oportet. & hoc, quoniam delectatio cõmunis eſt omnibus animalibus, & ſequitur oĩa ea, quæ habent eligentiam, i. eligibilia. etenim decens & vtile eligibilia ſunt & delectabilia. Dixit. Et hoc quidem difficile eſt nobis. intendit accidens illud, quod eſt delectatio & conſequens ipſius: ideo ꝙ exiſtit in nobis naturaliter, & eſt natum nobiſcum, & connutritum nobis ab infantia: & propter hoc ſumus commenſurantes actiones, conſequens'ue delectationis & triſtitiæ. Et qdam noſtrũ in hoc præcellunt quoſdã, & oportet neceſſario propter omnia hæc vt ſit noſtra intentio in hoc libro toto circa delectationẽ & triſtitiam: intendo vt delectemur in quo oportet, et triſtẽmur in quo oportet. nõ enim modicum differt delectari aut triſtari in quibus actionum oportet. Etiam palam eſt etiam, ꝙ virtus eſt in delectatione triſtitia, eò ꝙ circa delectationem difficilior eſt q̃ circa irã, quemadmodum dixit Heraclitus: & ars & virtus ſemp quidem ſunt in actione rei difficilis: ꝑpterea ꝙ in ea eſt bonum & optimum. ſm hoc ergo oportet vt ſit intentio intendentis virtutem & ciuilitatem in hoc libro toto, circa delectationem & triſtitiam. nam qui vſus fuerit iſtis ſm ꝙ oportet, erit bonus: qui vero aliter q̃ oportet, erit malus. Iam ergo manifeſtum eſt, ꝙ virtus quidem exiſtit in delectatione & triſtitia: & ꝙ ex quibus fit & agetur, ex his eiſdem corrumpitur & minuit̃ vſitata eas diuerſimode: & quòd agit, poſtquam perficitur in rebus illis, de quibus generatur.

Quæ inter iuſta agere & iuſte agere differentia ſit. Cap. IIII.

DVbitaret autem quiſpiam quo modo dicamus iuſtos iuſta agẽdo, temperantia temperantes effici oportere. nam ſi agũt iam iuſta & temperãtia, iuſti iam ſunt, & temperantes: ſicut ſi grãmatica & muſica, grammatici & muſici iam ſunt. An neq; in artibus ita res ſe habet: quippe cùm poſſit grammaticum quippiam aliquis facere, vel ex fortuna, vel alio ſuggerente. tunc tamen erit grammaticus, ſi & grammaticum aliquid, & grammatice faciet: hoc eſt ex grãmatica arte, quæ in ipſo eſt. Prȩterea neq; ſimile hoc eſt in artibus & virtutibus. quæ enim ab artibus fiunt, id in ſe ipſis habent, ꝙ bene effectæ ſint: ſatis ſiquidem illud eſt, vt quoquo modo efficiantur. quæ vero ſm virtutes fiunt, non ſi aliquo modo ipſa ſe ſe habeant, cõtinuo iuſte & temperanter agũtur: ſed ſi etiam qui agit, aliquo modo affectus agat: primum quidẽ, ſi ſciens: deinde, ſi eligens: atq; eligẽs propter ipſa: ter-

tio, ſi ſtabili atq; immutabili affectu prӕditus agat. Hӕc vero ad alias artes conſequendas connumerari non ſolent, ſed ipſa ſola cognitio ſufficit: ad virtutes autē cognitio parum, vel nihil valet: reliqua non parū, ſed multum ac totum conferunt: quippe quę ex eo etiam cōparentur, ꝙ ſӕpe iuſta & temperātia aguntur. Res igitur iuſtӕ & temperantes dicūtur, cùm fuerint tales, quales vir iuſtus vel temperans ageret. Iuſtus vero vir & temperans eſt, non qui hӕc agit: ſed qui etiam ita agit, vt iuſti & temperantes ſolent. recte igitur ex eo ꝙ iuſta agit, iuſtus: & ex eo quòd temperantia, temperans fieri dicitur. non agendo aūt hӕc, ne futurum quidem eſſet, vt bonus quiſpiam euaderet. Pleriq; tamen cùm hӕc non agant, ad diſputationem confugiunt, putantq; ita ſe philoſophari, ac ꝓbos futuros: qui ſanè perinde faciunt, atq; ӕgrotantes: qui cùm medicos diligēter audiant, nihil tamē eorum, quę ab ipſis mandantur, efficiunt. ſicut igitur neque illi corpore vnquam bene valebūt, dum ita curantur: ſic neq; iſti animo, dum ita philoſophantur, bene habebunt.

Dixit. Et fortaſſis hӕſitabit qs, & dicet, vnde oportet vt agat homo actiones iuſtitiӕ, donec fiat iuſtus: quia iuſtitia & caſtitas non generant̄ niſi ab actibus iuſtitiӕ & caſtitatis: & actus iuſtitiӕ & caſtitatis non inueniuntur niſi à iuſtitia & caſtitate. Nos igitur dicimus, quoniam omnis, qui iuſta agit, iuſtus eſt, & qui caſta caſtus eſt, ſicut quicunq; ſcripturalia agit ſcriptor eſt, & qui actiones cantoris agit, cantor eſt. Hӕc autem hӕſitatio ſoluit̄ per hoc quod dico, & eſt quòd res in artibus non ſic ſe habent, nedum in his quę fiunt à virtutibus. intendo quòd nō quilibet, qui agit actionem alicuius artis, eſt de artificialibus illius artis. poſſibile enim eſt vt aliquis, qui non eſt ſcriptor, ſcribat literam aliquā caſu, aut aliquam, quam alius prӕdeſcripſit ei. & hoc modo addiſcitur ars ſcribendi: & fit quidā homo ſcriptor, non qui fecerit quodlibet ſcripturalium qualitercunq;: ſed quando fecerit ſm quòd ſcriptor faceret. intendo ꝙ faciat ſm habitum ſcripturalem, qui fit in ipſo. Amplius artes & virtutes in hac intentione non ſe habent vno modo. & hoc, quoniam bonitas rerum accidentium ab arte exiſtit quidē à ſeipſis. et propter hoc ſufficit artifici ad bonitatem artificij ſui, ſi res quam efficit, fuerit ipſa bona. Rebus aūt fientibus ſm viam virtutum non ſufficit vt in ſe ſint bonę tantum: ſed & vt facientes ſint habentes ſe aliqualiter, verbi gratia, vt iuſtā & caſta faciētes aliqualiter ſe habeant. primo vt ſciant res, quas facient. ſecūdo vt ſint electores earum per ſe, ſ. propter actiones ipſas. tertio vt ſint firmӕ habentes ſe non mutabiliter, i. vt perpetuent actiones. Iſtarum autem conditionum nihil opponitur in artificijs, prӕterquā vt ſit artifex ſciēs eius, quod facit. Conditiones autem, in qua cōmunicant artes virtutibus, ſ. ſcientiӕ eius quod agitur, non eſt neceſſitas in virtutibus, vt in artibus. aut enim modicū indigetur ea in virtutibus, & minus q̄; in artibus, aut non indigetur ea. Aliarum autē duarum conditionum vtilitas non eſt modica: immo in eis eſt tota vtilitas. et iſtӕ duӕ conditiones acquiruntur quidem in virtutibus ex frequenter agere actiones, de quibus dicitur ꝙ ſunt actiones virtutū. verbigratia, electio actionum iuſtitiӕ propter ſeipſas, & conſtātia in ipſis acquiritur quidem ex frequenti reiteratione actionum: de quibus dicitur ꝙ ſunt actiones iuſtitiӕ. & ſimiliter acquiruntur quidem hӕ duӕ conditiones in caſtitate per reiterationem actionum: de quibus dicitur ꝙ ſunt ex actionibus caſtitatis. actiones autem iuſtitię & caſtitatis ſunt actiones, quӕ fluunt ſm exemplum actionum iuſti & actionum caſti. & iuſtus & caſtus non ſunt, qui faciūt actiones iuſtitiӕ & actiones caſtitatis ſm modum, ſm quem faciunt ea non iuſtus & non caſtus. Siquidē igitur ex faciendo actiones iuſtitiӕ, fit homo iuſtus, & ex faciendo actiones caſtitatis caſtus: non erit aliquis hominum iuſtus, abſq; eo ꝙ faciat actiones iuſtitiӕ, neq; caſtus abſq; eo ꝙ faciat actiones caſtitatis. Dixit. verūtamen illi, qui ſunt de numero plurium, non faciunt has actiones, ſed nitūtur ad ſciendum eas. & ęſtimant per hoc ꝙ ipſi philoſophando erunt per ſcientiā virtutis virtuoſi. & hoc factum ipſorum ſimile eſt facto infirmorū, qui audiunt quod prӕcipiunt eis medici cum diligentia & ſtudioſe, & nihil tamen faciunt prӕceptorum. & ſicut illorum corpora non ſanantur per huiuſmodi regimen: ſic nec iſtorum animӕ per hunc philoſophandi modum rectificantur.

De affectu, facultate, habitu. & habitum eſſe genus uirtutis. Cap. V.

Poſt hӕc autem quid ſit ipſa virtus, conſiderandum eſt. Quoniam igit̄ tria ſunt, quӕ in anima efficiuntur, affectus, facultates, habitus: aliquid ex ijs eſſe virtutem neceſſe eſt. Affectus autem voco cupiditatem, iram, excandeſcētiam, timorem, fiduciā, inuidiam, gaudium, amicitiam, odium, deſideriū, ӕmulationem, miſericordiam: ea deniq; omnia quę voluptas vel dolor conſequitur. Facultates vero ſeu potentias eas, quibus idonei eſſe dicimur, vt his omnibus afficiamur: ideſt q̄bus vel iraſci, vel dolere, vel miſereri poſſumus. Sed habitus eos appello, quibus vel bene vel male ad affectus nos habemus: vt ad iraſcendum, ſi vehementer aut remiſſe, male: ſi mediocriter bene. ſimili modo ad reliqua. Affectus igitur, neq; ipſe virtutes, neq; ipſa vitia ſunt. Nā neq; ex illis boni vel mali dicimur, ſed ex virtutibus aut vitijs. neq; ex illis laudari, aut vituperari conſueuimus. non enim qui timet aut iraſcitur, laudatur: neq; qui iraſcitur abſolute, vituperatur, ſed qui quodāmodo ita afficitur: ſed ex virtutibus & vitijs & laudamur & vituperamur. Prӕterea iraſcimur & timemus ſine electiōe: virtutes vero ſunt electiones quӕdam, aut non ſine electione exiſtunt. Ad hӕc, ex affectibus moueri dicimur, ex virtutibus vero & vitijs non moueri, ſed quodā modo diſponi. Propterea neq; facultates & potentiӕ ſunt: quippe cum neq; boni neq; mali ob id dicamur, ꝙ abſolute agere poſſimus: neq; laudemur aut vituperemur. Adde ꝙ facultate prӕditi & potentes natura ſumus:

* Mul. cod. nō habēt excandeſcētiā.

*a.l. affici.

ſumus:boni aut mali,ſicut ſuperius diximus, natura minime efficimur. Si ergo virtutes neq; affectus ſunt neque facultates: habitus neceſſario ſunt. Quid igit̃ ſit virtus genere, ita dictum eſt.

POſt hæc autem inquirendum & ſpeculandum q̃d eſt virtus. Dicimus itaq; ꝙ,cùm res,quę inueniuntur in anima,ſint tres,ſ.accidentia animæ,potentiæ & diſpoſitiones:quod iſtorum erit virtus. Et intẽdo per accidentia,concupiſcentiam, iram,timorẽ,audaciam, inuidiam,gaudium,amorem,odium,deſyderium,zelum,miſericordiam:et vniuerſaliter omne,quod ſequitur delectatio aut triſtitia. Et intendo per potentias res,ex parte quarum denominatur ab his accidẽtibus. intendo res,per quas poſſumus iraſci,& triſtari, & miſereri. Et dico per diſpoſitiones habitudines,per quas ſumus ad iſta accidentia habentes nos male aut bene. verbi gratia,quoniam nos,quando iraſcimur ira vehemẽti,i.magis ꝗ oportet,aut ira remiſſa,i.minus quàm oportet,erit habitudo noſtra penes hãc diſpoſitionem peruerſa. qñ vero mediocriter,erit habitudo noſtra in hoc directa. & ſic ſe habet res in cæteris actionibus. Non erunt igitur virtutes, neque vitia accidentia, vel paſſiones.nam penes ea neq; virtuoſi neq; vitioſi dicimur: ſed penes virtutes dicimur tales. Adhuc nõ laudamur neq; vituperamur penes accidẽtia. non.n.qui iraſcitur laudatur propter iram neq; vituperatur:et ſimiliter habet ſe circa timorem:ſed vituperatur q̃dem, quando iraſcitur ira, qua non oportet:laudatur autem quãdo iraſcitur, quemadmodum oportet. cũ igitur penes virtutes laus cadat & vituperium,penes accidentia autem non, manifeſtum eſt ꝙ accidentia non ſunt virtutes. Amplius iraſcimur & timemus inuolũtarie: virtutes autem & malitiæ aut voluntates ſunt aut non præter voluntatem. & cùm hoc dicitur etiam de nobis ꝙ ſumus patientes per accidentia:per virtutes autem & vitia non dicimur moueri,ſed diſponi aliqualiter. Et propter hoc apparet ꝙ etiam virtutes non ſunt potentiæ. non enim dicimur boni neq; mali, eò ꝙ habemus potentiam recipiendi accidentia, neque laudamur neq; vituperamur ex hac parte. Amplius potentes ſumus natura, fieri boni vel mali, boni aũt vel mali nõ ſumus natura, ſicut iã ante diximus. Si ergo virtutes nõ ſunt accidẽtia neq; potẽtię, remanet vt ſint habitus. Iam ergo manifeſtũ eſt quid ſit virtus ſm genus.

De duplici mediocritate, & uirtutis ſubſtantia. Cap. VI.

OPortet autem vt non ſolũ ita dicamus, habitum eſſe virtutem:ſed qualis nam habitus ea ſit,quoq; explicemus. Dicendum eſt igitur omnem virtutem,& ipſum id cuius eſt virtus, bene affectũ reddere, & opus eius bene efficere. exempli gratia, oculi virtus & oculum ipſum, & opus ipſius bonum facit: quippe cũ oculi virtute fiat, vt bene inſpiciamus. ſimili modo eq virtus & equum ipſum probum efficit, & ad curſum, geſtãdumq; ſeſſorem,ac ſuſtinẽdos hoſtes idoneum. Quòd ſi in omnibus ita ſe habet res,virtus quoq; hominis nihil aliud erit ꝗ habitus, ex quo & bonus homo ipſe efficietur, & bene opus ſuum reddet. quo modo autem id fiet, & antea diximus, & nunc etiam eſſe manifeſtum poterit:ſi qualis nam ſit natura ipſius virtutis contemplemur. In omni igitur re continua ac diuiſibili aliud plus, aliud minus, aliud æquale accipere poſſumus:atq; hæc vel quantum ad ipſam rem attinet, vel quantũ ad nos. ęquale autem inter exceſſum & defectum medium quoddam eſt. Ac rei quidem medium id dico,quod ab vtroq; extremo æque diſtat:eſtq; vnum & idem omnibus. quantum vero ad nos,quod neq; modum excedit, neq; deficit: idq; non vnum & idem apud omnes eſt. verbi cauſa, ſi decẽ plura ſunt, & duo pauca; ſex media accipiunt quantũ ad rem:quippe quæ ex æquo & ſuperent, & ſuperentur. id quod ſm arithmeticam rationem mediũ eſt. Quantum ad nos vero non ita eſt accipiendũ. non enim ſi alicui decem minas comedere multum eſt,duas parum: ſex ei Alipta comedendas præcipiet.nã fortaſſe id quoq; ei qui ſumpturus ſit,erit vel nimium vel parum:Miloni quidem parum:nimium autem ei qui exercitationem incipiat. Idem in curſu & lucta conſiderandum eſt.Ita igitur vnuſquiſq; ſcientiæ alicuius particeps exceſſum & defectum fugiens, medium quærit,atq; eligit:ac medium quidem non rei, ſed quod quantũ ad nos medium eſt,Quòd ſi omnis ſcientia ad medium ſpectans,atq; ad ipſum ſua opera dirigens ita opus bene abſoluit:vt de bene abſolutis operibus illud dici conſueuerit,vt neq; demi neq; addi quicquam poſſe fateamur; quaſi exceſſus & defectus quod bene eſt,corrumpat:mediocritas conſeruet.Si boni igitur artifices,vt nunc dicebamus, ad hoc ſpectantes operantur:virtus vero omni arte exactior eſt & melior, quemadmodum etiam natura: efficitur proculdubio vt ea medij coniectrix ac collimatrix ſit. De morali loquor. hæc enim circa affectus & actiones verſatur:in quibus exceſſus & defectus & medium eſt: vt & timeat, & confidat aliquis, cupiat & abhorreat, iraſcatur & miſereatur,ac demum lętetur & doleat magis & minus:atq; vtraq; hæc non bene.nã quando oportet, & ob quæ, & erga quos, & cuius cauſa, & vt oportet, hęc facere, medium eſt atq; optimum: id quod eſt ipſius virtutis. Simili modo circa actiões eſt exceſſus & defectus & medium.at virtus circa affectus actionesq; verſatur:in quibus exceſſus peccat, defectus vituperatur, medium vero & laudem & rectam exequutionem conſequitur. Hæc autem vtraq; ad virtutem pertinent. mediocritas igitur quædam virtus erit, cũ medij ipſius coniectrix, collimatrixq; ſit. Preterea peccare multis modis poſſumus: malũ enim eſt infiniti, vt Pythagorici coniectabant, bonum autem

Mediũ q̃d.

autem finiti: recte agere vno vero modo tm̄ licet. atque iccirco illud facile, hoc difficile eſt facile ſiquidem eſt â ſcopo aberrare, ſicut ipſum attingere difficile. ob id igitur exceſſus et defectus vitij eſt, virtutis mediocritas. nã, Simpliciter bonus eſt, ſed malus oĩmode.

Virtutis deſinitio.

Virtus igitur eſt habitus electiuus in mediocritate quantum ad nos conſiſtens: quę quidem mediocritas ratione præfinita ſit; atque ita, vt prudens præfiniret: mediocritas autem duorum vitiorum, alterius per exceſſum, alterius per defectum. atq; eo etiam ꝙ vitia alia deficiunt ab eo quod fieri debet, alia exupant & in affectibus & in actionibus: virtus vero mediũ & inuenit, & eligit. Quapropter ſubſtantia quidem & ratione quę quid ſit res exponit, mediocritas: quantum ad optimum autem ſpectat, & quod bene ſe habet: extremitas virtus eſt. Neq; tamen omnis actio, omniſq; affectus mediocritatem admittit. nonnulli enim ſunt affectus, qui ſtatim vel ipſo nomine cum prauitate implicantur: vt maleuolentia, impudentia, & inuidia: & item actiones, vt adulterium, furtum, homicidium. omnia enim hæc & huiuſcemodi ita appellãtur, quia non exceſſus ipſorum aut defectus, ſed ipſa mala ſunt: vt nullo modo poſſit qſpiam in ipſis recte agere, ſed peccare ſemper neceſſe ſit: neq; bene, aut non bene ſe gerat, dũ quatenus & quando, & quomodo oportet, adulterium committit: ſed dum abſolute vnumquodq; horum facit, continuo peccet. Perinde igitur eſt, ac ſiquis iniuſte, ignaue, intemperanterq; agendo ponendam eſſe mediocritatem, exceſſumq; & defectum cenſeat: nã hoc modo exuperationis et defectionis mediocritas, exuperationis item exuperatio, & defectionis defectio inueniretur. Quẽadmodum autem temperantiæ et fortitudinis nullus eſt exceſſus aut defectus, propterea ꝙ medium ipſum extremum etiã quodam modo eſt: ita neq; illorũ mediocritas vlla, aut exceſſus aut defectus eſſe poteſt; ſed vtcunq; agantur, peccatum eſt. omnino enim neq; exuperationis aut defectionis mediocritas, neq; mediocritatis exuperatio aut defectio vlla eſt.

Cognitio rei in ſuo genere nõ eſt ſufficiens.

NOn oportet autem vt hoc contenti ſimus, ſ. quoniam virtus eſt habitus tãtum; ſed determinemus qualis habitus ſit, cùm non ſufficiat cognitio rei in genere ſuo. Dicimus ergo ꝙ oĩs habitus ponit rem, cuius eſt virtus, bonam & actum eius bonum. verbi gratia oculi virtus oculum reddit bonum & actũ eius bonum, eò ꝙ virtute oculi videmus viſione bona, & eſt oculus ea bonus. & ſimiliter virtus equi ipſum reddit bonum ferocem, flexibilem equitanti, tolerantem impugnantes. Cumq; hoc ſit cõmune omni virtuti, tunc virtus hominis eſt habitus, per quem homo fit bonus, & ponit actum eius bonum. & iam determinauimus viam ad hoc qualiter fiat. vult ſm ꝙ æſtimo vt vſitetur delectatio, ſecundum ꝙ oportet, & triſtitia ſecundum quòd oportet. Dixit. Et declarabitur etiam nobis, ſi conſyderauimus in natura virtutis, quæ natura eſt. Dicimus ergo, ꝙ in omni cõtinuo & diſcreto poſſibile eſt nobis accipere rem aliquam maiorem, & aliquam minorem & aliquam æqualem: & hoc vel in re ipſa, vel in relatione ad nos. & æquale eſt medium inter ſuperabundantiam & diminutionem. Et intendo per medium ſecundum ſe hoc, quod diſtat ab vtroque extremorum æqua diſtantia. & hoc medium eſt vnum & idem in omni re. medium autem in relatione quo ad nos, nõ eſt vnum & idem in omni re. verbi gratia medium ſm ſe, ſex inter duo & decem: ſuperant. n. duo in quatuor & ſuperantur à decem in quatuor. hoc ergo medium ſemper eſt res vna in ſe, neq; additũ neque diminutum. medium autem quò ad nos non oportet accipi iſto modo. intendo quòd ſit res vna nec additionem nec diminutionem accipiens. nõ enim quando accipere aliquem hominem decem minas multum eſt, & accipere duas minas parum, oportet vt cõmenſuratum homini, ad quem inuit doctor exercitij ſit accipere ſex minas, forte etenim ꝙ hęc quãtitas parũ aut multum erit accipienti. verbi gratia exercitato modicum incipienti aut exercitia multum. & ſic ſe habet in curſu & in lucta. intendo ꝙ medium in quantitate cibationis vniuſcuiuſq; iſtorum alterum eſt à quantitate cibationis alterius. Dixit. Et ſecundum hunc modum fugit omnia artifex in arte ſua ſuperfluitatem, & indigentiam: inquirit autem medium & eligit ipſum. et intendo medium quo ad nos, non medium rei. Et q̃a omnis res in bonitate opationis ſuę intendit medium, & ad ipſum dirigit operationes ſuas: & ideo conſueuerunt homines dicere de operibus bonis ꝙ ipſa ſunt, in quibus non eſt poſſibilis additio neq; diminutio: eo ꝙ ſecundum ipſos additio & diminutio corrumpunt bonitatem, medium vero conſeruat ipſam. Cùm itaq; periti artifices, vt diximus, operentur animaduertentes, & intendentes medium: virtus autem omni arte melior ſit & certior, quemadmodum & natura, intendo ꝙ ipſa eſt melior arte: de neceſſitate erit virtus intendens intẽtioni medij, intẽdo virtutem moralẽ. Cumq; ſit virtus eqdem fiens circa paſſiones & actiones, neceſſarium eſt in iiſdem eſſe additionem, & diminutionem, & medium. Verbi gratia, quando nos fuerimus timentes, aut audentes, aut concupiſcentes, aut iraſcentes, aut miſerentes, & vniuerſaliter delectantes, aut triſtantes magis q̃ oportet aut minus, non erimus circa medium. quod autem oportet, & quãdo oportet, & in quibus oportet, eſt medium virtuoſum. & hæc eſt intentio virtutis. Et ſecundum hanc ſimilitudinem inuenitur in actionibus additio, & diminutio, & medium. & virtus etiã inuenitur in paſſionibus quidẽ & actionibus. & in paſſionibus inuenitur additio & diminutio & medium: & additio & diminutio vituperabilia ſunt, & medium laudabile & virtus laudabilis. Virtus igitur mediocritas quædam eſt, cùm intendat medium. Adhuc errare quidem contingit multis modis, error autem malum, malum intendit ad partem infinitatis: quemadmodum ipſum determinauerunt Pythagorici: bonum autem eſt ex parte finitatis. intendo ꝙ mala multa ſunt: bonum autem vnum, eò ꝙ rectum: rectum autem vnum, & propter hoc fit malum cito & faciliter: bonum autem tarde & difficiliter. facillimum enim eſt vt erret homo à propoſito ſigno, & difficillimũ vt inueniat ipſum. & ꝑp hoc erit additio et diminutio ex ꝑte malitię: mediocritas aũt bonitas et virtus. intendo eò ꝙ additio et diminutio errores ſunt ex parte infiniti, mediocritas aũt recta eſt & vna. & ꝑpeã

Propter qd malũ cito fit & faciliter: bonũ autem tarde & difficulter.

boni

boni fiunt ſecundum modum vnum boni, mali autem fiunt mali multis modis. Et cùm ſic ſit, erit virtus habitus, vel electiuus, vel voluntarius in mediocritate exiſtens, quę eſt mediocritas quo ad nos, determinata per rationem ĩ relatione ad virtuoſos ex hominibus. & eſt mediocritas inter duo vitia: quorum vnum eſt ex parte additionis, & alterum ex parte diminutionis: ideſt quædam vitiorũ ſunt vitia ex parte diminutionis, ſiue ab eo, quod oportet in paſſionibus & actionibus: & alia ex parte additionis ſiue ſupra his, quod oportet in ipſis. Dixit. Virtus autem medium inuenit, & facit ipſum. Erit igitur propter hoc virtus ſecundum ſubſtãtiam ſuam & rationem ſignificãtem ſuper quiditatem ſuam medietas: ſecũdum autem ꝙ nobile & optimum extremitas & finis, cùm dicũtur fines meliores medijs. Dixit. Non recipit autẽ neceſſario omnis actio & omnis paſſio vel omne accidens medietatem. & hoc quoniam quędam accidentium mala vel malum per naturam ſuam ſecundum additionem & diminutionem, vt detractio, & inuerecundia, & inuidia: & quędam actionum, vt homicidium, furtum, adulterium. hæc enim ſunt in ſeipſis malum in omni hora, & omnis res ex ipſis eſt mala. Et ſimiliter non eſt in extremitatibus vituperabilibus medietas, neq; additio, neq; diminutio, vt iniuſtitia & timiditate & incontinentia. vel ſi non, erit additionis & diminutionis medietas, & additionis additio, & diminutionis diminutio. & ſicut caſtitatis & fortitudinis non eſt ſuperfluitas neq; indigentia, eò ꝙ ſint medietates, medietas autem eſt extremitas et finis modo aliquo: intẽdit modo illo quo eſt indiuiſibilis ſecundũ magis & minus, ſic ſe habet in extremitatibus.

Virtutis definitio.

Mediocritatum inter duo extrema diſpoſitio. Cap. VII.

AT vero non oportet ſolum vniuerſaliter hæc dicere, ſed particularibus etiam accommodare. quæ enim de actionibus fiunt diſputationes, ſi vniuerſaliter tractantur, communiores: ſi particulariter, veriores ſunt. circa particularia enim actiones verſantur, quibus conſentanea eſſe debent quæ dicuntur. Sumenda igitur hęc ex deſcriptione ſunt. Circa timores quidẽ & fiducias mediocritas fortitudo eſt. eorum vero qui excedunt, ille qui intrepiditate excedit, vacat noĩe: multa enim ſunt, quæ nomen non habent: qui confidendo exuperat, audax eſt. at qui & in timendo exuperat, & in confidendo deficit, is eſt ignauus. Circa voluptates vero & ęgritudines nõ omnes, ſed corporales, atq; eas maxime quæ in tactu exiſtunt, circa ęgritudines autem minus, mediocritas temperantia eſt: exceſſus intemperantia. at quia non admodum inueniri conſueuerunt, qui in voluptatibus deficiant, iccirco neq; nomen aliquod huiuſcemodi homines adepti ſunt: ſed ſtupidi appellentur. Circa dationem acceptionemq; pecuniarum mediocritas eſt liberalitas: exceſſus et defect⁹, prodigalitas & illiberalitas ſeu auaritia: in quibus contrario modo excedũt & deficiunt homines. prodigus enim in largiẽdo excedit, in accipiendo deficit: auarus cõtra excedit in accipiendo, in dando deficit. Ac de his quidem nunc figura quadam ac ſummatim dicimus; hac ipſa breuitate contenti: poſtea accuratius de ijſdem pertractabimus ac definiemus. Iam circa pecunias aliæ quoq; ſunt diſpoſitiones, è quibus mediocritas magnificentia eſt. nam magnificus à liberali eo differt, ꝙ ille circa parua, hic circa magna verſatur. exceſſus eſt decori imperitia, ſeu indecorum, & ineptitudo operaria: defectus paruificentia: quę vitia differũt etiam ipſa ab ijs, quę circa liberalitatem ſunt. quo modo vero differant, poſterius dicetur. At vero circa honorem & ignominiam mediocritas eſt magnanimitas: exceſſus inflatio quæ dicitur: defectus puſillanimitas. Sicut aũt magnificentiæ liberalitatem correſpondere diximus, vt ĩ eo ab illa differret, ꝙ circa parua verſatur: ita magnanimitati, quę in magno honore verſatur, alia quædam virtus correſpondet, cuius circa parua officiũ eſt. fit enim, vt ſicut oportet, honor appetatur: & magis etiam vel minus quàm oportet. vnde qui in appetitione hac excedit, ambitioſus: qui deficit, inambitioſus dicitur: medius nomine vacat. diſpoſitiones quoque ipſæ innnominatæ ſunt: ambitioſi tantum, excepta, quæ ambitioſitas dicitur. hincq; euenit, vt extremi de media ſede decertent. & nos quoq; medium interdum ambitioſum, interdum inãbitioſum vocitamus: & modo ambitioſum, modo inambitioſum laudamus. Qua de cauſa vero id fiat, in ſequentibus dicetur. nunc autem de reliquis eo modo quo cœpimus, pertractãdum eſt. Circa iram igitur exceſſus, & defectus, & mediocritas quoque eſt: ſed, cum nominibus ferè careant, medium manſuetum, mediocritatem manſuetudinem vocabimus. ex extremis vero ille qui excedit, iracundus ſit, & vitium iracundia: qui deficit, iræ vacuus: & defectus iræ vacuitas appelletur. Sũt autem etiam aliæ tres mediocritates, quæ ſimilitudinẽ quãdam inter ſe habent, ſed tamen differunt: cùm enim circa ſermonum, actionumq; communionem omnes verſentur, in eo ſunt diſſimiles, ꝙ vna circa verum, quod in ipſis eſt, aliæ circa iucundum negocium ſuũ habent: quod quidem iucundum duplex, alterum in ioco, alterum in omnibus vitæ commercijs conſiſtit. Dicendum igitur de his quoq; eſt, vt magis in omnibus mediocritatem eſſe laudabilẽ perſpiciamus, extrema vero neq; recta, neque laudabilia, ſed vituperatione digna haberi. ex his vero pleraq; nomine etiam ipſa vacãt: ſed tentandum tamen ſicut in cæteris, nomina quoq; his inuenire: quo & dilucidior fiat, & facilius intelligi oratio poſſit. Circa verum igi-

tur

tur qui mediocris eſt, verax: mediocritas ipſa veritas ſeu veracitas nuncupetur. fictio vero, ſi in maius quid, quàm re vera ſit, tendit, arrogantia, & qui eam habet arrogans: ſin in minus, diſſimulatio, quiq; ea eſt præditus, diſſimulator appelletur. Circa iucundum vero, ſi eſt in ioco mediocris, facetus, et diſpoſitio ipſa facetudo eſt: exceſſus ſcurrilitas, & qui ea eſt præditus, ſcurra: qui autẽ deficit, ruſticus quidam, & ruſticitas ipſi habitus dicitur. ſi eſt in cæteris vitæ commercijs, qui ſicut debet iucũdus eſt, amicus, & mediocritas amicitia: qui excedit, ſi nullius rei cauſa, obſequioſus: ſi ob vtilitatem aliquam ſuam id facit, adulator: at qui deficit, in omnibusq; iniucunde ſe gerit, litigioſus quidam & moroſus appellatur. Sũt quoq; in affectibus, & in ijs quę circa affectus ſunt, mediocritates quædam. verecũdia enim virtus quidem non eſt, ſed laudatur tamen: ſimili modo verecũdus. nam & in his alius mediocris dicitur, alius excedens, alius deficiens. atq; excedens quidem quaſi pauidus qui in oĩbus verecundatur: deficiens qui nihil omnino veretur, impudens: mediocris verecũdus appellatur. Indignatio quoq; inuidię mediocritas eſt & maleuolentiæ: qui quidem habitus circa illam ægritudinem & voluptatẽ verſantur, quæ ſuſcipitur ex ijs quæ alijs contingunt. indignabundus enim dolore afficitur, cùm aliquos proſpera fortuna indigne vti videt. inuidus vero hunc excedẽs ex omnibus dolorem percipit. at maleuolus tantum à dolendo deficit, vt etiam gaudeat. Ac de his qui dẽ alius erit differẽdi locus. De iuſtitia quoq; q̃a nõ ſimpl'r dicit̃, poſtea diſtinguemus. ac de vtraq; quo mõ mediocritates ſint, explicabimus. de virtutibus item rõnalibus ſil'i modo.

DIxit. Non oportet vt contenti ſimus in re virtutis hac definitione vniuerſali aggregatiua: ſed oportet vt adaptemus eam ad omnes res particulares, ideſt ad omnes virtutes. dictiones enim vniuerſales aggregatiuę non ſunt in fine certitudinis: particulares autem ſunt magis appropinquantes ad verum, ſ. in hac materia: ideo ꝙ actiones nõ ſunt niſi circa ꝑticularia. Oportet igitur vt hæc deſcriptio adaptetur vnicuiq; ex ipſis ſecundum viam exempli, donec determinetur vnumquodq; ex eis per hoc quod appropriatur ei. Dicimus ergo ꝙ fortitudo eſt medietas inter timorem & audaciam. ſuperabundantia autẽ in priuatione timoris non habet locum in lingua græca. ſuperabundantia autem in audacia dicitur procacitas & ſuperabundãs in timore. deficiẽs vero in audacia dicitur timidus. Dixit. Medietas autẽ non inuenitur in omnibus delectationibus. & ſunt delectationes exeũtes à natura: & inuentio eius in triſtitia minus eſt q̃ in delectatione. medietas vero, quæ inuenitur in ipſis, eſt illa quæ nominatur caſtitas: ſuperfluitas autem in eis eſt, quæ nominatur incontinẽtia. diminutio autem circa delectationem ferè non inuenitur, i. rara eſt vel pauca inuentio eius. & per hoc non ei poſitum nomen in noſtra lingua. nominemus ergo ipſam inſenſibilitatem. Dixit. Medietas autem, quæ in eo, quod eſt inter dationẽ & acceptionem largitas: additio autem in eis & defectio eſt prodigalitas & auaritia. & morigerati his moribus contrariantur ſibi adinuicem in eo, in quo poteſt additio & diminutio. prodigus ergo ſuꝑabundat ĩ datione, & deficit in acceptione: & auarus ſuꝑabundat in acceptione, & deficit ĩ datione. Dixit. Sufficiat autem hæc quantitas ſermonis in his rebus, cùm ſumus quidem rememorãtes eas ſummatim, & ſecundum viam deſcriptionis, i. vniuerſalis, ſic ſe habẽs in pluribus: poſt vero diſtinguemus eas, & definiemus certitudinaliter. Dixit. Et inueniuntur diſpoſitiones aliæ in datione & acceptione. & medius in ipſis eſt qui nominatur magnificus: & eſt ille, qui expẽdit excellenter in grandibus, in quibus decẽs fuerit hęc expenſa. exceſſus autem dicitur græce quidem, apirocalia & banauſia: arabice vero albadacu. & deficientia noĩatur microprepia: & arabice medeletum. & extremitates magnificentiæ diuerſificantur ab extremitatibus largitatis: & ſimiliter magnificentia diuerſificatur à largitate. rem autẽ in qua diuerſificãtur, poſterius dicemus. Dixit. Medius autem circa appetitum honoris & priuationẽ ipſius eſt ille, qui nominatur magnanimus: ſuperabũdantia autem in hoc eſt ambitioſitas, & deficientia puſillanimitas. Quemadmodum autem diximus ꝙ largitati eſt proportio ad magnificentiam, cùm ſint differentes in re modica, ſcilicet quia magnificentia eſt mediocritas in diſtributione circa eximia, & largitas eſt mediocritas diſtribuendi circa exilia: ſic dicimus ꝙ inuenitur circa honorem diſpoſitio quædam, proportio cuius ad magnanimitatẽ eſt ſicut proportio largitatis ad magnificentiam: cùm hæc diſpoſitio nominetur honor ĩ rebus paruis, magnanimitas vero in magnis. & hoc, qm̃ poſſe eſt vt deſyderemus honorem vt oportet, et amplius q̃ oportet, et minus q̃ oportet: ſicut inueniť hoc circa pecunias. Suꝑabundans ergo in appetu eius dicitur amator honoris, & deficiens dicitur non amator honoris: medius autem medium non habet, & extrema nomen non habent, præterquam amator honoris. Dixit. Et propter hoc forſitan laudamus eum qui non amat honorem: & fortaſſe nominamus mediũ amatorem honoris: & fortaſſe nominamus eum non amatorem honoris. Et dicemus poſt cauſam, quare facimus hoc. nunc autem enunciabimus per deſcriptiones diſpoſitiones reſiduas ſecũdum modum, quem propoſuimus. Dicimus ergo, quòd inuenitur in illa, ſuperabundãtia, & diminutio, & medium: et extrema fere innominata ſunt. mediocrem autem manſuetum dicimus, & mediocritatem manſuetudinem, ſuperabundantem nunc iracundum, & malitiam iracundiam, & deficientem iniraſcibilem. Dixit. Et ſunt hæc ex diſpoſitionibus animæ tres medietates: inter quas eſt communicatio & ſimilitudo, et ſunt cum hoc diuerſificatę. & hoc, quoniam communicant ꝙ inueniũtur circa ſermones & actiones: & diuerficantur in hoc, ꝙ quędam inueniuntur circa verum, & quædam circa delectationem, i. per eas intendit delectatio. earum autẽ, quę ſunt circa delectationem, quædam ſunt circa ludicra, quædam vero circa omne, in quo deducitur vita hominũ. Dixit. Oportet igitur vt determinemus has diſpoſitiones, quatenus palam fiat nobis ꝙ mediocritas ĩ oĩbus his laudabilis et directa eſt: extremitates aũt neq; directę, neq; laudabiles, ſed vituꝑabiles. Dixit. plures aũt harũ diſpoſitionũ nõ habent nomina. vnde oportet vt ponamus eis nomina, ſicut fecimus in alijs: vt fiant per hoc nobis faciliores & manifeſtiores. Dicimus ergo ꝙ circa vſum verum is medius nominetur verax, & nominetur medietas veracitas. circa ſimulationem vero veritatis, ſuperabũdans nominetur ſuperbus: et diſpo-

ſitio

ſitio nominetur ſuperbia. deficiens autem nominetur iron, & diſpoſitio nominetur ironia. Quod autē fuerit ex ijs circa delectationem dico per quod intenditur delectatio in ludicris, medius in hoc dicitur arabice addariſu, græce autem eutrapelos: & poteſt latine apte dici iocans: & diſpoſitio græce eutrapelia, arabice addaraſu, Superfluitas autem græce bomolochia, arabice vero almiraram. & ſecundum hanc diſpoſitionem græce bomolocos, arabice autē almegitai: & deficientia græce dicitur agricia, & arabice aliedemetu: & habens eā græce agricos, arabice autem alfedimi. Modus autem ſecundus delectationis ille, ſ. per quem intenditur delectabile, quod eſt in deductione vitę hominum, ſ. in conuerſatione viuendi eſt circa amicitias, & medius in his dicitur amicus, medietas amicitia. qui autē ſuperabundat, ita ꝙ nullius gratia, placidus: qui autē propter aliquam vtilitatem ſui dicitur adulator: & qui deficit in omnibusq; indelectabilis eſt, hic dyſcolos dicit̃. Dixit. Et media quoq; inueniuntur in paſſionibus, quæ virtutes non ſunt. vt verecundia, quæ non eſt virtus: veruntamen laudabilis exiſtit. & ſimiliter verecundus medius eſt. ſuperabundans autem, ſ. qui verecundatur de qualibet re, cataplix dicitur. qui autem deficit & penitus nō verecundatur, inuerecūdus vel anęſchyntos dicitur, vel eſt. Dixit. Et eſt hæc etiam diſpoſitio media inter inuidiam, et græce epichęrecacia: & arabice ſchemetin: quæ græce dicitur nemeſis. & hæ diſpoſitiones tres ſunt de genere accidentium delectationis, & triſticię: quas habet homo propter res, quas habet homo, quæ contingunt notis & propinquis. medius autem in his paſſionibus dicitur græce nemeſicos: & eſt ille qui triſtatur propter bonum quod recipiūt indigni vel immeriti. ſuperabundans autē in hoc, & eſt ille qui dolet propter bonum, quod contingit cuicunq;: inuidus eſt. ſchemetin autē eſt illle, cuius triſtitia de bono alicuius notorum ſuorum ad hoc peruenit, vt lætetur de malis contingentibus ipſis. Dixit. Et loquamur de hoc in alio loco ab iſto. Quoniam autem iuſticia dicitur duobus modis, determinabimus poſt vtrunq; modorum, & dicemus qualiter eſt medium in vnoquoq; eorum: & ſimiliter dicemus reliquas virtutes intellectuales.

De uirtutum ac uitiorum mutua oppoſitione. Cap. VIII.

CVm tres autem diſpoſitiones ſint, duo ſcilicet vitia, per exceſſum vnum, alterū per defectum, & virtus vna quæ mediocritas eſt: omnes omnibus quodam modo opponūtur. extremæ enim & mediæ, & inter ſe contrariæ ſunt: media vero extremis. nam quemadmodū æquale ſi minori cōparetur, maius: ſi maiori, minus euadit: ita quoq; medij habitus tam in affectibus ꝗ in actionibus, ſi ad defectus ſpectemus, excedunt: ſi ad exceſſus, deficiunt. fortis enim reſpectu ignaui audax: reſpectu audacis contra ignauus videtur. ſimili modo etiam temperans, ſi ad ſtupidum referatur, intemperans: ſi ad intemperantem, ſtupidus. item liberalis ad auarum comparatus, prodigus: ad prodigum vero auarus. vnde efficitur, vt extremi medium ad alterum vterq; expellant: & fortem quidem timidus audacē, audax timidum vocet, atq; in alijs ſimili modo. Cum hęc igitur ita inter ſeſe oppoſita ſint: extremis maior inter ſe ꝗ cum medio contrarietas eſt, quippe cùm longius à ſe mutuo ꝗ à medio diſtent. quemadmodum magnum à paruo et paruum à magno abeſt longius, ꝗ alterutrum ab eo quod ęquale eſt. Adde ꝙ nonnullis extremis cū medio eſſe ſimilitudo quædam videtur: vt audaciæ cum fortitudine, & prodigalitati cum liberalitate. at extremis inter ſeſe maxima eſt diſſimilitudo. Quæ vero maxime à ſe mutuo diſtant, contraria eſſe definiuntur: quare fit, vt magis cōtraria ea ſint, quæ magis diſtant. Iam vero medio in nōnullis defectus, in nonnullis exceſſus magis opponitur: exempli gratia, fortitudini nequaq; audacia quæ eſt exceſſus, ſed ignauia quæ eſt defectus, magis aduerſatur: temparātiæ item non ſtupiditas quę deficit, ſed quæ excedit, intemperantia magis oppoſita eſt. Id vero duabus de cauſis euenit. vna eſt ex ipſa re: nā quia propius eſt & ſimilius medio alterum extremum, iccirco non id, ſed contrariū magis opponimus. vt quoniam ſimilior eſſe fortitudini propiorq; audacia videt̃, ignauia vero diſſimilior: ignauiam fortitudini magis opponimus. quippe cùm ea, quæ magis à medio diſtant, magis contraria eſſe videantur. atq; hęc vna ex re ipſa cauſa eſt. Altera eſt ex nobis ipſis. ad quæ enim nos natura quodam modo magis ſumus affecti, ea medio magis eſſe contraria videntur: verbi cauſa, ad voluptates natura magis ſumus affecti, iccirco ad intemperātiam ſumus, ꝗ ad modeſtiam procliuiores. hæc igit̃ magis contraria eſſe dicimus, ad quæ maius incremētum in nobis fit: ac propterea intemperantia, quæ eſt exceſſus, temperantiæ magis contraria eſt.

DIxit. Et vniuerſaliter diſpoſitiōes omnes tres ſunt: duæ quarum maliciæ ſunt, vna ex parte additionis, & altera ex parte diminutionis, tertia vero virtus eſt & eſt medietas: et omnes iſtę adinuicem ſibi contrariantur. duæ enim extremitates contrariātur medio & contrariantur vtraq; alteri. & medium etiam cōtraria tur extremitatibus. ſicut enim æquale ſuperfluens eſt comparatione ad minus, & deficiens comparatione ad magis, ſic diſpoſitiones mediæ, quæ ſunt in paſſionibus & actionibus ſuperabundant in comparatione ad diſpoſitiones deficientes, et deficiunt in comparatione ad ſuperabundantes. Fortis nanq; in comparatione ad timidum videtur procax: & in comparatione ad procacem timidus. & ſimiliter modeſtus in comparatione ad incontinentem inſenſibilis videtur: & in comparatione ad inſenſibilem incontineus. & largus comparatione ad auarum videtur prodigus: & comparatione ad prodigum auarus. & propterea medius inter extremitates contrariatur vtriq; extremitatum, & nominatur nomine ſui cōtrarij. nominatur ergo fortis in comparatione ad procacem timidus: et eſt vnum contrariorum: & nominatur procax ĩ comparatione ad timidū, quod eſt alterum ſuorum contrariorum. & ſimiliter ſe habet in reliquis medijs. Cumq; media contrariantur extremis, erit contrariatio eorū adinuicem maior contrariatione ipſorum ad medium. etenim diſtātia extre

morum ab inuicem maior eſt diſtantia vtriuſq; ipſorũ à medio. Adhuc ſimilitudo quædam inuenitur extremorum quorundã ad medium: nam procacitas ſimilatur fortitudini, & prodigalitas largitati: extremis autẽ nulla eſt ſimilitudo ad inuicem: & res diſtantes ab inuicem vltima diſtantia definiuntur eſſe cõtraria: neceſſe eſt ergo res magis diſtantes magis eſſe contrarias. Et quædam extremitatum magis contrariantur medio q̃ aliæ in additione & diminutione. verbi gratia fortitudini contrariatur timiditas, quæ eſt defectio magis q̃ contrarietur ei procacitas, quæ eſt additio. modeſtiæ autem magis contrariatur incontinentia, quæ eſt ſuperfluitas, q̃ inſenſibilitas, quæ eſt defectio. Contingit autem hoc quidem propter cauſas duas. quarum vna eſt ex parte rei: altera vero ex parte noſtri. Ex parte quidẽ rei. quoniam quando fuerit vnum extremorũ ſimilius medio q̃ alterum, minus videtur cõtrariari ipſi medio, alterum vero magis. verbi gratia quoniam procacitas ſimilior videtur fortitudini, q̃ timiditas, & ꝓpinquior ei erit timiditas magis cõtraria ipſi q̃ procacitas: ideo ꝙ res diſtantiores à medio magis ſunt contrariantes eidem. Ex parte vero noſtri: quoniam extremitates, ad quas nos ſumus decliuiores, magis contrariẹ videntur eſſe medio. vt qm̃ naturaliter declinamus magis ad delectationẽ: et ꝑꝑ hoc ad incontinentiã ꝓniores ſumus q̃ ad inſenſibilitatẽ: ꝑꝑ hoc incõtinentia eius ſuperfluitas magis contrariari videtur modeſtiæ q̃ inſenſibilitas.

De præceptis, quæ ad ipſum medium ducunt. *Cap. IX.*

VIrtutem igitur moralem mediocritatẽ eſſe, atq; id quo modo: mediocritatẽq; eſſe duorum vitiorum, quorum alterum per exceſſum, alterum per defectum ſit: necnon eiuſmodi eam eſſe, propterea ꝙ medij coniectrix eſt, quod in affectibus actionibuſq; exiſtit, ſatis dictum eſt. Iccirco probum eſſe etiã difficile eſt: quippe cùm in vnaquaq; re medium inuenire ſit difficile. vt circuli medium deprehendere non cuilibet, ſed ſciẽtis ſolum modo eſt: ſic quoq; & iraſci, & dare pecuniã, & ſumptus facere cuiuslibet ẽ, & facile: at cui, & quantum, et quando, & cuius cauſa, & quo modo oporteat eadem hęc facere, non cuiuſlibet, neq; facile eſt: ſiquidẽ recte facere, & rarũ eſt, & laudabile, quẽadmodũ etiã honeſtũ. Quo circa oportet eũ, qui medium cõiectare vult, primũ à magis contrario recedere, quẽadmodum etiam Calypſo ita monebat,

» Sic procul à fumo, atq; vndis cohibere carinã
» Sis memor.

ex extremis enim alterum magis alterum minus peccabile eſt. Quoniam igitur medium aſſequi ita exquiſite difficile eſt: ſecunda, vt inquiunt, nauigatione minima ex malis ſumenda ſunt. Id autem erit eo maxime modo, quo diximus. Spectandum vero eſt, ad quæ nos procliuiores ſimus quippe cùm alij ad alia natura propenſi ſint: id quod ex voluptate et dolore qui nobis euenit, facile ꝑſpiciemus: atq; in contrarium nos ipſos abſtrahendum. nam ſi procul à peccãdo nos ipſos remouerimus, ad medium deueniemus. id quod qui ligna diſtorta dirigunt, facere conſueuerũt. In oibus autem à iucunditate & voluptate maxime cauendum eſt: non enim de ipſa incorrupti iudicamus. Quod ergo Troianorum proceres erga Helenam fecerũt, id nobis quoq; erga voluptatem faciendum eſt: in omnibuſq; vocẽ illorum erga ipſam vtendum. ſi enim ita à nobis ipſam dimiſerimus, minus peccabimus. Hæc igitur faciẽtes, vt ſummatim dicam, maxime medium aſſequi poterimus. Quanquã id fortaſſe difficile admodum eſt, & pręcipue in particularibus ac ſingulis. non enim facile definire poſſumus quo modo, & qbus, & ob quæ, & quatenus iraſcendum ſit. nos nanque interdum eos qui deficiunt, laudamus, & mãſuetos vocamus: interdum qui exaſperantur, infenſiq; ſunt, viriles appellamꝰ. qui vero parum à recte agendo ſiue ad maius, ſiue ad minus declinat: non vituperatur: ſed qui multũ excedit: is enim minime latet. quouſq; autem & quatenus reprehẽdẽdus aliquis ſit, definiri ratione non facile poteſt. non enim ſtatui diuerſum quippiã à ſenſibilibus debet. talia vero in particularibus conſtituta ſunt, & in ſenſu iudicium eſt. Hoc itaq; tantum id declarat, medium habitum in omnibus eſſe laudabilẽ: oportereq; modo ad exceſſum, modo ad defectũ declinare: ita enim facillime fiet, vt medium, rectumq; ipſum aſſequamur.

DIxit. Iam ergo diximus ſufficiẽter ꝙ virtus moralis eſt medium, & quomodo ſit medium: & ꝙ medium eius eſt quod inter duas malitias, quarũ vna eſt ex parte ſuperfluitatis, et altera ex parte diminutionis: & ꝙ ſit virtus quidem eò ꝙ intendit intentionem medij in paſſionibus & actionibus. Et propter hoc difficile eſt fieri virtuoſum, eò ꝙ ſumptio medij in vnaquaq; rerum difficilis eſt, vtpote medium circuli non quis poteſt accipere, ſed partem in hoc. & ſimiliter iraſci & dare pecuniam & expendere facile eſt, & ad quod vnuſquiſq; potens eſt: veruntamen facere hoc cui oportet, & quantum oportet, & quando oportet, & vbi oportet, non omnis eſt neq; facile. hoc autem eſt factum bonum, rarum, laudabile, & decorum. Dixit. Et propterea oportet vt omnis, qui intendit inuẽtioni medij, elõgetur ab extremitate magis contrariante medio. nam in quadam extremitatum erratur magis, et in quadam minus. Cùm itaq; inuentio medij ſecundum veritatem grauis ſit & difficilis, oportet vt inquiramus coordinationem propinquam medio, quando non poſſumus habere: & eſt vt ſit hoc, quod operamur de malo minus quod poſſibile eſt, & per quod maxime idonei erimus ad hoc faciendum. iſto modo eſt vt conſyderemus mala, ad quæ nos ſumus proniores naturaliter: & quidam hominum ad quædam mala magis proni ſunt naturaliter. Illud autẽ, per quod ſciemus rem, ad quam ſumus proniores, eſt delectatio et triſtitia contingentes nobis in illà re. intẽdo ꝙ in malo, ad quod ſumus proniores, magis delectamur: & in eo, à quo ſumus remotiores, magis triſtamur. Quando igitur perceperimus ſecundum hanc viam, oportet vt retrahamus nos ab ipſo ad oppoſitam partem, quãto enim magis nos elongauerimus

mus à peccato voluntarie, tanto appropinquabimus ad medium naturaliter dimittendo animas noſtras naturæ propriæ ad ſimilitudinē eius quod accidit eis, qui dirigunt trabes curuas. diſtorquēt enim eas ad partem contrariam vltra rectitudinem: tandemq; cùm dimiſſę fuerint, ad rectitudinem conuertuntur. D. Oportet vt caute habeamus nos in iudicando de re, ꝙ talis eſt aut nō talis propter illud, quod accidit circa hoc de delectatione & triſtitia. difficile nēpe nobis eſt iudicare de aliquo, in quo delectamur naturaliter, & ad quod proni ſumus ꝙ non ſit rectum. & ſimiliter eſt nobis iudicare de eo, in quo triſtamur, ꝙ ſit rectum & neceſſarium ad faciendum. D. Et oportet vt aſſueſcamus vt ſit illud, quod occupat nos ex delectatione ī rebus, ſimile ei qđ occupat inueteratos ex triſtitia in ipſis: & vt vſitemus ſermonē ipſorū, quē dicūr in vituperatione rerum delectabiliū. qn̄ enim ꝓiecerimus à nobis delectationē ſm̄ hāc viā, minus peccabimus. & vł̄r dico ꝙ qn̄ fecerim⁹ hoc, potētes erimus ad inueniēdū mediū, et ad accipiēdum ipſum. Et fortaſſis difficile eſt & graue & proprie in particularibus. non enim facile eſt vt determinemus in vnaquaq; rerum particularium, donec ſciamus qualiter eſt iraſcendum nobis in quibuslibet rebus, & cui iraſcendum, & in qua rerum, & quantum temporis in vnaquaq; earum. Et propterea ꝙ latet hęc intētio, fortaſſis laudamus eum, qui minorat iram ſuam, & nominamus ipſum manſuetum & humilem. & fortaſſe laudamus eum, qui aggrauat iram ſuam, & nominamus eum ſecundum diuerſitatem huius. verūtamen qui parum excedit à rectitudine, ſiue ad ſuperfluitatem, ſiue ad diminutionem, non eſt vituperabilis. qui vero excedit multùm ab aliqua partiū, hic uituperatur. nō enim latet exceſſus eius, quando ad hanc deuenerit quantitatem. ſed neq; facile eſt determinare ſermone quantitatem, ad quam cum deuenerit homo, de his erit uituperandus, cùm hoc non ſit idoneū facere, neq; in his neq; in alijs ſenſibilibus. iudiciū. n. de huiuſmodi rebus ī ſenſu eſt. Dixit. Quātitas ergo eius, qđ dixit ī rebus iſtis, ſignificat ꝙ diſpoſitio media in oībus laudabilis eſt. & ꝙ qn̄q; oportet declinare ad ſuperfluitatē, qn̄ fuerit aīę noſtræ proniores ad defectionē, et qn̄q; ad defectionē, quādo fuerint animæ proniores ad ſuperfluitatem. etenim per hanc uiam comprehendemus medium & decorum. Et hic finit huius tractatus intentio.

ARISTOTELIS
MORALIVM NICOMACHIORVM LIBER TERTIVS, cum *Auer. Expoſi.*

SVMMA LIBRI.

De ſpontaneo, & inuito: ac de ijs, quæ ad ſpontaneum conſequuntur. De fortitudine: De temperantia: ipſarum ſpeciebus, atque extremis.

De ſpontaneo, & inuito. *Cap. I.*

CVm virtus circa affect⁹ actioneſq; verſetur, cumq; in ſpōtaneis laudes & vituperationes, ī inuitis venia, interdum etiam miſericordia exiſtat: neceſſariū fortaſſe eſt ijs qui de virtute conſyderant, ſpontaneum, & inuitum definire: id quod etiam ijs qui leges ſanciunt, ad præmia, pœnaſq; inſtituendas minime inutile eſt. Vidētur vero inuita ea eſſe, quæ aut vi, aut ignoratione efficiuntur. Id autem eſt violentum, cuius prīcipium extrinſecus eiuſmodi eſt, vt ei neque qui agit, neq; qui patitur, quippiam conferat: quemadmodum ſi ventus aliquò, aut homines qui poteſtatem habeant, nos detulerint. Quæcunq; autem timore maiorum malorū, † vel ob honeſtum aliquod agūtur: vt ſi tyrannus aliquibus quorum, parentes ac liberos in poteſtate haberet, turpe aliquid agere iuberet, quiq; id agerent, ſalui eſſent, qui non agerent perirēt: vtrum ſpontanea ſint, an inuita cōtrouerſum eſt. Tale quid etiam in iacturis contingit, quæ in tempeſtatibus fieri conſueuerunt. nemo enim ſponte abſolute ſua abijcit, ſed ob ſalutem tum ſuā, tum aliorum omnes, modo mētis compotes ſint, facere id vidētur. Miſtę igitur huiuſmodi actiones cùm ſint, ſpontaneis tamen magis ſunt ſimiles: quippe cùm eligēdæ ſint, tunc cùm aguntur, finis vero actionis in occaſione ſit. & ſpontaneum igitur & inuitum, quando id agit quiſq;, dicendum eſt: agit autem ſponte: principium enim mouendi inſtrumētarias partes in huiuſcemodi actionibus in ipſo eſt: at quorum principiū in ipſo eſt, ea agere vel non agere in ipſo quoq; eſt ſitum. ſpontanea igitur huiuſcemodi ſunt, ſimpliciter vero inuita: quippe cùm tale quippiā per ſe eligat nemo. Ob actiones autē huiuſcemodi interdum etiam laudantur homines, cū pro magnis & honeſtis rebus turpe aliquid, aut moleſtum ſuſtinuerit: ſi vero econtrario, vituperātur. nam turpiſſima ſuſtinere nullius honeſtæ, aut mediocris rei cauſa, malum eſt. Ob nonnulla vero laus quidem minime, ſed venia exhibetur: cùm ea quæ non debet, agit quiſpiam ob eiuſmodi, quę & humanam naturam excedunt, & à nullo ſuſtinerētur. quædam autem fortaſſe ſunt, ad quę perpetranda nemo cogi, compelli'ue poteſt: ſed potius extrema quæq; pati, ac mori conuenit. etenim ridicula ea ſunt, quæ Euripideum Alcmæonem ad matrem interficiendam compulerūt. Sed difficile interdum eſt iudicare, quale pro quali eligendum, ac quid pro quo ſuſtinendū ſit: difficilius etiam in ijs, quæ decreuerimus, perſiſtere. vt plurimum enim quæ expectantur moleſta, q̄ vero cogunt, turpia ſunt: vnde & laudes & vituperia ijs contingere conſueuerunt, qui vel fuerunt, vel non fuerunt, coacti. Qualia igitur eſſe violenta dicenda ſunt: An ſimpliciter cùm & cauſa extrinſecus fuerit, & qui agit, nihil contulerit. quæ vero licet per ſe inuita ſint, nūc tamen & pro his eligenda

Violentum quid.

† ĝ ob bonū

da

da fuerint, principiumq́ in agēte habuerint: ea per ſe inuita, nunc autem & pro his ſpontanea ſunt: immo ſunt ſpontaneis ſimilia. actiones enim circa particularia fiunt: hæc autem ſpontanea ſunt. quoniam igitur differentiæ multæ in particularibus exiſtunt: qualia pro qualibus eligenda ſint, definiri non facile poteſt. Quòd ſi quiſpiam & iucunda & moleſta eſſe violēta iccirco dixerit, ꝙ extrinſecus ſint & nos cogant: is efficiet, vt ea ratione omnia ſibi eſſe violenta vnuſquiſq; putet: quippe cū horum cauſa omnia omnes agant: alij violenter & inuiti ob moleſtum; alij ob iucūdum cū voluptate. Sed ridiculum ſanè eſt in externa potius cauſam referre quàm ī ſeipſum, quòd huiuſcemodi rebus facile capiatur: & honeſta ſibi, turpia iucundis aſcribere. Videtur autem violentum id eſſe, cuius principium extrinſecus eſt, nihilq́ ad id confert ille qui cogitur. at quod ob ignorationem fit, non ſpontaneum quidem omne eſt: ſed inuitum id eſt, quod vel dolorem vel pœnitentiam affert. qui enim cū ex ignoratione quippiam egerit, factum minime ægre fert: is ſanè neq; ſponte egit, id qđ ignorauit: neq; inuitus, cùm nō doleat. ex ijs igitur, qui ex ignoratione agunt, quem facti pœnitet, feciſſe inuitus videtur: quem nō pœnitet, quia tamen diuerſus eſt, nō ſponte egiſſe dicatur. nam quia differt, melius eſt vt nomen quoq; propriū habeat. Diuerſum quoq; eſt ex ignoratione, & ignorantem agere. qui enim vel ebrius eſt, vel iratus, non videtur ex ignoratione agere, ſed ob aliud quippiam ex ijs quę dicta ſunt: quippe cùm non ſciens, ſed ignorās agat. Vnuſquiſq; igitur prauus quid agendum, à quibusq́ abſtinendum ſit, ignorat: obq́ huiuſcemodi errorem iniuſti, & omnino mali homines efficiuntur. Inuitus igitur dici debet, non ſiquis ignorat id quod conducit: non enim ignoratio, quæ in electione conſiſtit, iuiti eſt cauſa, ſed prauitatis: neq; ea quæ eſt vniuerſalis: quippe cùm ob eam homines vituperētur, ſed ea, quę circa particularia verſatur, ī quibus & circa quæ actio exiſtit. in his enim & miſericordia & venia locum habet. nam qui horū aliquid ignorat, is ſanè inuitus agit. Melius autem fortaſſe eſt, vt hæc quænā, & quot ſint, explicemus. conſiderandum igitur eſt, quis, & quid, & circa quid: aut in quo agat: interdum etiam quo, vt inſtrumento: & cuius cauſa, vt ſalutis: & quo modo, vt ſenſim an vehementer. hęc enim omnia niſi inſanus ſit, nemo ignorat: ſed neq; ipſum agentē: quo pacto enim ſe ipſum ignorauerit quiſpiam? ignorare tamen id quod agit aliquis poteſt: exempli cauſa, cùm lapſos ſe dicendo eſſe inquiūt, aut ignoraſſe arcanum eſſe: vt Aeſchylus myſteria: aut oſtēdere volētes emiſiſſe, vt catapultam. exiſtimare etiam aliquis filium eſſe hoſtem poſſet, vt Merope: & mucronatam haſtam retuſam eſſe: & lapidem eſſe pumicē: poſſet item quis ſalutis cauſa verberans ac feriens interficere: & monſtrare volens, quemadmodum faciūt ij qui ſummis manibus certant, percutere. Cùm in omnibus igitur his, in quibus eſt actio, ignorantia contingat: fit, vt qui aliquid ex his ignorauerit, inuitus egiſſe videatur. atq; id in præcipuis maxime. præcipua autē eſſe ea videntur, in quibus ipſa actio eſt, & id cuius cauſa quippiam fit. Oportet tamen, vt actio hæc quæ ex tali ignoratione inuolūtarie facta eſſe dicitur, dolorem ac pœnitētiam afferat. Cùm igitur inuitum ſit, quod vel vi vel ignoratione agitur: ſpontaneum illud eſſe videbitur, cuius principium eſt in eo qui agit, particularia cognoſcente in quibus actio conſiſtit. Fortaſſe enim non recte dicuntur inuita ea eſſe, quæ vel ex ira, vel ex cupiditate efficiuntur. Primum enim nullum ex alijs animalibus ſponte aget: ſed neq; pueri. Deinde, vtrum nihil ex ijs quę vel ex cupiditate, vel ex ira agimus, ſponte faciemus? an honeſta ſponte, turpia inuiti agemus? An id ridiculum exiſtimandum eſt, cùm vna cauſa vtrorumq; ſit. Abſurdum fortaſſe etiam eſt, inuita ea eſſe dicere, quæ oportet appetere. oportet autem & ob aliqua iraſci, & nonnulla appetere, vt ſanitatem, & diſciplinam. videnturq́ ea quę inuita ſunt, moleſta: quæ ex cupiditate fiunt, iucūda eſſe. Præterea quid intereſt inter ea quę ex ratione, aut ex ira peccamus, ad hoc vt inuiti feciſſe videamur? fugienda enim ambo ſunt: videnturq́ irrationales affectus nihilominus humani eſſe: actionesq́ ipſiꝰ hominis ab ira, & cupiditate proficiſcuntur: vt abſurdum ſit inuita hæc exiſtimare.

Violentū qd

Diuerſum eſt ex ignoratione & ignorātem agere.

Spōtaneum quid.

Oportet aliquādo iraſci.

DETERMINATIO TERTII TRACTATVS LIBRI NICOMACHIAE ARISTOTELIS.

Dixit. Quoniam quidem autem virtus circa paſſiones & actiones exiſtit, & laus fit vel vituperatio in fientibus à nobis ſponte, & indulgentia à fientibus nobis inſpontanee, & forraſſis miſericordiæ: tūc forſitan neceſſarium eſt ei, qui dę virtute ſcrutatur, determinare facta fientia ſponte, & fientia inſpontanee. & cognitio huius intentionis etiam vtilis eſt legum poſitoribus cauſa impēdendi honores, & infligendi pœnas loco ſuo. Dixit. Putantur autem ſpontaneę res fientes coacte, vel ignoranter à faciente eas, & res, quę veraciter inſpontanee fit, eſt illa, cuius fiēdi principiū ab extrinſeco eſt, et in nullo coadiutor eſt agens vel patiens. vt ſi ventus leuet aliquem de loco ad locum penitus exiſtentem in hóc impotentem

tem ſui. Si vero fecerit is aliquid ſuſpitione malorũ grãdium, metuẽs incidere in ea, ſi non fecerit ipſum, velut ſicut tyrannus iubeat aliquos potentes, tamen ſuimet exiſtentes, quęlibet igniominioſa exercere in parentes, & qui exercent euadunt, qui vero non interficiuntur: hoc dubium eſt an ſit de ſpontaneis. Et ſimilatur huic illud, quod fit in tempeſtatibus maris de iactibus ſarcinarum. nullus enim ſponte iactat res ſuas in tali diſpoſitione conſtitutus. omnis autem intellectum habẽs agit hoc cauſa proprię ſalutis, & eorum qui cum ipſo ſunt. Et ſunt quidem huiuſcemodi actiones miſtæ ex ſpontaneo, et inſpontaneo: attamen potius ſunt de genere ſpõtanei. fiunt enim in hora, qua quis facit eas cum prętelectione faciẽtis: & finis actionis, & complectio attribuitur ſpontaneo vel inſpontaneo ſecũdum horam, in qua agitur. Factor autem iſtarum rerũ in hora faciendi eas, ſpontaneus eſt & eligens. etenim principium mouendi membra ſua organica in huiuſmodi actionibus in ipſo eſt, & in quo fiunt principiũ agendi aliquid in ipſo eſt, & actio illius huiuſmodi: ergo fiunt ſponte. verũtamẽ inſpontaneæ fiunt ſimpliciter. nam nullus aliquid taliũ eligit propter ſeipſam. In huiuſmodi aũt operationib⁹ fortaſſe laudatur homo, quãdo tolerauit in ipſis res turpes malas incumbentes eis propter aliqua grandia decora. ſi vero fecerit huius contrarium, vituperatur: turpia enim tolerare nõ propter aliquod decorum factum eſt hominis vilis. & iſtud eſt de eis, quæ ſignificant ꝙ ſunt intrãtes in actiones ſpõtaneas. Propter vero quaſdam iſtarum rerum non laudatur homo: intẽdo res turpes, ad quas cogitur: ſed indulgetur ei, quando fecerit eas propter cauſas, quæ excedũt vel ſuperant naturam hominis, & quas non poteſt aliquis tolerare. D. Sunt autem fortaſſis aliqua his, ad quę non eſt recipienda vllatenus coactio, ſed pręmoriendum potius aut tolerandum pericula, quę ſequi poſſunt ex refutatione coactionis: vt ꝙ moriatur homo potius q̃ ꝙ interficiat patrẽ & matrem. D. Ea enim, quę coegerunt Alcmæona occidere matrem ſuam, ridiculoſa ſunt. vult vt exiſtimo ꝙ fuerint res paruę. D. Eſt autem difficile, vt determinemus ſermonem quale quid ſufferendum eſt et tolerãdum, aut quale quid non tolerandum. et difficilius hoc eſt determinare in qualis rei tolerantia eſt perſeuerandum, & quaſcunq; moleſtias tolerandum. Item ꝙ ea, quę expectantur, vituperabilia ſunt et triſtia: illa vero, ad quę cogimur, fœda & moleſta. & propter hoc ſequitur hominem laus vel vituperium ex hoc, ꝙ recipit coactionem, vel non recipit. intendo ꝙ in aliquo loco laudatur, eò ꝙ non recipit coactionem: & indulgetur ei in aliquo loco receptio coactionis, & in aliquo loco vituperatur. D. Oportet igitur vt reuertamur ad dicendũ res, quæ fiunt inſpontanee, quę res ſunt. Dicimus ergo ꝙ ea, quæ abſolute ſunt inſpontanea, ſunt ea, quorum cauſæ ſunt ab extra, & nullum coadiutoriũ habent ab extrinſeco. illa autem, quæ inſpontanee fiunt, eò quòd principium faciẽdi ea ab extrinſeco eſt primitus, in hora autẽ, qua facimus ea, præeligimus ipſa pre quibuſdam alijs, & principium factionis ſuę quantum ad hoc in nobis eſt, ſecundum ſe quidem inſpontanea ſunt: fiunt autem in hora, in qua eligimus ea prę alijs de his quæ ſunt ſpontanea, & ſunt ſimiliora ſpontaneis, ideo quòd actiones non fiunt niſi in particularibus: & particularia quidem agunt ſponte. Et propter hoc non eſt facile ſermone determinare quas actiones, quemadmodum diximus, oportet pręeligere alijs. diuerſitas enim multa eſt in particularibus. Si vero dixerit quis ꝙ res decoræ & delectabiles ſunt de genere cogentium, eò ꝙ res pulchra & delectabilis eſt de eo quod cogit nos ad actionem ab extrinſeco: ſequitur ſecundum hunc modum, vt omnia fiant coacte vel violẽter, omnes enim agũt quæcunq; agunt gratia iſtorum: intendo pulchrũ & delectabile. qui autem agit aliquid coacte & inſpontanee, triſtatur cum ipſo. qui vero facit aliquid propter bonum & delectabile, delectatur cum ipſo. D. Et ridiculoſum eſt vt homo eorum, quæ facit, cauſam ponat res, quæ ſunt ab extrinſeco tantum: & ipſe cum hoc facilis eſt ad cadendum in ea, & ad ſeducendum per ipſa, & vt bonorum cauſam ſeipſum, turpium autem delectationem. D. Cumq; ſic ſit, videtur ꝙ factum coacte ſit illud, cuius principium ab extra eſt, abſq; eo ꝙ ſit ei adiutorium à ſeipſo: & ꝙ ſit præter ſcientiam facientis ipſum: non etiam totum ſit inſpontaneum. & hoc, quoniam res, actio cuius triſtitiam affert & pœnitentiam, ſit quidem inſpontanee. Qui autem facit rem aliquã, quæcũq; rerum fuerit inſcius, ſed non triſtatur de actione, non facit quidem ea ſponte, cùm nõ ſciat eam: neq; facit eam inſpontanee, cùm nõ triſtetur cum ipſa. Qui autem facit aliquid, & eſt ſciens ipſum, ſi pęnitet quidẽ de facto ſuo, tunc iam putabatur ipſum feciſſe inſpontanee. ſi vero impetinens fuerit de facto ſuo, immo potius gaudeat de ipſo, putandum eſt ꝙ ſponte fecerit ipſum. & eſt quidem inter vtroſq; factores differẽtia. Et melius eſt vt vtiq; habeat nomẽ proprium. & videtur aliud eſſe vt quis agat aliquid & non ſciat ipſum, & vt agat aliquid per ignorantiam. & hoc, quoniam ebrius & furioſus non putantur facere hoc, quod faciunt in hora ebrietatis & furoris abſq; cognitione: veruntamen faciunt hoc quod faciunt, & ſunt ignorantes in faciendo. Etenim omnis malus ignorans eſt illud, quod oportet ipſum facere, & res à quibus oportet ipſum abſtinere: & propter hanc ignorantiam fiunt iniuſti & ſimpliciter mali. volo dicere eò ꝙ faciunt quidem res, quas ſciunt, ignorant autem an ſint bonæ vel malæ. Dixit. Et nõ eſt de natura actionis vt dicatur de ea ꝙ facta eſt inſpontanee, quando factor eius fuerit ignorãs ea, quę adhęrent ei, & ſequuntur ipſam, eò ꝙ ignorãtia electionis (intendo electionem omiſſionem diſciplinæ) nõ eſt cauſa vt fiat actio inſpontanea, ſed eſt cauſa malitiæ. et iſta ignorantia non eſt rerum vniuerſalium. propter iſtas enim non fit vituperatio: ſed fit quidem propter ignorantiam rerum particularium, cùm ſint hæ, in quibus fit actio, et inuenitur ignorãtiam quarundam iſtarum miſericordia & ignoſcentia. qui enim de his ignorauerit aliquid, agit equidem ipſum inſpontane. D. Et propter hoc oportet agentem determinare quæ agit & ſcire quæ ſunt, & quot ſunt, & quis agit ea, & quid eſt illud quod agit, & ĩ quo agit, & qualiter agit, verbi gratia remiſſe aut intenſe. D. hæc igitur omnia nullus ignorabit niſi veſanus. & manifeſtum eſt ꝙ non ignorabit agens quod agit. nõ enim ignorat aliquis ſeipſum quando fuerit agens, intendo quoniã ipſe actor. & propter hoc conatur excuſare malos dicentes eos eſſe dementes, & non ſcientes ꝙ illud, quod dicunt, eſt de eis, quæ non ſunt dicenda. & ignorantia eius quod facit homo, & cum quo facit, & in quem facit, attribuitur errori qui excuſabilis eſt. vt qui vult proijcere aliquid, & euadit de manu eius, & infert damnum. & qui putat filium inimicum eſſe & occidit eum. & qui putat de re, quæ eſt lapis, eam nõ eſſe lapidem, & percutit cum ea. aut qui putat de re, quę eſt acuta, eam non eſſe acutam, & percutit cũ ea, & interficit: & forſan facit quis monſtrare alij rem aliquam, & pungit eum digito ſuo, et interficit. Cũ ergo exiſtat ignorantia in his, circa quæ exiſtit operatio, ęſtimabitur de eo quid aliquid horũ ignorauerit ꝙ facit ipſum inſpontanee: & proprie quando ignorauerit potiora, quæ ſunt in ipſis. & putant potiora eſſe illa, in quibus fit actio, & illud cuius cauſa fit: & oportet vt factor eius, quod hoc modo fit per ignorantiam, ſit triſtans propter ipſum et pęnitens. Cũ igitur

Factum coacte quid ſit.

tur

tur dicatur de eo, quod fit coacte aut inſcienter, quòd fit inſpontanee. palam eſt quòd hoc, quod agitur ſponte eſt cuius agēdi principium eſt in agente ipſum: & agens ipſum ſcit particularia, in quibus fit actio. Dixit. Fortaſſis enim non rationabiliter dictum eſt in ſpontanee fieri, quod fit ex concupiſcētia et iracundia: primo quidem, quoniam nullum animalium præter hominem agit ſponte aliquid: neq; etiā pueri: neq; etiā agemus ſponte aliquid eorum, quæ ex concupiſcentia fiunt aut iracundia. & agemus bona quidē ſpontanee, mala vero inſpontanee: quod ridiculoſum eſt, vna exiſtēte cauſa: intendo in bonum & malum. & eſt incōueniens vt dicatur ꝙ concupiſcentia noſtri eius, quod cōcupiſcendū eſt, & ira noſtra ei, cui eſt iraſcendum, eſt inſpontanee. dignum enim eſt vt iraſcamur in quibuſdam rebus, & vt concupiſcamus quaſdam rerum: & vult ſanitatem & diſciplinā. & putatur de rebus, quæ fiunt inſpontanee, inferre eis triſtitiam: & eas quę ſecūdum concupiſcentiam fiunt, conferre delectationem. Et id quod fit inſpontanee, palam eſt quòd eſt indifferens ei quod fit per errorem rationis, cùm ſint ambo fugibilia & cōtriſtabilia: et paſſiones beſtiales videmus nō minus exiſtere i hoībus quā in reliquis aīalibus. incōueniens igitur eſt inſpontaneū dicere qđ fit ab iſtis.

Nullum animalium pter hominē agit ſponte aliqd

De electione. Cap. II.

CVm quid ſit ſpontaneum, quidq; inuitum definiuerimus: ſequit̄ vt de electione iam diſſeramus: quippe quæ & virtuti maxime eſſe affinis, & magis quàm actiones mores ipſos iudicare videatur. Electio vero ſpontaneum quoddam eſſe apparet: non idem tamen prorſus eſt. ſpontaneum enim latius patet. nam & ſpōtaneum cum pueris & reliquis animalibus commune eſt, electio minime: & quæ de improuiſo fiunt, ſpontanea ſunt, non autem ex electione. Qui vero eam vel cupiditatem, vel iram, vel voluntatem, vel opinionē quandam eſſe affirmant, non recte dicere videntur: electio enim non eſt communis nobis cum brutis, ſed cupiditas et ira, eſt. Et incōtinens cum cupiditate quidem agit, non tamē cū electione: continens contra cū electione, et non cum cupiditate. Adde quòd electioni cupiditas aduerſatur: cupiditas autem cupiditati minime. Cupiditas præterea iucundi & moleſti eſt: electio neq; iucundi, neq; moleſti. Sed ira quoq; eſſe multo minus videtur: minime enim quæ ex ira fiunt, ex electione facta eſſe exiſtimantur. At vero neq; voluntas vllo modo eſt: licet proxima ei eſſe videatur. electio ſiquidem eorū minime eſt, quæ fieri non poſſunt: quæ ſiquis diceret ſe eligere, ſtolidus eſſe videretur: voluntas vero eſt: vt immortalitatis. voluntas præterea eſt eorum etiam, quę nullo modo ab eo qui vult, agi queunt: vt hiſtrionem aliquem, aut athletam victorē euadere. cuiuſmodi ſanè nihil quiſpiam eligit: ſed ea ſolūmodo quæ ex ſeſe fieri poſſe exiſtimauerit. volūtas præterea finis magis eſt: electio vero eorum quæ ad finem ſpectant. vt, ſani eſſe volumus: eligimus vero ea, quibus ſani eſſe valeamus. felices quoq; eſſe volumus, atq; ita dicimus: dicere vero, eligim⁹ felices eſſe, minime conuenit. omnino enim in ijs eſſe electio videtur, quæ in noſtra poteſtate ſita ſunt. Verum neq; opinio eſt. opinio enim circa omnia verſatur, nec minus circa æterna, & quæ fieri nequeant: quàm quæ in noſtra ſita ſunt poteſtate. adde quòd vero & falſo, nō bono & malo diſtinguitur: at electio his magis. In vniuerſum vero eſſe idem cum opinione electionē fortaſſe neq; diceret quiſpiam: ſed ne cum aliqua quidē in particulari. bona etenim aut mala eligendo qualitate quadam affecti ſumus: opinando autem minime. Et eligimus capere aliquid, aut fugere, aut eiuſmodi quippiā: opinamur vero quid ſit aliquid, aut cui, aut quomodo conferat, ſed accipere vel fugere non admodum opinamur. & electio quidem laudatur, eò ꝙ eius eſt, cuius eſſe magis oportet, aut ꝙ recta eſt: opinio, quia eſt vera. Quæ itē maxime ſcimus eſſe bona, eligimus: quę non admodum ſcimus, ea opinamur. videnturq; non ijdē optima & eligere & opinari: ſed nōnulli ſunt, qui melius opinantur, ob vitium tamen ea quæ non decet, eligere conſueuerunt. Antecedat autem an ſequatur electionē opinio, nihil intereſt: non enim id nunc conſyderamus: ſed an idem cum opinione aliqua electio ſit. Quid igitur aut quale eſt electio, quando nihil eorum eſt quæ dicta ſunt? ſpontaneū ſanè eſſe quoddam videtur. non omne tamen ſpontaneum eligibile eſt: ſed id ſcilicet, quod eſt præconſultatum: quippe cum electio ſeu propoſitum cum ratione, ac cogitatione exiſtat; id quod ſignificare nomen etiam ipſum videtur. quaſi id quod eligitur ſeu ꝓponitur, ex alijs legatur, ponatur'ue ante alia.

DIxit. Determinatis autem ſpontaneo & inſpontaneo, conſequenter de eligentia dicendum erit. hęc enim magis propria videt̄ eſſe rebus fientibus per virtutem, & eſt quæ iudicat de moribus ex operationibus. Dicimus ergo, quòd manifeſtum eſt de electione, ꝙ eſt ſpontanea: & non eſt intētio electionis, intentio ſpōtanei: eò quòd ſpontaneū communius eſt eo, quod fit per electionem. communicant enim in eo pueri, & animalia irrationabilia & rationabilia: in electione autem non. & de rebus, quæ ſubito fiunt non dicimus ꝙ fiant per electionem. Qui vero dicunt eligentiam concupiſcentiam, aut iram, aut velle, aut opinionem quandam, i. credulitatem, non videntur in hoc recte dicere: ideo ꝙ eligentia non eſt communis omnibus animalibus, concupiſcentia autem, et ira communis eſt eis. Et incontinens ſecundum concupiſcentiam quidem operatur, ſecundum eligentiam vero non: continens autē econuerſo ſecundum eligentiam quidem operatur, ſecundum concupiſcentiā aūt non. Concupiſcentia ergo eligentiæ contrariatur, ſed non contrariatur cōcupiſcētia concupiſcentię. et concupiſcentia delectabilis eſt & contriſtabilis, i. remotionis ab ipſo: eligentia autē non.

&ira

& ira etiam non eſt eligentia, propterea ꝙ res, quę fiũt per iram, parum fiunt per electionem. Et etiam nõ eſt electio velle: q̃uis videatur ei eſſe propinqua, eò ꝙ electio non eſt impoſſibilium, velle autem eſt. ſi. n. dixerit quis ꝙ impoſſibilia eliguntur, ſtultus reputabitur: velle vero inuenitur circa res impoſſibiles: v. g. vellemus immortales eſſe. et velle etiam rerum eſt, quarum opatio nõ eſt in nobis: vt athletam vincere, aut hypocritam. & nullus qdem eligit huiuſmodi res: immo res eas eligit, quarum in ſe videt actionem. & adhuc velle qdem maxime finis: eligentia autem nõ eſt niſi eorum quę ducũt ad finem. v. g. ſanari volumus: eligimus aũt per quę ſanamur. & felices eſſe vellemus, & aſſerimus nos velle: non eſt autem dicendum eligere nos fieri felices, ideo ꝙ vr̃ eligentia videtur earum eſſe, q̃ facere in nobis eſt. Neq; etiam eligentia opinio eſt. ideo qđ opinio in oĩbus eſt: non enim in ꝑpetuis, et impoſſibilibus minus eſt q̃ in his, quę ex parte noſtri ſunt. et opinio diuiditur in verum & falſum: electio vero in bonũ et malum. D. et vr̃ nõ dicet fortaſſe quis opinionem eligẽtiam vllo modo vnum eſſe. etenim ſm electionem noſtram boni & mali quales dicimur, ſ. boni vel mali: ſm aũt opinionem non. Et per electionem requirimus aliquid & fugimus ab aliquo: per opinionem aũt opinantes ſcimus quid eſt res, aut cui conuenit, aut qualiter cõuenit. inquiſitio aũt rei, aut fuga ab ipſa re ferè non fit per opinionem tm̃. et electio maxime laudatur, eò ꝙ fit recti: opinio autem, eò ꝙ veri. Et eligimus res, quas ſcimus proprie bonas: opinamur aũt res, quas ferè nõ ſcimus. et nõ videtur eidem ipſi eſſe eligentes qđ melius, & opinãtes qđ melius: multi. n. opinãtur qdem qđ melius, ꝓꝑ malitiã vero ſuam eligũt id, quod deterius eſt. Vtrum aũt opinio pręcedat electionem, aut ſequatur, in hoc non eſt diuerſitas. & hęc nõ eſt res, de qua inquirimus: veruntamẽ quod inquirimus, eſt vt ſciamus an electio & opinio cõueniant in aliqua rerum. D. Cùm igitur eligentia non ſit aliquid eorum, quę commemorauimꝰ, videamus quid eſt & quale quid eſt. Dicimus ergo quoniam videtur ꝙ ſit ſpontaneum. veruntamen non omne, quod fit ſponte, eſt ex electione: ſed electum eſt vt cùm hoc ſit præconſiliatum, ideo quòd electio quidem fit per rationem & intellectum.

Velle eſt reſpectu finis, electio reſpectu eorũ, quę ſunt ad finẽ.

De conſultatione. *Cap.* III.

VErum conſultant'ne de omnibus homines, quodlibetq; eſt conſultabile: an de quibuſdam non eſt cõſultatio? Sed fortaſſe cõſultabile id dicendum eſt, de quo mentis compos vir, non quiuis vel ſtolidus vel inſanus cõſultaret. De ęternis autem nemo conſultat: vt de mũdo, aut diametro & latere, ꝙ nulla inter ſe æquabilitate conueniant: at neq; de ijs quæ in motu quidem ſunt, ſed ſemper tamen circa eadem verſantur, ſiue neceſſitate, ſiue natura, ſiue aliqua alia de cauſa: vt de ſolſtitijs, atq; ortibus: neq; de ijs quę alias aliter eueniũt: vt de ſiccitatibus, & imbribus: neq; item de ijs quæ fortuna cõtingunt: vt de theſauri inuentione. Sed neq; de humanis omnibus conſultamus: verbi cauſa quomodo Scythę optime adminiſtrare remp. poſſint, nullus ex Lacedęmonijs cõſultat: nihil enim ex his eiuſmodi eſt, vt agi per nos ipſos valeat. Conſultamus autem de agendis rebus, atq; ijs quæ in noſtra ſitæ ſunt poteſtate: hæc enim reſtant: quippe cũ cauſæ nullæ aliæ eſſe videantur, q̃ natura, & neceſſitas, & fortuna: mens præterea, atque omne id quod per hominem agit: vnuſquiſque autem de ijs, quæ per ipſum agi poſſunt, conſultet. Ac circa quidem exquiſitas ac certas ſciẽtias, eaſq; quæ ex ſeſe ſibi ſufficiunt, nulla conſultatio eſt: vt de literis: nõ enim dubitamus, quomodo ſcribendum ſit. Sed de ijs, quæcũq; per nos fiunt, neq; ſemper eodem modo eueniũt, cõſultamus. vt de ijs quæ ad medicam artem ſpectant, & pecuniariam: atq; eò magis etiam in gubernandi arte deliberamus, quam exercitatoria, quanto minus exactis, atq; exquiſitis rationibus cõſtat. ac ſimili modo de reliqs. Magis etiã in ãrtibus q̃ in ſcientijs conſultatio eſt: eò quòd in ipſis magis ambigere cõſueuimus. Conſultatio autem de illis eſt, quę vtplurimum quidem fiunt: incerta tamen ſunt quomodo euadant: & in quibus indeterminatio exiſtit. Ad magnas vero res cõſultores etiam adhibere conſueuimus, nobis ipſis diffidẽtes, quaſi ſufficere ad diſcernendum ſoli nequeamus. Ac conſultamus quidẽ non de finibus, ſed de ijs quæ ad finem tẽdunt. nam neq; medicus an ſanare: neq; orator an pſuadere: neq; ciuilis an bene legibus inſtitutam patriam reddere debeat: neq; ex alijs quiſpiam de fine cõſultat. ſed omnes, cùm finem quẽdam ſtatuerint, quo modo ac per quę euenire is poſſit, deliberant: ſicq; is per plura fieri poſſe videat, per qđ nam facillime atq; optime fieri queat, conſiderat. ſi per vnum, quo modo per id effici recte valeat: & illud itẽ per quid, atq; id tãtiſper, donec ad primam cauſam deuenerit: id quod in inuentione extremũ eſt. Qui enim conſultat, quærere videtur & reſoluere predicto modo, quemadmodum deſignationẽ. Non quælibet autem queſtio conſultatio eſt, vt mathematicæ: ſed quælibet tamen cõſultatio, inquiſitio eſt. et quod extremum eſt in reſolutione, in generatione eſſe primum videt. atq; hi cũ in rem quę fieri nequeat, inciderint, deſiſtunt: vt ſi pecunijs opus ſit, earumq; expeditio nullo modo appareat: ſi vero fieri poſſe res videatur, eam aggrediuntur. fieri autem poſſe ea dicuntur, quæ per nos fieri poſſunt: nã quæ per amicos fiunt, per nos quodam modo fieri videntur: quippe cùm principium in nobis ſit. Quæruntur autem interdum inſtrumenta, interdum vſus ipſorũ. ſimili modo quoq; in reliquis, interdum per quod, interdũ quo pacto, aut per qđ quippiã fieri debeat. Videtur autẽ, quemadmodum dictum eſt, homo eſſe actionum principium: conſultatio vero de ijs eſſe, quæ ab ipſo homine agi queunt: actiones aũt

* a.l. opinionibus.

Non conſultamus de finibꝰ, ſed de iis quę ad finem tendunt.

Extremũ in reſolutione ĩ generatione videtur eſſe primum.

alíorum cauſa fiunt. non eſt igitur conſultabilis finis: ſed ea in conſultationem veniũt, quæ ad finem ipſum ſpectant: neque hæc tamen particularia: vt, an panis hoc ſit, vel ſubigatur, vel qualitate affectꝰ ſit, vt oportet: ad ſenſum enim hæc pertinent. nam ſi ſemper conſultaret quiſpiam, infinite progrederetur. Conſultabile autem & eligibile idem eſt: niſi quòd eligibile definitum iam eſt: quippe cũ nihil aliud ſit, quàm id quod ex deliberatione ante poſitum fuerit. deſinit enim vnuſquiſque tunc inquirere quo modo ſibi agendum ſit, cùm in ſe ipſum principium reduxerit, in eamq́ꝫ ſui partem, quæ principatũ obtinet: ea enim eſt quæ eligit. Hoc autem ex antiquis etiam rebus publicis manifeſtum eſt, quas Homerus imitabatur. nam reges ea, quę elegerant, ad populum referebant. Cùm igitur eligibile nihil aliud ſit quàm conſultabile appetibile eorum quæ in nobis ſunt: & electio quoq; eorum quæ in nobis ſunt cõſultatiua appetitio erit. ſimul enim atq; conſultauimus, iudicamus: atq; inde ſecundum conſultationem appetimus. Circa quæ igitur verſetur electio, quodq́ꝫ eorum ſit, quæ ad fines tendunt, figura dictum iam ſit.

* al. voluntatem.

DIxit. Et videtur nomen eligētiæ ſignificare in idiomate noſtro electionē alicuius præ alio. Cũq; notum ſit, ꝙ electio nõ fit niſi in ſpontaneo à conſilio, ſciēdum eſt vtrum conſilium cõuenit in omni re, ita ꝙ oïa ſint conſiliabilia: aut quædam ſunt, in quibus nõ eſt cõſiliandum. & fortaſſis dicēdum eſt ꝙ illud, ſuper quod cadit conſilium, nõ eſt illud, de quo conſiliatur ſtultus et demens, ſed in quo conſiliatur diſcretus. Et non inuenimus aliquem vtentem conſilio in rebus perpetuis, ſ. in eſſe mundi, & in ſuo fieri, aut in ſua antiquitate: neq; in diametro vtrum eſt cõmunicās alteri, aut non: neq; vniuerſaliter cõſiliatur in rebus fientibus per motum, ſiue fuerit ex pte materiæ, ſiue ex parte formę, ſiue per cauſas alias: vtpote in priuatione pluuiæ & multitudine ſua: neq; conſiliatur etiā aliquis in his quæ caſu fiũt, vt in inuentione theſauri. Neq; cõſiliatur aliquis in quibuslibet rebus quorũlibet hoīum. nullus enim Lacedæmoniorum cõſiliatur qualiter ſcythę, qui nullam vicinitatem cum eis habent, optima vita viuant. nihil. n. agendorum hoīum à nobis valde diſtātium fieri habet per nos. Conſiliamur autem de rebus, quarum actio in nobis eſt, & currit per manus noſtras. & hoc, qm̄ putatur ꝙ cauſæ rerũ ſint materia aut forma, aut caſus, aut intellectus: & omne qđ fit mediātibus hoībus, & vnuſquiſq; conſiliatur in eis, quæ poſſe eſt ipſum agere, & q̄ currunt per manum eius. Et non eſt conſiliĩ in artibus cæteris ſufficientibus per ſe: intendo eas, in quibus non expectantur cauſæ ab extrinſeco: vt ars ſcribendi. nullus enim dubitat in ſcribendo, ita ꝙ indigeat conſilio, qualiter ſcribendæ ſint literæ. Et non cõſiliamur, niſi in eo, cuius factio in nobis eſt: cùm nõ fuerit ſm modum vnum & eundem: ſicut ſe habet in arte medicinæ & in oībus facultatibus. et cõſiliamur magis in negocijs marinalibus q̄ꝫ in exercitijs, ſm ꝙ illa deficiunt ab alijs in certitudine agendorum: intendo ꝙ ars exercitij potentior eſt ī certitudine agēdi recte q̄ ars marinalis. & hoc modo ſe habet in cæteris artibus reſiduis, quę vtuntur cõſilio: intendo ꝙ ſuperant in hac intētione. Et vſus cõſiliationis in artibus magis eſt q̄ in ſcientijs: & proprie in quo nobis ex ipſis incidit ſæpius dubitatio. Et conſiliatio equidem fit in rebus frequentius aduenientibus, in q̄bus non eſt manifeſtũ ad qđ res deuentura ſit: et in rebus, quarũ finis incõprehenſus indefinitus eſt. D. Et requirimus conſiliari ēt in rebus grādibus, in q̄bus nõ confidimus nobiſmetipſis de ſufficiētia cõſilij in ipſis, & ī opationibus ſuis. Et de finibus q̄dē nõ cõſiliamur: immo, ꝓprie conſiliamur de his, q̄ ducunt ad fines. & hoc, qm̄ medicus non conſultat de ſanitate ipſa, ſed de his quę ducunt ad ſanitatem. & rhetor ſilr̄ non conſultat de perſuaſione metipſa, ſed de his quæ perſuadet. & ſimiliter ciuitatum gubernatores non conſultant in ipſiſmet operationibus ſtudioſis, & poſitionibus quas ponunt: ſed conſultant q̄dem in his, per quę fiunt huiuſmodi operationes. & vlr̄ nemo conſultat de fine met ipſo: ſed oïs hõ ponit finē quēdā, et inq̄rit de ipſo qualiter fiat et ꝑ qđ fiat. et qñ manifeſtũ fuerit ꝙ plura ſunt, ꝑ q̄ habēdus eſt finis, inquirũt ea, ꝑ q̄ facilius et melius poſſit fieri. et, qñ finis cõpleri poterit ꝑ rē vnā, inq̄runt illam rē, qualiter erit & per quid erit: & deīde inquirũt de illa re ſecunda qualiter erit, & per quid erit: & nõ deſinunt ab inquirendo ſic, donec perueniant ad cauſam primam, q̄ eſt poſtrema * in eſſe. ille. n. qui cõſultat, inquirit q̄uidem ſm viam reſolutionis per cõuerſionem. & iſta eſt via inquiſitionis ſm modũ reſolutionis per conuerſionem. Et iam manifeſtũ eſt, ꝙ non oïs inquiſitio eſt cõſiliatio, vt inquiſitio in doctrinis, & vlr̄ in ſpeculatiuis. cùmq; ſic ſit, erit oïs conſiliatio inquiſitio, & non conuertitur. & vltimum in via reſolutionis per cõuerſionem eſt primum per inquiſitionem, vltimum in eſſe: & eſt illud, gratia cuius ſunt reliqua, de quibus inquiritur. & ꝓꝑ hoc ponitr̄ ipſum primum in inquiſitione, & tandem requirunt ea, ex q̄bus neceſſario eſt eſſe eius. & ſi inueniunt in inquiſitione aliquid impoſſe, deſinunt ab ipſa. v. g. qñ indigetur pecunia, & uiſum fuerit non eſſe poſſe eius adeptionem ſine inquiſitione, intendunt eius acquiſitionē. & ſi fuerit poſſibilis, perquirũt eā: & ſi impoſſibilis deſiſtunt ab ea. poſſibilia aũt ſunt ea, quorum actio in nobis eſt. & hoc, qm̄ ea quæ poſſibile eſt fieri per amicos noſtros, poteſtas eorũ eſt in nobis modo quodam. principium enim eorum eſt in nobis. Et in rebus quidē, q̄ inquiruntur alterius rei cauſa, fortaſſis inquiſitio ſit inſtrumentorum, per quæ agitur res illa: et fortaſſis fit inquiſitio modi vtendi illis inſtrumētis: & ſic ſe habet in alijs rebus remanētibus, de quibus inueſtigatr̄ gratia alterius rei fortaſſis. etenim inquiritur de eis in eo per quod habet fieri actio: & forſan inquiritur in eis de modo, per quem habet fieri. D. Et videtur, ſicut diximus, homo eſſe principium actionum ſuarum: & conſilium fit in operādis ab eo: et operationum q̄dam fiunt gratia quarumdam. finis vero, quēadmodum diximus, non eſt de quo ſit conſiliandum: ſed conſiliatur q̄dem de his, quæ ducũt ad finē, neq; etiam conſiliatur in rebus particularibus notis ſenſu comprehenſis: qm̄ ſunt ſm ꝙ oportet, vt qm̄ nõ conſiliatur, ꝙ hæc res bona, aut hæc res ſana: aut ꝙ hæc res facta eſt vt oportet: cũ hoc notum ſit ī ſenſu. et hoc ideo, qm̄ iſta ſunt principia conſiliationis. ſi ergo de his fuerit conſiliandum, indigemus alijs principijs, et procedet res ad infinitum: quod eſt impoſſe. Et res quidem cõſiliabilis et eligibilis vna eſt intentio determinata, et conſiliabilis intētio indeterminata. et eſt q̄dem eligibile determinatum, eò ꝙ res, in quā aſſenſum eſt ad faciendũ ipſam propter iudicium conſilij ſuper ipſam, qm̄ bona. et propter hoc unuſquiſq; hominum ceſſat ab inquiſitione et conſiliatione, quando in ſeipſum reduxerit, et principiũ ad id, qđ uidit in illa re. et hæc eſt res, quæ eligitur: intendo illud, de quo iudicatum eſt ipſum eſſe bonum.

Forte legendum in inuētione.

D. manifeſtatur autem ꝙ eligibile eſt illud, in quo conſiliatur ex antiquis ciuilitatibus, quas ſequebatur Homerus. dicebat enim ꝙ reges mandabãt plebi obſeruare res, quas eligebant per conſilium. vult ſm ꝙ eſtimo per cõſilium, illud propter quod fuit electio ipſarum illarum: non ꝙ ipſi imponerent eis res per impoſitionẽ, ad modũ eius, quod accidit apud nos in legibus, & quãdo ſic eſt. Item eligibile eſt, in quo fit conſiliatio cũ conſyderatiõe eius ſm ꝙ in nobis eſt agere ipſum. Cumq; iudicauerimus ſuper aliquid per conſiliationem, deſyderamus ipſum per voluntatem, & nitimur in ipſum. D. His ergo determinauimus eligibile quid eſt ſecundum viam deſcriptionis, i. definitionis vniuerſalis, & diximus in qua re fit, & ꝙ fit in rebus, quæ ducunt ad fines, & diximus voluntatem eſſe finium.

De voluntate, & eo quod eſt voluntate appetibile. Cap. IIII.

VOluntatem vero finis ipſius eſſe, dictũ iam eſt: quę ſanè nõnullis videtur boni ipſius eſſe, nonnullis apparentis boni. ſed euenit, vt & illis qui bonum eſſe volũtate appetibile aſſerunt: id quod vult is, qui non rectè eligit, non ſit voluntate appetibile: nam ſi eſt voluntate appetibile, erit continuo etiam bonũ: at malum ſorte eſt: & illis qui bonũ apparens voluntate appetibile eſſe inquiũt, nihil ſit natura volũtate apppetibile: ſed quod vnicuiq; ita viſum fuerit. at aliud alijs videtur: & aliquãdo etiam ſi ita inciderit, contraria apparent. Quòd ſi hæc non placent, nunquid dicendũ, ſimpliciter quidem ac reuera voluntate appetibile eſſe id quod eſt bonum: vnicuiq; vero id, quod videtur vnicuiq; ac probo, quidem, quod re vera etiam eſt, videri: improbo, quodcunq; inciderit. quemadmodum etiam in corporibus euenit: bene enim affectis ſalubria ea ſunt, quæ re vera ſunt eiuſmodi: morbo correptis diuerſa. ſimili modo amara, & dulcia, & calida, & grauia, & id genus reliqua. ſingula enim probus vir rectè iudicat: & in ſingulis verum ipſi apparet. In vnoquoq; enim habitu propria quædã & honeſta & iucunda ſunt. & in ſingulis plurimum fortaſſe probus vir in dignoſcendo eo quod verũ eſt, differt: quippe qui tanquam regula ac menſura ipſorum ſit: pleriſq; autẽ è vulgo hominibus deceptio ſurrepere ob voluptatem videtur: quibus ſcilicet voluptas, licet non ſit, bonum tamen apparet. eligunt enim iucũditatem quaſi bonũ, dolorem quaſi malum fugiunt.

DIxit. Quidam autem hoĩum putãt ꝙ voluntas ſit boni, qdam putant ꝙ ſit eius quod videtur bonũ. et ſequitur dicentes ꝙ volitum ſit bonũ vt non ſit volitũ, niſi id, quod eſt bonũ per ſe & rectum. cũ enim fuerit quid ex volitis, erit bonũ. hoc aũt eſt inconueniens. forſitan enim accidit multis velle eos hoc, qđ eſt malum: & ipſum videtur bonum. dicẽtes vero volitũ eſſe hoc, quod videtur bonũ, ſequitur hoc non eſſe aliquid volitum per naturam, ſed erit illud, quod volet vnuſquiſque hominum, ſecundum quòd ſibi viſum fuerit, donec velit aliquid, & eius contrarium abominet. intẽdo quòd velit rem vnam eandem vnus, & contrariã eius alter: immo iam volet vnus idem duo contraria in horis diuerſis. ſi ergo ſic ſe habuerit res, non erit aliquid volitum per naturam. & hoc iterum eſt inconueniens. Si igitur non fuerint perſuaſiuę hæ duæ opiniones, oportet vt dicamus quoniam bonum illud, quod eſt bonum per ſe, eſt ſimpliciter volitum & ſecundum veritatem, vnuſquiſque hominum vult ipſum, ſecundum quòd ei videtur bonus. ergo vult bonum illud, quod eſt in veritate: malus vero illud, de quo contingit vt videatur ei quòd ſit bonum. Et hoc quoniam perceptio vel apprehenſio, quam habet bonus vel virtuoſus de bono, & iudicium eius de ipſo, ſimilatur iudicio ſanorum ſentientibus de rebus ſenſibilibus: & iudicium vero mali de ipſo ſimilatur iudicio infirmorũ. Et illi, qui ſunt in diſpoſitione ſanitatis, diſcernũt ſapores rerum, qui ſunt eis in veritate: intẽdo ꝙ ipſi iudicãt de dulci, ꝙ dulce, & de illo, quod eſt amarũ, ꝙ amarũ: illi autẽ, qui ſunt infirmi, faciunt huius diuerſum: intendo ꝙ iudicant de dulci, ꝙ amarum: & ſilr contingit eis in vocibus grauibus, & acutis, & odoribus, et reliquis ſenſibilib9. et qñ ſic eſt, bonus ergo eſt ille, qui iudicat de vnaquaq; rerũ iudiciũ ſanum, & videtur ei verũ in vnaquaq; earum: eò quòd in vnaquaq; diſpoſitionum ſunt res venuſtæ, & res delectabiles, non ſm ꝙ imaginatur de ipſis. D. & dignũ eſt vt ſit bono magna percellentia ſuper alterum in eo ꝙ iudicet de vero, & in dimiſſione eius, qđ dimittit vnuſquiſq; ex rebus: etenim ipſe exiſtit tanq̃ regula & menſura rebus, per quam iudicatur de ipſis. et veriſimile eſt, ꝙ error in hoc accidẽs multis hoĩum nõ accidat niſi delectationis cauſa: eò ꝙ ipſæ videntur bonæ, & non ſunt: ita ꝙ voluut delectabile quaſi bonum, & à triſti fugiunt quaſi à malo.

Bonus eſt ille, q iudicat de vnaquaq; rerũ iudiciũ ſanum.

De ijs quæ in noſtra ſunt poteſtate. Cap. V.

CVm igitur voluntate appetibilis finis ſit, conſultabilia autem & eligibilia ea quæ ad finem ſpectãt: actiones quæ circa hæc fiunt, & ex electione, & ſpontaneæ etiam proculdubio ſunt. at virtutum operationes circa hæc verſantur: efficitur igitur, vt virtus quoque in nobis & ſimiliter vitium ſit. In quibus enim in noſtra poteſtate ſitum eſt agere, ſitum eſt etiam non agere: & in quibus non agere, ſimili modo etiam agere. quapropter ſi agere cùm honeſtum ſit, in noſtra eſt poteſtate, non agere quoque cùm turpe ſit, in nobis erit collocatum. ſi item non agere, cùm honeſtum ſit, in nobis eſt, agere quoque, cùm turpe ſit, erit noſtrę facultatis. Quòd ſi honeſta agere & turpia, & ſimili modo non agere in noſtra eſt poteſtate: id autem erat, vt boni & mali ſimus: in noſtra poteſtate quoq; erit, vt & frugi ſimus, & nequam. Nam dicere neminem neque ſponte improbum, neque inuitum beatum eſſe, alterum falſum eſſe, alterum verum videtur: quippe cùm beatus nemo inuitus euadat: improbitas vero ſpontanea ſit. Alioqui ijs quæ nunc dicta ſunt, repugnandum eſt: dicendumq; hominem principium minime eſſe: neq; actionũ ſicut filiorũ eſſe generatorem. Quòd ſi hęc videntur, neq; in

Nemo beatus inuitus euadit.

In alia pricipia referre actiones nostras possumus, q̃ in ea quę in nobis sunt: quorum principia in nobis sunt, etiã ipsa in nobis esse, & spõtanea necesse est. His attestari & priuatim singuli, & ipsi; legumlatores videtur: qui eos, qui mala perpetrant, castigant ac puniunt, si tamẽ neq; vi coacti ea egerint, neq; ex ignoratione, cuius ipsi sibi causam nõ exhibuerint: eos aũt qui honesta agũt, honoribus prosequuntur: vt & hos incitent, & illos ꝓhibeant. Atqui ad ea, quæ neq; spontanea sunt, neq; sunt in nobis, agenda hortatur nemo: quippe cùm nihil antiquũ sit, vt persuasi simus aut calefieri, aut dolere, aut esurire, aut quoduis aliud eiusmodi: nihilo enĩ minus ea patiemur. Nã ob ignorationem etiam puniunt, si sibi ipse ignorationis causa quispiã fuisse videatur. Vnde ebrijs duplices pœnę institutę sunt. in ipso enim qui inebriatur pricipium est: cùm sui quisq; in eo dominus sit, vt non inebrietur: id quod ignorationis est causa. Eos quoq; puniunt, qui aliquid eorum ignorant, quæ ad leges pertinẽt: quæ quidem & sciri debeant, & difficilia non sint. Simili modo etiam in alijs, quæcũq; ignorare per negligentiam videntur, eò ꝙ in ipsis sit non ignorare: quippe qui adhibẽdæ diligẽtię domini sint, ac potestatem habeãt. Sed fortasse eiusmodi aliquis est, vt diligẽtiã nõ adhibeat. at vt eiusmodi sint hoĩes, atq; & iniusti et intẽperantes euadant, ipsi in causa sunt: dum & dissolute ac remisse viuuũt, & maleficia perpetrant, et in compotationibus, talibusq; alijs libidinibus ætatem degũt. operationes enim, quę circa singula sunt, tales homines reddũt. atq; hoc ex ijs esse manifestum potest, qui ad quodlibet certamen, aut actionẽ sese exercẽt: id enim operari assidue solẽt. ignorare igitur ex operationibus circa singula habitus existere, valde stupidi hominis est. Absurdum pręterea est, & eum qui iniuste agit, iniustum esse nolle: & eum qui intemperanter, intemperãtem. sed siquis nõ ignorans ea agit, ex quibus iniustus efficitur: sponte iniustus est. nõ tamẽ si voluerit, iniustus esse desinet, & iustus erit. Nam neq; qui ægrotat, sanus efficitur: licet, si ita contigerit, spõte ęgrotet tum intemperanter viuendo, tum medicorum præceptis non obtemperando: verum tũc quidem licebat ei non ægrotare: vbi tamen semel neglexit, non amplius licet. Quemadmodum neq; qui lapidem proiecit, resumere eum amplius potest, quamuis in eo emittendi ac proijciendi facultas fuerit: pricipium enim in ipso erat: eodem modo quoq; & iniusto & intẽperanti à principio licebat nõ esse eiusmodi: vnde spõte eiusmodi sunt: vbi vero semel tales euaserunt, nõ amplius nõ esse tales eis licet. Sed neq; animi solum vitia spontanea sunt, verũ corporis etiã in nonnullis, quos s. increpare consueuimus. qui enim natura deformes sunt, eos reprehendit nemo: sed illos qui per ocium & negligentiam tales euaserunt: simili modo si turpitudo vel ex infirmitate, vel ex membri alicuius mutilatione contigerit. nullus enim ei, qui vel natura vel ex morbo, vel ex vulnere factus sit cęcus, cæcitatẽ exprobrabit, sed miserebitur potius: at eum obiurgant omnes, qui ex temulẽtia, vel alia quapiam intemperantia excęcatus fuerit. atq; ita fit, vt vitia corporis, quę i nostra potestate sunt, vituperentur: quæ nõ sunt, minime. ꝙ si ita est, in alijs quoq; vitia, quę reprehenduntur, in nostra erũt potestate. Quòd si quis dixerit: omnes id appetũt, quod bonum esse ipsis videtur: visionis autem dominium habet nemo: sed talis vnicuiq; finis apparet, qualis quisque est. Verum si vnusquisq; habituum sibi quodam modo in causa est, visionis quoq; quodã modo erit: sin aũt nemo sibi est ĩ causa, vt mala faciat, sed ex ignoratione finis ea agit, ex ijsq; summũ bonũ cõsequuturum existimat: appetitio vero finis minime spontanea est, sed oportet vt vnusquisq; idoneus natus sit, habeatq; quasi visum, quo recte valeat discernere, & id qđ vere bonũ est eligere: sicq; is est bono ingenio prędítus, cui bona hęc naturę affectio insita est: qđ enim maximum est, et pulcherrimum, quodq; ab alio accipere aut discere nullo modo licet, id quale natura est, tale ipse habebit: atq; ita qdem bene & recte natura esse affectum ipsa erit perfecta ac vera naturę habilitas atq; aptitudo. Si inquam hęc vera sunt, cur magis virtus q̃ vitiũ sponte acquiratur, non video. vtrinq; enim tam bono, q̃ malo simili modo finis vel natura vel quomodocunq; & apparet, & statuitur: ad quem postea cętera referẽtes quomodocunq; agũt. siue igitur finis non natura vnicuiq; apparet, qualiscũq; is sit, sed aliqd etiã apud ipsum est: siue naturalis qdẽ finis est, quia tñ reliqua probus vir sponte agit, virtus spontanea est: nihilominus vitiũ quoq; spõtaneũ sit, necesse est. nam similiter quoq; malo in actionibus inest facultas, vt ex sese agat: etiam si in fine nõ sit. Si ergo quemadmodũ dicitur, spõtaneæ sunt virtutes: habituũ enim coauctores quodã modo nos sumus, ex eoq; ꝙ sumus qualitate quadã affecti talẽ etiã finẽ statuimus: vitia quippe quæ simili ratione efficiantur, ipsa etiam spontanea erunt. Ac communiter quidem de virtutibus à nobis dictum est: genusq; ipsarum figura quadam, i. ipsas mediocritates esse, atq; habitus: † à quibus item fiant: ad ipsasq; agendas

* a.l. ex quibus.

das

das idoneos eſſe hoīes ſm ipſas: ī nobiſq; etiā eas eſſe, & ſpontaneas: atq; ita demū, vt recta ratio pręſcripſerit. Non ſimili aūt modo actiones ſpōtaneę ſunt, atq; habitus. actionū enim à principio vſq; ad finē domini ſumus, cū ſingula queq; cognoſcamus: at habituū pricipij tm̄ facultas in nobis eſt: ſingulorum aūt additio non nota: quemadmodum in ęgrotationibus. qm̄ tamen ī noſtra erat poteſtate vel ita, vel nō ita vti: etiā habitus ipſi ſpontanei ſunt.

DIxit. Cùm ergo ſic finis volitū eſt, et omne quod ducit ad finem conſiliabile & electum: tunc actiones, quę ſunt in his, ſunt fientes ſpōte & per electionē: operationes autē virtutis in his fiunt: intendo in actionibus electionis & ſpōtaneis. eſtq; virtus rerū, quas facere in nobis eſt, & ſimiliter vitium, Et hoc, quoniā res, quas facere in nobis eſt: & non facere eas in nobis eſt. intendo q̄ rerum, quarum in nobis eſt potentia faciendi eas, in nobis quoq; eſt potentia nō faciēdi eas: et ī qbus rebus dicimus ſic, in his quoq; poſſumus dicere nō. & ſi fuerit in nobis facere res pulchras, ergo et facere res turpes in nobis eſt. Cūq; fuerit in nobis facere res pulchras, & res turpes, & fuerit in nobis facere eas & non facere: ſitq; hæc intentio eſſe nos bonos & eſſe nos malos: intēdo, q̄ qn̄ fecerimus pulchra, & nō fecerimus turpia, ſumus boni: et econuerſo, qn̄ fecerim⁹ turpia, & nō fecerimus pulchra, ſumus mali: ergo manifeſtū eſt, q̄ in nobis eſt vt ſimus boni et mali. D. Sermonis aūt dicentis q̄ nemo malus ſpōte, neq; bene inſpōtanaee, videtur quiddā falſum eſt, quiddā vero verum. & hoc, quoniam nemo inſpontanaee fit bonus: malitia autē ſponte fit. D. Sic ergo dicendum nobis eſt in his rebus. at oportebit eſſe dubitationem in eo q̄ nunc diximus. & hoc, vt non dicamus hominem principium eſſe neq; generatorem actionum, ſicut eſt generator filiorum. niſi q̄ patens eſt, quod quando inueniunē ei iſtę actiones: & nō eſt poſſibile nobis vt reducamus eas ad alia pricipia, pręterq; quę in nobis ſunt: tunc de manifeſtis eſt, q̄ id de rebus, cuius principiū in nobis eſt, ipſum quoq; in nobis eſt, & eſt de fientibus ſponte. D. Videtur autem vnuſquiſq; ex hominibus communiter & legum latores proprie teſtificari huic dicto, cùm puniant facientem malitiam verbo ad verbum, quando nō peruenerit hoc factum coacte, et propter ignorantiā eius, et vl' cuius ipſe cauſa huius facti. laudant autem eos, qui agunt actiones pulchras, quatenus inſtigant hos ad hoc factum, illos autē diuertant à facto illo. Si ergo non eſſet ex parte ipſorum facere malitiam & virtutem, non inſtigarent eos ad virtutē, neq; prohiberet eos à malitia, nec punirent pro ipſa. nullus enim hortatur alium ad agendum aliquid, quod in ipſo nō eſt, intendo ad quod non poteſt, & q̄ nō fit ab eo ſpōte, cùm nihil proſit exigere ab homine, vt nō calefiat corpus ſuum aut vt non doleat neq; timeat: & vniuerſaliter vt non accipiat ipſum aliquid ex his, quę currunt hoc curſu. etenim hic accipiunt nos proculdubio, nec eſt nobis poſſe, vt non accipiāt nos. D. Et puniuntur quidem domini legum pro ignorantia: cùm de quo putant q̄ voluntas ſua fuit cauſa ignorantię: vt in ebrijs. duplicāt enim penes eas, eō q̄ principium huius facti in ebrio eſt, cùm fuerit in ipſo nō inebriari. hoc autem ignorātię cauſa. Et puniunt etiam eos, qui ignorāt res neceſſarias in lege, quarum intellectus non eſt ei difficilis. Et ſimiliter puniūtur pro facto rerum, de quarū putant factoribus q̄ ignorēt eas propter diſcendi pigritiam: eō q̄ in ipſis erat non ignorare eas, cùm in ipſis eſſet ſtudere in eis. quinimo in ęis erat vt eſſent cauſę ipſarum: ideo q̄ qn̄ ipſi fuerint boni, erunt cauſę facti boni: in ipſis ergo eſt vt agāt bonū, et vt ſint in diſpoſitione, per quam fiant factores boni, & cauſæ ipſius. eodē modo, qui operatur malum, fit per factum ſuū cauſa vt ſit iniuſtus. et qui durat in potatione vini, eſt cauſa ſibi vt fiat intemperatus. nam actiones in vnaquaq; rerum faciunt agētes eſſe illarum diſpoſitionum & habituū proportionatorum ad bonum & ad malum. et hoc manifeſtum eſt ex eo, qd' acquirere facit exercitatio & frequētatio in vnaquaq; rerum ex rebus, quæ agūtur ſm quēcunq; modum aguntur. intendo q̄ frequentia acquirere facit habitum, per quem fit perſeuerātia in illo actu. D. ignorare igitur q̄ diſpoſitiones & habitus non fiūt hoī, niſi ex actione ſua in qbuslibet rebus ſingularib⁹, eſt de natura eius, q ſenſum nō hēt. Amplius de his, q̄ pter rōnē ſunt, eſt vt iniuſtus nolit eſſe iniuſtus, et agat actiones iniuſtitię: et vt intempatus nolit eſſe intempatus, & agat actiones intēperantię. et ſi nō fit homo iniuſtus, & eſt ignorās actiones, quas agit, fit vtiq; per eas iniuſtus: & non fit homo iuſtus, qn̄ voluerit vt faciat actiones iuſtitię. & ipſe nō cohibet ſe ab iniuſtitia. nec infirmus etiam fit ſanus, qn̄ voluerit ſanitatem, & ipſe non cuſtodit regimen ſuū. cūq; hoc ſic fuerit, tunc ille, qui non cuſtodit regimen ſuum neq; recipit quod dant ei medici, qn̄ infirmatus fuerit, infirmatur equidē ſponte, et de voluntate ſua. et qdē poſſe fuit ei in illa hora nō infirmari: veruntamen non eligit illud, immo in hac diſpoſitione eſt, tanq̄ qui proijcit lapidem, neq; eſt ei poſſibile vt reſumat ipſum: ſed tū in pricipio rei erat poſſe ipſi non accipere ipſum ad proijciendum cum eo. Principium ergo rei in accipiēdo lapidem & proijciendi, eū ipſo in eo erat. & ſimiliter eſt diſpoſitio ī iniuſtitia & in intemperantia: etenim in ipſo erat in principio rei nō facere illud. ſm hoc igitur iuſtus fit iniuſtus ſpōte, & temperans intemperans. qn̄ aūt conuerſi fuerint ad hāc diſpoſitionem & habitum, iam non poſſe eſt eis non eſſe tales: ſicut ſe habet in eo qui proijcit lapidē. D. Et non ſolum malitię aīæ fiunt ſponte, verum etiam in quibuſdam hoīum malitiæ corporis fiunt ſponte: & ſunt illi, quibus improperamus illud, qd' accidit eis de hoc. Nemo nāq; improperat ei, q deformis fuerit naturaliter: īproperat aūt ei, & vitupat eū, q talis fuerit ex ſegnitia et negligētia: et ſic ſe hēt in ægritudine fiente p naturā, nemo nempe improperat cæco per naturam, aut cauſa ęgritudinis, aut cauſa plagæ, ſed potius miſeretē illi vero, quē accipit cęcitas ex multa vini potatione, aut propter aliquam aliam cauſam intemperantię, vnuſquiſq; improperat, & maledicit. Pro malicijs ergo corporis, quę ex parte noſtri ſunt, vituperamus habētes: ſed pro his, quæ non ſunt ex parte noſtri, non. & cùm ſic ſit, in diſpoſitionibus corporis, in reliquis quoq; malicijs, in quibus vituperamus habentes eas, actiones in nobis ſunt. Si autem dixerit quis q̄ omnes hoīes deſyderant illud, de quo eis videtur q̄ ſit bonum: ſed viſio non eſt in poſſe eorum. at vero vnicuiq; eorum talis finis videtur qualis diſpoſitionis ipſe fuerit: & hoc eſt per neceſſitatē conſequēdi diſpoſitiones ſuas. Si ergo fuerit vnuſquiſq; hoīum per aliquem modorum cauſa diſpoſitionis ſuæ ipſius, & fuerit phantaſia ſua ſequens ſui diſpoſitionem, erit etiam cauſa phantaſiæ ſuæ. ſi autem non, non erit aliquis hominum cauſa faciendi malum: verū non erit cauſa eius niſi pp ignorātiam eius finis. ideoq; putatur q̄ eſt optima rerum homini, vt ſit deſyderiū eius ad finē per hoc, quod videtur ei de ipſo non voluntarium ſolū: immo indiget vt ſit ei per naturā hæc pars aīæ ī fine bonitatis: quemadmodū indiget vt ſit viſus, quo diſcernit diſcretione bona. & cùm ſic ſit, indiget vere bonus eo, ſecundum q̄ naturatus eſt ad ipſum: & hæc eſt perfecta & vera bonitas naturæ. Cūq; ſit hoc

verũ, nõ erit magis ſponte virtus ꝗ malitia, nã ſm modũ vnum exiſtit finis bono & malo, ſiue per naturam, ſiue qualitercunq; poſitum fuerit, aut viſum: & cęteræ rerum, quę ſunt ante finem, quas faciunt, ſm quẽcunq; modum fiunt. non enim faciunt eas niſi propter finem. ſi ergo nõ fuerit finis, ſiue bonus ſiue malus fuerit, vnicuiq; hominum per naturam: aut fuerit per naturam et faciat bonus hoc, quod ante finẽ ſponte, & malus ſimiliter, tunc virtus fit ſponte, & malitia etiam fit ſponte, non minus hac, cùm inueniatur malũ in actionibus, & in finem per ſe. Si igitur, vt dicitur, fuerint virtutes fientes ſponte, eò ꝙ nos cauſę ſumus diſpoſitionũ, propter quas dicitur de nobis, ꝙ ſumus virtuoſi aliquo modorum, & ꝙ quales nos ſumus, talem finem ponimus, i. facimus ipſum, & eſt in diſpoſitione in qua nos ſumus: erunt ergo iterum tunc malitiæ ſpõte, ſicut et virtutes. D. Iam ergo determinauimus rem virtutum determinatione communi, et mentionem fecimus generis earũ ſm viam deſcriptionis: & diximus ꝙ ſunt medietates, & ꝙ ſunt diſpoſitiões, i. diſpoſitiones medię: & ꝙ ſunt operationes rerum illarum, à quibus fiunt per ſe: & ꝙ actus earum in nobis: & ꝙ fiunt ſponte, & ſm ꝙ iubet recta ratio. D. Non fiunt autẽ actiones ſponte ad ſimilitudinem habituum. nos etenim domini ſumus & potẽtes actionum à principio actionis vſq; ad poſtremũ eius, ad ſciendũ partes actionum. Super habituum aũt principia potẽtes quidem ſumus: partes vero ipſorum & additamenta incognita ſunt: & proprie habituũ malorum: quemadmodum in ęgritudinũ diſpoſitione. intendo qm̃ principia ipſarum in nobis ſunt, quando nõ conſeruamus nos per dię tas & exercitia: additamenta vero earũ ignota: verũtamen ex quo fuerit res in principio earum in nobis, erunt vtiq; ex his, quę fiũt ſpõte.

De fortitudine, & forti. *Cap. VI.*

SEd iam repetita oratiõe, de ſingulis virtutibus, quænã ſint, & quales, & quo modo diſſeramus: ita enim fiet, vt etiam quot ſint, facile cõſtet. Ac primũ dicamus de fortitudine: quam qdem eſſe mediocritatẽ quę circa timores, fiduciasq; verſetur, ſuperius dictũ iam eſt. Timemus aũt ea ſ. quę terribilia ſunt. ea vero ſunt, vt ſimpl'r dicamus, mala: vnde etiã timorem expectationẽ mali eſſe definiunt. ac timemus qdem mala omnia: vt infamiam, paupertatem, morbum, ſolitudinem amicorum, mortem. Non circa omnia tñ eſſe vir fortis videt̃: quippe cũ nonnulla oĩno timere debeamus, quę & timere honeſtũ, & nõ timere turpe eſt: vt, infamiã. qui enim eam timet, modeſtus ac verecundus: qui nõ timet, impudens eſt. à nõnullis tñ per translationem fortis appellatur: cùm ſimile quid cũ forti viro etiã ipſe habeat. nam etiã fortis intrepidus qdam eſt, timoreq; vacuus. Paupertatem autẽ fortaſſe timere nõ licet, neq; morbum, neq; oĩno quippiã, quod neq; à vitio proficiſcatur, neq; per nos ipſos fiat. Sed neq; qui ĩ his eſt intrepidus, fortis eſt: ſed ex ſimilitudine tñ fortis dicitur. nonnulli ſiquidẽ ſunt, qui licet in bellicis periculis ſint timidi: liberales tñ ſunt, & in abijciendis pecunijs fidẽter ſe gerunt. Neq; ꝑterea ſiquis filiorum aut vxoris contumeliã, aut inuidiam, aut tale quippiã timet: is timidus eſt: neq; fortis, ſi flagris cædẽdus confidit. Circa qualia igitur terribilia fortis verſat̃? An circa maxima. nemo enim tolerantior malorũ eſt. mors aũt maxime oĩum rerum eſt horribilis: quippe cũ terminus ſit: nihilq; amplius hoĩ mortuo neque bonũ, neq; malum eſſe videatur. Sed neq; circa mortẽ quamlibet verſari fortis videtur: vt ſi in mari, vel morbo cõtigerit. Circa qualem igitur verſabit̃? An circa eam, quę in pulcherrimis rebus contingit: cuiuſmodi ſunt, quę in bello oppetuntur: in maximo ſ. & pulcherrimo periculo. His cõſentiunt etiam honores, qui & à ciuitatibus, & à regibus inſtituti ſunt. Ille itaq; ꝓprie vir fortis dicetur, qui circa præclarã mortẽ impauidus fuerit, circaq; ea quæ mortẽ afferunt, cũ proxima ſunt. eiuſmodi autẽ maxime ſunt, quę in bello occurrere cõſueuerunt. Veruntamen & in mari & in morbis vir fortis impauidus eſt: non ita tñ, vt maritimi homines: hi enim deſperata ſalute ſua ęgre eiuſmodi genus mortis ferũt: illi bona ſpe ob nauigãdi peritiam freti ſunt. Fortes pręterea in ijs viriliter ſe gerunt, in quibus vires ſpectãtur, aut præclarum eſt mori: quorum neutrũ in talibus generibus necis exiſtit.

Mors maxime omnium rerũ eſt horribilis.

DIxit. Reuertamur itaq;, & dicamus de vnoquoq; iſtorum habituũ quid eſt, & in quibus rebus exiſtit, & qualiter eſt: et manifeſtabitur ex hoc quot ſunt. Loquamur aũt primo in fortitudine. D. Diximus aũt ĩ eo, quod pręterijt de re fortitudinis, ꝙ eſt medietas in eo, qđ eſt inter timorem et audaciã. Et timemus ꝗdem res timoroſas. & hæc ſunt vniuerſaliter mala, & propter hoc definiunt timorem, dicẽtes ꝙ eſt ſuſpitio mali incidere apti. ac eius timet̃ incidia, vt eſt mala: vt infamia, aut pauꝑtas, aut ęgritudo, aut priuatio amicorũ, aut mors. Non videtur aũt circa omnia hæc hoĩem fortem eſſe. quędam nãq; oportet timere: & eorum timor decens eſt, non timere vero indecens, vt actiones infamabiles. qui enim timet has & formidat, hic verecundus eſt: qui vero non timet eas neq; formidat, eſt inuerecundus. quidam tñ iam nominauerunt hunc fortẽ per modum participationis in nomine: ideo ꝙ in eo eſt aliquid, quod ſimilatur ei quod eſt in forte: & hoc, qm̃ fortis non timet. Fortaſſis autem in paupertatem & ægritudinem nõ oportet timere, neq; penitus aliquid eorũ, quę contingunt à malo nõ fiente ab hoĩe, neq; per eius adiutorium. Veruntamen qui timet iſta fortaſſis: neq; nominamus eum fortem, niſi ſm viam ſimilitudinis. et hoc, qm̃ hoĩum quidam timidi ſunt in bellis, & cũ hoc proportionãtur ad audaciam: intendo ꝙ ſunt audaces ad expendẽdum pecuniã, quam habẽt inter manus. Et neq; qui timet verecundiam circa filios, & amicos, aut circa aliqd ſimile, is timidus eſt. neq; qui pręceps eſt in flagellorum verbera, cùm procacitate fortis eſt. D. Si itaq; iſto modo eſt tũc in quo ex timoroſis, oportet vt dicamus hominem fortem. Dicamus igitur ꝙ hoc erit in maximis eorum. nullus enim inuenitur tolerantior eo terribilium: intendo eum, qui tolerat maxima ipſorum: terribilia autem & maxima ſunt ea, ex quibus ſuſpicatur mors, eò ꝙ ipſa eſt finis: ſed videt̃ mortuo poſt mortẽ aliquid accidere, aut de bono, aut de malo. Nõ autem videtur fortis ille, qui non timet quãcunq; mor-

tem,

tem, vtputa mortẽ in mari, aut ægritudinibus: ſed fortis eſt ille, qui non timet mortem, quæ eſt ex parte rerum decentium valde: et eſt mors contingens in bello. & hoc, quoniam hæc mors eſt in maximo & optimo periculo. Et iam conuenerunt homines in hoc, ꝙ maxime exaltandus, & magnificãdus, qui mortem ſuſtinuerit in bellis cum regibus. & dicitur quidem ſecundum veritatem fortis ille, qui mortem decentem non declinat, neq; res quæ ſubito mortem ingerunt cum appropinquant ſibi: & hæc proprie ſunt ea, quæ in bello. Et non ſolum fortis eſt ille, qui hanc mortem nõ declinat, verum etiam ille, qui nõ metuit mortem ſiẽtem in mari, & in ægritudinibus. Et non eſt habitudo huius ad timorem mortis in mari, ſicut habitudo marinariorum: & hoc, quoniam fortis diffidit de euaſione in mari, & grauis eſt ei modus huius mortis: & marinarij autem cõmenſurant euaſionẽ ꝑꝑ longam experientiam. ſed neuter tñ modorũ iſtius mortis decens eſt vel pulcher,

De terribilium diuerſitate, et fortitudinis extremis. Cap. VII.

ID autem quod terrorem incutit, non omnibus eſt idem: dicimuſq; aliquid ſupra hominem eſſe: quod quidem vnicuiq; ſanæ mẽtis homini terribile eſt. at quæ hominem non excedunt, magnitudine differũt, & eo quòd magis vel minus efficiuntur. ſimili modo ea quæ fiduciam nobis afferunt. Fortis autẽ vir, vt homo, erit interritus: timebit tamen etiam ipſe huiuſmodi mala. ſed vt oportet tamen, & vt ratio præſcribit, honeſtatis cauſa ſuſtinebit, ac feret: quippe cùm hic finis virtutis ſit. efficitur autem vt magis & minus hæc timeamus: item vt ea quæ non ſunt terribilia, quaſi terribilia ſint, timeamus. Peccataq; committuntur aliud cùm timemus ea quę non oportet, aliud cũ non ſicut oportet, aliud cùm non oportet, vel aliquid eiuſmodi. ſimiliter quoq; circa ea quæ fiduciã afferunt. Qui igitur ea quæ oportet, & cuius cauſa oportet, & vt oportet, ſuſtinet, ac timet, & ſimili modo etiam cõfidit: fortis eſt: quippe cùm † pro dignitate & ſicut ratio prę́ſcribit, fortis vir & patiatur, & agat. Finis autem vniuſcuiuſq; operationis eſt, qui ſecundum habitum exiſtit: at viro forti fortitudo ipſa honeſta res eſt: talis igitur erit etiam finis: quippe cùm fine ſingula definiantur: honeſtatiſq; cauſa fortis vir ſuſtineat, atq; agat ea quæ ex ipſa fortitudine ſunt. Ex illis vero qui exuperant, qui intrepiditate excedit, nomine vacat: multa enim huiuſmodi nominibus vacare ſuperius à nobis dictum eſt: poſſet tamen eſſe inſanus quidam, atq; indolẽs, ſiquidẽ neq; terræ motus neq; vndationes timeat: id quod Celtas facere dicunt. At qui confidẽdo in terribilibus rebus excellit, audax eſt: qui quidem audax & arrogans eſſe, & fortitudinis affectator videtur. ſicut enim ille circa formidabiles res ſe gerit, ita hic ipſe videri vult: in quibuſq; poteſt, illũ imitatur. vnde efficitur, vt pleriq; ex ipſis timidaudaces ſint: in his enĩ audacter ſe gerẽtes formidoloſa non ſuſtinẽt. Qui autem timendo excedit, is eſt ignauus: nam & quæ non oportet, & ſicut non oportet, timet: & reliqua eiuſmodi omnia ipſum conſequuntur. confidendo etiam deficit. ſed in doloribus excedens magis eſt manifeſtus: quippe cùm deſperabundus quidam ſit, ignauus: omnia enim timet. econtrario fortis: confidere enim bene ſperantis hominis eſt. Circa hæc igit & ignauus & audax & fortis verſantur: diuerſo tamen modo. illi enim excedunt, & deficiunt: hic mediocriter ſe gerit, atque vt oportet. atq; audaces quidẽ præcipites ſunt, voluntq; ante ipſa pericula periclitari, in ipſis vero conſtituti abſiſtunt: ſed fortes in operibus ipſis acres ac celeres, antea qeti ſunt. Itaq; ſicut dictum eſt, fortitudo mediocritas eſt circa terribilia, & ea quę fiduciam afferunt, in ijs rebus, quas diximus: & ea de cauſa quia honeſtum eſt, eligit, ac ſuſtinet: vel quia id non facere turpe eſt. Mori autem vt vel paupertatem, vel amorem, vel moleſti quippiam fugiamus, fortis viri minime eſt, ſed potius timidi: quippe cũ laborioſa fugere mollicies ſit. neq; hanc mortem ſuſtinet quiſpiam quia honeſtum ſit, ſed vt malum euitet ac fugiat. fortitudo igitur tale quippiam eſt.

† 2. l. ex habitu.

DIxit. Et non eſt res timoroſa vna & eadẽ omni homini: ſunt enim hę res excellentes naturam hominis: & huiuſmodi expaueſcit omnis intellectũ habens. ea vero, quæ excedunt naturam hominis, diuerſificantur ĩ magnitudine, & multitudine & paucitate: & ſimiliter res ſuper quas audet̃. Cor itaq; fortis nõ trepidat, neq; mutatur, quemadmodum aliorum hominum: verũtamẽ metuit terribilia prout oportet, & ſm ꝙ dictat intellectus, et ſuſtinet propter honeſtatem et decorum: hic enim eſt finis virtutis & eius intentio. D. & timetur à rebus timoroſis magis & minus ꝙ̃ oportet: & timetur etiam à rebus nõ timoroſis quaſi à timoroſis. Et vniuerſaliter peccatur in hoc, quando fuerit metus rei, de qua non oportet timeri, & quomodo non oportet, ſiue minus ſiue magis, & vbi non oportet, aut ꝙ currit hoc curſu. & ſimiliter ſe habet res ĩ audacia ſuper timoroſa, ſi inuenitur ibi directio, & peccatum. nempe qui tolerat ea, quę oportet tolerari, & gratia cuius oportet & timet ea quemadmodũ oportet, et quando oportet, & gaudet ſuper ea, & eſt in hac diſpoſitione, hic fortis eſt. et hoc, qm̃ fortis eſt, qui agit et patitur, quemadmodum dictat, & oportere facit habitus & diſcretio. Et finis omnis actionis eſt ꝙ ſit ſecundum habitũ: et fortitudo eſt res decora forti. & ſimiliter finis eius eſt etiã res decora. & hoc, qm̃ omnis res definitur quidẽ per finẽ. fortis igitur hoc quod ſuffert, decoris gratia ſuffert: & agit quidem hoc, quod exiſtit fortitudo. D. Addens autem ſuper fortem, in priuatione quidem metus, nomen non habet in idiomate noſtro. intendit priuatum motum omnino, i. in omni re. & iam diximus in pręcedentibus, ꝙ multa carent nomine. Veruntamen qui nihil penitus timet, neq; terrę motus neq; ꝓcellas, hic eſt amẽs & inſenſibilis ad dolorem: ſicut narratur de Celtis. Ille vero, qui ſuperfluit ĩ bello ſuper res timoroſas, eſt procax. & putatur de procace ꝙ ſit ſimulator forti-

tudinis. vult enim vt appareat audax ſuper res timoroſas atq; fortis. nititur igitur aſſimiliari et quantum poteſt, & eum hoc inueniũtur plures eorũ timidi procaces. & hoc, quoniam irruunt audacter, ſed non ſufferunt terribilia, ſuperexcedẽs autẽ in metu eſt timidus. et hunc de neceſſitate ſequitur vt ſit timens, à quo non eſt timendum, & vt non oportet, & quando non oportet, & vbi nõ oportet. & eſt deficiens à ſecuritate & à vita delectabili, & ſuperfluit in triſtitia, i. triſtatur & timet nimis. & propter hoc fit res eius manifeſtior in his. Timidus itaq; modicã habet fiduciã & difficilem, & expaueſcit ab omni re: fortis vero contrarius eſt ei: eò ꝙ audacia exiſtit ei, qui multam habet confidentiã, & facilem. Timidus itaq;, et procax, & fortis circa has tres inueniuntur ac diuerſificantur in ipſis. nam procax ſuperfluit in ipſis: & timidus deficit: & fortis medius exiſtit in eis, agens eas quemadmodum oportet. & procax præceps eſt, & anhelat ad ingreſſum terribilium: ferè autem experiens declinat eas ab eis. & fortis vero, quãdo experitur actiones, redditur acutus & agilis, & ante hoc exiſtit moroſus. Fortitudo igitur, vt diximus, medietas eſt in eo quod eſt inter timoroſa & audacia. & hæc ſunt, de quibus diximus, ꝙ fortis eligit in eis decentia & tolerat ea: & diuerſum huius turpe reputat. Dixit. Eligere autem mortem fugiendo egeſtatem, aut amorem, aut aliquas triſtitiarum non de natura fortis eſt, ſed potius timidi. & hoc, quoniam fugere ab inferente dolorem vel triſtitiam turpe eſt. et tolerat hoc fortis, quia pulchrũ ſit: ſed fugit à malis. Quod ergo ſe habet iſto modo, fortitudo eſt.

De quinque modis fortitudinis non vera. Cap. VIII.

DIcuntur autem etiam aliæ fortitudines quinq; modis. Primum ciuilis: maxime enim ea ſimilis eſt: quippe cùm ciues tum ob mulctas & opprobria, tum ob honores legibus inſtitutos pericula ſubeant: atq; ob id fortiſſimi eſſe videãtur illi, apud quos ſicut ignaui ignominia, ita fortes honore afficiuntur. tales etiam Homerus inducit: vt Diomedem, & Hectorem.

» Næ mihi Pulydamas faciet conuicia primus.

& Diomedes:

» Sic aliquando inter Troas iactabitur Hector;
» Tydides metuens à me eſt in caſtra fugatus.

Atq; hæc quidem fortitudo illi maxime, quę prius dicta eſt, aſſimulatur, ꝑpterea ꝙ ob virtutem exiſtit: ob verecũdiam ſiquidem, & honeſti appetionem, honoris ſcilicet, & opprobrij, quod turpe eſt fugiendi cauſa. Eodem referre etiam eos quiſpiam poſſet, qui ab ijs, qui principatum obtinent coguntur: peiores tamen in eo ſunt, ꝙ non ob pudorem, ſed ob timorem id faciunt: atq; vt non quod turpe, ſed quod moleſtum eſt, fugiant. cogunt enim illi qui poteſtatem in alios habent: vt Hector:

» Si vero pugnam quem detrectare videbo:
» Is certe nulla poterit ratione cauere,
» Quin auibus, canibuſq; obiectus ꝑda voret.

» Et qui imperant, & ſi receſſerint, verberant, idem faciunt: necnon qui ante foſſas, vel talę quippiã acies inſtruunt: omnes enim cogũt. Verum non ob neceſſitatem, ſed ob honeſtatem forte eſſe oportet. Videtur autem vniuſcuiuſq; etiam rei experiẽtia fortitudo quædã eſſe: vnde etiam Socrates fortitudinem eſſe ſcientiam exiſtimabat. Ac tales quidẽ alij alijs in rebus ſunt: in bellicis vero milites: quippe cùm multę vanę res belli eſſe videantur, quas ipſi maxime exploratas habent. vnde ob id fortes videntur, quia cuiuſmodi res illæ ſint, alij ignorant. atq; ita & ſubire eas, & nihil pati ex peritia militari maxime poſſunt. Item et cauere, & percutere, cùm armis vti valeant, eaq; habeant, quæ & ad faciendum & non patiendum maxime idonea ſunt. vt cum alijs quaſi inermibus armati, & quaſi certandi imperitis athletæ ipſi decertent. In huiuſcemodi enim certaminibus non fortiſſimi quiq; pugnaciſſimi etiam ſunt: ſed qui robore maxime prædití ſunt, corporaq; optima habent. Nam milites timidi tunc efficiuntur, cùm vel creſcit periculũ, vel copijs & apparatibus deſtituũtur: primi enim fugiũt. at ciuilis exercitus manet, mortemq; oppetit. Id quod in Hermæo contigit: huic. n. turpe eſt fugere: morſq; huiuſcemodi ſaluti anteponenda. illi vero initio tanquam ſuperiores periculis ſeſe exponunt: cognita deinde re fugiunt, mortem magis q̃ turpitudinem metuentes. ſed vir fortis talis minime eſt. Et iram quoque in fortitudinem referunt. fortes enim videntur eſſe illi etiam, qui iracunde perinde ac feræ contra vulnerantes feruntur. propterea ꝙ fortes iracũdi eſſe conſueuerũt. ira enim eſt maxime ad pericula ſubeunda perrectrix, ac præcipitatrix. vnde etiã Homerus: vires inijcit ira: &, animos iraq; ciebat: &, ꝑ nares acris ſubijt furor: &, ſanguis ferbuit intus: omnia enim eiuſmodi excitationem atq; impetum iræ ſignificant. ſed fortes quidem honeſtatis cauſa agunt, ira tamen ipſos adiuuat: feræ autem ob dolorem: propterea quòd enim vel percuſſæ ſunt, vel timent incitantur: nam ſi in ſyluis vel ſaltibus ſuis fuerint, non irruunt. Non igitur fortes ſunt: quippe quæ dolore & ira in periculum impulſæ feruntur, nihil mali ac moleſti præuidentes. nam eo modo etiam aſini eſſent fortes, cùm eſuriunt: qui ſi etiam verberentur, à pabulo minime recedũt. Quin etiam adulteri multa ob libidinem audacia perpetrant. non igitur ſunt fortes, qui ex dolore, aut ira in periculum impelluntur. Maxime autem naturalis eſſe hæc videtur, quæ eſt ex ira: videturq; eſſe fortitudo, vbi electionem, & id cuius cauſa faciendũ vnũqdq; eſt, aſſumpſerit. & hoies etiã cũ iraſcũtur, dolẽt: lętãtur cũ vlciſcuntur.

* a. l. incitatrix.

qui

qui autem ob hæc faciunt quippiam, pugnaces quidem ſunt, ſed non fortes: quippe cùm non honeſtatis cauſa, neq; vt ratio præſcribit, ſed ob affectum agant: ſimilitudinem tamen quandam habẽt. Neq; etiam illi, qui bene ſperant, fortes ſunt. nam propterea in periculis confidunt, quia & ſæpe & multos vicerunt: ſimiles tamen ſunt, eò ꝙ vtriq; ſunt confidentes. ſed fortes ob antedicta confidunt: hi autem, quia ſe ſuperiores eſſe, nihilq; mali viciſſim perpeſſuros exiſtimant: id qđ ebrij quoque facere conſueuerunt: in bonã enim ſpem inducuntur: cùm vero ipſis talia non contingunt, quæ ſperauerant, fugiunt. At vero fortis viri erat, ea quæ terribilia homini et ſunt et videntur, ea de cauſa ſuſtinere, quia id facere honeſtũ: non facere turpe eſt. Ideo eſſe etiam fortioris videtur in improuiſis terroribus intrepidum, imperturbatumq; ſeſe præſtare, ꝙ in conſpicuis: ex habitu enim id magis proficiſcitur, minusq; ex præparatione. Nam quæ antea palam fiunt, ex conſideratione qſpiam eligere ac ratione poteſt: quæ repẽte accidũt, non niſi ex habitu. Fortes etiam videntur eſſe illi qui ignorant: & ſanè non longe abſunt à bene ſperantibus: in eo tamen ſunt peiores, ꝙ hi nullam habẽt ſui exiſtimationem: illi habent. vnde etiam aliquandiu manent: hi vero decepti ſi vel cognouerint aliud quid eſſe, vel ſuſpicati fuerint, fugiunt. Id quod Argiui fecerũt, cùm in Laconas quaſi eſſent Sicyonij, incidiſſent. Quales igiť ſint fortes viri, & qui videantur fortes, dictum iam eſt.

Primus modus.

DIxit. Dicitur autem fortitudo aliter quinq; modis. Primus modus eſt fortitudo ciuilis. videtur enim magis proprius homini poſt fortitudinem, quæ eſt ſm veritatem. & hoc, quoniam ciues videntur pericula tolerare propter hoc, ꝙ mandãt leges ex penis & opprobrijs infligendis ei qui fugerit à bellis: & propter honores exhibẽdos ei, qui perſeuerauerit in ipſis. & propterea putatur de eis ꝙ ſint fortiſſimi hominũ, eò ꝙ timidi ſint viri opprobriorum, fortes vero ſunt viri honorum. Hæc autem fortitudo ſimilis exiſtit fortitudini, quam determinauimus primitus: eò ꝙ ipſa fit quidem propter virtutem modo quodam, cùm ſit quidem propter verecundiam, & deſyderium pulchri: videlicet propter conſecutionem honoris & fugã opprobrij, cùm ſit opprobrij turpe. Neq; ſimiles exiſtũt eis, qui fortitudinem exercent propter neceſſitatem et coactionem principantium ipſis & minantium pœnas, ſi non perſeuerẽt. & propterea viliores ſunt iſtis, qui fortitudinem exercent timoris cauſa non verecundiæ, & fugientes triſte non turpe. & hoc, quoniam domini impellunt conſecutores ſuos ad fortitudinem. ſicut fecit Hector, quando dixit, quem vero videro fugientem à bello, proijciam ipſum lupis & auibus ad deuorandũ. Et idem factũ faciunt illi, qui mandant vt percutiãtur illi, qui fugiũt à bellis, & illis, qui fortitudinẽ exercent propter coactionem & neceſſitatem: quia actiones ipſorum perſeuerare faciunt in fortitudine. Non ſunt autem iſti fortes. oportet enim vt fortis faciat hoc quod facit, non quoniam coactus ad hoc, ſed quoniam videt ꝙ eſt factum decorum. Secundus autem modus fortitudinis eſt, qui fit propter peritiam & experientiam in vnaquaq; rerum. & propter hoc putabat Socrates fortitudinem eſſe ſcientiã. Et inueniuntur quidem homines præualere propter experientiã in vnaquaq; rerum quas frequentant. ideo milites inueniuntur in bellis in hac diſpoſitione. in bellis nẽpe multæ res nouæ ac recentes emergunt, quarum iſti proprie certitudinem habent. Videntur itaq; fortes, eò ꝙ fortitudinem habẽt ſiue potentiam operandi in bello ea, quæ non poſſunt alij operari, propter hoc quod habent de ſcientia in ipſis. ſecurantur ergo ab occaſionibus, quas parant eis alij: & propter multiplicem aptitudinem ipſorum poſſibile eſt eis vt præſeruent ſe ab incurſu rei cuiuslibet. & ſunt potentes ad inferendum quælibet inimicis ſuis ex potentia, quam habent ſuper vſum armorum: cùm ſint in diſpoſitione, qua præparãtur eis vt noceant ipſi inimicis abſq; receptione nocumenti ab eis. Sũt igitur habentes ſe tãquam armati, conflictum habentes cum inermibus, & tãquam edocti ad bella, præliantes cum ignaris artis bellandi. et hoc, quoniã in huiuſmodi non fortes præcellentes ſunt in bello, ſed qui ſciẽtiores ſunt artis præliandi: quemadmodum bellicoſiores ſeriũt robuſtiores, & quorum habitudo corporis exiſtit valitudinis habitudo. D. At vero milites ſuperexcreſcẽte periculo & multitudine præualente eorum præparationi titubant, & primi ſunt fugientium mortẽ. ſed fortitudinem habentes ciuilem, perſeuerant mortem expectantes: eò ꝙ exiſtimant fugam turpem, & mortem eligibiliorem euaſione cum fuga opprobrioſa. Et eruditi quidẽ in bellicis in principio rei viriliter agũt, confidentes de peritia quam habent: cognoſcentes autem mortis inſtantiam, in fugam conuertuntᷣ, amplius mortem metuẽtes ꝗ fugæ turpitudinem. fortis autem non ſic: fortitudinis enim aduertit decorem, nõ rem extrinſecam.

Secundus modus.

Tertius vero modus fortitudinis eſt fortitudo proportionata furori. putatᷣ enim ꝙ qui facit aliqd propter iræ exuberãtiam, fortis exiſtit in hoc. & iſta eſt fortitudo, quæ feris attribuitᷣ, quæ inſultum faciunt in prouocantes eas. & iſtud etiam putatᷣ: eò ꝙ fortis ſm veritatem iraſcitᷣ in hora, qua exercet fortitudinem: intendo ꝙ putatᷣ propter iſtud conuerſum, ſ. ꝙ iratus ſit fortis. & eſt quidem fortis iratus: eò ꝙ ineuitabile eſt, qn prouocetur in hora agonis, & cõflictus iræ ipſius, quemadmodum dixit Homerus deſcribens fortem. deſcripſit ergo eum per hoc, ꝙ iratus, & ꝙ impugnans eum excitabat in eo vim iracũdiæ: & ꝙ ebulliebat ſanguis eius. omnes ergo res iſtæ, intendo quæ accidunt in hora, ſignificant ſup incitationem iræ & eius prouocationem: verũtamen fortis agitᷣ hoc, quod agitᷣ ꝑpter decorem. & ira ꝑmouet eius actionem: feræ autem agunt propter illatam moleſtiã: intendo ꝑpter verbera, aut metum. nam, ſi eſſent in latebris ſuis aut ſpeluncis, non proſilirent. Non eſt igiť fortitudo, cùm fuerit inſtigatio ad actiones dolor & iracundia abſq; aliqua præuiſione ꝑiculorum, & ſi nõ eſſet hoc, quod accidit in eis hora famis ſuæ, ſ. ꝙ non dimittũt prædam, quãuis percutiantur, habentes ſe ad ſimilitudinem virorum fortitudinis.

Tertius modus.

Quartus vero modus eſt fortitudo concupiſcentiæ. amatores enim audacter aggrediuntᷣ terribilia cauſa cõcupiſcẽtiæ. & veriſimilius eſt vt ſit ex parte naturæ concupiſcentialis, ꝗ vt ſit ex parte iracũdiæ. Et quando ad eam relata fuerit eligentia & cõſultatio rei, cuius gratia fit, conuertetur in fortitudinem. & homines, quando iraſcuntᷣ, anxietatem ſuſtinent: cùm vero vltionem adipiſcuntᷣ, delectãtur. qui itaq; horũ gratia bellicoſi exiſtunt, nequaquam ſunt fortes. nõ enim quod agunt, agũt propter decorum, neq; ſm ꝙ dictat

Quartus modus.

deſcriptio

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

deſcriptio propter accidens aliquod. verũtamen habent aliquid ſimile ei quod habent fortes, & propter illud fortes nominant. *Quintus modus.* Quintus autem modus eſt, qui fit propter frequentem victoriam inimicorum: intendo propter aſſuetudinem. & hæc etiam non eſt fortitudo. illi enim qui multam de ſeipſis habent confidentiam propter conſuetudinem non ſunt fortes. nõ enim ſunt audacter habentes in grauioribus, niſi quia ſæpe vicerunt gentes multas: ſimilantur autem fortibus, eò ꝙ vtriq; audent. attamen fortes audẽt propter ea, quorum præceſſit memoratio: iſti vero propter creditionem ſuam, ꝙ valentiores ſint eis qui contra agunt: & ꝙ non recipient ab eis nocumentum. & ſimile huic facto agunt inebriati propter illud, ad quod deueniũt in hora ebrietatis ex confidentia de ſeipſis. quando vero non euenit eis res ſm ꝙ putabant, fugiunt: perſeuerantes autem agere in rebus timorem incutiẽtibus hominibus, & de quibus apparet ꝙ ſint tales de natura, fortis eſt. & facit quidem fortis hoc, eò ꝙ videt ꝙ factum decorum eſt, & ꝙ deſiſtere ab eo turpe. Et propter hoc putatur de forti, ꝙ eſt intimoroſus ſubito irruentibus: & ex improuiſo intimidus & intrepidus: quinimo fortior exiſtit in his ꝗ in paulatinis & apparentibus ipſi, antequam incidat in ea: & hoc, quoniam iſte timor accidẽs forti eſt quidem magis & minus ex parte diſpoſitionis: intendo illam, quæ eſt actu, non ex parte aptitudinis. In rebus autẽ manifeſtis atq; apparentibus, antequam cadat in eas, cogitat homo & diſcernit eas & eligit: res autem ſubitaneas ſm quantitatem habitus, i. actu exiſtentis. nam non eſt in his poſſibilis conſiliatio. Et iam putatur de ignorante rem, quòd fortis: ſed non eſt longe à bene confidente. attamẽ vilior eo exiſtit, ideo ꝙ cõfidẽtia illi eſt radix ſubiecta, cui innixus operaŕ: iſti vero nihil tale exiſtit, & propterea non perſeuerat aliquo tempore: intẽdo propter ignorantiam eius, & confidentis quidem tollitur fiducia. Dixit. Illi autem, qui proſiliunt ad bellãdum per modum aſtutię contra aliquam gẽtem appropriatam, percipientes quidem aut eximẽtes: ꝙ quibus bellantur, alij ſunt ab his, quibus bellari intendebant, fugiunt: quemadmodum fecerũt Græci percipiẽtes adeſſe in bello Lacones, cùm ipſi exiuiſſent contra Sycionios dimicaturi.

De proprietatibus fortitudinis.
Cap. IX.

QVamuis autem circa fiducias & timores verſetur fortitudo: nõ ſimili modo tamen in vtriſq;, ſed in timendis rebus magis ſpectatur. qui enim in his imperturbatus fuerit, ſicutq; debet ſe geſſerit: is magis eſt fortis, ꝗ qui in illis, quę fiduciam afferunt. Tolerandis igitur moleſtis rebus homines, ſicut dictum eſt, fortes dicuntur. vnde etiam moleſta res eſt fortitudo, & merito laudatur: quippe cùm moleſta ſuſtinere; ꝗ à iucundis abſtinere difficilius ſit. Verũtamẽ fortitudinis finis iucundus quidẽ eſſe videri poteſt, ſed obſcurari tamen ab ijs, quę circum ipſum acciduut: quemadmodum in gymnicis certaminibus euenit. Pugili enim iucundus ſanè finis eſt, cuius cauſa agit, coronæ videlicet et honores: verbera vero, cũ ſit carneus, dolorem afferunt: atq; omnis demum labor moleſtus eſt. quia autem hęc multa ſunt, finis ipſe cuius cauſa certamen ſubijt, parua res cũ ſit, nullam in ſe habere iucũditatem videtur. Si igitur circa fortitudinem idem eſt, mors & vulnera moleſta quidem erunt forti viro, & inuito contingent: ſuſtinebuntur tamen, quia id facere honeſtum, non facere turpe eſt. Ac quò magis omni virtute ornatus, & felicior fuerit, eò magis ob mortem dolebit: quippe cùm eiuſmodi vir maxime dignus ſit, qui viuat: maximiſq; bonis ſciens priuetur: quod dolorẽ affert. nihilo minus tamen fortis erit: & fortaſſe etiam magis, quia honeſtatem in bello omnibus his anteponit. Non igitur in omnibus virtutibus ineſt, vt cum iucunditate operemur: niſi quatenus finem ipſum attingimus. Nihil autem fortaſſe prohibet, quin milites optimi ſint illi, qui nõ modo tales, ſed etiam minus fortes, & nullo alio bono præditi ſunt: hi enim prõpti ſunt ad pericula obeunda, vitamq; cum paruo lucro cõmutant. Ac de fortitudine quidem hactenus dictum ſit. nam quid ea ſit, ex antedictis figura quadam comprehendere non eſt difficile.

DIxit. Iam itaq; determinauimus fortes ſm veritatem, & eos de quibus putatur, ꝙ fortes quidem homines ſunt. Et fortitudo quidem inuenitur in rebus timoroſis, & in rebus ptinentibus audaciæ: ſed nõ ſm ſimilitudinem vnam: immo dignum eſt vt ſit vigoroſior in timoroſis. qui enim intrepidus perſiſtit in his rebus, ſm diſpoſitionem quam oportet, amplioris eſt fortitudinis, eò ꝙ ſuffert ea, quæ pertinent audaciæ. D. Res igitur eſt, vt diximus, quoniam ſufferunt triſtia. & ideo fit fortitudo contriſtans. & dignum qdem vt laudetur amplius ꝗ temperãtia: ſufferre etenim triſtia difficilius eſt ꝗ à delectantibus ſe cohibere. D. Attamen finis intentus per fortitudinem delectabilis quidem videŕ, niſi ꝙ occultatur eius delectatio per triſtia circũſtantia ipſum: vt contingit in agonis & conflictibus, quorum finis quidem delectãs, puta præmia, & honores: exceptio vero verberum doloroſa, cũ carnes attingat. & ſimiliter omnis dolor fiens ex multiplicatione verberum, & res, cauſa cuius incumbunt triſtia, ad hoc deuenit, vt non appareat in ea delectatio etſi ſit in ea. Si igiŕ ſic ſe habeat in fortitudine, ſunt mors & vulnera, forti quidem triſtia & inſpontanea: tolerat autem ea, aut quia pulchrum, aut quia nõ tolerare turpe. Et quanto fuerit virtutis pfectioris & amplioris felicitatis, tanto plus de morte triſtabiŕ. qui enim in hoc ſtatu fuerit, digniſſimus eſt vita. & hoc, quoniam priuatur bonis magnis valde, & hoc eſt ſciẽs ipſe: hoc autem eſt res contriſtans. verũtamen non contriſtatur ex hoc propter defectum, quem habeat fortitudinis: fortaſſis autem prælectio eius rei decore, quã lucratur in bellis, amplior eſt illis rebus, quibus priuaŕ per mortem. Et per hanc cauſam deuenit ad hoc res decora, vt delectet intellectum in omnibus virtutibus: verũtamen hoc proprie ſic fit, finem intẽtum animaduertendo. Dixit. Fortaſſis autem nõ eſt quid prohibeat, qui in ſtrenuitate militari inueniaŕ, qui non eſt in hac habitudine fortitudinis, immo minoratus ab ea: & eſt ille, cui non eſt aliquid aliud laudabile, cuius timeat

amiſſionem

amiſſionem per mortem. talis igitur paratus eſt vehementibus p̄iculis, & ſeipſum lucris modicis exponit. D. Hoc eſt igitur quod oportuit dicere de fortitudine: nec erit nobis difficile ſcire ex eo, per q̇d determinauimus, eam ſm̃ viam deſcriptionis quid eſt.

De temperantia, & eius extremis.
Cap. X.

POſt hanc autem dicamus de temperantia: hæc enim irrationalium partium eſſe virtutes videntur. Ac temperãtiam quidem mediocritatem eſſe circa voluptates à nobis dictum iam eſt: nam minus, nec ſimili modo circa dolores verſatur. in his etiam intemperãtia exiſtit. Circa quales vero ſit voluptates definiendum eſt: animæq; ac corporis voluptates diſtinguẽdæ: vt ambitioſitas, & diſcendi cupiditas. vterq; enim ex his ea re gaudet, cuius eſt cupidus: corpuſq; minime, ſed cogitatione potius affectam habet. atq; hi qui in talibus voluptatibus cõſtituti ſunt, neq; temperantes, neq; intemperantes dicuntur. non ſecus etiã qui in alijs ſunt, quę ad corpus non ſpectant. qui enim fabularum, narrationũq; ſtudioſi ſunt, & de quibuslibet rebus colloquẽdo dies conterũt: nugaces appellare conſueuimus, non intemperãtes. neq; eos intemperantes dicimus, qui vel pecuniarũ, vel amicorum cauſa dolore afficiũtur. Sed circa corporis voluptates temperantia ſolũmodo verſatur: atq; eas non omnes. Qui enim ijs gaudent, quæ viſu percipiũtur, vt colore, figura, pictura: neq; temperantes, neq; intemperantes dicuntur: licet eſſe videantur: & vt oportet, etiam his, & per exceſſum, & defectũ gaudeant. Simili modo in ijs, quę ad auditũ pertinent. neq; enim quiſpiã vel eos qui ſupra modum cantibus, aut fabularũ actione oblectantur intẽperantes: vel eos, qui vt oportet, idem faciũt, temperantes appellarit. Neq; itẽ eos, qui odoribus gaudent, niſi ſm̃ accidens. nam qui malorum, vel roſarũ, vel ſuffimentorum olfactu delectantur, minime vocamus intemperantes: ſed eos potius, qui vnguentorum, aut opſoniorum odore illiciuntur: quippe cũ his propterea oblectentur intemperantes, q̃a per hæc in recordationẽ concupitarũ rerũ venire cõſueuerũt. Videre.n. ẽt quoslibet alios licet, cũ eſuriũt, cibariorũ odoribus oblectari. at vero talibus oblectari intẽperantis eſt: ab eo.n. concupitæ res eiuſmodi ſunt. Adde ꝙ neq; cæteris animalibus ex his ſenſibus voluptas percipitur, niſi ex accidenti. nam neque canes odore leporũ, ſed comeſtione gaudẽt: ſenſum vero odor præbuit. neq; leo bouis voce, ſed eſu lætatur: ex voce autem prope eum eſſe cùm ſenſerit, ea videtur oblectari. ſimili modo neq; ſi viderit, aut inuenerit ceruum, vel ſylueſtrem capram, voluptate aliqua afficitur, niſi quia cibum inde habebit. Circa eiuſmodi igitur voluptates temperãtia & intemperantia verſatur, quæ cæteris quoq; animalibus cõmunes ſunt: ſeruileſq; ob id ac ferinę habẽtur. hę autem ſunt & tactus, & guſtatus. Sed guſtatu parum vel nihil vti videntur: q̃ppe cùm guſtatus iudicium ſaporũ ſit. id quod faciunt ij, qui vel vina explorant, vel opſonia condiunt. at non admodum his oblectantur, vel non quatenus intẽperantes, ſed fruitione ipſa, quæ tota per tactum efficitur in cibis, in potibus, & ijs quæ venerea nuncupañt. Vnde gulæ deditus quidã Philoxenus Eryxius guttur ſibi longius gruis collo dari optabat: vtpote qui tactu oblectaretur. tactus autem ſenſuum eſt maxime cõmunis, circa quẽ intemperantia verſatur. Et meritò eſſe vituperabilis videri propterea debet: quia nobis ineſt, non quatenus homines, ſed quatenus ſumus animalia. Talibus igitur oblectari, & acquieſcere ferinum eſt. Nam voluptates, quæ maxime liberales per tactum efficiuntur, exceptæ ab his ſunt: vt illæ ſunt, quæ in gymnaſijs per frictionem calefactionemq; fieri conſueuerunt. non enim circa totum corpus, ſed circa partes quaſdam intemperantis tactus verſatur.

DIxit. Et nos quidem determinabimus poſt hoc de re temperantiæ, videñ etenim ambæ hæ virtutes eſſe quidem partibus animæ irrationabilibus. Et iam diximus ꝙ caſtitas medium exiſtit delectationũ. & iam inueniñ in triſtitijs etiam, ſed minus q̃ in delectationibus & diſſimiliter. & incaſtitas ei oppoſita circa eaſdem res inueniñ, circa quas caſtitas. nos autẽ determinabimus hic delectationes, in quibus inueniñ, & quæ delectationes ſunt. Dicimus ergo, ꝙ virtutũ, quę inueniuñ in delectatione, quædam ſunt corporales, et quædam animales. & animales quidem, vt appetitus honoris & appetitus ſcientiæ. de vtriſq; enim horum, quando receperit homo hoc, quod amat, gaudet, præterquam patiañ aliqua pars corporis: ſed quod patiatur ex eo intellectus eſt. neq; de affectis his delectationibus diciñ, ꝙ caſti neq; ꝙ incaſti. & ſimiliter non dicitur de affectis reliquis delectationibus, quæ non ſunt corporales. & hoc, quoniam eos, qui amant hiſtorias & fabulas, & eos qui finiunt dies ſuos in loquendo de quacunq; re contingat, nominamus quidem eos exercitatores, intemperatos autem non. neq; etiam nominamus ſic eos, qui gaudẽt pecunia & amicis, & triſtantur eorum amiſſione. Quãdoq; ſic ſit, tunc caſtitas eſt quidẽ in delectatione corporali, nõ in hac omni. Nam eos, qui gaudent de eo quod apprehendit viſus, vt coloribus & figuris, non nominamus caſtos neque incaſtos: & ſi puteñ de iſtis, ꝙ gaudent in his rebus quomodo oportet, & amplius q̃ oportet, et minus q̃ oportet. Et ſimiliter ſe habet in eo quod apprehendit auditus. nemo enim incaſtos nominat eos, qui ſup̄flue gaudẽt conſonantijs, & repræſentationibus: neq; caſtos eos, qui

qui quomodo oportet. Neq; eos qui gaudent, eò ꝙ apprehēdit odoratus: niſi fortaſſe nominemus eos ſic per accidens. etenim eos qui gaudēt pomorum odoribus, & roſarum, & thuris nō nominamus incaſtos, ſed eos, qui coquinæ, & pigmentorum & pulmentorum. nam gaudet his incaſtus, eò ꝙ faciunt eum rememorari deſyderiorum ſuorum. Videmus autem quoſdam alios, quando eſuriunt, gaudere odoribus cibariorum: quod equidem incaſti eſt: eò ꝙ ad hoc ſunt eius deſyderia. Neq; etiam inuenit̄ delectatio cæteris animalibus greſſibilibus in his tribus ſenſibus, niſi fuerit per accidens. canes enim non gaudent odoribus leporum, ſed comeſtione: & odor ducit eos ad ſentiendum ipſos. neq; ēt leo gaudet voce bouis, ſed comeſtiōe eius: per vocem autem eius ſentit, ꝙ eſt propinquus ei: et propter hoc videmus eum gaudētem ad vocem eius. ſimiliter non gaudet quando viderit, aut inuenerit ceruum vel hircum ſylueſtrem: imo gaudet eo quod inuenit, quo paſcatur. Caſtitas & incaſtitas non inueniunt̄ niſi in huiuſmodi delectationibus, in quibus participat homo reliquis animalibus. & ꝓpter hoc fit vt ſenſus, qui eas apprehendunt, proportionentur ſeruis & feris. & ſunt ſenſus & tactus & guſtus. Et patens eſt de eis in re guſtus, ꝙ ipſi aut parum ſunt vtentes eo, aut non vtitur eo penitus. et hoc, qm̄ diſcrepatio ſaporum eſt quidem per ſenſum guſtus: quomodo faciūt illi, qui potus probant, & qui fercula coquinæ ſapida reddunt ſuis cōdimentis. D. Incaſtus autem ferè nō gaudet rebus iſtis metipſis: ſed gaudet quidem, eò ꝙ apprehēdit tactum tantum ex cibis & potibus & coitu. Et ꝓpter hoc optabat vnus ex ipſis, cùm eſſet amator ferculorum coquinalium, vt eſſent fauces eius longitudine faucium gruis, vt prolōgaret̄ delectatio in tactu cibalium. communior igit̄ ſenſuum, intendo inuentū in omnibus animalibus, eſt ſenſus ille, penes quem fit incaſtitas. Et iuſtum eſt nos opinari à nobis, ꝙ ſenſus iſte opprobrioſus eſt nobis, cùm non ſit nobis ſm̄ ꝙ nos ſumus homines, ſed ſm̄ ꝙ nos ſumus animalia. Declinare igitur ad hæc ſenſibilia, & vehementer diligere ea, equidē de natura ferarū. D. Oportet autem vt ſeparemus ab his delectationibus tactualibus, in quibus inuenitur caſtitas & incaſtitas, eas, quæ maxime conueniunt liberalibus: & ſunt illæ quæ fiunt in exercitatione ex fricatione & calefactione. & hoc, quoniā tactus iſte fit per totum corpus: tactus vero per quem delectatur incaſtus, non fit in toto corpore ſuo: ſed fit equidem in quibuſdam membrorum ſuorum.

Diuerſas cupiditatum ſpecies eſſe.

Cap. XI.

AT vero cupiditatum aliæ cōmunes videntur eſſe, aliæ propriæ, atq; appoſititiæ. vt alimenti cupiditas naturalis eſt: ſiccum enim vel humidum alimentum, vel ēt vtrunque, cùm indigent, omnes cupiūt. quin etiam appetit & iuuenis, vt inquit Homerus, floreſq; cubile: tale vero ac tale, vel eadem non omnes, iccirco noſtrum eſſe id videtur. Habet tamen & aliquid naturale: quippe cū alia alijs iucunda ſint, & omnibus ſuauiora quædam ſint cæteris quibuslibet. In naturalibus igitur cupiditatibus pauci: atq; hi in vno, i. nimio peccant. qui enim comedit vel vilia quælibet, aut bibit, quoad ſupra modum repleatur: is multitudine naturalis cupiditatis terminos excedit. naturalis enim cupiditas indigētiæ repletio eſt. atq; icci rco huiuſmodi homines ventrifurentes appellantur: propterea ꝙ vltra q̄ deceat, ventri replendo ſtudent. ac tales quidem euadunt ij, qui ſeruili admodum ingenio præditi ſunt. Circa vero proprias cupiditates multi, ac multis modis peccāt. nam cùm talis cuiuſdā rei ſtudioſi homines dicantur, quia oblectantur vel quibus non oportet, vel magis q̄ plerique faciāt, vel nō vt oportet, vel non quo oportet: in omnibus ſanè intemperātes excedunt: quippe qui & gaudēt nonnullis, quibus nō oportet, quę odio profecto digna ſunt. & ſi aliquibus gaudendum eſt, magis q̄ oportet, quàm plerique gaudeāt, id facere cōſueuerunt. Atq; exceſſum qdem circa voluptates intēperātiam eſſe ac vituperabilem pſpicuum eſt. Circa autem dolores nō quemadmodum in fortitudine, ita hic ſuſtinēdo temperans, non ſuſtinēdo intemperans dicitur: ſed intemperans vnuſquiſq; eſt, dum propterea ꝙ iucunda non conſequitur, magis q̄ oportet, dolet: doloremq; ipſi affert voluptas: tēperans, dum abſentia, abſtinentiaq; voluptatis nullo dolore afficitur. Intemperans igitur iucunda omnia appetit, vel ea quæ maxime iucunditatē afferunt: duciturq; à cupiditate adeo, vt ea omnibus alijs anteponat: atq; ita fit, vt doleat, dum & voto fruſtratur, & cupit: quippe cū non ſine dolore cupiditas ſit. dolere autem ob voluptatem abſurdum videtur. At qui deficiant circa voluptates, minuſq; q̄ oporteat, illis oblectētur, non ferè inueniuntur: talis enim ſtupiditas humana non eſt. nam cætera animalia cū delectum ciborum habeant, alijs oblectantur, alijs minime. ſi vero quiſpiam ſit, cui nihil ſit iucundum, nullaq; inter hunc & illum cibum differentia ſit: is ſanè procul eſſe ab hominis natura videtur. Quocirca quia eiuſmodi homines non admodum eſſe conſueuerunt, effectum eſt, vt ne nomen quidem vllum conſequuti ſint. Temperans autem circa hæc mediocriter ſe habet: nam neq; ijs oblectatur, quibus intemperans maxime conſueuit, ſed potius ægre afficitur: neq; omnino ijs gaudet qbus non oportet: neq; vlla aliqua huiuſmodi re vehemēter oblectatur. neq; ſi abſit, dolet: neque cupit niſi mediocriter: neq; magis q̄ decet, quapiam re, neq; quando non decet, afficitur: neq; demum tale aliquid appetit: ſed ea tantummodo iucunda, quę vel ad ſanitatem, vel ad bonam habitudinem faciunt: atq; ea quidem mediocriter, & ſicut decet. & cætera etiā, quæ his impedimento non ſint, *vel pter honeſtatem, vel ſupra facultates. nam qui ita facit, magis tales voluptates amat, q̄ dignum ſit.

*a. l. vel quātum ad honeſtatē ſpectat, vel facultates.

ſit. At temperans non eiuſmodi eſt, ſed ſicut recta ratio præſcribit.

DIxit. Vtrum autem ex concupiſcentijs aliqd commune eſſe, omnibus animalibus, & aliquid proprium: vt concupiſcentia cibi & naturalis eſt & communis. omnis nãq;, cuius corpus indigẽs eſt cibo, deſyderat cibum humidum aut ſiccũ. & fortuitu vtrũq; ſimul & adoleſcens & ꝑfectus deſyderat cum eis coitum. deſyderium autem huius cibi vel illius vel vnius eiuſdẽ cibi, non eſt omnis, cuius corpus indiget nutrimento. Et propter hoc cõtingit vt ſit deſyderium iſtarum rerum ex parte noſtri, i. per electionem noſtram: & tamen non eſt quidem totũ ex parte noſtri. Verum in hoc eſt aliquid naturale. & hoc quoniam homines diuerſificanẽ in eis: eò ꝙ delectat eos naturaliter. quendam ergo delectat aliquid, et aliũ aliud ab hoc: & quędam delectant quoſdam plus q̃ alios. D. Pauci vero ſunt, qui peccãt in vtẽdo deſyderijs naturalibus: quando vero accidit in his peccatum, plurimum illius fit in re vna, ſ. in pluri. qui enim comedit & bibit hoc quod cõtingit eum deſyderare naturaliter, donec ſuperfluat in repletione ex ipſo, pertranſit quidem rẽ naturalem in multitudine. deſyderium vero naturale non eſt niſi ad replendum, quod diuerſificauit defectio, & non excedit ipſam vſq; ad additionem. Et propter hoc dicitur de eis, qui excedunt in hoc vſq; ad additionem, ꝙ ſunt domini ventriũ ſiue ventriculi: eò ꝙ implent ventres ſuos amplius q̃ indigeant: & in hac diſpoſitione inueniuntur ſerui. In delectationibus autem proprijs multi ex hominibus peccãt multis modis. & hoc, quoniam multi amatores huiuſmodi rerum, peccãt in eis: aut quia delectantur aliquo, quo nõ oportet delectari: aut quia vtuntur eo amplius quàm oportet: aut quia vtuntur per modum, quo communitas hominum vtitur his rebus: aut ſecundum quòd non oportet. iam ergo patet, quòd incaſtitas ſuperfluitas eſt in delectationibus, & quòd vituperabilis. In triſtitijs autem non dicitur aliquis incaſtus, quia tolerat ea & ſuffert: ſicut dicitur in eis fortis. neque dicitur incaſtus, quando non tolerauit eas. verũtamen iam non nominatur etiam caſtus, eò ꝙ non triſteẽ propter carentiam deſyderati. Incaſtus ergo cõcupiſcit omnia delectabilia, & ex delectabilibus delectabiliora: & peruenit ex proſecutione concupiſcentię ad hoc vt ſemper cuncta eligat delectabilia: ideoq; anguſtiaẽ cùm non acceperit ea deſyderans ens, & hoc, quoniam deſyderium triſtitia ſequitur ꝑpter priuationem rei delectantis. attamẽ inconueniens videẽ propter cauſam delectabilis contriſtari. D. Et ferè non eſt inuenire hominem deficiẽtem ab omnibus delectationibus: intendo vel gaudeat eis minus q̃ oportet: eò ꝙ hæc maneries inſenſibilitatis non eſt de natura hominum. et hoc, quoniã cætera animalium diſcernunt ſpecies nutrimentorum, & quibuſdam eorum delectantur, quibuſdam vero non. Vt ergo inueniaẽ aliquis, cui nihil ſit delectabile, longe eſt abeſſe hominis. et propter paucitatem inuẽtionis eius non eſt poſitum ei nomen. Caſtus itaq; medius eſt in iſtis. non enim delectatur quibus delectaẽ incaſtus proprie: quin immo moleſtatur. & non delectatur penitus, quo non oportet delectari: neq; vehemens fit deſyderium eius ad aliquid ex iſtis: & non anguſtiaẽ, quando tolluntẽ delectabilia, & non cõcupiſcit niſi ſm quantitatem moderate, neq; amplius q̃ oportet, neq; in hora, qua non oportet, neq; quod non oportet: & vniuerſaliter non deſyderat aliquid immenſurate. Res vero ſanitati pertinentes & æqualitati habitudinis, & cum hoc habentes delectationem, deſyderat in quantitate mẽſurata, & quomodo oportet: reliquas vero delectationes dimittit: aut ideo q̃ recedentes ſunt à bono: aut quia impedimentum præſtantes ſubſtantiæ noſtræ in complemẽto. & hoc, quoniam qui feſtinat ad iſtas delectationes, amat delectationes amplius q̃ mereaẽ. ſed caſtus nõ ſic: immo deſyderat ſm imperium diſcretionis ſanæ vel rectæ rationis.

De temperantiæ extremis. Cap. XII.

INtemperantia vero ſpontaneo magis ſimilis, q̃ ignauia videtur: quippe cum hæc ex voluptate, illa ex dolore exiſtat: ex quibus altera eligenda: alter fugiendus eſt. Ac dolor quidem exturbat & corrumpit naturã eius, qui eo afficitur: voluptas autem nihil tale facit. Magisq; ſpontanea eſt: atq; iccirco maiori opprobrio proſequenda. Nam & aſſueſcere his rebus, cùm plures in vita hominum eiuſmodi ſint, facilius eſt: & aſſuetudo ipſa periculo vacat. in formidoloſis autem rebus contrarium eſt. Ignauia etiã non ſimili modo vt particularia eſſe ſpontanea videri poſſet: ipſa. n. doloris eſt expers: res autem particulares dolore adeo exturbant, vt & arma abijcere, & cętera indecore gerere homines non vereãtur: atq; iccirco eſſe etiam violentæ videntur. At intẽperanti econtrario euenit. particularia. n. quippe cùm ea cõcupiſcat, atq; appetat, ſpontanea ſunt: totum autem atq; vniuerſum minus. nemo. n. eſt, qui intemperãs eſſe cupiat. Nomen autem ipſum intẽperantiæ ſeu incaſtigationis de puerilibus peccatis dicere conſueuimus. vtrum vero ab vtro dicatur, nihil ad præſens negocium refert: poſterius enim à priore dictum eſſe ſatis conſtat: ac non male videtur fuiſſe trãslatum. nam quod turpia appetit, incrementumq; magnum accipit, caſtigandum eſt ac temperandum: huiuſmodi autem maxime eſt & cupiditas & puer: quippe cùm & ex cupiditate viuant pueri, & maxime in ipſis voluptatis vigeat appetitio. Si igitur non obediens, neq; imperãti ſubditum id fuerit, longe lateq; efferetur: inſatiabilis ſiquidem rerum iucundarum appetitio eſt, & ſtulto vndecunq; occurrit, cupiditatis præterea operatio quod cognatum ſibi eſt, auget: & ſi magnæ vehementesq; fuerint cupiditates, rationem extrudunt. Quapropter mediocres eas eſſe oportet, ac paucas, rationiq; minime aduerſantes. Atq; id quod tale eſt, obediens, ac caſtigatum temperatumq; appellamus. Sicut enim puerum ad pædagogi præceptùm viuere oportet: ita concupiſcibilem animę facultatem rationis imperio obtemperare: atq; ideo temperantis cupiditas cum ratione conſentiat, neceſſe eſt: quippe cũ vtriſq; propoſitus ſcopus honeſtas ſit. nam & temperans cupit quæ oportet, & quando oportet:&

tet: & ratio quoq; ita præſcribit. Atq; hæc de temperantia dicta à nobis ſint.

DIxit. Incaſtitas autem ſimilior eſt ei quod fit ſponte, quàm timiditas: propterea quòd incaſtitas fit delectationis cauſa: timiditas autem & triſtitia & delectatio eſt quod appetitur; triſtitia vero à quo fugitur: eò quòd triſtitia permutat & corrumpit naturam habentis ipſam; ſed delectatio non facit, quando non recipitur. Dignior ergo eſt vt fiat ſponte; intendo quòd actus incaſtitatis ſecundum delectationem dignior eſt vt fiat ſponte quàm actus timiditatis ſecundum timorem. Et propter hoc magis ſequitur opprobriũ ex parte eius, quàm ſequatur illud, quod fit ex parte triſtitiæ. & hoc, quoniã declinatio noſtra ad declinationem facilis eſt: cùm in mundo multa ſint delectabilia, neq; aſſuefactio eorum vllam habet difficultatem. In timoroſis vero ſe habet econuerſo: intendo quòd tolerare ea difficile eſt. Dixit. Et à timiditate quidem non videtur fugi, quemadmodum fugitur à rebus particularibus timoroſis: ideo quòd in timiditate nõ eſt triſtitia, res autem timoroſæ cogunt eum, cui accidunt ad actiones turpes: ita quòd ad armorũ reiectiones, & ad committendum cætera turpia. propter hoc igitur videt̃ de eo quod facit homo apud iſtas diſpoſitiones, quòd facit ipſum inſpõtanee. Quod autem accidit propter incaſtitatem eſt econuerſo. intendo quòd particularia rerum delectabilium, quæ concupiſcit, fiunt ab eo ſponte, eò quòd concupiſcit & deſyderat ea: vniuerſaliter autem eorum minus eſt in eis in hoc. & hoc, quoniam nullus inuenitur, qui deſyderet eſſe caſtus. Dixit. Et nos quidem in idiomate noſtro abſolute dicimus nomen incaſtitatis de peccato, quod fit à pueris, eò quòd ſimilitudo quędam eſt inter iſtas duas intentiones: intendo intentionem incaſtitatis ſecundum veritatem, & hanc intentionem, quæ ipſius inuenitur. Certificare autem quod eorum ab altero denominatum aut tranſumptum ſit, nõ indigemus in hoc loco. vult ideo quòd eſt inquiſitio idiomatis. Dixit. niſi quòd manifeſtum eſt quòd nomen poſtremum in poſitione accommodatum eſt à primo. Dixit. videtur itaque non malum, immo bonũ eſſe vt tranſmutetur ab iſto. etenim oportet recondi & refrenari turpia cupientem & deſyderantem & in hoc excedentem. taliter autem ſe habet deſyderium & pueritia. & hoc, quoniã pueri quidem viuunt per deſyderium proprie: etenim concupiſcentia ſiue cupiditas delectabilis in ipſis fit proprie. Si igitur puer non fuerit obſequendo mãdato educantis ipſum, ſuperfluet in perſequẽdo quod delectat. & hoc, quoniam penitus inſatiabilis eſt ei, qui intellectũ non habet, concupiſcentia rei delectabilis: & actus deſyderij ſuum ſimile augmentat. & ſi fuerit deſyderium magnum vehemẽs peruertit rationem. Propter hoc igitur oportet vt ſit ſecundum menſuram, et vt ſit paucum, & non cõtrarians diſcretioni. Qui autem talis fuerit, nominatur obediẽs, diſciplinabilis. Et quemadmodum autem oportet vt ſit deſyderiũ pueri, prout viſum fuerit doctori, ſic oportet vt pars concupiſcibilis ſit prout imperauit ratio. ideoq; oportet in caſto vt pars concupiſcibilis concordans ſit rationi: ita videlicet, vt ambo bonum velint, & intendant.

Si deſyderiũ fuerit magnum vehemens peruertit rõnem.

Caſtus igitur deſyderat quod oportet deſyderari, & qualiter oportet, & quando oportet: & ſimiliter etiam ordinat ratio res iſtas. Dixit Hoc itaque eſt, quod oportebat nos dicere de caſtitate.

ARISTOTELIS

MORALIVM NICOMACHIORVM

LIBER QVARTVS,

cum Auer. Expoſi.

SVMMA LIBRI.

De liberalitate. De magnificentia. De magnanimitate. De moderato honoris ſtudio. De manſuetudine. De comitate. De ueracitate. De facetudine: ipſarũq; omnium extremis. De uerecundia.

De liberalitate & eius extremis.

Cap. I.

NVnc dicamus de liberalitate. Circa pecunias autẽ eſſe mediocritas videtur. liberalis. n. non in bellicis rebus, neq; in ijs in quibus temperans, neque item in iudicijs, ſed in datione, acceptioneq; pecuniarum, ac magis in datione laudem meretur. pecunias autem omnia ea dicimus, quorũ æſtimationem numus metitur. Prodigalitas autem & illiberalitas exceſſus & defectus circa pecunias ſunt. atq; illiberalitatem quidem illis ſemp attribuimus, qui magis q̃ decet, pecunijs ſtudent: at prodigalitatem complicantes alijs interdum adiungimus: nam & incontinentes, & eos qui in intemperantiam opes conſumunt, prodigos vocare conſueuimus. iccirco huiuſmodi homines eſſe improbiſſimi videtur, propterea ꝙ multa ſimul vitia habeant: non tamẽ proprie ita appellantur. Debet enim prodigus eſſe is, qui vno tantum vitio ſit præditus, vt ſcilicet fortunas ſuas conſumat. prodigus enim ſeu inſeruatus eſt, qui per ſe ipſe perditur. nam eſſe ſui ipſius perditio videtur etiam bonorum diſſipatio: vtpote cùm ea ſint, ex quibus vitã traducamus. Atq; ad hunc modum ſane prodigalitatem accipimus. Iis autem, quorum eſt vſus aliquis, & bene & male vti licet: at diuitiæ ex vtenſilibus ſunt: optime vero vnaquaq; re vtitur is, qui virtutem vnicuiq; rei conuenientem habet; & diuitijs igitur is optime vtetur, qui ea virtute erit præditus, quę circa diuitias verſatur. atque hic ipſe vir liberalis eſt. Vſus autem pecuniarũ ſumptus ac datio, acceptio vero & conſeruatio eſſe poſſeſſio potius videtur. atq; iccirco liberalis viri magis eſt dare qbus oportet, q̃ accipe vnde oportet, & non accipe vnde nõ oportet.[a] magis. n. beneficio afficere, q̃ affici, & honeſta agere, q̃ non agere turpia;

Quibus illiberalitatem, quibus ne prodigalitatẽ attribuamus.

Rebus, quarũ eſt vſus, bene & male vti licet.

[a] Virtutis magis eſt beneficio afficere, q̃ affici: & honeſta agere q̃ non agere turpia.

virtutis

virtutis proprium eſt. At obſcurum non eſt ex datione conſequi vt beneficia cōferamus, honeſtaq; agamus: ex acceptione vero vt beneficijs afficiamur, nō agamusq; turpia. gratia item ei qui dat, exhibetur, non ei qui non accipit: & laus etiam magis. nō accipere præterea q̃ dare facilius eſt: ſuum.n. quiſq; magis non profundere, q̃ alienum non accipe conſueuit. Liberales quoq; illi dicuntur qui dāt: qui autem non accipiunt nō liberalitatis, ſed iuſtitiæ non minus laudem conſequunt̄: qui vero accipiunt, ne prorſus quidem laudātur. Quin ēt liberales maxime oīum ferè, q̃ virtute quapiam alia præditi ſunt, amari conſueuerunt: vtilitatem enim afferunt: at id in datione collocatum eſt. At vero omnes ex virtute actiones & honeſtæ ſunt, & honeſtatis cauſa fiunt: & liberalis igitur honeſtatis cauſa dabit, & recte. dabit enim & quibus, & quęcunque, & quando oportet: reliquiſq; alijs modis, qui rectam dationem conſequuntur: atq; id vel iucunde, vel ſine dolore. quod enim ex virtute fit, id vel cum voluptate, vel ſine dolore certe efficitur: minime autem moleſtum eſt. nam neq; qui vel ijs quibus non oportet, vel non honeſtatis, ſed alia quapiā cauſa dat, eſſe liberalis dicetur, ſed alius quidam. neque qui moleſte dat: is.n. pecunias honeſtis actionibus anteponeret: at hoc minime liberalis eſt. Sed neq; accipiet vnde non oportet: non enim eius, qui non magnifacit pecunias, talis acceptio eſt. neq; erit petax: nō enim ad eum ſpectat qui beneficia in alios confert, vt facile beneficijs afficiatur. vnde autē oportet, accipiet, ex ꝓprijs videlicet poſſeſſionibus: non quia honeſtum id ſit, ſed quia neceſſarium, vt habeat quod det. neq; res ſuas negliget: quippe cùm ex ipſis velit aliquibus ſuppeditare. neq; dabit qbuslibet, vt habeat quod det quibus oportet, & quando, & vbi honeſtum eſt. Liberalis viri etiam valde eſt ita in dando excedere, vt pauciora ſibi relinquat: qppe cùm ad ſe minime reſpicere liberalis proprium ſit.

Non in multitudine datorum, ſed in habitu eius, qui dat, actio liberalis cōſiſtit.

Liberalitas tamen pro facultatibus dicit̄: non enim in multitudine eorum quæ dantur, ſed in habitu eius qui dat, actio liberalis conſiſtit: qui quidem habitus eſt, qui dat pro facultatibus. Vnde nihil vetat, quin liberalior aliquis ſit, qui pauciora dederit, ſi modo ex paucioribus etiam fuerit elargitus. Illi autem eſſe liberaliores videntur, qui non ipſi acquiſiuerūt facultates, ſed ab alijs accepe: propterea ꝙ indigentiam experti minime ſunt: & omnes ſua ipſorum opera, vt parentes, & poetæ, magis amare conſueuerunt.

Amare omnes ſua ipſorum opa cōſueuerunt.

At vero facile non eſt, vt liberalis diues ſit, qui neq; accipiēdi, neque conſeruandi, ſed erogandi potius eſt ſtudioſus: neq; pecunias propter ipſas, ſed dādi cauſa æſtimat. Atq; iccirco crimini dari fortunæ conſueuit, ꝙ qui maxime digni ſunt, minime diteſcant. id autem non abſq; ratione accidit: quippe cùm fieri minime poſſit, vt habeat pecunias is, qui nullam diligentiam adhibet, vt eas habeat. id quod in cæteris etiam rebus fit. Non dabit tamen quibus non oportet, neq; quando non oportet, & reliqua huiuſcemodi: alioqui non ageret ſm liberalitatem: neq; ita expēſas pecunias poſſet in ea quæ debet, expendere. Sicut enim diximus, is eſt liberalis, qui pro facultatibus, & in ea quæ debet, ſumptus facit: qui vero excedit, ꝓdigus. atq; ideo tyrannos prodigos non dicimus: facile enim eſſe minime videtur, vt dationibus & ſumptibus excedere opum multitudinē poſſint. Cū igitur liberalitas mediocritas ſit, quæ circa pecuniarum dationem acceptionemq; verſatur: liberalis dabit & expēdet in ea quæ oportet, & quotcunq; oportet, tam in paruis, quàm in magnis, atque id iucunde faciet: accipiet item & vnde oportet, & quotcunque oportet. Nam cùm virtus circa vtraq; ſit mediocritas, vtraque vt debet, faciet. moderatam enim dationem talis acceptio conſequitur: quæ autem non eſt talis, contraria eſt. quę igitur conſequuntur, in eodem ſimul contingunt: quæ vero ſunt contrariæ, minime. Quòd ſi inciderit, vt præter q̃ deceat, & bene ſe habeat expenderit: dolebit quidem ſed moderate, & ſicut debet. nā ob quę oportet, & ſicut oportet, & lætari & dolere ad virtutem ſpectat.

Ad virtutem ſpectat ob q oportet, & ſicut oportet, lætari & dolere.

Eſt etiam liberalis quātum ad pecunias attinet, in ſocietate vitæ perfacilis. iniuria enim affici poteſt, cùm magni pecunias non æſtimet. magiſq; ægre fert, ſiquid quod oportuerit, non expenderit: q̃ dolet, ſi quid expenderit, quod minime debuerit. neque Simonidi aſſentitur. ꝓdigus vero etiam in his peccat: nā ob quę oportet, & ſicut oportet, neq; lætatur, neq; dolet. id quod progredientibus manifeſtius patebit. Dictum à nobis eſt prodigalitatem et illiberalitatem exceſſus eſſe & defectus: atq; eas in duobus, datione & acceptione conſiſtere: nam etiam ſumptum in dationem reponimus. Prodigalitas enim in dando & non accipiendo excedit: in accipiēdo aūt deficit. illiberalitas cōtra in dando deficit, in accipiendo excedit: ſed in paruis tamen. Ac quæ ad prodigalitatē quidem ſpectant, non admodum coaugeri conſueuerūt: quippe cùm facile minime ſit, vt qui nulla ex parte accipit, oībus largiatur. cito enim priuatos eos homines qui dant, facultas deſerit:

qui

qui quidem prodigi eſſe etiam videtur: id eſt inſeruati. Nam qui huiuſmodi eſt, non paulo melior illiberali eſſe videretur: cùm & ab ętate, & inopia curari facile poſſit: atq; ita ad medium redire. cùm.n. ea habeat, quæ ſunt liberalis, quippe qui det quidẽ & nõ accipiat, ſed neutrũ tamẽ neq; vt debet, neq; bene faciat: ſi ad hoc tãtum vel aſſueuerit, vel aliquo alio modo fuerit mutatus, liberalis euadet. fiet ſiquidẽ vt & det qbus oportet, & non accipiat vnde non oportet. vnde neque eſſe moribus prauus videtur. in dando.n. & non accipiendo excedere non mali & ignobilis, ſed ſtolidi potius hominis eſt. Qui autẽ hoc modo eſt prodigus, lõge illiberali & auaro, cùm ob antedicta, tum propterea eſſe melior videtur: quia ipſe multis, illiberalis nemini pdeſt, immo ne ſibi ipſe quidẽ vtilis eſt. Pleriq; tamen prodigi, ſicut dictum eſt, etiam vnde nõ oportet, accipiunt: atq; in hoc ſunt illiberales: qui ideo ad accipiendum prompti efficiuntur, qa cũ velint expẽdere, facere id facile nequeũt. cito enim ipſis opes deficiunt: vt aliunde ſibi comparare eas cogantur. quoniam prætereà nullam honeſtatis curam habẽt, vndiq; nullo habito delectu accipiunt. dare enim cùm cupiant, quo pacto & vnde id faciant, non curant. Quapropter neq; liberales eorum dationes ſunt, cùm nõ ſint honeſtæ, neq; huius ipſius cauſa, neq; vt oportet, efficiuntur: immo interdum eos, quos oporteret eſſe pauperes, diuites reddũt: atq; ijs qui moderati ſunt moribus, nihil, adulatoribus autẽ & cæteris, qui aliam quampiam voluptatem ipſis ſummini ſtrant, multa largiuntur. vnde efficitur, vt pleriq; ex his intẽperantes etiam ſint. nam & qa facile expẽdunt, in intẽperantias etiam profuſos ſumptus faciunt: & quia non ad honeſtatem ſpectantes viuunt, ad voluptates quoq; declinãt. Prodigus igitur ſi incorrectus permaneat, in hæc tranſit: ſi curationẽ admittat, ad mediocritatem deuenire, honeſtatẽq; poteſt. At illiberalitas incurabilis eſt. nam & ſenectus & omnis imbecillitas reddere illiberales videtur: magiſq; q̃ prodigalitas, hominibus natura inſita eſt: nam pleriq; ſunt pecuniarum cupidi magis, q̃ ad dandum prõpti: & late patet, multiformiſq; eſt. Multi.n. modi eſſe illiberalitatis videtur. nam cùm in duobus conſtituta ſit in dandi exceſſu, & defectu accipiẽdi: non omnibus integra adeſt, ſed interdum ſeparatur. atq; ita fit, vt nõnulli in accipiendo excedãt, alij in dando deficiãt. nam qui his nominibus præditi ſunt, vt dicantẽ parci, tenaces, retracti & reſtricti, oẽs in dãdo deficiunt. Non appetunt autẽ aliena, neq; accipere volunt alij ob probitatẽ quandam, turpiũq; rerum euitationẽ. videntur.n. aliqui, vel certe dicũt, propterea † conſeruare, ne aliquãdo agere turpe aliquid cogantur. Inter hos eſt ẽt cuminiſeca, & vnuſquiſq; alius huiuſmodi, qui nomẽ ſortitus eſt ab exceſſu, quod nemini quicquã daturus ſit. Alij ob timorẽ ab alienis abſtinẽt: propterea ꝙ facile minime eſt, vt ſi aliquis aliena accepit, alij ab eo quicquam non accipiant: atq; iccirco neq; accipere, neq; dare ipſis his placet. Nõnulli vero in accipiẽdo excedunt, dũ & vndecunq; & quodcũq; accipere non verentur: vt ſunt, qui illiberalia opificia exercẽt, & lenones, & id genus cæteri: & fœneratores, † qui ẽt parua magnis cum vſuris accipiunt. qui quidẽ omnes neq; vnde debẽt, neq; quantum debẽt, accipiunt. Communis autem his omnibus turpis quęſtus videt: cauſa.n. lucri omnes, atq; eius parui, opprobria ſubeunt. Nam qui magna vnde non oportet, & quæ non oportet, accipiunt, vt tyrannos, qui vrbes populantur, & templa diripiunt: non illiberales, ſed improbos potius, ſed impios, ſed iniuſtos appellare conſueuimus. At aleator, & fur ſeu ſpoliator, & latro ex illiberalibus ẽt ipſi ſunt: cũ turpi lucro dediti ſint. vtriq;.n. lucri cauſa negociantur, & opprobria ſuſtinent. & hi quidẽ pericula maxima acceptionis cauſa ſubeunt: illi ab amicis: quibus dare deberent, lucrantur. vtriq; igitur cũ vnde nõ oportet, velint lucrũ comparare, turpi lucro dediti ſunt. atq; oẽs huiuſcemodi acceptiones ſunt illiberales. Merito vero illiberalitas contraria liberalitati propterea eſſe dicitur, ꝙ maius malũ q̃ prodigalitas eſt. magiſq; in ea peccant hoĩes, q̃ in prodigalitate, de qua ſuperius iam diximus. De liberalitate igitur, & oppoſitis vitijs hactenus dictum ſit.

Cur pdigus illiberali melior ſit.

*a.l. obſeruare.

*a.l. q paulatim & magnis cũ vſuris accipiũt.

DETERMINATIO QVARTI TRACTATVS LIBRI NICOMACHIÆ ARISTOTELIS.

DIxit. Poſt hoc autem dicendum de largitate quid eſt. Videtur itaq; medietas eſſe circa pecunias. non enim laudatur largitas circa bellica, neq; circa ea, in quibus fit homo tẽperatus vel caſtus, neq; circa iudicia, ſed circa dationẽ & acceptionem pecuniarum. dignius autem eſt vt ſit circa dationem. et intelligo per pecunias, omne illud, quod ęquipollet numiſmati. Et prodigalitas quidem ſupfluit: auaritia vero deficit à medietate hac. Et nos quidem referimus auaritiam ad eos, qui plus debito amãt & laborant ad pecuniarum coaceruationem: prodigalitatem vero ad immerſos concupiſcentijs & expendentibus quicquid habent in voluptatibus. huiuſmodi enim nominantur prodigi: ideo deteriores videntur alijs ab eis. plura enim mala ſimul inueniuntur in his ptopter multiplices maneries ſuarum concupiſcentiarum: & propterea non bene conuenit eis illud nomen.

Prodig⁹ mactat ſeipſum manu ſua.

nomē. De natura nanq; eſt prodigi vt ſit in eo malum vnum: & eſt diſſipatio vel pditio pecuniæ ſuæ. et hoc, quoniam prodigus mactat ſeipſum manu ſua: eò ꝙ putatur: ꝙ deſtructio pecuniæ hominis ſit mors ipſius: cùm vita eius per pecuniam compleatur. ſecūdum igitur hunc modum eſt prodigalitas. Dixit. Et ea, quibus indigetur, ſunt quę expenduntur vſu bono, et quę vſu prauo, & diuitiæ ſunt de rebus vtilitatem afferentibus: et directus, ille ſ. qui virtutem habet in vnaquaque rerum, vtitur vnaquaq; rerum meliori modorū: & virtuoſe ſe habens circa pecunias vtitur eis optime: & hic eſt largus. Dixit. Eſt autem ſcitum ꝙ vſus pecuniæ eſt expenſio eius & datio: aggregatio vero eius & cōſeruàtio lucratio ipſius eſt. eſt ergo de natura largi potius vt det vbi oportet, ꝗ̄ vt accipiat vnde oportet, & vt non accipiat vnde nō oportet. de natura etenim virtutis eſt vt ſit homo per eam cōferens potius beneficia alteri quàm ab altero ea recipiat: & vt ſit per eam operans honeſtum potius quàm à turpi declinās. Dixit. Et de non occultis eſt: quoniam beneficium & famoſum vel notorium donum inueniuntur in datione: & quoniā receptio beneficij ab altero à ſe: et vt non faciat turpe inueniuntur in acceptione et retributione. & gratiæ debentur quidem datori: non ei qui accipit: & grates etiam & cohibitio ab acceptione facilior eſt quàm datio: eò ꝙ dare habita grauius eſt quàm dimittere acceptionem eius quod nō habetur. Largi autem ſunt illi qui dant: ſed qui accipiunt non laudantur, qm̄ largi. verūtamen quando æqualiter ſe habent in acceptione, non minus ſunt in vſu æqualitatis ꝗ̄ largi. attamen non laudantur valde: ſed largi diliguntur & laudantur valde: eò ꝙ proficiunt, & profectus eorum exiſtit per ipſorum donationem. Dixit. Et factum quidem virtutis decorum eſt, & propter decorum fit. & factum eius rectum eſt: eò ꝙ ipſa facit equidē cui oportet, & quantum oportet, & vniuerſaliter facit omnes res ſm æqualitatem certam. & proprium factum virtutis eſt quod fit delectabiliter & abſq; triſtitia. Qui vero dat cui non oportet, & non propter decorum, ſed propter cauſam aliam, hic non eſt largus, ſed nominandus eſt nomine alio. neq; etiam qui dat & triſtatur, largus eſt. et hoc, quoniā pręelegit diuitias facto pulchro: hoc autem non eſt de facto largi. Et non accipit etiam aliquid vnde non oportet: & hoc, quoniā hęc acceptio non eſt de natura eius, qui non honorat pecunias. neq; etiam interrogat vel petit ab aliquo: propterea ꝙ non eſt facile bono & beneficio vt recipiat beneficium ab aliquo. accipit autem vnde oportet accipere: intendo à poſſeſſionibus ſuis: non quia hoc pulchrum ſit, ſed quoniam coactus ad hoc, quatenus habeat quid det. neq; etiam perdit hoc, quod habet cùm accipiat quidem pecuniam vt aliquibus dignis ſufficiat per ipſam. & non indifferenter cuicunq; tribuit: ſed conſyderat cui oportet, & quando, & cuius gratia, & vt datio eius fiat decēter. Et de natura quidem largi valde eſt vt addat in datione, donec non relinquat ſibi ipſi niſi modicum, cùm non ſit eius intētio reſpectu ſuiipſius. Largitas autem eſt quidem ſecūdum id quod poſſidet largus. non enim largior eſt multum dans ex multo poſſeſſo modicum dante ex modica poſſeſſione: donec præcellat datio eius ſecundum proportionem eius ad poſſeſſam dationem alterius. Dixit. Et ſcimus ꝙ illi, qui non acquirunt diuitias per ſeipſos, ſed occupant eas abſq; acquiſitione, largiores ſunt alijs: eò ꝙ non ſenſerūt vexationem & anxietatem indigentię in earum acquiſitione. neq; etiam fuerunt hæ diuitiæ aliquod opus ex operibus ipſorum, vt propter hoc ament eas, cùm omnes homines ament opera ſua: vt parentes qui natos ſuos amant, & poetæ qui amant metra ſua. & propter hoc fit vt acquiſitor pecunię amet eſſe. Et difficile quidem eſt ditari largum vel diuitem fieri: cū non accipiat aliquid neq; conſeruet, immo diſtribuat pecuniam: neq; honoret eam propter ſeipſum ſed diſtribuendi cauſa. Verūtamē homines culpant fortunam circa largos, et dicunt ferè nunquam ditatur ille, qui meretur diuitias. attamen hoc non accidit circa largos præter rationem & caſu: eò quòd non eſt poſſibile alicui vt fiat pecunioſus niſi intendat pecuniarum aggregationi: quemadmodum non fit in alijs rebus: intendo quòd non fit alicui aliquid abſq; eo quòd intendat, & laboret ad illud. Dixit. Et non dat largus, ſicut diximus, cui non oportet, & non vt non oportet: & ſic de reliquis diſpoſitionibus quę non conueniunt. ſi enim fecerit hoc, nō erit factum eius ad imperium virtutis: & ſi expenderit pecuniam ſuam, in his non erit expenſa eius prout oportet. Res igitur eſt, quemadmodum diximus, ſcilicet ꝙ largus expendit ſecundum quātitatem habitorum, et in quibus oportet: qui vero ſuperfluerit in his prodigus. & propter hoc nō nominantᷣ ſuperflue diuites prodigi: eò quòd expenſa eorum nō ſuperexcreſcit in comparatione multitudinis diuitiarum ſuarum. Cumq; ſit largitas in datione & acceptione pecuniarum, tūc largus quidem dat & expendit in quo oportet et quātum oportet: & hoc in paruo & in multo modo debito & delectabiliter: & accipit vnde neceſſe eſt, cùm neceſſe eſt. Et hoc, quoniam virtus cùm ſit medietas in eo ꝙ eſt inter vtraſq; res ſimul, erit largus agens eas ambas ſimul ſecundum quòd oportet: intendo ꝙ dat vt oportet & accipit vt oportet. & hoc, quoniā dationem virtuoſam ſequitur huiuſmodi acceptio. quando vero acceptio non fuerit huiuſmodi, cōtraria erit virtuti: ideo quòd acceptio & datio, quarum vtraq; ſequitur ſuam comparem, neceſſario fiunt ſecundum aptitudinem vnam eandem. et intendo, qm̄ qui dat vt oportet, accipit vt oportet: et dat vt non oportet, qa accipit vt non oportet. vt autem inueniantur duo cōtraria ex iſtis in diſpoſitione vna non contingit. Et propter hoc, quando accidit largo vt expendat pecuniam ſuam aliter ꝗ̄ expedit, & præter rectitudinem, anxiatur & triſtatur. ſi vero expenderit eam menſurate, & ſecundum quòd oportet, gaudet et delectatur ex hoc. igitur virtutis eſt vt delecteᷣ homo, & gaudeat ex iſto: anxietur autem & triſtetur ex altero. Dixit. Et largus bonā facit communicationem in pecunia: non enim poteſt iniuriari cùm non honoret pecuniam. & vehemens fit eius anxietas, quando non expendit, in quo neceſſaria eſt expenſa. prodigus vero peccat in his, eò quòd non delectatur, in quibus eſt delectādum: neq; etiam triſtatur, in quibus eſt triſtandum. Et quando proceſſerimus in ſermone, apparebit hæc intentio magis. iam autem diximus ꝙ prodigalitas & auaritia ſunt additio & diminutio, & ſunt in duabus rebus, ſcilicet in acceptione & in datione. Prodigalitas quidem addit ſuper medietatem in datione: & deficit à medietate, quæ eſt in acceptione. auaritia autem deficit à medietate in datione, & addit ſuper ipſam in acceptione: præterquam in rebus paucis. Duæ ergo diſpoſitiones prodigalitatis ferè non coniunguntur & non perdurant: eò quòd nō eſt poſſibile homini vel nō facile ei vt det cuilibet, & à nemine accipiat quicquā. cui enim nihil reſtauratur, habita finiuntur velociter: quibus autem non reſtaurantur, ſunt illi, de quibus putatur quòd ſint prodigi. Attamen de prodigo videtur quòd ſit multo melior auaro. & hoc, quoniam ablatio vel perditio diſpoſitionis prodigi, & rectificatio ipſius facilis eſt ex parte ætatis vel difficultatis: & poſſibile eſt ei vt appropinquet medio, cū in eo inueniatur quod inuenitur in largo, ſcilicet quòd dat & non accipit: niſi quòd diffe-

Non ſit aliquid alicui, niſi intendat & laboret ad illud.

rentia inter ipſum & largum eſt, quòd ipſe neutrum horum agit, prout oportet. Si ergo expergefactus fuerit, & obedibilem ſe reddiderit ad tranſmutandum, ab hoc efficietur largus: & hoc per commenſurationē huius facti, ſcilicet vt det cui oportet, & non accipiat vnde nō oportet. & propter hoc putatur de eo quòd non ſit peruerſi moris vel malæ creationis: quoniam nō eſt de natura mali & vilis vt ſuperfluat in datione & non accipiat, immo hoc non eſt niſi de natura opulenti. Dixit. Qui itaq; fuerit prodigus ſecūdum hunc modum, ſcimus de ipſo, quòd multo melior eſt auaro, propter cauſas, quarum fecimus mentionem: & quoniam prodigus multis hominum proficit, auarus autem nemini neque ſibimetipſi. Veruntamen plures prodigorum, quemadmodum diximus, accipiunt aliquid vnde non oportet. ſunt ergo ſecundum hunc modum auari, & non accipiunt niſi quia volunt expēdere, aut quatenus facultatem habeant expendendi. habita enim ab ipſis velociter conſumuntur: coguntur igitur ad acquirendum ex locis alijs. & quoniam ipſi cum hoc non ſollicitantur ad rem honeſtam et decoram, tunc anguſtiantur eorum pectora, & accipiunt ex omni loco, in quo quaſi venandi opportunitatem inueniunt. & hoc, quoniam non deſyderant niſi vt dēt, nec; curant vnde accipiant et qualiter. Et ideo fit vt dationes ipſorum non proportionentur largitati, neque ſunt decoræ: neque agunt eas propter decorum, neque quemadmodum oportet. aut ipſi fortaſſis dicant eum cui pertinet vt ſit pauper, et ei qui mores habet honeſtos, non dāt quicquam. & fortaſſe pecuniam multam dant, requirendi eam ab ipſis adulatorie, aut per modū alium delectantem eos. & propter hoc plures ipſorum ſubmerguntur in delectationibus ſuis. cùm enim expendere ſit facile eis, conuertunt expenſas ſuas in ſua deſyderia: quoniamq; vita & conuerſatio ipſorum non eſt decens neque decora, proni fiunt ac decliues in voluptate. Cùm itaque prodigus non fuerit obedibilis diſciplinæ, traducitur ad iſta: cùm autem ſtudioſus ſumpſius fuerit, et circūſpecte rem ſuam animaduerterit ad medium, et conuertetur ad id quod oportunum eſt. Auaritia autem eſt peſtis irremediabilis. & huius cauſa eſt, quoniam putatur de ſenectute & de omni debilitate quòd reddant habentem eas auarum. & homines per naturam proniores ſunt ad eam quàm ad prodigalitatem. plures enim hominum amant collectionem pecuniæ, magiſquam eius diſtributionem. Auaritia autem ſiue illiberalitas de multis rebus dicitur, & eſt multarū ſpecierum. Et putatur quòd ſint multę eius diſpoſitiones. cùm enim inuenitur circa duas res, ſcilicet in defectu dationis & ſuperfluitate acceptionis, fit ne aggregentur ambæ eius ſpecies vniuerſaliter in vno aliquo, ſed fortaſſe ſeiunguntur, donec ſuperfluant quidam hominum in accipiendo, & quidam eorum deficiant in dando. & hoc, quoniam ille, qui nominatur ſchahyhan, & leymen, & bachilen, eſt ille, qui deficit à datione, ſed non concupiſcit opes alterius, nec vult accipere quicquam ab aliquo. Et quidam ipſorum faciunt hoc, vt recedant à ſuſpitione rei turpis. etenim ipſi dicūt quòd conſeruant opes ſuas, timendo ne cōuertantur ad actū rei turpis. Et de iſtis eſt ille, quem nominat vulgus numeratione lentium. & quòd ſimilatur huic non nomināt eos per huiuſmodi res, niſi propter ſuperfluitatem retentionis ſuæ ad hoc, ne vlli dent quicquam. Et quidam ipſorum cohibent ſe, ne accipiant aliquid ab aliquo: eò quòd vident non eſſe rem facilem vt accipiat homo rem alterius, & non largiatur alteri de ſuo. ſunt itaque propter hoc continētes ſe ab acceptione, neque largiūtur aliquid de ſuo. Quidam vero valde excedūt in acceptione, donec accipiunt ex omni parte, & omni modo et omne quod poſſunt: quemadmodum faciunt lenæ, & proſtibularij, & ſimiles iſtis qui accipiunt modicum pro multo. etenim omnes iſti accipiunt vnde non oportet, & quantum non oportet. Et commune eſt eis lucrum turpe: omnes nanq; ipſi portant opprobrium & inuerecundiam publicam cauſa lucri parui. Et hoc, q̄a qui eximia vnde non oportet accipiūt, non nominamus auaros, vt tyrannos, quando depredantur ciuitates, & expoliant altaria: ſed dignius eſt vt nōminemus eos malos, & incredulos, & iniuriantes. Luſores autem talorum, & alearum, & latrones ſunt de auaris, eò quòd requirunt lucra turpia. & faciunt hoc quod faciunt lucri cauſa, & ſuſtinent ignominiam. & latrones ſuſtinent diſcrimina maxima rapiēdi ſiue accipiendi cauſa: & aleatores lucrātur de amicis ſuis, quibus oportunius fuerat vt darent vtrique. itaque tam aleatores quàm latrones quærunt lucra, vnde nō oportet. ſunt igitur ꝓpter hoc lucratores lucrorū turpium voluntarie. Dixit. Et omnes iſti modi accipiēdi de natura ſunt auaritiæ: & neceſſario dicitur quòd auaritia ſit contraria largitati. auaritia enim maior malitia eſt quàm prodigalitas: & plus peccant in ea hoīes quàm in prodigalitate. Dixit. Tātum igitur nos oportebit dicere de largitate, & de malitijs contrarijs ei.

De magnificentia, & eius extremis.
Cap. II.

SEqui videtur, vt de magnificentia ſeu magnidecentia diſſeramus. nam etiam ipſa eſſe quædam virtus videtur, quæ circa pecunias verſatur: non in omnes tamen quæ ad pecunias ſpectant, actiones, ſicut liberalitas, diffunditur, ſed in ſumptuoſas tantum: atque in his liberalitatē magnitudine excellit. nam ſicut nomen ipſum ſignificat, in magnitudine decens ſumptus eſt. magnitudo autē eſt ad aliquid. non enim aut triremis, aut ſupplicationum prefecto idem ſumptus eſt: ſed qui eſt decorus & ipſi, & in quo, & circa quod fit. At qui in paruis aut mediocribus pro dignitate ſumptus facit, magnificus minime dicitur: vt id, Mendico panem poſcenti ſæpe ferebam: ſed qui in magnis. nam qui eſt magnificus, liberalis etiam continuo eſt: liberalis autem, non continuo magnificus. Huius vero habitus defectus paruificentia ſeu paruidecentia, exceſſus decori imperitia & ineptitudo quędam operaria appellatur. & eiuſmodi cæteri habitus, qui non excedunt magnitudine circa quæ oportet: ſed in q̄bus nō oportet, & ſicut non oportet, ſplendorē affectant. Verum de his poſterius dicemus. Magnificus autem ſeu magnidecens eſſe ſcienti ſimilis videtur: quippe qui & quod decet contemplari, & magnos cōſone facere ſumptus poſſit. quemadmodum enim in principio diximus, habitus operationibus definitur, & ijs quorū habitus eſt: magnifici vero ſumptus, & magni ſunt, & decētes: talia igitur erunt et opera. ita enim fiet, vt ſumptus, & magnus, & operi decorus euadat: vt & opus ſumptu,

& ſumptum

& ſumptum opere dignum eſſe oportet, vel etiam ſumptum excedere. Atq; huiuſmodi ſumptus magnificus honeſtatis cauſa faciet: cõmune enim hoc eſt virtutibus: iucunde et & large: eò q; nimis exacta ratio paruifici eſt: conſiderabitq; magis quo modo pulcherrimum ac decẽtiſſimum opus efficiatur, quàm quanti cõſtet, quomodoq; fieri minimo precio poſſit. Neceſſe vero eſt, vt magnificus ſit etiam liberalis. nam & liberalis expendet, & quæ oportet, & ſicut oportet. in his tñ quod eſt magnum, magnifici eſt: vt magnitudo. Si circa eadẽ liberalitas ſit, etiam ab æquali ſumptu opus magnificẽtius faciet. non.n. eadem & poſſeſſionis et operis virtus eſt. nam poſſeſſio anteponitur, quæ eſt digniſſima ac precioſiſſima: opus, quod magnum & pulchrũ eſt. talis.n. rei ſpectatio eſt admirabilis. quod autem eſt magnificum, eſt admirabile: operiſq; magnificentia virtus in magnitudine eſt. Ex impenſis aũt quas honorabiles dicimus, illæ ſunt, quæ ad Deorũ donaria, ædificationes, & ſacrificia pertinẽt: quæq; ad omne deniq; geniorum numẽ ſpectant. quæ item ad publicam munificẽtiam glorioſę ſunt: vt, ſicubi vel ludorum edẽdorum, vel triremium extruendarum, vel epuli ciuitati exhibẽdi ſplẽdide gerendam præfecturam exiſtimãt. In omnibus autem, ſicut dictum eſt, ad agẽtem quoq; haberi relatio debet, quiſnã, & ex quibus facultatibus agat. digni enim his eſſe ſumptus debent, & non ſolum operi, verum etiam faciẽti decẽter eſſe accõmodati. Atq; iccirco pauper nequaquam eſſe magnificus poteſt, cùm ea nõ habeat, ex quibus ſumptus decẽter faciat. nam qui id aggreditur, ſtultus eſt: præter dignitatem enim aget, præterq; id quod oportet. id autem ſm virtutem eſt, quod recte fit. Decẽt etiam eos huiuſmodi ſumptus, quibus tale aliquid præceſſit vel ab ipſis factum, vel à maioribus, vel ab ijs qui ad ipſos pertinẽt: nobiles item, & illuſtres, & qui ſunt huiuſmodi: omnia nanq; hæc magnitudinem in ſe habẽt & dignitatem. Ac maxime quidẽ talis magnificus eſt: in talibuſq; impẽſis magnificentia, ſicut dictum eſt, verſatur: quippe quæ & maximæ ſint, & honorificẽtiſſimæ. Sed ex priuatis tamẽ etiam illæ ad magnificum ſpectant, quę ſemel fieri conſueuerũt: vt nuptiæ, & ſiqd tale eſt: & ſi alicui rei vel tota ciuitas ſtudet, vel qui in dignitate conſtituti ſunt: quæ etiam ad hoſpitũ ſuſceptiones, & dimiſſiones attinẽt, ad munera item & remunerationes. non.n. magnificus in ſuum, ſed in publicum decus ſumptuoſus eſt. munera autem quandã cum templorum donarijs habent ſimilitudinem. Magnifici etiam eſt, ita ædes extruere vt diuitijs conueniãt: quippe cùm etiam hoc ornamẽtum quoddam ſit, & in ea opera ſumptus magis facere, quæ ſunt magis diuturna: pulcherrima enim hæc ſunt. & in ſingulis decorum ſeruare: nam non eadẽ ſunt Dijs & hominibus, aut ad templum & ſepulchrum ornandum accõmodata. Et quoniã vnuſquiſq; ſumptus ſuo in genere eſt magnus, magnificentiſſimus eſt ille, qui in magna re eſt magnus. Hic vero, qui in his magnus eſt. eſtq; inter magnitudinem quę eſt in opere, & eam quę eſt in ſumptu, differentia. pila enim & lecythus pulcherrima puerilis quidẽ doni in ſe habẽt magnificentiam: huiuſce tamẽ rei precium paruum eſt, & illiberale. atq; iccirco magnifici eſt, vt in quocunq; genere quippiã fecerit, magnifice id faciat. quod enim eiuſmodi eſt, & ſuperari nõ facile poteſt: & ita ſe habet, vt ſumptus dignitas poſtulat. Ac magnificus quidẽ talis eſt. At qui excedit ineptuſq; eſt, ſumptus faciẽdo ſupra q̃ deceat, excedit, ſicut dictum eſt. in paruis.n. rebus multa impẽdit: ſplẽdoremq; abſone affectat: vt qui & ſodales, qui ſymbolum dederũt, nuptiali conuiuio excipit: & ędilitatem gerẽs comœdis in trãſitu purpurã exhibet, ſicut Megarẽſes conſueuerãt: atq; hæc omnia non honeſtatis, ſed oſtẽtandarum diuitiarum cauſa faciet, vt inde in admirationẽ ſui homines adducat. atq; vbi multa oporteat expẽdere, pauca: vbi pauca, multa expendet. At paruificus in oĩbus deficiet: nã & ſi magnos ſumptus fecerit, in paruo deficiẽdo poſtea honeſtatẽ pdet: & quodcunq; fecerit cunctãdo faciet, ſpectãdoq; id, vt quàm minimũ expẽdat: cõquereturq; inſuper, ac maiora quàm decet, ſe facere omnia exiſtimabit. Ac ſunt quidẽ habitus hi vitia: non tamẽ huiuſmodi, vt opprobria afferant: propterea quòd neq; alijs nocent, neq; deformes admodum ſunt.

DIxit. Et oportet poſt hoc loqui de magnificentia. videt̃ etenim q; & ipſa virtus ſit circa opes. non complectitur tamen oẽs actiones, quę ſunt circa opes, veluti largitas: ſed eſt quidem circa expendere tamen tantum. præcellit autẽ largitatem in expendendo multitudine eorũ quæ expenduntur, & ĩmenſitate: quemadmodum ſignificat nomẽ eius in lingua Græcorum. ſignificat enim congruitatem expẽdendi in grãdibus: & grande quidem dicitur ad aliquid: ideo expenſa circa aliquam multitudinem eſt grandis in comparatione expenſæ circa vnum in multitudine. congruitas autem expendendi eſt circa expenſorem, & id in quo expendit. Et de expendente quidem in rebus paruis, vt contento eo quod congruit circa expenſionem in eis, non dicitur q; ſit magnificus: ſed proprie de eo qui in grãdibus. & hoc, quoniã magnificus largus quidẽ eſt: largus vero non de neceſſitate eſt magnificus. Defectus vero in magnificẽtia nedelẽten, & additio ſuper

ipſam vocatur hadathan, & tarmādathan. & non excedit bodachum magnificum magnitudine eius quod facit in rebus, quæ congruunt: ſed magnitudine eius, quod facit in eo quod oportet, & non cohibet ſe ab eo quod non oportet. Et determinabimus diſpoſitionem eius poſterius. Magnificus autem ſimilatur ſcienti: propterea quòd ſcire poteſt quid congruat: & expendit expenſas excellentes ſtudioſe. & hoc, quoniam res ſe habet, vt diximus, à principio, ſ. ꝙ diſpoſitio acquiritur & determinaĩ vel definitur per actiones, cùm ſit ipſa, quæ agit actione. expenſę igitur magnifici expenſæ ſunt excellentes & congruæ: & ſimiliter etiam opus eius. & hoc, quoniam expenſa eius pertingit ex magnitudine ſui & congruitate ſui ex parte operis, ad hoc vt fiat opus in ea æquale expenſę, & expēſa ęqualis operi: aut fiat opus ſuperans expenſam. D. Cumq́; currant actiones magnifici hoc curſu, tunc quidē agit eas gratia decori & honeſti. hóc enim eſt cōmune virtutibus, & agit etiam eas cum delectatione & alacritate: ideo ꝙ perſcrutatio certificatiua in cōmēſuratione, & ſubtiliatio nimia in circūſpectione eſt medeletum. & circūſpectio quidē eius, vt fiat hoc quod operatur in fine bonitatis & honorificētię, maior eſt q̄; circūſpectio eius, vt quātitas eius, quod expēdit modica. Cūq́; ſic ſit, oportet vt ſit magnificus largus. nā largus expēdit quod oportet, et vt oportet. & ꝑꝑ magnanimitatem magnifici agit hoc, quod agit largus, & expendit ad ſimilitudinem expenſæ, quam expēdit ſecundū excellentius, quod fit ex opere. & hoc, quoniā virtuoſitas poſſeſſionis, intendo diuitias, & virtuoſitas operis non eſt vna. et ideo ꝙ virtuoſitas poſſeſſionis eſt vt ſit pars eius ex pecunia plus, et vt ſit pecunia bona vt aurum: virtuoſitas autem operis eſt vt ſit grande. et qui contemplatus fuerit hoc modo opus, miretur de ipſo. & ꝓpter hoc eſt magnificus res admiranda, & magnificentia virtus quam facit in maximis expenſis. Er eſt de expenſis, de quibus dicitur ꝙ ſunt pręcioſæ & honorificæ: vt expenſę in rebus diuinis: intēdo ſacrificia, & vota, & opera vtenſibilium: & omnia quæ ſunt ad ornamenta diuinorum: & quod diſtribuitur cōmunitati, vt hoſpitalitas & donationes, diſtributio victualium illis de ciuitate. Atq; res iſtę, quemadmodum diximus proportionantur actoribus ſuis, id eſt factores earum determinantur per ipſas, cùm ſcitum fuerit qui ſunt, & de quibus opinionibus expendunt. non enim ſolum oportet vt opes cōueniant operationi: ſed & ipſum operantem conuenietem oportet eſſe. Ideoq; non erit miſer magnificus, cùm non habeat pecuniam, ex qua poſſit facere expenſas multas, ſecūdum quòd congruit & neceſſe eſt. quicunq; vero miſerorum hoc conatus fuerit, demens eſt vt conetur rem excedentem poſſe ſuūm, & quod oportet. nam res quidem fit ſecundum imperium virtutis, cū fuerit habens ſe ſecundum rectitudinem. Et magnificētia quidem cōuenit ei, qui in his rebus habet aliquam præeminētiam: ſiue per ſe ipſum, ſiue per ſuos anteceſſores, ſcilicet qui habuerit honorificētiam & generoſitatem, & ꝙ ſimilatur iſtis, huiuſmodi etenim rebus pertinet excellentia & poteſtas. Dignius igit̃ eſt vt ſit magnificus ille, qui eſt cum hac determinatione, & vt ſit magnificus in expēſis huiuſmodi, quemadmodum determinauimus, eo ꝙ ſunt maximę expenſarum & honorabiliſſimę. Et expenſæ propriæ magnificis ſunt omne illud, quod expendatur in vna vice. vt expenſæ nuptiales, & quod eis eſt ſimile: aut quia cōmunicant illi de ciuitate ſm totalitatem ſuam: aut honoratiores ipſorū, aut in expediendo nuncios, aut in faciendo encenia. & hoc, quoniam quidem magnificus non eſt expēſalis in rebus ſuis, ſed in rebus cōmunibus; & eſt quidem ſimilitudo aliqua inter encenia, & oblationes, & ſacrificia. Et magnificus interdum fabrificat habitaculum conueniens ſibi. etenim hoc decorum eſt ei, & plurimum quod expendit; eſt in rebus permanentibus tempore longo, cùm ſit hoc decens & optimum. & expendit in omni operatione ſua hoc, quod conuenit ei. et hoc, quoniam res pertinentes Deo, & res pertinentes hominibus non ſunt res vnæ eædem: neq; res pertinētes loco oratorio ſunt res pertinentes loco ſepulturæ: & tamen ſunt interdum in generibus expenſarum expenſæ vnæ in genere ſuo. Honorabilior igitur expenſarum eſt expenſa magna fiens in re magna. Inter magnitudinem autē in opere & magnitudinem in expenſa differentia eſt. etenim donum troci & flagelli propellentis ipſum ex magnis eſt, quod ad exultationem pueri ex ipſo: attamen preciū eius paruum eſt & modicum. & propter hæc opera magnifici in quacunq; materia vel quocunq; genere fiāt, ſtudioſæ fiunt & magnificæ. & hoc, qm̄ ad ſimilitudinem huius facti non deficit cōmenſuratio eius à menſura rei, in qua expēdit. Determinatio itaq; magnifici hęc eſt.

Dixit. Qui autem ſuperfluit in iſto eſt ille, qui dicitur arabice badichun. & ſuperfluit quidem eo ꝙ excedit menſuram debitam, & optimam, vt diximus. conſumit enim in qua indigetur modicis expenſis multa, & tranſgreditur terminum in pluribus: vt pręparans conuiuium nuptiale, & conſumens ipſum cum adulatoribus & hiſtrionibus confluentibus ad ipſum. & qui ſuſpendit cortinas purpureas ſuper portas exteriores, ſicut faciunt ambitioſi, et inanis gloriæ cupidi. & non facit hoc, quod facit amando honeſtum & decorum: ſed vt videatur ab hominibus abundare diuitijs, et exiſtimant ꝙ per hoc mirentur de factis ſuis. vbi vero oporteret expēdere copioſe, modicū expendit: & vbi oportet modicum, expendit multum. Deficiens vero à magnifico, qui arabice dicitur nedlum, deficiens eſt à magnifico in omni re, & perdit rés grandes in eò ꝙ diminuit ex rebus. corrūpitur igitur decorum, & deſtruit ipſum, & laborat in omni, quod agere vult, vt ſit exilis expēſa ipſius. et ſimiliter eius datio et in omni quod agit, videt̃ ei quod plus eſt q̄; oportet. Hęc igitur morum maneries malitiæ ſunt: attamen non acquirūt dominis ſuis opprobria. non ſunt enim damna inferentes vicinis ipſorum, & non ſunt turpes valde.

De magnanimitate, & eius extremis. Cap. III.

IAm vero magnanimitas circa magna, vel ex nomine verſari videtur. circa qualia autem verſetur, primum aſſumamus. qua in re nihil refert, habitum'ne ipſum, an eum, qui ſecundum habitum eſt, conſideremus. Eſſe ſanè magnanimus is videtur, qui cùm magnis ſit dignus, magnis quoque ſeſe dignum eſſe exiſtimat: nam qui non pro dignitate id facit, ſtolidus eſt: at virtute præditus neque ſtolidus, neq; ſtultus eſt quiſpiā. Atq; eſt quidem magnanimus hic, quem dicimus. Qui autem paruis eſt dignus, eiſdemq́; ſe dignum cenſet, *tèmperans, non magnanimus eſt: quippe cùm magnanimitas in magnitudine conſiſtat, perinde ac pulchritudo in magno corpore. nam parui elegantes, & concinni, non autem pulchri dicuntur. At qui cùm ſit indignus, dignum ſe magnis putat, inflatus quidam eſt, non omnis tamen eſt inflatus, qui

*a. l. modeſtus.

maioribus,

maioribus, quàm ſit, dignum ſe eſſe cenſet. Qui autem minoribus dignum quàm ſit, ſe eſſe arbitratur, puſillanimus eſt: ſiue magnis, ſiue mediocribus, ſiue etiã paruis dignus ſit, modo minoribus dignum ſe eſſe cenſeat. maxime tamen eſſe videretur huiuſmodi, is qui magnis eſt dignus. nam quid feciſſet, ſi tantis non eſſet dignus? Eſt igitur magnanimus magnitudine extremus, in eo vero quod oportet, medius: eo enim dignum ſe cenſet, quod pro dignitate eſt. illi autem excedunt, & deficiunt. Si autem magnis ſe eſſe dignum exiſtimat magnanimus, dignus cùm ſit, & præcipue maximis, circa vnum maxime verſabitur: quod quid ſit ex dignitate ipſa definiendum eſt. dignitas autem ad externa bona dicitur: quorũ maximum id eſſe ſtatueremus, quod dijs attribuimus, quodq́ maxime appetunt, qui in dignitate conſtituti ſunt, quod item ob præclariſſimas res dari præmiũ conſueuit: at huiuſmodi eſt honor: externorum enim bonorum id maximum eſt: circa honores igitur & ignominias vt oportet, verſatur magnanimus. Quin abſque ratione quoque magnanimi munus circa honorem eſſe apparet. magni etenim viri honore ſeipſos dignos maxime exiſtimant, ac pro dignitate illi quidem. ſed puſillanimus deficit, tã ſi ad ipſum, quàm ſi ad magnanimi dignitatẽ ſpectemus. inflatus autem ad ſe ſolummodo, non autem ad magnanimum excedit. At magnanimus ſiquidem maximis eſt dignus, optimus quoque ſit neceſſe eſt. maiori.n. honore dignus eſt, qui eſt melior: maximis vero, qui eſt optimus. oportet igitur vt q magnanimus re vera eſt, bonus etiam ſit. eſſe etiam magnanimi videtur id quod in vnaquaq; virtute magnũ eſt. nulloq́ pacto ei conuenit vt* ſuaſione aliqua fraudulenter vtatur, ac fugiat, aut iniuſte agat. cuius enim cauſa turpe aliquid faciet is, cui nihil eſt magnum? nam ſiquis diligenter ſingula conſideret, magnanimus ſi nõ eſt bonus, prorſus ridiculus videbitur. immo neq; honore quidem erit dignus, ſi ſit malus: quippe cùm virtutis præmium ſit honor, boniſq; attribuatˀ. Videtur igitˀ magnanimitas quaſi ornamentum quoddam eſſe virtutum: nam & maiores ipſas reddit, & ſine ipſis eſſe non poteſt. ac ꝓpterea re vera eſſe magnanimum difficile eſt, cũ id exiſtere ſine integritate nullo modo queat. Ac maxime quidem magnanimus circa honores et ignominias verſatur, ob eosq́ honores qui & magni ſunt, & à probis viris exhibentur, mediocriter quidem lætabitur, vtpote ſibi accommodatos, vel etiam minores quàm ſibi conueniat: integræ enim & abſolutæ virtuti nullus honor tribui dignus poteſt: admittet tamẽ eos magnanimus à probis viris, licet inferiores ſint, propterea quòd non habent illi maiores quibus afficere ipſum valeant. ſed qui à quibuslibet è vulgo hominibus, ob paruasq́ res exhibentur, eos prorſus contemnet: non enim eſt eis dignus. ſimili modo etiam ignominiam, quippe quæ circa ipſum iure non accidat. Maxime igitur, ſicut dictum eſt, circa honores verſatur magnanimus, nihilo minus tamẽ & in diuitijs, & poteſtatibus, & omni tam proſpera quàm aduerſa fortuna, quomodocunque contigerit, moderate ſe geret: vt neq; in proſperis ſucceſſibus lætitia geſtiat, neque in aduerſis rebus triſtitia ſupra modum obruatur. Nam neque circa honorem quaſi maxima res ſit, ita ſe gerit. poteſtates autem & diuitiæ ob honorem expetendæ ſunt: qui enim ipſas habent, ob eas affici honoribus volunt. cui vero vel honor ipſe paruus eſt, ei cętera quoque ſunt parua. Quapropter magnanimi eſſe etiam contemptores videtur. Quin etiam fortunæ proſperitates videntur conferre ad magnanimitatem. qui enim nobiles ſunt, & diuites, & in poteſtate cõſtituti honore digni habentur. in excellentia enim quadam ſunt. omne autem, quod bono aliquo excellit, eſt honorabilius. propterea huiuſmodi res magis reddere magnanimos homines cõſueuerunt: nanque à quibuſdam honorantur. ſed re vera ſolus bonus honorandus eſt. cui tamen vtraq; inſunt, is magis habetur dignus, qui honore afficiatur. Qui autem ſine virtute huiuſmodi bona poſſidẽt: neque merito magnis honoribus dignos ſe eſſe arbitrãtur, neque recte magnanimi dicuntur: quippe cùm hæc abſq; integra atque abſoluta virtute eſſe non poſſint: ſed contemptores, cõtumelioſi, atque huiuſmodi vitijs præditi efficiunẽ. non facile enim fit, vt ſine virtute conſone ac moderate proſperos rerum ſucceſſus quiſpiam ferat. dum igitur hi ferre proſperã fortunam nequeunt, putantq́ ſe alios excellere, omnes alios deſpiciunt: ipſi vero agunt quodcunq; forte inciderit. imitãtur enim magnanimum, licet ei ſimiles minime ſint. atque id faciũt in quibus poſſunt. quæ enim ex virtute ſunt, ea non agunt, ſed contemnunt alios. At magnanimus iure ac merito contemnit: nã vere opinatur. plerique alij autem ita vt forte incidit. Neq; vero aut* paruipericlitans, aut frequentipericlitans, propterea quòd pauca ſunt, quę magnifaciat: ſed magnipericlitans eſt. & cùm periclitatur, vitæ ſuæ non parcit, quaſi dignum omnino nõ ſit ei viuere. Taliſq; eſt, vt

Maiori honore dignus eſt, q eſt melior: maximis, qui optimus.

* a.l. q aliquẽ læſerit, reus ſit.

*a.l. aliquid quod lęſeris, fugiat.

Honor virtutis eſt pręmium.

*a.l. frequenti periclitãs, aut liberi pęriclitans.

afficiat beneficiȷs alios, ipſe affici erubeſcat. excellentis enim illud eſt: hoc eius, qui excellitur. eſtq; eiuſmodi, vt plura retribuat. ita enim fiet, vt qui prior contulerit beneficium, inſup. debeat, beneficiũq; accepiſſe videatur. Meminiſſe præterea eorum videtur, quibus benigne fecerint: eorum autem à quibus acceperint, minime. quippe cùm is, qui acceperit, minor ſit eo qui beneficium cõtulerit: ipſi autem velint eſſe ſuperiores: vnde etiam illa iucunde, hæc iniucunde audire conſueuerũt. Atq; iccirco neq; Thetis beneficia Ioui dicitur commemorare: neque Lacedæmonȷ ad Athenieſes: ſed tantummodo ea, quibus fuerant affecti. Magnanimi quoq; eſt * à nemine quippiam, aut vix tandem petere, ſed prompte alȷs miniſtrare: præſtareq; ſe apud eos qui in dignitate ſunt, p̃claraq; fortuna vtuntur, magnum: apud mediocris ſortis homines, mediocrem: eò quòd illos ſuperare difficile, atq; egregium, hos facile eſt. & inter illos gloriari eſt à generoſo animo minime alienũ, inter humiles vero inuidioſum: quemadmodum inter imbecillos * viribus non contẽdere. Neq; ad honoratas res accedere, aut vbi alȷ principatum obtinent: ocioſumq; eſſe ac cunctatorem, niſi vbi magnus aliquis honor magnumq; opus eſt: paucasq; res agendas, ſed magnas eas ac celebres aggredi. Neceſſe etiam eſt vt aperte tam odium quàm amorem præ ſe ferat: latere enim velle timẽtis hominis eſt. Maioremq; curam veritatis, quàm opinionis habeat: dicatq; & agat omnia apte: id enim eſt contemptoris. ideo liberior in loquendo eſt: eſt enim etiam eius, qui liberior in loquendo ſit. vnde eſt & cõtemptor, & verax, niſi vbi per diſſimulationem loquit̃. diſſimulatione autem vtitur ad multitudinẽ. Magnanimi quoq; proprium id eſt, vt viuere ad alterius arbitrium non poſſit, niſi ad amici: eſt enim ſeruile. vnde etiam omnes adulatores famularȷ: & humiles homines adulatores ſunt. Adde quòd neq; eſt admirator: nihil. n. magnum ipſi eſt. neq; iniuriarum memor: quippe cùm magnanimi non ſit meminiſſe, & preſertim malorum, ſed ea potius deſpicere. Neq; hominiloquus: neq; enim aut de ſe, aut de altero quippiam dicet. neq; vt vel ipſe laudetur, vel alȷ vituperentur, curat. ſed neque eſt laudator: atq; iccirco fit, vt neq; maledicus ne in inimicos quidem, niſi ob cõtumeliam ſit. De neceſſarȷs item, aut paruis minime eſt querulus, aut precabundus: ita enim ſe gerere eius hominis eſt, qui circa hæc ſtudeat. eiuſmodi præterea eſt, vt honeſta potius & infructuoſa, quàm fructuoſa & vtilia acquirat, & poſſideat: eſt enim eius qui ex ſe ſufficiat. Quin etiam & motus ipſe magnanimi eſſe tardus videtur, & vox grauis, & loquutio ſtabilis. nam neq; qui circa pauca ſtudet, eſt feſtinabũdus: neq; qui nihil magnum exiſtimat, contentus & vehemens. acuta autem vox, & celeritas ex his efficitur. Ac talis quidem magnanimus eſt. Qui autem deficit, puſillanimus: qui excedit, inflatus eſt. ſed neque hi tamen mali, nõ enim malefici ſunt: ſed eſſe peccantes videntur. puſillanimus enim cùm bonis dignus ſit, ſeipſum ȷs ipſis priuat, quibus eſt dignus: videturq; prauum quoddam in eo habere, quòd & bonis dignum ſe non eſſe exiſtimat, & ſe ipſum etiam ignorat. alioqui cùm bona ſint, quibus eſt dignus, ea proculdubio appeteret. Non tamẽ huiuſmodi homines ſtolidi, ſed eſſe * intelligentes potius videntur: taliſq; opinio peiores etiam ipſos reddit. ſinguli enim ea quæ dignitati ſuæ conueniunt, appetere conſueuerunt. adde q; & ab honeſtis actionibus & ſtudȷs quaſi ſint indigni, & ab externis quoque bonis ſimili modo abſtinent. At inflati ſtolidi ſunt, ſeq; ipſos ignorant, atq; id palam: quaſi enim ſint digni, honorabiles res aggrediuntur, deinde redarguũtur: veſtituq; etiam, & habitu, atq; huiuſcemodi rebus ornantur: proſperaſq; fortunas ſuas eſſe manifeſtas volunt: de ipſiſq; prædicant, quaſi ob eas honores ſint conſequuturi. Magnanimitati autem puſillanimitas magis eſt oppoſita, quàm inflatio: quippe quæ & magis contingat, & peior ſit. Magnanimitas igitur circa honorem magnum, ſicut dictum eſt, verſatur.

*a.l. nemine indigere.

*a.l. viribus contendere.

*a.l. pigri.

Dixit. Magnanimitas autem videtur eſſe in rebus magnis, quemadmodum ſignificat nomen eius. determinemus igitur primitus res, in quibus inuenitur. & non differt ſiue ſpeculemur magnanimitate, vel in magnanimo. Et videtur quòd magnanimus ſit ille, qui præparat animum ſuum vel ſeipſum ad res eximias, ens aptus ad hoc. qui enim fecerit hoc abſq; merito, ſtultus eſt neq; ignarus. qui ergo fuerit huius diſpoſitionis, eſt magnanimus. Qui vero aptus fuerit ad res exiles & pro tali ſe exhibuerit, eſt homo ſanæ opinionis, nõ autem magnanimus: eò q; magnanimus circa grandia eſt: quemadmodum venuſtas circa corpora grandia eſt, formoſitas vero circa corpora. Qui autem exhibet ſeipſum tanquam aptum grandibus, non exiſtẽs autem, eſt qui Arabice dicitur murefennichũ, & Latine poteſt ambitioſus nominari. & non omnis, qui ſeipſum tanquam ingerit dignum pluribus q̃ mereatur, ſuperambitioſus eſt. Qui vero ſeipſum minus idoneum reddit q̃ mereatur, hic puſillanimus eſt: ſiue in ſe idoneus ſit ad grãdia, aut ad mediocria, aut ad exilia: dummodo in morem ſe reddat ſuo modulo. de iſto igitur putatur q; proprie ſit puſillanimus. qui autem magnorum eſt meritorum & ad parua ſe cõmetitur, hic potius talis eſt. qui enim meret̃ grandia, et ſeipſum adaptat minoribus, tũc quid ſit non meret̃ ea re: intendo q; tunc potiſſime rebus exilibus ſe exhiberet. Magnanimi

gnanimi igitur finis eſt in magnitudine rerum, quas operatus eſt, & medius in operando ipſas, & exhibet ſe idoneum ad quæ oportet & ſecundum ꝙ oportet. puſillanimus vero deficit ab ipſo in hoc. Cùm itaque ſit magnanimus, idoneum ſeipſum reddens ad res magnas, emeritus ens ad hoc, & ꝓprie ad res, quæ ſunt in fine magnitudinis, neceſſariũ eſt vt hoc ſit in re vna: & meritũ quidem eſt ſm ea bona, quæ ab extra ſunt: & eſt illa res vna, quæ ab extra maxima earum: & eſt cùm quo ſeruitur Deo excelſo: & quod deſyderãt qui ſunt ſublimiũ poteſtatum, et ſtrenui in rebus, quę ſunt in fine venuſtatis. quod autem currit hoc curſu honorificentia eſt: ipſa enim excellentior eſt bonorum quæ ſunt ab extra. magnanimitas igitur inuenitur quidem in appetitu honorum & priuatione ſm modum debitum. Et manifeſtum eſt abſque ſyllogiſmo de re magnificorũ ꝙ expetunt honorem per hoc, ꝙ maximi hominum proprie idoneos ſe credũt ad honores: et faciũt hoc ſm quantitatem meriti. Puſillanimus autem deficit ab hoc ad, quod ipſe idoneus exiſtit, & ab eo quod meretur magnanimus. Superambitioſus autem addit ſuper meritum ſuipſius, ſed non ſuper hoc, quod meretur magnanimus. D. Cùm enim magnanimus meritor exiſtat maximi, quod in rebus eſt, erit optimus hominum. & hoc, quoniam bonus ſemper meretur quod magnum eſt in rebus: & optimus quod maximũ. neceſſarium igitur eſt vt magnanimus ſit bonus. & videtur de magnanimo ꝙ ſit ei in vnaquaq; virtutũ, quod magnũ eſt ex ipſis. non conuenit igit̃ ei penitus vt fugiat, quãdo mouerit ipſum aliquod modicũ quid, neq; vt iniurietur: & hoc, quoniam reſpectu cuius non magnificatur aliquid, hunc non producet animus ſuus ad factum turpe. D. manifeſtabitur autem particularia proſequẽti ꝙ magnanimus, quando nõ fuerit bonus, ridiculo erit in omnibus: neq; merebit̃ honorari etiã, quando fuerit malus: cùm honor equidem præmiũ ſit virtutis, & accipiunt quidem ipſum probi ex hominibus. Videtur igitur ꝙ ſit magnanimitas ornatus virtutũ: eò ꝙ magnificat eas, neq; eſt magnanimitas niſi per virtutes. & ꝓpter hoc difficile eſt inueniri magnanimum ſm virtutem: non enim poſſibile eſt inueniri niſi bonum & beneficum. Cumq; ſic ſit, non inuenitur magnanimus proprie niſi in honoribus & in priuatione eorum. & quando honoratur ſm eximia, & à melioribus hominum gaudet gaudio modico: ideo ꝙ in hoc nõ recipit ab eis, niſi quod debetur ei ex merito aut minus debito. virtuti etenim perfectę non inuenit̃ honor & reuerentia æqualis ei, & quantum meretur. verũtamen multoties accipiat iſte hunc honorem, eò quòd non eſt poſſibile honoratoribus ſuis vt honorent eum plus hac quantitate. quando autem honoratur ſm exilia & à vilioribus hominum, ignominia fit ei per hoc & vilipenſio: eſt enim aliud à ſuo merito. & ſimiliter ſe habet res ſua in priuatione honoris: intendo ꝙ, quãdo priuatur eo, vilipenſum ſe reputat. aliter enim nõ eſſet iuſtus in ſemetipſum. Magnanimus ergo, quemadmodum determinauimus, requirit honores magis omni re, & requirit diuitias & poteſtates. omnis autem felicitas & infelicitas contingens ei ab extrinſeco videtur ei, ꝙ ſit cum menſura. Nõ ergo ex proſperitate extollitur, neq; ex aduerſitate deprimitur. neq; apud ipſum honor eſt de maximis rebus: poteſtas autem & diuitiæ non eligũtur niſi propter honorem. qui enim habuerit poteſtates et diuitias, amat vt honoretur per ipſas: cui vero modicus honor fuerit, huic etiam reſiduæ res aliæ minorantur: ideoq; videntur iſti eſſe domini abundantiarum. Et iam quidem putatur de felicitatibus exterioribus ꝙ adiuuent ad magnanimitatem: vt generoſitas, poteſtas, & diuitiæ: eò ꝙ generoſi merentur honorem. & ſimiliter potẽtes & diuites, ideo ꝙ habent valorem & bonitatem ex rebus virtuoſis: & omnis virtuoſi meritum potiſſimum honor eſt. ideoque cùm exiſtunt iſtæ res magnanimis, efficiũt eos magnanimiores. & ideo nunquam honorificant quidã quoſdam propter iſta bona exteriora: honoratus autem ſecundum quòd ſolus bonus eſt: & ille, in quo aggregantur ambę res, magis meret̃ honorari. Et illi autem, quibus inueniuntur iſta abſq; eo ꝙ virtuoſi exiſtant, non ſe reddunt idoneos ad res eximias ex honorificentia ſecundum viam rationis: intendo ſecundum viam laudatiõis. neq; dicitur de eis ꝙ ſint magnanimi ſecundum certitudinem. & honorantur quidem ſecundum ꝙ res iſtæ non penitus vacuæ inueniuntur à virtute. cũ enim inuentę fuerint vacuæ à virtute, expoſiti erũt linguoſis: intendit poetas & rethores. et hoc, quoniam non facile inuenit quis bona in homine aliquo ſecundum ꝙ oportet abſq; virtute. quando vero non inueniuntur in eis bona ſecundum ꝙ oportet: & ipſi putãt ꝙ in hoc præcellãt alios, à ſe vilipendũt homines. ſciũt vero homines hoc quod eſt in eis: imitantur enim magnanimos, licet diſſimiles eis exiſtant. & imitant̃ quidem in quibus poſſunt: attamen non operantur ſecundum virtutis exigentiam, & propter aſſimilationem ſuam, cũ magnanimi vilipendũt alios à ſe. & hoc, quoniam magnanimus ſecundum veritatẽ ex debito paruipẽdit alios, eò ꝙ credit verum: vulgus autem credit quodcunq; cõtingit eis. Et magnanimus quidem non eſt frequens diſcrimini: verũtamẽ, cùm ceciderit in ea, magnus exiſtit in eis: vitamq; ſuam paruipendit, indebitum iudicans vt ſuperuiuat diſcrimini. Et magnanimus impenſor eſt beneficiorum hominibus, & ex impenſo ſibi beneficio verecundatur: eò ꝙ illud eſt de natura exercẽtis virtutem, iſtud vero eſt de natura eius, erga quem virtus exercetur. & quando beneficium ei impenſum fuerit, retribuit retributionem multam. & hoc per rem amatam ei, qui incepit beneficiũ: & cùm hoc non eſt tardus ad retribuẽdum. Et putatur de eis, quòd ipſi recordẽtur beneficiorum, & quę impendũt, non recordantes ſibi impẽſorum: eò quod inferior eſt beneficiatus benefaciente. cumq; magnanimus amet excellentiam, delectat ipſum audire ſuum beneficium: piget autẽ ipſum audire hoc, per quod fuerit ei benefactum. Eſtq; de natura magnanimi vt nihil ei deficiat, cùm grauiter ferat defectũ: & de natura eius eſt vt expedite & prompte ſeruiatur ei, & vt magnificet̃ in conſpectu magnatum, qui dñi poteſtatum ſunt & felicitatum: & vt apud mediocres hominum humilis inueniatur. nam exaltatio eius ſuper dominos poteſtatum & felicitatum difficile eſt & honorificum: ſuper iſtos autem facile. & excellentia ſuper illos non vile eſt: ſuper iſtos autẽ modici valoris. Amplius de natura eius eſt, vt ſit tardus in motu, & prolongator expediendorũ, niſi in loco honorificentiæ grandis & facti excellentis. & facta eius ſunt pauca, ſed eximia diuulgata. Odit palam, & amat palam. latitare etenim timidi eſt. Et plus veritati innititur, ꝗ̃ priuationi: & palã loquitur, & facit: paruipẽdit etenim res: & propter hoc eſt ſeuerus et verax, niſi in rebus, in ꝗbus indigetur ſolatio & ioco, & interdum iocoſus eſt multis hominũ. Et eſt qui non poteſt commode viuere in venando gratiam & amorem hominũ: etenim factum illud factũ ſeruorum eſt. & propter hoc omnes adulatores ſunt quaſi operarij conducticij ſiue mercẽnarij: & illi de gente minuta adulatores ſunt. Neq; admiratur quicquã, cùm non ſit aliquid reſpectu eius eximiũ, neq; iniuriarũ vltiones meditatur in annos, cùm non ſit de natura magnanimi vt magnorũ ſeruet memoriam aliquo modo: quinimo de natura eius eſt diſſimulatio eorũ & auerſio ab ipſis.

Neque de natura eius eſt vt narret hominibus neque de ſe neq; de alijs. non enim ad hoc ſuam opponit diligentiam, vt ſeipſum laudet, neq; vt alium vituperet: neq; enim laudator eſt. & propter hoc non eſt maledicus, neq; de inimicis ſuis, niſi cum indiguerit nimis, & in rebus neceſſarijs. Neque eſt lamẽtator, neq; ſupplicator. hoc etenim pertinet ei, qui vehementi diligentia requirit res iſtas, et inſtat impetrationi rerum excellentium, quæ ſunt abſq; fructu, amplius q̃ impetrationi rerum fructuoſarum vtilium. hic etenim mos quidẽ eſt eius, qui ſibimetipſi ſufficiens eſt proprie. Et videtur de magnanimo ꝙ ſit tardi motus, grauis vocis, moroſus in loquendo. cuius enim vehementia non eſt niſi in rebus paucis, nõ eget agilitate: quoniam cui nihil eſt multum cordi, talis non eſt curioſus. acuitas autem vocis & motus velocitas inueniuntur quidẽ agili & curioſo. Hæc itaque eſt determinatio magnanimi. D. Qui vero addit ſuper iſtum Arabice dicitur mutafennichum, & poteſt Latine ambitioſus vel vanaglorioſus vel ſuperambitioſus nominari. qui autem deficit ab ipſo puſillanimus dicitur. verũtamen iſtis moribus morigerati non putantur iniqui vel mali: nõ enim malefactores ſunt ſed errãtes potius. & hoc, quoniam puſillanimus idoneus eſt ad aliqua, & indignum ſe reputat ad ipſa. videtur ergo in hoc malitia quædã eſſe: eò ꝙ non intromittit ſe de bonis ſuæ pertinẽtibus idoneitati, & eſt ignarus ſuiipſius. aliter enim appeteret ea quæ meretur, cùm bona ſunt. Et huiuſmodi nõ ſunt ſtulti, ſed potius ignari. videtur itaq; ꝙ hæc opinio de ipſis deteriores ponat eos alijs à ſe: cùm vnuſquiſq; hominum appetat hoc, ad quod eſt idoneus. & iſti fugiũt ab operationibus & artibus bonis, eò ꝙ reputant ſe non eſſe idoneos earum. & ſimiliter ſe habet in bonis exterioribus. Superambitioſi autẽ ſtulti ſunt, & ignari ſuiipſius ſimul. & hoc patere eſt manifeſtũ in re ipſorũ: accipiunt nanq; res precioſas, ac ſi ſint idonei earum, & ex hoc incurrunt infamiam: et ornant ſe veſtibus et apparatibus, & quæ his ſunt ſimilia: & amãt, vt diuulgentur benefacta eorum: & multa prædicãt de ſeipſis, quatenus honorentur ab hominibus per hoc. Opponitur autem magnanimo puſillanimus plus q̃ ſuperambitioſus: nam puſillanimitas deterior eſt ſuperambitioſitate. Et magnanimus requirit magnificentiam condecentem ſibi, quemadmodum prædiximus.

De moderato honoris ſtudio, & eius extremis. Cap. IIII.

CIrca honorem autem eſſe quædam alia virtus etiã videtur, vt ſupius diximus, quæ magnanimitati ita reſpondet, vt magnificẽtiæ liberalitas: illæ enim vtræq; ſicut à magnis abſtinent, ſic in mediocribus & paruis nos vt oportet, afficiũt, ac diſponunt. Quẽadmodum autẽ in datione & acceptione pecuniarũ & mediocritas eſt & exceſſus & defectus: ita quoq; in honoris appetitione licet & magis q̃ oportet & minus, & vnde oportet, & vt oportet, vnumquẽq; ſe gerere. nam & ambitioſum vituperamus, quippe qui & magis q̃ oportet, & vnde nõ oportet, honorem affectet: & inambitioſum, eò quòd ne ob honeſta quidem facta honore affici velit. Interdum tamen fit, vt vel ambitioſum quaſi virilem & elegãtem, vel inambitioſum quaſi modeſtum & temperãtem laude proſequamur; vt ſuperioribus in libris dictum iam eſt. Perſpicuum autem eſt cùm pluribus modis talis cuiuſdam rei ſtudioſus & cupidus aliquis dicatur, non ſemper nos ad idem honoris cupidum, id eſt ambitioſum referre: ſed cùm laudamus, ad id quòd magis q̃ plerią; è vulgo: cùm vituperamus ad idq; magis q̃ oporteat, honores ipſos appetat. Quia vero noĩe vacat mediocritas, fit, vt de ea quaſi deſerta ſede extrema decertent. Verum in quibus eſt exceſſus & defectus, ibidẽ quoq; eſſe medium neceſſe eſt. appetunt autem honores & magis & minus: ergo etiã vt oportet. Laudatur igitur hic habitus, quæ eſt circa honorem nomine vacans mediocritas: quæ ſanè ſi ambitioni comparetur, inambitioſitas: ſi inambitioſitati, ambitioſitas: ſi vtriſq;, vtraq; eſſe quodam modo videtur. Id quod etiam circa alias virtutes eſt. Extremi autem hic vidẽtur inter ſe opponi, propterea quòd *mẽdium nullum nomen *ſortitum eſt.

*a. l. medius
*ſortitus

DIxit. Et videtur ꝙ proportio appetitꝰ honoris ad magnanimitatem ſit proportio largitatis ad magnificentiam. etenim hæ duæ virtutes, intendo largitatem vel liberalitatem, & appetitum honoris, non ſunt in rebus grandibus, ſed proprie in rebus paruis ſecundum modum debitum: magnanimitas autem & magnificentia ſunt in grandibus rebus. Et ſimilatur quidẽ appetitus honoris largitati: eò ꝙ quẽadmodum in acceptione & datione eſt mediocritas, & ſuperfluitas, & defectus, ſic eſt in deſyderio honoris: intẽdo ꝙ ſit plus q̃ oportet, & minus q̃ oportet, & vnde non oportet. ille autem, qui non amat honorem, eſt ille, qui neq; in rebus decentibus amat honorari. D. Et fortaſſe laudamus amatorem honoris, eò ꝙ virilis eſt, et amãs decorum. & forſan laudamus eum, qui nõ amat honorem, eò ꝙ modeſtus & temperatus ſm ꝙ dicimus in præcedẽtibus. Et manifeſtum eſt ꝙ amator honoris, cùm dicatur ſm plures modos, non laudamus amatorem honoris in omni loco, cùm non dicatur ſemper de re vna eadem: ſed laudamus plus q̃ laudet ipſum vulgus vel plures hominum, quando ſe habuerit debito modo, & vt oportet: vituperamus autem, quando exiuerit ab opportuno. Et cùm ſit mediũ in eo quod eſt inter hæc duo, non habens nomen, veriſimile eſt vt accidat dubitatio in extremitatibꝰ: intẽdo ꝙ in eo, quod declinat verſus extremitates dubitatur: de medio vero ſm veritatem palã eſt, ꝙ laudabile. Et in quibuſcunq; rebus fuerit ſuperfluitas et diminutio, in ipſis & eſt mediocritas. cũq; ſit ſic appetẽs honorẽ plus q̃ oportet, et minus q̃ oportet, erit hic appetẽs honorẽ vt oportet. Laudatur quidẽ hæc diſpoſitio, eò ꝙ eſt mediocritas in appetitu vel amore honoris, aut vere innoĩata eſt. & palam eſt de re eius, ꝙ in comparatione amoris honoris eſt non amor honoris: & in comparatione ad non amorem honoris eſt amor honoris. hæc ergo diſpoſitio, ſ. media, vtriq; reliquarum cõparata, quodãmodo erit vtraq;. Et videtur ꝙ intentio inuenta ſit etiam in cæteris virtutibus: intendo ꝙ media in eis ſunt ipſa extrema quodammodo, & ſunt alia ab ipſis modo alio. Et iam patet de re extremorum in hoc more: quoniam oppoſita ſunt: quoniam medium innominatum eſt.

De manſuetudine

De manſuetudine, eiuſq; extremis. Cap. V.

IAm vero manſuetudo circa iram mediocritas eſt. nam cùm nomine hac in re careat medium, & ferè etiam extrema, ad medium manſuetudinem ipſam referimus: licet ad defectum qui nomen non habet, declinare magis videatur. at exceſſus iracundia quędam dici poteſt: nam affectus eſt ira, quam quæ efficiunt, ſunt multa et diuerſa. Qui igitur ob quę oportet, & quibus oportet iraſcitur, adde etiã quo modo, & quando, & quouſq; debet, laudatur: eſſeq; is mãſuetus poteſt: quippe cùm manſuetudo ipſa laude afficiatur. Manſuetus enim ille eſt, qui perturbatione vacat, & ab affectu minime ducitur, ſed quemadmodum ratio ipſa ſtatuerit, ita & ob id, & tam diu ſuccenſet: peccareq; potius videtur in defectu: quippe qui non ad vltionem, ſed ad veniam dandam promptior ſit. At defectus, ſiue irę vacuitas quædam ſit, ſiue quippiam aliud, vituperatur: nam qui & ob quæ oportet, & ſicut oportet, & quando, & in quos oportet, non iraſcũtur, hi profecto eſſe ſtolidi videntur. qui enim non iraſcitur, neq; videtur ſentire, neq; dolore affici, neq; eſſe idoneus ad vlciſcendum. At tolerare ſi laceſſaris, patiq; vt tui contumelia afficiantur, ſeruile profecto eſt. Exceſſus vero ſecundum omnes quidem modos fit: nam & in quos non oportet, & ob quæ non oportet, & magis item, & citius, & diutius q̃ oportet, exiſtit: nõ tamen ita, vt vniuerſa eidem inſint: non enim id poteſt. nam malum etiam ſe ipſum perdit, & ſi integrũ ſit, intolerabile euadit. Iracundi igitur cito quidem iraſcuntur, & quibus non debent, & ob quę non debent, & magis quàm oportet: ſed, quod optimum in ſe habent, cito etiam deſiſtũt. hoc autem ipſis propterea euenit, quia irã minime continent, ſed reddũt. vnde ob celeritatẽ manifeſti ſunt, deinde ceſſant. ſupra modum autem celeres ſunt, & ad omnes res et quacunq; de cauſa iracundi, ij qui ſunt excandeſcentes & ſumme bilioſi. vnde nomen etiam habent. Acerbi vero difficulter reconciliantur, & longo tempore iraſcuntur. continent enim iram, & nõ niſi vbi reddiderint, ceſſant: nam vltio his iram ſedat, dum voluptatem loco doloris inducit: quod quouſq; nõ euenit, grauatum animum habent. quia vero id nõ eſt manifeſtum: neq; ſuaſione apud eos vtitur quiſpiam: & ipſi ſecum iram concoquere nõ niſi mora quadam tẽporis poſſunt. ſuntq; huiuſmodi homines tum ſibi ipſi moleſtiſſimi, tum ijs qui maxime ipſis ſunt amici. Infeſtos autem eos dicimus, qui & ob quæ non debent, & magis itẽ quàm debent, & diutius ſuccenſent: & placari ſine vltione † vel etiam punitione nõ poſſunt. At vero manſuetudini exceſſum magis opponimus: quippe cùm & magis fiat: humanum enim magis eſt vindictam ſumere: & ad conuictum hominum infeſti etiam peiores ſint. Quod autem tum ĩ ſuperioribus etiam libris diximus, tum ex ijs quæ dicuntur, ſatis conſtat, quo modo, quibus, ob quæ, quanto tempore iraſcendum ſit, quouſq; item aliquis progrediens vel recte facturus ſit, vel peccaturus non eſt facile definire. qui enim paululũ tranſgreditur, non vituperatur, ſiue ad nimium, ſiue ad parum deflexerit: immo interdũ & eos qui deficiunt, laudamus, manſuetoſq; appellamus: & eos qui infeſti ſunt, tanquàm ad imperandum idoneos, viriles nuncupare cõſueuimus. Quantum igitur, & quo modo quiſpiam tranſgreſſus ſit vituperandus, ſtatui ratione nõ facile poteſt: in particularibus enim & ſenſu iudicium eſt. Veruntamen illud ſatis perſpicuum eſt, ſicut medium habitum, quo efficitur, vt & quibus oportet, iraſcamur, & ob quæ, & quo modo oportet, & ſecundum cætera omnia huiuſmodi, eſſe laudandum: ita exceſſum & defectum, ſi parum quidem peccant, parum: ſi paulo amplius, magis: ſi multum, vehementer eſſe vituperandos. ex quo efficitur, vt medium habitum conſectandum eſſe manifeſtũ ſit. Atq; hæc de habitibus, qui circa iram exiſtunt, dicta ſufficiant.

Iræ defectus quo pacto vituperabilis.

Malum etiã ſeipſum perdit.

* a.l. & punitione.

Qui parum trãſgreditur non vituperatur.

DIxit. Et manſuetudo mediocritas eſt circa iram. cùm antem mediũ non habeat nomen in hoc more, & ferè ſimiliter ſit de extremis, noĩauimus medium mãſuetum, cùm ſit propinquior extremo, quod eſt ex parte defectus: & eſt illud, quod non habet nomen: intẽdo in iraſcibilem, & priuatum ira. extremum autem alterum, quod eſt ex parte ſuperfluitatis, eſt ille, qui nominatur iracundus vel furioſus: & hoc, quoniam hæc paſſio nominatur vniuerſaliter ira. res autem inducentes hanc paſſionem ſunt multæ diuerſę. Et qui iraſcitur ei, cũi eſt iraſcendum, & pro quibus eſt iraſcendum, et vt oportet, & quando oportet, & quantum, hic laudatur. Et cõueniens eſt vt iſte ſit ipſe manſuetus, cũ manſuetudo laudetur. & hoc, quoniam de natura manſueti eſt vt ſit moderatus, non vlciſcẽs propter iram, ſed eſt in hoc qđ ordinauerit intellectus, & eſt eius exacerbatio in menſura horę ſecundum q; menſurauerit intellectus: et ponitur q; peccatum in manſuetudine ſit quidẽ maxime in defectu: eò q; manſuetus nõ eſt amans vindictam, ſed ignoſcens & acceptãs excuſationem culpæ defectus. Ergo in hac paſſione, ſiue fuerit priuatio iræ, ſiue quicquid fuerit, vituperabilis eſt. qui enim non iraſcuntur cui iraſcendum, reputantur inſenſibiles et incõtriſtabiles: cumq; vir non iraſcitur, non quæret vindictã. Et tolerantia auditionis vituperij, & non iraſci proximis ſuis, & pro eis quos habet in reuerẽtia & veneratione, moris ſeruorum eſt. Et ſuperfluitas & contingens in omnibus iſtis: intendo vt iraſcatur homo cui non oportet, & ex quibus non oportet, & vehemẽtius q; oportet, & diutius q̃ oportet. verũtamen omnia hęc non aggregantur in re vna eadem: ideo q; hoc non eſt poſſibile: propterea q; malum eſt corruptiuũ ſuiipſius,

quando

quando aggregatę fuerint omnes eius partes, cùm non ſit hoc tolerabile, ad iraſcibilē enim feſtinat ira, ex quo non oportet, & cui non oportet, & plus ꝙ oportet. & ſedatur ira eius velociter: & iſtud melius eſt, quod eſt in eis, & accidit quidem ipſis vt tales exiſtant, eò ꝙ nō recipiunt iram, ſed exaggerant: & propter acuitatem ipſorum manifeſtant iram, & tandem quieſcunt. qui autem addunt ſuper iſtos, ſunt veloces, ad iraſcendum acuti: qui iraſcũtur ex omni re, & in omni re. Irę itaq;, qui amaricatum habet animum difficilis eſt ſeparatio: et permanet tẽpore longo, eò ꝙ reprimit irā ſuam: quieſcit autem ab iraſcendo, cùm fuerit ei ſatisfactum: eò ꝙ ſatisfactio quietat irā, adeo ꝙ acquirit domino ſuo delectationem cum triſtitia. cùm vero non ſumpſerit ſatisfactionem, continuatur eorum iracũdia. & hoc, quoniam, cùm non fuerint manifeſtantes iracũdiam ſuam, non præparatur alicui ſedatio ipſorum. & propter hoc durat eorum iracundia tempore longo: & qui fuerit cũ hac diſpoſitione, contriſtās eſt ſeipſum, & amicos ſuos proprie. Illos ergo, qui iraſcũtur ex quibus nō oportet, & plus ꝙ oportet, & diutius ꝗ oportet, & nō miteſcũt nec parcunt, donec ſumpſerint ſatiſfactionem & vindictam, potius opponimus manſuetudini quàm extremitatem alteram: intendo priuationem iræ. & qui habẽt vindictam virilitatis, & qui iraſcũtur ira ipſorum, malæ ſunt ſocietatis & amicitiæ. Et iam patet ex eo quod diximus in præcedentibus, & eò quod dicimus nunc, ꝙ non eſt facile definire iram ſermone, qualiter oportet vt fiat in omni loco, & quantum, quàm diu, & vſq; ad quem terminũ, donec dirigatur in ipſa vt peccetur. Si ergo pertranſeatur terminus in ira modicum verſus ſuperfluitatem, vel verſus defectum, non vituperatur. nos nanq; fortaſſis laudamus deficientes, nominantes eos manſuetos: quorum autem grauis ſit ira proportionantur virilitati, eò ꝙ apti ſint principatui. Non eſt autem facile nobis ſermone determinare vſquequo pertranſiens in ira modum & quantitatem, erit quis vituperabilis: ideo ꝙ eſt res particularis, quæ ſenſu diſcernitur: & per hoc ꝙ appropriatꝰ vnicuiq; ſingularium ex ipſa. & hoc infinitum eſt. Verũtamen poſſibile eſt nobis vt perueniamus in declaratione huius ad hanc quãtitatem. Dicimus ergo ꝙ diſpoſitio media, per quam fit ira, contra quem iraſcendum, & quantum oportet: & ſecundum alia huiuſmodi ex conditionibus laudabilis eſt. ſuperfluitas vero & defectio vituperabiles. quãdo ergo modicum pertranſibit medium, vituperatur vituperio modico: quando plus, plus: et quãdo multũ, multum. cùmq; ſic ſit, manifeſtũ eſt, quod oportet vt cohibeamus nos per diſpoſitionem mediam.

De comitate, & eius extremis. Cap. VI.

AT in congreſſionibus quoq; & conuictu, ſermonumq; et negociorum communitate eſſe alij placidi & obſequioſi videntur, qui omnia in gratiam laudant, nullaq; in re aduerſantur: ſed minime moleſtos exiſtimant ſe eſſe oportere ijs, quibus cum habent conſuetudinem. alij econtrario in omnibus aduerſantur, nullamq; ſibi habendam rationem putant, ne moleſti ſint: qui moroſi & litigioſi nuncupatur. Verum ſicut hos vtroſque habitus eſſe vituperabiles: ita medium eſſe laudabilem conſtat, quo videlicet efficitur, vt vnuſquiſque & quæ oportet, & ſicut oportet, vel admittat, vel grauate ferat. Nomen tamen huic medio nullum impoſitum eſt: ſed amicitię maxime ſimilis videtur. talis enim eſt qui habitu hoc medio eſt præditus, qualē modeſtum ac probum amicum eſſe volumus: ſi id videlicet aſſumpſerit, vt diligat. nā ab amicitia in eo differt, ꝙ eſt ſine affectu diligēdi eos quibuſcum verſatur. nō enim quia vel amat, vel odit, ſuſcipit ſingula vt debet, ſed quia eſt talis: quippe cùm idem facturus ſit tam apud notos, quàm ignotos: tam apud familiares, ꝗ eos, quibus cum nulla familiaritas interceſſerit. vbique tamen prout ſingulis conueniet. non enim perinde familiares atque externos aut ſtudio ꝓſequi, aut dolore afficere nos conuenit. In vniuerſum igitur dictum eſt in congreſſionibꝰ hũc vt oportet, ſe eſſe geſturum. ſpectans autem ad honeſtatem & vtilitatem id attendet, vt dolorem non afferat, vel collætificet & obſequatur. videtur enim circa voluptates, doloresq; eos verſari, qui in congreſſionibus exiſtunt: in quibus ſi vel non honeſtũ ipſi fuerit, vel damnoſum etiã obſequi, id minime faciet, ſed grauate ſe geret, potiusq; eſſe moleſtus volet. ſi item obſequium facienti aut dedecus, atq; id non paruum aut damnum, aduerſario autem dolorem paruum allatura ſit, non admittet, ſed ægre feret ac repudiabit. diuerſo autem modo cum ijs qui in dignitate conſtituti ſunt & priuatis, cum magis item & minus familiaribus, cæteriſq; diuerſi inter ſe generis hominibus congreſſiones faciet: ſinguliſq; id quod decet, attribuet. ac collætificare quidem per ſe eliget, cauebitq; contriſtare. ſed euenīētia tamen ipſa ſi maiora fuerint, honeſtatem inquam & vtilitatem conſequetur: voluptatiſq; cauſa magnæ, quæ poſtea ſubſequutura ſit, paruum dolorem afferre nō verebitur. Ac medius quidem talis eſt, nomenq; non habet. Qui autem obſequitur, ſi nulla alia de cauſa id facit, niſi vt iucũdus ſit, placidus eſt & obſequioſus: ſi vt emolumentum aliquod adipiſcatur, atq; id vel pecunijs, vel ijs rebus, quę pecunijs comparantur, adulator. at eum qui omnia moleſte accipit, eſſe moroſum & litigioſum iam diximus. quia vero medium caret nomine, inter ſeſe extrema ipſa opponi videntur.

DIxit. Et iam determinauimus diſpoſitiones inuentas in ira. Diſpoſitiones autem, quæ ſunt in ſocietatibus et incollocutionibus, et cõmunicationibus nũc dicemus. Qui ergo per iſtas intendunt, & capiunt beniuolentias hominum, & ſunt illi qui nituntur vt delectari faciant per aſſociationem ſuam alios, & non offendunt neq; moleſtant aliquem ex eis quibuſcum viuunt in aliquo, quin immo vidẽt vt non contriſtent eũ, quẽ aſſociãtur, ſunt quidam modus hominum. Et ſunt alij contrarij iſtis, qui diuerſificãtur eis in omnibus ſuis diſpoſitionibus, quibus non eſt cordi, neq; curant de aliquo

De manſuetudine, eiusq́; extremis. Cap. V.

IAm vero manſuetudo circa iram mediocritas eſt. nam cùm nomine hac in re careat medium, & ferè etiam extrema, ad medium manſuetudinem ipſam referimus: licet ad defectum qui nomen non habet, declinare magis videatur. at exceſſus iracundia quędam dici poteſt: nam affectus eſt ira, quam quæ efficiunt, ſunt multa et diuerſa. Qui igitur ob quę oportet, & quibus oportet iraſcitur, adde etiã quo modo, & quando, & quouſq; debet, laudatur: eſſeq́; is mãſuetus poteſt: quippe cùm manſuetudo ipſa laude afficiatur. Manſuetus enim ille eſt, qui perturbatione vacat, & ab affectu minime ducitur, ſed quemadmodum ratio ipſa ſtatuerit, ita & ob id, & tam diu ſuccenſet: peccareq́; potius videtur in defectu: quippe qui non ad vltionem, ſed ad veniam dandam promptior ſit. At defectus, ſiue irę vacuitas quædam ſit, ſiue quippiam aliud, vituperatur: nam qui & ob quæ oportet, & ſicut oportet, & quando, & in quos oportet, non iraſcũtur, hi profecto eſſe ſtolidi videntur. qui enim non iraſcitur, neq; videtur ſentire, neq; dolore affici, neq; eſſe idoneus ad vlciſcendum. At tolerare ſi laceſſaris, patiq́; vt tui contumelia afficiantur, ſeruile profecto eſt. Exceſſus vero ſecundum omnes quidem modos fit: nam & in quos non oportet, & ob quæ non oportet, & magis item, & citius, & diutius q̃ oportet, exiſtit: nõ tamen ita, vt vniuerſa eidem inſint: non enim id poteſt. nam malum etiam ſe ipſum perdit, & ſi integrũ ſit, intolerabile euadit. Iracundi igitur cito quidem iraſcuntur, & quibus non debent, & ob quę non debent, & magis quàm oportet: ſed, quod optimum in ſe habent, cito etiam deſiſtũt. hoc autem ipſis propterea euenit, quia irã minime continent, ſed reddũt. vnde ob celeritatẽ manifeſti ſunt, deinde ceſſant. ſupra modum autem celeres ſunt, & ad omnes res et quacunq; de cauſa iracundi, ij qui ſunt excandeſcentes & ſumme bilioſi. vnde nomen etiam habent. Acerbi vero difficulter reconciliantur, & longo tempore iraſcuntur, continent enim iram, & nõ niſi vbi reddiderint, ceſſant: nam vltio his iram ſedat, dum voluptatem loco doloris inducit: quod quouſq; nõ euenit, grauatum animum habent. quia vero id nõ eſt manifeſtum: neq; ſuaſione apud eos vtitur quiſpiam: & ipſi ſecum iram concoquere nõ niſi mora quadam tẽporis poſſunt. ſuntq́; huiuſmodi homines tum ſibi ipſi moleſtiſſimi, tum ijs qui maxime ipſis ſunt amici. Infeſtos autem eos dicimus, qui & ob quæ non debent, & magis itẽ quàm debent, & diutius ſuccenſent: & placari ſine vltione † vel etiam punitione nõ poſſunt. At vero manſuetudini exceſſum magis opponimus: quippe cùm & magis fiat: humanum enim magis eſt vindictam ſumere: & ad conuictum hominum infeſti etiam peiores ſint. Quod autem tum ĩ ſuperioribus etiam libris diximus, tum ex ijs quæ dicuntur, ſatis conſtat, quo modo, quibus, ob quæ, quanto tempore iraſcendum ſit, quouſq; item aliquis progrediens vel recte facturus ſit, vel peccaturus non eſt facile definire. qui enim paululũ tranſgreditur, non vituperatur, ſiue ad nimium, ſiue ad parum deflexerit: immo interdũ & eos qui deficiunt, laudamus, manſuetosq́; appellamus: & eos qui infeſti ſunt, tanquam ad imperandum idoneos, viriles nuncupare cõſueuimus. Quantum igitur, & quo modo quiſpiam tranſgreſſus ſit vituperandus, ſtatui ratione nõ facile poteſt: in particularibus enim & ſenſu iudicium eſt. Veruntamen illud ſatis perſpicuum eſt, ſicut medium habitum, quo efficitur, vt & quibus oportet, iraſcamur, & ob quæ, & quo modo oportet, & ſecundum cætera omnia huiuſmodi, eſſe laudandum: ita exceſſum & defectum, ſi parum quidem peccant, parum: ſi paulo amplius, magis: ſi multum, vehementer eſſe vituperandos. ex quo efficitur, vt medium habitum conſectandum eſſe manifeſtũ ſit. Atq; hæc de habitibus, qui circa iram exiſtunt, dicta ſufficiant.

Iræ defectus quo pacto vituperabilis.

Malum etiã ſeipſum perdit.

† a.l. & punitione.

Qui parum trãſgreditur non vituperatur.

DIxit. Et manſuetudo mediocritas eſt circa iram. cùm autem mediũ non habeat nomen in hoc more, & ferè ſimiliter ſit de extremis, nominauimus medium mãſuetum, cùm ſit propinquior extremo, quod eſt ex parte defectus: & eſt illud, quod non habet nomen: intẽdo in iraſcibilem, & priuatum ira. extremum autem alterum, quod eſt ex parte ſuperfluitatis, eſt ille, qui nominatur iracundus vel furioſus: & hoc, quoniam hæc paſſio nominatur vniuerſaliter ira. res autem inducentes hanc paſſionem ſunt multæ diuerſę. Et qui iraſcitur ei, cui eſt iraſcendum, & pro quibus eſt iraſcendum, et vt oportet, & quando oportet, & quantum, hic laudatur. Et cõueniens eſt vt iſte ſit ipſe manſuetus, cũ manſuetudo laudetur. & hoc, quoniam de natura manſueti eſt vt ſit moderatus, non vlciſcẽs propter iram, ſed eſt in hoc qđ ordinauerit intellectus, & eſt eius exacerbatio in menſura horę ſecundum ꝙ menſurauerit intellectus: et ponitur ꝙ peccatum in manſuetudine ſit quidẽ maxime in defectu: eõ ꝙ manſuetus nõ eſt amans vindictam, ſed ignoſcens & acceptãs excuſationem culpæ defectus. Ergo in hac paſſione, ſiue fuerit priuatio iræ, ſiue quicquid fuerit, vituperabilis eſt. qui enim non iraſcuntur cui iraſcendum, reputantur inſenſibiles et incõtriſtabiles: cumq; vir non iraſcitur, non quæret vindictã. Et tolerantia auditionis vituperij, & non iraſci proximis ſuis, & pro eis quos habet in reuerẽtia & veneratione, moris ſeruorum eſt. Et ſuperfluitas & contingens in omnibus iſtis: intendo vt iraſcatur homo cui non oportet, & ex quibus non oportet, & vehemẽtius q̃ oportet, & diutius q̃ oportet. verũtamen omnia hęc non aggregantur in re vna eadem: ideo ꝙ hoc non eſt poſſibile: propterea ꝙ malum eſt corruptiuũ ſuiipſius;

quando

quando aggregatę fuerint omnes eius partes, cùm non ſit hoc tolerabile. ad iraſcibilē enim feſtinat ira, ex quo non oportet, & cui non oportet, & plus ꝙ oportet. & ſedatur ira eius velociter: & iſtud melius eſt, quod eſt in eis. & accidit quidem ipſis vt tales exiſtant, eò ꝙ nō recipiunt iram, ſed exaggerant: & propter acuitatem ipſorum manifeſtant iram, & tandem quieſcunt. qui autem addunt ſuper iſtos, ſunt veloces, ad iraſcendum acuti: qui iraſcūtur ex omni re, & in omni re. Irę itaqꝫ, qui amaricatum habet animum difficilis eſt ſeparatio: et permanet tēpore longo, eò ꝙ reprimit irā ſuam: quieſcit autem ab iraſcendo, cùm fuerit ei ſatisfactum: eò ꝙ ſatisfactio quietat irā, adeo ꝙ acquirit domino ſuo delectationem cum triſtitia. cùm vero non ſumpſerit ſatisfactionem, continuatur eorum iracūdia. & hoc, quoniam, cùm non fuerint manifeſtantes iracūdiam ſuam, non præparatur alicui ſedatio ipſorum. & propter hoc durat eorum iracundia tempore longo: & qui fuerit cū hac diſpoſitione, contriſtās eſt ſeipſum, & amicos ſuos propter. Illos ergo, qui iraſcūtur ex quibus nō oportet, & plus ꝙ oportet, & diutius ꝗ oportet, & nō miteſcūt nec parcunt, donec ſumpſerint ſatisfactionem & vindictam, potius opponimus manſuetudini quàm extremitatem alteram: intendo priuationem iræ. & qui habēt vindictam virilitatis, & qui iraſcūtur ira ipſorum, malæ ſunt ſocietatis & amicitiæ. Et iam patet ex eo quod diximus in præcedentibus, & eo quod dicimus nunc, ꝙ non eſt facile definire iram ſermone, qualiter oportet vt fiat in omni loco, & quantum, quàm diu, & vſqꝫ ad quem terminū, donec dirigatur in ipſa vt peccetur. Si ergo pertranſeatur terminus in ira modicum verſus ſuperfluitatem, vel verſus defectum, non vituperatur. nos nanqꝫ fortaſſis laudamus deficientes, nominantes eos manſuetos: quorum autem grauis fit ira proportionantur virilitati, eò ꝙ apti ſint principatui. Non eſt autem facile nobis ſermone determinare vſquequo pertranſiens in ira modum & quantitatem, erit quis vituperabilis: ideo ꝙ eſt res particularis, quæ ſenſu diſcernitur: & per hoc ꝙ appropriat vnicuiqꝫ ſingularium ex ipſa. & hoc infinitum eſt. Verūtamen poſſibile eſt nobis vt perueniamus in declaratione huius ad hanc quātitatem. Dicimus ergo ꝙ diſpoſitio media, per quam fit ira, contra quem iraſcendum, & quantum oportet: & ſecundum alia huiuſmodi ex conditionibus laudabilis eſt. ſuperfluitas vero & defectio vituperabiles. quādo ergo modicum pertranſibit medium, vituperatur vituperio modico: quando plus, plus: et quādo multū, multum. cùmqꝫ ſic ſit, manifeſtū eſt, quod oportet vt cohibeamus nos per diſpoſitionem mediam.

De comitate, & eius extremis. Cap. VI.

AT in congreſſionibus quoqꝫ & conuictu, ſermonumqꝫ et negociorum communitate eſſe alij placidi & obſequioſi videntur, qui omnia in gratiam laudant, nullaqꝫ in re aduerſantur: ſed minime moleſtos exiſtimant ſe eſſe oportere ijs, quibus cum habent conſuetudinem. alij econtrario in omnibus aduerſantur, nullamqꝫ ſibi habendam rationem putant, ne moleſti ſint: qui moroſi & litigioſi nuncupatur. Verum ſicut hos vtroſque habitus eſſe vituperabiles: ita medium eſſe laudabilem conſtat, quo videlicet efficitur, vt vnuſquiſque & quæ oportet, & ſicut oportet, vel admittat, vel grauate ferat. Nomen tamen huic medio nullum impoſitum eſt: ſed amicitię maxime ſimilis videtur. talis enim eſt qui habitu hoc medio eſt præditus, qualē modeſtum ac probum amicum eſſe volumus: ſi, id videlicet aſſumpſerit, vt diligat. nā ab amicitia in eo differt, ꝙ eſt ſine affectu diligēdi eos, quibuſcum verſatur. nō enim quia vel amat, vel odit, ſuſcipit ſingula vt debet, ſed quia eſt, talis: quippe cùm idem facturus ſit tam apud notos, quàm ignotos: tam apud familiares, quàm eos, quibus cum nulla familiaritas interceſſerit. vbique tamen prout ſingulis conueniet. non enim perinde familiares atque externos, aut ſtudio proſequi, aut dolore afficere nos conuenit. In vniuerſum igitur dictum eſt in congreſſionib⁹ hūc vt oportet, ſe eſſe geſturum. ſpectans autem ad honeſtatem & vtilitatem id attendet, vt dolorem non afferat, vel collætificet & obſequatur. videtur enim circa voluptates, doloreſqꝫ eos verſari, qui in congreſſionibus exiſtunt: in quibus ſi vel non honeſtū ipſi fuerit, vel damnoſum etiā obſequi, id minime faciet, ſed grauate ſe geret, potiuſqꝫ eſſe moleſtus volet. ſi item obſequium facienti aut dedecus, atqꝫ id non paruum aut damnum, aduerſario autem dolorem paruum allatura ſit, non admittet, ſed ægre feret ac repudiabit. diuerſo autem modo cum ijs qui in dignitate conſtituti ſunt & priuatis, cum magis item & minus familiaribus, cæteriſqꝫ diuerſi inter ſe generis hominibus congreſſiones faciet: ſinguliſqꝫ id quod decet, attribuet. ac collætificare quidem per ſe eliget, cauebitqꝫ contriſtare. ſed euenientia tamen ipſa ſi maiora fuerint, honeſtatem inquam & vtilitatem conſequetur: voluptatiſqꝫ cauſa magnæ, quæ poſtea ſubſequutura ſit, paruum dolorem afferre nō verebitur. Ac medius quidem talis eſt, nomenqꝫ non habet. Qui autem obſequitur, ſi nulla alia de cauſa id facit, niſi vt iucūdus ſit, placidus eſt & obſequioſus: ſi vt emolumentum aliquod adipiſcatur, atqꝫ id vel pecunijs, vel ijs rebus, quę pecunijs comparantur, adulator. at eum qui omnia moleſte accipit, eſſe moroſum & litigioſum iam diximus. quia vero medium caret nomine, inter ſeſe extrema ipſa opponi videntur.

DIxit. Et iam determinauimus diſpoſitiones inuentas in ira. Diſpoſitiones autem, quæ ſunt in ſocietatibus et in collocutionibus, et cōmunicationibus nūc dicemus. Qui ergo per iſtas intendunt, & capiunt beniuolentias hominum, & ſunt illi qui nituntur vt delectari faciant per aſſociationem ſuam alios; & non offendunt neqꝫ moleſtant aliquem ex eis quibuſcum viuunt in aliquo, quin immo vidēt vt non contriſtent eū, quē aſſociātur, ſunt quidam modus hominum. Et ſunt alij contrarij iſtis, qui diuerſificātur eis in omnibus ſuis diſpoſitionibus, quibus non eſt cordi, neqꝫ curant de aliquo

quo ex eis, quæ appropriantur alíj ab ipſis: & ſunt illi, qui nominantur maligni, dyſcoli, & intractabiles. Et manifeſtum eſt ꝙ duæ diſpoſitiones, intendo extremitates ex ipſis vituperabiles ſunt: & diſpoſitio media inter ipſas laudabilis. nos enim per hanc recipimus quod oportet, & vt oportet. & propter hoc in habẽtibus eas malitia eſt, & non eſt eis nomen. D. Et ſimilatur mos iſte dilectioni, qui enim eſt in diſpoſitione media huius moris, proprietas eius ſiue attributio eſt attributio dilectoris. & hoc, quoniam quaſi declinamus ad hoc, vt dicamus ꝙ blandus & tractabilis dilector noſter propter velocitatem ſui ad recipiendum ſocietatem, & familiaritatem exhibẽdum. attamen diuerſificatur mos iſte à dilectione: eò ꝙ vacuus eſt eius paſſionis, quæ in dilectione exiſtit: cùm non ſollicitetur per ſocietatem eius, quem diligit, quemadmodũ ſollicitatur dilector. & hoc, quoniam ipſe non recipit vnumquemq;, quem recipit ſecundum ꝙ oportet ad amandum ipſum, & nõ obediendum, ſed recipit quidem eum, quem recipit: eò quòd natura ſua talis eſt. & propter hoc amat cognitum & incognitum, & familiarem & non familiarem ſecundum modum vnum. neque facit hoc, quod facit de hoc in vnaquaq; rerum, ſecundum quòd ei pertinet. nõ enim oportet ut ſit cura eius pro extraneis & familiaribus, & receptio eius ipſorum ſecundum modum unum: ueruntamen nõ moleſtat aliquem. D. Et iam diximus qualiter oportet eſſe aſſociationem & cõuictum. et quãdo proportionaueris diſpoſitiones eius, intendo aſſociãs ad factum honeſti & utilis, uidebis intendere ipſum in eis, ut non contriſtet aliquem, aut ut hilarem eum faciat. uidetur enim ꝙ diſpoſitiones conuiuendi uel aſſociandi ſunt circa delectationem & triſticiam: et in quo ex iſtis non fuerit res honeſta, ſ. fuerit in ipſo res damnoſa, graue eſt habenti eas, ut hilarem faciat aliquem, & interdum eligit ut contriſtet. & iſtud acquirere facit factorem eius turpitudinem: & hæc turpitudo aut erit nõ in modico, aut erit eius cõtrariũ. diſpoſitio autem huic contraria: intendo eam, in qua eſt honeſtum uel utile, neq; moleſtationem modicam recipit. graue enim eſſet hoc habenti ipſam. cõuiuit autem potẽtibus, & plebeis, & perfecte notis, & minus notis conuictu diuerſo ſecundum debitum modum: & in cæteris diſpoſitionibus diuerſificatis alíjs tribuit unicuiq; quod ſuum eſt: & uerecundatur de eo quod hilarem facit eum ſolum, & ſine ſuo grato eſt contriſtare eum aliquem. et ſi fuerint res, ad quas cõuertuntur eius diſpoſitiones ex rebus grandibus, intendo honeſtum & utile, declinat ad illud & plane conuerſatur in eo: & interdum contriſtat contriſtatione modica propter illud, quod ſequitur poſt ex delectatione: intendo quatenus poſtea hilarem faciat. Hæc igitur eſt determinatio medíj in hoc more: intendo aſſociationem. & non eſt ei nomen poſitum. Qui uero hilares faciunt quoſcũq; indifferenter, & intentio ipſorum eſt ut gaudere faciant homines abſq; cauſa, ſunt illi qui placere cupiunt hominibus. qui autem hoc emolumenti cauſa faciunt, nominãtur adulatores: qui autem rixoſus eſt & in omnibus intractabilis eſt, ut iam diximus malignus & dyſcolus. Et iam declarauimus de re extremitatum ambarum ꝙ ſunt oppoſitæ: & ꝙ medium innominatum eſt.

De ueracitate, & eius extremis. Cap. VII.

CIrca eadem ferè etiam arrogãtiæ mediocritas verſatur: quæ quidem etiam ipſa nomen non habet. non ab re autem erit, vt de his quoq; diſſeramus. nam & ſingula pertractando melius quæ ad mores ſpectant, percipere poterimus: et virtutes eſſe mediocritates tunc demum credemus, vbi in omnibus id ita ſe habere perſpexerimus. In conuiuendo igitur qui cum voluptate & dolore congreſſiones faciunt, dicti iam ſunt. nunc de veracibus & mentientibus, atq; id tam verbis, quã actionibus & fictione dicẽdum eſt. Arrogans quidem eſt is, qui illuſtria quædam vel quæ non habet, vel maiora quàm habeat, fingit, ac ſibi vendicat. diſſimulator contra, qui quæ ſibi inſunt vel negat, vel diminuit. At medius cùm ſit ipſe ille qui eſt, & tam vita quàm verbis verax, ea ipſa planè quæ ſibi inſunt, neq; maiora, neq; minora eſſe confitetur. Atque horum vnumquodq; poteſt & alicuius & nullius rei cauſa fieri. qualis autem vnuſquiſque eſt, talia etiam, niſi alicuius rei cauſa faciat, & agit & dicit: necnon ita vitam quoq; ſuam omnem inſtituit. ac per ſe quidem mendacium prauum eſt & vituperatione dignum, verum honeſtũ et laudabile. iccircò fit, vt verax ipſe qui eſt medius, laudem mereatur: mentientes autem vituperio afficiendi ſint: vtrique illi quidem, ſed magis tamen arrogans. Sed de vtriſq; his iam dicamus; ac prius de veraci. non enim de eo intelligi volumus, qui in pactionibus verum dicit, atq; ijs quæ ad iniuſtitiam vel iuſtitiã ſpectãt: id enim eſt alterius virtutis: ſed de eo qui licet nihil huiuſmodi interſit, & vita & verbis propterea verũ dicit, quia talis ex habitu eſt: qui ſanè, cùm ſit huiuſmodi, merito eſſe probus videtur. qui enim veritatis eſt ſtudioſus, & vbi nihil refert, verum dicit: multo magis vbi referet, id faciet. vbi enim turpe eſt mendacium, cauebit profecto, quod per ſe etiam euitabat. Talis autẽ eſt laudabilis: licet magis ad id declinet, quod vero minus eſt. nam quia inuidioſæ ſunt nimiæ excellẽtiæ, id eſſe moderatius videt, atq; aptius. Qui aũt maiora q̃ habeat, fingit, ſi id nullius rei cauſa facit, prauo quidem ſimilis eſt: alioqui enim minime gauderet mẽdacio: vanus tamen potius videtur, quàm malus. Sin alicuius cauſa, aut gloriæ & honoris: atq; is non admodum eſt vituperabilis, ſicut arrogans: aut argenti, eorumq;, quæ ad argentum pertinẽt, qui deformior eſt. At arrogans non in poteſtate, ſed in electione cõſiſtit: ex habitu enim & quia eſt talis, arrogans eſt. Quemadmodum etiam mẽdax, alter eſt, qui mendacio ipſo gaudet: alter, qui vel gloriam vel lucrũ appetit. Qui igitur gloriæ cauſa arroganter ſe gerunt, eiuſmodi res ſimulãt, ob quas laudari, feliceſq; prædicari homines conſueuerunt: qui lucri, eas quarum fruitione alíj oblectantur: quæq; etiam ſi non adſint, latere facile poſſunt: vt medicum eſſe, aut vatem,

Qualis ſ vnuſquiſq;, talia etiam agit, et dicit.

Mendacium per ſe prauũ & vituperatione dignũ eſt.

tem, aut ſapientem. atq; iccirco pleriq; huiuſmodi res ſibi fingunt atque arrogant: quippe cum in ipſis ea ſint, quæ diximus. At diſſimulatores minus quàm ſit dicentes, moribus eſſe elegantiores videntur. apparet enim eos non quæſtus gratia id facere, ſed vt euitēt importunitatem, ac faſtum. atq; hi quoq; maxime illuſtria & clara ſolent recuſare: quemadmodum etiam Socrates faciebat. Qui autem parua & manifeſta diſſimulant, † verſute delicati dicuntur, & contemnendi ſunt. Adde ꝙ hæc arrogantia interdum videtur: vt Lacedæmoniorum veſtitus. nam tam exceſſus, quàm nimius defectus ad arrogantiam ſpectat. qui vero moderate diſſimulatione vtuntur, eaq; diſſimulant, quæ non nimis ſunt aperta, atq; ante oculos poſita elegantes videntur. Ac veraci quidem arrogans magis opponitur: peior enim eſt.

† al. verſute glorioſi.

DIxit. Et in his rebus inuenitur medium elationis. & hoc medium, quod in elatione eſt, nō habet nomen. & non eſt malum vt has res determinemus. Dixit. & fortaſſis perfectius cognoſcentes erimus diſpoſitiones morum, quando ſciuerimus ex definitione vel termino earum, ꝙ ipſæ ſunt medium: & ſecuri erimus de hoc, ꝙ virtutes mediæ ſunt, quando ſciuerimus ꝙ ipſæ ſic ſunt in vniuerſo. D. Iam autē diximus de his, qui vtuntur aſſociationibus loco delectationis & triſtitiæ, nūc vero determinabimus de illis, qui veraces exiſtunt, vel mēdaces ſecundum modum vnum in dictis & in factis, i. veraces & ſimulatores. Dicimus ergo ꝙ putatur de elato ꝙ ſimulet ineſſe ſibi res honorabiles, & non ſunt: & ineſſe ſibi res eximias, quatum non habet poteſtatem, vel ad quas non poteſt. Qui autem vtitur ironia, eſt ſecūdum diuerſum iſtius: eò ꝙ aut negat quod ineſt ei ironiæ cauſa, aut uileſacit ipſum. Medius uero horum eſt uerax in mòdo ſuo uiuendi & in dicto: & confitetur hoc, quod in ipſo eſt præterquam addat in hoc, aut diminuat. Et forſan unuſquiſque facit hoc quod facit, propter aliquam rerum: & forſitan facit ipſum non propter aliquid penitus. & unuſquiſq; ipſorū dicit, & facit ſecundum ꝙ ipſe eſt. et ſimiliter uſus uiuēdi eſt ſecundum ꝙ ipſe eſt, dum nō facit quod facit propter aliquã rerum. & mendacium in ſeipſo malum eſt uituperabile: ueritas autē bona laudabilis. i. ideoq; uerax, & eſt medius, laudabilis exiſtit: extremi uero mendaces ſunt, & ambo uituperabiles: & proprie ſuperelatus uel ſuperbus, hic enim magis mēdax eſt. D. Er nos determinabimus eos ſimul, incipientes à uerace. noluimus autem per ueracem eum, qui uerax in eo ꝙ confitentur homines ſibi inuicem, ſ. fictio et ſimulatio: et eſt id in quo ueritas adducit ad iuſtitiam, & mēdacium ad iniuſtitiam: iſtud enim eſt de natura uirtutis alterius: ſed uolumus per ipſum ueracem, illum, in quem nō cadit controuerſia & diuerſitas: & eſt ille, qui uerax eſt de ſeipſo et de uſu ſuo uiuendi: ideo ꝙ ſtatus eius eſt ſtatus iſte. & uidetur de eo ꝙ ſit quaſi ſubmiſſas habens alàs: & hoc, eò ꝙ amator ſit ueritatis. & ſi fuerit uerax in eo, ubi non habet locum ueritas, tunc dignius eſt ut uerax ſit, ubi locum habet: ideo ꝙ qui ueretur mendacium propter ſeipſum: intendo eò ꝙ mendacium hoc non veretur ipſum propter quãtitatem vel menſuram aliquam. Quiq; fuerit cum hac determinatione, hic laudabilis exiſtit. & manifeſtum eſt de re ipſius qui declinat amplius ad deficientiam ꝙ ſtudioſior eſt veritatis eo, qui declinat ad ſuperfluitatem: eò ꝙ ſuperfluitas pōderoſa vel grauis eſt. Qui autem ſimulat magis quàm in eo ſit abſq; cauſa, iam malus videtur. nō enim aliter vteretur mendacio, ſed potius vanus eſt quàm malus. Si autem ſimulat propter aliam cauſam, & eſt cauſa illa gloria vel honor, tunc nō eſt valde vituperabilis vel ſuperelatus. Si vero fuerit hoc cauſa pecuniæ vel eius, quod ducit ad pecuniam, tunc turpior eſt eiùs diſpoſitio diſpoſitione ſuperelati. Et ſuperelatus non eſt ſuperelatus potentia tantum: intendo naturaliter, ſed & ſecūdum electionem: eò ꝙ eſt ſuperelatus quidem per naturam & morigerationem ad ſimilitudinem mendacis. Etenim quidam ex mendacibus mentiuntur, gaudendo ex mendacio: quidam vero mentiuntur, deſyderantes ex hoc exaltari. Qui ergo vtunt̄ elatione, vt per hoc exaltentur, ſimulant res, propter quas laudantur homines et pro felicibus habentur. qui vero vtuntur ea emolumenti vel lucri cauſa, ſimulant res, in quibus ſequuntur eos illi, quibus appropinquant, & res quas poſſibile eſt eſſe: & latet de eis, quoniam tales ad ſimilitudinē eius qd' faciunt oſtenſores, & medici, & ſapientes: ideo quoniam res iſtæ latent propter iſtud. ergo plures hominum ſimulant res huiuſmodi et fingunt eas: intendo ꝙ inſit eis res, quas diximus, id eſt ꝙ ſint ſapientes & oſtenſores. Contrarij autem ſuperelatis & ſunt vilificãtes ſe, eò ꝙ dicunt de ſe minus quàm ſit in eis, patēs eſt de re ipſorum, quoniam placentiores ſunt ſecūdum mores, eò ꝙ putatur de eis ꝙ non dicant de ſe hoc, quod dicunt quęrentes per hoc lucrari, ſed fugientes cognoſci. & ipſi non deueniunt ad vltimum in negatione rerum honorabilium, quemadmodum faciebat Socrates. At illi, qui ſimulant res exiles apparabiles, nominãtur doloſi vel fraudulenti, & ſunt viliores omniū. & hoc, quoniam ſuperfluitas & deficientia nimia proportionantur vituperabilibus. Sed qui vtuntur rebus iſtis menſurate, & in rebus non vilibus valde, & non apparibilibus, palam eſt de re ipſorū ꝙ acceptabiles ſunt. Et manifeſtum eſt quòd vilificantes ſe oppoſiti ſunt veraci, eò quòd ſunt digniores eo.

De facetudine, & eius extremis. Cap. VIII.

CVm autem in vita requies etiam quædam ſit, in qua homines ioco vtantur: videtur etiam hic eſſe cōgreſſio quędam moderata & dicendi ea quæ oportet, & vt oportet, & audiendi. differentia quoq; in eo erit, vt & inter tales quoſdam dicamus, & tales audiamus. Circa quæ exceſſum etiam eſſe medij, et defectum perſpicuum eſt. Qui igitur ridiculis excedunt, ſcurræ eſſe atq; importuni videt̄ur: qui ridicula penitus affectant, adeo vt ſtudeāt potius riſum mouere, quàm honeſte loqui, doloreq; eum non afficere quem cauillantur. Qui autem neq; ipſi quicquam ridiculi dicunt, neq; alios dicentes ęquo animo patiuntur, ruſtici & duri ſunt. At qui apte ac moderate iocantur, faceti ac verſatiles dicuntur, quaſi ad verſionem apti: morum enim huiuſcemodi eſſe videntur motiones: atq; vt corpora, ita etiam mores ex motionibus iudicātur. Quoniam vero ridiculum admodum redundat, & pleriq; ſunt, qui iocis delectātur & cauillis magis quàm deceat: effectum eſt, vt ſcurrę quaſi

Vt corpora, ita etiam mores ex motionibus iudicãtur.

elegantes

elegantes faceti nuncupētur: quos tamen diſferre ab elegantibus, ac non parum quidem ex ijs quæ diximus, manifeſtum eſt. Huic autem medio habitui congruit etiam vrbanitas ſeu dexteritas. vrbani vero eſt ac dexteri hominis talia dicere & audire, qualia probo atq; ingenuo conueniunt. Quædam enim ſunt, quæ & ioco dicere & audire talem hominem decet: & ingenui hominis locus à ſeruilis, & item eruditi ab inerudití ioco diſtat. Id quod ex comœdijs veterib⁹ & nouis licet vnicuiq; perſpicere: illis enim verborum obſcœnitas, his obſcœnitatis ſuſpitio tantum riſum faciebat. Hæc autem in honeſtate non paruam habent differentiam. Vtrum igitur ea re definiēdus eſt aptus cauillator, quod ea dicat quæ ingenuum hominem decet, an ꝙ moleſtia non afficiat audientem, aut etiam oblectetur? An hoc quoq; nullam certam definitionē admittit. aliud enim alij & odioſum & iucundum eſſe conſueuit: quocirca talia etiam audiet: nam quæ quiſq; audire patitur, eadem quoq; facere videtur. ſed non omnia faciet: cauillū enim conuicium quoddam eſt. legum latores autē, cùm nonnulla conuicia prohibeant, debebāt fortaſſe cauilla etiam vetare. Elegans igitur & ingenuus quaſi ſibi ipſe lex ſit, ita ſe geret. ac talis quidē medius eſt, ſiue vrbanus & dexter, ſiue facetus appellādus ſit. Scurra autem cùm ſuperetur ridiculis, neq; ſibi neque alijs parcit, modo riſum moueat: eaq; dicit, quorū nihil elegans diceret, nonnulla autem ne audiret quidē. At ruſticus eſt ad huiuſcemodi conſuetudines ineptus: cùm enim nihil ipſe conferat, omnia ægre accipit. Ac requies ſanè & iocus in vita eſſe neceſſaria videntur. Tres igitur hæ, quas diximus mediocritates, in vita ſunt: quæ in verborum omnes, actionumq; quarundam communitate verſantur: in quibus illud intereſt, quòd vna circa veritatem, reliquæ circa iucunditatem conſiſtunt: ex ijs vero quæ circa voluptatem ſunt, altera in iocis, altera in reliquis vitæ congreſſionibus locum habet.

DIxit. Et ex quo eſt hominum in vita ſua tranquillitas, & eſt vſus eius uiuendi hora huius tranquillitatis in ſolatio iocoſo, tūc uidetur ꝙ hic etiā eſt aſſociatio ſaporifera, in qua collocutio fit de eo, quod ꝙ oportet, & ut oportet. Et manifeſtum eſt ꝙ in his etiam eſt ſuperfluitas, & defectus, & mediū. Et hoc, quoniam illi, qui excedunt in eo, de quo ridetur, putatur de eis ꝙ ſint placentes: eò ꝙ ducuntur ad res, de quibus ridetur de neceſſitate. & intentio ipſorum utplurimū eſt, ut rideatur de ipſis, & ut ſit ſermo eorum ſermo placens, & ut non contriſtent eum, cum quo iocantur. De illis autem, qui dicunt aliquid prouocationi riſus, & moleſte ferunt eum, qui tale quid dixerit, putatur ꝙ ſylueſtres ſint & inepti. Qui autem utūtur ioco ſaporoſe, noīantur cōpoſiti apti: ideo ꝙ iſtæ diſpoſitiones omnes ſunt, de quibus putatur ꝙ ſint unius & eiuſdem moris. quemadmodum enim ex motibus corporū iudicatur ſuper diſpoſitiones eorum, ſimiliter ſe habent mores. Et quādo detegitur res prouocatiua riſus, & exhilarat præſentes ioco & geſticulationi plus ꝙ̄ oportet, nominatur factor eius repreſentator, et ioculator. Manifeſtum eſt autem ex eo quod iam diximus, ꝙ homines diuerſificāntur diuerſitate, nō his rebus tantum. Et liberalitas uultus proprie eſt in diſpoſitione media: intendo ꝙ nomē liberalitas uultus appropriatur diſpoſitioni mediæ in hoc more. & de natura ſoluti uel liberi uultus eſt ut dicat & audiat quod congruit uiro ſuaui liberali ad dicendum & audiendum. Sunt etenim hic res conuenientes ei, qui huius fuerit diſpoſitionis ac dicendum, & audiendum ſecundum modum ioci. et iocus liberi diuerſificatur à ioco ſerui: iocuſq; eruditi diuerſus eſt à ioco ineruditi. Et ſcitur hoc ex poematibus, quæ poſuerunt Antiqui & Moderni in ſatyricis uel reprehenſiuis. & hoc, quoniam quidā ex ipſis ſunt, quos ridere facit turpiloquium: & quidam, quos ridere facit ſuſpitio: & inter iſtas duas res differt non modicum quæ earum habenda pro decenti ſit. D. An igitur oportet ut definiatur ſcurrilitas & turpiloquium per hoc, quod dictum eſt, ꝙ non conuenit uiro libero: an per hoc, quod eſt dictum, quòd non contriſtat auditorem ſuum. & hęc deſcriptio ſecunda quaſi interminata eſt. etenim cōtriſtabile & delectabile unicuiq; hominum alterum eſt ab eo, quod eſt alteri. Et ſimile huic accidit in rebus, quæ audiuntur. nam putatur de uiro ꝙ faciat rem, cuius auditionem ſuffert: eò ꝙ nō omnem rem facit omnis homo. & hoc, quoniam uituperium & ſcurrilitatem non facit uir liber. D. & quidam ex legum latoribus prohibent vituperia. & conuenientius eſt quibuſdam eorum vt prohibeant ſcurrilitatem. Viri autem liberi acceptabilis hæc eſt diſpoſitio: cùm ſit ſibi metipſi hoc, quod eſt lex illis de ciuitate. medius ergo in hoc more, & eſt habens hanc diſpoſitionē, nominatur ſereni vultus. Repreſentator autem minor eſt concitatore riſus. etenim ipſe non recipit à ſeipſo, neq; ab alio niſi res prouocatiuas riſus: et dicit etiam res, quas non placet viro acceptabili dicere neq; audire eas. Sylueſter autem, & rudis nō eſt aptus huiuſmodi ſolatijs: cùm nihil eorum conueniat ipſi, & conturbetur & moleſtetur ex omnibus eis. D. Et iam putatur ꝙ tranquilla quies, & iocoſum ſolatium neceſſaria ſunt in vſu viuendi hominis. Media ergo determinata in cōuictibus tria ſunt. et omnia communicāt in hoc, ꝙ ſunt in dictis quibuſdam & factis: & diuerſificantur in hoc, ꝙ quoddam eorum eſt circa verum, ſ. ꝙ habens nominatur verax, & alterum eſt circa delectabile: & eſt duorum modorum; vnum, quod eſt circa ludicra & iocoſa, ſ. ꝙ habēs nominatur aptus & compoſitus: & tertium quod eſt circa vitam eius, qui viuit abſq; iocis.

De uerecundia. Cap. IX.

DE verecundia autem quaſi de virtute aliqua dicēdum non eſt: affectus enim magis eſſe quàm habitus videtur: quippe quę timor quidā infamiæ eſſe definiatur, exiſtatq; non ſecus ac timor, qui circa res terribiles accidit. Rubeſcunt ſiquidem qui pudore afficiūtur: qui mortem timent, pallent: vt corporalia vtraq; eſſe videantur: id quod affectionis magis quàm habitus eſt. At non omni ætati affectus hic conuenit, ſed iuuenili tātum. nam qui ea ſunt ætate, oportere eſſe verecundos

exiſtimamus:

exiſtimamus: propterea quòd cùm ex perturbatione viuant, ob id'q; in multis peccēt, à verecundia peccare prohibētur. ac iuuenes quidem, qui verecundi ſunt, laudamus: ſeniorem quòd ſit pudibundus, laudauerit nemo. nihil enim eum quicquam agere debere cēſemus, in quo pudor conſiſtat. nam pudor probi viri eſſe nullo pacto poteſt, cùm ob malas res exoriatur. neque enim agendæ res eiuſmodi ſunt. Quòd ſi alia ſunt re vera turpia, alia opinione, nihil refert: neutra enim agi debent. Quare minime eſt erubeſcendū: praui nanq; hominis eſt, eſſe eiuſmodi, vt turpe aliquid agat. ita vero eſſe affectum, vt ſi turpe quid egeris erubeſcas, ac propterea probum te eſſe exiſtimare, abſurdum planè eſt. nam ex ijs quæ ſponte agimus, verecundia exiſtit: probus autem vir ſponte nunquam male aget. Quocirca verecundia ex conditione probata res eſt: ſi enim ageret, erubeſceret. at hoc circa virtutes minime contingit. ſi vero impudentia malum eſt, & cùm quis turpia agere non verecundatur, nihilo magis bonum eſt exiſtimandum cùm quis turpia agendo erubeſcit. Sed neque continentia, virtus eſt, ſed quoddam aliud miſtum: de qua poſterius pertractabimus. Nunc de iuſtitia dicamus.

DIxit. De verecūdia autem non oportet nos loqui ſecundum ꝙ ſit virtus quędam: potius enim videtur eſſe paſſio quàm diſpoſitio. Neq; paſſio hæc conuenit omni ętati: ſed proprie conuenit adoleſcentiæ, cùm videamus oportere huiuſmodi verecundantes eſſe: intendo adoleſcentes. Et ſit quidem verecundia laudabilis in huiuſmodi: eò ꝙ cum vitia ipſorū vincatur à paſſionibus, peccant multipliciter, & verecundia arcet & prohibet eos ab hoc. ſenes autē nemo laudat, eò ꝙ ſint verecundantes: videmus etenim ꝙ non oportet facere ſenes facta, propter quæ ſit verecundandum. neq; virtuoſus etiam verecundatur: cùm verecundia non fiat niſi propter mala, & hęc non ſint fienda. D. Cumq; rerum turpium quædam ſic ſint ſecūdum veritatem, quędam autem ſic ſint putatiue: non differt quin cauēdum ſit ab vtriſq;, donec non incidatur in verecundiam ex ipſis. Et virtuoſi diſpoſitio hæc eſt: intendo ꝙ de naturà ipſius non eſt vt faciat vllam ex his duabus turpitudinibus. de natura autem mali eſt vt ſit ī diſpoſitione, per quam agat aliquid ex turpibus rebus. & pro hoc fiat qñ fecerit aliquid ex iſtis vt verecundetur. ideoq; putabitur de ipſo ꝙ ſalus ſit à turpi ſecundum diſpoſitionem. Veruntamen dicere ꝙ verecūdari bonum eſt in rebus fientibus ſponte, eſt ſuper quo conueniunt homines: propterea ꝙ verecundans, quādo fecerit turpe factum & verecundatur ex ipſo, ſperatur ei conuerſio ad virtutem. propter hoc dictum eſt de verecundia ꝙ eſt bona, non ꝙ numerata ſit in virtutibus: niſi quia irreuerentia ſiue infronitas malum: et eſt vt non verecūdetur homo facere turpe. optimum autem homini et digniſſimum ipſi eſt vt non faciat, vnde ſit verecundandum. D. Neq; etiam retentio animæ virtus eſt: & loquemur in hoc in hac parte: ſed ipſa eſt res mixta. loquamur autem in ipſa poſtea. Nunc autem loquamur de iuſtitia.

ARISTOTELIS MORALIVM NICOMACHIORVM LIBER QVINTVS,

cum Auer. Expoſt.

SVMMA LIBRI.

De iuſtitia, & iniuſtitia. De iure, & iniuria: ac ipſorum ſpeciebus. De æquitate, & æquo.

De iuſtitia & iniuſtitia, & modis iniuſti. Cap. I.

DE iuſtitia & iniuſtitia conſyderandum eſt, circa quales actiones verſentur. qualis itē ſit mediocritas iuſtitia: & ius etiam quorum ſit medium. Hæc autem conſyderatio eadē docendi via progrediatur, qua vſi in ſuperioribus etiam fuimus. Videmus igitur omnes eiuſmodi habitum appellare iuſtitiam ſolere, ex quo ad agendas res iuſtas homines idonei efficiuntur: ex quo item iuſte agunt, voluntq; iuſta: iniuſtitiam quoq; ſimili modo, ex quo iniuſte agunt, & volunt iniuſta. Iccirco etiam à nobis vt in figura hæc ſtatuantur. Neq; enim ſcientijs et facultatibus & in habitibus idem eſt modus. nam facultas & ſcientia eadem cùm ſit, eſſe contrariorum videtur: habitus autem contrarius contrariorum eſſe nullo modo poteſt. verbi cauſa, ex ſanitate contraria minime aguntur, ſed ſalubria tātummodo: quippe cùm ſanè quempiam incedere dicamus, cùm ita incedit, vt ſanus. Sæpe quidem contrarius habitus ex contrario, ſępe item idem habitus ex ſubiectis ſibi rebus agnoſcitur. nam et ſi bona corporis habitudo fuerit nota, mala quoq; habitudo innoteſcet: & ex bene habitis corporibus bona habitudo, & ex bona habitudine viciſſim corpora ipſa quæ bene affecta ſunt, fiunt manifeſta. ſi enim bona habitudo carnis denſitas eſt, neceſſe eſt vt & mala habitudo raritas ſit: & quod bona habitudine eſt affectum, ſpiſſitudinem in carne efficiat. Sequitur autem plerunq;, vt ſi vnum multis modis dicitur, alterum quoq; dicatur: vt ſi ius, etiam iniuria. Iuſtitia autem & iniuſtitia dici pluribus modis videtur. ſed quia proxima ipſarum cognominatio eſt, latet, nec ſicut in ijs, quæ procul diſtant, magis apparet. magna enim in forma differētia eſt, vt clauem æquiuoce dici manifeſtum eſt, & eam quæ collo animaliū ſubiacet, & eam quà fores clauduntur. Sed ſumamus quot modis iniuſtus dicatur. Videtur igitur iniuſtus is eſſe

Sæpe contrarius habitus ex cōtrario, ſępe ex ſubiectis ſibi reb⁹ agnoſcitur.

qui

quí & illegitimus, & pluris vſurpator, & iniquus eſt: quare iuſtum quoq; eſſe & legitimũ & æquum patebit. Ius ergo etiam ipſum legitimum, & æquum erit: iniuria contra illegitigitima & iniqua. Nam quia iniuſtus etiam eſt pluris vſurpator, circa bona non omnia verſabitur: ſed circa ea tantum, in quibus fortunæ proſperitas et aduerſitas conſiſtit. quę ſemper quidem abſolute ac ſimpliciter bona ſunt, quibuſdam tamen nõ ſemper bona euadunt: homines autem ea optant, ac perſequuntur. At non opus eſt. optare enim deberent, vt quæ ſimpliciter ſunt bona, ſibi ipſis quoq; bona eſſent: et eligere ea quę ſibi ipſis bona ſunt. Quãquam iniuſtus non ſemper plus, ſed in ijs quę ſimpliciter mala ſunt, minus etiam eligit. ſed quia minus de malis eſſe quodam modo bonum videtur, in bonis autem eſt pluris vſurpatio; ꝑpterea pluris eſſe vſurpator videtur. eſt item iniquus: hoc enim cõtinet, & commune eſt: necnon illegitimus: hoc eſt legum trãſgreſſio, id eſt iniquitas omnem iniuſtitiam cõtinet, eſtq; omni iniuſtitiæ commune. Quoniam autem illegitimus iniuſtus, legitimus vero iuſtus eſt: omnia legitima eſſe quodam modo iuſta perſpicuum eſt. nam quæ ſunt à legũlatrice facultate definita, ea legitima ſunt: quorum ſingula iuſta eſſe affirmamus. leges autẽ de omnibus præſcribunt, ea ſpectantes quæ vel communiter omnibus cõferunt, vel optimis quibuſq;, vel pricipalibus, qui ſcilicet aut virtute, aut tali aliquo modo huiuſmodi fuerint: atq; ita vno quidem modo ea iuſta dicimus, quæ felicitatem eiuſq; partes ciuili ſocietati & efficiũt, & conſeruant. Quin etiam lex præcipit & id quod fortis viri opus eſt, vt non deſerere ordines, non fugere, non abijcere arma: & id quod eſt temperantis, vt non committere adulterium, non contumelioſe ſe gerere: & id quod eſt manſueti, vt non verberare, non maledicere: ſimili modo quoq; ſecundum alias virtutes et vitia alia iubet, alia prohibet. ac recta quidem lex eſt, quæ recte: mala, quæ tumultuarie poſita eſt. Atq; hęc quidem iuſtitia virtus perfecta eſt: nõ abſolute tamen, ſed ad alterũ. vt propterea ſæpe iuſtitia virtutum præſtantiſſima eſſe videatur: & neq; heſperus, neq; lucifer ſit adeo admirabilis. adde quod in prouerbium dicimus,

Iuſtitia virtutum præſtãtiſſima.

" Iuſtitia in ſe virtutes complectitur omnes.

ac perfecta quidem maxime eſt, quia perfectę virtutis eſt vſus: perfecta autem, quia qui eam habet, nõ ſolum ſecum, ſed cum altero etiam virtute vti poteſt. Multi enim ſunt, qui in priuatis rebus virtute vti poſſunt: in cæteris quę ad alium ſpectant, non poſſunt. vnde recte illud Biãtis dictum videtur: principatus virum oſtendet: quippe cùm ad alterum iam, et in ſocietate princeps verſetur. Ob id quoq; ipſum iuſtitia ſola ex omnibus virtutibus eſſe alienũ bonum videtur, quía ad alterum ſpectat: agit enim ea, quæ alteri conducunt, aut principi, aut reipublicæ. Peſſimus igitur eſt, qui & ſecum & cum alijs prauitate vtitur: optimus autem non qui ſecum, ſed qui cum alijs virtutẽ exercet: quippe cùm id difficile admodum ſit. Itaq; neq; hęc iuſtitia pars virtutis, ſed integra virtus eſt: neq; huic oppoſita iniuſtitia pars vitij, ſed integra eſt vitioſitas. quid vero virtus & iuſtitia hæc differat, ex ijs quę diximus, iam patet. vtraq; enim eadem eſt: eſſe tamen vtrunq; nõ eſt idem. nam quatenus ad alterum ſpectat, iuſtitia: quatenus talis quidam eſt habitus, virtus ſimpliciter eſt.

Biantis dictũ principatus virum oſtendit.

DETERMINATIO QVINTI TRACTATVS LIBRI NICOMACHIAE ARISTOTELIS.

DIxit. Scrutandũ autem de iuſtitia quid eſt et ĩ quo eſt: cũ ſit iuſtitia circa actiones, et ſi fuerit medium, tunc quod mediorum eſt, & cui rei eſt medium. Sit autem perſcrutatio noſtra de hoc ſecũdum modum, quem meretur hæc materia, ſecundũ ꝙ pręceſſit de ſermone noſtro. Dicimus igitur ꝙ videmus omnes dicẽtes ꝙ iuſtitia eſt, per quã poſſumus ſuper res iuſtas, et per quam iuſte agimus et volumus res iuſtas, & ſimiliter etiã inuenimus eos dicentes ꝙ non iuſtitia, intendo iniuriã, eſt habitudo vel diſpoſitio illa, ex qua nõ iuſte facimus neq; iuſtum volumus. Cùmq; fuerit hoc notorium nobis de re iuſtitię & non iuſtitiæ, ſit iſtud primitus apud nos de re eius tãquam radijs: poſita autem tanquam deſcriptio ad illud quod volumus ſcire de ſubſtantia eius. deinde inquiramus poſt iſtud quæ ſunt actiones iuſtę & iniuſtę: & ponamus inquiſitionem noſtram ad illud ex notiori earum: intendo ex notiori iſtarũ duarum actionum. Etenim non eſt modus in via ſcientiæ formarum & diſpoſitionũ: ſicut modus in formis & diſpoſitionibus met ipſis. ſcientia enim contrariorum poſſibile eſt vt ſit potentiæ vnius: quemadmodum receptibile contrariorũ eſt potentia vna. & propter hoc generatur à cognitione vnius contrarij cognitio contrarij alterius. in formis autẽ exiſtentibus, intendo efficientes, ſiue naturalibus ſiue artificialibus, non eſt hoc poſſibile: intendo vt generetur contrarium. verbi gratia forma ſanitatis, exiſtens in anima medici non generat ęgritudinem, immo non generat niſi res ſanatiuas. In cognitione vero poſſibile eſt vt cognoſcãtur formę & diſpoſitiones ex ſuis contrarijs: quemadmodum poſſibile eſt vt cognoſcantur ex ſuis ſubiectis. etenim poſſibile eſt, quando fuerit diſpoſitio bona notior, út cognoſcatur ex ea praua: intendo contrariam eius. & ſimiliter cognoſcitur diſpoſitio bona ex praua, quando fuerit praua notior. uerbi gratia ſi fuerit diſpoſitio ſanatiua ęqualitas complexionis, & fuerit hæc notior, tũc neceſſe eſt ut ſit diſpoſitio ægritudinalis exitus ab æqualitate cõplexionis. Cũq; manifeſtum fuerit de re alterius contrariorum, ꝙ dicitur * uniuoce & ſecũdum intentionem generalem uniuerſalem,

Scĩa contrariorũ poſſibile ẽ vt ſit ſciæ vnius: quẽadmodũ receptibile cõtrariorum eſt potentia vna.

** Forte legẽdum multiuoce*

uerſalem, i. uniuoce, plerunq; ita dicitur & reliquum, ut iuſtitia & non iuſtitia. Et hoc quidem latet in rebus propinquis adinuicem: intẽdo an ſit æquiuoce, aut nõ, ut accidit in iuſtitia. & propter hoc indigent ut ſignificetur ſuper hoc in eis ex notiore cõtrariorum: in rebus autem diſtantibus manifeſta eſt æquiuocatio. Dixit. Cũq; puteĩ de ſpẽbus, de qbus dicitur nõ iuſtũ, ꝙ ſint notiores eis, de qbus dicitur iuſtum, numeremus quot modis dicitur iniuſtum. Dicimus igitur, ꝙ uidetur de eo q diuerſum agit legi, ꝙ ſit nõ iuſtus: & ſilr videĩ dici nõ iuſtus de eo, qui lucretur poſſeſſiones multas p rapinã uel fraudẽ: et uniuerſaliter de eo, qui nõ ſeruat ęqtatem, ſed excedit. Cùm itaq; non iuſtus, ſ. faciens iniuriam dicatur ſecundum iſtas duas intentiones, tunc patens eſt, ꝙ tenens legem iuſtus eſt, & ſimiliter ſeruans ęquitatem iuſtus eſt. D. Non iuſtus autem, qui eſt dominus poſſeſſionis multæ, non eſt in omnibus bonis, ſed in bonis, quæ ſunt bona felicem faciẽtia hominem, non illa, quæ ſunt bona in ſeipſis, abſq; eo ꝙ ſint beatificantia. & hoc, quoniam quædam eorum, quę ſunt bona in ſeipſis & ſemper, interdum non ſunt quibuſdam hominum bona, neq; ſemper. & propter hoc fit ꝙ rogãt homines in orationibus ſuis ſæpius ut res, quę ſunt bonæ in ſeipſis ſemper, ſint bonæ eis ſemper: & ut eligant ex bonis hoc, quod ſit bonum ipſis. D. Iniuſtus autem eligit ſemper de bono plus & de malo minus: intendo de malo abſolute. & uidet etiam ꝙ ille, qui non eſt malus, bonus ſit modo quodam: & multitudo poſſeſſionis per eum de bonis eſt: & ideo uidet, ut ſit dominus poſſeſſionis multæ. & eſt vniuerſaliter iniquus. & hæc eſt res propria ei, & bonum in quo eſt iniuria, cõmune eſt omnibus. Et quando poſitũ fuerit eſſe de per ſe notis, eum qui aduerſus eſt legi, eſſe non iuſtum: tũc manifeſtum eſt ꝙ lex iuſta eſt, & ꝙ omnes res legales iuſtæ ſunt modo quodam. nam per omne quod præcipit legifer, aut prohibet, tendit aut ad bonum commune omnibus, aut ad bonum virtuoſis naturaliter ex hominibus, aut ſimile aliquid huic intentioni. Vniuerſaliter enim præcipit hoc, quod efficit felicitatem, & illud, quod eam conſeruat, & illud quod efficit partes eius, & quod eam conſeruat etiam à malitijs ciuilibus, ſecũdum ꝙ mãdat ſtrenuo vt agat actiones ſtrenuitatis legalis, vt quòd non relinquat aciem vel ordinationem, & ne fugiat, & ne rejciat arma. & ſimiliter pręcipit caſto, vt faciat opera caſtitatis, vt ne fornicetur, ne ſit falſidicus: & pręcipit pacifico facere quod ſuum eſt, vt ne percutiat aliquem: neq; dicat dictum malum: et ſimiliter in cæteris ſint virtutibus & vitijs: intendo ꝙ præcipit virtutes omnes, et prohibet omnia vitia, et hoc vniuerſaliter, ſiue virtutes ſecundum veritatem & certitudinem, aut per modum aliquem: intẽdo genere ex modo quodam. D. Et tamen iſta iuſtitia eſt iuſtitia communis, & eſt ſimpliciter ęqualis virtuti vniuerſali, niſi ꝙ ipſa, quando accepta fuerit per modum, quo eſt virtus, eſt in capitulo qualitatis, & dicitur abſolute nõ ad aliquid: & qñ accepta fuerit ſecundum ꝙ iuſtitia eſt in capitulo relatiõis & ad aliqd: etenim iuſtitia qdẽ eſt in hominibus iuſtum agẽs in eis: & ex hoc modo putatur de iuſtitia ꝙ ipſa ſit perfectiſſima virtutum agentium, & vtiliſſima earum, & maxime placens. Dixit. ita vt magis placeat ipſa quàm ſydus Veneris matutinum oriẽs cum Sole, & veſpertinum occidens cum ipſo. & dixit quidem hoc, eò ꝙ in vſu eorum fuit de re placente dicere ꝙ eſſet placentior ſydere Veneris. D. Et, cũ iuſtitia dicta fuerit communiter, eſt virtus perfecta vt in pluribus. eſt virtus quidem, eò ꝙ actiones iuſtitiæ, non procedunt niſi à virtute: perfecta vero, eò ꝙ ille, qui eam habuerit, poteſt vti virtute in ſe, & in altero. D. & propter hoc putatur ꝙ recte dixerit Briantes, dicens ꝙ facit virum notum, cùm ſit vtens virtute in nõ vtẽte ea, ſ. in ſubdito. princeps enim relatiue dicitur ad ſubditum: & propter hoc habet quidem nomen iſtud vſum virtutis in altero. Et ex hinc putatum eſt de iuſtitia ꝙ ſit bonum extraneo inter cæteras virtutes: intendo ꝙ ſit bonum ad alterum. & hoc, quoniam ipſa quidem ſemper agit quod bonum eſt, aut comparticipanti, aut principanti et ſubdito. Cùmq; ſit completam habens malitiam qui vtiĩ malitia in ſe & in amicos ſuos, tunc virtuoſus completam habẽs virtutem eſt ille, qui vtitur virtute in ſe, & in alterum: completam quidem eò ꝙ vſus eius in altero difficilis eſt. D. Et iſta iuſtitia, quam determinauimus, non eſt pars virtutis, ſed eſt tota virtus: & iniuſtitia oppoſita ei nõ eſt ps malitiæ, ſed eſt ipſa tota malitia. & eſt qdẽ diſtictio iter ipſa et inter virtutẽ: eò ꝙ ipſa eſt ad aliqd, et virtus nõ eſt ad aliqd: eſt ergo ipſa et virt⁹ vnũ in ſubiecto, diuerſum in rõne.

Iuſtitia, qñ accipitur ſec. ꝙ eſt virtus, eſt 1 cap. qualitatis, ſed qñ accipitur vt iuſtitia, eſt in cap. ad aliqd

Virtus & iuſtitia ſũt vnũ in ſubiecto, ſed duo in ratione.

Quid iuſtitia particularis, & quotuplex. Cap. II.

QVærimus autẽ eam quæ in parte virtutis iuſtitia eſt: eſt enim quædam vt dicimus. ſimili modo & de iniuſtitia ea quærimus, quæ locum partis obtinet: quæ quod ſit, illud eſt argumentum, quòd qui aliqua alia prauitate operatur, licet iniuſte agat, nihil tamen amplius vſurpat. cuiuſmodi exẽpli cauſa eſt, qui aut abijcit ſcutũ ob ignauiã, aut aliquem ob acerbitatem maledictis inſectatur, aut ob auaritiam pecunijs non iuuat. Quando autem plus vſurpat aliquis, ſæpe id nullo ex talibus vitijs, at neque vniuerſis, ſed prauitate tamen quadam agit, cùm vituperetur, atq; iniuſtitia. Eſt igitur alia quędam iniuſtitia, quæ tanquam pars eſt integræ illius & vniuerſalis: item iniuria quædam, quæ in parte conſiſtit illius iniuriæ vniuerſalis, q̃ præter legẽ eſt. Adde ꝙ ſi alius lucrandi cauſa adulterium committat, pecuniasq; accipiat, alius tribuat, damnoq; afficiatur ob cupiditatem: hic intemperans magis eſſe videbitur quàm pluris vſurpator: ille iniuſtus, et non intemperãs. perſpicuum ſcilicet, propterea quòd lucrandi cauſa id facit. Præterea alia omnia iniuſte facta ad quandam prauitatem ſemper referuntur: vt ſi adulteratus ſit aliquis, ad intemperantiam: ſi aſtitem i acie deſeruerit, ad ignauiam: ſi verberauerit, ad iram. at ſi lucratus eſt quiſpiam, ad nullum aliud vitium redigi id, quàm ad iniuſtitiam poteſt. Quare perſpicuum eſt eſſe iniuſtitiam quãdam ab illa integra & vniuerſali iniuſtitia diuerſam, quæ locum partis obtineat, atq; vniuoca ſit: eò quòd in eodem genere eſt definitio. vtriuſque enim vis in eo conſiſtit, vt ad alterum ſpectent: ſed hæc tamen circa honorem, aut pecunias, aut ſalutem, aut ſi cuncta nomine vno poſſent comprehẽdi, circa ea omnia verſatur, ob voluptatem, quæ è lucro conſequitur: illa autem circa vniuerſa, circa quæ etiam probus vir mu-

nus

nus ſuum exercet. Eſſe igitur iuſtitias plures, atq; ex his vnam quandam quę diuerſa à tota & integra virtute ſit, iam patet: quæ autem ea ſit, & qualis ſtatuendum eſt. Definitũ iam fuit iniurium id eſſe quod & illegitimum, & iniquũ eſſet. ius vero, quod & legitimũ & æquũ. ex illegitimo vero iniuſtitia prior illa, de qua diximus, exiſtit. At quia iniquũ & illegitimũ non eſt idem, ſed diuerſa ita ſunt, vt pars & totum: omne enim iniquum eſt illegitimũ, non omne autem illegitimũ eſt iniquum: et plus omne eſt iniquũ, nõ autẽ cõtra iniquũ oẽ plus eſt: efficiť, vt iniuria quoq; et iniuſtitia non eadẽ, ſed diuerſa ab illis ſint: atq; hæc vt partes, illa vt tota habeanť. hęc enim iniuſtitia vniuerſę illius iniuſtitię pars eſt, et iuſtitia iuſtitiæ ſiľr.

Licet hæc Ariſtotelis lectio ſanctior alijs eſſe videatur, quia tamen duæ aliæ habere explanationem reperiuntur, eas ſubiũgendas eſſe iudicauimus. una hæc eſt:

Quoniam autẽ iniquum et plus nõ eſt idẽ, ſed diuerſa ita ſunt, vt pars et totũ: omne enim iniquum eſt illegitimum, non autem omne illegitimum eſt iniquum: et plus omne eſt iniquum, non autem cõtra iniquum omne plus eſt: efficitur vt iniuria quoq; et iniuſtitia, etc.

Altera lectio eſt, quam agnoſcere hic uidetur, & explanat Epheſius, in hunc modum:

Quoniam autem iniquum et plus non eſt idem, ſed diuerſa ita ſunt vt pars et totũ: omne enim plus eſt iniquum, non omne aũt iniquũ plꝰ eſt: efficiť, vt iniuria quoq; et iniuſtitia, etc.

Quare etiam de iuſtitia particulari, et particulari iniuſtitia, de iure item et iniuria dicendum eſt. ea igitur quæ ex tota virtute conſtituta eſt iuſtitia, et iniuſtitia, quarũ altera totius virtutis, altera totius vitioſitatis vſus ad alterũ eſt: omittatur: ius quoq; et iniuria, quæ ex his dependent, quo modo definienda ſint, manifeſtũ eſt. Pleraq; enim legitima ea ferè ſunt, quæ ex integra ac tota virtute præcipiuntur: nam lex ſecundum vnamquanq; virtutem viuere iubet, ſecũdum vnũquodq; vitium prohibet. effectricia autem totius virtutis ea ſunt legitima, quæ legibus ad publicam inſtitutionem ſancita ſunt. Quæ vero ad ſingulorum inſtitutionem ſpectant, qua abſolute vir bonus euadit, ciuilis ne ſit facultatis an alteriꝰ, poſtea definiemus. nõ enim idem fortaſſe eſt virum aliquem, & ciuem omnem eſſe bonum. Iuſtitiæ igitur particularis, iuriſq; eius, quod ad ipſam attinet, vna ſpecies eſt, quæ ĩ diſtributionibus aut honoris, aut pecuniarum, aut cæterarum rerum conſiſtit, quæ diuidi in eos poſſunt, qui eiuſdem ciuitatis participes ſunt; in his enim euenit, vt alter alteri vel iniquam, vel æquam habere portionem queat: altera, quæ in commercijs hominum emendandis verſatur. Cuius duæ ſunt partes. nam ex commercijs alia ſunt ſpontanea, alia inuoluntaria. ſpontanea eiuſmodi ſunt: venditio, emptio, mutuatio, ſponſio, vſura, depoſitio, conductio: atq; hæc ſpontanea ea de cauſa dicuntur, quia principiũ cõmerciorũ horũ ſpontaneũ eſt. ex inuoluntarijs aũt clãdeſtina alia ſunt vt furtũ, adulteriũ, veneficiũ, lenociniũ, ſeruorũ ſeductio, doloſæ perpetratũ homicidium, falſa teſtificatio: alia violenta, vt flagellatio, vincula, mors, rapina, mutilatio, conuiciatio, contumeliæ illatio.

DIxit. Nos autem in iſto loco non inquirimus iuſtitiam, quę eſt æqualis virtuti, ſed iuſtitiam, quę eſt pars virtutis: intendo eam, quæ eſt eius ſpecies. & ſimiliter quęrimus iniuſtitiam illam, quæ eſt pars malitiæ. et ſignum eius ꝙ ſit hęc iniuſtitia communis, eſt ꝙ nos inuenimus in cęteris malitijs factorem, de quo dicimus ꝙ agit non iuſte, & tamen non iniuriatur alicui: vt qui fugit à congreſſu propter timiditatem, nos etenim dicimus de eo ꝙ non iuſte agit. & ſimiliter qui amittit peregrinationes, dicitur de eo ꝙ iniuſtus eſt. & ſimiliter qui negligit acquirere pecunias propter ſtultitiam ſuã, dicimus de eo ꝙ non iuſte agit: attamen nulli iniuriatur. & ſimiliter ſe habet, qui multas acquirit diuitias non ex defraudatione, ſed per auaritiã: & iniurians eſt habens malitiam vnam ex iſtis malitijs. Quemadmodum ergo ille, de quo dicimus quòd eſt raptor, eſt habens malitiam particularem ſub malitia vniuerſali, ſimiliter ille, de quo dicimus ꝙ eſt raptor, eſt dominus iniuriæ particularis ſub iniuria vniuerſali, quæ eſt diuerſum legi. Et ſignificatur etiam ſuper hoc quòd hæc malitia propria dignior eſt nomine iniurię per hoc, ꝙ quando homo aggregat pecunias ex lenocinio, et alter congregat eas ex circumuentione alterius in negotiationibus, primus dignior eſt vocari incaſtus q̃ vt vocetur iniuſtus. & ſi nominauerimus eum iniuſtũ, erit hoc nomine communi. ſecundum vero nominamus quidẽ iniuſtum tantum. Et etiam, quoniam cæteræ ſpecies malitiarũ proportionantur ſemper alicui generi ex malitia, quod eſt præter genus iniuriæ, verbi gratia quoniam malitia, quæ eſt lenociniũ, proportionatur ad incaſtitatẽ: & fuga ex aciebus litis proportionatur ad timiditatẽ; interfectio autem & defraudatio in pecunijs nõ proportionatur ſemper niſi malitię illi, quæ eſt iniuria. Cùmq; ſic fuerit, tũc manifeſtum eſt, ꝙ hęc eſt iniuria particularis participans in nomine iniuriæ vel iniuſtitiæ vniuerſali, & in definitione ſm modum, ſm quẽ participãt ſpecies generi in iſtis duobus. & eſt qdẽ hoc particulare participans vľr in noĩe & definitione, eò ꝙ ambo ſunt ad aliqd: veruntñ vnũ ipſorum relatiue dr̃ ad diuitias & honores & ſalutẽ, aut ad aggregans iſta, ſi poſſe fuerit comprehẽdere hoc noĩe vno. et nomen iuſtitiæ & iniuſtitiæ dicitur qdem primo & principaliter ex iſtis quatuor de eo, qđ ſit circa pecunias, & ab hoc tranſumitur ad illas alias res. Cùmq; iam declaratũ ſit ex hoc dicto ꝙ iniuſtitia dicitur cõmuniter & proprie, & ſiľr iuſtitia, nunc dicamus qd eſt hæc iuſtitia: intẽdo particularẽ, & q̃ res eſt, cũ dicatur ſm plures intentiones. D. Dicimus ergo, qm̃ dictũ eſt in eo qđ p̃terijt ꝙ nõ iuſtus dr̃ de duabus rebus, ſ. de diuerſo legi, et de nõ ęquo: et qm̃ iuſtus dr̃ de iſtorũ oppoſitis: obſeruator ergo legis iuſtus eſt, et ęquus iuſtus eſt. qui aũt eſt ſm diuerſum legis, eſt iniuſtus cõis, q dictus eſt primitus: q vero cõuenit cũ lege eſt iuſtus cõis, & inqſitio qdẽ hęc

eſt ĩ iniuſtitia ꝓpria, & iuſtitia ꝓpria: intẽdo ĩ deſcriptione eius & enumeratiõe ſuarũ ſpẽrũ, iam enim deſcripta ſuit in eo qđ pręceſſit, iuſtitia communis per deſcriptionem virtutis: & connumeratæ fuerunt ſpecies eius per ipſius enumerationem: cùm non ſit iuſtitia communis aliquid plus ꝙ̃ vſus virtutis vniuerſalis in relatione ad alterum, dicitur iuſtitia: & qñ accipitur in relatione ad aliquid aliud, intẽdo ꝙ, qñ accipitur virtus relatiue ad virtuoſos, noĩatur virtus. & ſimiliter iniuſtitia vniuerſalis nõ eſt aliquid plus q̃ vſus malitiæ vniuerſalis in alterum. D. Et ferè vt in pluribus illud, quod mandant leges, virtutes ſunt vl̃es, nõ particulares: eò ꝙ mandãt vt ſit vita cũ omni virtute, et prohibẽt ab omni vitio. & ſimiliter mandant res effectiuas virtutum vniuerſalium, & iſtæ res ſunt etiam omnes res vniuerſales, quæ ponuntur ad inſtructionem: intendo quæ ponuntur inſtructiue ad acquiſitionem virtutum vniuerſalium. & ars legum eſt illa, quæ definit iſta: intendo artem regitiuam ciuitatũ, ſicut definit virtus uniuerſalis. D. Res autem particulares, per quas fit unuſquiſq; hoĩum uirtuoſus uel bonus uero modo, ultimo diſtĩguemus, ſ. an ſpeculatio de ipſis ſit artis ciuilis an alteri⁹. fortaſſis. n. nõ eſt res, per quã fit unuſqſq; hoĩum bonus aut malus res una in uniuerſo rerum. quẽadmodum non ſunt res, quę faciũt bonum particulare in unoquoq; hominum, res unæ eædẽ: intendo in hominibus. Res uero, in quibus fit iuſtitia propria, iniuſtitia propria, ul̃es etiã, ſunt res vl̃es; et ſunt unę oĩbus. & manifeſtũ de re iſtius ſcię ꝙ ſpeculatur in eis. Et huius iuſtitię ſunt duæ ſpecies, quarum una eſt diuiſiua: intẽdo eã, quæ diuidit res cõicatas, ut pecunias & honores & alia ex rebus cõicatis: etenim in diuiſione iſtorum inter eos eſt æqualis & nõ æqualis: & ſecunda eſt factiua contractuum ſiue negociationũ. & hæ ſunt duarum partium, q̃dam, ſ. uoluntaria, ut uẽditio, mutuatio, accommodatio, fideiuſſio, depoſitio: alia non uoluntaria: intendo ex utraq; parte, ut furtum, & adulteriũ, & incãtatio, & falſum teſtimonium, & proditio: & q̃dam, quæ ſunt uehementer iniurioſa, ut uulneratio, & interfectio, & inuinculatio.

De iure diſtributiuo. *Cap.* III.

QVoniam autem & iniuſtus iniquus, et iniuria iniqua eſt, medium quoddã eſſe iniqui perſpicuũ eſt: id autem eſt æquũ. in quacũq; enim actione eſt plus & minus, in eadem eſſe ęquum neceſſe eſt. ſi igitur iniuria eſt iniqua, ius eſt æquũ: id quod etiam abſq; ratione oĩbus manifeſtum eſt. cùm vero æquum ſit mediũ, ius quoq; proculdubio medium quoddam erit. Eſt autem ęquum in minimis duobus. Neceſſe eſt igitur, vt ius & medium, & ęquum ſit, & ad quoddam, & quibuſdam. & in eo quidem ꝙ eſt mediũ, eſt aliquorum, ea autem ſunt plus & minus: in eo ꝙ eſt æquũ, duorum: in eo vero ꝙ ius, quibuſdam, & ad quoſdam. Itaq; neceſſario conſequitur, vt ius in quatuor minimis verſetur: nam & iĵ quibus ius aliquod eſt, duo ſunt, & res duæ etiam in quibus ius ipſum conſiſtit: eademq; et in quibus ęqualitas eſt. ſicut enim ſe habent ea in quibus, eodem modo etiam illa. nam ſi non ſunt æquales, neque æqualia habebunt. Inde enim pugnę & criminationes oriri conſueuerunt, cũ aut ęquales non ęqualia, aut nõ æquales æqualia habẽt & potiuntur. Hoc autem ex eo quod pro dignitate fit, etiam patet: ius enim quod eſt in diſtributionibus, pro dignitate quadam eſſe oportere omnes fatentur. Dignitatem tamen non omnes eſſe eandem aſſerunt: ſed populari ſtatu vtentes libertatem: principatum paucorum ſectantes diuitias, & nonnulli nobilitatem, qui in optimatũ adminiſtratione degunt, virtutem. Ius igitur quiddam eſt, quod in proportione conſiſtit. Quod enim proportione conſtat, id non tam vnitario numero, q̃ numero ĩ vniuerſum proprium eſt. nam proportio æqualitas eſt rationum, in quatuorq; minimis reperitur. disiunctam ſanè in quatuor conſiſtere perſpicuum eſt: ſed & continentẽ nihilo minus. vno enim hęc perinde ac duobus vtitur, biſq; id accipit, in hunc modum. qualis primi reſpectus eſt ad ſecundum, talis ſecundi ad tertium: bis enim hic ſecundum dictum eſt. Quare ſi ſm bis poſitum ſit, quatuor erunt ea quæ conſtant proportione. Eſt autem etiam ius in minimis quatuor. ratioq; eadem eſt: quippe cùm disiuncta ſimili modo inter ſe ea ſint & quibus, & quæ. Sicut igitur primus terminus ſeſe habebit ad ſecũdum, ita tertius ad quartum. igitur etiam alterna vice, ſicut primus ad tertium, ita ſecundus ad quartum. quare etiam totum ad totũ, quod diſtributio binatim copulat: quæ, ſi etiã ita compoſita fuerint, iuſte copulat. Primi igitur termini cum tertio, & ſecundi cum quarto iugatio ius illud eſt, quod in diſtributione cõſiſtit. Ius autem eſt mediũ: eius inquam quod pręter proportionem eſt. quod enim proportione conſtat, eſt medium: ius autem conſtat. Hanc vero proportionem mathematici geometricam vocant: propterea ꝙ in geometrica euenit, vt eandem totum ad totũ rationem habeat, quam habet alterutrum ad alterutrũ. Non eſt autem continens hæc proportio: nõ enim vnus et idem terminus efficitur, et cui et, quod. Ius hoc igitur eſt id, quod proportione conſtat: iniuria id, quod præter proportionẽ eſt. vnde fit vt alteri plus, alteri min⁹ exhibeatur. id quod & in actionibus ipſis contingit: qui enim iniuria afficit plus, qui afficitur, minus ex bonis habet. in malis autẽ contra quippe cùm minus malum, ſi ad maius comparetur, boni locum obtineat. minus enim malũ magis expetendum eſt, quàm maius: at quod eſt expetendum, eſt bonum: & quod magis, maius. Atq; hæc vna iuris ſpecies eſt.

DIxit. Cùmq; fuerit non iuſtus ens non æqualis: & fuerit factum non iuſti, intendo iniuriam, factũ inæquale: & fuerit medius in nõ æquali ens, æqualis: etenim in actione inuenitur in ea æquale, erit iuſtus ęqualis. Et hoc etiam manifeſtum eſt ꝙ concedunt omnes

hoĩes

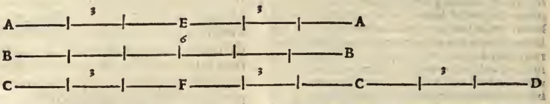
hoīes abſq; ſyllogiſmo. Cūmq; ſit æqualis medius, erit iuſtus etiam medius & ęqualis. & ideo medius indiget rebus, de quibus dicatur multū & parum. etenim medium eſt inter multitudinem & paucitatem: & ideo ꝗ æqualis, indiget duobus, eò ꝗ ęqualitas ad minus duobus eſt. Et ideo ꝗ .i. iuſtus indiget quatuor, eò ꝗ iuſtitia, quod minus in quatuor eſt. etenim in alio res, quibus eſt iuſtitia, duæ ſunt: ſm hunc inuenitur æqualitas rebus diuerſis, intendo ſm modum proportionis, i. erit proportio dationis ad dationē, ſicut proportio habitudinis eius cui datur, ad eum cui datur. niſi enim eſſet hæc proportio, nō inueniretur in eis neq; ęqualitas, neq; inæqualitas. & diuerſitas proportionis eſt quidē, qn̄ fuerit in æqualitate non æqualitas, aut in non æqualitate æqualitas. Et eſt manifeſtum, ꝗ iuſtitia diuiſiua eſt quidem in hac proportione, ex hoc quòd omnes vident ꝗ oportet vt ſit in dationibus iuſtitia: & non vident ꝗ meritum hoīum ad dationem ſit vnū. Sed principes ciuitatum communalium vident ꝗ meritū ſit ſm libertatem: intendo ꝗ iuſtitia in dationibus eſt vt proportio dationis ad dationē, vt proportio libertatis ad libertatem. & hoc, quoniam iſti vident ꝗ felicitas ſit libertas: principatus autem paucitatis videntur: qm̄ meritū eſt ſm diuitias, quæ ſm eos ſunt felicitas. & ex eis ſunt, qui vident ꝗ nobilitas, generis intendo, ſit cauſa idoneitatis vel meriti. Domini autem principatus nobilis ſecundum veritatem vidēt hoc de virtute: & vniuerſaliter omnes conueniunt in hoc, ꝗ idoneitas ſit ſm. ꝗ vident de felicitate hominis: & ſi diuerſificentur in. quid ſit hæc felicitas. Cūq; ſic ſit, iuſtitia neceſſario eſt quid proportionale. Etenim ꝓportionalitas nō eſt propria cuidam numero, ſed eſt propria numero ſimpliciter. & quoniā proportionalitas eſt æqualitas in definitione et ſermone, nō in quantitate, erit ad minus in quatuor rebus. & hoc aut in rebus diſcretis: & tunc res manifeſta eſt: & hoc, quoniam intentio æqualitatis in eis proportione eſt, vt ſit proportio primi ad ſecūdū: ſicut proportio tertij ad quartū: aut in continuis, & tunc erit in tribus rebus, quando fuerit proportio primi ad medium ſicut proportio medij ad tertium. Et eſt manifeſtum ꝗ etiam hoc in quatuor eſt, eò ꝗ medium accipitꝰ bis in proportione. v. g. qm̄, ſi fuerit proportio A ad. b, ſicut proportio B ad C, tunc accipitꝰ B bis in proportione. ideoq; erūt comproportionalia quatuor in ratione, & ſi non in ſubiecto. Cūmq; fuerit hæc iuſtitia proportionalis, intēdo diuiſiuā, ad minus erit in quatuor, & ratio in eis eſt vna: intendo ꝗ ratio proportionis eſt inter duo ex his, ideſt inter duos terminos eſt ratio proportionis, quæ eſt inter alia duo, ideſt terminos eorū. v. g. quòd ſi fuerit hæc duplex, erit & illa duplex: & ex quo hæc iuſtitia eſt proportio inter quatuor & eſt hæc proportio inuēta in compoſitione & in permutatione et conuerſione: manifeſtum eſt ꝗ in hac iuſtitia accidit huius, donec ꝗ quādo fuerit proportio iſtius dationis ad iſtum receptorem dati, ſicut proportio iſtius dationis ad iſtum receptorē, erit proportio dationis ad dationem, ſicut receptoris ad receptorem. et ſimiliter erit aggregatio duarum dationum ad alteram earum proportio aggregationis duorum receptorum ad alterum eorum: intendo idoneitatem recipiētium. Cūmq; ſit hæc iuſtitia proportionalis, tunc eſt mediatrix: eò ꝗ ſimilitudo proportionis eſt commediatio quædam inter proportiones diuerſas ſecundū minus et magis. Et iſta proportionalitas eſt illa, quæ ſcitur per proportionem geometricam: intendo eam, quæ eſt proportio primi ad ſecundum, ſicut proportio tertij ad quartum: et proportio, quæ eſt in hac iuſtitia, non eſt continua. intendo in tribus rebus. & hoc, quoniam non erit aliquid vnū numero ens idem duabus rebus. Et, cùm ſit iuſtitia i diuiſione ens ꝓportionale, tunc iniuſtitia oppoſita iſti iuſtitiæ eſt, vt diuerſificetur proportio. erit ergo quoddam plus & quoddam minus, vt ꝗ ſit datio non ſecundum proportionem æqualitatis, erit ergo vni plus ꝙ oporteat, & alteri minus. iſtud etiam accidit in actionibus cōmunicabilibus. iniurians enim accipit de bono plus, patiens iniuriam minus: iſtud eſt in bono. in malo autē ecōuerſo. et ſit hoc, eò ꝗ minus de malo eligibilius eſt, ſicut magis de bono eligibilius eſt. Dixit. Vna ergo ſpecies iuſtitiæ eſt iſta, iuſtitia, quæ fit in diuiſione rerum communicabilium ſecūdum proportionalitatem, vt in pecunijs & honoribus.

De iure commutatiuo & emendatiuo. Cap. IIII.

RElìqua vero altera iuris eſt emendatiui, quod in commercijs tum ſpōtaneis, tū inuoluntarijs fit: diuerſamq; à priore ſpeciem habet. Ius enim publicorum bonorum diſtributiuum ea ſemper fit proportione, quę dicta ſuperius eſt. nam ſi ex pecunijs publicis facienda ſit diſtributio, eadem ratione fiet, quam habent inter ſe ea ꝙ fuerint contributa. iniuriaq; item huic iuri oppoſita pręter eādem eſt proportionem. Ius vero quod in commercijs eſt, eſt quidem æquum quoddam, & iniuria iniquum: non tamen illa conſtat proportione, ſed arithmetica. nihil enim refert, probus'ne vir malum, an malus probum ſuo priuarit: neque probus'ne an improbus adulterium commiſerit: ſed ad ſolam nocumenti differentiam lex ſpectat: perindeq; perſonis vtitur, ac ſi æquales ſint, ſi ille iniuria afficiat, hic afficiatur: hic lædat, ille læditur. Quare iniuriam hāc, cū ſit iniqua, æquare iudex conatur. Nam cū hic percuſſus eſt, ille percuſſit: hic interfecit, ille aūt interijt: affectio & actio in partes non ęquas diuiſa eſt. ſed de lucro detrahēs iudex dāno redigere ad æqualitatē eas conatꝰ. Dicuntur enim hæc abſolute loquendo de talibus etiam rebus. licet nonnullis minime idoneum nomen eſſe videatur, vt lucrum ei qui percuſſit, damnū ei qui percuſſus eſt, accōmodari poſſit. Sed vbi tn̄ perpeſſio ipſa fuerit mēſurata, hoc damnū, illud lucrū vocatur. Quare æquum pluris & paucioris medium eſt: lucrū autem & damnū eſt & plus et minus, contrario tn̄ modo: plus enim boni, et minꝰ mali eſt lucrum: contrarium vero, damnum. quorum quidem medium æquum eſt, quod eſſe ius dicimus. Ius igitur emēdatiuum lucri et damni medium eſt: vnde etiam cùm altercātur hoīes, ad iudicem confugiunt. ad iudicem autem ire eſt ire ad ius ipſum: quippe cùm iudex nihil aliud ſit, quàm ius quoddam animatum, & quærunt iudicem medium: & vocant nonnulli mediatores. quaſi ſi medium fuerint cōſequuti, ius quoq; ipſum ſint cōſequuturi. Ius igitur medium quoddam eſt: ſiquidem & iu-

Iudex nihil aliud eſt ꝗ ius quoddam animatum.

dex. iudex autem ad æqualitatem redigit. Et quemadmodũ ſi linea in duas inæquales partes diuiſa ſit: illud quo maior pars dimidiũ excedit, ab ea aufert, & adiungit minori: cùm autem totum æqualiter fuerit bipartitum, tum vero ſuum ſe habere inquiũt, cum æquũ quiſq; acceperit. Æquũ autem medium eſt pluris & paucioris arithmetica proportione: ac propterea appellatur ius δίκαιον, eò ꝙ δίχα, ideſt biſariam diuiſum eſt: quaſi δίκαιον, ideſt bipartitũ dixeris: & iudex δικαστής, quaſi δικαστής, ideſt bipartitor dicitur. Si enim duo ſint æqualia, et ab altero aliquid auferatur, et addatur alteri, id duabus talibus partibus alterum excedet: nam ſi dempta quidẽ eſſet vna pars ab altero, non adiuncta tamẽ alteri, vna tantum parte eiuſmodi excederet. efficiet igitur vt & id cui eſt adiũctum, vna parte medium, & medium vna ſimiliter illud excedat, à quo detractum eſt. Ex hoc ergo cognoſcemus & quid ab eo detrahẽdum ſit, qui plus habet: & quid ei qui minus habet, adiungere debeamus. Id enim quo medium excedit, minus habenti addendum eſt: id autem quo exceditur, à maximo eſt detrahendũ. Sint ęq̃les inter ſe lineæ A A, & B B, et C C: dematurq; ab A A pars quędã A E, & addatur ei in qua eſt C C: efficiaturq; C D. Quare tota D C C linea excedet E A parte ea in qua eſt C D: & ea in qua eſt C F: excedet igitur etiam mediã, id eſt B B parte C D.

Eſt autem hoc in alijs quoq; artibus. tollerentur enim, niſi & quod facit, et quantum et quale faceret: & quod eo afficitur, & tanto & tali afficeretur. Quin etiam nomina hæc damnũ & lucrum & ſpontaneis contractibus videntur emerſiſſe. cũ enim quis plus habet, q̃ ſuũ erat, lucrum: cùm minus, q̃ à principio habuerat, damnum facere dicitur, in vendendo ſcilicet et emendo, aliiſq; huiuſmodi, quę legibus permittuntur. Cùm autem neq; plus neque minus, ſed ſua cuique per ſe ipſa euaſerint: ſua ipſorum habere dicuntur, neq; damnum pati, neque lucrari. Quare ius lucri cuiuſdam & damni eorum eſt medium, quæ præter ſpõtaneum fiunt: cum æquum quiſque & prius & poſterius habet.

DIxit. Species autem ſecunda eſt, quę fit in rectificãdo connegociationes in rebus voluntarijs & non volũtarijs. Et in hac iuſtitia eſt etiã ſpecies iuſtitię, q̃ fit ſm viam proportionalitatis: intẽdo illam, quę fit in diuiſione rerum communicabiliũ. veruntamen differentia inter vtraſq; eſt: qm̃ iuſtitia, quæ eſt in connegociationibus, eſt in rectificatione æqualitatis inter cõnegociãtes: intendo æqualitatem veram, non æqualitatem, quæ fit ſm viã proportionis. Veruntamen cũ ſit ęqualitas quaſi medium inter detrimentum & lucrum, i. additio lucri ſuper ipſam, vt additio ipſius ſuper detrimẽtum: & ſit hæc diſpoſitio proportionis numeralis: noĩauit eam Ariſt. ſm menſurã proportionis arithmeticæ. & propter hoc nõ eſt in hac iuſtitia diuerſitas ex eo, ꝙ vnus connegociantium eſt honoratior altero. & iſtud commune eſt, donec ſit in connegociatione illa, quę eſt in dãno: etenim nõ eſt differẽtia inter hoc vt malus priuet bonũ, aut bonus malum, quin oporteat vt priuet̃ priuator. & ſimiliter oportet vt fornicator puniat̃ pœna ęquali ſuę fornicationi, ſiue ſit fornicator malus, aut bonus. & ex quo eſt diuerſitas in iſtis malitijs damniſeris, neceſſarium fecit lex vt ſeruetur in his vſus ęqualitatis, nõ vſus proportionalitatis. Et propterea, qñ iniuriatur alter alteri, aut damnũ intulerit, & fuerit hoc ſm inæqualitatem, conatur dominus iuſtitiæ legalis vt cõuertat ad æqualitatem. Etenim, cùm verberauerit eũ, qui verberauit, & vulnerauerit eũ q vulnerauit, & interfecerit eum, qui interfecit, iam cõuertit actionem & paſſionem in iſtis per differentias ęqualitatis. dominus itaq; iuſtitiæ ſemper conatur vt diminuat ex lucro & æquet ipſum cum detrimento: intendo vt ambo ſimul detrimentum ſubeant ſm diſpoſitionem vnam, aut lucrentur ambo ſm diſpoſitionẽ vnam. Etenim lucrũ & detrimentũ poſſe eſt vt dicantur cõiter de oĩbus, in quibus connegociatio: ſiue ſit vtilis ſiue damnoſa: & ſi ſit non cõueniens damnis, quemadmodum conuenit proficuis. poſſumus enim dicere de eo, qui percutit, qm̃ lucratur: & de eo qui percutitur, ꝙ perdit. Et vr̃r ĩ paſſionibus, quæ fiunt ab vno ad alterum, qñ nõ fuerit in eis æqualitas q̃dam, noĩantur damnũ vel perditio, & quædam lucrum. Et cùm ſit æquator mediator inter plus et minus, & lucrum & damnum vtrũq; ſit plus altero & minus modis cõtrarijs, lucrum quidem plus de bono, minus de malo, damnũ aũt plus de malo, & min⁹ de bono, et ſic æquator inter vtrũq;, intẽdo inter lucrũ & dãnum iuſtitia rectificans, tunc iuſtitia rectificãs neceſſario erit in actionibus medians inter lucrum & damnũ. Et propter hoc, qñ contendunt, conueniũt ad dominũ iſtius iuſtitiæ, i. ad iudicem. nam iudex eſt iuſtitia rectificatiua aĩata, i. cui eſt aĩa. & ideo quidã hoĩum noĩant huiuſmodi, commediatores, cùm ſit q̃dem ipſorum intẽtio inuenire medium: et qñ inuenerint ipſum, ſunt iuſti: etenim iuſtitia res commediãs eſt. D. Et dominus iuſtitiæ rectificatiuæ ęquat inter diuerſos, qñ inciderit connegociatio diuerſa per hoc, ꝙ diminuit de parte maiori excedente medium, & addit minori partem illam ſm quã deficit à medio, vt cõtingit ei, qui diuidit lineã ĩ duo dimidia inæqualia, qñ vult ęquare inter ea. diminuit enim à linea maiore hoc, in quo excedit dimidiũ lineæ: & addit mĩori illud, ĩ quo excedit à dimidio linee. etenim linea æquans eſt medium in eo, quod eſt inter lineam maiorẽ & minorem ſm proportionis arithmeticæ menſuram: intendo ꝙ diminutio eius à maiore eſt vt additio eius ſuper minorem, quando fuerit maioris

& minoris

et minoris ex linea illa, quę diuiſa fuit in duas partes nõ propinquas diſtantes à medio diſtantia vna. D. Et deriuatur quidem nomen iuſtitię in Græco à diuidẽdo in duo dimidia. & dominus iuſtitię, i. iudex, eſt ille, qui diuidit inter hoĩes per duas partes coęquales: & oportet ipſum ſcire qd eſt diminuendũ à maiori, et qd addendũ minori. Cùm enim fuerint duo coęqualia: & auferũtur ab vno ipſorum duæ partes, et additur alteri: illud cui fit additio, fit maius ſm iſtas duas partes, & ſm eas excedit medium, et deficit minus à medio ſm eaſdem. aut qñ auſertur ab vno coæqualium pars vna, & additur alteri, tũc quidem deficit minus à medio ſm vnum, & excedit ipſum maius ſm vnum. Oportet igitur, quãdo voluerit iudex coæquationem, vt addat illi quod deficit à medio exceſſum illum, in quo excedit ipſum medium, & diminuat à maiori additionem illam, ſm quã excellit mediũ. Et iſta æqualitas inuenitur in omnibus artibus, eò ꝙ actio cuiuſcunq; artis terminanda eſt in qualitate & quantitate: & paſſio ab actione agentis in eis eſt terminata in qualitate & q̃titate. & ſi non, tunc longe eſſet inuẽtio medij in eis, intẽdo in artibus diuerſis, ſi non eſſent actiones & paſſiones proprię vnicuiq; arti terminatæ in qualitate & quãtitate. Et eſt quidem intentio damni & lucri in connegociationibus voluntarijs, ꝙ qñ homo acceperit plus q̃ pertineat ei, i. quod dederit, dicitur lucrari: & quando acceperit minus quã dederit dicitur perdere: vt contingit in venditione & emptione, aut in cæteris rebus, in quibus permittit lex connegociationes. Quando autem non accipit neque plus neq; minus quàm dedit, tunc non dicitur lucrari, neq; perdere. Eſt itaq; iuſtitia mediatrix inter lucrum & damnum in rebus voluntarijs.

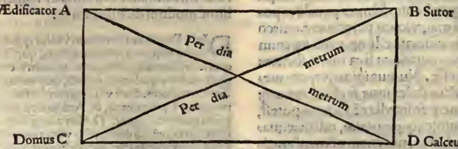
De retaliatione, numo, & indigentia. Cap. V.

Vide primo Mag. Moral. cap. 14.

VIdetur autem nõnullis & retaliatio abſolute & ſimpliciter ius ipſum eſſe: quęadmodum Pythagorei dicebant: ius enim abſolute eſſe retaliationem definiebant. verum retaliatio neq; ad diſtributiuum ius, neque ad emẽdatiuum accommodatur. volunt tamen ipſi Rhadamanti quoq; ius hoc dicere,

Si contra paſſus fuerit, quod fecerit idem:
Iudicium planè rectum, vindictaq; fiet.

Sępenumero enim diſſidet: vt ſi magiſtratum quis gerens percuſſerit, repercutiendus non eſt. ſi aũt magiſtratum gerẽtem quis percuſſerit, non ſolũ eſt percutiendus, ſed ſupplicio inſuper afficiẽdus. adde ꝙ ſponte ne an inuiti fecerimus, multum refert. Sed in communitatibus cõmercialibus tale ius retaliatum conſeruat rem, ſi ex proportione, non ex æqualitate exiſtat. contra enim faciendo ex proportione ciuitas continetur. Vel enim dant operam homines vt malum reddãt, alioqui eſſe ſeruitus videtur, niſi par pari referatur: vel vt bonum recipiant, alioqui nulla fiet participatio: participatione autem ciuitates conſiſtunt ac continentur. vnde etiam Gratiarum templum obuiam ſtatuunt, vt retributio efficiatur. quippe cùm id proprium Gratiarũ ſit, vt & ei qui nobis gratificatus eſt viciſſim inſeruiamus: & ipſe rurſus gratificãdo nos prouocet. Coniunctio autem quę per diametrum fit, retributionem hanc facit, q̃ cõſtat proportione. exempli gratia, ſit ædificator, in quo ſtatuatur A: ſutor, in quo B: domus, in quo C: calceus, in quo D.

oportet igitur, vt ædificator à ſutore opus ipſius accipiat, & ipſe ſuũ illi tradat. Quod ſi primum ſit æquum ex proportione, deinde retaliatum efficiatur, erit id quod dicimus: ſin minus, æquum non erit, neq; cõſiſtet. nihil enim vetat quo minus opus alterius alterius opere præſtabilius ſit. quocirca adæquanda ea ſunt. Eſt autem hoc in alijs quoq; artibus: tollerentur enim, niſi & quod facit, & quãtum & quale faceret: & quod eo afficitur, & tanto & tali afficeretur. Non enim ex duobus medicis ſocietas fit, ſed ex medico et agricola: & demum diuerſis & non æqualibus. ſed hi tamen adæquãdi ſunt. Iccirco omnia ea, quorum eſt permutatio, comparabilia eſſe quodam modo debent, ob quod numus in vſum venit, qui quodam modo mediũ efficitur: metitur enim oĩa: quare etiam exceſſum & defectum: quot ſ. calcei domui, vel alimento æq̃les ſint. Oportet igitur quotus eſt ędificator, aut agricola ad ſutorem, tot calceos ad domum, aut alimentũ æquiparari. niſi enim ita ſit, nec permutatio, nec ſocietas eſſe vllo modo poterit: id autem non erit, niſi æqualia omnia quodam modo inter ſe ſint. oportet igitur, vt vno quodam, ſicut dictum eſt etiam prius, cuncta menſurentur. at id eſt re vera quidem indigentia, quæ omnia continet: nam ſi nulla re indigerent homines, aut non ſimiliter, efficeretur vt vel non eſſet vlla omnino, vel nõ eadem per-

Nomos. Nomiſma.

mutatio. ſed indigentiæ tamen loco ex pacto quaſi ſubſtituitur numus. vnde etiam nomiſma appellatur, eò ꝙ nō natura, ſed νόμῳ, id eſt inſtituto & lege cōſtet: in nobiſq́; ſit eum mutare, atq; inutilem reddere. Erit igitur retaliatio, cùm adequata iam ſingula fuerint: vt quo loco eſt agricola ad ſutorem, eodem opus ſutoris ad agricolę opus ſit. Cùm autem permutarint, ĩ figuram proportionis redigere opus nō eſt: alioqui alterum extremū vtraſq; haberet exuperationes. ſed vbi habuerint ſua qſq;, ita æqui & ſocij efficiuntur: eò ꝙ in ipſis fieri hæc equalitas poteſt. Sit Agricola A: alimētū C: ſutor B: opus ipſius adæquatū D. ſi autem nō hoc modo fiat retaliatio, nulla erit ſocietas.

6 agricola A ———————— B ſutor 3

4 alimentum C ———————— D calcei 4

Indigentiam vero quaſi rem vnam quādam eſſe quę contineat, illud declarat: ꝙ cùm mutua ope non indiguerint aut vtriq; aut alteri, permutationem non faciūt: quemadmodum cùm eo, quod quiſpiā habet, alius indiguerit, vt vino, pro quo frumenti exportationem cōcedunt. id igitur adæquatum prius ſit, neceſſe eſt. Sed licet nūc non indigeat quiſquam: pro futura tamen permutatione quaſi ſponſor, ſi indigētia inciderit, eam fore, nobis intercedit numus: qui enim eum affert, accipiendi facultatem habeat neceſſe eſt. Idem tamen etiā ipſi huic contingit: nō enim ſemper ęqualiter poteſt: quamuis magis ſoleat permanere. iccirco precio cuncta æſtimata eſſe oportet. ita enim ſemper erit permutatio. at ſi ea fuerit, ſocietas quoq; ſit neceſſe. Numus igitur, vtpote medium, commēſurabiles inter ſe efficit res, atq; ita adæquat. neq; enim vlla eē ſocietas poteſt, niſi ſit ꝑmutatio: neq; ꝑmutatio, niſi ſit æqualitas: neq; æqualitas, niſi etiam cōmenſuratio ſit. Ac re quidem vera fieri non poteſt, vt quę adeo inter ſe diſtant, commenſurabilia efficiātur: ſed pro indigentiæ tamen ratione ſatis cōmode fit. vnum igitur quoddam eſſe oportet atq; id ex cōſtitutione. vnde etiam nomiſma, ideſt numus vocatur. hic enim eſt, qui cōmenſurabilia reddit omnia. numo enim oīa menſurātur. Sit Domus A: minæ decem B: lectus C: ſitq́; A dimidium ad B: ſiquidē quinq; minis domus digna eſſe cenſeatur, aut ęquali re: lectus autem, ideſt C decima ſit pars ipſius B. patebit, pfectò quot lecti domui ęquales euadant: nimirum quinque.

A B C
domus lectus
5 ———— 10 minę ———— 1

Ita aūt fieri conſueuiſſe permutationem antequàm numus inueniretur, perſpicuum eſt. nihil enim intereſt an lecti quinque, pro domo vna exhibeantur: an tantum, quanti lecti ipſi quinq; cōſtant. Quid igitur iniuria, quid item ius ſit, dictum iam eſt. His ita definitis perſpicuum eſt iuſtam actionem inter afficere iniuria & affici mediū quoq; eſſe: illud enim plus habere eſt: hoc minus. Iuſtitia vero nō eodem modo, quo aliæ ſuperiores virtutes, mediocritas eſt: ſed ob id quia medij eſt: iniuſtitia autē extremorum. Ac iuſtitia quidē eſt, qua iuſtus dicitur iuſti operator ex electione, ac diſtributor tam ſibi ad alterum, ꝗ̃ alteri ad alterū: non ita vt expetēdarum rerum maiorem partem ſibi, minorem alteri exhibeat, damnoſarū ecōtrario: ſed æquū ex proportione diſtribuat. & alteri ad alterum ſimili modo. Iniuſtitia autē contra eſt, qua iniuſti operator & diſtributor vnuſquiſq; dicitur. id autem exceſſus & defectus eſt vel vtilis rei, vel damnoſæ preter proportionē. atq; icciroo iniuſtitia exceſſus eſt & defectus, qa exuperationis & defectionis eſt. In ſe quidem exuperationis rei illius quę abſolute eſt vtilis, & defectionis damnoſæ: in alijs in vniuerſum quidem ſimiliter, quantum tamen ad id ſpectat, quod pręter proportionem eſt, vtro modo ĩciderit. iniuſte facti autem minus eſt iniuria affici, maius afficere. De iuſtitia quidem & iniuſtitia, quęnam ſit vtriuſq; natura: de iure ſimiliter & iniuria in vniuerſum, ad hunc modum dictum iam ſit.

DIxit. Et quidam hominum vident ꝙ iuſtitia abſolute in omnibus rebus eſt iuſtitia, quę fit in rebus, quæ ſunt contrarię paſſionibus doloriferis connegotiationibus ſm̄ æqualitatē: et eſt illa, quæ nominatur pars digne retribuens, & eſt via antiqua in iuſtitia, quę proportionat̃ Pythagoricis, & Academicis famoſa apud eos in poſitione legum. D. Hæc autem iuſtitia non eſt in aliquo ex iuſtitia diuiſa: eò ꝙ virtus non habet partē condigne retributiuam, neq; ex honore, neq; ex pecunia. & inuenitur quidē hæc iuſtitia magis in iuſtitia rectificatiua: ſed tamen in hoc quod ex ea eſt voluntariū, & hoc in vtilitatibus communicabilibus: vt pars condigne retributiua, quæ eſt in venditione & precij & ſolutione, & in alijs q̄ ſunt in cōnegotiatione. in parte aūt q̄ eſt in damnis, multotiens contingit iuſtitia per actionē diuerſam ab illa actione, aut inæquali ei: intendo eā, quæ per damnum intulit. D. Et propter hoc putatur de dominio poſitionis legum, ꝙ cōtradicat ſibi in dicto ſuo, cùm dicit ꝙ iuſtitia abſolute eſt pars condigne vel ex æquo retributiua: poſt dicit ꝙ, qn̄ dominus pricipatus vulnerauit aliquem iniurioſe, nō oportet ſolum vt vulneret̃, ſed etiā vt penis afficiat̃. Et dixit qdem hoc, vt æſtimo, eò ꝙ vulneratio à principe ab intēſiore malitia pcedit, q̄ malitia, q̄ nō eſt à principe. D. Et ſit quidē iuſtitia, q̄ eſt pars coæquans in rebus pportionalib9 diuerſis nō ĩ cōuenictibus coęqualibus: itēdo p pportionales res, ĩ qbus eſt cōicatio inter hoīes p modū proportionalitatis nō ex pte cōuenētię ſpēi. non. n. eſt hoĩ vita, niſi fuerit aggregatio vtilis in vita: niſi fuerit con-

negociatio

negociatio per res conuenientes in proportione non in ſpecie. etenim connegociatio ſupplens defectum vniuſ cuiuſcꝫ connegociantium non fit conuenientibus in arte vna: vt connegociatio inter medicum & medicum. non enim indiget medicus medico. & non fit niſi in diuerſificatis in arte: vt connegociatio inter agricolam & medicũ. hæc enim ſupplet agricolę medicationem qua caret, & medico cibum quo caret, & hæc connegociatio non fit niſi fuerit iuſtitia: et eſt vt det medicus agricolæ iuxta menſuram, qua dederit ei agricola. Dixit. Et propter hoc ciues obſeruant leges obſeruatione valida, vt fiat coæqua retributio. hoc enim eſt proprium legi, & fit quidem coęqua retributio in rebus communicabilibus ex parte proportionalitatis propter aggregationem neceſſariam hominibus in vita ſecũdum modum opinionis, non ſecundum modum conuenientiæ. Et hæc vt oppoſitio, quę fit ſecundum duas extremitates diametri cadẽtis in circulo, & in rebus quidem oppoſitis inuenitur coæqualitas ex parte proportionis. niſi enim eſſet arti domificatoris ad artem artificis calciamentorum proportio eadem, quæ eſt operi domificatoris, ſ. domui ad opus calcificis, ſ. ad calceũ, non poſſet comprehendi notitia æqualitatis inter illa duo opera, niſi enim eſſet cõicatio, non inueniretur inter eos cõnegociatio. nam quando non indiget alter connegociãtium ſocio ſuo, aut vtercꝫ vtrocꝫ, non erit penitus connegociatio. fit vero, quando vtercꝫ eorum indiget eo, quod eſt apud alterum: vt quoniam habẽs vinum indiget tritico, quod habet alter, & econuerſo. Cũ itacꝫ cõnegociatio ſit propter indigentiam: et quorũdam indigentium non ſemper conueniunt in eadem hora indigẽtiæ: v. g. carpentarius interdum indiget agricola, qui illa hora non indiget carpẽtario, ſed medico, vel aliquo alio, & ſic de alijs in alijs: poſuerũt inter ſe homines per modum conuenientiæ aliquid, quod ſit inſtrumentum connegociãdi in omnibus. & hoc eſt numiſma. hoc igitur iſto modo factum eſt vice ſupplẽtis indigentias abſolute. Cũcꝫ etiã venditor nõ ſemper in illa hora egeat emptione rei alterius, ſed egebit in poſterum, factus eſt ei denarius tancꝫ fideiuſſor ſupplendi neceſſitatem futuram. &, cùm iſta inueniãtur in denario ex poſitione, et ſit nomen legis apud Græcos, denominatiue ſumptũ à poſitione, nominatus eſt denarius in lingua Græca, noĩe denominatiue ſumpto à lege. Cũcꝫ ſit etiam æqualitas neceſſaria ad permanentiam connegociationis & durationem eius, & difficilis ſit cognitio coæqualitatis inter res diuerſas: poſuerunt denarium tanquã æſtimatiuam æquipollẽtiarum in rebus. Factus eſt ergo quaſi commediator quodammodo, cùm ſit ęquãs inter additionem & diminutionem. et hoc, quoniam ſi eſſet proportio artis domificatoris ad artem calciatoris proportio dupli, tunc oporteret vt eſſet proportio domus ad calceum hæc proportio. Eſſet ergo cõnegociatio iuſta in hoc, vt daret domificator domum vnam, & acciperet calceos duos: ſed, cùm ſit ęqua penſio inter res difficiles, poſuerũt oĩbus rebus ſm̃ ꝓportionẽ ſuã æquiualẽtiã vnius eiuſdẽ rei, et eſt denarius. ꝑ hunc igitur facilis eſt eius inuẽtio æqualitatis. etenĩ nõ refert vt dentur in cãbio domus duo calcei, aut detur æſtimatio ꝑcij ipſorũ. denarius ergo poſitus eſt in ciuitatibus pp iſtas duas cauſas: intẽdo pp facilitatẽ inuentionis æq̃litatis, & pp conuenientiam indigentiæ. D. Iam ergo manifeſtum hoc eſt ex dicto quid ſit iniuſtitia, & quid iuſtitia. Et ex huiuſmodi diſtinctione manifeſtum eſt ꝙ iuſta connegociatio eſt in eo, quod eſt inter facere iniuriã & pati eam. etenim iniuriatori eſt magis de bono & iniuriatio minus. Iuſtitia autem, quæ eſt in connegociatione, eſt commediatio inter eos, non per modum, per quem cęteræ virtutes ſunt mediatio: eò ꝙ iſta medium eſt relatum alteri. virtutes aũt ſunt, quarũ media non ſunt relata ad alterum. & ſimiliter iniuria hęc eſt in extremitatibus per relationem ad alterum: malitiæ autẽ ſunt in extremitatibus nõ relatis ad alterum. Et propter hoc, qñ accipitur virtus, ſm̃ ꝙ eſt relata ad alterum, eſt iuſtitia vniuerſalis ſm̃ ꝙ prædictum eſt. & ex iſto manifeſtũ eſt ꝙ iuſtus eſt, qui facit iuſtitiam inter ſe & alterum, et inter alterum & alterum: & iniuſtus eſt ille, qui dat ſibi plus de bono & alteri minus, & de damno ſm̃ huius diuerſum. intendo ꝙ det ex ipſo alteri plus, & ſibi ipſi minus. ſed iuſtus eſt ille, qui dat ęquale inter ſe et alterum, et inter alterũ et alterũ: iniuſtus aũt eſt contrarius huic.

De iniuria & iure ciuili, herili, & familiari. Cap. VI.

Hic partem vſq; ibi. Nõ eſt aũt, nõ exponis Auer.

QVoniã vero fieri poteſt, vt quis licet iniuſte agat, nõ tamẽ ſit iniuſtus: qualia nam iniuſte facta quiſpiã committens in vnaquacꝫ iniuſtitia iniuſtus continuo eſſe dicendus eſt? fur'ne, an adulter, an latro? An ita quidem nihil intererit. nam concũbere cum muliere quis poſſet non ignarus quacum rem habeat: nõ tamen ex electionis principio, ſed ex affectu id faceret: qui ſanè iniuſte quidem agit, non tamen eſt iniuſtus. ſicut necꝫ fur, licet furat⁹ ſit: necꝫ adulter, licet adulteriũ commiſerit. ſimili modo etiam de alijs. Quomodo ſanè retaliatio ad ius ſeſe habeat dictum iam ſuperius eſt. Nõ eſt autem ignorãdum id quod nunc quærimus & ſimpliciter ius, & ciuile ius eſſe. hoc autem eſt quod communionem vitæ affert, vt liberis hominibus & ęqualibus neceſſaria ſufficiant: atcꝫ id vel proportione vel numero. quare q̃bus hoc non adeſt, inter eos necꝫ ius ciuile eſſe exiſtimãdum eſt: ſed ius quoddã, & per ſimilitudinẽ. Eſt enim ius inter illos, quibus etiam lex eſt: lex autem inter eos eſt, in quibus eſt iniuſtitia: iudicium enim iuris & iniuriæ dijudicatio eſt: in quibus vero eſt iniuſtitia, ĩ ijs quocꝫ iniuſte facere eſt. Non in oĩbus tñ, in q̃bus eſt iniuſte facere, eſt etiã iniuſtitia. hoc aũt eſt cũ q̃s plus ex ſimplr̃ bonis, min⁹ ex ſimplr̃ malis ſibi attribuit. Propterea nõ ſinimus dominari hoĩem, ſed rõnẽ: eò ꝙ ſibi ipſi id facit, & tyrãnus euadit. eſt aũt qui dominatur, iuris ipſius cuſtos: at ſi iuris, ęqui etiã. Quoniã vero eſſe ipſi nihil amplius videtur, ſiquidem eſt iuſtus, nõ enim amplius ex ſimplr̃ bono ſibi attribuit, niſi id ipſi ꝓportiõe cõueniat: iccirco alteri laborat. Atcꝫ ideo iuſtitiam alienum eſſe bonum inquiunt, quẽadmodum etiam prius dictum eſt. merces igitur quædam danda eſt: ea autem eſt honor, et donum. quibus vero hæc ſatis non ſunt, ij tyranni efficiuntur. At vero Herile ius ac paternum idem cum his minime eſt, ſed ſimile. nullius enim erga ſua ſimpliciter iniuſtitia eſt: poſſeſſio autem, & liberi quoad tãtuli fuerint & non ſeparati, quaſi quædam vniuſcuiuſcꝫ

Nullius erga ſe iniuſtitia e[ſt]

ſunt: at ſeſe lædere eligit nemo: vnde nullius erga ſe iniuſtitia eſt. igitur neq; ciuile ius neq; iniuria erit: quippe quę & lege exiſtant, & inter eos, in quibus eſſe lex poteſt: hi autē erant illi, quibus & dominădi, & obtēperandi æqualitas ineſt. Iccirco magis erga vxorem, q̄ liberos & poſſeſſiones ius eſt: id enim eſt ius familiare: quod tamen à ciuili etiam ipſum diuerſum eſſe conſtat.

DIxit. Et oportet ne lateat nos, quòd iuſtitia abſoluta, de qua hæc eſt perſcrutatio, eſt iuſtitia ciuilis. et iſta eſt iuſtitia illa, in qua communicant homines vt inueniatur eis coæqua diſtributio. & hæc, vt dictum eſt, iuſtitia eſt duarũ partium. aut iuſtitia ex parte proportionis, & eſt iuſtitia diuiſionis, & eſt quodă modo æqualitas: aut iuſtitia ex parte ęqualitatis, & eſt iuſtitia connegociationibus: et quibus neutra partium huius iuſtitiæ inuenitur, apud illos eſt iuſtitia per modum ſimilitudinis. Dixit. & factum iuſtitiæ eſt principibus, apud quos eſt lex. & apud quos eſt lex, apud eos eſt iniuria: & ſunt principes. & diſcernuntur quidem per hoc, quòd dicitur de eis de iniuria & de iuſtitia ſm iudicia eorum. iuſtus ergo eſt qui iudicat ſecundum iuſtitiă: & iniuſtus ex principibus eſt ille, qui dat ſibi de bono plus q̄ alteri, et de malo econtrario. Et ideo ꝙ faciens iuſtitiam eſt idem, qui facit iniuſtitiam, vides homines refutantes ne dominetur homo eis vniuerſaliter, eò ꝙ ipſe conuertitur in tyrannum, & partitur bonum ſibi ipſi plus, & princeps abſolute eſt cōſeruator iuſtitiæ: &, cùm ſit ſeruator iuſtitiæ, eſt ſeruator æqualitatis: &, cùm ſit ſeruator ęqualitatis, nō dat ſibi aliquid plus de bono, quod eſt bonum per modum ſimplicem: intendo parum impermixtũ malo, niſi non ſit alius, qui laborat ſimiliter ſuo labori. et nō laborat aliquis vt ipſe, nec procurat vtilitatem ciuium vt ipſe: veruntamen non eſt eius vt det ſibi ipſi ſm ſuum meritũ. Et propter hoc dictum eſt, ꝙ iuſtitia eſt bonum alteri non iuſto. ſic ergo eius pręmium reuerentia & honor: intendo iuſtitiam ex altero. Et ſm iſtud non eſt iuſtitia illa, quæ eſt iuſtitia ſecundum veritatem, & illa quę nominatur iuſtitia: eò ꝙ factum eius eſt factũ iuſtitię vna eademq; ſm tyrannos, quanto magis ſm non tyrannos. etenim non iniuriatur aliquis in eo ꝙ ſuum eſt abſolute: ſed iniuriatur quidem in aliquo, ſm ꝙ eſt nō ius ſuum quodammodo: quemadmodũ iniuriatur pater filio quandoq;. q̄uis enim pars ipſius ſit, tamen iam obſiſtit inſufficiētia propria diſparatus ab eo. D. Et propter hoc nō proportionat aliquis iniuriam ad id quod habet. & ſimiliter iniuſtitia ciuilis non proportionatur ad hoc quod habet: intendo ad hoc, quòd habet iuſtus, ſed ad quod alterius eſt. nam iuſtitia ciuilis eſt in eo, in quo lex, & ĩ rebus, in quarum natura eſt vt ĩ eis ſit lex. & iſtæ ſunt illæ, in quibus iuſti eſt vt quidam ſint prælati & quidam ſubditi. intēdo ꝙ iuſtitia ſm veritatem inuenitur q̄dē inter hoĩes: quorũ determinatio eſt hæc determinatio, i. q̄dam eorum prælati, quidam ſubditi.

De iure naturali & legitimo. Cap. VII.

CIuile autem ius aliud naturale eſt, aliud legitimum. naturale, quo vbicunq; eandem vim habet, & nō quia vel ita videtur, vel minime: legitimum, quòd à principio vtrum hoc an illo modo fiat, nihil refert: vbi vero fuerit inſtitutum, refert. vt mina captiuos redimi, vt capram ſacrificare, non duas oues: ea item quæ de ſingulis ſanciunt, vt Braſidæ ſacrificare: nec non ea quæ ſunt decretalia. Sed nonnullis omnia eſſe huiuſmodi videntur: quia quod eſt natura, immobile eſt, & vbiq; eandem vim habet: quēadmodũ ignis qui & hic & apud Perſas vrit: iura vero moueri vident. At hoc non ita eſt, ſed quodam modo. quanq̄ apud Deos fortaſſe nullo modo eſt: apud nos autem eſt quoddă etiam naturale, quod mobile ſit, licet non omne: ſed eſt tamen aliud natura, aliud non natura. Quidnam autem ſit quod natura eſt, ex ijs quæ poſſunt aliter ſeſe habere: & quid non natura, ſed lege & inſtitutione, ſiquidem vtraq; mobilia ſimili modo ſunt: perſpicuum eſt. & in alijs quoq; eadem determinatio accommodabitur. natura enim dextra manus potior eſt: licet fieri poſſit, vt omnes ambidextri ſint. Iura vero ex inſtitutione & vtilitate ſimilia menſuris ſunt: non enim vbiq; ſunt æquales vinariæ & frumentariæ menſuræ, ſed maiores ſunt vbi emunt: vbi vendunt minores. ſimili modo non naturalia, ſed humana iura, non eadem vbiq; ſunt. nam neq; reſpublica apud omnes eſt eadem: ſed vna tantum vbiq; ea eſt ſecundum naturam, quæ optima eſt. Vnũquodq; autem ius & legitimum, vt vniuerſalia ſeſe habēt ad particularia. nam quæ aguntur, multa ſunt: illorũ aũt vnumquodq; eſt vnum: vniuerſale enim eſt. iniuſte autem factum et iniuria, iuſtificatio item & ius inter ſe differũt: iniuria enim cùm natura ſit vel conſtitutione, cùm fit, iniuſte factum euadit: prius vero q̄ facta fuerit, iniuria tantummodo eſt. nam vbi eſt facta, iniuſte factum dicitur. ſimili modo etiă iuſtificatio. Sed id tamen quod commune eſt, potius iuſte factum: iuſtificatio vero iniuſte facti correctio vocatur. horum autem ſigillatim quales nam & quot ſpecies ſint, ac circa quæ verſentur, poſtea coſiderandum eſt.

DIxit. Iuris aũt ciuilis, quiddam eſt naturale legale, & quiddam legale tantum, i. poſitiuum. ius autē naturale eſt, cuius menſura eſt in omni loco & in omni tempore, et non cadit in ipſum commenſuratio. lex autem nō naturalis, genere quidem quaſi naturalis eſt, & non eſt in ea diuerſitas. commenſuratione autem diuerſificatur ſecũdum diuerſas gentes, vt iuſtitia poſita cōmenſuratiue in de collocutionibus, & oblationibus, & orationibus poſitis in legibus & foris. D. Et quidam hominũ vident ꝙ omnes iuſtitię legales poſitiuæ ſunt, in q̄bus incidit cōmenſuratio, & variatio ſm ꝙ videt vnicuiq; ex legũlatoribus, q^d ſit conuenientius variare ſm locũ & tēpus. quę vero ſunt ꝑ natură non diuerſantur: cùm ſit vis eius vna ĩ oĩ loco: ſicut ignis vis vna eſt in omni loco: intendo ꝙ ipſe mouetur ſurſum, vbicunq; ponatur in mundo, & quacunq; hora ponatur. Ex rebus igitur iuſtis ſecundum hæc quædam erunt effectiuę iuſti, & ex parte naturæ, & quædă effectiuę ex parte conſuetudinis, non ex parte naturæ ſuæ per ſuam

qualitatem

qualitatem, ſed ex parte poſitionis & vſus earum. & quemadmodum dextra manus eſt dextra naturaliter, & ſiniſtra interdum fit dextra vſualiter: ſic eſt diſpoſitio in iuſtitijs naturalibus & conſuetudinibus. et cō menſuratio diuerſificata ſm magis & minus ſm quālibet legem in iſtis iuſtitijs diuerſis per legē, intendo media quæ ſunt in ipſis, & ſi ſint multæ & diuerſæ ſm diuerſas gentes, ſunt tamen omnes conuenientes in hoc, ꝗ faciunt factū iuſtitiæ. Et quaſi in hoc ſimilatur menſuris diuerſis, quibus vtuntur in qualibet ciuitate. ipſę etenim etſi ſint diuerſæ omnes, tamen faciunt factum iuſtitiæ: intendo mēſuras tritici, & olei, et cōſimilium: quæ menſurantur. nam non ſunt iſtæ menſuræ quantitatis vnius apud omnes gentes. ſic igitur eſt diſpoſitio rerum iuſtarum quodāmodo. & iſtud eſt vt cōmenſuratio orationū, & ſeruitiorum in qualibet lege. & hoc, quoniam quemadmodum leges, & modi viuendi non ſunt vni in omni loco, ſic ſe habet in rebus iuſtis. et eſt quidam modus viuendi naturalis vnus in omni loco; poſitiuus aūt non eſt vnus in omni loco. D. Proportio autem iſtarum rerum iuſtarū quæ docenť, vel notificantur in hoc libro ad res, ad quas ponit dominus legū, eſt proportio rerum vniuerſalium ad res particulares, quæ aguntur. & particularia multa ſunt, vniuerſalia vero comprehenſa ſunt: & vnumquodq; ex ipſis vnum eſt non multum. Et illud, de quo hoc dictum ex iuſto, eſt in generibus ſuis primis. dicta autē in ſpeciebus omnis generis ex iſtis duobus generibus: intendo diuiſiuum & directiuum. & quid ſint, & quot ſint, & in quo ſint, eſt de quo dixit, quòd perſcrutaretur poſtremo in alio libro ab iſto.

De triplici nocumento, quòd alijs irrogatur. Cap. VIII.

CVm iura vero & iniuriæ ſint ea, quæ diximus: & iniuſte agit, & iuſte quiſpiam, cùm ſponte agit. nam cùm inuitus facit, neq; iniuſte neq; iuſte agere cenſendus eſt, niſi ex accidenti: accidit.n.vt ea quæ agunt, vel iuſta ſint, vel iniuſta. At iuſte vel iniuſte factū ſpontaneo & inuito definitur. Cùm.n.ſpōtaneum fuerit, vituperatur: tuncq; etiam eſt iniuſte factum. Quare fit vt iniuſtum quidē eſſe quippiam poſſit, quod tamen nondum iniuſte factū ſit, niſi id etiam affuerit, vt ſponte factum ſit. Appello aūt ſpontaneum, quēadmodum etiam prius dictū eſt, illud quod in ſua quiſq; poteſtate ſitū cognoſcēs, neq; ignorans agit, aut quē, aut quo, aut cuius: id eſt aut quē verberet, aut qua re, aut cuius cauſa: & vnumquodq; illorum, non per accidens, neq; per vim. vt ſiquis apprehēſa manu ipſius alium verberet: non ſponte aūt ipſe id faciat, nō eſt enim in ipſo. fieri etiā poteſt, vt qui verberatur, ſit pater: ipſe aūt hominem eum quidem eſſe, aut ex prę ſentibus aliquem ſciat, patrem tamē eſſe ignoret. ſimili modo quoq; de illis quorum cauſa quippiam fit, definiēdum eſt, ijſq; quæ ad actionem totam ſpectāt. Quod autem ignoratur, aut non ignoratur, non eſt tamē in ipſo: vel per vim fit: inuitum eſt. multa enim ex ijs, quæ ſunt natura, ſcientes etiam agimus & patimur: quorum nihil neq; ſpontaneum eſt, neq; inuitū: vt ſeneſcere, vel mori. Sed id quod per accidens fit, tam in iuſtis ꝗ in iniuſtis ſimili modo contingit. nam ſicut ſi quis inuitus & timore iductus reddiderit depoſitum, is neq; iuſta agere neq; iuſte facere dicendus eſt, niſi per accidens: ſic pari modo qui coactus & inuitus non reddiderit, per accidens iniuria afficere, & iniuſta agere eſt dicendus. Ex ſpontaneis autē alia cum electione agimus, alia ſine electione. cum electione ea agimus, quæ præconſultauimus: ſine electione, quæ nulla præconſultatione adhibita facimus. Verùm, cùm tres ſint læſiones, quæ in ſocietatibus eueniunt: quę cum ignoratione fiunt, ſunt peccata, cùm neq; quem, neque quod, neq; quo, neq; cuius cauſa exiſtimauerat quiſpiam, ea egerit: vel.n.non eſſe pcuſſurum, vel non hoc, vel non hunc, vel nō huius cauſa putauit: ſed accidit id, cuius cauſa minime putarat: verbi gratia, non vt vulneraret, ſed vt ſtimularet: aut non quē, aut non ſicut volebat. Quando igitur præter rationē euenerit leſio, infortunium eſt: quādo vero non pręter rationē, ſed ſine tamē vitio, peccatum. peccat.n.quiſq; cùm in ſe principium cauſę habuerit: infortunate egit, cùm extrinſecus. At cùm cognoſcēs quidē, ſed ſine tamē prę conſultatione agit quiſpiā, iniuſte factū eſt: vt ſunt, quę ex ira fiunt, alijſq; affectibus, ꝗ neceſſarij, naturaleſq; hominibus accidunt. qui in his.n.lędunt, & peccāt, iniuſte quidē agūt, ſuntq; hæc iniuſte facta, nondum tamē iniuſti ob hæc, neq; praui ipſi homines habētur: quippe cùm læſio ipſa ex prauitate minime euenerit. Nam cùm ex electione læſerit quiſpiam, tūc demū iniuſtus ac prauus eſt. Quocirca recte ea quæ ex ira fiūt, non eſſe ex prouidētia iudicantur: non.n.principium affert, qui iratus facit, ſed qui ad iram prouocauit. Prętetea neq; hic factum ſit nécne, ſed iure ne an iniuria factum ſit cōtrouerſia eſt: ira ſiquidem apparēs iniuſtitia eſt. non.n. ſicut in cōmercijs factum'ne ſit, contēdunt, vbi neceſſe eſt alterum prauum omnino eſſe, niſi ex obliuione id faciant: ſed de facto conſentiētes, iure ne an iniuria id factum ſit, altercātur: quod qui inſidioſe fecit, minime ignorat. quare alter iniuria ſe eſſe affectū putat, alter minime. Si autē ex electione læſerit, iniuſte agit: & ex his iam iniuſte factis iniuſtus eſt, qui iniuriam facit: cùm vel prę ter proportionē fuerint, aut æquum. ſimili modo ēt iuſtus eſt vnuſquiſq;, cùm ex electione iuſte egerit. iuſte agit autē, ſi tantūmodo ſponte agat. At ex ijs, quæ inuiti agimus, alia ignoſcenda ſunt, alia minime. nā

quæ

quæ non modo ignorãtes, ſed ex ignoratione committimus, ſunt ignoſcenda: quæ vero non ex ignoratione, ſed ignorantes facimus, ex affectu tamẽ neq; naturali neq; humano, venia digna minime ſunt.

ET cũ iuſtitia, & non iuſtitia ſit, quæ definita eſt ante: & eſt ea, à qua agitur iuſtum & non iuſtum: tũc quidem agens per iuſtitiam nominatur iuſtus: & agẽs per non iuſtitiam non iuſtus, quando fecerit factũ voluntarie. quando vero fecerit iuſtus nõ voluntarie, aut iniuſtus, tunc nominatur quidẽ iuſtus aut iniuſtus per accidẽs, i. accidit eis vt agant actiones iuſtitię, aut non iuſtitiæ. deinde, quando iſtud ſic fuerit dictum iuſtum cõmuniter et ꝓprie. Cõmuniter ergo dicitur de omni facto iuſto, ſiue contingat per voluntatem, ſiue per naturam, ſiue abſq; voluntate: proprie vero dicitur de facto iuſto, quod fit à volũtate. & ſimiliter iniuſtum dicitur cõiter de omni facto, quod fuerit iniuſtum qualitercunq; contingat: & dicitur proprię de eo quod contingit per voluntatem. Quòd autem de iuſto contingit à voluntate, nominatur æquitas: & quod cõtingit ex ipſo, ab ambabus rebus iuſtitia. et ſimiliter nominatur iniquitas iniuſtitia, quæ fit à voluntate: & nominatur iniuſtitia illa, quæ fit ab illis duabus rebus. Cumq; hoc ſic fuerit, tunc omnis æquitas iuſtitia eſt, et nõ omnis iuſtitia æquitas. & ſimiliter omnis iniquitas iniuſtitia eſt, & non omnis iniuſtitia iniqtas. Et factũ voluntarium, quemadmodum dictum eſt in eo quod præterijt, eſt quod facit quis, & videt ꝙ facere illud in ipſo eſt, & in hora faciẽdi non latet eum, quod facit ipſum, & cui facit ipſum, & cum quo facit ipſum, & propter quod facit ipſum. vt quod percutiat, videns ꝙ percuſſio in eo eſt, non in alio: & non facit cùm alius faceret hoc inuite, aut de neceſſitate: vt ꝙ quis ꝑcutiat quem manu alterius. etenim ille, cuius manu ꝑcutit alius percuſſor, eſt inſpontaneè vel inuite. & ſimiliter fit in eo, qui percutit ſcitum ſibi nõ ignotum: vt ꝙ percutiat hominem, de quo ſcit ꝙ eſt vnus ex hominibus, ſed non ſcit ꝙ eſt pater eius. etenim de iſto dicitur ꝙ percuſſit patrem ſuũ inuoluntarie. & ſimiliter accidit in eo, quo percutitur, & gratia cuius percutitur. Quod autem fit ſcienter, attamen principium faciendi ipſum non eſt in nobis, ſed ſimilatur inſpontaneo, tunc ipſum neq; nominatur voluntarium, neq; inuoluntarium. Et omnes modi eius, quod per accidẽs, æquales ſunt in omnibus ſpeciebus actionum iuſtitiæ, etenim ſi quis reddit apud ſe depoſitum inſpontaneè propter metum, non dicitur de eo factor iuſtitiæ niſi per modum accidẽtis. & ſimiliter in cæteris actionibus iuſtitiæ, quando agunt inuoluntarie, dicitur ꝙ factor earum eſt iuſtus per modum accidentis. Et de rebus volũtarijs eſt, quod agitur per electionem præcedentem: vt de eis eſt ꝙ non agiť per electionem præcedentem. quod autem agitur per electionem præcedẽtem eſt illud, quod agitur, poſtquam operatur in eo conſilium, vel meditatio: ſed quod agitur abſq; electione præcedẽte, eſt quod operatur abſq; præcogitatione. D. Et cùm quidem hoc ſic eſt, tunc damnum accidens in cõnegociationibus trium ſpecierum eſt. vnum, quod accidit propter priuationẽ ſcientiæ. & hoc, quoniam quando quis fecerit factum non ſciens cui fecit, neq; cum quo fecit, neq; propter quam rem fecit, vt ꝙ putet factor non ſe vulnerare & idem per factum ſuum, & tamen vulnerat ipſum, aut ꝙ putet non percutere cum gladio, & tamen percutit ipſo. Hæc etenim damna ſunt abſq; voluntate: & damnum abſq; voluntate infortunium. dãnum autem, quod fit cum voluntate, ſed abſq; malitia, imo propter ignorantiam, eſt ex peccato facilitatis, quando fuerit hęc ignorantia ex eo, quæ in eo eſt non ignorare vel ſcire. ſi vero cauſa ignorãtiæ fuerit ab extra, tũc eſt infortunium purum. hæc igitur ſunt dãna, quæ fiunt ex priuatione ſcientię. Sed dãna, quæ fiunt à ſcientia, verũtamẽ non à præcogitatione vel conſilio: vt quod fit à multis ex accidentibus neceſſarijs vel naturalibus, ſunt iniuſta: hi. n. iſto modo inferentes dãnum, iniuſtitiã faciunt: nõ tñ per hoc iniuſti ſunt ſm veritatẽ: eò ꝙ neceſſarium, quod eſt cauſa hic, eſt abſq; malitia illa: propter quam dicitur de faciente iniuſtitiam ꝙ eſt iniuſtus ſm veritatem. Et propter iſtud quidam Antiquorum non iudicabat eum, qui per iram faciebat factum dãniferum & ignoſcebat iraſcenti: ideo ꝙ videbat ꝙ principium quidẽ actionis erat ex prouocatore iræ, non ex iraſcente: cùm per factum turpe iniurioſe prouocaret eum ad iram. Et propter hoc non contendunt contrizãtes in iudicio de facto: quando fuerit dãniferum ex parte iræ; ſit dãniferum vel non: imo cõfitetur hic factor ipſe: ſed contendunt ſit iuſtitia, aut non. Conať itaq; factor probare ꝙ ſit iuſtitia: ſed inficiatur paſſus ꝙ ſit iuſtitia. & hoc, quoniã homines cõcedunt ꝙ ille, qui cogit in connegociationibus ſocium ſuum ad iraſcendum, eſt malitioſus, & quòd iraſcens nõ facit dãnum ex parte malitiæ: & propter hoc confitetur damnum inferens factum, quemadmodum diximus, & dicit ꝙ ſit iuſtitia: ſed aduerſarius improbat eſſe iuſtitiam, immò eſſe iniuriam. Et tertia ſpecies eſt dãnum, quod fit ex præcedenti conſiliatione. et iniuſtus ſm hunc modum eſt iniuriator in veritate, cũ ex propoſito venerit abſq; proportione in rebus, in quibus eſt iuſtitia per proportionem, aut abſq; æqualitate in rebus, in quibus eſt iuſtitia per æqualitatem. & propter hoc iuſtus in his in veritate eſt ille, actionem cuius pręcedit electio. iuſtus autem, qui opponitur prædictis duabus ſpeciebus in iuſtitia: intendo eum, qui facit iuſtitiã inſcienter, aut propter paſſionem vincẽtem ipſum: non eſt iuſtus ſm veritatem. D. Et ſm quaſdam ignorantiarum ignoſcitur ex ignorantia damnum inferenti, ſm quaſdam vero non. & ſm quas non ignoſcitur, ſunt illæ quæ fiunt ex parte omiſſionis vel diſciplinę, aut quarum ipſemet cauſa exiſtit, vt in diſpoſitione ebrietatis: ſm quas vero ignoſcitur, ſunt fientes per occaſionem naturalem, aut propter occaſionem accidentalem.

De eo, quod eſt pati iniuriam. Cap. IX.

DVbitare autẽ quiſpiam poſſet, an ſatis de facienda patiendaq; iniuria definitum ſit. Ac primum an ſit id quod Euripides dixit: abſurde inquiens,

Quo modo parẽtẽ occiderim exponã breui: „
Volens volentem, vel nolentem non volens, „

vtrum re vera fieri poſſit, vt ſponte quiſpiam iniuria afficiatur, nec'ne, an omne id inuitum ſit? quemadmodum iniuria afficere quoque ſpontaneum totum eſt: an ſpontaneũ aliud, aliud ſit inuitum? Et ſimili modo de iuſtificando: iuſte agere. n. ſpontaneum totum eſt: vt merito vtroq; modo opponi debeat, & iniuria affici & iuſtificari: vt vel ſpontaneum vel inuitum vtrũq; eſſe affirmemus. Abſurdum autem videretur, ſi iuſtificari ſpõtaneum eſſe totum diceremus: quippe cùm nonnulli ſint, qui non ſponte iuſtificẽtur. Nam etiam de eo dubitaret quiſpiã, vtrum vnuſquiſq; qui iniuſtum

ſtum aliquid paſſus eſt, *iniuria* quoq; afficiatur: an ſicut in agendo, ita in patiendo quoq; res ſeſe habeat. fieri enim poteſt, vt in vtriſq; ex accidenti iuſta conſequamur. idem autem in iniuſtis quoq; euenire manifeſtũ eſt: quippe cùm non idem ſit iniuſta agere & iniuſte agere, id eſt iniuria afficere: neq; iniuſta pati, & iniuria affici. ſimiliter quoque iuſte agere quempiam & iuſtificari dicẽdum eſt. non.n. poteſt quiſquam iniuria affici, niſi aliquis ſit, qui iniuria afficiat: neq; iuſtificari, niſi iuſte q̃ſpiam agat, iureq; afficiat. Verũ ſi abſolute iniuria afficere eſt ſponte lædere, ſponte autem
a.l. quo. lædere, eſt ſcientem quem, & quòd, & quo modo: intẽperans vero ſponte ſeipſum lędit: ſponte is iniuria afficeretur; poſſetq; fieri, vt ipſe ſeipſum quiſpiam iniuria afficeret. at hoc vnũ ex ijs eſt, quæ in dubium veniunt, vtrum iniuria afficere ſe ipſum quiſpiam poſſit. Adde q; ſponte etiam ob intẽperantiam aliquis ab alio volente iniuria afficeretur: vt hoc modo quiſpiam ſponte affici iniuria queat. An fortaſſe non recta definitio eſt: ſed, cùm dici-
a.l. quo. mus lædere eſſe ſcientẽ & quem, & quòd, & quo modo, addendum eſt, pręter illius voluntatem qui læditur. læditur igitur ſponte aliq̃s, atq; iniuſta patitur: nullus tamen eſt qui iniuria ſponte afficiatur, quippe cũ id velit nemo: ne incontinẽs quidem: ſed præter voluntatem agat. nemo.n. vult id, quod non eſſe bonum exiſtimat. at incontinẽs quod non eſſe agendũ putat, id agit. q.n. ſua ipſius dat, ſicut Homerus inquit Glaucũ dediſſe Diomedi,

„ Aurea pro ferreis, ac pro centena nouennis,

nulla afficitur iniuria: quippe cũ in ipſius poteſtate ſit dare. iniuria vero affici, minime in ipſo eſt: ſed eſſe aliquẽ oportet, qui iniuria afficiat. Atq; iniuria affici quidem nõ eſſe ſpontaneum manifeſtum eſt. Duo præterea ex ijs quæ propoſuimus, ſuperſunt dicẽda. vtrum is, qui plus præter dignitatem diſtribuit, iniuriam afferat, an is qui id habet, fieri ne itẽ poſſit, vt ſe ipſum quiſpiam iniuria afficiat. Nam ſi fieri poteſt id, quod prius dictum eſt: & qui diſtribuit iniuria afficit, nõn qui habet plus: ſi quis alteri q̃ ſibi plus diſtribuit ſpõte & ſciẽs, is ſe ipſe iniuria afficit: id quod facere modeſti homines conſueuerunt. modeſtus.n. eiuſmodi eſt, vt imminui ſua non difficulter patiatur. An neq; hoc ſimplex eſt: ex alio.n. bono, ſi ita incidit, plus vſurpauit: vt ex gloria, aut eo quod abſolute honeſtum eſt. Sed ſoluitur etiam ex iniuria afficiẽdi definitione. nihil.n. præter ſuam patitur voluntatem, vt propterea affici iniuria minime poſſit, ſed lædatur tantũ: ſi modo pati ipſum quippiã dicendum eſt. Perſpicuum quoq; eſt, eum qui diſtribuit, iniuria afficere, nõn eum ſemper qui plus habet. non.n. cui iniuſtum ineſt, is iniuriam facit, ſed cui ineſt id vt ſponte hoc faciat: id autem eſt, vnde principium actionis proficiſcitur: quod ſanè in diſtribuẽte, non in accipiẽte cõſiſtit. Adde q;, cùm facere multis modis dicatur: & quodã modo inanimata interficiãt, & manus, & ſeruus, cùm mãdauerit aliquis: hæc ſanè non iniuſte faciũt, ſed iniuſta tamen cõmittunt. Accedit q;, ſi ignorans iudicauit quiſpiam, non iniuria afficit, quantum ad legitimum ius attinet, neq; iniuſtum iudicium eſt: ſed quodam modo tamẽ iniuſtum. aliud enim legitimũ, aliud primũ ius eſt. At ſi ſciẽs iudicauit iniuſte, plus ſibi, vſurpat & ipſe vel gratiæ vel vindictę: perinde quidem ac ſi quis iniuſte facti quoq; ipſe partem acceperit: & ille etiam, qui ob hæc iniuſte iudicauit, plus habet. Etenim in illis qui agrum adiudicauit, is non agrum, ſed argentum accepit. Homines autem in ſua poteſtate ſitum exiſtimãt, vt iniuria afficiant. propterea etiam ius ipſum putant facile eſſe: quod tamẽ non eſt. rem habere enim cum vxore vicini, & percutere proximum, & manu porrigere pecuniam & facile eſt, & in ipſis: ſed ita tamẽ ſe habentes hæc facere, neq; facile, neq; in ipſis eſt. Simili modo quoq; cognoſcere iuſta & iniuſta nullam ſapientiam eſſe exiſtimant: propterea q; difficile minime eſt ea intelligere, de quibus leges præſcribunt. Verum iuſta non hæc ſunt niſi per accidens: ſed ea ſunt iuſta, quæ quodam modo aguntur, & quodam modo diſtribuuntur. Id autem difficilius eſt q̃ ſalubria cognoſcere: nam illic mel, vinum, veratrum, aduſtionem item & inciſionem noſcere facilius eſt: quo modo autem ad ſanitatem afferendam, cui, & quando adhibenda hęc ſint, tam eſt ſanè difficile cognoſcere, q̃ medicum eſſe. Ob id autem ipſum etiam iuſti hominis eſſe exiſtimant nihilo minus iniuſte agere: quoniam nihilo minus iuſtus. immo etiam magis facere vnumquodq; ex his poteſt. nam et rem habere cum muliere, & p̃cutere: & vir fortis ſcutum abijcere, & in fugam verſus in vtrã partem velit, currere poteſt. Sed ignaue agere, & iniuſte non eſt hæc facere, niſi per accidens. nam hæc facere eſt, cùm aliquis ita ſe habens agit. Quemadmodum etiam mederi & ſanare non eſt incidere, aut non incidere, vel medicamẽta adhibere, aut nõ adhibere: ſed quodam modo vtraq; hæc facere. Iura autem inter eos ſunt, qui bonorũ ſimpliciter ſunt participes: in quibus & exceſſum habent & defectum. quibuſdam.n. horum non eſt exceſſus,

vt fortaſſe

vt fortaſſe Dijs: quibuſdam nulla pars vtilis eſt, vt incurabilibus & malis, ſed nocent omnia: at quibuſdam quadã tenus: atq; hoc propterea humanum eſt.

ET fortaſſis quæret quis quæſtiones difficiles in definitione conditionum iniuriãtis, & cui iniuriatur. Primo quidem ac ſi dicat, quando iniuriatur quis alicui volens, & ille cui fit iniuria, vult vt iniurietur ei, an nominatur iſte iniuriator, an nõ? & ſimiliter, ſi fecerit quis iniuriam alteri non volens, ſed volente eo, cui fit iniuria, nominabit ne receptor iniuriator? At primũ de hoc perſcrutãdum eſt in iſtis, an actio iniurioſa rei, quæ fit ab altero alteri, ſit tota volũtaria, an quiddam eius voluntarium, & quiddam eius inuolũtarium. Et ſimiliter locum habet hęc perſcrutatio circa actionem iuſtam. omni enim ſpeciei ex ſpeciebus iniuriæ, eſt ſpecies oppoſita ex ſpeciebus iniuſtitiæ. Et forſan incõueniens eſt opinari ꝙ omnis paſſio iuſtitiæ, quæ accidit homini totaliter, ſit voluntaria. nam multi hominum agunt actiones iuſtitię abſq; voluntate. & ſimiliter eſt in iniuſtitia. Et propter hoc inquiſitio eſt, an omni cui obuiat iniuria, ſit iniuriatum, ſiue ſit hoc voluntarie, aut inuoluntarie: aut quod fit ex hoc voluntarie non. ſimiliter ei quod fit ex hoc præter voluntatem niſi forma tantum: intendo in actionibus & paſſionibus: & manifeſtum eſt quòd poſſibile eſt in vtriſque, ſcilicet actionibus & paſſionibus, vt dicatur de eis quòd ſunt iuſta per modum accidentis. Cumq; ſic ſit, tunc res in iniuria in hæc ſimilis erit rei in iuſtitia: intendo ꝙ poſſibile eſt in vtriſq; vt dicatur de eis iniuria per accidẽs. etenim non eſt vt agat homo actiones iniurioſas, & vt iniurietur alteri res vna. Manifeſtũ eſt ergo, quòd id, quod non fit per voluntatem, non eſt iniurioſum: illud autem, quod fit per voluntatem vtriſq;, intendo iniuriantis & cui fit iniuria: ſi dixerimus ꝙ terminus iniurię abſolute eſt, vt alter alteri dãnum inferat per voluntatem ſuam: & dixerimus ꝙ terminus voluntaris eſt, vt factor faciat cui facit hoc actum, & propter quid facit, & quo, & fuerit qui non cohibet ſeipſum voluntate ſua à malitia inferens ſibi dãnum ſua voluntate, tũc putabitur ꝙ certe dicitur de ipſo ꝙ iniuriatur ſibiipſi voluntate ſua. cumq; certum fuerit hoc, tunc poſſibile eſt vt dicatur ꝙ interdum iniuriatur ei alter ſua voluntate: intendo voluntate eius cui fit iniuria. At tamẽ iſta eſt altera quæſtio ex quæſtionibus grauibus, quę ſunt in iſto capitulo, ſ. an poſſibile ſit vt iniurietur quis ſibi ipſi. An ergo noſtrũ eſt dicere, ꝙ ſi fuerit poſſibile vt, dãnum inferat alter alteri voluntate vtriuſq;: intendo eius quem tangit dãnum & inferentis dãnum, tũc poſſibile eſt vt dicamus eſſe poſſibile vt alter alteri damnum inferat cum voluntate vtriuſq;. Aut non eſt hæc dictio ſana: immo poſſibile quidem eſt vt dãnum inferat alter alteri volenti, quando fuerit is, cui dãnum infertur, ignarus iuris. etenim non eſt poſſibile vt inferatur homini volenti dãnum cognoſcenti ius. nullus .n. vult vt fiat ſibi iniuria, ſciens ꝙ eſt iniuria abſolute: & nullus velit illud quod ſcit, ꝙ non vtile, aut ꝙ dãniferum. Illi autem, qui dat pecuniam ſuam abſq; reditu, aut abſq; reditu æquali, non fit quidem iniuria: intendo non iniuriatur ei alter: eò ꝙ data ab eo fuit per ſuam electionem: ſed vt fiet iniuria homini non eſt ab eo, ſed ab altero propter hoc, quoniã quidem iniuria ab altero non eſt voluntaria ei, cui fit iniuria, manifeſtum eſt: eò ꝙ nullus iniuriam vult, ſciẽs ꝙ eſt iniuria. ei autem qui tribuit abſq; reditu nullus iniuriat. vt enim iniurietur homini non eſt abſq; ipſo, ſed ab iniuriante. verũtamen ꝙ non eſt volitum ab eo, cui fit iniuria, vt ei iniurietur, manifeſtum eſt. Res autem, quarum primò propoſuimus perſcrutationem duæ ſunt. Vna earum eſt quis iniuriatur: an ille, qui diuidit inæqualiter: an ille, cui contingit plus: intendo an iniurietur ei, cui contingit minus: an ambo. Secunda autem eſt, ſi porrexerit alteri plus quàm ſibiipſi, tunc iniuriatur per hoc ſibiipſi. diminuit etenim ſibiipſi ſcienter & voluntarie, quemadmodum faciunt humiles & inferiores: intẽdo ꝙ ipſi diminuũt ſibiipſis volũtarie et ſcienter ex honore. Aut neq; hoc etiã veritatem habet ab- *Humiles diminuunt ſibi ipſis ſponte, & ſcienter.* ſolute, ſed eſt in ipſo diſtinctio quædã: & eſt vt ſit porrigere eius alteri plus ſm modũ, qui fit in bono puro. Aut oportet vt dicamus ꝙ nõ cõuenit ei terminus iniuſtitiæ ſm veritatẽ: intendo iniuriæ abſolute. etenim ille, cui fit iniuria, eſt ille q obuiat dãno ſine ſpõte ſua per ſe: iſte autem non obuiat dãno ſine ſponte ſua: non ergo facit ei iniuriã ille, qui accipit ab eo quod dat ei, niſi ꝙ eſt inferens ei dãnum ſolũmodo. Et eſt patiens, qm̃ iniuriator eſt ille, qui diuidit iniuſte, nõ ille, cui contingit plus. non enim oportet vt denominet̃ ab iniuria ille, apud quem eſt res, ſm quam fit iniuria: ſed ille, qui facit hoc voluntarie. & quando fuerit diuiſor accipiẽs ab alio, & dans illi, tũc principium actionis iniuriæ eſt ex illo qui diuidit, non ex illo qui accipit. Amplius, cùm factum dãniferum dicatur multis modis: proportionat̃ enim ei qui caret eligentia vt beſtiæ, aut mancipio: tunc fortior qui facit iniuriam iſto modo non dicitur iniuriãs, quãuis fecerit facta iniuriæ. Et ꝓpter hoc, quando iudicauerit diuiſor iudicium iniurię nõ ſciens, nõ nominatur qdem iniuriator ſm ius legale, neq; nominatur iudiciũ iniuſtum: & eſt quaſi iniuſtum, eò ꝙ ius legale hoc eſt præter illud, quod eſt ius in ſeipſo, verũtamen lex ignoranti. Si autem iudicat iniuriæ ſciẽs, tunc denominãdus eſt à ſpecie iniuriæ. qui enim ſcienter iudicat, iniuſte nõ facit hoc, niſi propter beniuolentiam, quam habet erga illũ, cui adiudicat plus: aut propter vindictam, quam quærit in illum, cui fit iniuria: aut vt accipiat partem ex illo, in quo iudicauit, & propter hoc adiudicauit. D. Et homines vident ꝙ potentes ſunt ad iniuriam. & propter hoc vident ꝙ actio iuris facilis: & ꝙ nõ latet aliquem, quemadmodum non latet eum iniuria. & eſt manifeſtum, ꝙ non latet aliquem, ꝙ nõ oportet eum iacere cum vxore vicini ſui, aut contriſtare proximum ſuum: ſed latet multos hominum notitia multarum rerũ præter iſtas, quas oportet facere: intendo ꝙ facere eas eſt ius, et non facere eas eſt iniuria: aut econuerſo. Et propter iſtud vidẽt homines ꝙ ſcientia rerum iuſtarum & iniuſtarum non ſit ſapientia: & ꝙ non ſit difficilis cognitio rerum, quas ponit lex: & non eſt ꝙ ſcit populus ex hoc omnes ſpecies iuſtitiæ, quæ non eſt iuſtitia per accidens: immo iuſtitia, quàm ſcit populus, eſt iuſtitia abſoluta: & quando fuerit diuiſa eſt alicui ſpeciei iuſtitia & alteri nõ. et hęc eſt illa, quam ſciunt periti. D. Et elongatio populi à ſcientia huius plus eſt q̃ elongatio eius à ſcientia ſanationis. etenim poſſibile eſt vt ſciat ꝙ mel, & vinum, & elleborus, & cauterium omnia ſanatiua ſunt: qualiter autẽ oportet vt fiat ſanatio cum eis, & cui, & quando, huiuſmodi ſcientia ꝑtinet medico. Et videtur quidem eis ꝙ operatio iuris in eis eſt, & ꝙ facilis eſt eis: eò ꝙ putant ꝙ non ſit eis difficilius q̃ facere iniuriam, & quando fuerint ambo potentia effectiua in ſubiecto vno, & fuerit homo potẽs vt agat actiones iniuriæ omnes: potens eſt enim vt iaceat cum muliere non ſua, & vt vulneret alterum, & vt fugiat à centro belli: tunc potẽs eſt vt faciat actiones iuris. Et non eſt ſic factũ: etenim iniuriæ & iuris nõ eſt vnum niſi per accidẽs. Nam quemadmodum factum ſanationis non eſt in ſecando, aut in non ſecando, neq; in propinando medicinam, aut non propinando: ita dico ſi conceſſerimus ꝙ iſtud ſit æqui-

parabile

parabile rei iuris. ſed in propinando de ea quãtitatem competentem, & in hora competenti, & ſic de aliĳs circũſtantĳs: ſimiliter in re iuris non ſufficit vt faciat, aut nõ faciat, ſed vt faciat de hoc quantũ oportet, & quando oportet. D. Species autem iuſtitiæ inuentæ in iuſtis: & ſunt illi qui iam acquiſierunt bona, quæ ſunt bona per ſe, & in quibus eſt præeminẽtia in hac intentione, intẽdo ex parte additionis acquiſitionis bonorum, ſunt quidem in quibuſdam eorum non potentes accipere additionem in bonũ: vt iuſtitia proportionata diuinis. non enim poſſibile eſt inuenire iuſtitiã perfectiorem hac. in quibuſdam autem eorum nõ inuenitur bonum proficiens penitus: & iſti ſunt mali, quibus nõ eſt curatio vel rectificatio, ſed vniuerſum ipſorum dãniferum eſt. in quibuſdã vero ipſorum inuenitur bonum & malum vſque ad terminum quendam: & iſtud eſt plus, & eſt humanum.

De æquitate æquo, & bono. Cap. X.

SEquitur, vt de æquitate & ęquo & bono, quo modo ſcilicet illa ad iuſtitiam, hoc ad ius reſpiciat, diſſeramus. Neq; enim ſi quis recte cõſideret, vt idem abſolute ſpectare, neq; vt diuerſum prorſus genere videtur. & interdum æquum & bonum, hominemq; ipſum eiuſmodi laudamus, ita vt ad alia quoq; trãſferre hoc nomen laudando couſueuerimus, æquum hominem probum appellantes: interdum, dum rationem ſequimur, abſurdum videtur æquum & bonum, ſi præter ius quid dam eſt, eſſe laudabile. vel enim ius nõ eſt honeſtum: vel æquum & bonum non eſt ius, ſi diuerſum quid eſt: vel ſi vtrunq; eſt honeſtũ, idem vtraq; ſunt. Ac dubitatio quidem circa æquum & bonum ferè ex his cõtingit: in qua omnia quodam modo recte ſeſe habent, nihilq; eſt quod ſibi aduerſeť ac repugnet. nam cùm æquum & bonum iuris cuiuſdã ęquum ſit, melius ius quoddam eſt: neq; tamen quaſi diuerſum aliquod genus eſt iure ipſo melius. Ius igitur & æquum & bonum idem eſt. cùm enim vtraq; honeſta ſint, æquum & bonũ honeſtius, meliusq; eſt. Dubitatio autẽ hæc oritur, quia æquum & bonum ius eſt non ſm legẽ, ſed legitimi iuris correctio. Cuius rei cauſa eſt, quòd lex in vniuerſum omnis ſtatuit: nec fieri poteſt, vt recte de quibuſdam in vniuerſum definiať. in quibus enim neceſſe eſt, vt in vniuerſum dicatur, recte autẽ id non poteſt: lex id ſumit quod vtplurimum fit, non ignorãs ſanè quod peccatur. & nihilo minus tamẽ recte ſeſe habet: quippe cùm peccatum in lege minime ſit, neque in legiſlatore, ſed in rei ipſius natura cõſiſtat. ſtatim enim rerum agendarum materia eiuſmodi eſt. Quando igitur lex in vniuerſum dixerit, & prӕter vniuerſale poſtea quippiam contigerit: tunc recte ſe habet, ſi qua legiſlator omiſit, abſoluteq; ac ſimpliciter loquendo peccauit, corrigatur defectus: id quod legiſlator etiam ipſe ſi adeſſet, dixiſſet: & ſi ſciuiſſet, ita pſcribentem legem inſtituiſſet. Iccirco ius quidem eſt & melius quodam iure, non eo tamen quod abſolute eſt & ſimpliciter, ſed eo quod ex abſolute loquẽdo peccat. eſtq; ea æqui & boni natura, vt legis qua parte deficit, ob vniuerſale, emẽdatio ſit. id enim eſt in cauſa, vt etiam non omnia ſm legem ſint, propterea q vt de quibuſdã lex ſanciatur, fieri nullo modo poteſt. quapropter decreto opus eſt: indefiniti enim indefinita etiam eſſe regula debet. ſicut ædificationis Lesbię plumbea norma, quę ad lapidis figuram tranſmutatur, neq; immobilis manet: ſic decretum ad res ipſas accõmodatur. Quidnam igitur ſit æquũ & bonum, et quid ius, & quo iure melius id ſit, pſpicuum iam eſt. Ex quo etiam patet quiſnam æquus & bonus vir ſit: qui.n. talia eligit, atq; agit, neque eſt exactus iuris exequutor in peiorem partem, ſed imminuit potius, ēt ſi legem ad id adiutricem habeat: is æquus & bonus eſt: habitusq; ipſe æquitas, quæ quidem iuſtitia quędam, nec diuerſus ab ea habitus eſt.

DIxit. Speculatio autem in beneficentia & benefico, & qualiter eſt ꝓportio diſpoſitiõis, per quam vir eſt beneficus ad diſpoſitionem, per quã eſt iuſtus, & proportio actionis ad actionem: intendo actionem benefici, quæ eſt beneficentia, & actionem iuſti, quæ eſt iuſtitia: oportet vt ſequať hoc, quod diximus. Non enim manifeſtať in perſcrutãtibus de eis, q ſunt quaſi res vna abſolute, & ex omnibus modis, & non q ipſæ etiam ſunt condiuerſificatæ ſpecie. nos enim forſan laudamus beneficẽtiam & beneficum, donec extollimus ipſum vſq; ad ſummum verum, quæ ſunt apud nos finis laudationis: & dicimus, q beneficus præeminentior eſt iuſto, & q melior. ergo cùm poſuerimus q beneficentia eſt quid præter iuſtitiam & laudabile, patet q hoc eſt inconueniẽs. et hoc, quoniã ſequitur ex ipſo vt iuſtitia non ſit beneficentia: vel vt beneficentia non ſit iuſtitia, ſi fuerint duæ res, & nõ fuerint rȩs vna virtuoſa. & vtrunq; iſtorum eſt inconueniens. Difficile itaq; quod eſt in hac quæſtione, ferè quidem ſequitur eam ex parte eius, cuius fecimus mentionẽ: & ſunt ambæ laudabiles: intendo iuſtitiam & beneficentiam: & non eſt in eis quid contrarium per ſeipſas ex parte, cuius laudantur in plus & minus. Supererogatio ergo, et ſi ſit melior iuſtitia, tunc eſt ex ſpecie iuſtitię: non q ſit ſpecies altera à iuſtitia, ſed ſunt ambæ ex genere vno. At vero hęſitatio & dubitatio quidem eſt qualiter inuenitur iniuſtitia melius: & virtuoſius ea exiſtente indiuiſibili ex modo quo eſt æqualis: niſi quod hoc ſoluitur per hoc, quod beneficentia non eſt iuſtitia poſita in lege, ſed eſt rectificatio iuſtitiæ legalis. Et cauſa in hoc eſt, qm̃ iuſtitiam legalem poſitã poſuit legiſlator vniuerſalem: & vniuerſale non verificatur in ea in quibuſdam rebus: non erit ergo vniuerſale in eis vniuerſale ſano modo. cumq; fuerint hic res cogentes dominum legis vt poneret in eis forma vniuerſalia, & nõ eſſet poſſibile in naturis earum, tũc dignum fuit vt poneret eas lex vniuerſales. & illæ quidem verificantur ſm plurimũ, & ponit hoc ſciens quid ſit in eo de peccato. & factum eius ſanum eſt non minus facto ſuo in eo, in cu-

Vniuerſale apud leges non verificatur in quibuſdam rebus.

Fundamentum rerũ voluntariarũ velociter permutatur.

ius natura poſſibile eſt vt ſint fora vniuerſalia, quæ ponit in eo. & propter hoc fuit hic peccatum non in lege, neq; ex parte latoris legis, ſed ex pte naturæ rei. fundamentum etenim rerum voluntariarũ velociter permutatur. Et quãdo fuerit dominus legis dicens orationes vniuerſales, & acciderit in eis aliquãdo præter id, quod intendit ex iuſtitia & correctione, tunc ſtatim ſanat ſanatione, quam vidit legiſlator in eo, quo ſecutum eſt peccatũ, ex modo quod dixit in eo dictionem abſolutam. & eſt quidem neceſſaria ſanatio illius vniuerſalis: ideo ꝙ nos ſcimus ꝙ illam conditionem, quam dimiſit legiſlator, ſi fuiſſet præſens propter materiæ mutabilitatem, nõ dimiſiſſet eam: & ſi duceretur per illud ad hoc vt conderet legem. Dixit. Et propter iſtud facta eſt beneficentia iuſtitia quædam: & eſt melior iuſtitia quadam, non ea iuſtitia, quę eſt iuſtitia abſolute & ſm veritatem: ſed eſt melior peccato, quod ſeqtur in iuſtitia legali ex iudicio vniuerſali. natura ergo, quę eſt benefico, per quam eſt beneficus, eſt quidem ſanatio eius quod deficit legi ex re vniuerſali, quã poſuimus. iſta igitur eſt cauſa in hoc vt non ſint omnia fora legalia neceſſaria in omni hora: immo indiget in quibuſdam horis cõmenſuratione: & in quibuſdam non redditur ad forum vniuerſale. Et manifeſtum eſt ſibi hoc ex foro poſito in præcipiendo bella in lege Saracenorum. præceptum enim bellandi in ea vniuerſale eſt, donec extirpetur radix eorum, qui diuerſi ſunt ab eis. & ſunt hic horæ, in quibus eligibilior eſt pax bello. & q̃a populus Saracenorum tenuit pro neceſſario hoc præceptum vniuerſale: & cum hoc fuit poſſibile extirpare ſuos inimicos: conſecuti ſunt damna multa ex hoc. & iſtud fuit ex ignorantia ipſorum intentionis legiſlatoris. & propter hoc oportet vt dicatur ꝙ magis quęrenda eſt pax quandoq;, q̃ bellum. D. Iam ergo patet, quid eſt beneficentia & iuſtitia, & qua iuſtitia beneficentia eſt melior. Et ex hoc etiam manifeſtũ eſt, ꝙ beneficus & ſupererogans eſt qui eligit has res & operatur eas: & eſt vt non vſq; ad vltimum inueſtiget vniuerſale declinans verſus malitiam in pluribus ex modo vniuerſalis, ſed diminuat inde partem malã: & propter iſtud inuenimus indulgentiam eſſe cõmendatam in multis punitionum legalium in horis quibuſdam, et in indiuiduis quibuſdam: & inuenimus dimiſſorem vltionis in eis excellentem eſſe: quãuis lex ſit faciens pro eo ad ſumendam vltionem. tunc itaq; beneficentia iuſtitia eſt, & non alter habitus.

De eo quod eſt facere iniuriam ſibiipſi.

Cap. XI.

EX his quę diximus, manifeſtum ẽt fit, an fieri poſſit, vt qs iniuria ſcipſum afficiat, nec'ne. Nonnulla .n. ſunt iura, quæ ad vniuerſam virtutem ſpectantia à legibus ſunt inſtituta: exẽpli cauſa, lex nõ iubet ſe ipſum quẽpiam occidere: quæ autem non iubet, vetat. Præterea cùm quis pręter legem lædit nõ referens læſionem, ſpõte iniuriam facit: qui autem ſponte facit, is ſciẽs & quem, & quo modo, facit. at qui ob iram ſeipſum iugulat, ſponte præter rectam legem id agit, quod lex non permittit: iniuriam igitur facit. ſed cui? ciuitati nimirum, non ſibi: quippe cùm ſponte patiatur: nemo vero ſponte iniuria afficiaẽ. Vnde etiam ipſum ciuitas mulctat: eiq;, qui ſe ipſum necauit, quaſi ciuitatem iniuria affecerit, ignominia quædam irrogatur. Adde ꝙ neq; eo modo poteſt quiſpiam ſe ipſum iniuria afficere, quo iniuſtus ille eſt, qui ſolũmodo iniuſte agit, & non omnino eſt prauus: id quod diuerſum ab illo eſt. eſt .n. quodam modo iniuſtus ita prauus, vt ignauus: non vt totam in ſe habens prauitatẽ. Quare neq; ſm hanc ſibi facit iniuriam quiſpiam: ſimul .n. idem auferri, ac detrahi eidẽ poſſet: quod omnino nequit: ſed ſemper inter plures eſſe ius & iniuriã neceſſe eſt. Nec non ſpontaneum, & ex electione, & prius. nam qui propterea ꝙ paſſus eſt, idem viciſſim facit: iniuriã facere minime videtur. ipſe autẽ ſeipſum ijſdẽ ſimul & afficit, & afficitur. Præterea fieri poſſet vt ſponte qſpiam iniuria afficeret. Ad hæc vero ſine particularibus iniuſte factis iniuriã facit nemo. at nemo vel cum ſua vxore adulterium committit, vel parietẽ ſuũ perfodit, vel ſuas ipſius opes furatur. Ac demum ꝙ iniuria ſe ipſum quiſpiam afficiat, definitione ea ſoluitur, qua iniuria affici vnumquẽq; conſtitutũ eſt. Perſpicuum autẽ eſt vtrunq; tam iniuria affici q̃, afficere, eſſe malum: alterum .n. eſt minus, alterum amplius habere, q̃ ſit mediocre. Quẽadmodum in medicina ſalubris, in exercitatoria eius rei, quæ ad bonum habitum facit. peius tamen eſt iniuria afficere: quippe cùm id, cum vitio ſit, & vituperabile: & cum vitio quidẽ vel perfecto, & abſolute, vel prope. Non enim omne quod ſpõtaneum eſt, eſt cum iniuſtitia. at iniuria affici ſine vitio & iniuſtitia eſt: iniuria igitur affici per ſe minus malũ eſt. Nihil tamẽ vetat, quin ex accidẽti eſſe maius malũ poſſit. ſed ars tamẽ id nihil curat: quippe quæ inquit lateris dolorẽ maiorẽ eſſe morbum q̃ ceſpitationẽ. licet ex accidẽti alterum interdum euenire queat: ſi contingat, vt ex ceſpitatiõe aliquis ceciderit, atq; ita ab hoſtibus captus fuerit, atque interfectus. At vero per translationẽ & ſimilitudinem eſt ius non ſibi ad ſe ipſum, ſed ſibi cum quibuſdam ex ſuis: quãquam non omne ius, ſed herile tantũ vel familiare. In his .n. rationibus pars animæ noſtræ rationis particeps ab ea quæ eſt expers, diſtat. ad quæ cùm ſpectamus, eſſe iniuſtitia quædam ad ſe ipſum videtur: quoniam ſcilicet fieri poteſt, vt in his aliquo modo præter ſuas appetitiones quiſpiam afficiatur. Sicut igitur principi et ſubdito, ita his quoque inter ſe eſſe ius quoddã videtur. Ac de iuſtitia quidem, cæteriſq; moralibus virtutibus in hunc modum definitum ſit.

DIxit. An autem poſſibile ſit vt iniurietur quis ſibimet & non iuſtitiam faciat: aut non ſit poſſibile, patet ex eo quod dictum eſt. Iam enim dictũ eſt ꝙ ex

iuſtitijs

iuſtitijs eſt cōmunis: & eſt uniuerſitas uirtutum, quas præcepit lex. et ſimiliter de iniurijs ex eis eſt cōmunis: & eſt incurſio malitiarum, quas prohibet lex, & dimiſſio virtutum, quas præcipit: & ex eis ſunt propriæ, ſ. in quibus eſt æqualitas, & non æqualitas. Et iam determinatū eſt in eo quod præterijt, ꝙ iniurians in iſtis eſt, qui ſcit cui iniuriatur, & quomodo, & quare. qui igitur interficit ſeipſum ex iracundia, non eſt iniurians ſecundum intentionem propriam: eò quòd nō iniuriatur alteri à ſe, neq; ex præcedenti cōſultatione, ſed cauſa iræ. eſt autem iniuria quidem ſecundū intentionem cōmunem iniuriæ: cùm iſtud ei factum contra legem: prohibet enim lex, ne quis occidat ſeipſum. & iniuria quam perpetrat, aut eſt in ſe, aut in ciues: ſed in ſe non; quoniā volens: non vult autem is, cui fit iniuria: ſed iniuriatur quidem ciuibus, cùm non velint hoc factum, neq; permittant: immo prohibeāt. & propterea videmus eum, qui facit hoc factum occultare ſe à ciuibus: & conſequitur eos apud ipſum abhorreſcentia multa: & huius cauſa eſt quòd iniuriatur eis. Amplius, iniuriator quidem ſecundum veritatem malignus eſt ſimpliciter: talis autem eſt qui operatur ex habitu acquiſito ei. occidēs verò ſeipſum iniuriatur vna vice tātum: nō ergo procedit eius iniuria ex habitu, à quo dicatur iniuriator: imo res rara interdum in bonis inuenitur. Amplius, ſi iniuriatur quis ſibimet, & fit iniuria acceptio ab altero & datio alteri: tūc neceſſarium eſt vt ſit acceptio & datio, & vniuerſaliter additio & ablatio inuentæ in re vna ſimul. at hoc impoſſibile: immo neceſſe eſt iuſtitiam & iniuriam fieri in rebus pluribus vna, & voluntarie, & electiue. ideo quem pœnituerit iniuriæ, non eſt iniuriator: iniuriāte vero ſibimet pœnitet iniuriæ: & vniuerſaliter oporteret vt eſſet vna res eadem agens & patiēs ſimul: quod eſt impoſſibile. Amplius, ex hoc ſequitur vt fiat iniuria viro volūtate ſua: intendo vt alter iniurietur ei de voluntate ſuimet: & iā dictum eſt hoc eſſe impoſſibile. Amplius, non iniuriatur aliquis abſq; eo ꝙ faciat ex actionibus iniuriæ particularis: vt quòd furetur, aut adulteretur, & non adulteratur aliquis cum vxore ſua, neq; perfodit parietem domus ſuæ, neque furatur pecuniam ſuiipſius. Et ſimiliter impoſſibile eſt vt nominetur iniuriator ſecūdum vniuerſum, quod conditionatum eſt in iniuriante, & cui fit iniuria: intendo vt nominetur iniuriator ſecundum veritatem. Dixit. Manifeſtum eſt autem quòd facere iniuriam & recipere eam vtrunque malum eſt: nam faciens eam accipit plus, patiens vero minus: quę ambo ſunt præter medium, iniuria eſt & malum. verūtamen iam quæritur, vtrum illorum magis eligendum facere iniuriam vel pati. & quando perſpicaciter fuerit inquiſitum, patebit quòd peius eſt facere eam ꝙ pati. pati enim eam abſq; malitia eſt: facere vero malitioſum eſt. & propter hoc malum quod eſt in iniuriante malo, quod eſt in eo, cui fit iniuria, maius eſt per ſe: per accidens autem poteſt malū & inuoluntarium, quod eſt in eo, cui fit iniuria maius eſſe: vt quod accidat ei cui fit iniuria vt relinquant eum ſui, & incidat in manus aliquorum, qui occidant eum & morti tradāt, qui ante factam ſibi iniuriam non habuerunt huiuſmodi poteſtatem. Dixit. Sed potētiæ quidem effectiuę, vtpote ars medicinæ, nō ſpeculatur in eo quod per accidens, ſed quod per ſe. & non curant quod eſt per accidens: vt quòd dicat quòd dolor ilij periculoſior eſt omni dolore: quamuis poſſit inueniri per accidens dolor periculoſior eo. Dixit. Ex parte autē iuſtitię, quæ dicitur per modum ſimilitudinis & tranſumptionis à iuſtitia ciuili, & eſt iuſtitia, quę eſt in potentijs animę, nō oportet vt dicamus quòd exercet quis iuſtitiam in ſeipſum, aut iniuriatur ſibiipſi. Et hoc, quoniā illic iuſtitia quidem proportionatur parti ex partibus animæ præter eam, cui proportionatur iniuria. & non proportionatur iuſtitia toti: immo iuſtitia proportionatur ex ea parti principanti: ſicut proportionatur in conuerſatione ciuili parti principanti. Et propterea diſtinguuntur potentiæ animæ in id, quod habet rationem, & in id quod non habet rationem: quemadmodum diſtinguit ciuitas in prælatū & ſubditos naturaliter. quando ergo obedit quod non habet rationem, ei quod rationem habet, fit iuſtitia: & quando non obedit, fit iniuria. videtur igitur ꝙ huic parti: intendo quæ non habet ratione: proportionetur iniuria in anima: cū huic parti pertineat vt agat ſecūdum ſua deſyderia. Et vniuerſaliter quemadmodum inuenitur iuſtitia & iniuria inter prælatum & ſubditos, ſic inuenitur in viribus vel potentijs animæ. Dixit. Iam igitur patet ex his tractatibus quid eſt iuſtitia: & eſt poſtremum ſermonis virtutibus figuralibus, intendo moralibus. conuertamur igitur ad virtutes rationales.

ARISTOTELIS

MORALIVM NICOMACHIORVM LIBER SEXTVS,

cum Auer. Expoſi.

SVMMA LIBRI.

De principijs agendi. De intellectus habitibus, ſcientia, ſ. arte, intellectu, ſapientia, prudentia. De prudentiæ partibus, & his, quæ ad eam conſequuntur. De ſapientiæ, ac prudentiæ utilitate. De naturali uirtute, ac uirtutum & prudentiæ connexione.

De recta ratione, duplici uirtute, & partibus animæ. Cap. I.

QVoniā prius diximus & mediū eſſe eligēdum, exceſſum neq; defectum, & mediū eſſe ſicut ratio recta pſcribit, hoc iam diſtinguamus. In omnibus. n. antedictis habitibus, quemadmodum in alijs, eſt quidam ſcopus ac finis, in quem reſpiciens is qui habet rationem, intēdit, ac remittit. eſtq; quidam mediocritatum terminus, quas inter exceſſum & defectum eſſe dicimus, cùm ſm rectā rationē extiterint. Ac ſi ita dicamus, verum quidē eſt, non tamē perſpicuum: quippe cùm in omnibus alijs ſtudijs, circa quæ eſt ſcientia, verum ſit dicere, neq; amplius neque minus eſſe elaborandum, neq; ociādum, ſed mediocriter, atq; vt recta ratio pręſcribit. nam qui ſolum hoc habet, nihil amplius cognoſcet: verbi cauſa qualia corpori exhibenda ſint: ſi quis dixerit, ea quæ iubet medicina, & ſicut is qui ea eſt pditus, ſtatuit. Icci rco oportet ēt circa animi habitus nō ſolum vere hoc dictum eſſe, ſed ēt determinatum, quænā ſit

recta

recta ratio, quæq; eius finitio ſit. Cùm igitur virtutes animi diuideremus, alias morū, alias mētis eſſe diximus. Ac de moralibus quidem iam diſſeruimus: de reliquis nunc dicamus, ſi prius tamē de anima nōnulla expoſuerimus. Superius.n. duas eſſe animæ partes dictū eſt, alteram rationis capacē, alteram expertem. nūc vero eodē modo rationis capax diuidenda eſt. ſtatuanturq; duæ eſſe ratione præditæ partes: vna, qua eiuſmodi res contēplamur, quarum principia aliter ſeſe habere non poſſunt: altera, qua ea cōſideramus, quæ eſſe aliter poſſunt. Ad ea.n. quæ genere ſunt diuerſa, cognoſcēda, ex animæ quoq; partibus diuerſa genere ea eſt, quæ ad vtrūq; cognoſcendū eſt apta. ſiquidē ex ſimilitudine quadam atq; affinitate cognitio ipſis contingit. Quarum altera ſciēdi, altera ratiocinandi facultas dicatur. conſultare.n. & ratiocinari idē eſt. at de ijs quæ non poſſunt aliter ſeſe habere, conſultat nemo. Quare rōcinatrix vna quædam pars eſt eius animæ partis, quę rationis eſt capax. Quis igitur vtrarunq; harum optimus habitus ſit, ſtatuēdum eſt: is.n. eſt vtriuſq; virtus: at virtus ad opus proprium ſpectat.

De ijs, quæ non poſſunt aliter ſe habere, conſultat nemo.

DETERMINATIO SEXTI TRACTATVS LIBRI NICOMACHIÆ ARISTOTELIS.

CVm itaq; iā dixerimus ꝙ oportet vt eligamus mediū: & eſt in quo nec eſt additio: neq; diminutio: ſicq; mediū recipit terminum ſanū: etenim Deus ſanus eſt, in quo non eſt additio, neq; diminutio: tūc neceſſarium eſt nobis vt narremus de medio in vniuerſo habituum voluntariorum: intendo ꝙ recipit terminum ſanū. etenim omnibus habitibus latitudo quędam eſt: ſiue ſint habitus morales, ſiue rationales. Ad iſtud itaq; medium intendimus ſpeculationem. addimus igitur & demimus, donec inueniamus ipſum. & terminus medij conuenit cū termino rationis ſanæ. ambo enim definiunť per hęc, ꝙ non recipiunt additionem, neq; diminutionem. Verūtamen non inuenitur medium in habitibus moralibus acquiſitis per aſſuetudinem, ſicut inuenitur in habitibus ſcientificis: intēdo ꝙ inuētio medij in moribus manifeſtior eſt inuentione eius in habitibus rationalibus. Et hoc, quoniā medium in moribus eſt medium ſm veritatem, cùm inuētum ſit inter extremitates: medium autem in habitibus ſcientialibus eſt, vt non fiat attributio rei per maius eo, quod ſuſtinet: neq; per minus. & hoc medium eſt certa ratio, vel ſanus ſermo. & quando fuerit hæc ſcientia in anima alicuius, nō oportet vt ſciat aliqd plus ea, neq; minus: vt ꝙ quærat aliquis, & dicat quibus rebus oportet vti, & dare corpori humano, & conuerti in ipſum. & dicātur ei res, quas mandat medicina & medicus: et propter illud nō fiunt res manifeſtæ abſq; terminis, ſed occultantur. Ideoq; non oportet nos contentos eſſe ex notitia habituū notitia occulta ſolum modo, & eſt notitia eſſe ipſorum: ſed ſunt ſciendi per terminos ſuos. D. Et cùm iam dixerimus quid eſt ſana ratio, aut rectus ſermo, & quid terminus eius, & diſtinxerimus virtutes animæ, & dixerimus ꝙ quædam earū figurales, i. morales, & quędam earum rationales, i. cum intellectu: & iam locuti fuerimus in virtutibus figuralibus & ſpeciebus ſuis: nunc dicamus de virtutibus rationalibus, & ſuis ſpeciebus ſm ſimilē modum. Et iam diximus in eo quod præterijt, ꝙ ex partibus animæ eſt, quæ recipit rationem, i. terminum: & ex eis eſt, quę non recipit eam. illius autem, quę nō recipit terminum, iam diſtinctę fuerunt ſpecies. illa vero, quę recipit rationem, & eſt pars ratiōalis, diuiditur primo in duas partes: vna quarum eſt pars rationalis, quæ apprehendit entia: quorū cauſas impoſſibile eſt in nobis eſſe: & ſunt illa, quæ nō eſt poſſibile eſſe niſi à cauſis ſuis naturalibus. et ſecūda eſt illa, quæ apprehēdit entia, quarum cauſas poſſibile eſt eſſe in nobis: & iſta ſunt ea, quorū cauſas poſſibile eſt eſſe præterquam naturales. Neceſſe quidē eſt ergo vt diuidantur partes animę recipientis ſm diuiſionem generum, quæ recipiuntur, & vt mutentur ſm illorū mutationem: eò ꝙ neceſſe eſt vt diuidatur receptiuum diuiſione receptibilis, & diuerſetur eius diuerſitate. et idcirco oportet vt dicatur ꝙ nomen ſcientię de eis dicitur ſm modum proportionalitatis et aſſimilationis. Et apprehenſio, quæ appropriatur entibus, quorum principia non ſunt in nobis, nominatur ſciētia ſpeculatiua: & apprehenſio, quæ appropriatur entibus, quorū cauſæ in nobis ſunt, nominatur cognitiua operatiua: intendo eam, in qua eſt cogitatio propter operationē. non enim meditamur neq; cogitamus ad operandum res, quarum operationem impoſſibile eſt eſſe in nobis, ſed eſt penes naturam. et vtitur quidem homo cogitatione opatiua in rebus, quas poſſibile eſt eſſe à volūtate. Cumq; ſic ſit, cogitatiua eſt vna ex partibus animę rationalis, quæ recipit rationem: & altera pars eſt ſpeculatiua. & habitudo bona in vnaquaq; iſtarum eſt virtus illius partis: & virtus eſt ſecundum quantitatem operationis propriæ.

De principijs agendi. Cap. II.

TRia autē ſunt, quæ in anima actionis, ac veritatis dominium habēt: ſenſus, intellectus, & appetitus. Sed ex his ſenſus nullius principium actionis eſt. id quod perſpicuum eſt ex eo, ꝙ beſtiæ ſenſum cùm habeāt, actionis participes minime ſunt. Quod vero in cogitatione affirmatio & negatio eſt, idem in appetitu pſequutio eſt, & fuga. Quare cū moralis virtus habitus electiuus ſit, electio vero conſultatrix appetitio: propterea oportet, ſi modo electio proba eſt, vt & ratio ſit vera, & appetitus rectus: & eadē & illa dicat, & hic perſequatur. Atq; hæc cogitatio ſeu mens, & veritas actiua eſt. Contēplatiuæ autē cogitationis & non actiuæ neque effectiuæ bene & male eſſe, eſt verum & falſum: hoc enim totius cogitatiuæ opus eſt, ſed actiuæ & cogitatiuæ veritas eſt, quæ appetitui recto conſentanea ſit. Electio igiť actionis principium eſt, vnde eſt motus, non cuius cauſa. electionis vero appetitus, & ratio quæ alicuius cauſa eſt. Vnde neq; ſine intellectu & cogitatione, neq; ſine morali habitu electio eſt. bona etenim actio, & quod itē contrariū in actione eſt,

Cōtēplatiuæ, & actiuæ mētis opera.

eſt, ſine intellectu & cogitatione, & moribus non exiſtit. Cogitatio vero ipſa nihil mouet, ſed ea quæ cauſa alicuius eſt, & actiua. hæc.n. etiam effectiuæ dominatur: quippe cùm cauſa alicuius faciat, vnuſquiſq; qui facit: neq; finis abſolute, ſed ad aliquid & alicuius ſit, id quod fit. nō tamen id quod agitur. bona enim actio finis eſt: finis vero ipſius eſt appetitus. Iccirco vel appetitiuus intellectus, vel intellectiuus appetitus electio eſt. Tale autem principium eſt homo. Nihil aūt eſt eligibile, quod factum eſt. verbi cauſa Ilium expugnaſſe eligit nemo. nō enim conſultat quiſpiam de eo quod factum eſt, ſed de eo quod futurum eſt, eſſeq; aliter poteſt. quod autē factum eſt, q̄n factum ſit, fieri nullo modo poteſt.

» Iccirco recte Agatho inquit:
» Re nanq; ſola hac ipſe priuatur Deus:
» Vt facta minime infecta poſſit reddere.

Quo ſolo priuatur Deus.

Vtrarūq; igitur intellectiuarū partiū opus veritas eſt. Quocirca ſm quos habitus vtraque maxime verū dicet, ij vtrarunq; virtutes erūt.

DIxit. In aīa ergo ſunt tres partes: vna eſt ad actionem, et eſt concupiſcentia: & duę ad verū, & ſunt ſenſus, & intellectus, & apprehēſio. Senſus non eſt apprehenſio intellectus. & hoc manifeſtum eſt ex hoc, q̄ bruta communicant nobis in apprehenſione ſenſus, & non in intellectu. Quod ergo eſt in intellectu affirmatio & negatio, huius compar in concupiſcentia eſt proſecutio & refutatio: intendo proſecutionem delectabilis, & refutationem contriſtabilis. Et quemadmodum virtus moralis eſt habitus electionalis: & electio, quæ eſt ei, eſt concupiſcentia proueniēs à cogitatione, & ab vſu oppoſitionis: & ideo apprehēſio eſt verax & cōcupiſcentia ſana, quando fuerit electio virtuoſi. Similiter illa, quæ eſt intellectui in rebus operabilibus vel ſcientialibus eſt affirmatio, & actio quæ eſt concupiſcentię proſecutio: ideoq; quando iſtius motus prouenientis à concupiſcentia principiū fuerit, ex intellectu erit virtus. Ergo operatio quæ eſt partis cogitatiuę, quæ eſt à bono & à malo, eſt veritas et falſitas. & hoc, quoniam operatio omnis partis intellectualis eſt aut verum, aut falſum: & operatio quæ eſt parti cōcupiſcibili, eſt proſecutio & refutatio, ſiue conueniat ei pars rationalis, aut non. Et operatio earum virtuoſa, quando conueniunt, intēdo partem intellectiuam & operatiuam, eſt veritas & deſyderium cōueniens ei. Principium ergo tunc actionis, & motus eſt potentiæ electiuæ, à qua fit motus, non rei illius gratia, cuius fit motus: intendo q̄ potentia electiua eſt principium effectiuum, non illud gratia cuius eſt motus. & ideo electio eſt deſyderium cum apprehēſione rationali gratia alicuius. Et propterea non eſt electio abſq; intellectu & abſq; virtute morali: eò quòd actio intellectus & conſultatio, quando fuerint contraria, erunt actio abſq; intellectu. & abſq; virtute morali: & potentia effectiua, à qua eſt inceptio motus, non mouet niſi propter aliquid: & hæc potentia effectiua eſt omnis quod agitur: & omne quod agitur, agitur propter aliquid. Et non eſt hæc potētia perfectio per ſeipſam rei, in qua inuenitur: ſed eſt perfectio relata ad rem illam, quæ eſt per ſe complemētum. & concupiſcentia non eſt niſi propter iſtud cōplementum: ideoq; terminus electionis eſt intellectus habens concupiſcentiam, aut concupiſcentia intellectus. Rerum autem, quę inueniuntur ab iſta concupiſcentia & intellectu, principum eſt homo. Et non pendet electio cum rebus præteritis. nō enim eligit aliq̄s hodie apertionem ciuitatum Coſdrę: ideo quòd apertio earū iam fuit. neq; meditatur aliquis in comparatiōe eius quod iam fuit: ſed quod erit ex his, quæ poſſibilia ſunt fieri. & illud quod iam fuit, neceſſarium eſt, ideo quòd non eſt poſſibile niſi vt ſit. Et propterea videbatur quibuſdam Antiquorum vel Deum priuatum eſſe poteſtate in hac ſpecie ex factis ſolummodo: intendo q̄ faciat non fuiſſe quod iam fuit. D. Et actio vtriuſq; partis intellectus, intendo actiuæ & ſpeculatiuæ, eſt veritas, i. fides, ſiue credulitas. Et habitus, per quos ſumit fidem quælibet earum electe, ſunt eis vt in pluribus: intendo per habitus ſcientias.

Habituum intellectualium enumeratio: quod ſcientiæ obiectum, & quæ proprietates. Cap. III.

SVmpto igitur altius principio rurſus de ipſis dicamus. Sint autem ea, quibus anima affirmando aut negando verum dicit, numero quinq;. hæc vero ſunt ars, ſcientia, prudentia, ſapiētia, intellectus. nam exiſtimatione & opinione fieri pōt, vt mentiamur. Scientia igitur quid ſit, inde manifeſtum eſt: ſi exquiſite tractare, et non ſeq ſimilitudines opus eſt. Omnes enim id quod ſcimus, non poſſe aliter ſeſe habere exiſtimamus: quę autem aliter eſſe poſſunt, cùm extra cōtemplationem fuerint, an ſint, nec'ne, latent. ſcibile igitur neceſſario eſt: ergo æternum. quæ enim neceſſario ſunt, abſolute omnia ſunt æterna: quæ autem ſunt æterna, generationi, & corruptioni minime ſubiacent. Omnis præterea ſcientia ciuſmodi eſt, vt doceri: ſcibile vero, vt diſci poſſe videatur. ex præcognitis autem fit omnis doctrina: vt in reſolutorijs etiā diximus. nam altera ex inductione fit: altera ratiocinatione. atq; inductio quidem principiū eſt vniuerſalis, ratiocinatio ex vniuerſalibus. Sūt igitur principia, ex quibus conſtat ratiocinatio, quorū non eſt rōcinatio: ergo inductio. Efficitur igitur, vt ſcia quidē demonſtratiuus ſit habitus: & quæcūq; alia in reſolutorijs definiuimus. Q̄n.n. quodā modo credit, & nota ipſi ſunt principia: ſcit. Nā ſi non magis q̄ concluſio, ea nota ſint, ſcīētiam ex accidēti habebit. Ac de ſcīa quidem in hunc modū definitū ſit.

Vide principium primi libri Poſt.

DIxit. Et illi, in quibus ſumit fidem aīa per affirmationē & negationē: intendo ſumit quidem in negatione & affirmatione, ſunt quinq; facultates: intēdo artem, & ſecunda eſt ſcientia, intendo ſpeculatiuam: et tertia eſt prudentia, & quarta ſapientia, et quinta intellectus. in putatione autem et arbitratione poſſibilis eſt falſitas: ideoq; nō oportet cōnumerari habitibus verificis. De ſciētia autem manifeſtum eſt, q̄ non eſt poſſibile in ea eſſe falſitatē, ſi oportet vt præciſe dicamus in ea, neq; dubitemus. Omnes enim vident q̄ ſcientia vera in vltimo eſt illa, quę non poteſt eſſe per modum alium extra animam: intendo quæ non poteſt permutari ad oppoſitum. quod autem poſſibile eſt eſſe per

modũ alium præter modũ illum ſm quẽ ſcitur, intendo vt permutetur extra aĩam, hoc occultum eſt abſq; certitudine: intendo ſi eſt, aut non. Cũq; fuerit ſcientia certitudinalis ens illa, quæ non pmutatur, tunc ſcitum per ipſam eſt neceſſarium, & neceſſariũ ſempiternum: ergo ipſum ſempiternum tãdem. & hoc, quoniã omne quod fuerit neceſſarium abſolute, eſt ſempiternum: & ſemper ſempiternũ eſt quod neq; generatur neq; corrumpitur. D. Videtur autem ſcientia omnis diſciplina, & ſcibile & diſcibile eſſe. verũtamẽ iam dictum in libro Demonſtrationis, ꝙ omnis diſciplina equidẽ fit ex rebus, quarum præceſſit ſcientia: & ſunt propoſitiones vniuerſales primæ. attamen illæ accipiuntur & dicuntur ex parte dictionis: intẽdo ex parte allocutionis per eas. ſed concluſio accepta ab his propoſitionibus addiſcitur ex parte ſyllogiſmi cõpoſiti ex his propoſitiõibus. Erit igitur ꝙ omnis ſcibilis addiſcitur aliquid ex parte ſermonis ipſiuſmet: intẽdo anteceſſionẽ ſcientiæ ſignificatiões vocabulorum: & aliquid addiſcitur ex parte ſciendi propoſitiones ſyllogiſmi & ſyllogiſmum. & propoſitiones, ex quibus ſcitur cõcluſio, non ſciuntur per ſyllogiſmum, ſed ſciuntur quidem ex parte ſignificationis vocabulorum. Principium igitur diſcendi propoſitiones vniuerſales eſt ſcientia ſignificationis vocabulorum: & principium ſcientiæ cõcluſionis eſt ſcientia propoſitionum vniuerſaliũ. & cùm hoc ſic ſit, tunc ſcientia ſimpliciter eſt habitus demonſtrationalis: intendo ꝙ eſt forma demonſtrationis concollecta in anima ex propoſitionibus & cõcluſione, & cæteris rebus cõditionatis in demõſtratione ex eo, quod iam numeratum eſt in libro Demonſtrationis. Quando igitur contingit alicui credulitas rei alicuius: & fuerint principia prima illius rei nota apud ipſum: tunc iã contingit eis ſcientia illius rei. Si vero non fuerint nota apud ipſum, eſt ſcientia eius apud ipſum per modũ accidentis. D. Sufficit autem diſtinctio ſcientiæ in hoc loco ſm hanc quantitatem: cùm intentio huc de ipſa ſit: diſtinguere eam ab alijs.

Principiũ diſcẽdi propoſitiones vniuerſales eſt ſciẽtia ſignificationis vocabulorum.

De arte. Cap. IIII.

EIus autẽ quod eſſe aliter poteſt, aliud efficiendum, aliud agendum eſt. Effectio autem & actio diuerſum qd eſt. de ipſis autem his, ex trarijs ẽt ſermonibus credimus. Quare etiam habitus actiuus cum ratione ab effectiuo habitu cum ratione diuerſum quid eſt. neque à ſe mutuo continentur: neque enim actio effectio, neque effectio actio eſt. Quoniam autem ædificatoria, ars quædam eſt, atque id quod habitus quidam cum ratione effectiuus: neq; vlla ars eſt, quæ non ſit habitus cum ratione effectiuus: neq; vllus huiuſmodi habitus, qui nõ ſit ars: efficitur, vt & ars, & habitus cum ratione vera effectiuus idem ſit. Ars autem omnis circa generationem verſatur, cõminiſciturq;, & cõtemplatur, vt eorum aliqd fiat, quæ & eſſe & nõ eſſe poſſunt: quorumq; principium eſt in eo qui facit, nõ in eo quod efficitur. Neq;.n. eorum eſt ars, quæ ex neceſſitate vel ſunt vel fiũt: neq; eorum, quæ ſunt ſm naturam: in ſe enim hæc principium habẽt. Quia autem effectio & actio diuerſum quid eſt, non actionis, ſed effectionis eſſe artem neceſſe eſt: & quodã modo circa eadem verſatur & ars & fortuna. ſicut etiam Agatho inquit:

Fortunam amat ars, artẽ ipſa fortuna inuicẽ.

Ars igitur, ſicut dictum eſt, habitus quidã eſt cum ratione vera effectiuus: inertia aũt econtrario, habitus cũ ratione falſa effectiuus, circa id quod aliter eſſe atq; aliter poteſt.

Quid ſit ars: quidq; inertia.

DIxit, Scientia vero, cuius ſcitum poſſibile eſt eſſe ſm alium modum ab eo ſm quem ſcitum eſt, diuiditur in duas diuiſiones: vna quarum eſt ſcientia artificians, altera efficiẽs. Etenim res artificiatæ, aliæ ſunt à rebus effectiuis per conſiliationem: & res effectæ ſm dictionẽ famoſam ſunt res conferentes in vita. & oportet quidem vt hic recipiamus dictiones famoſas, magis ꝙ̃ in alio loco. Cumq; ſit artificiatum aliud ab effecto, tũc habitus animalis artificians, qui fit cum ratione, alius eſt ab habitu animali efficiente, qui fit etiam cum ratione. Etenim carpentaria, & quod ſimulatur ei ex cæteris artibus, eſt habitus cum ratione. & non eſt habitus quis efficiens cum ratione veridica. & omnis ars eſt propter fieri rei illius, ad quam eſt ars tantùmodo: intendo ꝙ finis eius eſt exiſtentia rei artificiatę: & artificiata ſunt res, quarum principia ab extra ſunt: intẽdo in efficiente, non in efficiendo: quoniam ars non agit illud quod fit per neceſſitatem & per naturam. & hæc ſunt, quorũ principia ſunt in ſemetipſis. hæc enim eſt differentia inter artificiatum & naturatum. Cumq; ſit factio aliud ab artificiatione: & artificiatũ aliud ab effecto: tunc neceſſarium eſt vt ſit ars propria artificiato abſq; effecto, niſi fiat per modum fortunæ & euentus. Etenim in arte accidit multotiens quod eſt à caſu: intendo ex actionibus damniferis & vtilibus. & propter hoc dixerunt quidam Antiquorũ de ea, ꝙ eſt germana caſus. Et quando ſic eſt, tunc ars habitus cõmunis artificians cum ratione veridica: & terminus non artis eſt contrarium huius termini: intendo habitus artificians cum ratione mendacij.

De prudentia. Cap. V.

DE prudẽtia vero ita ſtatuere poſſemus, ſi conſideraremus quoſnam eſſe prudentes dicamus. Videtur igitur prudẽtis viri eſſe propriũ, poſſe recte conſultare de ijs quę ſibiipſi bona ſunt, atq; vtilia. non ex parte, vt quænam ad ſanitatem & robur conferãt, ſed quæ ad bene viuẽdum in *vniuerſum. Cui rei argumẽto illud eſt, ꝙ eos etiam, qui circa aliquid conſultant, prudentes appellamus, cùm ad finem aliquẽ bonum de ijs quorum non eſt ars, rectè rõcinantur. Quare in vniuerſum quoque is erit prudens, qui eſt cõſultatorius. De ijs vero, quę aut eſſe aliter nõ poſſunt, aut nequeũt ſub actionẽ ipſius cadere, conſultat nemo. Quapropter ſi modo ſcientia eſt cum demonſtratione: & eorũ quorum principia poſſunt aliter ſe habere, nulla eſt demonſtratio: oĩa.n. poſſunt aliter ſe habere: de neceſſarijs autẽ non licet conſultare: prudẽtia neq; ſcĩetia, neq; ars eſſe vllo modo poterit. Scientia quidem, propterea quia id, quod in actionem venit, eſſe aliter poteſt: ars, quoniã aliud actionis, & aliud effectiõis genus eſt. Reſtat

*a.l. vniuerſum.

igitur

igitur vt prudētia habitus ſit vera cum ratione actiuus circa ea quæ & bona & mala homini ſunt. Nam effectionis finis diuerſum qd ab ea eſt: actionis vero, non ſemper. ipſa.n. bona actio finis eſt. Propterea Periclem atq; huiuſmodi viros prudētes eſſe exiſtimamus, qa & quæ ſibi & quæ alijs hominibus ſunt bona, poſſunt contemplari. eos aũt eſſe tales putamus, qui familiares & ciuiles ſunt. Inde ēt eſt ꝙ temperantiam σωφροσύνην appellamus, vtpote prudētiam conſeruãtem. talem enim exiſtimationem cõſeruat; quippe cùm iucundum & moleſtum non omnem exiſtimationem corrumpat, & puertat, verbi cauſa triangulum tres angulos duobus rectis æquales habere, vel non habere: ſed eas tantum quæ ad agēdas res ſpectant. Principia enim agendarum rerum ſunt id cuius cauſa res agũtur. illi autem qui aut voluptate aut dolore corruptus eſt, principium ſtatim nõ apparebit, neque eius cauſa, atq; ob id omnia eligi, atq; agi oportere: vitiũ.n. eiuſmodi eſt, vt principium corrumpat. Quam ob rē neceſſe eſt prudentiam habitum eſſe cum ratione vera actiuum circa ea quæ humana bona ſunt. Iam vero artis eſt virtus, prudentiæ autē minime. Atq; in arte quidem qui ſponte peccat, magis eligendus eſt: minus, qui in prudētia idem facit: ſicut etiã circa virtutes. Igitur prudētiam non artem, ſed virtutem quandã eſſe manifeſtum eſt. Cùm autē duæ ſint animæ partes, quæ rationis capaces ſunt: prudentia alterius virtus eſſe videretur, id eſt opinatiuæ: nam circa id quod aliter ſe habere poteſt & opinio & prudentia verſatur. Adde quòd neq; habitus eſt dũtaxat cum ratione. cuius rei indicium eſt, ꝙ eiuſmodi habitus eſſe obliuio poteſt, prudentiæ non poteſt.

Prudētię definitio.

DIxit: Nomen autem prudentiæ abſolute dicimus de eis, quibus eſt bonitas conſiliationis in inuētione eius, quod eſt directius et vtilius hominibus, non in parte vna ex particularibus vtilibus vt vtilibus in ſanitate & robore, ſed in omnibus particularibus, in quibus exiſtit cõmoditas viuēdi. Et ſignum huius eſt ꝙ nominamus prudentes eos, qui poteſtatem habēt verſandi cogitatum ad inueniendum finem nobilē, & hoc in rebus, quæ inueniuntur abſque arte & magiſterio. Vniuerſaliter ergo prudentes ſunt illi, qui poſſunt inuenire per cogitatum ſuum res conferentes & res nocentes. & nõ verſatur aliquis cogitatum ſuum, quemadmodum dictum eſt, in impoſſibilibus, neq; in neceſſarijs. Et ſciētia quidem in rebus, in quibus eſt demonſtratio: & demõſtratio quidē eſt in neceſſarijs: iterum igitur prudentia non eſt ſcientia: neq; etiam eſt magiſterium. Scientia quidem non, eò ꝙ ſcitum impoſſibile eſt aliter ſe habere: magiſterium autem non, intēdo artem, eò ꝙ ſubiectũ eius eſt diuerſum genere. Et cùm ſic ſit, tunc prudentia vniuerſaliter eſt habitus animalis efficiens cum ratione veridica bonorum humanorum. Et iam patet ꝙ magiſterium aliud eſt à prudētia: eò quòd finis actionis inuentæ per cõſiliationem alius eſt ab inuento per conſiliationem: finis autem artis eſt ipſummet artificium. Dixit. Prudentes autem ſecundum veritatem ſunt illi, qui inuentione bona tãtum, et huius cauſa vidēt homines ꝙ prudentes ſunt, ſicut talis & talis: & qui fuerunt famoſi prudentes apud eos, eò ꝙ potentiam habuerunt ad inueniēdum bona, quę fuerunt bona eis & hominibus: & viderunt ꝙ ſimiles horum induſtriam habent ad conſtituendum quodãmodo viuendum in domo & in ciuitate: intendo eos, qui potentiã habent gubernandi propriam familiam, & rempu. D. Ideo nomen caſti in græco deriuatũ eſt à nomine prudentis. prudens enim eſt qui cuſtodit opinionem ſuam, ne corrumpant eã meror aut gaudium: intendo dilectionem & concupiſcentiam: ſicut cuſtodit caſtus actionem ſuam, ne corrumpat eam delectatio vel voluptas. & eſt quidem ſic, eò ꝙ nõ omnis opinio corrũpitur à voluptate & triſtitia. corruptio nãq; credulitatis ꝙ tres anguli trianguli ſunt æquales duobus rectis nõ fit ex parte voluptatis & triſtitiæ: ſed ex parte corruptionis principiorum, quæ neceſſariam faciunt corruptionem credulitatis tantũ. Opinio autem prudentialis corrumpitur quidē ex iſtis duabus: intendo ex parte corruptionis principiorum, & gratia delectationis & triſtitię. & corruptio eius, quæ fit ex parte delectationis & triſtitiæ, ſtatim apparet: intēdo ꝙ magis apparet ꝙ̃ corruptio, quæ fit ex pte propoſitionũ. Cumq; opinionem prudentialem certam non comitetur corruptio ex parte concupiſcentiæ, tunc de neceſſitate prudens non eliget res ambas ſimul: intendo ad inuentionem boni & mali: eò ꝙ inuentio mali eſt principio corrupto ex parte concupiſcentiæ: & diſtinguuntur etiam, eò ꝙ inuentio mali eſt ab habitu malitioſo. Et cùm ſic ſit, tunc prudētia ſm veritatem eſt habitus effectiuus cùm rõne veridica bonorum humanorum. Et propter hoc magiſterium indigens eſt virtute: prudentia autem ferè eſt ipſa virtus. Ideoq; qui male agit in magiſterio & peccat voluntarie, melior eſt eo, qui peccat in prudentia: & eſt deterius in prudētia, quemadmodum in virtutibus. Et ex hinc apparet ꝙ prudentia virtus quædam eſt, & non magiſterium: intēdo artem. D. Et ex quo eſt iſte habitus partis animæ, quæ habet rationem: intendo partem rationalem: tũc ergo iſte habitus, intendo prudētialem, eſt virtus illius partis, quæ habet putationem. putatio enim eſt in rebus contingentibus: & iſte habitus, qui eſt prudentia, eſt etiam in contingentibus: & non eſt prudentia habitus rationalis tantum. Et huius ſignum eſt: quoniam omnis habitus veridicus proportionatur huic parti: intendo rationalem: & non proportionatur omnis habitus veridicus prudentiæ.

De intellectu. Cap. VI.

QVoniam vero ſcientia de vniuerſalibus ac neceſſarijs exiſtimatio eſt; rerum autē demonſtrabilium, ſcientięq; omnis principia ſunt: cùm ratione.n. eſt ſciētia: efficitur, vt principij rei ſcibilis neque ſcientia, neq; ars, neq; prudentia eſſe poſſit. Quod enim eſt ſcibile, demonſtrabile eſt: hæc autē circa ea verſant, quæ eſſe aliter poſſunt. Sed neq; vero ſapiētia horum eſt: ſapiētis.n. eſt, de nonnullis habere demonſtrationē. Si igitur ea quibus verum, & nunquam falſum dicimus circa ea quæ vel poſſunt, vel nõ poſſunt aliter euenire, ſunt ſciētia & ſapientia & prudētia, & intellectus: ex tribus autē horum

eſſe nihil põt, tria dico prudẽtiam, ſapiẽtiam, & ſciam: reſtat intellectũ eſſe principiorum.

DIxit. Neq; apprehenſio principiorum ſcientia eſt. nam ſcientia eſt ex habitibus veridicis: & eſt apprehenſio rerum vniuerſaliũ neceſſariarum ex rebus, quæ ſunt de neceſſitate prima demonſtrationis: intendo propoſitiones primas. & hoc, quoniã omnis, quod eſt præter principia, ſcientia eſt. principiorum aũt non eſt ſcientia: intendo ꝙ non ſciuntur ex parte alterius à ſe, imo ſciuntur quidem per ſeipſa. neq; etiam ſcientia magiſterium eſt: eò ꝙ res neceſſarię non fiunt per artẽ, & res factæ per artem ſunt res cõtingentes. D. Et ea, per quę poſſibile eſt vt veraces ſimus, neq; mẽtiamur in rebus neceſſarijs, tria ſunt, ſcientia, ſapientia, intellectus. cùm autem intellectus principiorum primorum ſit, intendo propoſitiones intellectas primas, tunc non eſt prudentia, neq; ſcientia, neq; ſapientia.

De ſapientia. Cap. VII.

SApientiam autem in artibus attribuere illis conſueuimus, qui abſolutiſſimi in ipſis ſunt: vnde Phidiam ſapientem marmorarium, Polycletum ſtatuarium ſapiẽtem dicimus, nihil aliud hic ſapiẽtię nomine q̃ artis ipſius virtutẽ ſignificantes. Cæterum eſſe alios quoſdam omnino, non ex parte ſapiẽtes exiſtimamus, neq; alia aliqua in re ſapiẽtes: quẽadmodum inquit Homerus in Margite:

„ Is nec foſſor erat, nec erat robuſtus arator,
„ Aut alia re aliqua ſapiens. ſic numina diuum
„ Conceſſere.

Quapropter exactiſſimã ſcientiarum eſſe ſapiẽtiam manifeſtum eſt. Sapientẽ igitur non ſolum ea quæ ex principijs ſunt cognoſcere, ſed etiam circa principia ipſa verum dicere oportet. Quare ſapiẽtia erit intellectus & ſciẽtia: ac quaſi habẽs caput ſcientiarum præſtantiſſimarum. Abſurdum.n. eſt, ſiquis ſciẽtiam ciuilem, aut prudẽtiam honeſtiſſimam eſſe exiſtimat: niſi ſcilicet homo ſit optimum omnium quæ in mũdo ſunt. Nam ſi ſalubre & bonũ hominibus ac piſcibus diuerſum eſt, album autẽ & rectum idẽ: ſapiẽs quoq; idẽ, prudens diuerſum eſſe omnes aſſeuerarent. id enim ſingula quod circa ſeipſum quod bene ſe habet, conſiderat, prudens eſſe diceret, eiq; ſeipſa cõmitterẽt. Vnde etiam beſtias nonnullas prudẽtes eſſe inquiunt, quæcũq; in vita traducẽda prouidẽdi habere vim quandam videtur. Perſpicuum autem eſt ciuilem & ſapiẽtiam eandem eſſe nullo modo poſſe. nam ſi eam quæ circa ſibiipſis vtilia verſatur, ſapiẽtiam dicent, multæ erunt ſapiẽtiæ: non.n. vna eſt quæ omnium animalium bonum conſideret, ſed ſingulorum diuerſæ. niſi ſcilicet vna quoq; ſit medicina circa oĩa quæ ſunt. Quòd ſi hominẽ cęterorum animalium optimum eſſe dixerint, id nihil refert: quandoquidẽ homine alia natura ſunt longe diuiniora: vt ea quæ ſunt manifeſtiſſima, ex quibus mundus conſtitutus eſt. Conſtat igitur ex ijs quæ dicta ſunt, ſapiẽtiam eſſe rerũ præſtantiſſimarũ natura ſciẽtiam & intellectum. Vnde Anaxagoram & Thalẽ atq; huiuſmodi homines, cùm ignorare ea quæ ſibi vtilia ſunt, viderint, non prudẽtes, ſed ſapiẽtes eſſe dicunt: ac ſuperuacua quidẽ, & admiranda, et difficilia, & diuina cognoſcere ipſos aſſerunt, ſed inutilia tamẽ: propterea ꝙ non humana bona inquirunt. prudẽtia autem circa humana bona verſatur, atq; ea quæ in conſultationẽ cadunt. Prudentis enim id maxime opus eſſe dicimus, vt recte conſultet: de illis autem conſultat nemo, quæ euenire aliter nequeũt: neq; de ijs quorum finis aliquis non eſt, atq; is eiuſmodi, vt agẽdum bonum ſit. Bonus autem conſultor abſolute ille eſt, qui quod optimum homini ex agẽdis rebus eſt, coniectura aſſequi ratiocinando poteſt. Adde ꝙ neque vniuerſalium tantum prudentia eſt, ſed opus eſt, vt ſingula etiam cognoſcat: eſt.n. actiua. at actio circa particularia verſatur. Hinc fit, vt nõnulli etiam neſcientes nõnullis ſciẽtibus actuoſiores ſint: & in reliquis illi qui ſunt periti. nam ſi quis leues quidem carnes cognouerit, faciles cõcoctu eſſe, & ſalubres, quæ tamen leues ſint, ignoret: is profecto ſanitatem non efficiet: ſed ille efficiet magis, qui auium carnes eſſe leues & ſalubres ſciuerit. prudentia vero actiua eſt. Quare vel vtraq;, vel hanc potius habere oportet. Eſſet autem quædam etiam hic architectonica ac princeps.

Vide conſimile i proœmio Metaphyſi.

DIxit. Et cùm ſapientia proportionetur in artibus & magiſterijs, eis qui ſunt periti in ipſis & excellentes, tunc manifeſtum eſt ꝙ ſapientia nõ ſignificat ſuper aliud, niſi ſuper virtutem magiſterij. Si ergo fuerit hoc magiſterium in fine certificationis, tunc palam eſt ꝙ de illo dicetur ſapientia abſolute, non ſapientia alicuius. Et manifeſtũ eſt, ꝙ ſapientia, cui inuenit iſte modus ex ſcientia, intẽdo certificatiuũ, eſt illa, quę cognoſcere facit principia: intẽdo principia creditiõis & principia exiſtẽtię cognitione certitudinali. Et propter hoc neceſſarium eſt ſapienti vt non ſolum ſciat ꝙ eſt poſt principia: ſed vt etiam cognoſcat principia ſcientia exquiſita in fine certitudinis: intendo propoſitiones. Et cum ſic ſit, tunc erit ſapientia & intellectus & ſcientia ex rebus honorabilibus valde; intendo in fine. Inconueniens.n. eſt vt aliquis putat ꝙ ſcientia ciuilis & prudentia ſint in fine ex virtute: niſi credat ꝙ homo ſit nobiliſſimum, quod eſt in mũdo. ſi autem fuerint hæ res nobiliores homine, tunc ſcientia illarum & intellectus earum eſt nobile illud, quod eſt in vltimo. D. Et oẽs vident ſapientẽ alium eſſe à prudente: ideo ꝙ prudens apud eos eſt, qui opinat opinionem rectã in oĩbus quę agit homo ꝓꝑ ſeipſa, & quę eligit ꝓꝑ ſeipſum: et placide accipiunt eius eligentiã hoĩes, & cõfidunt in ipſius cogitatione. Et propter hoc dicunt homines de quibuſdam ferarum ꝙ ſint prudentes, & ſunt illæ quæ habẽt potentiam ad præuidendum, & laborãt ad gubernandum ſeipſas labore ſtudioſo. D. Eſt etiã manifeſtum ꝙ non eſt ſapiẽtia & ſcientia ciuilis res vna eadẽ. nam

ſi aſſerat

ſi aſſerat quis ꝙ ſapientia quidē ſit in ſcientijs conferentibus homini, tunc erunt ſapientiæ multæ. & quemadmodum vtilitatem ferentia omnibus animalibus non ſunt vna, niſi exiſtente medicina vna omnibus ſpeciebus animaliū, ſimiliter conferens cognitio hominum non eſt res vna eadem. Si aūt dicatur hoc, eò ꝙ homo nobilior eſt cæteris aīalibus: intendo ꝙ cognitio conferentis ei eſt ſapientia & eſt nobilior rerū: tunc non eſt hoc quidē rectum, cū ſint hic res diuinæ, quæ nobiliores ſunt homine: vt res, quæ ſunt principia, ex quibus conſtitutus eſt mundus: et cùm ſic ſit, tunc notitia iſtorum perfecte eſt ſapientia, non notitia rerum conferentium. Iam ergo patet ex eo quod dictum eſt, ꝙ ſapientia eſt intelligentia & ſcientia illa, quæ eſt in rebus honoratis valde naturaliter: intendo quæ ſunt in fine honorabilitatis. Et ꝓpter hoc dicimus ꝙ Plato & Socrates ſunt ſapientes: & nō dicimus ꝙ ſunt prudētes: cùm videamus eos ignoraſſe res bonas ſibiipſis. & dicimus ꝙ ſciuerunt res multas: & res admirandas et res difficiles, & venerabant illas, etſi nō fuerint conferentes: eò ꝙ ipſi non requirebant bona conferentia humana, ſed diuina. prudētia aūt eſt in bonis humanis, et in quibus poſſibile eſt, vt verſetur conſilium: intendo vt diſpenſentur. Etenim actio prudentiū ſm plurimū quidem eſt verſatiōis conſilij. nemo aūt, vt diximus, verſat conſilium in rebus, quas impoſſibile eſt aliter eſſe, & ſunt res neceſſariæ. neq; etiam aliquis verſat conſilium in his, in quibus non eſt complementū: intendo finem. D. Et prudens pollens conſilio abſolute eſt ille, qui arbitratur cogitatione quid eſt melius homini ex factis, & inuenit ipſum. Et non eſt prudentia completa cognitio vniuerſalium ex rebus conferentibus tātum & ipſorū inuentio, ſed oportet prudētem ſcire res vniuerſales & particulares ſimul: propterea ꝙ hæc ſcientia eſt operatiua, & operatiuum quidē circa particularia eſt. Et propter hoc inuenimus quoſdam hominum minus ſcientes: verbi gratia in arte Medicinæ operantes melius quibuſdā plus ſcientibus de vniuerſalibus, & ſunt illi, quorum multiplicata eſt experientia plus q̄ eorū ſcientia. ſed apud quē eſt ſciētia vniuerſalis abſq; particulari, huic non eſt poſſibile operari quicquā per eam. ſciens. n. ꝙ carnes leues bonæ ſunt ad digerēdum & conuenientes ſtomaco. non ſciens autē quæ carnes ſunt, non operabitur per eas penitus. ſciens vero ꝙ pulli ſunt bonę digeſtionis, pōt per eos operari ſanitatem. Et cū ſic ſit in omnibus rebus operatiuis, & ſit prudentia operatiua, tunc neceſſe eſt vt ſint ei res ambæ: intendo vniuerſale et particulare. melior. n. eſt cum vtraq;, quàm cùm alterutra earum. D. Prudentia autem ciuilis eſt, cuius proportio ad alios habitus prudentię eſt proportio artis carpentariæ principalis ad alias artes particulares, quę ſunt ſub ea.

Apud quem eſt ſcīa vniuerſalis abſque particulari, nō eſt ei poſſibile operari quicquā per eā.

De partibus prudentiæ. Cap. VIII.

ATque eſt quidē & ciuilis prudētia idem habitus: eſſentia tamē ipſis eadem non eſt. Eius autem prudētiæ, quæ circa ciuitatem verſatur, altera eſt vt architectonica ac præſes, quæ eſt legislatrix: altera vt particularis, quæ cōmuni nomine ciuilis appellatur: atq; hæc actiua eſt conſultatiua. decretum. n. vtpote extremum agēda res eſt. Iccirco ciuitatem adminiſtrare hi tantūmodo dicuntur: hi enim perinde ac manuales artifices ſoli agunt. At vero prudētia etiam maxime ea eſſe videretur, qua circa ſeipſum & vnum quiſpiam vtitur: atq; hæc cōmuni nomine prudētia appellatur. illarum autem alia familiaris, alia legislatrix, alia ciuilis dicitur: atq; huius altera conſultatiua, altera iudicialis. Species igitꝰ cognitiōnis quædā eſſet, ſibiipſi proſpicere: ſed differentiam magnam tamē habet. videturq; ille qui ſua cognoſcit, in hiſq; verſat, prudens: ciuiles autem negociōſi. Vnde ēt Euripides:

*a.i. prudentiæ.

*a.i. curioſi.

Quo nanq; pacto valeo prudens dicier?
Cui ſic licebat inter alios milites
Negocio eſſe ſine vllo, & æquam ſumere
Partem bonorum cætero cum exercitu?
Nam curioſos, atq; agentes plurima
Odere diui.

Quærūt enim quod ſibi bonum eſt: idq; agendum eſſe exiſtimant. Ex hac igitur opinione euenit, vt prudētes hi ſint: tametſi fortaſſe vniuſcuiuſq; bonū ſine familiari & ciuili nō eſt. Præterea vero quo modo proprium vniuſcuiuſq; bonū adminiſtrare oporteat, obſcurum eſt, atq; iccirco conſiderandū. Huiuſce autem rei iudicium quoq; illud eſt, ꝙ iuuenes licet geometrici & mathematici, atq; in eiuſmodi rebus ſapiētes euadant: prudentes tamē euadere non vidētur. Cauſa autem ea eſt, ꝙ particulariū eſt prudētia, quæ ex experientia nòbis innoteſcūt: iuuenis autem expertus non eſt. experientiam enim temporis afferet longitudo. Nam illud etiam conſideratione dignū videtur: quid ſit, ꝙ puer fieri mathematicus poteſt, ſapiens, aut naturalis nō poteſt. An quia illa per abſtractionē ſunt: horum autem principia ab experiētia ſumuntur: & hæc non credunt quidem iuuenes ſed dicunt: illorum vnumquodq; quid ſit, obſcurum non eſt. Præterea error in conſultando, vel circa vniuerſale, vel circa ſingulare cōtingit. vel enim omnes aquas ponderoſas eſſe prauas, vel hanc eſſe ponderoſam ignorat quiſpiam. Prudentiam autem non eſſe ſcientiam perſpicuū eſt: eſt enim vltimi, ſicut diximus: quippe cū eiuſmodi ſit id quod in actionē cadit. Vnde etiā intellectui oppoſita eſt. ille. n. eſt terminorum, quorum nulla ratio eſt: hæc vltimi, cuius non eſt ſciētia, ſed ſenſus. neq; is propriorū: ſed eiuſmodi, quo ſentimus, in mathematicis triangulum eſſe vltimum. ſiſtet. n. etiam illic: ſed hic ſanè ſenſus magis eſt qui eſt prudentia: ille ſpecies altera eſt.

Pueri mathematici euadunt, prudentes minime.

*a.i. prudentes efficiunt. Experientiā temporis afferet longitudo.

ET iſta prudentia & ars gubernandi ciuitates ſunt vnū ſubiecto. Et prudētia ciuilis eſt, cuius proportio ad alias prudentias eſt proportio principantis carpentariæ ad reliquas particulares artes carpētarias, & eſt prudentia quæ pertinet poſitori legum: intendo ꝙ per ipſam elicit conſtitutiones vtiles, aut in omni tempore, aut in pluribus. & hæc eſt, quæ nominatur prudentia ciuilis ſm veritatem. Prudētia vero, per quam inuenitur vtile ſm tempus aliquod, ſi nominetur ciuilis, hoc erit ſm participationē nominis. & eſt quidem

ſm veritatem operatiua, ſicut aliqua rerum particularium operabilium. dicitur vero ciuilis, eò ꝙ per iſtam prudentiam fit cõmenſuratio & emẽdatio peccati incidentis in conſtitutionibus, quas promulgauit dominus legum: intẽdo poſitorem rerum vniuerſalium inuentarum per prudẽtiam vniuerſalem, & per artem, et per virtutem figuralem vniuerſalem. Et ex iſto modo dicitur de propoſito menſuris & ponderibus in ciuitate ꝙ ſit ciuilis: & eſt quidem ſm veritatem, ſicut vnus illorum, qui operantur opera particularia, vt artifices operantes manu. D. Et putatur ꝙ nomen prudẽtis dicitur quidem ſm plurimũ de poteſtatẽ habentibus inueniendi bona ſibiipſis aut ciuilibus hominum, nõ de eis, qui poſſunt inuenire ꝙ bonum & melius ſimul de ciuitate vel rei pu. aut vnicuiq; maneriei hominum. & non eſt ita. etenim hæc prudentia particularis fit certa, quando extiterit poſt vniuerſalem cõmunem. ſpecierum autem prudentiarum, aliæ quidem ſunt regimen domeſticum, aliæ ciuile proprium & cõmune, alię conſiliatiuum, aliæ patrocinatiuum. D. Et fortaſſis ſcire rem ad operandũ altera maneries eſt ſcire q̃ ſcire eam tantum abſq; operatione: immo in hoc diuerſitas magna exiſtit. D. et putatur de eis, qui ſciunt bona ſibiipſis, & perſeuerant in eorũ inuentione, ꝙ ſint prudentes. ciuiles autem, intendo eos, qui adinueniunt bona cõmunia, ſunt illi, de qbus putatur ꝙ multo ſint præſtantiores in operationibus. Et propter hoc dixit poeta Euripides, ſm ꝙ eſtimo, qualiter eſt poſſibile ꝙ ſit prudẽs ille, cui poſſibile eſt accipere bonum abſq; operatione laborioſa, & accipit ipſum cum labore, et multitudine operationis. vult vt æſtimo, cùm fuerit conciuis facit ſe ſolitarium. Verũtamẽ cùm illi, qui multum inſudant operationibus, ingrentes ſint per eas bonum ſibiipſis, & iudicent opportunũ eſſe vt agant iſtud, intẽdo operationes multas, videtur propter hoc ꝙ omnes prudentes inquirãt quid bonum ſibiipſis. attamen fortaſſis non erit illud poſſibile abſq; gubernatione ciuili. Et vniuerſaliter ĩmanifeſtũ, qualiter oportet vt inquirat homo bonum ſibiipſi: an per modũ quo ſingularis eſt, aut quo eſt pars ciuium. D. Et ſignum eius, quod dixit, eſt ſ. ꝙ prudentia eſt quidem cum ætate: et eſt ꝙ iuuenes inueniuntur Geometræ, et vniuerſaliter boni in diſciplinabilibus, & habentes notitiam rerum earũdem ſignificatarum, & non ſunt prudẽtes. Et cauſa in hoc eſt, ꝙ prudentia quidẽ exiſtit in adinuẽtione rerum particulariũ: & propoſitiones, per quas adinueniuntur, fiunt notæ quidem ex parte multę experiẽtię: & iuuenes non ſunt multæ expientiæ: eò ꝙ longo tempore indiget multæ experientiæ adeptio. D. Fortaſſis autem interrogabit qs, quare inueniũtur ex iuuenibus periti in quadruuialibus, & non in naturalibus. neq; etiam inueniunť ſapientes: intendo in metaphyſica: intendo prudentes. Huius cauſa eſt, qm̃ quædam propoſitionum iſtarum ſciẽtiarũ accipiuntur ex ſciẽtijs alijs: & quædam comprehenduntur ex multitudine experientiarum: & quaſdã earum non eſt poſſibile credere iuuenes: & in quibuſdã earum non ſunt manifeſti termini: Neq; manifeſtum eſt in eis ſi fuerit peccatũ incidẽs in propoſitione vniuerſali aut particulari: vt in iudicãdo an iſta aqua mala. hoc. n. indiget duarum propoſitionum verificatione: vna quarũ eſt, ꝙ aquę ponderoſæ malæ: altera ꝙ hæc aqua põderoſa. vult ꝙ difficilis ſit ſcientia huius, niſi præceſſerit ante id ſcientia artis logices, & hoc non erit niſi in longo tpe. D. Neq; prudentia eſt ſcia: eò ꝙ prudentia eſt apprehenſio rei operatę, & operatũ oppoſitum eſt ſcito intellecto. Etenim intellectus non apprehẽdit res particulares operabiles: prudentia vero apprehenſio quidem eſt rerũ ſenſibilium. & ego non intendo per ſenſibilia hoc, quod apprehendunt ſenſus: imo volo equidem per illud potentiam illam, quæ ſentit ꝙ ſimplicius illud, quod eſt in figuris, eſt figura trium angulorũ & eſt phantaſtica. attamen phantaſtica, quæ videre facit opabile, propinquior eſt ſenſui, q̃ phantaſtica, quæ eſt in doctrina.

Intellectus nõ apprehendit res particulares operabiles.

De bona conſultatione. Cap. IX.

Iam vero quærere & cõſultare inter ſe differunt: conſultare enim quærere aliquid eſt. Oportet autẽ de bona conſultatione qdnam ſit, ſtatuere: vtrum ſcientia aliqua, an opinio, an bona coniectatio, an aliquod aliud genus. Scientia quidẽ non eſt: non. n. de ijs quę ſciunt, inquirunt. bona autẽ conſultatio, conſultatio quædam eſt. qui vero conſultat quęrit, & ratiocinatur. Sed neq; bona coniectatio eſt: quippe cùm & abſq; ratione, & citum qd bona coniectatio ſit: lõgo autẽ tempore conſultent. Vnde aiunt, cito agẽda eſſe quæ conſultaueris: tarde vero ac diu conſultandum. Adde ꝙ ſolertia & bona conſultatio diuerſa inter ſe ſunt. ſolertia vero bona quædam coniectatio eſt. Neq; vero bona conſultatio opinio vlla eſt ſed quoniam errat, qui male conſultat: qui bene, recte id facit: bonam conſultationem eſſe rectitudinem quandam perſpicuum eſt: quæ tamẽ neq; ſcientię eſt, neq; opinionis. ſciẽtiæ ſiquidẽ neq; rectitudo vlla eſt, neq; error: opinionis autẽ veritas rectitudo eſt. Accedit, ꝙ definitum iam omne id eſt, cuius eſt opinio. Quinetiã neq; ſine ratione, bona conſultatio eſt: cogitatione igitur eſt inferior: quippe cùm nondum ſit enũciatio. nam opinio non inquiſitio, ſed enunciatio iam eſt. qui autẽ conſultat, ſiue bene, ſiue male id faciat, quærit aliquid, ac ratiocinatur. Sed bona conſultatio cõſultationis rectitudo quædam eſt. iccirco primum quid ſit, & circa quid verſetur conſultatio, eſt quærẽdum. Quoniã vero rectitudo pluribus modis dicitur: non omnem rectitudinẽ eſſe bonam conſultationem perſpicuũ eſt. incontinens. n. & prauus quod proponit ſibi ratiocinãdo videre, aſſequetur: vt ita recte quidẽ conſultauerit: magnum tamẽ malum ſibi compararit. At bene conſultaſſe eſſe bonum quoddam videtur. talis. n. rectitudo conſultationis bona cõſultatio eſt, quę ad bonũ aſſequẽdum ſpectat. Sed fieri tamen põt, vt falſa ratiocinatione id aſſequamur, quodq; oportet facere aſſequamur, per quod tamẽ oportet, non aſſequamur: ſed medius terminus falſus ſit. quare neq; eadẽ erit bona conſultatio, qua quod oportet quidem aſſequetur quiſpiã, non tamẽ per quod oportet. Pręterea fieri poteſt, vt multo tẽpore aliquis, aliquis vero cito conſultans quippiam aſſequatur. ergo neq; illa adhuc bona conſultatio eſt: ſed ea rectitudo, quæ ſm vtilitatẽ &

id quod

Al. l. quo eſt opus.

id quod oportet, & ſicut, & quando, exiſtit. Fieri itẽ poteſt, vt & abſolute bene conſultet quiſpiam; & ad quẽdam finẽ. Bona itaq; conſultatio abſolute ea eſt, quæ ad finẽ abſolute: quædam vero bona cõſultatio, quæ ad quendam finẽ ſpectans pficitur. Si igitur prudentium eſt bene conſultare, bona conſultatio rectitudo ea eſſe videretur, quæ ſm vtilitatẽ ad quẽdam finem ſpectat, cuius prudentia vera existimatio eſt.

DIxit. Et manifeſtũ eſt q inter quærere abſolutum & verſationem conſilij differentia quædam eſt: etenim verſatio conſilij quærere quiddam eſt, i. quærere cogitatione: quærere vero interdũ cõtingit abſq; cogitatione. Vnde hoc, in quo nobis eſt conſyderandum, eſt an bonitas verſionis cõſilij eſt ſcientia, an bonitas ſagacitatis, aut genus quoddam ad bonũ. Et putatur non eſſe ſcientia: eò q illius qui verſat conſilium, actio eſt quæſtio ſcientiæ rei alicuius: qui aũt ſcit rem, non quærit eius ſcientiam. De bonitate autem verſationis conſilij manifeſtum eſt q eſt verſatio quædam conſilij: & verſatio conſilij eſt inquiſitio per meditationem. Et ſimiliter non eſt etiã bonitas ſagacitatis & arbitrationis. etenim bonitas fit ſemper per velocitatem intellectus, & mutationem cogitationis velociter: verſatio vero conſilij ſemper fit in tempore longo. Ideoq; dicunt homines q non oportet vt cito agãtur res illæ, in quibus eſt verſatio conſilij, neq; illæ, in quibus verſatur cõſilium tempore modico. Et bonitas arbitrationis eſt velocitas intellectus: & velocitas intellectus eſt abſq; bonitate verſationis conſilij. Neq; etiam eſt bonitas verſationis cõſilij putatio ex putationibus: eò q putatio non eſt inquiſitio. verũtamen ſi fuerit ille, qui bonificat verſationem conſilij, non peccans, tũc patet q bonitas verſationis conſilij eſt certitudo quædã conſilij. Et hinc declaratur q non eſt ſcientia. nam ſcientię non eſt bonitas, cùm non ſit peccatum in ea: putationi autem ſanæ inuenitur veritas, ſicut inuenitur verſatio conſilij, & non eſt verſatio conſilij putatio ſana. Attamen, cùm ſit abſq; ratione, tunc remanet, vt pertineat potentiæ cogitatiuæ. & propter iſtam potentiam requirit q eſt bonum quoddam, de quo nondum apprehendit q bonum: putatio autem non requirit q nondum eſt apud eam bonum quoddam, ſed fit hoc qdem poſtquam apprehendit, quoniã bonum quoddam. & propter hoc putatio apprehendens, nõ requiſitrix. qui vero verſat conſilium verſatione bona aut mala, poſt hoc requirit aliqd & cogitat in ipſo. Bonitas ergo verſationis conſilij certitudo quædam eſt. ideoq; perſcrutandum nobis eſt primo quid eſt verſatio conſilij, & in qua re ſit iſta certitudo. Certitudo enim inuenitur in multis ſpeciebus: & propter hoc non omnis certitudo eſt bonum conſilium. mali nãq; interdum verſatur conſilium ſanum ad inueniendum malum aliquod. & hoc factum eorum non eſt bonitas conſilij: eſt etenim malum & bonitas conſilij bonum. Et propter hoc putatur q bonitas conſilij ſit inuentio boni. verũtamen hæc inuentio interdũ fit non per ſe, & hoc, qñ inuenta fuerit veritas per propoſitiones falſas: & interdum fit per ſe, ſ. quando inuenta fuerit veritas per propoſitiones veras. Iterum ergo non ſufficit vt dicatur de bonitate verſationis conſilij q eſt adeptio boni, & inuentio eius quod oportet inueniri, donec additio fuerit ei. & per hoc, & quod oportet vt inueniatur, intendo inuentionem boni, per illud per quod oportet inueniri. & eſt ſyllogiſmus verarũ propoſitionũ & ſanæ figuræ. & ſimiliter etiam non eſt introitus tempori in terminum bonitatis verſationis conſilij. Iam enim inuenitur bonum per cogitationem ſanam in tempore lõgo, & iam inuenitur in tempore breui. neq; etiam certitudo eſt certitudo conſilij, quod proportionatur ad omne bonum, ſed ad bonũ conferens, non ad bonũ, quod eſt iuſtitia, neq; ad aliquod tale in bonis. Cũ ergo fuerit homo interdum mouens conſiliũ, quod eſt bonum abſolute ex inuentione finis, qui eſt etiam finis & complementum abſolute, tunc certitudo inuẽta in hoc conſilio, eſt bonitas verſationis conſilij abſolute. Qui autem verſauerit conſilium in eo, quod eſt finis quis non abſolute, ſed quibuſdam prudentiũ, tunc bonitas verſationis conſilij in hmõi finibus eſt ſanitas talis cõſilij, in relatione ad illum finẽ: & prudens eſt, qui habet putationem veram à bonitate verſationis conſilij.

De perſpicacia. *Cap. X.*

IAm vero perſpicacia quoq; eſt & hebetudo, quibus homines perſpicaces atq; hebetes dicimus. neq; omnino idẽ cum ſciẽtia vel opinione hæc eſt: ómnes. n. eſſent perſpicaces. neq; eſt vna aliqua ex ſingulis ſcientijs: verbi cauſa neq; medicina: de ſalubribus. n. eſſet. neq; geometria: nam circa magnitudines verſaretur. neq; enim de ijs quæ ſemper ſunt, & motu carẽt, perſpicacia eſt, neq; de ijs quæ quomodolibet fiunt: ſed de quibus dubitaret quiſpiam, atq; conſultaret. Ideo circa eadem quidẽ, circa quæ prudentia, verſatur: idẽ tamẽ prndẽtia & perſpicacia non eſt. prudentia. n. præceptiua eſt: quid enim agẽdum aut non agẽdum ſit, finis eſt ipſius: perſpicacia vero iudicatiua tantũmodo. idem nãq; eſt perſpicacia & bona pſpicacia: perſpicaces ſiquidem ẽt bene perſpicaces ſunt. Neq; vero habere, neq; acquirere prudẽtiam pſpicacia eſt: ſed ſicut pſpicere dicitur diſcere, cùm ſcientia quiſpiam vtitur: ita quoq; cùm opinione vtitur ad ea iudicãda, de quibus prudẽtia eſt, alio dicẽte: & iudicanda quidẽ recte: bene. n. & recte idẽ eſt: & inde nomẽ hoc venit pſpicacia, qua bene pſpicaces homines ſunt, ex ea ſcilicet quæ in diſcẽdo conſiſtit. diſcere enim ſæpenumero, perſpicere dicimus.

DIxit. Et potẽtia ingenij, & non ingeniũ, per quam dicimus q hoc eſt habens ingenium, & hoc non habet ingenium, eſt etiam aliud à potentia putationis & ſcientiæ. nam ſi non, eſſet oĩs, apud quem eſſet ſcientia aut putatio, ingenioſus, nec etiam potentia ingenij eſt vna ex ſcientijs particularibus, vt ſcientia Medicinæ, qua exiſtit in rebus receptiuis curationis, vt ſcientia dimẽſionis quæ exiſtit in magnitudinibus: eò q ingenium non eſt in rebus neceſſarijs, neq; in rebus, quarũ notitia cauſaliter ſe habet, ſed in rebus difficilibus, in qbus verſatio fit conſilij. Et propter hoc fit quidem ingenium in rebus eiſdem, in quibus eſt prudentia: verũtamen non eſt ingenium & prudentia res vna. nam prudentia eſt apprehenſio agendorum & non agendorum: ingenium autem eſt ſententiãs & iudicans, et eſt ipſum, & acceptio intẽtionis vnum & idem. attamen, quemadmodum nominamus receptionem ſcientiæ diſciplinam & ſcientiam, ſic quãdo fuerit ille, qui vtitur

putatione, iudicans in rebus, in quibus eſt prudẽtia, iudicium bonum, & dicitur de eo ꝙ eſt ingenioſus. D. Et tranſumitur quidem iſtud nomen ad hoc factum in prudẽtia ex ſpeculatione in doctrinalibus. videmus.n. quadriuiales dominos ingeniorum vel ingenioſos. &, poſtquam conſilium bonum eſt cuius finis bonum, & hoc quidem inuenitur ex virtuoſo, erit conſilium bonum iudicium rectum procedẽs à virtuoſo. & propter hoc multotiens dicimus ꝙ virtuoſi domini ſunt conſiliorum bonorum: & ꝙ domini conſiliorum bonorum ſunt virtuoſi. conſilium ergo bonum eſt iudicium ſanum exiſtens in virtuoſo, vt diximus, & ſanum eſt verax. Cumq; ſit hoc totum, quemadmodum determinauimus, tunc omnes habitus, quos definiuimus, tendũt ad vnum finem. Nos quidem dicimus, ꝙ hoc eſt conſilium, vel opinio, & diſcretio, vel ingenium, & prudentia, & intellectus: & proportionamus eas ad homines eoſdem: intendo ꝙ quoſdam eorum nominamus conſiliarios, & quoſdam ingenioſos, & quoſdam prudentes. et tota eorum vniuerſitas intendit rem vnã, et ſunt particulares poſtremæ operabiles. et propter hoc ſunt omnes iſtæ potentiæ operatiuæ.

De ſententia. Cap. XI.

IAm quæ vocatur ſententia, qua bene ſentientes, & habere ſententiam quoſdam dicimus, eſt æqui & boni viri iudicium rectum. Cui rei id argumentum eſt, ꝙ æquum & bonum virum maxime eſſe ad conſentiendum id eſt ignoſcendum idoneum dicimus: æquitatem vero eſſe, habere conſenſionem & veniam circa ſingula. conſenſio autem ſentẽtia eſt iudicatiua recta æqui & boni viri: at recta ea eſt, quæ eſt veracis. Sunt autẽ omnes habitus cõſentanee ad idem tẽdentes: nam & ſententiam, & perſpicaciam, & prudẽtiam, & intellectum ad eoſdem referẽtes dicimus: dum & ſentẽtiam, & intellectum iã habere, & prudentes, & perſpicaces appellamus. omnes.n. facultates hę vltimorum ſunt & particulariũ. Atq; in eo quidẽ ꝙ ad iudicandum idoneus quiſpiam eſt, de ijs quæ egit prudens, perſpicax & bene ſentiens, ſeu conſentiẽs erit: nam æqua cõmunia bonis omnibus ſunt, in eo ꝙ ad alium ſpectant. Agendæ autem res ex ijs ſunt quæ particularia & vltima omniũ ſunt. nam & prudentem oportet ea cognoſcere: et perſpicacia & ſentẽtia circa agenda verſatur. at hæc vltima ſunt. Intellectus quoq; vltimorum eſt in vtrãq; partem. primorum enim & vltimorum terminorum intellectus eſt, non ratio. ille quidem, qui in demonſtrationibus verſatur, ĩmobilium terminorum, & primorum: alter qui in actiuis cõſiſtit, vltimi, & eius quod euenire aliter atque aliter poteſt, & alterius propoſitionis. Hæ enim eius cuius cauſa aliquid eſt, principia ſunt: quippe cùm ex ſingularibus vniuerſalia exiſtant, quorum ſanè habere ſenſum oportet: is autem ſenſus intellectus eſt. Quocirca eſſe etiam hæc naturalia videtur, ac ſapiens quidem natura nemo eſt: ſed ſentẽtiam habet, & perſpicaciam, & intellectum. Indicium cuius illud eſt, ꝙ hæc ſequi etiam ætates exiſtimamus: taliſq; ætas intellectu & ſentẽtia prædita eſt, quaſi cauſa ex natura ipſa ſit. Ideo & principiũ & finis intellectus eſt. ex his enim, & de his demõſtrationes fiũt. Quare peritorum hominum & ſeniorũ ſeu prudentum pronunciationibus & opinionibus abſq; demonſtratione, non minus q̃ demonſtrationibus attẽdendum eſt. quia nãq; ex ipſa experientia viſum habẽt, principia intuentur. Quid igitur ſapientia & prudẽtia ſit: & circa quæ vtraq; verſetur: tum alterius alteram aĩæ portionis virtutẽ eſſe, dictũ iam eſt.

*a.l. aliqua.

DIxit. Sententia autem & iudicium fiũt quidem in rebus, quibus eſt prudẽtia, & bonitas ingenij vel diſcretionis, & bonitas cõſilij. Et qdem fiunt iſtæ virtutes ad finem ſuum, intendo ꝙ, quando fuerit finis inuentus per eas bonum, tũc ſunt virtutes, & poſtquam eſt omnis notitia operabilium notitia rerum particularium: eò ꝙ intentum per hanc notitiam eſt operatio, et operabilia & ingenium & conſilium ſunt quidẽ in operabilibus: & iſta ſunt vltima in generatione & particularia. D. Et intellectus, cùm ſit comprehenſorum terminorum primorum, & termini primi ſunt ſemper vltima, intendo particularia, tunc intellectus inuenietur ex vltimis, i. ex particularibus ſm ſpẽs duas: vna quarum eſt apprehenſor terminorum primorum, qui ſunt rebus neceſſarijs & ſunt principia demonſtrationum ſpeculatiuarum: & altera eſt apprehenſor terminorum primorum, qui ſunt rebus prioribus: & ſunt principia concluſionum operatiuarum. & ſunt quidem termini vniuerſales: eò ꝙ vniuerſale quidem inuenitur particularibus: & intellectus non eſt aliquid niſi apprehenſio vniuerſalis. Et propter iſtud patet de re intellectus ꝙ eſt res comprehenſa nobis ex particularibus per naturam. & propter hoc intellectus eſt aliud à ſapientia. & ſimiliter opinio, & ingenium ſunt etiam comprehenſa per naturã, vt intellectus. Et huius ſignũ eſt, quoniam videmus quidem ꝙ hominem oportet addiſcere res, quando fuerit habens intellectum & opinionem: eò ꝙ natura cauſa eſt intellectus & opinionis, non volũtas. & eo intellectus naturaliter habet initium & conſũmationem: intendo & generatur & completur: eò ꝙ vniuerſitas rerum, quæ ſunt per naturam, initium habent & conſummationẽ. demonſtrationes igitur fiunt ex huiuſmodi propoſitionibus. D. Et ideo oportet vt auſcultemus narrationem dominorum experientiarum, & ſunt ſeniores, abſq; exigentia demõſtrationis ſuper eo ad quod innuunt. & illud non eſt minus eo, in quo auſcultantur demonſtrationes: propterea ꝙ ſeniores iam apprehenderunt per experiẽtiam propoſitiones, ex quibus habuerunt demonſtratiuam ſufficientiam ad illud, quod nobis oſtendunt. apud nos autem non ſunt illæ propoſitiones: nam experientia quidem fit ex parte ætatis. D. Iam dictum eſt quid eſt prudentia & quid ſapientia: & in quibus rebus eſt vtraque earum: & ꝙ vtraq; earum virtus, & cuius partis ex partibus animæ eſt virtus.

De utilitate ſapientiæ, & prudentiæ. Cap. XII.

DVbitaret aũt quiſpiam de ipſis his habitibus qua in re vtiles ſint. ſapientia.n. nihil contẽplatur quo fieri homo felix poſſit:

quippe

quippe cũ nullius ſit generationis: at prudentia hoc quidem habet,ſed cuius cauſa opus ipſa eſt: ſiquidem prudentia eſt,quę circa ea verſatur,q̃ iuſta,& honeſta,& bona homini ſunt: ea autem ſunt huiuſmodi, quæ agere viri boni eſt. at nihilo magis ad agendũ idonei eò ꝙ cognoſcimus ipſa hęc,ſumus,ſiquidẽ habitus virtutes ſunt: quemadmodum neq; ſalubria, neq; bonæ habitudini conuenientia,quę non eò ꝙ faciunt,ſed quia ex habitu exiſtunt,ita dicũtur. nihilo enim ad agendum idonei magis ex eo ſumus, ꝙ medicinam aut exercitatoriã habemus.Quod ſi non horum cauſa prudentia ſtatuenda eſt,ſed vt probi fiant: ijs ſanè qui probi ſunt,nihil erit vtilis: quin etiam neq; ijs qui non habent:quippe cùm nihil referat,habeat'ne aliquis, an habentibus alijs obediat: ſatiſq; nobis ſit:quemadmodum & in ſanitate.nam quamuis ſani eſſe velimus, medicinã tamen non diſcimus. Accedit ad hæc ꝙ abſurdum eſſe videretur, ſi principalior & præſtantior quàm ſapientia ea eſſet, quæ ipſa eſſet deterior:quæ enim facit, circa ſingula dominatur,atq; imperat. De his igitur dicendum eſt: nunc enim de ipſis tantum dubitationem expoſuimus.Primum itaq; vtraſq; per ſe neceſſario eſſe expetendas dicimus, cùm vtriuſq; animæ portionis virtutes ſint,licet neutra ex ipſis quicquam efficiat.Deinde etiam efficiũt quidem,nõ tamen vt medicina ſanitatem: ſed vt ſanitas bonę habitudinis operationes,ſic ſapientia felicitatẽ. cũ.n. totius virtutis pars ſit, dũ habet,atq; opat,felicẽ facit.Præterea opus & ex prudẽtia et ex morali virtute perficitur. virtus enim propoſitũ ſcopũ:prudẽtia quę ad ipſum tẽdũt,recta efficit. Quartę aũt aïæ ptis, id eſt altricis, nulla talis virtus eſt : quippe cũ in ea agere aut non agere ſitum minime ſit. At vero de eo, quòd ex prudentia ad agenda vel honeſta vel iuſta nihilo aptiores ſint homines, paulo altius incipiẽdum eſt, hoc ſumpto initio:quemadmodum iuſta agentes nonnullos nondum eſſe iuſtos dicimus, vt eos qui ea quæ à legibus pręcipiuntur,vel inuiti faciunt, vel ex ignoratione,vel ob aliquid aliud,& nõ ob ipſa,cũ tamen ea agãt,quæ oportet,quæq; bonum virum decet:ita licet,vt quodam modo ſe habens quiſpiam ſingula agat,vt bonus ſit:id eſt ex electione, & ipſorum eorum cauſa quę aguntur.Electionem igitur rectam virtus facit:quæcunque autem natura comparatum eſt, vt illius cauſa agantur, non virtutis, ſed alterius facultatis ſunt. Attendendum autem eſt, ac de his manifeſtius dicẽdũ. Eſt itaq; facultas quædam quam calliditatem vocant: ea eſt talis, vt quæ ad ſuppoſitum ſcopum cõducunt,agere poſſit,atq; aſſequi:atq; hæc quidem ſi propoſitum honeſtum ſit, eſt laudabilis:ſi prauum,verſutia eſt. Vnde etiam prudẽtes callidos,& verſutos eſſe dicimus. Prudentia vero hæc facultas non eſt: non ſine tamen facultate hac exiſtit:ſed habit⁹ oculo huic animæ non abſque virtute acquiritur, ſicut diximus, & perſpicuũ eſt. Ratiocinationes enim agendarum rerum principium habent. quandoquidem eiuſmodi eſt finis,& quod optimũ eſt:quodcunq; illud fuerit. Sit enim verbi cauſa,quod inciderit : id niſi bono viro non apparet : propterea ꝙ diſtorquet prauitas, facitq; vt circa actiua principia fallamur. Quare non poſſe quempiam prudentem eſſe niſi bonus ſit,manifeſtum eſt.

DIxit. Et fortaſſis quæret quis quæſtionem graue, & dicet, quæ vtilitas eſt ſapientiæ. non enim videmus acquiri ex eius notitia aliquid, per qđ felix fiat homo:propterea ꝙ ipſa nõ efficit aliquid, neq; operatur. per prudentiam autẽ acquirunt res felicitantes. at neq; ſecundum ꝙ prudentia tantum, intendo per ſe, ſed ſecũdum ꝙ eſt in rebus bonis iuſtis: & iſtæ ſunt, quas operatur vir bonus. & propter hoc nos non ſumus magis operatores per hunc habitũ, eò ꝙ ſit habitus rebus bonis: ſed eò ꝙ habitus prudentiæ tantum : intendo eò ꝙ nos facimus bonam conſiliationem. quemadmodum quoniam quando fuerimus ſcientes res curatiuas, non ſumus completius operantes in arte medicinæ, ſed eò ꝙ magis medici tantum. Non eſt igitur prudentia felicitans per ſe, cùm non dicatur de eo prudentia propter ſciẽtiam, ſed propter hoc ꝙ per ſe pertinet virtuoſis rebus. non eſt ergo proficiens per ſe penitus. ideoq; videmus ꝙ non oportet nos recipere conſilium virtuoſis illis, quibus non eſt ſciẽtia verſationis cõſilij, neq; à ſciẽtibus illis, quibus non eſt virtus: quemadmodum facimus in ſanitate. etenim ſani eſſe volumus: attamen nõ proficimus in ſanitate, niſi per vtraſq; res ſimul: intendo per ſciẽtiam medicinę & per velle ſanitatem. ideoq; quando volumus ſanitatem, addiſcimus medicinã. erit igitur ſapientia felicitãs per ſe: prudẽtia vero per aliud, non per ſe. Amplius, fortaſſis videbitur eſſe inconueniens vt ſit res, quæ eſt ſub ſapiẽtia magis certa quàm ſapientia. nam ſapientia regit omnes artes, & principatur eis, et imperat quid operentur ſecundum ꝙ dictum eſt in altero loco ab iſto. Veruntamen non iſtud propoſitum, neq; hoc intentum à nobis: intendo quæ inter vtraſq; præemineat. nõ enim intendimus, niſi determinare quæ vtilitas ſapiẽtiæ. Dicimus ergo ꝙ neceſſariũ eſt vt ſit eligibilis per ſe vt ſit virtus, & ſi non agat aliquid: eò ꝙ ipſa eſt perfectio partis ex partibus animæ: & omne quod eſt complementum vel perfectio partis ex partibus animæ, eſt virtus. Amplius, ipſa quidem facit felicitatem per ſe, non quomodo facit medicina ſanitatem: immo eſt quaſi ipſamet. ſanitas igitur ipſa quidem facit felicitatem, non per hoc, ꝙ ipſa ſit alterum à felicitate: ſed quoniam ipſius comprehẽſio tantum eſt ipſamet felicitas, cùm ſit ipſa volita non propter aliud à ſe. & hoc eſt felicitatis diſpoſitio: intendo ꝙ ipſa quęritur propter ſe, & alia ab ea propter eam. D. Et intellectus quidem proportionatur perfectioni, & complemento in prudentibus ſecundum menſuram habitus prudentię, et ſecundum menſuram virtutis moralis cõiugatę prudẽtiæ, etenim virtus rectificat propoſitum: et prudentia ſanat inuentionem propoſiti: intẽdo finis.

Pars

Pars autem concupiſcibilis, et eſt ea, cui proportionantur virtutes figurales, i. morales, non habet hanc ſpeciẽ virtutis: intẽdo virtutem apprehenſionis, cùm non habeat partem rationis. D. Quoniam autem non fit prudens perfectius operans & melius conſiliãs, eò ꝙ actio ſua fieri habeat ĩ rebus virtuoſis & bonis, dicere oportet, poſtquam reſumpſerimus ſermonẽ à ſupra parum, & ponamus principium noſtrum de hoc illud quod dico. & hoc eſt: quoniã quemadmodum dicimus ꝙ quidam hominum operantur res iuſtitiæ abſq; eo ꝙ ſint iuſti, ſicut illi, qui faciunt quod præcipiũt leges aut pręter voluntatem ſuam, aut propter ignorãtiam eius qđ operantur, aut agunt hoc propter aliquid aliud nõ gratia illarum rerum earundem: & vniuerſaliter quemadmodum non nominamus iſtos virtuoſos, quãuis operentur quod oportet, & totum quod operatur virtuoſus: ſic videtur ꝙ ſit res in prudente illo, qui habet potẽtiam, per quam inuenit particularia bonitate cõſiliationis, i. particularia, cùm ſit bonum ſiue malum, quando contigerit eum inuenire per conſiliationem particularia, quæ ſunt bonum, non dicimus de eo, ꝙ virtuoſus neq; ꝙ bonus: intendo ex modo, quo eſt bonæ conſiliationis tantum, ad inueniẽdum omne, cuius inciderit ei electio. D. non enim omne, ſuper qđ cadit electio, eſt virtuoſum: immo illud, quod conuertit ad hoc electionem, vt ſit virtuoſa, virtus eſt, non potẽtia prudentiæ. Et propter hoc potentia, per quam inuenitur vel extrahitur omne illud, ſuper quod ceciderit electio, non eſt virtus moralis, ſed potentiæ alterius: & eſt illa, quæ nominať, qñ inuenitur per eã bonũ, induſtria vel prudẽtia proprie, vt quando inuenitur per eam malum, aſtutia, vel calliditas, vel doloſitas. Et ꝓpter hoc eſt, quod videmus ꝙ quidam prudentium ſunt aſtuti, & quidam callidi, & quidam fraudulenti. Veruntamen potentia, per quàm inuenitur bonum, & eſt illa, quæ nominatur prudentia, ſecundum veritatem non eſt partis alterius ex partibus animæ quàm illius, cuius eſt potentia ad inueniendũ quodcunq; contingit de bono aut malo. neq; idem etiam eſt abſq; virtute. & hoc, quoniam factori aſcribitur bonitas vel malitia, ex omnibus quidem factis ſuis præſens intẽtum per huiuſmodi facta. & de bono aliud quidem eſt in dicto & eſt rectum: & aliud in fine, & eſt quod apprehenditur per dictum. & quando non fuerit bonum in fine, nõ apparet bonum quod eſt in dicto, ſed vincit malitia, quæ eſt in fine ſuper bonitatem, quæ eſt in dicto. & ſimiliter vincit finis ſuper principium factoris, & efficit ipſum malum, cùm fuerit malus. Et cùm ſic ſit, non poteſt eſſe prudentia illa, quę eſt virtus abſq; hoc, ꝙ coniungetur ei virtus figuralis: & non inuenitur hæc prudentia niſi in viro bono.

De naturali uirtute, & de uirtutum & prudentiæ connexione. Cap. XIII.

SEd conſiderandum rurſus etiam de virtute eſt: nam ſimili modo quoq; virtus ſeſe habet. ſicut prudentia cũ calliditate non idem quidem, ſed ſimile tamen quid eſt: ita virtus naturalis cum ea, quæ propriæ virtus dicitur. Omnibus enim ſinguli ex moribus eſſe quodam modo natura videntur. nam & iuſti & temperantes & fortes ſumus, & cętera ſtatim ab ipſo ortu habemus. Sed aliud tamen eſt quod quærimus, vt proprie bonum ſit, & talia alio modo adſint. Etenim pueris & beſtijs naturales inſunt habitus: ſed ſine intellectu, & mente eſſe noxij apparent. Cæterum tantum inſpici videntur: quòd quemadmodum in corpore valido quòd ſine viſu mouetur, cõtingit, vt vehementer erret, propterea ꝙ viſu caret: ita quoq; hic euenit, † ſi intellectum acceperit, in agẽdo differt: atq; habitus licet ſimilis ſit, ꝓprie tamen virtus tũc erit. Quare quẽadmodũ in opinatiua parte duæ ſpecies ſunt, calliditas, & prudẽtia: ita in morali duæ quoq; ſunt: quarũ altera virtus naturalis, altera ꝓprie virtus eſt: atq; harũ ea q̃ ꝓprie virtus ẽ, nõ ſine prudẽtia exiſtit. Vnde etiã oẽs virtutes prudẽtias eſſe inquiũt: & Socrates partim recte q̃rebat, partim errabat. ꝙ enim prudẽtias eſſe oẽs virtutes opinabatur, errabat: recte dicebat, ꝙ non ſine prudẽtia eſſe eas aſſerebat. Signum autem illud eſt, quòd nunc omnes cùm definiunt virtutẽ, vbi habitum eam eſſe dixerunt, & ad quę eſt, adiungunt ſecundum rectam rationem. recta autem ratio eſt, quæ ſecundum prudentiam exiſtit. Videntur igitur vaticinari quodam modo omnes talem eſſe habitum, virtutem, qui ſecundum prudentiam exiſtit. Paululum tamen tranſeundũ eſt. virtus enim non tam ſecundum rectam rationem, quàm cum recta ratione habitus eſt: at recta de huiuſmodi ratio eſt prudẽtia. Ac Socrates quidem rationes virtutes eſſe exiſtimabat: ſcientias enim eas eſſe omnes dicebat: nos cum ratione eſſe arbitramur. Ex his igiť quæ dicta ſunt, conſtat neq; proprie bonum eſſe ſine prudentia, neq; prudẽtem ſine morali virtute quempiam poſſe. Quin etiam ratio illa hinc ſolui poſſet, qua ſeparatas eſſe inter ſe virtutes diſſereret aliquis: eo quòd idem ad omnes aptiſſimus minime ſit, atq; iccirco alias iam, alias nondum acquiſiuerit. hoc ſiquidem in naturalibus virtutibus licet: in ijs vero quibus abſolute bonus vocatur quiſpiam, non licet. ſimul enim cum prudentia, quę vna eſt, omnes exiſtent. Perſpicuum autem eſt & prudentia eſſe opus, etiam ſi non eſſet actiua, propterea quòd partis animæ virtus eſt: & ſine prudentia et virtute eſſe electionem rectam non poſſe: eò quòd hæc finem: illa quæ ad finem tendunt vt agamus, facit. At vero neq; præſidet ſapientiæ: neq; melioris quàm ipſa partis eſt. quemadmodum neq; ſanitati medicina: neq; enim ipſa vtitur, ſed vt fiat prouidet. quocirca illius cauſa præcipit, nõ autem illi. Simile pręterea illud eſt, ſiquis ciuilem, propterea quòd de omnibus ꝑcipit, quæ in ciuitate ſunt: Dijs præeſſe ac dominari etiam diceret.

† 2. L. G. vere

DIxit. Inquiramus etiam & perſcrutemur de proportione virtutis naturalis ad virtutem electiuã; & eſt illa, quæ eſt in fine nobilitatis & honorificentiæ. & proportio quidem iſtius virtutis, intendo naturalẽ ad electiuam, propinqua eſt proportioni prudentiæ ad

ſolertiam:

ſolertiam: quemadmodum eſt prudentia, quando proprie dicitur, & bonitas opinationis non ſunt res vna, ſed conſimiles: ſic ſimilatur virtus naturalis virtuti directiuæ: intendo electiuam, etenim in omni ſpecie ex ſpeciebus virtutis, vna per naturam, & altera per acquiſitionem. Et hoc, quoniam nos multotiens inuenimus vnum ex hominibus per naturam caſtum aut audacẽ, & ſic de alijs virtutibus. & ſunt inuẽtæ in eis iſtę virtutes ſtatim à natiuitate eoꝝ, niſi ꝙ nos inquirimus quidem virtutem illam, quæ fit per electionẽ & acquiſitionem. Et hoc, quoniam virtutes naturales inueniũtur in pueris, & multæ earum in feris & in multis animalium: & vniuerſaliter vt plurimum ſunt damniferæ, quando fuerint abſq; intellectu et diſcretione. Et videtur ꝙ virtus naturalis nõ appareat niſi propter exuberantiam ipſius: intendo in quibuſdam indiuiduorum: quemadmodum contingit corpori mobili motu vehementi vt manifeſtetur manifeſtatione vehemẽti magis ꝙ̃ manifeſtetur quietũ. & ſi non, tunc non eſſet nudus ab eis vllus: intendo à poſſibilitate recipiẽdi virtutem electiuam. & virtus equidem fit, quando fuerit actio ſecundum ꝙ videt intellectus, & in hora quam videt, & in quantitate quam videt. quãdo igitur qđ videt intellectus de hoc, conuerſum fuerit in habitum, ſtatim facta eſt veritas ſecundum veritatem directiua. Quemadmodum enim in ſpecie naturalis duæ ſunt ſpecies putationis, vna naturalis, & ſunt prima putabilia: & altera acquiſita & apprehenſa à primis. & quemadmodũ etiam in intellectu ſunt duæ ſpecies: vna naturalis, & altera acquiſita, & eſt quæ nominatur ſcientia: ſic videtur ꝙ ſit in virtutibus figuralibus: intendo morales. Et propter hoc eſt quod dicimus, ꝙ virtus figuralis electiua non fit abſq; prudentia. & propter eſſe eius ſemper cum prudentia dixerunt quidam hominum ꝙ omnes virtutes morales prudentiæ ſunt: vt Socra. Et iſti modo quodam peccant, & modo quodã recte dicunt. peccant quidem, credentes ꝙ omnes virtutes ſint prudentiæ: dicunt vero recte, eò ꝙ nõ eſt poſſibile vt inueniatur virtus figuralis electiua abſq; prudentia. Cuius ſignum eſt, ꝙ omnes definientes virtutem moralem, dicunt eam eſſe habitum, qui fit ſecundum commenſurationem rectæ rationis. rectum autem eſt ſecundum mẽſuram intellectus, verbi gratia in fortitudine. dicuntq; ꝙ eſt audacia ſecundum ꝙ oportet, & quando, & quãtum, & cætera huiuſmodi. & omnia iſta in vnaquaq; diſpoſitionum non comprehenduntur niſi per prudentiam. D. Et iam videtur veriſimile ꝙ aggregatio Antiquorum in conuenientia ipſorum ꝙ hic habitus, intẽdo moralem, proportionetur prudentię, cucurrit curſu diuinationis, velut in proportione eius ad intellectum: & non incluſerunt per hoc totum, quod oportuit includi. Et propterea dicimus nos ꝙ ipſa non eſt recta ratio tantum, ſed eſt habitus excellens cum recta ratione: & ratio recta coniugata ei eſt prudẽtia. Et Socrates iam putabat ꝙ omnes virtutes eſſent ſcientię: nos autem dicimus ꝙ ſunt cum ratione: intẽdo rationem ſanam. Et hoc manifeſtum eſt ex eo qđ dictum eſt, ꝙ non eſt poſſibile vt ſit virtus electiua abſq; prudentia, ſicut dictũ eſt etiã ꝙ non ſit poſſibile vt ſit prudentia: intendo virtutem rationalem abſq; virtute morali. D. & iſta pars animæ, intendo moralem, proportionatur etiam rationi: ſi hoc trãſire permiſſum fuerit. vult propterea ꝙ audita ratione & obedit eius imperio. D. & manifeſtũ eſt ꝙ iſtatum virtutum, intendo rationalem & moralem, quædam coniugatę ſunt quibuſdam: propterea ꝙ non inuenitur vna ipſarum completa, quando ſeparata fuerit à ſua ſocia: intendo quãdo ſeparata fuerit vis prudentiæ à morali & electiua prudẽtia. nam hoc quidem in naturali ex ipſis poſſibile eſt: in directiua autem, intendo honorabiliorem ex morali, & eſt electiua, nõ eſt poſſibile. non enim poſſibile eſt vt ſit abſq; prudentia: ſicut non eſt poſſibile in prudentia ſecundum ꝙ operatiua eſt vt ſit abſq; virtute morali. nam actio virtutis moralis non fit abſq; eligentia ſana: eligentia autem ſana non fit abſq; prudentia. virtus ergo moralis eſt illa, quæ agit bonum, quod eſt finis: & virtus prudẽtiæ eſt illa, quæ monſtrat illi potentiæ quid agat. Ideoq; non attribuitur hęc actio, intendo actionẽ virtutis moralis, virtuti prudentiæ: cùm non ſit operatrix virtutis moralis: ſed eſt quidem monſtratrix illi potentię. eſt igitur quaſi effectrix potentiæ operantis finem, ſed ipſa operatur finem. Et ideo non attribuitur hæc actio, intendo moralem, neq; ſapiẽtiæ, neq; alicui ex virtutibus rationalibus: quemadmodum non attribuitur actio ſanationis arti medicinæ. ipſa enim non ſanat, ſed mõſtrat quomodo fiat ſanatio ei, qui facit eam, & eſt adiutor medicinæ. hæc eſt igitur proportio habitus prudentię ad habitum moralem: intendo ꝙ prudẽtia eſt, quæ imperat: & mos eſt, qui operatur. nõ attribuitur itaq; hæc actio prudentiæ, niſi quia imperat ei, non ꝙ operatur eam. Et videtur ex quo attribuitur ei actio iſto modo, ꝙ ſit quaſi princeps habitus moralis: quemadmodũ gubernatio ciuilis vniuerſalis, intendo artem regiminis ciuilis, eſt habitus principãs omnibus habitibus, qui ſunt in ciuitate: intẽdo artes, quę ſunt ſub hac arte, eò ꝙ ipſa imperat artibus, quę ſub ea ſunt, qđ agant. D. Et poſt hoc oportet vt accipiamus in inceptione alia: vult poſt finitionẽ ſermonis ĩ virtutibus moralibus & rõnalib⁹.

ARISTOTELIS

MORALIVM NICOMACHIORVM

LIBER SEPTIMVS,

cum Auer. Expoſi.

SVMMA LIBRI.

De heroica uirtute: De continentia, & earum oppoſitis. De continente & incontinente. De uoluptate, & ipſius ſpeciebus, ac de dolore.

De heroica uirtute, continentia, & earum oppoſitis. Cap. I.

POſt hęc alio ſumpto initio dicendum eſt, rerum circa mores fugiendarum tres ſpecies eſſe, vitium, incontinentiam, & feritatem: quarum duabus quæ ſint contraria, manifeſtum eſt: alterum enim virtutem, alterum continentiam vocamus. feritati autem maxime conuenire quiſpiam diceret virtutem, quæ ſupra nos eſt, heroicam quandam, ac diuinam. quemadmodum Homerus Priamum de Hectore dicentem inducit, eò ꝙ valde erat bonus,

Non hominis mortalis filius ille
Eſſe videbatur: ſed magna è ſtirpe deorum.

Quòd ſi ex hominibus, ſicut dicunt, ob virtutis excellentiam diuini efficiuntur: huiuſmodi quidam ſcilicet eſſet habitus, qui feritati op-

ponitur. Nam ſicut beſtiæ neque vitium eſt, neq; virtus, ita neq; Dei: ſed hæc præſtantius quid virtute, illa diuerſum quoddam à vitio genus eſt. Quoniam vero rarum eſt, vt vir diuinus ſit: quemadmodum Lacones, cùm aliquem valde admirantur, diuinus, inquiunt, vir eſt: ſic & ferinus natura inter homines rarus aliquis eſt: maxime tamē inter Barbaros reperitur. fiunt vero nonnulla etiam ex morbis, & læſionibus. quin etiā eos homines, qui vitijs exuperāt, ita infamamus. Sed de tali quidem affectione poſterius mentio quædam facienda eſt. de vitio autem dictum eſt prius. De incontinentia vero & mollitie, & delicijs nūc eſt differendum: de continentia item & tolerantia. neq; enim quaſi ijdem cum virtute & prauitate habitus ſint, neque vt diuerſum genus, vtraq; harum exiſtimanda eſt. Oportet autem, ſicut in alijs fecimus, ponere ea quæ apparent, & prius dubitare, deinde ita demonſtrare. ac maxime quidem omnia illuſtria & ꝓbabilia circa hos affectus: ſin minus, pleraq;, & præcipua producere debemus. nam ſi ſoluantur ea, quæ difficultatem habent, illuſtria vero & probabilia relinquantur: ſatis erit demonſtratum. Videtur igitur continentia et tolerantia ex bonis & laudabilibus: incontinentia vero & mollicies ex prauis & vituperatione dignis rebus eſſe. Idem quoque eſſe continens & perſtans in conſilio rationis, idem incontinens et è rationis conſilio excedens. atq; incontinens quidem cognoſcens praua eſſe quæ agit, ob affectum tamen agit: at continēs cùm prauas ſciat eſſe cupiditates, ob rationē eas non ſequitur. Temperantem quoq; continentem & tolerantem eſſe dicunt. atq; eum qui eiuſmodi ſit, alij omnem eſſe temperantē aſſerunt, alij minime: & intemperantem incōtinentem, & incontinentem intemperantem confuſe, alij diuerſos eſſe aiunt. At prudētem interdum negant eſſe poſſe incontinentem: interdum nonnullos qui ſint prudentes et callidi, eſſe incontinentes affirmant. adde quòd incontinētes & iræ, & honoris, & lucri etiam dicuntur. Atque ea quidem quæ dicuntur, huiuſmodi ſunt.

DETERMINATIO SEPTIMI TRACTATVS LIBRI NICOMACHIAE ARISTOTELIS.

DIxit. Dicto itaq; de virtutibus moralibus & rationalibus, oportet vt vertamus nos ad genus alterū. Dicimus igitur ꝙ ſpecies, quæ inueniuntur in moribus vituperabilibus ſunt tres, malitia, intemperantia, ferocitas. Contraria autem duorum ex iſtis, intendo malitiam & intemperantiam manifeſta ſunt: malitiæ enim contrarium eſt bonitas vel virtus, & contrarium intemperantiæ eſt temperantia. ferocitatis vero cōtrarium dicendū eſt ꝙ ſit virtus ſuperexcellēs humanam naturam: & eſt virtus, de qua dicitur ꝙ ſit diuina, prout dicimus de quibuſdam hominum ꝙ ſint angelici & diuini propter eminētiam virtutis in eis. Et oportet quidem vt ſit hic habitus cōtrarius ferocitati: eò ꝙ quēadmodū feris non eſt in veritate neq; malitia, neq; virtus: nam hominis hę ꝓprie ſunt: immo eis eſt malitia excedens genus malitiæ humanæ: & propter hoc nominatur homo egrediens ſpeciem ſuam in ſuperfluitate malitiæ, ferinus vel lupinus: ſic cūm Deus nō ſit bonus modo quo homo, immo bonitas eius ſupergrediens eſt genus naturæ bonitatis, quæ eſt homini, nominatur qui pręcellit in hoc habitu & egreditur genus ſuum, diuinus. cūq; ſit iſtarū extremitatum diſpoſitio hæc diſpoſitio, oportet eas contrarias eſſe per naturam. Et propter hoc viri diuini pauci ſunt valde in hominibus: & viri ferini vel lupini pauci ſunt etiam. & ſunt quidem ſecundum plus in hominibus, qui ſunt in diſtantia nota ex parte auſtrali: & ſunt nigri ſiue Æthiopes, et eorum contermini. & etiam ex altera parte Sclaui, & eorū cōtermini. D. & iam inuēta fuit ferocitas in quibuſdam hominum ex parte infirmitatis accidentis eis. D. & ſermo de malitia ferina ingrediens eſt ſub ſermone de malitia vniuerſali: quamuis oportuerit vt propriam faceremus rememorationem iſtius malitiæ ex cæteris malitijs. & iam primitus diximus de virtute et malitia. De quo autem hic loqui volumus, eſt intemperantia & diſſolutio & relaxatio, & eſt obedientia & executio concupiſcentiarum, & de iſtorum oppoſitis: & eſt retentio à concupiſcentijs & tolerātia. non enim oportet æſtimari de iſtis habitibus oppoſitis, intendo continentiam ſui à voluptatibus & incontinentiam, ꝙ intrent ſub oppoſitis, quę ſunt malitia & virtus ex omni modo: intēdo ꝙ continens ſit uirtuoſus, & diſſolutus uitioſus. neq; etiam æſtimandum eſt ꝙ egredientes ſint ab iſtis generibus ex omni modo, donec ſint duæ naturæ & duo genera diuerſa. D. Oportet igitur ut faciamus in perſcrutatione de hoc ſimile ei, quod fecimus in perſcrutatione de eo, quod pręceſſit de iſtis reb⁹. uidelicet ut præmittamus ſermones & orationes dubitabiles, qui componuntur ex propoſitionibus famoſis, deinde ueniamus poſt hoc cum orationibus demonſtratiuis. demonſtrationes enim perfectiores ſunt & nobiliores, quando inducuntur poſt orationes dubitabiles. & hoc neceſſarium eſt ut faciamus aut in omnibus iſtis paſſionibus, de quibus loquimur in hoc libro, aut in pluribus earum, aut in præpollentibus. quando enim inductus fuerit ſermo, per quem diſſoluitur dubitatio, quam neceſſariam fecerunt propoſitiones famoſæ, & in quo conſeruantur etiam illæ propoſitiones, intendo ut nō deſtruuntur in toto, tunc erit in demonſtratione adducta ſufficientia completa. Dixit. Et iam putatur de continentia & tolerantia uel patientia ꝙ ſunt de habitibus uirtuoſis laudabilibus: & putatur etiam de incontinētiæ intolerantia ꝙ ſint de habitibus uituperabilibus. Et ſimiliter putatur cōtinens eſſe ille, qui perſeuerare facit rationem ī eo ꝙ meretur ut abſtineatur ab eo: & ꝙ ille eſt non continens, qui facit non perſeuerare rationem abſtinendo à concupiſcētijs. & hoc quoniam non continens eſt ille, qui ſcit ꝙ operatio eſt mala, et operatur eam. Cōtinens aūt eſt ille, qui poſtquam ſciuerit ꝙ concupiſcentiæ malę, abſtinet ab eis, & non ſequitur concupiſcentiam obediens rationi. Et quidam hominum nominant caſtum continentem & tolerantem, & nominant etiam continentem & tolerantem caſtum. & quidam neutrum nominant nomine alterius. & ſimiliter etiam quidam nominant non caſtum non continentem, & non continentem nō caſtum.

Deus nō eſt bonus modo quo hō: ſed bonitas eius ſuperegrediſ genus naturę humanę.

Demōſtrationes perfectiores ſunt et nobiliores, qñ inducuntur poſt orationes dubitabiles. Vide .1. Cœ.cō.8ſ.

caſtum. et eſt ex hominibus, qui dicit ꝙ nõ caſtus alius eſt à non continente. De prudente autem quidam dicunt ꝙ impoſſibile eſt vt ſit incõtinens. dicũt ergo, omnis prudens continens eſt. & forte dicunt ꝙ inuenitur aliquis hominum prudens in hoc, ꝙ non continet animam ſuam in ira, nec in honorę nec in lucro. D. Hæc eſt ergo ſumma eius, quod dixerũt hoĩes de iſtis rebus.

De continente & incontinente. Cap. II.

DVbitaret autem quiſpiam quo modo recte exiſtimans aliquis agat incontinẽter. Nam vt ſciens quiſpiam agat, aiunt nonnulli fieri nullo modo poſſe. abſurdum enim eſt ſi adſit ſcientia, vt exiſtimabat Socrates, aliud quid dominari, ac quaſi mancipium hominem trahere. Socrates enim aduerſus rationem omnino pugnabat, quaſi nulla eſſet incontinentia. neminem ſiquidem aiebat exiſtimantem præter id quod optimum eſt, agere, ſed ex ignoratione. quæ ſanè oratio ijs aduerſatur quæ euidenter apparent. quęrendumq; eſt circa affectum, ſi ex ignoratione agit quiſpiam, quis ignorationis modus ſit. nam non exiſtimare qui incontinenter agit agenda eſſe ea q̃ agit, ante q̃ in affectu ſit cõſtitutus, manifeſtum eſt. Sunt aũt nõnulli, qui alia concedũt, alia non. ſcientia enim nihil eſſe potẽtius concedunt: illud non dant, pręter id quod viſum fuerit melius, agere neminem. ac propterea inquiunt incontinentem non ſcientiam, ſed opinionem habẽtem à voluptatibus ſuperari. Veruntamen ſi opinio, non ſcientia, neq; valida exiſtimatio eſt, quæ reſiſtit, ſed remiſſa. qualis eſt in ambigentibus: venia danda eſt ꝙ non in his perſiſtat quiſpiam aduerſus vehementes cupiditates. at prauitati, aut alicui ex alijs vituperatione dignis rebus venia non datur. Prudentia igitur reſiſtente id fit: validiſſima enim res ea eſt. ſed eſt abſurdum. fiet enim vt idem ſimul & prudens ſit & incontinens. at facere ſponte prauiſſima quæq; prudentis eſſe nemo diceret. Præterea ad agendum idoneum eſſe prudentem ſuperius demonſtratũ eſt: quippe qui vltimorum quidam ſit, & virtutes reliquas habeat. Adde ꝙ ſi continens ex eo eſt quòd vehementes & prauas habet cupiditates: neque temperans erit continens, neq; continens temperans: propterea quòd neq; quod nimium eſt, neq; prauas habere cupiditates eſt temperantis: ſed tamen oportet. Nam ſi bonę ſint cupiditates, habitus qui prohibet, ne eas ſequamur, prauus eſt: qua re efficietur vt non omnis continentia honeſta ſit. ſi imbecillæ vero ſint & non prauæ, nihil egregium erit: ſi prauæ & imbecillæ, nihil magnũ. Præterea, ſi continentia facit, vt in omni opinione perſiſtamus etiam in falſa, praua eſt: ſi item ab omni opinione exturbat incontinentia, aliqua incontinentia reperietur, quę honeſta ſit vt Sophoclis Neoptolemus ĩ Philoctete. laude dignus enim eſt, cùm in ijs quæ ipſi Vlyſſes ſuaſerat, quia mentiri ægre ferebat, non perſtet. Quin etiam captioſa ratio mentiens, dubitatio eſt. dum enim volunt incredibilia conuincere, vt ſi aſſequuti fuerint, arguti eſſe videantur: facta ratiocinatio dubitatio euadit. vincta enim mens eſt, dum ſtare quidem non vult, propterea ꝙ non placet quod concluſum eſt: quia tamen quo modo ſoluat rationem non habet, progredi nõ poteſt. Euenit autem ex quadam ratione, vt imprudentia cum incontinentia virtus ſit. cõtraria enim agit ob incontinentiam q̃ exiſtimet: mala autem eſſe bona, non eſſeq; agẽda exiſtimat: quare bona & non mala aget. Accedit quòd qui ex eo ꝙ perſuaſus eſt, & ex electione iucũda & agit & ſectatur, melior eſſe eo videretur, qui non ex conſilio, ſed ex incontinentia eadem agit. aptior enim eſt, vt curetur: quippe qui admittere diſſuaſionem poſſit. at incontinẽs ei prouerbio eſt obnoxius, quo dicimus. quando aqua fauces ſtrangulat, quid amplius bibere opus eſt? nam ſi non perſuaſus eſſet ea quæ agit, ſi diſſuaderetur, deſiſteret: nunc autem perſuaſus, nihilo minus alia agit. Inſuper, ſi circa omnia incontinẽtia & continentia verſatur, quis abſolute incontinens erit? nam omnes incontinẽtias qui habeat, eſt nemo. quoſdam autẽ abſolute eſſe dicimus. Ac tales quidem dubitationes incidunt. ex his autem alia tollenda ſunt, alia relinquenda: quippe cùm dubitationis ſolutio nihil aliud q̃ inuentio ſit.

Dubitatiõis ſolutio nihil aliud q̃ inuentio eſt.

DIxit. Et fortaſſis hæſitabitur qualiter poſſit eſſe vt homo videat opinionem ſuam, & non contineat animam ſuam. Iam enim dixerunt quidam hominum ꝙ qui ſciuerit ꝙ quid malũ eſt, nõ eſt poſſibile vt agat ipſum: cùm putetur ꝙ illud quod facit rem, non eſt aliquid aliud ab eo, quod ſcit eam. ſi autem fuerit pars illa, cui eſt ſcientia alia ab ea, quæ continetur, donec homo ſit in hora, qua non continet animam ſuam quaſi liber, in hora autem qua continet quaſi captus: tunc poſſibile eſt vt quis, apud quem eſt ſcientia malitiæ rei nõ contineat animam ſuam ab ea. & ſecundum iſtud fuit ꝙ quidam apud quem eſt ſcientia contineat & quidam non. Socrates autem contradicebat huic opinioni ſermone vniuerſali, dicens ꝙ nec vnus eorum, qui habẽt ſcientiam rei, eſt incontinens: & ꝙ non eſt poſſibile vt faciat aliquis factum prauum niſi propter ignorãtiam. D. ſed huic dictioni contradicunt ea, quæ ſunt apparentia ſenſui. videmus enim quamplurimos habentes ſciẽtiam malitię rei, & tamen non continent ab ea propter paſſionem concupiſcentialem. D. conſyderare igitur nos oportet, ſi fuerit itaq; paſſio ex parte ignorantię ſolum, tunc ablatio ignorãtię cauſa eſt ablationis paſſionis. ablatio vero ignorantię ſcientia eſt, & non inuenietur ſciens incontinens. & ſi fuerit paſſio ex parte potentiæ alterius, tunc erit paſſio cum ſcientia: intendo priuationem continentiæ. & manifeſtum eſt ꝙ apud illum, qui continet ſe, eſt ſcientia eius, à quo ſe continet; antequam

quam

quam veniat ad paſſionem. an autem ſit apud eum ſcietia, quando venerit ad paſſionem, in hoc dubium eſt. Ex hominibus ergo ſunt, qui abſolute dicunt ꝙ putat ſed non ſcit. cùm enim conceſſerint ꝙ nõ eſt res melior ſcientia: incontinens vero vituperabilis eſt, cùm vincant eum voluptates: dixerunt ꝙ incontinens non eſt ſciens, ſed poſſibile eſt vt habeat opinionẽ. Et hoc, quoniam cùm fuerit ei opinio, & non fuerit ſcientia firma prohibitiua ſed debilis, quemadmodum in ebrijs, tunc poſſibile eſt vt patiatur à concupiſcentijs malis. & propter hoc indulgetur iſtis: & proprie quando deſyderia vehementia fuerint, & non ſunt malitioſi, cùm nihil ex malitijs habeat indulgentiã neq; ex vituperijs. Cùmq; hoc ſic fuerit, tunc prudentia illa, quæ prohibet à malitijs, fortis eſt valde. veruntamen quando poſuerimus iſtud, ſequitur etiam inconueniens: & eſt, ꝙ quidã prudentes non continẽt ſe: & nullus dicit quòd prudens faciat aliquid mali voluntarie. Et etiam iam demonſtratum fuit in tractatu, qui eſt ante iſtum, ꝙ prudentia eſt virtus rationalis operatiua: eò ꝙ conſyderat in particularibus: et ꝙ ineuitabile eſt quin contingat ei virtus figuralis. iſtud itaq; eſt, quod accidit dubitationis in eo, qui non continet ſe, an habeat ſcientiam, an non. Quod autem incidit dubitationis in eo qui continet an ſit caſtus an non, eſt iſtud, ſi habuerit continens deſyderia vehementia praua in hora continentiæ ſuæ, tunc continens non eſt caſtus: eò ꝙ qui habet concupiſcentias fortes non eſt caſtus: & caſtus eſt ille, cui non inueniuntur malitię. Amplius ſi continens contineat ſe à deſyderijs directis, tunc habitus prohibẽs ab executione horum deſyderiorum prauus non eſt. igitur omnis continens virtuoſus: caſtus autẽ omnis virtuoſus eſt. Amplius, non erit continens quid precioſum, cùm ſit continens, qui continet ſe ſecundum opinionem viſam ſibi, neq; operaĩ eius diuerſum. opinio enim erit praua, & interdum bona. quædam ergo continentia non erit virtus, ſ. illius, qui continet ſe ſecundum opinionem prauam: & ſi incontinens eſt ille, qui non continet ſe ſecundum omnem opinionem, erit ergo quidam incontinens res virtuoſas, vt ille qui non continent ſe ſecũdum opinionem corruptiuam. Et Ariſto. exemplificat eos per indiuidua famoſa apud eos, laudata ex hoc, ꝙ nõ continuerunt ſe ſecundum opiniones erroneas, & ex eis vituperauerunt propter continentiam ſui ſecundum tales opiniones. Qui ergo nõ potuerit certificari per ſeipſum de opinione falſa, contingit vt non eſſe continentem virtuoſius ſit quàm eſſe continentem. qui enim poteſt certificari de falſitate concluſionis, alligatus eſt, ꝑpter opinionem. nam non eſt in poteſtate alicuius non opinari hoc qđ opinatur. credulitas ergo neceſſaria eſt. Et etiã ille, qui eſt non continens, permutatur ab opinione erronea per quamcunq; modicam hęſitationem accidentem ei, & eſt facilis perſuaſionis: quamuis nõ appareat ei fœditas ſua, & corruptio per ſermonem perſuaſionũ perfecta perſuaſione: eò ꝙ non eſt in electione eius vt appareat ei fœditas ſua, quamdiu non fuerit apparẽtia perfecta, neq; vt ignoret ꝙ ſciũt ex hoc. Accidit igitur ex hoc vt fiat ei, qui non ſit cum continẽtia, virtus. operatur enim contrarium eius quod putat: eò ꝙ non eſt apud eum continentia. & hoc, qm̃ bona interdum opinatur, & nõ facit bonum, aut facit bona et mala ſimul. & hoc ſecundum ꝙ putat de eis. Et erit ſecundum hoc ille, qui requirit res exhilarantes & delectantes, & perſuadetur ei quacunq; modica pſuaſione, melior eo, qui facit hoc per ratiocinationem: eò ꝙ facilius permutabilis eſt ab opinionibus turpibus quàm continens. iſtud ergo, ex quo putatur ꝙ non continens melior ſit continente, quanto magis ne ſit continentia virtus. veruntamen qui non continet ſe, diuerſus eſt legi in fine vituperij. qui enim diuerſus eſt legi huic, non inuenitur remedium per quod poſſit rectificari. & eſt vniuerſaliter, quemadmodum dicitur in prouerbio, quãdo aqua ſuffocauerit, tunc quid erit bibendum ſuper eam? et eſt hoc falſum ſic, eò ꝙ res naturalis exigit ꝙ, quando credit homo rem aliquam, operetur ſecundum credulitatem illam: &, quando variata fuerit illa credulitas, abſtineat ab operatione: & qui eſt non continens, dum retinet ſe ab operatione, nõ eſt creditio eius ad neceſſe eſſe huius operationis magis quàm fuit ante, dum non cõtinebit ſe. Et propter hoc non eſt differentia inter eius duas diſpoſitiones, niſi ꝙ non agit ipſum in vna duarũ diſpoſitionum, & agit ipſum in ſecunda. D. Et etiam de quo perſcrutãdum eſt in re continentiæ eſt, quoniã, ſi non inueniantur continens, & non continens in omnibus actionibus, tunc in qua earum eſt continens & non continens abſolute, & in qua earum non. apparet enim ꝙ non continentia & continentia dicuntur ſecundum modum vnum de omnibus rebus. neq; continẽs & incontinens dicuntur de omnibus ſecundum modũ vnum. & hoc, quoniam de quodam hominũ dicimus ꝙ non continens abſolute, & de quodam etiam ꝙ continens abſolute. de quodam autem dicitur hoc cum determinatione, vt non continens iræ, aut continens iræ. D. Species igitur dubitationum, quę incidunt in his rebus hæ ſunt, & ſpecies aliæ ſimiles his.

Quonam pacto incontinentes agant. Cap. III.

PRimum igitur conſyderandum eſt, vtrũ cognoſcentes nec'ne, agant, & quo modo cognoſcentes. deinde circa quæ incontinens et continens, hoc eſt vtrum circa omnes voluptates & ægritudines, an circa definitas aliquas ſtatuendus ſit. tum vtrum continens & tolerans idem ſit, an diuerſus. & ſimili modo de cæteris quæ cognata contemplationi huic ſunt. Initium autem conſyderationis eſt, vtrum continens & incontinens in eo quòd circa quædam, an in eo quòd quodam modo verſantur, habeant differentiam. id autem qđ dico tale eſt: vtrum incontinens ex eò quòd circa talia verſatur tantummodo, ſit incontinens, an ex eò quòd quodam modo verſatur, an non, ſed ex vtriſq;. Deinde an incontinentia & continẽtia circa omnia verſetur, nec'ne. qui enim abſolute eſt incontinens, non circa omnia verſatur, ſed circa quæ intemperans: neq; abſolute ad ea ſeſe habet: idem enim cũ intemperãtia eſſet: ſed eò ꝙ hoc modo habet: ille enim ex electione ducitur præſentem voluptatem ſemper eſſe perſequendam exiſtimans: incontinens vero cùm non exiſtimet, perſequitur. Nam ſi vera opinio, & non ſcientia ſit, ex qua incontinenter agunt homines, nihil ad rationem id refert: cùm nonnulli ex ijs qui opinantur, non ambigant, ſed certo ſe ſcire exiſtimẽt. Si igitur opinantes propterea quia leuiter credũt, magis quàm ſcientes præter exiſtimationem ſuam agent: ſcĩetia ab opinione nihil differet. nõnulli enim ſunt, qui nihilo minorem ijs quę opinantur, quàm alij ijs

quæ

quæ ſciunt, fidem adhibeat. id Heraclitus oſtẽdit. Sed quoniã duobus modus ſcire dicimus: tam enim dicitur ſcire, qui habet ſcientiam & ea non vtitur, quàm qui vtitur: differẽtia erit, ſiquis agat ea quę non debet, dum habet quidem ſciẽtiam, ſed non contemplatur, & dum habet, & contemplatur: hoc enim videtur abſurdum: ſed nõ dum non contemplatur. Præterea cùm duo propoſitionum modi ſint, nihil vetat, quo minus qui vtraſq; habet, præter ſcientiam agat, dum vniuerſali vtitur, & non particulari. particularia enim ea ſunt, quæ in actionem veniunt. Diuerſum autem eſt vniuerſale: alterum enim in ipſo, alterum ĩ re eſt: vt omni homini ſicca conferre: & ipſum eſſe hominẽ: vel ſiccum eſſe quod huiuſmodi eſt: an vero hoc huiuſmodi ſit, aut non habet, aut non operatur. Ex his igitur modis incredibile eſt quanta differentia futura ſit: vt ſi ita cognoſcat quiſpiam, nihil abſurdum: ſin aliter, mirandum videatur. Ad hæc habere ſciẽtiam alio modo contingit hominibus, quàm dictũ ſit. nam dum habet quis, & ea nõ vtitur, diuerſum eſſe habitum videmus: vt & habere quodam modo & non habere videatur: cuiuſmodi eſt qui dormit, qui furit, qui vino oppreſſus eſt. ita autem affecti ſunt etiam illi qui in perturbationibus ſunt conſtituti. iræ enim & venereorum cupiditates, nonnullaq; huiuſmodi corpus etiam manifeſte immutant, quoſdamq; in furores inducũt: vt pateat ſimili modo affectos incontinẽtes dici oportere. Quòd autem verba ex ſcientia dicant, id argumentum nullũ eſt. qui enim ſunt in his affectibus conſtituti, demonſtrationes, & carmina Empedoclis dicunt: qui item primum didicerunt, connectunt quidem verba, nondum tamen ſciũt. cognatum enim, ac coalitum eſſe oportet: ad quod tempore opus eſt. Quocirca eos, qui incontinenter agunt, ita dicere exiſtimandum eſt, vt illi faciunt, qui hiſtrionis munere funguntur. Adde quòd ita quoque naturali quadam ratione inſpicere cauſam quiſpiam poſſet. altera enim vniuerſalis opinio eſt: altera de particularibus rebus, quibus præſidet ſenſus. quãdo autem ex ipſis vna euaſerit: alibi quidem enunciet anima, in effectiuis vero, agat ſtatim, neceſſe eſt. vt, ſi omne dulce guſtãdum eſt, hoc autem eſt dulce, vtpote vnum quoddam ex particularibus: neceſſe eſt vt qui poteſt, & non prohibetur, ſimul hoc quoque agat. Quando igitur vniuerſalis opinio ineſt, quæ prohibeat guſtare: altera vero, quæ omne dulce ſuaue eſſe dicat: hoc autem eſt dulce, atq; hæc eſt, quę operatur: forte vero adeſt cupiditas: illa quidem fugiendum eſſe ait, cupiditas ducit: quippe cùm mouere vnumquodq; ex mẽbris queat. Quare fit vt ex ratione quodã modo & opinione incontinẽter quiſpiam agat: q̃ quidẽ opinio non per ſe, ſed ex accidẽti contraria ſit. cupiditas enim, non opinio rectæ rationi contraria eſt. Vnde etiam beſtię incontinentes propterea nõ ſunt, quia particularium imaginationem & memoriam habẽt, non vniuerſalium exiſtimationem. Quo modo vero ſoluatur ignorantia, & incontinens rurſus efficiatur ſciens: eadem ratio eſt, quę & de temulento et dormiente, nõ propria huius affectionis. quæ quidem à naturæ indagatoribus audiẽda eſt. Quoniam autem vltima propoſitio eſt expoſitæ ſenſui rei opinio, actionumq; domina eſt: hanc vel non habet, qui in affectu eſt conſtitutus, vel ita habet, vt non tamen eo quòd habet eam liceat ſcire, ſed dicere duntaxat, non ſecus ac vino oppreſſus Empedoclis carmina. proptera item quòd vltimus terminus non eſt vniuerſalis, neq; ita vt vniuerſalis ſcientiam efficere videtur. Atq; id qđ quærebat Socrates videtur contingere. non enim affectus exiſtit pręſente ea, quæ videtur * proprie eſſe ſcientia, quippe quæ neque ipſa ex affectu diſtrahatur: ſed pręſente ea quę ſenſiua eſt. Vtrum igitur cognoſcens nec ne, & quo modo cognoſcens agere incontinenter quiſpiam poſſit, hactenus dictum ſit. * 2. l. domina

DIxit. Quando igitur voluerimus firmare ſuper veritatem in omnibus his rebus, oportet vt inquiramus ſermones, qui tollant quaſdam iſtarum rerum, & dimittant quaſdam earum: intendo qui tollant partem falſam ex vnoquoq; iſtorum contrariorũ: & an ſolutio hæſitationis eſt inuentio partis veræ in vnoquoq; iſtorũ ſermonũ cõtrariorum. Perſcrutemur ergo primo an ille, qui eſt non continens, ſciens ſit, an non. & ſi ſciens, qualiter ſcit, & eſt non continens. Deinde perſcrutemur ſecundo in quibus actionibus oportet vt ponãtur continens & non continens: intendo an oportet vt ponantur in vnoquoq; cõtriſtabilium & delectabilium, an in quibuſdam ſpeciebus eorum definitis: & an continens & tolerans eſt res vna, an vnumquodq; eorum alterum eſt à ſocio ſuo. Et ſimiliter perſcrutemur in re eorum, de quibus earũ perſcrutationi cognata hæc eſt perſcrutatio, & dependet ab ea. Ea aut, de quibus perſcrutantur ex re continentes & non continentes, duo ſunt. primum, an continens & non continens ſint in rebus vnis eiſdem, intendo in actionibus vnis eiſdem: an ergo continens et non continens ſunt in omnibus actionibus, an quibuſdam earum. De re nempe continentis patens eſt q non dicitur ſecundum vnam intentionem in omnibus rebus. & hoc, quoniam abſolute dicitur in rebus, in quibus eſt caſtitas vel temperãtia eodem modo non continens. ſi enim diceretur continens abſolute de rebus, quę ſunt extra actiones, in quibus ſit caſtitas, contingeret vt de quo dicitur ex iſtis actionibus non continens, diceretur de eo nõ caſtus etiã. & hoc, qm̃ nõ continẽs abſolute dicitur qdẽ de eo, qui non eſt caſtus. & ſi res ſic ſe habeat, tunc non continens dicetur quidẽ de rebus, quæ ſunt extra actiones caſtitatis cum determinatione, i. non continens irę, aut non continens amo

ris

ris pecuniæ. niſi enim in iſtis eſſet continentia, eſſet delectabile præſens ex ipſis electum apud vnumquenqꝫ. D. Quoniam autem ex arbitratione occulta, quæ non eſt ſcientia, ſed opinio vel putatio, interdum fit continentia, tunc non eſt in hoc diuerſitas: eò ꝙ multi ex habentibus arbitrationes, qui ſunt putationes, non dubitant in eo quod videtur eis de hoc: immo putãt ꝙ illud quod apud eos eſt ſcientia, ſit veridica. & propter hoc inuenimus ex iſtis qui operãtur amplius, quàm operatur habens ſcientiam. Si ergo habentes putationem cũ hoc ꝙ operãtur plus quàm operetur ſciens, eò ꝙ credulitas ipſorum non eſt minor credulitate ſcientis, interdum faciunt diuerſum eius quod vident, intendo ꝙ putant: tunc ſciens interdũ faciet diuerſum eius quod ſcit. ſed inuenimus plures in habentium putationes credentium ꝙ ſint ſciẽtia exquiſita faciẽtes diuerſum eius qđ putant: neceſſarium eſt ergo vt aliquis, apud quem eſt ſcientia: interdum agat diuerſum ſuæ ſcientiæ. D. & iſtud eſt, qđ arguit talis vir Heraclitus, cuius fecit memoriam ex Antiquis in hoc, ꝙ non continens ſit ſciẽs. D. Et tamen diſtinctio in hoc eſt. quoniam cùm habẽs ſcientiam dicatur dupliciter, vno modo de vtente ſcientia, altero de non vtẽte: vt ſit malus ille, apud quem eſt ſcientia & non vtitur ea, nõ ille apud quem non eſt ſciẽtia penitus: manifeſtum eſt ꝙ non continens vituperabilis eſt: eò ꝙ habet ſcīam, & non vtitur ea. Scīa ergo inuenta cũ incontinẽtia eſt ſcīa dicta de non vtente, nõ de vtente: et etiam eò quòd ſciens eſt equidem habens ſcientiam, quando fuerit ei actu ſpecies ſyllogiſmi ambarum. veruntamen interdum habet ambas, & operatur ſecundum non ſcientiam. & hoc eſt, quando fuerit ſciens propoſitionem vniuerſalem vſu tantum, & particularem abſqꝫ vſu: propterea ꝙ operatio non eſt niſi in particularibus. Et hoc, quoniam non eſt poſſibile vt ab vniuerſali fiat operatio alicuius: eò ꝙ quiddam eius in mẽte eſt, quiddam extra animam. propoſitio autem particularis eſt illa quæ agit. verbi gratia quoniã apud quem fuerit ſcientia ꝙ res ſiccæ conuenientiores ſunt omni homini, & non fuerit vſus propoſitione dicente ꝙ ipſe homo non recipiet res ſiccas: ſed quando fuerit huiuſmodi inuentũ homini alicui, & dixerimus ꝙ non eſt factum diuerſum ſcientię factoris: tunc aut dicemus de iſto ꝙ non habet ſcientiam, aut ꝙ nõ facit diuerſum ſuæ ſcientiæ. dubitatio ergo incidens in iſto eſt quidem propter diuerſitatem intẽtionum, de quibus dicitur nomen ſcientię. Iam ergo patet ex iſto ꝙ non eſt impoſſibile vt inueniatur actio diuerſa ſcientiæ: & iam etiam inuenimus diſpoſitionem ſcientialẽ in eis, qui non vtuntur ea, diuerſificari donec miretur de hoc. Et putatur nomen ſciẽtiæ dici modis alijs præter duos modos prędictos. videmus enim ꝙ diſpoſitio ſcientialis, quæ non eſt in vſu, diuerſificatur in inuentione ſua in vigilante & dormiente, & in demente & ebrio. Cùmqꝫ ſit ſic, tunc ſecundum iſtum modum inueniuntur diſpoſitiones ſcientiales in dominis concupiſcentiarum, qui non reguntur ſecundum ſuas ſcientias, vt iracundi & voluptuoſi. & quædam diſpoſitionum permutant corpora permutatione manifeſta, quanto magis ſcientiam. & cùm non fiat operatio à diſpoſitionibus ſciẽtialibus ſic ſe habentibus, manifeſtum eſt ꝙ oportet credere ꝙ diſpoſitiones ſcientiales, quę ſunt in eis, qui non continẽt ſe, taliter ſe habent: intẽdo vt in ebrijs & dementibus. D. De hoc ꝙ dicetur ꝙ orationes virtutis ſint ipſa virtus, nõ habemus ſignum penitus. etenim illos, quibus ſunt iſtę occaſiones ex ipſis vt deſyderoſos naturaliter inuenimus venientes ex his cum demõſtrationibus ſuper actiones virtutes, et introducũt exhortationes Empedo. & aliorum, quæ continent inſtigationes ad virtutes abſqꝫ hoc ꝙ operẽtur aliquid ex his: eò ꝙ ille qui operatur ſecundum hoc quòd ſcit de virtutibus, indiget in hoc aſſuetudine, & non præparatur ei adeptio huius aſſuetudinis, niſi in tempore cui ſit quantitas. Et cùm hoc totum ſic ſit, tunc oportet vt credamus quòd ſcientia apud illos, qui non continent ſe, eſt vt ſcientia illorum, qui ſuccedũt occaſionibus. D. Et forſitan patebit hæc intentio etiam, quãdo perſcrutatum fuerit de hoc ex ipſis, q̃ dicta ſunt in ſcientia Naturali. illic enim iam demonſtratum fuit ꝙ apprehenſio, quæ eſt rationis, eſt vniuerſalis, & q̃ eſt phantaſiæ, eſt particularis, i. in particularibus: quorum melius eſt motiuum, eò ꝙ bonum: & peius motiuum, eò ꝙ delectabile ſolũ. duæ ergo opiniones ſibi cõtradicẽtes ſunt naturaliter. Quãdo ergo conueniunt ambę opiniones in re aliqua: intendo opinionem vniuerſalem, quę eſt ex parte ĩtellectus, & particularem quæ eſt ex parte concupiſcentiæ: tunc oportet ꝙ dicatur ꝙ comprehẽſio concluſionis ex duabus opinionibus eſt ſecundum fortunam: eò ꝙ earum conuenictia per fortunam eſt: & oportet vt ſit actio ſtatim ſequens comprehenſionem cõcluſionis. vt ſi apud nos fuerit opinio, quoniam expedit vt guſtetur omne dulce: & cognoſcamus per ſenſum, ꝙ hoc dulce: ſtatim guſtabimus ipſum, dũmodo nõ ſit aliquid prohibẽs. cùm vero fuerit opinio vniuerſalis prohibens guſtationem vt ſciamus ꝙ omne dulce mouet choleram: & ſit apprehenſio huius, ad quod innuitur fiens per ſenſum, quoniam dulce mouens ad ipſum, tunc motio rationis erit hæc contraria motioni concupiſcentiæ. quæ ſi vicerit, erit non continentia cum exiſtentia ſcientię. Erit igitur non continentia interdum cum ratione, quando fuerit ratio conueniens concupiſcentiæ: & interdum non erit, quando fuerit aduerſans ei. et non continẽtia, quæ eſt contraria per ſe opinioni ſanæ, eſt illa, quę fit ex parte concupiſcentiæ ſolum: illa vero, quæ fit ex parte ambarum ſimul, intendo rationem et concupiſcentiã, non eſt contraria rationi ſanæ per ſe, licet per accidens. D. & propter hoc ꝙ incontinentia fit, quando concupiſcẽtia contraria fuerit opinioni vniuerſali, non dicimus ꝙ feræ habeant incontinentiam, cùm non ſit eis apprehẽſio uniuerſalis: & eſt quidem eis apprehenſio particularis, & eſt phãtaſia, & memoria. D. Cùm itaqꝫ eũ, qui non continet ſe, iam uicerit concupiſcentia ipſius: tunc quomodo eſt poſſibile ut ſit ſciens, niſi ſicut dicimus in ebrioſo et dormiente ꝙ eſt ſciẽs? et huic occaſioni, quę eſt uictoria concupiſcentiæ, non eſt terminus unus motus: oportet ergo ut requiramus notitiam eius à domino ſcientię Naturalis. Et propter hoc eſt, ꝙ dicimus ꝙ dominus huius occaſionis, aut non ſcit propoſitionem maiorem, quæ eſt caput ſyllogiſmi, & cauſa actionum honorabilium: aut ſi ſcit, erit hoc per modum deficientem, donec nõ ſciat qualiter non ſcit eam: ſed loquitur cum ea, ſicut loquitur ebrius ſermones Empedoclis inſtigatiuos ad uirtutes: eò ꝙ non eſt ei ſcientia neqꝫ opinio uniuerſalis, ex parte cuius putat ꝙ uniuerſale ſimiliter particulari: intẽdo ꝙ non diſtinguit extremitatem maiorem & minorem in ſyllogiſmo: neqꝫ ordinat in ſe ipſo ordinatione vera ducente ad ſcientiam propter victoriam concupiſcentiæ. Et ex hinc videtur ꝙ dictio ſit vera per aliquem modorum. etenim non fit hoc occaſio ei, de quo putatur ꝙ ſciat ſciẽtia veridica: neqꝫ inuenitur in ſcientia uenuſta iſta occaſio. D. Hæc ergo q̃titas dictionis de eo, qui nõ cõtinet ſe cum ſcīa & ſine ſcīa, & qualiter ſcit et non continet ſe, ſufficiens eſt hic.

enim l.l

Nõ eſt poſſe vt ab vlī fiat operatio alicuius: ſed ꝓpoſitio ꝑticularis eſt illa, quę agit.

Circa quæ continens & incontinens verſetur. Cap. IIII.

IAm vero vtrum aliquis abſolute incontinẽs ſit, an omnes ex parte: et ſi ſit, circa quę verſetur, dicendum deinceps eſt, Circa voluptates

ptates quidem & dolores continentes & tolerantes, necnon incõtinentes & molles verſari pſpicuũ eſt. Quoniã vero ex ijs, quę voluptatem afferunt, alia neceſſaria ſunt, alia eligenda quidẽ per ſe, ſed eiuſmodi tamen vt exceſſum etiam habeant: neceſſaria quæ ad corpus ſpectant, cuiuſmodi ſunt alimẽtum, veneris vſus, ac cętera huiuſmodi corporalia, circa quę temperantiam & intemperantiam conſtituimus: non neceſſaria, ſed per ſe eligẽda, victoria, honor, diuitiæ, ac reliqua talia, quæ bona ſunt & iucunda: eos qui in his præter rectam rationẽ quæ in ipſis eſt, abſolute quidẽ incontinentes non dicimus: ſed addentes pecuniarum, lucri, honoris, iræ incontinentes appellamus, & nõ abſolute: vtpote diuerſos, & qui ex ſimilitudine dicãtur. Non ſecus atq; ille homo dicebaẽ qui in Olympijs vicit. illius enim communis ratio à propria parum diſtabat: ſed diuerſa tñ erat. Cui rei id ſignũ eſt, qđ incontinẽtia, non vt error tãtum, ſed vt vitium quoddam, quod aut abſolute, aut ex parte aliqua ſit, vituperatur: horum autem nemo. ſed illorum qui circa corporales fruitiones verſantur, circa quas temperantẽ & intemperantem exiſtere diximus, qui non ex electione, ſed præter electionem & conſiliũ exceſſus & iucũdorum ſectatur, & moleſtorum fugit, famis videlicet, ſitis, caloris, frigoris, cęterorumq; oĩum, q̃ ad tactũ guſtatumq; ſpectant: is non cum additione, ꝙ circa hæc ſcilicet ſit, verbi cauſa irę, ſed abſolute tantummodo incontinens dicitur. Indicio illud eſt: nam intemperãtes circa has, non circa aliquã ex illis dicuntur. & propterea incontinentem & intemperantẽ, continẽtem item & temperãtem non ex illis quempiam in eodem conſtituimus, propterea ꝙ circa eaſdem quodam modo voluptates, doloreſq; eoſdẽ verſentur. quanq; hi circa eadẽ quidẽ vtriq; verſantur, non tñ eodem modo: illi enim eligunt: hi non eligunt. Vnde magis intemperãtem eũ diceremus, qui vel nihil, vel leuiter cupiens & exceſſus ſectatur, & dolores mediocres fugit; q̃ hũc qui propterea idem facit, q̧a vehemente cupiditate afficitur. quid enim faceret ille, ſi aut valida aliqua cupiditas, aut ĩ neceſſariarũ rerum inopia vehemẽs dolor inceſſeret. Quoniam vero ex cupiditatibus & voluptatibus alię ſunt ex ijs, q̃ genere ſunt honeſta ac proba: nam iucũdorum nõnulla natura ſunt expetenda, alia his cõtraria, alia media, ſicut prius diuiſum à nobis eſt: vt pecuniæ, lucrum, victoria, & honor: in oĩbus porrò & talibus, & medijs, nõ quia afficiuntur, & cupiũt, & amant, vituperãtur homines: ſed quia quodam modo, afficiuntur, & excedunt. Icirco quicunque præter rationem vel ſuperantur, vel aliquid ex ijs quæ natura ſunt honeſta & bona, perſequuntur. vt illi qui circa honorem magis quàm oporteat, ſtudent, vel circa filios & parentes: bona enim hæc ſunt, & qui circa ea ſtudent, laudari conſuerũt: ſed in his tamen exceſſus etiam quidam eſt, ſiquis quemadmodum Niobe aduerſus Deos pugnaret: aut erga patrem ita eſſet affectus, vt Satyrus qui patricola appellabatur. valde enim ĩſanire videbatur. Nulla igiẽ circa hæc prauitas exiſtit ob id quod dictũ eſt: propterea ꝙ vnumquodq; per ſe eſt ex ijs quę natura ſunt expetẽda: praui tñ & fugiendi exceſſus ipſorum ſunt. ſimili modo quoq; neq; incontinentia, quippe cùm incontinentia non modo fugienda, verũ etiã ex ijs ſit, quæ vituperatione digna habentur. ex affectus tñ ſimilitudine incontinentiã adiũgentes circa vnumquodq; dicũnt. vt malum medicum, malum hiſtrionem, quem abſolute malum nullo modo vocarent. Quemadmodum itaq; neque hic propterea quòd vnumquodque ipſorum non vitium, ſed proportione ſimile eſt: ita videlicet etiam illic exiſtimandum eſt incontinentiam & continẽtiam eam duntaxat eſſe, quæ circa eadem, circa quę temperantia verſatur, & intemperantia. nam circa iram per ſimilitudinem dicimus: vnde etiã addentes iræ incontinentem, ſicut honoris, & lucri appellamus.

Dixit. Si aũt inueniatur incontinens abſolute in ſpecie vnà aut in multis, tunc q̃ ſunt illa vna, aut quæ ſunt illæ multę, & de hoc loquamur. Manifeſtũ eſt aũt ꝙ actiones eorũ qui continent ſe, & ſunt tolerãtes ſiue patientes, & eorum qui non continẽt ſe, & ſunt diſſoluti vel lubrici, ſunt circa delectationes & triſtitias. Attamen quædam rerum, quæ faciunt delectationem & triſtitiam, ſunt de neceſſitate: & q̃dam earũ cum electione non neceſſarię: et quibuſdã iſtarum eſt ſuperfluitas, & quibuſdam nõ. neceſſariarum aũt q̃dam ſunt corporales, et q̃dam aĩales. corporales vt deſideria, quę ſunt in nutrimento, & ſiľr q̃ proportionantur ſenſui tactus: de quibus diximus in præcedẽtibus ꝙ circa ea eſt caſtitas et non caſtitas, vel temperantia & intemperãtia. Et aĩales neceſſariæ ſunt, vt victoria, & honor, & diuitiæ. & iſtæ ſunt neceſſariæ vno modo, & electiuę alio modo. De illis aũt, qui excedunt in hoc genere, intẽdo aĩale, q̃titate & ęquale, non dicitur ꝙ incontinentes abſolute ſint, ſed ꝙ incontinẽtes circa lucrum, aut honorẽ, aut victoriam, aut iram. & ſiľr non dicitur etiam de eis non continens, ſm ꝙ iſtæ ſpecies intrantes ſunt ſub nõ continente vniuerſali: donec ſit non continens intentio vna dicta de oĩbus iſtis ſpeciebus. Deinde diſtinguitur vnaquæq; ab ipſis diſtinctione appropriãte ipſam. & potior ſignificationum ſuper hoc eſt, ꝙ non continens abſolute nõ vituperatur per hoc, ꝙ peccet in facto ſuo tm̃: ſed etiam ꝓꝑ hoc, ꝙ iniurians ſit ſibi ipſi abſolute: ideoq; vilipenditur ab oĩbus. Qui aũt proportionatur ab illa, intendo victoriam, lucra, & quod ſimulatur eis, non eſt vilis apud quenq;. Neq; etiam de eo, qui vtitur delectationibus corporalibꝰ, ad quas proportionatur nõ caſtus, dicitur incõtinens, q̃diu requiſierit res exhi-

larantes neceſſarias, & fugerit res cõtriſtantes: vt ſunt fames, & ſitis, & alia ab his, quæ proportionantur ſenſui tactus & guſtui: ſed dicitur qdẽ incontinẽs in his, qñ cõcupiuerit ex his hoc, quod eſt ab electiõe, vt colores coquinales varios, et multimodos ſapores, cũ ſcia eius, ꝙ hęc damnifera ſunt. neq; dicitur incontinens in iſtis, ſicut dicitur in ira. abſolute enim dicitur ĩ iſtis: in ira vero cũ determinatione: intẽdo incontinens irę. Et huius ſignũ eſt, qm̃ incontinens in concupiſcentijs proportionatis ſenſui tactus & guſtus dicitur diſſolutus. & pp hoc oportet vt ponamus non continentẽ & non caſtũ, & caſtum & continẽtem in delectationibus et triſtitijs vnum & idem. & incontinẽs in iſtis etiam diuerſificat̃. quoddam enim eſt ex electione, et quoddã eſt ex victoria concupiſcentiæ. Ideoq; dicimus, ꝙ nõ caſtus magis eſt quis, qñ fuerit debilis concupiſcentiæ: eò ꝙ nõ caſtitas qdem fit tunc ex parte electionis purę: & vt hoc eſt fugere à contriſtabilibus paruis, & quęrere exhilarãtia modica. qui vero deſyderat vehemẽs deſyderiũ, ignoſcẽdum: & proprie, qñ acciderit ei hoc in rebus neceſſarijs. Et deſyderiorum & delectationum q̃dam ſunt bona virtuoſa abſolute: eò ꝙ quoddã delectabile eligibile eſt naturaliter: & quoddã contrarium huic, intẽdo malum abſolute: & quoddam inter hoc, vt deſyderium lucrandi diuitias, & honoris, & victoriæ, et quod ſimilat̃ iſtis ex medijs. & hoc, qm̃ huiuſmodi media nõ vituperantur ſm ſuũ vniuerſum: intẽdo ſm modũ quo ſunt deſyderiũ pecuniæ, aut honoris: & vituperant̃ ſm modũ ſupfluitatis et defectus. Et pp hoc oẽs, qui retinẽt ſe magis q̃ oportet à deſyderijs, & ſolliciti ſunt ĩ inquiſitione rerũ, q̃ ſunt per naturam conferẽtes & bonę: vt illi qui ſtudioſos exhibẽt ſeipſos in inqſitione honoris, & filiorum, & pecuniæ: cõmendãtur & non vituperantur. veruntñ in hoc eſt exceſſus quis: vt in regibus, q occidũt filios ſuos, vel patres cauſa ingrendi principatũ. Cũq; ſic ſit, tũc non eſt vnũ ex iſtis ſm vniuerſum naturę ſuę malum: malitię aũt naturaliter ſunt illę, à qbus fugitur ſm vniuerſum ipſarũ, & ſunt in fine vituperationis. & ſiſr nõ caſtitas vel intemperantia non eſt qdem ſolũ ex his, à qbus fugiendũ, ſed ex vituperabilibus: verũtamẽ poſtq̃ fuerit exceſſus ĩ iſtis ens paſſio, ſm ꝙ nõ oportet dicĩ de ipſo abſolute nomẽ non virtutis, intendo malitię. attamen nõ dicitur nomen iſtud, intẽdo nomen malitiæ, de vnoquoq; ex ipſis abſolute, ſed cũ determinatione. Sicut ergo nõ dicitur hoc nomẽ malitiæ, eò ꝙ ſit hæc malitia abſolute, ſed eò ꝙ ſunt hic res proportionatę malitiæ: ſic dicitur nomẽ malitię de exceſſibus ĩ iſtis rebus, quarũ ſubſtãtia bonũ per modũ ſimilitudinis & ꝓportionalitatis. & ex quo ſunt nõ continẽtia & nõ caſtitas malitiæ abſolute, eſt neceſſe vt ſit continẽtia et incontinentia in rebus, in quibus inuenitur caſtitas et nõ caſtitas. qui aũt non continet ſe circa irã, dicetur qdem de eo nõ cõtinens ſm ſimilitudinem nõ continentis circa res, in qbus nõ eſt caſtitas. et pp hoc non abſolute dixerunt de ipſo nomen incontinentis, ſed dixerunt incõtinentem irę. & ſimiliter fecerunt in honore & lucro: intendo in illo, qui eſt in exceſſu circa illa.

Circa iucunda præter naturam non eſſe incontinentiam, eiuſq; duas eſſe ſpecies. Cap. V.

CVm aũt nonnulla iucunda natura ſint, atq; ex his alia abſolute ac ſimplr, alia ꝓ generibus animalium atq; hoĩum: nonnulla vero nõ natura, ſed partim ex lęſionibus, partim ex cõſuetudine, partim etiam ob naturas prauas huiuſmodi ſint: circa quoq; horũ ſingula inſpicere ſimiles habitus poſſumus. Dico autẽ ferinos: cuiuſmodi erat ea mulier, quã grauidarum ventres reſcindere, atq; inde fœtus comedere conſueuiſſe inquiũt. vel ea, quibus aiũt quaſdam efferatas circa Pontum nationes oblectari. alios enim crudis, alios humanis carnibus veſci, alios ſibi inuicem infantes ad epulandum mutuare perhibent, vel quod de Phalaride dicitur. Atq; hi quidem ferini habitus ſunt. alij vero nonnullis ex morbo & inſania contingũt: vt illi, qui matrem mactauit, & in cibum ſumpſit: qui item conſerui iecur comedit. alij item morboſi ſunt, vel ex conſuetudine: vt pilorum euulſiones, vnguiũ roſiones, carbonum etiã & terræ comeſtiones: pręterea venereorum vſus cum maribꝰ: id quod tum natura, tum conſuetudine euenit, quemadmodũ illis qui à pueritia cõſueuerunt. Quibuſcunq; igitur in cauſa eſt natura, eos incontinẽtes appellaret nemo: ſicut neq; fœminas, ꝙ non ſubagitent, ſed ſubagitentur: ſimili modo neq; eos qui ex cõſuetudine morboſe ſeſe habent. Ac cùm habet quidem vnumquodq; horũ quiſpiam, vitij terminos excedit, perinde atq; immanitas ac feritas: cùm habet tamẽ & vel ſuperat, vel ſuperatur, ea neq; continẽtia abſolute, neq; incontinẽtia eſt, ſed ex ſimilitudine. ſicut etiam ille qui circa iram affectus eſt, non incontinẽs, ſed hoc modo affectionis incontinens dicendus eſt. Omne enim excedens vitium & imprudentia, & timiditas, et intemperantia, & acerbitas partim ferinum eſt, partim morboſum. Qui nanq; talis natura eſt vt oĩa timeat, etiam ſi mus obſtrepuerit, ferina is timiditate timidus eſt. quidam etiam felem ex morbo timebat. ex imprudẽtibus item qui irrationabiles ſunt, et ſenſu tantũmodo viuũt, ferini habentur: cuiuſmodi nonnullæ longinquorum Barbarorũ nationes ſunt. Qui autẽ ex morbo aut comitiali, aut inſania idẽ faciũt, morboſi ſunt. Fieri vero põt vt ex his aliqua interdum quiſpiam habeat tantum, & non ſuperetur. quemadmodum ſi Phalaris cupiens infantem edere, ſe cohibuiſſet: vel ad venereorum nefariam voluptatẽ incitatus, quiſpiam. fit etiã, vt non ſolũ habeat hæc aliqs, verũ etiã ſuperetur. Quemadmodũ igit̃ prauitas, q̃ hoĩ conuenit, abſolute prauitas dicit̃, q̃ vero cum additione appellatur, nõ abſolute, ſed ferina, vel morboſa prauitas vocatur: eodẽ modo eſſe incontinentiã patet aliam ferinam, aliã morboſam. abſolute vero ſolam eam, q̃ intẽperantię humanę correſpondet. Incontinentiã itaq; & continentiam circa ea tm̃ verſari, circa quæ intemperantia & temperantia, circa alia vero aliam incontinentię ſpeciem eſſe, quę non abſolute, ſed per trãſlationẽ ita dicat̃, ꝑſpicuũ eſt.

Dixit.

DIxit. Et cum delectationum q̄dam ſint per naturā & q̄dam non ſic: & quæ per naturam quædam inueniuntur ſic abſolute; intēdo vniuerſitati animalium & hominibus: & quædam appropriantur quibuſdam ſpeciebus aīalium & modis hoīum: & non per naturā, quædam propter amentiam & ęgritudinem, & q̄dam propter conſuetudinem, & quædam propter naturam malam ferinam: tunc manifeſtū eſt ꝙ diſpoſitiones malæ contrariæ ſunt ſpeciebus iſtarum delectationum, & ꝙ ipſæ ſuperfluunt per ſuperfluentiam iſtarum rerum: intendo inueniuntur ſm earum naturalitatem. D. Et intelligo quidem per delectationes ferinas, vt illius de qua narratur ꝙ ſcindebat ventres pręgnantium, et comedebat embryones. & vt dicunt ꝙ quidā hoīum facti ſunt ſylueſtres in confinio talis villæ, ſcilicet Ponti. quorum q̄dam amabant comeſtionem carnium crudarum, & q̄dam carnium humanarum, & quidam inuitabant viciſſim quoſdam ad conuiuia facta ex embryonibus filiorum ſuorum: intendo ꝙ inuitabant et reinuitabantur. D. Oīa igitur hæc facta feralia ſunt & lupina: & quædam eorum fiunt propter ęgritudinem & amentiam. quæ aūt propter amentiam, vt quod narratur de viro, qui amens factus comedit matrem ſuam: & de altero, qui comedit hepar ſocij ſui. quę vero propter ęgritudines & aſſuetudines ſunt, vt delectatio ex depilatione capillorum, & p̄ciſione vnguiū, & comeſtione carbonum & luti. D. & de iſtis eſt concubitus maſculorum. etenim hoc accidit quibuſdam hoīum ex parte naturæ malę, quibuſdam vero ex parte conſuetudinis: vt illis qui conſueuerunt incarcerationem ſtatim à pueritia. Dixit. De illis ergo, quibus cauſa eſt natura mala, nemo dicit ꝙ incontinentes ſunt. & ſimiliter q̄bus ęgritudo cauſa eſt victoriæ horū deſyderiorū ſuper ipſos, nemo dicit ꝙ ſint incontinentes, cùm non ſit de natura ipſorum vt ſint continentes: ſed ſunt res alię. quēadmodum nō dicitur de feris vel lupis ꝙ ſunt incontinentes, eò ꝙ comedūt carnem crudam. omnes enim iſti ſunt in malitia egredientes terminum; ſicut eſt ferina. et ꝓpter hoc non oportet vt dicatur incontinēs de omni eo, qui non poſſidet ſeipſum in huiuſmodi deſyderijs. Et hoc, q̄m omnis ſtultitia ſuperflua, & timiditas ſuperflua, & non caſtitas vel intemperantia ſuperflua, quædā eſt naturalis, & quædam ægritudinalis. Timiditas q̄dem naturalis, vt eius qui timet oīa. quidam enim iſtorum expaueſcūt vocem muris, q̄n clamauit, qualis eſt timiditas feralis: et quidam eorum expaueſcunt propter cauſam ægritudinalem. & vr̄ iſta deſyderia egredientia à natura inueniuntur in ſtolidis, q̄bus non eſt intellectus naturaliter, & non viuunt niſi ſenſu vt habitatores extremitatum habitabilium: intendo diſtātiam meridionalem & diſtantiam ſeptētrionalem. & hoc aut per naturam, aut ꝑꝑ illud, q̄d accidit eis pluries ex cauſis ęgritudinalibus inducentibus iſta deſyderia, vt epilepſia et mania. D. Et forte poſſe eſt vt aliquid iſtorum deſyderiorum egredientiū à natura ſit in homine aliquo, qui retinebit ſe ab eis, ita vt nō vincāt ipſum: vt contingit viro famoſo apud ipſos, qui deſyderabat comeſtionē infantis, & tñ retinebat ſe ab ea. & vt contingit in multis hoībus, qui deſyderant concubitus fœdos, & tñ retrahunt ſe ab eis. & fortuitu non erit poſſe eis, in quibus fuerint huiuſmodi res vt contineant ſeipſos. Cùm itaq; iſtud ſic fuerit, dicetur de quibuſdā malitijs ꝙ ſint malitiæ abſolutæ, & ſunt naturales: & de quibuſdā ꝙ ſint ferales, propter earum augmentum & ſuperfluitatem: & de quibuſdam earum ꝙ ſint ęgritudinales: & vr̄ nō dicitur nomen malitię ſm vnam ſpeciem ſimplicem. et cum nomen non virtutis, & malitiæ nomen ſignificēt idem, manifeſtum eſt ꝙ nō virtus dicitur de tribus ſpeciebus: aut abſolute, aut ꝙ quædam feralis, aut quædā ęgritudinalis. & quę dicitur abſolute, eſt illa, quæ dicitur non caſtitas vel intēperantia: & eſt melior illis. D. Quòd igit̄ incontinētia & cōtinētia dicunt̄ de rebus, in q̄bus eſt caſtitas, et ī alijs rebus ſpēs alię ſunt incontinētię, de q̄bus dr̄ hoc nomen per modum trāſumptionis: intēdo ꝑ accōmodationē, iā patuit ex his, q̄ diximus.

Habitatores extremitatū habitabilium viuūt ſolum ſenſu.

Nomen malitię nō dicitur ſm vnam ſpeciē ſimplicē.

De incontinentia iræ, & uoluptatum differentijs, & uitio humano. Cap. VI.

IAm vero minus turpem eſſe incontinentiam irę, q̄ cupiditatum conſyderemus. ira enim audire q̄dem rationem videtur, ſed non recte tñ percipere, quemadmodum feſtini miniſtri faciunt, qui prius q̄ oīa quę dicuntur, audiuerint, excurrunt: deinde † ab actione aberrāt: & canes quoq; anteq̄ inſpexerint, an amicus ſit quiſpiam, ſi ſtrepitum tantummodo fecerit, latrāt: ita ira ob feruorem, celeritatemq; naturæ, audiens quidem, ſed non quid præcipiatur, attendēs, ad vindictam incitatur. nam ſtatim vbi ratio vel imaginatio contumeliam aut contemptum eſſe oſtenderit, ipſa quaſi ratiocinando collegerit bellū ei eſſe inferendū, indignatur. at cupiditas ſi tm̄ ratio aut ſenſus ſuaue eſſe aliq̄d dixerit, ad fruitionē ei⁹ incitatur. quare ira rationē quodā modo ſeq̄t̄: cupiditas non ſeq̄t̄. turpior igit̄ cupiditas eſt. irę. n. incontinens à ratione quodā modo vincitur: hic vero à cupiditate, nō à ratione ſuperatur. Præterea magis ignoſcendum eſt, ſiquis naturales appetitiones ſequatur: nam talibus etiā cupiditatibus q̄ cōes oībus ſunt, & quatenus ſunt communes, venia magis dari conſueuit. at iracundia & acerbitas naturalis magis eſt q̄ cupiditates q̄ excedunt, & neceſſarię minime ſunt. quemadmodū ille, qui ſe excuſabat ꝙ patrem verberaſſet: nam hic, inquit, ſuum, & ille item ſuum verberauit: & cōmonſtrans infantem, hic etiā inquit, vbi vir euaſerit, me ipſum verberabit: gentile. n. nobis hoc eſt. ille quoq; qui trahebatur à filio, vbi ad ianuam deuentū eſt, deſiſtere iubebat: nam ſe quoq; eouſq; patrē ſuū traxiſſe. Adde ꝙ qui inſidioſius agunt, ſunt iniuſtiores: iracūdus vero minime eſt inſidioſus, ſed apertus, ſicut etiā ira. at cupiditas huiuſmodi eſt, qualem etiā Venerem dicunt.

Cyprigenæ enim fraudes nectentis, & «
Zonam de pectore ſoluit, inquit Homerus, «
Hic fraus eſt, quæ vel prudētes decipit ipſos. «

Quare ſi iniuſtior & turpior incontinētia hęc eſt, q̄ ea quę circa iram verſatur: & abſolute incōtinentia, & quodā modo vitiū erit. Accedit ꝙ dolore affectus cōtumelia vtit̄ nemo. Qui aūt ex ira q̄ſpiā facit cū dolore id facit: q̄ vero cōtumelia vtit̄, cū voluptate. ſi igit̄ ea ſunt iniuſtiora ob q̄ indignari maxime cōuenit, incōtinētia quoq; cupiditatis eiuſmodi erit: q̄ppe cū in ira contumelia minime ſit. incontinen-

† a.l. a mēſde ſo.

tiam itaq; cupiditatis ea q̃ circa iram exiſtit eſſe turpiorem: continentiã item & incontinentiam circa cupiditates & voluptates corporis verſari, manifeſtum eſt. Harũ aũt ipſarum differẽtię ſumẽdę ſunt. ſicut enim à principio dictum fuit, alię tam genere q̃ magnitudine humanæ ſunt ac naturales: alię ferinæ: aliæ ex læſionibus & morbis euenientes. ac circa harũ primas temperantia & intemperantia verſať: vnde beſtias neq; temperãtes neq; intemperantes dicimus, niſi per translationẽ: & ſi quo alio modo omnino aĩaliũ genus aliud ab alio tum contumelia & ſalacitate, tũ voracitate differt. Non enim electionem, neq; rationem habent: ſed ẽ natura non ſecus ac furentes hoĩes exceſſerũt. feritas aũt minus quidem q̃ vitiũ, ſed horribilius tñ malum eſt. quippe cũ nõ ſit corrupta, quemadmodũ in hoĩe optima pars, ſed deſit, & nõ habeat. Simile nãq; eſt perinde ac ſi inanĩmatum ad animatum conferre velimus, vtrum peius ſit. ſemper enim prauitas eius quod non habet principium: intellectus autem eſt principium: minus idonea ad nocendum eſt. Non ſecus igitur eſt ac ſi iniuſtitiam ad iniuſtum hominẽ quiſpiã conferat: vtrũq; enim aliquo modo peius eſt. millies plura enim mala homo malus q̃ beſtia perpetraret.

DIxit. Nunc autẽ dicemus de incontinentia, q̃ circa iram, qm̃ minus fœda ea, q̃ circa concupiſcẽtiam. videtur.n. ꝙ ira audiat aliquid à rõne itellectus: ſed nõ audit per totum. intendo ꝙ potentię iraſcibilis in diſpoſitione irę imaginatur quiddam eius, qđ imperat potẽtia intellectus, ſed non totum. Habet ergo ſe in hoc ad modum ſeruientium agilium, qui anticipant hoc, qđ mandatur eis, anteq̃ complete percipiãr. peccãt ergo in hoc ergo dominos ſuos. & ad modum latrantium, cũ audiũt vocẽ, anteq̃ cognoſcant an ſit vox amici an inimici. & cauſa in hoc eſt, qñ ira pp caliditatẽ naturę ſuę & feſtinantiam vel velocitatem cũ audit aliquid à potentia rationali imperij ad vindictã, non diſcernit illud exquiſite, et pertranſit fines mãdati. etenim intellectus & phãtaſia ambę ſcire faciunt rem iraſcibilem: qm̃ ipſa mendax, et vlr mandatum oportunum ad vindictam, ſed vis iraſcibilis non acceptat de vindicta illud, quod videtur intellectui: ſed argumentatur oportere bellari contra oẽm mentientem huiuſmodi mẽdacium, & peruenire vſq; ad finem in vindictis. concupiſcentia autẽ ſtatim vt indicauerit ei intellectus aut ſenſus, ꝙ hoc delectabile conuertitur ad ipſum, abſq; hoc ꝙ mandet ei penitus de hoc intellectus aliquid, intendo neq; parum neq; multum, econuerſo ei qui eſt in vi iraſcibili. iraſcibilis ergo ſm hunc modũ auditrix eſt aliquo modo ab intellectu, & ſequens ipſum quodammodo: concupiſcibilis aũt nihil audit ab ipſo, neq; ſequitur eũ. Amplius homo ampliorem poteſtatem habet ſuper concupiſcẽtias naturales q̃ ſuper iram. magis ergo intrant ſub voluntatem, i. plus ſunt in rebus voluntarijs, q̃to magis & concupiſcentias naturales communes oĩbus hę ſuperant ſe adinuicem, ſm ꝙ ſe ſuperant in communitate. D. & hoc qm̃ cõcupiſcentię pprię difficilioris ſunt ſubiugationis. ira ergo magis naturalis eſt q̃ volũtaria: cõcupiſcentia vero voluntaria magis q̃ naturalis: intẽdo ꝙ voluntas eſt vincẽtior ſuper eam q̃ natura, econuerſo rei in ira. et non eſt ſolũ ira naturalior concupiſcentia cõi, ſed etiam propria. & ideo cadit magis ignorantia circa iram q̃ circa concupiſcẽtiam propriam pp hoc, ꝙ ſit naturalis domino concupiſcentię, vt in illo qui ignoſcebat filio ſuo verberanti inique, pp hoc ꝙ ipſe etiam iam verberauerat patrem ſuum: & ꝙ filius filij ſui etiã verberaturus eſſet ipſum veniens ad ętatem. vt in illo, qui dicebat filio dehoneſtanti ipſum appropinquanti iam introitu portæ domus, hic ceſſa: nã hic ceſſaui ego à dehoneſtatione patris mei. Amplius qui magis latere quærunt magis iniuriantes ſunt irati: aut non quærunt latebras, concupiſcentiæ vero quærunt. D. & pp hoc cũ concupiſcentiæ proportionentur veneri, dictum eſt ꝙ ipſa proſternit natũ latenti et fraudulenta occiſione, & capit ipſum. Cũmq; res ſit ſm hæc incontinẽtia, quę de concupiſcentia dicitur, iniurioſior eſt & turpior, q̃ incontinentia, quæ fit in ira. & ideo iraſcens non eſt incontinens abſolute, ſed incontinens irę. D. Amplius, ſi ille, qui vituperat per iram, vituperat pp impetũ accidẽtem ei: qui aũt amore retrahẽdi, non vituperat niſi delectationis cauſa: tunc iraſcens ſimilatur quętenti vl, tionem. ideoq; ſi ſit mouens iram iuſtã vt pluribus magis iniurians illo qui mouet iram, tũc erit in concupiſcẽtia iuſta motor eius magis iniurians illo qui mouet ad concupiſcentiam iniuſtam. non autem ſe habet ſic res: eò ꝙ motor in cõcupiſcentia iuſta eſt iuſtus: ideoq; nõ eſt vituperatio irati detractoria: et eſt detractoria eius, qui incœpit vituperationem. D. Quod ergo incontinens in concupiſcentijs turpior eſt incontinẽti in ira: & ꝙ incontinentia in concupiſcentijs & delectationibus corporalibus, patet ex dictis. D. Oportet aũt vt accipiamus ad diſtinguendum concupiſcibilia, & ea in quibus eſt caſtitas. iam aũt dictum fuit ꝙ concupiſcentiarum q̃dam ſunt humanę naturales in genere et q̃titate, & q̃dam ferales, & q̃dam ægritudinales. & caſtitas & nõ caſtitas inueniuntur q̃dem in rebus naturalibus ex ipſis: ideoq; non dicimus de feris ꝙ caſtæ neq; ꝙ incaſtę, niſi per trãſumptionem nominis. D. & vlr ſpecies aĩalis ferocis, ſ. quæ peſſima eſt in illo genere, aut peſſima in alio genere per id, qđ in eo eſt de ferocitate & mãſuetudine, minus mala eſt in homine feroce: eò ꝙ aĩal ferox non habet intellectum neq; eligentiam, homo aũt ferox habet. Eſt ergo malitia inuenta in hoĩe feroce vehementius contriſtans & timoroſior: eò ꝙ cõtriſtatio fit q̃dem ſm quãtitatem corruptionis boni: & bonum, qđ corruptum eſt in hoĩe feroce, melius eſt bono, quod corruptum eſt in alio aĩali feroce. & hoc, qm̃ proportio boni, quod corruptum eſt in hoĩe, ad bonum, quod eſt corruptum in alio aĩali, eſt ſicut proportio boni, qđ corrumpitur in aĩato ad bonũ quod corrumpitur in inaĩato. ideoq; malitia, quæ eſt in aĩato, maior eſt ea quæ eſt in inaĩato. & ſilr malitia q̃ eſt in rõnali, maior eſt ea q̃ eſt in irrationali. Et iſta cõporatio eadem eſt cõparationi iniuriæ feræ ad iniuriam hoĩs feralis. & qm̃ iniuria feralis nõ eſt multifaria, cũ non habeat principium intellectus: iniuria aũt humana habet principiũ intellectus: et ꝙ homo prĩcipium intellectus maius eſt neceſſario. & propter hoc, ſicut dixit, cõueniens eſt vt faciat ferox ex iniuria magis, eò ꝙ fera vicibus multis eſt.

De continente, incontinente, tolerante, & molli. Cap. VII.

AT vero circa tactus guſtatusq; voluptates & dolores, cupiditates itẽ & fugas, circa quas intẽperãtia & temperãtia definita prius eſt, ita ſe habere quiſpiam poteſt, vt vel q̃bus pleriq; ſunt ſuperiores ab ijs vincať: vel ea ſuperet, quibus pleriq; ſuccumbũt. Ex his

aut qui circa voluptates verſatur, alter incōtinens, alter continens: qui circa dolores, alter mollis, tolerans alter dicitur. plurimorum vero habitus medij ſunt, licet magis ad deteriores declinent. Sed quia nonnullæ voluptates neceſſariæ ſunt, aliæ non neceſſariæ, & quadā tenus: exceſſus vero & defectus neceſſarij minime ſunt: et ſimili modo etiam circa cupiditates & dolores res ſeſe habet: qui iucundarum rerum exceſſus vel cū exceſſu, vel ex electione et propter ipſas, nullamq; aliam ob rē euenientem perſequitur, intemperans eſt. Neceſſe enim eſt hunc nō eſſe eiuſmodi, vt eum pœniteat: quare eſt incurabilis: nam quē non pœnitet, incurabilis eſt. q vero deficit, eſt huic oppoſitus. qui eſt medius, temperans. ſimili modo quoq; qui corporis dolores, nō quia ſit inferior & vicatur, ſed ex electione fugit. At eorum qui non eligunt, alter ob voluptatem, alter ob id ꝙ fugit dolorem ex cupiditate euenientem, ducitur: quare inter ſe differunt. vnicuiq; enim peior eſſe videretur, ſiquis aut nihil, aut leuiter cupiens turpe aliquid perpetraret: q̄ ſi vehementi cupiditate affectus idem faceret. item ſi non iratus, q̄ ſi iratus verberaret quiſpiam. quid.n. ageret, ſi in affectu eſſet conſtitutus? ideo intemperans incontinente deterior eſt. Ex ijs vero quos diximus, alter ī molitiæ ſpecie magis eſt: alter eſt incontinens. incontinenti autē continens: molli tolerans opponitur. tolerare enim in reſiſtendo conſiſtit, continentia in continēdo et cohibendo. diuerſum autem eſt reſiſtere & cohibere. non ſecus ac non ſuperari, & vincere, vt hac cauſa continentia q̄ tolerantia ſit expetibilior. Qui vero deficit in ijs aduerſus quæ pleriq; renituntur, & poſſunt: is mollis eſt, & delicatus: deliciæ.n. mollitia quędam eſt. qui, ſ. pallium trahit, ne ſi ipſum tollat, dolorem ſibi laborando creet: & dum ęgrotantem imitatur, miſerum eſſe non exiſtimat, cùm miſero ſimilis ſit. Pari modo quoq; circa continentiā & incontinentiā res ſeſe habet. non enim ſiquis vehementibus & modū excedentibus aut voluptatibus, aut doloribus vincitur: id mirum eſt. quin ſi reſiſtens vincitur, venia etiam dignū habetur: vt Theodecti Philoctetes à vipera morſus: aut Carcini in Alope Cercyon: & ſicut ij qui cùm cohibere riſum nitantur: in profuſum cachinnum erūpunt: id quod Xenophanto contigit. Sed ſi ab ijs vincitur, ꝗſq; nequit repugnare, qbus pleriq; poſſunt reſiſtere: atq; id non ex natura generis, aut morbo. Quemadmodū apud Perſarū reges mollities ex genere eſt: & ſicut fœmina à mari diſtat. Iocoſus quoq; eſſe intēperās videtur. ſed eſt mollis. iocus enim cū ſit requies, relaxatio eſt. Iocoſus vero ex ijs eſt, qui in hac excedunt. Incontinentia alia temeritas, alia imbecillitas eſt. nam alij vbi conſultarūt, in ijs quę decreuerunt, ob affectum poſtea nō perſtant: alij quia non cōſultarunt, ab affectu ducuntur. nonnulli enim, quęadmodū qui ſe prius titillarint, nō titillantur: ita quoq; ipſi cū præſenſerint, ac pręuiderit, ſeq; ipſos & rationem præexcitarint, ſiue iucundum, ſiue moleſtum quippiam fuerit: ab affectu non ſuperātur. præcipue vero celeres, & atra bile affectī temeraria incontinentia ſunt incontinētes. illi enim ob celeritatem, hi ob vehementiam rationem non expectāt, propterea ꝙ procliues ad ſequendam imaginationem ſunt.

DIxit. Quòd autē delectationes & triſtitię, quę fiūt in ſenſu tactus & guſtus, intēdo ꝙ inquiſitio & fuga, quę fiunt in iſtis rebus in ea in quibus fit caſtitas & non caſtitas, iam determinatum in pręcedētibus huius libri. Et qui noīatur ex his incontinēs & continens, eſt is qui circa delectationes: qui vero nominaē diſſolutus & tolerans, eſt is qui eſt circa triſtitias. & in vnoquoq; iſtorum duorum generum diſpoſitiones multę ſuperāt ſe in malitia, & ſuperant ſe oppoſita ipſorum etiam ſm hoc in bonitate. & hoc etiam ſm ſuperationem delectationis in ſeipſis. Et hoc qm̄ quædā delectationum ſunt neceſſariæ, & q̄dam in hora quadam: & malitia in iſtis eſt in additione & diminutione. & ſimiliter de triſtitijs intrantibus de neceſſitate malitia in ipſis eſt in additione & diminutione. qui autem ſuperfluit in inquirendo additiones rerum delectabiliū ex electione ſua nō propter rem accidētalem, talis eſt incaſtus. Cōueniens.n. eſt vt hunc non ſequatur pœnitētia ex proſecutione deſyderiorum: ideo hic incurabilis eſt. qui enim non pœnitet ex proſecutione concupiſcentiarū, inſanabilis eſt: qui vero deficit circa concupiſcētias neceſſarias, oppoſitus eſt ei qui ſuperfluit ī ipſis. medius autem inter eos caſtus eſt. & ſimiliter qui fugit triſtitias viles voluntarie, non propter hoc ꝙ vincāt ipſum illæ triſtitiæ, vituperabilis eſt etiam. D. Fugientes autem res, quas non concupiſcunt, duobus modis ſunt: vnus ſequitur delectatiōes, alter fugit triſtitias. & ideo eſt inter eos diuerſitas, & eſt conueniens ꝙ putetur de eo, qui facit turpē actionem quiete, & remiſſe abſq; concupiſcentia, ꝙ in omnibus diſpoſitiōibus ſuis peior ſit eo, qui facit actionem turpem propter concupiſcentiam vehemētem. & propter hoc ille, qui verberat abſq; ira, peior eſt eo qui verberat cum ira. et dignior ignoſcentia iſto eſt ille, qui verberat propter aliquam occaſionē vincentē ipſum. & cuius gratia eſt incaſtus peior incontinente: eò ꝙ incōtinēs victus eſt à deſyderio: & incaſtus eligit ipſum, præterq̄ vinceretur ab ipſo. Et vnus eorum, de quibus dicitur non continens, eſt diſſolutus, et alter nō caſtus; & opponuntur ſitu. continens quidem non continenti & diſſolutus toleranti. & tolerantia aliud eſt à continētia: tolerantia enim refutatio eſt, cōtinentia vero retractio. & refutatio aliud eſt à retractione, ſicut vincere aliud eſt à vinci. & propter hoc continentia dignior eſt q̄ tolerantia, intendo nobilior. D. Qui autem debilis eſt ad implendum ea, ad quorum repulſionem potentes ſunt plures hominum, eſt diſſolutus & lubricus. etenim lubricus eſt diſſolutus quis, vt illi qui requirūt aliquem, qui referat eius geſta omnibus horis ſuis: quatenus non cadant in triſtitiam neq; laborem penitus. et vt illi, qui ſe aſſimilant ægris in exigendo ſuſtentationes & conſolationes. hi enim ægri ſunt, nō confitentes

ſe ſanos in aliqua horarū cū in oībus diſpoſitionibꝰ ſuis diſſimulent ſe illis, qui requirūt media. D. Et in continētia & nō cōtinentia diuerſitas in receptione ignoſcētię, & receptione. nō enim mirū eſt, neq; à quo ſit diſſentiendū vt indulgeat ei qui ſuperatus eſt à cōcupiſcentijs fortibus et triſtitijs ſuperfluis, vt quod indultum fuit tali, qñ non cōtinuit ſe tunc, cùm morſus fuit à vipera. et in hoc genus intrant illi, qui vincuntur à riſu. Non indulgetur aūt ei, qui vincitur à rebus, ſuper quorū repulſionem potentes ſunt plures hoīum, cùm non vicerit eum per naturam propriam ſibi: vt ī diſſolutione, quę inuenitur in quadam gente & nō in alia: vt in diſſolutione, quæ appropriatur fœminis & non maſculis. D. Et videtur de iocoſo ꝙ ſit non caſtus & lubricus. & iocus dignior eſt vt ſignificet ſuper hoc, ꝙ dominus eius requirit quidem per ipſum recreationē, q̄ fit per iocum, qua ſignificet ꝙ dominus eius ſuperfluus ſit in requiſitione recreationis. D. Et q̄dam incontinentia cum ꝓuidentia eſt: q̄dam autem abſq; ea. prudentes q̄dem ſunt illi, qui verſant conſilium, et percipiunt rectū, poſtq̄ dimittunt ipſum, & ſequuntur paſſiones. debiles aūt ad ꝓuiſionem ſunt illi, qui ſequūtur paſſiones abſq; eo ꝙ vtātur conſiliatione. & continentium q̄dam ſunt qui continent ſe propter opinionem rectam, vt illi qui non gargarizant in principijs paſſionum gulæ, eò ꝙ iam reperti ſunt ꝙ gargariſmus non proficit in illa hora: et q̄dam ipſorum ſunt, qui cōtinent ſe propter quācunq; leuem ęſtimationem ſuperuenientē eis. D. & illi qui ſunt nō continentes cū ꝓuiſione, ſunt q̄bus dominatur cholera nigra. etenim q̄dam iſtorū pp velocitatē q̄ eſt in eis: & q̄dā eorū pp voluptatē nō ſequunt̄ rōnem: intendo nō auſcultant ad hoc qđ mandatis, & ſequūtur phantaſiā.

Quæ incontinentis & intemperantis differentia ſit. Cap. VIII.

AT intemperās ſicut dictum eſt, non eſt eiuſmodi, vt eū pœniteat, perſtat enim in propoſito: ſed incontinētem quodam modo pœnitet. quo circa nō ſicut dubitauimus, ita ſeſe res habet, ſed hic facile poteſt ſanari, ille incurabilis eſt: quippe cùm prauitas ex morbis aquę inter cutem & tabi: incontinentia comitialibus perq̄ ſimilis ſit. illa enim continua, hæc nō continua improbitas eſt. atq; omnino diuerſum eſt incontinentiæ & vitij genus: vitium enim latet, incontinentia nō latet. Ex ijs autem ipſis illi qui exturbātur, meliores ſunt, q̄ qui rationem habēt, atq; in ea non perſiſtūt. à minori enim affectu ſuperantur: et nō incōſulti vt alteri ſunt. nam ſimilis incontinens eſt ijs, qui & cito, & pauco vino, & pauciore etiā q̄ plerīq; inebriantur. Incontinentiam igitur non eſſe vitium manifeſtum eſt: ſed quadā ex parte fortaſſe. hęc enim præter electionem, id ex electione eſt. ſed ī actionibus tñ habet ſimilitudinem. quemadmodū Demodocus in Mileſios dicebat: Mileſii ſanè non ſunt quidē imprudentes: ſed ea tñ agunt, quę imprudentes ſolent: ſic incontinentes licet iniuſti non ſint, iniuſte tñ agunt. Quoniam vero alter talis eſt vt nō ex eo ꝙ perſuaſus ſit, voluptates corporis ſupra modum, & præter rectam rationem ſequatur: alter autem perſuaſus eſt, quia eſt talis vt eas ſequatur: illi diſſuaderi facile poteſt; huic non poteſt. Virtus enim & prauitas principiū altera corrūpit, altera conſeruat. in actionibus autē pricipium illud eſt cuius cauſa res fit, ſicut in mathematicis ſuppoſitiones, nam neq; illic ratio eſt quę doctrinam tradat principiorū, neq; hic. ſed virtus vel naturalis, vel aſſuetudine comparata recte opinādi circa principium præceptrix eſt. Ac temperās quidem huiuſmodi eſt: huic vero contrarius intemperās. eſt etiam quidam qui ex affectu è recta ratione exturbatur: quem ſanè ſuperat affectus, vt ex recta ratione minime agat, non tñ ita ſuperat, vt talis euadat, qui eiuſmodi voluptates effuſe ſibi eſſe ſectandas pſuaſum habeat: atq; hic eſt incontinens, qui intemperante melior eſt: nec eſt abſolute prauus: quippe cū in eo id qđ optimum eſt, i. principium ipſum conſeruetur. contrarius huic alius eſt qui pſiſtit, neq; ex affectu exturbatur. Hinc igitur alterū probum, alterum prauum eſſe habitum patet.

DIxit. Incaſtus ergo, quēadmodum dictum eſt, non pœnitens. & pp hoc non eſt incontinens incaſtus; eò ꝙ incontinēs pœnitens eſt. vni ergo nō eſt curatio, & eſt ille cui non eſt pœnitentia: alius autem ſanabilis eſt. D. incaſtitas itaq; ſimilatur ægritudinibus incurabilibus, vt tympaniti & phthiſi: incontinentia vero curabilibus, vt cauſis doloris capitis. & vr̄ quidē genus incontinētis aliud eſt à genere incaſti. incaſtus enim occultat incaſtitatē ſuam, cùm incaſte agat ex propoſito & electione: incontinens autem non eſt poſſibile vt occultet: eſt enim quaſi victus ab illecebra. Et illi, quorū incontinētiæ cauſa eſt debilitas intellectus eorum, meliores ſunt eis, in quibus ſalua eſt ratio, & non ſequunt̄ eam. et hoc, qm̄ illi, qui ſunt debilium intellectuum, ducuntur à minore accidēte paſſionis, quod accidit ipſis, & non præuident & percipiunt rectam rationē. & vr̄ incontinens quidem ſimilis eſt ei, qui inebriatur à modico vino propter debilitatem cerebri ſui, & nō ſimilatur ei qui inebriatur ex eo, ex quo inebriātur plures hominum: intendo ꝙ incontinens vincibilis eſt à modica paſſione propter debilitatem intellectus ſui: quemadmodum debilis cerebri vincibilis eſt à pauco vino propter debilitatem cerebri ſui. Incontinens ergo non eſt malus abſolute, ſed eſt ſm dimidiam malitiam: cùm ſit quiddam actionis eius per electionem, & quiddam nō per electionem: intendo qm̄ vincibilis eſt à paſſione. & ſir̄ indulgetur incontinētię eius, qui paucæ eſt experientiæ. & pp hoc huiuſmodi non iniuriantur ſm veritatē, licet faciant actiones iniurię: intendo incontinentes pp paucā experientiā. Cùm itaq; qui talis eſt, nō ſit vt ille, qui vtitur delectationibus corporalibus ſuperflue, & in comparatione non recta, i. corrupta, & eſt incaſtus, tunc poſe eſt vt agat actum virtutis, narrādo ſciam ſuā ex parte experientię & ſufficientiæ perſuaſiuę: intendo eum, qui perpetrat mala propter modicam experiētiā: incaſto aūt nō eſt hoc poſe. Ideo non ſeiungitur virtus à malitia, niſi ex parte ſanitatis principij ſpeculationis & corruptionis ipſius. & hoc, qm̄ principiū in virtute ſanum eſt, & in vitio corruptum. et intendo per principium rem, propter quam eſt actio: & eſt illud, quod habet ſe ex rebus operabilibus habitudine terminorum & principiorum ex rebus indoctrinalibus: & non eſt ratio verax, intendo eam, per quam acquiritur opi

nio, recta effectiua boni: ſed effectiuum boni eſt virtus naturalis & ſenſualis. & hoc, quoniam virtus ſenſualis cauſa eſt ſanitatis opinionis: & natura cauſa eſt virtutis voluntariæ: & actionis virtuoſæ cauſa ſunt iſtæ duæ: intendo virtutem & opinionem rectam. Et propterea ille, qui facit bonum inuentum in delectationibus et triſtitijs cum virtute et opinione ſana, eſt caſtus, & contrarius ei incaſtus eſt: intendo eum, qui fecit malum, quod eſt in delectationibus & triſtitijs cum malitia & opinione corrupta. & forſitan aliquis hominum diuertit à ratiocinatione ſana, quæ videtur ei à ratiocinatione corrupta, quæ apparet ei propter occaſionem, quæ eſt in ipſo: intendo fortitudinem concupiſcentiæ, vt ꝙ ducat ipſum hoc ad opinandum ꝙ oporteat eo requirere delectationes inuerecunde & vi, & ad non conſyderandum exigẽtiam legis circa illud. & hic quidem etiam eſt incontinens. & magis ignoſcendum eſt ei ꝗ̃ incaſto, eò ꝙ incaſtus natura facit actiones incaſti propter ratiocinationẽ peruerſam, quã videat in his actionibus ex parte occaſionis, ꝗ̃ fit in ipſo: ſed facit eas propter malitiam. & hac de cauſa eſt ſpecies hæc non continentiæ melior non caſtitate. neq; eſt malitioſa ſimpliciter, eò ꝙ pricipium actionis ipſo ſaluum eſt & bonũ: intendo rationem. & eſt quidem victus ab occaſione. & inuenitur ſpecies alia oppoſita ei, & eſt ille qui conſtans eſt: & non recedit ab eo, quod videtur ei de recto ꝑꝑ occaſionẽ. Et manifeſtũ eſt ꝙ hęc diſpoſitio virtuoſa eſt, & cõtraria eiꝰ vitioſa: ꝗ̈uis nõ ſit vitioſa ſimplr.

De continentis & pertinacis conuenientia & differentia. Cap. IX.

VTrum igitur continẽs is eſt, qui in qualicunq; ratione & qualicũq; electione, an qui in recta tantum perſiſtit? vtrum item incontinens, qui in qualicunq; & ratione & electione perſtat, an qui in falſa ratione, & nõ recta electione permanet? nunquid ex accidẽti in qualicunq;, per ſe vero in vera ratione, & in recta electione perſiſtit alter, alter non perſiſtit? nam ſi quis illud ob hoc eligit & ſectatur, hoc per ſe: prius illud ex accidenti ſectat̃, atq; eligit: per ſe autem ſimpliciter & abſolutè appellamus. Quare fit vt quodam modo in qualicũq; opinione: abſolute autem in vera alter perſeueret, alter non perſeueret. Sunt autem nonnulli in opinione perſeuerãtes, quos pertinaces vocant, vt obſtinati, & qui non facile diſſuaſionem admittunt: qui ſimilitudinẽ quidem cum continente quandam habent, ſicut prodigus cũ liberali, audax cum forti: diuerſi tamen in multis ſunt. continens enim ex affectu & cupiditate non immutatur: nam cùm inciderit, ſuaſioni obtemperans eſt: ille non à ratione. cupiditates enim admittunt pleriq;, atq; à voluptatibus ducuntur. Ac ſunt quidem pertinaces qui ſuæ ſunt ſententiæ homines, & ineruditi, & ruſtici. atq; hi quidem ſuæ ſunt ſententiæ, ex voluptate & dolore: gaudent enim cùm vincunt, ſi nõ diſſuaſi fuerint: dolent contra ſi ſua, perinde ac ſint decreta, irrita fuerint effecta. vt hac ratione incontinenti magis, quàm cõtinẽti ſimiles ſint. Sed ſunt etiam quidam qui in ijs quæ decreuerunt nõ perſtant, neq; tamen ob incontinentiam: vt in Philoctete Sophoclis Neoptolemus. atqui is ob voluptatem quidem, nõ perſiſtit: ſed honeſtum erat. verum enim dicere ipſi erat honeſtum, cùm ad mentiẽdum ab Vlyſſe fuiſſet perſuaſus. non enim omnis qui ob voluptatem quippiam agit, intemperans eſt, aut prauus, aut incontinens: ſed qui ob turpem voluptatem agit. Cùm autem ſit quidam etiam talis, qui corporalibus minus quàm oporteat oblectetur, neq; in ratione tamen perſiſtat: inter hunc & incontinentem medius continẽs eſt. incontinens enim in ratione non perſiſtit, quia magis quàm oportet: hic, quia minus ꝗ̃ oportet, quippiam ſectatur. at continens perſtat, & ob neutrum immutatur. Si continẽtia vero honeſta eſt, vtroſq; hos contrarios habitus eſſe prauos, ſicuti etiam videntur, neceſſe eſt. quia tamen alter ex his in paucis, et raro ſolet reperiri: fit, vt, quemadmodum temperantia intemperantiæ eſſe contraria tantum videtur, ſic incontinentiæ continentia eſſe videatur. Cæterum quia multa dicũtur ex ſimilitudine, conſequitur, vt continẽtia temperantis quoq; per ſimilitudinem ſit. nam & continẽs eiuſmodi eſt, vt nihil præter rectam rationem ob corporis voluptates faciat: & ſimiliter temperãs. ſed ille tamẽ prauas habet cupiditates: hic non habet: atq; hic eſt talis, vt præter rationem non oblectetur: ille vt oblectetur quidẽ, ſed tamen non ducatur. Similes item incontinens et intemperãs inter ſe ſunt: qui quidem, cùm ſint diuerſi, vtriq; corporis voluptates ſequuntur: ſed alter oportere exiſtimans, alter non exiſtimans id facit.

DIxit, Et ſi continẽtia eſt diſpoſitio bona, tunc quæritur an continens eſt ille, qui conſtans eſt in omni opinione recta, quam videt ſiue non rectam, an ille qui cõſtans eſt in opinione recta? & ſimiliter quæritur etiã de incontinente, an eſt ille, qui non eſt conſtans in quacunq; opinione, aut qui nõ eſt conſtans in opinione recta? & iam dubitatum fuit de hoc in præcedentibus. et quando determinata fuerit res in iſto, patebit ꝙ continens per ſe eſt ille, qui conſtans eſt in re vera: & incontinens, qui non eſt conſtans in ipſa. incontinens autem ſm quãcunq; opionem, & continẽs ſm quãcunq; opione: et ſunt continens et incõtinens per modũ accidẽtis: intẽdo ꝙ ipſi contigerit ꝙ opinio ſana ſit, quæ videtur ei, eſt virtuoſæ continentiæ: & quãdo contigerit huius conuerſum, eſt continentia in ipſo, non virtus. & ſimiliter in incontinente quod opponitur huic. & comparatur res rei ſm veritatẽ, qñ fuerit per ſe. erunt igitur tres modi: ille, qui conſtans eſt in quacunq; opinione: & oppoſitus huic, ſ. inconſtans in quacunq; opinione: & medius inter eos, virtuoſus videlicet: et eſt firmus vel conſtans in opinione recta, & non conſtans in opinione falſa. D. Et eos, qui conſtantes ſunt in quacunq; opinione, nominant eos homines fortes in propoſito: & ſunt illi, quorum difficilis eſt permutatio ab eo quod credunt, & recipiunt ex facili illud, quod primo proponi-

tur eis ex opinionibus. & iſte aſſimilatur cõtinenti ſm veritatem, quem mediũ eſſe iam diximus. & eius ſimilatio ipſi eſt ſicut ſimilatio prodigi ad magnificum, qui medius eſt inter prodigum & auarum: intendo ꝙ hæc extremitas iſtorum eſt honorabilior extremitate ei oppoſita, cùm propinquior ſit medio. ideoq́ꝫ continẽs ſm opinionem omnem melior eſt incontinẽte ſm omnem opinionẽ. & eſt inter eos magna diuerſitas. etenim continens ſm omnem opinionem non mutatur propter cõcupiſcẽtiam & paſſionem, & vĩr eſt bonæ creditionis, obediens dicto rationis: qui vero fuerit incontinens in omni opinione, non obedit rationi, & ſequitur omnes concupiſcentias. D. & fortis quidem propoſiti, & cõtinẽtes ſm omnem opinionẽ ſunt hoĩes, qui habẽt propoſitum approbatum ſibi: & non eſt apud ipſos cognitio. & iſti ſunt ruricolæ: intendo hoĩes rudes habitatores villularum. & ſunt quidem iſti propoſitum habentes proprium in delectatione & triſtitia: ideoq́ꝫ gaudẽt iſti ex victoria ſua ſuper delectationem & triſtitiam: et triſtantur, quãdo variatur credulitas ipſorum, & ingreditur ſuper eos dubitatio ĩ opinionibus, de quibus credunt ꝙ ſint venuſtę. ſimiliores ergo ſunt continẽtibus q̃ incontinẽtibus. D. Sunt autem quidam hoĩum, qui non firmantur in eo qđ opinantur & credunt, non propter incontinentiam, intendo nõ propter delectationẽ vilem, ſed propter delectationem nobilem bonam: vt ille, qui recedit ab opinione falſa, quam credebat, ꝓpter delectationem ſuã ex ſermone veraci. ex hoc itaq́ꝫ non eſt incaſtus, neq́ꝫ malus, neq́ꝫ incontinens ille, qui non firmatur ſm rõnem propter delectationem quãlibet, ſed qui non firmatur propter delectationem turpem. D. Et cùm poſ̃e ſit vt quidam hoĩum appetant delectationes minus q̃ oportet, & non firmãtur ſm rationem: intendo ꝙ ſm opinionẽ rectam, tũc ille, qui eſt ſm hãc diſpoſitionem, eſt inter continẽtem & incontinentem. & hoc qm̃ incontinẽs, qui nõ appetit minus q̃ oportet, non firmatur in eo, qđ ei videtur vt in pluribus. incontinens autem, cuius appetitus minor eſt q̃ oportet, eſt quidem incontinens in paucioribus: intendo ꝙ inconſtans eſt in paucioribus. cõtinens autem eſt ille, qui firme conſiſtit propter id, quod ei uiſum fuerit, & nõ mutatur. Si ergo fuerit continens uirtuoſus, oportebit ut ſint iſtæ duæ diſpoſitiones contrariæ ciuiles, ueruntamen vna earum deterior eſt altera: nam vna earum eſt in paucis, & altera ĩ multis. erit ergo malitia illa minus agens, & iſta plus. D. Et quemadmodum putatur de caſtitate ꝙ ſit cõtrarium incaſtitatis: ſic putatur de cõtinentia ꝙ ſit contraria incontinentiæ. D. & tamen nihil eſt cogens vt ſit continens ipſe caſtus, niſi nominetur continens propter ſimilitudinem ſm ꝙ nominãtur multæ res nominibus multarum rerum propter ſimilitudinem, quæ eſt inter eas. & modus diſſimilitudinis, qui eſt inter iſtos duos eſt, qm̃ continens & caſtus ſunt ambo non facientes diuerſum eius, quod mandat faciendum ratio & opinio recta ex paſſione à delectationibꝰ corporalibus. veruntamen differẽtia eſt inter eos, ꝙ in continente inueniuntur concupiſcentiæ prauæ: niſi qđ retinet ſeipſum ab eis, & triſtatur ex retentione: caſto vero non eſt concupiſcentia praua. & vnus eorum non delectatur ex facto rationis gratia cõtriſtationis ſuę ex retentione concupiſcẽtiarum, & eſt continens: alter autem delectatur ex facto rationis, & eſt caſtus. Et quemadmodũ continens ſimilatur caſto, abſq́ꝫ hoc ꝙ ſit ipſe caſtus: ſiĺr nõ continens ſimilatur non caſto, cũ ambo requirãt res delectabiles corporales. attamen inter eos etiam differentia eſt: et hoc, eò ꝙ vnus eorum videt appetendum eſſe delectabilia corporalia, & fugiendũ eſſe à cõtriſtabilibus, & facit ſm ꝙ videt de hoc: & alter facit hoc, & non videt iſtud, & eſt incontinens.

Prudentiam & incontinentiam ſimul in eodem non eſſe. *Cap. X.*

SEd neq́ꝫ vt idem ſimul & prudens & incontinens ſit, fieri vllo modo poteſt. qui enim prudens ſit, eum ſimul & probum eſſe moribus demonſtratum eſt. Adde ꝙ non in eo ſolum ꝙ cognoſcit, eſt prudens quiſpiam; ſed in eo ꝙ eſt actuoſus: incontinens autem actuoſus non eſt. Callidum tamen eſſe incontinentem, nihil vetat. vnde etiam prudentes eſſe nonnulli vidẽtur, qui ſint incontinentes: propterea ꝙ calliditas eo modo quo ſuperius diximus à prudentia diſcrepat: eſtq́ꝫ quãtum ad rationem ſpectat, proxima: quãtum ad electionem, diuerſa. Neq́ꝫ igitur vt cognoſcens, & contemplans, ſed vt dormiens, & vino oppreſſus. ac ſpõte quidem agit: quodam enim modo cognoſcit & quid, & cuius cauſa facit: prauus tamen non eſt: quippe cũ electio eius proba ſit. quare ſemiprauus eſt, & non iniuſtus. non enim eſt inſidioſus. Alter enim ex ipſis in ijs quæ conſultauit, non perſtat: alter qui atra bile eſt affectus, ne conſultat quidem omnino. Ac ſimilis quidem eſt incontinẽs ciuitati, quæ omnia quidem quæ fieri debent, decernat, legesq́ꝫ bonas habeat, ſed eis tamen non vtatur: quemadmodum Anaxandrides cauillatus eſt: Nil iura curãs cõſulebat ciuitas: prauus vero vtẽti q̃dẽ legibus, ſed malis, ſimilis eſt. Verſatur autem incontinẽtia et cõtinẽtia circa id quod multitudinis habitum excedit: nam alter amplius, alter minus perſtat, q̃ multitudinis facultas ſit. Atq́ꝫ ex incõtinẽtijs ſanabilior illa eſt, qua qui atra bile ſunt prædicti, vti conſueuerunt, q̃ ea quæ illorum eſt qui conſultant, ſed poſtea tamen in ijs quę conſultarunt, non perſiſtunt. incontinentes item ex aſſuetudine, q̃ ex natura ſanari faciliꝰ poſſunt: quippe cùm conſuetudinem q̃ naturam immutare facilius ſit. nam ob id quoq́ꝫ conſuetudinem mutare eſt difficile, quia naturæ perq̃ ſimilis eſt: quemadmodum etiã Euenus inq̃t:

Conſuetudinem q̃ naturam immutare facilius ē.

Conſuetudo quidem rerũ tractatio longa eſt: »
Quam procedentem naturam dicimus eſſe. »

Quid igitur continentia ſit & incontinentia, quid tolerantia & mollities: quamq́ꝫ hi habitus inter ſe rationem habeant, dictum iam eſt.

DIxit. Eſt aũt impoſ̃e vt ſit hõ prudẽs et incõtinens ſimul. iam. n. demõſtratum fuit in tractatu p̃cedẽti ꝙ prudẽs et virtuoſus more vnus ſunt. Amplius prudẽs q̃dem nõ eſt ſolũ prudens per ſciam, ſed & per operationẽ: intẽdo vt ſit opatio eius cõueniens ſuę ſcię: incõtinẽtis aũt operatio nõ cõuenit ſuę ſcię. Aſtutũ vero nihil ꝓhibet incõtinentẽ eſſe. ideoq́ꝫ putãt q̃dã hoĩum ꝙ cõtingat incõtinentem prudentẽ eſſe: & hoc eò ꝙ latet differẽtia, q̃ eſt inter aſtutũ et prudentẽ, ſm ꝙ ante iam determinatũ eſt: intẽdo in præcedenti tractatu, & hoc

quoniam

quoniā vnum ſunt in forma, & diuerſificātur quidem ex parte electionis. prudēs nanq; nō adinuenit ſemper niſi bonum: aſtutus aūt adinuenit & bonū & malum. D. Et non refert inter eum qui ſcit & opatur per ſcientiam ſuam, & eum qui ſcit & non operatur, aut operatur & non ſcit, niſi ſicut dormientem & vigilem, & ſicut inter ebriū, qui bibit de voluntate ſua, & ſobrium. ebrius ergo ſimulaē ei qui ſcit & nō operatur per ſcientiam ſuam: operatur enim turpe & videt quòd turpe: ſed diſpoſitio ebrietatis facit hoc facile ei. q autem operatur abſq; ſcientia eſt ſicut dormiens. & ideo non eſt vnus ex iſtis malitioſus veraciter: eò ꝙ quiſq; iſtorum eſt bonus potētia et aptitudine: malitioſus autem non eſt bonus neq; potentia neq; actu. & propter hoc non eſt vnus duorum modorum incontinentium iniurioſus: intendo eum qui eſt incontinens propter priuationem ſcientiæ, & eū qui eſt incontinens habens ſcientiam propter victoriam concupiſcentiæ. neuter enim iſtorum fraudulētus eſt. intendo per fraudulentū, qui facit iniuriam ex præconſiliatione & electione rōnali. vnus enim incontinentium eſt ille, qui incōſtans eſt in opinione, quam videt: & alter mobilis vtilis in moribus, nihil præmeditans. D. Et ſimilatur incontinēs ciuitati, quæ habet leges nobiles, & non vtitur eis penitus. & malitioſus ſimilatur ciuitati habenti leges iniquas, & vtenti eis. Incontinentia ergo & continentia, quando ſuperexcedunt, ponunt habentes ſm̄ diſpoſitionem, in qua excedunt plures hominum: continens quidem ſuperflue, eò ꝙ eius continentia plus eſt ꝙ̄ plurium hominum: incontinens autem, eò ꝙ eius cōtinentia minus eſt ꝙ̄ plurium hominum. Qui autem incontinentium citius curabilis eſt, eſt ille, cuius incontinentia eſt propter choleram nigram, cùm non peccent ex præmeditatione & præiudicio. qui autē præmeditantur & præiudicant & non conſtant ſuper iudicatū, difficilius curabiles ſunt. & ſimiliter illi, qui incontinētes ſunt propter aſſuetudinem, citius curabiles ſunt illis, qui incontinentes ſunt propter naturam. ꝑmutatio.n. cōſuetudinis facilior eſt permutatione naturæ. difficilis eſt enim in conſuetudine, eò ꝙ ipſa ſimilatur naturæ. D. Ex hac ergo dictione demonſtratum eſt quid continens & quid incontinens, & quid tolerans & qd diſſolutus vel mollis, & qualis ſit proportio iſtarū diſpoſitionum quarūdam ad quaſdā. Et hic explicit poſtremum eius, quod dixit de intentionibus, quę appropriantur huic tractatui: neq; repetetur in alio ex tractatibus iſtius libri. loquitur enim in tractatu, qui eſt poſt hunc, de delectatione. et perſcrutatio de ipſa complebitur in poſtremo tractatu huius libri.

De uoluptate. *Cap.* XI.

AT vero de voluptate & dolore contemplari eius eſt qui circa ciuilem facultatem philoſophatur. is enim finis eius architectus eſt, ad quem ſpectātes vnūquodq; tum malum, tum bonum appellamus. Præterea de his cōſiderare neceſſarium etiam eſt: quippe cùm virtutem moralem & vitiū circa voluptates, & dolores cōſtituerimus: & felicitatem pleriq; exiſtere cum voluptate aſſerant: vnde etiam beatum à verbo χαίρειν quod eſt gaudere, μακάριον nominarint. Quibuſdam igitur nulla voluptas neq; per ſe neq; ex accidenti eſſe bonum videtur: non enim poſſe idem & bonum eſſe & voluptatem aſſerunt. alij nōnullas bonas, pleraſq; prauas eſſe opinantur. tertia ſentētia præterea eſt, etiā ſi omnes ſint bonæ, optimum tamen voluptatem eſſe nullo modo poſſe. Atq; omnino qdem nō eſſe bonum propterea dicūt, ꝙ omnis voluptas generatio eſt ſenſibilis in naturā: nulla enim gn̄atio finibus eſt cognata. verbi cauſa, nulla ædificatio domus eſt. Temperans præterea voluptates fugit. item prudēs quod dolore vacat, perſequitur, non quod iucundum eſt. voluptates etiam prudētiæ ſunt impedimēto. atq; eò magis, quò quis magis oblectatur. vt in venereorum voluptate cōtingit: in qua cōſtitutus nemo intelligere quippiā poteſt. Huc accedit, ꝙ voluptatis nulla ars eſt: cùm tamen bonum omne opus artis eſſe cenſeaē. Adde ꝙ pueri quoq; & beſtiæ voluptates pſequunē. Quòd aūt non oēs eſſe probas dicant, propterea eſt, quia turpes etiam nonnullæ, & probroſæ, & noxiæ quoq; reperiuntur. quippe cùm morboſa ſint quędam ex ijs, quæ voluptate afficiūt. At nō optimum eſſe voluptatem aſſerunt, ob id quia nō finis, ſed generatio eſt. Atq; ea quidem quæ dicuntur, huiuſmodi ſunt.

Improbatio rationum de uoluptate. *Cap.* XII.

AT enim nō effici ex his vt voluptas aut bonum aut optimum non ſit, hinc perſpicuum erit: primum, quia bonum dupliciter, alterum enim abſolute, alterum alicui bonum dicitur: & naturæ & habitus id ſequentur: quare ſequētur quoq; idem & motiones, & generationes. Quæ item eſſe prauæ videntur, abſolutæ aliæ ſunt prauæ, non tamen alicui, ſed eligēdæ alicui ſunt: aliæ ne huic quidem, niſi aliquādo, & paruo tempore, & non ſunt eligendæ. quædam vero ne voluptates quidem ſunt, ſed videtur: quæcunq; cum dolore, & medicinæ cauſa exiſtunt: cuiuſmodi voluptates ægrotantium ſunt. Præterea cùm bonum aliud operatio ſit, aliud habitus: quæ in naturalem habitum conſtituunt, ex accidenti ſuaues ac iucūdę ſunt. operatio autem eſt in cupiditatibus ſubmōleſti habitus, ac naturæ. *a.l. deficiētis. Nam ſine dolore etiam & cupiditate voluptates exiſtunt. vt contemplandi operationes, quæ minime indigētis naturæ ſunt. Argumento id eſt, ꝙ non eadem iucunditate oblectantur, dū repletur natura, & dum conſtituta eſt: ſed dum eſt conſtituta, ijs quæ abſolute ſunt iucunda: dum repletur, contrarijs etiam gaudēt. accidit ſiquidem & amaris delectantur: quorum nihil neq; natura, neq; abſolute iucundum eſt: quare neq; ipſę voluptates. ſicut enim iucunda inter ſeſe diſtant, ita

quoq;

quoqꝫ voluptates quæ ab ipſis eueniũt. Adde ꝙ nõ eſt neceſſe, vt aliud quid melius voluptate ſit, queadmodum nõnulli dicũt, finem ipſum gñationis: generatiões enim voluptates non ſunt, neqꝫ cum gñatione omnes exiſtũt, ſed operationes ſunt & fines: neqꝫ ex ijs quæ gignũtur, ſed ex ijs quibus vtimur, efficiũtur. finis itẽ non omnium diuerſum quid eſt, ſed earum quæ ad naturę perfectionẽ deducuntur. Vnde ſenſibilem gñationem voluptatem eſſe dicere, nõ recte ſe habet: ſed potius dicendum eſt, opationẽ eſſe eam habitus qui ſm naturam eſt, & potius ꝙ̃ ſenſibilẽ, impedimento vacantẽ. Videtur aũt ex eo generatio eſſe, ꝗa proprie bonũ eſt: operationem enim gñationem eſſe exiſtimant, cùm tamen diuerſa ſit. Nam ꝙ aiũt prauas eas eſſe, quia morboſa nõnulla ſunt iucũda, idẽ de ſalubribus dicendũ eſſet. quędam.n.ex ipſis ad rem pecuniariam praua ſunt: vt hoc modo praua ambo eſſent. at in hoc nõ ſunt praua: quippe cùm cõteplari quoqꝫ quãtum ad ſanitatem attinet, nocumẽtum interdum afferat. Neqꝫ prudẽtię vero, neqꝫ alicui habitui impedimẽto eſt ea quæ ab vnoquoqꝫ ꝓcedit voluptas, ſed alienæ. nam quæ à cõtẽplando & diſcendo proueniũt, magis vt contemplemur, ac diſcamus, efficiunt. Nullam vero voluptatẽ artis vllius eſſe opus, ꝓbabiliter cõtingit: quippe cũ neqꝫ alterius operationis vllius ars ſit, ſed facultatis. tametſi & vnguentaria ars, & obſonatoria eſſe voluptatis videntur. Quòd autem tẽperans fugiat, & prudens dolore carentẽ vitam perſequatur, pſequantur itẽ tam pueri, ꝙ̃ beſtię, omnia eodẽ modo ſoluuntur. Nam quia dictum eſt quo modo bonæ abſolute, & quo modo nõ bonæ voluptates omnes ſint: tales pueri & beſtiæ pſequuntur: harumqꝫ indolẽtiam prudẽs ſectatur, quæ cum cupiditate & dolore exiſtũt, & corporis ſunt: huiuſmodi.n.ſunt hæ: harum itẽ exceſſus ſm quos intẽperans intemperans eſt. propterea temperans has fugit: nam etiam temperantis voluptates ſunt.

De voluptatum ſpeciebus. Cap. XIII.

CÆterum dolor quoqꝫ eſſe malum & fugiendum conceditur: atqꝫ alius abſolute malũ, alius, eò quod quodam modo impedimento eſt. fugiendæ aũt rei, quatenus eſt fugiẽda & mala, bonum cõtrarium eſt: bonum igitur quoddam eſſe voluptatem neceſſe eſt. Nam queadmodum ſoluebat Speuſippus, nõ competit ſolutio. ſicut maius minori & equali, ita cõtrarium hic eſſe. non.n.idẽ quod malum aliquod voluptatẽ eſſe quiſpiam dixerit. Iam vero ſi nõnullæ voluptates ſunt prauæ, nihil vetat aliquã eſſe optimũ: ſicut ſcientiam aliquã, licet praue quędã ſint. fortaſſe vero etiam neceſſariũ eſt, ſiquidẽ vniuſcuiuſqꝫ habitus operationes ſine impedimẽto ſunt; ſiue oĩum operatio ſit felicitas, ſiue alicuius ipſorum, ſi impedimento vacet, eã eſſe maxime expetẽdam. hoc autẽ eſt voluptas. Quare efficitur, vt quædã voluptas optimum ſit, licet multæ voluptates forte abſolutæ prauę ſint: ac propterea omnes felicẽ vitam iucundam eſſe exiſtimãt: voluptatẽqꝫ felicitati conſentanee annectũt: quippe cùm nulla opatio quæ impeditur, pfecta ſit, felicitas vero ſit ex perfectis. Ideo fit, vt ex corpis & externis bonis, fortunaqꝫ ipſa inſup indigeat felix, ne hæc impediant. Nã qui eum qui rota torqueẽ, & calamitatibus magnis opprimĩ, ſi bonus ſit, felicem eſſe dicunt: vel inuiti, vel ſponte nihil dicunt. Quia vero inſup fortuna indiget felix: idem eſſe nõnullis fortunæ proſperitas, & felicitas videtur: cũ tamen nõ ſit: nam ipſa quoque cùm excedit, impedimẽto eſt. ac fortaſſe nõ amplius fortunæ proſperitas appellari iure põt: quippe cũ eius definitio ad felicitatem ſpectet. Quòd itẽ omnes & beſtiæ & homines voluptatem ſequuntur, id ipſam eſſe quodam modo optimum indicat.

Nõ prorſus fama illa perit, quã multa ꝑ orbẽ »
Turba hominum celebrat. »

Sed ꝗa neqꝫ eadẽ natura, neqꝫ idẽ habitus optimus aut eſt, aut videtur: neqꝫ voluptatẽ eandem oẽs, voluptatem tamen oẽs ſequuntur. fortaſſe ẽt non eam ſequuntur, quam putãt, neqꝫ quam dicerẽt, ſed eandem. oĩa.n.natura diuinũ quid habẽt. Sed corporis voluptates nominis huius hæreditatẽ conſequutæ ex eo ſunt, ꝙ ſæpe in ipſas incidũt homines, oẽſqꝫ earum ſunt participes. vnde quia ſolæ notæ ſunt, ſolas has eſſe opinantur. Perſpicuum ẽt eſt, niſi voluptas ſit bonũ & opatio, fieri non poſſe, vt iucũde felix vitam traducat. Cuius enim cauſa indigeret ipſa, ſi non eſt bonũ: ſed etiam moleſte viuere poterit. nã neqꝫ malum neqꝫ bonũ eſt dolor, ſi neqꝫ voluptas. Quare cur fugeret: neqꝫ igitur probi viri vita erit iucundior, niſi etiam operationes ipſius ſint.

De corporis voluptatibus. Cap. XIIII.

AT vero de corporis voluptatibus conſiderandum illis eſt, qui nõnullas voluptates valde eligẽdas eſſe dicunt, illas videlicet quæ honeſtæ ſunt, ſed non corporales, & eas circa quas verſatur intẽperans. Qui fit igitur, vt contrarij dolores praui ſint: malo etenim bonũ contrarium eſt. An ita bonę ſunt

illæ

illæ quæ ſunt neceſſariæ, propterea ꝙ quod non eſt malum, bonũ eſt: An aliquatenus bonæ ſunt: Habituum.n.& motuum, quorum melioris exceſſus non eſt, neqꝫ voluptatis eſt exceſſus: quorũ autem eſt, eſt etiam voluptatis. at corporis bonorũ eſt exceſſus, & prauus proſequẽdo exceſſum, & non neceſſarias voluptates prauus eſt: oẽs ſiquidem & obſonijs & vinis & venereis quodam modo oblectantur, ſed non vt debet. Contra in dolore. non enim exceſſum fugit quiſpiam, ſed omnino fugit: quippe cùm exceſſui dolor contrarius minime ſit, ſed ei qui exceſſum perſequitur. Quoniam aũt non tãtum opus eſt, vt verum dicamus, ſed etiam oportet, vt falſi cauſam explicemus: hoc.n.ad fidem faciẽdam cõducit: nam cùm rationi conſentanea viſa fuerit cauſa, cur verum appareat eſſe, quod verũ non eſt: facit, vt vero magis fidẽ adhibeamus: iccirco dicẽdum eſt, qui fiat, vt corporis voluptates expetibiliores eſſe videãtur. Primum igitur, quia expellit dolorẽ: atqꝫ ob doloris exceſſum excedẽtem voluptatẽ, quaſi medela quędam ſit, atqꝫ oĩno corporis voluptatem perſequuntur. medelæ autẽ vehementes fiũt: vnde eas etiam perſequũtur, quia circa contrarium videtur. atqꝫ ob duo hęc bonum nõ eſſe voluptas videtur, ſicut dictũ eſt: quoniã aliæ prauæ naturę actiones ſunt, ſiue ab ortu vt beſtiarum, ſiue ex conſuetudine, vt prauorũ hominum: aliæ ſunt medelæ, quia ſunt indigentis: meliusqꝫ eſt habere q̃ fieri: aliæ accidunt, dum perficiuntur. ex accidenti igitur probæ ſunt. Addeqꝫ quia vehemẽtes ſunt, illi eas pſequuntur, qui lætari alijs nequeũt. ipſi ſiqdem ſitis quaſdam ſibi pręparãt. quando igitur innoxiæ ſunt increpatione vacãt: quãdo noxię, prauũ eſt. neqꝫ enim habẽt alia quibus lætentur, & neutrũ habere pleriſqꝫ moleſtũ eſt ob naturam. Semꝑ enim laborat animal: queadmodum etiã naturales diſputationes teſtantur, quæ videre & audire eſſe moleſtum aſſerunt. ſed cõſueti iam ſumus, vt inquiũt. ſimiliter etiam in iuuentute ob auctionem perinde ac temulenti afficiũtur: & iuuentus iucundum qd eſt. Atra bile vero affecti, natura ſemper medela indigẽt. corpus.n.eorum ex temperatura ſemꝑ mordetur: ſemperqꝫ appetitu vehemẽti incitantur. voluptas autem & contraria & quæuis, modo ſit vehemẽs, dolorem expellit. ac propterea intẽperantes ac praui euadunt. Quæ autẽ ſine dolore ſunt voluptates, exceſſum nõ habẽt. atqꝫ hæ natura, nõ ex accidenti iucũdarum rerũ ſunt. Ex accidenti autẽ iucũda appello quæ medicinã afferunt: nam quia accidit, vt medicinã conſequamur, dum id quod ſanum ſubſtat, agit aliquid: propterea eſſe iucundum videtur: natura vero iucunda, quæ talis naturæ actionem efficiunt. Nulla autẽ res propterea eſt, quæ eadẽ ſemper ſuauis ſit, quia ſimplex natura noſtra minime eſt, ſed inſitum diuerſum quid etiam habet, quo eſt corruptibilis: vt ſi alterum quid agat, id alteri naturæ ſit præter naturam. cùm vero adæquãtur, neqꝫ moleſtum, neqꝫ iucundum id quod agitur eſſe videat̃. Nam ſi alicuius natura ſimplex ſit, ei ſemper eadem actio erit iucundiſſima. atqꝫ iccirco Deus ſemꝑ vna ac ſimplici gaudet voluptate. neqꝫ enim motionis tantum, ſed immobilitatis etiam operatio eſt: magisqꝫ in quiete q̃ in motu voluptas conſiſtit. At vero mutatio omnium res ſuauiſſima eſt, vt poeta inquit, ob prauitatẽ quandam. ſicut.n.homo prauus mutabilis eſt: ita etiam natura, quæ mutatione indiget: non.n. eſt ſimplex, neqꝫ proba. Ac de continẽtia quidem & incontinentia, & de voluptate & dolore: quidqꝫ vnũquodqꝫ horum, & quo modo alia ex ipſis ſunt bona, alia mala, dictũ iam eſt. poſthac vero de amicitia dicemus.

Deus ſemꝑ vna ac ſimplici gaudet voluptate.

Voluptas in quiete magis q̃ in motu cõſiſtit.

ARISTOTELIS MORALIVM NICOMACHIORVM LIBER OCTAVVS,

cum Auer. Expoſi.

SVMMA LIBRI.

De amicitia, & eius ſpeciebus. De amicis: ac de multis, quæ circa amicitiam & amicos ſunt conſyderanda.

De amicitia. Cap. I.

POſt hæc ſequitur, vt de amicitia diſſeramus: quippe quæ aut virtus quædam, aut cùm virtute eſt. Resqꝫ eſt ad vitã maxĩe neceſſaria. abſqꝫ amicis enim viuere, licet cætera bona omnia ſuppeterent, eligeret nemo. nã & diuites, & principatus, poteſtatesqꝫ habentes maxime indigere amicis vident̃. Quid enim prodeſt eiuſmodi proſperitas, ſi beneficium tollat̃, quod erga amicos & præcipue fit, & maxime laudatur: aut quo modo ſine amicis cuſtodiri, cõſeruariqꝫ poſſet: quanto.n.amplior, tanto etiam periculoſior eſt. In paupertate etiam & reliquis infortunijs amicos eſſe vnicum refugium putant. Iuuenibus item cõducit ad id vt non peccẽt: & ſenioribus ad obſequium & ad defectum

Abſqꝫ amicis viuere eligeret nemo.

actionum,

actionum, ad quas ob imbecillitatem auxilio indigent: & ijs qui in ſtatu ſunt conſtituti, ad honeſtas res capeſſendas. Si bini ſimul ire parent. nam & ad intelligendum & agendū magis idonei ſunt. Ineſſe etiam natura ei videtur quod genuit, erga id quod genitū eſt: ei item quod genitum eſt, erga id quod genuit: atq; id non tam in hominibus, q̃ in auibus, & pleriſq; alijs animalibus cōtingit: & ijs item quæ eiuſdem nationis ſunt, & hominibus præcipue: vnde humanos, id eſt hominum amatores laudamus. Quàm familiaris etiam atque amica res ſit homini vnuſquiſq; homo, in erroribus quoq; conſpicere licet. Videtur etiam ciuitates cōtinere amicitia. & legiſlatores magis ipſi q̃ iuſtitiæ ſtudēt: concordia. n. eſſe ſimile quid amicitię videtur, quam illi maxime affectāt: ſeditionē vero, quæ inimicitia eſt, maxime expellūt. nam ſi ſint amici, iuſtitia opus non eſt: ſin autem ſint iuſti, amicitia indigēt. Adde ꝙ id quod maxime ius eſt, eſſe amicabile videtur: neq; ſolum neceſſariū eſt, verum etiam honeſtum. amicorum. n. amatores laudamus. multorumq; amicitia vna quædā eſſe ex honeſtis rebus videtur. præterea nonnulli eoſdē & bonos viros & amicos eſſe opinantur. Controuerſia autē de ipſa non parua eſt. nam alij ſimilitudinem quādam eam eſſe ſtatuunt, & ſimiles amicos. vnde ſimilem inquiunt ad ſimilem ire, & graculum ad graculum, & cętera huiuſmodi. alij econtrario figulos omnes tales eſſe inter ſe dicunt: ac de ipſis altius, & naturalius inueſtigant. Euripides quidem inquiens:

» Humentē amare pluuiam cū terra eſt arida,
» Cœlūq; ſacrum cum grauatū eſt imbribus,
» Telluris arentis cadere in ſinum appetere.

Et Heraclitus aduerſarium eſſe conferēs: & ex differētibus pulcherrimam coaptationem fieri: & omnia ex lite oriri. contraria vero his aſſerunt cum alij: tum Empedocles, ſimile. n. ſimile appetere ait. Sed naturales dubitationes miſſas faciamus: qppe quæ præſenti conſiderationi minime ſint accomodatæ. quę autē humanæ ſunt, & ad mores affectuſq; pertinent: inſpiciamus: vtrum videlicet inter omnes homines amicitia contingat: an fieri non poſſit, vt praui amici ſint: vtrum item vna ſpecies amicitiæ an plures reperiantur. Qui enim vnam eſſe ſpeciem, ex eo opinantur, ꝙ magis & minus admittit: non idoneo argumento nituntur: nam ea etiam, quæ diuerſa ſunt ſpecie, magis & minus admittere conſueuerunt. de quibus antea iam dictum eſt.

DETERMINATIO OCTAVI TRACTATVS LIBRI NICOMACHIÆ ARISTOTELIS.

DIxit. Dictionē aīt in his quę precesserunt ſequitur dictio in dilectionibus, & modis eorum. dilectio etenim virtus eſt de noſtris virtutibus, & eſt de rebus neceſſarijs homini in vita ſua. et exiſtentia eius per ipſam nobilior eſt. cum hoc ꝙ eſt neceſſaria ei in vita. Fortaſſis enim nemo volet vitā abſq; amicis: intendo nemo ex illis, quibus ſunt reliqua bona, vt diuites, & rectores, et domini poteſtatū, & vniuerſaliter illi, qui in bona & venuſta diſpoſitione ſunt. et hoc, qm̄ iſti vident ꝙ venuſta diſpoſitio cupitur quidem ꝑpter benefacere famoſum & notorium. Nam ſi non, tunc quidem quod remanet de venuſta diſpoſitione, quādo defuit ex ea exhibitio beneficij famoſi & notorij, & benefacere notorium, fit quidem maxime erga amicos, et per amicos exiſtit homo precipue honoratus, & laudatus. et etiam qualiter eſt poſſibile vt ſit homo ſaluus abſque amicis. etenim quanto maior fuerit opulentia & excellētia dignitatis eminentior, tanto eſt ruinæ ſuſpicatio imminentior, & ſaluationis indigentia, quæ ab amicis eſt amplior. Et etiam videtur ꝙ non ſit refugium in paupertate, & in ceteris calamitatibus fortunæ niſi verſus amicos. Et amici ſunt adoleſcentibus refugium, & ducatus ad nō peccandum: & ſenibus ſubſidium in ſuis indigentijs & calamitatibus, & occaſionibus eis irruētibus ex defectu ſuarum operationū, & propter debilitatem ipſorum: & adiuuāt iuuenes in actionibus ſuis nobilius. nā duo, quando coniunguntur, fortiores ſunt ad agēdum & intelligendum. D. Videtur autem quoddam genus dilectionum eſſe per naturā: vt habitudo patris cum filio. & iſtud genus dilectionis non ſolū inuenitur in hominibus, ſed in pluribus animalium. & de iſtis eſt dilectio, quæ inuenitur vni ſpeciei, & præcipue homini. & ex hoc laudatur amator hominū. eſtq; in hoc loco difficile, an poſſibile ſit vt omnis homo amet omnem hominem, & vt amicus ſit omni homini. Et videtur ꝙ dilectio, quæ propria eſt ciuibus adinuicem, honoratior ſit ea quæ propria eſt vni: & ꝙ ſtudium legiſlatoris in cōmēſuratione huius dilectionis & firmatione eius ſit plus ſtudio eius in ponendo iuſtitiam & eius cōmenſuratione. & videtur ꝙ conuenientia in opinione conſeruatio quædam ſit dilectiōis, ideoq; maxime legiſlatores ad inducendum vnitatem opinionis & firmādum eam, laborantes ad remotionem diſſenſionum: eò ꝙ diuerſitas in opinione inimicitia eſt. & quādo fuerint homines amici, nō indigent poſitione iuſtitiæ: quādo vero iuſti fuerint, adhuc indigent amicitia. non enim de neceſſitate diligentes ſunt: ſed eſſe iuſtos diligentes res eſt, per quam iuſtitia completior fit, & melior. D. Et quidam homines vident ꝙ amicos eſſe bonos, ex virtute amicitię eſt: intēdo ꝙ amicum eſſe bonū eſt nobilius. & quidam vident ꝙ amici & boni ſunt vnum & idem, i. omnis amicus bonus eſt: & omnis bonus amicus. Et in hoc eſt dubitatio nō modica. Iam quidā vident ꝙ amicum eſt ſimile, & inimicum cōtrarium. & quidam vident econuerſo: & ꝙ vterq; amicorum mouet alterum, & mouetur ab altero. Et Antiqui naturalium dixerunt in hac intentione dictionis cōtrarias ſententias. vna, quarum erat, ꝙ agentia in inuicē ſunt conſimilia: vt dictū Empedoclis, ꝙ ſimile appetit ſimile: & vt ſermo contrarius huic ꝙ diuerſa æqualiter apta ſunt, vt ex eis bona fiat comparatio. D. Attamen iſta dubitatio, & quod circa ipſam eſt ex difficilibus quæſtionibus,

ſtionibus, oportet vt relinquatꝰ in hac ſcientia: etenim eſt eſſentialis Naturali ſcientiæ. quod autẽ de iſtis quæſtionibus pertinet moribus & accidentibus animę inquirendum eſt in hac ſcientia: vt an poſſibile ſit ꝙ omnis homo diligat omnem hominem, aut non eſt poſſibile vt dilectio ſit inter malos: & vt ſit perſcrutatio an ſpecies dilectionis ſit vna vel plures. Etenim qui putãt ꝙ dilectio vnica ſit ſpecies, propter hoc, ꝙ recipit magis & minus, non habent ſignum ſufficiens ex hoc: eò ꝙ additionem & diminutionem recipiunt res diuerſæ ſecundum ſpeciem. & iam dicta eſt de hoc dicto in alio ab hoc libro.

De amabili. Cap. II.

FOrtaſſe vero de his cõſtabit ſi amabile ipſum cognitum fuerit: quippe cùm non quodlibet amari videatur, ſed quod amabile eſt: id autem aut bonum, aut iucundum, aut vtile ſit. Vtile autem id eſſe videri poteſt, per quod bonum aliquod aut voluptas efficitur: ita vt bonum & iucundum amabilia ſint, vt fines. Vtrum igitur bonum amãt, an quod ipſis bonum eſt: diſcrepant enim interdũ hæc. ſimiliter quoq; circa ipſum iucundum. Videtur autem quod ipſi bonum eſt, amare vnuſquiſq;: & eſſe quidem quod abſolute bonum eſt, amabile: cui vero, qđ cuiq; eſt. at amat vnuſquiſq; non quod ipſi eſt bonũ, ſed quod apparet: ſed id nihil refert. nam amabile apparens erit. Cũ tria vero ſint, propter quæ amãt homines, de inanimatorum amore amicitia minime dicitur: q̃ppe cùm neq; redamatio, neq; volũtas boni illorum vlla ſit. ridiculum enim eſſet fortaſſe, ſi vino q̃ſpiam bona vellet: nam ſi modo aliquid eſt, ſaluum eſſe illud vult aliquis, vt ipſe habeat. Amico autem inquiũt bona velle oportere illius cauſa: eosq; qui ita bona volunt, ſi non idem ab illo exiſtat, beneuolos dicũt. beneuolẽtiam enim in mutua affectione amicitiam eſſe. An addendum eſt non latẽtem. nã multi beneuoli ſunt ijs etiam quos nõ viderunt: quos ſcilicet putant modeſtos eſſe, vel vtiles. quo etiam modo illorum quiſpiam erga hos affici poſſet. ac beneuoli quidem eſſe inter ſe hi vidẽtur: amicos autem eos qui quo modo inter ſe affecti ſint, ignorant, appellare quis poſſet? Oportet igiť, vt beneuoli mutuo inter ſe ſint, velintq; bona ob vnum aliquid ex ijs, quæ dicta ſunt.

DIxit. & forſan patebit hæc intentio quãdo ſcitum fuerit an amatum vnum ſit, an plura. patet enim ꝙ nõ amatur omnis res, ſed amatur quidem amatum tantum: & ꝙ amatum triplicis eſt ſpeciei, bonũ, & delectabile, & vtile. D. Fortaſſis autem putabitur quòd vtile eſt conferẽs ad hæc duo. & ſi ſic eſt, erit ꝙ omnes amabũt, aut bonũ, aut delectabile. Vtrum ergo amici amant ſe adinuicem propter bonum quod in ſeipſo bonum, aut ꝑpter bonum quod eſt in relatione ad ipſos: forte enim in quadam iſtarum amicitiarum diuerſitas eſt. & huiuſmodi accidit in amicitia ex parte delectabilis relati: intẽdo ꝙ alter amet alterum propter delectationem ex ipſo: intendo ꝙ accidit in hoc etiam diuerſitas & corruptela. Et iſtæ duæ ſpecies amicitiæ cõmunes ſunt omnibus hominibus. videtur enim ꝙ q̃libet amet delectabile, quod apud ipſum eſt delectabile, & ſimiliter bonum, quod eſt bonum comparatum ei. illi autem, quorum alter amat alterum propter amationem boni in ſeipſo: intendo eos, quorum vterq; amat ſocium ſuum propter bonũ, quod eſt in eo, habẽt amicitiam, quæ non corrumpitur neq; mutatur. non enim amat alter alterum, eò ꝙ bonus ſibi, intendo amatori: ſed eo ꝙ patet ei, quoniã in ſeipſo bona amantur. ergo in hac eſt equidem ſcitum tantum: & in tali eſt, quod cõferat aut delectet. D. Propter hoc igitur neceſſe eſt, vt modi amantium tres ſint, & ſimiliter amationum. dixit. cui autem non eſt aĩa, huic non dilectio vel amatio. quibus enim non ſunt animæ, in his non inuenitur redilectio: intendo retributionẽ ſm̃ æqualitatẽ. ideoq; ridendum eſt de dilectione dicentis ꝙ bonus amat bona per modũ, quo dicimus ꝙ bonus amat eum qui eſt bonus. & forte velit dictor iſte per hoc ꝙ bonus vult ꝙ bona ſaluentur & conſeruentur ſaluatione & cõſeruatione in exiſtentia ſua, donec ei ſint. D. Etiam dixerunt ꝙ amicus eſt ille, qui vult bona amico ſuo, & propter amicum ſuum. illos autẽ, qui volunt ſibi inuicem bona per iſtum modum, nominamus caſtigatores vel exhortatores. & hoc, quãdo fuerit vtriq; eorum ab altero vtilitas, quæ eſt alteri ab ipſo. quãdo vero nõ fuerit hoc, non nominamus eos exhortatores: exhortatio enim quæ eſt diſpoſitio, eſt dilectio duorum coæquipollentium in paſſione: intẽdo in corretributione, cùm exhortatio quidẽ inueniatur ab hac diſpoſitione. D. Addendum autem ad hunc terminum, quãdo neuter eorum occultat à ſocio ſuo ſtatum ſuum: ſæpe enim fit exhortatio ab indiuiduo ad indiuiduum, quãuis non manifeſtet ei ſtatum ſuum. & hoc propter illud, quod imperat ex vtilitate in illo ĩdiuiduo aut aptitudine ad bonum. verũtamen huiuſmodi non nominãtur exhortatores, donec ſit ab altero ad alterum coæquipollẽtia in hac intentione, & æqua corretributio. & quãdo hoc fuerit, non poterit eſſe vt celet alter eorum ſtatũ ſuum ab altero: immo patefaciũt ſibi ſtatus ſuos adinuicem. & quando fuerit exhortatio dilectio, qualiter eſt poſſibile in coamantibus ꝙ celet alter alterũ ſtatum ſuũ? Neceſſarium ergo eſt vt amantes exhortentur ſe adinuicem, & velint bona ſibi inuicẽ, & correuelẽt ſibi inuicem ſtatus ſuos, neq; celent quicquam ex eis quæ de eis dicuntur.

De ſpeciebus amicitiæ. Cap. III.

EA vero inter ſe ſpecie differũt: ergo dilectiones quoq; & amicitiæ. tres. n. æquales numero amabilibus amicitię ſpecies ſunt: quippe cùm in vnoquoq; ſit redamatio non latẽs. qui autẽ mutuo ſe amant, volũt ſibi mutuo bona eatenus, quatenus amãt. Qui quidem ob vtilitatẽ amant ſe mutuo, non per ſe amãt: ſed quatenus bonum aliquod à ſe mutuo percipiunt. Simili modo qui ob voluptatem amici ſunt: non. n. vrbanos amant, quia qualitate quadam ſunt affecti, ſed quia iucundi ipſis ſunt. ita & qui ob vtilitatem, & qui ob voluptatẽ amant: illi ob ſuum bonum, hi ob ſuam voluptatẽ diligunt. nõ quatenus eſt ille qui amatur, ſed quatenus eſt vtilis, vel iucundus. Ex accidẽti igitur amicitiæ hæ ſunt. non

enim

enim quatenus eſt ille qui amatur, quicunq; is ſit, eatenus amatur: ſed quatenus bonũ aliquid alter, alter voluptatẽ affert. Huiuſmodi autẽ amicitię diſſolui facile poſſunt, cùm ſimiles ipſi nõ permaneant. nam ſi non amplius iucũdi, aut vtiles fuerint, amare deſiſtunt. at vtile nõ permanet, ſed alias aliud euadit: quo fit, vt diſſoluto eo, ob quod amici erãt, amicitia quoq; ipſa diſſoluatur, quippe quæ ꝓpter illud erat. Maxime vero inter ſenes huiuſmodi amicitia videtur exiſtere: nõ enim qui hac ætate ſunt, iucũdum perſequuntur, ſed vtile: quicũq; item ex iuuenibus in ſtatuq; cõſtitutis hominibus vtilitatẽ ſectãtur. Tales autem neq; viuere ſimul conſueuerũt: quandoq; ẽt neq; ſunt iucũdi: neq; tali conſuetudine indigent, niſi vtiles ſint. eatenus.n. ſunt iucundi, quatenus bonũ aliquod ſperant. inter has hoſpitalem etiam reponũt. At iuuenum amicitia eſſe ob voluptatẽ videtur: quippe cùm ex affectu vitam traducãt: & maxime quod ſibi iucũdum eſt, quodq; eſt præſens ſectẽtur. mutata autẽ ætate iucũda ipſa etiam diuerſa euadunt: vnde cito amici & fiũt, & eſſe deſinunt. quia amicitia vnà cum iucũditate mutatur. talis vero voluptatis velox mutatio eſt. Iuuenes etiã amatorij ſunt: quippe cùm ex perturbationis affectu & voluptate multa illa amatorię affectiõis vis oriatur. ideo fit vt & amẽt, & cito deſiſtãt, ſæpe eodem die ſentẽtiam mutãtes: ſimulq; toto die verſari, & cõuiuere velint. ita.n. id quod ex amicitia requirunt, ipſis euenit. Bonorum vero & eorũ qui in virtute ſunt ſimiles, amicitia ꝑfecta demum eſt. hi.n. mutuo ſibi bona ſimiliter volunt, quatenus ſunt boni: boni autẽ ſunt per ſe. at qui amicis bona volũt ipſorũ cauſa, maxime amici ſunt: quippe cùm per ſe, ita ſeſe habeãt, & non ex accidẽti. vnde horum amicitia præcipue permanet, quoad boni fuerint: virtus vero ſtabilis res eſt. Eſtq; vterq; & abſolute bonus & amico, nã boni & abſolute, & ſibi mutuo boni ſunt. vtiles itẽ, & iucundi ſimiliter. boni.n. ſunt & abſolute, & ſibi mutuo iucũdi. ſingulis ſiquidẽ propriæ actiones, & tales voluptatem afferũt: bonorum aũt actiones tales, vel ſimiles ſunt. Vnde fit vt talis amicitia ſtabilis merito ſit. in ipſa enim omnia quę amicis eſſe debẽt, coniungũtur. nam cùm omnis amicitia ob bonum ſit, aut ob voluptatẽ, vel abſolute, vel amãti, & per ſimilitudinẽ quandam: huic oĩa antedicta per ſe in ſunt. *huic.n. ſimiles etiam reliquæ ſunt: & abſolute bonum, abſoluteq; iucũdum ineſt. hæc autem maxime amabilia ſunt: & amare etiã & quæ maxime eſt amicitia atq; optima in his eſt. Par autem eſt, vt raræ tales amicitiæ ſint: quippe cũ pauci huiuſmodi reperiãtur. adde q᷑ tempore & cõſuetudine indiget. nã, vt eſt in prouerbio, fieri nequit, vt mutuo hoĩes ſeſe cognoſcant prius q̃ ſalem qui dicitur, cõſumpſerint: neq; prius ſeſe admittant, ſintq; inter ſe amici, q̃ alter alteri amabilis & videaẽ eſſe, & credatur. Qui autẽ cito ſeſe gerũt amice inter ſe, volũt illi quidem eſſe amici: ſed non ſunt tamẽ, niſi quoq; & amabiles ſint, & ſe eſſe non ignorẽt. ac voluntas quidem amicitiæ velox eſt, amicitia minime. hæc igitur & tempore & reliquis perfecta eſt: ex omnibusq; his exiſtit: ſimilisq; vtrique ab vtroque eſt. id quod ineſſe amicis neceſſe eſt.

*a, l. hac ratione.n. ſimiles ẽt in reliquis ſunt.

DIxit. Cùm amata tria ſint diuerſa ſm formã, oportet vt ſint modi dilectionum diuerſi ſm formam, ſpecies ergo dilectionũ tres ſunt, æquales numero ſpeciebus rerum amatarum: & in vnaquaq; earũ eſt coæquipollentia in dilectione nõ latens, i. corretributio ſm æqualitatem. D. Et qui diligunt ſeinuicem, volũt bona ſibi inuicẽ ſm ſpeciem dilectiõnis quá diligũt. Qui ergo diligunt propter vtilitatem, non volunt bonum dilectionis ꝓpter dilectum, ſed vt bonum volitũ contingat eis ex dilecto. ipſi ergo volunt bona quidẽ amato, eò q᷑ eis bona. Similiter qui amãt delectationũ cauſa, amant quidem vt contingant bona amicis ſuis propter ſuam delectationem, econuerſo illis, qui ſe amant inuicem propter formá amati, quæ eſt virtus. Ideoq; dilectiones, quæ ſunt propter delectans aut ꝓpter conferens, ſunt dilectiones propter accidens. etenim diligitur quidem conferens & delectãs: & ex quo acciderit conferenti & delectanti q᷑ ſint in hoc indiuiduo, diligitur hoc indiuiduum. D. Dilectiones autem, quæ ſunt propter vtilitatem & delectationem, ſunt citæ diſſolutionis: eò q᷑ delectatio cito ꝑmutatur, & ſimiliter vtilitas. quando ergo mutatur gratia cuius erat dilectio, mutatur & dilectio, cùm fuerit dilectio relatiua. D. Et dilectio, quæ eſt propter vtile, eſt vt plurimũ dilectio ſeniorum. etenim ſeniores non requirunt delectabilia, immo vt plurimum vtilia: eò q᷑ non amant concupiſcentias, & delectantur quidem plurimum in vtilibus. & ſm hunc modum eſt amicitia eorum, qui ex adoleſcentibus & iuuenibus reqrunt quod melius eſt & vtilius. Et qui ſunt ſm hanc diſpoſitionem, nõ conuiuunt ſibi inuicẽ vt plurimum. & hoc, qm̃ iſti vt plurimum non coaſſociantur ſe delectationis cauſa: neq; fit inter eos aſſociatio penitus niſi fuerint proficientes ſibi inuicem. delectabilius enim apud ipſos eſt proficuũ, quod ſperant ex ſocietate amici. & amicitia inuenitur in iſto genere. quando enim contingit vtilitas, contingit hæc amicitia. De amicitia autem adoleſcentium putatur q᷑ ſit quidẽ cauſa delectationis: eò q᷑ adoleſcentes amant quidem concupiſcentias, & vt plurimũ requirunt delectabile apud ipſos, & præcipue illud quod eſt pręſens. ideoq;, quãdo mutata fuerit propinquitas, quę eſt inter ipſos, mutatur & dilectio. & ideo cito fiunt amici, & cito interſecãtur. etenim amicitia mutatur, mutata hac delectatione: intendo eam quæ fit ex conniĉtione. & hæc delectatio cito mutaẽ. Et adoleſcentes ſunt amatores: eò q᷑ plurimum amoris fit quidem cũ vitio concupiſcentiæ & delectationis. & hæc eſt in adoleſcentibus valida. & iccirco cito & concopulanẽ, & fit diuortium inter eos multotiens in vna die: & trãſmutãtur à diſpoſitione ad diſpoſitionem, & volunt vt ſint copulati

lati per eam in vita ſua. etenim fit quidem amicitia eis, quando fuerint ſm hanc diſpoſitionem. D. Amicitia autem perfecta eſt amicitia bonorum conſimilium in virtute. iſti enim volunt ſibi inuicem bonum propter ſuam conſimilitudinem in virtute: & volunt bonum amico inquantum amicus, id eſt virtuoſus: intendo ꝙ vnuſquiſque eorum vult bonum ſocio ſuo ſecundum quòd bonus. qui autem volunt bonum magis vtilitatis & dilectionis cauſa, horum amicitia eſt quidem propter ſeipſos per ſe, non per modum accidentis. & eſt propter amicos ſuos per modum accidentis: & hoc, quoniam ipſi volunt quidem bona amicis ſuis propter ſemetipſos. Dixit. Amicitia vero bonorum eſt amicitia per ſe. non enim volunt bonum amico propter ſeipſos: ſed volunt quidem bonum ei inquantum bonus & virtuoſus. horum igitur amicitia durabit, quādiu durauerit vita ipſorum: & ex quo fuerit virtus firma, erit iſtorum amicitia firma. Et vnuſq;ſq; iſtorum bonus eſt abſolute, non relatiue: neq; permiſcetur bonitati eius malitia aliqua. & iſti proficiunt ſibiinuicem per ſe, & ſimiliter etiam delectantur ex ſeinuicem abſolute, i. delectatur alter ex altero: eò ꝙ actiones appropriatæ vnicuiq; ex modis animalium delectabiles ſunt ei. & actiones propriæ hominibus inueniunt quidem in virtuoſis conſimilibus: & ex conſimilitudine, quæ eſt inter iſtos delectatur vnuſquiſq; eorum actione amici ſui: quemadmodū delectatur ſuiipſius actione. Et iſta dilectio ex cæteris modis dilectionum digna eſt vt perſeueret, & firma permaneat plus cæteris dilectionibus: eò ꝙ aggregantur in iſta omnia, quæ oportet inueniri in coamantibus. omnis enim dilectio præter iſtam, fit quidem propter delectationem aut propter vtilitatem: & vtraq; iſtarum, aut eſt per modum abſolutum, aut per modum comparationis ad amantem: & per modum quendam ſimilitudinis. & indubitanter ea quę eſt abſolute, melior eſt ea, quæ nō eſt abſolute. & iſta dilectio eſt illa, cui inuenitur vtile abſolute, & delectabile abſolute. et propter hoc oportet vt ſit iſta dilectio ens veriſſima dilectionum, cùm amatum in ea ſit amatiſſimum amatorum: intendo bonum abſolute, et vtile abſolute. et huic dilectioni inuenitur per ſe bonum & vtile, cùm inueniatur ei bonū abſolutum & vtile abſolutum. examinatio & experiētia fiunt quidem magis in iſtis rebus abſolutis: intēdo ꝙ amici examinant quidem ſe adinuicem, & probant & exquirūt in bonis abſolutis. & hoc, quoniā amicus delectatiōis ſm veritatem eſt, quādo delectatur vterq; amicorum cum altero delectatione abſoluta: & ſimiliter eſt in vtilitate. Niſi ꝙ fortaſſis iſta dilectio pauca eſt & rara: eò ꝙ iſti pauci ſunt, intendo virtuoſos: & eò ꝙ indigetur in cognitione eſſe huius dilectionis tempore experientię. vt dicit̃ in prouerbio, ꝙ oportet vt qui profitentur amicitiam, demonſtrent ſe eſſe tales, quales eſſe profitentur: & ne recipiatur dictum eorū in profeſſione amicitię, donec appareat quòd vterque eorum amatus ſit ab altero, & verificet per facta ſua quòd talis. Dixit. Illi autem, qui volunt promptitudinem in voluntatibus ſuis quem amant, volunt vt ſint amici: & non ſunt donec dilectio ſit ex vtriſque, & ſit ex eis æqualiter, id eſt, vt vterque eorum diligat alterum ſecūdum quantitatem, qua diligit eum alter. etenim voluntas prompta ad voluntatem amati, interdum conuertitur in amicitiam. & conuertitur amicitia in voluntate prompta in aliqua horarum. Dixit. & hæc amicitia, quæ eſt amicitia bonorum, fit completa ex parte temporis, cùm ſit longiſſimi temporis: & ex parte cauſarum amicitiæ: & etiam ex parte eius, ꝙ cauſæ amicitiæ ſunt in vtroque ipſorum conſimiles. & hoc oportet vt ſit in amicis.

Honeſtam amicitiam proprie dici amicitiam, alias uero ex accidenti. Cap. IIII.

AT vero quæ ob iucundum exiſtit amicitia, huius ſimilitudinem habet. nā boni iucundi inter ſe ſunt: ſimili modo quoque qui ob vtilitatem amant: quippe cùm boni quoque tales erga ſe mutuo ſint. Maxime autem inter hos etiam amicitiæ tunc perdurāt, cùm æqualitas ab vtriſq; mutuo exhibetur, vt voluptas: neque tantummodo ita, verum etiam ab eodem, vt vrbanis: ſed nō vt amatori & amato. hi enim nō iiſdem oblectātur: ſed alter amore illius, alter obſeqiis amatoris gaudet. quo fit, vt deſinēte ætatis flore, quandoq; etiam amicitia ipſa deſinat: quippe cùm alteri facies non amplius iucunda ſit, alteri obſequium non præſtetur. Multi autem permanent, ſi pares moribus cùm ſint, ex conſuetudine mores dilexerunt. at qui nō iucunditatem in amatoriis rebus, ſed vtilitatem cōpenſant, ii minus & amāt, & perſeuerant. Qui vero ob vtilitatem ſunt amici: vnà cum vtilitate diſſoluuntur: nam non ſui mutuo erāt amici, ſed vtilitatis. Atq; ob voluptatem quidem & vtilitatem & praui inter ſe, & boni erga prauos, & neuter erga qualemcūq; eſſe amicus poteſt: at per ſeipſos non niſi bonos eſſe manifeſtum eſt. praui enim, niſi vtilitas aliqua intercedat, mutua cōſuetudine non oblectantur. ſolaq; eſt bonorum amicitia, in qua nullus calūniæ locus pateat. non enim facile cuipiam de eo credunt, qui lōgo tempore ab ipſis fuerit probatus. & credere in his eſt, & nulla iniuria ſe mutuo afficere: & quicquid demum in vera amicitia eſſe cenſetur. In aliis vero ſocietatibus nihil vetat, quo minus talia exiſtant. nam cùm homines eos quoq; amicos vocent, qui ob vtilitatem ſunt amici, vt ciuitates: confœderationes enim inter ciuitates fieri vtilitatis cauſa videntur: & eos qui ob voluptatem ſe mutuo diligūt, vt pueri: fortaſſe tales homines dicere amicos nos quoq; debemus: ſpeciesq; amicitiæ eſſe plures: ac primo quidē & proprie cū quæ bonorū eſt hoīum, quatenus ſunt boni: reliqua vero per ſimilitudinē: quatenus. n. bonum qd, & ſimile inter ipſos eſt, eatenus ſunt amici. iucūdū ſiquidē voluptuoſis hoībus bonū qd eſt. ſed non admodū hæ coniungunt̃: neq; iidē & ob vtilitatē et ob iucūditatē fiūt amici. quę. n. ex accidēti ſunt, non admodū copulant̃. Cū vero in has ſpēs amicitia diſtributa ſit: praui ob vtilitatē vel voluptatē, qua in re ſunt ſimiles: boni ob ſeipſos ſunt amici. in eo. n. ꝙ boni ſunt, ſeſe mutuo amāt. atq; hi abſolute amici. illi ex accn̄ti ſunt, & qa cùm his habēt ſimilitudinē.

ET boni delectantur ex inuicem delectatione conſimili, intendo coæquali, & ſimiliter proficiunt ſibi inuicem. Et dilectio quidem ſtabilior eſt, quando fuerit cauſa inducẽs eam res vna eadem in vtroq; diligentium, intendo in ſpecie & quantitate: vt ꝙ ſit vterq; ipſorum proficiens alteri ſm æqualitatem: & maxime quando fuerit delectatio & vtilitas in re vna eadẽ, non in duabus rebus diuerſis, vt in amante & amaſia. item vterq; delectatur ex altero: attamẽ delectatio ipſorum eſt in duabus rebus diuerſis. amator enim delectatur forma amaſiæ: & amaſia delectatur ſeruitio amatoris. & quando defecerit alterum iſtorum, forte deficiet dilectio: eò ꝙ intuitus in aliqua horarum amaſiæ eſt non delectabilis, aut non erit ſeruitium ab amatore. Et multotiens firmat̃ amicitia amatoris, quando vterq; amauerit alterum propter experiẽtiam morum ſuorum ex longa conuerſatione ſimul: etenim longa cõuerſatio facit eos hæreditare aſſimilationem in moribus. & intercíſio ſocietatis delectabilis eſt apud iſtos in cambio & permutatione ab amico ad amicum. & conferens vtilitatem in hac amicitia, intendo amicitiam amoris, eſt amator: etenim amator vtilis eſt: attamen ſunt paucæ amicitiæ & ſtabilitates. D. Illi autem, qui ſunt amici propter vtile, cùm ipſorum amicitia diſſoluat̃ ad amicitiam vtiliorem, intendo permutetur, non ſunt amici ſm veritatem alter alterius: ſed ſunt amici quidem gratia illius, quod vident bonũ eſſe ſuiipſius, ſiue delectationem, ſiue vtilitatem. & ideo poſſibile eſt vt ſit hæc amicitia inter malos, & inter bonos & malos, & inter eos, in quibus eſt aliquid ex vtroq; : intẽdo ex malitia & bonitate. D. Manifeſtum eſt autẽ ꝙ qui ſunt amici per ſe, ſunt boni tantum: eò ꝙ mali non gaudent ex inuicem, niſi adſit vtilitas. & dilectio bonorũ ſola non iraſcitur, neq; admittit turbationes detractorias: eò ꝙ non eſt leue vt admittatur dictio aut detractio contra eum, qui iam probatus eſt tempore multo. & hoc, qm̃ amicus in hac dilectione non infert iniuriam amico ſuo in aliqua horarum, neq; ꝙ videatur iniuria. & ex quo non fit iniuria in hac dilectione, nõ eſt dubium qn ipſa ſit perſeuerantiſſima. in modum autem aliarum dilectionum nihil prohibet incidere iniuriã, & ſimile iniuriæ. D. Poſtquam autem eſt de conſuetudine hominum nominare amicos eos, qui coniungunt̃ cauſa proficiendi inuicem ex ciuibus huius ciuitatis: et præcipue in eo, in quo nõ eſt dubium quin ſit bonum, vt illi qui coadiuuant ſeinuicem in lite: videtur enim coadiutorium in lite cauſa boni eſſe vt ſaluatiõis, vel alterius ex his circa quæ perficitur bellum: & eos, qui amant ſeinuicem cauſa delectãdi, vt pueri: neceſſe eſt nobis vt nominemus & nos huiuſmodi amicos, i. ponamus eos in genere dilectionis. Secundum hoc ergo multæ erũt ſpecies dilectionis: verũtamen dignior earum ſm veritatem eſt dilectio bonorum ſm ꝙ boni: intendo eos, qui diligunt ſeinuicem cauſa bonitatis tantum. de reſiduis autem dicitur nomen dilectionis per modum ſimilitudinis & tranſumptionis: eò ꝙ ipſi quidem ſunt amici ſm bonum quoddam, aut ſimile bono, nõ ſm bonum abſolutum: delectatio nanq; bonum quoddã eſt amatori delectationis. & ſimiliter ſe habet in vtili: intendo ꝙ eſt bonum quoddam. & iſta dilectio non coniungitur concluſione, neq; copulatur copulatione pura, donec fiant ipſi & amici ipſorũ res vna, intendo & vniuntur, eò ꝙ amicitia ipſorum non eſt propter ſeipſos, ſed eſt quidem propter delectabile aut vtile. amicitia ergó eorum per accidens eſt: eò ꝙ id quod per accidens eſt nõ vnitur vnitione bona. D. Cum itaq; iſta ingrediatur in ſpecies dilectionis, intendo dilectionem dilectionis & vtilitatis: erunt igitur mali etiam amici adinuicem propter delectabile et vtile: intendo delectãtur ex ſeinuicem, & proficiũt ſibinuicẽ, quando fuerint conſimiles: boni autem ſunt amici per ſe, i. ſm ꝙ boni.

Qui dicendi amici, et q ad amicitiã apti. Cap. V.

QVemadmodum autem in virtutibus alij ex habitu, alij ex operatione boni dicuntur: ita quoq; in amicitia eſt. nam qui in conuictu degunt, mutua cõſuetudine oblectantur, & bona ſibi mutuo ſuppeditant, qui vero dormiunt, vel locis diuiſi ſunt, non operantur illi quidem: ſed ita tamen affecti ſunt, vt amice operẽtur. Nam loca non amicitiam abſolute, ſed operationem diſſoluunt. ſiq; diuturna abſentia fuerit, amicitiæ quoque videtur obliuionem inducere. vnde dictum eſt: multas iam amicitias diſſoluit inaffabilitas. Senes autem aut auſteri eſſe ad amicitiam idonei non videntur: quippe cùm parum voluptatis in ipſis inſit: cùm moleſto autem, aut nõ ſuaui verſari poſſit nemo. natura enim quod moleſtũ eſt, fugere: quod iucundum, appetere videtur. Sed qui ſe mutuo admittunt, non tamen ſimul viuunt: beneuolis potius, quàm amicis ſimiles ſunt. nã nihil eſt ita amicorum, vt ſimul viuere. præſidium enim indigi appetũt: ſimul autem diem traducere etiam beati: quippe cum ſolitarijs his eſſe minime conueniat: ſimul vero degere non liceat, niſi iucundi ſint, ijſdemq; oblectentur. id quod habere ſodalicia amicitia videt̃. Ac maxime quidẽ amicitia, ſicut ſæpius iã diximus, bonorũ eſt. quod.n. abſolute bonũ, ac iucundũ eſt, amabile eſt, atq; eligibile: vnicuiq; vero, qđ vnicuiq; eſt tale. bonus aũt bono ob vtraq; hęc. Cæterũ dilectio affectui, amicitia habitui ſimilis eſt. Dilectio.n. nihilo minus eſt erga inaĩata. cùm electione vero redamant: at electio ab habitu eſt: & bona volũt ijs quos amant, illorum cauſa nõ ex affectu, ſed ex habitu: & amãtes amicum, quod ſibiipſis bonũ eſt, amant. bonus.n. vir amicus effectus bonũ ei fit, cui eſt amicus. vterq; igitur & quod ſibi bonũ eſt, amat: & æqualẽ vicẽ voluntati & iucunditati refert. æqualitas.n. amicitia dicit̃. At hęc in bonorũ amicitia maxime inſunt. In auſteris vero & ſenibus eo minus amicitia fit, quò ſunt moroſiores, minuſq; cõſuetudinibus gaudẽt: hæc.n. maxime videntur eſſe amica, amicitiæq; effectricia. atq; ideirco iuuenes cito amici efficiunt̃: ſenes non ita: quippe cũ non fiant amici illis, qbus non oblectãtur. Simili modo quoq; auſteri. ſed hi beneuoli quidẽ inter ſe ſunt, qa bona volunt, & ad indigentias ſubueniunt: amici tamen non admodũ ſunt, propterea ꝙ non ſimul diẽ traducunt, neq; mutua cõſuetudine delectãtur. quæ ad amicitiã pertinere maxime videntur.

Et iſti

DIxit. Et iſti ſunt ſocij per habitum dilectionalē animalem, & per actum huius habitus, quemadmodum in virtute dicitur ꝙ virtuoſus eſt virtuoſus habitu: & ꝙ eſt virtuoſus actu, intendo actu illius habitus: ſimiliter in amicitia. amici enim interdum ſunt amici actu, ſm ꝙ cognoſcūtur in vita, & cōgaudent ſibi inuicem, & ſortitur alter ex altero bona: & interdū ſunt amici per habitum dilectionalē ſolum, & ſi non agant actiones amicitiæ. & hoc, quando fuerint dormientes aut ſeiuncti in locis. quando enim ſeiuncti fuerint non agunt actiones amicorum. verūtamen habitus eorum animalis habitus eſt amicorum: eò ꝙ ſeiunctio localis non diſſoluit amicitiam abſolute, ſed diſſoluit quidem actiōes amicitiæ. D. Si vero fuerit abſentia diuturna, iam putatur ꝙ neceſſariam faciant reſolutionem amicitiæ per obliuionē. ideoq; dicitur ꝙ peregrinatio vel diſceſſio multas diſſoluit amicitias. D. Et nō videtur ꝙ veterani repleti amaritudine ſint viri amicitię: eò ꝙ delectatio in ipſis modica eſt: & non poteſt aliquis finire dies ſuos in aſſociatione contriſtante, aut quę nōn delectat. patet enim ꝙ natura vt plurimū reſpuit contriſtans, & concupiſcit delectans. D. Propter hoc igitur qui amant ſeinuicem, & non coniungūtur in vita, potius aſſimilantur exhortatoribus ꝗ amicis: eò ꝙ nihil iſtorum amicorū ſimilatur aſſociatiōi in vita, cùm non delectantur ex ſeinuicem. ſunt igitur tanquā egentes, qui non deſyderant niſi vtilitatem tantum: cū non ſit apud eos delectatio, & iſti ſunt amici vtilitatis. viri autem gloriæ & exultationis, ipſi ſunt qui deſyderant aſſociationem. et propter hoc dicitur, ꝙ nō oportet vt iſti tales ſint viri diuitiarum, ſed nobili fulgentes comitatu. aliorum enim ab iſtis non eſt poſſibile vt ſit aſſociatio adinuicem: eò ꝙ non delectantur ex ſeinuicem, neq; gaudent ex rebus eiſdem: quemadmodum putatur eſſe in amicitia aſſociatiua. Cumq; ſic ſit, amicitia, quæ maxime eſt, amicitia bonorum eſt, ſicut dictū eſt multotiēs. putatur enim ꝙ amatum virtuoſum eſt bonum abſolutum, & delectabile abſolutum: & vtraq; iſtarum intentionū exiſtit coamicantibus ꝓpter virtutem ſm æqualitatem: intendo ꝙ vterq; eorum delectatur ex ſocio ſuo delectatione abſoluta, & amat ipſum, eò ꝙ bonum abſolutum, nō bonum quoddam. bonus enim deſyderat bonum ſm ambas has intentiones, & deſyderatur ipſe à bono: intendo propter deſyderium delectandi ex ipſo, & deſyderium bonum. D. Coamicatio ergo paſſio eſt: amicitia vero habitus & virtus. Ideoq; non eſt amicitia in inanimato: ipſa enim ꝗdem cum contretributione: & fit quidem contretributio ex parte electionis: & electio ex parte habitus rationis, et propter hoc amici boni volunt bona ſuis amatis non propter paſſionē, ſed propter habitum, qui virtus eſt. & quando amauerint amicum, amant bonū quod exiſtit in ipſo: & propter hoc, quando bonus ſit amicus, facit amicum ſuum bonum. vnuſquiſq; igitur amicorum bonorum amat in ſocio ſuo bonum inuentum in ipſo, & contretribuit ei ſm æqualitatem in voluntate, & in ſpecie voluntatiua, i. vult ei ex æquipollētia contretributionis & vtilitatis ſpeciem, quam vult ei alter, & quātitatem, quam vult alter. & iſta eſt, quæ dicitur amicitia ęqualitatis. et hoc maxime quidem inuenitur in amicitia bonorum. D. Et parum contingit vt inueniatur amicitia inter animoſos vel magnanimos: propterea ꝙ graues & difficiles ſunt adinuicem, & ꝓpter paucitatem gaudij ſui ex concluſione & aſſociatione. & hoc, eò ꝙ videtur ꝙ aſſociatio vt plurimum ſit amicitia & effectiua amicitiæ. ideoq; adoleſcentes ſunt veloces amicitię propter velocitatem ipſorum ad aſſociationem, & delectationem eorum ex ipſa. veterani autem graues ſunt ad amicitiam propter paucitatem alacritatis ſuæ ex occurſu alterius alteri: immo ſunt ſicut ſerui viles in moribus, & ſm veritatem ſunt quidem exhortatores, eò ꝙ volūt bona ſibi inuicem & ſuccurrunt indigentia: amici vero non, eò ꝙ non perſeuerant in ſocietate, neq; gaudent ex inuicē, quod maxime pręaliis amicitiæ eſt: intēdo ꝙ actio iſta eſt actio amicitiæ magis ꝗ cæteræ actiones.

In qua amicitia plures poſſint eſſe amici. Cap. VI.

AT vero vt multis qſpiā ſit amicus amicitia ꝑfecta, fieri non pōt. quemadmodum neq; vt amore multorū ſimul aliquis capiatur. exuperationi .n. ſimile hoc eſt. quod aūt eſt hmōi, ad vnum ſpectare natura cōſueuit. Multos vero eidē ſimul vehemēter placere, non facile eſt: fortaſſe ēt neq; bonū eſſe. opus præterea eſt & experimentū capere, & cōſuetudine vti: id quod perq; difficile eſt. Ob vtilitatem tñ & iucunditatem fieri pōt, vt multis quis placeat: multi .n. tales ſunt: & in breui tēpore miniſtrationes fiunt. Magisq; ex his ea ſimilis eſt amicitiæ quæ ex iucūditate exiſtit, cū eadem ab vtriſq; exhibētur: & ſeſe mutuo, vel iiſdē oblectantur: cuiuſmodi iuuenū amicitiæ ſunt: magisq; in his quod liberale eſt, cōſpicitur. Quę vero eſt ob vtilitatē, vulgarium hoium eſt. Et beati vtilibus minime indigēt, ſed iucundis. volunt .n. ſimul cum aliquibus viuere, & moleſtiā paruo tempore tolerant. nā aſſidue, ſuſtineret nemo: quin ne bonū quidē ipſum, ſi moleſtū ipſi eſſet. iccirco amicos iucundos quærūt. fortaſſe vero oportet vt ēt bonos, cū tales ipſi ſint: & ſibi ipſis itē bonos. ita .n. ipſis inerunt ea, quę amicis ineſſe debēt. At qui in poteſtatibus conſtituti ſunt, diſtinctis amicis vti videntur: alij .n. ipſis vtiles, alij iucundi ſunt. vt aūt vtraq; iidē exhibeāt, non admodum cōtingit: quippe cū neq; iucūdos cū virtute, neq; vtiles ad honeſtas res quęrāt: ſed alios vrbanos voluptatis cauſa, alios idoneos ad agenda ea quæ mandata fuerint. hęc autem in eodem non admodum ſunt. ꝓbum quidem virum eſſe ſimul & iucūdum & vtilem, dictū iam eſt. Sed ei qui excellit, huiuſmodi amicus fieri nō ſolet, niſi etiam virtute excellatur: ſin minus, non adæquat ex rata portione ſuperatus. Cęterū non admodum tales eſſe conſueuerunt. Atq; hæ quidem amicitiæ in æqualitate conſiſtunt. eadem .n. ab vtriſq; exhibentur, volūtq; ſibi mutuo: aut alterum pro altero recompenſant, vt voluptatem pro vtilitate. has autem minus eſſe amicitias, minusq; permanere dictum iam eſt. Sed & ob ſimilitudinem & ob diſſimilitudinē eiuſdem & eſſe & non eſſe amicitiæ videntur. ex ſimilitudine .n. quam habent cum ea quæ eſt ex virtute, videntur amicitiæ: quippe cùm altera

iucunditatem, altera vtilitatem in ſe habeat, quæ vtraqꝫ illi etiam inſunt: in eo vero ꝙ illa calumnia vacat, ſtabiliſqꝫ eſt, hæ cito imutantur, alijſqꝫ multis differunt: ex illius diſſimilitudine amicitiæ non videntur.

DIxit. Et fortaſſis non cõtingit inueniri plures vno amico amicitiæ perfectæ: ſicut nõ contingit amatorem vnũ habere plures amaſias ſimul. omne enim, quod in fine eſt & ſuperexcellentia, naturã habet, quæ exigit vt cõparetur vni. quod.n. in fine eſt & vnũ eſt. Ideoqꝫ non eſt poſſibile vt vni placeant plura placentia vltima. illud.n. in quo alius ei cõmunicat, non dicitur eſſe in vltimo. & etiam rara eſt multitudo amicorum ſm bonitatem propter paucitatem bonorũ. neqꝫ etiam quia non eſt certũ virum amicum eſſe, niſi poſt longam experientiam, & permixtionẽ multã & ſocietatem. & hoc eſt difficile. hæc eſt ergo res, quæ appropriatur amicitiæ bonorũ. In amicitia autem, quæ fit propter vtilitatẽ et delectationẽ, poſſibile eſt eſſe plures vno amico ſimul. poſſibile eſt enim vt placeãt vni plures ex iſtis: eò ꝙ multi talium inueniuntur, et acquiritur eorum experientia modico. Et videt̃ ꝙ plus iſtis duabus ſit amicitia, quæ fit propter delectationẽ, cùm iſta ſit ab ambobus ſm ęqualitatẽ: intendo vt gaudeãt ex inuicem æqualiter, & lætantur ex rebus vnis ęqualiter: & iſta eſt vt amicitia adoleſcẽtium: & quibus maxime eſt hęc amicitia, ſunt viri libertatis. Amicitia vero, quæ fit per vtilitatẽ, eſt amcitia mercatorum. D. Viri autem gloriæ & exultationis non indigent rebus vtilibus, ſed delectabilibus quidem. & propter hoc nolunt aſſociari quorundam hominum. & hoc, quoniam iſti non ſuſtinent contriſtans. Dixit. Et fortaſſis non tolerat aliquis cõtriſtabile tolerãtia ſempiterna, etiam ſi fuerit contriſtabile bonum ipſum: intendo ꝙ non tolerat aliquis bonum contriſtans, quanto minus contriſtans, quod non eſt bonum. & propterea requirimus vt amici delectabiles ſint & boni ſint: & tales ſunt, in quibus inuenitur quicquid inueniri oportet in amicis. Dixit. Domini autem poteſtatum & regnorũ, & qui ſimilãtur eis ex iſtis modis hominũ, videntur vti amicis, & acceptare eos propter præpollentiam ſuper eos. & cauſa in hoc eſt, quoniam ſocij delectationum ſecundum eos, qui vident quòd ipſi ſint amici, alij ſunt à ſocijs ciuitatum. quòd autem ſint ſocij delectationis eiſdem ſocijs vtilitatis non contingit multotiens, ſed parũm: eò quòd iſti non requirunt delectabiles cum virtute, neqꝫ vtiles cum virtute. ſi enim requirerent delectationem cum virtute, coniungerent cum delectatione vtilitatem. & ſimiliter, ſi requirerent vtile cum virtute, coniungerent cum vtili delectationẽ. ſed iſti deſyderãt quidem ex hominibus eum, qui eſt facilis motũs propter delectationem: & volunt delectabiliorem motuum actioni, quam imperant. & iſta non coniunguntur in eodem multotiens: intendo delectabile iſto modo & vtile: quãuis iam dictum ſit quòd ſimul delectabile & vtile. Verũtamen virtuoſus virtute perfecta non fit amicus neqꝫ vni iſtorum: intendo viros poteſtatum & regnorum, niſi fuerint excellẽtis virtutis; intendo virtutem perfectam. & ſi non, tunc coæquabitur virtuoſo in virtute: & quando non æquatur ei, non aſſimilatur ei. & non inuenitur in iſtis dilectio quæ fit ſm æqualitatem vt in pluribus: quanto minus quæ fit ſm æqualitatem in virtute abſolute: eò quòd iſta dilectio fit quidem, quando inueniuntur in vnoquoqꝫ ipſorum res vnæ eædem: vt quòd ſit inuenta in vno ipſorum, gratia cuius eſt dilector, ipſa eadem virtus, quę eſt inuenta in altero: aut vtilitas, quæ eſt in vno ipſorum ipſa eadem vtilitas, quæ eſt in altero. & ſimiliter ſe habet in dilectione. in amicis autem iſtorum, intendo dominorum regni, & in dominijs regni non inueniuntur res eædem, gratia quarum ſunt amici: ſed rex accipit amicos dilectionis cauſa, & amici aſſociãtur ei propter vtilitatem. Dixit. iam dictum fuit de his, quę ſunt præter dilectionem bonorum, quòd ipſæ ſunt dilectiones minus, & quòd non perſeuerant. Dixit. Quibuſdam autem viſum eſt, quòd ſint dilectiones ꝓpter ſimilitudinem, quę inuenitur inter eas, et inter dilectiones, quæ ſunt propter cõſimilitudinem in virtute: alijs vero viſum eſt quòd non ſint dilectiones propter priuationem ſimilitudinis. Modus autem ſimilitudinis cum illis eſt, quando inuenitur in eis delectabile et vtile: & hæc duo inueniuntur in illis magis quàm in iſtis: intendo in dilectione delectabilis, & in dilectione vtilis: eò quòd in illa inueniuntur delectabile & vtile perfecte: intendo in ea, quæ eſt propter appetitum virtutis. Modus vero priuatiõis ſimilitudinis inter eas eſt, quòd illa non mutatur: intendo amicitiam appetitus virtutis: iſtæ autem mutantur velociter, & ſeiunguntur abinuicem. propter hoc igitur viderunt multi hominum, ne nominentur iſtæ dilectiones: eò quòd non aſſimilantur illi.

De *amicitia in ſupereminentia*. Cap. VII.

ALtera eſt amicitiæ ſpecies ex ſupereminentia: vt patri erga filiũ, & deniqꝫ ſeniori erga iuniorẽ, & viro erga vxorẽ, & principi omni erga ſubditos. Sed hę inter ſe etiam differunt. non.n. eadẽ eſt parentibus erga liberos, et principibus erga ſubditos: verũ neqꝫ patri erga filium, & filio erga patrem: neqꝫ viro erga vxorẽ, & vxori erga virũ. diuerſa.n. vnicuiqꝫ horũ virtus, diuerſumqꝫ opus eſt: diuerſa itẽ ea ob quæ amãt: diuerſi igitur etiam amores, & amicitiæ erunt. atqꝫ eadem ꝗdem vtriqꝫ ab altero neqꝫ exhibentur, neqꝫ ſunt requirenda: ſed cũ parentibus liberi ea tribuũt, quæ debentur ijs qui genuerunt, & parentes filijs ea quæ filijs exhiberi debent: ſtabilis talium, ac bona amicitia eſt. In omnibus autem amicitijs, quæ per ſupereminentiã exiſtunt, amor ẽt proportione eſſe debet. vt meliorem amari magis, ꝗ̃ amare, & vtiliorẽ, & aliorum vnumquenqꝫ ſimiliter. cùm.n. pro dignitate amor extiterit: tunc quodã modo æqualitas fit. id quod eſſe amicitiæ videt̃. At vero ęquale in iuſtis et amicitia eſſe nõ ſimiliter videtur. nã in iuſtis primo eſt quod eſt pro dignitate, ſecundo quod in quãtitate eſt: in amicitia vero quod eſt in quãtitate primo, ſecũdo quod pro dignitate eſt. id aũt perſpicuũ eſt, ſi multa virtutis & vitij, affluentię, aut alicuius alterius diſtantia fuerit: non.n. amplius ſunt amici. ſed ne eſſe quidẽ ſe dignum putãt. Hoc aũt in Dijs clariſſime patet, qui plurimum oĩbus bonis præſtant. itẽ in regibus: neqꝫ.n. his pleriqꝫ eſſe amicos ſe dignũ ducũt, cũ inferiores longe ſint: neqꝫ optimis & ſapientiſſimis, illi qui nihili ſunt. In his tñ exacta pręfinitio non eſt,

eſt, quouſq; ſint amici. multis. n. ablatis adhuc manet. ſi vero longe ſeparatus aliquis ſit, vt Deus, nō amplius manet. Vnde ēt in dubitatione venit: nūquid amici amicis maxima ex bonis velint, vt Deos eſſe: non. n. amplius ipſis erūt amici: neq; ēt erunt bona: amici. n. bona ſunt. Si igit recte dictum eſt, amicum amico velle bona eius ipſius cauſa: eū ipſum qualiſcunq; eſt, manere oporteret: homini autem permanēti maxima bona adeſſe volet. & fortaſſe non omnia: ſibiipſi enim maxime bona vnuſquiſq; vult.

DIxit. Et ex ſpeciebus dilectiōis eſt ſpēs altera, quę inuenitur ſm additionē & ſuperfluitatē: ſicut dilectio patris ad filiū, & ſenis ad iuuenē, & viri ad mulierem, & oīs prælati ad ſubditū. D. Et in hac dilectione diuerſitas eſt inter condiligentes, & inter iſtos modos metipſos, eò ꝙ non eſt dilectio patrū erga filios, vt dilectio prælatorū erga ſubditos: neq; dilectio patris erga filium, vt filij erga patrē: neq; viri erga mulierē, vt mulieris erga virū: eò ꝙ virtus vniuſcuiuſq; iſtorū & actio eius diuerſa eſt: et ex quo coamatio in iſtis eſt ꝓpter virtutē aut actionē, neceſſe eſt vt diuerſificētur dilectiones in iſtis penes diuerſitatē eorum, gratia quorum fiunt dilectiones. & propter hoc non reqrit quilibet horū à ſuo compari ſpeciē vnam ex actione, ſm ꝙ meretur ſua dilectio. pater ergo reqrit à filio reuerentiam: & qñ reueritus fuerit ipſum ſm ꝙ conuenit, firmabit dilectio patris & debitū habitudinis. quod aūt reqrit filius à patre, eſt vt ſint erga ipſum actiones patris. & ſimiliter requirit prælatus à ſubdito donec ſit dilectio inter ambos, aliud ab eo quod requirit ſubditus à prælato. & ſimiliter eſt diſpoſitio viri cū muliere. D. Et oportet vt ſit dilectio perfecta in iſtis ſm proportionem, non ſm æqualitatē: intendo qñ non ſunt cogētia ad dilectionem in dilectis ſm æqualitatem. & hoc, qm̄ oportet vt amet vilior ex ipſis meliorē amplius ꝗ̃ melior vtiliorē. & ſimiliter eſt in vtiliore: intendo ꝙ vtilior amicorū oportet vt ſit amatus magis ꝗ̃ amans. qñ ergo amor inuentus fuerit in amicis ſm menſurā meriti, erit ſtatim æqualitas quædā: intendo dilectionem ex parte proportionis: & ſi non ſit æqualitas vera, put eſt in amicis, quorū actiões ſunt ſpeciei vnius, & menſuræ vnius. Æqualitas ergo in dilectione dicetur ēt ſm duas intentiones, quēadmodum dicitur in iuſtitia. vna earū eſt æqualitas in quantitate: altera æqualitas ex parte proportionalitatis. veruntñ primum in iuſtitia aliud eſt à primo in dilectione. nā primum in ęquali in iuſtitia eſt quod fit penes menſurā meriti æqualis ex parte proportionis. & ſecundū eſt illud, quod fit penes quantitatē. primum aūt in dilectione intendo præcedens, eſt æquale in quātitate: dilectio vero, quæ eſt ſm proportionalitatē, poſterior eſt illa dilectione: intēdo vt ſit dilectio vniuſcuiuſq; amicorū ſm ꝓportionem debiti vnius ad alterum non ſm ęqualitatem. &, qñ diuerſant debita, manifeſtū eſt ꝙ inuenitur inter debita diſtantia multa: intendo vt diuerſent penes virtutē & vitiū, aut penes eſſe, aut penes aliqd aliud. cumq; fuerit diſtātia valida inter duo, patēs eſt ꝙ non ſit inter ea amicitia: neq; pręparat quiſquā eorū ſeipſum ad hoc. Et iſtud patet valde in Dijs. nemo. n. pręparat ſeipſum ad hoc vt ſit eis amicus, cū ſit præeminētia eorū in bonis multa valde. Et declaratur hoc ēt ex regibus. nam qui ſunt multo inferiores ipſis, nō pręparāt ſeipſos, vt ſint amici eis. & ſimiliter qbus non eſt quātitas idoneitatis in aliqua rerū, non præparāt ſeipſos, vt ſint amici virtuoſorū & ſapientum valde ex hoībus. D. Nō eſt aūt in hoc quantitas nota in diſtantia, verſus quam finiat amicitia. & ſi ſuperfluat diſtātia non erit amicitia. apparet. n. ꝙ, qñ ſuperat vnus aliū in rebus multis, adhuc fit inter eos cū hoc amicitia. qñ vero ſuperuenerit ipſum in fine multitudinis rerū & bonitatis, tūc iā non erit amicitia. terminus aūt inter hæc duo imanifeſtus & indeterminatus in ſeipſo. D. Et ex hinc depēdet difficultas quædā, & eſt ꝙ fortuitu amici non volūt amicis ſuis bona eximia. ſi ergo hęc ſic fuerit, caſus diſtātię diſſoluet amicitiā. & ēt tunc nō erunt ipſi ſub vno gñe ex generibus boni. Et iā putatur ꝙ amici ſint ſpēs bonitatis ſub gñe vno: intendo coęquales in bonitate: vt ꝙ coęquat vni ſpeciei. ideoq; dictū eſt ꝙ amicus vult bona amico ſuo, eò ꝙ ipſe eſt ipſe: verūtamen ſi fuerit amicus ens ille, qui vult amico ſuo bonum illud, quod cōuenit ei inquantū homo, et ſm diſpōnem, ſm quam meretur bonum humanū, volet ergo & bona eximia.

Amicitiam magis conſiſtere in eo ut amet, quàm ut ametur. Cap. VIII.

PLeriq; aūt ob ambitionem amari magis videntur velle, ꝗ̃ amare: vnde amatores adulatorum pleriq; ſunt. adulator. n. amicus eſt qui excellit, aut ſe eſſe talē, magiſq; amare, ꝗ̃ amari ſe ſimulat. amari autem & honorari, quod videlicet pleriq; appetunt, prope accedere inter ſe videtur. ſed non per ſe tñ honorem eligere videtur, ſed ex accidenti. gaudēt enim pleriq;, cū ab ijs, qui in poteſtate conſtituti ſunt, honorantur, ob ſpem: qppe cùm ſi aliqua re indiguerint, eā ab ipſis conſequuturos ſe eſſe exiſtiment: atq; ita honore quaſi ſigno quodam beneficij accipiendi lætari conſueuerint. Qui vero à probis viris & ſcientibus honorē affectant, ij propriā opinionē de ſe ipſis confirmare cupiūt: gaudentq; ꝙ boni ſint, eorū iudicio qui id dicunt, credentes. at amari per ſe gaudēt. quo circa id melius eſſe, ꝗ̃ honorari: & amicitia expetenda per ſe eſſe videretur. Sed in eo ꝙ amat aliqs magis, ꝗ̃ in eo ꝙ amatur, conſiſtere videtur. Argumento ſunt matres, quæ amando gaudēt. nōnullæ enim filios ſuos educandos tradunt, amantq;, ſcientes, redamari non curant, ſi vtrunq; non poteſt: ſed ſatis ipſis videtur, ſi liberos ſuos bene agētes inſpiciant. amantq; ipſos, etiam ſi ob ignoratione illi quæ matri debentur, tribuere nequeāt. Cùm vero amicitia magis in amando conſiſtat, & amatores amicorū laudentur: amare eſſe amicorū virtus videt. quare inter quos hoc pro dignitate fit: ij ſtabiles amici ſunt: amicitiaq; eorū permanet. at hoc modo illi ēt qui inæquales ſunt, amici maxime eſſent: eò ꝙ adæquari poſſunt. æqualitas vero & ſimilitudo amicitia eſt. & pręcipue ea quæ eſt ex virtute ſimilitudo. cū enim ſtabiles per ſe ipſi ſint: ēt inter ſe mutuo pmanent: & neq; idigēt prauis, neq; talia ſubminiſtrāt: ſed vt ita dicam, ēt prohibent. bonorū ſiquidem

dem eſt neq; ipſos peccare, neq; amicis pmittere. Praui aũt firmitatem quidem nullam habent, neq;.n.ſibiipſi ſimiles permanẽt. ſed ad paruũ tempus tamẽ amici fiunt, prauitate inter ſe mutuo oblectati. qui vero ſunt vtiles, & iucundi, diutius durãt: permanent.n. quoad voluptates & vtilitates ſibi mutuo exhibuerint. Ex contrarijs autẽ maxime videtur fieri amicitia, quæ ob vtilitatẽ exiſtit. vt pauper diuiti, imperito ſciens amicus fit. quod.n. conſequitur aliqs indigus, illud appetens aliud qd recompẽſat. Huc trahere ẽt quiſpiam poſſet amatorẽ & amatũ, pulchrum itẽ & turpem. Vnde amatores ridiculi interdum videntur, dum ſicut amant, ita ſe eſſe amandos cenſent. ſi ſimili modo ſanè eſſent amabiles, fortaſſe cenſere ita deberent: cũ nihil vero huiuſmodi habeant, ridiculũ eſt. Sed forſitan neq; cõtrarium per ſe contrariũ appetit, ſed ex accidẽti: medij aũt appetitio eſt, quod bonũ eſt. verbi cauſa ſicco bonũ eſt non ſi humidum euadat, ſed ſi ad mediũ perueniat. calido itẽ & alijs, ſimili modo. Verum hæc cũ paulo à propoſito alieniora ſint, in præſentia omittantur.

Dixit. Et multi eorum, de quibus putatur ꝙ ament honorem, volunt amari magis q̃ amare. & propter hoc eſt ꝙ multi ſunt amatores laudatores ex hominibus. laudator enim eſt amicus, addens in amicitia eius, cũ quo conuenit: & ipſe vult eſſe amator magis q̃ amatus. & vt vir ſit amator, propinquũ eſt ad hoc vt ſit honorator eius, qui appetit honorem nõ per ſe, ſed propter vtile: & maxime qui appetit honorẽ à regibus et principibus. nã appetit quidem eũ per modum accidentis, non per ſe. ipſi.n. appetunt quidem honoratorem, propter ſpem conſequendi ſuum propoſitũ: æſtimant.n. ꝙ impetrent ab honoratoribus omne, quod indigent. gaudent ergo ex honoratione eorũ, & ponũt eam ſignũ exaudiendi eos. D. Illi aũt, qui deſyderant honorem ab eis, qui ſunt emeriti & noti, deſyderãt quidẽ honorẽ ab eis, quatenus per hoc intelligere faciant: qm̃ & ipſi emeriti ſunt & noti, quẽadmodum illi. gaudent ergo per hoc ꝙ ipſi boni, & per creditionẽ eius de ipſis honoratorũ ſuorum: cũ non honorẽt boni niſi bonos, neq; emeriti & noti niſi emeritos & notos. & ſimiliter ẽt appetunt vt ſint amati: eò ꝙ dilectio eligibilis eſt per ſe. Et putat̃ ꝙ potius ſit in amato q̃ in amãte. Et ſignũ huius ſunt matres, quæ gaudent ex ſua dilectione. quædam.n. ipſarũ dant quicquid habent filijs ſuis abſq; retributiõe: neq; requirũt remunerationẽ ex eo, quod impartiunt̃ filijs de bonis. et vniuerſaliter nõ diligunt aliquid niſi bonũ ſtatum, & decorũ filiorum ſuorum. & ẽt amant eos, quãuis ipſi nõ reuerentur eas, aliqua reuerẽtia debita matribus, propter ignorãtiam ipſorũ & neglıgẽtiam proprij iuris. Cùm ergo dilectio potior ſit in dilecto q̃ in diligẽte: & laudatur qui amat amicos: neceſſe eſt vt ſit virtus amicitiæ viſitatio habitus amicitiæ ab vnoquoq; coamantiũ, donec aggregent̃ eligibile & laudabile in vtriſq;: intendo vt vterq; ipſorum ſit amans amatus. & quando ſic eſt, tũc in quibus inuenitur dilectio ſm meritũ vel idoneitatem, non ſm æqualitatẽ, ſunt ẽt perſeuerantes in amicitia. & iſta eſt amicitia comproportionaliũ in virtute. amicitia autem ęqualitatis dignior eſt vt ſit in coęqualibus in virtute: quẽadmodum amicitia ꝓportionalitatis dignior eſt vt ſit in diuerſatis in virtute: intẽdo vt ſit amicitia, i. dilectio, & actio dilectionis in quolibet ipſorum ſm menſurã virtutis ſuę ad virtutem cõparis ſui. & ſit quidem iſtorum amicitia perſeuerans vt amicitia coęqualium: eò ꝙ iſti conſimiles ſunt, i. cõproportionales: & proportionalitas eſt æqualitas quædã: intendo amicitia quædam coæqualis, quanto magis conſimilitudo virtuoſorum: eò ꝙ cura pſeuerantiæ amicitiæ eorũ eſt perſeuerantia ipſorũmet in virtute. & iſti, vt dicunt, non indigent rebus malis. neq; ergo faciũt eas ſibiinuicem: imo prohibent eas abinuicem, cũ non faciãt hoc, vt peccent circa bona, neq; vt mandent amicos ſuos peccare circa ea. Malorũm autem conſimilium non perſeuerat dilectio: eò quòd ipſi non perſeuerant in ſua conſimilitudine: ſed variantur in diſpoſitionibus ſuis. fiunt autem amici in tempore modico: & quiſque eorum lætatur ex malo ſui comparis. iſti ergo, prout diximus, non ſtabiliuntur ex parte conſimilitudinis: ex parte autẽ vtilitatis & dilectionis ſtabiliuntur multotiens, quãdiu perſeuerant lucrãtes ſibiinuicem delectationes, & vtilitates. D. Et arbitrantur ꝙ dilectio, quę eſt propter vtilitatẽ, vtplurimũ eſt quidem inter contrarios: vt dilectio pauperis erga diuitẽ, & ignorãtis erga ſcientem. verũtamen diues nõ amicatur pauperi inquantũ paup: ſed vult ab eò pro hoc, quod dat ei de pecunia, aliã rem. D. Et fortaſſis intrare facit quis in dilectionẽ contrariorum amaſiũ & amaſiam, & formoſum & deformẽ. at ſi amicitiã exhibuerit deformis formoſo propter eius formam: non tñ amicabitur formoſus deformi propter ſuã deformitatem. Et ex hinc apparet ꝙ amaſij ſunt digni vt derideantur, cũ voluerint aliquando vt amentur. cũ autem amentur, fortaſſis in ipſis eſt idoneitas gratia cuius amant̃: quãdo vero non fuerit in eis idoneitas rei vllius & velint amari, tũc digni ſunt deriſione. D. Et fortaſſis appetet contrarium ſuum per accidens. & hoc, qm̃ contrarium appetit quidem illud, quod eſt bonũ: & hoc eſt mediocre. verbi gratia, qm̃ non eſt bonum ſicco vt fiat humidus, ſed vt deueniat ad mediũ. et ſimiliter calido nõ eſt bonum, vt fiat frigidus, ſed tẽperatus. vult, vt æſtimo, ꝙ exceſſus in rebus oppoſitis deſyderat medium. D. Niſi ꝙ hæc pſcrutatio imanifeſtabilis eſt ex hac ſciẽtia, id eſt non eſt eſſentialis ei. relinquamus ergo eam.

De ciuili amicitia. Cap. IX.

Videtur autem, quemadmodum in principio dictum eſt, circa eadẽ, & in ijſdem et amicitia eſſe, et ius. in omni.n. ſocietate eſſe quoddã ius videtur, & amicitię quoq;: conuectores.n. & cõmilitones tanquã amicos appellant: pari modo ẽt qui in alijs ſocietatibus verſantur. quatenus aũt inter ſe cõmercium habent, eatenus amicitia inter ipſos eſt: nã & ius. & prouerbium cõmunes res amicorum eſſe inqt: rectè ſanè. in cõitate ſiquidẽ amicitia eſt: fratribus aũt & ſodalibus cõmunia omnia ſunt: reliqs definita, atq; aliquibus plura, quibuſdã pauciora: quippe cũ amicitiæ quoque aliæ magis ſint, aliæ minus. Differunt aũt & iura ipſa. non.n. eadem ſunt parentibus erga filios, & fratribus īter ſe: neq; ſodalibus eadem, & ciuibus. ſimili modo ẽt in reliqs amicitijs. diuerſæ igitur ẽt iniuriæ ad vnũquenq; horum ſunt: incrementũq; accipiũt, quo magis

gis erga amicos fiunt. vt pecunijs ſodalē priuare grauius eſt, ꝙ̃ ciuē: & non opē ferre fratri ꝙ̃ alieno: patrem itē percutere ꝙ̃ quēlibet alium. Augeri ēt ſimul cū amicitia ius ipſum natura conſueuit: vtpote cū iiſdem conſiſtāt, & æqualiter ptingant. At vero ſocietates oēs partibus ciuilis ſimiles ſunt. nam ob vtile aliquod conueniunt hoīes, aliquidq; eorū comparantes quę ad vitā pertinent: & ciuilis ſocietas vtilitatis gratia videtur, & à principio conſtitiſſe, & perſeuerare. id.n. & legulatores coniectant, & ius eſſe inqunt, quod cōiter conducit. Reliquæ igit̄ ſocietates particulatim vtilitatē appetunt. exēpli cauſa, nauigatores eam quæ ex nauigatione euenit, vel ad pecuniarū comparationē, vel tale aliqd ſpectantē: commilitones eam quæ ex bello acqritur, ſiue pecunias, ſiue victoriā, ſiue vrbē appetant. ſimiliter quoq; tribules, & curiales. Nōnullæ vero ſocietates fieri ob voluptatē videntur, chorealium ſcilicet ſodaliū, & contributorū: quæ ſacrificij, & conuictus cauſa conficiunt̄. Atq; hæ quidem oēs ſub ciuili cōſtitutæ ſunt. non enim præſentē vtilitatem ciuilis appetit, ſed ad oēm vitam ſpectat. Et qui ſacrificia faciūt, circa eaq; cōuentus, honores Dijs exhibent: & ſibiipſis cū voluptate requiem cōparant. priſca.n. ſacrificia & conuentus videtur poſt fructuum collectiones quaſi primitiæ quædam fieri conſueuiſſe: in his.n. maxime tēporibus ocio vacabant. omnes igitur ſocietates partes eſſe ciuilis videntur. tales autem amicitiæ tales ſocietates conſequentur.

VIdetur autem, quemadmodum dictū eſt primo, ꝙ neq; dilectio, neq; iuſtitia inuētę ſint, niſi in eo, quod proportionatur nobis, ēt in nobis: eò ꝙ putatur ꝙ in omni cōmunicatione & cōnegociatione iuſtitia quædam ſit, & amicitia quædam. etenim conſociati in itineratione nominantur amici: & ſimiliter cōmilitantes nominantur amici: & vniuerſaliter quicunq; communicant in actione aliqua, nominantur amici. et menſura amicitiæ eorum, & ſm menſuram cōmunicationis & coadiuuationis. & dictum eſt quidem in prouerbio, ꝙ quod amicorum eſt, cōmune eſt: eò ꝙ amicitia cōitas. & propter hoc vniuerſum, quod confratrū eſt & ſociorum, cōmune eſt. & portio virtuoſorū in iſtis cōicationibus ex vtilibus, gratia quorum eſt cōmunitas menſurata, eſt quibuſdā magis & quibuſdam minus: ideoq; ſunt quædā amicitiarū magis, & quædā earum minus: intēdo ꝙ amicitia ſequitur bonū exiſtens in cōnegociatione, Et ſimiliter iuſtitia diuerſificatur in ſeipſa diuerſitate cōicationis. & ꝑpter hoc eſt dilectio patrum, & filiorū, & fratrum, & ſociorū adinuicem, et dilectio ciuium vnius ciuitatis adinuicē diuerſificatorum. intēdo ꝙ dilectio patrū erga filios diuerſa eſt à dilectione fratrū. & ſimiliter dilectio diuerſat̄ à dilectione ſociorū. & ſimiliter dilectio ſociorū diuerſatur à dilectione ciuiū. & ſimiliter in cæteris dilectionibus. Et propter iſtud ſunt ſpecies iuſtitiæ in eis diuerſæ: & malitia aduerſatur iuſtitię magis circa dilectionem maiorem ꝙ̃ circa minorē, & propter hoc rapina, pecunię, et defraudatio ipſius à ſocio peior eſt ꝙ̃ à conciue: & derelictio ſine adiutorio peior eſt derelictione extranei. & ſimiliter frangere capur patris peius eſt ꝙ̃ frangere eius, qui non eſt pater. D. Et patet ꝙ iuſtitia augetur per augmentum dilectionis, quaſi ambæ ſint in rebus eiſdē, & finitur per augmentū eius apud modos ęqualitatis. D. Et vniuerſitas ſpecierum cōicationum particulariū ſimilis eſt partibus habitudinis ciuilis: intendo cōmunicationē publicam. oēs.n. deſyderant rē vnam eandem: & eſt illud, quod deſyderat habitudo ciuilis. per oēs enim eos inquiritur conueniens in vita. & videtur de cōitate ciuitatis vel ciuili, ꝙ gaudet per illud, quod conuenientius eſt vt per ipſum incipiatur conſociatio & perduret etiam. & iſtud eſt propoſitū latoris legum: et dicūt ꝙ iuſtitia eſt conueniētius cōi: intendo homini cōmuni. Etenim reliquę cōicationes particulares deſyderant cōuenientius particulari: vt nauigatores maris cauſa lucrandi pecunias, aut alterius cauſa ex his, pro quibus laborat̄ in mari. & ſimiliter cōmunicantes ēt in malitia deſyderant conuenientius in prelio: vtputa pecuniā, ſi huius fuerit appetitus: aut victoria, ſi illa deſyderet̄: aut captionem ciuitatis, ſi ad hoc tendat deſyderium: ſimiliter ſe habet in hoībus vnius lucri: intendo ꝙ inquiſitio eorum eſt boni particularis inquiſiti per illā viam. D. Et putat̄ de quibuſdam cōmunicationibus, ꝙ fiunt cauſa delectationis ex cōcluſione, & recreationis, vt coniūctiones ciuium in feſtis decollationum, & ſacrificiorum: intendit quod apud nos dicitur Paſcha. D. Veriſimile eſt enim ꝙ omnia iſta intrent ſub habitudinem ciuilē, intendo cōmunicationem publicam. ciuitas nempe non deſyderat hoc, quod conuenientius eſt alicui, ſed quod oībus. D. Et qui offerūt ſacrificia in tota vita ſua, & honorant Deū in iſtis cōgregationibus, ipſi quidē lucrantur ſibiipſis per hoc recreationē ex operatione illa cum delectatione. & hoc patēs eſt ex decollatione & celebratione antiqua Paſchæ. fiebant.n. poſt frugū collectionē: & eligebant quidam illā horam propter duas intentiones: vna, quia tunc qeuerunt à frugum collectione: ſecūda, ſacrificium tunc erat quaſi gratiarū actio pro adeptione frugū illius anni. & quando ſic eſt, tunc iam patet, ꝙ vniuerſę cōmunicationes partes ſunt habitudinis ciuilis, & ꝙ ſequitur omnem cōmunicationem amicitia quædam ſm modum illius cōmunicationis.

De ſpeciebus ciuilitatis. Cap. X.

CIuilitatis vero tres ſpecies ſunt, totidēq; trāſgreſſiones, quaſi corruptiōes quædam illarū. Ac ciuilitates quidem, regnum, & optimi potentia, & tertia quæ à cenſibus exiſtit: quam cenſipotētiam vocare accommodatum videtur: ſed plerīq; rēpublicam eā appellare conſueuerunt. harum optima regnū, peſſima cenſipotentia eſt. Ac regni quidem tranſgreſſio tyrannis eſt. ambo.n. vnius imperio conſtant: plurimum tñ differunt. Tyrannus enim ſuam, rex ſubditorū vtilitatēm ſpectat. non.n. eſt rex niſi ex ſe ipſe ſufficiat, omnibusq; bonis excellat: at qui talis eſt, nulla re indiget. quocirca vtilitatem non ſibi, ſed ſubditis procurabit. nā qui eiuſmodi non eſt, ſortititius potius eſt, ꝙ̃ rex. Tyrānis vero ecōtrario huic, ſuum ipſius bonum perſequitur. clariusq; eam eſſe peſſimam manifeſtum eſt. id.n. eſt peſſimum, quod optimo eſt contra-

Tyrannus ſuā, rex ſubditorum vtilitatem ſpectat.

rium: è regno autē in tyrannidē tranſitus fit: tyrannis.n.principatus vnius prauitas eſt. & prauus rex, tyrānus euadit. Ex optimi potentia autem in paucipotentiā fit mutatio, vitio principū qui præter dignitatē res ciuitatis diſtribuunt, & oīa, aut pleraq; bona ſibiipſis reſeruant, & magiſtratus ſemper ijſdem demandāt, diuitias plurimi faciētes. vnde pauci atq; ijdem praui loco optimorū dominantur. Sed ex cenſipotētia in populi potentiā: hæ.n.finitimæ inter ſe ſunt. multitudinis.n. & cēſipotētia eſſe cōſueuit, & æquales oēs qui in cenſu ſunt. At populipotētia, quippe cū paulum reipublicę ſpeciē tranſgrediatur, minime praua eſt. Ac reſpublicæ quidē ſeu ciuilitates in hunc maxime modū immutātur. ita.n.ad minimum & faciliime trāſeunt. Quarū ſimilitudines & quaſi exēpla ſumere ēt in familijs qſpiam poſſet. patris.n, erga filios ſocietas figurā regni habet: quippe cū patri cura filiorum ſit. vnde ēt Homerus Iouem patrē appellat: eò ꝙ regnū paternū imperium eſſe debet. At apud Perſas patris imperiū tyrannicū eſt, qui vt ſeruis filijs ſuis vtunť. Tyrannicum itē eſt heri erga ſeruos: in eo.n.id qđ hero vtile eſt, agitur. Sed hoc eſſe rectū videtur. Perſicum illud prauū, atq; errans. eorū.n. qui ſunt diuerſi, diuerſa quoq; imperia ſunt. Viri & vxoris optimatū poteſtati ſimile apparet: pro dignitate ſiquidē imperat vir, ac circa ea circa quæ virum decet: quæ aūt vxori conueniunt, ea illi attribuit. nā ſi oīum dominus eſſe velit vir, in paucipotentiam delabitur: pręter dignitatem.n.id facit, & nō quatenus eſt melior. Interdum vero vxores quoq;, quibus patrimoniū omne obtigit, dñantur: vnde non ex virtute ſed ex diuitijs & potentia, ſicut in paucorum potētatu impia fiunt. Fratrum aūt ſocietas cenſipotentiæ ſimilis eſt. ſunt.n.æquales; niſi quatenus ætatibus diſtant. vnde ſi longe ætatibus diuerſi ſint, fraterna inter ipſos amicitia non amplius eſt. Populipotentia autē in ijs maxime cohabitationibus apparet, quæ ſine domino ſunt. ibi enim æquales oēs. in ijs item, vbi cū princeps imbellis ſit, poteſtatem agendi quidlibet vnuſquiſq; habet.

DIxit. Et ſpecies habitudinum ciuilium tres ſunt: et oppoſitæ eis tres. Prima eſt principatus regis: intendit regem vnum virtuoſum. Secunda principatus honorū: intendit reges multos coadiutores in gubernationem virtuoſam nobilē. & illud fit per hoc, vt vnuſquiſq; ipſorum adducat partem gubernationis aliam ab ea, quam adducit alter: cùm non contingit aggregari partes gubernationis ciuilis in vno. D. & tertia eſt principatus honoris: intendit ciuitatem, cuius finis eſt honor. D. & quidam hominum nominant eā vſum vitæ: & melior omnium iſtarum eſt principatus regis: & vehementior oppoſitionum eſt oppoſitio, quæ nominatur principatus congregationum. D. Et principatus tyrannidis & regni vnus & idē eſt per formam: & inter vtrunq; diuerſitas eſt multa: eò ꝙ intentio tyranni eſt bonum ſuum: & intentio regis eſt bonum eorum, quibus præeſt, non bonum ſuīpſius. non tamen eſt rex, qui non eſt excuſatus ab omni exigentia procurationis, & nō eſt virtuoſus vniuerſitate virtutum. & hoc, quoniā rex quando fuerit virtuoſus & excuſatus ab omni exigentia procurationis, non eſt indigens aliqua re: cumq; non fuerit vllius egens, non erit intentio eius in principatu ad vtilitatem propriam: ſed intēdet vtilia gregi ſuo. D. qui vero non fuerit talis, conueniens eſt vt ſit princeps ſorte: intendit caſu, non merito vel idoneitate. Tyrannus autem contrarius eſt regi ſm veritatem: eò ꝙ inquirit proprium bonum, & rex bonum alterius. & iſtud oppoſitum eſt peius oppoſitorum & magis patens, qm̄ malum: & eſt in ſeipſo tale, eò ꝙ contrarium eſt bono abſolute, quod eſt principatus regis: & contrarium bono abſoluto eſt malum abſolutum. D. Et principatus mutatur ex regno ad tyrannidem: eò ꝙ tyrānidis malitia eſt pertinens principatui vnitatis: intendo malitiam contra principatū regis vnius. cùm ergo vterq; principatus regni & tyrannidis pertineant principi vni: & non differunt niſi ſm finē principis, fit mutatio iſtius principatus ex regno ad tyrannidem mutatione principis tantum: & hoc eſt facillimum. D. Sed principatus bonorū propter multitudinem principum mutatur ad principatum paucorum: intendit principatum diuitum, qui ponunt finem gubernationis diuitias: & iſtud eſt oppoſitum huius principatus. D. & eſt deterior principatuum: ideo ꝙ principes diuidūt bona ciuitatis nō ſm merita: & conuertunt vniuerſa bona aut plura ipſorum ad ſeipſos: et ſtudent vt principatus ſemper ſit eorūdem, velut filiorum, & nepotum, vt arbitror: ideo ꝙ diuitiæ apud eos ſunt cauſa principatus. D. & principes huius ciuitatis pauci ſunt & mali loco eorum, qui merentur principatum ex virtuoſis. D. Principatus autem honoris mutatur ad principatum cōmunitatis: intendo congregationalem: & eſt qui nominatur ſm libertatem. D. Et enim iſti duo principatus compropinquos valde habent terminos: eò ꝙ principatus honoris reqrit etiam vt ſint principes in ipſo multi, et vt omnes coæquales ſint in honore. D. Et principatus libertatis paucæ eſt malitiæ: eò ꝙ oppoſitio eius ex ſpecie principatus honoris pauca. D. Ad iſta nanq; oppoſita ꝑmutātur iſti principatus vtplurimū, & feſtina eſt permutatio quorūdam adinuicem. quod autem eſt extra iſtas compermutationes, vt ꝙ permutetur regnū ad aliud q̄ ad tyrannidem, parum eſt & graue. Et iſtud eſt, quod narrauit Ariſt. & eſt diuerſum viæ vel ſemitæ Platonis, qui videt ꝙ principatus regni primo permutatur ad principatum honoris, & principatus honoris ad principatum diuitiarum, & principatus diuitiarū ad principatum congregationum, & principatus cōgregationis ad principatum tyrannidis. Et veriſimile eſt, quoniā quando perſcrutatio exqſita fit de hoc, patet ꝙ res eſt, quæ currit curſu naturæ in compermutatione iſtorum principatuum eſt, vt dixit Ariſt. non vt dicit Plato. D. Et eſt poſſibile vt inueniamus ſimile iſtis regiminibus in regimine domus: intendo hoſpitium: conuerſatio enim patris cū filijs ſuis in hoſpitio ſimilať conuerſationi regis cū grege ſuo. curioſus eſt enim rex gregis ſui: quemadmodum pater filiorum. et ideo nominauit Homerus regem patrem: indiget.n.rex, vt eius regimen ſit paternum regimen. D. Apud Perſas autem regimen patris tyrannidale eſt: ipſi enim tractāt filios tāquam ſeruos. & regimen domini erga ſeruum tyrannidale: eò ꝙ dominus vtiť ſeruo, prout ei melius fuerit,

Nota differētiā inter Platonē & Ariſt.

non

non ſeruo. Videtur autem ꝙ regimen patris erga filios directum ſit. Perſarum autem peccãs. Qm̄ autem regimen vel principatus bonorum diuerſum eſt: eò ꝙ quilibet eorum exercet proprium officiū, & ſaluat alteri officium ſibi proprium: ſimulatur ipſorū regimen regimini viri, & mulieris in hoſpitio. vir etenim dominatur in hoſpitio rebus, quæ ad eum pertinẽt, & dimittit dominium mulieri ſuper res ſibi pertinentes. quando ergo vir dominatur vniuerſo, quod ſuū et quod mulieris conuertitur ad paucitatem regiminis, intendit ꝙ conuertitur ad diſpoſitionem ſimulantem principatui paucorum, intendo diuitis, et facit quidem hoc per idoneitatem, quam arbitratur ex ſeipſo, ſiue potẽtiam, ſiue diuitias, non per hoc ꝙ illud melius. Et fortaſſe dominantur mulieres in huiuſmodi hoſpitijs & ciuitatibus ſimilibus iſtis hoſpitijs, quãdo fuerit in eis iſta idoneitas. verūtamen dominium ipſorum non fit ſm virtutem tunc, ſed propter diuitias aut potentiam: quemadmodū res ſe habet in dominio, vel in principatu paucorum: intẽdo ꝙ non ſit ſm virtutem, ſed ſm diuitias. D. Dominium autem fratrum in domibus ſimilatur principatui honoris: eò ꝙ fratres coæquantur in omni re, præterquã in annis. & propter hanc cauſam, quando fuerit diuerſitas in annis multa, nõ erit illic dilectio fraterna. Principatus autem cõmunitatum, intendo principatum liberorum, vtplurimum ſimilatur ſtatui hoſpitij, in quo non eſt paterfamilias vel dominus. familia enim illius hoſpitij coæquales ſunt: & ſimiliter principatu aggregationis princeps debilis eſt.

De amicitia regia, paterna, familiari & fraterna. Cap. XI.

IN vnaquaq; autem ciuilitate eatenus amicitia apparet, quatenus & ius. Regi ſanè erga ſubditos in beneficij ſupereminentia. bene facit enim ijs qui ſub regno ſuo ſunt: ſiquidem bonus cùm ſit, ipſorum curam habet, vt bene agant. non ſecus atq; ouium paſtor. vnde Homerus Agamemnonem paſtorem populorum dixit. Talis autem paterna etiã eſt: tametſi magnitudine beneficiorum præſtat. auctor enim eius eſt quod videtur eſſe maximum, vt videlicet ſint filij: eorumq; educationis, & inſtitutionis: id quod maioribus quoq; attribuitur. Nam & pater filiorū, & maiores nepotum, & rex à ſe rectorum natura imperium obtinet. Atq; amicitiæ hæ in ſupereminentia ſunt: atq; iccirco honorantur parẽtes: ac ius inter hos non idem eſt, ſed pro dignitate. ſic enim & amicitia. Viri item & vxoris eadem amicitia eſt, atq; in optimi potentia conſtituta: quippe cū ſm virtutem & præſtantiori amplius bonum ſit, & vnicuiq; quod cõuenit. ita quoq; etiam ius. At vero fratrum amicitia ſodalitiæ eſt ſimilis: æquales ſiquidẽ ſunt & coætanei. atq; huiuſmodi ſimiliū morum, ſimiliumq; *affectuū plerunq; ſunt. huic ſimilis reipublicæ illius amicitia eſt, quæ ex cenſis conſtat: qppe cùm in ea æquales inter ſe eſſe ciues debeãt, ac probi: per vicesq;, & ex ęquo principatus fiat, ſimili modo amicitia. In trãſgreſſionibus autem ſicut iuris, ita amicitiæ ẽt parum admodum eſt: & minimum omnium in peſſima. in tyrãnide ſiquidem amicitiæ reperitur aut nihil, aut parum. in quibus enim principi & ſubdito cõmune eſt nihil, in ijs neque amicitia eſt: qppe cùm neq; ius aliquod ſit, ſed tale qppiam, quod artifici erga inſtrumentum, animæ erga corpus, hero erga ſeruum: nam hæc vtilitatem ab ijs conſequuntur, qui ipſis vti conſueuerunt. Sed erga inanimata neq; amicitia vlla eſt; neq; ius: neq; erga equum, aut bouem, neq; erga ſeruū, quatenus ſeruus eſt; nihil. n. habẽt cõmune. nam ſicut ſeruus animatū eſt inſtrumẽtum, ita inſtrumentum inaïatus ſeruus eſt. quocirca in eo ꝙ eſt ſeruus, erga ipſum amicitia non eſt: in eo ꝙ homo, eſt: quippe cū vnicuiq; homini ius quoddã eſſe videatur erga vnūquẽq;, qui cū ipſo legis, ac fœderis eſſe particeps poteſt. & amicitia igiẽ erit, quatenus homo eſt. Atq; in tyrannidibus qdem & amicitiæ, & iuris parum admodū eſt: in populi adminiſtrationibus plurimum. cùm enim ſint æquales, multa inter ſe habent communia.

*a. l. diſciplinarum.

DIxit. Et vnicuiq; ex iſtis ſex modis conueniẽtium regnatio eſt propria, intẽdo gubernationem propriam: et in vnoquoq; eorū inuenitur dilectio ſm menſuram iuſtitiæ inuentæ in ipſo. Dilectio quidem regis erga ſubditos abundans eſt ſm abūdantiam ipſorum in benefactionibus & operationibus, & ipſi diligunt eum ſm benefactionem eius ipſis. rex enim, quãdo bonus fuerit, benefacit his, ſuper quos regnat, & viſitat eos propter eſſe actiones eorum iuſtas: queadmodum viſitat paſtor gregem ſuum. & propter hoc Homerus poeta nominat prælatos nomine deriuato à noïe gregis. & iſtud regimen eſt nobilius regiminum. Et diuerſificatur quidem regimen patris, & regis in magnitudine vtilium, intendo ꝙ regimen regis maioris eſt vtilitatis, & cõmunius regimine patris: in genere vnum ſunt. putat enim de patre ꝙ ipſe ſit cauſa eſſe filiorum, & nutritionis eorū, & doctrinationis. ideoq; debitum habent filij, vt retribuant patri in delectationibus bonorum in quibus oportet. & ipſe ſimiliter portare habet hanc honoris exhibitionem ſuis anteceſſoribus ex parentibus. pater itaq; filiorum prælatus eſt naturaliter. et quemadmodum eſt pater eis, quos genuit, ſic eſt filius eis qui præceſſerunt cõgenitoribus. & hæc eſt diſpoſitio regis erga eos, quos regit & manu tenet. intendo ꝙ amor eius erga eos eſt amor paternus, & honoratio ipſorū erga eum eſt honoratio filialis. etenim rex eſt cauſa eſſe animæ, & fieri eius, & enutritionis eius, & doctrinationis eius, & gratia huius honorandi filij patres. D. Et dilectio & iuſtitia in iſtis non eſt vnum & idem, ſed ſuperabundans ſm idoneitatem: intendo ꝙ dilectio erit plus, vbi iuſtitia fuerit plus. D. Et ſimiliter dilectio in principatu bonorum fit etiam ſm menſuram virtutis: intendo ꝙ melior eſt amabilior, & vniuerſaliter erit dilectio ipſis ſm menſuram, quam oportet vnicuiq; ex ipſis: & ſimiliter iuſtitia. Dilectio autem fraterna eſt quidem coęqualis, et ſimiliter dilectio ſociorum: eò ꝙ ipſi coæquales, & propinqui, & conſimilium paſſionum inueniuntur ſimul, & in hora vna, & conſimilium morum vtplurimum. & iſti ſimilãtur ſocijs pricipatus honoris: eò ꝙ iſta maneries vitæ vult

vt ſint ciues coæquales in idoneitate vel merito, & vt ſit regimen in ipſis particulare, & ſm æqualitatem: intẽdo in omni indiuiduo. & ſimiliter dilectio in iſtis eſt etiam coæqualis, & iuſtitia econuerſo ei, quod eſt in ciuitate regis, & honorum. D. Quemadmodum autem in oppoſitionibus tribus iuſtitia modica eſt, ſic & dilectio: & minime fit in peiori earum, & eſt tyrannis. et enim in tyrannide nihil eſt dilectionis, & iuſtitiæ, niſi ſit quid modicum. in tyrannide nanq; nihil eſt cõmune prælato & ſubdito, neq; eſt in ea dilectio, neq; iuſtitia. & hoc, qm̃ communicatio, quæ eſt inter pręlatum & ſubditum, ſimilis eſt cõmunicationi, quæ eſt inter artificem & inſtrumentum, & animam & corpus, & dominum & ſeruum. per inſtrumentum enim proficit vtens eo, & ipſum per illum etiã. attamen inſtrumento nõ eſt dilectio erga artificem, neq; animæ erga corpus, cùm neutris iſtorum ſit anima. et ſimiliter non inuenitur inter ea iuſtitia. Neq; eſt etiam dilectio & iuſtitia in quiditate animarum qualitercũq; contingat. in quiditatibus. n. animarum, q̃bus nõ eſt ratio, nõ inuenitur dilectio neq; iuſtitia, niſi ſm cõmunitatem rationis. ſimiliter neq; ſeruus amatur inquãtum ſeruus. eſt enim ſeruus quidem inquantum inſtrumentum, & inſtrumento non eſt dilectio. ideoq; dictum eſt, ꝙ ſeruus eſt inſtrumentum animatum: & inſtrumentũ ſeruus inanimatus. inquantum ergo ſeruus non proportionatur ei dilectio: & proportionatur quidem inquantum homo. D. putatur autem hoc eſſe neceſſario iuſtitia quędam inter quoslibet duos homines, & cõmunicãtes maxime, ſiue per legem, ſiue per conditionem & conuenientiam. & ſimiliter dilectio ineuitabiliter erit inter quoslibet duos homines cõparticipantes ſm menſurã eius, quod eſt inter eos de iuſtitia. D. In principatibus autem tyrãnidalibus modica eſt dilectio, & ſimiliter iuſtitia. in principatu vero cõmunitatum, intẽdo congregationalem iuſtitiam & dilectio eſt plus: eò ꝙ in illis ſunt res multæ cõmunicatæ: & ſunt coæquales in illis rebus. & oĩs dilectio, vt dictũ eſt, fit quidem in conuerſatione cõmunicabili, i. participabili.

De amicitia ſodalitia, & filiali. Cap. XII.

IN cõmunione igitur & ſocietate oĩs amicitia cõſiſtit, ſicut dictũ eſt. cõſanguineam tñ & ſodalitiam ſegregaret quiſpiã: nam ciuiles, & tribules, & nauticæ, & quæ ſunt huiuſmodi, ſocialibus magis ſimiles ſunt. eſſe enim quaſi ex pactione quadam vidẽtur. inter has vero aliquis ẽt hoſpitalitiam reponeret. Conſanguinea autẽ eſſe multiformis videtur, & tota ex paterna depẽdere. parentes. n. amant liberos, quaſi ex ſe q̃ddam ſint: liberi autem parentes, quaſi ex illis quippiã ſint. magiſq; ſciũt parẽtes qui ex ſe orti ſint liberi, q̃ nati ex illis ſe eſſe genitos. maiorẽ item id à quo aliquid eſt, cũ genito habet neceſſitudinis cõnexionẽ: q̃ quod factum eſt, cũ eo qui fecit. proprium. n. ei à quo oritur quippiã, eſt id quod ex ipſo oritur: vt dẽs, vt capillus, et quodlibet ei qui id habet: illorum aũt nulli id à quo oritur, vel minus. accedit ẽt longinquitas temporis. hi ſiqdẽ liberos ſtatim vbi nati ſunt, amãt: illi progreſſu temporis parẽtes, vbi intelligentiã, aut ſenſum adepti ſunt. Atq; hinc cur magis diligãt, etiam patet. Parẽtes igitur filios vt ſeipſos amãt: qui. n. ex ipſis oriuntur, ſunt quaſi alteri ipſi, dũ ſeparati ſunt. filij autem parẽtes, vt ab illis producti. At fratres ſe mutuo diligũt ex eo, ꝙ ex ijſdem nati ſunt. eadem. n. quam cùm illis habẽt, natura ipſos inter ſe eſſe idẽ facit: vnde inquiunt eundẽ ſanguinem, eandẽq; radicẽ, atq; huiuſmodi. ſunt itaq; idẽ quodam modo ẽt in diſtinctis. Multum etiã ad amicitiam facit & coeducatio, & ætas: ætate. n. æqualẽ æqualis delectat: & conſueſcẽtes ſodales ſunt. vnde fraterna hęc amicitia ſodalitiæ eſt ꝑſimilis. Patrueles itẽ, & reliqui cognati ex his coniunctionem habẽt, eò ꝙ videlicet ab ijſdem ſunt: ſuntq; alij propinquiores, alij alieniores, quò vel propius, vel lõgius auctor generis abeſt. Eſtq; amicitia filijs erga parẽtes, & hominibus erga Deos tãquam erga bonũ quoddam, atq; excellẽs. beneficia. n. maxima cõtulere; quippe cũ ſint iĩ cauſa vt & ſint, & enutriti atq; educati fuerĩt, poſteaquam in lucẽ venerunt. habetq; huiuſmodi amicitia iucũditatẽ atq; vtilitatẽ eo magis q̃ alienæ: quo etiam cõmunior vita inter ipſos eſt. Sunt itẽ in fraterna, ea quæ in ſodalitia, & magis inter probos, & omnino ſimiles: quo cõiunctiores etiam ab ortu ſe mutuo diligunt, quoq; moribus ſunt ſimiliores, qui ex ijſdẽ nati ſunt, ſimulq; nutriti, atq; inſtituti ſimiliter. Temporis præterea cõprobatio plurima, ac firmiſſima eſt. Atq; in cæteris cognatis ita amicitię ratio pro portione ſeruat̃. Viro itẽ & vxori amicitia eſſe natura videtur: homo enim cõiugale magis, q̃ ciuile animal eſt: quãto prior magiſq; neceſſaria eſt familia q̃ ciuitas, & filiorum quoq; procreatio animalibus cõmunior. Sed alijs quidẽ animalibus eatenus cõmunicatio eſt: at homines non ſobolis procreãdæ tantũmodo, ſed rerũ etiam quæ ad vitam ſpectãt, comparãdarum cauſa cohabitãt. officia. n. continuo diuiſa inter ipſos ſunt, alia viri, & alia vxoris: ſibiq; mutuo opitulãtur, quæ propria ſunt, in cõmune conſtituentes. atq; ob id & vtilitas & iucunditas eſſe in hac amicitia videtur. eſſe etiam poſſet ob virtutẽ ſi probi eſſent: eſt ſiquidẽ vtriuſq; virtus: atq; eiuſmodi re gauderẽt. Vinculum autem ipſorum eſſe filij videtur. vnde citius qui liberis carẽt, diſſolui conſueuerunt: quippe cùm filij commune bonum ambobus ſit: quod aũt cõmune eſt, cõnectit. At vero cùm quæritur quo modo viro cum vxore ſit conuiuendum, & demum amico cùm amico: nihil aliud quæri videtur, q̃ quo pacto ius eſt. neq;. n. amico erga amicũ, neq; erga alienum, & ſodalẽ, & condiſcipulũ idẽ ius eſſe conſtat.

DIxit. Et conueniens eſt vt diſtinguatur inter dilectionem, quæ eſt ex parte conuenientiæ generis, i. conſanguinitatis, & dilectionem, quę eſt ex parte ſocietatis: intendit ꝙ illa naturalis eſt, & iſta conſuetudinalis. D. Dilectiones autē ciuiles & ſociales: vt illę, quæ ſunt inter homines connauigantes in eadem naue, aut coitinerantes in eodem itinere, & quæcunq; huiuſmodi ſunt, ſimilantur dilectionibus, quæ fiunt a ſimul conuerſantibus propter participationem in re vna, aut in rebus vnis eiſdem. nam fiunt quidē cauſa conretribuēdi in vtili, et cauſa conueniendi ſm indigentiam alterutram. D. & fortaſſis intromittet aliquis in hoc genus dilectionem extraneorum adinuicem. D. Etiam patet ꝙ dilectiones generis multæ ſunt diſſolutionis & corruptionis, niſi ꝙ omnes proportionantur dilectioni paternæ. & parētes amant filios, eò ꝙ ſunt pars ipſorum: filij vero amant parētes, eò ꝙ ſunt ab ipſis. & recognoſcentia parentum erga illos, qui ex ipſis ſunt, plus eſt q̄ recognoſcētia filiorum erga illos, à quibus ſunt. & propter hoc genitum magis proprium eſt genitori q̄ genitor genito. etenim illud, quod eſt pars alicuius, magis propriū ei q̄ ſit res ſuo factori. genitum autem pars generantis eſt, vt dentes & capilli. & generans factor eſt geniti. & non ſolum præcellit dilectio patris dilectionē filij ſm hanc intentionem, ſed etiam in tempore. intendo ꝙ dilectio patris erga filiū prior eſt tēpore dilectione filij erga patrem: eò ꝙ patres diligunt ſtatim ex quo naſcuntur: filij vero amāt quidem poſt proceſſum temporis, dum cognouerint filij parētes ſuos aut intellectū aut ſenſu. Et declaratur ex iſto ꝙ matres amplius diligunt q̄ patres: eò ꝙ plus partiū filij ex matre eſt. Parentes ergo amāt filios propter ſeipſos: eò ꝙ illud, quod eſt ex aliquo, eſt quaſi alterum ipſum: præter quàm quòd eſt diſtinctum. filij vero amant parentes: eò ꝙ fieri ex ipſis eſt. Fratres amant ſeinuicem: eò ꝙ fieri eorum eſt ex hominibus eiſdem, & ſunt parētes eorum, & homines qui continuantur hac continuatione adinuicem, genus ſunt. & propter iſtud dictum fuit de generibus, ꝙ ſanguis vnꝰ eſt & radix vna. & hoc ideo ꝙ iſti ſunt res vna per ſpeciem quandam, & ſunt diſtincti. ſunt ergo vnum quibuſdam, & ſunt diſtincti quibuſdam. D. Et coniunctio in nutritione & cohabitatione in creſcentia multum facit ad conuenientiam dilectionis. vt accidit in caballis, qui copulātur in vno vinculo: etenim cùm iungantur ſub eodem iugo, amant ſeinuicem, & commixti ſocij ſunt propter habitudinem ſuam ī loco vno: ideoq; ſimilatur dilectio ſocialis dilectioni fraternæ: D. Dilectionis autem filiorum, fratrum, vel ſororum, & reliquorum propinquorum cauſa eſt ꝙ ſunt progeniti à quibuſdam eiſdem, id eſt ex patre vno aut matre vna: et excellentia eorum in dilectione fit ſm appropinquationem eorum vni principio, in quo participant, et elongationem ab ipſo. D. Et dilectio filiorum erga parentes & hominum erga Deum vnius generis eſt: et dilectio rei effectiuæ boni et nobilis. & hoc, quoniā actio ipſorum eſt magnitudo beneficij, cùm ſint cauſa fieri et nutritionis & inſtructionis, dicitur quidem cūctorum pater, aut filiorum. D. & in dilectione ſociorū plus eſt delectationis & vtilitatis, q̄ in dilectione extraneorū ſm menſuram communicationis eorum. & ſimul conuerſationis in vita: intendo ꝙ communicatio eorum in vita amplior eſt & longior q̄ extraneorū. Et ſimiliter ī dilectione fraterna eſt ex delectatione, & vtilitate ad modum eius, quod eſt in dilectione ſociali, & maxime in idoneis, & conſimilibus ex ipſis. etenim dilectio eorum adinuicem eſt ſecūdum menſuram conſimilitudinis in moribus, & appropinquationem quibuſdam eiſdem: intendo illos qui fuerunt cauſa ipſorum: & maxime quando nutriti fuerint ſimul & doctrinati, & prolongata fuerit experientia eorum adinuicem in veritate complementi, donec firmetur dilectio eorum valde. Et ſimiliter inuenitur dilectio in reliquis rebus cogentibus ad dilectionem ſecundum menſuram, quæ inuenitur in illis, quæ ſunt ex vno genere. intendo ꝙ quemadmodum excellit dilectio generis ſecundum excellentiā eorum in propinquitate, & elongatione ab effectiuo dilectionis, ſ. à patre cōmuni ipſis, ſic excellit ea, quæ eſt ex parte reliquarum rerum effectiuarum dilectionis ſecundum excellentiam illarū in ſeipſis. D. Dilectio autem, quæ eſt inter virum & mulierē, naturalis eſt: et eſt prior dilectione ciuili, tempore, & natura: quemadmodum dilectio cōdomeſticorum prior eſt natura, & tempore dilectione conciuium ſecundum menſuram, qua domus naturaliter pręcedit ciuitatem: & eſt magis neceſſaria in eſſe, intendo in eſſe hominis. Amplius actio cōmunis mulieri et viro generatio eſt: et eſt prior actionum communium naturaliter, cùm communis ſit homini & alijs: intendo quoniam inuenitur animalibus. Et eſt prima actionum cogentium coniunctionem maris & fœminæ in vno, vbi eſt gratia cuius moratur animal in manſione vna. mas autem et fœmina ex hominibus non morantur in vna manſione propter generationem tantum, ſed cum hoc propter coadiutorium in vita. etenim operationes viri & naturaliter aliæ ſunt ab operationibus mulieris: et vterq; eorum indiget operatione ſui comparis: & quando deduxerint operationes proprias in commune, inuenietur ſufficientia in vita. et propterea videmus ꝙ iſta dilectio aggregat vtile. delectans etenim quādo virtuoſa fuerit, inuenitur inter eos ſecundum menſuram idoneitatis naturalis: intendo ex eo ꝙ vterq; ipſorum eſt virtus propria ſibi: & erit quātitas dilectionis inter eos ſecundum quantitatem idoneitatis. D. & cauſa vniens eſt, vt delectetur vterq; eorum per exiſtentiam colligationis inter eos. & putatur ꝙ colligatio ſit proles. ideoq; eis, qui prolem nō habēt, cito finibilis eſt delectatio. etenim proles eſt bonū commune eis, & commune coniungit & ligat. D. Et inquiſitio quidem qualiter oportet vt ſit ſocietas viri ad mulierem in vita, & vniuerſaliter qualiter oportet vt ſit ſocietas amici ad amicum in vita, patet ꝙ non eſt aliud, quàm inquiſitio qualiter fiat iuſtitia inter eos in vita. etenim palam eſt ꝙ non oportet vt ſit vita amici cum amico, ſicut vita eius cum extraneo: neque etiam vt ſit vita eius cum ſocio abſolute, ſicut cum ſocio in doctrinatione.

De duplici iure, & de compenſanda amicitia. Cap. XIII.

CVm tres ſint amicitiæ, quemadmodum in principio dictum eſt, & in vnaquaq; alij in æqualitate, alij in excellentia ſint amici: ſimiliter enim boni fiunt amici, & melior peiori: ſimiliter etiam iucundi, & ob vtilitatem, vel ęquales in adiumentis exhibendis, vel differētes: eos qui in æqualitate conſiſtunt, & amando & reliquis adæquari oportet: eos vero qui ſunt inęquales, reddere quod pro portione ſupereminentię requiritur, Expoſtulationes autem & querelæ in ea amicitia fieri conſueuerunt, quę ex vtilitate eſt, vel ſola, vel maxime: atq; id non iniuria. qui enim ob virtutem amici ſunt, ad beneficia ſibi mutuo conferenda ſunt prompti: quod virtutis & amicitiæ proprium eſt. eorum vero qui in hoc certant, ex-

poſtulationes nullę, neq; pugnę eſſe poſſunt, quippe cùm erga eum qui amat et benefacit, indignetur nemo: ſed ſi gratus ſit, benefaciendo etiam ipſe reſpondeat: quiq; benefaciendo exuperat, cùm cõſequatur id quod cupit, accuſare nullo modo amicũ poſſit: nã vterq; bonum appetit. Neq; in ijs admodũ quæ ex voluptate conſiſtunt, contingere accuſatio cõſueuit. ſimul enim vtriſq; id fit, quod cupiunt, ſi conuictu mutuo oblectãtur. ridiculus enim videretur, qui non oblectantem accuſaret, cũ liceat non ſimul degere. At ea eſt expoſtulatrix amicitia quæ ex vtilitate cõtrahitur. nam cùm ob commodum proprium mutua conſuetudine vtantur, pluris ſemper indigent, minusq; ſe habere exiſtimant, quàm conueniat: accuſantq; ꝙ quantum indigent, tantum etiã non conſequuntur, cùm digni ſint: qui vero benefaciunt, tantũ exhibere nequeunt, quantum indigent illi qui accipiũt. Videtur autem ſicut ius eſt duplex, alterum non ſcriptum, alterum legitimum: ſic amicitia, quę ex vtilitate fit, moralis altera eſſe, altera legitima. querelæ igitur tunc pręcipue oriuntur, cum non ex eadem contractus fiunt ac diſſolutiones. Ac legitima quidẽ in condictis conſiſtit, altera omnino vulgaris è manu in manum: liberalior altera in tempus, ex pacto tamen quid pro quo reddẽdum ſit. in qua manifeſtum quidem eſt & non ambiguum quod debetur: ſed amica dilatio conceditur. vnde inter nonnullos ex his iudicia minime fiunt: ſed acquieſcendum putant, cum fide inter ſe cõtraxerint. Sed moralis non in condictis verſatur, ſed tanquam amico donat, aut quodcunq; aliud alteri exhibet: deinde aut æquale aut amplius ſibi eſſe recipiendum cenſet, quaſi non dederit, ſed mutuarit. cùm autem non ſicut contraxit, etiam diſſoluat: alterum accuſabit. hoc vero contingit, propterea quòd volunt quidem honeſta omnes, aut pleriq;, ſed vtilia tamen eligũt. honeſtum enim eſt beneficium conferre, non vt viciſſim recipiamus. vtile autem beneficio affici eſt. Siquis igiť poteſt, retribuere debet dignas gratias ijs quæ accepit, atq; id ſponte: inuitus enim amicus faciẽdus non eſt. igitur eò ꝙ aberrauerit in principio, ab eoq; acceperit beneficium, à quo non oportebat: non enim ab amico accepit, atq; eo qui propter ipſum id faceret: perinde ac ſi ex condictis beneficio affectus ſit, ita diſſoluendum. pepigiſſet ſiquidem qui poteſt, ſe eſſe redditurum: et eum qui non poteſt, neq; ille qui dedit, dignum cẽſuiſſet qui acciperet. quare ſi poteſt, reddendum eſt. in principio autem eſt conſiderandum, à quo et qua conditione beneficio afficiať quiſpiam, vt his acquieſcat, vel minime. Dubitationem autem hæc res habet, vtrum vtilitate eius q̃ accepit, an beneficio eius q̃ cõtulit, metiendum ſit id quod retribuere debemus. qui enim acceperũt, extenuãtes rẽ talia ſe accepiſſe à benemeritis dicunt, quæ ſicut illis parua erant, ita ipſi accipere ab alijs poterant: illi vero contra, quæ maxima erant apud ſe, & ab alijs non licebat, & in periculis, ac neceſſitatibus huiuſmodi ſe dediſſe aiunt. nũquid igitur quia ob vtilitatem eſt amicitia, eius qui beneficio eſt affectus vtilitas menſura eſt? hic enim eſt is qui indiget: & ille huic opitulatur, quaſi æquam gratiam recepturus. tanta igitur fuit opitulatio, quãtum adiutus eſt. vnde tantum eſt illi reddendum, quantum eſt conſequutus vel etiã amplius. id quod honeſtius eſt. In amicitijs autem quæ ex virtute exiſtunt, criminationes nullæ ſunt. ſed eius electio qui beneficiũ cõtulit, menſuræ ſimilis eſt: q̃ppe cũ virtutis, ac morũ præcipua vis in electione cõſiſtat.

DIxit. Cùm autem dilectiones ſint trium ſpecierum vt dictum eſt ante: & ſit in vnaquaq; earum interdum dilectio & amicitia ſm æqualitatẽ ex vtroq; amicorum, & interdum ſit ſecundum pręeminentiam: erit amicus peiori ſecundum æqualitatem: & erunt ſimiliter condelectantes ſecundum æqualitatem: intendo bonos. D. & ſimiliter inueniuntur amici cauſa vtilitatis coæqualis & diuerſi: & ſimiliter in amicitia propter delectationem inueniuntur duę ſpecies. D. veruntamen in coæqualibus oportet vt ſit dilectio eorum coæqualis: & vt ipſi coæquales ſint in vniuerſo cæterarum rerum: qui vero non ſunt coæquales oportet vt pręeminentia inter eos in dilectione ſit ſecundum menſuram proportionis eorum adinuicem. D. Et ſpecies querelarum, quæ fiunt dehoneſtandi cauſa, inueniuntur quidem in dilectione, quæ eſt propter vtilitatem: & merito inueniuntur in hac tãtum, aut plus quàm in cæteris. etenim illi, qui ſunt amici propter virtutem, amant benefacere ſibi inuicem in actu: eò ꝙ beneficentia in dilectione inuenitur inter diligẽtes naturaliter propter virtutem & dilectionem: intendo ꝙ in natura virtutis, & dilectionis eſt vt ſequatur eas beneficentia. D. & iſtorum contentio non eſt quærela neq; litigatio: eò ꝙ nulli graue eſt exhibere actionem decẽtem ei quem amat. cùmq; ſit decentia actionis exhilarans, non quęret amicus virtuoſus vindictam ex amico ſuo, niſi per decentiam actionis, quando fuerit ſuperabundans. veruntamen cum decentia actionis, & ſi ſit ſuperabundans, nõ erit illis quærimonia: amicus etenim cũ æſtimat ſe inueniſſe ex eo ſupra deſyderium ſuum ex amico ſuo, non erit illic quærela: eò ꝙ ex iſto prouenit amico ſuo bonum, & omnis homo appetit bonum. D. Neq; etiam erit multa quærela in dilectione, quæ eſt propter delectationem: eò ꝙ illud, quo gaudent & delectantur, eſt inuentum eis ſimul vtriſq;. etenim vterq; eorum gaudet ex ſuo compari, & delectatur ex eſſe ſuo cum ipſo. D. qui autem profitetur amicitiam, & ingratus exiſtit amico, & non congaudens ei, dignus fortaſſe exiſtit deriſione. qui enim iſta via procedit, poſſibile eſt vt non perſeueretur cum eo, neq; die vnica. D. Et ex amicitijs eſt amicitia dehoneſtatiua, ſ. ea, quæ fit propter vtilitatem vel quæſtum. quibus enim eorum, qui vtuntur ſe inuicem gratia quęſtus, plus appetitur vtilitatis quàm oporteat:

oporteat. culpant ergo ſocios ſuos, cùm requirāt ab eis vt proficiant ipſis iuxta menſuram appetituum ſuorū. viri autē benefici non ſemper poſſunt conferre omnia, quibus indigent cupidi: ideoq; frequenter vituperant ipſos. D. Videtur autē dilectio, quæ eſt propter quæſtum duarum eſſe ſpecierum, quemadmodum iuſtitia. ſicut enim iuſtitiæ quiddam eſt quod acquiritur, ſ. iuſtitia naturalis, & quiddam quod acquiritur, ſ. iuſtitia poſitiua legalis: ſimiliter eſt de electione. quædam enim eſt naturalis & eſt coniugata iuſtitiæ naturali, & quædam eſt poſitiua, & eſt coniugata iuſtitiæ legali: intendo eam, quæ eſt ex eis in connegociatione, & in conretributione ſecundum viam legis: intendo ſecundum cōditiones, quas conditionauit lex: intendo ꝙ cōnegociatio ſecūdum terminum legis neceſſariam facit dilectionem. & ſpecies quærimoniæ vtplurimum fiunt in hac dilectione, quando nō fuerit connegociatio ſecundum menſurā idoneitatis, ſed fuerit permutata: intendo quādo ceciderit in ea defraudatio. Et dilectio legalis, quæ fit ex parte connegociationis in rebus, quæ exiſtimantur ſecundum menſuram ſuam: intendo ꝙ ſint non precij ambobus connegociantibus, quædam eſt mercalis ſecundum totalitatem ſuam, & eſt ea quę fit per dationem & acceptionem ſtatim manu ad manum: & quædam eſt magis liberalis & propinquior beneficio, & eſt connegociatio quæ fit ſecundum inducias & mutuum intrans eſt in hoc capitulum. & quāuis in hoc commercio ſit commutatio alicuius pro aliquo, tamen prærogatiua in ipſo palam eſt, neq; dubitatur in ea. & connegociatio de manu ad manum non facit neceſſariam dilectionem: quę vero fit ſecundum inducias cogit ad diligendum, & beneficentia in ipſa manifeſta eſt. D. & propter hoc vident multi homines ꝙ indignum eſt vt oporteat mutantem ad inducias repetere ſua iudiciario ſtrepitu: immo ꝙ potius regratiandum eſt ei, & eſt honorandus. In commercio autem morali, ſ. in quo eſt iuſtitia nōn ſcripta, & dilectio naturalis, non fit datio alicuius æſtimando vt recipiatur pro eo æqualens: ſed datio beneficentiæ tantum: vt quod dat amicus amico abſq; expectatione retributionis. in connegociatione autem mercimoniali non dat quis aliquid niſi intentione recipiendi æqualens, aut plus. cūmq; ſic ſit quaſi nō dat: immo quod dat, dat ſecūdum viam mutuandi vel accommodandi. D. & non eſt connegociantium quęreloſitas in hora negociandi ſimilis ei quæ fit poſt ſeparationem: vult ſecūdum ꝙ æſtimo ꝙ in hora ſeparationis quereloſus eſt aliquis connegociātium de ſocio ſuo de aliquo, quod eſt aliud ab eo, de quo ꝗrelabitur poſt ſeparationem. vt ſi participat maculam in venditione, quam videat eum occultauiſſe ab eo. plurimum autem fit hoc in hora negocij propter difficultatem reſtituendi. D. & accidit quidem querela in commercio: eò ꝙ vniuerſitas hominum, aut plures ipſorum appetunt decorum, ſed præeligunt vtile: & decorum eſt vt ſit beneficium non retributionis intuitu: & vtile eſt vt vir benefaciat ei, qui potens eſt ad retribuendū ſecūdum mēſurā impenſi beneficij. Qui vero non retribuit non eſt amicus: eò ꝙ quando nō retribuit homini amicus eius ſecundum beneficium, fit, ac ſi eſſet amicus eius pręter ſpontem ſuam. opinatur enim ꝙ amicus eius ſit tanq; ille, cui videtur ꝙ errauerit circa ipſum in principio ſocietatis. & cui videtur ꝙ illud qđ percepit de bono, tale quidē bonum nō eſt, quale prouenit ab eo, à quo procedit bonum. non enim eſt ex amico, immo nō eſt niſi ex eo, qui benefecit errāter. & hoc, quoniam beneficus ex parte erroris, eſt beneficus inſpontanee. Cùmq; ſic ſit, tūc, quemadmodum oportet vt ille, cui impenditur beneficium nōtorium, recognoſcat ipſum et retribuat, ſic fortaſſis opportunum eſt vt qui non poteſt ſatisfacere cōdigne, ſatagit retribuere iuxta poſſe ſuum. & hoc, quoniam non ſtat condigna ſatisfactio, niſi propter impotentiam ſuam, conueniēs eſt vt amicus eius reputet, quòd ſi poſſet plus, complete ſatisfaceret. D. Oportet itaq; vt incipiamus & perſcrutemur per id quid eſt beneficium ex amicis, & ſecundum quid: & an tolerat amicus retributionem, an non: et ſi tolerat, quando tolerat eā. in hoc enim contentio eſt & dubitatio an oportet, vt ſit ſatisfactio ſecūdum menſuram profectus proficientis, aut ſecundum menſuram facti ipſiuſmet factoris: intendo ſecundum menſuram beneficij, non ſecundum paſſionem ab ipſo. patientium enim conſuetudo eſt vt dicant, ꝙ non receperunt à benefactoribus niſi res, quæ modicę ſunt apud eos pauci profectus ipſis, & ꝙ nullus eſt auarus huiuſmodi rerum. benefici vero dicunt eius contrarium, ſ. ꝙ ipſi dederunt quidem plurimum eius, quod apud eos eſt, & optimum: et quale nō eſt poſſibile accipere ab alijs, niſi per violentiā aut coactionem: & ꝙ ſimilatur huic. D. Veruntamen cùm ſit hæc amicitia propter quæſtum, oportet vt ſit ſatiſfactio in ea ſecundum paſſionem patientis. indigentia nanq; eſt quidem ſecūdum menſuram paſſionis, & ſupletio quidem eius eſt in hac. oportet igitur vt ſatisfaciat ei per id, à quo patitur paſſione coęquata eius paſſioni. & hoc, quoniam iuſtitia quidem eſt vt proficiat ei quantum proficit per ipſum, & vt reſtituat ſecūdum menſurā quam recipit: & ſi amplius fuerit, erit melius. D. In dilectionibus autem, quæ fiunt ſecundum menſuram virtutis vniuſcuiuſq; condiligentium non eſt ſpecies vlla ex ſpeciebus querelarum. & comparatio in ipſis non eſt, niſi ſecūdum ꝙ eligit factor ex beneficio. plures enim virtutum & morum conſiſtunt quidem in electione: intēdo ꝙ virtus eſt electio quædam ad actionem decoram, vel ad agendum decorum.

De querelis in amicitia per ſupereminentiam, et de abdicatione. Cap. XIIII.

IN illis vero quæ ex ſupereminentia fiunt, diſſenſiones quoq; accidere conſueuerūt: vterq; enim plus ſibi eſſe habendum cenſet. quod quādo fit, amicitia diſſoluitur. nam qui melior eſt, conuenire ſibi exiſtimat, vt plus habeat: bono enim amplius eſſe tribuendum. ſimiliter etiam qui eſt vtilior: inutilē enim aiunt non oportere æqualem partem habere: alioqui miniſtrationem futuram non amicitiam, niſi pro dignitate operū fiant ea, quæ in amicitia aguntur. putant ſiquidem ſicut in pecuniarum communicatione plura accipiūt, qui plura contulerunt: ita in amicitia quoq; eſſe faciēdū. At indigus et peior econtrario: boni enim amici eſſe opem ferre indigētibus. quid enim inquiunt, prodeſt, ſi probo viro aut potenti quiſpiam ſit amicus, ſi nullam vtilitatē ex eo ſit conſequuturus? videtur autem vterq; recte cenſere. oportetq; vtrique ex amicitia amplius quidem tribui, non eiuſdem tamen rei amplius: ſed ei qui excellit, honoris: ei qui indiget, lucri. virtutis enim & beneficij præmiū honor, indigētiæ ſubſidiū lucrum eſt. Hoc ita ſe habere in rebus publicis apparet. non enim honore afficitur, qui nullum bonum reſp. affert: quippe cùm id quod publicum eſt, ei de-

tur,

tur,qui de republica bene meretur.publicum autem quoddam eſt honor. nõ enim fieri poteſt, vt & lucretur quiſpiam ex republica, & honoretur:cùm in omnibus minus habere ſuſtineat nemo. ei igitur qui in pecunijs eſt inferior,honorem: ei qui munera non accepit,pecunias tribuunt. quod enim pro dignitate fit, amicitiam,ſicut dictum eſt,& adæquat,& conſeruat. Ita igitur etiam cum inæqualibus verſandum eſt.ab eoq; qui aut in pecunijs aut in virtute eſt adiutus,retribuẽdus honor eſt:atq; id,quatenus facultas ipſius fert. quod .n.fieri poteſt,nõ quod pro dignitate fit,amicitia exigit.Neq; enim qđ pro dignitate fit,ĩ oĩbus eſt: ſicut in honoribus qui Dijs,aut parẽtibus exhibẽtur:nemo.n.referre his dignã gratiã poſſet:ſed qui pro viribus colit,is eſſe,ꝓbus videtur.Atq; iccirco nõ licere filio patrẽ abdicare, patri aũt filiũ licere videreť. reddere.n. oportet eum qui debet.at quicquid fecerit filius,nihil dignum collatis beneficijs fecit.quare ſemper debet.qbus aũt debetur,ijs dimittendi eſt facultas: igiť patri quoq; erit. Adde ꝙ nemo fortaſſe vnq̃ abſceſſurus ab eo videretur, niſi prauitate exuperaret.nam p̃ter naturalẽ amicitiã ſubſidiũ nõ detrectare humanũ eſt.ei vero fugiendũ eſt, aut nõ ſtudendũ opem ferre, ſi ſit prauus.beneficio.n.affici volunt pleriq;, facere autem vt inutile fugere conſueuerunt. Ac de his quidem hactenus dictum ſit.

Dixit. Et eligentia diuerſificatur in amicitijs,q̃ ſunt ſm p̃eminentiam & additionem,nõ ſm coæqualitatem:intendo qñ non fuerint menſuræ coamantiũ coęquales.vnicuiq; enim iſtorum videtur ꝙ competit ei magis eo bono quod præcipitur de amico ſuo.et qñ ſic fuerit,diuerſificabitur amicitia.& eſt quidem ſic:eò ꝙ p̃eminens æſtimat ꝙ ipſe melior:& omnes ęſtimant ꝙ meliori plus debetur de bono:eò ꝙ ipſe p̃eminet,& eò ꝙ ipſe vtilior. neq; aſſerit aliquis ꝙ eum oporteat eſſe æqualem bono:eò ꝙ ipſi exiſtimãt ꝙ actiones dilectionis, qñ non ſunt ex coamantibus ſm mẽſuram proportionis ſuæ ad vnumquẽq; ex ipſis, intẽdo ſm menſurã, quam oportet per ſe,dignius eſt ut ſit obſequium & ſeruitus,q̃ dilectio.quemadmodum enim oportet in communicatione pecuniarum ut percipiat plus qui laborauit plus in earum adunatione & acquiſitione,ſic in dilectione:intendo ꝙ oportet ut p̃eminens recipiat plus dilectionis operum dilectionis q̃ alius.Ideoq; amicus indigentiũ,qñ excellens fuerit uel uirtuoſus,dabit eis ſm menſuram ſufficientiæ eorum, & ipſi honorãt eum ſm menſuram dationis ſuæ, qñ fuerint boni.aſſociantur ergo eum utilitatis cauſa,& ipſe non habet utilitatem ex eis penitus. ueruntamen quilibet iſtorum ſanam habet opinionem de ſocio ſuo: oportet ergo ut eminẽtior iſtorum amet ut exhibeat ei minor uel inferior plus honoris q̃ ipſe ei: & ut ipſe impendat inferiori plus commodi & lucri, q̃ inferiori.etenim honorificẽtia præmiũ eſt uirtutis: & emolumentum fulcimentum eſt inopiarũ. D.Et uidetur hoc ſic eſſe in conuerſatione ciuitana.nullus enim honorat rem, quæ lucrari facit bonũ cõe ciuitati.iſtud enim eſt homo cõis. & nõ honorat ullum hominem cõem: immo honorat quidẽ hoĩem proprium, & indiuidua pręcedunt ſeinuicem in nobilitate & ignobilitate.Et poſtq̃ honoratio eſt minoratio iniurię honorantis,et eſt aliquis non tolerans minorationem, nõ cõferunt hoies honorationem niſi ei,quẽ conſequitur etiã minoratio:vtputa per collationẽ pecuniæ ipſis, donec fiat honoratio ęqualis pecunię collationi.etenim actiones,q̃ fiunt ſm idoneitatem, res diuerſatas efficiunt coæquales.& qñ fuerit coęquales,conſeruaŧ amicitia ſm ſuam habitudinẽ. Et pp hoc oportet vt ſuit honorationes eorum, qui non ſunt ęquales in nobilitate,aut vtilitate ſm inęqualitatẽ:immo ſunt coexcedẽtes ſm menſurã idoneitatis,et videtur ꝙ ſint honorationes in quibuſdam amicitiarum neceſſariæ vel debitæ ex peruentione earum ad finem poſſibilitatis:ita vt ſint ſm poſſe laudantium, non ſm exigentiam idoneitatis laudandorum:cùm videamus hic res plures, ad quarum non ſufficimus condignas honorationes,vt domini & patres. nullus enim ad condignas iſtorũ ſufficit honorationes. attamen, qñ ſeruierit eis ſm q̃titatem ſui poſſe, opinamur hoc eſt condignum. D. Et pp hoc fortaſſis extimatur illicitum eſſe filio bellari contra patrẽ: et qm̃ debitor exiſtit fili⁹ patri, vt retribuat ei q̃ iam tribuit ipſi pater. &,qñ fecerit pater bona, non prior fecit hoc ei, neq; p̃ter debitũ:immo tanq̃ debitor ei,cui aſſiſtit obnoxius. D.Et fortaſſis non eſt potentia alicui vt relinquat patrẽ ſuũ ſine adiutorio. etenim nõ videt aliqs vt nõ adiuuet eum,qui nõ fuerit ſupabundantis malitiæ, & neq; fugiat ab eo. hoĩes nãq; amici ſunt naturaliter, & in moribus ipſorũ eſt,ne auarus ſit aliqs adiutorij erga alterũ,qui non fuerit ſupabundantis malitiæ: maxime ergo ne erga eum cui debitor extiterit: & cuius dignius eſt vt ſollicitetur et ſtudeat in ſubſidium q̃ vt fugiat ab ipſo. à quibus vero potius fugiendum q̃ ipſorũ intendendum adiutorio,ſunt viri malitiarũ ex hoĩbus: & ſunt illi,qui volunt vt bene agatur cum ipſis: & fugiunt, ne ipſi alicui hoc faciant: ac ſi illud quod eis fit, non proficiat ipſis. D.De iſtis igitur tm̃ dictum ſit.

ARISTOTELIS

MORALIVM NICOMACHIORVM

LIBER NONVS,

cum Auer. Expoſi.

SVMMA LIBRI.

De amicitiæ conſeruatione,ac ipſius operibus. De beneuolentia,concordia,beneficentia,amore ſui. De amicis felicis, amicorũ numero, in qua fortuna ſint habẽdi,& ipſorũ p̃cipuo munere.

Quæ conſeruent amicitiam. Cap. I.

IN omnibus amicitijs,quę diſſimiles ſpecie ſunt, id qđ proportione reſpondet, ſicut dictum eſt, amicitiam cõſeruat: quemadmodum & in ciuili, ſutori pro calceis pro dignitate commutatio fit:textori itẽ, & reliquis. Atq; hic communis menſura nummus comparatus eſt,ad quem omnia referuntur, quòq; menſurantur omnia. In amatoria autem amator interdum criminatur, ꝙ cùm ſupra modum amet,non redametur: cùm ni-

hil ipſe,ſi ita inciderit,amabile in ſe habeat: ſępe item amatus, quòd cùm ille prius promiſerit omnia,nihil poſtea præſtet. Huiuſmodi autem querimoniæ contingunt, cùm alter voluptatis cauſa amatum amat, alter amatorē ob vtilitatem:& hæc ambobus non adſunt. nam cùm horum cauſa amicitia conſtet, cū ea non fiunt ob quæ amabant, amicitiæ diſſolutio efficitur. non enī ſe mutuo amabant, ſed ea quę vtriſq; aderant,quæ ſtabilia non ſunt.quocirca huiuſmodi etiam ſunt amicitię. At morum amicitia per ſe cùm ſit,permanet,ſicut dictum eſt. Diſſentiunt aūt etiam cùm alia fiunt ipſis, & non ea quæ appetunt. perinde enim eſt ac ſi nihil fiat,cùm id non conſequitur quiſpiam quod cupit. quemadmodum citharœdo ille qui quanto melius caneret,tanto plura pollicitus fuerat:cùm repeteret mane quod fuerat ipſi promiſſum, voluptatum pro voluptate reddidiſſe ſe dixit. ſi igitur vterq; id volebat,ſatis habuiſſet:ſin alter oblectationem, alter lucrum, & ille habet, hic minime: non recte id quod ad ſocietatē ſpectat, inter hos eſſet. quibus enim indiget quiſpiam, ijs & ſtudet atq; illius cauſa * hæc dabit. Sed dignitatem rei ſtatuere vtrius eſt?eius'ne qui prius contulit, an eius qui prius accepit?ille enim qui confert, ei videtur permittere.id quod aiunt etiam Protagoram facere cōſueuiſſe.cùm enim qualiacunque docuiſſet: ei qui didicerat iubebat ęſtimare,quanti videretur eſſe digna ea quę ſciebat,et tantum accipiebat.in talibus autem * ſatis eſt nonnullis illud: Aſt homini merces. At qui cùm pecuniam præceperint, nihil poſtea faciunt ex ijs quæ dixerunt: ob nimios promiſſionū exceſſus merito in accuſationes incidunt.non enim pręſtant ea, quæ pepigerūt. Atq; hoc fortaſſe ſophiſtæ coguntur facere, propterea ꝙ nemo eis daret argentum ob ea quæ ſciunt. hi igitur cùm non faciant ea, ob quæ mercedem acceperunt, merito accuſantur. Vbi vero nulla ſubminiſtrationis pactio fit:illos qui per ſe prius dant, abſq; crimine vllo eſſe dictum iam eſt.eiuſmodi enim amicitia eſt, quæ ex virtute conflatur. retributioq; eſt ex electione facienda.ea enim amici, & virtutis eſt. Ita etiam conuenit ijs qui philoſophiæ cauſa inter ſe habent ſocietatem.non enim pecunijs dignitas æſtimatur: neq; honor æquiparabilis exhiberi poſſet: ſed fortaſſe ſatis eſt, ſicut etiam erga Deos,et parentes,id quod fieri poteſt. Quod ſi datio eiuſmodi non fuerit, ſed ob aliquod maxime quidem fortaſſe ea facienda eſt retributio, quæ vtriſq; pro dignitate eſſe videatur:ſin id non contingit, non modo neceſſarium videbitur, vt is qui prius habet,ipſe ſtatuat, verum etiam iuſtum:quātam enim is vtilitatem cōſequutus fuerit, aut pro quanto voluptatem elegerit,ſi tantum ille receperit:dignam remunerationem habebit.nā etiam ī venalibus rebus ita fieri apparet. Quibuſdam etiam in locis leges ſunt, ne de voluntarijs commercijs iudicia fiant:eò quòd oporteat cum eo cui credidit, ita diſſoluere,quemadmodum ſocietatem inijt. iuſtius enim eſſe putat, vt cui permiſſum eſt,is ſtatuat, quā qui permiſit. Nam plerunq; non æqui æſtimant qui habent,& qui habere volunt.ſua enim ſingulis & quæ dant, digna multo precio videntur.ſed retributio tamen tanta fit,quātam ſtatuerint illi qui acceperūt.Oportet autem fortaſſe non tanti æſtimare, quāti apparet alicui cū habet:ſed quāti æſtimabat,anteq̄ haberet.

* a.l. eadem dat.

* a.l. placet

Nota philoſophię dignitatem.

DETERMINATIO NONI TRACTATVS LIBRI NICOMACHIAE ARISTOTELIS.

DIxit.In omnibus autem,in quibus ſunt ſpecies vtilium diuerſæ, inuentio quidem conuenientiæ & proportionis inter huiuſmodi vtilia coęquatur īter ea, et conſeruat iſtas dilectiones, vt in artibus ciuilibus, quando præparator coriorum commutat cùm artifice calciamentorum hoc, quod meretur eius calciamentum, i. dat ei quod æquiualet calciamento,cōſeruatur dilectio inter eos.& ſimiliter in reliqs artibus, conſeruatur qdē dilectio inter cōnegociantes ſecundum eas,quando fuerit connegociatio ſecūdū proportionem & æqualitatem. D.Et propter iſtud poſita eſt menſura communis in iſtis ciuitatibus rebus omnibus,per quam menſurentur : & eſt denarius.per denarium etenim cognoſcitur valor rerum: & per ipſum fit æſtimatio,donec ſciatur proportio earum adinuicē. D. In habitudine vero amoris dilectionalis fortuitu cauſabitur amaſius amaſiā,quando amauerit eam amore ſuperexcellente, & ipſa non amauerit ipſum ſimiliter,vel econuerſo. ſi vero non amauerit eū penitus, tunc pluries contingit amaſium querelоſum eſſe de amaſia : eò ꝙ promittit ei promiſſiones vniuerſas,& nihil ſoluit earum. Et accidit quidem hęc querelоſitas vtplurimum, quādo amaſius amauerit amaſiā cauſa vtilitatis, & non fuerit amor propter delectationem in vtroq;.etenim propter communem delectationem firmatur dilectio: & contingit dilectionis diſſolutio, quando non fuerint res, propter quas fuit dilectio. & iſtud accidit,quando nō fuerit dilectio propter ipſoſmet diligentes,ſed propter res non permanſiuas.et propter hoc dilectiones etiam erunt non permanſiuę. Dilectiones vero, quæ propter virtutem ſunt,perſeuerant: eò ꝙ vterq; condiligentium diligit ſocium per ſe virtutis gratia:virtus autem impermutabilis eſt.Et dilectiones,quæ ſunt propter vtilitatem, non ſolum permutantur propter ablationem rerum vtilium, verum etiam permutantur extantibus vtilibus ſolum ſecūdum modum, ſecundum quem erat deſyderata. niſi enim deſyderatum contigerit deſyderanti modo,deſyderatio reputatur apud ipſum,ac ſi non eſſet penitus. & ſimiliter ſi contingat ei res,quam non amat, vt qui promittit cātori remunerationem iuxta menſuram bonitatis can-

tus

tus ſui, quandoq; interpellatur de promiſſo, dicit, ſatiſfaciam tibi pro delectatione, quam habui ex cantu ſuo per aliam delectationem. ſi ergo fuerit delectatio accepta vtriuſq; voluntati, erit per hoc ſatisfactio. quando vero fuerit alter volens delectationem, vt auditor cantus, alter autem lucrũ, non eſt ſatisfactio. quando itaq; vtriuſq; commercantium non contingit à ſocio ſuo volitum, non fit commercium ſm ꝙ oportet: eò quod deſyderiũ vtriuſq; eſt qdem rei qua indiget, & dat vtriq; quod apud ipſum eſt gratia deſyderati, quod eſt apud ſocium ſuum, & ante fuerit datio in iſtis, ſecundum mẽſuram meriti conſeruatur connegociatio: & fit hoc, cũ det vterq; ſecundum menſuram, qua accipit. D. vt faciebat Protagoras, quando enim docebat aliquid, dicebat diſcipulo vt honoraret eum ad mẽſuram, qua didicit ab ipſo. D. & quibuſdam hominum placet in hac intentione precium: intendo vt recipiant à diſcipulo ex precio ad quantitatem eius, quod didicit ab eis. D. Et ex hominibus ſunt qui accipiunt præmium eius, quod promittunt, et nihil faciunt de promiſſo propter ſuperfluitatem promiſſionum. & dignum eſt vt iſti conuertantur ad ſpecies quærelarum: intendo vt querimonia habeatur de eis: eò ꝙ non faciunt quod conceſſerunt, & promiſerunt ex ſeipſis. D. Et conueniens eſt vt diſturbatores, vult, vt arbitror, Sophiſtas, ſiue deceptores, cogantur ad iſtud: eò quod non dat aliquis remunerationem pro eo quod docẽt. vult, vt arbitror, cùm ſit illud, quod docet nullius valoris, vtpote vanum & falſum, coguntur vero ad inquirẽdum à diſcipulis preciũ de promiſſionibus, quas impoſſibile eſt adimplere: vt quod promiſit Theſilus de doctrina Medicinæ ꝙ doceret eam in modico tempore: & poſcebat à diſcipulo precium competens huic intentioni. D. Et dignum eſt ut iſtæ deducantur ad uehementiores ſpecies querelarum omnium: eò ꝙ ipſi non faciunt ſecundum quantitatem accepti precij. D. Non conſequuntur eo querimoniæ omni conſecutione, ſi non fuerint re, pro quibus receperunt dona, non ſub conditione faciendi eas: quia datio in eis fuit ex ipſo datore, et ex eius beneplacito. et datio quidem, quæ fit per hunc modum, ſimulatur dationi, quæ fit in dilectione fiente propter uirtutem. ſatisfactio enim cuiuſq; iſtorum ſocio eſt ad beneplacitum ſui, non ad modum retributionis: & cùm ſit ſatisfactio ad placitum, nõ erit querela, & ſatisfactio, & amicitia, et uirtus unum ſunt: et eſt finis impendendi poſſe ſuum ad ſatisfaciendum ab unoquoq; amicorum. non enim eſt ſatisfactio in ueritate merito uirtutis, niſi impẽſa totius poſſe. D. Et uidetur ꝙ iſto modo ſit ſatisfactio ei, qui docet Philoſophiam: eò ꝙ merito eius ſapiẽtiæ, uel eius dignitati non æquiparatur pecunia: neq; inuenitur in hoc commercio retributio digna neq; æqualis in põdere: immo conueniens eſt ut ſit eius præmium exhibitio honoris ſecundum totam poſſibilitatem, ut in reuerentia patris & etiam Deorum: & ſi nõ ſit hoc coæquale merito, neq; propinquum ei. D. Et quamuis res ſic ſe habeat in iſto, oportet tamen ĩ quibuſdam rerum ut ſit ſatisfactio ſecũdum æqualitatẽ uel plurimum. uult, ut æſtimo, in commercio, quod fit ĩ utilitatibus. D. Et æqualitas fit ſecundum menſuram, quæ uidetur utriſq; commercantibus eſſe ſecundum meritum. & ſi non cõtingat uideri utriſq;: fit autem menſura meriti inuenta in ipſo: conueniẽs eſt ut neceſſarium ſit legi ordinare in ipſo menſuram meriti: immo neceſſariũ eſt hoc etiã. ſecundum menſuram ergo, qua proficit alter eorum, uel delectatur ut ſit retributio non ſecũdum quantitatem, quæ uidetur ipſimet in hoc. & hæc intentio patens eſt in quibuſdam rebus, quæ emuntur: & ſunt illæ, in quibus ſunt leges. In quibuſdam autem non ſunt leges: eò ꝙ difficile eſt ut inueniatur iudicium ſecundum menſuram meriti in commercationibus uoluntarijs, aut non inuenitur: & eſt diſpoſitio in qua oportet ut uterq; cõmercantium cedat, & appropinquet ſocio ſuo. ponitur ergo huiuſmodi diſpoſitio ens diſpoſitio beneplaciti & acceptationis ab utriſq;: intẽdo beneplacitum per modum commercij & commixtionis. Etenim dator uidet ꝙ illud, per quod ipſe lætificat, dignius eſt modo appreciationis: & quod lætificat ipſum, eò ꝙ dantes utplurimum non honorant ſecũdum æqualitatem eos quibus dant, & uolunt accipere lætificans. & res propriæ unicuiq; ex hominibus, quæ procedũt ex ipſis, patens eſt, ꝙ quando dederit ei cui non ſunt propriæ, dignus eſt pluris: intẽdo remunerationem ſiue præmium. ſiq; res taliter ſe habet, tũc remuneratio uel ſatisfactio fit ſecũdum menſuram, quam ordinãt: uel in quam conueniũt illi, qui accipiunt, cum eis qui dant: intendo de quo uident ꝙ eſt remuneratio ſecundum condignum. D. Et oportet ne ſit honoratio: & uniuerſaliter ſecũdum quãtitatem, quæ apparet, ꝙ mereatur eam res, pro qua fit remuneratio, ſed ſecundum quantitatem meriti in ſe. Dixit, interdum enim quod apparet diuerſum eſt ab exiſtentia rei in ſe.

Singulis pro dignitate beneficia eſſe rependenda. Cap. II.

AT vero huiuſmodi res dubitationem admittũt, vtrum videlicet patri omnia tribuenda ſint, & parendũ in omnibus? an ægrotans debeat medico obtemperare? & qui eligit imperatorem, bellicæ rei peritum hominẽ eligere? Simili modo amico'ne magis, an probo viro inſeruiendum? & bene merito reddẽda'ne magis gratia ſit, quàm ſodali dandum, ſi vtriſq; non liceat? Nunquid aũt omnia huiuſmodi exacte definire facile non eſt? multas .n. atq; omnigenas & magnitudine & paruitate, & honeſtate, & neceſſitate habent differẽtias. illud tamen obſcurum non eſt: non omnia eidem eſſe reddenda. Et beneficia retribuenda, vtplurimum, magis ſunt, q̃ ſodali inſeruiendum: & ſicut mutuum cui debet quiſpiam, reſtituendum magis, q̃ ſodali dandum. Sed fortaſſe neq; hoc ſemper: vt ſiquis redemptus à latronibus fuerit, vtrum is viciſſim redimere eum debet, qui liberarit, quicũq; ille ſit, an nõ capto quidem, ſed repetenti reddere, an patrẽ redimere? redimere enim patrem magis etiã q̃ ſeipſum debere videretur. Quod igitur dictum eſt, in vniuerſum debitum eſt reddẽdũ: ſed ſi datio honeſtate, aut neceſſitate ſuperexcedat, ad hæc eſt declinandum. Interdum enim neq; æquum eſt, vt quod prius alter contulit beneficium, rependamus: cùm ille probum virum eſſe ſciens benefecerit: ab hoc vero fiat retributio ei quem prauum eſſe exiſtimat. nam neque ei, qui mutuauit, remutuandum eſt. ille enim cùm putaret ſe recepturum eſſe, probo viro mutuauit: hic autem à prauo recepturum ſe quippiam non ſperat. ſiue igitur re vera ita res ſe habet, æqualis dignitas minime eſt: ſiue non ita quidem eſt, ſed opinantur,

tur, non abſurde facere viderent. Veruntamẽ id quod ſæpe dictum à nobis eſt, diſputationes de affectibus & actionibus ita definitæ ac certæ ſunt, ſicut ea, circa quæ verſantur. Non omnia igitur omnibus eſſe retribuenda, neq; patri omnia: quemadmodum neq; Ioui omnia ſacrificantur: obſcurum minime eſt. quia vero alia parẽtibus, & fratribus, & ſodalibus, & benemeritis reddenda ſunt: ſingulis propria & accommodata ſunt attribuẽda. Ita vero etiam facere videntur. ad nuptias enim cognatos inuitant: his enim cõmune genus eſt: atq; iccirco actiones quoq; quę circa id fiunt, communes ſunt. ob eandem cauſam quoq; ad ſponſalia conuenire debere cognatos maxime exiſtimant. Parentibus autem alimenta præcipue ſuppeditanda eſſe viderentur, vt potè cùm debeamus: cumq; illis qui ĩ cauſa ſunt, vt ſimus, honeſtius ſit, quàm nobis ipſis ĩ his opem ferre. honor quoq; parentibus quemadmodum Dijs, exhibendus eſt: non omnis tamen parentibus. neque enim idem patri & matri: neq; is qui conuenit ſapienti, aut duci, ſed paternus: & ſimili modo maternus. Omni item ſeniori honor pro ætate reddẽdus eſt, aſſurgendo, & ſeſſione cedendo, atq; huiuſmodi cæteris. ſodalibus autem et fratribus loquutio libera, omniumq; communitas exhibenda eſt. Cognatis itaq; & tribulibus & ciuibus, reliquiſq; omnibus enitẽdum eſt, vt ſemper quod accõmodatũ eſt, tribuamus, quæq; vnicuiq; inſunt quantum ad coniunctionem, & virtutem, & vſum attinet, comparatione facta dijudicemus. atq; eorum quidem quę eiuſdem ſunt generis facilius iudicium eſt: difficilius eorum quę differunt. non ob id tamen deſiſtendum: ſed ita vt fieri poteſt, facienda diſtinctio eſt.

DIxit. Et in hoc eſt exercitatio ex parte modi ex modis dubitatiõis difficilis, ſcilicet an oportet vt vniuerſum reuerentiarum exhibeatur vni ſpeciei ex ſpeciebus hominum, quibus debentur reuerentiæ. vt in patre, verbi gratia, an oportet vt honoretur ſecundum omnes honores: & vt concedatur ei omne quod petit, & ſatisfaciat in hoc iuxta dictum ſuũ: an oportet vt ſatisfaciat infirmo iuxta dictum medici tantum: & prælianti iuxta dictum ducis exercitus, non cuiuſcunq; ex hominibus. D. Et ſimiliter dubitatur, an oportet vt ſeruiatur amico, quemadmodum ſeruitur virtuoſo: & quis dignior eſt remuneratione, qui incipit beneficium notorium, aut qui non incipit ipſum. & quoniam non eſt poſſibile vt exhibeatur beneficiũ notoriũ vtriſq;, intendo incipienti cũ ipſo, & non incipienti, eſt dignius vt exhibeatur incipienti. D. Et fortaſſe non facile eſt determinare in hoc ſecundum certitudinem: intendo illud quod debetur ĩ ipſis ſingulis hominum: eò ꝙ in eis eſt diuerſitas multa, propter diuerſitatem iſtarum rerum in magnitudine & paruitate, & bonitate & neceſſitate: intẽdo ꝑ hoc vt eſtimo: eò ꝙ in eis eſt qđ eſt ꝑꝑ neceſſitatẽ, & in eis eſt qđ eſt ꝑꝑ melius: et intendit ꝑꝑ magnitudinem & paruitatem in idoneitate. D. Quòd autem non oportet concedere omnes res omni homini ſecũdum terminum vnum, manifeſtum eſt. etenim nõ oportet vt conuertatur exhibitio beneficij, verbi gratia ad eum qui non recipit cum ipſo, abſq; eo qui iam incipit cum eo, & hoc vt in pluribus: aut vt ei, qui non incipit cum beneficio, detur plùs q̃ ei qui incipit cum beneficio. et hoc, quoniam patens eſt, ꝙ ille qui incipit, dignior eſt recompenſatione eius, quod incipit: eò ꝙ eſt quaſi accommodatum quod accommodauit: & accõmodatum ex debito reſtituendum eſt: ideoq; oportet, vt donetur iſti plus quàm alij. D. Et fortaſſe non erit iſtud, vt quem abſoluerunt prędones, an oportet vt abſoluat eũ, qui ipſum abſoluat, quando acciderit, an nõ. intendit ꝙ in hoc dubitatio eſt, veruntamen patẽs eſt, ꝙ debitor eſt vir vt abſoluat patrẽ ſuum potius quàm ſeipſum. & ſimiliter ſi fuerit datio propter neceſſitatẽ aut propter melius, forſitan non oportebit quidem vt ſit æqualis ei quod facit incipiens cum datione, immo fortuitu, vt ſit datio præcedens, quãdo fuerit à quo eſt incœptio dationis, bonus nobilis, aut propter neceſſitatem: & forſan oportet vt ſit diminuta, quando fuerit à quo eſt incœptio datiõis, malus vilis. Et forte nõ oportet propter hoc vt reſtituamus accommodatum: & recompenſemus ei, quando malignus vel nequam fuerit: eò ꝙ non meretur hoc, cùm hoc quod accommodauit, non ſit eius proprium. ipſe ergo vult vt recipiat quod non eſt ei proprium per accommodationem eius quod accommodauit. & qui non ſperat accipere quod eſt ei proprium: ſed hoc, quod non eſt ei proprium, hoc eſt moris peruerſi valde. ſi ergo accommodator fuerit talis ſecundum veritatem, intendo nequam, non oportet vt eius digni habitio ſit æqualis. & ſi non fuerit talis, putatur autem talis eſſe, fortaſſis non æſtimabitur de eo, qui ſi non ſatisfacit ꝙ egerit qđ nõ oportet. Et vniuerſaliter eſt, quemadmodum dictum eſt pluries, ꝙ homines in indigentia ſui inuicem in actionibus & paſſionibus coæquales ſunt: veruntamen ſunt in hoc diſtinctionum & ordinum terminatorum. Quoniam autem non oportet vt dentur omnibus eis res eędem, intendo vt ſit digni habitio in eis ęqualis, manifeſtum eſt. patribus nanq; impedimentum aliud quàm fratribus, & fratribus aliud q̃ ſocijs, & beneficij collatoribus aliud q̃ non conferentibus: et eis qui contulerunt beneficia datur qđ ſuũ eſt, & ſatisfacit eis ex debito. Et manifeſtat ꝙ ſic ſe habet res: intẽdo ꝙ homines dant vnicuiq; modo ſibi propriũ hoc quod ipſi. verbi gratia inuitant quidem ad nuptias ſuorum cognatorum, aut ex parte conſanguinitatis, aut ex parte alterius alicuius cohabitudinis & compaſſionis: & cupiunt vt præſentes habeant ſimiles ſuos in rebus proprijs eis vt plurimum. hoc etenim debitum eſt fieri. Et ex parte huius intentionis fortaſſe dignum vident homines vt procurẽt patres ſuos, & ſatisfaciant expenſis eorum: eò ꝙ ipſi ſunt cauſa ſui eſſe: & ꝙ magis debitũ habent ad hoc in eis q̃ in ſeipſis & ſatisfaciant eis in eo, quo indigẽt in iſtis rebus: & debitum reputent vt honoretur pater ſecũdum modum honorandi Deum: attamen oportet vt honoretur pater vniuerſo honore: honor nanq; patris non eſt quaſi honor matris: nec honor ſapientis quaſi honor ducis exercitus. ſed honorandus eſt pater honore paterno, et materno. & ſimiliter ſinguli per ſibi propria: intendo per id, quod competit vtriſq; eorum ex victus adminiſtratione & aſſurrectione & loci exhibitiõe, et reliquis exactionibus honorationis. D. Exhibendumq; eſt ſocijs, & fratribus, & vniuerſaliter coniunctis omnibus propinquitate ſpeciali aliqua ſimul cõuerſatione & cõciuilitate vnicuiq; ſibi proprium. & oportet vt vnuſquiſq; eorum habeatur in comparatione ſibi propria,

aut

aut virtutis, aut vſus, qui appropriatur ei. comparatio autem eorum, qui ſub vno ſunt genere ex iſtis facilis eſt: diuerſorum vero genere difficilis. ſed neq; propter difficultatem omittenda eſt, ſed ſecundum quod poſſibile fuerit diſtinguenda.

Quando ſeruanda amicitia. Cap. III.

ORitur autem dubitatio, vtrum cum ijs qui non permanēt, diſſoluēdæ ſint amicitię, nec ne? An cum ijs qui ob vtilitatem, aut iucunditatem ſunt amici, cùm nō amplius ea habent, diſſolutionem fieri abſurdum nō eſt: illorū enim erant amici: quibus deficientibus conſentaneum eſt, vt etiam ipſi non amplius ament. Criminaretur autem quiſpiam, ſi ille qui ob vtilitatem, aut voluptatem amat, ſe ob mores amare ſimulauerit. Sicut enim in principio diximus, plurimę diſſenſiones īter amicos oriuntur, cùm non ſimiliter & putant, & ſunt amici. Cùm igit̃ fruſtratus fuerit aliquis, atq; ob mores ſe diligi exiſtimarit, cùm nihil eiuſmodi ille agat: ſeipſum is culpet. cùm autē illius ſimulatione deceptus fuerit: eum qui deceperit, accuſare iuſtum eſt: atq; eo magis q̃ eos qui monetas adulterāt, quo circa rem pretioſiorem maleficium huius eſt. At ſi admiſerit vt bonum, prauus vero ille euaſerit, & videatur: nunquid amplius amandus eſt? An fieri non poteſt. ſiquidem nō quodlibet eſt amabile, ſed bonum: neq; amandum prauum eſt. praui enim eſſe amicum, aut ſimilem prauo fieri nullo modo oportet. ſimile autem ſimili eſſe amicum, dictum iam eſt. Nunquid vero ſtatim facienda diſſolutio eſt? An non cum omnibus, ſed cum ijs qui ob prauitatem incurabiles ſunt: nam qui correctionem admittūt ijs eo magis in moribus, quàm in facultatibus ferendum auxilium eſt, quo & pręſtantiores, & amicitiæ ſunt accommodatiores. Videtur autem ille qui diſſoluit amicitiam, nihil abſurdi facere: quippe cùm non huic neq; tali fuerit amicus. quocirca cùm eum immutatum reſeruare nequeat, abſcedit. At vero ſi alter perſtet, alter vero ꝓbior euaſerit, ita vt longe pręſtet virtute, nunquid vtendum amico eſt? An fieri non poteſt. in magna autem diſtantia id maxime perſpicuum fit. vt in amicitijs à pueritia conflatis. ſi enim alter permaneat animo puer, alter vir quàm optimus euadat: quo pacto eſſe poterunt amici, cùm neq; ijſdem oblectentur, neq; gaudeant, et doleant? neq; enim inter ſeſe mutuo hęc inerunt ipſis. abſq; his vero eſſe amicos non licebat: quippe cùm fieri nequeat, vt ſimul degant. Sed de his dictum iam eſt. Num autem nihilo ſecius ſe gerere debet erga ipſum, ac ſi nūquam fuiſſet amicus? An antehabitæ conſuetudinis memoria retinenda eſt. & quemadmodum amicis magis q̃ alienis gratificandum eſſe exiſtimamus: ita ijs qui fuerunt, ob amicitiam quæ prius interceſſit, tribuendum aliquid eſt: quando non ob nimiam prauitatem facta eſt diſſolutio.

DIxit. Et iam dubitatur, vtrum oportet vt diſſoluātur amores inter amicos, qui non perſeuerāt in virtute, intendo quando non perſeuerat alter eorum in ea, an non. Et ſimiliter qui ſunt amici propter vtile vel delectabile, an oportet vt diſſoluātur eorum dilectiones, cùm non extiterint iſtę res: intendo ex altero amicorū. & patens eſt, ꝙ non eſt turpe, vt ſoluatur eorum amicitia. interempta enim cauſa connectente, neceſſe eſt connexa diſſolui. D. Et forſan dubitabit, quando ſimulauerit amicus diligere ſe ratione morum, & non diligit niſi delectationis vel quæſtus gratia, an oportet diſſolui amicitiam. An ſtare poterit ſecundum ꝙ ſtant amicitiæ multę diuerſitatis in eo ꝙ pręceſſit, vt dictum eſt in amicitijs, in quibus voluntates coamicantium diſſimiles exiſtunt. Veruntamen, quando mendax fuerit alter coamicantium, & arbitrari fecerit ꝙ diligat ratione moris, & ipſe non facit aliquid ex his, quę exigit iſta dilectio, conueniens eſt vt huiuſmodi amicus reputet ſeipſum ſuſpicabilem, & non requirat ab amico ſuo ſecundum ſimulationem, ſecundum quam incedit cum ipſo in ſocietate. quando vero requiſierit ab eo ſecundum hanc ſimulationem: intendo ꝙ requirat actiones ſocietatis, quæ eſt propter virtutem, diſſoluitur amicitia neceſſario. & oportet vt amplior querela habeatur de eo, qui incedit ſecundum hanc fictionem, q̃ de eo qui falſificat numiſma vel denarium inquantum factū eſt in honorabiliori re: intendo ꝙ falſitas in honorabiliori deterioris eſt malitiæ: amicitia autem honorabilior eſt denario: ergo falſificatio in ea maior, & querela amplior. Si autem aſſociauerit eum entem bonum, & deinde permutatur, et fiat malus, an oportet vt non ſoluatur dilectio? An oportet ſolui, eò ꝙ non eſt poſſibile ꝙ aliquis amet quod extra bonum: & malus non amatur neq; aſſimilatur ei: & iſte iam factus eſt malus. & iam dictum eſt, ꝙ ſimile diligit ſuum ſimile: malus non iam ſimilis eſt bono. Si ergo oportet vt ſoluatur amicitia, an oportet vt ſtatim? An oportet hoc in quibuſdam, vt quorum malitiæ non eſt remedium: & in quibuſdā nō, vt in quibus poſſibile eſt rectificatio: ſi enim in pecunia emendabili debita eſt emendatio, quanto magis in more inquantum præeminet pecunię. D. Et fortaſſis non eſt putandum de eo qui hanc ſoluit amicitiam, ꝙ faciat aliquid quod non oportet. non enim fuit amicus, quod mutatum eſt, neq; ſui ſimilis. et, quando fuerit mutata ipſa res; eſt impoſſibile vt redeat quod de ipſa perijt: vult vt æſtimo illud idem. & iſte quidem fuit amicus eius, quod mutatum eſt. D. Si autem perſeuerauerit alter coamicantium in diſpoſitione ſua; & alter melior effectus fuerit, vtpote trāſmutatus ad uirtutē, an oportet ut permaneat amicitia? An eſt hoc impoſſibile. & iam declaratum fuit ꝙ hoc non eſt poſſibile in multa diſtantia, ut in amicitia puerili. quādo enim permanſerat unus eorum puer in intellectu, & non trāſmutantur tranſmutata ætate, & fit alter habens intellectum purum fortem, non eſt poſſibile in huiuſmodi ut permaneant amici: cùm non placeant eis res eædem, & uniuerſaliter non gaudent neq; triſtantur rebus eiſdē. & hoc, quoniam propter diuerſitatem ſuarum apprehenſionum non ſunt eis res eædem ſimul. & nō eſt poſſibile eos eſſe amicos non exiſtentibus eis his rebus: intendo ut gaudeant & triſtentur eiſdem. & non eſt poſſibile in horum ſimilibus ut perſeuerent in uita ſua, & vt fiant in ipſa amici, ſecundū ꝙ præceſſit. D. Et oportet

tet

tet vt rememoremur rem coniunctionis, quæ fit in prę terito. quemadmodum enim videtur ꝙ oportet vt detur amicis magis q̃ extraneis, ſic oportet vt detur eis, qui conuertuntur amici propter amicitiam præcedentem, quando non diſſoluitur amicitia propter ſuperfluam malitiam.

Quæ opera amicitiæ, & ꝙ non ſint prauorum. Cap. IIII.

IAm vero ea quę ad amicos attinent, & quibus amicitiæ definiuntur, ex ijs quæ erga ſe quiſq; agit, eſſe videntur profecta. Statuūt enim amicum eſſe eum qui vult & agit bona, aut quæ apparēt, illius cauſa: vel eum qui uult & eſſe & uiuere amicum ipſius cauſa. id quod matres erga filios faciunt: & amici, inter quos offenſio aliqua incidit. Alij eum qui ſimul degit, & eadem eligit: aut qui condolet & congaudet cum amico. maxime uero etiam hoc matribus contingit. At aliquo ex his amicitiā quoq; definiunt, quorum unumquodq; probo viro erga ſeipſum ineſt: cęteris vero, quatenus tale ſe eſſe exiſtimant. Videtur enim, quēadmodum dictum eſt, virtus, & probus vir vnicuiq; eſſe menſura. is enim ſecum conſentit, & eadem tota anima appetit. Et vult etiam ſibi ipſi bona, & quę apparent, atque agit. boni enim eſt ſui quoque cauſa bonum elaborare: intellectiuæ ſiquidem partis gratia, quę eſſe vnuſquiſque noſtrum videtur. Vult quoq; viuere ſe, & ſaluum eſſe, & maxime id, quo ſapit. Probo enim viro eſſe bonum eſt. Vnuſquiſque autem ſibi ipſi vult bona. effectus vero alius illud quod euaſit, omnia habere eligit nemo. habet enim etiam nunc Deus bonum, ſed cùm ſit ipſe id quodcunq; eſt. Vnuſquiſq; vero id quod intelligit, eſſe videretur, vel præcipue. quiq; eſt huiuſmodi, ſecū degere vult, iucunde enim id facit: quippe cùm & factorum oblectabiles recordationes, & futurorum ſpes bonæ ſint: tales autem ſint iucundę. Contemplationibus præterea abundat cogitatione: condolet'que et collætatur ſecum maxime. idem prorſus & moleſtum eſt, & iucundum, & non aliàs aliud. pœnitentia ſiquidem vacat, vt ita dicam. Eo quòd igitur probo viro erga ſeipſum vnumquodq; horum ineſt, iſq; erga amicum, perinde atq; erga ſeipſum ſeſe gerit: eſt enim amicus alter ipſe: amicitia quoque eſſe horum aliquid videtur, & amici illi quibus hæc inſunt. Nam vtrum erga ſeipſum amicitia ſit, nec'ne, in p̄ſentia omittamus. videreť autē eatenus eſſe amicitia, quatenus * eſt duo vel plura ex ijs quæ dicta ſunt: & quia exceſſus amicitiæ ſimilis eſt ei quæ erga ſeipſum eſt. At antedicta ineſſe videtur etiam pleriſq;, quamuis praui ſint. nunquid tamen quatenus ſibi placent, proboſq; ſe eſſe exiſtimant, eatenus participes eorum ſunt. Nam ex ijs qui vehementer ſunt praui & facinoroſi, nemini hæc inſunt: quin ne videntur quidem. ferè autē neque prauis. diſſentiunt enim inter ſe: dum alia cupiunt, alia volunt: vt incōtinentes, qui loco eorum quę ſibi eſſe bona videntur, iucunda quidem eligunt, ſed noxia. alij autem ob ignauiam & ſegnitiem ab agendis ijs deſiſtunt, quæ ſibi eſſe optima exiſtimant. At qui multa & grauia ſcelera perpetrarunt: & ob prauitatem odio habentur, & vitam fugiunt, ſeq; ipſos interficiunt. Ac quęrunt quidem improbi huiuſmodi alios, quibus cum diem traducant, & ſeipſos fugiunt: propterea quòd quando ſecum ſunt, multorum & grauium ſcelerum recordantur, atque alia huiuſmodi ſperant, quorum quādo cum alijs verſantur, obliuiſcuntur: cumq; nihil in ſe amabile habeant, amice erga ſeipſos nullo modo afficiuntur. Neque igitur collætantur, neq; condolent huiuſmodi homines ſecum. ſeditione enim anima eorum agitatur. pars enim vna ob prauitatem dolet, cùm aliquibus abſtinet, altera lætatur, & quaſi diuellentes illa huc, hęc illuc trahit. et licet fieri nequeat vt ſimul doleat & lætetur quiſpiam, ſed paulo poſt tamen dolet, quia lætatus eſt: nolletq; ea ſibi iucunda extitiſſe. pœnitentia enim praui pleni ſunt. Prauus ergo cùm nihil in ſe habeat amabile: neque erga ſeipſum amice eſſe affectus videtur. Quòd ſi ita ſe habere valde miſerum eſt, enixe fugienda prauitas eſt, dandaq; opera vnicuiq;, vt ꝓbus euadat: ſic enim fiet vt & erga ſeipſum amice eſſe affectus, & aliorum eſſe amicus poſſit.

Amicus eſt alter ipſe.

* 2.1.nō ampli⁹ duo ſūt eadem

DIxit. Et definiuntur quidem res amicitiæ, intendo res comparatas amicitiæ per relationem ſuam ad amicitiam. Et videtur ꝙ vniuerſum amicitiarum, quæ definiuntur, definiuntur quidē relatione ſua ad res amicitiæ. nos etenim inuenimus quoſdam laudantes amicum, qui vult bona & facit ea, aut quæ putat bona propter amicitiam ipſam, & vident ꝙ iſtud ſit amicitia. Et quoſdam laudātes amicum, qui vult & eligit quod eligunt amici. vt quod accidit matribus: intendo quoniā ipſę eligunt quod eligūt filij ipſarum. Et ex hominibus ſunt etiam, qui laudant aſſociantem & conuenientem in electione, & condolentem dolori amici, & congaudētem gaudio ipſius in pluribus. & iſtud etiam accidit matribus cum filijs ſuis. Et ex his ſunt qui laudant amicum per omnia iſta, & vident ꝙ iſta ſint amicitia: intendo ꝙ in qua aggregātur omnia iſta, ſit amicitia virtuoſi: reliquæ autem amicitiæ dicantur amicitiæ, eò ꝙ putant aſſimilari huic amicitiæ. D. Et videtur ꝙ ſit res in hac amicitia, vt dictum eſt. virtus etenim communis eſt vnicuiq; ex virtuoſis. Cùm ſic fuerit, cōmunicabit virtuoſus in voluntate virtuoſo, & deſyderabunt res eaſdem, & volet per ſe bona, & quæ apparent per ſe bona, & faciet hoc etiam. bonum enim quod in ipſo eſt, excitat, & mouet ipſum ad agendum bonum.

ipſe ergo facit bonum propter ſe. Et ſunt quidem communicantes in opinione: eò ꝙ quilibet virtuoſus apprehendit quidem quiditatem ſuam intellectu, & vult vitam propter ſeipſum & ſalutem, & præcipue ſalutem partis illius, per quam ſuſtentatur, & formę, per quam eſt bonus & virtuoſus. D. Et unuſquiſq; uult bona ſibi ipſi. & non uult ullus bonum, quando habuerit ipſum, præterquam ille, qui concupiſcit ut ſit ei uniuerſum rerum, etenim iſte cupit, ut uniantur in ipſo uniuerſa bona quamuis iam pertigerit ad bonum humanū. & iſta eſt opinio corrupta. Deus nanq; diſtributor eſt bonorum omnibus ſpeciebus, quæcunq; ſpecierum fuerint: & nō dat uni indiuiduo neq; uni ſpeciei, & prohibet reliquis: ſed diuidit inter ea uniuerſa bona ſecundum merita uel aptitudinē ipſorum. uirtuoſus ergo deſyderat bonum naturale ſibi, & deſyderat bonum illud ei, qui eſt ſibi ſimilis. D. Et conueniens eſt credere de unoquoq; iſtorum, ꝙ ipſe ſeipſum aſſociet cogitando in bonis. & hoc, quando delectatus fuerit rememorando de bonis, quę operatus eſt præteritis, & gaudendo de ipſis, aut ſperando bona futura: intendo ea, quæ diſponit facienda. Et ad huius apprehenſiones potens eſt mente & cogitatione. & communicat in his ſibi ipſi in dolore & delectatione. imaginatio etenim huiuſmodi rerum delicioſa eſt & doloroſa ſimul: intendo rememorationem ſperationem: & non eſt delectans ex iſtis abſq; cō triſtante: et non accidit in tempore abſque tempore alterius: immo anima dolet per iſtas apprehenſiones, & delectatur ſimul. & vniuerſaliter virtuoſo non inuenitē pœnitentia, quemadmodū dictum eſt. pœnitētia nāq; fit cū perpetratiōe mali. Oportet igitur virtuoſum velle vnumquodq; iſtorū virtuoſo, ſicut ſibimetipſi: qui vt ſit apud amicum ſuum ſicut eſt apud ſeipſum: eò ꝙ amic⁹ eſt alter ipſe, ſi viſum fuerit ꝙ amicitia ſit aliqd, ſiue res quædā, & ꝙ amici ſunt illi, quibus exiſtunt res vnę eidem. D. Vtrum autem amicitia ſit ex his quæ eſſe oportet, aut nō eſt, omittat perſcrutari in hac hora de ipſa. fortaſſis enim putandum eſt ꝙ iſta amicitia ſit amicitia, & ꝙ ſint duæ amicitiæ, ſicut dictum eſt, aut plures. & apparet, ꝙ illud quod iam dictum eſt de iſtis rebus, eſt exiſtens in pluribus. D. Si autem malitioſi ſint, intendo conſimiles in malitia, tūc iam queritur an inuenitur inter peſſimos iſta comparatio ī ſeipſis: neq; vt placeāt ſibi ipſis, & videant ꝙ ipſi ſint virtuoſi, ſm ꝙ accidit de hoc virtuoſis. Et iam eſt manifeſtū, ꝙ nō inuenitur aliquid de iſto in eis, qui ſunt vehementis iniquitatis, & malarum operationum. non enim apparet hoc de ipſis, neq; ferè apparet, eò ꝙ in malicioſis diuerſitas eſt maliciarum, cūm ſit malitia multifaria. ideoq; concupiſcunt diuerſa, & volunt res alias à bonis, vt eſt diſpoſitio eorū, qui non continent ſeipſos. eligunt enim præ eis quæ videt ſibi bona, delectabile & damniferū. & ex eis eſt qui fugit ab operatione eius, qd' videt bonum propter timiditatem vel ocioſitatem. & propter hoc illi, qui operātur operationes multas malas, abhorrentur vel odiuntur pp malitiā, & abhorrent ſeipſos, & fugiunt ne amentur, & interficiunt ſeipſos. D. Et malitioſi vel flagitioſi propter iſtud requirūt aliquos, cum quibus finiant dies ſuos: eò ꝙ fugiunt malitiā ſuā, propter quod recordantur multorum horribilium: & gradiuntur ex eis ad alia ſimilia illis. & hoc, quando ſolitarij. ſolitudo ergo moleſta eſt eis, & doloroſa valde. quando vero cū alijs fuerint, obliuiſcuntur illa. ex quo enim non eſt eis aliquid quod ament, fiunt non patientes à ſeipſis paſſione dilectionali ſui ipſorum. Et qui nō patiuntur à ſeipſis paſſione dilectionali ſui ipſorum nō gaudent de ſeipſis: immo moleſtātur & anxiantur à ſe ipſis: eò ꝙ animæ eorū quærelosæ ſunt ſibi ipſorum & rancoroſæ. quædam ergo animatorum dolent propter malitiam, & quædā delectantur propter ipſam. et vniuerſaliter diſtrahūtur quidā huc, & quidam illuc, ſicut quod finditur in duo per tractum. et ſi non fuerit poſſibile vt gaudeant & triſtentur ſimul, æqualiter triſtantur modicum dum gaudent, et delectantur aliquo, nolētes vt ſit delectabile, ꝑpter hoc itaq; ſunt iniqui repleti amaritudine & pœnitentia. D. Et propter iſtud totum patet, ꝙ ſtatus malitioſi non eſt in diſpoſitione ſtatus amici: cùm non amet ſeipſum, eò ꝙ non in ipſo quicq; amabile. Si igitur ſic eſt, eſt vir iniquus vehemētis miſerię, & infelicitatis valde. D. ideoq; valde fugiendum eſt hominū a malitia, & indurandum vt fiat bonus. conueniens etenim eſt quando fuerit bonus congaudens ſibi ipſi, vt fiat congaudens, & amicus alteri.

Deus diſtributor eſt bonorum omnibus ſpeciebus ſm merita & aptitudinē ipſorū. Idem .1. cœ. te. cō. 100.

De beneuolentia. *Cap.* V.

IAm vero beneuolentia eſt quidem ſimilis amicitię, amicitia tamen non eſt: quippe cū beneuolentia erga ignotos quoq;, & latens eſſe poſſit: amicitia non poſſit. Et prius etiam dicta hęc ſunt. Sed neq; amatio eſt: neq; enim intentionem, neq; appetitionē habet, quę amationem conſequūtur. atq; amatio quidem cū conſuetudine beneuolentia de recenti etiam fit. Id quod etiā erga certatores contingit. beneuoli ſiquidem eis fiunt. ſimulq; cum eis volunt, nihil tamen cooperarentē. ſicut enim diximus, de recenti beneuoli fiunt, & leuiter diligūt. Videtur igitur principium amicitię eſſe, nō ſecus atq; amoris ea voluptas quæ ex aſpectu percipitur. nemo enim amore capitur, niſi prius ſpecie fuerit oblectatus. qui vero forma oblectatur, nihilo magis amore capitur: ſed cū & abſentes deſiderat, et pręſentes cupit. Ita vero etiam amici eſſe non poſſunt, niſi beneuoli prius fuerint, beneuoli autem nihilo magis diligūt. volunt enim tantum bona ijs quibus ſunt beneuoli, nihil tamen cooperarētur, nullamq; pro ipſis moleſtiam ſuſciperent. Quocirca tranſlatione vtens aliqs eſſe ipſam † principiū amicitię diceret: quę cùm inueterata fuerit, & in conſuetudinē deuenerit, amicitia euadat: non ea quidem quæ ex vtilitate, aut voluptate conciliatur: neq; enim ob hęc beneuolētia exiſtit. Nam qui beneficio eſt affectus, pro ijs quæ accepit, beneuolentiam retribuit, iuſte ſe gerens. Qui vero aliquem proſpere agere vult ſpe vtilitatis conſequendæ ex ea re: nō illi, ſed ſibi pótius beneuolus eſt: quemadmodūm neque amicus, ſi commodi alicuius cauſa illi obſequitur. Omnino autem beneuolentia ob virtutem & probitatem quandam exiſtit, cùm pulcher aliquis, aut fortis, aut tale aliquid viſus cuipiam fuerit. ſicut de certatoribus iam diximus.

† al. ocioſam amicitiam.

DIxit. Exhortatio autem interdum ſimilatur amicitiæ, et non eſt amicitia: eò ꝙ exhortatio interdum fit ab eo, qui non cognoſcitur, amicitia autē non fit niſi erga eos, qui cognoſcuntur. et iam dictum eſt huiuſmodi ante. Neq; etiam eſt dilectio. non enim perſeuerantia

tia, & deſyderium. hæc autem duo conſequuntur dilectionem: intendo deſyderium & diuturnitatẽ dilectionis. & iſtæ res ſunt cum dilectione: & dilectio quidem eſt cum commixtione: exhortatio autem fit quidem interdum ab eo, cui non occurrit exhortatio: vt exhortatio, quæ fit à patre honorabili erga eum, qui venit ex eius poſteritate: & interdum fit ab eo, qui non communicat exhortatis: vt exhortatio, quæ fit ab hominibus erga ordinãtes militiam. etenim ipſi exhortantur eos, & conueniunt cum ipſis in voluntate: in actu autem non. Dixit. & conueniens eſt, quoniam non communicant exhortatores eis, quos exhortantur actu, vt dicatur de eis, ꝙ ſunt exhortatores ſimulatione, & quòd ſit dilectio eorum dilectio ſimulatiua. Et propter iſtud videtur ꝙ ſit initiũ amicitię dilectio per ſenſum, i. amicitia præcedens naturaliter, ſicut dilectio amaſij. non enim amat aliquis, ſi non delectatus fuerit primitus. & qui delectatur per delectabile, non amat aliquid plus ipſo: immo quãdo perceperit eius elongationem, deſyderat eius appropinquationem. & ſi ſic eſt, tunc ineuitabiliter coniungitur amicitiæ delectatio. Neq; eſt poſſibile vt ſint homines amici, cùm nõ ſint exhortatores: eſſe autem exhortatores abſq; eo ꝙ ſint amici poſſibile eſt. nam exhortatores non diligunt dilectione pluri quàm alij ab eis: eò ꝙ ipſi volũt bona ſolummodo eis, quibus ſunt exhortatores: & cõtingit vt nõ conueniãt eis ſecũdum aliquod factorum ſuorum: neq; ſi ſit illud factum ex his quę ipſi faciunt. Et propter hoc non poſſumus tranſmutare nomen amicitiæ ad nomen exhortationis, & dicere de ea, ꝙ eſt amicitia apparens tarde, i. quando fuerit tempus, & firmata fuerit cõſuetudine, conuertetur in amicitiam. etenim amicitia fit propter vtile & delectabile: exhortatio autem non fit propter hoc. Et quidem ille, cui beneficium fuerit, ſatisfacit per exhortationem loco accepti beneficij: & eſt in hoc facto ſuo iuſtus. Qui autem vult beneficium benefici, & ſperat ſe accepturum ab ipſo quod vult ex beneficio, cauſa exhortandi ipſum, intendo beneficium, hic non videtur eſſe exhortator per ſe: ſicut non eſt amicus, qui ſeruit alteri, propterea ꝙ vtatur eo vſu aliquo. D. Et vniuerſaliter exhortatio pertinet virtuoſo & emerito, vt quod appareat de eo hominibus, ꝙ eſt vir grauis & rigidus, & ꝙ ſimulatur iſtis: vt qđ accidit illi, cuius magnificatur vtilitas, vt militum.

De concordia. Cap. VI.

Concordia præterea ſpectare quoq; ad amicitiam videtur: vnde opinionis conſenſio minime eſt: hoc enim ijs etiam qui mutuo ſeſe ignorant, poſſet ineſſe. neq; eos qui qualibet de re conſentiunt, concordes eſſe inquiunt: verbi cauſa, ſi de cœleſtibus conſentiant: concordes enim de his eſſe ad amicitiam non attinet. ſed ciuitates concordes eſſe dicũt, cùm de illis quę conferunt, conſentiunt, & eadem eligunt, aguntq; ea quæ publice viſa fuerint. Circa agenda igitur concordes ſunt, atq; ea quæ in magnitudine conſiſtunt, & vtriſq;, vel omnibus ineſſe poſſunt. vt ciuitates cùm omnibus viſum fuerit magiſtratus electione eſſe creandos: vel ineundam cum Lacedæmonijs ſocietatem: vel regnare Pittacum, quando etiã ipſe voluerit. At cum vterq; ſeipſum vult, vt in Phœniſſis, in ſeditione ſunt. Cõcordes autem eſſe non eſt, ſi idem vterq; animo concipit, quodcunq; illud ſit: ſed ſi quod in eodem eſt. vt cùm & populus & probi viri optimos regnare conſentiunt. ita enim omnibus contingit id quod appetunt. Concordia vero ciuilis eſſe amicitia videtur: quemadmodum etiam dicitur. circa conducentia enim verſatur, atq; ea quæ ad vitam attinent. eſtq; huiuſmodi cõcordia inter probos viros: hi enim & ſecum, & inter ſe ſunt concordes, cùm in iiſdem, vt ita dicam, ſint. huiuſmodi ſiquidem hominum voluntates permanent, neq; tranſfluunt, ſicut Euripus: voluntq; ea quæ & iuſta ſunt, & conducunt: atq; hæc communiter appetunt. At vt praui concordes ſint, niſi parumper, ſicut etiam vt ſint amici, fieri non poteſt: cùm in vtilibus rebus ampliorem partem appetant: in laboribus contra & miniſtrationibus deficiãt. cùm enim unuſquiſq; ſibi hæc uelit, alterum ad examẽ reuocat, & prohibet. nam quod commune eſt, perit, cùm ab his nõ ſeruetur: atq; inde euenit, ut cùm alij neceſſitatem inferant, ipſi uero quæ iuſta ſunt facere nolint: ſeditione agitentur.

Dixit. Et apparet ꝙ conuenientia interdum in opinione dilectionalis eſt etiam, id eſt effectiua dilectionis. ideo dicimus, quòd non eſt conuenientia opinionis conuenientia propoſiti & voluntatis. etenim cõuenientia voluntatis fit interdum in eis, quorum nõ ſcit alter voluntatem alterius. vt quod inuenitur ĩ multis ciuitatibus inter ciues, quorum multiplicatur ſeditio. Et propter hoc nos non dicimus ꝙ illi, qui volunt voluntatem vnam circa rem quandam, ſint conuenientes in opinione: ſed nominamus quidem conuenientes in opinione eorum, quorum voluntas eſt in re, quę magis expedit vniuerſitati, & quæ conueniunt in voluntatibus cõmunibus, ex quibus eſt magnum bonum, vt voluntates ciuiles communales, vt conuenientia ipſorum. quoniam quod facit idoneum pñcipatus, virtutes ſunt. etenim huiuſmodi conuenientiæ voluntatum omnes ſunt effectiuæ dilectionis. Dixit. Illi autem, quorum unuſquiſque ſeipſum diligit, non erunt exhortatores alter alterius ex parte conuenientiæ opinionis ipſorum in re aliqua quæcunq; rerum fuerit, ſed ex parte conuenientiæ opinionis eorum in fine uno eodem: ut conuenientia communitatis in hoc: quoniam oportet ut principentur uirtuoſi et boni, quando fuerit iſtud deſyderium uniuſcuiuſq; eorum. Dixit. Et apparet quòd conuenientia opinionis cogens eſt ad dilectionem ciuilem, quemadmodum dicitur in eo quod eſt in rebus bonis uniuerſitati, & ĩ eo quo indigetur ĩ uita. & conuenientia opinionis fit quidem in uiris emeritis & & uirtuoſis. iſti nanq; ſunt conuenientis opinionis in ſeipſis, & ad ſe inuicẽ circa res, quæ ab extrinſeco ſunt, cùm deſyderent res unas eaſdem. ideoq; ſunt uoluntates eorum ſtabiles, quæ non uariantur, neq; tranſmutantur de re ad rem. uolunt enim iuſtitiam, & res quæ ſunt uniuerſaliter iuſtæ, & deſyderant omnia hæc deſyderio communicato. Dixit. Iniquorum autem opiniones non contingit conuenire niſi parum, quemadmodum non fiunt amici niſi parum. ipſi enim fiunt quidem amici propter conuenientiam ſui in concupiſcentia multitudinis poſſeſſionis & in rebus utilibus: concupiſcentia autem ipſorum in ſpeciebus ſtrenui & la-

borioſi eſt quidem defectiua, & ſinguli eorum volunt vniuerſa bona propter ſeipſos, & ea, quæ ſunt conferentia eligunt ſibi ipſis, & valde ſubtiliant in connegociatione ſua cum extraneo et contriſtant eum: attamen conſeruāt quidem iuſtitiam communem inter ſe, aliter enim non ſubſiſtent. oriuntur autem inter eos iurgia et diſſenſiones: eò q alter cogit alterum ad defraudandū in connegociationibus, et circunueniēdum ſeinuicem, cùm non cupiant exercere opera iuſtitiæ, ſed volūt quidem adimplere actiones ſuarum concupiſcentiarum.

De beneficentia. Cap. VII.

AT vero benefici amare magis videntur eos quos beneficijs affecerunt, q̄ affecti illos à quibus acceperunt. id quod quaſi à ratione diſſentaneum quæri conſueuit. Pleriſq; igitur id contingere propterea videtur, quia hi debent, illis debetur. ſicut ergo in mutuis illi qui debent, eos non eſſe, volunt quibus debent: qui vero mutuarunt de ſalute debitorum curam etiam habent: ſic & eos aiunt qui beneficium cōtulerunt, vtpote gratias recepturos, velle illos eſſe quibus contulerunt: illis autem non eſſe curæ, vt quippiam retribuant. Atq; Epicharmus quidem fortaſſe diceret ipſos hæc ex prauo ſpectantes dicere. Sed eſſe hæc humana res videtur. immemores enim ſunt pleriq;: magiſq; beneficium accipere q̄ conferre appetūt. Videretur autem huiuſce rei magis naturalis cauſa eſſe, neque ſimilis ei quæ de mutuantibus relata eſt. non enim eſt dilectio circa illos, ſed voluntas vt ſalui ſint, recipiendi cauſa. at qui beneficium cōtulerunt eos qui acceperunt, diligunt, atque amant, etiā ſi nulla in re ipſis vtiles vel in præſentia ſint, vel ī poſterum ſint futuri. Id quod etiam in artificibus cōtingit: vnuſquiſq; enim opus proprium magis amat, q̄ ab opere amaretur, ſi animatum fieret. Maxime vero fortaſſe circa poetas idē euenit, qui poemata propria perinde ac filios ſupra modum amant. Huic rei ſimile eſt, quod ad benemeritos attinet: nam beneficio affectus opus ipſorū eſt: id igitur amant magis, q̄ opus eum qui effecit. Huiuſce rei illud in cauſa eſt, quòd eſſe eſt expetibile, atq; amabile omnibus: ſumus autem operatione & actu: viuendo enim atque agendo ſumus. qui fecit igit̄, operatione opus ipſum quodā modo eſt: quocirca amat opus, propterea q eſſe appetit. at hoc naturale eſt. quod enim poteſtate eſt, id operatione opus ipſum indicat. Adde q ei qui beneficium contulit, honeſtum illud eſt quod actione eſt perfectum: quare gaudet eo in quo illud eſt. qui vero affectus eſt, nihil honeſti habet ī illo qui affecit. ſed ſi modo quicquā habet, ideſt quod conducit. at id minus iucundum, atq; amabile eſt. Præſentis ſiquidē operatio, futuri ſpes, facti memoria iucunda eſt. at iucundiſſimum eſt quod operatione conſiſtit, atq; amabile ſimili modo. ei igitur qui affecit, opus permanet: honeſtum enim eſt diuturnū. ei vero qui eſt affectus, preterijt vtilitas. Ac memoria quidem honeſtarum rerum iucunda eſt: vtilium non admodum, vel minus. expectatio vero ſeſe habere contrario modo videtur. Atque amatio ſanè effectioni: amari affectioni ſimile eſt. amare igitur, atq; ea quæ ad amicitiam pertinent, eos conſequūtur, qui in actione excellunt. Præterea omnes ea, quæ laborioſe facta ſunt, magis amant: vt qui pecunias acquiſiuerunt, magis, q̄ qui ab alijs acceperunt. at beneficio affici labore vacare: benefacere laborioſum videtur. Propterea etiam matres liberorum ſunt amātiores: laborioſior ſiquidem generatio eſt, magiſq; ſuos eſſe filios ſciunt. id autem beneficis quoq; eſſe propriū videt̄.

Vide idē ſupra li. 4. c. 1.

Matres liberorū ſūt amātiores.

DIxit Et videtur q benefici amplius diligant, quibus benefaciunt, q̄ illi beneficos. & æſtimatur hoc eſſe ſecūdum rationem. Apparetq; eius cauſa in pluribus. etenim beneficus amat eū, qui benefacit, incipiens ex ſeipſo. ille autem tenetur ad amorem ratione accepti beneficij. & beneficus et cui benefit, ſimilantur accommodanti & cui fit accommodatio. debitor enim, ſ. qui recipit accommodatum, nollet permanentiam creditoris. anxiatur enim ex eius viſitatione ſemper ſuſpicans crediti repetitionē. creditor vero debitoris exoptat ſalutem. ſimiliter eos, quibus benefaciunt, deſyderant ſaluos cōſiſtere: vt illi qui dant quod eſt inter manus ipſorum. beneficiati autem econuerſo: vtpote onerati debito. qui autem anxiantur ex ſatisfaciendo debito, ſ. qui receperunt beneficia, fortaſſis non referūt grates benefactoribus, niſi eo ne aſſimilētur malis, et arguantur ab hominibus ex ingratitudine. etenim plures hominum non recordantur accepti beneficij: & deſyderium eorū vt benefiat eis, amplius eſt q̄ vt ipſi benefaciāt. ſunt igitur minus diligētes q̄ benefici. D. Et forſan putabitur q cauſa in hoc ſit naturalis: intēdo q homo cupit naturaliter vt fiat ei bonum magis q̄ faciat bonum. D. & non ſimilantur benefici creditoribus: etenim non eſt in credendo dilectio. non enim quærunt creditores ſalutē debitorum, niſi cauſa recipiendi creditum ab ipſis. benefactores aūt diligunt qdem qbus benefaciunt, etiā ſi in nullo ſint, pſecturi p ipſos, neq; ī pſenti, neq; ī futuro. Habent autem ſe benefici ad eos quibus contulerunt beneficia, ſicut artifices ad ſua artificiata. oīs enim artifex amat opus manus ſuæ, plus q̄ amet operatum ab altero. ſiq; fuerit artificiatum animatum, tunc eſt multo dignius hac intentione. D. Et forſan plus accidit iſtud in poetis. etenim iſti excedūt in dilectione carminum, quæ operantur: eſtq; dilectio ipſorum ad ſua carmina, ſicut dilectio parentum erga filios. Simile huic accidit beneficis cum beneficiatis ab eis. eſt nanq; beneficium opus ipſorum: quemadmodum opus artificis eſt artificium. immo iſti diligunt eos, quibus benefecerunt amplius q̄ factor ſuum factum, intendo q̄ artifex artificiū ſuum. Et cauſa in hoc eſt, intēdo vt diligat factor factū ſuum: quoniam eſſentia, intendo quiditatem hominis, electa eſt apud omnem, & dilecta: & eſt complementū et decor actu. effector nempe operis exiſtit quidem ſm perfectionē ſui vltimā per opationē. diligit igitur operationē ratione dilectionis eſſentiæ ſuæ: intendo quiditatem

tem ſuam, quę completur per operationem. et iſtud eſt naturale homini. exiſtentiam enim eſſe abſq; operatione eſt eſſe potẽtiale. igitur omne opus eſt amatum vniuerſaliter propter hãc cauſam. Et excellit cũ hoc opus beneficij cætera omnia, intendo ineſſe ipſum amatum opifici: eò ꝙ optimum operationum. ideoq; lętatur ille cui eſt iſta actio. non eſt autem beneficiato ſimilis huic actioni apud beneficiũ, vt amet ipſum vt eſt amatus, niſi beneficiatus melior beneficio, aut ſiſis ipſi. & itaq; beneficiatus minus delectatus, & diligens benefico. D. Delectatio autem ĩ actionibus delectabilibus, quæ qdem fiũt in tẽpe præſenti, exiſtit in ipſomet actu. q̃ aũt in futuro in ſpe: intendo in ſeparatione ꝙ exeat in actũ. quæ vero in præterito in rememoratione, intendo in rememoratione exitus eius ad actum. D. Et actio beneficij ex parte, qua eſt bona & decora, manet in memoria factoris, & prolõgatur tempore eius: proficuum autem prouenìens ex ea beneficiato finitur velociter, & recordatio eius abbreuiatur, & modica eſt delectatio ex eius recordatione, cui nõ eſt per permanentiã. actus autem boni delectatio eſt multa, & rememoratio eius longa: delectatio vero ſpei videtur ꝙ ſit diuerſa delectationi præſenti. intendo ꝙ delectatio præſens permutatur: delectatio vero ſpei eſt permanens. D. Et videtur ꝙ dilectio cum actione, redilectio vero cum paſſione. etenim dilectio actioni ſimilis exiſtit, redilectio vero paſſioni. & actio vero magis eſt dilectiua q̃ paſſio: intẽdo ꝙ diligens ſimulatur agenti, dilectus vero patienti. Amplius, omnes quidẽ homines diligunt quod habuerunt cum multo labore, plus eo quod cum facilitate: vt puta pecuniarum adeptionem. etenim eas illi, qui laborioſe acquiſierunt, plus amant eas, q̃ illi quibus in ſaluo acceſſerũt, vel hereditate poſt mortem anteceſſorum, vel portionaliter in vita eorum, vel modo alio conſimili. & bonitas vel decor paſſionis, & eſt illud qđ fit beneficiato, abſq; labore eſt. bonitas autẽ vel decor actionis, & eſt illud quod à benefico, eſt cum labore. item igitur beneficus diligentior eſt in ſua actione, q̃ beneficiatus ĩ ſua paſſione. Et propter hoc ſunt matres magis diligentes filios patribus: intendo, eò ꝙ matres genuerũt filios cum dolore, patres vero abſq; dolore. matres itaq; diligunt filios plus q̃ ſeipſas.

Matres diligunt filios plusquam ſe ipſas.

De amore ſui. Cap. VIII.

AT enim dubitatur, vtrũ amare ſeipſum maxime, an aliquem alium oporteat. increpant enim eos qui ſeipſos maxime amant: & quaſi in dedecus ſui amatores appellant. videturq; prauus ſui cauſa omnia agere, ac tãto magis, quanto improbior fuerit. vnde ipſi crimini dant, ꝙ ab ſeipſo nihil agat. Probus autem ob honeſtatem: atq; id eo magis, quo melior eſt: amiciq; cauſa: ſui aũt cauſa agere omittit. Ab orationibus tamẽ his opera ipſa diſcrepant: atq; id non abſurde. dicunt enim eum maxime amandum eſſe, qui maxime ſit amicus: maxime vero eſt amicus, qui vult bona ei cui maxime vult, illius cauſa, etiam ſi id ſciturus ſit nemo. at hæc vnicuiq; erga ſeipſum, & cętera etiam omnia quibus amicus definitur, maxime inſunt. dictum ſiquidem eſt omnia quæ ad amicitiam attinent, à ſeipſo ad alios quoq; deuenire. prouerbia item omnia conſentiunt. vt vna anima. & communia omnia amicorum. & ęqualitas amicitia. & tibię genu propinquius. omnia enim hæc vnicuiq; erga ſeipſum maxime inſunt: quippe cùm amicus maxime ſibi ipſi ſit. Amare igitur etiam ſeipſum maxime oportet. Cùm igitur vtriq; probabilitatem afferant, nõ iniuria in dubium venit, vtros ſequi magis debeamus. Quocirca fortaſſe huiuſmodi orationes quorſum vtræq; & quatenus veræ ſint, diuidẽdum eſt ac diſtinguẽdũ. Si itaq; ſtatueremus quo pacto vtriq; ſui amatorem appellant, forſitan hoc conſtaret. Qui igitur hoc in opprobrium inducunt, eos ſui amatores vocant, qui ſibi in pecunijs honoribus, et voluptatibus corporis amplius vendicant. pleriq; enim hæc appetunt: hiſq;, perinde atq; optima ſint, omni ſtudio incumbunt. vnde etiam decertabiles res ipſæ euaſerunt. Qui ergo in his plus ſibi vſurpant, cupiditatibus, atque omnino affectibus, irrationaliq; animæ parti obſequuntur. huiuſmodi autem pleriq; è vulgo ſunt. atq; iccirco à pleriſq; qui praui ſunt, impoſita appellatio eſt. Merito igitur his qui ita ſui ſunt amatores, opprobrio datur. Eos autem qui huiuſmodi res ſibi attribuunt, ſolere à pleriſq; ſui amatores vocari dubium nón eſt. nam ſiquis ſemper vel iuſta agere, vel temperãtia, vel qualiacunq; alia ex virtute maxime omniũ agere ſtudeat, ſemperq; quod honeſtum eſt, ſibi vẽdicet: eum ſui amatorem appellabit nemo, neque vituperabit. quãquam is magis eſſe ſui amator videretur: cùm ea quæ maxime & honeſta, & bona ſint, ſibi attribuat: ſuiq; præſtantiſſimæ parti obſequatur, eiq; in omnibus obtemperet. Sicut autem & ciuitas eſſe maxime id videtur quod in ipſa præſtantiſſimum eſt, & omnis alia congregatio: ita & homo. & ſui amator igitur eſt, qui id amat, eiq; obſequitur. continens item et incontinẽs ex eo dicitur, ꝙ mens contineat reliqua & vincat, aut minime: quaſi id vnuſquiſq; ſit. videnturq; egiſſe ipſi, & ſponte, ea quæ cum ratione maxime egerunt. Id igitur præcipue eſſe vnumquęq;, probumq; virum præcipue id amare, obſcurum non eſt. vnde etiam ſui amator maxime eſſet, diuerſa quidẽ ſpecie ab eo qui vituperatur: qui ſanè tãto differt, quanto vita cum ratione illi præſtat quæ ex perturbatione traducitur: & appetitio vel honeſti, vel eius quod conferre videatur. Eos itaq; qui circa honeſtas actiones pręcipue ſtudent, omnes admittũt ac laudant. ſi omnes autem ad honeſta conſequenda certarent, honeſtiſſimaq; agere contenderent: & publice omnibus opportuna, & priuatì ſingulis maxima bona euenirẽt. ſiqdẽ virtus tale quid eſt. Quocirca bonus vir eſſe ſui amator debet: nam ho neſta

Prouerbia I amicitia.

neſta agendo & ſibi, & alijs proderit. prauus nō debet: eò ꝙ prauos affectus ſequēs et ſibi, & alijs nocebit. Ac prauo quidē homini quę agere debet, & quę agit, inter ſe diſcrepant. at probus quæ debet, ea etiam agit. mens enim omnis quod ſibi optimum eſt, eligit: probus vere menti obtemperat. Verum autem eſt qđ de probo viro dicitur, eum amicorum cauſa & patriæ multa agere, etiam ſi pro ipſis mors fuerit oppetenda. nam & pecunias & honores proijciet, & demum ea bona, quæ in certamen apud homines veniūt, dum quod honeſtum eſt, ſibi ipſi vendicat. Breui enim tempore lætari vehementer magis eligeret, q̄ longo leuiter: & viuere honeſte vno anno, q̄ multis quomodolibet: vnam item actionem honeſtā & magnā q̄ multas & paruas. Hoc autem ijs fortaſſe euenit qui pro alijs mortem obire cōſueuerunt. eligunt enim magnum quoddam honeſtum ſibi ipſis, pecuniasq; profunderēt, quo amici plures accipiāt. pecuniæ enim amico, ipſi honeſtum comparatur. quod autem maius bonum eſt, ſibi attribuit. In honoribus etiam & magiſtratibus idem modus eſt. omnia enim hæc amico cōcedet. honeſtum ſiquidem hoc ipſi eſt, ac laudabile. vt merito prob⁹ eſſe videatur, cùm honeſtatem omnibus anteponat. Fieri itē poteſt, vt actiones amico permittat: ſitq; ipſi honeſtius, ꝙ cauſa amico fuerit vt eas egerit: q̄ ſi ipſe egiſſet. In oībus igitur laude dignis rebus honeſtatis amplius ſibi attribuere vir probus videtur. Atq; ita quidem ſui amatorem eſſe oportet, ſicut dictum eſt: vt pleriq; autem ſunt, minime.

DIxit. Dubitabitur autem qui potius ſint diligendi diligentes ſeipſos, aut non diligentes ſeipſos, quidam enim negant diligendos eſſe ſemetipſos diligētes, & noīant eos dilectores ſuimet. vult per hoc, ꝙ ipſum ſit res fœda. videtur enim ꝙ malitioſus ſit ille, qui agit omne qđ agit ꝑꝑ ſeipſum non ꝑꝑ aliū, & qđ excedit in hoc ſm exceſſum in malitia. et vituperatur quidem vir vltimo vituperio, quādo nihil facit niſi ꝓpter ſeipſum. Virtuoſus autem facit quidem gratia boni: & addit in actione boni ſm additionē ſuam in virtute, & facit propter amicum, omittēs quod ſuum eſt. D. Et homines conueniunt in hac opinione. veruntamen actiones eorum diſſident huic dicto, omnes enim aſſerūt, ꝙ maxime diligēdus eſt amicus, et ꝙ dignior vt ſit amicus eſt, qui bona vult amico ſuo ratione amici, non ratione ſui ipſius, etiā ſi non ſciat hoc aliquis. D. & vniuerſa, quę dicta ſunt in definitione amicitiæ, neceſſariam faciunt vnitionem voluntatis eorum, ſm ꝙ dicitur ꝙ vniuerſa bona, et vniuerſaliter res pertinentes amicitię proueniūt quidem amico ab amico ſuo, & ut quod dicitur ꝙ uoluntas amicorum una, & ꝙ eis eſt anima una, et ꝙ illud, quod amicorum eſt cōmune, eſt eis æqualiter. etenim omnes iſtę res nobiles digniores ſunt proportionatæ uiro: eò ꝙ amicus, & ille à quo procedunt iſtæ actiones, dignior eſt ut ametur à ſeipſo, q̄ alteri: eò ꝙ eligibilem fecit ſeipſum per actiones decoras. D. Et multoties hæſitatur, inter eorum oportet ut aſſocietur, quando ambo fidi fuerint: intendo amatorem ſui ipſius, aut qui non amat ſeipſum. D. Forſan diſſoluetur hæc dubitatio, diuiſo quotiēs dicitur amās ſeipſum: ſunt enim intentiones conſimiles in hac intentione errare facientes. Quando ergo diſtinxeris intentiones conſimiles, quas ſignificat dictio una ſuis terminis, erit manifeſtatio earum amplior. D. Et hac quidem dictione, intendo amantes ſeipſos, nominantē illi, qui appropriant ſibi ipſis plus honorum, & dilectionum corporalium debito. plures nanq; hominum appetunt iſta, et nituntur in ipſa, ac ſi ſint optima appetibilium. & horum gratia incidūt diſſenſiones inter homines, qui ſunt in hac diſpoſitione, et illi, qui dediti ſunt ad iſta, gaudent deſyderijs et paſſionibus animalibus: intendo res proportionatas parti animæ beſtiali. & plures hominum tales ſunt: & iſti ſunt mali uniuerſalitate. & propter hoc cōuenit eis hoc nomen: intendo propter multitudinē malitiæ ipſorum. & rectū eſt nominare eum, qui eſt ſm hanc diſpoſitionem, amantem ſeipſum. D. Quòd ergo iam conſueuerunt plures hominum nominare eos, qui dedicāt ſe iſtis rebus, & præeligunt eas, amatores ſui ipſorum. manifeſtum eſt. qui uero ſatagit facere quod facit ſm iuſtitiam, præ cunctis hominibus, & res, in quibus eſt tēperātia, & ſimiles iſtis ex actionib⁹ uirtualibus, & iſte eſt, qui ſemper facit in ſeipſo bonum, fortaſſe & ſi iſte nō nominetur amator ſui ipſius apud plures hoīum: dignus tñ eſt hoc nomine, cū iſte appropriet ſibi ipſi optima bonorum, & ingentiſſima eorum. & iſte eſt ex applicatione ſui ad illud quod uere ſuū eſt, et ponit in ipſo ſufficientiam ſemper ſuam. D. Et quemadmodum ciuitas, quę agregat bona ſibi ipſi, reputatur aggregatio uerax magis omni aggregatione, ſic homo, qui acquirit ſibi ipſi bona humana, reputatur habere uoluntatē, quæ eſt delitiæ uerę. & qui amat rem ueram ſui ipſius, et lętatur ex ea, eſt dignior nominari amator ſui ipſius. D. & continens & incontinens dicūtur quidem ex parte intellectus. continens enim eſt, quem continet intellectus ſuus: & incontinens eſt, quem non continet intellectus. & de quolibet iſtorum putatur ꝙ operetur quidem à voluntate, et præcipue de operatoribus, qui operantur gratia rei alicuius, intēdo finem. Si ergo eſt continens, qui amat honorabilius quod in ipſo eſt, & eſt intellectus: incontinens vero diuerſus eſt ab eo, intendo qm̄ amat quidem eſſe ſuū beſtiale: tūc quanto dignior eſt virtuoſus, vt amet ſeipſum incontinente: intēdo eū, qui eligit cætera deſyderia, propter hoc igitur nominatio amantis ſeipſum in dictione dicentis amās ſeipſum ſm duas intētiones eſt dicta de eis per communitatem nominis. intendo ꝙ duæ opiniones in ipſis ſint diuerſæ diuerſitate multa: ſicut diuerſificatur nomē vitæ dictū de vita, quæ eſt ſm ꝙ oportet, & dictum de vita, quæ eſt ſecundum paſſiones. D. Et cùm ſit conuenientius homini deſyderare optima, conuertuntur vniuerſi homines ad laudādum eos, qui nituntur ad agendum bona ſm ꝙ oportet, et ad extollendum eos. quando enim omnes nituntur ad agendum optimum, et feſtinant ad ipſum, erunt res communes, ſecundum ſtatum quem oportet communicari: & erunt res propriæ ſm ꝙ competit appropriari, cùm ſit iſtud de natura ſtudij & ſollicitudinis bonorum. D. Item igitur oportet vt ſit virtuoſus bonus amator ſui ipſius. etenim proficit ſibi ipſi in agendo bona, et proficit alijs. malus autem ſm diuerſum iſtius: intendo quoniam obeſt ſibi ipſi, & propinquis ſibi, cùm ſequatur paſſiones prauas. Inter hoc igitur, quod eſſet agendum maligno, et quod agit, diuerſitas exiſtit multa. virtuoſus autem agit quod oportet: eò ꝙ intellectus eligit optimum, et virtuoſus obedit intellectui. Dixit. Competens autem eſt, & debitum, vt homo agat actiones multas gratia amicorum, &

vicinorum & cõciuium: & ſi incumbat ei in hoc neceſſitas moriendi pro ipſis. etenim competit viro virtuoſo vt elargiatur pecunias, & impendat honores, & vniuerſaliter omnia bona, pro quibus intendunt homines, quatenus lucrentur bonum ſibi ipſis. Forſitan enim viro nobili poſt eligẽdum eſt gaudere gaudio intenſo in tempore modico, q̃ gaudere gaudio remiſſo tempore longo: vt ꝙ viuat anno vno peragens actiones nobiles venuſtas, q̃ ꝙ viuat annis multis agẽs opationes multas. D. Hęc eſt dilectio & opinio eorũ, qui eligunt mori pro alĳs. vident enim, ꝙ adipiſcũtur in hac hora breui bonum eximium quod eſt acceptabilius eis, q̃ viuere centum annos, & non adipiſci tale bonum. D. & ex facto eorum, qui elargiuntur plurimum opum ſuarum amicis, accreſcit quidem amicis ĩ opibus: ipſis vero in bonitate & virtute. cedit igitur iterum nobilior pars ipſius. Et ſimile huic accidit etiam penſione honorum & principatuum amico. vniuerſa enim iſta exhibent, & impendunt amico, reputantes nobilius hoc, quod loco eorum recipiunt. & quoniam hęc eſt laus, & merito facit hoc vir nobilis, & bonus, cùm exiſtimet per iſtud factum exiſtere virtuoſus, & eligat præ cunctis rebus bona, & digna virtute. Et per iſtud poſſibile eſt vt diſtribuat actiones ſuas virtuoſus amico ſuo, et vt ſit pulchrior & melior apud ipſum actiõe ſua actio amici ſui, & hęc cauſa ſit amicitię. D. Iam igitur videtur ex iſto ꝙ virtuoſus, qui facit oĩa iſta, det ſibi ipſi plus de bono q̃ alĳ. Per hunc itaq; modum oportet vt ſit virtuoſus vere amans ſeipſum vel ſui ipſius: ſm vero ꝙ reputant plures hominum amatorem ſui ipſius minime.

Idẽ in proœmio ſuo ſup 1. & ſuper 8. Phyſico.

De amicis felicis, & quibus indigeat. Cap. IX.

IAm vero de felice ipſo quoq; dubium eſt, indigeat'ne amicis, nec' ne? nihil enim beatis ex ſeq; ſufficientibus opus eſſe amicis inquiunt: adſunt enim ipſis bona: vt cùm ex ſe ſufficiant, nulla re amplius indigeat. amicum autem cùm ſit alter ipſe, ſuppeditare ea, quæ per ſe quiſpiam nequit. vnde, fortuna cũ dat bene, quidnam amicis eſt opus? Sed abſurdũ videtur, cùm bona omnia felici attribuamus, amicos non tribuere: quod ex bonis externis eſſe maximũ videt. Nã ſi amici magis eſt beneficium cõferre, q̃ accipere: boni item viri & virtutis eſt benefacere: benefacere autẽ amicis, quàm alienis honeſtius eſt: probus vir ĳs indigebit qui beneficio afficiantur. Vnde etiã in quæſtionem venit, vtrum in aduerſa, an in proſpera fortuna amicis magis opus ſit: eo ꝙ et qui in infortunio eſt cõſtitutus, ĳs indigeat, qui beneficia conferant: et qui fortunati ſunt, ĳs, quibus benefaciãt. Adde quòd abſurdum fortaſſe eſt, vt beatũ ſolitarium eſſe faciamus. nemo enim eſſet, qui omnia bona habere per ſeipſum eligeret: quippe cùm ciuile animal ſit homo, & ad conuictum natura aptum. & felici igitur hoc ineſt: quę enim natura bona ſunt habet: conſtat autem cum amicis & probis viris melius eſſe q̃ cum alienis, et quibuslibet hominibus diẽ traducere: opus igitur felici amicis eſt. Quid ergo primi illi dicunt, & quo modo illorum vera oratio eſt? An quia plerique amicos eos eſſe opinantur qui vtiles ſunt. talibus igitur, cùm bona ipſi omnia adſint, nullo modo indigebit beatus: ſed neque illis qui ob voluptatem ſunt amici, vel parumper. cùm enim vita eius iucunda ſit, aduentitia voluptate non indiget. cùm itaq; talibus amicis nõ indigeat, non indigere amicis videtur. Id autem verum fortaſſe minime eſt. in principio enim dictum iam eſt, felicitatem operationem quandam eſſe. operationem autem fieri, & non eſſe vt poſſeſſionem aliquam, patet. at ſi felicem eſſe in viuendo & operando conſiſtit: boni autem viri operatio honeſta & iucũda per ſe eſt, ſicut in pricipio diximus: & quod eſt propriũ vniuſcuiuſq; iucundum quoq; eſt: alios vero ſpectare magis q̃ noſmetipſos, aliorũq; actiones q̃ noſtras poſſumus: proborum autem virorum actiones qui ſint amici, bonis ſunt iucundæ: ambo enim ea habent, quæ iucũda natura ſunt: beatus profecto amicis huiuſmodi indigebit, ſiquidem actiones honeſtas & proprias contemplari vult: tales autem ſunt boni viri, qui amicus ſit. Felicem præterea iucunde viuere oportere exiſtimant. at ſolitario difficilis vita eſt: non eſt enim facile per ſeipſum aſſidue operari, cum alĳs vero, et ad alios facilius. operatio igitur quæ magis erit continua, iucũda per ſeipſam erit. id quod circa beatum eſſe oportet. Probus enim vir, quatenus eſt probus, ſicut ex virtute proficiſcentibus actionibus gaudet: ita eas moleſte fert, quæ ex vitio exiſtunt: non ſecus atq; muſicus pulchris modulationibus oblectatur, prauis offenditur. Adde ꝙ ex conuictu cum bonis exercitatio etiam quædam virtutis efficeretur: quemadmodum quoq; Theognis inquit:

Hæc partem vſq; ad finẽ capi. nõ exponit Auer.

» A iuſtis diſces bona. ſi verſabere amico
» Cum prauo, amittes mens bona ſiqua tibi eſt.

Si etiã naturalius conſideremus, probus amicus probo eſſe natura expetẽdus videtur. qđ enim natura bonum eſt probo viro bonũ & iucũdum eſſe iam diximus. Viuere aũt ipſum definiũt poteſtate ſenſus aĩalibus, hominibus ſenſus & intellectionis. poteſtas vero in operationem reducitur. at in operatione id quod præcipuum eſt, conſiſtit. viuere autem nihil aliud eſſe, q̃ ſentire vel intelligere præcipue & proprie videtur. ſed viuere ex ĳs eſt quæ bona et iucunda ſunt. Definitum enim eſt. quod autem eſt definitum, ex boni natura eſt: quod vero natura eſt bonum, probo viro etiam bonum eſt: atq; iccirco iucundum eſſe omnibus videtur. Non debemus autem prauam vitam & corruptam, in doloribusq; conſtitutam ſumere: ea enim indefinita eſt, non ſecus atque ea quæ in ipſa inſunt. Ac de dolore quidem

In ſequentibus planior res efficietur. Quòd ſi viuere ipſum eſt bonum, iucundum quoqꝫ eſt: quod ex eo etiam videtur, ꝙ omnes id appetunt: & p̄cipue probi viri, & beati. his enim vita maxime eſt expetenda: ipſorūqꝫ vita beatiſſima eſt. Qui autem videt, ſe videre ſentit: et qui audit, ſe audire: & ſe ambulare, qui ambulat: atqꝫ in alijs ſimili modo quiddam eſt quod ſentit nos operari. ſentire vero poſſemus nos ſentire, & intelligere nos intelligere. nos ſentire autem vel intelligere, nihil aliud eſt ꝙ̄ nos eſſe: eſſe enim ſentire vel itelligere erat. at ſentire ſe viuere ex ijs eſt quæ per ſe ſunt iucunda: vita enim natura bonum eſt: bonum vero ſibi ineſſe ſentire eſt iucundum. viuere autem expetendum eſt & præcipue bonis: propterea ꝙ eſſe bonum ipſis, & iucundum eſt. conſentientes enim id quod per ſe bonum eſt, lætitia afficiuntur. Cæterum ſicut erga ſeipſum, ita erga amicum affectus eſt probus vir: alter enim ipſe eſt amicus. quemadmodum igitur vnicuiqꝫ ſe eſſe, ita quoqꝫ amicum eſſe expedum eſt, vel ſimiliter: at eſſe ob id erat expetēdum, quia ſe bonum eſſe ſentiebat: talis autem perſenſio ſuauis per ſe eſt: ſentire igitur ſimul etiam amicum eſſe oportet. id autem fieri in conuiuendo, communicandiſqꝫ tum verbis, tum conſilijs poteſt: ita enim cōuiuere de hominibus dici videtur: & non ſicut de pecudibus, in eodem loco paſci. Si igitur beato viro eſſe expetibile per ſe eſt, cùm bonum natura & iucundum ſit: ſimile autem amici quoqꝫ eſſe ipſum eſt: amicus etiam ex ijs eſſet, quæ expetenda ſunt. at quod ipſi eſt expetendum id ineſſe ipſi opus eſt, alioqui indigēs hac parte erit: ei igitur qui felix futurus eſt, ꝓbis amicis opus erit.

DIxit; Dubitatur autem de felice, an indigeat amicis, an non. iam enim aſſeruerunt quòd viri glorioſi non indigeant penitus amicis, & ſimiliter neqꝫ viri abundantiæ: eò ꝙ habeant vniuerſa bona, & non indigeant cùm abundantia aliqua re alia. Dixit, Sed nō eſt ita. amicus etenim eſt alter ipſe: & acquirit homo per amicum ſuum quod non poteſt per ſe: & ex hoc patet, quoniam oportet vt fœlix indigeat amicis. D. Et ſimilatur impoſſibili vt ſit fœlix ille, qui habet vniuerſa bona, & nō habeat amicos: cùm hoc reputetur maximum bonorum entium ab extra. D. Et ſi dignius eſt amico vt benefaciat quàm vt recipiat beneficium, & magis pertinet virtuoſo benefacere ꝙ̄ pertineat alijs, & benefacere amicis melius eſt ꝙ̄ extraneis, & ſimiliter recipere beneficiū ab ipſis, & virtuoſus indiget vt benefaciat, & recipiat beneficium, tunc virtuoſus indiget neceſſario ad hoc vt virtuoſus ſit amicis. Dixit. Et propter iſtud quæritur, an indigeat homo in ſtatu proſperitatis eis, quibus benefaciat, ſicut indiget in ſtatu eis, qui benefaciant ipſis. D. Amplius forſitan impoſſibile vt ſit glorioſus, i. vir ſtatus deſyderati ab hominibus ens ſolitarius. fortaſſis etenī nullus eliget vt ſint ei omnia bona cum ſolitudine: neqꝫ hoc poſſibile eſt ei, & natura enim ciuilis homo, intendo ꝙ non viuit ſolus: immo de natura ſua eſt vt habeat participes in vita, & habens participes eſt beatus. etenim ille, qui adeptus eſt bona, quæ ſunt ſecundum naturam. cùmqꝫ ſic ſit, manifeſtum eſt ꝙ felici magis pertinet, & dignius eſt vt ſint dies eius cum amicis & virtuoſis, ꝙ̄ cum extraneis & contingentibus. D. iam ergo declaratum eſt ex hac dictione, ꝙ oportet vt ſint amici felicibus. Et quando ſic eſt, quid eſt quod dixerūt Antiqui in hoc, ꝙ felices nō indigeant amicis, & non eſt ei argumētum ab hoc, niſi ꝙ plures hominum vident, ꝙ amici ſunt viri vtilitatis aut viri delectationis, et vir ſtatus deſyderabilis fœlix non indiget viro vtilitatis: eò ꝙ ei ſunt vniuerſa bona, et ſimiliter non indiget delectatione: eò ꝙ delectatio vitæ pauca eſt, & vtilis. et etiam ipſe non indiget penitus delectatione veniente ei ab extrinſeco: ſed delectat̄ quidem in ſeipſo, quandoqꝫ non indigeat amicis ſecundum hos duos modos, putatur non indigere amico omnino. D. Forſan autem nō eſt iſtud verum. iam enim ante dictum eſt, ꝙ felicitas eſt actus quis animæ ſm virtutē: vt ꝙ non eſt felicitas in poſſeſſione, intendo in habitu, à quo prouenit actus, ſed in ipſomet actu. cùmqꝫ ſit felicitas & vitæ ens quidem in actu, & ſit actus boni nobilis, & delectaus per ſe, & ſit quiddam eius propriū ipſimet homini, & quiddam pertineat ad alterum, manifeſtum eſt ꝙ, ſi contentus fuerit homo actionibus ꝓprijs ſibi ipſi, poſſibile vt videat ex propinquo alium completiorem ſe, & actiones plures actionibus ſuis: & ſunt actiones bonorum nobilium, quando fuerint amici. etenim iſtorum actiones aggregant vtraſqꝫ ſpecies ſimul: intendo actiones proprias ipſimet factori. & actiones communes non ſunt inter eum et alium, vt actiones largitatis, & actiones fortitudinis.

De numero amicorum, multi'ne an pauci habendi ſint. Cap. X.

SEd nunquid quamplurimi amici faciendi ſunt? An quemadmodum de hoſpitalitate conſone dictum illud videtur,

Multorū neqꝫ ſis hoīum, neqꝫ nullius hoſpes:

ſic in amicitia quoqꝫ conueniet, neque amicis prorſus carere, neqꝫ amicos ſupra modū multos ſibi conciliare. Illis ſanè qui ad vtilitatem ſpectant, valde etiam congruere id quod dictum eſt, videretur. multis enim viciſſim ſubminiſtrare laborioſum eſt: non eſtqꝫ ad id agēdum ipſis victus ſufficiēs. plures igitur quàm qui ad proprium victum conueniant, admodum curioſi ſunt: tum ad bene viuendum impedimentum afferunt. nihil itaque ipſis opus eſt. Qui item voluptatis cauſa amant, pauci ſufficiunt: non ſecus atqꝫ in edulio condimentum. Probi autem amici vtrum plurimi numero eſſe debent? An amicorum quoqꝫ multitūdinis, ſicut et ciuitatis modus quidam eſt. neqꝫ enim ex decem hominibus conſtare ciuitas poteſt: neqꝫ item ex decies decem millibus ciuitas exiſtit. Sed quantitas nō eſt fortaſſe vna quædam, ſed omnis quæ inter definita quædam media eſt. amicorum igitur quoqꝫ multitudo definita quædam eſt. & fortaſſe plurimi illi ſunt, q̄bus cū vitā traducere q̄ſpiā poſſet: id enim

enim maxime ad amicitiā pertinere videbat. Non poſſe autem cum multis viuere quempiam, multisq; ſe impertire, obſcurū non eſt. Eſſe prætereа illos quoque inter ſeſe amicos oportet: ſi inter ſe omnes cõuicturi ſint: id autem difficile in multis eſt. Difficile quoque illud eſt, vt congaudeat quiſpiam & cõdoleat accommodate cum multis. veriſimile enim eſt ſimul incidere poſſe, vt cum altero collætandum, cùm altero condolendum ſit. Fortaſſe igitur recte ſe habet, non quærere quàm plurimos habere amicos, ſed tot, quot ad conuiuendum idonei ſint. neq; enim fieri poſſe videretur, vt multis vehementer amicus quiſpiam ſit: iccirco neq; vt plurium amore ſit captus: exuperatio enim amicitiæ quędam eſſe conſueuit; id autem erga vnum eſt: & vehementer igitur erga paucos quoq; erit. Ita vero vſu venire hoc ēt in rebus videtur. in amicitia enim ſodalitia multi amici non exiſtunt; ſed quæ celebrantur amicitiæ, inter duos dicuntur. Qui autem multorum ſunt amici, & cum omnibus familiariter verſant: ij nemini ſunt amici, niſi ciuiliter, quos obſequioſos vocant. Nam ciuiliter multis eſſe amicus poteſt quiſpiam, etiam ſi obſequioſus non ſit, ſed re vera probus; ob virtutem vero, & propter ſeſe erga multos non poteſt. ſed contentus eſſe vnuſquiſque debet, ſi vel paucos huiuſmodi inuenerit.

FOrtaſſis autem ſecundum hanc dictionem iam putabitur q; oporteat vt accipiantur amici ſecundum ſuperfluitatē. Aut dicetur in amicitia, quēadmodum dicitur in hoſpitalitate, etenim videtur, quemadmodum nō oportet vt hoſpitalitas tota, aut plurimum ipſius ſit erga extraneos, aut non ſit omnino hoſpitalitas erga eos, ſed vt ſit ſecundum quendam modum medium: ſic oportet vt in amicitia, intendo q; nō oportet vt ſit homo penitus abſq; amico: neq; oportet vt ſit ei multitudo amicorum ſuperflua. D. Et hæc dilectio vęrior eſt in amicitia, quæ fit ratione vtilitatis & delectationis. iſta nanq; amicitia requirit remunerationem ſiue ſatiſfactionem inter iſtos. ſatisfactio autem ſeruitus eſt. & ſeruitus multis laborioſa eſt valde: & non poſſibilitas in vita vt agantur in ea huiuſmodi actiones. & plures occupati ſunt ſemper ex parte naturæ per id, in quo eſt ſufficientia victui & vitæ ſuæ, & operantur, & inſudant vt viuant vita bona, & vt non agant per ſeipſos, ſed per alios. & totum iſtud ſignificat ſuper paucitatem deſyderij ſeruitutis naturaliter. D. Amicorum autem, qui recipiuntur delectationis cauſa, pauci ſufficiunt. ipſi enim ſunt tāquam cõdimentum cibarijs. In amicis vero virtuoſis locus perſcrutatiõis eſt, an oportet vt ſint multi ſuperflue. Aut numerus quidā eſt multitudinis amicitię, ſicut eſt ciuitatis. etenim ſicut nō fit ciuitas ex decē viris, neq; etiam ex decem centenis milibus, ſimiliter eſt in re amicorum: intendo vt ſit eis numerus determinatus inter paucitatē & multitudinem. Dixit. Et fortaſſis non erit numerus iſte vnus & idem in omni loco, & in omni hora, ſed determinat per hoc, vt ſit ſemper inter res terminatas, quamuis diuerſificetur. D. Et forſitan melius eſt vt non requirat aliquis in hoc numero multo vt ſint amici eius valde, ſed ſecūdum menſuram, in qua eſt aſſociatio in vita. videtur enim impoſſibile vt ſint vni amici multi, & ſint cū hoc in fine amicitię. et propter hoc neq; poſſibile eſt vt ſint vni amaſio multæ amaſiæ, vel ēconuerſo. amor nanq; exceſſus eſt: & vehementia dilectionis vnius quidem eſt natura indiuiſibilis. Amplius, quia vehementia dilectionis non inuenit quidem niſi in paucis hominum, ideoq; non poſſunt eſſe multi amici in fine amicitię. Et propter hoc forſan non erit multitudo amicorū in amicitia perfecta: quoniā amicitia perfecta præcedentis honorabilitatis eſt quidem inter duos tantum de multis amicis ex hominibus, & ſunt illi q ſibi occurrunt, put oportet, non videtur q; ſint amici, vt illi qui accipiuntur conuenientes, & nominantur conuenientes. D. verūtamen per modum amicitiæ ciuilis, intendo ſupplementum in aggregatione ciuili, poſſibile eſt vt ſit amicus vnus multis, præterquam vt hoc ſit ex parte conuenientiæ, ſed ex parte debiti & opportunitatis. vt autem ſit vnus ratione virtutis amicus multis: intēdo propter ſeipſos, nō eſt poſſibile. etenim amatum apud iſtum paucum eſt: eò q; amatum apud eos virtuoſus eſt, virtuoſi vero pauci.

Vtra in fortuna habendi ſint amici.

Cap. XI.

VTrum autem in proſpera, an in aduerſa fortuna amicis opus eſt; in vtraq;.n. requiruntur. nam & infortunati ſubſidio: & fortunati conuictoribus indigent, ijsq; hominibus, in quos beneficia conferant: beneface re enim volunt. Atq; in aduerſis quidem rebus neceſſarium magis id eſt: vtilibus ſiquidem ibi eſt opus: in proſperis tamen eſt honeſtius. Vnde etiam probos quærunt: hos ſiquidem beneficijs afficere, cùm hisq; vitam traducere expetendum magis eſt. Eſt enim pręſentia hæc amicorum tam in proſperis q; in aduerſis rebus iucunda. qui dolent.n. condolentibus amicis ſubleuari conſueuerunt. Vnde etiam dubitaret quiſpiam, nunquid quaſi oneris partem ſuſcipiant: an id quidem minime, ſed pręſentia ipſorum ſuauis cùm ſit, con dolendiq; intellectio dolorem minorem reddat. Sed hanc ne ob cauſam, an ob aliud quippiam ſubleuetur, omittamus: euenire tamen prorſus illud quod dictum eſt, videtur. Ipſorum vero præſentia miſta quædam eſſe apparet. nam videre amicos iucundum eſt, præſertim in aduerſa fortuna cõſtituto, affertq; ſubſidium quoddam ad minuendum dolorem. amicus enim conſolationem præſtat & aſpectu & oratione, ſi cõmodus ſit: quippe cùm & mores nouerit, & ob quæ vel lætetur, vel doleat. ſentire autem dolore affici amicū ſuas ob calamitates, moleſtum eſt. in cauſa enim eſſe amicis, vt doleant, vnuſquiſq; euitat, ac fugit. Atq; iccirco qui viriles natura ſunt, cauent ne amici ſecum condoleant. & niſi ipſe dolorem qui ab illis ſuſcipitur, indolētia exuperet,

peret, non ſuſtinet; atq; omnino collugentes non admittit, propterea ꝙ lugubris neq; ipſe eſt. Mulierculæ vero, atq; huiuſmodi viri collamentantibus delectantur: eosq; vt amicos & condolentes diligunt. ſed in omnibus imitari proculdubio meliorem debemus. At vero in proſperis rebus amicorum præſentia & vitæ traductionem iucundam habet, & intellectionem, ꝙ ſua ob bona lætentur. Quocirca videretur ad proſperas fortunas prompte amicos eſſe inuitandos: beneficum enim eſſe, honeſtum eſt: ad aduerſas autem tarde: quippe cùm malorum participes quàm minimum facere amicos deceat. Vnde illud: eſſe me miſerum eſt ſatis. maxime autẽ aduocandi ſunt amici, quando parua moleſtia ſuſcepta prodeſſe multum poſſunt. At ire econtrario fortaſſe cõuenit: ad infortunatos nõ inuitatum & prompte: amici enim benefacere eſt, & maxime ijs, q in indigentia conſtituti ſunt, & qui non petierunt: †vtriſq; ſiquidẽ honeſtius eſt, atq; iucundius. ad fortunatos vero vt cooperemur quidem, prompte: etenim ad hæc quoq; amicis opus eſt: vt autem beneficijs afficiamur, tarde. quandoquidem ſtudere vtilitatem conſequi honeſtum non eſt. In ſuauitatis tamen reijciendo fortaſſe vitanda opinio eſt: quandoque enim contingit. Eſſe igitur amicorum præſentia expetenda in omnibus videtur.

†al. vtraq.

DIxit. Quęritur autem an indigeatur plus amico in ſtatu bono, aut in ſtatu malo. nam in vtroq; ſtatuũ indigetur amicis: in malo vt habeatur ab ipſis ſubſidium: in bono vt impendatur eis beneficium, amant enim in bono ſtatu exiſtentes, vt habeant cui impendant notoriũ. Attamen apparet ꝙ homini in ſtatu malo multo neceſſariores ſunt amici. & propter hoc indigent tũc amicis, apud quos eſt vtilitas. in ſtatu autem bono eſt homo cum amicis melius. indigentia ergo amicorum in aduerſitatibus eſt propter neceſſariũ, in proſperitatibus autem ꝓpter melius. Ideoq; viri illuſtres decoris ſtatus requirũt viros bonos & demeritos, quibus benefaciant. talibus enim beneficiorum impenſio eligibilior eſt q̃ alijs. Et ſimiliter eſſe cum illis & præſentia amicorum per ſe lætificans eſt in hora ſtatus proſperitatis, & in hora ſtatus aduerſitatis: eò ꝙ illis, qui ſunt in triſtitia, aufert triſtitiã cõmunicatio amicorum eis in illa triſtitia. D. Et propter iſtud forſan excitabit aliquis, & quæret an amici faciant iſtud, eò ꝙ diuidãt triſtitiam, & accipiant eam ab amico, ſicut accipit ab onerato quiddam oneris ſui, & alleuiat ipſum propter hoc. D. Attamen apparens eſt ꝙ cauſa in hoc eſt, quia cùm ſit amicorum aſſociatio lætificans, & præſentiam ipſorum delectãs, efficit intellectus in pręſentia eorum triſtitiam minorem q̃ exiſtat res contriſtans. D. Si autem alleuient quidem contriſtatum per hãc cauſam aut per aliam cum hac, omittimus hic inquirere: niſi ꝙ apparẽs eſt ꝙ illudãt cauſa huius aut aliqua cauſarum eius. Videtur enim ꝙ præſentia amicorũ & reſpectus alterius ad alterum, communis eſt vtroq; ſtatuum ſimul: intendo ꝙ eſt exhularans in ſtatu proſperitatis & aduerſitatis. per hoc ergo minoratur triſtitia eius, qui in aduerſitate eſt: ac ſi eſſet ei adiutoriũ ab amico ſuo non triſtandi; eò ꝙ amicus cõſolatur eum ſuo aſpectu & ſuo ſermone, quando hoc fuerit ſecundum ꝙ oportet. quando enim fuerit conſolatio ſecundum ꝙ oportet ab amico, nouit amicus morem amici. & quoniam ille gaudet ex quo gaudet ipſe, & triſtatur ex quo triſtatur, & exceſſus in hoc, intendo in cõtriſtatione amici propter malum ſtatũ amici ſui addit in triſtitia amici, qui eſt in malo ſtatu. quãdo enim ſenſerit ille, qui eſt malo ſtatu ꝙ triſtatur amicus eius propter ipſum, creſcet eius triſtitia, amici autem fugiunt ne ſit alter cauſa triſtitiæ alteri. Et propter hoc illi, qui ſunt habentes naturam virilitatis, intendo magnanimos, euitant ne triſtando contriſtent ſuos amicos. vnde & ſi non penitus abijciant triſtitiã, non tamen proſternuntur ab ea, quemadmodum debiles animo. & ad ſummam nõ deſyderãt qui cõmunicent eis in mœrore & luctu ꝓpter ſuam uirilitatem: eò ꝙ ipſi nõ ſunt uiri lamentationis. Mulieres autẽ, & uiri qui ſunt ut iſte in debilitate animi, lætantur ex eis qui cõmunicant eis in triſtitia. manifeſtum uero eſt, ꝙ in omnibus rebus ſemper aſſimilandum eſt melioribus: & iſti ſunt qui triſtantur ſecundum ꝙ oportet, et cõmunicant in triſtitia, in quo oportet. Dixit. Præſentiæ autem amicorum in ſtatu proſperitatis aſſociatio eſt delicioſa & iucunda cogitatio: eò quòd delectantur ex bonis amicorum ſuorum: intendo ea, per quæ conuertuntur ad iucundum ſtatum. Et propter hanc cauſam forſaſſis putandum eſt, quòd in ſtatibus quidem iucundis ſtudendum eſt ad amicorum aggregationem, & eorum multiplicationem cauſa impendendi ipſis beneficia: pulchrius enim eſt pluribus ea impendere. in turbido autem ſtatu non eſt ſtudendum ad eorum aggregationem: eò quòd amici participant malitiam ſtatus: & oportet vt minoretur cõmunicatio amici in malis, & excuſatur ab eis. Dixit. Et ex hinc apparet, quòd oportet vt ſint quantum ſufficit de conſolatione in ſtatu malo: intendo vt non excedatur in ea. quando enim fit hoc, creſcit amico triſtitia. & oportet quidẽ vt anticipetur conſolatione plus, quando fuerit per illos, qui hoc faciunt adiutoriũ multum tribulato. ſecundum vero huius diuerſum oportet facere eos quidem, apud quos eſt tantum dilectio: intendo vt non ſtudeant multum ad conſolãdum. Veruntamẽ oportet vt communicent in triſtitia eis, qui ſunt in ſtatu malo, præterquam inuitent eos ad hoc, & præterquam excedãt in hoc. communicatio enim amicorũ in tribulatione et exhibitio beneficij, quando eo indiguerit, & non exegerit ipſum pulchrius eſt et melius & gratius. in ſtatu autem bono oportet vt ſit adiutorium amicorum cum diligentia & anticipatione: eò quòd vir boni ſtatus indiget in hoc ſtatu amicis: & vt ſit ab illis, quibus benefacere, moroſitas & pauca inſtantia: nam inſtare virum pro vtilitate propria non decens eſt.

De præcipuo munere amicorum, & bonorum & malorum amicitia.

Cap. XII.

IGitur quemadmodum amore captis inſpicere eſt amabiliſſimum, magisq; hunc ſenſum q̃ cæteros eligunt: vtpote cùm ex eo amor & maxime exiſtat & oriatur: ita quoq; amicis conuiuere expetendum maxime eſt. amicitia enim eſt communicatio, & ſicut erga ſeipſum, ita quoq; erga amicũ ſeſe habet:

at ſenſus

at ſenſus ergà ſe vniuſcuiuſq; ꝙ ſit, expetibile eſt: erga amicum igitur quoq; erit. ſed eius operatio in conuiuendo fit. quare merito id appetũt. Quodq; eſt ſingulis eſſe ipſum, aut cuius cauſa viuere eligunt: ea in re cum amicis degere volunt. Quocirca alij compotant: alij alea colludunt: coexercentur quidam & conuenantur: nonnulli comphiloſophãtur: in eo ſinguli diẽ ſimul traducentes quod maxime in vita amant. cùm enim cõuiuere cum amicis velint, hæc faciũt, hæcq; cùm illis communicant, quibus cũ ſe conuiuere exiſtimãt. Prauorum igitur amicitia praua eſt: praua.n. ſecum communicant inſtabiles cùm ſint, & praui etiam efficiuntur, dum ſibi mutuo ſimiles euadunt. at proborum proba atq; honeſta eſt, congreſſionibusq; inſuper augetur. videnturq; hi meliores quoq; effici, dum operãtur, ac ſe mutuo corrigunt. exprimũt enim à ſe mutuo ea, quibus oblectantur. vnde id: A iuſtis diſces bona. Ac de amicitia quidem hactenus dictum ſit. Sequitur vt de voluptate diſſeramus.

Exponit finem præcedentis cap.

DIxit. Et fortaſſe diuerſificãtur hoĩes in æſtimatione rerũ, quæ ſunt exhilarantes, & quę nõ ſunt exhilarantes: & ſunt res, quæ fiunt à viris onerosis & incultis. verũtamen apparet, quod præſentia amicorum vniuerſis rebus exhilarãs eſt & eligibilis. quemadmodum enim intuitus amati valde eligitur apud amaſios: & hunc ſenſum eligunt præ cæteris ſenſibus: eò quòd amor eſt magis per hunc ſenſum, & fit per ipſum: ſimiliter apud amicos aſſociatio in vita electa eſt. Etenim aſſociatio amicitia eſt, & amicus ſicut eſt in ſeipſo, taliter eſt erga amicum: & ſentit amicum ſuum in ſeipſo, eò quòd eſt electus apud ipſum ex modo, quo eſt ſimilis ei: & ipſemet etiam eſt in amico: actus igitur amicitiæ fit quidem in aſſociatione, & aſſociatio in coniunctione. debito igitur deſyderant coniunctionem. Cũq; ſit eſſentia cuiuſque eorum: & hoc quod concupiſcunt actiones vitæ, amant vt ſint eis actiones iſtæ cum amicis. Et propter hoc coniunguntur ad potum, & ad ludum talorum, & ad alios. & quidam coniunguntur in exercitatione, & venatione, & finiunt dies ſuos in eo, quod diligit quilibet eorum cum eo, quem diligit ex his, qui ſunt in mundo. ipſi enim agunt hoc cogitando de amicis & dilectis, & vniuerſaliter communicãt eis, quos vident ſibi communicantes in vita. Fit igitur ex parte huius amicitia quidem malorum mala: aſſociatur enim viris malitiarum, & eis qui non habent ſtabilitatem: & efficiuntur mali propter aſſimilationem cuiuslibet ipſorum cum ſocio ſuo. amicitia vero virtuoſorum & emeritorum eſt eſſentia ipſius meriti & virtutis, & eſt completior aſſociationum. Et videtur de eis, qui efficiuntur per amicitiam meliores quàm fuerint ante amicitiam: eò quòd rectificant ſeinuicem per aſſimilationem alterius alteri in actionibus, quæ placent eis: & ſunt ea bona, quæ ſunt in ſe bona. Tantum igitur dictum ſit de electione: & ſequatur ipſum ſermo in delectatione.

ARISTOTELIS MORALIVM NICOMACHIORVM LIBER DECIMVS,

cum Auer. Expoſi.

SVMMA LIBRI.

De uoluptate, ac eius ſpeciebus. De felicitate, & contemplatiua, & actiua: præparatioq;, ac ſermonis continuatio ad libros de Republica.

De uoluptate. *Cap. I.*

POſt hæc fortaſſe ſequitur vt de voluptate diſſeramus: qppe quæ maxime affinis eſſe generi noſtro videatur. vnde iuuenes voluptate & dolore quaſi gubernaculo dirigẽtes erudiunt. Maximũq; eſſe ad morum virtutem videtur, ſi gaudeamus quibus oportet, & oderimus ea quæ odio habenda ſunt. hæc enim cùm momẽtum ac vim ad virtutem & felicem vitam habeãt: per totam vitam pertinent. iucunda ſiquidem eligunt, fugiunt ea quæ dolorem afferunt. De talibus autem minime prætermittendum eſſe videretur, præſertim cùm magnam habeant controuerſiam. Nõnulli enim bonum ipſum voluptatem eſſe dicunt. alij econtrario admodum prauam rem eam eſſe affirmant. Atq; illi quidem fortaſſe rem eſſe ita perſuaſi. ſed hi, melius eſſe ad vitam noſtrã rati, ſi voluptas, quãuis non ſit, praua eſſe demonſtrẽtur. pleroſq; enim ad ipſam eſſe procliues, ſeruireq; aiunt voluptatibus: vt iccirco in contrarium ipſos reducere opus ſit: ſic.n. fore, vt ad medium redeant. Videndum autem ne non recte hoc dicatur. orationes enim de ijs, quæ in affectibus, & actionibus conſiſtunt, minorem ꝗ̃ opera ipſa habẽt probabilitatẽ. quando itaq; diſcrepant ab ijs quæ ſenſu percipiuntur: contemptę veritatẽ quoq; ipſam inſuper tollunt. nam qui vituperat voluptatẽ, ſi appetere ipſam quandoq; conſpiciatur; declinare ad ipſam videtur, quaſi omnis voluptas eiuſmodi ſit. nõ eſt enim multitudinis diſtinguere. Videntur igitur veræ orationes nõ ſolum ad cognoſcẽdum, ſed ad vitã quoq; ipſam eſſe vtiliſſimæ. cùm enim rebus conſentaneæ ſunt, creduntur: atq; ita audiẽtes ad vitam, ſicut ipſæ præfinierint, traducẽdam incitant. Sed de his ſatis. Ea nunc, quæ de voluptate dicuntur, perſequamur.

Determinatio

DETERMINATIO DECIMI TRACTATVS LIBRI NICOMACHIÆ ARISTOTELIS.

POſt hoc autē conueniens eſt vt ſequatur ſermonē in dilectione ſermo in delectatiõe: eò ꝙ videtur in pluribus rerum ꝙ ipſa approprietur generi noſtro, et ꝙ ſit naturalis nobis. et propter hoc inſtruuntur adoleſcentes, quatenus aſſueſcant delectari ſm ꝙ oportet, & triſtari prout oportet. Videtur enim ꝙ gaudere cum quo oportet, & refutare quod oportet fortem relinquat ſigillationem in moralitate. & quando ad hoc diligenter intentum fuerit in tota vita, erit ei potentia & impreſſio magna in beatitudine in vita. homines nāq; in tota vita ſua eligunt delectans, & fugiunt contriſtans. & propter hoc conueniens eſt vt putetur ꝙ dimiſſio delectationis & triſtitiæ in hac ſit innaturale: & quoniam parum ſit, vt oporteat intendi illud. D. Et propter hoc oportet perſcrutari de ea an bonum ſit, aut non. & iam etiā oportet vt ꝑſcrutemur de hoc: eò ꝙ contentio multa in hoc eſt inter homines. Quidam enim dicunt ꝙ delectatio bonum. & quidam ipſorum videt ꝙ ſit delectatio ſm huius diuerſum, & ꝙ omnis mala & vilis, & quidam iſtorum iam ſuppoſuit ꝙ ipſa ſit malitia, & credidit illud. & quidam ipſorum nõ tenuit neq; credidit ipſum: verūtamen reputauit optimum in noſtro viuere & in vita noſtra, vt vilipendamus ipſam, & dicamus eam eſſe malitiam, etſi non ſit talis. nam plures hominum declinant ad eā: & declinatio ad ipſam alienat vel elongat ab honeſto & vtili. & propter hoc oportet vt homines deducantur & facto & dicto in regimine ad contrarium huius. quādo enim ſic proceſſum fuit cum hominibus, poſſibile eſt vt per hoc conuertantur ad mediū, quod non impedit neq; dāmificat coniunctionem. Et forſitan multi ex his, qui dicunt ꝙ delectatio malitia eſt, non perſuadent dictione ſua, cùm videatur operatio eorum diuerſa ab ea. etenim ſermones, qui dicuntur in vituperatione paſſionum, minus perſuadent q̃ dimiſſio illarum paſſionum: & dimiſſio earum magis perſuaſiua eſt. quando enim quis ſtatim diuerſatur in operatione ſua à ſuo dicto, vilipēditur per dictū ſuum, neq; curat aliquis credere ei. ſi enim ille, qui vituperat delectationem, aliquando viſus fuerit appetere ex ea aliquod & eligere, reputabitur declinare ad eam, & ꝙ vniuerſum delectationum omnium in electione eſt apud ipſum vt illud. etenim diſtinctio inter illud, quod eligendum eſt extra quod ipſa, & quod non, nõ eſt apprehenſa à pluribus hominum. Et ꝓpter hoc videtur ꝙ auditio ſermonum verorū non ſit proficiēs in ſcientia tantum, ſed & in vita, intendo in operatione, quando fuerint conuenientes operationi dicentium. etenim creduntur ſermones tunc, quando concordant operationibus. & propter hoc ſuggerunt intelligentibus vt ſit vita eorum ſm iſtas actiones, quibus concordat dictio & operatio. D. Cùm autem ſermones, qui hic dicuntur, ſunt quidem in materiebus habētibus ſe ſic vt in pluribus, tunc incipiamus locutionē in delectatione ſm illam maneriem ſermonum.

Tūc creduntur ſermões, cum concordant operationibus.

Opinio Eudoxi de uoluptate. *Cap. II.*

EVdoxus quidem voluptatē bonum ipſum eſſe exiſtimabat, ꝓpterea ꝙ omnia videbat eam appetere, tā quæ prædita eſſent ratione, q̃ quæ ea carerent: atq; in omnibus quod eſt expetibile, id honeſtum: & quod maxime huiuſmodi, id præſtantiſſimum eſſe cernebat: omnia autem ad idē ferri, id omnibus eſſe optimum indicare: vnumquoq;.n. quod ſibi bonum eſſet, inuenire, non ſecus atq; alimētum. quod igitur omnibus eſſet bonum, quodq; omnia appeteret, ipſum bonum eſſe conficiebat. Cuius ſanè rationes ob morum virtutem magis q̃ propter ſeipſas credebantur: præcipue enim temperās eſſe videbatur: vt non vt amicus voluptatis putaretur hęc dicere, ſed quia ita re vera eſſet. Nec minus autem ex contrario quoq; manifeſtum idē eſſe exiſtimabat. dolorem enim per ſe omnibus fugiendum eſſe, cõtrarium autem ſimili modo expetendum. Maxime autem id eſſe expetendum dicebat, quod non ob aliud, neq; alterius cauſa eligeremus. huiuſmodi vero proculdubio voluptatem eſſe: quippe cùm à nemine regramus, cur voluptate afficiatur: eo ꝙ expetēdā per ſe ipſa voluptas ſit. Et cuiuis ex bonis adiunctam eligēdum magis ipſum reddere: vt iuſte agere, & temperanter: augeriq; bonum ipſum ſeipſo. Sed hæc quidem ratio videtur ex bonis eſſe ipſam oſtendere, nihilo tamen magis, q̃ aliud quippiam. omne enim bonum* cùm altero magis expetēdum eſt, q̃ ſolum. Atq; huiuſmodi ſanè ratione Plato quoq; voluptatem ipſum per ſe bonū eſſe deſtruit: iucundam enim vitam cum prudentia q̃ ſine prudentia eſſe magis expetendam. ꝙ ſi miſtum eſt præſtantius: ipſum per ſe bonum voluptatem non eſſe: quippe cùm ipſum per ſe bonum nulla re ipſi adiuncta magis expetendum efficiatur. Perſpicuum autem eſt ipſum per ſe bonum neq; aliud quicquā eſſe poſſe, quod cum alio ex ijs quæ per ſe ſunt bona, magis expetendū ſit. quoddam igitur eſt eiuſmodi, cuius etiam nos participes ſumus. tale enim eſt quod quærit. Nam qui id bonum eſſe negant, quod omnes appetunt: nihil dicunt. quod enim omnibus videtur, id eſſe affirmamus. qui vero hanc fidē tollit: is nõ admodum probabiliora dicturus eſt. nam ſi mente carentia hæc appeterent, eſſet ſanè aliquid, quod dicit: at ſi etiam ea quæ prudentia ſunt prędita, quo modo dicere aliquid poſſunt? Fortaſſe vero in prauis quoq; naturale quoddam bonum eſt præſtantius q̃ ipſa per ſe ſint, quod proprium bonum appetit. Sed neq; de contrario recte eſſe dictum videtur. non enim ſi dolor eſt malum, cõtinuo voluptatem eſſe bonum inquiunt. oppoſitum ſiquidem malum malo eſſe aiunt, & vtraq; ei quod neutrum eſt. Non male ſanè hæc dicentes, non tamen vere. ſi enim vtraq; eſſent mala, fugiēda quoq; vtraq; eſſe oportebat: ſi neu

*a.l. quod cū altero magis expetendum eſt q̃ ſolum: tale minime eſt.

tra,

tra, neutrum aut ſimiliter. Sed illum quidem fugere vt malum, hanc expetere vt bonũ videntur. ita igitur etiam opponuntur.

DIxit. Diximus igitur ꝙ Eudoxus æſtimabat, ꝙ omnis delectatio bonum, ex hoc ꝙ uidebat omnia appetere & deſyderare ipſam, quæ habent rationem, & quæ non habent rationem, & mouentur ad ipſa ex ſeipſis. & electum emerito, quod eſt bonum per ſe, eſt illud, ad quod mouẽtur oĩa ex ſeipſis. etenim bonum & pulchrum per ſe eſt optimum uniuerſitatis rerum. delectatio ergo ex modo, quo pertinet omnibus, eſt bona per ſe: & quod eſt bonum per ſe, optimum eſt omnium rerum: delectatio ergo eſt optimũ omniũ rerum. & hoc eſt vt diſpoſitio in bonitate nutrimẽti. omnia enim appetũt ipſum, & eſt bonum per ſe: & etiam illud, quod deſyderant omnia, bonum eſt omnibus: & delectationem deſyderant omnia: eſt ergo bona omnibus. D. Per iſtas igitur ratiocinationes ꝑſuaſum fuit huic uiro, ꝙ omnis delectatio bonum. Et atteſtabatur his ſermonibus, quos dixit uirtus moralis, quam habebat: cùm dignius ſit credere huiuſmodi ſermones, cùm cõcordat eis operatio q̃ cùm operatio diſcordatur eis. fuit enim uir iſte habens temperãtiam prout oportuit; & non dicebat iſtos ſermones, quia eſſet amator delectationis: ſed quia uidebatur ei in rei ueritate ſic eſſe. et hoc etiam declarat ex eius contrario declaratione non minus digna præcedente. ſi enim à triſtitia fugiũt uniuerſi, eius contrarium, & eſt delectatio, electum eſt ab vniuerſis. Amplius illud quod eligitur propter ſe, electius eſt electo propter aliud. & de delectatione manifeſtum eſt ꝙ eſt cum hac diſpoſitione. quod enim eligitur per aliud de eo, quæritur, quare eſt eius electio. ſed circa delectationem non quæritur per aduerbiũ, quare. nos enim non dicimus quare quærimus delectationem. cũq; ſic ſit, electa eſt delectatio per ſe. Amplius quãdo ipſa additur alicui bonorum, fit illud bonũ magis eligibile & melius: ut actio iuſtitiæ & actio caſtitatis: intendo ꝙ, quando coniũgatur delectatio actionibus nobilibus, fiunt perfectiores: intẽdo ꝙ delectetur agens actione ſua. D. Et uidetur ꝙ iſta dictio propinque ſit ut iudicet ex ea, ꝙ delectatio ex bonis eſt. omne enim, quod additum bono facit ipſum melius, bonum eſt. Dixit. Et huiuſmodi loco, i. pari argumento ſumpto à digniore, & potiore negat Plato delectationem eſſe bonum. dicit enim ſi delectabilis uita dignior eſt eligi, quando cum intellectu fuerit q̃ abſq; eo, non eſt delectatio bona per ſe. Non enim eſt poſſibile ut ſit aliquid eligibile per ſe, & quando ei additum fuerit bonũ aliquod, fiat magis eligibile, q̃ fuerit, eò quòd oportet ut nõ ſit iſtud eligibile per ſe, antequam addatur ei illud, aut ipſum addatur illi. iterum igitur non eſt delectatio eligibilis per ſe, & hoc eſt, quod quærebatur: intendo an eſt bonum per ſe, an nõ. D. Qui autem uertunt hanc propoſitionem in uniuerſalẽ, dicentes ꝙ nulla delectatio bonum, fortaſſis non dicunt dictionẽ ſufficientem, cùm dicant ꝙ illud, quod omnia appetunt, non eſt bonum. & qui dicunt iſtud, non dicunt aliud, q̃ ꝙ illud, quod videtur omnibus bonum, non eſt bonum: & vniuerſaliter qui contradicit huic propoſitioni, non poteſt contradicere ei per aliquid, quod ſit pluris ſufficientiæ q̃ ipſa. & qui contradicit huic dictioni, deſyderat quidem ex dictione quod non intelligit. D. Si autem iam dixit hanc dictionem dictor eius per opinionem aliquam, & ratiocinationes aliquas declaremus nos, qm̃ quod dixit in hoc, nõ habet ſufficiẽtiam. Nos igitur dicimus, ꝙ in rebus malis fortaſſis eſt bonum aliquod naturaliter, & amat bonum illud res illa, cui illud eſt propriũ: & ſic eſt res in delectatione, ſi ponatur eſſe mala. nihil ergo prohibet vt ſit in ea bonum aliquod naturaliter. D. Et ſimiliter videtur ꝙ non ſit dictio bona, cum qua contradixerunt iſtis: intendo dicentes ꝙ delectatio ſit tota malum propter rationẽ cogẽtem eam eſſe bonũ, quando dixerunt domini iſtius dictiõis, ꝙ triſtitia ſi eſt malum, oportet vt ſit delectatio, quæ eſt contrariũ eius bonum. contradixerunt. n. huic dictioni per hoc, quod dixerunt, ꝙ poſſibile eſt vt contrarietur malum malo. volunt ꝙ nõ ſequitur ex eſſe triſtitiam malam, et eſſe delectationem cõtrarium eius, vt delectatio ſit bonum. Et dictio ipſorũ hęc non eſt dictio ſana, neq; fecerunt decentem in hac contradictionem. etenim ſi fuerint ambo mala, intendo delectationem & triſtitiam, erit fugiendum ab ambobus. ſicut enim ea, à quorum neutro fugiendum eſt, conſimilia ſunt in bonitate, ſic ab his, quę conſimilia ſunt in malitia, fugiẽdum eſt ab vtriſq;: et ea, à quorũ vtroq; fugitur, conſimilia ſunt in malitia. & vniuerſaliter de apparentibus per ſe ipſa eſt ꝙ homines fugiũt à rebus malis naturaliter, & appetunt res bonas. & diuerſantur quidem, eò ꝙ quidam eorũ vident de re vna ꝙ bonum: & quidam eorum vident in ipſa ꝙ malum.

Dicentium uoluptatem non eſſe bonum confutatio, & ſi non omnis expetibilis ſit. Cap. III.

AT enim neq; ſi ex qualitatibus non eſt voluptas, ꝑpterea neq; ex bonis eam eſſe cenſendum eſt. nam neq; virtutis operationes ſunt qualitates, neq; felicitas. Dicunt etiam bonum definitum eſſe, voluptatem vero indefinitam, propterea ꝙ admittit, vt magis & minus fieri poſſit. at ſi ex voluptatis ſuſceptione id iudicant: idem & in iuſtitia, & in reliquis virtutibus eueniet, ex qbus euidenter magis & minus eiuſmodi homines eſſe affirmant: iuſti enim & fortes magis ſunt: fit ẽt, vt & iuſte & tẽperanter magis & minus agamus. Sin autem in voluptatibus ipſis hoc ſtatuunt: videant ne non dicant cauſam huiuſce rei, ſi aliæ miſtione omni vacẽt, miſtę alię ſint. Quid prohibet autem quia ſicut ſanitas, quæ cùm definita ſit, admittit tamen, vt eſſe magis ac minus poſſit: ita quoq; eſſe voluptatem dicamus? non enim contemperatura eadem in omnibus: neq; vna quædã ſemper in eodem eſt: ſed remittitur. atq; aliquandiu perdurat: eoq; differt, ꝙ magis, & minus ineſt. Tale igitur quippiam in voluptate quoq; eſſe poteſt. Præterea cùm perfectum ipſum per ſe bonũ; motiones vero & generationes imperfectas eſſe ſtatuant: voluptatem motionem eſſe & generationem conantur demonſtrare. Sed non recte dicere id videntur. neq; motionem eam eſſe verum eſt. motioni enim omni propria eſſe tarditas & celeritas videtur: & ſi non per ſe ipſam, vt motui mundi, at ad aliud. voluptati vero neutrum horum ineſt. fieri enim poteſt vt cito quiſpiam voluptatem perceperit, ſicut vt iratus ſit: vt autem percipiat, minime: neq; ad alterum. vt ambulet vero, & creſcat,

ſcat, atqꝫ omnia huiuſmodi, poteſt. Ac mutari quidem in voluptatem cito & tarde licet: operari autem ex ipſa, id eſt voluptate affici, cito, non licet. Quo pacto item eſſe gñatio poteſt? non enim ex quolibet quodlibet gigni videtur, ſed in illud diſſolui vnumquodqꝫ, ex quo gñatur. & cuius generatio eſt voluptas, dolor eius corruptio erit. Dicunt item dolorem indigentiam eius eſſe, quod ſm naturam eſt: voluptatem repletionē. at hæc corporis ſunt affectiones. ſi igitur voluptas eius quod eſt ſm naturam repletio eſt: illud in quo repletio fit, eſſet id quod voluptatem perciperet: corpus igitur id eſſet: ſed non videtur. voluptas igitur repletio non eſt: ſed vnuſquiſqꝫ & voluptate affici dū fit repletio: & dolorem percipere, dum ſecatur, cōſueuit. Opinio autem hæc ex voluptatibus & doloribus circa alimentum euenientibus videtur extitiſſe. vbi enim indigi effecti fuerint, atqꝫ ob id dolore præoccupati: percipere voluptatem ex repletione aiūt. At hoc non circa omnes voluptates accidit. dolore enim vacant tum diſciplinares: tum ex iis quæ ſenſus afficiunt, illę quę olfactu, quæ auditu, & viſu percipiūtur. Multæ itē recordationes, & ſpes huiuſmodi ſunt. Cuius igitur hę erunt gñationes, cùm nullius rei pręceſſerint indigentiæ, cuius repletiones eſſe hæ poſſint? Aduerſus eos autem qui probroſas voluptates producunt, dicere qſpiam poſſet non eſſe ea iucunda. non enim ſi male affectis iucunda ſunt, iccirco abſolute quoqꝫ eſſe ea iucunda exiſtimandum eſt: ſed ipſis illis tantūmodo. quēadmodum neqꝫ ſalubria aut dulcia, aut amara, quæ ęgrotantibus: neqꝫ alba, quæ lippientibus eſſe huiuſmodi videntur. An ita quoqꝫ dici poſſet, expetendas quidem eſſe voluptates: non tamē ex his. quemadmodum etiam diuitem eſſe, expetendum eſt: ſed nō ex proditione: & ſanum eſſe item: ſed non ex cuiuslibet rei eſu. An ſpecie differunt voluptates. quæ enim ex honeſtis rebus exiſtūt diuerſæ ab illis ſunt, quæ ex turpibus percipiunt. neqꝫ fieri poteſt vt iuſti quiſpiam voluptate afficiatur, niſi ſit iuſtus: aut muſici, niſi ſit muſicus: atqꝫ in reliquis ſimili modo. Declarare autem videt etiam amicus ab adulatore diuerſus cùm ſit, non eſſe bonum voluptatem: aut voluptates eſſe ſpecie diuerſas. hic enim ad bonum verſari: ille ad voluptatem videtur. atqꝫ illud probro datur: hoc laudi eſt: vtpote cùm ad alia, atqꝫ alia verſentur. Nemo præterea expeteret vel viuere ita, vt pueri mente præditus illis voluptatibus, ꝙ maxime fieri poteſt, afficeretur, quibus pueri oblectari cōſueuerunt. vel turpe aliqd agendo ita gaudere, vt nullum vnquam dolorem percepturus ſit. Et circa multa ſtudium adhiberemus, ēt ſi nullam afferrēt voluptatem: vt videre, meminiſſe, cognoſcere, virtutes habere. ꝙ ſi hæc voluptates neceſſario cōſequuntur, nihil refert. expeteremus nanqꝫ ea nihilò minus, licet ēt nulla inde voluptas exoriretur. Voluptatē igitur neqꝫ eſſe ipſum per ſe bonum: neqꝫ omnē eſſe expetēdam: nonnullasqꝫ eſſe per ſe expetibiles, quæ differant aut ſpecie, aut iis à quibus eueniunt: planum videtur. Ac de iis quidem quæ de voluptate & dolore feruntur, ſatis dictum ſit.

DIxit. Et dictio dicentis ꝙ delectatio non eſt bonū: eò ꝙ non eſt qualitas, & virtutes, quæ ſunt bonum, qualitates ſunt, non eſt cogens. etenim actiones virtutum, & felicitas fortunæ non ſunt qualitates, & ſunt bonum. D. Dictio autem eorum, ꝙ bonum terminatum eſt, & ꝙ delectatio non eſt terminata, eò ꝙ recipit magis & minus, non cogit vt non ſit delectatio bonum. hęc enim ſpecies iudicii verax eſt de iuſtitia et cæteris virtutibus. additio nanqꝫ & diminutio ſeqtur cæteras virtutes, & medietates in eis, quæ ſunt inter extremitates, quæ ſunt virtutes habētes latitudinem. & per hoc etiam fit iuſtitia quædam magis alia iuſtitia, & fortitudo magis fortitudine. & quādo fuerit poſſibile vt ſit minus & magis in iuſtitia & caſtitate, erit ſimiliter poſſibile vt ſit minus & plus in delectatione. D. Et fortaſſis ſi dixerint ꝙ qualitates quædam mixtę ſunt, & quædam ſimplices: & ꝙ propter hoc quædam recipiunt magis & minus non propter hoc, qm̄ virtutes, & quædā earum irreceptiuę ſunt huius. & hoc eſt eis per hoc, ꝙ virtutes non poterunt inducere cauſam huius. D. Et quid prohibet, vt quemadmodum ſanitas terminata recipit magis & minus, ſimiliter ſit ēt de delectatione: intēdo vt ſit terminata, & recipiat magis & minus. igitur in nobis etiam eſt ne concedamus ex eſſe eam receptiuam magis & minus, eſſe eam nō terminatā. etenim æqualitas, verbi gratia ſanitas non eſt vna eadē in omnibus ſpeciebus: in equo nanqꝫ alia eſt, & alia in homine. neqꝫ in vna eadem ſpecie eadē in omnibus horis: ſed interdum magis, interdum minus. poſſibile eſt ergo vt ſic ſe habeat delectatio, et ſit bonum. D. Et ex dictionibus iſtorum etiam eſt, qm̄ ſunt perfecta & completa: & ꝙ qm̄ motus & generationes non ſunt completi: cōcludatur ergo ab eis ex hoc, ꝙ motus & generationes non ſunt bonum. quando ergo adiungūtur huic ꝙ delectatio, generatio, & motus, ſequitur vt nō ſit delectatio bonum. D. Videtur autem quòd non ſit hæc dictio bona. non enim delectatio motus. vnicuiqꝫ enim rerum mouentium eſt velocitas ꝓpria, & tarditas propria, qm̄ fuerit mutatio ei per ſe. quando vero non fuerit ei mutatio per ſe, ſed per comparationem ad aliud: vt mutatio, quæ eſt ſcienti ex ignorantia ad ſcientiam, tunc ſtatim ſit relationis & ad aliquid, & nō eſt in relatione motus. impoſſibile eſt autem vt delectationi inueniatur velocitas & tarditas: cùm non ſit ei mutatio per ſe. attamen poſſibile eſt hoc inueniri ei per accidens ex parte mutationum eius quod cōſequitur delectatio. & per hūc modum poſſumus dicere ꝙ talis delectatur velociter, quēadmodum dicimus iraſcitur velociter: non ꝙ delectatio ipſamet aut ira ipſamet velox ſit & tarda: ſicut motus, quē ſequit delectatio, velox eſt & tardus, vt delectationes quæ ſequūtur ambulationē, & bibitionē, & alia ab his. Etenim delectatio ſequitur iſta velociter aut tarde; ipſius vero met

delectationis

delectationis non eſt poſſibile, vt ſit aliquid tardũ aut velox. & eſt quidẽ iſtud taliter, eò ꝙ delectatio de relatione eſt: & mutationes, quas ſequitur delectatio, non ſunt de relatione; & nõ eſt poſſibile de delectatione vt ſit ſempiterna; neq; eſt poſſibile vt referatur ad aliud aliquid præter id cuius eſt. D. Iam autem putatur de delectari ꝙ ſit motus per modum aliquem, non tamen de delectatione coniugata cum quacunq; apprehẽſione putatur hoc, ſed de coniugata cum apprehenſione, in qua mutatur apprehenſor: & cuius generatio eſt delectans, huius corruptio eſt contriſtans. D. & iam dicunt ꝙ triſtitia eſt propter defectũ rei naturalis, & delectatio complementũ huius defectus. et hoc erit apud fieri huius defectus, non apud expletionem eius actu. & ſi ſic eſt, erit delectatio fieri, vel generatio non complementũ: ideo ꝙ quando præceditur fieri rei deficientis, triſtatur corpus ſentiens. & quando ſic eſt, ergo delectatus per ipſam, eſt deficiens, & etiam ipſa in ſeipſa defectus eſt, cùm ſit fieri, vel generatio. D. Iſtud vero non putatur de omnibus delectationibus, ſed cõuenit quidem delectationibus, quæ fiunt propter triſtitiam nutrimenti: intendo ꝙ delectationem nutrimẽti præcedat triſtitia famis: & ipſamet inuenit apud vſum nutrimenti. In cæteris autem delectationibus non accidit iſtud, vt in delectationibus, quæ fiunt propter ſciẽtias diſciplinales. non enim præcedit eas triſtitia, neq; eas quæ fiunt per tactum: quanto magis neq; eas, quę fiũt per intellectum. & ſimiliter quæ fiunt per odoratum, & auditum, & viſum non præcedit triſtitia, & præcedit quidem iſta ſpes, & eſt delectãs. Iſtæ igitur delectationes non ſunt generationes, neq; etiam ſuppletiones defectus, cùm non præcedat eas defectio, ac ſi ſit delectatus per ipſas deficiens non completus. D. Delectationibus autẽ vituperatis apud homines, quas ſequuntur quidam hominum, fortaſſis non eſt dicendum ꝙ ſint delectabiles ſm veritatem. quãuis enim delectabiles ſint eis, quorũ animarum diſpoſitiones ſunt diſpoſitiones prauę, non tamen propter hoc oportet vt dicantur eſſe delectabiles in rei veritate & ſimpliciter. ſed ſi abſolute dicatur de eis nomen delectabilis, intelligendum eſt in comparatione ad alios. quemadmodũ enim non putandum eſt illud, quod dulce eſt aut amarum apud infirmos, eſſe ſic ſm veritatem: aut quod album apud lippos, album ſm veritatem: ſic eſt de re delectationis apud viros prauitas: intendo ꝙ delectabilia non ſunt examinanda apud guſtus iſtorum: ſicut neq; examinanda ſunt nutrimenta apud guſtus infirmorũ. D. Et fortaſſis delectatio eligibilis eſt, niſi ꝙ non eligibilis, modo quo eligunt eam prædicti. quemadmodum dicimus ꝙ diuitiæ eligibiles: ſed non vt fraude aut deceptione acquirantur. & ſimiliter ſanitas eligibilis eſt, ſed non vt eius, cuius ſanitas contingit ex quacunq; comeſtione, ſed cuius ſanitas fit ex comeſtione rerum ſanatiuarum. D. Et fortaſſis differunt delectationes in ſeipſis: eò ꝙ delectatio ex rebus pulchris alia eſt à delectatione, quæ ex rebus turpibus: & omni actui eſt delectatio propria. & non eſt poſſibile vt delectetur is, de cuius natura nõ eſt vt agat aliquem actum delectatione illius actus. vt ꝙ non eſt poſſibile vt delectatione iuſti delectetur, qui non eſt iuſtus: neq; delectatione muſici, qui non eſt muſicus: & ſimiliter in cæteris actibus. D. Et videtur eſſe apparens. qm̄ amicus alicuius alius eſt à conueniente: & qm̄ delectatio vtoriũq; propter hoc non eſt vna, ſed diuerſa. de altero enim eorum putatur, ꝙ eius aſſociatio eſt propter vtile quidem: intendo eum qui dicitur conueniẽs: & de altero quidem propter delectationem ex amicitia. & ꝓpter hoc vnus eorum vituperatur, et alter laudatur. D. Et conueniẽs eſt ne ſit omnis delectatio bonum. nullus enim eligit ne faciat decens in longitudine vitæ ſuæ, etiam habens intellectum puerilem. & delectetur in tota vita ſua eo, quo delectantur pueri vtplurimum. neq; eligit delectationem cũ actionibus turpibus. Homines enim naturaliter ſtudent, & nituntur ad actiones pulchras, cùm non fuerit in eis triſtitia, etiam ſi non ſit in eis aliqd delectationis: vt eſt ſpeculatio, & cogitatio, & rememoratio, & ſcientia virtutum, & operatio earum. quando vero fuerint delectationes coniugatæ eis, tunc nullus declinat electionem iſtorum: neq; oportet vt ſit in electione eorum quicquã diuerſitatis. forſan etenim præeligenda ſunt hæc: & ſi non ſit ex eis delectatio, qualiter ergo erit in entibus? D. Manifeſtũ eſt ergo ex his quæ dicta ſunt, ꝙ non omnis delectatio bonum: neq; omnis malum. etenim delectationes diuerſæ ſunt formæ: & in eis eſt quod eſt electum per ſe, & quod eſt non electum.

Quidnam ſit uoluptas, & quo modo operationem perficiat. Cap. IIII.

QVidnam autẽ ſit voluptas, aut qualis, clarius fiet, ſi diſputationẽ à principio repetamus. Viſio.n. quocũq; tempore eſſe perfecta videtur. nulla.n. re deficit, quæ poſtea ſuccedens ſpeciem eius perficiat. huic ſimilis quoq; voluptas eſt. totum ſiquidem quoddam eſt: neq; vllo in tempore ſtatuere aliquis voluptatẽ poſſet, cuius, ſi longiore fieret tempore, ſpecies perficeretur. Idcirco neq; motio eſt. in tempore enim fit omnis motus, & cuiuſdam etiam finis eſt. vt ædificatio tunc perfecta eſt, cùm fecit id quod appetit, vel in omni videlicet tẽpore, vel in hoc. nam in partibus temporis imꝑfectæ omnes, & à tota, & inter ſe ſunt ſpecie diuerſæ. lapidũ ſiquidem compoſitio diuerſa à columnę virgatione: atq; hæ vtræq; à templi extructione differunt. templi enim effectio, cùm nulla re deficiat ad propoſitũ, perfecta eſt; fundamenti vero, & triglyphi fabrica eſt imperfecta: ꝗppe cũ vtraq; partis ſit. Specie igitur differunt; neq; fieri poteſt vt in quocunq; tempore motionem ſpecie perfectam ſumamus, niſi in toto. Simili modo quoq; in ingreſſione, & cęteris. nam ſi delatio eſt motio quæ alicunde aliquò fit: eius differentiæ ſunt ſm ſpeciem, volatus, ingreſſus, et ſaltus, atq; huiuſmodi. neq; tantum hoc modo, verum etiam in ingreſſione ipſa differentia eſt: nam alicunde & aliquò non idẽ in ſtadio & in parte eius eſt, & in alia, atq; alia parte; neq; percurrere lineam hanc, & illam. non ſolum enim lineam, ſed in loco conſtitutam pertranſit: in diuerſo autem hęc, ꝙ̃ illa eſt. Sed accuratius de motu alibi iam diximus. Videtur autem non in omni tempore motio eſſe ꝑfecta: ſed pleræq; imperfectæ, & ſpecie differentes: ſiquidẽ alicunde aliquò ſpeciem earum efficit. at voluptatis in quolibet tempore perfecta ſpecies eſt. perſpicuum igitur eſt, & diuerſas has inter ſe eſſe: & volu-

ptatem

ptatem quippiam ex iis eſſe, quæ integra ac perfecta ſunt. Hoc autem ex eo etiam videretur, q moueri niſi in tempore quippiam non poteſt: voluptate autem affici poteſt. quod enim in ipſo nūc fit, totum quoddam eſt. Ex his autem manifeſtū eſt, non recte dicere eos qui voluptatem eſſe motionem, vel gñationem aſſerunt. non enim omnium hæc dicuntur: ſed partibilium, & eorum quæ tota minime ſunt. nā neq; viſionis gñatio eſt, neq; puncti, neq; vnitatis. neq; enim horū quippiam motio aut generatio eſt. igitur nec voluptatis quoq; erit: quippe cùm totum quoddam ſit. ſed ſenſus cuiuslibet, cùm circa ſenſibilē rem operatur. Perfecte autem eius qui bene eſt affectus, circa pulcherrimum ex iis quæ ſenſui ſubiiciūtur. tale enim quid maxime eſſe perfecta operatio videtur. Vtrum autē ipſum ſenſum, an id in quo ipſe eſt, opari dicamus, nihil interſit. in vnoquoq;.n. optima eius eſt operatio, quod optime affectum eſt erga præſtantiſſimū ex iis quæ ipſi ſubiiciuntur. Atq; hæc perfectiſſima eſſet, ac iucundiſſima. In omni enim ſenſu voluptas eſt: in omni item ſimili modo intellectione & contēplatione. iucundiſſima autē ea eſt, quæ perfectiſſima: at pfectiſſima eius eſt, quod bene affectum eſt erga optimum eorum quæ ipſi ſubiiciuntur.

Operationē voluptas pficit.

operationem vero voluptas perficit. Nō eodem tamē modo & voluptas perficit, & ſenſibile, * & ſenſus, cùm bona ſunt.

* a. l. ſenſum.

quemadmodum neq; ſanitas & medicus ſimili modo in cauſa ſunt, vt ſani ſimus. In vnoquoq; autem ſenſu voluptatem fieri pſpicuum eſt: quippe cū & viſiones, & auditiones eſſe iucūdas dicamus. patet.n. profecto eas vel quàmmaxime eſſe, ſi & ſenſus præſtantiſſimus ſit, & circa tale qppiam operetur. nā ſi huiuſmodi ſunt & quod ſentitur, & quod ſentit: ſemper exiſtet voluptas, modo adſit quod agat, & quod afficiatur. Perficit autem operationē voluptas, non vt habitus quidā qui ineſt, ſed vt finis ſuperexoriens: perinde atq; venuſtas iis qui in flore ætatis conſtituti ſunt. quouſq; autem ſenſibile vel intelligibile, & id quod iudicat, vel contemplatur tale fuerit, quale eſſe debet: in opatione inerit voluptas. cùm.n. id & quod vt afficiatur, & quod vt efficiat idoneum eſt, ſimilia ſunt, & inter ſe eodē modo ſeſe habēt: idem fieri natura conſueuit. Quo modo igitur fit, vt nemo aſſidue voluptate afficiatur? An defatigatur? omnia enim humana ad aſſidue operandū imbecillia ſunt. quocirca neq; voluptas aſſidue euenit: operationem enim conſequitur. Nonnulla tamen ſunt quę cùm noua ſunt, oblectant: poſtea vero non ſimili modo, hanc ob cauſam: quia primum incitatus animus eſt, in eorumq; operatione intentus, quemadmodum in viſu faciunt, qui inſpiciunt: poſtea vero operatio eiuſmodi non amplius fit, ſed neglecta. vnde etiā voluptas hebetatur. Omnes autem voluptatem appetere propterea vnuſquiſq; exiſtimaret, quia viuere omnes appetunt. vita vero opatio quædam eſt. Et circa ea vnuſquiſq; & iis opatur, quæ vel maxime placent, vt muſicus auditu circa modulationes: diſcendi ſtudioſus mente circa contemplationes: atq; ita ſinguli ex cæteris. voluptas vero operationes perficit: & viuere quoq; ipſum, quod appetunt. merito igitur voluptatem etiam appetūt, quippe quæ viuere ipſum quod expetendū eſt perficiat. Vtrum vero vitam ob voluptatē, an voluptatem ob vitam expetamus, in præſentia omittat. coniuncta enim hæc inter ſe ita ſunt, vt ſepararari nullo modo queant: quippe cùm & ſine operatione non fiat voluptas, & operationem omnem voluptas perficiat.

DIxit. Iam itaq; dictus eſt ſermo ſufficiens in delectatione an bonum an non. Quid vero ſit delectatio, aut quæ res eſt delectatio, fortaiſſe manifeſtius fiet, quādo cœperimus in reuerſione rememorationis eius ex principio. Dicimus ergo, qm̄ putatur q actus viſus eſt penetratio in aliqua hora. & hoc fit, quando viſus non indiget aliquo, quo compleatur forma eius, immo eſt ſm complementum eius vltimum, & delectatio ſimilis eſt huic: eò q ipſa exiſtit completio viſui completiori, ſi ergo hoc ſic eſt, delectatio etiam eſt cōplementum & forma, non motus. & propter hoc non eſt poſſibile alicui vt apprehēdat delectationem in tempore, donec ſit ex delectationibus q exiſtat in tempore minus aut plus. etenim omne quod apprehēditur in tempore, eſt in motu, & nondum completur forma eius. et propter hoc q delectatio eſt cum complemēto formę, & non in tempore. Et propter hoc non eſt motus. omnis enim motus in tempore eſt, habēs complemētum, quod non eſt in tempore. verbi gratia, ædificatio magis completa eſt in poſtremo temporis, in quo perficitur eius actio, q̄ in vniuerſo temporis in quo fit. in poſtremo autem temporis, in quo fiunt motiones, nō eſt completa, ſed diuerſa per formam: intēdo q partes motùs vnius eiuſdem iam diuerſificantur adinuicem ſm formam: & ſunt etiam diuerſæ à toto ipſarum ſm formam & complemētum: intendo finem motus. poſitio nanq; lapidum diuerſificatur ab erectione colūnarum ſm formam: & iſta ambo diuerſificantur à figura domus, quæ eſt complementū tempori, cuius partes ſunt cōpoſitio lapidum, & exciſio colūnarum. & quod ſimilatur his ex partibus ædificationis, & inter diſpoſitionem compoſitionis & ſitus lapidum, et diſpoſitionem erectionis columnarum, & inter diſpoſitionem domus differētia eſt. quamuis enim conueniant in eo, quòd ſunt diſpoſitiones, tamen diſpoſitio domus diuerſificatur à diſpoſitione compoſitionis lapidum, & à diſpoſitione erectionis colūnarum per hoc, q diſpoſitio domus completa eſt, eò q nō eſt ſubiecta ad aliqd, cùm nullius egeat, per quod ſit eius complementum. diſpoſitio autem compoſitionis lapidum, & diſpoſitio erectionis colūnarum, & quod ſimilatur his ex diſpoſitionibus, quæ ſubiectæ ſunt diſpoſitioni domus, non

ſunt

ſunt completæ: eò ꝙ quælibet earum ſubiecta eſt formæ domus, eo modo quo litteræ ſubiectæ ſunt dictionibus. Et propter hoc partes motus & cõplementum earum diuerſificantur ſm formam. & non eſt poſſibile inueniri motum completum ſm formam in tempore: niſi forte ſit motus circularis totius. Cæteri vero motus tranſmutationis, vt ambulatio. & quod ſimulatur huic, incõpleti ſunt: eò ꝙ fiunt ex aliquo ad aliquid oppoſitum ei: & eò ꝙ iſti motus ex aliquo ad aliqd non diuerſificantur ſolum à motibus completis, ſed & partes motus vnius abinuicẽ, quemadmodum diximus. etenim motus, qui fit ſuper hãc partem lineæ, alius eſt à motu fiente ſuper aliam partẽ eius. & vniuerſum huius aliud eſt ab eo, qui fit ſuper partem illam, quæ eſt completio. & eſt quidem iſtud ſic in motu tranſmutationis recto: eò ꝙ & ſi ſit ſuper lineã rectam, illa linea non eſt linea tãtum, ſed eſt quidem linea in loco. diuerſificantur ergo partes motus propter diuerſitatem partium loci. D. Et iã exquiſite perſcrutatum eſt de motu in alia ſcientia. D. Et videtur ꝙ non ſit omnis mutatio completa in vniuerſo partiũ temporis, in quo inuenitur illa mutatio ſed infinitiua ſui tantum. in cæteris vero ſuis partibus eſt incõpleta, ſed diuerſificatur ſm formam. de re autem delectationis manifeſtum eſt, ꝙ de mutationibus completis in toto tempore vel in omni tempore. cũq; ſit delectatio de rebus cõpletis: & completa diuerſificentur adinuicem: manifeſtum eſt ꝙ delectationes diuerſæ erunt adinuicem ſm formam, non ſm partes: intendo ꝙ partes delectationis vnius non ſunt diuerſæ ab alijs, ſicut ſe habet in motu vno. Et ex iſto manifeſtum eſt ꝙ delectatio non eſt motus, & ex eo ꝙ comprehenſio eius non eſt in tempore, & omnis motus in tẽpore. D. verũtamẽ manifeſtum eſt etiam propter quam cauſam putauerunt ꝙ delectatio ſit motus & generatio: eò ꝙ generatio non dicitur de omnibus rebus fientibus, ſed dicitur quidẽ de generatione rerum, quæ diuiduntur. rebus autem, quæ nõ diuiduntur, non eſt generatio. ideoq; non dicitur ꝙ apprehenſioni ſit generatio, neq; puncto generatio, neq; vnitati. & ſic ſe habet in delectatione: intendo ꝙ nõ eſt ei generatio: eò ꝙ ipſa eſt totum, intẽdo de indiuiſibilibus. D. Et oĩs quidem ſenſus agit ſm menſurã ſenſibilis. & agit actionẽ perfectã ſenſus, cuius diſpoſitio eſt ꝑfecta. & diſpoſitio ſui ſenſibilis perfecta ẽt. & diſpoſitio relationis inter perfecta. etenim putatur ꝙ bonitas actionis ſit hoc: intendo vt agens ſit in perfectiori diſpoſitione per quam eſt agens, & patiens in perfectiori diſpoſitione per quã eſt patiens. & relatio, quæ eſt inter ea in perfectiori diſpoſitione. etenim differentia magna eſt inter hæc, vt agat res ens in perfectiori diſpoſitionum ſuarum in patiens ens in perfectiori diſpoſitionum ẽt, & inter hoc vt agat in non perfectiori ſuarum diſpoſitionum, aut in patiens nõ ens in perfectiori diſpoſitionum patiẽdi, aut vt ſit relatio inter vtraq; imperfecta. Cumq; hoc ſic ſit, fortaſſe erit actio iſta in ſenſibus motus perfectus, & delectabilis. & ſimiliter ſe habet in cogitatione, & in oĩbus apprehenſionibus, quas ſequitur delectatio. Et pp hoc poſſibile eſt vt diuerſet̃ delectatio apprehenſionis penes diuerſitatẽ actionum apprehenſionis. & delectabilior actionũ apprehenſionũ eſt actio perfecta valde. & actiones ꝑfectę valde ſunt illę, quibus ſunt venuſtiores diſpoſitionũ apud virtuoſum valde ex rebus quas amat. & pp hoc eſt delectatio ꝑfectiua actionũ: intẽdo propter eſſe eas amatas. Verũtamen ꝑfectio, qua delectatio perficit actionẽ, & perfectio, qua ꝑficiunt eam ſenſibile & ſenſus, non eſt vnius maneriei, etſi ſint res nobiles oẽs: quemadmodũ medicus & voluntas ſanandi non ſunt cauſæ vt fiat ſanatio per modum conſimilem: intendo non ſunt et cauſa per modũ vnum. D. Quòd aũt delectatio inuenitur in oĩbus ſenſibus, manifeſtũ eſt per ſe. nos etenim videmus viſibilia delectabilia, & audimus voces delectabiles. & eſt manifeſtum ẽt ꝙ delectationes ſenſuum ſunt vehementiores, qñ ſenſus & ſenſibile vtraq; vigoroſa fuerint: & qñ alterum agit & alterum patitur ſm ſuam vigoroſitatẽ: etenim qñ fuerit ſenſus & ſenſibile, cũ hac diſpoſitione, fit delectatio ſemper. Et cauſa exiſtendi delectationẽ eſt vt perficiat actionẽ. verũtamen ſuã perficere actionẽ non eſt ita, vt delectatio ſit diſpoſitio in actione & cõplementum ei: ſed ſm ꝙ eſt res ſequens cõplementum: vt pulchritudo, quę inuenitur in iuuẽtute: intendo qm̃ pulchritudo eſt diſpoſitio ſequẽs iuuentutem, non cõpletiua eius. D. quouſq; ergo durauerit ſenſibile aut intelligibile ſm ꝙ oportet, & qui iudicat de intelligibili & ſenſit ſenſibile ſm ꝙ oportet, erit delectatio in actione. & hoc quãdiu durauerit agẽs & patiens & ſimilia: & fuerit relatio cuiuſq; eorum ad ſuũ compar ſm diſpoſitionem vnã: intendo impermutata erit ab eis actio per vnã naturam. D. Et pp iſtud non eſt poſſibile vt delectet̃ homo delectatione continua, neq; triſtetur triſtitia cõtinua: eò ꝙ oẽs res humanæ non poſſunt agere actionẽ continuam pp mutabilitatẽ conſimilitudinis, quæ eſt inter agẽs & patiens. & ſimiliter eſt de relatione. D. Et eo ꝙ delectatio non eſt continua, fit ꝙ quædam res exhilarant, & ſunt bonæ: & poſt hoc nõ ſic ſe habet res in eis. & cauſa in hoc eſt, qm̃ cogitatio & imaginationes, quas ſequitur delectatio, ſunt in iuuentute vehementius agentes & plures. & ſimiliter eſt in ſenſibus: intẽdo qm̃ in iuuentute vehementius agunt: vt qm̃ vident à lõge in principio rei, deinde poſt hoc non poſſunt. imo actiones eorum debilitant̃: ideoq; fit eorũ delectatio debilior. D. Et fortaſſe putans putabit oẽs nos amare vitam. & vita actus q̃dam eſt. Et vnuſquiſq; amat facere actiones, quæ ꝑtinent in vita rebus melioribus: etenim in his fit actus eius melior. vt dñs muſicę. ipſe.n. amat actũ auditus, qui eſt apprehenſio melodiæ. & dominus doctrinæ, qui amat actũ cogitationis in opinionibus. & ſimiliter eſt in oĩbus actionibus ꝑtinẽtibus ad vitã. & delectatio inuẽta in eis eſt illa, quæ cõplet iſtas actiones, & vitã, per quã fit deſyderium iſtarũ rerum. & qñ ſic eſt, tunc illi, qui deſyderãt vitam, deſyderant delectationẽ: eò ꝙ ipſa perficit vitã, quę eſt electa. D. Et propter iſtud oportet ſciri ꝙ non ſunt nobis omittendæ actiones gratia delectationis. patet.n. ꝙ delectatio & actio coniugatæ ſunt ſimul, & nõ recipiunt ſeparationem. nam non erit delectatio abſq; actione: & perficit quidem omnem actum delectatio.

Voluptates inter ſe ſpecie differre.

Cap. V.

VNde differre ẽt ſpecie videntur. quę.n. ſpecie diuerſa ſunt, à diuerſis ꝑfici exiſtimamus, ita ſiquidẽ apparẽt & naturalia, & quæ ab arte efficiuntur. vt aĩalia, arbores, pictura, ſtatuæ, domus, vas. ſimili modo quoq; diuerſas ſpecie operationes à ſpecie differẽtibus ꝑfici putamus. mentis autẽ operationes ab ijs quę ſunt ſenſuũ, atq; hę inter ſeſe ſpecie differunt. quare ẽt quæ ipſas perficiunt voluptates. Conſtare aũt hoc ex eo ẽt poſſet, ꝙ voluptas vnaquæq; operationi ei affinitate eſt cõiuncta, quã perficit. ſimul.n. operationem propria atq; affinis voluptas auget: quippe cũ ſingula magis iudicent, abſoluantq; exa-

dius qui cũm voluptate opantur. vt qui geometricis rõnibus oblectãtur, geometrici euadunt, & ſingula magis intelligunt, atq; aduertunt. ſimili modo muſicæ ſtudioſi, & ędificandi, & cæteri alij in ſuo quiſq; opere proficiũt, dum eo oblectãtur, ac gaudẽt. voluptates vero ſunt quæ incremẽtum exhibent. at affinia ſunt & propria quæ augent. quæ aũt diuerſis ſpecie ſunt propria, inter ſe quoq; ſpecie differunt. Magis præterea inde hoc pateret, ꝙ voluptates quę à diuerſis eueniunt, operationibus ſunt impedimento. ſtudioſi.n. tibiarum orationibus attendere nequeũt, ſi tibia canentem quempiã audiuerint, tibiæ cantu magis, ꝙ̃ præſente opatione oblectati. voluptas igitur quæ ex tibiæ cãtu prouenit, operationem circa orationem corrũpit. Id in cæteris quoq; vſu venit, cũm circa duo ſimul operatur quiſpiam: quæ.n. eſt iucundior operatio, alteram extrudit: atq; eo magis, quo in voluptate longius excelluerit: adeo vt ex altera operet̃ nihil. Atq; iccirco fit, vt cũ aliqua re vehemẽter gaudemus, aliud quid nõ admodũ agamus: cũq; alijs leuiter oblectamur, alia faciamus. vt in theatris bellaria eſitant: id tunc maxime faciunt, cũ viles certatores ſunt. Qm̃ aũt propria voluptas exacte abſoluit opationes, diuturnioresq; & meliores reddit: alienę vero labefactant, ac perdunt: longe eas inter ſe diſtare manifeſtũ eſt. Ferè.n. alienæ voluptates id faciunt quod proprij dolores. proprij.n. dolores operationes corrumpunt. verbi cauſa ſi alicui vel ſcribere iniucundũ eſt & moleſtũ, vel ratiocinari: cũ dolorem afferat opatio, fit, vt is neq; ſcribat, neq; ratiocinetur. Ex ꝓprijs igitur voluptatibus, & doloribus cõtrarium circa operationes contingit. propriæ autem ſunt voluptates, quæ ex opatione aliqua per ſe exiſtunt. alienæ vero aliæ appellantur, propterea ꝙ ſimile qd efficiunt, quod dolor. corrumpunt enim: verũtamen nõ ſimili modo. At vero cũ operationes probitate & prauitate differant: & aliæ ex ipſis expetẽdæ ſint: alię fugiendæ, aliæ neutræ: ſimili modo voluptates ẽt ſeſe habent: in vnaquaq;.n. operatione propria voluptas exiſtit, in bona honeſta, in praua improba. Nã & cupiditates honeſtorum laudabiles, turpiũ vituperabiles ſunt. Affiniores autẽ opationibus ſunt voluptates q̃ in ipſis exiſtũt, q̃ appetitiones. hæ.n. & tẽpibus et natura diſtinctæ ſunt: illæ adeo annexæ opationibus ſunt, adeoq; ab ipſis indiſtinctæ, vt an idẽ cũ voluptate opatio ſit, ambiguũ eſſe videat̃. Neq; tñ voluptatẽ eſſe mentẽ, aut ſenſum putandũ eſt: eſt.n. abſurdũ. ſed qa nõ ſeparant̃, eſſe idẽ qbuſdã vident̃. ſicut igit̃ operationes, ita quoq; diuerſæ voluptates ſunt. Viſus aũt à tactu puritate differt: & auditus et olfactus à guſtatu. ſimili mõ quoq; differunt voluptates: atq; ex his illę q̃ circa mentẽ exiſtũt: & vtręq; à ſe mutuo. Eſſe vero vnicuiq; aĩali propria voluptas, quẽadmodũ ẽt opus videt̃: ea.n. eſt q̃ in opatione exiſtit. id in vnoquoq; cõſideranti ita eſſe apparebit. equi ſiqdẽ, & canis, & hominis voluptas diuerſa eſt. Quẽadmodũ Heraclitus inqt, aſinos ſtramẽtitias paleas magis q̃ aurũ eſſe electuros: qppe cũ aſinis pabulũ auro iucũdius ſit. Ac voluptates quidẽ eorũ quę ſpecie diuerſa ſunt, ſpecie differũt: q̃ ſunt eorũdẽ, indifferẽtes eſſe cõſentaneũ eſt. in hoibus tñ non parũ variãt. eadẽ.n. alios dolore, alios oblectatiõe afficiũt, quibuſdã moleſta & odioſa, iucũda & amabilia nõnullis ſunt. in dulcib⁹ quoq; idẽ euenit: quippe cũ non eadem febricitãti, & ſano eſſe hmõi videant̃: neq; calidũ quippiã imbecillo, & ei q bono habitu ꝑditus ſit. ſimiliter in alijs etiã contingit. Videt̃ aũt in oĩbus ſimilibus id eſſe qđ probro viro apparet. Quòd ſi hoc recte dicit̃, quẽadmodũ videt̃, & eſt: & vniuſcuiuſq; menſura eſt virtus, & bonus vir, quatenus eſt talis: voluptates quoq; erũt quæ huic vident̃, & iucunda ea qbus hic oblectatur. Si cui tñ ea videntur iucunda quæ huic ſunt moleſta, nihil mirũ eſſe debet: multæ etenim corruptelæ hoium, & labes contingunt. nõ ſunt nãq; iucunda: ſed his, atq; ita affectis. Eas igitur quæ ſine dubio turpes ſunt, nõ eſſe dicendas voluptates niſi corruptis hoibus manifeſtũ eſt. Ex ijs vero quæ eſſe honeſtæ videntur, qualis, aut quęnã eſſe hominis dicẽda eſt? An ex operationibus patet. has.n. ipſæ voluptates ſequunt̃. ſiue igit̃ vna, ſiue plures ſint pfecti & beati viri opationes: quæ has perficiunt voluptates, præcipue hois voluptates eſſe dicerentur: reliquæ autem ſecundo loco, & ex parte aliqua, non ſecus atq; operationes.

Vniuſcuiuſq; menſura eſt virt⁹.

DIxit. Et ex hinc apparet ꝙ delectatio eſt diuerſa. quod enim perficit res diuerſas ſm formã, diuerſum eſt ſm formam. Et hoc patet ex rebus generatis à natura, vt animalibus & plantis: & ab arte, vt in imaginibus, & vtenſilibus, & domo: intendo quoniam iſta, ex quo facta ſunt ex rebus diuerſis forma, ſunt perfectiones earum diuerſæ forma. & ſimiliter actiones diuerſę forma, oportet vt perficiantur etiam ex diuerſificatis in forma. & propter hoc delectatio, quæ eſt intellectui, diuerſa eſt à delectatione, quæ eſt in ſenſibus: & delectationes ſenſuum diuerſificãtur etiam à ſe inuicem ſm formam. Et patet ꝙ delectationes diuerſificãtur diuerſitate actionum: eò ꝙ quamlibet earum figurat actio, quam ipſa perficit. delectatio enim propria facit vt creſcat illa actio & augeatur. & cauſa hæc eſt: qm̃ qui faciunt hoc quod faciũt cum delectatione, erit actio eorum vehemẽtius exquiſita & plus perſcrutata. vt qui delectãtur per geometriam. ipſi enim perſcrutantur.

ſcrutatur vnamquanq; rerum geometralium plus alijs. & ſimiliter qui delectantur per actiones muſicæ, ſunt potentiores ad inquirendum neumata. & ſimiliter qui amant ædificationes, ſunt potentiores ad ædificãdum. & vniuerſaliter in omnibus agẽtibus addit delectatio in operatione ſui propria. & cũ hoc creſcit per eius crementum. & quæ creſcit cum alio à ſe, eſt propria eius, per cuius crementum creſcit, & eſt alia ab ipſa per formam. D. Et fortaſſe patebit ex hoc etiam ꝙ delectationes, quæ fiunt ex actionibus quibuſdam, prohibitiuę ſunt ab alijs: vt in viris cõcupiſcentiarum. ipſi enim non poſſunt audire dictiones & actiones boni, audientes vero tangentes citharam, quę gaudio ſonitus eius poſtponunt actiones, quas habent inter manus. & propter hoc cithara, & cætera deſyderia corrumpũt actionem, quæ eſt per rationem. Et ſimiliter accidit cæteris delectationibus ad ſe inuicem: intendo ꝙ quando fecerit homo ſimul duas actiones, quarũ vtraq; habet delectationem propriam, impediet magis delectans alteram ab actu ſuo. & potiſſime faciet hoc, quando fuerit excellentis delectationis valde, donec permittat alteram agere. Et propter hanc cauſam, quando ludimus cum aliqua re, non agimus rem aliam plus, q̃ illã, cum qua ludimus propter victoriã delectationis ludi ſuper delectationes reliquarum actionũ. & quando vicerit altera delectationũ, erit actio alterius ſine delectatiõe: eritq; actor eius ad modum illius, qui operatur ad deſyderium aliorum: vt facit citharœdus vel tibicen in loco, ad quem conueniunt ad intuendum eos cùm mali fuerint. ipſi enim nituntur quidem ad pſallendũ propter illos, qui intendunt ad ipſos, & non proprie delectationis cauſa. Et cũ ſic ſit, patens eſt ꝙ delectatio propria actionibus profundat actiones, & efficit eas durabiliores, i. in tempore longiori, & melius factas. manifeſtum eſt autẽ, ꝙ inter delectationem extraneam ab actione, & inter propriam differẽtia eſt multa. & hoc, quoniã delectatio extranea ab actione ferè facit triſtitiam propriam actioni: intendo ꝙ impedit actionem: quemadmodum impedit eam triſtitia propria ſibi. etenim triſtitiæ propriæ actionibus corrumpunt actiones. verbi gratia, qui non delectatur ex ſcriptura et meditatione, ſi triſtetur ex ipſis, non ſcribet neq; meditabitur. Et vniuerſaliter accidit in actionibus contrarietas multa ex parte delectationis proprię eis, & ex parte triſtitię propria eis: intendo ꝙ actio, cum qua coniugatur delectatio ſibi propria, fit ſm contrarium actionis, cũ qua coniugatur triſtitia ſibi propria. & fit quidem ſic, eò ꝙ delectatio propria expedit actionem, & triſtitia propria impedit ipſam. delectatio autẽ extranea, (vt iam dictũ eſt, facit ſimile ei, quod facit triſtitia proprie: eò ꝙ corrumpit actionem, ſicut corrũpit eam triſtitia propria: quãuis non ſit corruptio ambarũ per modum conſimilem. D. Cùm autem diuerſent actiones per diuerſitatem virorum bonorum & malorum: intendo q̃m actiones virorum bonorum diuerſæ ſunt ab actionibus virorum malorum: & cùm diuerſentur etiam per hoc, ꝙ quędam earum electæ, & quędã earum non electę, immo à quibus fugiendum eſt: & quędam earum quę neutro horum determinantur: manifeſtum eſt ꝙ delectationes, quę ſequuntur actiones, diuidendæ erunt diuiſione cõſimili huic diuiſioni, donec delectationes actionum electarum ſint electæ, & delectationes actionum fugiendarũ fugiendæ. etenim vnicuiq; actionũ eſt delectatio ꝓpria, & delectatio actioni nobili propria nobilis eſt: & delectatio actionis prauę eſt extranea, cõtriſtans, vituperabilis valde. Et propter hoc ſunt deſyderia rerum quidem decentium laudabilia: rerum autem turpium vituperabilia. D. Et delectatiões, quę ſunt actibus, magis propriæ ſunt actibus q̃ deſyderia ipſorum: eò ꝙ deſyderia actuum diſcreta ſunt ab eis tempore & natura: intendo ꝙ ipſa inueniuntur diſtincta ab actu. delectationes vero naturę propinquę ſunt actibus, & non ſeparantur ab eis, ſed inueniuntur quidem coniugatæ actui. & propter hoc dubitatur de eis, an ſint ipſæ & actus res vna eadem. Attamen palam eſt ꝙ delectatio intellectus non eſt intellectus, neq; delectatio ſenſus eſt ſenſus: hoc enim impoſſibile eſt. ſed q̃m delectatio non ſeparatur ab actu, ideo videtur quibuſdam ꝙ ſit res vna. & quemadmodum actiones diſtinguũtur à delectationibus, & ſunt aliæ ab eis, ſic & actiones diſtinguuntur abinuicem. Actio enim viſuum diſtinguitur ab auditu, & olfactu, & à guſtu: & iſti diſtinguuntur à ſe inuicem ſm diſtinctionem actuum. quod ergo eſt ex actionibus diſtinctum eius delectatio diſtincta eſt genere, vt diſtinctio viſus ab auditu, & intellectus à ſenſu. Amplius hoc & quod eſt diſtinctum ſpecie, eius delectatio diſtincta eſt ſpecie: vt diſtinctio ſpecierum intellectus abinuicem. D. Et videtur ꝙ vnicuiq; animaliũ ſit delectatio propria, cùm ſit vnicuiq; animalium actio propria, & ſit vnicuiq; actioni naturali delectatio propria. & hoc apparet valde, qui inſpexerit in vnaquaq; rerum. apparet enim quòd delectatio equi alia eſt à delectatione canis. & ſimiliter apparet quòd delectatio hominis, quæ appropriatur eis, eſt actionis quæ appropriatur ei. & eſt delectatio actionis per intellectum, quæ eſt alia à delectationibus cæterorum animalium. Sicut dixerũt quidam Antiquorum, quòd dignius eſt eligere apprehenſiones quàm aurum: etenim ei eſt nutrimentum, quod apud ipſum delectabilius eſt auro: & eſt apprehẽſio per intellectũ. Dixit. Delectationes ergo, quę ſunt in rebus entibus diuerſis forma, diuerſantur forma. delectationes vero, quę ſunt rebus eiſdem, intendo non diuerſificatis per formã, rectum eſt vt non ſint diuerſæ: quamuis iam inueniantur diuerſæ diuerſitate nõ parua in hominibus: eò ꝙ nos inuenimus res vnas eaſdem delectantes quoſdam & contriſtantes alios, & entes quibuſdam moleſtas & odioſas, & alijs delectabiles & amatas. & hoc eſt, vt illud quod accidit in rebus dulcibus, in quibus non iudicat ſanus & febriens iudicium vnum: & vt in rebus calidis & frigidis, quæ, nõ ſunt apud debiles & fortes ſm vnã diſpoſitionem, ſed quoſdam hominum delectat calidum, & alios frigidum. & ſimile huius accidit in vniuerſis apprehenſibilibus. D. Et videtur ꝙ in oĩbus iſtis rei veritas ſe habeat, prout appareat viro bono: intendo ꝙ delectabilia ex ipſis naturaliter & electa ſunt ea, que eligit natura viri nobilis. Et ſi ſic eſt, tũc bene dictũ fuit ꝙ virtus eſt menſura oĩs rei: intendo illud, per quod cognoſcuntur naturæ rerum in bonitate & malitia: ſicut per menſuram cognoſcitur quãtitas rei. Secundum igitur hoc bonum in ſeipſo eſt, de quo videtur bono q̃m bonũ. & ſimiliter delectatio in rei veritate eſt illa, de qua videtur bono ꝙ ſic ſit: & non elongatur quin ſit hoc, quod videtur bono delectabile, apud quoſdam hominum nõ delectabile, aut minus in delectatione. etenim accidunt in generatione hominũ corruptiones multæ, & naturæ egreſſæ ab æqualitate. & propter hoc delectabile naturaliter non eſt delectabile, niſi eis, quibus non accidit corruptio in natura. D. Et de manifeſtis eſt, ꝙ illud, quod conceditur eſſe turpe, non eſt delectabile, niſi apud viros corruptarum naturarũ. Delectationes autem, quæ videtur eſſe emeritorum & virtuoſorum, non inueniũtur homini, niſi ex parte actionum ſuarum, quæ appropriantur ipſi. Et ſi fuerint delectatio vna aut delectationes plures viro perfecto deſyderanti ſtatus felici, tunc illa delectatio vna, aut illa quæ cõpletur ex multis, ſi multæ fuerint, eſt illa, de qua vere dicitur ꝙ eſt delectatio hominis. & hoc manifeſtum eſt, quando declaratum fuerit quis eſt actus hominis

proprius ei. cæteræ vero delectationes habent ſe ad hanc, ſicut cæteri actus ad hunc actum: intendo eum, qui eſt complementum actuum humanorum.

De felicitate. *Cap.* VI.

CVm dicta autem ſint ea, quæ ad virtutes, & amicitias, & voluptates ſpectant: reliquum eſt, vt de felicitate figura quadam diſſeramus, q̃m finē eam humanarũ rerũ eſſe ſtatuimus. Si igiť antedicta repetamus, breuior nobis euadet oratio. Diximus eã nõ eſſe habitũ. nã in eo ineſſet, qui per totã vitã dormiret, & plãtę vitã traduceret, maximiſq; infortunijs afflictareť. Quòd ſi hæc nõ placet, ſed magis in opationē quandã ipſa reponenda eſt, ſicut in ſuperioribus eſt dictũ: ex operationibus aũt aliæ ſunt neceſſariæ, & ob alia expetēdę, alię per ſe: patet, felicitatē aliquã ex ijs quę per ſe, & non ob aliud ſunt expetēdę, eſſe ſtatuendam. felicitas enim nullius rei indiga eſt, ſed ex ſeſe ipſa ſufficit. Per ſe autem ſunt expetendæ illæ, ex quibus præter operationem requiritur nihil: cuiuſmodi eſſe actiones videntur, quæ ex virtute fiunt. bona.n. & honeſta agere ex ijs eſt, quę per ſe expetuntur. Quin etiam ex luſionibus illæ quæ iucundæ ſunt: quippe cùm non ob aliud ipſas eligant: damnum enim ex ipſis potius q̃ vtilitatem & corpora & fortunas negligentes, conſequuntur. Cõfugiunt autem ad huiuſmodi diuerſationes plerique eorum qui felices habentur. vnde apud tyrannos in exiſtimatione ſunt, qui in talibus diuerſationibus ſunt vrbani: quippe cùm in ijs quæ illi appetunt, ſeſe exhibeant iucundos. indigent autem talibus. Ac videntur quidem hæc felicia eſſe, propterea ꝙ qui in poteſtatibus conſtituti ſunt, his vacant. ſed nullum fortaſſe argumentum huiuſmodi homines ſunt. non enim in dominatu virtus collocata eſt, aut intellectus, ex quibus honeſtę operationes exiſtunt. Neq; ſi iſti quia ſyncerę & liberalis voluptatis guſtum non habent, ad corporis voluptates confugiunt: propterea has magis eſſe expetendas exiſtimandum eſt. nam & pueri quæ apud ſe in precio ſunt, prę ſtantiſſima eſſe opinantur. Cõſentaneum igitur eſt, vt ſicut pueris & viris diuerſa eſſe in precio videntur: ita prauis & bonis quoq; videanť. Vnde queadmodũ ſæpe dictũ eſt, ea ſunt precioſa & iucũda, quæ probo viro hmõi ſunt: atq; ea maxime expetēda opatio eſt vnicuiq;, quę ex habitu ꝓprio: probo aũt viro, quę ex virtute fit. Nõ eſt igiť in luſu felicitas. abſurdũ.n. eſt luſum eſſe finē: & negociari, & laborare tota vita ludendi cauſa. nã oĩa, vt ita dicã, præter felicitatē alterius cauſa expetimus: qppe cũ finis ipſa hæc ſit. ſerio aũt agere & laborare luſionis cauſa ſtultũ planē ac puerile admodũ videť. Ludere aũt vt ſerio agat quiſpiã ex Anacharſidis ſnĩa videť recte ſe habere: qppe cũ luſus requiei ſimilis ſit. & cũ nequeãt hoĩes aſſidue operari, requie indigent. nõ eſt igiť finis requies: cauſa.n. operationis fit. At eſſe ex virtute vita felix videť: hæc autem ſtudioſa & ſeria eſt, non in luſu verſatur. Meliora præterea ſeria & ſtudioſa eſſe dicimus ridiculis, & ijs quæ cum luſu fiunt. Et melioris ſemper partis, & hominis operationem eſſe ſtudioſiorem affirmamus. melioris autem operatio præſtantior, felicitatiq; accõmodatior iam eſt. Frui itē corporis voluptatibus quilibet etiam mancipium, non minus q̃ optimus poſſet: mancipio autē felicitatem tribuit nemo, ſiquidem neq; etiã vitam: non enim in talibus diuerſationibus felicitas conſiſtit: ſed in operationibus quę ex virtute proficiſcũtur, quemadmodum dictum eſt prius.

> **Felicitas nullius rei indiga ē, ſed ex ſeipſa ſufficit.**

DIxit. Et cùm iam dixerimus de virtutibus & dilectionibus & delectationibus, remanſit dicendum de felicitate. vult felicitatem propriam. de cõmuni.n. iam locutus fuit in tractatu primo: cũ ſit felicitas complemētum actionum humanarũ. Memoratio enim noſtra eius quod pręceſſit ex dictiõibus in hoc primo tractatu, fuit dictio abbreuiata. Et iam diximus illis, ꝙ ipſa non eſt habitus, ſed eſt quidē in actu ipſius habitus. & ſi nõ, erit vita felicis, vt vita animalis ſic nominati, de hoc animali putatur, ꝙ tota vita ſua ſit ſomnus. Et qñ felicitas poſita fuerit in actum: intendo ꝙ ſit actus cõmunis: & ex actibus ſit neceſſarius: & ex eis electiuis alius ſit electus propter aliquid aliud, & aliud propter ſeipſum, patet ꝙ ponenda eſt in actũ electum propter ſe, nõ propter aliud: & ꝙ felicitas nullius eſt indigēs: nec electa eſt ergo propter aliquid, ſed propter ſeipſam: eò q̃m ipſa ſufficiens eſt per ſe. Et res electæ per ſe ſunt illę, ex quibus non reqritur aliquid aliud, quod ſit præter actum. & videtur ꝙ actus rerũ electarũ per ſe ſint: operationes.n. nobiles electæ ſunt propter ſeipſas. Et ſimiliter operationes delectabiles ex modis ludi ſunt de hac ſpecie. patet.n. ꝙ non eliguntur propter aliquid aliud. attñ damnum proueniēs ex ipſis eſt amplius q̃ vtilitas. D. Verũtamen multotiens amat felix vilificationem corporũ & poſſeſſionis corporalis, et fugit curioſitatē circa diſpoſitiones corporales, et ꝙ hanc quidem pręeligunt homines quatenus per ipſam conſortes efficiantur ręgum tyrãnorum. efficiunt.n. ſe ipſos per has actiões delectabiles eis. & per hoc lucrantur apud eos. & vniuerſaliter putatur quidem de vſu delectationũ, & dimiſſione conatus & laboris ꝙ ſit felicitas: eò ꝙ viri poteſtatũ vtuntur iſto. et fortaſſe non eſt in rei veritate, ꝓut eis videtur de hoc: eò ꝙ virtus & intellectus, in qbus vtriſq; ſunt actiões nobiles, non continentur ſub poteſtate. D. Ideoq́;, cùm iſti nunq̃ guſtauerint delectationem ſynceram puram, quæ eſt delectatio intellectus & actionum nobiliũ, confugiunt ad delectationes corporales, æſtimãtes eas electas eſſe plus alijs. Et conueniens eſt ne ſit ęſtimare iſtorũ delectationes corporales electa cauſa in eas eſſe electas in ſe: quemadmodum neq; qd' reputant pueri eſſe ex eligibilibus, quæ ipſi pręeligunt, propter hoc eſt eligibile in ſe. immo quemadmodũ res electę pueris non ſunt electæ apud viros, ſic nec electa apud viros vtilitatis, electa ſunt apud viros nobiles et emeritos. et res honorabiles & delectabiles in rei veritate, ſicut pluries dictũ eſt, quæ

> **Virtus & intellectus, in quibus ſunt actiones nobiles, nõ cõtinentur ſub poteſtate.**

eſt, quæ iudicantur à virtuoſis. Etenim apud vnumquenq; modum hominum eſt actio electa valde: & eſt quæ conuenit naturæ ſuę proprię. cū'q; ſic ſit, tunc hoc quod conuenit naturæ nobili, nobile eſt neceſſario: & quod conuenit naturæ vili, vile eſt neceſſario. Itemq; nō eſt felicitas in ludo. non.n.eſt poſſibile vt ludus ſit complementum & perfectio. & impoſſibile eſt vt ſimus ſpatio vitæ noſtræ ſtudioſe operantes & laborantes, & agamus hoc nō ſerioſe, ſed iocoſe. nos.n. vniuerſaliter conamur quidem ad omne, ad quod conamur felicitatis cauſa: eò φ ipſa eſt cōplementum. ſtudium autē & labor ludi cauſa, vanitas eſt manifeſta & ptinens pueris: quãuis in principio adoleſcētiæ reputet̃ eſſe certū & rectū: eò φ ludus reqes videt̃, et naturaliter inqrit̃ requies. Verūtn̄ patēs eſt φ illi, qui nō valēt ppetuare laborē indigēt reqe. & ſi ſic eſt, nō eſt reqes complementū, quod eſt felicitas: ſed quęrit̃ pp actū, qui eſt cōplementū & finis. Et vl'iter patens eſt φ vita felicis eſt ea, quę fit cū virtute: & fit qdē hoc cū virtute in ſerio, nō in ludo. Ideoq; dicimus φ intellectus melior eſt viſu. quēadmodū.n. melioris mēbri melior eſt actio, ſic melioris hominis melior eſt actio: & actus melioris vl'iter melior eſt & felicior. ſi ergo bonus virtuoſus melior eſt riſore, erit actus eius melior neceſſario. D. Qui aūt replent̃ delectationibus corporalibus, non habent prærogatiuā in hoc à ſeruo & captiuo. nullus.n. proportionat felicitatē ſeruo, cuius vita non eſt, neq; captiuo. itē'q; igit̃ non eſt felicitas in hm̄ōi occupationibus, ſed eſt in actiōibus virtualib[9], vt dictū eſt prius.

De felicitate contemplatiua. Cap. VII.

SI vero felicitas eſt ex virtute opatio: conſentaneum eſt eam ex illa eſſe quæ pręſtantiſſima eſt: hæc aūt eius erit, quod eſt optimū. Siue igit̃ id intellectus ſit, ſiue aliud qppiam, quod ſanè ſm naturā videtur principatum obtinere, & præſidere, notionē'q; habere de honeſtis, & diuinis rebus: ſiue diuinum quoddā ēt ipſum ſit, ſiue ex ijs quæ in nobis ſunt diuiniſſimū: huius ſm propriā virtutem opatio, pfecta felicitas eſſet: quā eſſe contēplatiuam dictū iam eſt. Atq; hoc tum cū ſuperius dictis, tum cum veritate conſentiens eſſe videretur. nam & præſtātiſſima eſt hæc operatio: quippe cū ex ijs quę in nobis ſunt, intellectus hm̄ōi ſit: & ex ijs quę in cognitionē cadūt, illa circa q̄ itellect[9] verſat̃. Et pterea aſſiduiſſima. contēplari ſiquidē aſſidue magis, q̄ opari qppiā poſſumus. Exiſtimamusq; oportere voluptatē felicitati eſſe admiſtā. iucūdiſſima aūt ex virtutis opationibus ea, pculdubio eſt, quę ſm ſapiētiā fit. Philoſophia ergo mirabiles habere & puritate & * nobilitate voluptates videt̃. Cōſentaneū aūt eſt ſciētibus q̄ quærentibus iucūdiorē vitæ traductionē eſſe. tū ſufficientia quę dicit̃, in contēplatiua maxime eſt. Nā eorū qdē quæ ad viuēdū neceſſaria ſunt, & ſapiēs & iuſtus, & cæteri indigēt. hm̄ōi tn̄ hoībus cū abūde res ſuppetūt, iuſtus ijs indiget erga quos, & qbus cū iuſte agat: tēperās itē ſimili mō, & fortis, & cæteri ſinguli: ſapiēs vero ēt ſi p ſeipſum ſit, contēplari pōt: atq; id tāto magis, quāto ſapiētior fuerit. melius quidem fortaſſe ſi adiutores habeat: ſufficiētiſſimus tn̄ ipſe eſt. Sola præterea ipſa p ſeipſam amari videret̃: qppe cū ex ea pterq̄ φ cōtemplatus fuerit qſpiā, eueniat nihil. ex agendis aūt rebus aut plus, aut minus aliqd pter actionem nobis cōparamus. Videt̃ itē felicitas in ocio eſſe. negocijs.n. diſtrigimur, vt ociemur: & bellū gerimus, vt in pace degamus. Atq; actiuarū qdē virtutū opationes in ciuilibus, vel bellicis rebus verſant̃. quarū actiões negocioſę vident̃. Bellicę ſanè ēt oīno. nemo.n. eſt, qui vel bellū expetat, vel apparatū bellicū faciat bellādi cauſa. ſanguinarius.n. prſus quidam eſſe videret̃, ſi amicos ea cauſa ſibi hoſtes redderet, vt pugnæ, & cædes orirent̃. Ciuilis quoq; hoīs operatio negocioſa eſt pter ipſam, etiā ciuitatis adminiſtrationē, dū poteſtates et honores ſibi & ciuibus comparat, vel ēt felicitatē ipſam, q̄ diuerſa eſt à ciuili, quā ēt quærimus, vtpote ſcilicet diuerſam. Si igit̃ ex actionibus quæ ſm virtutes fiunt, bellicæ & ciuiles pulchritudine & magnitudine excellūt, atq; hæ negocioſæ ſunt, fineq; quedā appetūt, & nō per ſe ſunt expetēdę: intellectus vero operatio tū ſtudio præſtare, cū contēplatiua ſit, tū appetere pter ſeipſam finē nullū videt̃, habereq; voluptatē propriā, quæ opationē ipſam auget: & ſufficiētia quoq;, & ocioſitas, & indefatigabilitas, vtpote humana, & quæcūq; alia beato attribuuntur, ex hac operatione videntur exiſtere: perfecta ſanè felicitas hæc hominis eſt, vbi vitæ longitudinem perfectā eſt nacta. nihil.n. eorum quæ ſunt felicitatis imperfectum eſt. Ac talis quidē vita præſtantior eſſet, q̄ homini conueniat. non.n. quatenus homo eſt, ita viuet: ſed quatenus diuinū quid in ipſo ineſt. quanto aūt id præſtat compoſito, tanto quoq; eius operatio ab operatione diſtat, quæ ex virtute alia exiſtit. Si igitur intellectus diuinum quid eſt, ſi ad hominē reſpiciamus: ſic vita quæ ex ītellectu traducitur, ſi humanæ vitæ cōparetur, diuina ēt ipſa eſt. Neq; vero oportet quēadmodū nonnulli monent, vnumquēq; cūm ſit homo, humana: & cū ſit mortalis, cogitare mortalia: ſed quatenus licet, īmortalem ſe reddere, omniaq; efficere, vt ex præſtātiſſimo omniū quæ in ipſo eſt, vitā traducat. nā licet id mole ſit paruum: vi tn̄, & precio oīa longo interuallo excellit. Id aūt eſſe ēt vnuſquiſq; videretur, ſiquidē præcipuū, & melius eſt. quocirca abſurdū eſſet, ſi non ſuā quiſq;, ſed alicuius alterius vitā expeteret. Quodq; dictū ſuperius eſt, nunc ēt conueniet. quod.n. naturæ vniuſcuiuſq; eſt accōmodatū, id præſtantiſſimū, ac iucundiſſimum vnicuiq; eſt. ergo ēt homini vita, quæ ex intellectu traducitur: ſiquidem maxime id hō eſt.

* a.l. ſtabilitate,

DIxit. Cũ felicitas inuenta ſit in virtute, i. ſub virtute, rectum eſt, vt ſit actus inuentus in virtute robuſta valde, & vt ſit actus iſte melioris virtutis inuentæ in nobis: ſiue ſit hoc intellectus, ſiue potentia alia cognata ipſi: de qua putatur ꝙ dominaẽ naturaliter vniuerſis potentijs, & vt iſti potentiæ ſit meditatio in melioribus rebus, & ſunt res diuinæ. Et propter hoc neceſſe eſt vt ſit hæc potentia diuina, aut magis diuina omni eo quod in nobis eſt ex potentijs. & cùm ſic ſit, actus iſtius potentiæ ex nobis ſecũdum virtutem propriam ei eſt felicitas: intendo eius actum, ſecundũ completius quod inuenitur ei. Quòd autem hæc felicitas eſſentialis eſt, iam dictum eſt in præcedentibus. D. & forſan putandũ eſt de hac opinione, cõceſſam eſſe eam ab Antiquis: eò quòd iſte actus robuſtus eſt valde. & patẽs eſt quòd intellectus cuiuſdam in nobis, & quòd operatur quidem in ſcibilibus, quæ comprehendit intellectus. & actio eius in ipſis cõtinua eſt valde, et plus alijs ex cæteris actionibus potentiarum inuentarum in nobis: eò ꝙ eſt intellectus. Et iã dictũ eſt, ꝙ actio intellectus dignior eſt vt ſit continua q̃ vt ſit agens in hora quadã. vult, vt æſtimo, in libro de Aĩa. D. Et manifeſtũ eſt ẽt, ꝙ oportet vt ſit cũ felicitate, pfectiſſima delectationũ. & de notis per ſe cõceſſis eſt, ꝙ delectabiliores actionũ, quę ꝓportionanẽ virtuti, ſunt actiones ſapientię. Et videẽ de Philoſophia ꝙ ſint ei delectationes mirabiles pluſquã cæteris actiõibus ꝓportionatis virtuti pp hoc, qđ eſt in actione eius, & de ſolertia in certitudine. Et rectũ eſt vt ſit hæc delectatio eis, qui ſciũt ſm ſpẽm magis ꝓpria, q̃ eis qui acqrunt vt addiſcãt. cũq; ſic ſit, tũc actus huius virtutis eſt felicitas vltima. D. Amplius, qm̃ oportet vt ſit act⁹ felix plus ſufficiẽs ſibijpſi q̃ cęteri actus: eò ꝙ plus ſufficiẽs pfectus eſt. et manifeſtũ eſt, ꝙ actus opinãdi & ſpeculãdi ſufficiẽtior eſt cæteris actibus: intẽdo ꝙ hõ in ipſo ſufficit ſibijpſi abſq; alio magis q̃ in cæteris actibus virtutis. Etenim rebus neceſſarijs in vita ĩdiget ſapiẽs, ſicut indiget eis alius. & vl'iter virtutes oẽs in indigẽtia earũ vnæ ſunt, qñ prouideẽ oĩum iſtorũ ſufficientię. etenim caſtus indiget oĩbus, in qbus exerceat iuſtitiam. & ſimiliter caſtus indiget rebus, erga quas ſe habeat tẽperate. & ſimiliter fortis, & reliquæ ſimiliter virtutes opatiuę: intẽdo ꝙ oĩum earũ viſitator indiget aliquo altero. Sapiens aũt põt vti opinione & ſapiẽtia ſolus. & quanto fuerit pfectius ſapiẽs, erit potẽtior ad hoc. quãuis non dubiteẽ, cũ ſit melius agens, qñ fuerint ei adiutores ad hoc. verũtñ poſſibile eſt ei, vt agat actionẽ ſuã ſingularẽ. Et vt ſit in actiõe ſua ſufficiẽs, eſt diuerſo reliqs virtutibus: qm̃ oẽs indigẽt accipere in quod agãt, aut magis aut minus. et qñ fuerit hęc actio pfectioris ſufficientiæ cęteris actionibus, & pfectius ſufficiẽs eſt actus felicitatis: hic ergo actus, actus felicitatis eſt: intẽdo actũ ſapiẽtię & ſpeculatiõis. D. Et videẽ felicitas eſſe in cõflictu, eò ꝙ occupamur qdem ad cõfligendũ et pręliandũ, pp eſſe cũ ſalute & pace. D. Et vl'iter oibus de virtutibus regitiuis, quę ꝓportionanẽ opationibus ciuilibus vl'ibus gubernatiuis, vt ſunt bella, & reliqua, putaẽ ꝙ ſint pp aliud. particularia quidẽ ex ipſis videnẽ eſſe pp rẽ particularẽ, & vl'ia pp vl'em: vt ars bellandi. nullus. n. eligit bellari, vt ſit bellatio eius totaliter cauſa ſuſcitãdi bellũ aliud. oibus. n. modis crediẽ de eo qui per actũ ſuũ amicos inimicos reddit, donec inter ipſos fiat bellũ, quod fit ſm actũ ſuũ in fine malitiarũ: & ꝙ cõſequaẽ ipſum per hũc actũ ſuũ horror interfectionis, & dãnũ eius. Cũq; ſic ſit, eſt quidẽ occaſio bellãtis, vt lucreẽ ſibi delectationẽ, & ciuitati bona & honores, & vl'iter vt lucreẽ felicitatẽ ſibi & ciuibus. & manifeſtũ eſt ꝙ res in alijs actionibus ciuilibus eximijs præter artẽ bellãdi ſl'iter ſe habet: intendo ꝙ quęrunẽ pp aliud. Et cũ actiones ciuiles ſuperẽt reliquas opationes, quæ proportionanẽ virtutibus excellẽtia & quẽtitate, & ſint iſtæ occupatę pp aliud, & cõcupiſcant cõplementũ ab extra, neq; ſint electæ pp ſe, & ſit actus ĩtellectus diſtictus ab iſtis actiõibus honorificẽtia & nobilitate, cùm ſit actus eius vſus opinionis, & eſt honorabilior actuũ, & nõ appetit vt ſit ei cõplementũ aliud penitus per cõplementũ ſuijpſius, et ſit ei delectatio propria ſuperẽs cęteras delectatiões, & creſcat iſta delectatio cremẽto ſuarũ actionũ, & inueniaẽ in actione ſua ſufficientia, & qes ſm deſyderatũ ei modũ: & vl'iter tunc inueniẽ vniuerſitas rerũ, quę ꝓportionanẽ viris deſyderati ſtatus, & felicitatis. & patẽs eſt, ꝙ iſtæ res inueniuntur huic actui eidẽ. Cũ ſic ſit, eſt qdẽ iſte actus felicitas perfecta, qñ pręparatũ ei fuerit, vt inueniat ſpatiũ completũ ex vita hois. non. n. erit cõpletũ, niſi qñ inuẽtum fuerit ei ſpatiũ cõpletũ: & nõ ꝓportionaẽ felicitati aliquid non cõpletũ. Et vita, quæ eſt in hmõi actu, altior eſt q̃ vt proportioneẽ homini. nõ. n. eſt vita eius in hac diſpõne, ſm ꝙ vita hois, ſed ſm ꝙ in ea eſt res diuina. & hoc qdẽ eſt ſm mẽſurã ſeparationis iſtius partis aĩæ à cõpoſitione: intẽdo partẽ cui inueniẽ iſta actio, & diſtantia eius in hac intẽtione à cæteris potentijs, à qbus exiſtũt cæteræ virtutes: intendo qm̃ illæ cõpoſitę, iſta vero aut ſimplex, aut propinqua ſimplici eſt ſeparatio actus eius à cæteris virtutibus ſm menſurã, qua diſcretor ſimplex nobilior eſt cõpoſito. & vl'iter ſm menſurã honorificẽtię actus diuini in hoĩe ſup reliqua, q̃ ſunt in ipſo, eſt mẽſura honorificẽtiæ vitæ, quę ꝓportionaẽ cæteris potẽtijs. Et pp hoc eſt, ꝙ videmus vitã ꝓportionatã huic actui, qñ cõparaẽ vitæ ꝓportionatæ cæteris virtutibus, eſſe diuinã, & illã humanã. D. Oportet igiẽ ne ſit cura, et appetitus hoĩs, humana, q̃uis hõ ſit, ſicut mãdauerint mãdatores huius. neq; vt ſit appetitus eius appetitus mortalis, quãuis ipſe ſit mortalis: immo oportet vt efficiat ea ĩmortalia, ſm ꝙ poſſibile fuerit: & vt faciat oẽ qđ facit, quatenus vita viuat vigoroſiore, q̃ eſt in ipſo honoratiore. quãuis. n. hõ paruus ſit corpore & magnitudine, potẽtia tñ & honore ſuperat oĩa multũ: intẽdo per potentiã intellectũ. hæc. n. potentia dñatrix eſt ſup oĩa.

D. & cõueniens qdẽ eſt opinari ꝙ exiſtẽtia cuiuſcunq; hoĩs inquãtũ hõ, eſt p hãc ſubſtantiã, quę noĩatur intellectus, cũ ſit honoratius et melius quod eſt in eo: & vita ꝓportionata huic eſt vita ꝓportionata hoĩ. & incõueniẽs eſt, vt nõ eligat aliquis vitã ſuijpſius, ĩmo eligat vitã alterius. D. Et oportet vt nũc dicaẽ ẽt quod iã dictũ eſt prius, ꝙ proprium vnicuiq; aĩalium eſt vigoroſius, quod eſt in ipſo naturaliter, et delectabilius. Si ergo eſt ĩtellectus hoc modo in hoĩe, erit vita, quæ ꝓportionatur ei taliter in hoĩe: intẽdo delectabiliorem vitarum, et vigoroſiorẽ earum, cùm ſit hæc vita humana magis q̃ aliæ.

De felicitate actiua, & præcipuo munere operationis. Cap. VIII.

HÆc igiẽ ẽt feliciſſima eſt. Scđo vero loco ea q̃ ex alia virtute exiſtit: quippe cũ opationes q̃ ſm ipſam fiũt, humanę ſint. Iuſta enim & fortia & cætera ex alijs virtutibus erga nos mutuo agimus in commercijs, & vſibus, actiõibuſq; varijs, & ĩ affectibus, ſeruantes qđ decorũ vnicuiq; eſt. hęc aũt humana eſſe oĩa videnẽ. Nõnulla vero ẽt è corpoe videntur euenire: multãq; affinitatẽ cũ affectibus habere morũ virtus. Quin ẽt prudẽtia cũ morum virtute, atq; hæc cũ prudentia coniuncta eſt. ſiquidẽ prudentię principia ex virtutibus moralibus: rectitudo vero moraliũ virtutũ ex

prudentia exiſtit: at hæ connexæ cum affectibus ſunt, & circa compoſitum verſant. virtutes vero compoſiti humanæ ſunt. & vita igitur quæ ſecundum ipſas traducitur, & felicitas huiuſmodi erit. Mẽtis autem ſeparata eſt. de ipſa enim hoc tantummodo eſt dictum; nam exquiſite tractare maius eſt, quàm præſenti propoſito conueniat. Videtur vero vel parũ vel minus quàm moralis, externarum rerum apparatu indigere. neceſſarijs enim rebus vtriſq; eſt opus: atq; id ex æquo eſto; licet magis circa corpus, & quæ huiuſmodi ſunt, ciuilis laboret. parũ enim quid differret. Sed in operationibus longe diſtabit. liberali enim ad liberalia agenda, & iuſto ad retributiones faciendas pecunijs erit opus: quippe cũ obſcuræ voluntates ſint: ſimulentq; etiam illi, qui iuſti non ſunt, iuſte agere ſe velle. fortitudini itẽ potentia, ſi modo quippiam ex virtute exequi debet: & temperãti poteſtate opus erit. quo pacto enim aut talis aut alius quiſpiam eſſe manifeſtus poſſit? Sed quæri conſueuit, vtrum electio an actio magis propria virtutis ſit: cùm in vtriſq; conſiſtat virtus. vnde manifeſtum eſt in vtriſq; id futurũ, quod perfectum eſt. ad actiones autem exequendas multis eſt opus: & quò plures & meliores ſunt, eò pluribus. Contemplanti verò nulla huiuſmodi rerum ad operationẽ quidem indigentia eſt; quin ferè contemplationi eſſe impedimento conſueuerũt. quatenus tamen homo eſt, cùm pluribusq; vitã degit, ex virtute agere proponit. talibus igitur ad humane ſe gerendum indigebit. Nam perfectam felicitatem contemplatiuam quandam operationem eſſe, conſtare vel inde poſſet, quòd Deos maxime beatos, & felices eſſe exiſtimamus. Nam quales actiones attribuere eis debemus, iuſtas ne? ſed ridiculi ſanè viderentur, ſi commercia facerent, & depoſita redderẽt, atq; alia huiuſmodi inter ſe cõtraherent. Nunquid fortes? vt formidoloſa ſuſtineant periclitenturq; quia honeſtum ſit? An liberales? ſed cui dabunt? abſurdũ quippe, ſi etiam ipſis nummum, aut tale quippiã adeſſe dicamus. Nam ſi temperantes eſſe eos aſſeruerimus, quidnam eiuſmodi eſſent? quòd enim prauas cupiditates non habeant, moleſta atq; inuidioſa laus eſt. ſi demũ omnia percurramus, quæ ad actiones attinent, parua & indigna dijs eſſe videbuntur. At viuere Deos omnes exiſtimant: quare etiam operari. non enim vt de Endymione dicitur, dormire eos oportet. ei igitur qui viuit, & actione, & effectione item magis caret, præter contemplationem quid reſtat? Quare Dei operatio cum beatitudine excellat, cõtemplatiua erit: & ex humanis ea erit feliciſſima, quæ huic maxime eſt cognata. Argumento illud eſt, quòd cætera animalia quę tali operatione penitus carent, expertia felicitatis quoq; ſunt. Dijs enim beata tota vita eſt. hominibus autem eatenus, quatenus ſimilitudo quædam eiuſmodi operationis in ipſis ineſt. at cęterorum animalium nullum eſt felix, propterea quòd contemplationis particeps nullo modo eſt. Quouſq; igitur protenditur contemplatio, eouſq; etiam felicitas ſeſe extendit: & quibuſcũq; magis ineſt contemplatio, ijs magis quoq; ineſſe felicitatem conſtat; atq; illam quidem non ex accidenti, ſed ex ipſa contemplatione. ipſa.n. per ſeipſam eſt precioſa. Quare felicitas contemplatio quædam eſt. Opus erit autem & externa proſperitate homini nato. nõ enim ad contemplandum natura ex ſeſe ſufficit, ſed oportet, vt & corpus valeat, & alimentum, & cætera obſequia ſuppetant. Non tamen multis & magnis opus fore felici exiſtimandum eſt: etiam ſi abſq; externis bonis beatum quempiã eſſe non liceat. non enim in exuperatione ſufficientia cõſiſtit, neq; iudicium, neq; actio: quippe cùm fieri poſſit, vt qui etiam terræ & mari non imperat, honeſta agat. ex mediocribus ſiquidem rebus agere ex virtute vnuſquiſq; poſſet. Id quod cernere inde euidenter licet, quòd priuati homines non minus, immo etiã magis q̃ potentes, honeſta agere videntur. Satis igitur eſt, ſi tot facultates ſuppetant. felix enim erit vita eius, q̃ ex virtute operatur. Quin & Solõ felices recte fortaſſe definit: cũ inquit eos eſſe qui externis rebus mediocriter fuerũt inſtructi, & honeſtiſſima egerunt, vt exiſtimabat, modeſteq; vixerunt. fieri enim poteſt, vt mediocria poſſidentes ea agant, quæ oportet. Videtur etiam Anaxagoras felicem non diuitem neque potentem exiſtimaſſe: cùm dixit, ſibi non eſſe mirum futurum, ſi pleriſque, e vulgo abſurdus quiſpiam eſſe videatur: eos.n. externis rebus, quarum tantũmodo ſenſum habẽt, iudicare conſueuiſſe. Sapientũ igitur opiniones cũ rationibus conſentiũt. ac fidem quidẽ aliquam talia quoq; afferunt; ſed verum ipſum tñ in agẽdis rebus ex factis & vita iudicatur: in his enim præcipua vis conſiſtit. Quocirca ante dicta ita conſideranda ſunt, vt ad vitam & facta referantur: & ſi cùm factis conſentiũt, admittenda: ſin ab eis diſcrepant: verba ſunt exiſtimãda. At qui ex intellectu operatur, hũcq; excolit, atq; optime afficit: is eſſe Deo cariſſimus videtur. nam ſi aliquam humanarum rerum curam dij habent, ſicut videtur: conſen-

Dijs beata tota vita eſt. hominibus quatenus operationis ſimilitudo in ipſis ineſt.

Quis Deo cariſſimus.

taneum eſt ipſos re illa quę optima eſt, atq; ipſis maxime cognata, delectari, qui eſt intellectus: eosq; qui eam maxime amant, & honorant, remunerari. vtpote qui eorum quę ipſis ſunt amica, curam habeant, recteq; & honeſte agant. Hæc autem omnia ſapiẽti maxime ineſſe, obſcurum non eſt: is igitur eſt Deo cariſſimus: eundemq; eſſe etiam feliciſſimũ veriſimile eſt. Quare ita quoque efficitur, vt ſapiens maxime felix ſit.

ITem igitur illa quæ proportionaẽ huic virtuti, beata eſt valde. Quæ vero proportionatur virtuti aliĳ, beata eſt modo ſecundario: eò ꝙ actiones illarum virtutum humanæ ſunt, & actio iſtius diuina: prout diximus. Et ſunt quidem illæ humanę: eò ꝙ actiones iuſtę, & fortes, & cæteræ operationes, quibus vtimur in eo, quod eſt inter nos, ſm ꝙ ipſę ſunt virtutes in connegociationibus, & indigentĳs, & omnibus actionibus, & paſſionibus, conſeruant quod oportet conſeruari vnicuiq; ex rebus. apparet enim ꝙ omnia iſta ſunt humana. Et videtur de quibuſdã eorum, quod acciderat ex parte naturæ corporis, & ꝙ virtus moralis figuret paſſiones multum. Et ſunt quidem virtutes ex modo cõmenſurãdi actum. verbi gratia, qm̃ caſtitas inuenitur, quando prima eius fuerit prudentia: eò ꝙ ipſa quidem fit ſecundum menſuram prudentiæ. & quando antecedit prudentia, & paſſionibus numeratur inter compoſitas, & virtutes compoſitæ ſunt humanæ, & vita ſua & felicitas ſua ſimiliter. felicitas autem intellectus ſeparata eſt ab iſtis, intendo à paſſionibus. Dixit. Et dictio hæc de ipſa eſt cum hac quantitate. perſcrutatio enim de ipſa hic alterius propoſiti eſt. vult, vt æſtimo, quòd nõ eſt perſcrutatio de ipſa hic, pſcrutatio de natura ſubſtãtiæ eius: ſed eſt quidẽ perſcrutatio de ipſa, propterea ꝙ ipſa finis. Dixit. Et putatur fortaſſis ꝙ actio per intellectum indigeat acquiſitione diſpoſitionis moralis: verũtamen hoc ab extra eſt, neq; multa, neq; laborioſa. rebus vero neceſſarĳs ambæ indigerit: intendo virtutes figuratiuas, et virtutes ſpeculatiuas ĩdigentia ęquali. Et virtutes figuratiuę ciuiles laborioſę ſunt magis corporaliter q̃; ſpeculatiuæ. & virtutes figuratiuæ & ſpeculatiuæ diuerſitatem habẽt & in anima & in corpore paruam: intendo in eo ꝙ indigent ex anima & corpore. In actionibus vero multũ. virtutes nanq; figuratiuæ multis rebus indigent ab extrinſeco. vir enim liberalis opibus indiget ad agendas actiones liberalitatis. ſimiliter iuſtus ĩdiget in quo apparet actus iuſtitiæ: eò ꝙ voluntas iuſtitiæ non eſt manifeſta, neq; iuſtitia eſt in voluntate tantum: & illi, qui non ſunt iuſti, oſtẽtant quidem ſe eſſe iuſtos per operationes, propter hoc, ꝙ omnes vident ꝙ ſignum iuſtitiæ eſt operatio eius. & ſimiliter fortitudo indiget inſtrumẽtis animatis & inanimatis, & potentia per quã actiones ſuas agat. & ſimiliter caſtus indiget rebus, in quibus actio ſua mereatur dici caſtitas, quatenus fiat manifeſtũ an ſit caſtus, an nõ. cui enim nõ extiterint res, in qbus ſit caſtitas, neq; poteſt ſuper ipſas, huic non inueniuntur actiones caſtitatis. D. Et hic quærendum eſt an electio actionis eſt dignior, vt ſit virtus, aut actiones. ſi enim virtus ineſt electione tantum, non indiget virtuoſus iſtarũ rerũ, quæ ſunt extrinſecus: ſi vero in vtriſq;, tunc manifeſtum eſt, ꝙ indiget eis. At manifeſtũ eſt, ꝙ virtus aut eſt in vtriſq;, aut in actionibus. manifeſtum eſt enim ꝙ complementum in vtriſq; eſt: eſſe autem eius in actione indiget delectatiõe multa. Si vero fuerit in actionibus, ſicut declaratũ fuit in eo quod præterĳt, indiget cauſis ab extrinſeco: & quanto fuerint actiones plures & meliores, indigent ab extra rebus pluribus. Ille autem, qui vtitur intuitú ſpeculatiuo, nulla indiget iſtarum rerum ad actionem. imo poſſibile eſt vt dicaẽ ꝙ iſta impediunt vſum actus ſui proprĳ: intendo vſum cæterarum actionum virtutũ. D. ſi vero fuerit homo tantum, intendo nõ perfectus perfectione humana, & elegerit vt ſit vita eius cum multitudine, oportebit vt agat actiones virtutis, vt ſequatur modos viuendi hominum, & nõ indiget huiuſmodi actione perfecta. Dixit. Quòd autem beatitudo eſt actus quis opinatiuus apparebit ex iſto etiam: quoniã conceſſum eſt ꝙ Deus glorioſus, & angeli nobilioris ſunt ſtatus & felicitatis, quàm cętera entia. Vellem igitur ſcire quis actus attribuendus eſt eis ex actibus virtutum. Si enim attribuamus ei actum iuſtitiæ, deriſorium videbitur: cùm nõ ſit iuſtitia niſi apud eos, qui ſunt cõnegociatores, & cætera quæ ſimilantur eis. Et ſi attribuatur eis actus fortitudinis, oportet vt obuient rebus timoroſis & periculoſis, & in quibus eſt interitus. Et ſimiliter ſi attribuantur eis actiones liberalitatis, erunt eis numiſmata & pecuniæ. Et ſi attribuantur eis actiones caſtitatis, quid erit hoc niſi tranſmutatio eorum à laude ad vituperium? eò ꝙ non ſunt eis deſyderia praua. Et vniuerſaliter quando ſummatim collectæ fuerint actiones omnium virtutum, patebit quòd exiguæ ſunt, neq; dignę dici poſſunt de Deo & angelis. Veruntamen omnes vident, quoniã vitam habent, actũ igitur habent. non decet enim vt ſint dormientes. Dixit. vt quod fecit Endimion, quando negauit in eis eſſe vitam. cumq; ſint viui, nõ remanet eis ex actionibus conueniẽtibus ſibi plus quàm actus ſpeculandi intellectus. Et cùm ſic ſit, erit actus Dei & angelorum, quem agunt in excellentia ſuæ gloriæ ſpeculatio. & actus humanus cognatus huic eſt felicitas. Dixit. Et ſignum huius eſt, quòd nullus comparat cætera animalium ad felicitatem, quemadmodum hominem comparat ad eam, cùm priuata ſint huiuſmodi actu priuatione completa: intendo actum intellectus. Et propter hoc eſt vita completorum ex entibus deſyderatiſſimi ſtatus: intendo quando fuerint actiones ipſorum vt iſta actio. homines autem comparantur felicitati ſecundum menſuram, quæ in ipſis eſt de iſto actu. cætera vero animalia, quemadmodum diximus, nihil habent felicitatis: eò quòd non mutantur ſpeculatione in aliqua rerum, intendo nec in ſciẽtia, nec in operatione. Dixit. Ideoq; eſt felicitas amplius in illis, qui vtuntur ſpeculatione plus, & iſti ſunt felices non per modũ accidentalem, ſed per intuitum & ſpeculationem iſtam. eſt enim felicitas per ſe intellectualis valde. D. Cũq; iſtud formatum fuerit, erit felicitas intuitus quis. Attamẽ indiget felix, cùm ſit homo, bonitate ſtatus ab extra voluntarie. in natura enim non eſt ſufficientia omnis eius, quod vſui pertinet. indiget enim ſanitate corporis, & nutrimento, & cæteris neceſſarĳs & obſeqis. Dixit. Nõ tamen propter hoc arbitrandum, ꝙ dominus felicitatis indigeat rebus plurimis ab extrinſeco: eò quòd non põt eſſe deſyderabilis conſiſtentiæ abſq; bonis exterioribus. ſufficientia enim non eſt in honoribus, et nõ in opationibus. poſſibile enim eſt vt agat actiones bonas nobiles is, qui non eſt dominus terræ & maris. poteſt enim quis eſſe de inferioribus & agere actiones virtuoſas. & huiuſmodi patens eſt declaratio. Non putatur enim de inferioribus in poteſtate ꝙ minus agant de eo quòd oportet ex actionibus, quàm domini poteſtatum: inimo amplius operantur quàm aliĳ. Et in actionibus virtutis eſt ſufficientia felicitatis, quando inuentæ fuerint: eò quòd vita agentis ſecundum virtutem erit beata. D. Et fortaſſis bene dixit

Solon,

Solon, quādo iudicauit quòd beati ſunt illi, quibus prouiſum eſt ſufficienter ex rebus extrinſecis, & egerunt actiones bonas nobiles: quaſi vita ipſorum eis intimauerit quod competit ipſis. poſſibile nanque eſt vt agat, quod oportet is, qui poſſidet modicum. Dixit. Neq; enim Anaxagoras videtur reputaſſe felicem diuitem nec potentem, cùm dixit, non eſt mirandum de hoc, quod putauerunt plures inconueniens eſſe, quod dixerunt felicitatem non eſſe definiēdam per ea, quæ extrinſecus ſunt: cùm ipſi non ſenſerint niſi iſta tantum. Dixit. Et videtur quòd profeſſio ſapientum cōueniens ſit dictionibus eorum in iſtis rebus, & teſtificans eis in ſermonibus. nanque de iſtis rebus eſt quidem perſuaſio tantum in eo quod dictor aſſerit. veritas autem in operationibus eſt, & cognoſcitur quidem certitudo aſſertionis ex operationibus bonis in vita ſua: in iſtis nempe verax diſcernitur. Dixit. Conſyderandum igitur quod dictum eſt de iſtis rebus, & interpretandum per actiones dictoris in vita ſua. ſi enim conueniant dictis, recipiemus ea: ſi vero deſyderant, putatur de eis quod putatur de dicto non conueniente facto. Dixit. De eo autem qui agit per intellectum, & fuerit obſequium eius intellectui, & diſpoſitio eius diſpoſitio bona, videtur quòd ſit amans Deum valde. Et ſi quidem cura ſit Deo de hominibus, vt creditur, & vt debitum eſt: & ſit quidem Deus gaudens de eo, qui eſt melior, tunc gaudet de eo, qui nititur aſſimilari ei valde. & hic eſt intellectus, dignus eſt ergo vt benefaciat eis, qui amant ipſum plus, & vt honorificet eos, & viſitet ipſos: ſicut eſt diſpoſitio amici cum amico ſuo: & eò quòd actio eorum eſt actio nobilis ſana. Dixit. quòd autem omnes iſtæ res exiſtunt vtplurimum ſapienti, nō eſt ignotum neq; occultum valde. dignus ergo eſt vt ſapiens, cùm ſit ſecundum hanc diſpoſitionem, ſit beatus.

Qgomodo Deo cura ſit de hominib' ſm com. vi de.12. Met. com.37.

Peroratio operis. Cap. IX.

NVnquid igitur ſi de his & virtutibus, preterea etiam de amicitia & uoluptate ſatis figura dictum eſt, finem habere propoſitum hoc noſtrum eſt exiſtimādum? An quē admodum dicitur, in agendis rebus finis non eſt contemplari ſingula & cognoſcere, ſed agere: neque igitur in virtute ſatis eſt, ſi eam cognouerimus: ſed vt eam habeamus, ea'que vtamur, eſt enitendum: vel ſi quo alio modo boni efficimur. Nam ſi verba ad reddendos homines probos ſufficerent: multas ſanè & magnas mercedes, vt inquit Theognis, afferrent, oporteret'que ea comparare. ſed videntur quidem poſſe liberales adoleſcentes hortari atque incitare, mores'que eorum ex virtute ſibi obnoxios generoſos, ac vere honeſtatis ſtudioſos reddere. At pleroſque ad probitatem prouocare, non poſſe. non enim pudori, ſed timori obedire: neque abſtinere à malis ob dedecus, ſed ob pœnam conſueuerunt. nam cùm ex affectu viuant, proprias voluptates, atque ea ex quibus exiſtunt, perſequuntur: dolores'que oppoſitos fugiunt: eius autem quod honeſtum, & vere iucundum eſt, cùm id prorſus nō deguſtarint, ne notionem quidem vllam habent. Eos igitur qui tales ſunt, ad moderationem traducere quæ oratio poſſet? fieri enim nequit, aut facile non eſt, vt quæ ex diutino vſu moribus ſunt præoccupata, verbis amoueamus. ſed ſatis fortaſſe eſt, ſi quamuis omnia adſint, quibus probi effici videmur, euadere participes virtutis poſſimus. Fieri autem bonos alij natura, alij conſuetudine, alij doctrina exiſtimant. Ac quod ad naturam quidem attinet, in nobis non eſſe manifeſtum eſt, ſed ex quadam diuina cauſa, ijs qui re vera fortunati ſunt. oratio vero & doctrina videndum eſt nunquid non in omnibus vim habeat, ſed opus ſit, vt præcultus auditoris animus ſit, ad recte & gaudendum, & odio proſequendum, non ſecus ac terra, quę ſemen ſit nutritura. non enim audiret orationem dehortantem, neque intelligeret qui ex perturbatione viuit. qui autem ita affectus eſt, diſſuaderi qui poteſt? non enim omnino orationi, ſed vi cedere perturbatio videtur. Oportet igitur mores prius virtuti eſſe accōmodatos, vt & honeſtatem diligant, et abhorreant turpitudinem, Vt autem à pueritia quis inſtitutione recta ad virtutem inſtruatur, difficile eſt: niſi ſub talibus legibus fuerit educatus: nam temperanter, toleranter'que viuere pleriſque, & præſertim adoleſcentibus iucundum non eſt. quocirca eſt opus vt & educatio & ſtudia conſtituta legibus ſint: ita enim fiet, vt conſuetudine tractata moleſta eſſe deſinant. Non ſatis tamen fortaſſe eſt, ſi quando adoleſcentes ſunt homines, educationem rectam & curam conſequantur: ſed cùm in viros quoque adulti debeant ipſa hæc exercere, atque aſſueſcere: ad hæc etiam, & omnino ad omnem vitam opus legibus eſt. plerique enim neceſſitati potius quàm rationi: & mulctis quàm honeſtati obediunt. Quapropter ſunt, qui legiſlatores cenſeant inuitare ad virtutem ac prouocare homines honeſtatis cauſa debere: eò quòd probi ex conſuetudine præcipue obtemperaturi ſint: illis vero qui non parent, ſunt'que natura inertiores, caſtigationes & pœnas irrogare: qui autem inſanabiles ſunt, prorſus exterminare. probum enim & qui ad honeſtatem viuit, rationi eſſe obediturum: prauum autem voluptatem appetentem non ſecus ac iumentum dolore puniri. vnde etiam tales dolores exhiberi oportere inquiunt, qui voluptatibus quæ amantur, maxime aduerſentur. Quòd ſi quemadmodum dictum eſt, eum qui bonus futurus eſt, honeſte educatū eſſe, atq; aſſuetum oportet: deīde ita in honeſtis ſtudijs viuere, & neq; inuitum neque ſponte praua agere: id autem fieret, ſi ex intellectu quodam & recto ordine

vim habente vita traduceretur: paterna quidem iuſſio neque vim, neq; neceſſitatem habet: ſicque omnino viri vnius, niſi rex, aut talis aliquis ſit. at lex, cùm ex prudẽtia quadam et mente profecta oratio ſit, cogendi vim habet. Atque homines quidem qui appetionibus aduerſantur, etiam ſi recte id faciant, plerique odio proſequuntur. at lex cum probitatem iubet, odio non eſt. In ſola vero Lacedæmoniorum ciuitate cum paucis educationis & ſtudiorum habuiſſe curam legislator videtur: in pleriſque alijs neglecta hæc fuerunt: viuitq; vnuſquiſque ſicut vult, Cyclopum more, filijs dans iura ſuis & vxori. Præſtantiſſimum quidem eſt, vt curam publicam & rectam habeamus, atque id facere poſſimus: ſi tamen publice id negligatur: conuenire vnicuique videtur, vt liberis ſuis & amicis ad virtutem conducat, vel conducere ſaltem proponat. Maxime autem id poſſe facere videretur ex ijs quæ dicta ſunt, is qui ad leges ferendas idoneus euaſerit. per leges enim videlicet curæ publicæ, atque honeſtæ per honeſtas fieri conſueuerunt. Scriptæ ne ſint an non ſcriptę, intereſſe nihil videtur: neq; vnus ne an multi per eas inſtituantur. quemadmodum neque in muſica, & exercitatoria, cæteriſq; alijs ſtudijs. Sicut enim in ciuitatibus legum inſtituta & mores: ſic in domibus paternæ orationes, & mores valent. quin ob cognationem & beneficia etiam magis: quippe cùm affecti erga parentes iamdudum, atque obtemperantes natura ſint. Adde quod priuatæ educationes à publicis differunt: non ſecus atq; in medicina. cùm enim vniuerſaliter febricitanti inedia, & quies conferat: alicui tamen forte non ita conducit. & pugillandi artifex non omnibus fortaſſe eandem pugnam imponit. Vidẽturq; magis exacte abſolui ſingula ſi priuata cura adhibeatur. magis enim quod accommodatum ſibi eſt, vnuſquiſque conſequitur. Sed curam optime adhiberet quidem † ſingulis rebus & medicus & exercitationis magiſter, & vnuſquiſque alius, qui vniuerſale cognoſceret, quid omnibus aut talibus conducat: communium enim rerum ſcientiæ & dicuntur, et ſunt: nihil tamen fortaſſe vetat, quo minus vnius alicuius rei, licet ſcientia præditus non ſit, curam habere quiſpiam poſſit: qui modo quæ in vnaquaque re accidant, experientia diligẽter obſeruarit. Quemadmodum etiam medici nonnulli optimi eſſe ſibi ipſis videntur, qui alteri ferre opem nullam queunt. nec minus forſitan ei qui artifex & contemplatiuus effici vult, ad vniuerſale videtur eſſe procedendum, atque id quo modo fieri poſſit, cognoſcendum. de hoc enim ſcientias eſſe dictũ iam eſt. Ac fortaſſe ei qui vult ſiue multos, ſiue paucos diligentia ac ſtudio meliores reddere, vt ad legumlationem idoneus euadat, enitendum eſt: ſi legibus boni effici poſſumus. quamcunque enim & prius latam recte diſponere cuiuslibet non eſt: ſed ſi modo eſt cuiuſpiam, eſt ſcientis. ſicut in equeſtri arte, & reliquis quarum cura aliqua & prudentia eſt. Poſt hęc igitur conſiderãdum, vnde aut quomodo ad leges ferendas fieri idoneus quiſpiam poſſit. an ſicut in cęteris fit, ex ciuilibus? An non ſimile quid in ciuili & reliquis ſcientijs & facultatibus apparet. quippe cùm in cęteris ijdem facultates tradant qui ex eis operãtur: vt medici, & pictores. ciuiles autem res rhetores docere profiteantur, cùm tamen nemo ex ipſis eas agat, ſed illi tantum qui rempublicam gerunt. qui quidem facultate quadam potius & experientia, quàm intellectione id agunt. Nam neque ſcribere neque dicere de huiuſmodi rebus conſpiciuntur: cùm tamen fortaſſe id præclarius fuerit, quàm iudiciales & deliberatiuas orationes conficere. Neque ciuiles vel filios ſuos, vel aliquos alios reddere amicos videntur: id quod fuerat ſanè cõſentaneum, ſi modo potuiſſent. neq; enim ciuitatibus melius quicq̃ reliquiſſent: neq; vel ſibi vel cariſſimis quibuſq; adeſſe quicquã q̃ huiuſmodi facultatem maluiſſent. Non parũ tamen conferre experientia videtur: nõ enim ex ciuili conſuetudine magis ciuiles redderentur. vnde etiam fit, vt qui de ciuili facultate cognoſcere appetunt, ijs opus inſuper experientia ſit. At rhetores ij, qui hæc profitentur, valde procul abeſſe ab ea docenda videntur. neque enim omnino qualis nam ea ſit, & circa quæ verſetur, ſciunt. non enim eandem cum rhetorica, aut peiorẽ eam eſſe ſtatuerent: neq; legum inſtitutionem facilem eſſe exiſtimarent, cùm approbatas leges collegerit quiſpiam, poſſe inde optimas eligi aſſerẽtes: quaſi electio ea perſpicacitate non indigeat, & iudicare recte maximum non ſit. Non ſecus atq; in muſica euenit. periti nanq; in ſingulis opera recte iudicãt: & quibus, aut quo modo perficiantur, quæ debent: qualia item qualibus conſonent, cognoſcere conſueuerunt. imperitis vero ſatis eſt, ſi bene ne, an male factum opus ſit, eos non lateat. ſicut in pictura. Leges enim ciuilibus operib⁹ ſimiles ſunt. Quo modo igitur ex his ad legumlationem idoneus euadere, aut optimas quaſque iudicare quiſpiam poſſet? Nam neq; ex ſcriptis ad medendum idonei fieri videntur: cùm tamen in his non ſolum curationes, ſed quo modo etiam

† a.l. vniuerſalibus.

&

& ſanari queant homines, & curatio adhibenda ſit vniuſcuiuſque habitu diſtincto, tradere conentur. quæ ſane ſicut expertis conducunt, ita inſcientibus inutilia ſunt. Fortaſſe igitur legum quoque & rerum publicarum collectiones ijs qui contemplari poſſunt, & iudicare quidnam recte, aut cõtra ſeſe habeat, aut qualia qualibus conueniant, vtiles eſſent. at qui ſine habitu talia pertractant, ijs iudicare quidem recte non licet, niſi fortuito. perſpicaciores tamen ad ea forſitan efficerẽtur. Cùm itaque antiquiores negocium de legumlatione imperueſtigatum prætermiſerint: melius fortaſſe eſt, vt nos ipſi id conſideremus: atque omnino de republica: vt pro viribus philoſophia quæ ad humanas res ſpectat, perficiatur. Quocirca primum ſiquid à veteribus recte dictum eſt, id conabimur recenſere: deinde ex collectis rebus publicis, quænam ſint ea conſiderabimus, quæ ciuitates, & ſingulas reſpublicas & corrumpunt & conſeruant, quaſq; ob cauſas aliæ bene, aliæ econtrario adminiſtrentur. His enim conſideratis quęnam optima reſpublica ſit, & quo modo vnaquæque inſtituta, quibusq; legibus & moribus vtens: magis peſpicere poterimus. Sumpto igitur hinc initio dicamus.

DIxit. An igitur in eo quod dictum eſt de felicitate in hoc libro, & de virtutibus, & de amicitia ſufficientia eſt in hoc quòd ſciatur tantum, aut non? arbitrandum eſt enim, quòd oportet vt ſint comprehenſa nobis per terminos & deſcriptiones, & vſitata. Nam, vt dicitur non ſufficit in eo, cuius natura eſt vt agatur, ſcire tantum abſq; vſu: non eſt ergo in ſcientia virtutis ſufficientia: immo ſtudẽdum eſt eius cognitioni, vt conandum vſitationi ipſius, & vſitationi rerum alienarum, vt efficiamur boni per modũ aliquem ex modis bonitatum, ſi non eſt in ſermonibus ſufficiẽtia in virtute. Dixit. Et propter hoc recte dictum fuit, quòd indigetur acceptione iurationis multę & ſecuritatis magis motæ per ipſam in adeptione ipſius, ſicut d. Theognis. & Theognis dicit, & patẽs eſt, quòd notitia virtutum potẽs eſt mouere in adeptione earũ eos, qui liberi ſunt ex adoleſcentibus, & excitare ſecundum ęqualitatem omnem, qui nobilis eſt generis, et amat bonum ſecundum veritatem. Plures autem non poteſt expaueſcere, vt moueantur ad bonum: eò quòd ipſi non ducuntur ad bonum verecundia, ſed metu & pauore: neq; prohibentur à malis propter earum turpitudinem, ſed propter pœnarum ſuſpitionem. Cùm enim ſecundum paſſiones viuant, requirunt delectationes ſui ipſius, & res per quas fiunt delectationes, & fugiunt à triſtitijs oppoſitis delectationibus: bonum vero, quod eſt bonum ſecundum veritatem, neque cogitatum eſt apud eos, quanto magis neque operatum, cùm non guſtauerint ipſum. Quis igitur ſermo mouebit iſtos, & permutabit eos à ſtatu ſuo? Impoſſibile enim eſt, aut non facile mutare per ſermonem eum, qui iam induratus eſt i moribus antiquis tempore longo. Dixit. & fortaſſis amabimus acquieſcere virtutes, quando fuerint nobis vniuerſæ res, quas videmus eſſe bonas. Dixit. Et quidam hominum putantur eſſe boni per naturam, & quidam per doctrinam. Et patet quoniam quod de hoc eſt per naturam non eſt à nobis: ſed eſt per gratiam quandam diuinam illis, quorum fortuna bona & veraciter. ſermo autem & doctrina non eſt efficax ad faciẽdum virtutem in omnibus: ſed oportet vt ſit anima, quę vtitur ſermone in virtute iam vſitata, & aſſueta bono, & imbuta, creſcendo in vſu boni, in amore recti, & in odio contrarij eius: ſicut amat ſeges terram, quę nutrit eam. nam illi, qui viuunt ſecundum paſſiones beſtiales, non audiunt ſermonem conuertentem eos ab aliquo, neq; intelligunt ipſum. qui ergo fuerit in hoc ſtatu, qualiter eſt poſſibile vt permutetur eius conſcientia? & vniuerſaliter oportet ne putetur quòd iſti morbi morales reduci poſſint cogendo per ſermonem. Dixit. Et oportet vt ſit mos ante virtutem: intendo ante actiones virtutis, et vt ſit prius, et vt ſit ex more ſuo amor pulchri, & odium turpis. Dixit. Vt autem inueniatur virtus ſana ex vita pueri difficile eſt, niſi fuerit enutritus ſecundum legem nobilem: eò quòd qui non creuerit ſecundum legem nobilem vtitur caſtitate per modum continentiæ, & vſus caſtitatis per modum continentiæ eſt indelectabilis apud plures. Dixit. Ideoq; oportet vt metiamur diætam puerorum, & actus eorum per leges. ipſi enim quando creuerint ſecundum eas, nõ erunt eis contriſtabiles propter aſſuetudinem earum. D. Et fortaſſis non erit in regimine dię tę puerorum & recta gubernatione eorum quamdiu durauerint in pueritia ſufficientia: ſed oportet etiam quòd, quando peruenerint ad terminum virorum, vtantur ea & aſſueſcant eam. & indigent in hoc etiam legibus. & etiam indigent legibus in tota vita: plures enim ducuntur neceſſitate & coactione plus quàm ſermone, & malo plus quàm bono. Et propter hoc vident quidam homines, quòd oportet vt legislatores conſtringant homines ad recipiendum virtutem: & vt hoc ponant pro lege non propter ſuos tantum, ſed & propter eos, qui ſeruis ſimilantur in natura ſua, cùm obediant quidem legibus per ſermonem viri emeriti, in quibus iam præceſſit conſuetudo, & adoptauerunt animas ſuas. & propter hoc vident, quòd oportet vt ponant modos penarum, & vltionis in eum, qui non obedit, & eſt peruerſæ naturæ. Qui vero irrectificabilis eſt tollatur de medio. nam aptitudinem habẽti & idoneitatẽ qui amat bonum perſuadetur per ſermonem. malus enim concupiſcens delectationes oportet vt affligatur tormẽtis, quaſi beſtia, ideoque dixerunt, quòd expedit, vt imponantur penę contrariantes delectationibus amatis: intendo vt ponatur cuilibet delectationi triſtitia, quę ſit tanquam contrarians ei naturaliter. Dixit. Quemadmodum autem dictum eſt, oportet qui vult fieri bonus, vt vtatur eo, quod pertinet bonitati: & vt nõ faciat malum, neq; voluntate ſua, neque abſque ſua voluntate: & hoc quidem fit illis, qui inhabitant ciuitates ſani intellectus, & quas ordinat vir ſtrenuus. & non inuenitur iſtud in ciuitatibus, niſi ex parte mandatoris ſtrenui cogẽtis eos ad hoc. non inuenitur autem potẽtia coactiua ad huiuſmodi in mandato viri vnius, niſi ſit rex tãquam rex abſolutus: intendo virtuoſum bonum. lex autem habens potentiam coactiuam, quando fuerit ſermo procedens à ſcientia & intellectu. Dixit. Et habentes legem, inimicantur eis qui contrariantur ipſis in actionibus: & ſi ſint actiones eorum ſanę. attamen lex non eſt grauis, quoniam ordinat quod oportet. Dixit. Et putatur de legislatore in ciuitate lacedæmonia tantum, quòd prę mandauit adhiberi diligentiam circa diætam & modum viuendi in rebus paucis: in pluribus vero ciuitatibus iam perijt conſyderatio in huiuſmodi rebus. et propter hoc viuit quilibet hominum ad libitum & voluntatem ſuam cum filijs & vxore in ſemetipſo, ſicut vixit

prout

prout libuit eũ filijs & uxore. ſed uult ut ęſtimo, uirum famoſum apud ipſos, per hoc quòd accidit ei de libito uiuendi malitia ſtatus cum uxore & filijs. & hoc quod dixit, eſt res manifeſta ualde in ciuitatibus, quæ ſunt ſuper faciem terræ in hoc tempore. Dixit. Et melius eſt quòd ex regimine in iſtis rebus eſt prouiſio communis ſana, quam poſſibile eſt eſſe in uſu. &, quando fuerit regimē iſtud uniuerſitatis, oportet ꝙ ſit ſm ꝙ curat quælibet ex ipſis, et cupit circa filios et amicos ſm ęqualitatē, & ut ſtudeatur uirtuti ab oībus eis, & ut eligant eā. Et maxime poteſt iſtud qui ſciuerit quod dictum eſt in hoc libro, qñ factus fuerit lator legũ. prouiſio enim cōmunis ciuitatibus eſt quidem per leges, & viri quidem idonei fiunt virtuoſi per leges nobiles, ſiue ſint ſcriptæ, aut non ſcriptæ. Forſitan enim in hoc non eſt diuerſitas, intendo in genere, & natura, in eo per quod inſtruitur unus ſingularis & uniuerſitas: ut quod accidit in arte muſica et in cęteris operationibus: intendo quòd per quod inſtruitur unus, per hòc inſtruitur et uniuerſitas. Et propter hoc ſunt res legales, & conſuetudines habētes uim in ciuitatibus, quaſi uim ſermonum & conſuetudinum patrum in domibus: immo ualidiores ſunt in ciuitatibus & utiliores, eò quòd generaliores. Dixit. Inſtructio uero particularis & communis ciuilis etiam habent adinuicem diuerſitatem: ut quod accidit in arte medicinæ, & in cæteris artibus operatiuis, & quod dicitur in medicina, quòd dimiſſio nutrimēti & quies, intendo priuationem exercitij, competunt febricitantibus: fortaſſis tamen quibuſdam non conuenit. & ſimiliter in epilepticis fortaſſis non competit omnibus cura unà. Et dignius eſt putari quòd particulare exquiſitum eſt certitudinaliter, quando fuerit regimen & prouiſio propria ſingulis hominũ: intendo vt memoria habeatur cuiuslibet hominis, & prouideatur ei per ſibi proprium, ſecũdum quòd tale indiuiduum ſignatum. ueruntamen vnumquenque regit regimine decenti & bono, & viſitat viſitatione propria in medicina, & in reliquis artibus actiuis ille, apud quem fuerit ex illa arte commune vniuerſale, intendo quod pertinet vniuerſo. Et vniuerſaliter melius eſt regimen regimine illius, apud quem eſt quod pertinet particularibus tantum, eò quòd ſcientiæ ſunt quid rei vniuerſalis, & iſtę artes ſunt artes actiuæ à ſcientia: niſi quòd forſan non prohibetur, ꝙ regat homo regimine bono indiuidua multa, quando iam certificatum fuerit quod conuenit per experientiam tantum, ſicut accidit hoc in arte medicinę. Putāt ergo multi medicorum, qui ſunt cum hac diſpoſitione, ꝙ bene & certe operātur in ſeipſos, & nō poſſunt in alijs perficere quicquam propter ignorantiā eorum naturæ communis. & propter hoc videtur, ꝙ oportet eũ, qui vult eſſe magiſter, & artifex perfectus in huiuſmodi artibus actiuis, vt habeat ſcientiam rei vniuerſalis non minus quàm ſcientiam particularis, vt ſit ſcientia eius rei vniuerſalis in tali arte ſecundum mēſuram poſſibilē in ea. Et ex quo neceſſarium eſt ei, qui vult efficere per regimen & gubernationē aliquos meliores quàm ſint ſiue multos, ſiue paucos, vt ſit lator legum: cùm per legem quidem bonum faciamus. & tunc manifeſtum eſt, ꝙ non eſt potens vnuſquiſq; vt ponat ex ipſis poſitionem bonam, neq; ſi ſit vir experientiæ tantum, ſed ſi fuerit aliquis, erit ille, qui ſcit vniuerſale, ſicut ſe habet res in medicina, & in cęteris magiſterijs, in quibus eſt vſitatio, rectificatio ab intellectu & ſcientia. Dixit. Cùmq; ſic ſit, oportet vt perſcrutemur poſt hunc ſermonem ex quo magiſterio poſſibile eſt homini vt ſit lator legum, & qualiter erit hoc. Et eſt manifeſtum ꝙ erit quidem hoc per notitiam rerum ciuilium, quæ ſunt ſubiectum eius in quo ſpeculatur, ſicut proportionantur cęterę artes, & potētiæ ſubiecto proprio eius. ideoq; putatur ſcientia hæc pars eſſe artis ciuilis: quamuis non appareat ex eo, quod inuenitur in ciuitatibus, quòd res in poſitione legum ſimiliter rei in cæteris ſcientijs, & potentijs. in cæteris nanq; potentijs, & artibus patet ꝙ illi, qui ſciunt, ſunt qui agunt per eas, vt medici & ſcriptores. Dixit. illi autem, qui profitētur ſapientiam rerum ciuilium, nō poſſunt docere eam, neque quilibet potens ad agendum eas: immo putatur, quòd illi, qui exercent vitam ciuilem, faciunt hoc per potentiam quandam aliam à ſcientia. Dixit. & ſunt digniores vt faciant hoc per experientiam, quàm vt faciant ipſum per ſcientiam & artem. non enim videtur quòd ipſi ſcribant in hoc quicquam, neq; roborent in hoc ratiocinationem. Dixit. Forſan poſitio ſermonũ in iſtis rebus artificialior eſt quàm quod conſueuerūt Antiqui de poſitione ſermonum contendendi in iudicio & difficilium. & neceſſarium fuerat eis componere ſermones ciuiles, cùm reputarent ſe potentes ad hoc, & cum in hoc fuiſſet ſanatio ipſorummet, atq; aliorum ex amicis. etenim ipſi ſi feciſſent hoc, non poterāt dimiſiſſe ciuitatibus aliquid penitus loco ſui poſt mortem melius hoc magiſterio ſibi, & amicis etiam. Dixit. Neq; putandum quòd poſſe experientiæ in inuētione legum, modicum ſit. nam tunc non eſſet poſſibile vt aliquis iſtorum eſſet lator legum: intendit eos qui erant tempore ſuo. nam qui ex ipſis factus eſt lator legum, factus eſt quidem ex parte experientiæ: intendo quòd expertus fuit ipſe & alij, ſicut ſe habet in medicina experimentali. ideo neceſſe eſt illis, qui cupiunt regere ciuitates, vt ad minus habeant experientiam. Dixit. Illi autem, qui profitentur artem condendi leges ex illis qui iactant ſe eſſe ſapientes in eis, ſunt longe ab hoc valde. neque enim ſciunt vniuerſaliter, quæ ſit hæc ars, & in qua rē ſit. & cum ignorantia eorum de hoc putauerunt quidā quòd hæc ars & rhetorica ſit res vna, ſed putauerunt hanc eſſe deteriorem rhetorica, & putauerunt quòd cōdere leges leue quid eſt ei, qui vult aggregare ex ipſis, in quo profecit. Non eſt autem vt opinati ſunt. etenim electio actus nobilis in vnaquaque artium non fit niſi per duas res: vna quarum eſt ſcientia cognitionis illius rei, & altera experientia. Scientia nanque eſt, per quam inuenitur actio, & experientia per quam dirigitur vel probatur, ſicut ſe habet in arte muſica, & arte medicina, & cæteris ex artibus actiuis. & domini experientiarum, per quos perficitur in hoc ſecundum perfectionem, ſunt illi qui iudicāt ſane de operationibus per experientias, & ſciunt cum hoc per quam rem erunt, & qualiter, & quę res cui rei conuenit. qui vero nō habent experientiam de aliquo, & habent notitiam naturæ eius, occultatur ab eis, ſi eſt ex actione bona in fine, aut mala. Dixit. Et vniuerſaliter conditor legum ſimilatur potentijs ciuilibus. Qualiter igitur erit is, apud quem non eſt ſcientia iſtius artis conditor legum: aut quomodo iudicabit de nobili earum aut de ignobili? Non enim erit poſſibile hoc, niſi fuerit de hoc perſcrutatio, & ſpeculatio, & ponatur in membranis librorum; & dicant in ea non quæ ſunt res, quæ ſe habēt in ea habitudine curationum in artę medicinæ: immo qualiter fiat curatio, donec habeatur ſanitas, & diſtinguantur hoc, donec perueniant ad finem in vnoquoque hominum. & de huius notitiæ domino putatur, ꝙ ipſe proficiat per experientiam. qui vero non habuerit hanc notitiam, non proficiet per experientiam. Et cùm ſic ſit, erunt conuenientes valde, poſitio legum, & aggregatio fororum ciuilium eis, qui poſſunt vti conſyderatione et iudicio ſano de bono, et eius contrario. & per hoc facile erit eis ſcire quid cuiq; conueniat: intēdo quæ lex cui aggregationi, et ſimiliter in ſingulis partibus aggregationũ. Dixit. Si autem incipiant in poſitione legum

Neceſſe eſt illis, qui cupiunt regere ciuitates, vt adminus habeant experientiam.

Electio actꝰ nobilis ĩ vnaquaq; artiũ non fit, niſi ꝑ duas res, ſ. per ſcientiam, et experientiam.

abſq;

abſq; habitu ſcientiali, non erit poſſibile eis iudicare iudicium rectum bonum, niſi ſit conditor naturæ excellentis, & forſitan erit actio habentis excellentem naturam conuenientior, quando fuerit ab habitu artificiali. Dixit. Et cùm iam dimiſerit Antiqui perſcrutationem & inquiſitionem de poſitione legum, tunc fortaſſis erit melior conſyderatio in hac conſyderatione in ciuitate per modum vniuerſalem. Et quoniam propoſitum noſtrum eſt perfectio ſpeculationis ſecundum menſuram poſſe Philoſophiæ in rebus humanis, tunc conabimur primitus perſcrutari de omni parte nobili bona legum quod dixerunt antiqui de hoc, intendo de regimine ciuitatum: deinde videbimus de modis viuendi inuẽtis, quis eorum corrumpit quaſdam ciuitates & rectificat quaſdam, & quis eorum rectificat omnem: intendit ex ciuitatibus quatuor ſimplicibus aut quinq;, et propter quam cauſam efficitur vna quarundam ciuitatum bona, & quarundam econtrario. Quando ergo conſyderatum fuerit ĩ his, forſan ſcietur magis quæ vita melior & qualiter ponitur vnaquæq;, & propter quid ſimilantur leges in vſu earum conſuetudinibus. Incipiamus ergo, & dicamus.

Et hic explicit ſermo in hac parte huius ſcientiæ: & eſt ea quæ habet ſe in ſciẽtia ciuili habitudine notitiæ, quid eſt ſanitas & ægritudo in arte medicinæ: & illa, quam ꝓmiſit, eſt pars quæ habet ſe ĩ hac ſcĩa habitudine effectiuæ ſanitatis & deſtructiuę ægritudinis in medicina: & eſt in libro eius, qui noĩatur liber de regimine vitæ, & nondum peruenit ad nos, qui ſumus in hac inſula: quemadmodum non peruenerant ad nos primitus de iſto libro, niſi primi quatuor tractatus, donec perduxit eum ad nos amicus noſter vir nobilis dominus Omar filius Martini, rogatu amicorum ſuorũ. et Deus retribuat ei pro nobis regratiationẽ completã. Et fortaſſis erit aliquis amicorum, qui adducat librum, in quo eſt complementum huius ſcientiæ, ſi Deus voluerit. Apparet autem ex ſermone Abyn arrim Alfarabij, quod inuentus eſt in illis villis. Si vero hoc non contigerit, et Deus cõtulerit inducias vitę, ꝑſcrutabimur de hac intentione iuxta menſuram noſtri poſſe. Nam ex ſermone Philoſophi apparet in hoc loco, ꝙ quod eſt in libro Platonis de regimine vitæ, incompletum eſt. & videtur ꝙ ſic ſe habeat res in ſeipſa. nam in illo libro perſcrutatur Plato duobus modis hominum tantũ, & ſunt cõſeruatores & ſapientes. deinde oſtendit qũo permutantur ciuitates ſimplices ad ſe inuicẽ. Sed perſcrutatio artificialis exigit vt rememorentur leges, & ſoti communes ciuitatibus ſimplicibus; deinde rememoretur poſt hoc, quod appropriatur ſingulis ciuitatibus ex eis, intendo quod appropriatur aggregationi nobili honorabili, et alijs aggregationibus. Et ſimiliter rememoretur quod impedit vniuerſas aggregationes, & quod impedit modo ſingulos ex ipſis: & inquirãtur exẽpla huius in vita inuenta in illo tempore. et hoc eſt illud, ad quod innuit Ariſt. hic, & eſt res, quę non completur in libris Plato. Qualiter igitur d. Albubekrim filius aurificis ꝙ locutio de aggregatione nobili iam expedita erat in libro Platonis: & ꝙ loqui de eo in quo iam locutum eſt, dummodo inueniatur, eſt ſuperfluitas, aut ignorantia, aut malitia. veruntamen nõ peruenerat ad ipſum complementum iſtorum tractatuum. Et ego quidem expleui determinationẽ iſtorum tractatuum quarto die Iouis mẽſis, qui Arabice dicitur Ducadatim anno Arabum. D. lxxij. Et grates Deo multę de hoc. D. tranſlator. Et ego compleui eius tranſlationem ex Arabico in Latinum tertio die iouis menſis Iunij, anno ab incarnatione Domini. M cclx. apud vrbem Toletanã, in capella ſanctę trinitatis. vnde ſit benedictum nomen Domini, qui eſt trinus & vnus.

Librorum Decem Moralium Nicomachiorũ finis.

Etſi ad hos Moralium Nicomachiorũ libros, ex Ariſto. uerbis, Politicorũ libri ſubſequãtur: quia tamen & alij ſub eius nomine libri de moribus pertractantes inueniũtur; ideo eos omnes, ne materierum fieret interruptio, ante illos de Repub. collocaſſe opportunum uiſum eſt.

GEORGIVS VALLA PLACENTINVS CLARISSIMO EQVITI aurato, & vtroq; iure conſulto Iuſto Leliano, Iuſto, Senatori, Veronenſi S. D. æternam.

NOmen Iuſte tuũ ſingulare, lenitas pręcipua tuę erga me beneuolentię, crebro abs te repetita memoria, mei in te mutui amoris pignus, aliquid ſibi certe viſa eſt depoſcere. Et proĩde volutãti id animo mihi, nihil quod tibi gratius, nec quod à me poſſet exhiberi, ſuccurrit antiquius, quàm vt diductis ac iam pateſactis ad amicitiam noſtrã foribus, magnis Ethicis Ariſtotelis animi in ipſa noſtri arctius reuincti tenerẽtur. Siquidem ei quẽ magno amore proſequerer, quiq; magnus ampliſſimo virtutũ exurgeret faſtigio, cui mediocria ne dum parua ſordeſcere viderẽtur, magna profecto mittenda iure cenſuimus. Cum porro Ethica nihil niſi de ęquo & bonoediſſerant, hoc eſt in medijs iuſtitię verſentur penetralibus: vbi gentium, quò ve in loco ſedem potuere ſibi firmiorem conſtantioremq; vendicare, ꝙ apud eum qui gereret, qui nomine proprio diceretur Iuſtus, qui re ipſa iuſtus atq; adeo optimus haberetur. Proinde cum nec Ariſtoteles apud quenquam alium magis de iuſto optet diſputare, nec opus de ęquo & bono vſquam malit eſſe, ꝙ apud tam multipliciter iuſtũ, in ea confirmatus eſt animus noſter ſentẽtia, vt tibi potiſſimum magna iſta Ethica cenſuerit deſtinanda. Hęc nimirum cum nuper explicari à me poſcerentur, hęſitauimus parum modo, quod compertum haberemus, tentaſſe neſcio quem ipſa iampridem latina facere: Eum cum exploratum habuiſſemus, nec gręca nec noſtra noniſſe, mali interpretis more verbũ verbo reddere ſtuduiſſe, at ſenſus Ariſtotelicos, quod fieri neceſſe fuit, multa obruiſſe caligine, cumq; noſtra peregrinis reſpondentia verba ignoraſſe, Gręcis abutendo, aliam adhuc legẽtibus nubem non exiguã offudiſſe, deniq; Barbaris ruſticisq; dictionibus opus totũ confudiſſe, vt non tam tradidiſſe vobis Ariſto. ꝙ plane iugulaſſe videatur. adeo vt omnes ab eius auerterit lectione: cũ alioquin ſit eiuſmodi opuſculũ mirifica quadã grauitate, nec minus acumine refertũ, vt vel doctiſſimum quenq; ad ſeſe potuerit allectare. Ipſum itaq; in ſitu & ſqualore hactenus iacuiſſe dolentes, in hominum conſpectũ adducendũ eſſe putauimus, ſi non qbus meritus fuerat pallij prodire amictũ, nõ tñ, vt remur, ſordidiſſimis. Ideo aũt id, quo multorũ ex tuo hoſpitio aliorũ, ne dũ tuo, nõ minus liberali ac ſapiẽti ꝙ iucũdo frueretur colloquio. Nec ipſum pœnituerit Ariſt. in ea hoſpitiũ nactũ eſſe ciuitate, vnde olim latino eloquio tanq; ſaluberrimę effulſerint ſtellę, vt Catullus, vt Victruuius, vt Plinius, ita plerią; alii noſtra quoq; ętate, Domitius Calderinus, iam functus vita. At viui Benedictus; qui iampridẽ Venetiis rhetor inſignis, Alexãder Benedictus eloquio & doctrina medicus, primas tenẽs, vt multis quoq; aliis floret Verona ingeniis. Nec pręterea pœniteat tantũ philoſophũ in iſta clariſſima ciuitate hoſpitẽ acceptũ eſſe Iuſtorũ domo, quę nobilitate antiqua illuſtris, operibus lautiſſima, dignitate florens, & virtutũ culmine oĩbus conſpicua, poſtremo penes Iuſtum, qui in ea ſplendida familia, tanquã iubar doctrina eminet, ſenatoria grauitate renitet, prudentia ſapiens, iuſtitia integer, cunctis virtutibus clarior ꝙ vllis verbis explicari poſſe videatur. Tu pariter, iuſte mi optime, hũc philoſophũ, vt ſoles doctos omnes, ita amplectere, loquentemq; audias, vt tuo hoſpitio tuoq; colloquio, ſicut fore non dubito, prędicet nihil benignius, nihil humanius: & vbi quę loquatur accuratius, intentiusq; auſcultetur, eſſe nuſpiã. Ego autem, vt ſe mihi cõcredidit, ita ipſum tibi cõmitto, commendoq;.

ARISTOTELIS STAGIRITAE,

PERIPATETICORVM PRINCIPIS MAGNORVM MORALIVM LIBER PRIMVS,

Georgio Valla Placentino interprete.

SVMMA LIBRI.

De bono. De uirtute in genere. De ultroneo, ac alijs, quæ ad ipſum ſpectãt. De uirtutũ ſpeciebus. De ueritate, ac ijs, quibus ipſam coniectamus.

De uirtute agendum eſſe: & antiquorum de ea aſſeruntur opiniones. Cap. I.

QVoniam de pertinentibus ad mores dicere cõſtituimus, primum cuiuſnam rei pars ſit mos, ducimus conſiderandum. Vt igitur paucis abſoluam, non rei aliꝰ videtur pars eſſe, quàm ciuilis. Atqui ciuilibus in rebus citra quempiam qualem eſſe, effici nihil poteſt. qualem inquam, vt ſtudioſum eſſe, ac probum. ſtudioſum porro eſſe, idem quòd virtutes habere. Quòd ſi quiſpiam ciuilibus in rebus ſolers eſſe debeat, eundem moris ſtudioſum eſſe oportet. Apparet itaq; rei ciuilis, omne negocium quod circa mores eſt, partem eſſe atque principium: vt in totum iure mihi videatur habere appellationem negotium atque tractatio, non moralem, ſed ciuilem. Expedit itaq; (vt eſt videre) de virtute primum dicere, & quid ſit, & ex quibus conſtet. nec enim ferè vtile fuerit virtutẽ quidem noſſe, vt vero ſit, ac ex quibus, negligere. quandoquidem ex quibus ſit coniectare: nedum vt norimus quid ſit, conſiderandũ. ſimul enim noſſe volumus, ac huiuſmodi nos eſſe. At nequaquam facere poterimus, niſi ex quibus, & quomodo ſit percalluerimus. Scire igitur quid ſit virtus, neceſſe eſt. ſiquidem & ex quibus ſit, & quomodo, ſcitu haudquaquam facile eſt ignoranti quid ſit, quemadmodum in ſcientijs. Verum ne latere quidem nos oportet, ſi qui de his prius diſſeruere. Primum igitur Pythagoras de virtute dicere aggreſſus eſt, quanquàm non recte. virtutes ſiquidem ad numeros referendo, ſuam virtutum non fecit inſpectionem. nec enim iuſtitia eſt numerus pariter par. Cui ſuccedens Socrates de hac re melius pleraque diſſeruit: ſed ne ipſe quidem recte. quoniam virtutes ſcientias efficiebat: quod fieri nullo modo poteſt. Cunctæ ſiquidem ſcientię cum ratione: atqui ratio in ſolo animæ gignitur intellectu: quocirca virtutes omnes, in animæ parte rationali efficiantur, neceſſe eſt. Euenit itaque, vt qui virtutes ſcientias faciat, irrationalem animæ partem extinguat. quod faciendo, affectum ac morem perimat. Quamobrem non recte hoc modo virtutes amplexus eſt. Poſtea demum Plato animam in partem quæ teneret rationem, et in eam quę eſſet rationis expers, recte diſtribuit: reddiditq; ſuas vtriq; virtutes: quatenus hæc, probe: reliqua vero neutiquã recte. quandoquidem virtutem cum tractatione quę de bono per ſe eſſet, admiſcuit: non equidem recte, quia non peculiare, & ſuum. neq; enim de eo quod eſt, ac de vero differentem, de virtute dicere oportuit: illi ſiquidem nihil eſt cum hoc commune. Tanta igitur illi, & hoc modo amplexi ſunt.

De bono in communi. Cap. II.

DEinceps ergo nobis cõiectãdũ, qd nam de his dicẽdũ fuerit. Intuendũ igiť eſt in primis, ſciæ oĩs atq; facultatis finẽ eſſe aliquẽ, idq; per ſe bonum. nulla ſiquidem ſcia, facultas nulla mali cauſa eſt. Quòd ſi facultatum oĩum bonus eſt finis, nõ dubium, quin etiam optimæ ſit optimus. atqui ciuilis optima eſt facultas: igiť ipſiꝰ finis bonus. De bono itaq; (vt videtur) nobis dicendum eſt. At de bono non in vniuerſum, ſed nobis bono. neq; enim Deorum bonum agendum eſt. quemadmodum de eo alia habenda fuerit oratio, & conſideratio nunc ſit aliena. De nobis itaq; bono dicendum eſt. De quo ſane diſſerendum in primis eſt, quonã dicatur modo. neq; enim ſimplex atq; vnum eſt. quandoquidẽ dicitur bonum, aut quod in vnoquoq; eſt optimum, id vero ſuapte natura deligibile: aut cuius participatione alia ſunt bona, id nimirum idea boni eſt. An igitur de boni idea loqui oportet? An non. atqui vt commune, quod eſt in omnibus bonum. aliud enim ab ipſa idea videri debet. ſiquidem ſeparatile id per ſeſe eſt, quod idea: cõmune vero in cunctis exiſtit, non vtiq; idem quod ſeparatile. nec enim vnquam ſeparatile, & per ſeſe agnatam vim habens in cunctis fuerit. Nunquid igitur de hoc nobis diſſerendum bono, quod in omnibus exiſtit? An non. quid ita? nempe quoniam id commune

eſt,

eſt, vt definitio & inductio. definitionē autem oportet cuiuslibet referre eſſentiam, ſeu bonū ſeu malū ſit, ſeu quiduis aliud. refert certe definitio, vt eiuſmodi bonum in vniuerſum eſt, non quatenus ipſum per ſeſe deligibile. Verum quod in cunctis exiſtit, definitioni eſt ſimile. definitio certe ait bonum eſſe quippiam, quod neq; ſciētia, neq; facultas vlla dicit. neq; enim finem ſuum aſſerit bonum eſſe, verum id alterius eſt inſpicere facultatis. quandoquidem neq; medicus, neq; ædificator refert, hic quidem ſanitatem eſſe bonam, ille vero domum: ſed hic quidem quod ſanitatem prętendat, & quemadmodum faciat, ille vero domū. Non dubium igitur, quin ne rei ciuili quidem de communi bono dicendum ſit: vna ſiquidem & hæc reliquarum ſcientiarum eſt. Atqui hoc nullius eſt dicere aut facultatis, aut ſcientiæ, vt de fine. ne quidem igitur rei ciuilis, quod de communi bono eſt dicere, eò, quod per definitionem eſt. Verum enimuero neq; de eo, quod per inductionem cōmune. quid ita? quòd, cùm voluerimus particulariter aliquod bonum demonſtrare, aut definitione demonſtramus, vt ratio eadem congruat ei quod per ſe bonum, & ei quod bonū eſſe demonſtrare voluerimus: aut inductione, ſicut cùm velimus magnanimitatem bonum eſſe demonſtrare, dicimus, nimirum iuſtitia bonum eſt, & fortitudo, ac omnino virtutes: magnanimitas autem virtus eſt: ergo & magnanimitas bonum. Non igitur de communi per inductionem bono rei ciuili dicendum eſt: quòd eadem contingere non poſſunt huic, & per definitionem communi bono. nam quod bonum, hinc etiam dicet. Manifeſtum igitur de optimo bono dicēdum eſſe, eoq; quod nobis optimum ſit. In totum autem viderit quiſpiam non vnius eſſe ſcientiæ aut facultatis de vniuerſali bono conſiderare. Cur ita? nempe q; bonum eſt in omnibus prædicamētis. nam in quo, in quali, in quanto, in quando, in ad aliquid, ac prorſus in omnibus. Cæterum quando bonū in medicina, medicus nouit. at in gubernatoria, gubernator: & in ſingulis ſinguli. Quando ſecandū quidem ſit, nouit medicus. at quando nauigandum, gubernator. In qualibet vtiq; quando bonum, quiuis quod propter ſe cognouerit. neq; enim medicus quod in gubernatoria bonum quando cognouerit: neq; gubernator, quod ī medicina. Ne igitur quidem hoc modo de communi bono dicendum eſt. ſiquidem quādo, in cunctis commune eſt. ſimiliter etiam quod ad aliquid bonū, ac quod in alijs prædicamentis. commune eſt omnibus. Atqui nullius eſt facultatis, aut ſciētiæ dicere de eo bono quod in vnaquaq; eſt: ne igitur quidem rei ciuilis eſt dicere de communi bono. de bono igitur, ac de optimo, atq; nobis optimo. Cæterum, cùm qui velit quippiam demonſtrare, minime apertis non oportet exēplis vti. ſed vbi obſcura aperienda ſint, manifeſtis, ac in eis quæ ſub intelligentiam cadunt, ſenſibilibus: ea ſiquidem ſunt apertiſſima. Cùm igitur de bono dicere quiſpiam tentauerit, de idea neutiquam dicendum eſt: tametſi de idea dicēdum exiſtimem, vbi de bono dicant. Aiunt nanq; de maxime bono eſſe diſſerendum. at id vnumquodq; præcipue tale eſt, vt præcipue ſit bonum idea, vt opinantur. huiuſmodi certe oratio fortaſſis vera. verum neutiquam ciuilis ſcientia vel facultas, de qua in præſentia nobis eſt oratio, de hoc per ſe bono, ſed nobis bono. Nulla ſiquidem ſcientia aut facultas de fine loquitur, quòd ſit bonū, & proinde, ne quidem res ciuilis. ideo non de bono, quod iuxta ideam eſt, loquitur. Verum fortaſſis ait, hoc per ſe bono vtendū eſſe principio, ab eo progrediendo ad ſingula. In quo ne ita quidem recte. expedit ſiquidem, ſua cuiuslibet ſumere principia. abſurdum enim ſit, volenti oſtendere triangulum duobus rectis æquales habere angulos, ſumere principium eiuſmodi, anima immortalis eſt: neque enim hoc proprium. oportet ſiquidem principium ſuum eſſe eius rei, qua de agatur, atq; coniunctum. nunc vero abſq; hoc quid anima ſit immortalis, demōſtrauerit quiſpiam duobus rectis æquales habere triangulum. itidem & de bonis eſt inſpicere alia citra ideam boni. proinde proprium non eſt huius per ſe boni principium. Ac ne quidem Socrates recte ſcientias virtutes faciebat. Is enim nihil incaſſum & temere eſſe arbitratus eſt. ex eò autē quod eſt, virtutes eſſe ſciētias, ei eueniebat virtutes eſſe fruſtra: quid ita? In ſcientijs nimirum contingit pariter noſſe ſcientiam quid eſt, & ſcitum eſſe. nam ſiquis norit quid ſit medicina, is cōfeſtim eſt medicus. ſimiliter etiam in alijs ſcientijs. At in virtutibus non idem eſt. neq; enim ſi quis nouerit quid ſit iuſtitia, continuo etiam iuſtus eſt. itidem & ī alijs. Euenit igitur, & temere virtutes eſſe, & non eſſe ſcientias.

Quot modis dicatur bonum. Cap. III.

AT quoniam de his nobis diſſerendū eſt, annitamur bonum dicere, quot dicatur modis. Sunt nimirum bonorum alia honorabilia, laudabilia alia, potentiæ alia. honorabile huiuſmodi dico, quod diuinum, quod melius vt anima menſq; eſt, quod antiquius, quod principium, & alia id genus. Honorabilia certe,

te, in quibus honor: talia ſiquidem omnia honor comes cõſequitur. igitur etiam virtus honorabile bonum eſt, quando ab ipſa probus quiſpiam gignitur. is nanq; in virtutis penetrat habitum. At laudabilia, vt virtutes. ab ipſarum nanque actionibus laus emergit. Quæ vero potentiæ, vt dominatus, opulentia, robur, pulchritudo. ijs nanq; bonus bene, vt malus male vti potuerit. ideo etiam potentię eiuſmodi bona nuncupãtur. bona certe ſunt: vſu ſiquidem ipſorum boni, non vtiq; mali approbantur. id genus nimirum bonis euenit, ortus cauſam ipſorum eſſe fortunã. à fortuna nãq; & opulentia, & dominatus eſt, & quæcunq; prorſus in poteſtatis ordinem perueniũt. Reliquum porrò ac quartum inter bona eſt ſalubre, etiam bonum efficiens. ſicut exercitium ſanitatis, ac ſi id genus eſt aliud. Verum aliam quoq; ſubeũt bona diſtributionem. Vt bonorum quædam prorſus & omnifariam ſunt eligibilia, quędam vero non. veluti iuſtitia aliæq; virtutes, omnifariam & omnino ſunt eligibiles. at robur, & opulentia, potentiaq;, & id genus alia, neq; omnifariam neq; oĩno. Rurſus quoq; aliter. Bonorũ alia ſunt fines, alia non. quemadmodum ſanitas quidem finis: atq; ſanitatis cauſa neutiquam finis eſt. Et quæcũq; ita habent, eorum ſemper finis melior. vt ſanitas melior quã quæ ſalubria. in totumq; prorſus id melius, cuius gratia ſunt & alia. Rurſus ipſorum finium, pręſtat ſemper qui perfectus eſt imperfecto. Eſt nimirum perfectus, cuius acceſſu nullo amplius nobis opus eſt. Imperfectus autem, cuius aduentu alium deſideramus. quemadmodum iuſtitiæ duntaxat aduẽtu, plura deſideramus. at fœlicitatis acceſſu, nulla re amplius nobis opus eſt. Is ergo nobis optimus quem deſideramus, qui finis perfectus. abſolutus nanq; finis bonum eſt: nec nõ finis bonum. Hinc igitur, quonam modo optimum conſiderandum eſt: nunquid eo modo vt ipſum quoq; receſeamus. An id videbitur alienum. ſiquidem optimũ finis eſt perfectus, ac perfectus finis, vt paucis abſoluã, nil aliud quàm felicitas eſſe videtur. Ex multis porro bonis felicitatem conſtare comprobatur. Quòd ſi optimum conijectans, ipſum quoq; cum alijs annumeres, ipſum ſe melius eſſe cõſtabit, ſiquidem optimum erit. Vt ſalubria ponendo & ſanitatem, conſideres quidnam horum omnium optimum, nempe ſanitas. quòd ſi horum optimũ eſt, id ſe quoq; melius, quod admodum abſurdum eſt. nõ igitur optimum ita conjectandum. Sed an id quodammodò fuerit, vt abſq; ſe: An hoc etiã abſurdum. nam felicitas ex quibuſdam conflata bonis eſt. hoc vero ex quibus cõſtet bonis, an ſic optimum, cõſiderare fuerit alienum. neq; enim eſt quicquam aliud ab his felicitas, verum hæc ipſa. an ita quiſpiam recte concernens, optimum conſiderauerit? ſicut ipſam felicitatem quæ ex his ſit bonis, diudicans erga alia quę in ipſa collecta non ſunt: ita optimum conſiderans, recte conſiderauerit. Cæterũ non eſt ſimplex, quod nũc quærimus, optimum. vt dicat quiſpiam, optimum cũctorum bonorum, in vnũ concretorum eſſe prudẽtiam. Verum hoc ferè modo, non quærendum eſt optimum bonum. perfectum ſiquidem quærimus bonũ. At prudentia ſola, neutiquam perfectum. nõ igitur hoc optimum quod quærimus, neq; in dagamus optimum. Præterea aliam admittũt bona ſectionem. ſunt ſiquidem bonorum alia in anima, vt virtutes: alia ĩ corpore, vt ſanitas, venuſtas: alia externa, opulentia, dominatus, honor, & ſi quid eſt huiuſmodi. At horũ quæ in anima ſunt, optima. Quæ porro in anima definita ſunt bona, trifariam diſtribuuntur, in prudentiam, in virtutem, & in voluptatem. Poſt hoc igitur, quod profitemur omnes, etiã finis videtur bonorum, idemq; abſolutiſſimũ eſſe felicitas. quod ſane fatemur eſſe in bene agendo, ac bene viuendo. Cęterum finis ſimplex non eſt, ſed duplex. quorũdam enim eſt finis ipſa actio, vſuſq;, ſicut viſus. Eſt nimirum vſus optabilior habitu: finis autem vſus. nemo ſiquidem velit viſum habere ad nõ ſpectandum, ſed conniuendum. idem de auditu, cęteriſq; dicendum. proinde quorum vſus et habitus eſt, ſemper melius & optabilius eorũ eſt vſus habitu. vſus enim & actio finis, cùm ſit propter vſum ipſe habitus. Poſt id ſi conſiderauerit quiſpiam in cunctis ſcientijs, intuebitur non aliam eſſe conſiderationem in extruenda domo, q̃ in proba domo. ſed vtrobiq; ſuppetere ædificatoriã, & cuius effector ædificator, vt cuius ſit virtus, eiuſdem ſit effectrix. Idem in alijs omnibus par eſt cõiectare.

Alia boni diuiſio.

De optimo.

Alia item diuiſio.

Virtutem in anima eſſe: felicitatem uero in actione conſiſtere, & in ætate perfecta. Cap. IIII.

PRæterea intuemur, alia re nulla, quàm anima nos viuere. ĩ anima autem eſt virtus. idem certe fatemur facere aĩam, animæq; virtutem. Cęterum virtus in vnoquoq; cuius eſt virtus, idem facit. at anima etiã alia. Atqui anima viuimus. ob aĩmę itaq; virtutem bene viuimus. Cæterum bene viuere, & bene agere nihil aliud dicimus, quàm felicem eſſe: ergo & feliciter agere, & felicitas in viuendo eſt. verum bene viuere eſt in viuendo ex virtutib? hoc igiť eſt finis, & felicitas, & optimũ.

In

In vſu itaq; ſit, neceſſe eſt & actione felicitas. nam quorum habitus vſuſq; eſt, vſus & actio finis: atqui animę virtus eſt habitus, et actio & vſus ipſius, eorum quę ſub electionem cadūt: ego finis ipſius actio vſuſq; fuerit. felicitas igitur ī viuēdo ex virtutibus ſit, neceſſe eſt. Qm̄ igitur optimū bonum eſt felicitas, & hæc ipſa finis, actionę viuēdo ex virtutibus, felices fuerimus, optimumq; bonū habuerimus. Cùm igitur ſit felicitas bonum perfectum ac finis, nos latere non oportet, id in ętate perfecta eſſe. nō enim in puero (quia nec puer dici felix poteſt) ſed viro. is nāq; perfectus, & ne quidē in tempore imperfecto, ſed perfecto. perfectū fuerit vtiq; tēpus, q̄diu homo viuere potuerit. rectè nanq; à multis dicitur, felicē in longiſſimo vitę tempore eſſe iudicādum: vt opus ſit perfectū eſſe, & in tēpore perfecto, & in hoīe. Quòd aūt ſit actio, hinc quiſpiā poterit intueri. In ſomnis nanq;, vt inter viuendū ſi quiſpiā dormiat, eiuſmodi nolim tale dicerere eſſe felicē. ipſi quidē exiſtit viuere: ſed eidē ex virtutibus, quod erat ex actione, viuere nō exiſtit.

De animæ altrice portione quædam: & in ipſa virtutem non eſſe. Cap. V.

RVrſus quod mox dicendū, nō admodū quę diximus participare, & ne quidē ab ipſis longe abeſſe videbitur. quippe q̄ animæ portio quędā eſſe putetur qua alimur, quā altricem appellamus. iure profectò ita: ſiquidē lapides ali nō poſſe intuemur. & perinde non dubiū, quin ſit ali animatorū. Quòd ſi aīatorū cauſa eſt anima, atq; animę talium partiū nulla alēdi fuerit cauſa, quales ſunt rationalis, vel iraſcibilis, vel concupiſcibilis, ſed alia quędam pręter has, et ei nullum magis peculiare poſſumus nomen, q̄ alentis accommodare. Dicat fortaſſis quiſpiam, nunquid ex hac quoq; parte animæ virtus eſt. nam ſi fuerit, nō dubium quin etiam eadē agere opus ſit. perfectę ſiquidē virtutis actio felicitas eſt. At nunquid eius ſit vel non ſit virtus, alia fuerit oratio. Quæ ſi fuerit, huius non eſt actio. nam in huiuſmodi parte impulſus eſſe non videtur: ſed igni videtur eſſe conſimilis, cui quicquid immerſeris, abſumet. at ſi non obieceris, ne quidem ad capiendum impellitur. Ita hęc habet pars animæ, vt ſi alimentum obijcias, alat: ſin minus, ne quidem ad alendum commoueatur, et perinde ne quidem actio, cuius non eſt commotio. proinde hæc pars ad felicitatem capeſſendam nihil coadiuuat. Deinceps igitur, quid ſit virtus dicendum, quādoquidem eius actio felicitas eſt. Vt paucis itaque abſoluam, virtus habitus eſt optimus. Verum non ſatis forte ſit ita ſimpliciter loqui, ſed euidentius fuerit definiendum.

Virtus habitus eſt optimus.

Diuiſio animæ: & virtutem ab exceſſu defectuq; corrumpi. Cap. VI.

PRimum igitur de anima ī qua exoritur, non quid ſit anima (alia ſiquidem eius rei conſideratio) ſed vt quodammodo diſtribuatur, dicendum eſt. Anima nimirum, vt receptum eſt, in duas partes diſtribuitur, in eam quæ rationem habet, & quæ rationis expers eſt. Ex ea parte quæ habet rationem, exoritur prudentia, ſolertia, ſapiētia, ingenium, memoria, & id genus alia. At ex parte rationis experte, quę virtutes appellantur, temperantia, fortitudo, iuſtitia, & quæuis aliæ, quas ex moribus ducimus eſſe laudabiles. ex his nanq; conſequi laudem dicimur. At ab eis quæ à ratione dimanant, nemo laudatur. nec enim quòd ſapiens, nec q̄ prudens, nec prorſus ex huiuſmodi aliquo quiſpiam laudādus accedit. neq; porrò rationis expers, quatenus ad ſe ſuggerendum idoneum eſt, ſuggeritq; ei quod obtinet rationem. Eſt nempe moralis virtus, quę ab exceſſu defectuq; corrumpitur. Quòd autem tam defectus q̄ exceſſus corrumpat, ex eis eſt videre quæ ad mores pertinent. (vtēdum ſanè in rebus incertis teſtimonijs certis eſt.) Confeſtim nanq; in exercitijs hoc videarit quiſpiam. quę ſi excedant, robur affligunt: ſin deficiant, eodem modo habēt. idem in potu ciboq; euenit: affluentibus enim ſanitas abſumitur. idem fit & ſubductis: quæ ſi moderata fuerint, corporis firmitudinem cuſtodiunt atq; ſanitatem. His conſimile euenit in temperantia & fortitudine, reliquiſq; virtutibus. nam ſi quempiam eò vſq; feceris intrepidum, vt ne quidem Deos metuat, iam nō fortis, ſed demens fuerit. ſin cuncta formidantem, meticuloſus. fortis ergò erit, qui neque omnia metuet, neq; nihil. Hæc igitur tam augent, q̄ labefaciunt virtutem. nimij nanq; metus, & omnes labefaciunt, itidem qui de re nulla metu commouentur: atqui circa metus eſt fortitudo: mediocriter itaq; metus fortitudinem locupletant. ab eiſdem igitur tam amplificatur, q̄ labefactatur fortitudo. ex metu nanq; ita afficiuntur. idem de cæteris dicendū virtutibus.

Virtutem inter voluptatem & ægritudinem collocari. Et unde moralis virtus dicta ſit. Cap. VII.

RVrſus, non his modo virtutem quiſpiā definierit, ſed etiam ęgritudine & voluptate. Nam voluptate allecti, improba factitamus: ægritudini autem ſuccumbentes, ab honeſtis deficimus. alioqui non eſt virtutem

& vitium admittere citra ægritudinem & voluptatem. inter voluptates igitur & ægritudines virtus collocatur. Virtus porrò moralis hinc cognomen habet, ſi modo velimus ex literis veritatem excutere. dicendum erit † morem à mora habuiſſe cognomen, breuis in lõgam literę facta mutatione: moralis ſiquidem appellatur, quod ex mora aſſueſcat. Idq́ certum, quod virtus nulla, quæ ex parte oriatur irrationali, ex natura naſcatur. ſiquidem eorũ quæ natura fiunt, nihil eſt quod aſſuetudine aliud euadat. velut lapis, grauiaq́ prorſus omnia, quæ ferendi deorſum vim agnatam habent, ſi à quouis ſurſum verſus ſæpius iactari aſſueſcant, nunquam tamen ſurſum attollentur, ſed ſemper deorſum cadent. idem de cæteris eſt intelligendum.

† ἦθος ἀπὸ τοῦ ἔθους mutato ε in η, ac pulchre fit vt latinę voces cũ gręcis conſentiant.

De affectibus, potentijs, & habitibus. Cap. VIII.

PRæterea, qui velit quid ſit virtus dicere, ſcire expedit quænam demum in anima procreentur. Sunt autem hæc huiuſmodi, affectus, potentiæ, habitus. & proinde non dubium, quin horum quædam ſit virtus. Affectus igitur ſunt, ira, metus, odiũ, cupido, liuor, miſeratio. talia comitari conſueuerunt ęgritudo, & voluptas. Potentię autem, quibus affici dicimur: nempe vnde poſſumus excandeſcere, ægreſcere, miſereſcere, & alia huiuſmodi. At habitus ſunt, vnde erga hæc habemus bene, vel male, ſicut ad excandeſcendũ. ſi nanq́ ſupra modum iracũde, male in ira habemus. ſin in quibus expedit, prorſus ad iram non cõmouemur, ita quoq́ male in ira habemus. mediocriter itaq́ habẽdo, vt neq́ ſupra modum commoueamur, neq́ prorſus ſimus incommobiles, tum ſi ita habeamus, recte affecti ſumus. In ſimilibus quoq́ alijs idem intelligendum. iracundum nanq́ & bene, in medio iræ, et ad iram incommobilitatis poſitum eſt. Simile eſt in iactantia & diſſimulatione. plura nãq́ quàm adſint ſibi arrogare, iactantię eſt. minus vero, diſſimulatiõis. inter hæc igitur medium eſt veritas. Idem in cæteris omnibus eſt intelligẽdum. id enim proprium ipſius eſt habitus, vt bene maleue erga hæc habeat. bene in ijs habere fuerit neq́ excedere neq́ deficere. erga medium itaq́ iſtorum vnde laudandi accedimus, habitus eſt: ſicut male erga exceſſum & defectum. quãdoquidem igitur harum perturbationum virtus eſt medium: perturbationes autẽ ſunt ægritudines & voluptates, aut non citra ægritudinem vel voluptatem: virtus certe eſt circa ægritudines vel voluptates. id quod hinc certum. Sunt nimirum etiam affectus alij, vt videbitur cuipiam, in quibus nõ in exceſſu & defectu aliquo eſt vitium: velut adulterium, & adulter. nec enim magis eſt talis, qui ingenuas conſtuprarit. Cæterum & hoc, & ſi quid aliud huiuſmodi eſt, quod à voluptate comprehenditur, quæ per intemperãtiam, vel etiam quod in defectu quodq́ in exceſſu ſub vituperationem cadit.

Quid medietati opponatur. Cap. IX.

DEinceps igitur fuerit ſane dictu neceſſarium, quid nam demum medietati aduerſetur, exceſſus ne an defectus. Nam quibuſdam medietatibus defectus opponitur, vt nonnullis exceſſus. ſicut fortitudini neutiquã exceſſus exiſtẽs audacia, ſed quæ defectus eſt timiditas. temperantię vero intemperantia & incommobilitas circa voluptates, non vtique quæ defectus eſt incommobilitas opponitur, ſed intemperantia quæ exceſſus eſt. Sunt nimirum vtraque tam exceſſus quàm defectus medietati oppoſita. medietas ſiquidem exceſſu inferior, ſed defectu ſuperior. Ideo etiã prodigi, liberales eſſe illiberales aiunt. contra illiberales, prodigos vocãt. Audaces vero & petulantes, fortes nominant timidos, vt timidi, fortes petulantes & furibundos dicendos putant. Duabus itaq́ de cauſis duxerimus medietati opponendum eſſe exceſſum atq́ defectum. quippe quòd è re ipſa licet nobis cõſiderare, vtrum potius extremorum ad medium propius accedat. propinquior ne liberalitatis ſit prodigalitas, an auaritia. longinquior certe fuerit auaritia. atqui à medio quæ magis abſunt, magis oppoſita exiſtimantur. è re itaque ipſa defectum magis opponi apparet. Eſt etiam & aliter videre. vt ad quæ mentem magis pronam habemus, ea medio ſint magis cõtraria. velut ad intemperantiã nati ſumus proniores, quàm ad decus capeſſendum. quamobrem ſi additamentum potius ad ea fiat, ad quæ ſumus proniores, ad quæ fit additamentum, ea ſunt magis contraria: atqui proniores ad intemperantiam ſumus, quàm ad decus capeſſendum: magis ergo exceſſus medietati contrarius: intemperantia ſiquidem intemperantiæ eſt exceſſus. Quid demum ſit virtus, hinc nobis liceret intueri. medietas ſiquidem affectuum quædam eſſe videtur. Proinde qui velit moribus comprobari, ei affectuum medietas eſt quæuis conſtituenda. Et perinde probum eſſe operoſum atq́ difficile eſt: quandoquidem in vnoquoq́ medium capere operoſum eſt, velut circulum deſcribere cuiuis obuium eſt: at in ipſo medium capere, arduum. itidem & excandeſcere quidem facile, nec non contrarium huic: at mediocriter habere,

Affectuũ medietas virtus eſt.

habere, arduum. In totum autem in quauis perturbatione eſt videre, quod medium ambiat eſſe facile: medium vero vnde laudemur, arduum. ideo etiam raro probus.

Probos & malos eſſe in nobis exiſtere: ubi redarguitur Socrates, aliter opinatus. Cap. X.

QVoniam de virtute dictum eſt, deinceps fuerit conſiderandum, poſſit ea adeſſe nobis nec'ne. Verum quemadmodum Socrates dixit, in nobis non eſt probos vel malos eſſe: quandoquidem ſi quis roget quemuis, velit ne iuſtus eſſe, an iniuſtus, nemo delegerit iniuſtitiam. itidem de fortitudine & timiditate, reliquiſq; virtutibus ſemper eodem modo. inde non dubium, quin ſi mali ſint aliqui, non ſpontanei ſint mali, & perinde ne quidem probi. Hæc ratio neutiquã vera. nam cur demum legiſlator mala facere non permittit, at honeſta & proba iubet? & in malis quidem mulctam infligit delinquentibus: in rebus autem honeſtis, niſi honeſta peregerint. alioqui iniquum fuerit, vbi in nobis non ſit, hoc legum conditores facere. cæterum, vt videtur, in nobis eſt probos & improbos eſſe. Item laudes & vituperationes id quoq; atteſtantur. virtutem nanq; laus, vitium autem vituperatio conſequitur. atqui laus et vituperatio non inuitis attribuitur. manifeſtum igitur hoc modo in noſtro arbitrio eſſe bona malaq; facere. Collationem vero huiuſmodi proferebant, volentes demonſtrare vltroneum non eſſe. quid nanq; eſt, inquiebant, quòd ægrotantes ſqualidos nemo vituperat? At hoc minime verum. tales nanq; reprehendimus, cum ſuæ ægritudinis ipſos cauſam eſſe cognouerimus. Quodq; male habẽt corpus, vtpote id voluntarium eſſe, apparet nimirum, in vitio et virtute eſſe voluntarium. Rurſus hinc etiam potuerit quiſpiam euidentius intueri, quòd omnis natura eius eſt eſſentiæ procreatrix, qualis ipſa eſt. veluti ſtirpes, & animalia. nam vtraque gignunt, ex principijſq; producũt: vt arbor ex ſemine. id nanq; principium eſt. Quod porro principia conſequitur, ita habet. vt enim habuerint principia, ita quæ de principijs ortum ducunt. Perſpicue autem licet hoc in Geometria magis intueri: vbi cùm aliqua ſumpſeris principia, vt ea habuerint, ita etiam quæ ipſa conſequuntur. velut ſi triangulum duobus rectis æquales habet angulos, quadratum quoque quatuor angulis rectis habeat, neceſſe eſt. & ſi triangulum ſecus, ita etiam & quadratum commutabitur. ex altera parte enim ei reſpõdet. & ſi quadratum quatuor angulis rectis æquales non habuerit angulos, ne quidem triangulum duobus rectis habebit æquales. Idem igitur atq; conſimiliter de homine quoque intelligendum. nam cùm ſit homo progenitricis eſſentiæ, ex principijs quibuſdam atque actionibus quibus efficit, homo progenerans eſt. nam quid aliud? neque enim inanimatum aliquod efficere dicimus. neq; etiam animatorum citra hominem quicquam. manifeſtum igitur, actionum hominem eſſe progenitorem. proinde quoniam actiones commutari intuemur, nec eadẽ vnquam agimus, ſuntq; actiones ex aliquibus progenitæ principijs, manifeſtum, quandoquidem actiones immutantur, etiã actionũ immutari principia, à quibus ſunt: quemadmodũ collatione oſtẽdimus geometrica. Atqui actionis tam bonæ quam malæ principium eſt propoſitum & voluntas, & quicquid ad rationem tendit. Non dubium igitur, quin hæc quoque commutentur. ſponte nanque actiones immutamus, & perinde etiam principium atque propoſitum. nam hæc ſponte fit mutatio. Proinde non dubium, quin in nobis ſit & probos et malos eſſe. Forte hic quiſpiam occurrerit? Dubium. quandoquidem ineſt iuſtum probumq; eſſe, ero ſi voluero omnium probiſſimus. Id fieri Solutio. nullo modo poteſt. cur nam? quoniam non hoc in corpore gignitur. neque enim ſi quiſpiam voluerit corporis curam habere, omniũ optimum habebit corpus. nam opus eſt non curam modo intendere, verum etiam natura honeſtum & bonum corpus eſſe. melius certe habebit corpus, non tamen eſſet omnium optimum. Idem de anima intelligendum eſt. neq; enim iuxta propoſitum ſuum erit omnium probiſſimus, niſi etiam natura extiterit. melior quidem certe erit.

De ſpontaneo, & tribus appetitus generibus. Cap. Cap. XI.

QVoniam igitur probum eſſe in nobis apparet, conſequens dictu neceſſarium videtur de ſpontaneo diſſerere, quid nam ſit ſpontaneum. ad virtutem nanq; capeſſendam dominantiſſimum eſt ſpontaneum. In totum vero dicendum eſt ſpontaneum, quod non coacti agimus. verum de hoc, magis adhuc perſpicue diſſerendum eſt. Nempe ad id quod agimus, aliquis exurgit nobis appetitus. atqui tres ſunt appetitus ſpecies, cupiditas, furor, voluntas. Primum igitur actionem, quæ à cupiditate oritur, ducimus coniectandam, vltronea'ne, an inuita ſit, inuita neutiquam eſſe videri debet. cur ita, & vnde id? nempe ꝙ quæcunque inuiti agimus, coacti faciamus neceſſe eſt. Atqui vbi ſubeſt

agentibus aliqua neceſſitas, ægrimonia conſequetur. verum ex cupiditate agentes voluptas comitatur. proinde hoc pacto non erit ex cupiditate agere quippiam inuito animo, ſed vltroneo. Cæterum ratio eſt alia, quæ ab incontinentia huic aduerſatur. nemo enim inquiunt, ſponte mala peragit, qui ſciat mala eſſe. verum qui incontinens eſt, ſcit ea eſſe improba. agit tamen, ac ex cupiditate illectus agit: non ergo ſpontaneus: coactus ergo eſt. Hinc porrò eadem nos oppugnabit oratio. nam ſi ex cupiditate, non ex neceſſitate: cupiditatem enim voluptas comes conſequitur: ſed quæ ex voluptate, non poſſis dicere ex neceſſitate. Alioquin non dubium eſt, quin incontinens ſponte incontinentia agat: quandoquidem qui afficiunt iniuria, vltro afficiunt iniuria: atqui incontinentes iniuſti ſunt, atque iniuria afficiunt: incontinens ergo in incontinentiam ſponte delabitur.

Socratica argumentatio, quæ ultroneum non eſſe dicit. Cap XII.

VErum enimuerò, inquiunt, ratio aduerſatur, non eſſe vltroneum. Continens ſiquidem laudatur, quòd ſponte quæ ex continentia ſunt agat. at laudatur in eis, quę ſponte fiunt. quòd ſi ex cupiditate vltroneum eſt, quod cupiditati aduerſatur, inuitum erit. ſed continens contra cupiditatem inſurgit: continens ergo non ſpontaneus fuerit continens. verum hoc non videtur: non ergo extra id quod ex cupiditate eſt, voluntarium. Rurſus idem eſt in eis quæ ex furore. eadem nãq; huic (quas de cupiditate diximus) rationes conueniunt, & perinde ambiguitatem faciũt. iræ ſiquidem eſt, quod ad incontinentem continentemq; pertinet. Reſtat ſpecies reſidua appetituum (vt in diſtributione poſuimus) voluntas, vt an ſit ſpontanea, coniectemus. Atqui incontinentes, quatenus impelluntur, eatenus volunt. agunt igitur incontinentes mala, volentes. ſponte nimirum nemo mala agit, vbi ſciat eſſe mala: neq; incontinens mala agit, volens mala agere: non ergo ſpontaneus. Ne quidem igitur voluntas eſt ſpontanea. Hæc plane perimit oratio incontinentiam, & incontinentẽ. nam ſi nõ ſpontaneus, ne quidem vituperabilis. at eſt vituperabilis incontinens, ſpontaneus ergo. voluntas igitur ſpontanea. Cùm ſint itaq; contrariæ quædam rationes magis perſpicuæ, de ſpontaneo diſſerendum eſt.

De ui. Cap. XIII.

PRius itaq; de vi, & neceſſitate dicendum fuerit. Vis enim etiam in carentibus anima. ſingulis nãq; inanimatis ſuus eſt locus attributus. igni quidem ſupra, terræ autẽ infra. eſt nimirũ violari, ſurſum lapidem ferri, ignẽq; vero deorſum. eſt etiã animal violari, vt equũ recta via decurrentem, præoccupatum vertere aliorſum. Quibuſcunq; igitur exterior eſt cauſa, aliquid contra naturam, aut præterquã volunt faciendi, cogi dicimus facere quæ faciunt. at quibus ipſis ineſt cauſa, hos nequaquam cogi dicimus. Neq; incontinens negauerit ſe malum eſſe, verum à cupiditate agendi mala ſe coactum. Violẽti igitur hæc nobis erit definitio, quorum agendi cauſa à qua cogantur, fuerit externa, vis eſt. quorum autem interior ac in ipſis cauſa eſt, nequaquam vis.

Violenti definitio.

De neceſſitate. Cap. XIIII.

RVrſus de neceſſitate, neceſſarioq; dicendum. Neceſſarium non omnino, neq; in omni dicendum eſt. quemadmodum ſunt quæcunq; cauſa voluptatis agimus. Nam ſi quiſpiam dicat ſe à voluptate coactum quòd amici mulierẽ vitiarit, fuerit alienũ. nec enim in omni neceſſarium eſt, ſed in extrinſecus aduenientibus. vt ſi offendatur quiſpiam, à rerum neceſſitate coactus maius aliud quippiã deuitare. hoc modo in agrum properare coactus ſum, niſi fœdatum velim agrum inuenire. in huiuſmodi itaq; eſt neceſſarium.

Spontaneum animi ſententia eſſe: & quotupliciter inuitum dicitur. Cap. XV.

AT quoniam in nullo eſt impulſu ſpontaneum, reliquum eſt vt ſit ex animi ſententia. Inuitum enim eſt, quod ex neceſſitate, viq; efficitur: & tertio loco, quod nõ fit ex animi ſententia. quod plane ex his quę fiunt, certum eſt. Nam cùm quis aliquem ceciderit, occiderit'ue, aut eiuſmodi aliquid effecerit, horum nihil præuidens, eum dicimus inuitum feciſſe: quippe quòd vltroneum in animaduertendo eſſe facile deprehendatur. Velut olim mulierem aiunt quandam poculum exhibuiſſe cuidam amatorium, dein eo poculo hominem mortuum concidiſſe, eam vero mulierẽ in Areopagum perfugiſſe. quam præſentem non alia de cauſa liberarunt, quàm quòd non id præuidens effeciſſet. amoris ſiquidem cupiditate obcæcata, in eo fuerat hallucinata. & perinde neutiquam ſpontanea eius poculi amatorij viſa fuerat exhibitio: qñquidẽ nõ ea mẽte dederat, vt perderet hoiem. Inde igit̃ in id qđ ex animi ſñia fit, cadit voluntarium.

De propoſito. Cap. XVI.

REliquum præterea eſt, vt propoſitum delectumq; conſideremus, ſit ne appetitus, nec ne. Appetitus nanq; in cęteris quoq; gignitur animalibus: propoſitum vero non,

Siquidem

Siquidem cum ratione propoſitũ eſt: at ratio nulli alij deputatur animali: non igitur fuerit appetitus. Verum nunquid voluntas? An ne id quidem. voluntas nanq; eorum etiam eſt, quæ fieri nõ poſſunt: velut volumus quidem eſſe immortales, at id nobis nõ proponimus, deligimusq;. Rurſus propoſitum finis non eſt, ſed ad finem. ſicut nemo proponit ſaneſcere, ſed quæ ad ſanitatem tendãt proponimus, deambulando, curſitando. at fines volumus. bene enim valere volumus. Hinc certum eſt, non idem eſſe voluntatem et propoſitum. Verum ita habere videtur propoſitũ, vt eius eſt appellatio. vt hoc pro illo ponimus, atq; deligimus. ſicut optimum pro deteriore, quod in noſtra ſit optione. & perinde deligi ſuum eſſe videatur. Quòd ſi horum nihil eſt propoſitũ, nunquid quod ex animi ſententia, id in propoſito eſt? An ne id quidem. multa enim intelligimus & opinamur ex animi ſententia. Nunquid igitur quæ intelligimus, ea etiam proponimus? An non. ſæpe ſiquidem intelligimus de Indis, at nequaquam proponimus atq; deligimus. non ergo mentis ſentẽtia propoſitum. quoniã igitur horũ nihil eſt propoſitum: ſuntq; hæc animæ inſita: aliquorum cõuenĩetium coeuntiumq; propoſitum eſſe neceſſe eſt. Quoniam igitur eſt, quemadmodũ paulo ante memorauimus, bonorum ad finẽ tendentium delectus, atque propoſitum, non vtiq; finis. Ac eſt eorum quę in noſtra poteſtate ſunt, & eorum quæ nobis diuerſam ingerant ratiocinationem. hoc ne, an hoc deligendum. non dubium quin prius opus ſit ea ipſa intelligere, & in conſilium vocare. Cumq; nobis intelligentibus quod præſtare videatur, tum ad agendum aliquis inſurgat impulſus, id agẽdo, ex propoſito agere dicimus. Quòd ſi propoſitum appetitus quidam eſt in conſilium deueniens cum animi ſententia, non eſt ſpontaneum, quod deligibile. ſponte enim agimus multa, antequam intelligamus atque conſultemus. ſicut ſedendo, exurgendo, & id genus alia faciendo, ſpõte qdẽ, ſed citra intelligentiã. Non ergo ſpontaneũ deligibile, ſed deligibile ſpõtaneũ. ſi quid enim agere cõſultantes propoſuerimus, ſponte agimus. Exiſtunt vero ex conditoribus legum nonnulli, qui ſpontaneũ & ex propoſito definiant, planeq; diſtinguant: minoreſq; ſpontaneis, q̃ à propoſito agẽtibus mulctas infligant. Eſt igitur propoſitum in eis quæ ſub actionẽ cadũt, et eis ipſis, in quibus noſtrum ſit agere & non agere, & ita vel non ita, & in quibus propter quid eſt capere. Verum propter quod ſimplex non eſt. In Geometria ſiquidem cũ quis dixerit quadratum quatuor rectis ęquales habere, & percunctatur propter quid, occurrit, quia etiam triangulum duobus rectis ęquales habet. in his igitur ex definito principio ſibi propter quid aſſumpſerunt. At in eis quę ſub actionem cadunt, in quibus eſt propoſitum, non ita. nullum ſiquidem ponitur definitum. ſed ſi quis exquirat, cur hoc feciſti? quoniam nõ erat aliter vt facerem: vel quoniam ita melius ex ipſis euenientibus (qualiacunq; apparuerint eſſe meliora) delectus ſumitur, & ob ea ipſa quamobrem etiam in huiuſmodi eſt conſilium capere, vt expediat. At in ſcientijs nequaquam. nemo ſiquidem quemadmodũ ſcribere opus ſit nomen Archiclis, init conſilium: quia quo pacto ſcribendum nomen Archiclis, eſt iam definitum. Mendum igitur nõ intelligentia gignitur, ſed in ſcribendi actione poſitum, in quibus certe non eſt in intelligentia error, ne de eis quidem initur cõſilium. ſed in quibus iam vt expedit optimũ eſt, inde mẽdum procreatur. Atqui in eis quæ ſub actionem cadũt, optimum eſt: & in quibus duplex mendum. Delinquimus igitur tam in eis quę ſub actionem cadunt, quàm ex virtutibus. pariter enim virtutem coniectantes, per agnata nobis itinera hallucinamur. eſt ſiquidẽ in defectũ exceſſuq; hallucinatio. in horum vtrũlibet deferimur voluptate & ægrimonia: quandoquidem ex voluptate in mala delabimur, vt ex ægrimonia, honeſta fugitamus.

De animi ſententia. Cap. XVII.

Rurſum autem eſt, nõ quemadmodum ſenſus, animi ſententia: velut viſu non poterit quicquam aliud quàm videre, non auditu aliud quàm audire. itidem neq; conſultamus, nunquid audiendum auditu, an videndum. at animi ſnĩa nõ huiuſmodi, ſed id & alia poteſt efficere. ob hoc ibi iam exiſtit conſultari. Eſt igitur in bonorum delectu, non in fine delictum. huic certe omnes aſtipulantur ſententiæ, vt ſanitatem eſſe bonum. verum quæ ad finem ſunt, velut expediat'ne ſanitati hoc comeſſe, an non. Facit igitur plurimum in his ad hallucinandum voluptas, & ægrimonia. hanc ſiquidẽ amplectimur, illã vero fugimus.

Cuius nam rei uirtus coniectrix ſit. Cap. XVIII.

Quoniam igitur diſtribuimus, in quo & quo modo ſit delictũ, reliquũ eſt vt intueamur cuius nã rei ſit virtus cõiectrix, finis ne, an ad finẽ: velut honeſti ne, an ad honeſtũ. Quo pacto ſcientia, vtrũ ędificatoriæ ſcientię finis, ſpecioſi proponendi. an quæ ad finem ſpectandi. nam ſi hoc, ſpecioſe proponetur, ſicut pulchrã domũ efficere. at quæ

ad hoc,non alius quiſquam inueniet neq; exhibebit,quàm ędificator,itidem in alijs quoq; omnibus ſcientijs. Eodem modo igitur in virtute habere videbitur, vt ad finē potius ipſius tendat conſideratio.recte nimirum propoſuerit quæ ad finem ſunt, & ex quibus finis conſtet.nec quiſquam alius exhibebit inuenietq;, quæ ad finē expediant.iureq; hoc virtus propoſuerit, quibus in rebus optimi principium eſt vnumquodq; quod efficiat, & proponat. Nihil igitur virtute melius eſt: quandoquidē huius cauſa etiam ſunt alia,atq; ad ipſam principium eſt.huius cauſa magis ſunt quę ad hoc at finis principio alicui aſſimulatur,et eius cauſa eſt vnum quoduis. verum id erit modo aliquo.perinde certum vt etiam in virtute, quādoquidem cauſa eſt optima,ipſam magis finis eſſe coniectricem, q̄ eorū quæ ad finem ſunt. Atqui virtutis finis eſt honeſtum. honeſti ergo magis coniectrix eſt virtus, quàm ex quibus conſtet.ſunt nēpe hæc ipſius. At in vniuerſum videri poteſt alienum. quandoquidē in pictura ſi quiſpiam fortaſſis egregius fuerit imitator,non tamen laudādus accedet, niſi optimam imitādi habuerit intentionem. Virtutis demū id omnino eſt ſibi honeſtum proponere.

Dubium.

Dixerit quiſpiam,cur ita, num actionem meliorem eſſe dixerimus, quàm virtutē ipſam: at nunc,non ex quo actio eſt, id virtuti vtpote honeſtius attribuimus, ſed in quo non eſt actio? ita.

Solutio.

Atqui nunc hoc dicimus, habitu actionem eſſe meliorem. Alij nanque probum inſpicientes, ab actione dijudicant, quòd nō poſſint cuiuslibet quomodo habeat iudicare propoſitum. nam ſi foret ſingulorū noſſe ſententiam, qualis erga honeſtatem eſſet, etiā citra actionem probus eſſe videri potuerat. Deniq; quoniam affectuum quaſdam recenſuimus medietates, circa quos affectus verſentur,hinc nobis dicendum eſt.

De fortitudine, & forti. Cap. XIX.

CVm igitur ſit fortitudo circa audaciam ac metum, conſiderandum fuerit circa cuiuſmodi metus atq; audacias. Nunquid igitur ſi quiſpiā metuat ne rem diſperdat ſuā, is timidus? ſin circa hęc ſit audax, fortis? An nō: itidem ſi quis formidat ſolū, aut audeat, neq; meticuloſum fatendum eſt eſſe metuentem, neque fortem non metuentem. non igitur in eiuſmodi metibus & audacijs fuerit fortitudo. At ne quidem ī talibus, cuiuſmodi ſi quis tonitrus & fulmina non metuat, vel quiduis aliud ſupra hominem horrendum fuerit, non iam fortis, ſed furens. In metibus itaq; & audacijs humanis eſt fortitudo, in eis, inquam, quę cęteri metuant, aut omnes. in quibus qui audeat, fuerit fortis. His itaq; definitis conſtituendum fuerit (quandoquidem multis in rebus fortes dici poſſunt) qualis ſit fortis.

Fortis non vere plurimus modis.

Eſt enim ab experiētia fortis aliqs, velut milites. iſti ſiquidem ab experientia didicerunt in huiuſmodi loco, vel huiuſmodi tempore, vel rebus ita habentibus, fieri non poſſe vt malum ſubeant. & perinde qui hæc nouerit, & ea de cauſa ingruentes hoſtes ſuſtinuerit, non fortis. nam ſi horum nihil extiterit, non tolerauērit. Proinde ab experientia fortes dicendi nō ſunt. Neq; Socrates recte aiebat fortitudinem eſſe ſcientiam. quandoquidem ex conſuetudine ſcientia capiens experientiam efficitur ſcientia; at ab experientia tolerātes neutiquā fatemur, planeq; negamus fortes eſſe: nō igitur fortitudo fuerit ſciētia. Rurſus ſunt quoq; fortes ab experientiæ contrario. inexperti ſiquidem eorum quæ eueniāt, ab ea rerum nulla experiētia ſunt intrepidi. & ne hos quidem fortes eſſe dixerim. Sunt porrò qui fortes à perturbationibus exiſtimentur: velut amantes, aut lymphatici. at ne hos quidem fortes dicere oportet: quandoquidem ſi ab ipſis affectus auferatur, non erunt amplius fortes. fortem ſiquidem perpetuo fortem eſſe oportet. & perinde ne feræ quidem, vt ſues, dici fortes poſſunt, quòd ſuccumbant ingemantq; percuſſæ; neq; fortem ob perturbationem dicere conuenit. Eſt viciſſim fortitudo alia, quæ ciuilis exiſtimatur. velut ſi qui ciuium pudore offuſi, tolerent pericula, vt fortes exiſtimentur. quemadmodum verbi cauſa Homerus Hectora dicentem inducit:

Polydamas vereor me carpat ī agmie primꝰ.

ideo pugnandum eſſe exiſtimat. At ne quidem hæc dicenda fortitudo. in iſtorum enim ſingulis eadem congruet definitio. quo nāq; ablato nō perdurat fortitudo, efficere fortem non poteſt: vt ſi pudorem, vnde fortis erat, abſtuleris. Sunt item & aliter fortes exiſtimati ob ſpem, boniq; expectationem. at ne hos quidem dicere fortes poſſis. quandoquidem tales ac in talibus fortes dicere, videbitur alienum. proinde in nullis huiuſmodi fortitudo collocanda eſt. qualis igitur & quiſnam fortis ſit, hinc cōſiderandū.

Fortis vere quis dicatur

Ac vt paucis abſoluam; qui nulla iam ſupradicta cauſa fortis eſt, verū quod id honeſtum eſſe cenſeat, idq; faciat, ſeu aliqua, ſeu nulla oblata fuerit occaſio. Neque tamen prorſus citra perturbationem impulſumq; gignitur fortitudo. expedit vero impulſuum habere rationē, honeſti cauſa, ad intrepide periclitandum. qui hoc modo, is erit fortis; et circa hæc fortitudo. Nec vero intrepi-

dos eſſe oportet,ita vt cùm forti fuerit occurſum, in totum nihil metuatur. nec enim talis fortis,cui prorſus nihil eſt horrendū.ita nanq; etiam lapis, & reliqua inanima fuerint fortia. Cæterum metuendum quidem, ſed tolerandum.nam ſi nihil metuēs toleret, neutiquam fortis. item (vt etiam pauloante de metu atq; periculo diſſeruimus) non omne,ſed eſſentia quadam delectum intelligimus.Neq; item in fortuito,& quouis tempore:verum in quo et metus,& plura imminent pericula. nā ſi quis decimo poſt anno futurum non metuerit periculum, quonam pacto fortis? ſunt enim, q̃ longe abſint, fiducia pleni: qui ſi fuerint proximi,moriantur metu.Hæc deniq; fortitudo, & hic fortis.

De temperantia, & temperante. Cap. XX.

TEmperantia eſt intemperātię & incommobilitatis circa voluptates medietas, Nam temperātia, ac prorſus virtus omnis habitus eſt optimus. at optimus habitus optimi eſt:optimū vero inter exceſſum defectumq; medium.quandoquidem vtrinq; prominent vituperandi,tam exceſſu quàm defectu.Proinde ſi optimum medium:& temperantia inter intemperātiam & incommobilitatem eſt quædam medietas:horum itaq; fuerit quædā medietas temperantia, quæ circa voluptates & ægrimonias verſatur. Non tamen omnes, & quæ circa omnia.Neq; enim ſi quiſpiam picturæ aut ſtatuę vel huiuſmodi alterius oblectetur aſpectu,erit iam intemperans.ſimiliter ne quidem audiendo,aut olfaciēdo, ſed in eis voluptatibus quæ in tactu ſint & guſtu.Neq; temperās circa eiuſmodi, vt à nulla tali capiatur voluptate:nam tum incōmobilis,planeq; ſenſu carens fuerit. verū qui oblectetur,& nō agatur in ipſorū exceſſum.ita fruens, ne quid faciat operoſum:totuſq; agendo ab honeſtate pendeat,non agendo quicquam niſi modeſte.nam quicunq; ab exceſſu talium voluptatum abſtinuerit,vel metus vel cuiuſpiam alterius rei cauſa,temperans non eſt. Neq; enim cætera animalia, præter hominem, dicimus temperantia,quòd ab ipſis ratio abſit,qua honeſtum deligimus.omnis ſiquidem virtus honeſti eſt, & ad honeſtum tendit. Proinde erit temperantia circa voluptates & ægrimonias, eaſq; in tactu guſtuq; progenitas.Demū conſequens eſt vt dę manſuetudine dicamus, & quid,& in quibus ſit.

De manſuetudine, & manſueto. Cap. XXI.

MAnſuetudo igitur eſt inter iracundiā & iracundiæ ceſſationem. In totumq; exiſtimantur virtutes medietates eſſe. Quod autem ſint medietates, hinc facile quis dixerit.Nam ſi quod optimū, in medietate eſt collocatū:eſtq; virtus habitus optimus, atq; optimum eſt virtus: ergo ſit medium neceſſe eſt. Quod ſanè certum, ſingula conſiderantibus. Nam quia iracundus eſt, qui vſquequaq; & plurimum excandeſcit,ac eiuſmodi ſub reprehenſionem cadens.nec decet vſquequaq; excādeſcere omnibus, & omnino ſemper. neq; contra ita habere, vt cuiquam nunquam. is nanq; incommobilis ſub reprehenſionem cadit.Cùm igitur tam is qui ad exceſſum, quàm qui ad defectum peruenit, ſub reprehenſionē cadat:qui horum medius fuerit, mãſuetus ac laudabilis.Neq; enim ab ira deficiens, neque item excedens in ipſa, laudabilis. ſed qui mediocriter in his habet, is manſuetus: harumq; perturbationum medietas manſuetudo.

De liberalitate, liberali, et eorum extremis: ac de pluribus auaritiæ ſpeciebus. Cap. XXII.

LIberalitas autem eſt inter prodigalitatem & auaritiam medietas collocata. verſantur autem huiuſmodi perturbationes circa pecunias. Prodigus nanq; eſt, qui vbi non decet impendit, & plura quam deceat, & cùm minime decet. At auarus, ei contrarius non impendit vbi decet, & quantum decuerit, et quando decuerit. Vtriq; ſub reprehenſionem cadunt: vnus quidem deficiendo, alter vero excedendo. Liberalis ergo quandoquidem laudabilis eſt, medium inter hos tenet locum. quis nam demum? nempe qui vbi decet, et quātum decet impendit. Sunt autem plures auaritiæ ſpecies: ſicut eorum quos nugiuendulos appellamus, cuminiq; emptores, necnon turpilucri, & paruiloqui, qui omnes auaritię ſuccūbunt. Malum nanque multiplex: at bonum ſoliſſimum. Quemadmodum ſanitas quidem ſimplex, ſed multiformis morbus, itidem virtus ſimplex, cùm ſit vitium tamen multiforme. cuncti ſiquidem memorati, ob pecuniam ſub vituperationem cadunt. Vtrum igitur liberalis eſt pecuniam nanciſci, & comparare? An nō. neq; enim vllius alterius eſt virtutis. Nam neq; fortitudinis eſt arma fabricare, ſed alterius: verum ipſius eſt accipere, eiſq; recte vti. Idem de temperantia, cæteriſq; dicendum. at ne quidē liberalitatis, ſed pecuniā incutientis.

De magnanimitate, magnanimo, & eorum extremis. Cap. XXIII.

MAgnanimitas eſt inſolentiæ et puſillanimitatis medietas. & circa honorem inhonorantiamq; verſatur: & honorem qui

dem non à multis, ſed à probis attributũ, qui ei præcipue conueniat. Probi nanq; periti iudices recte honorabunt. Honorari itaq; ſe, qui dignus honore fuerit, potius volet ab his, qui ipſum cognouerit. neq; enim de omni honore fuerit, ſed optimo magnanimitas, honorabile bonum, & ordinem obtinens principatus. Iure igitur deſpecti & improbi, magnis rebus ſe dignos opinati, ac ſubinde honorandos, dicũtur inſolentes. qui vero ſeſe ſummittunt, & magis quàm par eſt abijciunt, puſillanimi. Horum igitur medius, qui non ſe ita abijcit vt minore quã ſit par honore velit honeſtari, neq; rurſum maiore quã deceat, neq; omni, is demum eſt magnanimus. Et proinde certum eſt, magnanimitatem eſſe inſolentiæ & puſillanimitatis medietatem.

De magnificentia, magnanimo, & eorum extremis. *Cap.* XXIIII.

Magnificentia eſt iactationis & vilitatis medietas. verſatur autem magnificentia circa ſumptus, quos magnificũ facere par eſt. Quicunq; igitur, vbi non expedit, ſumptũ facit, glorioſus iactabundusq; eſt. vt ſi quis ſodales ita epulo accipiat, ac ſi nuptias faciat, is glorioſus. talis nanq; eſt, q quo tpe non expedit, ſuã ĩdicat affluẽtiã. Huic cõtrarius eſt vilis, q vbi oportet, magnifice nõ impẽdit. nec facit vt nuptiarũ dignitas expoſtulat ſumptũ, ſed ibi deeſt. is nimirũ vilis. At magnificentia vel ex ipſo noĩe nobis põt qualis ſit innoteſcere. opportuno nãq; tẽpore magnifice factum, recte magnificentiæ nomen aſſequetur. Magnificentia igitur fuerit, quandoquidẽ laudabilis, eſt inter exceſſum defectumq; circa ſumptus idoneos quædam medietas. Sunt & nonnullis plures magnificentiæ exiſtimatæ: velut dicentibus, magnifice ſeſe infert. & huiuſmodi aliæ magnificentiæ, non propriæ, ſed à tranſlatione nomen inuenientes. Nec enim in illis magnificentia, ſed in eis quæ diximus.

De indignatione, indignabundo, & eorum extremis. *Cap.* XXV.

Indignatio eſt inuidentiæ & maleuolentię medietas. ambæ enim iſtæ ſub vituperationem cadunt. at indignabũdus laudabilis. Eſt autem indignatio, quędam ægrimonia de bonis, quæ indigno alicui aliquo pacto euenerunt. Indignabundus, qui in huiuſmodi triſtatur. idemq; rurſus triſtetur, ſi quem viderit indigne malis afflictatum. ac demum indignatio, & indignabundus talis. Cui contrarius eſt inuidens. quippe qui triſtabitur, cùm quempiam prorſus, ſiue dignum ſiue indignum bene agere viderit. cui ſimiliter maleuolus par eſt, quippe qui lætatur quòd quis male agat, ſiue dignus, ſiue indignus ſit. Nec indignabũdus eiuſmodi: verum inter hos medius.

De grauitate, graui, & eorum extremis. *Cap.* XXVI.

Grauitas eſt inter moroſitatem et delectationem medium, quę circa conuerſationes. Moroſus nanque eſt eiuſmodi, vt nullius conuerſatione aut colloquio capiatur ſed (vt nomen ipſius indicat) à ſuo more. nam moroſus quaſi aliorum mores improbãs ſibiq; placẽs, eſt nominatus. Delectator autem talis, vt omnium velit habere conuerſationem, & omnino, & omnifariam. horum neuter laudabilis. At grauis in medio iſtorũ laudabilis. neq; enim erga omnes, ſed erga meritos. non erga neminem, ſed erga hos ipſos conſueſcit.

De uerecundia, uerecundo, & eorum extremis. *Cap.* XXVII.

Verecũdia eſt inter impudentiam & ſtuporem medietas, in actionibus colloquijsq; conſtituta. Impudens eſt, qui vbiq;, & in omnes loquitur, & omnia vtcunq; euenerint. At ſtupidus ſeu attonitus, huic cõtrarius. et cũcta et cũctos veritus, tã agendo quã dicẽdo. ſolertiæ enim expers talis eſt, qui in cunctis obſtupeſcit. At verecundia & verecundus inter hæc medium tenet locũ. neq; enim cuncta, & omnino (vt impudens) & dicit & agit: neq; porro (vt attonitus) in omni & omnino trepidabit: verum aget loqueturq;, vbi, & quæ, & quando expediat.

De urbanitate, urbano, & eorum extremis. *Cap.* XXVIII.

Vrbanitas eſt ſcurrilitatis & ruſticitatis medietas: in ſalibusq; cõmittitur. Scurra ſiquidem eſt, qui cũcta, & omnino inceſſendum eſſe exiſtimat. Ruſticus vero, qui neq; inceſſere vult, neq; recte inceſſum iri exiſtimat, ſed excandeſcit. Vrbanus, qui inter hos medius, neq; omnes, neq; omnino ĩceſſens. neq; item ipſe agreſtis, ac durus. At erit duobus ferè modis vrbanus. nam et moderate inceſſere percalluerit, & aliorum iaculationem tolerabit. Ita nimirum vrbanus atq; vrbanitas.

De amicitia, amico, & eorum extremis. *Cap.* XXIX.

Amicitia inter aſſentationem & inimicitiã medietas, in actione ſermoneq; verſatur. Aſſentator nãq; eſt, qui plura quàm ſit par, adſintq; cuipiã, arrogat. At infenſus, inimicus, qui derogat etiam quæ adſunt. quorũ neuter iure laudandus accedit. Inter quos me

dius

dius eſt amicus. quippe qui nec plura pręſentibus cuiquam aſtruit, neq; quæ minime conueniãt laudauerit, neq; ecõtrario imminuet, neq; omnino aduerſabitur, præterquàm exiſtimetur tribuendum. Hmõi igit̃ eſt amicus.

De ueritate, uero, & corũ extremis. Cap. XXX.

VEritas inter diſſimulationem & iactationem in oratione verſat̃, non omni. Glorioſus nimirum eſt, qui plura ꝗ adſint ſibi arrogat, aut ſcire fingit quæ non nouerit. Huic contrarius diſſimulator, pauciora & minora eſſe ſua ſimulans; quæq; nouit diffitetur, occultatq; quæ cognoſcit. Neutrum horum facit verus. neq; enim plura, neq; pauciora ꝗ quæ ſibi affuerint, cõfinget: ſed ea demum & eſſe ſibi & ſcire dicet, quæ teneat. Sint deniq; hæ ipſæ virtutes, an ſecus, alia fuerit conſideratio. At ꝙ medietates iam memoratorum, hinc certum eſt, ꝙ qui ad hæc viuunt, laudibus exornantur.

De iuſtitia, & iuſto, & eorum oppoſitis. Cap. XXXI.

COnſequitur vt iam de iuſtitia dicamus, quid ſit, & in qbus, & circa quæ: ſi prius tamen quid ſit iuſtum expoſuerimus. Eſt ſanè iuſtum duplex. vnum quidem ex lege. iuſta ſiquidem perhibent, quæ lex iubet. at lex fortia & tẽperata nos facere iubet, prorſusq; cuncta quæ ex virtutibus ducũtur. Et perinde iuſtitiam, perfectam quandam eſſe virtutem dicunt. nam ſi iuſta ſunt quæ lex facere præſcribit: lex autem quæ ex omnibus virtutibus ſunt mãdat: qui igitur ex lege iuſtis obtemperat, perfectam nanciſcitur probitatem. proinde iuſtus & iuſtitia, virtus quædam pfecta eſt. vnum itaq; quoddam iuſtum in his, & circa hæc. Verum enimuero non id iuſtum, neq; circa hæc peruestigamus iuſtitiam. hoc nanq; modo iuſta, quatenus per ſeſe à iuſto ſunt. nam temperans & fortis & continens, per ſeſe eſt eiuſmodi. Sed iuſtũ indagamus, quod ad alterum refertur, aliud ſanè ꝗ quod dictum eſt ex lege iuſtum. nam nõ eſt per ſeſę eſſe iuſtum, quod in aduerſus alterum iuſtis comperitur. id nimirum eſt, quod quærimus iuſtum, ac circa hoc iuſtitiam. Quod agitur in alterum iuſtum (vt paucis abſoluam) æquale eſt: nam iniuſtum inæquale. cùm enim bonorum maiora ſibi aſciuerint, malorum vero minora admiſerint, id inęquale. & hoc modo iniuſtum, & afficere iniuria opinamur. Non dubium igitur cùm ſit iniuria in rebus inęqualibus, quin iuſtitia & iuſtum in fœderũ æqualitate collocetur. Proinde certũ eſt iuſtitiã medietatem quandam eſſe inter exceſſum atq; defectum, & multum & paucum. Cùm enim iniuſtus afficiendo iniuria plus habet, & affectus iniuria in afficiendo iniuria minus, tum horum medium iuſtum fuerit. atqui medium æquale eſt: ergo æquale pluris & paucioris fuerit iuſtum, iuſtusq; qui æquale volet. ſed æquale in duobus ſaltem conficitur: ergo in alterum æquale eſſe, iuſtum eſt. talis demum fuerit iuſtus. Cùm igitur iuſtitia in iuſto & in æquali, & in medietate: iuſtum quidẽ, in quibuſdam iuſtum dicatur, æquale vero in quibuſdam æquale, nec non medium in quibuſdam mediũ: erit iuſtitia & iuſtum erga quoſdam, & in quibuſdam. Quoniã igitur iuſtum æquale eſt, & huic proportionale, æquale iuſtum fuerit. Atqui proportionale in quatuor nihilo minus perficitur. nam quẽadmodum A ad B, ita C ad D. Sicut ꝓportionale eſt, vt qui multa poſſideat, ꝓferat multa: ita qui pauca poſſideat, pauca proferat. rurſus eodẽ modo qui plurimũ allaboret, plurima capiat: qui vero parum laboret, parum capiat. vt autem laborans ad non laborãtem habuerit, ita plurima ad pauca: vt vero laborans ad plurima, ita non laborans ad pauca. Viſus ſanè eſt in libris de Republi. Plato vti eiuſmodi de iuſto proportione. Agricola enim (inquit) cibum parat, ædificator vero domum. vt textor veſtem, ita calceolarius calceum. agricola igitur ædificatori cibum ſuggerit, & ædificator agricolæ domum. Ita & eodem modo cæteri omnes habent, & perinde quæ apud ſe, ꝑmutant in ea quæ apud alios. eſt nanq; huiuſmodi proportio. nam vt agricola calceolario & textori, etiam alijs omnibus eadem inuicem inter ipſos eſt proportio, quę continet totam Rempub. atq; comprehendit: vt liceat nobis intueri iuſtum proportionale eſſe: ſiquidem continet iuſtum Reſpub. idemq; eſt iuſtum quod proportionale. At quoniam ædificator ſuo opere plura meret̃ ꝗ calceolarius pręſtet, difficile quoq; eſt rependi cõtra à calceolario aduerſus ædificatorẽ, neq; enim pro calceis par fuerit domum capere: hinc iam cenſuerunt, quo hæc omnia venalia ſint, argẽto vti, quod numiſma vocant. vt pro dignitate cuiuslibet fiat inter ipſos inuicem contrahentes ꝑmutatio, quæ ciuilem cõmunicationem contineat. Cùm igitur in his & quæ proximè dicta ſunt, iuſtum ſit, erit iuſtitia circa hęc, cum delectu ex habitu impulſum nacta. Eſt vero etiam iuſtum ex altera parte reſpõdens, non tamen vt aiebant Pythagorici. rati nãq; illi ſunt iuſtum eſſe, vbi quæ quis effeciſſet, eadem eſſent talionis vice ferenda. quod erga oẽs nõ eſt idem. Neq; enim iuſtum eadẽ ſeruo aduerſus ingenuum ferre. quandoqdem

Iuſtum duplex.

Numiſma.

ſi ſeruus

ſi ſeruus ingenuum ceciderit; iuſtum non ſit ex altera parte tantum cædi, ſed impenſius. iuſtumq́ eſt in proportione contra reſpondendi. nam quemamodum ingenuus aduerſus ſeruũ melius habet, ita reſpondere factis aduerſum qui fecerit. Itidem etiam ingenuo aduerſus ingenuum erit. nec enim iuſtum eſt vt qui oculum eruerit, ei tantum talionis pœna infligatur, ſed multo plura ferat ꝓportionis conſecutione. quãdoquidem & cœpit prior, & affecit iniuria. Atqui vtrinq; illata iniuria eſt. & perinde ꝓportionale eſt vt ob iniurias etiã plura ferat, q̃ fecerit, id iuſti exigit ratio.

De quo iuſto ſit diſceptatio.

Verum quoniam multis modis iuſtum dicitur, definiendum fuerit de quonam demum iuſto ſit nobis diſceptatio. Eſt nimirũ (vt perhibent) iuſtum ſeruo aduerſus dominum, et filio aduerſus patrẽ. in quibus æquiuoco nomine iuſtum ciuile dici videbatur. Eſt nãq; iuſtum (de quo nunc loquimur) ciuile iuſtum. id propemodum in ipſa æqualitate poſitum: cõmunicantes nanq; ciuiles nonnulli, natura quidem conſimiles eſſe volunt, alij vero more. At filio erga patrem, & ſeruo erga dominum ius vllum non eſſe videbitur. neq; enim puero meo aduerſum me, neq; manui, neq; itidem alicui membro. ſimiliter igitur habere videbitur & filius erga patrem. nam quemadmodum membrum patris eſt filius, niſi iã virilem induerit ætatem, qua ab ipſo ſeparetur: tum enim in ſimilitudine & æqualitate eſt patri: ſed ciuibus huiuſmodi eſſe licet: eadem de cauſa, ne quidẽ vernæ erga dominum, eſt iuſtum. domini nanq; quiddam eſt verna. cæterum ſi modo ei iuſtum ſit aliquod, id iuſtũ erga ipſum fuerit domeſticum, quod in præſentia minime indagamus, ſed ciuile. ſiqdem in ſimilitudine & æqualitate ciuile iuſtum videri debet. Præterea in mulieris & viri cõmunicatione iuſtum eſt, ferè quod ciuile iuſtũ. deterius nanq; eſt mulier viro, ſed quiddam magis domeſticum, & quodã modo magis equalitatis particeps. & perinde ipſorum vita cõmunicationis ferè ciuilis eſt. proinde iuſtum etiam mulieri erga virum præcipuum quodammodo iam præ alijs ciuile eſt. Quoniam igitur iuſtum eſt, quod in ciuili cõmunicatione poſitum, tam iuſtitia, q̃ iuſtus circa ciuile iuſtum erit. Sed iuſtorum quædam natura, quædam lege ſunt. Verum arbitrari ita oportet, ne putemus nunquam excidere quæ natura ſunt, quę ſanè etiam mutationẽ ſubeunt. vt, inquam, ſi iaculari omnes ſemper ſiniſtra annitamur, euademus ſcæuæ. atqui à natura ſiniſtra eſt. at dextra minus nihilo à natura potiora ſunt ſiniſtris, tametſi cũcta ſiniſtra, ſicut & dextra facimus, neq; quod intercidant, ob hoc à natura nõ ſunt. verum ſi vt plurimum diutiusq́; ita permaneat, & ſiniſtra eſt ſiniſtra, & dextra dextra, id quod à natura eſt. Idem in à natura iuſtis, ſi noſtro vſu immutentur, ob hoc non à natura iuſta non fuerint, imo equidem fuerint. nam quod vt plurimum perdurat, id propalam iuſtum à natura eſt: quod vero nos conſtituamus, legeq́; ſciſcamus, id certe iuſtum atq; etiam ex lege iuſtum nuncupamus. præſtat igitur iuſtum quod à natura eſt, illi quod ex lege. Cæterum quod indagamus iuſtum ciuile eſt. atqui ciuile, non natura, ſed lege eſt. Sed iniuſtum & iniuria, neutiquam idem prorſus ducendum eſt. ſiquidem iniuſtum lege definit: veluti depoſito quẽquam fraudare, iniuſtũ ſit. at iniuria, vbi iniuſte aliquid perpetretur. Itidem porro iuſtum, ac (vt ita loquar) iuſtificatio, non eſt idem. nam iuſtum lege definitum eſt, cùm ſit iuſtificatio, iuſta cauſa faciendi. Quando igitur iuſtum, & quando non? nempe (vt paucis abſoluam) cũ dedita opera & ſpõte quis peregerit (quid ſponte ſit paulo ante nobis dictum eſt) & qñ conſulto, & in quem, & cui, & qua de cauſa, is iuſta peragit. Itidem ac ſimiliter erit etiã iniuſtus, qui conſulto, & in quem, & cui, & cuius cauſa deliquerit. At cùm horũ nihil conſulto, iniuſti tamen quippiam cõmiſerit, tum demũ iniuſtus non eſt, ſed infortunatus. nam ſi patrem occiderit, ſe hoſtem ratus occidere, iniuſtum quidem cõmiſit: & cũ neminem affecerit iniuria, egit tñ infeliciter. Quoniã igitur non afficere iniuria, vbi iniuſta peragantur, id eſt in ignorando poſitũ, hoc paulo ante diſſeruimus, cùm neutiquã conſulto quenquam offendit, neq; cui, neq; qua de cauſa factum eſt, definienda quoq; videtur ignorantia: quo nam pacto per ignorãtiam quem lædit, non afficit iniuria.

Quo pacto nõ afficit iniuria qui ex ignorãtia lędit.

Sit nimirum hæc diffinitio. Quandocunq; perpetrandi aliquid abſoluta fuerit ignorantia, id non fit cõſulto, & perinde ne quidem afficit iniuria. at cùm ipſe ſuæ cauſa fuerit ignorantię, ꝑpetraritq́; quippiam ex ignorantia, cuius ipſe extiterit cauſa, is planè afficit iniuria, ac eiuſmodi iure criminis arguetur. velut in ebrijs euenit. vino nãq; merſi, ſi quid mali perpetrarint, ſine controuerſia afferunt iniuriam. quandoquidem ipſi ſibi eius ignorãtiæ cauſa extiterunt. par enim fuit, ne tantum proluerent, vt ignorantes cęderent patrem. Idem in alijs eſt ignorantijs, quæ ex ipſis gignuntur facientibus: vt qui per ipſas inferant iniuriam, ſint iniuſti. Quorum autem non ipſi ſunt cauſa, ſed ignorantia, vt delinquant, neutiquam iniuſti. eſt enimuero

eiuſmodi ignorãtia naturalis, velut neſcij infantes patres cædunt. Hæc nimirum naturalis inſcitia non facit, vt ab actione infantes dicantur iniuſti. ipſa ſiquidem hæc faciẽdi cauſa, eſt inſcitia: neq; ipſi ſuæ ſunt cauſa inſcitiæ: ideo ne quidem iniuſti dicuntur. Verum de ferenda iniuria vt dicam, vtrum qui afficitur iniuria ſponte afficitur? An non. iuſta nanq; & iniuſta ſponte agimus. at non ſponte afficimur iniuria. cruciatus ſiquidẽ deuitamus. & perinde non dubium, quin non ſponte afficiamur iuiuria, quòd vltro nemo lędi ſufferat. nam affici iniuria, nonne eſt offendi? eſt ita. Cæterum ſunt quibus licuit æquale aſſequi, idq; alijs concedunt: quod ſi æquale conſequi iuſtum fuit, & minus habere iniuria affici, ſpõteq; minus habet: ſponte ergo ait, qs afficitur iniuria. Verũ manifeſtum hinc porro eſt, q̃ ne ſponte quidem. nam cũcti qui minus conſequuntur, illius vice nanciſcunt aut honorem, aut laudem, aut gloriam, aut amicitiam, aut aliud id genus. Verum qui vicem alicuius ſubit, cuiq; rependitur pro eo quod amittit, neutiquã afficitur iniuria. quòd ſi iniuria non afficitur, ne quidem ſponte ergo. Rurſus qui minus aſſequuntur, & quatenus æquale non accipiunt, affecti iniuria, ijdẽ nobilitati, & exornati hac de cauſa euadũt, quòd dicant æquale mihi capere licuit, at nolui. ceſſi equidem ſeniori, aut amico. Atqui affectus iniuria exornatur nemo. quòd ſi in illatis iniurijs nulla exornatio eſt, & in his exornãtur deiecti, hoc modo prorſus affecti nõ fuerint iniuria. quòd ſi iniuriæ non ſubijciuntur, ne quidem ſponte afficiuntur iniuria. Interim in huiuſmodi oratione cõtrouerſari videmur incontinentibus. quandoquidem incontinẽs nequiter agendo, ſe offendit, idq; ſponte facit. cõſulto igitur ſeſe ipſe lædit. proinde ſponte ipſe à ſeſe afficitur iniuria. Cæterũ hic propoſita definitio hanc prępediet rationem. Eſt autem definitio, neminem velle affici iniuria. at incõtinens, volens incõtinenter agit: proinde ſi ipſe ſe afficit iniuria: vult ergo mala ſibi iſligere. at qui vult nemo affici iniuria: proinde ne incõtinens quidẽ ipſe ſeſe ſpõte affecerit iniuria. Cæterũ hinc fortaſſis ambigat quiſpiã, nunqd accidat, vt ſibi qſquã inferat iniuriã. in incontinentẽ ſiqdẽ iniecta cõſideratione videatur cõtingere, hoc nẽpe modo, ſi quæ agẽda lex iubet, ea ſunt iuſta, qui nõ agit ea, iniuſte facit. ac ſi erga quẽ agendũ iubeat, neutiquã erga eũdẽ id egerit, ipſum afficit iniuria. Lex certe temperantem eſſe iubet, rem ſuam non oblimare, corpus procurare, ac id genus alia. qui ergo hęc non peragit, ſe afficit iniuria: quãdoquidem erga alium neminem, talium eſt affectio iniuriarum. Atqui hęc nunquam vera extiterint, vt contingat ſe quempiam afficere iniuria. Contingere enim quî poteſt, vt eodem tempore plus quiſpiam habeat & minus, vt ſimul ſponte & inuito agat quicquam. ſiquidem qui afficit iniuria, quatenus afficit, plus admittit: iniuria affectus, quatenus afficitur, minus. q̃ ſi ipſe ſibi infert iniuriã, contigerit vt per idẽ tempus plus idẽ habeat, & minus. verũ hoc fieri non poteſt: non ergo ſe quiſpiã affecerit iniuria. Rurſus qui afficit iniuria, ſponte facit iniuriã. at affectus iniuria, inuitus fert iniuriã. proinde ſi cõtingat ſe quẽpiam afficere iniuria, cõtigerit ſimul & inuito & ſponte quicquam agere. id aũt fieri non poteſt: ne quidẽ igitur ita contigerit, ſibi quẽquam inferre iniuriam. Rurſus ſi cõſiderauerit quiſpiã particulares iniurias, nemo ſit qui non faciat iniuriã: aut depoſito fraudãdo, aut adulterium cõmittendo, aut furando, aut aliquod eiuſmodi iniurię genus particulatim admittendo. nec tñ quiſpiam ſe vnquã depoſito fraudauit, neq; ſuã adulterio vitiauit vxorem, neq; ſibi furatus eſt. q̃ ſi in hmõi eſt afficere iniuria, neq; cõtingit horum quicquam aduerſum ſe facere iniuriã. Sin ſecus, ea non fuerit ciuilis iniuria, ſed domus adminiſtrationis, planeq; familiaris. anima ſiquidẽ in plures diſtributa partes, vnã habet ſuam qdem deteriorem, alterã vero meliorem. proinde ſi quid in anima procreetur iniuriarum, id partium aduerſum ſe inuicem eſt. Familiarẽ porro iniuriam diſtribuimus in deteriorẽ ac meliorem, vt fiat aduerſum ſe iuſtũ, & iniuſtum. verùm id nos non coniectamus, ſed ciuile. & perinde in id genus iniurijs, quas nos demũ perueſtigamus, neutiquã contingit vt ſe quiſquam afficiat iniuria. At inſuper vter afficit iniuria, & in vtro iniuria eſt? in eo ne, qui vtcunq; iniuſte poſſideat, an iudicãte atq; diſtribuẽte, veluti in certaminibus? enimuero qui præmium à præſide atq; hæc iudicante accepit, non ipſe facit iniuriã, tametſi ei iniuſte tributum eſt. ſed qui tulit iudicium, maleq; attribuit, is affecit iniuria. Eſtq; vbi idẽ afficiat iniuria, & vbi non. nam quatenus vere, & vt iuſti natura poſtulabat, non iudicauit, eatenus affecit iniuria. quatenus vero eidem iuſtũ eſſe viſum eſt, neutiquam affecit iniuria.

An accidat, vt ſibi quiſquã inferat iniuriam.

De duplici animæ rationalis partibus: et quo pacto à ſe inuicẽ diſtinguantur. Cap. XXXII.

QVoniam autẽ de virtutibus, & quę ſint, & in quibus, & circa quæ, iam dictum eſt, de ſingulisq;, quemad-

modum

modũ ſi recta agamus ratione, ſit optimum; ita nimirum ex recta ratione agere dicendo, eſt. vt ſi quis dixerit ſanitatem fieri optimam, ſalubria exhibẽdo, id vtiq; minus apertum, & perinde aperito mihi quæ ſint ſalubria. idem valet in ratione, & tam quid ſit ratio, ꝗ quę ſit recta ratio noſſe: ferme fuerit neceſſariũ, primum in quo ratio gignitur conſiderare. Paucis equidẽ de anima antea locuti, diximus animæ partem eſſe, quę habeat rationem. Ea, inquam, pars vna animæ habens rationem, in duas eſt partes diſtributa. quarum vna quidem conſultatrix, altera autem ſciẽtiæ indagatrix: quę q; inter ſe inuicem diſtinguantur, ex ſubiectis facile fuerit intueri. Nam quemadmodum inter ſe inuicem differũt colores, & ſuccus, & ſonus, & odor, itidem alios ipſis ſenſus natura accõmodauit. ſonũ nanq; auditu, ſuccum guſtu cognoſcimus, & colorem viſu: ſimiliter cætera eodẽ modo expedit coniectare. Quòd porro alia ſint ſubiecta, alias quoq; eſſe animæ partes manifeſtum eſt, quibus illa cognoſcimus: aliud ſiquidem intellectile eſt, & ſenſile aliud. atq; ſubiecta illa, aĩa deprehendimus: alia ergo pars fuerit quæ circa ſenſilia, & alia quæ circa intellectilia. conſultatrix autem circa ſenſilia in motuq; verſat̃, atq; prorſus circa omnia quæ in ortu interituq; ſunt. nã conſultamus de eis quæ in noſtra ſunt poteſtate, agendi ac non agẽdi delectu, circa quę conſilium ac propoſitum eſt agendi. hæc nimirum ſenſilia, in motuq; ad permutandum. proinde pars animæ ex ratione propoſitrix atq; delectrix, ſenſilis.

De veritate, & iis quibus ipſam coniectamus. Cap. XXXIII.

HIs itaq; definitis, deinceps de veritate dicendum fuerit: quoniam de ipſa nobis eſt ſermo: vtq; verum habeat coniectemus. Eſt profecto ſcientia, prudentia, mens, ſapientia, exiſtimatio. & circa igitur aliquid vnumquodq; iſtorum eſt.

Scientia. Sciẽtia igitur eſt circa id, quod ſub ſcientiam cadit: quod cum demonſtratione ac ratione eſt explicatum.

Prudentia. Prudẽtia vero, circa ea quæ ſub actionẽ cadunt, in quibus delectus euitatioq;, & in nobis agere ac non agere eſt. Nimirum facientium & agentium nõ idem factile & actile. nam factilium, præter facturam, finis ſupereſt alius. ſicut domificatiuæ præter ædificationem (cùm ſit domus effectrix) ipſius finis, præter facturã, domus eſt. itidem in opificina (ita enim nobis libet appellare quam tectonicã Græci vocãt) aliisq; facturis. At in eis quę ſub actionem cadunt (practica vocãt Greci) prĕter actionem, nullus eſt alius finis. vt preter citharę modulatum finis non eſt alius: ſed id eſt finis, exercitium & actio. circa actionem itaq;, & quæ in agẽdo poſita ſunt, prudẽtia.

Ars. Circa facturam, & quæ in faciendo poſita ſunt ars: ſiquidem in faciendo potius ꝙ agendo, eſt artem exercere. proinde fuerit prudentia, deligendi & agendi, quæ in noſtra ſunt poteſtate, habitus, tendẽte ad commodum ipſa quoq; actione. Prudentia autem virtus eſt, non (vt facile eſt intueri) ſcientia. laudandi ſiquidem ſunt prudentes: at laus virtutis. Item ſcientiæ quidem omnis virtus eſt. at prudentiæ virtus nõ eſt: ſed vt apparet, idipſum quiddam virtus eſt.

Mens. Mens porro eſt circa principia intellectilium: ſcientia enim eorum quæ ſunt cum demonſtratione. atqui principia ſunt indemonſtrabilia: & perinde non circa principia ſcientia eſt, ſed mens.

Sapientia. Sapientia porro ex ſcientia mẽteq; conſtituitur. eſt nãq; ſapientia circa principia, ipſa quoq; mentis particeps. at quatenus circa ea quæ poſt principia ſunt cum demõſtratione, ſcientiæ eſt particeps. & perinde nõ dubium, quin ſapientia ex mente ſcientiaq; confletur. proinde circa ea verſabitur, circa quæ mẽs atq; ſciẽtia. Exiſtimatio eſt, qua in omnibus ferimur ancipites, eá ne ita, an ſecus.

Dubitationis ſolutio. Sed vtrũ prudentia & ſapientia idem eſt? An nõ. Sapientia enim eſt circa ea quæ cum demonſtratione, quæq; ſemper ita habent: prudentia non de talibus, ſed de his quæ ſunt in permutatione. quẽadmodũ rectum inflexũ ue, & cauum, & talia quę ſunt eiuſmodi. at conſerentia eo non habent modo, vt non inter ſe inuicẽ permutentur: ſed permutantur, vt nũc hoc conferat, quod cras non cõferet: & huic liceat, huic autem non, atq; hoc modo conferat. Atqui circa ea, quæ conferũt, prudentia eſt, non ſapientia. Differunt ergo inter ſe prudentia, atq; ſapientia.

Dubitationis ſolutio. Vtrum ſapientia virtus eſt? An nõ. Hinc perſpicuum eſt, ex ipſa certe prudentia virtutẽ eſſe. nam ſi virtus eſt prudẽtia, partis nempe alterius (vt diximus) quæ ex ratione ſunt, eſtq; prudẽtia ꝙ ſapientia deterior. circa deteriora enim verſatur: quãdoquidem ſapientia circa æternum diuinumq; vt diximus, cũ prudẽtia de hominis ſit commodo. quare ſi quid deterius virtus eſt, ęquũ etiam fuerit, quod melius eſt eſſe virtutẽ. non dubium igitur, quin ſapiẽtia ſit virtus.

Induſtria. Quid eſt, aut circa quod induſtria? eſt nempe induſtria, in quibus & prudentia, circa ea quæ ſub actionem cadũt. Induſtrius ſiquidem dicitur quatenus conſulere recte aliquid iudicare, ac perſpicere potuerit circa puſilla: in puſilliſq; eius iudicium. Eſt igitur induſtria, atq; induſtrius

ſtrius prudentiæ, & prudentis pars. nec citra hæc, neque enim induſtrium à prudente ſeparaueris. Idem profectò & in aſtutia exiſtimandum eſt. Nam aſtutia, & aſtutus non eſt quidem prudentia, neque prudens. quinimmo prudẽs aſtutus, * ideo aſtutia ſibi quodammodo aſciſcit prudentiam. cæterum aſtutus etiam malus dicitur, quemadmodũ Mentor aſtutus quidem fuiſſe viſus eſt, non etiam prudens. Prudentis nanque & prudentię eſt optima expetere, eáque ſemper ſibi proponere, atque actitare. at aſtutiæ & aſtuti fuerit, coniectare, ex quibus nam demum fiant ſingula quæ ſub actionem cadunt, & quæ * exhibenda. Aſtutus in eiuſmodi ac circa talia eſſe videatur. Dubitauerit quiſpiam & admirari potuerit, quòd locuti de moribus, deq; ciuili negotio, de ſapientia dicamus. Nempe primum de hac re non videatur eſſe aliena conſideratio, ſi (vt diximus) eſt virtus. Item Philoſophi eſt de his demum coniectare, quæcunque in eodem fuerint. at neceſſarium, cùm de his quæ in anima loquimur, de omnibus dicere. atqui eſt in anima ſapientia: proinde alienum non fuerit de anima quoque dicere. Quemadmodũ vero habet aſtutia ad prudẽtiam, ita de cunctis virtutibus haberi putandum eſt. velut inquam ſunt virtutes, quæ natura ſint ſingulis ingenitæ, tanquam impulſus quidam ad fortia, ac iuſta, in vnoquoque citra rationem, nec non de ſingulis erga eiuſmodi poſſis cognoſcere. ſunt autem tam conſuetudine, quàm propoſito. At quæ cum ratione ſunt, velut temperantia aut fortitudo, quatenus ſunt virtutes vt ingenitæ, laudabiles. Naturalis igitur virtus ea ipſa, quæ citra rationem, à ratione parum ſeparata, & à laude parum deficiens, rationi & propoſito adiuncta, perfectam efficit virtutem. ideo etiam cum ratione exercetur. Nec citra rationem eſt ad virtutem naturalis impulſus. neque rurſus ratio. atque propoſitum admodum perficitur, vt ſit virtus citra impulſum naturalem. Ideo non rectè Socrates ſentiebat, cùm diceret virtutem eſſe rationes. proficeret ſiquidem nihil agendo fortia atque iuſta, qui neſciret ac rationi nõ proponeret. & perinde virtutem rationem eſſe, non rectè aiebat. Sed qui nunc, melius. nam iuxta rectam rationem honeſta agere, virtutem eſſe perhibent. At ne ita quidem rectè. aget ſiquidem quiſpiam iuſta, nullo propoſito honeſtorum, nulla cognitione, ſed irrationali aliquo impulſu rectè hæc & iuxta rectam rationem, velut inquam recta iuſſerit ratio, ita agat. cæterum huiuſmodi tamen actio neutiquam ſub laudem cadit. Sed melius, vt nos definimus, cũ ratione impulſum eſſe ad honeſtatem. hoc nanque virtus etiam ſub laudem cadit. Vtrum prudentia virtus, an non, ambigere nanque quiſpiam potuerit. Verum enimuero hinc eſſe virtutem certũ fuerit. Nam ſi iuſtitia, & fortitudo, cęteræq; virtutes, quòd honeſtorum quæ ſub actionem cadant, laudabiles accidant, non dubiũ quin prudentia quoque eorum ſit, quæ ſub laudem cadunt, quæq; in virtutis ordinem veniunt. Nam ad quæ fortitudo agenda commouetur, in eadem etiam prudentia. in totumq; vt ipſa præſcribit, ita etiam agit fortitudo. proinde ſi hæc ſub laudem cadit, ea faciendo quæ præſcripſerit prudentia, etiam ſine controuerſia prudentia ſub laudem cadit, virtusq; eſt. Vtrum prudentia ſub actionem cadit, an non, licuerit hinc noſſe cuiuis, ſpectando ſcientias, quemadmodum ædificaturam. Eſt nanque in ædificatura, vt dici ſolet, vnus quidem quiſpiam architectō gręce, quem nos tum architectum, tũ opificem nominamus, cui ſumminiſtrat ſeſe ædificatoris domus eſt faber. eſt ſanè architectus ſeu opifex, cuius præſcripto ad domum extruendam ſe faber accingit. Idem in reliquis fabrilibus habet, in quibus eſt architectus, & eius cuiuſuis miniſter faber. & architectus erit, & huius ipſius faber ac miniſter. Si igitur eodem modo etiam in virtutibus habet, quod æquum ac rationale, etiam prudentia ſub actionem cadit. quandoquidem virtutes omnes ſub actionem cadũt, quarum prudentia tanquam architectus quidam eſt. quandoquidem vt ipſa præſcripſerit, ita virtutes, & qui ex virtutibus agunt. cùm igitur virtutes ſub actionem cadant, etiam ſub actionem cadet prudentia. Vtrum omnibus quæ in anima, hæc imperat vt cenſetur, pariterq; ambigitur? An ſecus. Melioribus certe, vt ſapientia eſt, imperare videri par non eſt. ſed ea, vt dici ſolet, cuncta procurat, præſcribẽsq; domina eſt. Cæterum forſitan vt in ædibus habet Atrienſis: is nanque præeſt omnibus diſpenſatq; omnia, ſed nondum idem imperat omnibus, verum domino ocium parat, ne is præpeditus rerum domeſticarum neceſſitate, diſſoluatur, quo minus honeſti quippiam & officioſi agat: ita atq; ſimiliter prudentia, tanquam ſapientię quidam Atrienſis, ei ocium parat, vt ſuũ peragat opus, affectus cohibendo, eosq; temperando.

Aſtutia.

* διὸ καὶ συνεργῇ πῶς τῇ φρονήσει ἡ δεινότης.

* καὶ τὰ ταῦτα πορίσασθαι.

Dubitatio.

Solutio.

Vtrum prudẽtia virtus ſit.

Prudentiam ſub actionẽ cadere.

Ariſtotelis

ARISTOTELIS MAGNORVM MORALIVM LIBER SECVNDVS.

SVMMA LIBRI.

De æquitate, modeſtia, promptitudine, feritate, incontinentia & continentia, uoluptate, proſpera fortuna, honeſta probitate, recta ratione, ac amicitia.

De æquitate, & æquo. Cap. I.

POſt ea quæ tradidimus, par videtur vt de æquitate diſſeramus, quidq́ꝫ ſit, & in q̄bus, & circa qualia. Eſt nimirum æquitas & æquus, qui deſcripta legibus iuſta diminuit ac moderatur. nam quæ legislator particulatim examinare ad vnguem definire non poteſt, ſed in vniuerſum loquitur, hic in eiſdem intercedens, deligit quæ legislator particulariter quidē definire volebat, verum ei facere nō licuit. eiuſmodi certe ęquus, non omnino iuxta diminuēs: quandoq̄dem quæ natura ac vere iuſta ſunt, non diminuit, ſed ea duntaxat quæ legislator deſeruit, cùm explere non poſſet.

De modeſtia, & modeſto. Cap. II.

MOdeſtia ac modeſtus eſt, circa quæ & æquitas. nempe circa iuſta quæ omiſſa à legislatore, non ſatis ad vnguem definita ſunt, vt iudex inueniatur eorum, quæ legislator omittit, certóque cognoſcit à legislatore prætermiſſa quæ iuſta ſunt, is modeſtus eſt. Itaqꝫ non citra æquitatem, modeſtia. iudicare ſiquidem modeſti: agere vero ad iudiciumq́ꝫ perducere ęqui fuerit.

De promptitudine. Cap. III.

PRomptitudo eſt, circa quæ & prudētia: nempe circa ea quę ſub actionem cadūt: quippe quæ circa propoſitū & euitationem. Eſt ſanè non citra prudentiam. nam prudētia horum ſub actionem cadens eſt. at promptitudo, habitus, ſeu affectio, vel quiduis huiuſmodi, inſtructio optimorum & commodiſſimorum, eorum quæ ſub actionem cadāt. Et perinde promptitudinis ea videri non debēt, quæ fortuitu quoquo modo eueniant. nam quibus ratio deeſt quod optimum ſit cōſiderans, vbi quoquo modo eueniat aliquid, hūc promptū neutiquā dixeris, ſed fortunatum. nam quæ officia citra iudicantis rationē fuerint, felicitates æquum eſt appellare.

Dubitationes quædam circa iuſtitiam: prudentiam etiam: necnon et alias uirtutes. Cap. IIII.

SEd nonne iuſti eſt, colloquio & conuerſatione ęquale cuilibet attribuere, vt inquā qualis fuerit quilibet, talē effectum aſſequi? An nō. id certe aſſentatoris, & delectātis eſſe planè videatur. cæterum iuxta cuiuſqꝫ dignitatem attribuere colloquium ac conuerſationem, id iuſti & probi omnino eſſe videbitur. Dubitare etiam forte quiſpiā potuerit, an iniuriam inferre ſit offendere ſponte & ſciēter, & quēpiam, & vt, & qua de cauſa. eſt autem nocumentum & iniuria, de bonis ac circa bona. afferens ergo iniuriam & iniuſtus cognouerit & qualia bona, & qualia mala ſint: id autem, ac talia percallere prudentis atqꝫ prudentię eſt. hoc modo fuerit abſurdum, vt bonum ingens prudentia comitetur iniuſtū. An exiſtimandum non eſt, vt iniuſtum prudētia comitetur. Neqꝫ enim cōiectat iniuſtus. ac ſimpliciter, & eidem bonum iudicare nō poteſt, verum hallucinatur: cùm prudētiæ ſuum ſit id inſpicere ex ſententia poſſe. Itidem vt in medicina aliud eſt, quod ſimpliciter ſalubre intuemur, quodq́ꝫ ſanitatem efficiat: quod veratrum & elaterium, & ſectiones, & exuſtiones ſalubres ſint, ſanitatemq́ꝫ prætendāt, nec tamen vt hæc omnes, ita medicinæ habemus ſcientiam. non enim particulare nouimus bonum, vt nouit medicus cuipiam hoc bonum, & quādo, & qualiter affecto, in quo demum medicina ſcientia eſt. Salubria igitur ſimpliciter cognoſcentes, nec dum tamen cōtinuo nos medicina comitatur ſcientia. Itidem iniuſtus. quòd igitur ſimpliciter eſt bonum, & tyrannis, & dominatus, & imperium nouit. verum ſibi ne bonum an ſecus, vel quando, vel quomodo affecto, neutiquam nouit. id quod eſt in primis prudentiæ. & proinde iniuſti comes non eſt prudentia: bona ſiquidem deligit, quibus afferat iniuriam, quæ certe bona ſimpliciter, nō ipſi ſunt bona. quādoquidem opulentia & dominatus ſimpliciter bonum eſt, ipſi certe non fortaſſis bonum. nā qui imperat, rerū copia affluens, multa ſibi amicisq́ꝫ nequiter facit, quādo iure vti dominatu non poteſt. Hinc ambigendum conſiderandūq́ꝫ videtur, ſit ne aduerſus nequā iniuria, nec ne. Nā ſi in offenſione iniuria eſt, & in priuatione bonorum offenſio, neutiquam videri poteſt offendere. ſiquidem quę ſibi eſſe bona arbitratur, bona non ſunt. nam dn̄atus & opulētia nequam hominem offendunt, quod ipſis recte vti non poſſit. proinde ſi quæ aduentantia offendunt, ea bona abſtulerit, afficere non videtur iniuria. Multis eiuſmodi oratio

videbitur admirabilis. Omnes ſiquidem opinantur, ſe poſſe dominatu & imperio & opulentia vti: neutiquā recte coniectantes. quod ex legiſlatore certū eſt. Legis nāq; lator non omnibus ſuadet imperare: verum (vt dictum eſt) cui ætas, cui copia non defuerit ad dominandum. non autem omnem poſſe imperare. Quòd ſi quiſpiam indignetur ſe carere imperio atq; gubernatione, dixerit quiſpiā: neq; tibi ea eſt anima, vnde imperare gubernareq; poſſis. Corpore quidem cernimus aliquos ſaneſcere nō poſſe, ſimpliciter ſibi bona exhibendo. at ne languori ſuccumbat corpus, volens cōualeſcere, aquam prius & inediā exhibet. Ita qui nequam habuerit animā, ne qppiam mali exerceat, ei opulētia & imperium & dominatus, & omnino alia id genus, ſunt auferenda: quantò mobilior, mutabiliorq; eſt corpore anima. Nam queādmodum improbum corpus quiſpiam ſortitus, victum debet ſibi adhibere idoneū: ita improbam animam nactus, ſe viuēdo reddere debet idoneum ad quæ memorauimus, deuitanda. Hoc etiam ambiguum eſſe poteſt: vt cùm non ſit aliter agere fortiter q̃ iuſte, quando natura quis videatur acturus. In naturalibus quippe virtutibus ſolum dicebamus impulſum ſine ratione ad honeſtatem eſſe oportere. ita nimirum eſt delectus in ratione, quodq; rationem habeat, vt pariter capiat & deligat. Virtutē perfectam eſſe dicebamus, quæ cum prudentia foret. non vtiq; ad honeſtum citra naturalem impulſum, neq; virtus virtuti aduerſabitur. agnatum nanq; habet atq; inſitum, vt rationi obtemperet, vt ipſa præſcribit, vt quo agit eò declinet. qui nanq; ſibi proponit, melior. Et ne quidem aliæ ſine prudentia virtutes ſunt, neq; prudentia abſq; reſiduis virtutibus perfecta: verum inuicem ſeſe coadiuuant, comitantes prudentiam. At nihilominus addubitet quiſpiam, nunqd ita in virtutibus habeat, quemadmodum in reliquis bonis quæ externa, quæq; in corpore: hæc nanq; cùm fuerint eximia, deteriores efficiunt. ſicut opū affluentia elatos facit & truculentos: itidē reliqua bona, dominatus, honor, pulchritudo, magnitudo. Nunquid igitur & in virtute ita habet, vt ſi cuipiam iuſtitia vel fortitudo fuerit exuberans, fiat deterior? An non. cæterum à virtute quidem honor gignitur: qui cùm ingēs fuerit, deteriores facit. & ꝓinde virtus fecerit deteriores, cū maior euaſerit. An id neutiquam verum. quandoquidem & ſi ſunt multa alia virtutis opera, quemadmodum ſunt, id ēt in primis eſt, vt qui eis bonis muniatur, eiſdem recte vti poſſit. Si demū probus, aduentante ei vel honore vel ingēti dominatu, ipſis non vtetur, neutiquam fuerit ꝓbus. neq; honor, neq; imperium, probum fecerit deteriorem: & perinde ne qdem virtus. In totum autem, quoniam à principio nobis determinatū eſt, virtutes eſſe medietates, quoq; magis ſit virtus, eo magis erit medietas: ꝓinde quo ſublimior virtus euadet accedetq; ad magnitudinem, non deteriorem ſed meliorem efficiet. medietas nanq; inter exceſſum defectumq; perturbationum erat medietas. atq; hæc igitur hactenus.

De continentia & incontinentia, ac feritate agendum eſſe. Cap. V.

DEinceps aliud nobis ſumendū eſt principium, de continentia incontinētiaq; dicturis, quemadmodum fuerit alienum, has in virtutum vitiorumq; numerum redigere, ita de his futurum ſermonem, alienū viſum iri neceſſe eſt. nec enim hęc virtus cæteris par eſt. in alijs ſiquidem eòdem tendunt tam ratio q̃ perturbationes, nec inuicem ſibi aduerſantur. At in hac ſe inuicem oppugnāt ratio & affectus. Sūt nimirum in anima, vnde mali eſſe dicamur, tria: vitium, incontinentia, feritas. De vitio igitur ac virtute qd ſit, ac in quibus, à nobis ſuprà dictum eſt: modo de incontinentia ac feritate dicendum.

De feritate. Cap. VI.

EST autem feritas quoddam vitium exuberans, cū eouſq; nequā prorſus quempiam intuemur, vt ipſum non hominem, ſed feram eſſe dicamus, ſicut & vitium ipſum feritatem. Huic virtus oppoſita nominis expers eſt. quippe q̃ eiuſmodi ſupra hominem, tanquam heroica quædā ac diuina. Eo certè hęc virtus nominis expers, q̃ Dei virtus nulla. præſtantior ſiquidem omni virtute Deus, ac non virtute probus. nam tum virtus ſit Deo melior. ideo nominis expers hæc virtus, quæ feritatis vitio oppoſita eſt. Deſiderat nimirū diuina, & ſupra hominem tali vitio obiectari. quod quemadmodum feritas vitium hominem excedens euadit, ita ei oppoſita virtus.

De incontinentia, & continentia. Cap. VII.

DE incontinentia & continētia dicturis, expedit nobis quæ ambiguos & contrarios ſermones admittunt, ſignificare: vt ex dubijs orationibus conſiderādo & exquirendo veritatem, ad id quod perſpiciendum eſt perueniamus. nam tum demum ita verū ſeruari poterimus. Senex igitur Socrates tollebat prorſus, ac negabat eſſe incontinentiam:

dicendo

dicendo neminē eſſe qui mala facienda, ſciēs eſſe mala, deligeret. atqui incontinēs videtur ſciens mala deligere; agi nanqꝫ à perturbatione. Hac ratione incontinentiam eſſe non exiſtimauit. nequaquam rectè. alienum nanque ſit, hac ratione perſuaſos, quod factū eſt perſuaſibiliter extinguere: incontinētes ſiqdem ſunt homines, & ijdem malorū periti, verūtamen ea perpetrant. Quoniam igitur incontinentia eſt, nunquid incontinens aliquam habet peritiam, qua inſpiciat exquiratqꝫ mala? At id non viſum fuerit cuipiam. quandoquidem alienū ſit quod in nobis potentiſſimum firmiſſimumqꝫ eſt, vi ab aliquo ſuperari. ſiquidem ſcientia, omnium quæ in nobis, firmiſſima, & nulli eſt obnoxia violentiæ. & perinde hæc ratio aduerſatur, quo minus credatur eſſe ſcientia. Cęterum nunquid ſcientia qdem non eſt, ſed opinio? at ſi habet incontinēs opinionem, vituperandus non accedet. Nam ſi mali aliquid, non admodum præuidens planeqꝫ cognoſcens, ſed opinatus agat, venia dignus videatur. quod voluptate agendi mala, non admodum mala eſſe cognouerit, ſed tantū fuerit opinatus. At quos venia dignos eſſe cenſemus, eos neutiquam reprehēdimus. & perinde ſi opinionem habet incontinens, vituperandus non erit. atqui vituperandus eſt. Huiuſmodi rationes ambiguitatem obijciūt. quandoquidem quæ ſcientiam eſſe negauerunt, abſurdum quiddam euenire compellūt: & quæ ne opinionem quidem, pariter aliena euenire oſtēdunt. Verum & dubitauerit hic quiſpiam, ꝙ quia temperans & continēs eſſe videtur, temperanti ne futuræ ſint vehementes cupiditates? ꝙ ſi continens erit, vehementibus agi cupiditatibus opus fuerit. neque .n. continentem dixeris, qui mediocres compeſcat cupiditates. Quòd ſi vehementes cupiditates non habeat, ne quidem temperans erit. neqꝫ enim temperās qui nullo modo agitur à cupiditatibus. Ambiguitatem quoqꝫ talia mouent. contingit ſiquidem exinde rationibus, incontinentem quandoqꝫ fore laudabilem & vituperabilem continentem. Sit nāqꝫ quiſpiā, inquit, ratiocinio hallucinatus, vt ratiocinanti, quæ honeſta ſint, mala videantur, ac cupiditate ad honeſta ducatur. ratio quippe agere non permittit: at cupiditate allectus aget. atqui talis, eſt incontinēs. aget ergo honeſta: cupiditas nanqꝫ in talia adducit. ſed ratio prohibebit: ratiocinio ſiquidem honeſtorum hallucinabatur. Is igitur incontinēs quidem erit, veruntamen laudabilis. nam quatenus honeſta peragit, laudabilis, abſurdum id profecto euenit. Rurſus hallucinetur interim ratiocinio, & honeſta ei minime honeſta eſſe videantur, at cupiditate ad honeſta ducatur. continens nimirum eſt cōcupiſcens quidem, ſed non peragens id ob rationem. itaqꝫ ratiocinio hallucinatus honeſtorum, prohibebitur agere quæ concupiſcit. prohibebitur ergo honeſta agere, ad hæc ſiquidem adduxit cupiditas. verū cùm honeſta agere oportuerit, non agens vituperādus accedit. ergo continens quandoqꝫ erit vituperandus: id quod valde dictu abſurdum contigerit. Vtrum incontinentia & incontinens, in cunctis & circa cūcta, ſicut circa pecunias, & honorem, & iram, & gloriam? nam circa hæc omnia exiſtimantur, vel eſſe, vel non eſſe incontinentes. verū circa quid ſit definita incontinentia, addubitauerit quiſpiam. Hæc igitur ſunt quę faciūt dubitationem. At ambiguitates ſoluere neceſſe eſt. Primum igitur quæ de ſcientia habita eſt dubitatio, ita diluenda videatur. nimirum eſſe abſurdum, ſciētiam habere, & ipſam eijcere vel intercidere. Eadē de opinione fuerit oratio: nihil ſiquidē refert, ſit ne opinio an ſciētia. Nam ſi vehemēs fuerit opinio, quatenus ſtabilis eſt & credulitate incōcuſſa, à ſcientia nō differt, credēdo ita habere, vt exiſtimāt, ſi habeant opiniones: ſicut Heraclitus Epheſius talem habuit, de quibus opinabatur, opinionem: alienum vtiqꝫ nihil incōtinenti, ſiue habeat ſciētiam ſiue opinionem, qua dicimus flagitium aliquod cōmittere. Eſt quippe ſcire duplex. vnum quidem, habere ſciētiam: nam tum demū ſcire quempiam dicimus eā rem, cuius teneat ſciētiam. alterū vero ipſam exercere ſciētiam. Incontinēs igitur eſt, qui honeſtorum tenet ſciētiam, ſed eam non exercet. Cùm igitur hac non exercebitur ſcientia, nihil eueniet alienum, cōmittere flagitiū ipſum qui teneat ſciētiam. Eſt enim quēadmodum in dormientibus. iſti ſiquidem cùm habeant ſcientiam, multa tamen in ſomnis moleſta & perpetrant & perpetiuntur: neqꝫ enim ſcientia tum exercetur. idem eſt de incontinente. euenit ſiquidem vt dormienti, non exercere ſciētiam. Et perinde ſoluitur dubitatio. fuerat ſiquidem dubitatum, nunquid ſcientiam incontinēs eijciat, eáue intercidat: quandoquidem vtrunqꝫ videbatur abſurdū. Cæterum hinc fuerit rurſus manifeſtum, quemadmodū diximus in Analyticis, ex duabus fieri ſyllogiſmum propoſitionibus: earūqꝫ primam vniuerſalem, ſecundam, quæ ſub illa, particularem. veluti ſcio omnem hominem febricitantem, ſanum facere: atqui hic febricitat: ſcio igitur & hunc ſanum facere. Eſt ergo vniuerſali quidem * ſcientiæ ſcio deputatum: alteri

* a. l. ſentētiis

vero

vero particulari non. eſt igitur, vt etiam tum ſcientiam habẽti fiat hallucinatio, velut hominem febricitantem ſanum facere, ſi hic vtiq; febricitat, quem nõ nouerim. Itidem igitur de incõtinente qui habeat ſcientiam, idem error eueniet. contigerit enim incontinẽtem in vniuerſum habere ſcientiam, vt talia ſunt improba, & pernicioſa. nec tamen hæc ipſa, particulatim noſſe improba. proinde ita habẽdo ſcientiam aberrabit: quãdoquidem in vniuerſum habet, non etiam particulariter. Nõ itaq; hoc modo fuerit alienum, vt incontinens habendo ſciẽtiam, mali aliquid agat. eſt enim ſicut in ebrijs, à quibus cùm exceſſit ebrietas, & ad ſeſe redierũt, non excidit ipſis ratio, nec quidem ſcientia quæ ſub ebrietate delituerat; fueratq; proſtrata: deinde ab ebrietate immunis rurſus fit, qui prius erat. Ita habet incontinens. perturbatio enim cohibendo rõcinium ſepelit: cùm vero à perturbatione fuerit liberatus, vt qui ebrius, rurſus in ſeſe redit. Eſt & quædam alia de incontinẽte, quæ dubitationem faciebat, oratio: vbi laus incõtinẽtem ſequebatur aliquando, & cõtinentem vituperatio. quod neutiquam euenit. neq; enim continens aut incõtinens qui ratione falſus eſt, ſed qui recta inſtitutus ratione, qua tam mala q̃ bona diſcernit. Incõtinens quidẽ, qui & eiuſmodi ratione nõ perſuaſus eſt. ſed continẽs; qui perſuaſus, ab ipſis non agitur cupiditatibus. neq; enim cuicunq; * videtur patrem cædere turpe eſſe: ſed qui cædere concupiſcit, et abſtinet, is continẽs eſt. Proinde ſi in ijs neq; continentia neque incontinentia; ne quidem laudabilis fuerit incõtinentia: vt neque vituperabilis continentia, quemadmodum videbatur. Sunt nimirum incontinẽtiarum aliæ quidem valetudinariæ, naturales aliæ. Valetudinariæ eiuſmodi, vt eorum qui diſcerpũt capillos, & manducant. Quòd ſi quiſpiam huic imperet voluptati, nõ cõtinuo laudabilis eſt: neq; vituperabilis, quatenus nõ imperat: aut nõ admodum probabilis. Naturales autem, vt in iudicio cõuictum olim aiũt filium ꝙ patrẽ cecidiſſet, defendiſſe, quòd is patrẽ quoq; ſuum cęcidiſſet, aufugiſſetq;. naturale etenim in iudicibus fuiſſe crimen viſum eſt. Quòd ſi quis à cædendo patre ſe continuerit, non continuo laudabilis. & ne nos quidem eiuſmodi nunc incontinentias & continentias quærimus, ſed quibus vituperandi accedunt, atq; ſimpliciter laudandi. Bonorum certe quædam ſunt externa, vt opulentia, dominatus, honor, amicitia, gloria. Quędam circa corpus neceſſaria, vt tactus & guſtus. Qui ergo circa hæc incontinẽs, is incontinẽs ſimpliciter eſſe videatur, & vt corporalis. & quàm quęrimus incõtinentiam, circa hæc eſſe videbitur. Ambigitur quoq;, circa quid nam ſit incõtinẽtia. Circa honorem nõ eſt ſimpliciter incõtinẽs, laudatur enim quodãmodo, qui circa honorem incontinẽs. nam honoris amãs videtur. In totum autem dicimus; & in eiuſmodi ponendo incontinẽtem, circa honorem aut gloriam aut iram eſſe incontinẽtem. Verum ſimpliciter incontinẽti non accommodamus circa quę, vt ei adſit manifeſtum aliquod ſine appoſitione eius circa quod ſit. eſt enim ferè circa voluptates & ægritudines corporis incõtinens. Hinc manifeſtum eſt, circa hæc verſari incontinẽtiam. nam quoniam incõtinens vituperabilis, ſubiecta eſſe oportet vituperabilia. Honor igit̃, & gloria, & dominatus, & pecuniæ, & circa quæcunq; talia dicũtur incontinentes, ſub vituperationem non cadunt: at corporis voluptates vituperãdæ: ideo nõ iniuria qui circa has magis quàm ſit par verſatur, is incõtinẽs prorſus dicitur. Verum quoniam incõtinentiarum quæ circa alia verſari dicũtur; quæ circa iram maxime reprehẽdenda incõtinentia, vtrum magis reprehẽdenda eſt quæ circa iram, an quæ circa voluptates? Eſt igitur quæ circa iram incõtinentia ſimilis pueris ad ſubminiſtrãdum promptis. hi nãq; cùm dixerit dominus, cedò mihi, promptitudine erecti, antequam audierint quid ſit ſubminiſtrãdum, inter ſuggerendum hallucinantur. ſæpe enim liber fuit exhibendus, & graphium dedere. Itidem incontinẽs iræ ſuccumbit. cùm primum enim audierit verbũ, quod quiſpiam affecit iniuria, ira ad vlciſcẽdum inſultat, neutiquam patiens audire, expediat ne an non, vel non ita vehementer. Huiuſmodi igitur ad irã impulſus, quæ iræ deputatur incontinentia, nõ admodum videtur inceſſenda. At ad voluptatẽ impulſus ſub reprehenſionem cadit. ſunt nãque diſtincta in ipſa, ob rationem quæcũque auertunt ne agatur aliquid, & tamen ob rationem agitur. Ideo magis eſt quàm per iram reprehẽdenda incontinẽtia voluptatis: quãdoquidem per iram incõtinẽtia ęgrimonia eſt: nemo ſiquidẽ ſtomachatus non ægreſcit. at quę ex cõcupiſcentia cum voluptate. idcirco magis vituperabilis, quòd ex voluptate incontinẽtia abeſſe à conuitio non videtur. Vtrum vero tolerantia & continentia idem eſt? An non. nam continentia necnõ continẽs circa voluptates eſt, ipſas coercendo: at tolerãtia circa ægrimonias: ſiquidem patiens ac ſuſtinẽs ægrimonias, is tolerans eſt. Rurſus incõtinentia & mollicies idem nõ eſt. Mollicies ſiquidem & mollis eſt

* aliter, non videtur.

ſuccumbens laboribus, non certe omnibus, ſed quos alius aliquis neceſſario duxerit ſuſtinendos: incontinens vero, qui voluptates ſuſtinere non poſſit, ſed remolleſcēs ab eis agatur. Eſt porrò quiſpiam intemperās appellatus. nūquid igitur intemperās idem, quod incontinens: atq; ipſe idem incontinens, quod intemperās? Nempe intemperans eiuſmodi eſt, vt quæ agit, eadem & optima & cōmodiſſima ſibi eſſe arbitretur, nec vllam habet rationem, quæ eius videatur aduerſari voluptatibus. at incōtinēs habet rationem, quæ aduerſatur ei, quatenus cupiditate agitur. Vter autem curatu facilior, intēperās, an incontinēs? Certe intemperans curatu facilior videatur. nā ſi ratio ei aduenerit quæ mala eſſe doceat, ipſe non operabitur. at incontinēti non deeſt ratio, & tamen agit mala. proinde huiuſmodi incurabilis eſſe videbitur. Cæterum, vtrum deterius afficitᷓ, cui nihil adeſt boni, nec quod per illud exiſtit, ꝙ ille cui quod honore præcellit, male affectum eſt? Eſt nimirum incontinens, qui bonum obtinet, rectam rationem, cùm intemperans non habeat. cùm ergo ratio vtriuſque principatum obtineat, incontinentis honoratiſſimum principium præſto: quod eſt ab intemperante abeſt. ergo incontinente intemperans deterius habet. Rurſus, vt ſupra mentionem fecimus de feritatis vitio, non eſt ipſum in fera ſpectare, ſed in homine. feritatis ſiquidem nomen adeptum eſt id vitium, ob ſingularem improbitatem. Sed cur in fera nihil? nempe quod improbum in fera principium non ſit: eſt ſiquidē ratio principiū. Quis vero improbior flagitioſiorq; fuerit, incertum eſt, Leone, an Dionyſius, an Phalaris, an Clearchus, vel horum quiſpiam inſignis cuiuſdam immanitatis. Certum autē eſt malum in his principiū illuſtria facinora coniectaſſe. at in fera nullum prorſus eſt initium. Ita igitur improbum eſt, in ipſo intemperāte principium. nā quatenus quæ mala ſunt committit, etiā ratio ei aſtipulatur: cenſetq; ea eſſe peragenda, quia improbum in ipſo eſt principium. At in incōtinente ſanum principiū eſt: vt hinc melior incontinēs intemperante eſſe videatur. Sunt etiam incōtinentiæ binę ſpecies. vna quidem prorumpēs, & improuiſa, et cōfeſtim proueniēs: velut cùm ſpecioſam viderimus mulierem, & cōfeſtim afficiamur, & ab affectu erumpit impulſus ad aliquid perpetrandum, quod fortaſſe nō expediat. Altera vero, velut quædam imbecillitas, quę cum ratione inſurgit auertēte. Prior igitur nō admodum ſub reprehenſionem cadere videbitur: quādoquidem etiā virtutis ſtudioſis poteſt euenire, calidis & ingenioſis. Secūda autem frigidis & melāc holicis. tales nimirū reprehendendi. Rurſus videas aliquem præoccupātem, ꝙ ſpecioſa mulier obijciatur, nō affici. conuenit igitur ſe cohibere. nam qui eiuſmodi ratione præuenerit, ex obuia viſiōe incontinens non cōmouebitur, nec turpe quicquam aget. Verū qui ratione cognouerit indecēs aliquid, ad idq; voluptate delabetur & remolleſcet, is multo magis reprehendēdus. Neq; enim ꝓbus vnquā; eiuſmodi fuerit incontinens. ratio nāq; præueniens ſe nō permiſerit. dux ſiquidē ea in ipſo probo exiſtit: cui non obtemperat improbus, ſed voluptati deditus & remolleſcit, & quodāmodo effœminatur. Vtrum vero temperās ſit continēs, quod ſupra fecimus ambiguum, nūc differamus. Eſt igitᷓ temperās & continēs. nam continens nō ſolum eſt pręſentes cupiditates cohibens, verum etiā talis, vt ſi nullæ adſint cupiditates, ita iſtructus, vt eas poſſit cohibere. Eſt autem temperās, qui nūllas habeat cupiditates malas, rectāq; rōni circa hęc inſiſtat. at continēs, qui malas habet cupiditates, & aduerſum ipſas rectam rationem. proinde temperantem continēs comitatur, eritq; temperans continēs: ſiquidem temperans non afficitur, continēs vero afficitur quidē, ſed compeſcit affectus, quatenus afficitur. temperāti autē iſtorum eſt neutrum: ideo continēs temperans non eſt. Vtrum intēpans incontinens, an incontinēs intemperās? Aut neuter alterum comitatᷓ. incontinens enim eſt, cuius ratio perturbationes oppugnat, at intemperans, nō huiuſmodi, ſed qui mala agit, ſimulq; incontinēs aſtipulantem habet rationē. Non itaq; intēperās, qualis incontinēs: neq; incontinēs, qualis intēperans. Pręterea improbior incontinēte eſt intemperans. curatu. n. difficiliora quæ naturalia, ꝙ quæ ex cōſuetudine gignuntur: ob hoc ſiquidē valida eſſe videtᷓ conſuetudo, ꝙ naturæ inſideat. intēperans igitur eiuſmodi, cuiuſmodi qſpiā natura eſt. ob hoc, & hac de cauſa in ipſo improba ratio eſt. Neque talis eſt incontinēs, quia ne quidem ratio eiuſmodi nō proba. oportuit nāq; ipſam eſſe improbā, ſi foret natura, qualis eſt improbus. Incōtinens igitᷓ conſuetudine malus eſſe videbitur, vt natura intēperans: curatu nāq; lōge difficilior intēperans. quandoquidē conſuetudo cōſuetudine exploditur: at natura à nemine extrudi pōt. Vtrum aūt cùm ſit incontinēs eiuſmodi, vt norit & nō cedat rōni, ſitq; prudēs hmōi, vt recta rōne ſingula ꝑpendat: acciderit vt incōtinens ſit prudēs, an non? ex his. n. quę dicta ſunt, ambigere quiſpiam poterit.

tuerit. Verũ ſi quæ à nobis antea dicta ſunt, ſuſpicere voluerimus, non erit prudẽs incontinens. dicebamus nanq; prudẽtem eſſe, non cui recta ratio modo ineſſet, verum etiã quæ ex ratione optima viderentur. & perinde incontinens non fuerit prudens. Cæterum talis, aſtutus quidem eſt. diſtribuimus ſiquidem paulo ante aſtutum à prudente, vt inter ſe differrent. interim vnus quidem circa hæc ſolers, alter vero non ſolers. aſtutum igitur incontinentem eſſe contingit: neq; enim ſolers circa quæ & aſtutus: prudẽtem vero incontinentem eſſe non contingit.

De voluptate. *Cap.* VIII.

POſt hæc de voluptate diſſerendum eſt: cùm de felicitate ſit nobis oratio: felicitatem autẽ arbitrantur omnes, aut voluptatem eſſe & vitam delectabilem, aut non citra voluptatem. Nempe voluptatem vrgẽtes, nec inter bona enumerandam eſſe exiſtimantes, ipſam citra ægritudinẽ eſſe voluerunt. ſine ęgritudine eſſe igitur vicinũ voluptati eſt. Quapropter de voluptate quoq; dicendum, non modo quia etiam alij ita arbitrantur, verum etiam quòd nobis de voluptate dicere neceſſarium eſſe cenſeamus. Nam cùm de felicitate nobis ſit oratio, felicitatemq; definierimus, planeq; dixerimus in vita perfecta eſſe virtutis actionem, ſitq; virtus circa voluptatem & ęgritudinem, de voluptate dicere neceſſe eſt, quandoquidem citra voluptatem non eſt felicitas. Primum itaq; dicemus, quòd nõnulli ferant, voluptatem in numerum bonorum non venire exiſtimantes. aiunt nanq; primo ortum eſſe voluptatem: at ortum quiddam imperfectum: bonum porrò imꝑfecti locum nunquam obtinere. Secundo loco, voluptates eſſe quaſdã improbas: at improbitatem, nunquam bonum admittere. Rurſus, quòd gignatur in omnibus. nam & malo & improbo, & ferę & cicuri deputatur. at bonum malis ammiſceri nefas, & ne quidem multis cõe eſt. Quodq; nõ potentiſſimũ voluptas, at bonum potentiſſimũ. quodq; honeſta agẽdi ſit impedimentũ. nam quod honeſta agere prohibeat, bonum qui poteſt eſſe? Primum igitur primo occurrendum de ortu, ratioq; diluenda, quòd neutiquam vera ſit. Eſt igitur in primis non omnis voluptas ortus. nam quæ ab inſpiciendo voluptas gignitur, ortus nõ eſt. nec quæ ab audiẽdo, & olfaciẽdo. neq; enim ex egeſtate procreata, quemadmodũ in alijs, vt ex comedendo, vel bibendo. hæ nãque ex egeſtate, & redundantia fiunt, aut ſaturando egeſtatem, aut redundantiæ auferendo, ideo ortus eſſe videntur. at egeſtas & redundantia ægritudo. igitur ægritudo hic, vbi ortus voluptatis. Atqui in ſpectando, & audiendo, & olfaciendo non eſt vt ægritudo antecedat. nemo ſiquidem ſpectando delectatus, aut olfaciendo, prius teſtatus eſt. itidem in animi ſententia inſpicienti delectatio eſt, citra præcedentem ægritudinem. & perinde fuerit voluptas aliqua, quæ ortus non eſt. Quòd ſi voluptas, vt eorum dictat oratio, ideo bonum non eſt, quia ortus: eſtq; voluptas aliqua, quæ ortus non eſt, fuerit vtiq; bonum voluptas. Atqui in totum nulla eſt voluptas ortus. nam neque quæ à comedendo & bibendo voluptates ortus dici poſſunt. Verum hallucinant, qui has voluptates ortus eſſe perhibent. putant ſiquidem quoniam prolatis rebus gignitur voluptas, ob hoc ortum eſſe: ſed non eſt, quandoquidem eſt pars animæ quędam, qua oblectamur, ſimul prolatis quibus indigebamus rebus, ea pars animæ quatenus exercetur & mouetur, oblectatur. Atqui motus ipſius & exercitium voluptas eſt, quòd cum prolatis rebus ea pars animæ exerceatur: aut propter ipſius actionem ortum eſſe cenſent voluptatẽ, quòd certa ſit rerum prolatio, animæ tamen pars incerta. perinde atque ſi quis hominem eſſe opinetur corpus, quod id ſub ſenſum cadat, non autẽ animam. verum eſt anima. itidem & in hoc. eſt nanque pars quædam animæ qua oblectamur, quæ ſimul atq; res ꝓlatæ ſunt, exercetur. ideo nulla voluptas eſt ortus. Verum & cõuerſio (inquiunt) in naturã, quæ ſub ſenſum cadit. nam non conuertentibus ſeſe in naturam voluptas eſt. ſiquidem conuertendo naturæ egeſtatem, fit eius exaturatio. at (vt diximus) eſt, vt nulla egeſtate fiat oblectatio. ſiquidem egeſtas ægritudo. at citra ægritudinem dicimur oblectari. & perinde non fuerit voluptas egeſtatis conuerſio. indignum nãq; in huiuſmodi voluptatibus nihil. Proinde ſi ideo quòd ortus eſt voluptas, bonum eſſe non exiſtimetur, nullaq; eſt voluptas ortus: bonum vtiq; fuerit voluptas. ſed propterea quòd non omnis (inquiunt) voluptas bonum, quiſpiam id deprehenderit hoc pacto. Nam quia bonum in omnibus dicitur eſſe prædicamentis, nempe in eſſentia, & in ad aliquid, & in quanto, & quando, ac in totum omnibus: illud quoque manifeſtum per omnia voluptatem aliquã comitari. proinde quia in omnibus prædicamentis eſt bonum, etiam voluptas fuerit bonum. & perinde quoniam in his quidem per ſe bona, etiam voluptas fuerit per ſe bonum. atqui à bonis voluptas eſt voluptas:

bonũ ergo fuerit omnis voluptas. Simul certum hinc etiã differre inter ſe ſpecie voluptates: quandoquidem differunt etiam prædicamẽta, in quibus eſt voluptas. Neqꝫ enim eſt, quemadmodum in ſcientijs, vt Grãmatica, vel quacunqꝫ alia, nã ſi habeat quis ſplendide grãmaticam, itidem afficitur qui ſub ea grammatica grãmaticus, eo modo quo & alius qui habeat grãmaticam. & propterea non differunt grãmaticæ, quæ in ſplendido, quæqꝫ in obſcuro. At in voluptate, non ita. nã quæ ex ebrietate voluptas, & quæ ex copulatu, non eodem modo afficiunt. quãobrem ſpecie inter ſe diſtingui videbuntur voluptates. Cæterũ quia ſunt & malæ voluptates, ẽt ob hoc voluptas bonum non eſſe videbatur. at id voluptatis minime propriũ iudicium eſt, ſed naturæ atqꝫ ſcientiæ. Nã eſt & natura mala, ſicut vermium & crabronũ, ac prorſus vilium animalium. nec tamẽ ob hoc natura malorũ. Eodem modo habent & malæ ſcientiæ, ſicut ſedentariæ. nec tamen ob hoc malũ ſcientia eſt, ſed genere bonum tã ſcientia ꝙ natura. Nam quemadmodum ſtatuarius inſpiciẽdus non eſt, qualis quiſpiã ſit, ex eo quod euenerit male exerceri, ſed quod bene: ita ne quidẽ ſcientiam naturam'ue, aut quippiã aliud, quale ſit, ex malis, ſed ex probis. itidem ergo voluptas quoqꝫ genere bonum eſt. Quòd vero ſint & malæ voluptates, ne nos ꝗdem latet. nã ſunt etiam diuerſæ naturæ aĩaliũ, vt bona & mala. ſicut hominis quidem bona, lupi verò vel cuiuſuis alterius feræ mala: ſimiliter equi natura altera ꝙ hominis, & aſini, & canis. At voluptas conuerſio eſt ex eo, quod contra naturam, in naturã cuiuslibet ſuam. proinde cuius fuerit ſuauiſſima improbæ naturæ, ea improba voluptas eſt. neqꝫ. n. equo quod homini, et ne quidem alijs. at quoniam diuerſæ naturæ ſunt, diuerſæ quoqꝫ voluptates. Nã voluptas conuerſio eſt, & conuerſio (inquiunt) in natura inſidet. proinde & malæ naturæ mala conuerſio eſt, vt probæ proba. Qui porrò voluptatem probã eſſe contendunt, eo afficiũtur modo, quo qui neſciẽtes nectar, Deos vinum potare exiſtimant, nihilqꝫ eſſe eiuſmodi peculiare putant, ex inſcitia in id delabuntur. His ſimiles ſunt, qui cũctas voluptates ortus eſſe aſſerunt, & neutiquã bonum. nam ꝙ alias voluptates ignorent præter eas quæ corporis ſunt, eas ducunt ortus eſſe, nec bonas, in vniuerſum non rentur voluptatem eſſe bonum. Quoniam igitur eſt voluptas, & conuerſę naturæ & conuertentis, conuerſæ quidẽ ex egeſtate ad expletionẽ: conuertentis autem, quæ à viſu & auditu, & id genus alijs: meliores fuerint conuertentis naturæ actiones. voluptates nanqꝫ vtrouis modo dictæ, ſunt actiones. Proinde nõ dubium, quin à viſu voluptates, & auditu, & intelligentia ſint longè optimæ. cũqꝫ ſub corpus cadũt, ab exaturatione procreentur. Rurſum id dicebatur, quod ne quidem bonum: ſiquidem quòd in omnibus ſit, & cõmune omnibus, non bonum. id certe in honoris cupido, & honoris cupiditate magis proprium eſt. honoris ſiquidem cupidus ſolus vult habere, & illo cæteros anteire. Voluptatem igitur, ſi ipſam per ſe bonũ eſſe oporteat, eſſe ne eiuſmodi cõuenit. An non? atqui etiam cõtrario modo. ob id nanqꝫ bonũ eſſe videatur, quod cuncta expetãt. agnatũ enim cunctis, bonum expetere. & perinde, ſi cũcta voluptatem expetunt, genere bonũ fuerit voluptas. Rurſus quod ſit impedimẽtum voluptas, ipſam bonum eſſe negauerunt, impedimentum eſſe aſſerendo, ꝙ non rectè videantur conſiderare. Neqꝫ enim ad res tranſigendas eſt impedimentum, ſi qua ſit alia impedimentũ: vt ebrietatis voluptas agere inhibuerit. Cæterum ita etiam ſcientia ſcientiæ fuerit impedimentum. nã non eſt, vt ſimul vtranqꝫ exerceas. Sed cur non bonum ſcientia, ſi voluptatem ex ſcientia excitarit? & vtrum impedimentum ſit? An ne. cæterum multo magis aget. voluptas nanqꝫ ad magis agẽdum, inde ſuſcitata impellit, quia probum faciendo, agit quæ ex virtute, & ea ſuauiter agit. Nunquid multo etiã magis quæ ad actionẽ pertineant, exercebit? ac ſi oblectatus egerit, probus erit: ſin triſtatus honeſta proſequatur, nõ probus. ægrimonia nãqꝫ in eis quæ ex neceſſitate, eſt. proinde ſi quiſpiam ægreſcat, honeſta proſequendo, coactus peragit. qui autem à neceſſitate agere compellitur, nõ probus. Cæterum non eſt, vt non triſtetur vel oblectetur, quę ad virtutẽ pertineant proſequẽdo, nec aliquod medium eſt. Cur? nempe quòd virtus in affectu, affectus vero in ęgritudine & voluptate, nec quicquam in medio poſitũ eſt. Non dubium igitur, quin virtus cum ægritudine vel voluptate ſit. Si quis igitur mœſtus honeſta proſequatur, non bonus. proinde nõ fuerit virtus cum ægrimonia: cùm voluptate ergo. Tantum ergo abeſt, impedimẽtum, vt etiam ad agendum exhortetur. in totumqꝫ nõ contingit, vt ſit citra voluptatẽ, quod ab ipſa procreat. Alia fuit oratio, ꝙ nulla ſcientia faciat voluptatẽ. Ne id quidem verum eſt. cõuiuiorum nanqꝫ ſtructores, et coronarum, necnon vnguentarij voluptatis ſunt effectores. Cæterũ alijs ſcientijs nõ eſt voluptas vt finis, ſed cum voluptate, nec citra voluptatem. eſt igi-

tur etiam ſcientia voluptatis effectrix. Rurſus etiã aliter dicebatur, quòd non optimum. Verum hoc modo atq; hac ratione ſingulas ieris perditum virtutes: ſiquidẽ fortitudo optimum non eſt. Nunquid igitur ob hoc non bonũ? An id abſurdum ſit. itidem & in alijs, q̃ voluptas quia non optimum, non eſſe videatur bonum. Dubitauerit autẽ quiſpiam, per virtutes tranſiens huiuſmodi. vt quia ratio quãdoq; imperat affectibus: de continẽte enim hoc dicebamus: & econuerſo affectus imperant rationi, vt euenit incontinentibus. quia (inquã) expers rationis pars aïæ, vitium admittendo, imperat rationi bene diſpoſitæ: talis ſiquidem incõtinẽs, & ratio ſimiliter mala: quamobrẽ ipſa quoq; bene diſpoſitis perturbationibus imperabit, ſuã virtutem continentibus. hoc ſi ita, euenerit abuti virtute: improba nanq; ratione affectus, virtutem vſurpando, ipſa abutetur. hoc nimirũ abſurdũ euenire videbitur. Tali ſanè dubitationi facile ex eis quæ à nobis ante de virtute dicta ſunt, eſt occurrere atq; refellere. Tum demũ nãq; virtutem eſſe dicebamus, cũ ratio bene affecta, perturbationibus ſuam virtutem habẽtibus fuerit moderata, necnon perturbationes rationi conſentaneæ. Ita nãq; affecta inter ſe inuicem cõſentient, vt ratio quod optimum ſit ſemper præſcribat. perturbationes vero facile bene diſpoſitæ id exequantur, quod ratio pręſcripſerit. Si ratio igit̃ male fuerit affecta, perturbationes vero bene, non fuerit virtus, deficiente ratione. nam ex vtroq; virtus. proinde non contigerit virtute abuti. Simpliciter vero non (quẽadmodum alij opinantur) dux ratio virtutis eſt atq; principium, ſed potius perturbationes. Ad honeſtum nãq;, impulſum quendam oportet primo innaſci irrationalẽ, qui producatur: atq; ita poſtremo rationem eſſe diſcernentẽ, atq; conſtituentem. quod ſanè viderit quiſpiam ex pueris, & rationis expertibus animantibus. In his nãq; ſine ratione perturbationũ impulſus exoriuntur primo ad honeſtũ: mox poſterior adueniens ratio & cõſtituens, honeſta agere exhortatur. Sed non ſi à ratione ad honeſta ceperit principium, perturbationes conſentiẽtes comitantur. verum ſæpenumero controuerſantur. Quamobrẽ potius cõuenerit p̃turbationem ad virtutẽ anteire bene affectã, q̃ rationem.

De proſpera fortuna. Cap. IX.

INterea dicẽdum de proſpera fortuna eſt, poſteaquam de felicitate nobis eſt oratio. Arbitrantur nanq; multi felicem vitam fortunatam eſſe, vel non eſſe citra fortunatam, & forte non iniuria: abſque enim exteris bonis, quorum domina fortuna eſt, felicem eſſe non contingit. idcirco de ſecunda fortuna nobis dicendum: necnon quis prorſus ſit fortunatus, & in quibus, & circa quid. Primum igitur ad hæc quiſpiam accedens, ſpectanſq; dubitauerit. quandoquidem non dixerit fortunã eſſe, vt natura eſt ſemper cauſa cuius eſt, eius vt plurimum eodem modo eſt effectrix. at fortuna nunquã, verũ temere & ſine ordine, ac vt fors tulerit. ideo fortuna in eiuſmodi eſſe dicitur, vbi neq; mẽs vlla, neq; recta ratio eſt. nã vbi id, nihilominus eſt quidquam ordinatum, ac eſt ſemper eodẽ modo. non ita fortuna. Idcirco vbi mens plurima ac ratio, ibi fortuna minima. vbi plurima fortuna, ibi mens perexigua. At nunquid ſecũda fortuna eſt, vt Deorum quædam cura? An id minime videri debet. talium ſiquidem dominum præficimus Deum, vt bona malaq; meritis diſtribuat. at fortuna & quæ à fortuna, tam vere q̃ vt fors tulerit fiũt. quod ſi huiuſmodi diſtributori Deo aſcripſerimus, malum ipſum iudicem faciemus, neq; iuſtũ. id nefas Deo deputare. Cæterum præter hęc, ad nihil aliud fortunam quiſpiam ordinarit. proinde non dubium, quin horum aliquid ſit. mẽs certe ac ratio, necnon ſciẽtia, prorſus alienum ab hoc eſſe videatur. præterea neq; cura, neq; beneuolentia quæ à Deo, videatur eſſe felicitas, quoniam malis attribuitur. atqui Deum malorum curam habere fas non eſt. Reliquũ igitur, & maxime peculiare fortunæ natura eſt. Eſt nimirũ proſperitas, ipſaq; fortuna in his quæ in nobis nõ ſunt, neq; eorum quorũ ipſi ſumus domini, quęq; poſſimus efficere. Ideò iuſtum quatenus iuſtum, nemo fortunatum dicit. & ne quidem fortem, nec prorſus quẽquam alium à virtute præditum. in nobis ſiquidem eſt hæc habere, vel non habere. Sed enim in talibus magis peculiare, ac ſuum, dicimus fortunã & proſperitatem. ingenuum nanq; dicimus fortunatũ, ac prorſus cui talia bona extiterint; quorum ipſe neutiquam dominus eſt. verũtamẽ nę hinc quidem proprie proſperitas diceretur. Eſt tamen fortunatus ſæpenumero dictus. nam pręter alicuius conſiderationem, cùm & alicui bonum aliquod agere cõtigerit, dicimus fortunatum. & eum cui iure infligi damnum debuerat, eiuſmodi hominem lucrum facientem, dicimus fortunatum. Eſt igitur proſperitas, in agendo bonum aliquod præter rationẽ, & in nõ ſubeundo, vt debuit, malo. Cæterũ potius ac magis peculiare in bono capiẽdo, proſperitas videatur. ſiquidẽ bonũ capere, per ſeſe fortunatum

Vbi mẽs ac ratio plurima, ibi fortuna minima: & e contrario.

quiddam eſſe videatur: malum vero nõ ſubire, ex caſu fortunatum. Eſt igitur proſperitas rationis expers. natura nanq; fortunatus eſt, qui ſine ratione ad bona impellitur, eaq; conſequitur. Id vero naturæ eſt. nam animæ ineſt huiuſmodi à natura, quo ſine ratione impellamur ad ea, vnde bene habemus, eouſq;. vt ſi quis roget ita habentem, cur nam id tibi ita libet agere? neſcio, inquit, ſed libet. Simile propemodũ lymphaticis. ſiquidem lymphatici citra rationem ad aliquid agẽdum impelluntur. Proſperitatem vero, ſuo ac peculiari nomine appellare non habemus; verũ ipſam ſæpe dicimus eſſe cauſam. at hæc cauſa à nomine alienum quiddam eſt. quoniam cauſa, & cuius eſt cauſa, aliud eſt: & citra impulſum bona conſequentem cauſa, cauſa dicta eſt. vt malum non ſubire, vel porrò minime animo deputatum, bonũ capere. nanciſciq; bonum eſt profectò huiuſmodi proſperitas ab illa diſtincta, videturq; hæc ex rerum fieri interuentu, ex caſuq; proſperitas. & perinde tametſi eſt huiuſmodi proſperitas, non tamen ad felicitatem talis (inquam) proſperitas fuerit peculiaris, cuius in ipſo impulſus principiũ bonorum eſt âſſuetudinis. Quoniam igitur eſt felicitas nõ ſine bonis externis, & quæ à proſperitate (vt iamdudum dicebamus) oriũtur felicitatem coadiuuant. De proſperitate igitur hactenus.

a.1. acquiſitionis.

De honeſta probitate, honeſto ac bono. Cap. X.

QVoniam de ſingulis particulatim diximus, reliquum iam fuerit vt in totum componendo ſingula accumulemus. Eſt igitur non male nomẽ impoſitum in conſummato probo honeſta probitas. honeſtus & bonus nãq; dicitur, cũ perfectè probus. ſiquidem virtutis bonum & honeſtũ fatentur, ſicut iuſtum honeſtũ & bonum aiunt, fortem, tẽperantem, ac prorſus virtutum omnium. Quoniã igitur in duo diſtribuimus, vt alia quidẽ honeſta: alia vero bona dicamus: et bonorũ, alia quidem ſimpliciter bona, alia vero nõ: honeſta porrò, vt virtutes & virtutum actiones. bona certè, dominatũ, opulentiam, gloriam, honorem, & id genus alia. Eſt igitur honeſtus & bonus, apud quẽ ſimpliciter bona ſunt bona, & ſimpliciter honeſta honeſta ſunt. talis nãq; honeſtus & bonus. Sed apud quem ſimpliciter bona nõ ſunt bona, is neq; honeſtus & bonus: ſic vt ne quidem bene valere videatur, cui ſimpliciter ſalubria non ſint ſalubria. Nã ſi opulentia, & dominatus aduenìendo quippiam offenderint, optanda non fuere: ſed talia quæ non offendãt, ſibi eſſe optauerint. Qui aũt talis ſit, qualis correptus ex bonis, ne ei adſint, ne quidem honeſtus ac bonus eſſe videatur: ſed cui per ſe bona omnia, bona ſint, nec ab ipſis abſumatur, vt ab opulentia & dominatu, is honeſtus & bonus.

De recta ratione. Cap. XI.

DE eo quod eſt ex virtutibus rectè agere, neutiquã ſatis abſolute dictum eſt. nã dicebamus ex recta ratione agendũ eſſe. verum ignarus interrogauerit id fortaſſis quiſpiam, ex recta ratione quid nã ſit, & vbi recta ratio? Eſt nimirũ ex recta ratione agere, cùm animæ pars irrationalis non prohibuerit rationalem ſuã exercere actionem. tũ demum enim ex recta rõne erit actio. Quoniã enim animæ partẽ, vnam quidem deteriorẽ habemus, alteram meliorẽ, ſemper deteriorem melioris cauſa obtinemus. ſicut in corpore et anima, corpus animę cauſa habere dicimur, cùm ita habuerit ne præpediat, ſed ita cõiungatur & conſurgat ad aĩæ opus perficiendũ. quandoquidẽ deterius melioris eſt cauſa, ita vt ſe cum meliore exerceat. Cùm igitur affectus menti nõ inhibuerit ſuum opus exercere, an nõ tum ex recta ratione fuerit? Ita propemodum. Verum fortaſſis dixerit quiſpiam, quo modo affectus habuerint, cũ non impedientur? ac quando nã ita habebunt, vt non prohibeantur? Neſcio. quippe dictu neutiquã facile eſt. Neq; enim medicus, ſed quãdo dixerit febricitanti ptiſanã proferendam. at quo pacto febricitare ſentiam? cũ (inquit) impalluiſſe videris. at palleſcentem quomodo ſciero? hic occurrit medicus, ſi non habes ex te (inquiens) vt talia ſentias, nõ habeo amplius qd dicam. Hoc pacto de alijs cõmunis huic erit oratio. Similiter habet & in affectibus dignoſcendis. aliquid nanq; per ſeſe ſenſu oportet conijcere. Quærat porrò & hoc fortaſſis quiſpiam, nunquid re ipſa iſta cognoſcẽs, ero continuo felix? nam ſunt qui opinentur. Hoc certè eſt huiuſmodi, vt cæterarum ſcientiarũ nulla diſcenti vſum præbet & actionẽ, ſed habitum dũtaxat, ita ne quidem hic, hæc ſciendo, vſum tradit. Felicitas. n. eſt (vt fatemur) actio, non habitus. neq;. n. ſciendo ex quibus conſtet felicitas, ſed ex vtẽdo his. atqui horũ vſus & actio eſt. nec eſt præſentis tractationis hoc tradere: quandoquidem neq; vlla alia quæpiam ſcientia vſum tradit, ſed habitum.

De amicitia, & amicis. Cap. XII.

VErum enimuero inter cuncta huiuſmodi nobis de amicitia dicere neceſſe eſt, quid ſit, & in quibus, & circa qd. quandoquidem ad

quidem ad omnem vitam ipſam tendere perſpicimus, & omni tempore bonum eſſe, quo ad felicitatem complectēdam. Primum igitur videbitur melius percurrere, ac excutere quę ambigua ſunt. Nam eſt in primis amicitia in ſimilibus, vt videtur, ac dici ſolet. ſiquidē graculus (inqunt) graculo aſſidet. ſempꝗ; Deus ſimile agit ad ſimile. dicitur quoq; canis ſemper in eadem tegula dormitare. Interrogatus fertur Empedocles, cur nam canis ſemper in eadem dormiat tegula, dixiſſe, quoniam ſimile canis habet tegulæ, & perinde ob ſimilitudinem eò tendere. Alijs porrò viſum eſt, potius in contrarijs gigni amicitiam. amat ſiquidem imbrem terra (inquiũt) cùm ſolum exaruit. quippe ꝙ (inquiunt) contrarium contrario velit cõciliari. at in ſimilibus nihil fieri contingit. ſiqdem ſimile (vt aiunt) ſimili nõ eget. ac talia iactantur. Iterũ, vtrum operoſum eſt amicũ fieri, an facile? velut aſſentatores confeſtim aſſentiũtur, nec amici ſunt, vt eſſe videntur. Dubitauerit in his quoq; quiſpiã, num fuerit ꝓbus malo amicus? An'ne. amicitia ſiquidem in fide & conſtantia. at malus, neutiquã talis. An malus malo amicus? Ne id quidem. Primũ igitur definiendum qualem conſideremus amicitiam. eſt nanq; (vt opinãtur) amicitia etiã erga Deum, atq; inanimata, neutiquã rectè. Amicitiam nãq; hic eſſe dicimus, vbi amor reciprocus. at erga Deum amicitia neutiquam reciprocum. & ne quidem amare ſuſcipit. alienum nãq; fuerit, ſi quiſpiam dixerit Iouem amare. At ne quidem ab inaĩatis amorem eſſe continget reciprocum: amor tamen erga inanimata eſt, vt vinũ, vel huiuſmodi aliud. Ideo non erga Deum quærimus amicitiã, neq; erga inanimata, ſed erga animata, atq; erga ea in quibus ſit amare mutuo. Quòd ſi quis deinceps cõſideret, quid ſit amabile videdum. eſt igitur non quicquã aliud ꝗ; per ſe bonũ. Aliud nẽpe eſt amabile, & aliud amandum: quemadmodum conſultabile & cõſultandum. vtriq; enim bonum ineſt. Ita ẽt amabile quidem, ſimpliciter bonum: amandum vero, eodem modo bonum. Iterũ amandum quidem, etiam amabile: at amabile non idem eſt, quod amandũ. Hinc igitur & hac de cauſa eſt ambiguitas, num probus malo ſit amicus, an'ne. Cõnectitur nanq; quodam modo per ſe bono ſibi bonum, & amandũ amabili. habetur autem & cõſequitur bonum iucundum eſſe, & cõmodum. proborũ igitur amicitia eſt, cũ ſe mutuo amauerint: amant autem ſe inuicem, quatenus amabiles: & amabiles, quatenus boni. nõ igitur probus, inquit, malo erit amicus. Atqui erit: quandoquidẽ per ſe bonũ comitatur cõmodum & iucundum? ſi malus eſt ꝗ ſuauis, hac de cauſa amicus. rurſus quatenus cõmodus, eatenus amicus. Verum nõ erit ex amabili eiuſmodi amicitia. ſiquidem amabile bonũ eſt: atqui malus non amabilis: non ergo propter amabile, ſed propter amandum. Sunt nãq; ab vniuerſali amicitia quæ in ipſis probis eſt, hæ quoq; amicitiæ quæ ex iucundo, & quæ ex cõmodo. qui ergo propter iucundũ amicus, non tenet propter bonũ amicitiam: neq; qui propter cõmodum. Atq ſunt hæ amicitiæ, quæ propter bonum, quæ propter iucundũ, quæ propter cõmodum. nec tamen eędem, & ne quidẽ prorſus inter ſe inuicẽ alienæ, ſed ab eodem quodãmodo dictæ ſunt. velut medicũ cultellũ dicimus, medicũ hominẽ, & medicã ſcientiam. hæc non ſimiliter dicũtur: ſed cultellus, ꝙ ad medicinã vtilis ſit, medicus dicitur. at homo, ꝙ ſanitatem faciat. ſcientia vero, ꝙ ſit cauſa atq; principiũ. Itidem & amicitiæ non itidem quæ proborum, quippe ꝙ propter bonum, & quæ propter iucundum, & quæ propter cõmodũ. Neq; dicuntur æquiuoce. verũ non ſunt eædẽ: ſed circa eadẽ quodãmodo, ac ex eiſdẽ. Quòd ſi quis dicat, qui propter iucundum amat, ei amicus non eſt, quandoquidem non propter bonũ amicus eſt, is in amicitiam proborum demigrat, quæ ex his oĩbus conſtat, quippe ex bono & iucundo, & ex cõmodo. proinde non eſt vere ex illa amicitia amicus, quæ propter iucundũ, vel propter commodum. Vtrũ igitur erit probus probo amicus, an non? ſiquidem non eget (inquit) ſimilis ſimili. Hęc nimirum oratio, propter commodum indagat amicitiã. nam quatenus alter altero indiget, eatenus ſunt amici, quatenus propter cõmodum conciliãtur. cũ aliter definiatur quæ propter cõmodum amicitia, & quæ propter virtutem, & quæ propter voluptatem, æquũ vtiq; hoc multo magis eſſe, qui virtute cõciliantur. cuncta ſiquidem ipſis bona exiſtunt, & iucundum, & commodum. Cæterũ etiam probus malo. nã quatenus fortaſſis iucũdus eſt, eatenus etiã amicus. Et malus malo. nã quatenus idem forte ipſis cõmodum, eatenus amici ſunt. fieri nãq; intuemur, cũ idem fuerit cõmodũ, eos ob cõmodũ conciliari. proinde nihil ꝓhibet, ẽt malis aliquod cõmodum eſſe. Conſtãtiſſima igiť, ac ſtabiliſſima, & honeſtiſſima, quæ ineſt probis amicitia. ꝗppe ꝙ propter virtutẽ, ac per ſe bonum. Nã virtus incõmutabilis: & quæ per eã cõciliať amicitia, cõſtãtiſſima eſt. at quæ ex cõmodo ſtabilis nõ eſt amicitia, ꝗppe quę cũ cõmodo elabiť. ſimiliter ẽt quæ ꝓpter voluptatem.

Optimorũ igitur amicitia, quæ per virtutem excitatata eſt. multorum autem, quæ cõmodũ, & quæ propter voluptatẽ, in oneribus, & his quæ obueniunt. Contingit autem etiam indignari cum malis amicis, pariterq; admirari. Eſt vero nõ abſurdum, cũ.n. amicitia principiũ ceperit voluptatẽ, propter quod amici ſunt, itidem & commodum, ſimul enim hæc deficiũt, neutiquam etiam perdurauerit amicitia. At ſępe perſtat quidem amicitia, verum abuſus amico eſt. ideo indignatur, neq; id iniuria. non enim propter virtutem cum hoc tibi fuerat conciliata, vt alienum non videatur nihil eſſe ex virtute. Quamobrẽ non rectè indignantur, qui amicitiam per voluptatẽ conciliarunt, quod exiſtimẽt ipſam per virtutem duraturam, quod fieri non poteſt. non enim quæ propter voluptatem & cõmodũ, ex virtute eſt. Voluptate igitur conciliati, non recte virtutem quærunt. neq; enim comitatur voluptatem & cõmodũ aliquod virtus: ſed contrà, ea ambo virtutẽ conſequuntur. Alienum enim niſi bonos, putare ſibi fore iucundos. quandoquidẽ mali (vt inquit Euripides) ipſi ſibi ſunt iucundi, malus vero contabeſcit. nec enim voluptatem virtus comes conſequitur, ſed virtutem voluptas comitatur. Vtrum vero etiam oportet in amicitia proborũ eſſe voluptatem, an non? Alienum enim non videri oportere. nam ſi ab ipſis inter ſe inuicem auferas ſuauitatẽ, alios ad conſueſcendum in vita iucundos amicos adeũt. nam ad ſimul viuendum nihil maius eſt, q̃ iucundos eſſe. quamobrem alienum eſt non arbitrari, probos maxime ſimul inuicẽ vitam agere. id vero citra iucundum non eſt. expedit ergo (vt videtur) his maxime iucundis eſſe. Quoniam autem diſtributæ ſunt in tres amicitiæ ſpẽs, in hisq; ambigebatur, vtrum in ipſa æquabilitate amicitia eſſet, an in eo quod eſſet inæquabile. Eſt igitur in vtroq;. nã proborum, per ſimilitudinem perfecta amicitia eſt. at quæ per diſſimilitudinem, ea quæ propter cõmodum. Nã eo modo copioſo pauper, ob inopiam eorũ quibus affluit diues, amicus eſt. ac eadem de cauſa, malus probo. ſiquidẽ propter virtutis inopiam, à quo ſibi opitulatũ iri putat, ei ob hoc amicus eſt. fit igiẽ propter cõmodũ inter diſſimiles amicitia. Hac de cauſa dixit Euripides,

Amat imbrem terra, cùm ſolum exareſcit.

His, vtpote cõtrarijs, amicitia ob cõmodum exoritur. nam ſi libeat maximè cõtraria facere inter ſe inuicem vtilia, vt ignem & aquam cõponendo, ignis ſi deſit humor, abſumitur, quem ſibi attrahit tanquã alimentum: tãtum quidem, vt non ſuccumbat. nam ſi ſuperarit humor, ignis abſumitur. ſi vero moderatus, conferet. Nõ dubium igitur, quin in maxime contrarijs ob cõmodũ ſit amicitia. Deducuntur aũt amicitiæ omnes, tam ipſa æqualitate q̃ inęqualitate, in tres diſtributę ſpecies. Eſt autem in cũctis contentio inter ſe inuicem amicitijs, cũ nequaquam ſimiliter amauerint, vel fecerint, vel ſuppetiuerint, vel cũ id genus aliquid. & cũ vnus quidem vehemẽter facit, alter vero deficit, in deficiendo inclamatio eſt, atq; incuſatio. Præterea in quibus idẽ eſt amicitiæ finis, vt ſi vtriq; ꝓpter cõmodum inter ſe inuicem amici cõcilientur, aut propter iucundum, aut propter virtutẽ, defectus qui ab altero, exploratus ac certus eſt. Si igitur plura tu mihi bona cõtuleris, quam ego tibi, non ambigo qn tu de me bene meritus, à me plus amari debeas. Vbi aũt non hac amicitia amici fuerimus, ibi maiores differentiæ: defectus ſiquidem ab vtroq; incertus. vt ſi propter voluptatem vnus quidẽ ſit amicus, & propter cõmodum alter, inde oritur ambiguitas. neq; enim qui cõmodo excedit, voluptatem cẽſet dignam quæ cõmodo repẽdatur. nec qui voluptate ſuperat, dignam gratiã in ipſo cõmodo ſe exiſtimat accipere. idcirco in eiuſmodi amicitijs magis exoriũtur differẽtiæ. Qui vero ex inæqualitate amici ſunt, nẽpe excedentes opibus, vel alio huiuſmodi aliquo, nõ ſibi cenſent amandũ eſſe, ſed ab inferioribus amari oportere exiſtimant. At amare melius eſt q̃ amari. ſiquidẽ amare voluptatis actio quædã eſt, & bonum: ab eo autẽ quod ametur, nulla actio eſt. nempe cognoſcere, melius q̃ cognoſci. cognoſci enim & amari etiã in carentibus aĩa exiſtit: at cognoſcere & amare ĩ rebus animatis. Rurſus beneficiũ eſſe melius q̃ ſecus. qui amat, quatenus amat, beneficus eſt: amatus vero, quatenus amaẽ, non. Sed homines honoris cupiditate inceſi, amari q̃ amare malunt: ꝙ quatenus amãtur, videantur præcellere. amatus ſiquidẽ voluptate, vel copia, vel virtute pręcellit. At honoris cupidus eminentiam affectat. & qui excellũt, ſibi non amandum eſſe arbitrantur, ꝙ in quibus excedunt, amãtibus repẽdi opinantur. Itẽ ipſis ſunt deteriores illi, ob hoc non cẽſent amare debere, ſed amari. Sed qui egenus pecuniarũ, aut voluptatum, aut virtutis, is affluẽtem ſuſpicit & amat, quòd ea conſequatur, aut ſe conſecuturum opinetur. Sunt autem & aliæ ex conſimili affectu conciliatæ amicitiæ, & ex eo quòd cuipiam bona velint, in quibus non eſt cuncta hæc comprehendens facta amicitia: nam ſępenumero alij bona volumus, attamen cum alio vitam agere malimus: vtrum

hoc amicitiæ dicere oportet? an conſummatæ amicitiæ nempe per virtutem affectus. in ea ſiquidem amicitia hæc inſunt cūcta. nam cum alio nemine vitam agere libuerit. ſiquidem iucundum, & commodum, & virtus ineſt probo, cui bona in primis voluerimus, & cū ipſo viuere & bene viuere, & non cum quoquam alio magis. Nunquid ſibi & erga ſe amicitia, an non? id nunc omittamus, dicemus poſtea. ſed enim nobis ipſis cuncta volumus, nempe nobiſcum viuere vitamqꝫ ducere vna volumus. id ferè etiam neceſſarium. & bene viuere, & viuere ac bonum velle, nō cuiquam alij magis. Rurſus ſimilium affectuoſi in primis ſumus nobis ipſis. nā ſi labamur, vel in huiuſmodi aliquid decidamus, cōfeſtim triſtamur. Hac de cauſa videatur erga ſe ſibi amicitia. Talia quidem certe, vt in ſimilitudine affectationem, & bene viuere, & id genus alia, aut erga nos ipſos dicimur referre amicitiam, aut in eā quæ perfecta ſit. in ambabus enim ſunt hæc omnia: nempe vnà vitam agere, & eſſe velle, & bene eſſe, ac cętera omnia in his ſunt. Rurſus videatur ferè in quibus iuſtum eſt, in eiſdē eſſe amicitia. quamobrē quot iuſtorum ſunt ſpecies, totidem & amicorū. Iuſtum certe eſt, & hoſpiti erga ciuem, & ſeruo erga dominū, & ciui erga ciuem, & filio erga patrem, & vxori erga virum, & quęcunqꝫ ſimpliciter aliæ cōciliationes, & amicitiæ ſunt ī horum ſingulis. amicitiarum vero hoſpitalis validiſſima videatur. neqꝫ enim vllus eſt communis, de quo ambigatur, finis, vt inter ciues. ſiquidem ambigunt propter exceſſum inter ſe inuicem, nec amici permanent. Nunc demum illud dicendum eſt, vtrum erga ſe ſit amicitia, nec ne.

De amicitia erga ſe. Cap. XIII.

QVoniam igitur perſpicimus, vt paulo ante dicebamus, quòd ex ſingularibus amare cognoſcitur: ſingularia vero nobis ipſi in primis velimus: nempe bona, & eſſe, & bene eſſe, et ſimilium affectantiſſimi nobis ſumus, & nobiſcum viuere præcipue malimus. Quòd ſi ex ſingularibus cognoſcitur amicitia: ſingularia vero nobis ipſis ineſſe volumus: non dubium quin ita erga nos ſit amicitia, quemadmodū & iniuriam erga nos ipſos eſſe dicebamus. Nam quemadmodum alter quidem afficiens iniuria, alter vero affectus iniuria, vnus & idē eſt: & ob hoc, ne quidem eſſe videbatur iniuria: eſt nimirum, vt dicebamus, in animæ partibus cōſiderationem iactantes. quandoquidem eſt videre, cùm plures non conſentiunt, tū aduerſum ſe eſſe iniuriam: ita igit̄ hic erga ſe eſſe videatur amicitia. Nam quoniam amicus eſt (vt famur, cum demum voluerimus impēſe amicum dicere) vna mea & huius anima eſt. At quando animæ plures ſunt partes, tum vna fuerit anima, cùm erga ſe inuicem conſenſerint ratio et perturbationes. ita nanqꝫ vna erit, perinde atque ſi vna facta ſit, erit erga ſe amicitia. Hęc autem erga ſe erit in bono amicitia, quandóquidē in eo ſolo animę partes bene inter ſeinuicem habent, quando inter ſe non differūt. quoniam malus nunquam ſibi amicus eſt: ſe nanqꝫ ſemper oppugnat. nempe incontinēs cùm quid per voluptatem nequiter egerit, mox pœnitentia affligitur, ac ſe excruciat. itidē & in alijs vitijs malus habet, ſeſe oppugnando, ac ſibi aduerſando. Eſt autem amicitia etiam in ipſa æqualitate, vt ſociorum, per æqualitatem numero & poteſtate boni. Neuter ſiquidē ipſorum debet altero plus ſibi aſcire, neqꝫ numero bonorum, neqꝫ poteſtate, neqꝫ magnitudine, ſed ex æquali habere ſocij aliqui cupiunt. At per æqualitatem, patris erga filium, & ſubditi & imperantis, & potioris & deterioris, & vxoris & viri eſt conſideratio: ac ſimpliciter vbicunqꝫ inter potiorem & deteriorem in amicitia ordo interceſſit. hæc nāqꝫ eſt ex ratione in diſparilitate amicitia. Neque enim vnquam æquale vllus ex bono dabit, ſi meliori deterioriqꝫ dederit: ſed maius ſemper ei qui excedat. Id quippe eſt quodam modo ratione æquale, cùm minus bonum capit deterior eo, qui melior eſt.

De affinitate. Cap. XIIII.

AMicitiarum omnium, quæ iam memoratæ ſunt, in primis cognatus eſt amor, qui in affinitate, eaqꝫ ex patre in filium. Et cur nam pater filium magis amat, quàm filius patrem? vtrum (vt nonnulli inter multos rectè aiunt) quòd pater beneficus erga filium ſit, quodqꝫ filius de patre benemeritus ſit? hæc igitur cauſa in amicitia per commodum conciliata eſſe videbitur. quemadmodum & quæ per ſciētiam ſpectatur, ita quodammodo hic habebit. Eſt igitur idem finis atqꝫ actio, neque aliud aliquid præter actionem finis. vt tibicini eadem actio atqꝫ finis. perflare enim tibias ei & finis & actio eſt. non autem ædificationi: nam præter actionem alius eſt finis. Eſt igitur amicitia actio quædam. nec finis alius eſt præter actionem in amando, ſed illud idem. Pater igitur ſemper magis quoquo modo ſatagit, ob hoc quod eiꝰ factio ſit filius, id quod in alijs cernimus. omnes ſiquidem erga quod ipſi effecerunt, ſunt quodammodo beneuoli. pater igit̄ filio, vtpote ſuæ factioni, bona vult,

memoria

memoria ſpecq́; adductus. ideo magis filium pater diligit, quàm filius patrem.

An beneuolentia amicitia ſit. Cap. XV.

EXpedit autem iam dictas & exiſtimatas amicitias exiſtimare, ſint ne amicitiæ, vt beneuolentia videatur ne amicitia. Simpliciter igitur beneuolentia neutiquam amicitia eſt, ſe videatur: ſiquidem frequẽter multis, aut videndo, aut audiendo aliquid de aliquo bono, beneuoli efficiamur. An tum etiã amici? An ne. neq́; enim ſi quiſpiam Dario apud Perſas exiſtenti beneuolus (quemadmodum fortaſsis) fuerit cõfeſtim etiam erga Darium illi fuerit amicitia. At amicitiæ beneuolentia quandoq́; initium eſſe videbitur. Fiat nempe beneuolentia amicitia, ſi voluntatem aſciuerit qui bona poteſt præſtare, ei præſtandi in quo ſit beneuolentia. Moris certe beneuolentia eſt, & erga morem. nemo ſiquidem aut vino, aut cuiquam alij inanimato ſuaui bono beneuolus eſſe perhibetur. ſed ſi quis morum ſtudioſus, erga ipſum beneuolentia. Neq́; citra amicitiam beneuolentia eſt, ſed in eodem; iccirco amicitia eſſe videtur.

De concordia. Cap. XVI.

COncordia autem eſt confinis amicitiæ, ſi proprie modo dictam accipias cõcordiam. nam ſi quis Empedocli aſtipuletur, arbitreturq́; ſicut ille eſſe elementa, nunquid concors erit Empedocli an ne? vel ſi quid aliud tale? Primum certe non eſt concordia in eis quę ſub intelligentiam, ſed quæ ſub actionem cadunt. et in his qui idem cognouerunt, ſed ſi cũ hoc intelligendi idem delectum habeant, circa quæ pariter intelligunt. Nã ſi ambo dominari cognouerunt, hic qdẽ ſe, ille vero ſe, nunqd ſunt cõcordes? An nõ. cęterũ ſi ego me velim imperare, & ille me, iam cõcordes hoc pacto ſumus. Eſt nimirum concordis eſſe, in eis quę ſub actionem cadãt, cum eiuſdẽ volũtate. circa ſtatũ igitur dominantis, in eiſdẽ quæ ſub actionẽ cadãt, proprie dicitur eſſe concordia.

Quomodo probus ſeſe amabit. Cap. XVII.

VErum quoniam eſt (vt diximus) ſua alicuius erga ſe amicitia, vtrum probus ſeſe amabit, an ne? eſt certe ſe amans, qui ſua de cauſa agit omnia, vbi modo aliqua ſuggeratur vtilitas. Malus igitur ſui amans erit. ſua.n. de cauſa agit omnia. probus vero non. hac enim de cauſa eſt probus, q alterius cauſa id agat. & proinde ſui amans non eſt. Atqui omnes ad bona proſiliunt, opinanturq́; ſua in primis eſſe oportere. idq́; præcipue manifeſtum eſt ex opulentia ac dominatu. Probus igitur alij hæc ſtatuet, nec vt officioſum in primis ſibi, ſed ſi alium viderit qui his commode magis vti poſſit, facile conceſſerit. Alij, hoc inſcitia quadam non facient. neq́; enim opinãtur talibus bonis abuſuros, vel etiam ob honoris cupiditatem imperant. Probus vero horum neutrum efficiet. & perinde ne quidem propter eiuſmodi bona ſui amans erit, verum ſi honeſtas poſtularit. id enim ſolum nemini alij conceſſerit, at commoda & iucunda ceſſerit. Itaq́; in delectu honeſtatis ſui amãs erit. at vbi commodum ac iam dicta voluptas affectabitur, improbus erit, nõ bonus. Vtrum probus ſeſe maxime amabit, an non? Eſt certe, vbi ſeſe maxime amabit, eſt vbi non. Nam cùm dicimus probum bona cedere quæ ad vtilitatem tendant, amicũ magis q̃ ſe amicum amauerit? ita. verum amico concedens ſibi honeſtatem accommodat, eoq́; modo iſta concedit. Eſt igitur vbi amicum ſe magis diligat, eſtq́; vbi ſeſe maxime. in ipſo nanq́; commodo, amicum. at vbi honeſtum & bonum, ipſe ſeſe maxime diligit. Eſt igitur boni etiã amans, nec ſui amãs. ſolum enim ſiqdẽ ſeſe amat, q bonus. Malus aũt ſui amãs eſt. neq́;.n. habet quapropter ſe amet, ſicut honeſtum aliquod, ſed citra hæc ipſe, quatenus ipſe eſt, ſeſe amabit. & perinde hac de cauſa proprie ſui amans diceretur.

De eo quod ſibi ſatis. Cap. XVIII.

DIcendum de eo quod ſibi ſatis, & non altero indigente. vtrũ qui ſibi ſatis egebit amicitia, an ne? nempe ipſe ſibi ſatis erit, etiam ob hoc. ſiquidem etiam poetæ talia iactitant. Cùm dæmon bene dederit, quid, amicis opus eſt? Vnde etiã gignitur inopia? Vtrũ, qui cuncta habeat bona, quiq́; ſibi ſatis ſit, amicis egebit? An tum etiã maxime. cui enim bene faciet, aut quo cum vitã ducet? neq́; enim ſolus deget. Quòd ſi his opus erit, neq́; cõtingunt hæc citra amicitiam, qui ſibi ſatis eſt, egebit amicitia. Quæ igitur in ſermonibus conſueta capi ſimilitudo ex Deo, neq́; illic recte, neq́; hic fuerit vtilis. Neq́; enim ſi Deus ſibi ſatis, nec vllo indigens, ob hoc etiam nos nullo indigebimus. Eſt nimirũ iactatus de Deo huiuſmodi ſermo. nam quoniam bona cuncta obtinet Deus, ac ſibi ſatis eſt. quid faciet? neq́; enim dormiet. Inſpiciet aliquid, inquiunt: id nanq́; pulcherrimum, & maxime peculiare. Quid igitur inſpiciet? nam ſi quicquam aliud inſpiciet, id erit melius. hoc vero abſurdũ eſt, vt ſe quicquam melius habeat Deus. Ipſe igitur ſeſe inſpiciet. at hoc delirum. nam homini qui ſeſe ſuſpiciat, vtpote attonito, iclamamus. quid igitur Deus inſpiciat omittamus, neque

de eo ꝙ ſibi Deus ſatis ſit, conſideremus, ſed de homine. Vtrũ qui ſibi ſatis ſit, is egeat amicitia, nec ne? ꝙ ſi quis amicum ſpectans viderit quid ſit, & qualis amicus, talis qualis alter ego eſſe, tum vehemẽter amicum facies, quẽadmodum dictum eſt, hic alter Hercules, alter amicus ego. Quoniam igitur difficillimum eſt (quemadmodum quidã dixere ſapientes) ſeſe cognoſcere, & ſuauiſſimum: nam ſe noſſe, iucundum: ex nobis ipſis certe nos nõ poſſumus inſpicere. Quòd autem non nobis poſſumus, hinc certum quòd alijs inclamamus, nec nobis cogniti ꝙ eadem faciamus. id vero fit, aut quia bene volumus nobis, aut propter affectum. at nobis hæc ad recte iudicandum obſtant pleriſq;. Quemadmodum igitur ſi velimus ipſi noſtram ſpectare faciem, in ſpeculo obtuemur, itidem eſſe cùm nos cognoſcere voluerimus, amicum ſpectantes noſſe potuerimus. eſt ſiquidem (vt diximus) amicus alter ego. Quòd ſi iucundum eſt ſe noſſe, idq; ſcire non eſt ſine altero amico, opus erit amicitia, q ſibi ſatis ſit vt ſe cognoſcat. rurſus etiã ſi honeſtũ (vt eſt) benefacere, eum qui à fortuna bona obtineat, cui benefaciet? quo cum vitam aget? nõ enim ſolus deget. nam vitam ducere cum alio, & iucundum et neceſſarium eſt. Quòd ſi hæc honeſta & iucunda, necnon neceſſaria, & hæc ſine amicitia eſſe non poſſunt, opus erit amicitia qui ſibi ſatis ſit.

De multorum amicitia. Cap. XIX.

VTrum multos habere amicos expedit, an paucos? Neq; profecto multos (vt paucis abſoluam) neq; paucos oportet. nam ſi multi erunt, amorem in ſingulos diſtribuere erit operoſum. in cũctis ſiquidẽ alijs imbecilla natura noſtra, in plurima peruenire non poteſt. neq; enim viſu diutiſſime poſſumus: ſed ſi plus mediocritate inſtiteris, ob imbecillam naturam deficit. nec auditu, neq; alijs eiuſmodi omnibus. Qui igitur amare non poſſit, deficit: iuſq; fuerit vt inclametur coarguaturq;, ꝙ amicus ſit, nec amet. cęterũ hac ratione eſſe non poſtulat amicitia. Rurſus ſi multi, nunquàm mœrere deſierint. inter multos nanq; par eſt, vt aliquod ſemper accidat infortunium, vnde triſtari neceſſe ſit. neque porro paucos, vnum vel duos eſſe expedit: ſed inter parum & multum, vt tempus, atq; ad amandum ſatis ſit impulſus.

Quomodo amico utendum ſit. Cap. XX.

DEinceps conſiderãdum fuerit quo modo vtendum ſit amico. Eſt profecto nõ in omni amicitia coniectatio, ſed in qua ſe inuicem amici obiurgant. Atqui non in alijs eodem modo ſe obiurgant, ſicut in ea quę patris erga filium, eadem non eſt inclamatio, vt par fuerit nonnullis, quemadmodum ego tibi, & tu mihi. ꝙ ſi non, hic tam vehemens fuerit inclamatio. At in amicis inæqualib⁹ nõ eſt par, eſt vero patris erga filium amicitia in minime æquali. itidem vxoris erga virum, aut vernæ erga dominum, prorſuſq; deterioris & melioris. In eiuſmodi non erunt inclamationes: ſed vbi pares amici, & in ipſa amicitia talis erit obiurgatio. Proinde conſiderandum, quo pacto vtendum amico fuerit, in ea demum amicitia, quæ inter pares fuerit conciliata.

Magnorum moralium Ariſtotelis finis.

SEquentes etiam Moralium Eudemiorum libros appellatos (ut et alij fecere) in hoc Moraliũ uolumine repoſuimus: qui, quanquam eadem, quæ & Nicomachij pertractent, ea tamen ſæpenumero diuerſo explicãt modo. In Ariſtotelis autẽ operibus reponi ſolent: cùm (cuiuſcunq; illi fuerint) eos ex ipſius depromptos officina Poſteriores approbarint. Secluſimus tamen Quartum, Quintum, & Sextum libros (quanquam in Græcis reperiantur exemplaribus) cum ijdem ad uerbum ſint cum Quinto, Sexto, Septimoq; Nicomachiorum: ne idem penitus, bis inutiliter repeteretur. Appoſuimus autem Leonardi Aretini in hoſce libros introductionem: cùm eam ad Moralium cognitionem non parum candoris afferre animaduerteremus.

LEONARDI ARETINI VIRI CLARISSIMI IN MORALIA ARISTOTELIS, QVAE EVDEMIA INSCRIBVNTVR, INTRODVCTIO.

SI ut uiuendi, Caleote, ſic etiam bene uiuẽdi cura nobis eſſet, infinitos penè labores, quibus ſtultitia æſtuat humana, tanquã ſuperfluos & inſanos fugiendos longe omittendosq; putaremus. Nũc aũt noſter error ab eo manat, ꝙ ſine propoſito fine uiuimus, & uelut in tenebris cæcutiẽtes, non tã per callem aliquem proſpectũ & certũ, ꝙ̃ per oblatam nobis ſemitã fortuito ambulamus: ut ſæpe quo noſtri ferant greſſus nec ipſi quidẽ ſciamus edicere. Itaq; & conatus ſæpe nos pœnitet noſtri: & ſequentes pariter aſſequutiq; torquemur, nihil ſolidi nanciſcentes, in quo ſtulta hoĩum appetitio cõquieſcat. Eſt enim ueri boni à natura nobis ingenerata cupido. Verũ confuſa illa quidem atq; incerta, fallacibusq; opinionibus tanq̃ tenebris quibuſdam obducta: quibus occæcati atq; decepti, per deuia oberramus. Sed aduerſus hãc humani generis cæcitatẽ & tenebras, opem à philoſophia petendũ eſt. quæ ſi forte nos dignata, lumen ſuũ admouerit, hãc oẽm, quæ nos turbat, caliginẽ diſſipabit, ueramq; uiuendi uiam à fallaci diſcernet. Equidem memini primis ab annis, ſtudioſum te philoſophiæ fuiſſe: uerũ illius quæ ad naturæ pertinet indagationem, quæ etſi eſt ſublimis atq; excellens, tñ minus habet utilitatis ad uitã, ꝙ̃ iſta quæ ad mores hoĩum uirtutesq; deſcẽdit. niſi forte inſtructior erit ad bene uiuendũ, qui pruinæ, & niues, & iridis colores quemadmodũ fiant, didicerit: quòd nihil amplius utilitatis habet, ꝙ̃ ſi illa nunq̃ didiciſſet. emendatior erit eius quoq; uita, cui aues & piſces noti ſunt, ꝙ̃ ſi oĩno eſſent incogniti. ſimilia his ſunt cætera, quæ in illa traduntur: habent enim ſplendorẽ cognitionis eximiũ: uitæ aũt utilitatẽ non habent. At uero hæc altera philoſophia tota, ut ita dixerim, de re noſtra eſt. Itaq; qui huius cognitione omiſſa, philoſophiæ intendũt, hi alienũ quodã modo negociũ agere uidentur, ſuũ omittere. Ego igit᷑ Caleote uehemẽter quidẽ te ad hæc ſtudia reuoco. Quid enim pulchrius nobili uiro, & uirtutũ ab ipſa natura amatori, & intelligentia rationeq; præſtanti, ꝙ̃ ea diſcere, per quæ ad caſum uiuere deſiſtat, ſuas ipſe uias actusq; diſcernat? Sed utrum iſta cohortatione cõtenti, non ultra ſcribemus? uel quaſi perſuaſo iam tibi addemus aliquid introductionis cauſa. Hóc ego potius eſſe reor. neq; enim inuitãtis eſt tepide agere, ſed rẽ ipſam ad quam inuitat, ultro offerre. Referam igitur ſermonem habitũ à me nuper cũ Marcellino familiari meo. Nã cum ille domũ ad me ſalutandi gratia ueniſſet, reperiſſetq; forte lectitantem, poſt prima illa amicorum conſueta cùm uterq; conſediſſet. Et quid libri hoc eſt, inquit, quod modo erat in manibus? Ariſtotelis, inquam, liber eſt ad Eudemũ. Tria ſunt enim, ut audiuiſſe te credo, huius philoſophi uolumina de moribus ſcripta. Vnum, ad hunc quem modo dixi. Alterum, ad Nicomachum filium. Tertium, quod inſcribitur magnorũ moralium. Et ſi eadem oĩum uis eſt, tamẽ alibi enodatius, alibi remiſſius res ipſæ tractãtur. Recte, inquit. At enim opportune facta à te huiuſce rei mentio eſt. aueo enim iampridem qui ſit huius diſciplinæ progreſſus, & quaſi uiam cognoſcere. nec ante hac data mihi facultas eſt, à te de hoc ipſo, arbitratu meo percunctandi. nunc uero quia ut uideo ocioſus es, oſtẽde quæſo de moribus diſciplina quid nobis polliceatur. Quid me rogas, inquã, ac nõ potius ipſe tu, uel noſtrorũ uel Græcorũ à quibus iſta tradũtur, ſcripta lectitas? Græce, inquit, neſcio, latina uero iſta noſtratià, ut tibi uerũ fatear legentẽ me conãtemq; non admodum iuuant. coniecto enim eſſe talia, ut inſtitutũ potius erudire, ꝙ̃ rudem inſtituere ab initio poſſint. Tu qui græco de fonte (ut ait Flaccus) hauſiſti, quæſo mihi expone, hæc de moribus diſciplina quid eius ſectatoribus repromittat. Non munuſculũ, inquam, neq; lucellum, ſed rem maximã præſtantiſſimamq; oĩum, beatos facere hoĩes, modo ſibiipſi non deſint, ſed agendo & operando illius præcepta iuſſaq; ſequantur. Et quis non excitetur, inquit, tanta ſpe propoſita? Ardeo me hercule iam nunc illius initiari ſacris. quare agedum, ede quid præcipit. Longum, inquã, id quidẽ & inſigne eſt, caput tamen ac ſumma omnium, ut bene uiuas. Id uero non de menſa, ſed de mente ſumitur. Sed quoniam id te cupere animaduerto, & adiuuari digna eſt hæc cupiditas tua, conemur tale aliquid tibi tradere, quale Græci Iſagogicum appellant, id eſt, quaſi introductionem ac euidentiam quãdam eius diſciplinæ, quo paratior ad illam percipiendam queas accedere. ac dicere equidem iam ordiar. tu uero ſi quid inter dicendum ambigis, interpella. Prima igitur huius diſciplinæ cõſideratio mihi uideri ſolet, an quid ſit extremum & finis in rebus humanis, ad quẽ omnia quæ agimus referri oporteat. Secunda, quid ſit extremũ. Tertia, quibus rebus ad id perueniatur. his enim cognitis, & totius uitæ rationem (quemadmodũ dirigẽda ſit) cognoſcemus. Quæ enim ad actionũ noſtrarũ ad uerũ finem referuntur, eas & frugi & laudabiles dicimus: quæ uero fallaci opinione aberrant, eas uituperamus atq; propellimus. Vt aũt de his dicere incipiam, conſpicuũ eſt plures in rebus fines eſſe humanis, aliosq; ſub aliis cõtineri. Finẽ aũt appello, cuius gratia quid agimus. Exẽplo quoq; hoc ipſum faciamus illuſtrius. Parat quis nauem nauigandi cauſa. nauigat aũt, quo pecunias acquirat. acquirere aũt uult, quo opulentior fiat. hanc ipſam opulentiã alterius gratia cupit, uel honoris, uel potẽtiæ, uel ut nullius indigeat. hic igitur uides tot eſſe fines, quot ſunt actus, aliosq; ſubeſſe aliis. Idem eſt in cæteris operationibus noſtris. Semper enim noſtra de fine in finem graditur quidẽ proceditq; intentio. nec eſt dubiũ, quin ſuperior finis precioſior ſit, cùm illius gratia inferiores appetantur. Illud præterea conſtat, nos omnia quæ agimus, boni gratia agere. ex quo fit, ut idem ſit finis & bonũ.

Sed

Sed an cuncta alterius gratia uolumus,& necubi conſiſtit appetitio noſtra? uel eſt aliquis extremus & ultimus finis,ad quem cùm tandem peruentū fuerit,appetitio conquieſcit? Fatendum eſt eſſe aliquem,ne ſi forte negemus, irrita & ſtulta probetur cupiditas noſtra,& in infinitum progreſſio,& multa perabſurda exinde conſequantur. Id ergo extremum,ſi modo eſt aliquid,quod eſſe plane confitendum eſt,neceſſe eſt eſſe tale,nulla ut externa illecebra, ſed ipſum per ſe ſua ui nos incēdat & rapiat in cupiditatem ſui, quod propter ſe expetatur ſemper,& nunquā propter aliud: ad quod referātur omnia,ipſum autem nuſquam. Erit igitur hoc ſummus finis, & ſummū bonum. nā finem & bonum idem eſſe docuimus. Erit quoq; principium & cauſa. inde ſiquidem motus eſt,cùm eius gratia, omnia omnes agant. Intelligere mihi uideor,inqt,ac ꝓbe tenere,quare ad alia,ſi tibi uidetur,progrediare. Age nunc,inquam,hic quid ſit extremus finis uideamus. hoc enim ſecūdo erat loco in quæſtione propoſitum. De noīe quidem (inquit Ariſto.) apud omnes cōuenit. Felicitatē enim uulgus eruditiq; appellant. ſed ipſa felicitas quid tādem ſit,de eo ſane inter ſe diſcrepant:nec idē uulgus ſapienteſq; tradiderūt. At enim ne ſapientes quidē. nulla enim unq̄ de re fuit inter philoſophos tanta contentio. Nam alij uoluptatē eſſe id extremū & ultimū,quod per ſeipſum expetitur,& cuius cauſa cætera agimus,aſſeuerāt. Eſſe quidē id inſitū mētibus noſtris,ut omnia faciamus atq; patiamur,quo poſtea in gaudio et lætitia cōtenti & quieti uiuere poſſimus. ea autem eſt ſumma & mera uoluptas. Ex quo fit,ut principia uel appetendi aliquid uel fugiēdi,à uoluptate doloreq; proficiſci uideātur. Quare & ipſas quidem uirtutes ideo cenſent ab hoībus exerceri debere,quia effectrices ſint plurimarum uoluptatum. contraq;,cū delictorum ſcelerumq; conſcientia nos uexet,et angat,tum inanes cupiditates, quarū ſtultorum omnis uita referta eſt,ſollicitent mentes,& quietas eſſe nequaquā permittant. Itaq; eum eſſe ſapientis delectum aiunt, ut prætermittēdis minoribus,ſibi maiores comparēt uoluptates:& doloribus paruis ſuſceptis,maiores grauioreſq; repellant. In hac ferme ſententia Eudoxus,& Ariſtippus, & Epicurus fuere: etſi eorū alius plus, alius minus tribuerit corporis uoluptatibus. His adijciēdus eſt Democritus,qui obſcure quidem ac uerbo pene inſolēti ἐυθυμίαν ſummum bonū eſſe dixit,quaſi tranquillitatem quandam animi,omni moleſtia uacantis. Alij uero in uſu uirtutis felicitatē poſuere,atq; ex eo beatam conſtare uitam cenſent. Eſſe enim quoddam proprium hoīs opus,ad quod ad agēdum natus ſit. id autem non eſſe uiuere,quia commune ſit etiam plātis,non ſenſum habere, quia cōmune ſit etiam brutis: ſed uitam & actus ſecundū rationem,qua qui bene excellēterq; utitur,is propriū opus,ad quod natus ſit,bene abſoluat,eumq; bene uiuere ac bene agere,in eoq; ſitum eſſe ſummū illud hoīs,quod quærimus, bonū. In hac ferme opinione Ariſto. & Theophra. et cæteri omnes Peripatetici fuere. Sed cū quæreretur,nunquid foret hæc uita in poteſtate ſapientis,id eſt,an ſibiipſi per uirtutē hanc præſtare uitam uir bonus poſſit,multæ difficultates ſuboriri uidebātur. Fieri enim poteſt ut ſapiēs,& bonus uir & oībus uirtutibus inſtructus atq; ornatus,in exilium, in orbitatē, in egeſtatem detrudatur,amiſſa patria,ablato patrimonio,filijs propinquiſq; necatis. prætereaut in carcerem tyranni,ut in equuleum,ut in ſupplicia grauia & miſerāda incidat. Hunc igitur quanquā uirtutibus abūdantem, tñ beatū dicere tantis in malis quis poteſt? Quòd ſi ita eſt,nec uirtus ipſa ſatis uidetur ab beate uiuendū. Ob hæc ij, de quibus loquor philoſophi,tria bonorum genera diſtinxerūt: Animi,Corporis,Externa. Felicitatē in bonis animi reponunt,quæ ſunt maxima ac præcipua bona. Corporis autem et externa adeſſe homini oportere aiunt,nō ut illa ex ſeſe beatam cōficiant uitā,ſed ut ne operationes uirtutis,in quibus beata uita cōſiſtit,impediantur. etenim ſupplicijs doloribuſq; affectum corpus,neq; contemplari quicquā,nec agere permittunt,et egeſtas exiliumq; multa impediunt, cū tanq̄ inſtrumēta deſint ad agendum. Quid ergo,miſer erit ſapiens in ijs quæ ſupra enumerauimus, malis? Certe non miſer. habitus enim uirtutis illum ab hac infami appellatione defendit. Sed nec etiam beatum in tantis calamitatibus nuncupabo. Beata enim uita omnis optabilis eſt & plena gaudiorū:hæc uero calamitoſa, nequaquā optabilis. nec beata igitur. Hæc Peripateticorū ferme eſt de ſummo bono,uitaq; beata ſentētia. Nec eſt dubium,quin & ſi parū,tñ aliquid fortunæ tribuatur. Itaq; Zeno,quiq; à Zenone ſunt Stoici (rigidi nempe hoīes & ſeueri) aliter de ſummo bono opinati ſunt. Negant enim quicq̄ eſſe bonum,præter honeſtū: in eoq; conſiſtere uitam beatam affirmant. Honeſtum aūt eſt,qđ bene et laudabiliter et ex uirtute fit. Vt enim quod timide,quod libidinoſe,qđ abiecte agitur,turpe dicit̄,ac dedecoris plenū eſt: ſic qđ fortiter qđ cōtinenter,quod ex dignitate agit̄,honeſtum,decorum,pulchrum nuncupamus. Corporis autem & fortunæ commoda negant eſſe bona:contraq;,illorū incommoda,negant mala eſſe. Virtutem enim ſatis eſſe ad beate uiuendū putant. neq; carcere,neq; tormētis, neq; doloribus ullis,aut egeſtate exilióue beatam uitam impediri. Virū enim ſapientem,ac uere fortē,magno inuictoq; animo totum ex ſeipſo pendere:nec humanos caſus,neq; fortunæ minas expaueſcere, nec illis, ſi accidant,unquam frangi. nō enim exilium,nec paupertatem,nec dolores mala eſſe ſapienti. quoniam ut nihil bonum,præter id quod honeſtum & cum uirtute fit,ſic etiam nihil malum,niſi quod turpiter et cum uitio fit. quod in ſapientē cadere nequaquā poteſt. Quòd ſi fortunam metuat quis,nunquam erit beatus: cùm & ſi non facta,attamen faciēda formido illius mutabilitatis ſollicitū reddat. Hæc ferme eſt,ni fallor,Stoicæ diſciplinæ forma,neſcio an uera:ſed certe maſcula,atq; robuſta. Percurri tibi ſententias omnes de ſummo bono,quæ tandem cognitu dignæ uideātur: de quibus ſcire uelim,quid tandem exiſtimes. Ego ne,inquit? Fatebor tibi quid mihi acciderit. ſingulis dum à te referebantur,me me totum addixi. Nam uoluptate,et uacuitate doloris,quæ prima fuit ſentētia,nihil optabilius uiſum eſt. Quid enim beatius aut eſſe aut excogitari poſſit,q̄ uita gaudiorū plena,omni moleſtia detracta? Aut quid Deorū immortalium uitæ ſimilius imaginari poſſimus. qui cùm ſint uere felices atq; beati, hoc beatitatis inſtar nobis mor

talibus

*talibus reliquiſſe uidentur. Rurſus uero cùm ad uirtutis ſplendorem oculos erexi, uictus excellētiæ laude, uſq; adeo
conte mpſi equidem ac poſthabui uoluptatem, ut etiam moleſtijs & doloribus comparandam eam beatitudinem
exiſtimarem. Corporis uero commoda, externamq; rerū proſperitatem, quaſi neceſſariam in bonis imponebā. Ecce
alteri exurgētes, negant quicq̃ tale in bonis habendum, dantq; homini poteſtatem, ſeipſum per ſe in beatitudinem
aſcribēdi, quo quid optabilius eſſe poteſt? Ita cùm omnes ad ſe trahant, ambiguus ſum quid maxime putē recipię
dum. Non eſt mirum, inquam, ſi tibi horū ſinguli probātur. Nam uulgus quidem philoſophorū qui abſurda dicę
bant, iampridē auditores ſcholæq; ipſæ reſpuerunt, illæ reſtāt diſciplinæ quæ aliquid dicere uideātur: quæ etſi uer-
bis pugnent, re tamen & effectu proximæ ſunt. Quomodo proxime, inquit? an poteſt quicquā eſſe diſtantius?
Attende, inquam, an tibi proximitatē hanc ſatis probare uideor? Primū enim Stoici à Peripateticis quid differūt?
Vtriq; profecto beatæ uitæ dominam, effectricemq; uirtutē conſentiunt. In hoc fere totum eſt. & qui in uno hoc cō-
ſentiunt, uix in alijs diſſentire poſſunt. Nam de corporis externiſq; commodis, quæ alij bona appellant, alij nō bona,
id non refert, quantum quiſq; illis tribuerit, ſi non plus his q̃ illis de uerbo differentia eſt, non autem de re. quod alte
ros uſitatum uerbum delectat, alteros nouū. quæ enim hi bona & mala, illi præpoſita & reiecta appellant. De for
tunæ modo tormentis, doloribuſq; corporis diuerſitas eſt, & quidē non magna. Peripatetici enim non à quibuſuis
calamitatibus depelli uitam beatā putant, ſed ab ingentibus & multis. & hæc ipſa ſi accidāt ſapienti, nequaquā
eum fieri miſerum dicunt. Stoici uero etiam in his ipſis calamitatibus beatū aſſerunt. Vides ergo q̃ parum interſit
inter hos duarum ſectarum magiſtros. Quinetiam uoluptatis patroni non multum ab his diſcedūt. Felicitas enim
abſq; uoluptate eſſe nō poteſt: adeo nō implicata eſt illi et annexa uoluptas, ut ſeparari nequeat. Nomen certe ipſum
quo beatitas deſignatur, à gaudendo apud Græcos tractum eſt, quaſi uita quædam gaudioſa. Actio uero uirtutis,
ſcientiaq; & contemplatio, conſcientia deniq; ipſa recte factorum immenſas quaſdam continet uoluptates, ut du
bium fiat, an hæc propter illam, an illa propter hæc expetatur. Clamat enim Epicurus ipſe, non poſſe cū uolupta-
te uiui, niſi iuſte, temperate prudenterq; uiuatur. nec rurſus iuſte, temperate, prudēter, niſi cum uoluptate. Ita cùm
tres ſint philoſophorum ſectæ, omnes profecto aut idem aut propè de ſummo bono dicere uidentur. Quare non mul
tum tibi formidandum eſt, ut dum alteros ſectaris, ab alteris contingat te abſcedere longius. Perquàm gratū mi
hi eſt, inquit, hanc, ut ita dixerim, conciliationem philoſophorum audiſſe. Nec placuit modo tua de hiſce rebus di-
ſputatio, uerum etiam placauit inquietam mentem, cui inam potiſſimum inhæreret hæſitātem. Sed reſtat iam tibi
tertia illa pars, cū ſit ne finis aliquis extremus & ſummus, & quis ſit cōſpexerimus, ut nunc quibus rebus ad illud
ueniatur oſtendas. Tute, inquā, ipſe uiam nō ex ſuperioribus dictis iam hinc diſcernis? Diſcerno, inquit. uirtutes
enim beatæ uitæ dominas, effectriceſq; conſentio: ſed tamen de his ipſis audire percupio. Audi igitur, inquam,
& ſi non ad uiuum reſecare propoſitū eſt, ſed & quantum ad euidentiam nunc ſat erit, breui diſcurſu perſtringere.
Hoc ipſum, inquit, nunc poſtulo: de ſingulis uero ſi ambigam, aliàs. Cùm per uirtutes ad beatam uitā peruenia
tur (ab his enim honeſtas uoluptaſq; exiſtit) de uirtutibus ipſis dicere aggrediar. Atq; illud primū à nobis intelligē
dū eſt, uirtutem omnem eſſe affectionem animi conſtantem, quem cōmuni nōie habitum uocant. Vt enim equū
ſic à natura generatū uidemus, ut & currere, & in gyrum flecti, & portare equitem poſſit, hæc tamen ipſa non per
fecte agit, niſi cùm domitus & exercitatus eſt, atq; ita aſſuefactus, ut illa bene & ſcienter agat, tum enim perfectū
quoddam habere uidetur: ſic & homo à natura aptus, per exercitationem & aſſuetudinē habitum iuſtitiæ & tē-
perantiæ, cæterarumq; uirtutum nanciſcitur: ut tunc demum perfectum ab uſu ſit, quod à natura fuerit inchoatū.
Et de uirtute quidem omni in hunc fere modū accipiendum eſt, Habitum ſcilicet animi, exercitatione uſuq; acqui
ſitum, ut perite & ſcienter opus ſuum perficiat. Virtutum uero ipſarum prima partitio eſt; ut aliæ ſint moris, aliæ
intellectus. Conueniunt in eo, q; omnes ſunt habitus. Differunt autē, quia morales ſunt in ea parte animi, quæ nō
habet rationem: intellectiuæ autē, in ea parte, quæ rationem habet. Præterea morales uirtutes mediocritates quæ-
dam ſunt inter exceſſum & defectum: intellectiuæ autem exceſſum non habent, nec ſunt mediocritates. Inſuper mo
rales circa affectus & actus: intellectiuæ circa ueri deprehenſionem magis uerſantur. Sunt uero intellectiuæ uirtu-
tes quinq;: Sapientia, Scientia, Prudentia, Intelligentia, Ars. Moralium autem maior eſt numerus. ut enim affe-
ctus ſunt humani, qui nos inflectunt & ducunt, ita uirtutes aduerſus hos oppoſitæ reſiſtunt. Ex quo fit, ut morales
quidem uirtutes omnes circa difficile arduumq; uerſentur. Difficile eſt enim libidines quaſi freno compeſcere: diffici
le iracundiā tenere: difficile auaritiā coercere. idem eſt de alijs affectibus noſtris. ad quæ enim proni natura ſumus,
aduerſus illa uirtutes opponuntur. Nil agas timide dicit uirtus, nil intēperanter, nil auare, nil iracunde, nil inique,
nil abiecte. grāde potius quiddā tibi propoſitum ſit. Etſi adſint facultates, magnificentia ſplendeat. Honores uero
ita proſequere, ut declines ambitionem. Veritas, & in omni ſermone & in omni uita eluceat. Præterea caue, ne te
uirtutis ſpecie decipiat uitium. Inconſulta audacia fortitudo non eſt, ſed temeritas & ueſania. tamq; eſt in uitio
qui nō timenda formidat, q̃ qui timenda omnino non expaueſcit. Sit timor in periculis: ita tamen ſi perferēda ſint,
ut ratio ſuperet uincatq; terrorem. At graue eſt uulnera excipere, graue mortem obire. ſint ſane iſta, ſi ita uis, etiam
grauiſſima, tamen incidunt tempora in quibus honeſta mors turpi fuerit uitæ à ſapiente præferenda. et uulnera per
gloriam excipere præſtet, quàm per ignominiam corpus integrum ſeruare. Hinc fortitudo illa mirabilis extitit, ſpe-
cioſiſſima profecto uirtus, oratorum campus: quæ tanto fauore hominum excepta eſt, ut etiam defunctorum ſta-
tuas uideamus fere habitu militari, quaſi præclarum ſit hoc potiſſimum genere laudis in uita claruiſſe. Commune*

certe

certe uirtutis nomen fortitudo ſola in ſuam propriam appellationem conuertit. nec ſane immerito. Virtus enim à uiro dicitur. Vir autem conſtans aliquid, & pugnax deſignare uidetur. Itaq; illud in promptu eſt, ſi uiri eſtis, id eſt ſi fortes. Et cæſar milites increpans, inquit, ſeſe non tantum uirtutem in milite deſiderare, quantum modeſtiam: uirtutem haud dubie pro fortitudine ponens. Itaq; ut in multis alijs, ita in hoc præclarius Græci q̃ nos. Fortitudinem enim illi ἀνδρείαν uocãt. id importat (ut uerbum de uerbo exprimam) uirilitatem. Nam temperãtia communis quidem eſt, nec uiri ſolum, ſed etiam mulieris. fortitudo autem propria uiri eſt. uerſatur autem tẽperantia circa libidines compeſcendas. atq; ut fortitudo à fuga nos reuocat, ſic temperantia ab inſequendo coercet: ut quodammodo inter ſe cõtrariæ, una ad præliũ cohortari, alia receptui canere uideatur. Eſt aũt temperantia circa eas uoluptates, quæ nobis communes ſunt cum cæteris animãtibus: ex quo non propriæ illæ quidem hominis uoluptates, ſed magis ſeruiles beſtialesq; habentur. dicimus de affectibus animi in metu & libidine. Quid? auaritiæ nonne arduum eſt frenum imponere? aduerſus quam immoderationem uirtus eſt, quam dicimus liberalitatẽ. Ea eſt mediocritas quædam in acquirendis erogandisq; pecunijs, remota quidem ab auaritiæ ſordibus, remota etiam à prodigalitatis amẽtia. Auari enim eſt nimia acquirendi cupiditas, & remiſſior q̃ oportet expendendi cura. Hæc autem duo contraria in prodigo. nam & diſſolutus in acquirendo, & profuſus in largiendo eſt. Horum medius liberalis, ubi & quando, & quantum capiendũ erogandumq; ſit, tenet. & rationem ſecutus, habitum iam iſta agendi ex uſu contraxit. Sed ut circa pecuniarum cupiditatem liberalitas, ſic et circa cupiditatem honorum alia quædam uirtus exiſtit, ambitioni contraria: nomẽ uero nequaquã ſortita. Sunt enim quidam plus q̃ oportet honoribus inhiãtes, quos dicimus ambitioſos. hi fere idem in honoribus faciunt, quod auari in pecunijs cõparandis. Alij, et quos honeſte conſequi poſſunt honores, abiectione quadã animi prætermittũt. Inter hæc uitia, uirtus eſt quædam, intellecta quidem aperte, ſed non aperte nominata. At enim & liberalitati, & huic uirtuti quæ eſt circa honores, duæ præclariſſimæ uirtutes coniunctæ ſunt, magnificentia & magnanimitas. quarum magnificentia, ſublimior quædam liberalitas eſt circa ſumptus ingentes & magnos. ut ſi quis ad uſum populi theatrum ædificet, aut ludos exhibeat Megalenſes, aut gladiatorum munus, aut epulum publicum. hæc enim & huiuſmodi, quæ priuatum ſupra modum excedunt, ſplendorem quendam habent eximium: nec liberalia modo, ſed etiam magnifica dicuntur. Magnificentia igitur ad liberalitatẽ talis eſt. Eodemq; modo magnanimitas ad illam aliã uirtutem, quæ circa honores uerſatur. Eſt enim fere eadẽ, niſi ꝙ magnitudine animi, propoſitoq; ſublimi excedit. ut ſi maximis dignus ſit, maximos ſibi honores arrogare non uereatur. Proxima eſt manſuetudo, & ipſa quoq; aduerſus cupiditatem conſtituta, non pecuniarum, nec honorũ, ſed uindictarũ. Eſt enim ira ulciſcendi cupiditas. cui reſiſtit mãſuetudo, ne plus minus'ue æquo efferatur. Huius exceſſus iracundia: defectus uero ſegnities. utraq; in uitio. mediocritas uero laudabilis: quæ & pro quibus, & aduerſum quos, et quantum oportet iraſcitur. Hic ille, ſublatis in me oculis, quaſi admiraretur, mediocritatẽ, inquit, iſtam cæteræ quidem uirtutes, quæ adhuc à te commemoratæ ſunt, recte ſuſcepiſſe uidebantur: mãſuetudo autem admiror ſi hanc ſuſcipiat mediocritatem. Iam enim ſi hoc fatemur, illud quoq; confitendum erit, iram quandã eſſe laudabilem. de quo (ut tibi uerum fatear) ualde equidem ſubſiſto. quas uero cauſas ambigendi habeam, ſi nõ tibi mea hæc interpellatio moleſta ſit, exprimere conabor. Tu uero, inquam, arbitratu tuo. non enim mei cauſa ſermo hic inſtitutus eſt, ſed tui. Puto igitur, inquit, nullam iram eſſe laudabilem. ꝙ ſi non laudabilis, neq; cum uirtute: quando omnis uirtus laudabilis eſt. uirtus enim excellentiam & præſtantiam dicit. Nihil uero eſt omnium, quod non abſq; ira melius faciant homines, q̃ irati. Quid enim eſt ira, niſi ebullitio quædam & concitatio, maturo ſtabiliq; conſilio & tranquillitati rationis aduerſa? Itaq; non alia tam crebro pœnitẽda hominibus incidunt, q̃ illa quæ per iram gerũtur. Nam recta quidem illa ratio, qua nulla carere uirtus poteſt, ſedationẽ animi ſerenitatemq; requirit. ira uero perturbat & concitat, ut non ſolũ mentis iudiciũ, ſed corporis etiã laudabilem ſtatũ peruertat illa quidem, atq; detorqueat. furentes oculi, & trementia labra, uerba interrupta atq; infracta, iactatio brachiorum inſana, progreſſio amens. hæc autẽ (ut pace tua dixerim) furori propiora mihi uidentur q̃ uirtuti. Atq; perabſurdũ eſt, rectam quidem rationem in uirtutibus dominari dicere: iram uero, quæ nos à recta ratione dimouet, in uirtutibus aliquãdo fateri eſſe. & hunc ſeruaturũ eſſe modũ in rebus agendis credere, qui in ſeipſo modum non ſeruat. Videnť porro & ſapientes uiri, hoc ipſum quod modo dixi, apertiſſime teſtificari: ſunt enim, ut uidemus, libri cõplures aduerſus iram ab illis conſcripti. qui uero contra iniraſcentiam ſcripſerit, nemo adhuc, quod equidem ſciam, repertus eſt: quaſi non iraſci laudabile ſit, iraſci uero uitioſum. Quòd ſi iram nunquam eſſe laudabilem conſtat, ſequitur ut mediocritas nulla eius ſit, ſed omnem penitus huiuſmodi perturbationem animi eſſe improbandam. Tum ego, non ignoro, inquam, iſta ita dici ſolere ab ijs qui contra Peripateticos diſputãt. ſed tamen refert, quid quiſq; ſentiat. Quæris num excandeſcentiam iſtam uehementemq; iracundiã probẽ? Negabo quidem atq; deteſtabor. quid enim amentius? quid furori ſimilius? Quæris rurſum, num iniraſcentiam, & ſegnitiem omni tempore laudem? Hanc rurſus in uitio ducã, atq; reprehẽdã, Etenim peto abs te. ſi ſeruus parentẽ uerberet tuũ, aut ſi filiæ uirgini uim afferat, num tu hæc aſpiciens animo tranquillo eſſe debeas? uel potius motu quodã animi ad infringendũ illius contumeliam inſurgere? Reſpondebit profecto pietas ipſa, & ratio, reprehendendũ eſſe te, niſi pro tanta parentis filiæq; iniuria indignationem ſuſcipias, & ad uindictam cum acritate quadam uehementiori perciteris. Quid enim, quæſo, agat filius, contumeliã parẽtis indignam cernens? Stabit credo eodem animo atq; uultu, quo fuerat prius, nec cum chariſſimi & coniunctiſſ. iniuria cõmouebit? & quis non hunc deteſtetur, atq; reprehendat? Ita fit, ut ira quædam

nonnunquam

nonnunquam laudabilis ſit, & non iraſci in uitio reponatur. Videtur porrò neq; ſenſum neq; mentem habere, qui
uſqueadeo hebes atq; diſſolutus eſt, ut neq; doleat, neq; grauiter ferat: cũ patriæ, cũ parentibus, cũ filijs, cùm cæteris
quos chariſſimos habere debemus, contumeliæ inferuntur. Neq; ſane uerũ eſt qđ dixiſti, nihil eſſe omnium, quod nõ
abſq; ira melius fiat. iuuant enim interdum, & certe decent ſtimuli quidam & motus animi uehemẽtiores, pro in
dignitate flagitij non immerito ſuſcepti, qui nos ad pietatem fortitudinemq́; impellunt. Nam quod ais, neminẽ ad
huc contra inirascentiam ſcripſiſſe, ignorare mihi Ariſtotelem uideris, qui ubiq; ſcriptorum ſuorum, ſegnitiem, et in
iraſcentiam iſtam magnopere damnat. Itaq; ut tu iracundum illum furenti, ſic ego diſſolutum hunc et ſegnem mẽ
te capto aſſimilabo: qui nec ſentire, nec curare, nec affici ulla re uideatur. Sed hæc ſatis: ad reliqua inſtituti operis re
uertamur. Diximus de manſuetudine, atq; illius extremis. In uita autem et conuerſatione multi peccant. Nam re
periuntur quidã contentioſi, diſplicentes, duri, difficiles, inhumani. contraq́; alij, adulatores, placendi ſtudio omnia
aſſentantes. hæc utraq; uitanda ſunt. media uero inter hæc uirtus eſt amicitiæ ſimilis, procul ab aſſentatione, pro-
cul à contentioſa aſperitate. Eodemq modo & oſtentationem & ironiam in uita & conuerſatione abeſſe cõuenit.
quarũ altera in plus fictio eſt, altera in minus. grauitas uero, harum mediocritas eſt: ſed ab oſtentatione remotior.
Cùm autem ſit in uita ceſſatio quædam atq; remiſſio (neq; enim continuo laborare homo poteſt) ſolatiorum quæ
dam moderatio eſt. Nam ſi omnem refugias iocunditatem, ruſticus ſis. ſin autem iocundi arripias occaſionem, ita
ut nec honeſtati, nec dignitati parcas, modo riſum mouere poſſis, ſcurra. inter hæc moderatio, eſt quædã uirtus, quæ
ab his extremis reducta, comitas appellatur. Sic ter gemina ſunt uitia in conuerſatione hominum deuitãda: ne ad
uerſatores odioſi, ne'ue rurſus placentes adulatores ſimus, ne fingamus oſtentando, ne'ue rurſus minuẽdo ironia uta
mur, ne procul ab omni iocũditate, ne'ue rurſus ridiculi homines ſcurræq; habeamur. Iuſtitia uero duplex eſt. Vna
perfecta, quæ omnem complectitur uirtutẽ. Altera ſingularis, in æquitate repoſita. Aequitas autem eſt, ut ne plus
commodi, ne'ue minus incommodi ſuſcipiatur. Hic ille, patere quæſo, inquit, paruumper, & in hoc loco interpel
lari te. Cupio enim niſi moleſtũ ſit, quamobrem perfectam uirtutem iuſtitiam dixeris intelligere, an forſitã aliæ, de
quibus ſupra dixiſti uirtutibus, perfectæ non ſunt: ne fortitudo quidem illa, quam tu multis uerbis ornaſti? ꝙ ſi illæ
perfectæ, cur huic perfectionem potius attribuas ꝗ illis, non plane intelligo. Iure tu quidem ambigis, inquam: ſed
non omnia poſſunt in hoc tanto ac tam præcipiti diſcurſu explicari, iamq́; à nobis dictum eſt, non eſſe propoſiti no
ſtri, ut ad unum ſingula recenſeamus: ſed tanquam introductores aliqui, euidẽtiam quandam & prægustationem
rerum in præſentia tradere. Quod tamen de perfecta requiris uirtute, ſcire debes, bifariam dici perfectam. Vno quia
dem modo, ut incohatæ opponitur. nec enim eſt dubium, nos ad iuſtitiam & temperantiam & fortitudinem & li
beralitatem quodãmodo natura aptos produci, uſus tamen & aſſuetudo exercitatioq; ipſa (ut de æquo diximus)
ita nos afficit, tunc iam perfectum ab uſu fit, quod à natura fuerat inchoatum. iſto quidẽ modo omnis moralis uir-
tus perfecta eſt: neq; minus aliæ ꝗ ipſa iuſtitia. Alio modo perfecta uirtus dicitur, quæ omnem omnino uirtutem cõ
tinet et complectitur. Talis uero eſt iuſtitia illa, de qua primo diximus. Eſt enim ſecundum leges obſeruatio quædã.
Leges autem cunctarum uirtutum opera iubent, & uitiorum omnium facinora uetant. Nam & quæ ſunt conti-
nentiæ: ut non committas adulterium, non flagitium facies. Et quæ ſunt fortitudinis: ut non fugies in acie, non deſe
res locum, non arma abijcies. Et quæ ſunt manſuetudinis: ut non iurgia dixeris, non pulſabis, non contumelia affi-
cies, et ſic de alijs uirtutibus & uitijs, illas iubendo, & iſta uetando. Quæ uero à legibus proficiſcuntur, iuſta ſunt.
Itaq; illa pars iuſtitiæ, quæ eſt legis cuſtos & obſeruatrix, uniuerſalis quædam eſt, & uſum omnium uirtutum in ſe
continet. atq; ideo perfecta dicitur, ꝙ nullius uirtutis uſus illi deſit, quaſi completa quædã & abſoluta uirtus. Alia
uero iuſtitiæ pars, quam in æquitate repoſitam diximus, particularis eſt: ut non plus commodi, nec minus incom-
modi ſuſcipiamus. Eſt igitur iuſtitia duplex: una uniuerſalis uirtus, altera ſingularis. Prima eſt illa ſplẽdida, de qua
» Euripides inquit: Neq; lucifer, neq; heſperus eſt ita mirabilis. Altera uero nõ plus ferme laudis ĩ ſe habet, ꝗ una cæ
terarum uirtutũ. Mihi quidem, inquit, hæc perincunda fuere, et mandaui memoriæ quæ dixiſti. Sed nunc, quod
reliquũ eſt, intellectiuas uirtutes expecto. Vnũ adhuc reſtat, inquã, quod ignorare te nolo: poſtea ad intellectiuas
tranſibimus. Quid eſt inquit? De continentia, inquã, & incontinentia dicere. quæ res difficultatem habet & ple
roſq; fallit, & utilitatem non contemnendã eius cognitio affert. Continentia igitur non eſt illa quidem uirtus, ſed
finitimum quoddam & proximum. oſtenſum eſt enim prius, omnem uirtutem eſſe habitum: continentia uero ha
bitus non eſt: itaq; nec uirtus dici poteſt. Verſantur autẽ continentia & incontinẽtia in his, in quibus temperantia
& intemperantia. Abſtinet quis à iucunditate ſenſuum indebita. ſi diu hoc egerit, in habitum tranſit: & tunc de-
mum uirtute lucet temperantia. Ante uero ꝗ conſtitutus ſit habitus, in ipſis operibus continentia eſt. itaq; & do-
lens abſtinet continens, nec ſatis firmus eſt aduerſus cupiditatem. Eodem modo incontinens nondum habitum ui-
tij contraxit. itaq; rationem diſcernit, & principium tenet: ſuperatur tamen ab affectu, & in uitijs quodammodo
» captiuus adducitur. De quo recte poeta inquit: Video meliora proboq́;, deteriora ſequor. At intemperans in habitu
uitij conſtitutus, nec rationem iam nec principium tenet: atq; ita corruptus eſt, ut peruerſa natura rerum, malum
quidem bonum arbitretur, bonum autem malum. Itaq; eligens facit intemperans, incontinens uero nequaquã eli-
gens, quia rationem intelligit, ſed tamen trahitur uiolentia cupiditatis, quæ in eo quidem eſt omni ratione poten-
tior. Habes nunc de continentia & incontinentia, quæ breuiter dici potuerunt. Hæc eadem utilia ſunt & in cæte-
ris uirtutibus, ut habitum electionemq́; in illis recognoſcas. uitioſus enim omnis, qui habitum uitij iam confecit, ha

men

men cognitionis principiumq; amiſit. quamobrem malo gaudet, quia id bonum putat. Qui uero nondum habitũ effecit, ſe quidem male agere intelligit, pugnatq; ſimul affectus et ratio, atq; modo hæc, modo illa peruincit. Placet igitur inter uirtutẽ & uitiũ, medias affectiones quaſdam, nondum ſatis ſtabilitas, ut modo ad hãc, modo ad illud inflectantur. Nunc uero, quoniam de moralibus ſatis dictum, intellectiuas uirtutes breuiter uideamus. *Quarum nempe diſcuſſio prolixitatem exigit: breuitas autem ſuſcepti operis compendium flagitat. tanquam igitur digito illas monſtrantes, notare tamen ſingulas illarum contenti erimus. Quoties ergo de uirtute propria loquimur, ſiue illa moralis ſiue intellectiua ſit, de animi uirtute, non autem corporis loqui nos intelligendum eſt. Ipſius uero animi partes ſunt duæ. Vna rationalis: altera non habens rationem. Et rurſus quæ rationem non habet, partim eſt uegetatiua, expers omnino rationis, quam plãtis etiam ineſſe conſtat: partim appetitiua, cupiditatis et metus, & affectionum omnium capax: quæ etſi rationem non habet, audiens tamen eſt, parensq; rationi. Hæc eſt enim illa pars animi noſtri, quam increpamus errantem, quam coercemus elatam, quam excitamus iacentem, quam cõſolamur afflictam. hanc nos dirigimus, & rationi obtemperare compellimus. in hac demum parte uirtus moralis ſit: quæ eſt habitus animi per aſſuetudinem acquiſitus, ut mediocritatem quandã in affectibus ſeruet. Irrationalis igitur pars animi duplex eſt, ut oſtendimus.* Rationalis uero etiam duplex. *Nam eius una pars conſultatiua eſt, altera ſcientifica. Conſultamus enim de ijs quæ aliter eſſe poſſunt: ſcimus uero ea, quæ aliter eſſe nõ poſſunt. quapropter neque in cõſultationẽ poſſunt cadere. In hac itaq; rationali parte animi, uirtutes intellectiuæ ſunt: atq; ut iſta diuiditur, ſic illæ diſtinguuntur.* Quinq; *uero eſſe numero intellectiuas uirtutes ſupra diximus. Inter quas prudentia nobis prima occurrit, cũ ſuperioribus, quas retulimus, uirtutibus ferè cõiuncta.* Etenim *in rebus agendis recta illa ratio, quæ moralibus moderatur uirtutibus, quæq; extrema fugiens in mediocritate quadam laudabili cõſiſtere facit, nihil aliud q̃ prudentia eſt: ex quo fit, ut nulla moralium uirtutum abſq; prudentia eſſe poſſit.* Verſatur *autẽ prudentia in his rebus quæ non ſemper eodem modo ſunt, ſed alias aliter. in quibus etiam conſilium & electio locum habent. nam de cæteris, & impoſſibilibus aliter ſe habere fruſtra quis aut conſultat, aut eligit. Itaq; & cõſilium & electio à prudentia eſt, resq; agendæ omnes à conſilio electioneq; pendent. Videtur autem electio non alijs ferme ullis q̃ homini cõuenire. Nam neq; beſtijs, quæ ſunt infra hominem: quoniam ratione careant. neq; rurſus Deo: quoniam ille puro intuitu ſingula diſcernens, nulla de re ambigere poteſt. at conſilium & electio de re dubia eſt. Dicitur aũt electio, quod è pluribus in conſultatione propoſitis unum eligatur, ideſt ſuſcipiatur. Fit autẽ hoc, cùm pluribus propoſitis commodis, id quod uidetur maximum potiſſimumq; aſſumimus: aut cùm pluribus propoſitis incommodis, minime malum recipimus. hæc autem & tempus & accidentia uariant, & rerum experientia conſilium dirigit. Prudẽtia igitur de his eſt, quæ aliter eſſe poſſunt. Sciẽtia uero cõtra de his eſt rebus, quæ ſemper eodem modo ſunt, & aliter eſſe non poſſunt. principia tamen non tractat, ſed ab illis iam cognitis diſcurrit. Intelligẽtia uero principiorum eſt, & circa illa uerſatur. At ſapientia utraq; complectitur. nam & de principijs, & de his quæ à principijs manant, indicat & diſcernit. Itaq; recte definita eſt, rerum diuinarumq; cognitio.* O *præclaram ſuppellectilẽ, inquit, & quaſi diuinam quandam intelligentiæ ſyluam. quæ enim uel auditæ ſerenant animum, quid guſtatæ receptæq; efficiant?* Reſtat *ars, inquam, quæ in eodem genere quo prudentia, uerſatur. ſed in eo differt, quòd ars in faciendo eſt, prudẽtia in agendo. Enimuero cùm plures ſint uirtutes, ut diximus, conſtat alias ad otioſam uitã in contemplatione repoſitam, alias ad negocioſam & ciuilem eſſe aptiores. ſapientia enim, ſcientia et intelligentia, contẽplatiuã alunt: prudentia uero in omni actione dominatur. Vtraq; ſané uita, laudes commendationesq; proprias habet. contemplatiua quidem diuinior: plane atq; clarior: actiua uero in communi utilitate præſtantior. Itaq; uel in priuata uel publica re, quæcunq; excellẽter & cũ laude, quæq; pro utilitate aut noſtra, aut patriæ, aut hominum nobis clariſſimorũ agimus: ea quidẽ omnia à prudentia ab his uirtutibus, quæ ſunt cũ prudentia copulatæ, deſcendũt. Sed illud ante oĩa intelligendũ eſt: niſi bonus ſit uir, prudentẽ eſſe neminẽ poſſe.* Eſt. *n. prudẽtia, uera exiſtimatio circa utilitatẽ. uera autẽ exiſtimatio incorrupta eſt. Tales uero ipſæ res, quales reuera ſunt, niſi bono uiro uideri non poſſunt. improborum ſiquidem hoĩum iudicia perinde ſunt, ut ægrotantium guſtus, qui nulla ferme in re uerum ſaporem agnoſcunt. Itaq; nihil eſt oĩum, cui magis officiant uitia morum, q̃ prudentiæ. Sceleſtus enim & flagitioſus homo ueras mathematicæ demonſtrationes, & phyſicæ notitiam retinebit: ad prudẽtiæ uero opera omnino cæcatur, & lumen ueritatis in hac una amittit. Atqui conſtat & hunc nihil uelle niſi bonum. at in illo ipſo caligant oculi, ꝙ bona putat, quæ bona nõ ſunt. Videmus alios tyrãnidi inhiãtes, aliJ rapinas fraudesq; meditanť: mœchi uero iſti & pederaſtæ, quid eſt qđ pro libidine explenda non prætermittãt? His ſi forte Deus aliquis cupiditatem illam morbumq; animi euellat, ac uiri boni mentem iudiciumq; infundat, tanq̃ reſipiſcentes lumenq; recipientes, quantis in tenebris uerſati ſint recognoſcent, ſuumq; ipſi maxime deteſtabuntur errorem. Propoſita etenim nobis in omni uita felicitas eſt, eiusq; cupido nobis ingenita. ad hanc non per uitia & libidines, quæ nec laudem in ſe habent ullã, nec quietare animum poſſunt, ſed per uirtutes modeſtiamq; aſcenditur.* Bono *igitur uiro rectum expeditumq; iter eſt ad felicitatẽ. ſolus enim hic non fallitur, neq; aberrat. Itaq; is ſolus bene uiuit, & bene agit. malus autem contra. Si ergo beati eſſe uolumus, operam demus ut boni ſimus, uirtutesq; exerceamus.*

Introductionis in Moralia Eudemia Ariſtotelis per Leonardum Aretinum finis.

ARISTOTELIS STAGIRITAE,

PERIPATETICORVM PRINCIPIS MORALIVM EVDEMIORVM LIBER PRIMVS.

SVMMA LIBRI.

Circa beatam uitam, ac felicitatem cõſyderationes quampluri mæ: Et nõ dari ipſius boni Ideam.

De beata uita agendum eſſe: de eoq́;, in quo conſiſtat uariæ opiniones. Cap. I.

QVi numinis ſententiam in Delo ediſſerit, veſtibulo templi inſcripſit: Nõ in eodem omnia conuenire, Bonum honeſtum et Iucundum. Nam iuſtitiæ quidẽ cultũ, rem eſſe pulcherrimam, ſanitatem præſtantiſſimam, rei vero amatæ conſecutionem ſuauiſſimam. Qđ nos nequaquam conceſſerimus. felicitas enim cùm optima ſit & pulcherrima, eadem etiam iucũdiſſima exiſtit. Cæterum inter conſiderationes varias, quæ in vnaquaq; re naturaq; excutienda negotium faciunt, & contemplatione egẽt, aliæ ad cognoſcendum tantum pertinent, aliæ vero ad acquiſitionem, & negotia ſpectãt. Quãobrem quę in ſola contẽplatione poſita ſunt, opportuno tempore (id quod methodi proprium munus eſt) à nobis pertractabuntur.

Ante omnia vero conſiderandum, in quonam vita beata conſiſtat, et quo pacto ad eam perueniatur. Vtrum, quemadmodum homines parui, magni, & colore differentes, ſic quibus nomen beatorum contigit, natura fiant. An per diſciplinam, velut certam eo deſtinatam ſcientiam. An per exercitationem. haud enim pauca, neq; natura, nec arte aliqua, ſed conſuetudine ſola parãtur: vt mala malis, bona bonis. Aut nullo quidem horum modorum, ſed aut Dei alicuius adflatu, quod fanatico furore correptis, aut numine inſtinctis accidit. Aut etiam fortuna. plurimi enim felicitatem idem quod ſecundam fortunam eſſe arbitrantur. Patet igitur beatitudinem euenire, vel per hęc omnia, vel quædam, vel vnum aliquid. nam ad hæc principia referuntur omnes rerum generationes: ac ab intelligentia profectæ actiones ad eas, quæ à ſcientia fluũt, transferri queant. Porrò bene beatéque viuere in tribus maxime rebus conſiſtit, ijs, nempe quæ potiſſimum expetuntur. Nam prudentiam alij, alij virtutem, alij vero voluptatem vt ſummum aliquid eligunt, contendunt'que inte ſe de harum magnitudine & poteſtate, quænam ad felicitatis conſecutionem vim adferat vberiorem. Vnde fit, vt quidam prudentiam virtuti, alij prudentiæ virtutem, nonnulli vtrique voluptatem anteponant. quocirca ad bene beatéque viuendum, quidam vnum ex his, alij duo, nonnulli omnia requirunt. Et qui de his præcipiunt, aiunt omnibus ſcopum quendam recte viuendi propoſitum eſſe, qui modo ex electione viuere iam queant: vt ſunt honor, gloria, opes, eruditio: quem ſpectans quiſque, omnes actiones peragit. Quapropter vita propoſito fine carens, inſignis ſtultitiæ argumentum eſt. In primis vero apud ſeſe quiſque, nec temerarie, nec ſegniter conſtituere debet, quanam parte beata vita conſiſtat, & quid ſit, quo ſine nemini ea contingat. Neque enim ſanum eſſe, & id, & quo ſine nequeat conſiſtere ſanitas, pro eodem reputari nõ debent. ita nec recte viuere idem cum eo eſt, citra quòd id nemo conſequatur. quod idem etiam in alijs innumeris obſeruatur. Sunt autem cauſæ eiuſmodi, non equidem vitæ, ſanitatis'ue propriæ, ſed communes (vt ſic loquar) omnium habituum & operationum. nam abſque reſpiratione neque vigilia nec motus, nec bonum aut malum in vniuerſum vllum ſubſiſtit. Aliæ vero propriæ ſunt magis vniuſcuiuſque naturæ, quas ignorare non cónueniat. neque enim ex æquo cum iam dictis ad bonam habitudinem acquirendam faciunt carnium eſus, atque cibo ingeſto deambulatio. Atque hæc ſint quæ difficultatem controuerſiam'que pariunt, dum quid ſit recte viuere, & vnde contingat homini inquiritur. nam id, quo ſine nemo queat beatus eſſe, nonnulli felicitatis partem exiſtimant. Verum omnes omnium de his opiniones perſequi ſuperuacuum ſit, quãdo & ægrotis, ac deliris, & pueris quædam videantur, quæ nemo ſanæ mentis in quæſtionem poſuerit. Ratione enim opus non eſt: ſed his quidem ætate prouectiore, qua corrigatur iudicium: illis vero punitione politica medica'ue, quæ dolori inferendo plagis, vim habet haud minorem. Similiter & vulgi, de rebus omnibus ferè pronunciantis obmittenda ſententia eſt. abſurdum quippe ratione cum ijs contendere, qui non rationem, ſed mulctam mereantur.

Dubitationes de uita excellentiſſima: & eam ſecundum diuerſos in diuerſis poni generibus.

Cap. II.

PORrò cũ in omni negotio quæſtiões oriãtur, patet etiã de vita excellẽtiſſima dubitationes, opinioneſq; occurrere, quas ſit expendere operæpreciũ.controuertentiũ enim argumentis rationes contrariæ demõſtrãtur. Ignorare inſuper haud quaquã conuenit ſub tractationis principium ea,quibus omnis cõſideratio deſtinatur,ſcilicet,e quibus bene recteq; viuere cõtingat (beate enim parcius dicere conuenit, ob ſpem quæ in ſingulis à bonis honeſtiſq; viris percipi ſolet.) Nam ſi vel in fortuitis, vel ijs quę natura eueniũt,ſita eſt vita,honeſtas,commoditaſq;:ſpes eius præcidatur.multis quippe,qui fruſtra eò cura ſedulitateq; enitãtur, ſiue id qđ in ipſis eſt,ſiue ſtudium actionemq; ſpectes. Verum ſi in operatione penes ipſum poſitam, & in eo qualis quiſq; ſit bene viuere cõſtituatur,& communius & diuinius bonum fuerit: illud quidem, q̃a pluribus participare liceat: hoc, ꝙ opationes huiuſmodi vel illiuſmodi formare habeat neceſſum. Equidem quæ de his ambiguntur et diſputantur,perſpicua pleraq; fuerint,ſi cõſtiterit, quid vere tãdem felicitatem oporteat appellare. An pro animo, hoc vel illo pacto diſpoſito, vt quidam ſapiẽtes vetereſq; exiſtimarunt,definire eam conueniat: an vero pro totius hominis ſtatu, aut operationum poti⁹ qualitate & modo. Diſtinctis autem inter ſeſe vitę conditionibus & ſtudijs,felicitatem non nulli haudquaquã in eis collocant, ſed neceſſariorum gratia tantum expeti contendunt: cuiuſmodi ſunt artes odioſæ, vt adpellantur, & quæſtuarię. (Odioſas autem voco, gloriæ tantum deſtinatas: mechanicas autem voco, ſellularias & mercenarias: quæſtuarias autẽ, foro cauponiciſq; artibus cõparatas.) Ergo cum ad vitam bene beateq; tranſigẽdam tria (vt ſupra diximus,) velut potiſſima bonorũ genera ordinata ſint, virtus,prudentia, & voluptas,totidem etiam vitę genera enaſci conſtat,quas omnes mentis ſaltem compotes adipiſci & ſectari cupiant:nempe ciuile,philoſophicum,et voluptuarium. Philoſophus enim prudentiam contemplationemq; veritatis: ciuilis,actiones honeſtas,eas inquam,quę à virtute proficiſcũtur: voluptuarius vero corporis voluptates expetit. quapropter, vt ſupra dictum eſt,alium q̃ priores,felicem beatumq; arbitratur. Vnde Anaxagoras Clazomenius à quodã interrogatus, quemnam beatiſſimũ iudicaret,nullũ, inquit, ex ijs quos exiſtimas: ſed qui à felicitate alieniſſimus tibi videatur: Animaduerterat enim niſi magnũ, pulchrũ, aut diuitem, neminem felicis adpellatione dignũ illi cenſeri:cùm contra ſibi felices beatiq; haberentur, qui iuſtis honeſtiſq; actionibus tranquille incumberent, diuinaq; aliqua contemplatione participarent. Cæterum recta ſynceraq; iudicatio de reb⁹ difficultate vbiq; plena eſt:tum in primis de ijs,quę obuia omniumq; cognitioni expoſita vulgus arbitratur,vt quid in vita expetendum ſit,quo ue cõparato plenam cupiditatem conſequantur. Multa quippe mortalium vitam circũſtant,et moleſtã faciant & acerbã vt ſunt morbi, dolorum intentio,tempeſtates.vt ſi hęc conſiderãti optio à principio detur,non naſci, potius q̃ hęc experiri velint. Qua cõditione vita puerilis eſt,ad quam nemo prudẽs, etiam ſi queat, redierit. Ac multa quidẽ, vel voluptatis dolorumq; expertia,vel inhoneſtis ſaltẽ voluptatibus iuncta, eiuſmodi ſunt vt non eſſe omnino q̃ viuere, melius iudicetur. Ac in vniuerſum,ſi congeras cuncta, quę vel agunt vel patiuntur homines nõ volẽtes (quia nec ipſius gratia) adiectis infinitis temporũ ſpatijs, nihilo tamen magis viuere q̃ nõ viuere eligatur. Eodem pacto neq; ob cibi veneriſq; voluptates,ſi reliquis deſtituta fuerit,quas vel cognitio vel viſus,aut ſenſus quiſpiam alius ſuppeditarit,nemo niſi ſeruile mancipium magnopere ſibi vitam exoptandam iudicarit. patet enim à bruto ita affectum hominem nihil diſtare,adeo vt bos Aegyptius, quem vt Apin colunt,hos monarchas multis modis antecellat. Eadẽ ratio eſt de ſomni voluptate. Quid enim refert,ſiue à prima natiuitatis die ad vltimam uſq;,mille annis aut circiter ſomno profundo ſtertas,an uitam plãtæ uiuas.illæ enim eadem propemodum,qua infantes,uita participant,nam & hi ut primum in utero concepti ſunt,excreſcunt quidẽ, ſed uelut iugi ſomno ſopiti. Vnde conſtat, nequaquam noſtræ cognitioni expoſitũ, quid rectũ illud bonũq; in uita fiet. Quocirca Anaxagoras, ambigentẽ quẽdam ſciſcitãtemq; quare uiuere potius q̃ nõ uiuere expetendũ eſſet, iuſſit cœlũ mundiq; totius conſtitutionẽ & ordinẽ contueri: ſentiens uitę cupiditatẽ,nõ niſi ſcientiæ alicuius gratia laudabilẽ eſſe. Cæterum qui Sardanapalũ,aut Smindyriden Sybaritã,aut aliũ quemcũq; uitæ uoluptuarię indulgentẽ,beatũ prædicant, hi in lætando felicitatẽ poſuiſſe uidentur. Rurſum alij reperiuntur qui nec prudentiam nec corporis uoluptates,actionibus à uirtute prętulerint:quippe quas nõ gloriæ alicuius gratia ſectantur: tum etiam cum felicitatẽ minime conſequũtur. Sed & multis

ciuilibus appellatio nō contingit. nā nec reuera ciuiles ſunt, qui honeſtas per ſe actiones expetunt: cùm pleriq; alij habendi ſtudio & gratia diuitiarum vitā eiuſmodi capeſſant. Inde manifeſtum eſt felicitatē ad tria vitę genera transferri: ciuile, philoſophicum, & voluptuarium. neq; clam eſt, quæ harum circa corporis voluptates conſumetur: quæ item, qualiſq; ſit, tum quo pacto fiat: vt nō ſit neceſſum quę ſint, ſed num ad felicitatem, & quo pacto conferant perquirere. item an voluptates honeſtas vitæ applicare oporteat, an alio pacto quopiam inter ſeſe communicent. ſunt enim & voluptates alię, quibus in rationibus colligendis beatum non abſq; dolore tantum, ſed iucunde etiam viuere arbitrantur. Verum de his poſtea dicetur. Virtutis vero prudentięq; naturam excutiemus quæ ſit, & vtrum beatę vitæ partes exiſtant, vel ipſæ, vel operationes ab ipſis profectæ. iunguntur enim felicitati, ſi nō ab omnibus, certe ab inſignioribus. & pretio aliquo dignis.

Socratis opinio de uirtute: ac ipſius redargutio. Cap. III.

SOcrates igitur, ſenex ille finem ſummum ponit homini virtutis cognitionē, et quid ſit iuſtitia, quid fortitudo, & quæ pars reliqua eius inquirit. Et recte id, quando ſcientias virtutes omnes arbitrabatur, vt iuxta hūc noſſe iuſtitiam & iuſtū eſſe coincidant. quemadmodum & geometriam architectonicamq; didiciſſe, & geometram architectumq; eſſe. Quocirca, non quo pacto, & ex q̄bus fiat, ſed quid ſit virtus veſtigat. id qđ in ſciētijs contemplatiuis vſu venit. neq; enim aliud eſt aſtrologię, geometrię, phyſilogięq; officium, q̄ vt naturā ſubiectarum rerum norint & intelligant. ſed enim ad eas ipſas nihil obſtat, ad res neceſſarias multas vtiles nobis frugiferaſq; fieri. Verum alius eſt actiuis ſcientijs, alius cognitioni contemplationiq; finis propoſitus: vt ſanitas medicinę, recte iuris legumq; conſtitutio politicæ. Ergo, cùm res quidem honeſtas cognoſcere pulchrum ſit, in virtutis tamen conſideratione, non tam quid ſit, q̄ e quibus petatur, cognoſcendum eſt. Neq; enim ſcire quid ſit fortitudo magnopere, ſed fortes eſſe potius volumus: nō ſcire iuſtitiam, ſed iuſti eſſe: quēadmodum ſani eſſe beneq; habere, q̄ ſanitatē bonumq; habitum cognoſcere. Probationē vero horum omnium colligere per rationes oportet, adhibitis teſtimonijs exempliſq; apparentibus. Potentiſſimum vero eſt, in omni probatione confeſſum omnibus teſtimonio ꝓpoſita firmare poſſe. ſi id nequeas, omnino vel aliquam veriſimilitudinē adferre. reſidet enim penes omnes aliqua veritatis cōfeſſio, quę noſtris confirmandis queant adduci. Nā & ea quę vere quidem, ſed minus aperte dicūtur, perſpicua fiunt, ſi confuſa notioribus cōmutaris, rationes porrò in vnaquaq; methodo, vel philoſophice, vel ſecus adhibētur: quę etiam in politicis haud ſuperuacue ita accommodantur, vt nō ſolum quid, ſed quare quid (qđ philoſophi eſt proprium in vnaquaq;) intelligatur. Quā re animaduerſio accurata requiritur. Sūt enim qdā, qui vt philoſophi eſſe appareat, nihil, ſi nihil appareat dicere, ignorātes peregrinas incidūt, tractationeſq; inanes aduocant. idq; vel ꝑ ignorantiā, vel etiā per inſolentiā: qua fit, vt nonnunquā periti rebuſq; agendis idonei, ab eiuſmodi vincanī, qui hæc nec intelligant, nec in agēdo induſtria vlla valeant. Cuius rei cauſa eſt inſcitia: quæ in vnaquaq; re nihil eſt aliud q̄ inopia iudicij, qua ꝓprię omnes à peregrinis diſtinguātur. Recte vero habet, ſi cauſę rationē, remq; demōſtratā ſtudioſe diſcuſſeris. Tum (vt modo dictum eſt) nō ſolum certis rationibus, ſed apparentibus ſępe potius inſiſtere oportet, animūq; aduertere. nā eas, niſi queas ſoluere, violēter ad fidē habēdam pertraheris. quocirca ſępe quidem id quod demonſtratur ratione, verū exiſtit quidem, ſed non ea ex cauſa, quæ forte adfertur. nā & ex falſis vera colliguntur: quemadmodum in Analyticis oſtenditur.

Bonorum diuiſio: ac in quo membro felicitas ſit conſtituenda. Cap. IIII.

HAec pręfati, à primis obſcurioribuſq; exorſi, ad manifeſtiora progrediemur, quid ſit felicitas veſtigaturi. Quę omniū quidem cōſenſu inter humana bona, maximū eſt & pręſtantiſſimū. (Humana adijcio, quia excellentiori fortaſſe cuidā cōgruat, vt Deo alicui.) nam reliqua animantia homine inferiora, huius appellationis prorſus ſunt expertia. Neq; enim felix dicitur, equus, auis, piſcis, aut aliud quodcunq; animantis genus: niſi forte naturæ bonitate præſtanti diuinaq; re aliqua fruatur, vnde nomen hoc trahat. ſed alia quadam bonorum participatione aliud alio commodius, incommodius'ue viuit. quod ad eū modum habere deinceps excutietur. Nūc vero dicamus, ꝙ bona, alia ſunt agibilia, quædā non. id ita intelligas, ꝙ vt entia, quædam motu carent, ita etiam bona nonnulla. atq; hæc fortaſſe natura ſunt præſtantiſſima. Alia vero agibilia quidem, ſed agibilia præſtantioribus homine. Quia vero agibile bifariam dicitur (nam & quorum gratia agimus, & quæ propter illa actione participant, vt ſanitas & diuitiæ, quæq; horum gratia fiunt, ſalu

bria quæſtuariaqꝫ inter agibilia connumeramus) patet & felicitatem inter agibilia homini præſtantiſſimum dicendum eſſe.

Non dari ipſius boni Ideam. Cap. V.

ITaqꝫ conſiderandum qđ ſit optimũ illud, quotqꝫ modis dicatur. Id tribus potiſſimũ opinionibus conſtat. Omnium enim bonorum excellentiſſimũ inquiũt ipſum bonum. Ipſum autem bonum eſſe, quod & primũ ſit, & alijs ſuæ bonitatis cauſa: quorũ vtrũqꝫ Ideę boni cõpetit. Vtrũqꝫ dico, et primũ eſſe, et cauſam bonorũ, quibus adfuerit. Iuxta hãc enim bona maxime dici, vt quę participatiõe, ſimilitudineqꝫ huius primi boni, reuera bona & ipſa exiſtant. ſublata. n. Idea, participãtia quoqꝫ auferri: quippe quę ex eius participatione nomen boni ſortiuntur. Primũ aũt eum habere modũ ad poſterius, vt bonũ ipſum boni Idea ſit, quę vt reliquæ à participãtibus ſeparatur. Verum huius opinionis cõſideratio alterius exercitationis eſt, & logicę magis. refellentes enim, cõmunesqꝫ rationes nulla alia ſcientia ſubſiſtunt. Porrò ſi breuiter hæc dicere cõuenit, pronunciamus primũ, Ideas non boni ſolum, ſed cuiuſcunqꝫ alterius inutiliter contentioſeqꝫ affirmari. Plurimi aũt modi ſunt, tum peruagatarum populariũqꝫ, tum philoſophicarum rationum, quibus hæc inquiſitiò fieri ſolet. Deĩde ſi maxime Ideas, atqꝫ Boni Ideas conceſſerint, nihil tñ id vel ad vitam honeſtã, vel actiones contulerit. quoties enim ens, toties & bonum dicitur. Quemadmodũ enim ens (vt alibi quoqꝫ oſtenſum) ſignificat quid ſit res, aut qualis, nõnunquã quanta, aut quãdo, & pręterea in eo ponatur interdum quod moueatur, aliquando vero quod moueat: ſic et bonũ in ſingulis his ordinibus conſpicitur. Subſtantia enim mentẽ & Deum, qualitas iuſtũ, quantitas mediocre, qñ tempus & opportunitatem, motus docentẽ doctumqꝫ cõplectitur. ergo vt ens non vnum eſt in prædictis conſideratum, & ita nec bonum. & proinde neqꝫ vna ſcientia & entis, & boni. Sed & nec cõformia inter ſeſe ad eãdem conſiderationẽ pertinent, vt tempus & mediocritas: ſed alia aliud tẽpus, alia aliam mediocritatẽ ſpectant. Vt opportunitas mediocritasqꝫ in alimento, quas medicina & gymnaſticè: circa actiones vero bellicas ars militaris. et ſic alia de alijs tradit docetqꝫ. multo itaqꝫ minus ipſũ bonũ vna aliqua ſcientia cõprehendi queat. Pręterea in quibus prius & poſterius fuerit, eis cõmunẽ quandam Ideã & ſeparabilem nequeas cõſtituere. ſic enim ſit aliquid primo prius. prius enim et cõmune et ſeparabile eſt, eò ꝙ ablato cõmuni neceſſe ſit, & primũ tolli. vt ſi duplũ multiplicium primum eſt, nõ licet multiplex cõmuniter prædicatũ ſeparari, quippe ꝙ duplo prius eſt: ſiquidẽ Ideam communem eſſe contendas. perinde enim fiat, ac ſi cõmune illud ſeparabile reddas. nã ſi iuſtitia bona eſt, & fortitudo erit. Pręterea conſiderandum quidnam vocẽt ipſum bonum. Ipſum quidẽ adiectũ eo videtur, vt cõmunẽ rationẽ intelligas, rationẽ, quę quid aliud eſt, q̃ ęternum & inſeparabile. Verum album diebus multis nihilo magis album eſt q̃ ꝙ vno. quapropter commune bonum idem cũ Idea cenſeri nõ debet: omnibus enim ineſt. Rurſum vero oſtendendum, * quonã pacto in præſentiarum bonũ demõſtret. Nunc equidẽ cõfeſſa bona demõſtrat, ex ijs penes quæ bona reſidere in cõfeſſo eſt. Ex numeris quod iuſtitia & ſanitas bonũ. ordines enim & numeri ſunt, vt numeris vnitatibusqꝫ ineſſe bonum affirmetur, cùm vnum ipſum bonum ſit. Verum ex cõfeſſis, vt ſanitate, robore, modeſtia, adſtruere oportet & in immobilibus magis honeſtũ eſſe: omnia enim hęc ordo quidam et quies. ꝙ ſi ſic habet, alia vtiqꝫ magis bona ſunt: quippe quæ hæc intra ſeſe complectantur. Verum haud germana demonſtratione probatur, vnũ eſſe ipſum bonum, ꝙ numeri concupiſcant. Non enim appetere manifeſte dicuntur, ſed ſimpliciter admodũ concupiſcentiam etiam dicunt, q̃ quo pacto quis tribuat vita expertibꝰ. Itaqꝫ operæprecium eſt circa hęc nonnihil occupari, neqꝫ committere, vt citra rationem trãſmittantur, quæ ratione adhibita non difficulter perſuadeantur. & affirmare omnia entia bonum aliquid adpetere, verum id quidẽ: vnũquodqꝫ enim proprium bonum expetit: oculus viſum, corpus ſanitatem, ſic etiam reliqua. Verum non eſſe ipſum bonum eiuſmodi, dubitationes habet, & politicæ inutile eſſe. proprium enim bonum videtur, quemadmodũ & in alijs, vt gymnaſticę bona habitudo. aut enim nulli boni ſpecies, aut omnibꝰ ex æquo vtilis eſt. Porrò non agibile, ſimiliter neqꝫ cõmune bonum, neqꝫ cõmune, neqꝫ ipſum bonum eſt. Si nanqꝫ mediocri bono inſit, nihil operabitur. neqꝫ enim quomodocunqꝫ medicina in quolibet operabitur, ſed vt ſanitas acquiratur. ſimiliter & reliquæ artes ſingulæ. Verum quot modis dicatur bonum, & qđ in eo ſit pulchrum, & quod agibile & non agibile: eiuſmodi autem bonum eſt id cuius gratia: nõ eſt autem in immobilibus: liquebit, quòd neqꝫ cõmune, neqꝫ ipſum bonũ qđ quęritur, Idea boni exiſtat. illud enim immobile eſt, nõ agibile: hoc vero mobile, ſed nihilo tñ magis agibile. Id aũt cuiꝰ gratia, finis ẽ pſtantiſſimꝰ,

primumq; omnium et cauſa inferiorum. quocirca rerum homini agibilium ipſum bonum finis ſubiectus, ſcilicet omnium rectrici, politicæ, œconomicę, prudentięq;. Qui habitus ab alijs quidem differunt, eò ꝙ eiuſmodi ſunt: verum à ſe inuicē quomodo diſtinguantur, poſt explicabitur. Cæterum finem cauſam inferioribus eſſe oſtendit ratio, qua finem definientes, reliqua eò bona demonſtramus, ꝙ finis cauſa exiſtant. velut ſanum vt ſit corpus, quia cauſa eſt aliqua, ea vtiq; ad ipſum cōfert. porrò ſanum eſſe tanquam cauſa mouens ſanitatis eſt, quæq; vt alij bono ſanitas ſit facit. Pręterea neq; hoc monſtratur, ſanitatem bonam eſſe ſcilicet, niſi ſophiſta ſit, nō medicus is qui ea de re diſputat. hi enim in aliena harena ſeſe iactando cauillātur: neq; vllius artis principiū monſtratur. Id vero qđ homini vt finis bonū eſt, cùm omnium quæ quidem poſſunt ab homine fieri, ſit præſtantiſſimum, vidēdum præſtantiſſimū quoties dicat: ſiquidē hoc pſtantiſſimū eſt: initiū diſputationis aliud ſumētibus.

ARISTOTELIS

MORALIVM EVDEMIORVM LIBER SECVNDVS.

SVMMA LIBRI.

De uirtute in uniuerſum. Quo pacto inter uitia uirtutes conſtituantur, ac inter ſe opponantur. De uoluntario, uiolento, ac electione. De fine, ac ijs quæ ad ipſum ducūt: ac qs ſit ipſius uirtutis finis.

Bonorum diuiſio. Virtutem in opere exiſtere: quiſq; ſit ipſius opus. Cap. I.

POſt hęc autē de ſequentibus, aliud principiū cōſtituētibus, dicēdū. Oīa.n. bona aut extra nos ſunt, aut in animo poſita ſunt: præſtantiora autē animi bona, quemadmodum & per uulgata oratiōe diſtiguimus. Prudentia enim virtus & voluptas in animo ſunt, quorum aut nonnulla, aut omnia fines omnibus eſſe videntur. Animi autem bona, alia habitus & potentię ſunt, alia operationes & motus. Quibus ita poſitis, & de virtute fateamur pręſtantiſſimam diſpoſitionē eſſe aut habitum, aut potētiam ſingulorū, quorꝫ vſus aliquis opusuę extiterit. id autem inductione manifeſtū fiat. Quemadmodū enim veſti & opus aliquod & vſum aſſignamus, pręſtantiſſimumq; eius habitū virtutē dicimus: ſic et de animo ſentiendū. Eſt enim aliquod eius opus pſtantiorisq; habitus præſtantius opus, & vt ſeſe habitus ad inuicē, ita actiones ab ipſis profectæ habēt, ac opus vniuſcuiuſq; finis. Vnde manifeſtū eſt opus habitu pręſtare. finis enim quà finis, vtiq; excellētiſſimus eſt, qn̄ & ſupra conceſſum, finem et vltimum & optimū eſſe, vtpote cuius gratia cuncta fiant. Patet igitur opus habitum diſpoſitionēq; excellere. Verū opus bifariā dicitur. In alijs enim ab vſu diuerſum eſt: vt ædificatoriæ domus, nō ędificatio: medicinæ ſanitas, nō ſanatio, neq; medicatio. in alijs vero vſus opusq; non diſtant: vt viſus viſio, mathematicęq; ſcię ſpeculatio. quocirca neceſſum, vt quorꝫ opus in vſu cōſiſtat, vſum habitu pręſtare. His ita determinatis dicimus opus negotij etiam virtutis opus eſſe: verum nō eodē pacto, vt ſutoriæ, ſutioniſq; calceus. Et ſiquidem ſutoriæ, boniq; ſutoris virtus eſt aliqua, opus erit ipſiꝰ bonus accōmodatusq; calceus. eodē modo et in reliquis. nā et animę opus eſt vitā rebus inferre: eius vero vſus vigilia: quandoquidē ſomnus deſidia quædam eſt & quies. Quapropter cū opus vnum atq; idem ſit neceſſario, animę virtutisq; opus fuerit vita cōpoſita & honeſta. id vero bonū anguſtius, qđ felicitatem ſupra vocauimus. erat enim ea præſtantiſſima nobis. Porrò fines in animo cōſtituti bona excellētiſſima ſunt. ipſe vero habitus, & actus, quia eſt melior diſpoſitionē operatio, erit & optimi habitus optima etiā operatio: virtus aūt optimus habitus eſt: quocirca operatio à virtute ſiue anima profecta, præſtantiſſimū bonum eſt. cūq; felicitatē pręſtātiſſimum illud eſſe cōſtet, erit ea animæ excellētis operatio. Hęc igitur perfectū quippiā eſt. vita vero & perfecta & imperfecta, ſimiliter & virtus: quippe ꝙ alia integra ſit totaq;, alia vero particula tantum. Vnde & imperfectorum quoq; imperfecta operatio eſt. quo oſtenditur, felicitatem eſſe vitę perfectæ, & ſm perfectam virtutem operationē. (Felicitas qd) Atq; hoc in definitione genus recte cōſtitutum eſſe teſtatur communis omnium cōſenſus, qui bene agere, beneq; viuere idem, qđ felicē beatumq; eſſe cenſent: quorū vnumquodq; vſus eſt & operatio, vitaq; & actio. actiua enim vita † vſibus etiā comparata eſt. (χρήσεσι) nam faber frena cōficit, equiti etiā vſui futura. Tum etiam ꝙ nec die tantum vna, nec puerili, neq; omni ętate felicitatē conſtare poſſe dicimus. Quocirca friuola eſt Solonis ſententia, negantis viuū vllum beatum eſſe, niſi vbi finem attigerit. Nihil quippe imperfectū felix eſſe poteſt, cùm integrum nō ſit. Deinde laudes virtutis actionibus earumq; encomijs impenduntur. & coronātur, nō qui vincere qdē poſſint nec vincāt tn̄, ſed victores. Sed et iudiciū, quo q̄lis

quiſq;

gſq; ſit cōſtituit ex opibus,ſpectat.Præterea ob id non laudari felicitas ſolet, quia reliqua vel partes eius exiſtunt,vel per eam fiunt,aut ad ipſam referūtur. quamobrē aliud eſt † prædicatio,aliud laus,aliud item encomium. Encomium enim oratio eſt, facta cuiuſq; ſingularia exponens. Laus vero vniuerſalia celebrans.Predicatio autem finē intendit. Vnde manifeſtū redditur interdū,quo de cōtrouertitur,quare media vitæ parte, boni honeſtiq; prauos nihil antecellant: nihil enim diſcriminis inter dormientes eſt. Somnus enim eſt vitæ otium,non operatio.Quapropter nutritiuæ partis virtus,quemadmodum nec corporis pars totius virtutis nequaquam cenſeri debet:eo q̄ in ſomno vim ſuam vberius exerat, agatq; nutrix facultas: cùm contra ſenſitiua, concupiſcensq; dormientibus ſint imperfectiores,quatenus motu non participant:phātaſiæ vero,niſi morbo, aut alio quopiam malo præpeditæ fuerint,ſapientum efficatiores.

† εὐδαιμονισμός.

Animæ duas eſſe partes, ratione participantes. uirtutis item duas eſſe ſpecies. Cap. II.

VErum quia virtus animæ eſt, non accidentarie,de anima conſiderādum deinceps ſtudioſius erit. Sunt enim humanæ animæ duæ partes,quarum vtraq; ratione participat,ſed nō eodem modo.altera enim vt imperio, altera vero vt obſequentiæ auſcultationiq; nata: ſi quid præterea fuerit rationis expers,prætermittatur. Neq; vero refert in partes'ne diuidi anima queat, an nequeat. ſunt enim illi facultates diuerſæ,tum illę etiā,quas memorauimus ſupra. Quemadmodū in curua ſuperficie concauum conuexumq; ſeparari nō poſſunt, item in eadem rectum & albū: quanquam rectum eſt, quod album non eſt, niſi per accidens ſubſtantia ſit eiuſdem licet. Ita ſi quæ pars animę preterea adſcribitur,obmittitur,vt naturale.humanæ nāq; animæ hę partes proprię ſunt. quocirca nec nutrix,nec concupiſcibilis facultas exiſtimari hoīs propria debet. Ex naturæ enim humanæ conditione neceſſum eſt rationem,ac rerum agendarum principium,tum operandi potentiam ineſſe. Porrò quia ratio non imperat rationi: ſed affectionibus & cupiditati,oportet & has quoq; partes aſſignari. & quemadmodū bona habitudo ex ſingulis corporis virtutibus conſtat: ita & animæ virtus quatenus finis, e ſingulis conflatur. Virtutis vero duæ ſpecies ſunt,moralis alia, alia intellectiua. neq; enim iuſtos tantum,ſed etiam intelligentes, ſapientesq; laudamus; quia virtutem, eius'ue opus laudibus celebrari ſupra oſtendimus:hę vero cùm non operentur, ipſæ quidē operationes tamen virtutum exiſtūt. Quia vero intellectiuæ partes cum ratione ſunt,à parte rationem habente vendicantur,quę imperium obtinet in anima,nempe quæ ratione participat. Morales vero irrationalis q̄dē partis ſint,ſed quæ neceſſario ſequitur dicentē.neq;.n.interrogāti,cuiuſmodi ſit moribus aliqs, reſpondemus ſapiēs vel callidus, ſed māſuetus aut cōfidēs.

Moralem uirtutem circa iucunda, ac triſtia uerſari. Cap. III.

HIs itaq; conſequens, vt de virtute morali,primū quid ſit,& quę eius partes conſideretur.ad hęc enim etiā reducuntur ea,per quę fiant. Oportet autem inquiſitionem,quēadmodum in alijs, ita fieri, vt prius cōſtet qd' omnes quęrunt,& p̄inde per ea quę vere quidem ſed nō perſpicue dicuntur,ea quę & vera ſunt ,et perſpicua colligere.Peride enim ſe hęc veſtigatio habet,ac ſi ſanitatē finire diſpoſitionem corporis optimā inſtituamus:& Coriſcū illum,qui in foro ſedet,nigerrimū eſſe dicamus.quid enim ſit alterutrum horum ignoramus. proinde quo quid ſit vtrunq; cognoſcatur,operęprecīū eſt quo pacto habeat prænouiſſe.Primū igitur cōſtituatur, præſtantiſſimam actionē à prę ſtantiſſimis virtutibus produci, & in ſingulis quid optimum ſit efficere, idq; ab vniuſcuiuſq; virtute. Vtē laborib⁹, cōmodis, nutrimentoq; idoneo bona habitudo orit̄,ex habitudine vero optima, optima etiā elaborāt hoīes:deinde oēm diſpoſitionem ex ijſdē hoc vel illo pacto illatis naſci & corrūpi velut ſanitas ex laboribus,alimēto, & anni tēpore.q̄ inductione patēt. Proide & virtus, talis diſpoſitio eſt, naſcēs à motibus aīę p̄ſtantiſſimis,& vnde animę affectiones, operaq; pręſtantiſſima proueniunt, et ab ijſdē aliquo modo & fit,et lęditur.ad ea vero vſus ipſius à quibus augetur et labefactatur,circa quę et rectiſſime vitam diſponit. Cæterum circa iucunda triſtiaq; virtutē verſari argumento ſunt puni tiones,q̄ vt medicationis vice p̄ cōtraria vſurpant̄ in alijs,ita p̄ hęc quoq; fiūt.Patet igit̄ virtutē moralē circa iucunda triſtiaq; verſari.

Quid per hæc noīa, Mos, Affectus, Potentia, ac Habitus ſignificetur. Cap. IIII.

QVoniam vero mos,vt nomē indicat, à conſuetudine incrementum capit: (Adſueſcit eni opatrix facultas exercitatione nō naturali,vt hoc vel illo pacto moueatur:etſi inanimatis id nō contingat;nemo enim lapidem quęlibet crebro ſurſum iactū, itidē facere, niſi vi extrinſecus adhibita vidit) recte morē aīę iuxta imperātē rationē vocari,

ac potentia qualitatem ſequi dicimus. Neque vero prætereundum eſt, iuxta quas animæ affectiones quales quidam mores dicantur: iuxta potentias vero paſſionum à quibus paſſiui, iuxtaq; habitus modum erga affectus, dicũtur mores, vel affecti aliquo modo, vel paſſionibus minime obnoxij. Cæterum diuiſio conſtituatur deinceps ex affectuum, potẽtiarumq́; & habituũ animæ enumeratione. Voco autem affectus, iram, metum, verecundiã, cupiditatem, & in vniuerſum quæ per ſe voluptas, triſtitia'ue ſenſitiua ſequitur: & ſecundum hæc quidẽ qualitas nulla formatur; ſed πάσχει afficiuntur homines iuxta potẽtias. Voco autem potẽtias, quibus fit, vt commote aliquid agere dicamur, vt iracundus, ſtupidus, amoribus deditus, verecundus, impudens. Habitus vero ſunt, quibus afficitur, vt hæc ſecundum rationem nobis inſint, aut contrarium: vt fortitudo, modeſtia, timor, intemperantia.

Morales uirtutes omnes circa medium inter exceſſum ac defectum uerſari; ipſarumq; omnium per exẽpla adumbratio. Cap. V.

QVibus ita determinatis, conſtituendum, in omni cõtinuo diuiſibiliq; exceſſum, defectum, mediumq; reperiri, atq; hęc vel mutuo ad ſe inuicem vel noſtri reſpectu: vt gymnaſtica, medicina, ædificatoria, gubernatoria, & quæcunq; actiones aliæ, ſiue iuxta ſcientiam inſtitutæ, ſiue ſcientiæ expertes, aut artificioſæ, ſiue inartificioſæ: motus enim continuum quidpiam eſt, actio vero motus. In omnibus vero ſcientia & ratio medium noſtri reſpectu, & quid optimum ſit, præcipit: idq; paſſim habitum gignit pręſtantiſſimum. quod etiam inductione & ratione probari poteſt. contraria enim contrarijs pugnant, extrema vero & medijs & ſibi. mediũ enim vtrumlibet eſt ad vtrumlibet: vt ęquale minore quidem maius, maiore vero minus exiſtit. Itaq; neceſſarium eſt virtutem moralem circa mediam quædam verſari, & mediũ quidpiam virtutem eſſe. Reſtat igitur vt dicatur cuiuſmodi medietas virtus ſit, et circa quę verſetur media: quæ omnia dilucidius exemplis, velut ĩ tabula adumbrabimus. Sumatur enim Iracundia, doloris carentia, mãſuetudo. Confidentia, timor, fortitudo. Impudẽtia, ſtupor, verecundia. Intemperantia, ſine ſenſu vita, modeſtia. nam oppoſitum modeſtię, quod hic ἀναισθησίαν vocamus, nomine vero caret, Vindicta, Lucrum, damnum, iuſtum. Prodigalitas, ſordes, liberalitas. Iactantia, diſſimulatio, veritas. Adulatio, odium, amicitia. Placendi ſtudium, contumatia, grauitas. Mollities, afflictio, tolerantia. Oſtentatio inepta, puſillanimitas, magnanimitas. Profuſio ſumptuoſa, illiberalitas, magnificentia. Verſutia, ſtultitia, prudentia. Hæc atq; eiuſmodi affectiones animis accidunt, ac ab exceſſu defectuq; nomen acquirunt. Iracundus enim dicitur, qui vehementius, & citius, & ob plura q̃ deceat excandeſcit. Dolore autem vacans deficit, in quibus, & quando, & quomodo cõueniebat. Confidens, qui non metuit nec quæ decebat, nec quando, nec quomodo. Timidus vero qui metuit quæ non conuenit, nec quando, nec quomodo. Similiter & intemperans cupiditatibusq; indulgens, & qui modũ neſciat in re quacunque tandem. Senſu vero humano caret, qui nec quantum expedit, nec ſecundum naturam cõcupiſcit, ſed omnis affectionis, ad inſtar lapidis, expers eſt. Lucri cupidus, qui vndequaq; quæſtum aucupatur. Negligentes vero, aut nuſquam aut à paucis certo conquirunt. Iactabundus, plura quàm poſſideat oſtentat. Diſſimulator, pauciora. Aſſentator, plura quàm deceat laudat, odio proſequens, pauciora. Qui nimis ad voluptatem comparat orationem, placendi ſtudioſus. Verum qui ægre aut pauca ad gratiam dicit, contumax appellatur. Et qui nullum dolorem, etiam, ſi expediat, ſuſtinet, mollis. Qui vero omnem, proprio quidem & ſimplici nomine caret, ſed trãslato, obduratus, erumnoſus, miſerijsq; natus dicitur. Oſtentator ineptus, qui pluribus ſe dignum arbitratur quàm deceat. Puſillanimus, qui paucioribus. Profuſus, qui omnibus ſumptibus excedit. Illiberalis qui omnibus parcit. Similiter & parcus et prodigus: hic enim excedit erogando modum, alter eum nõ attingit. Verſutus, in omnibus & vndequaq; alios ĩ vtilitatis captione anteuertit. Stolidus vero etiã iſtic ceſſat, vbi nõ oportebat. Inuidus, ob ſucceſſum plus quã deceat angitur. nam et dignorũ ſucceſſibus adfliguntur tales. Contrarius huic nomine caret: is ſcilicet qui ſpectans indignorum ſucceſſum, nihil commouetur tamen, ſed expeditus eſt, ſecuruſq; alienorum, perinde ac ſolent, qui vẽtri tantum inſeruiunt. ille vero difficilis eſt ob inuidiæ morbum. Quę vero in ſingulis ita habeant per accidens, ſuperuacuum eſt determinare. nulla enim ſcientia, vel contemplatiua vel actiua, ea ratiocinãdo, agendo'ue iungit. hæc enim contra deceptiones artium logicas adferuntur. Quocirca ſimpliciter hæc determinata nobis ſufficiant, accuratius deinceps pertractanda, vbi de oppoſitis inter ſe habitibus diſputabitur. Affectionũ vero eiuſmodi ſpecies ex eo nomen trahunt, q' aut iuxta exceſſum temporis, aut ſecundum q̃ magis

quidq;

quidq; eſt, aut relatione ad aliquid differant; ij in quibus affectus exerũtur. Animo nãq; præceps dicitur, eo q citius q̃ oporteat prorumpat. Sęuus vero & immanis, eo q violentius prorũpat. Acerbus vero, quòd iraſcendi captet occaſionem. Percuſſor vero & cõtumelioſus à punitionibus ex ira profectis. Delicati autem guloſi, vinolentiq;, eo q vtroque alimẽti genere nimis & præter rationem deliniuntur. Cæterũ ignorari nõ oportet, quando quo modo pro vberiore paſſione capitur, id quibuſdam ex his nõ competere. Vt adulter nõ ex eo vocatur, quia magis ſoleat coniugatis miſceri, ſed malitia eius facti quædã expenditur. ſimul nanq; & paſſio, & talem eſſe iunguntur, nec ſegregatur etiam ab eiuſmodi contumelia. Vnde ſæpe controuertitur, an qui congreſſus ſit, etiam adulterium cõmiſerit, vtputa ſi ignorans aut coactus fecerit. & qui percuſſerit, etiam contumeliatus ſit. atque eodem pacto in reliquis.

Virtutes omnes morales circa dolores, ac voluptates verſari: eaſq; mediocritates eſſe inter extrema: quæ & ipſis, & ſibi inuicẽ pugnant. Cap. VI.

HIs ita peractis, non prætereundũ, quòd duæ cùm ſint animæ partes, virtutes ẽt iuxta eaſdẽ diſtingui. aliç enim rationalis partis contemplatiuæ, quarum opus eſt veritatis inquiſitio, vel quomodo habeat, aut generatur: aliæ vero partis irrationalis cupiditatibuſq; obnoxiæ. non enim, ſi in partes diuidi anima queat, idcirco oẽs eius cupiditate participant. Mores vero honeſtos aut prauos eluceſcere neceſſum in dolorum voluptatumq; fuga, aut perſecutione: id quod ex diuiſionibus affectuum, potentiarum, habituumq; patet. potentiæ enim & habitus affectionum ſunt: ipſi vero affectus dolore voluptateq; finiuntur. Itaq; & ex his & ſuperioribus cõſtat, omnes virtutes morales circa dolores voluptateſq; verſari. Omnis enim animi voluptas in ea intẽdit, quibus meliores, deteriores ue reddimur. etenim in dolorum, ac voluptatum fuga, & perſecutione tũ prauos fieri mores manifeſtum eſt, quãdo nec vt oportet, nec quas oportet perſequũtur ac fugiũt. Ideoq; promptum illud omnibus eſt, vt animum in voluptatibus & triſtitijs imperturbate ac tranquille conſiſtentem, virtutem definiãt, cõtrariaq; de vitio loquantur. Virtutis definitio. Quãdoquidem autẽ virtutem iam liquet habitũ eiuſmodi eſſe, quo & effectiui optimorũ reddantur homines, vt optime etiam ad ea diſponantur (optimum enim præſtãtiſſimum illud eſt ſm rectam rationem, medium nempe noſtri reſpectu, exceſſus defectuſq;) neceſſum eſt virtutem moralem mediocritatem in re qualibet eſſe, aut in voluptatibus doloribuſq;, & in iucũdis ac triſtibus circa media quædam verſari. Mediocritas vero illa interdum in voluptatibus conſiſtit, in ijſdem enim & exceſſus & defectus: interdum in doloribus: nõnunquã in vtriſq;. exceſſus enim fit, vel nimis iucũdis lætando, vel triſtibus nimis dolendo. idq; vel ſimpliciter, vel termini cõmunis reſpectu: vt cũ non, velut vulgus, ſed vir bonus, quemadmodum decet, cõmouetur. Quia vero habitus quidam eſt, iuxta quem in eadem re hic quidẽ ad exceſſum, alius vero ad defectũ prolabatur, neceſſum eſt, vt quemadmodum hæc & ſibi ipſis & medio cõtraria ſunt, ſic etiam habitus & ſibi inuicem & virtutibus pugnare. Cõtingit autẽ oppoſitiões alibi quidẽ omnes iuxta perſpicuas eſſe, alibi verò in exceſſibus, alicubi in defectu magis. Cauſa autem contrarietatis eius eſt, quia nõ qui & quæ ſemper inęqualiter, ſimiliter ue admodum, ſed qui nunc quidem ab exceſſu, nunc autem à defectu citius tranſit ad medium, is contrarius magis videtur. Quemadmodum in corporibus laborando quidem excedere, q̃ deficere, edendo vero deficere q̃ excedere, ſalubrius eſt. Itaq; & delectus rerum carũ, ij inquã, qui his in exercitationibus ſunt, ſimiliter habẽt. Pro rõneq; hac aut magis, aut minus conducibiles dicuntur, vt nũc quidem qui laborum, nũc qui continẽtię ſtabilitatiſq; ſtudioſiores ſunt, apti magis ſanitati videãtur. Et contra, cũ à mediocri, et ab eo quod ratio probat diſceditur, nũc quidem ignauus ille laborumq; fugiens, non autem ambo, nũc vero luxu perditus & non famelicus ille delectu deterior dicetur. Id vero euenit, q natura non in omnibus æqualiter à medio diſtat. laboribus enim minus q̃ voluptatibus capimur. quæ ſimiliter circa animam habent. Contraria vero conſtituimus habitũ, in quo magis excedunt, & in quẽ vulgus inclinatur: alter vero latet, perinde ac nõ exiſtat prorſus. qa enim contingit rarius, non ſentitur. Ita enim iram mãſuetudini opponimus, & iracundum manſueto. nam etſi exceſſus contingat in mãſuetudine exercẽda, ſiue admittenda reconciliatione, ſiue non iraſcendo cũ ſis cæſus alapis, pauci tñ eiuſmodi reperiũtur, omnibus in alterum extremum propenſis. ira nanq; minime ſolet eſſe blanda.

Quarum actionum homo principium ſit, & dominus. Cap. VII.

POſteaquam igitur habitus circa quamlibet paſſionem, ac exceſſus defectuſq;, &

contrarios

contrarios habitus, quos habẽt ſm rectam rationẽ homines, enumerauimus, ſupereſt, vt quid ſit recta ratio, cuius ue termini reſpectu, medium vocandum ſit, exponatur. Manifeſtũ vero omnes virtutes morales, omniaq; vitia circa voluptates doloresq; exceſſus quoſdam eſſe atq; defectus. voluptates aũt à memoratis habitibus affectionibusq; fiunt. verum optimus habitus rei cuiuſq; medius exiſtit. vnde patet virtutes aut omnes, aut quaſdam in mediocritate ſitas eſſe. Quapropter aliud principium conſiderationi ſequẽti conſtituatur. Etenim ſubſtãtiæ omnes ſm naturam principia quędam ſunt, & poſſunt ſingulæ multa eius generis ꝓgignere: vt homo hominẽ, & animal, in vniuerſum aĩalia animalia, plãtæq; plãtas. Præter hæc vero ſolus omnium animantium homo actionum quarundam principium eſt: quippe q; pręter hũc nullum agere præterea dicitur. Sed enim ea propria vocantur, è quibus primũ motus proficiſcũtur. iuſtiſſime vero omnium, è quibus aliter nihil queat ꝓduci, cuiuſmodi penes Deũ ſunt. Immobilia aũt, vt in mathematicis, nõ per ſe q̃dem, ſed ſimilitudine quadã principia appellant̃. Hic enim ipſo principio labefacto, labefieri omnes, quæ ab illo principio fluxere, demonſtrationes oportet: cũ ipſæ inter ſe demõſtrationes altera alterã tantiſper non euertũt, quantiſper illa cõmunis ſuppoſitio, vnde lucem iſtę ſuam habent, non euertitur. homo igitur motus cuiuſdam principiũ eſt, nam actio motus eſt. Quia vero principium, quemadmodum & in alijs, eorum quę per ipſum ſunt fiũtq; cauſa exiſtit: vt in demonſtrationibus, ita hic quoq; penſiculare ea conuenit. Nam ſi habẽte trigono duos rectos, neceſſum eſt tetragonum quatuor rectis conſtare, manifeſtũ eſt q; trigonus duos rectos habẽs cauſa eius exiſtat. Verũ ſiquid in trigono mutaris, neceſſarium eſt & in tetragono mutes: vt ſi tres habuerũt ſex, & ſi quatuor, octo. Sin vero nõ mutes, vt illud, ita hoc quoq; habeat neceſſe eſt. Id ita neceſſario euenire ex Analyticis patet. verum in præſentiarũ in tantillum neq; dicere acurate, neq; nõ dicere cõuenit. Nã ſi nulla alia triãgulo cauſa eſt, cur habeat, idipſum principium erit & cauſa, qua reliqua adſtruant̃. Quocirca ſi quædam ſunt eiuſmodi, vt etiam cõtra habere poſſint, neceſſario ẽt principia ſunt eiuſmodi. nã ex neceſſarijs nihil niſi neceſſariũ concluditur: quæ vero à nobis oriũtur, etiam contrarie euenire poſſunt. equidẽ quę penes homines ſunt, pleraq; eius generis comperiũtur, atq; ipſi talium ẽt principia exiſtũt. Quarum igitur cũq; actionum principium & dominus homo conſtituitur, ea patet fieri & nõ fieri poſſe, & in ſua etiã manu eſſe, quĩ fiant vel nõ fiant, vt puta quorum ipſe dominus eſt, vt vel ſint vel non ſint: quæ vero in ipſo ſita ſunt; vt faciat vel non faciat, eorum vtiq; cauſa exiſtit. Quoniam autem virtus ac vitium, & vtrorũq; effectus, hi quidem laudantur, illi vero vituperãtur: vituperantur autem laudãturq; nõ quæ à neceſſitate, vel natura vel fortuna inſunt, ſed quorum ipſi cauſa ſumus: quorum vero alij, eorũdem etiam laus vel nota erit: manifeſtũ virtutem ac vitium circa eiuſmodi verſari, quorũ cauſa quiſq; eſt, & actionis principium. Quocirca diſpiciẽdum quorum cauſa, quarumq; actionum principium homo exiſtat. etenim confitemur omnes volũtariorum tantum, & eorum quæ electionem admittunt, neq; à volentibus deliberatoq; ſuſcipiunt̃, cauſam quẽq; eſſe: inuolũtariorum vero nequaquã. vnde ſatis cõſtat, volũtariorum tãtum uirtutem eſſe ac uitiũ. Idcirco quid uolũtarium, & inuoluntarium atq; electio ſit, cùm uirtus his uitiũq; deſcribantur, explicandum eſt. primum autem voluntarium ipſum, & inuoluntarium conſiderandum.

De uoluntario. *Cap.* VIII.

E Tribus vero his vnum exiſtere videtur, aut iuxta cupiditatem, aut electionẽ, aut intelligentiam. Nam volũtarium ſm hęc aliquid eſt: inuolũtarium vero pręter hæc aliqd. Porro cupiditas in tres partes diſtribuit̃, conſultationem, iraſcẽtiam, & cupiditatem. itaq; hæc diſtinguẽda ſunt, et primum quidem ſm cupiditatem. Omne enim, quod iuxta cupiditatem eſt, voluntarium vtiq; iudicatur. nã inuoluntarium omne violentum videtur. & ſi violentum ſit, etiam acerbum erit: omne ſcilicet, quod coacti faciunt aut patiũtur, quemadmodum Euenus inquit: « Omnem rẽ neceſſariam moleſtã eſſe. « Itaq; ſi quid moleſtũ, idem etiam violentum erit, & contra. quicquid vero præter cupiditatem eſt, id omne dolorẽ infert: iucũdorum enim cupiditas eſt. itaq; violenta etiam inuolũtaria ſunt. & proinde quæ ſm cupiditatem, eadem voluntaria: hęc enim inter ſe inuicẽ ſunt contraria. Porro omnis malitia reddit deteriorem. intemperantia autem malitia quædã eſſe videtur: intemperãs, qui præter rationem ſequitur cupiditates. volens igitur faciet, et voluntarium iuxta cupiditatem. abſurdum enim ſit, intemperantes redditos, iuſtiores fore. Ex his igit̃ voluntarium ſm cupiditatẽ iudicari queat, ex alijs vero cõtrarium. quicquid enim ſit voluntarie, id ſit à

uolente:

volente: quodq̨ à volēte, id voluntarium. nemo aūt vult quod malum eſſe norit. Verum intemperans nō quæ vult facit: ſiquidem intemperanter agere eſt ex cupiditate id quod optimum quis arbitratur agere. vnde volentem nolētemq̨ eundē agere cōtigeret: quod eſt impoſſibile. Continēs vero iuſtius agit incontinente. nam continētia virtus eſt: & proinde iuſtiores efficit ſui ſtudioſos. tum vero exercetur, cùm contra cupiditatem ſm rationem viuitur. Quocirca iuſte, quēadmodum & praue agere voluntarium eſt. vtraq̨ enim volūtaria apparēt, & neceſſum ſi alterum voluntarium ſit, ēt alterum eſſe: quod vero præter cupiditatem fit, voluntarium. idem igitur volens aget, & non volēs. Sic etiam propemodum ſeſe de ira habet. Nam cōtinentia & incontinentia, quemadmodum circa cupiditatem, ita circa iram quoq̨ verſari videntur. nam ꝙ iræ repugnat triſte eſt, & violēta eius cohibitio. itaq̨ ſi violenta etiam inuolūtaria, & quod ſm irā fit, volūtarium. Videt̄ & Heraclitus, vim iræ contuens, repreſſionem eius permoleſtam atteſtari. Difficile enim, inquit, iræ reſiſtere eſt. anima enim fruitur, animoq̨ indulget ira. Sin impoſſibile eundem quippiam nolētem volentemq̨ vnum idem facere, magis voluntarium eſt, quod à voluntate, quàm cupiditate, aut iraſcentia fit: argumēto eſt, quòd multa facimus etiam abſq̨ ira, & cupiditate. Supereſt igitur, vt, an ꝙ volunt homines idem ſit voluntarium, cōſideretur. videtur nanq̨ & id impoſſibile, quādo & ſupra cōſtitutum eſt, malitiam reddere iniuſtiores: ac intemperantia quidem malitia eſt. Contrarium verò vſu venit, eò ꝙ nemo quæ mala arbitratur, velit, quæ tñ facit intemperans. Itaq̨ ſi iniuria afficere ſpōtaneum eſt: id autem ex voluntate: ergo intemperās factus non iniurius, ſed tēperāte priore illo iuſtior erit: quod eſt impoſſibile. Voluntarium igitur non eſſe quod iuxta cupiditatē fit, neq̨ inuolūtarium quod cōtra cupiditatē fit, patet. Sed & neq̨ id quod ſm electionem, ex ijſdē manifeſtum eſt. nam quod ab electione fit, demōſtratum eſt inuoluntariū non eſſe: ſed magis ꝙ quiſq̨ vult, id volūtarium. verum cōtingit etiā non volētem tamen ſpontaneū aliquid agere. atq̨ ſolum id eſt demonſtratum. multa inſup repentino motu facimus: eligit autem repente nemo. Etenim ſi trium horū aliquod voluntariū eſt neceſſario, erit aut ſm cupiditatem, aut electionē, aut intellectum. ex quibus cùm duo priora nō ſint, relinquitur vt in eo ꝙ contemplando quis agat ſitum, voluntariū illud dicamus. Cæterum paululum progreſſi oratione, finem tractatui de volūtario inuoluntarioq̨ imponemus. Eorum enim quæ vi aut non vi eueniūt, conſideratio prioribus cognata eſt ac propria. omne enim violentum inuoluntarium. quocirca de violento conſiderandū eſt, quid ſit, quo'ue pacto ad voluntarium inuoluntariumq̨ ſe habeat.

De uiolento. *Cap. IX.*

Videtur aūt violētum & neceſſariū, viſq̨ & neceſſitas volūtario perſuaſioniq̨ in rebus agēdis opponi. In vniuerſum aūt violentum neceſſitatemq̨ etiam inanimatis aſſignamus. Nam & ignem vi coactumq̨ deorſum ferri cernimus, verum. qñ uero ſm naturam propriumq̨ impetum fertur, nec violentia, nec voluntarium ſubeſt, ſed nomine caret oppoſitio. verum cùm præter hæc contingunt, vi dicimus fieri. Eodem pacto & animalia & inanimata vi multa cum facere tum pati animaduertuntur: quādo ſcilicet præter naturalem impetum ab externo aliquo mouentur. Quod in anima quidem expertibus ſimplex principium eſt, ſed in animatis ſæpe ſimplex, vt in quibus nō ſemp ratio cupiditasq̨ cōſonant. Ac cæteris quidem aīalibus quemadmodum & inanimatis violentum ſimplex eſt: quippe quæ cupiditati (nam ea viuunt) ratione minime contrarium habeāt. homini vero ambo inſunt certa quædam ætate, ea ſcilicet, quæ rebus per rationem agendis idonea eſt. neq̨ enim vel puerum vel feram agere dicimus. Proinde, cùm violentum omne moleſtum eſſe, nec vi quiſquam ſed gaudēs agere videatur, magna de temperante intemperanteq̨ cōtrouerſia oritur, eò ꝙ vterq̨ cōtrarios intra ſe impetus ſentiēs agit. Vnde temperantem vi ſeipſum à ſuauiū cupiditate abſtraxiſſe aiūt. dolet enim luctās cum reſiſtēte cupiditate. Intemperans autem vi, præter rationem rapitur, minus tamen adfligitur: nam cupiditati lætus indulget, qppe qui ſuauibus intēdit. quocirca non vi, ſed volens agit, quia dolore vacat. Porro perſuaſio violētiæ neceſſitatiq̨ opponitur, temperans vero ea ſectatur, de quibus perſuaſus eſt, nō vi ſed volēs. nam cupiditas citra perſuaſionē trahit, qppe quæ ratione caret. Quòd igitur ij ſoli vi iniuſtiq̨ facere videantur, quamq̨ ob cauſam, ſcilicet ob ſimilitudinē, qua & inanimata agere dicimus, expoſuimus hactenus. Sed enim ſi & quod in determinatione poſitum iſtic fuerat, adijciatur, ſoluit quod dictum eſt. Quando igitur foris quippiam preter impetum intrinſecum mouerit ſedarit'ue, vi id fieri aſſeueramus: quādo vero ſecus, non vi. In temperante

rante

rante autem intemperanteq́; inſitus impetus ducit (vtrũq; enim habet) & neuter vi & coactus, ſed volẽs vterque agit. nam principium quod foris eſt, præter naturalem impetum, ſiue moueat, ſiue motum impediat, neceſſitatem vocamus: vt ſiquis manu, & volũtate & cupiditate retinẽtis arrepta, percutiat alium: verũ ſi intrinſecus principium fuerit, vis non eſt: quãdoquidem & voluptas ineſt & cupiditas, quæ ſtatim à natiuitate in omnibus deprehenditur. Atq; his ferè duobus à natura quippiam ineſſe determinamus, eo ſcilicet, ꝙ à natiuitate ſtatim à natiuitate ineſt, & ꝙ generatione exiſtẽte facile cõſequimur, vt ſenectus, canities, ac alia id genus. Itaq; nõ ſm naturam facit alteruter, ſed ſm naturã ſimpliciter, ſed nõ eandem. Quæſtionibus igitur de temperante intemperãteq́;, vtrum vi & non volens agat alter aut vterq;, aut vi ſimul inuitiq; ambo: & ſi vis voluntaria ſit; num volẽtes ſimul & nolenteſq́; agant, ex dictis hactenus occurrendum. Verum & aliter vi coactiq; agere dicũtur, non diſſentiẽtibus inter ſe mutuo ratione & cupiditate; quãdo ſcilicet id faciunt, quod moleſtũ quidem & friuolum iudicant, ſed neglectum, damnũ aut mortem inferat; hæc enim omnes, aut coactos facere aiũt, aut non. faciũt autem omnes: nam obmittere quidem licet, ſed ferẽdum incõmodum. Verum ex his alia quidem violẽta, alia vero non violenta forte quis dixerit. Quæcunq; enim eorum, per quæ vel facere, vel nõ facere penes ipſum eſt, etiam ſi nõ volens facit, tamẽ & facere ſpõte dicitur, & non vi: quæ vero penes ipſum non ſunt, vi quodãmodo, ſed non ſimpliciter fieri dicuntur, eò ꝙ nõ illud ipſum eligit, ſed alicuius gratia agit. Verum ex his eſt quoddam diſcrimẽ. Nam ridiculus fuerit, ſi, vt cõtactus quis vitaret, occidiſſet alterum, vi ſe id coactumq́; feciſſe dicat. malus enim acerbiuſq́; malũ oportet, nõ facienti propoſitum ſit. Sic enim coactus, & non vi faciet, ſcilicet quãdo malũ boni gratia, vel ob maioris mali repulſionem agit, idq́; inuitus: neq; enim penes ipſum hæc ſunt. quocirca & amorem, & iras quaſdam, & naturalia nõnulla inter inuoluntaria cõnumerant: quia violenta nimis & ſupra naturam ſunt. vnde & veniam merentur, eo quòd vi cogere naturam ſoleant. Sed & magis vi, inuiteq́; facere videt̃, qui facit ne vehementius aut leuiter doleat, vel etiam ne gaudeat. nam ad ipſum refertur vniuerſum, quod ferendo natura eſt. Verum quæ neq; naturalis cupiditatis, nec rationis ſunt, nõ debet penes ipſum eſſe cenſeri. quamobrẽ phanatici, & qui futura prædicunt, quamlibet intellectus opus faciunt, non tamẽ id penes ipſos eſſe aſſeueramus, neq; vt faciant quæ fecerunt, neq; vt dicant quæ dixerunt. Sed & nec per cupiditatem. Itaq; & intellectus quidã affectuſq́;, aut actiones ſm eiuſmodi rationes & intelligentias, in noſtra poteſtate nõ ſunt: ſed quemadmodum Philolaus inquit, rõnes quędam ſunt nobis potentiores. Ergo voluntariorum, ac inuoluntariorum conſideratio, eorum quę vi eueniũt tractatui iungẽda eſt, atq; hæc ita ſint inter ſeſe diſtincta. Nam qui ſponte eum maxime interpellãt, in ſe coactos dicunt, vt in eam animi ſententiam venirent. Et quia finem id iam habet, & voluntarium, nec cupiditate nec electione terminatum eſt; reliquum eſt vt ea quę iuxta intellectum fiũt, determinentur. Videtur autem inuolũtario contrarium eſſe voluntarium, & quod cuiuſque gratia ſciens quis facit, interdum enim nouit ꝙ pater ſit, non tamẽ ꝙ occidat, ſed ſeruet potius. vt Peliades petebant quidem poculum, ſed vt amatorium & vino plenum. id vero venenum erat. ignorãs autem quem, cui, & qd, ex ignorantia, non per accidẽs agere dicitur. quod autem ab ignorante tali fit, inuoluntarium eſt, ergo volũtarium contrariũ eſt. Quę igitur penes ipſum ſunt, vt facere obmittat, facit non ignorans & per ſe, ea vtiq; voluntaria ſunt, & voluntarium id ipſum eſt: quæ vero ignorãs, ex eo ꝙ ignorat ea, inuitus facit. Porro quia ſcire & intelligere bifariam capiũtur; vel vt habeatur, vel vt vſurpetur ſcientia, qui habens nõ vtitur, interdum ignorans merito dicitur, interdum vero nequaquã, velut ſi per negligentiam non vtatur. Similiter & is vituperetur, qui vel facilium vel neceſſariorũ peritiam, & per negligentiam, aut dolorem aliquem voluptatemq; non veſtiget. Hæc loco huic inſerẽda videbãtur. De volũtario igitur & inuolũtario hoc modo determinatũ ſit.

De electione. Cap. X.

DE electione vero deiceps dicemus, expoſitis primum nonnullis quæſtionibus. Ambigat enim fortaſſe quis, in quo genere oriantur, tum in quali conſtituẽda ſint, aut eadem ne aut diuerſa ſint voluntarium et inuolũtarium. Maxime vero quidam aſſeuerant, & quærenti etiam ita forte videri queat, electionem ex duobus his alterum eſſe, ſcilicet aut opinionem aut appetitũ. vtraq; enim cõſectanea uidẽtur. Verum appetitum non eſſe patet ex eo, ꝙ tum aut uolũtatem, aut cupiditatẽ, aut irã eſſe neceſſum ſit: nemo quippe niſi horum aliquid patiẽs appetit. Ira porro cupiditaſq́; etiam feris ineſt: electio uero

nequaquam.

nequaquam. & tamen quibus hæc ambo inſunt, multa abſq; ira cupiditateq; eligunt, ſed dum paſſionibus adfliguntur, non eligũt, ſed tolerant. Præterea cupiditati iræq; ſemp dolor iungitur, multa vero nos abſq; dolore eligimus. Volũtas inſuper & electio idem non ſunt. volunt enim interdum etiã ea homines, quæ impoſſibilia norunt, vt omnibus hominibus imperare, immortalem eſſe, id quòd nemo ſciens impoſſibile elegerit: & in vniuerſum, quæ & ſi non per ſe, ſed ſibi tamẽ impoſſibilia vel factu vel obmiſſu norit. vnde manifeſtum electionem eſſe rerum penes nos ſitarum. Similiter clarum, nec opinionem eſſe, neq; ſimpliciter, ſi quis aliquid putet, cùm eligibile eiuſmodi quid ſit, quod viribus noſtris paretur. multa vero opinione concipiũt; quę penes nos non ſunt, vt diametrum cõmenſurabilem. Porro nec vera eſt nec falſa electio, ſed & nec rerum penes nos ſitarum opinio, qua faciendum aliquid vel non faciẽdum arbitramur. Cõmune vero id eſt de opinione & volũtate. nemo enim finem, ſed ea quę fini conſequendo cõferunt eligit: queadmodum nemo ſanum eſſe, ſed ambulare, ſedere, ſanitatis gratia. neq; felicitate potiri quiſquã eligit, ſed quæſtus ſtudium & periclitationes, felicitatis adipiſcendæ gratia. Et in uniuerſum declarat ſemper eligẽs, quod, cuiuſue gratia eligat. eſt enim aliud id cuius gratia, & quod gratia alterius eligit: uult autem maxime finem, ut in precio & ſanũ eſſe, feliciter beateq; uiuere. Itaq; patet aliam & opinionis & uoluntatis rationem eſſe. uolũtas enim & opinio maxime finem ſpectat, quod nõ facit electio. Ergo electionem patet, nec uolũtatem, nec opinionem, nec ſimpliciter ullã animi perceptionem eſſe: quo ſimul elucet, & quid ſit, qd ue ab ijs differat, ac ut ſe ad uolũtarium habeat. Porrò poſſibilium eſſe aut non eſſe, alia eiuſmodi ſunt, ut de ijs ſuſcipiatẽ deliberatio: alia vero ut non ſuſcipiatur. quorum enim generatio penes nos non eſt, etiam ſi fieri non fieri poſſint, ſed quæ uel natura uel alijs ex cauſis fiunt, de ijs ſciẽs nemo cõſultare inſtituat. Verum quæ non tantum fieri non fieri poſſunt, ſed in conſultationẽ etiam uenire ſolẽt, ea ſunt quæ pro arbitrio facere nõ facere poſſumus. quapropter non de remotis apud Indos, nec de circuli quadratura deliberamus: nam illa ad nos non ſpectant, hoc uero fieri nequit. Sed & nec de omnibus quæ à nobis queant fieri. unde manifeſtum nec opinionẽ ſimpliciter electionem eſſe, eligibilia uero etiã agibilia, rerum ſcilicet penes nos exiſtentium. Proinde miretur forte quis, quo pacto medici, quæ ſciẽtia complectuntur, in deliberatione ponant, cùm id non faciat grammaticus. Ratio eius ex eo conſtat, quod aut ratiocinando, aut ſenſu error omnis cõmittatẽ, quorum utrunq; in Medicina contingit: in grammaticis uero iuxta ſenſum et actionem quam ſpectant, in infinitum progrediuntur. Quoniam igitur neq; opinio, neq; uoluntas eſt electio, eſt certe uelut utrunq;, & non ambo. ex improuiſo enim nemo eligit, ſed cùm faciendum uidetur, conſpiratq; uoluntas: quæ cùm ambo eligenti inſint, utroq; conſtabit electio. Conſiderãdum autem quomodo inſint hęc: idq; ex ipſo nomine primũ. Nam electio non ſimpliciter eſt, ſed alterius ad alterũ. unde conſiderationem conſiliumq; requirit, & proinde ex opinione conſultatiua conſtituẽ. Neq; enim de fine, qui rebus omnibus quidã propoſitus eſt, ſed de ijs quæ ad finem, ſuſcipitur conſultatio. id vero omnes conſultamus, donec ad nos tranſtulerimus generationis principium. Quòd ſi nemo eligit, niſi re prius conſultata expẽſaq;, melius ſit an deterius: volũt autem quæ poſſibilia nobis ſunt, non quæ ad finem: erit electio cupiditas rerum penes nos ſitarum, deliberatiua. enimuero omnes quæ eligimus, eadem volumus: nec tamen quę volumus, oĩa eligimus. Porro deliberatiuam facultatem voco, cuius principium eſt conſultatio, quæ & concupiſcit id, quod vtile decreuerit. Quapropter nec reliquis animãtibus, nec omni ætati aut homini electio ineſt, eo q; nec conſultare, nec cauſam quare quid eueniat iudicare queat. Opinationẽ tamen, faciendumne quippiã ſit, nihil vetat pluribus ineſſe, ſed ratione perſpicere nequaquam. animæ enim pars deliberatiua rationes cauſaſq; veſtigat. Nã ſi cuius gratia, vna ex cauſis exiſtit, (nam quare quid, cauſa eſt, & id cuius gratia qd eſt aut fit, vt profectionis facultatum comportatio, quandoquidem eius gratia proficiſcũtur) conſtat eos qui propoſito fine carent, conſultationi parũ idoneos eſſe. Quapropter cùm quis facit aut negligit quæ penes nos ſunt, vt faciamus vel nõ faciamus, idq; non ignoranter, volẽs vtiq; aut facit aut non facit. Cæterum multa eiuſmodi citra conſultationẽ præcogitationẽq; agimus. vnde neceſſum omne eligibile voluntarium eſſe, non autem voluntarium ſtatim eligibile. item quæ ex electione fiunt, omnia voluntaria ſunt, non autem volũtaria omnia iuxta electionem. Similiter ex his manifeſtum, affectiones recte in voluntarias, inuoluntarias, & cõſultatas diſtribui: quę etſi non ſint accurata', veritatem tamẽ modo aliquo attingunt. verũ deinceps de his in tra-

ctatu

ctatu de iuſtis. Electionem igitur nec voluntatem ſimpliciter, nec opinionem eſſe patet, ſed opinionem cum appetitione, quando ex conſultatione concurrunt.

De fine, & iis quæ ad finem ducunt: ubi uirtutis aſſignatur definitio. Cap. XI.

ET quia conſultantes omnes gratia alicuius conſultant, & ſcopum habent præfixum certum, quoniam reſpiciunt vtile, de fine quidē nemo deliberat, qui principium eſt & fundamentum, quemadmodum in cōtemplatiuis ſciētijs ſuppoſitiones: de q̄bus breuiter ſub principium, verum in Analyticis accurate diſſeruimus. Cæterum conſideratio de ijs quæ ad finem ducunt, partim vero inartificialis apud omnes eſt, vt bellū gerant nec ne, his quibus hoc in conſultatione eſt. Obuium autem magis eſt quapropter id eſt, cuius gratia cōſultatio exiſtit, vt opes, vt voluptas, aut aliquid aliud huiuſmodi, quodcunq; finis eſt vice. nam cōſulit quiſquis cōſilium capit, vel finem recte ne perſpexerit conſtitueritq;: tendit enim eo conſulēdo quomodo hic finis in ipſum adducatur, vel quomodo ipſe perduci in finem poſſit. Finis autem ſemper natura bonus eſt, de quo & particulariter conſultāt, medicus de remedio adhibēdo, dux de caſtrorū metatione, quibus finis propoſitus eſt bonum, id ſcilicet, quod ſimpliciter optimū. Verum quod præter naturam eſt, ex aliqua peruerſitate, non id quidem vere, ſed apparēs bonum eſt. cuius rei cauſa eſt, ꝙ entium quorundam vſus, non niſi ijs q̄bus facta natura ſunt, applicari pōt: vt ſunt viſibilia. neq; n. videre licet, quorum viſio nō ſit, neq; audire quorum nulla auditio. Sed per ſcientiam etiam, ea quorum ſcientia non eſt, poſſunt fieri. neq; enim æqualiter ſanitatis morbiq; eadem eſt ſciētia, ſed illius quidem iuxta, huius autē prēter naturam. Sic & voluntas ſm̄ quidem naturam boni eſt, prēter naturam vero mali. & vult natura quidem bonum, præter naturam vero, et ex mētis quadam euerſione, malum. Verum cuiuſq; corruptio euerſioq;, nō in quodlibet, ſed in contraria & media competit: hos enim limites trāſgredi non licet. Et quia error non in quælibet, ſed in contraria cōmittitur, q̄bus contraria ſunt, tum in ea contraria quæ iuxta ſcientiam opponuntur, neceſſum eſt, & errorem & electionem à medio ad cōtraria ferri. Porrò contraria ſunt, medium, maius & minus, eo quòd iucundum & triſte ſic habeant, vt ab anima iucundum quidem bonum iudicetur, iucūdius vero melius, & triſte malum, triſtius & deterius. vnde patet circa voluptates & dolores, virtutes vitiaq; verſari, circa eligibilia nanq; conſiſtunt. Electio autem circa bonum, malū, & apparentia, quæ natura ſunt voluptas & dolor, verſatur. Quoniam igitur ipſa virtus moralis ipſa mediocritas eſt, oīsq; circa voluptates & dolores verſatur, vitiū autem circa exceſſum & defectū, & ea prorſus, in quibus etiam virtus cōſiſtit: neceſſum eſt, virtutem moralem habitum eſſe electiuū mediocritatis, quo ad nos, in iucūdis & triſtibus, iuxta quæ qualis quiſq; moribus dicitur, dolens gaudens'ue. dulce nanq; ſiue amarum diligens, nō qualis quidam moribus dicitur.

Virtus qd.

Virtutem actionem non peccabilem, finemq; rectum reddere. Cap. XII.

QVibus ita determinatis, diſpiciatur, vtrum virtus electionē reddat non peccabilem finemq; rectum: nēmpe vt cuius gratia debeat, tantum eligat: an, vt nōnullis videtur, rationem abſoluat, id quod temperantiam dicimus, quippe quæ rōnem non euertit. Sed enim virtus & temperantia diſcernuntur ab inuicem, de quibus poſt erit dicendi locus. quibus enim cunq; rationē rectam præſtare virtus videtur, id cauſa exiſtit, cuiuſmodi ēt temperātia. Cæterum eam laudabilium eſſe, premiſſis dubitationibus, oſtendetur. Porro ſcopum quidē licet eſſe rectū, verum in ijs quæ ad ſcopum aberrare. rurſum ſcopo etiam falſo propoſito, in ijs quę ad ipſum tendunt, recte habere. interdum vero vtraq; fallūt. Vtrum igitur virtus ſcopum, an ea quæ ad ſcopū regit? Aſſeueramus autem ſcopum à virtute conſtitui. quocirca nec collectione, nec ratione aliqua hæc demonſtrabūtur, ſed vt principium hoc poſitum nobis eſto. Neq; enim medicus cōſiderat, an eſſe ſanum, ſed vtrum deambulare, an nō deambulare oporteat. Neq; gymnaſtes an bene habere, ſed vtrum luctari vel non luctari expediat. ſimiliter neq; alia vlla circa finē occupatur. Quemadmodum enim in contemplatiuis ſuppoſitiones principiorū locū obtinent, ſic & effectiuis finis, & principium eſt & ſuppoſitio. quoniam ſi hoc ſanum eſſe cōuenit, neceſſum eſt hoc eſſe, ſiquidē illud expectes: quemadmodum iſthic, ſi triāgulo duo recti, neceſſum eſt hoc conſequi. Cogitationis igitur principium finis eſt, actionis vero cogitationis terminus. Si igitur omnis rectitudinis aut ratio cauſa eſt, aut virtus, ſi ratio non fuerit, per virtutem finis, non quę ſunt ad finem, conſtituetur. Finis autem eſt id cuius gratia: oīs enim delectio alicuius eſt de aliquo: cuius igitur gratia mediū eſt, eius cauſa virtus, quæ

id cuius gratia eligit. Verum quæ deceāt conſecutio alterius eſt facultatis, quę id cuius gratia eligit. non enim ipſius eſt electio, ſed eius quod ipſius gratia. Equidem finis gratia agere oportet. verum vt finis rectus præfigatur, electionis munus eſt, cuius cauſa eſt virtus. quocirca qualis quiſq; ſit, ex electione iudicamus, non quid, ſed cuius gratia faciat expendentes. Similiter & vitiū contrariorum gratia electionem efficit. nam ſi quis cum in poteſtate ſua ſit bonum agere malumq; obmittere, agat contrarium, neceſſum eſt hūc honeſti ſtudioſum haudquaquā eſſe. Itaq; virtus & vitium voluntaria ſunt, cùm nulla neceſſitas ad mala perpetranda cogat. inuoluntaria enim cùm turpia ſint, nō vituperātur tamen: contraq; bona non inuoluntaria, ſed voluntaria laudantur. Poſtremo omnes laudantes vituperanteſq;, electionem magis quàm facta intuemur, etiāſi virtute ſit eligibilior operatio. Faciūt item mala quidem coacti, ſed eligit ea nemo. Sed & quia difficile electionem cuiuſmodi ſit perſpicere, idcirco ex operibus qualis quiſq; ſit iudicare neceſſum habemus. itaq; eligibilior actio; ſed laudabilior electio. Ex poſitis igitur hæc eueniunt, & conſentanea ſunt apparentibus.

ARISTOTELIS

MORALIVM EVDEMIORVM LIBER TERTIVS.

SVMMA LIBRI.

De uirtutibus moralibus omnibus, iuſtitia excepta.

De fortitudine, forti, & eorum extremis. Cap. I.

Mediocritates igit̄ eſſe in virtutibus eaſq; electiuas, & cōtraria earū vitia, quæq; ſint, vniuerſaliter dictum eſt. Singulatim vero vnamquanq; ꝑſequentes, primum de fortitudine dicemus. fere .n. apud omnes in confeſſo eſt, & fortem circa terribilia verſari, & fortitudinem vnam è virtutibus eſſe. Diſtinximus autem in tabula ſuperiore, vtrum cōfidentia & fortitudo, cùm aliquo pacto ſibi inuicem opponātur, etiā inter ſe contraria ſint. Vnde manifeſtum, qui ab ijs habitibus nomen habēt, etiam inter ſeſe inuicem opponi. quemadmodū timidus. nam is magis ꝙ deceat timere, minus vero audere dicitur. & confidens, qui ipſe quoq; ex eo ꝙ huiuſmodi ſit, minus ſcilicet, ꝙ deceat timēs, magiſq; ꝙ deceat audēs, nomen trahit. vnde & audax ab audacia denominatur. Quocirca cùm fortitudini ſit circa timores audaciāq; habitus preſtantiſſimus: decet vero nec vt audaces, qui in nonnullis deficiūt, in alijs vero excedūt, agere: neq; timidorū inſtar, qui in eodē peccant, non eodem tamen ſed cōtrario modo: audendo enim deficiunt, timēdo vero excedunt: manifeſtum eſt mediam audacię timiditatiſq; diſpoſitionem fortitudinem eſſe. is enim habitus optimus. Videtur autem fortis metu vacare vt plurimum, timidus autē metui obnoxius eſſe. Et hic quidē multa, pauca, magnaq;, & parua metuit, idq; vehementer, & cito: ille vero contra, aut prorſus nō, aut leuiter, egre & raro, & nō niſi magna. & hic quidē vehemēter terribilia ſuſtinet: ille vero nec leuiter quidem horrida. Quę igitur ſuſtinet fortis primum, ſibi'ne, an alteri terribilia? Etenim ſi alteri terribilia ſufferat, nihil videatur magnificum fortem eſſe. ſin vero ſibijpſi, neceſſum eſt non niſi magna & horrida terrorem incutere. Itaq; ſi terribilia vehemēter, vehemēs: ſin leuiter, infirmus etiam metus fuerit. vnde contingit fortem multos magnoſq; terrores formidare. Verū videtur timidum contrarie fortitudo præparare, vt in eo quòd aut nihil aut pauca timeat, eaq; & leuiter & ægre. Sed enim horribile, quemadmodum et iucūdum & bonum, bifariā dicitur. alia enim ſimpliciter, alia vero cuidam iucunda bonaq; vocantur non ſimpliciter: ac contra praua & minime iucunda, quemadmodum quæ prauis vtilia ſunt, & quæ iucūda pueris, quà pueri ſunt: ſic etiam terribilia alia ſimpliciter, alia vero alicui. Quæ igitur timidus metuit, quà timidus, nemini terribilia ſunt. Alia rurſum leuiter, alia plurimis timentur. Et quæcunq; naturæ humanæ horribilia ſunt, ea ſimpliciter terribilia vocamus: fortis vero ad hæc intrepide habet, ſuſtinetq; eiuſmodi, quæ partim ipſum quoq; terrēt, partim vero nō. qua enim homo eſt, terribilia illi quoq; ſunt, qua vero fortis, non ſunt, aut certe leniter, aut nequaq̄. Terribilia tamen dicunt̄, quę à pleriſq; timeri ſolēt, quocirca hic habitus laudatur. Quemadmodum enim robuſti, ſaniq; appellantur, non vt illi nonnullis laboribus fragrātur, aut hi nullo exceſſu debilitentur, ſed ex eo, ꝙ vel prorſus non turbantur, aut ſimpliciter aut leniter, à quibus multi & pleriq;. valetudinarij enim & infirmi & timidi cōmunibus vulgaribuſq; paſſionibus afficiunt̄, ſed citius vehementiuſq; ꝙ ſolent. multi præterea, quibus

multi

multi afficiuntur, ea vel nõ prorſus vel leniter ipſos tangunt. Quæritur autem nũ forti nihil ſit terribile, neque metuat quicquam. An nihil vetat, pro eo ac dictum eſt ipſum quoq; timere. fortitudo enim rationem ſequitur, ratio vero honeſta capeſſere iubet. quocirca qui non per hãc ſuſtinet, is aut ſtupidus eſt, aut confidens. verum qui ob honeſtũ tantum nõ metuit, ſolus fortis eſt. Timidus igitur quæ non decet metuit: audax vero in quibus nõ oportet, audet: fortis vero in vtroque agit quod decet, & proin medius exiſtit. nam quæ ratio dictat, ea & metuit & ſuſtinet. quæ magna, acerba, interitumq; inferẽtia niſi ſint honeſta, ſubire haud iubet. audax vero etiam non iubente ipſa ſubit: timidus vero ne ſi iubeat quidem: ſolus autem fortis ipſius iuſſui obtemperat.

De quinq; ſpeciebus fortitudinis nõ veræ. Cap. II.

SPecies autẽ fortitudinis quinq; ſunt numero. eadem enim ſuſtinent, non tamen eaſdem ob cauſas. Vnde vna ciuilis, quam verecundia parit. Altera militaris, ex pitia vſuq; rerum profecta: nõ quemadmodum dixit Socrates, vt horribilia, ſed vt auxilia horribiliũ cognoſcãtur. Tertia per ignorantiam & imperitiam: velut eſt puerorum inſanorũq; fortitudo, qua hi horribilia ſuſtinent, illi vero ſerpentes manibus prehendũt. Alia rurſum ex ſpe naſcitur, qua laute conuiuati æbrijq; pericula ſuſcipiunt. nam vinum ſpem ſolet addere. Poſtremo alia ex affectuum impotentia rationis expers, vt amore ira'ue accenſorum. nam ſiue amet quis, audax potius q̃ timidus erit, multaq; pericula ſuſtinebit. velut qui in Metaponto tyrannum occidit: & in Creta fabulas recitauit. Siue ira cõmoueatur. nã extra ſe rapitur animus. Vnde & ferę ſylueſtres fortes dicuntur, nec ſunt tamen. concitatæ.n. ſunt eiuſmodi: non concitatæ, queadmodum & audaces, inæquales ſunt vehemẽter. Maxime autem naturalis eſt ab ira profecta fortitudo. inuicta.n. ira. quapropter & pueri optime pugnant. ciuilis autem propter legem exiſtit. Cęterum harum nulla ſm veritatem comparata eſt: ad cohortationes tñ in periculis vſum adferunt hæc omnia non mediocrem.

Quæ dicantur horribilia. Cap. III.

DE horribilibus igiť cũm ſimpliciter iam dixerimus, non ab re fuerit de his fuſius determinare. In vniuerſum igitur horribilia dicunť metus effectiua, ea ſcilicet quę dolorem inferunt corruptiuum. Nã quibus alia afflictio incidit, alium ẽt dolorẽ, diuerſumq; affectum, nõ metum parit. nã qui moleſtiam aliquam proſpicit, velut eam, qua inuidi aut æmuli, aut pudore ſuffuſi affligũtur, aliud nomen ſortitur, eò q; metus eorum tantum malorum eſt, quorum natura interitum videtur inferre. Quocirca nonnulli quamlibet molles, fortes tamẽ ſunt in quibuſdam. & nõnulli duri ac tolerãtes, timidi. Videtur enim propemodum propriũ fortitudinis munus eſſe, circa mortem eiuſq; acerbitatem recte affici. nam ſi algorem quis & calorem, pro eo ac ratio dictat, ſuſtinet, cũ à periculo abſint, verum ad mortem mollis ſit & timidus, nõ ob aliud, niſi ob interitum: alius vero ad eadẽ quidem mollis, erga mortem autẽ intrepidus: ille quidem timidus, hic autem fortis iudicari ſanè queat. periculum nanq; ijs conſtare terribilibus tantum dicitur, quæ in propinquo habẽt eiuſmodi interitus effectiua. apparet autem periculum, quando prope cernitur. Terribilia igitur, circa quæ verſari fortis aſſolet, dicta iam nobis ſunt, eò q; appetentia effectiua doloris corruptiui, oportet nec ꝓcul, ſed in propinquo apparere, nec magnitudine humanę virtutis proportionem excedere. Quædam enim neceſſum eſt, omnibus terribilia videantur, omneſq; percellãt. Nihil enim vetat, quo minus, quemadmodũ calida frigidaq; & alia quędam corporis humani habitus vireſq; ſuperant, ita animi affectionibus nonnullis opprimamur. Timidi enim & audaces ſm habitus decipiuntur. illis enim non horribilia, horribilia tamen videntur, & quę leuiter metuenda ſunt, vehementer. audaci vero cõtrarium, horribilia animoſa videtur, & quę vehementer, leuiter. viro autẽ forti vera horribilia maxime. Quocirca nec ſi quis ignorãter pericula ſuſtineat, fortis eſt. velut qui fulmen, ex inſania ferat illatum, ac ſi cognoſcat quantũ ſit periculum, ex iræ impetu agat. quemadmodum ſi Celtæ, ſumptis armis, occurrant fluctibus, cuiuſmodi furioſa fortitudo prorſus Barbarorum eſt. Nonnulli vero ob alias voluptates pericula ſuſtinent. nam & ira voluptatem habet quandam, cum ſpe nempe vltionis ſumendæ. Verum nec ſi ob eiuſmodi, nec ob alias voluptates, malorum'ue grauiorum fugam mortem obeat, vere fortis quiſquã propterea merito dicatur. Nam ſi mori iucũdum ſit, ſæpe per intemperantiam morerentur laſciui. quemadmodum & hodie, cùm ipſa quidem morte minime, ſed inferentibus eã ſuauibus exiſtentibus fit, vt quidam per incontinentiam certum ſibi concilient interitũ. Non ignari etiam certam mortem ꝓpoſitam, quo ex genere nullus fortis videatur. Neq; ſi quis

dolorem

dolorẽ fugiens,(quod ſolent multi) mortem accerſat, fortis fuerit. Quemadmodum enim Agathon inquit, praui homines qui doloribus victi, mortem eligunt, veluti Chironẽ fabulæ perhibent, ob dolorem vlceris mortem optaſſe, licet immortalem. Nõ procul ab his diſtãt qui ex peritia pericula ſuſtinẽt, id quod pleriqꝫ ſolent militantes. Id nãqꝫ contrarium Socratis ſentẽtiæ, opinãtis ſcientiam fortitudinem eſſe. neqꝫ enim quia nouerint horribilia, qui ſuper mucronibus iaculorũ ingredi didicerunt, id auſi ſunt, ſed quia præſidia cõtra læſionẽ explorata habent. Neqꝫ.n. qui audacius pugnãt, idcirco fortes ſunt: quemadmodum nec robur, nec diuitiæ iuxta Theognim, fortitudinẽ gignunt. Vir enim, vt inquit, paupertate domatur omnis. Manifeſta nanque quidã ſuſtinent pericula, eo ꝙ diſcrimen nullum futurum nouerunt, cũ paratum ſit præſidium. argumento eſt, ꝙ malis iam reuera imminentibus, retrocedũt. Inter omnes igitur parteis ea videtur virtuti proxima, quæ ex verecundia naſcitur fortitudo. Quẽadmodũ & Homerus Hectorem ſcribit, periculũ obijſſe verecũdia impulſum. Hectorẽ verecũdia cœpit: primus nãqꝫ Pulydamas me reprehenderit. atqꝫ ea eſt quã diximus ciuilem. Ceterum vera neqꝫ hæc eſt, neqꝫ alia ex his vlla, ſed furori ſimilis eſt ferarũ, quæ impetu feruntur. neqꝫ.n. vel ob ignominiã, vel ex ira, vel quòd non morituros ſe arbitrentur, aut quòd facultatibus præſeruatiuis inſtructi ſint, ſuſtinere horribilia opinor. nam ita nihil horribile eſſe iudicarint. Et quoniam virtus omnis electiua eſt, nẽpe vt ſupra diximus, ꝙ omnia gratia alicuius, eius nẽpe quod honeſtũ eſt, huius inſtinctu eligatur, patet fortitudinẽ, quia virtus eſt, horribilia gratia alicuius ſuſtinenda docere. neqꝫ ex ignorantia, vt quæ iudiciũ format, neqꝫ ob voluptatẽ, ſed ob ſolam honeſtatem. quoniã ſi non ſit honeſtum, ſed furioſum, qa turpe, id nequaquã ſuffert. Circa quæ igitur verſetur fortitudinis mediocritas, & quorum ſit, & propter quid, & horribilia quã vim habeant, ſatis in præſentiarũ explicatũ videtur.

De temperantia, & eius extremis. Cap. IIII.

Porro de temperãtia & intẽperantia deinceps diſſerere conabimur. Intemperans aũt multifariam dicitur. interdũ.n. quando non eſt caſtigatũ nec emendatũ, quemadmodum incaſtratũ dicimus, ꝙ caſtratus non ſit, quorũ caſtrari nonnulla poſſunt, alia non poſſunt. (dicimus.n. incaſtratũ, & qd' caſtrari nõ poſſit, & quod cùm poſſit, non ſit tñ caſtratũ) ſic & intemperans dicitur, velqꝫ tẽperiem caſtigationẽqꝫ natura non admittat, vel quod admittat quidẽ, ſed nunqꝫ ſit caſtigatũ. veluti puer in ijs peccatis quę recte moderat̃ tempans. iuxta eã.n. intemperiẽ hoĩes intẽperantes dicunt̃. Rurſum & id intẽperans dicitur, ꝙ vel ægre, vel non oĩno caſtigatione vlla emendari queat. Multifariam aũt cũ dicatur intẽperantia, patet circa voluptates quaſdã & dolores verſari: tũ ꝙ ex diſpoſitione circa eas varia, & à ſe inuicẽ, & ab alijs hoĩes differant. prius aũt deſcripſimus quo pacto intempantiã appellatione transferamus. nã eos qui nullo ſenſu erga eas cõmouent̃, inſenſatos alij, nõnulli aliud nomen imponunt. Verum non eſt nota hæc affectio neqꝫ vulgaris, eo ꝙ magis in alterã partem peccet̃, & ꝙ congenitus ſit oĩbus iucundorũ eiuſmodi ſenſus & delinitio. Hmõi autem ſunt, quos Comici inducunt agreſtes hoĩes, qui nec moderatã quidẽ neceſſariaqꝫ vlla ſuauitate miſcẽt. Et qa tempans circa voluptates verſatur, neceſſum eſt ẽt cupiditates quaſdã illi propoſitas eſſe. Itaqꝫ quæ ſint iſta explicare oportet. neqꝫ.n. circa oẽs cupiditates, oĩaqꝫ ſuauia verſat̃ temperans, ſed opinione quidem circa ſenſibilia duo, guſtabile ſcilicet, & tangibile, reuera aũt circa tangibilia tñ. Nam circa viſionis voluptatẽ, quæ citra veneris cupiditatem pulchrorum, aut dolorẽ, qui turpiũ aſpectu naſcitur, aut eã quæ ex auditione ſuauiter conſonantiũ, aut ſecus, aut quæ olfactu fragrãtium aut fœtidorũ prouenit, nõ verſatur tẽperãs. neqꝫ enim vel patiẽdo, vel nõ patiendo dicitur intẽperãs. Siue igit̃ quis aut pulchrã ſtatuam, aut equum, aut hoĩem cernat, vel ſuauiter audiat canentẽ, nec bibere nec edere, nec veneri indulgere velit, ſed pulchra quidẽ videre, & canentẽ audire, is intẽperans minime videat̃, quemadmodũ nec Syrenũ cantibus deliniti. ſed circa duo hæc ſenſibilia verſant̃, quæ & reliquorũ animantiũ ſenſibus incurrẽtia, dolorem, voluptatẽ'ue cient: ea ſcilicet quæ guſtu tactu'ue ſentiunt̃. Ceterũ quę reliqs ſenſibus ſuauia exiſtũt, nullũ fere illis ſenſum mouent, vt circa ꝓportionũ pulchritudinis cõtuitionẽ nihil magnope moueri vident̃. ſed & nec auſcultationibus ſonorũ riteqꝫ cõſonantiũ, neqꝫ ſuaue aut grauiter olẽtibꝰ: licet oẽs ſenſus acutius ꝑcellãt. Sed & odoribus ij gaudẽt maxime, q per accidẽs, nõ per ſeſe oblectant. Dico aũt per ſe, qbus gaudemus nec ſperãtes, nec recordantes aliud, velut cibi aut potus. nã ob aliã, hoc eſt edẽdi bibẽdiqꝫ voluptatẽ ijs gaudemus. per ſe vero, vt eſt lucorũ et florũ. Quocirca ſcite Stratonicus dixit, illa qdẽ pulchre, hæc vero ſuauiter fragrare. Et qa guſtabile aliquod, nõ omnẽ voluptatẽ feræ attingunt,

nec quãtum extremo linguæ apice, ſed quantum toto gutture ſentitur. quapropter gulones non optant linguam longam, ſed quemadmodum Philoxenus ex Hyride, vulturis guttur. Itaq; circa tangibilia, vt ſimpliciter dicam, intemperantia eſt conſtituenda, circa ea, quæ etiam intemperans verſatur. nam vinolentia, edacitas, luxuria, crapula, etiam omnia eiuſmodi circa ſenſus prædictos ſunt: quas in parteis intemperantia diuiditur. Verum qui viſum, auditione, olfactuq; excedit, non dicitur intemperãs. citraq; ignominiam tales errores vituperamus, & prorſus circa quæ non dicuntur continentes. incontinẽtes vero nec temperantes ſunt, nec intemperãtes. Inſenſatus igitur, aut quocunq; alio nomine appellare conueniat, qui in omnibus deficiat, quibus ſolẽt plerunq; omnes participare, atq; lætari. Verum qui excedit, intemperans eſt. omnes enim his & natura gaudent, & aliquo ẽt modo concupiſcunt, nec tamen ſunt, vel dicuntur intemperantes. etenim conſecuti, excedunt magis ꝙ oporteat gaudendo: nõ conſecuti magis ꝙ oporteat dolẽdo. Sed nec dolore etiam vacantes dicuntur. non enim deficiunt gaudendo dolendo'ue, ſed magis excedunt. Quia igitur circa hæc eſt exceſſus defectusq;, manifeſtum ꝙ & mediocritas, qui habitus optimus eſt, & vtriq; contrarius. Itaq; tẽperantia habitus præſtantiſſimus, circa quę intemperans verſatur, quæ in dictis iucundis ſenſibilibus tenẽs mediũ, inſenſilitatis intemperantięq; mediocritas exiſtit. Exceſſus vero intemperantia eſt. Defectus autem nomine caret, aut ſupra poſitas appellatiões ſortitur. Accuratius vero deinceps de iucundorũ genere pertractabitur, vbi de continentia incontinentiaq; agemus.

De manſuetudine, & eius extremis. Cap. V.

EOdem pacto de manſuetudine, rigiditateq; ſentiendum eſt. Nam & mãſuetum qualem quendã eſſe erga dolorẽ ex ira profectum cernimus. Supra enim iracũdo, rigido & agreſti (omnia enim hęc ſunt diſpoſitionis eiuſdẽ) ſeruilem, & inſenſatum oppoſuimus: eo ꝙ ita vocentur, quotquot non moueãtur ad irã quibus oporteat: ſed laceſſiti faciles humilesq; ſeſe præbeant ad contẽptum. oppoſita enim ſibi inuicem ſunt, celeriter & ægre, leniter & vehementer, & dolor quem iram dicimus longo tẽpore durãs, ei qui breui. Qm̃ vero quẽadmodũ & in alijs, hic quoq; exceſſus defectusq; repetitur: Rigidus. n. eſt eiuſmodi, qui citius magis, longioreq; tempore, tamen nec quando, nec quibus oportet, ac in multis afficitur: Seruilis autem cõtrarius quiſpiam eſt: Medius autẽ inter inæqualitatem cõſiſtit: & quia vterq; habitus vitioſus eſt, patet medium horum æquanimitatem eſſe. neque enim præcurrit, aut excedit: neq; quibus non oportet iraſcitur, nec qbus oportet non iraſcitur. Quocirca cùm & manſuetudo circa eaſdem affectiones verſetur habitus optimus, erit & manſuetudo mediocritas quędã, & mãſuetus inter rigidum ſeruilẽq; medius.

De liberalitate, & eius extremis. Cap. VI.

SVnt porrò & magnanimitas, & magnificentia, & liberalitas mediocritates. Liberalitas enim circa acquiſitionem amiſſionẽq; facultatũ verſatur. Nã qui omni acquiſitione gaudet, omniq; amiſſione dolet, vtrunq; magis quàm oportet, illiberalis eſt. qui vtrunque minus quam oporteat, prodigus. qui vero vt oportet vtrunque, liberalis. vt oportet hic, velut in alijs etiam expono, quemadmodum recta ratio dictat. Et quia illi quidem in exceſſu defectuq; ſunt; nam vbi extrema ſunt, iſthic & mediũ, quod præſtantiſſimum eſt in quaq; ſpecie, & vnum; neceſſum & liberalitatem inter ꝓdigalitatem, illiberalitatemq; circa facultatum acquiſitionẽ, & amiſſionem mediam conſiſtere. Bifariam autem facultates quæſtuariamq; vocamus. alia enim per ſe eſt facultatum poſſeſſio, velut calcei & veſtis; alia vero per accidens; nec tamen ita, vt ſi qs lance calcei vice vtatur, ſed velut emptio, conductioq; mercenaria. emũtur enim & calcei. Pecuniæ autem cupidus præ queſtu accidentario circa numiſmatum poſſeſſionem occupatur; illiberalis vero, & prodigus circa accidentarium lucrãdi modum. nam ille quidem in acquiſitione naturali augmentum quærit: prodigus vero in neceſſarijs deficit: liberalis autem ex abundãti copia largitur. Species vero harum differre dicuntur, eo ꝙ magis & minus circa particulas oſtendunt; vt illiberalis, parcus, ſordidus, turpis lucri cupidus. Parcus enim, eo quòd non eroget, dicitur. Turpis autem lucri cupidus, quòd omnia corrodat. Sordidus, qui vehementer in exiguis obnititur. Deceptor vero depilatorq;, qui iniuſtus ex illiberalitate eſt. Ita cõtra prodigorum hic quidem cautus eſt, qui inordinate conſumit; ille vero inconſideratus, qui in eo quem ferre dictat ratio, durare dolore non poteſt.

De magnanimitate, & eius extremis. Cap. VII.

DE magnanimitate autem, ex ijs quę de magnanimis dicta ſunt, determinare oportet: eo ꝙ vt in alijs iuxta affinitatem & ſimilitudinẽ, quoad latent progredi conuenit.

Ita

Ita & de magnanimitate tractantibus idem vſu venit. Quocica nonnunquam contrarij eadem affectant. quemadmodum prodigus & liberalis, perfractus & grauis, audax & fortis. circa eadẽ enim verſantur, & cognati ſunt aliquouſq;. nã & audax & fortis pericula ſuſtinet, ſed hic quidẽ ſic, ille vero aliter, quæ plurimũ inter ſe diſtant. Dicimus aũt magnanimum iuxta nominis appellationẽ, velut vi & magnitudine animi inſtructũ. itaq; & graui et magnifico ſimilis videatur: qñquidẽ omnes virtutes quodãmodo ſectatur. nã recto iudicio de rebus maximis pariter & infimis bonis pollere laudabile eſt. Videntur aũt ea magna eſſe, quæ optimo habitu inſtructus proſequitur, circa eiuſmodi ſcilicet iucũda. Magnanimitas vero eſt præſtantiſſima. iudicat aũt in vnoquoq; maius & minus recte iuxta ſapientis; virtutisq; prǫſcriptũ, vnde vel ipſa oẽs virtutes, vel ipſam oẽs conſequuntur. Præterea contẽptiuus dicĩ magnanimus. Singulę vero virtutes rerũ præter rationem magnarum ſunt contẽptrices. vt fortitudo periculorum: id.n. magnum inter turpia deputat, & neque multitudinem oẽm iudicat formidandam. & intemperans voluptates. liberalis opes multas magnasq; ſpnit: id quod magnanimi eſſe videtur, eo ꝙ in paucis occupet̃. atq; hæc magna ſunt, eo ꝙ nec cuiuslibet iudiciũ ſpectat. Magis qppe magnanimus ſpectat qd vni ſapienti probetur, quàm multitudini, vt vulgo. Queadmodũ ad Agathonẽ dixit Antiphon, maligne defenſionẽ laudãtem. neglectus.n. propria maxime affectio magnanimi. Porrò nec vitæ, nec opũ, quibus ſtudere magnopere videtur hoĩes, curam gerit, ſed tñ honoris. itaq; & dolet ignominia affectus, & indigni ſubiectus impio: gaudet aũt principatum aſſecutus. vnde cõtraria videntur. nã circa honores occupari, & quæ vulgus ſentiat de ſe contemnere, nõ ſunt conſentanea. quocirca accuratius hæc diſcutere oportet. Nã honor exiguus & magnus bifariã capiuntur. aut enim à multis is & vulgaribus, aut ab illuſtribus ille contingit. qui rurſus pro re, in qua euenit, differt. magnus.n. non ſolum honorantiũ multitudine aut qualitate, aut precio ęſtimatur, ſed veritate. vnde & principatus et reliqua pręclara, & ſtudio digna bona cenſentur, quæ reuera eximia exiſtunt. Quo circa nulla virtus magnitudine caret, qua & amplificare & ius reddere videtur in qbus fuerit. ſed enim & inter cæteras virtutes magnanimitas eminet. quare peculiari vocabulo hac præditus magnanimus appellatur. Quoniam vero bona alia honorabilia ſunt, alia vero vt ſupra determinauimus: ex quibus alia ex vero eximia, alia parua ſunt: quibus nonnulli cũ digni ſint, ſeipſos dignos etiam arbitrantur, in ijſdem ſolet elucere magnanimus. Quadrifariam vero hæc diſcernũtur. Nam & dignum eſſe ijs, & ſeſe dignum ijs iudicare contingit. Interdum vero & mediocribus dignum ijs quoq; ſe dignum iudicare. Nonnunquã vero econuerſo vtralibet hęc ad ſe inuicem componuntur. nam cùm exiguis aliquis dignus, magnis atq; honorabilibus ſe dignũ arbitratur, alius maximis dignus, paruis ſe dignũ exiſtimat; prior quidẽ hic eſt exiguis dignus, magnaq; affectãs, vituperationem meretur. dedecens enim id eſt, ac minime honeſtũ, præter dignitatem quippiam conſequi. verum & is vituperandus, qui præſenti honore dignus, eum tamẽ auerſetur. reſtat, iam vtriq; horum contrarius, qui cum rebus magnis dignus ſit, ſeipſum etiam dignum arbitretur. hic laudabilis & inter hos medius eſt. Et quia circa honoris electionem fruitionemq; circa honorabilia reliqua bona diſpoſitio eſt præſtantiſſima magnanimitas, & quemadmodum oſtendimus nõ circa vtilia occupatur, ac ipſa mediocritas cum primis laudabilis, manifeſtum ẽt magnanimitatem eſſe quandam mediocritatem. Ex contrariorum autem, hoc quod diximus indignum, maximis ſeſe dignum arbitrantem, lentitudo. tales quippe lentos dicimus, qui magna venditant, cùm non inſint. Verum vbi dignus magnis, ſe indignum cenſet, puſillanimitas appellatur. puſillanimis enim eſt, qui p̃clara meritus, iis ſeſe indignum iudicarit. Itaque maganimitatem neceſſum eſt mediocritatem eſſe, inter puſillanimitatem & lentitudinem. Porro quartus ex his, neque omnino vituperatione dignus, neque magnanimus, in nulla re magni quippiã conſecutus. neque enim vel dignus exiſtit, vel ita de ſe ipſo cenſet, quapropter non eſt contrarius. Nam etſi planè contraria inter ſe videantur, magnis dignũ magna, & paruis dignum exigua deberi ſibi arbitrari. contraria tamen non ſunt, eo quòd hic reprehenſione careat; quandoquidem ex rationis inſtinctu agit, & eadem quæ magnanimus naturæ conditione. Cùm vterque quibus dignus eſt, ſeſe dignum arbitratur, magnanimus ex ijs, quibus dignus eſt ſeſe dignum cenſebit. puſillanimis vero cùm magna inſint ei bona honorabilia, ſi eis ſe indignum iudicat, quid faceret, ſi paruis dignus eſſet. aut igitur magnis ſe dignum iudicans, lentus, aut pauciorum. quocirca nemo puſillanimen dixerit, qui inquilinus tantum, ſe non imperio dignum cenſeat, ſeq;

ſubijciat,verũ qui honeſto loco natus ſit, imperiumꝙ rem magnam iudicarit.

De magnifico, & eius extremis. Cap. VIII.

MAgnificus aũt non ex qualibet operatione,electione ue dicitur, ſed ex ſumptibus:niſi forte per translationẽ ita vocetur. abſꝙ ſumptu aũt magnificentia non eſt.nam πρέπον, ideſt decens, in ornatu: ornatus vero non in quibuslibet, ſed in neceſſariorum exceſſu cõſiſtit. Verũ qui in magno ſumptu decentem magnitudinem eligit, eãꝙ mediocritatem cum eiuſmodi voluptate expetit, magnificus eſt. qui vero amplius quã par ſit, & præter modũ, is nomine caret: tametſi quandam affinitatẽ inter ſeſe habent,quos vocant ineptos & prodigos. Nã qui opulentus dilecti hoĩs nuptijs ſumptus ſuppeditat,cum apparatũ ſe decere arbitratur. Qui frugales paucaꝙ deſiderantes excipienti cõueniat, paruificus. Verum qui nuptiali apparatu eos excipiat,nec ob gloriã,neꝗ pro authoritate peculiari aliqua,prodigo ſimilis videt̃. Verum qui pro dignitate iuxtaꝙ rõnem id facit, magnificus eſt.decorum.n.iuxta dignitatẽ eſt,quandoquidẽ nihil præter dignitatẽ decet. decorũ aũt eſſe oportet. etenim decẽtis eſt agere iuxta dignitatẽ, & quod deceat, & circa qd deceat. aliud.n. decorũ eſt circa familiaris, aliud circa amati nuptias. atꝗ ipſi ẽt in tantum aut eiuſmodi: vt ſpectaculũ, Cimonem non Themiſtoclem,ꝙ humiliore fortuna hactenus eſſet,decere aiebat. ille vero, cui qualiſcũꝗ ſit dignitas perinde eſt,nullus eſt horũ. De liberalitate vero ſimiliter ſe habet. nã liberalis aliqs eſt,quando libet.

De indignatione, uerecundia, amicitia, grauitate, ueracitate, urbanitate. Cap. IX.

ET fere ẽt ſic cætera circa mores, vel laudabilia vel vituperabilia. nã alia exceſſus, alia defectus,alia vero mediocritates ſunt paſſiuæ, quẽadmodum inuidus & alienis malis gaudẽs. iuxta hos.n.habitus dicitur, inuidus quidem angi,dignorũ ſucceſſu: hic vero in eadem paſſione nomine carere,ſed ei affectioni obnoxius, notus eſt, gaudẽdo indignorũ vel caſibus vel ſucceſſibus,itẽ & dignorum lętando. Medius vero inter hos eſt indignabundus, & quod veteres νέμεσιν vocant, à dolendo,ob indignorum ſucceſſum. quapropter et Nemeſin Deã eſſe arbitrant̃. Verecũdia mediocritas eſt inter impudentiã & ſtuporem. Nam qui nullã de ſe exiſtimationẽ moratur, impudens.qui oẽs, ſtupidus. qui vero apparentes quaſdã modeſte,verecundus. Amicitia vero medium inter inimicitiã & adulationem. Nã qui oĩbus pro cupiditate ſua iucunde congreditur, adulator eſt. qui vero voluptatem oẽm vitat,odioſus.verũ qui nec ſectatur,nec refugit oẽm voluptatẽ, ſed quod optimum videt̃ in congreſſu obſeruat, amicus eſt. Grauitas vero mediocritas eſt inter cõtumaciam,& placendi ſtudium. Nã qui nihil in cõuictu alteri largit̃ ſed contẽnit, contumax: qui vero oĩa omnibusꝙ ſe ſubijcit,placẽdi ſtudioſus eſt. qui vero alia quidem largitur, alia nõ,grauis appellatur. Verus aũt & ſimplex, quẽ rigidum vocant, inter diſſimulatorẽ & iactabundum medius eſt. Nã qui ſua deteriora mentitur ꝙ ſunt,idꝙ non ignorãs,diſſimulator.qui vero maiora prędicat,iactabũdus eſt. verum qui vt habeat exponit,verus, & iuxta Homerũ ſapiẽs appellatur. & in vniuerſum; hic quidẽ veri,ille falſi amator eſt. Porro vrbanitas mediocritas eſt: & vrbanus inter ruſticum & ſcurrã medius. Quemadmodũ.n. circa alimentum, vorax & tẽrius differunt,ꝙ *σικχὸς. ille nihil aut pauca aut ægre admittat, hic vero facile oĩa, ſic ruſticus habet ad importunũ aut ſcurrã.nam ille ridiculũ nihil aut ægre admittit,hic vero oĩa et prompte & ſuauiter. Verum neutrũ ita decet,ſed quædam admittẽda ioca;quædã nõ,idꝙ iuxta rationẽ:quod facit vrbanus. Demonſtratio aũt eadem.quandoquidẽ & eiuſmodi eſt vrbanitas,et nõn quem transferẽtes dicimus, ęquiſſimus habitus, & mediocritas laudabilis: extrema vero vituperabilia ſunt. Duplex autem vrbanitas eſt: alia enim quæ ridiculis gaudet, iociſꝙ etiam in ipſum ſcommate iactis: alia quæ iocos luſuſꝙ perexhibere alijs põt. Diuerſæ quidem à ſeinuicem, ſed mediocritates ambæ. nã qui & exhibere iocũ alijs põt, quo afficiatur ſyncere iudicãs,et qui in ſe dictũ ferre ridiculũ,inter importunum & frigidũ medius eſt. Quæ determinatio melior eſt,ꝙ ſi illuſo, qũocunꝙ affecto, moleſtũ eſſe quod dicitur aſſeratur: quippe quòd magis placere,ea moderationę prædito cõueniat,hic enim recte iudicat. Cęterum omnes hæ mediocritates etſi laudabiles ſunt,non tamen virtutes dici debent,neꝙ earum contraria,vitia: quippe quòd hæc omnia ex affectionum diuiſione, carere electione conſtat. vnaquæꝙ enim harum affectio quædam eſt, & quia naturalis eſt, ad naturales etiã virtutes refertur. naturales enim quodammodo virtutes hæ ſunt, vt ex ſequentibus patebit, cum prudentia. vnde & inuidia, iniuſtitiæ (nam ad alium ſpectant actiones ab ipſa profectæ) & indignatio iuſtitiæ, verecundia modeſtiæ adcenſentur. quocirca &

eo in genere modeſtiam definiunt. verus autem & vanus eiuſmodi vt ille ſapiens, hic ſtultus ſit. verum medium magis extremis cõtrarium eſt, quàm ipſa ſibi, eo ꝙ illud cum neutro iungat̃, & fit, hæc vero frequenter. ſuntq́ nonnunquã timido audaces, ac partim prodigi, partim illiberales, & ,p̃rſus vitioſe inæquales. Nam cũ recte inæquales ſunt, medij exiſtunt. medio nanq́ extrema aliquo modo inſunt. verum cõtrarietates nõ videntur extremis ſimiliter iuxta mediũ ambę ineſſe. interdum enim iuxta defectũ, aliquando iuxta exceſſum inſunt: quorum cauſa ſunt duo illa ſupra cõmemorata. paucitas erga iucũda inſenſatorum, & quod cõtrarium magis eſſe videtur, in quo magis peccatur. tertiũ vero, quòd rarius, minus contrariũ videtur: vt audacia ad fortitudinẽ, & prodigalitas ad liberalitatem. De reliquis igitur virtutibus laudabilibus fere dictum eſt: itaque de iuſtitia deinceps dicendum erit.

Pro Quarto, Quinto, & Sexto ſequentibus libris lege Quintum, Sextum, ac Septimum Nicomachiorum. huc enim ex eo loco tranſlati fuere, nullo penitus mutato uerbo: ut in Græcis exemplaribus uidere licet.

ARISTOTELIS
MORALIVM EVDEMIORVM LIBER SEPTIMVS.

SVMMA LIBRI.

De amicitia, ac eius ſpeciebus. De amicis: ac multis, quæ circa hæc ſunt conſyderanda. De beneuolentia, concordia, ac probitate.

De amicitia, ubi dubitatur, an ſit in ſimilibus uel in contrarijs. Cap. I.

DE amicitia, q̃d ſit, & quale ſit, quis item amicus: ac vtrũ ſimpliciter tãtum dicat̃ amicitia, an multifariam, & ſi multifariam, quot nã modis: inſuper quo pacto ſit amico vtẽdum, quid ue iuſtũ amicum, nihilo minus excutiẽda nobis ſunt, ꝗ̃ ea quæ de moribus circa honeſta eligibiliaq́ tradunt̃. Nam inter ciuilia officia vel potiſſimũ eſt, amicitias inter ſe hominũ mutuas cõciliare. Eamq́ ob cauſam virtutẽ vtilẽ exiſtere dicimus, quòd amici eſſe nequeunt, qui mutuis inter ſe iniurijs conflictantur. Præterea iuſtũ iniuſtumq́ maxime circa amicos verſari omnes confitemur. Et ſanè videtur vir bonus & amicus eſſe, ac amicitia moralis quidam habitus: vt ſi iniuriam quis cauere inſtituat, hoĩes inuicem reddat amicos, eo ꝙ veri amici nunquã mutuo, quemadmodũ & iuſti, inferãt iniuriã. quocirca aut idẽ prorſus, aut cognata inter ſeſe amicitia iuſtitiaq́ exiſtũt. Prçterea inter bona preſtantiſſima reputamus paratũ eſſe amicũ: & malum grauiſſimũ ſolitudinẽ, amicorũq́ carentiã interpretamur: quòd omnis vita, ſpõtãneaq́ hominum conuerſatio his cõſtet, quæ cum familiaribus aut cognatis, aut alijs nobiſcum degentibus vel liberis vel parẽtibus vel vxore trãſigitur. Et propria quidẽ iuſta, quæ ad amicos ſpectant, ſolũ ad nos pertinent. verum quæ lege cõſtituta, non equidẽ nos, ſed alios reſpiciũt. Verũ multa ambigi circa amicitiam ſolent. Primũ quidem ꝙ foris aſſumitur, vt plerũq́ dicitur. Videtur.n. nõnullis ſimile ſimili amicũ eſſe: vnde natum eſt quod ferẽt, Deus ſimilẽ ſemper adducit ad ſimilẽ. etenim graculus ad graculũ, & fur furẽ cognoſcit, & lupus lupũ. Sed & phyſiologi vniuerſam naturã rerum deſcribentes, principium hoc conſtituunt, ſimilia ad ſimilia cõtendere. Quocirca & Empedocles canem femellã fictili incumbere aiebat, ob ſimilitudinẽ, quam cum eo plurimã haberet. Atq́ hi quidem ad hũc modum amicũ definiunt. Alij vero contrarium cõtrario amicũ aſſerunt. amabilia.n. deſiderabiliaq́ oĩbus amica ſunt: & ſiccũ humida, non ſicca appetit. vnde & terra pluuiã optare dicitur, & rerũ omnium mutationem gratã eſſe: ea vero in contrariũ fit. Et ſimile ſimili inimicũ, & figulus (quod dicitur) odit figulũ. Inſuper & animantia quibus ex eodem victus ſuppetit, hoſtilia inuicẽ ſunt. Opiniones igitur hæ tantum diſtant ab ijs, que ſimile amicũ, & contrarium inimicũ cẽſent. Minus certe ſemꝑ ei quod plus eſt, hoſtile exiſtit. inimicitiaq́ dies exordit̃. Præterea & loca inter ſe diſſita, contrariorũ ſunt: amicitia.n. contrahere videt̃. Alij vero contraria amica putant, & Heraclitus increpat poetã dicentẽ, ꝙ lis inter Deos & homines pereat. Neq́.n. harmoniam cõſiſtere inquit, citra acutũ & grauẽ ſonũ: neq́ aĩalia abſq́ mare & fœmina duobus cõtrarijs. quæ duç opiniones de amicitia ſunt in vniuerſum plurimũ diſcrepãtes. Verũ aliæ magis cognatæ ſunt, & proprię apparẽtium. alijs.n. inter prauos amicitiã conſtare nõ poſſe, ſed inter bonos tantum. alijs contra, abſurdum videt̃, ſi mater liberos nõ amare aſſerat̃, cũ & inter bruta amicitia intercedat tanta, vt etiam pro ſobole ſua mori non recuſent. Alij tãtum vtile amicum arbitrantur. argumento

ſllis eſt,ꝙ omnes id proſequuntur, inutilia vero abijciũt. Vnde Socrates ſenex ille ſaliuam projiciens,& capillos vngueſq; præſcindẽs, particulas ſe inutiles oẽs abijcere dicebat, & poſtremo etiam corpus ipſum cũ mortuũ fuerit, & quòd nullis porrò vſibus accõmodari queat. verũ vbi vſui eſt, velut in Aegypto, reſeruãt. quæ oĩa contraria inter ſe maxime videntur. nã inutile ſimili, & contrarietas ſimilitudini, ac contrariũ inutiliſſimũ contrario ſuo maxime repugnat. q̃ppe ꝙ contrarij ſit contrarium corruptiuum. Inſup̃ videtur alijs quidem facile amicos cõparare, alijs vero rariſſimum hunc cognoſcere, q̃m citra ſucceſſum nõ contingit. Cũ felicibus amicitiam omnes captant. verũ alij, ne in iiſdem quidẽ infortunijs perſiſtentibus, credendũ iudicant. quippe qui fallacia quadã, fictaq; cum calamitoſis conuerſatione, bonorũ amicitię ſeſe inſinuẽt. Sed adducendus ẽt poſtremus, qui & opiniones de his rectiſſime exponit, & dubitationes contrarietateſq; ſoluit. quod fit, dũ appoſite explicantur, quæ videnẽ contraria. eiuſmodi enim ratio maxime apparentibus conſonat. Contingit aũt oppoſitiones manere, quando quod dictum eſt, verum ſumptum fuerit: interdum vero ſecus.

Quale ſit id, quod ametur, iucundum, an bonum. Cap. II.

DVbitationem aũt habet, vtrum iucundum, an bonũ id ſit, qđ ametur. Nam ſi id maxime concupiſcimus, erit eiuſmodi potiſſimum amor. Neque.n. amator dicitur, qui nõ amet ſemp̃. Et cupiditas ſemper ad iucunda fertur. nã & iucũdum, quod volumus bonum amamus; verũ aliud eſt iucundum ac bonum: de quibus & alijs cognatis determinare conabimur, his principijs cõſtitutis. Quæ cupiditate aut voluntate appetuntur, aut bona ſunt, aut apparentia bona. Quapropter & iucundum concupiſcibile eſt, quia apparẽs bonum; quippe ꝙ alijs bonũ iudicetur, alijs appareat tantũ, etiam ſi non iudicetur. neq;.n. in eadẽ animæ parte ſunt, phãtaſia. Patet igitur amicum & bonũ & iucundum eſſe: quo determinato, altera iã ſuppoſitio præmittenda. Bonorũ.n. alia ſimpliciter bona ſunt, alia alicui nõ ſimpliciter, atq; eadẽ ſimpliciter & bona, ſimpliciterq; iucũda. Nã quæ ſano corpori conducunt, ſimpliciter corpori bona: quæ vero laborãti tantũm, non ſimpliciter appellamus, velut ſunt medicamenta, & ſectiones. Similiter & iucũda ſimpliciter vocamus, quę integrũ ſanumq; corpus oblectãt: vt in clara luce, nõ in tenebris cernere: verũ laborãti ex oculis contrarium. & vinum iucundius eſſe iudicaẽ, non linguæ ex vinolentia corruptæ, quæ ne infuſum quidẽ acetum diſcernat, ſed ſenſui ſyncero. Similiter & in ijs quę animam ſpectãt, non quæ pueris aut beſtijs, ſed cordatis probantur. vtrorũq; igitur memores, hæc eligimus. Et quẽadmodum pueri ac beſtię habent ad cordatũ, ſic prauus ſtolidusq; ad moderatũ & ſapientẽ. ijs vero iucũda ſunt, quę iuxta habitus icidũt, quæ ſunt bona et honeſta.

De tribus amicitiæ ſpeciebus: & quæ ipſarum proprie ſit amicitia. Cap. III.

QVia vero bona multifariam dicuntur, aliud.n. quia tale ſit, aliud quia vtile ac frugiferum: ſic & iucũdum, aliud ſimpliciter ac bonũ ſimpliciter, aliud vero quod alicui videaẽ bonum, quẽadmodum in inanimatis: contingit ob ſingula hæc aliq̃d nos eligere & amare: vt & hoĩem. alium.n. ꝙ virtute præditus, alium quia bonus & frugiferus, alium quia iucundus ob voluptatem; Amicus aũt fit, q̃n amatus redamat: neque id ignoratur ab ipſis. Quocirca neceſſum tres amicitiæ ſpecies eſſe: neq; iuxta vnũ aliquid oẽs, neq; vt vnius generis ſpecies, neq; oĩno æquiuoce dicãtur. ad vnam.n. quandam primãq; referuntur: quemadmodũ medicinale. etenim animã medicinalẽ, & corpus, atq; inſtrumentũ & opus dicimus: ſed proprie primũ, per quod ratio eius nobis ineſt. velut inſtrumentũ medicinale, quo medicus vtitur, nec tñ inſtrumẽti ratio medici rõni ineſt. quocirca in oĩbus primum illud quæritur. Et quia primũ vniuerſale eſt, vniuerſaliter et capitur quod fallit. itaq; & de amicitia non poſſunt oĩa apparentia reddere. Ratione.n. vna minus cõgruente non arbitranẽ cæteras amicitias eſſe. aliæ vero ſunt quidẽ, ſed nõ ſimiliter: alię vero, cũ prima non cõuenit, vt vniuerſalis, ſiquidẽ prima fuerit, neq; alias eſſe amicitias inquiunt. Verũ vt modo dictũ eſt, multæ amicitiæ ſpecies ſunt: q̃m tripliciter dici amicitiã determinauimus, cũ alia ob virtutẽ, alia ob vtilitatẽ, alia ob iucũditatẽ oriri dicaẽ. Et ſanè quæ cõmodorum gratia nata eſt, plerũq; eſt amicitia qui ſe inuicẽ, q̃a vtiles diligere ſolẽt.

γλαῦκ' ἐπίκουρος ἀνὴρ τὸν σὸν φιλὸν ἴσκει μάχηται.

Et nondum Athenienſes cognouerunt Megarenſes. Quæ vero ob voluptatem cõtrahitur, iuuenum eſt. mutatis enim pro ætate moribus, etiã iucundum mutãt. Quæ vero à virtute ꝑficiſcitur, optimorũ. vnde manifeſtum eſt primã amicitiam, bonorum eſſe mutuũ erga ſe inuicẽ amorem, mutuãq; electionem. Amicum enim eſt amatum amãti, amicuſq;

item redamans amato. Ea igitur ſola inter homines eſt,quippe qui ſoli electionem ſentiũt. cæteræ autem etiam feris inter ſe ſunt, vbi ẽt aliqua mediocris elucet vtilitas. Atq; ita ẽt cicura homini,& alia alijs amica ſunt:quemadmodum regulus auis crocodilo,Herodoto teſte:et quemadmodũ vates de conſeſſibus trãſitionibusq; loquuntur. Et mali malos, cũ ob vtilitatem,tum ob iucunditatem amant: neq; tamen amicos fatẽtur, cùm primæ ſint expertes:quippe ꝙ prauus iniuriam praue inferat, quod amicitiæ legibus repugnat. Alij itidem amant citra amicitiam primam, quos tamen reliquas colere nihil vetat. ob voluptatem.n: incontinentes ſeipſos ſuſpectos habent, nec ab iniuria mutua abſtinent. Quocirca nec ob voluptatem ſe mutuo amantes, dici amici debent: quando accurate diſquirentibus plane primam non eſſe conſtet. illa enim firma eſt amicitia, hæc vero prout hactenus diximus, non illa quidem,ſed ab illa profecta. Quapropter vt illo tãtum pacto amicus eſſe aſſeratur cogere,eſt apparentia abſurdaq; dicere. nam iuxta rationem cõmunem quandã affirmare omnes amicitias licet. Supereſt igitur, vt prima tantum amicitia vocetur: interdum vero etiam omnes:neq; vt æquiuoce,neq; ad ſeipſas quomodocũq; habẽtes, neq; iuxta vnam ſpeciem,ſed potius ad vnum aliquod relatas.

De amicorum diuerſitate: & qui proprie ſint dicendi amici. Cap. IIII.

ET quia ſimpliciter bonum iucundumq; idem & ſimul eſt,niſi quid obſtet: & primus verus,& ſimpliciter amicus(nã talis propter ſeipſum eligibilis, idq; neceſſario. quemadmodum enim propter ſe bona quiſpiã appetit,ſic & ipſum talẽ eligi oportet)verus autem amicus etiam iucũdus eſt ſimpliciter: videtur igitur quomodocunq; amicus iucũdus eſſe. Verum magis de his determinandum, vtrũ quod ipſi,an quod ſimpliciter bonũ amicum ſit,& vtrum actu amare cum voluptate, vnde & amabile iucũdum, an non. hæc enim ad idem reducenda ſunt. & quod non ipſi bonum fuerit,nõ etiam ad ipſum pertinet. Atq; hoc ipſum eſt quod quærit, ſic eſſe bona, quę ſimpliciter bona ſunt. eligibile enim eſt ſimpliciter bonum: ipſi vero, quod ipſi bonum: quę conuenire oportet. Et virtus vna talẽ efficit. & ciuilis facultas ẽt,quibus hęc nõ inſunt, ingignit, modo iam ante accõmodatus & homo exiſtat. naturaliter enim ei bona ſunt,quę ſimpliciter bona. Similiter et vir pro fœmina, & ſtupidus pro prædito indole. ob dulce vero,neceſſe eſt quę pulchra ſunt,ſint & dulcia. vbi vero diſſonant hæc,iã nõ prorſus bonũ. nam intẽperãtia interuenire poteſt. Cũ.n. honeſtum iucundũq; diſconueniunt,in affectiõnibus intẽperantia eſt. Quia cum prima amicitia eſt ſm virtutẽ,erũt & ipſi ſimpliciter boni:non q̃ vtiles,ſed alio quopiã modo: quandoquidem bifariã,huic & ſimpliciter bonum capitur. & ſimiliter queadmodum in cõducibili & habitibus,vbi aliud eſt ſimpliciter conducibile,et honeſtũ,velut ſe exercitatio ad medicationẽ habet: Itaq; & habitus hominis virtus. Sit igiť homo ex rebus natura præſtantibus. nã virtus natura præſtãtis ſimpliciter, alterius vero alicuius nequaquã,ſed huic bonũ dicitur. Eadẽ quoq; ratio dulcis eſt. Hinc igitur veſtigandũ, vtrum abſq; volũtate ſit amicitia,quid'ue differat, & in vtro amare conſiſtat: & vtrũ bonus eſſe ẽt non iucũdus queat, ſed non propter idipſum tñ. Amor igiť cùm dicatur bifariã,vtrũ qui actu eſt, eo ꝙ bonum iudicat,nõ abſq; voluptate eſſe apparet. patet aũt,queadmodũ in ſcientia rerũ cognatę contemplationes diſciplinæq; ſpecie ſua facile intelliguntur, ita ẽt familiarium recognitiones expeditæ fiunt. cuius rei ratio eadẽ in vtriſq; eſt. Natura igitur ſimpliciter bonũ,& ſimpliciter iucundũ: & quibus bonum, ijſdem ẽt iucundũ eſt. Quapropter ſimilia ſimilibus mox gaudẽt,& homini homo iucũdiſſimus. Et q̃ impfecta ea conditione ſunt, ẽt abſoluta eiuſmodi erunt. Eſt aũt vir bonus perfectus. ſiquidem ergo amare actu mutuæ familiaritatis & notitiæ,electio cũ voluptate eſt,ſcilicet & amicitia prorſus ſimpliciter bonorũ & iucundorum,q̃ bona iucundaq; ſunt, mutua electio. Atq; ea amicitia habitus,ex quo eiuſmodi electio pficiſcitur. nã opus eius actus eſt, q non extra, ſed in ipſo amãte conſiſtit, cũ potentia extra,vel in alio inſit, vel diuerſum ſaltem exiſtat. Quocirca in amãte, nõ in amato gaudiũ eſt. Amari.n.amabilis rei,illud vero ẽt amicitiæ actus eſt,& aĩati tantum,cũ prius ẽt inanimatis cõpetat,qñ & ea quoq; diligũtur. Et q̃ amare actu eſt gaudere amato,quatenus amatum,& amicus ẽt eſt,qui amatur viciſſim, erit amicus amico, nõ quà muſicus vel medicus. Voluptas igitur ab ipſo pcepta, quà amicus, proprie amica voluptas appellať. ipſum.n. diligit nõ ob aliud quidpiam. quã ob rẽ niſi eo quatenus bonus eſt delectať,non fuerit amicitia prima. neq; rẽ vllã interuenientẽ obſtare decet, vt bonũ ipſum nõ delectet. itaq; ẽt ſi graueolẽtia fuerit, aliqua obliterare,& mẽtis induſtriã amplecti verus amicus ſolet. Hanc igitur primã amicitiã eſſe oẽs cõfitentur: aliæ vero propter hanc, & aliquo modo videntur,

& in controuerſiam veniunt. Conſtantiam enim quãdam habere amicitia videtur, ac ſola ea conſtans eſt. nã pronunciatũ à grauibus eſt,conſtans id eſſe,quod nõ cito fiat, neq; facile diſſoluatur.cætera iudicio ſyncero vocãt. Porrò nec citra fidem cõſiſtit amicitia firma: ea vero experimẽtum requirit,vt inqt Theognis.Neq; enim viri mulieris'ue mentem cognoueris ante periculum, velut de vi mentis ſumptum.Eodẽ pacto & tempus reqrit amicus.quia etiam amici ante contractam amicitiam cupiunt:qui habitus,velut iam conſummata amicitia,latet.nam quia ad mutuã amicitiam propendent,& ſibi inuicem omnia officia præſtant, putantur non velle amici, ſed re ipſa amici eſſe. Verũ quẽadmodũ in cæteris, ita hic quoq; vſu venit. quemadmodũ enim ſani non ſunt ſtatim qui id velint, ita nec amici qui eſſe volunt.argumento eſt,quòd facile tales nondum aſſumpto experimẽto, ita nec calumnia circumueniantur. ꝙ experimẽtum quibus in rebus habent, in his facile ſe calumniæ non præbẽt.in quibus autem non habẽt, perſuadeantur, ſi coniecturas calũniator adhibeat.Simul vero patet,nec inter prauos amicitiã conſtare poſſe:quippe qui iniqui ſunt,et nemini ſeſe cõmittunt,ex ſeipſis alios metientes.Vnde & boni facilius decipiuntur, niſi ea periclitatione diffidant.Etenim praui natura bona amico præferunt, neq; quiſquam amicum magis q̃ res amat. nam tales amici non ſunt:repugnãt enim legi amicitiæ,amicorum cõmunia omnia aſſerenti. quandoquidẽ amicus rebus ipſis p̃ferendus eſt, non amicis res. Vnde prima amicitia inter paucos incidit:eo ꝙ difficile ſit multorum capere experimentum:quandoquidẽ non omnibus, quẽadmodũ oportebat,poſſis cõuiuere. Neq; ex ęquo de veſte & amico deliberare conuenit. equidem qd' inter duo melius extiterit,eliget mentis ſaltem compos,& quo eſt vſus olim vt deteriore, non præferet ei quod iudicet melius. In amicitia autẽ non facile pro vetere amico, incognitũ aſſumet. neq;.n.abſq; experimento eſt, neque vnius diei amicus. quapropter in prouerbiũ abijt,ſalis modius.Simul autem non eo tãtum,ꝙ ſimpliciter bonus quiſpiam ſit,ad amicitiam ſufficit,ſed vt etiã tibi ſit amicus.Bonus enim quiſq; dicitur ſimpliciter,eo ꝙ bonus eſt:amicus aũt,qui alteri bonus.ſimpliciter autem bonus amicusq;,in quo vtraq; iſta concurrũt.Itaq; quod ſimpliciter bonum alteri,hoc quanquam non ſimpliciter bono: alteri vero bonus, eo ꝙ vtilis. amare autẽ vnà multos, & ipſum hunc amorem auertere,impoſſibile erga plures operari. In his aũt conſtat rectè dici; amicitiã conſtãtium bonorum eſſe,quemadmodum felicitas ſufficientium. etenim natura, non facultates,firmitatem habet.Verum multo rectius virtutẽ naturæ eſſe affirmatur, & tempus amantem indicare, infortuniaq; magis q̃ ſucceſſus.In illis enim vere declaratur quod dicitur, communia amicorum omnia: quippe qui ſoli bonis maliſq; natura,circa infortunia & ſucceſſus in q̃bus conſiſtunt,hominẽ præferunt, vel vt illa ſint,alia vero non ſint.Succeſſus autem arguit nõ veros amicos,& ad vtilitatem tantum comparatos. Tẽpus vero vtroſq;. neq; enim vtilis ſtatim amicus eſt,verum ſuauis & iucũdus. Sed nec qui ſtatim, ſuauis ſimpliciter eſt: quando perinde vt vino ciboq; partim ſuauitas, partim vero celeritas percipitur, verum mediocri tempore ſuauitatem voluptatemq; amittit,ſic etiam hominibus vſu venit. nam quod ſimpliciter iucundum eſt, ſine temporeq; determinari debet. Fateatur autem & vulgus, dulce vocans, non ſolum quod compererũt; ſed veluti cùm bibunt,cumq; adhuc in manibus poculum eſt.Non enim id inde dulce eſt, quia cõpererit aliquis, ſed quia non frequenter bibit,ac quia primum decipitur.Prima igitur amicitia,à qua cæteræ nomen trahunt, ſecundum virtutem eſt, iuxtaq; eius delectationem,velut dictum eſt prius.Reliquæ etenim inter pueros,brutaq;,& prauos contingunt. Vnde prouerbio dicitur, æqualis æqualẽ delectat, & malus malo iucunde conuiuit. nam & praui nonnunquam ſe mutuo oblectant, nõ quatenus praui, nec quatenus neutri, ſed quatenus vel ambo(exempli gratia)ſtreperi: vel hic quidẽ ſtreperus, ille vero parcus:quatenuſq; bonum aliquod omnes habent, eatenus cõgruunt ſibi. Præterea vtiles ſibi ẽt hos eſſe contingit,non quidẽ ſimpliciter, ſed inſtitutis. Sic etiam bono viro amicũ malum eſſe contingit, nempe ad inſtitutum aliquod vtilẽ: vt malus boni viri inſtituto, quale bonus habet, inſeruiat. bonus intẽperanti quidẽ ad illud quod habet inſtitutũ, malo autem ad id quod iuxta naturã exiſtit.Valentiq; bona ſimplicia quidem ſimpliciter, illi vero ex ſuppoſitione,nẽpe quatenus aut paupertati aut morbis cõfert,idq; bonorũ ſimpliciũ cauſa:quẽadmodũ & pharmacũ bibit. non.n. bibere vult ipſum,ſed huius mali pellẽdi gratia vult. Preterea amici hi eſſe poſſunt inuicẽ, qualiter & ij ſunt,qui boni nõ ſunt.Iucundus.n.eſſe poteſt,non quatenus malus, ſed quatenus aliqd cõe habet: vt ſi ſit muſicus.inſuper quatenus vnũ quiddã eſt oĩbus, quod ferre poſſis. ideo quidẽ ad colloquiũ apti boni habeantur, aut

quatenus deniq; vnicuiq; congruant: aliquid enim boni omnes habent. Tres igitur hæ ſpecies amicitię ſunt, & ĩ his omnibus iuxta ęqualitatem quodammodo amicitia appellatur. Nam & amici ſecundum virtutem in æqualitate quadam virtutis ſibi inuicem amici ſunt.

De amicitia ſecundum exceſſum. Cap. V.

ALia porrò in his differentia ſecundum exceſſum: velut eſt Dei erga hominem virtus (id enim aliud amicitię genus eſt) & in vniuerſum velut principis erga ſubditum. quemadmodũ et iuſtũ aliud eſt. proportione enim æquale, numero vero minime. quo in genere ſunt pater erga filium, & beneficus erga beneficia paſſum. In ijs vero ipſis diſcrimina quædam elucent, quando alia eſt patris erga filium ratio, & viri erga vxorem: hæc quidem vt principis erga ſubditum, illa vero vt benefici erga beneficia paſſum. In ijs aut prorſus non, aut certe non ſimiliter redamare contingit. Ridiculum enim fuerit, ſi quis Deo exprobret, ſi non pro eo ac ab hominibus amatur, viciſſim ipſe diligat: aut principi, quod nõ æqualem amorem ſubditis præſtet. Imperanti enim vt ametur, non vt amet, aut certe alio pacto cõuenit. Verum oblectatione nihil eſt diſcriminis, ſiue vt in opulente erga facultates domeſticas, & ſobolem ſuam, vel vt egens erga id quo potitur. Quocirca ſimiliter ſe habet in amicis qui ob vtilitatem, & qui ob delectationem conciliantur. Nam hi quidem iuxta æqualitatem, illi vero iuxta exceſſum amici ſunt. proin quemadmodum illi expoſtulant, ſi non ex æquo vtiles ſint, ac beneficijs reſpõdeant: ſic hi etiam ob delectationem. quod in amatorijs vſu venit, vbi perſæpe ex eiuſmodi cauſis rixæ ſuboriuntur, ignorante ſcilicet eo qui amat, rationẽ eſſe diuerſam in ijs quæ animi promptitudinẽ ſpectant. quocirca contentionis cauſam amatus ſe meminiſſe arbitratur. hæc (inquit) non diceret amans, ex eo ſcilicet, quòd rationem eãdem eſſe exiſtimat. Cùm igitur tres amicitię ſpecies ſint, ſecundũ virtutem, ſecundum vtilitatem, & ſecundum voluptatem, rurſum hæ in duo diſtinguuntur. aliæ enim iuxta æqualitatem, aliæ iuxta exceſſum ſunt: amicitiæ quidem vtræq;: amici vero iuxta æqualitatem tantum. Abſurdũ enim ſit, amicum vocare virum puero, eo ꝙ amet & ametur. Nam etſi excellẽtem virum amare alicubi cõuenit: ſi tamen redamet ipſe, vt dedecus improperatur, vt qui amet indignum. nam dignitate quadam æqualitatæq; ponderatur amicitia. Quędam igitur ex ætatis defectu, quędam vero ex virtutis, generis, aut alio quopiã, indigna æquali amore ſunt. Semper autem ab excellente, ſiue vtilitatem, ſiue iocunditatem, ſiue virtutem ſpectes, aut nullus, aut minor amor requiri debet. Verum in mediocribus exceſſibus merito controuerſiæ oriuntur. paruum enim nõnunquam minime debet robore æſtimari, veluti non ligni, ſed aurei vaſis pondus præualet. Atqui paruum illud homines perperam iudicant, quibus domeſticum bonum, magnum videtur, quia propinquum: alienum vero exiguum, quia remotũ. cumq; exceſſus interuenit, nec tamen quidem inquirunt, quo modo, ac an ſimiliter redamari oporteat, perĩde ſiquis amorem à Deo repoſcat. Manifeſtum eſt igitur, amicos in æqualitate quadam conſiſtere: redamare autem licere, vt amici non ſint. Neq; vero obſcurum eſt, quia homines amicitiam iuxta exceſſum, ei quæ ad æqualitatem comparata eſt, anteponant: eo ſcilicet, quia & excellentia & amore potiuntur. quocirca nonnullis aſſentator amico gratior eſt. qppe qui vtrũq; cui adulatur, videtur adſtruere. ac ſunt ferè ambitioſi tales. nam in admiratione eſſe, excellentiæ cuiuſdam ſpeciem habet. Natura autem alij amatorij, alij vero ambitioſi naſcuntur. Amatorius quidem, qui magis oblectatur amando, quàm dum amatur. Ambitioſus autem magis amari & in admiratione eſſe cupit, excellentiæ amicus: alter vero voluptatis, quam percipit amando. nam in actu neceſſario amans eſt. redamari autem per accidens contingit, & latere poteſt: amans autem non poteſt. Et eſt amicitię hoc peculiare, vt amare potius, quàm amari cupiant. amari vero iuxta id quod amabile fuerit, contingit. argumẽto eſt, quòd amicus, ſi nõ contingat vtrunq;, cognoſcere vult magis quàm cognoſci. velut in exceſſibus ſummis faciũt fœminæ. vt Andromache Antiphontis, quæ cognoſci velle videtur ipſius gratia, vtq; bono aliquo afficiatur, non afficiat: cognoſcere vero, afficiendi amandiq; gratia. Quocirca in amorem etiam erga mortuos perſiſtentes laudamus, quippe qui cognoſcant, non cognoſcãtur. Plures igitur modos amicitiæ eſſe, & quot, tres nempe: item quòd amari & amici differant, qui iuxta ęqualitatem et qui iuxta exceſſum amici ſunt inuicem, dictum eſt.

Quo pacto ſimilium, quó ue contrariorum dicatur eſſe amicitia. Cap. VI.

QVia vero amicus etiam vniuerſaliter dicitur, velut principio, adductis ex tarijs quibuſdam opinionibus, oſtẽdimus (nam alij ſimile, alij contrarium amicum pronunciant) dicẽdum etiam de his eſt,

quo

quo pacto habeant erga expoſitas hactenus amicitias. Simile autem tam ad iucundum q̃ bonum refertur. Bonum enim ſimplex eſt, malum vero multiplex. & bonus ſimilis ſibi ſemper, neq; mores mutat: prauus autem & ſtultus ſibi diſpar eſt mane et veſperi. Quocirca niſi inter ſe paciſcantur mali, amici ſibi inuicem non erunt, ſed diſſiliunt: quæ amicitia minime firma eſt. Quare eatenus ſimile amicũ eſt, dum ſimile bonum ſit. Interdum autẽ iuxta voluptatem conſiſtit: ſimilibus enim eadem iucunda ſunt, & natura quodq; cuiq; iucũdum eſt. Vnde & voces, & habitudines, et conuerſationes cognatis inter ſe ſuauiſſimæ ſolent eſſe, cum hominibus, tum cæteris animantibus. atq; hac poſſunt etiam praui ſe inuicem diligere, & malus malo iucunde conuiuit. Contrarium autem contrario amicũ, quẽadmodum vtile. nam quod ſibi ſimile, id inutile eſt. quapropter dominus ſeruo, & ſeruus domino indiget, & vir fœminaq; inter ſeſe mutuo. ac iucundum & deſiderabile contrarium, vt vtile, non quà in fine, ſed quà vt ad finem. Nam vbi conſequutus eſt quod concupiebat in fine quidem iam eſt, ſed contrarium non concupiſcit: veluti calidum, ipſum frigidum. Porro & contrarij boniq; amicitia quædam eſt: ſe inuicẽ enim per media deſiderant, vt ſymbola, non vt ex ambobus vnum medium fiat. Per accidens autem contrarij deſiderium eſt, per ſe autem mediocritatis. neque enim ſe inuicem, ſed medium concupiſcent contraria. nimium enim algentes, ad mediũ reducuntur cùm calefiunt, & calẽtes cùm frigeſiunt. ſimiliter & in reliquis. Sin vero non ſemper flagrauit cupiditas, nõ in medio erit, ſed gaudebit natura iucundis citra cupiditatem in medio cõſtitutus. Alij vero omnibus, quæ naturalem habitudinem egrediuntur, quę ſpecies etiam inanimatis competit. Amare autem contingit, quando fuerit in animatis. quocirca nonnunquam diſſimilibus gaudent, velut auſteri facetis, irritabiles ad iram tardis, vt qui à ſe inuicem ad medium reducũtur. Per accidens igitur, velut oſtenſum eſt, contraria amica propter bonum ſunt. Quot igitur ſpecies amicitiæ ſint, et quę differentię, iuxta quas diſcernuntur amantes ac amati, idq; ſic vt amici abſque illo vocentur, dictum eſt hactenus.

An quiſquam ſibi ipſi amicus eſſe queat.
Cap. VII.

VErum an ſibi quiſquam ipſi eſſe amicus queat, veſtigationem vberiorem requirit. Nonnullis enim videtur, ſibi quiſque amicus eſſe maxime: qui eodem vtentes canone, amicitias erga alios etiam iudicant. verum ſecundum rationes, iuxtaq; ea quæ amicis cenſentur inexiſtere, partim repugnant, partim vero ſimilia eſſe videntur. Quodammodo enim iuxta analogiã hæc amicitia eſt, ſimpliciter vero nequaquam: eo quòd amari ac amare in diſiunctis duobus conſiſtat, iuxta quæ magis hic ſibi amicus eſt: velut in cõtinẽte & in incõtinente dictũ eſt, q̃ idẽ volens nolensq; agit, qñ partes aliquo ad ſe inuicem pacto habent. Ac rationem habent hæc omnia eandem, num qui ſibi amicus eſt, etiam inimicus ſit, aut iniuria num ſe quiſpiam afficiat. Quæ omnia in duobus diſiunctim conſiderãtur. aut enim anima duplex quidpiam eſt, aut hæc diſiuncta non conſiſtent: verum ab habitudine erga in ſeipſum pendent, velut etiam reliqui amandi modi determinati, iuxta quos rationes exquirere has ſolemus. videtur enim amicus eſſe, qui alicui vel vere bona, vel quæ arbitretur bona, alij euenire cupiat, nõ ſui, ſed alterius gratia. *

Alio vero modo, quo conuiuere optat ob ipſam conuerſationem tantum, non ob aliud quidpiam. veluti patres liberis quidem bona optant, ſed alijs conuiuunt tamen: quæ inter ſe inuicem omnia pugnant. ille enim ſi non quod ſibi, hic autem ſi nõ quod eſt. Alij vero conuiuendi deſiderium non ad amorem referunt. condolere quoq; dolenti, non ob aliud quidpiam nos dilectionem vocabimus. ſolẽt enim ſerui ita erga dominos condolere, quò ægrotantes plerunq; ſunt moroſiores, non ob ipſos quidem, et vero affectu, velut matres ſolent liberis, & aues nonnullæ vna cum enitentibus ſimiliter dolore affligi. amicus enim non ſolum amico condolere vel maxime ſtudet, ſed ſimili etiam conturbatione affici, veluti ſimul cum ſitiente ſitire: alioquin enim non fuerit coniunctiſſimus. Eadem quoq; in gaudendo ratio: amicitiæ enim eſt, non ob aliud quidpiam, ſed ipſum tantum gaudere. Pręterea eiuſmodi de amicitia dicuntur, vt æqualitas quædam ſit amor: nec vna tantum amicitia iungantur veri amici, ſed cuncta hęc ſimul conferantur in vnum. bona enim cupit alteri verus amicus. Quemadmodum & nemo ſibi ipſi ob aliud quidpiam benefacit, neq; ob gratiam: neq; indicat q̃d fecit, quatenus vnus eſt. nam qui amorem patefacit, nõ amare quidem, ſed velle amare videtur. Itaq; & ſimul eſſe, & conuiuere, congaudere, cõdolere, abſq; ſe mutuo ne viuere quidem poſſe, (vna enim anima ſunt) ſed commori, vnius illius vereq; amicitiæ eſt. ſic enim vnus ille habet, ac ſibi in hunc modum conuiuit. Omniaq; hæc in bo

no

nō conſpirant,in prauo autem diſſentiunt,velut in incontinente.vnde et aduerſus aliquādo ipſe ſibi exiſtit. Quatenus vero quiſque vnus eſt,indiuiſibilis ac per omnia deſiderabilis ſibi eſt:quales boni ſunt, & ſecundum virtutem amici.malus autem non vnus,ſed multi,& die eadē varius, & importunus ipſe ſibi. Quamobrem recte cuiuſꝗ erga ſeipſum amicitia, ad boni probatiꝗ amicitiam reducitur. quia enim ſibi ipſi & ſimilis eſt & commodus ac vnus inſuper, vtiꝗ etiam amicus ſibi eſt & deſiderabilis,qualis eſt ſecundū naturam.cōtra vero prauus.Porrò bonus ſibi nihil exprobrat,incontinentis inſtar: nec poſterior prioribus ſucceſet,velut mutabiles: neꝗ prior poſteriori, velut leues vaniꝗ ſolent. Præterea qui ſimpliciter bonus eſt,quęrit vt ipſe etiam ſibi amicus exiſtat, quemadmodum & dictū eſt ſupra,duo in ſeſe complecti,quæ ad amicitiam mutuam propendeant, quæ diſiungere ſit impoſſibile. Quocirca in homine amicitia erga ſeipſum conſtare poſſe videtur,non etiā in reliquis animantibus.neꝗ enim equus ſibi ipſi amicus eſt,neꝗ pueri, donec electionem per ætatem conſequātur.iam tum enim puer pro cupiditate è ſeipſo diſſentit.Cognatorum amicitiæ ſimilis videtur ea quæ cuiꝗ eſt erga ſeipſum,quandoquidem neutrum à ſe queas diſtinguere:& ſi maxime differāt, cognati tamen illi ſunt,ac vnus ille quoad vixerit.Quot igitur modis amare dicatur, quodꝗ omnes amicitiæ ad vnam primam reducantur,ex dictis patet.

De beneuolentia. Cap. VIII.

PRoprium vero huius cōſiderationis fuerit de concordia beneuolentiaꝗ diſquirere:quæ alijs eadem, alijs vero abſꝗ ſe mutuo non eſſe videntur. Eſt autem beneuolētia cū amicitia neque prorſus idem,nec plane diuerſum.nam amicitia tribus modis diſtīcta, neꝗ in ea quæ vtile, neꝗ ea quæ voluptatem ſpectat,conſiſtit.ſiue enim vtilitatem volunt, nō ob illum, ſed ob ſe hanc cupiunt. Videtur aūt beneuolentia quemadmodū & amicitia,non beneuolentis eſſe, ſed eius cui is bene vult.ſi in iucundo amicitiam conſtituas,beneuolentiam etiā inanimatis tribues. quapropter beneuolentia circa moralem amicitiam conſiſtit.verum beneuoli tantum eſt voluntas:amici vero,vt quod vult præſtet etiam. Ac amicitiæ omnis principium eſt beneuolētia, ac omnis quidem amicus beneuolus: non contra, omnis beneuolus amicus. incipienti enim ſimilis beneuolus eſt. vnde & amicitiæ principium,non amicitia appellatur.

De concordia. Cap. IX.

CAeterum et conſentire amici videntur, & conſentientes inter ſe concordeſꝗ amici eſſe. verum non circa omnia amica verſatur concordia, ſed circa res cōcordibus propoſitas, quæꝗ ad conuictum mutuum conducant. nec iuxta cogitationē cupiditatemꝗ tantum. concupiſcere enim cōtraria licet, veluti in incontinente hæc ipſa quoꝗ ſibi repugnant. Neꝗ oportet ſimul pro electionis, ſimul et cupiditatis inſtinctu conſtare concordiam:quippe quę bonorum eſt tantum. praui autem eadem eligentes & appetentes ipſi ſibi incommodant. Videtur autem cōcordia, quemadmodum & amicitia, non dici ſimpliciter.verum alia prima quædam, & natura recta, qua mali concordes eſſe nequeunt: alia qua etiam praui inter ſeſe conſpirant,quando pro electione ſua cupiditatéque res ſuccedunt: quodꝗ concupiſcunt & eligunt, eiuſmodi ſit oportet, quo potiri ambo queant. Nam ſi eas res appetant, quæ nequeant ambobus contingere,certamen oritur:cùm contra inter ſeſe concordes non ſoleant contendere. Eſt autem concordia, eadem de principatu, ſubiectioneꝗ electio & voluntas, non alterutrius, ſed publici boni gratia. quocirca amicitia quædam ciuilis concordia eſt. De cōcordia igitur beneuolentiaꝗ hæc dicta ſint.

Cur magis amantes beneficijs afficientes, quàm affecti dicantur. Cap X.

DVbitatur autem,cur magis amantes dicantur,qui ipſos affectos, quàm qui affecti ſeipſos facientes reddant: cùm videatur contrarium iuſtum eſſe,quod crediderit quis ob vtile quidpiam,& quia commodare ei cōtingit.alium enim iuuari, alium vero impendere decet.Neꝗ id tantum eſt,ſed natura etiā eligibilior eſt actio: rationemꝗ prorſus eandem habet opus & actio: & qui beneficium accipit,opus eſt benefacientis. quocirca & in animantibus peculiare in generādo, natoſꝗ conſeruando,ſtudium eſt.Et magis parentes ſobolem ſuam diligunt, quàm diligantur viciſſim ipſi. & effuſiore charitate hanc matres complectuntur, quàm patres. ac nati itidem magis ex ſe genitos, quàm genitores amant: quia præſtantiſſima eſt actio. & matres effuſius q̃ patres amant, quia magis ſuum opus eſſe liberos arbitrantur:& quia opus difficultate definiunt, magis vtique generando mater affligitur. De amicitia igitur, quę vnicuiꝗ eſt erga ſe,quęꝗ in pluribus verſatur,hoc pacto determinatum ſit.

Amicitiam

Amicitiam omnem in æqualitate quadam conſiſtere: ubi de ciuilitatis ſpeciebus quædam.

Cap. XI.

VIdetur autem iuſtum ęquale quidpiam eſſe, & amicitia in æqualitate quadam conſiſtere: niſi fruſtra dicat, amatoria eſt ęqualitas. Porrò omnes ciuilitates iuſti quędā ſpecies ſunt: communicatio enim quædam eſt; & commune omne ex iuſto conflatur. Quocirca hæc omnia amicitia, iuſto, & communicatione quis diiudicarit, ac diſcrimina quidē tenuia habet. Et quia ſimiliter habet anima ad corpus, vt artifex ad inſtrumētum, & ſeruus ad dominum: horum quidem nulla communicatio eſt, quia duo non ſunt, ſed illud quidē vnum; & quod vnius, nullum: neq; diuiſibile vtriq; bonum, ſed amborum vnius, cuius gratia eſt. Corpus enim inſtrumentum eſt congenitum, & ſeruus domini velut particula & inſtrumentum ſeparabile: inſtrumentum autem, velut ſeruus inanimatus. Reliquę autem communicationes ſunt, aut particula cōmunicationum ciuitatis, velut contribulium eſt, & quæ vocatur orgiorum. præterea quæſtuariæ reſpublicæ. Verum ciuitates omnes communicationibus quibuſdam continentur, & rectæ & tranſgreſſoriæ. quemadmodum enim in harmonijs, ſic ī ciuitatibus vſu venit. quæ in regia quidem, parentis eſt; in optimipotentia velut viri & vxoris: ſimplici autem repub. fratrum. exceſſus autem in his, tyrannis, paucipotētia, et plebs. et iuſta quidem totidem ſunt. Quemadmodum vero æquale aliud quidem numero eſt, aliud proportione, ſic & iuſti & amicitiæ communicationis ſpecies ſunt. ſecundum numerum quidem, vt ſocialis amicitia: nam ipſa definitione terminatur. ſecūdum proportionem vero optimipotentia, optima & regia. Neq; enim idem principi, ſubditoq; iuſtum eſt, ſed ſecundum proportionem. Sic & amicitia ſimiliter patris & filij, neq; abſimilis in communicationibus ratio. Amicitiæ autem ſunt, naturalis, ſocialis, communicatiua, & quæ ciuilis adpellatur. Et naturalis quidē multas ſpecies habet: alia quidem vt fratrum, alia vt patris & filiorum: illa iuxta proportionem, hæc vero ſecundum numerum. propinqua enim ſocialis eſt, in qua ſinguli dignitate participāt. Ciuilis autem maxime ad vtilitatem comparata eſt. nam quia ſibi per ſe non ſufficiunt, conuenire videntur & conuictus mutui gratia. ſola autem ciuilis, & quæ in illa tranſgreſſio cōmittitur, non ſolum vt amicitiæ ſunt, ſed vt amici iuxta eas inter ſeſe communicant. aliæ vero iuxta exceſſum. Potiſſimum vero iuſtum in vtilium amicitia conſiſtit, eo quòd hoc ipſum ciuile iuſtū exiſtat. alio enim pacto ſerra & ars ſimul conueniunt, non communis alicuius (nam vt organum & anima) ſed vtentis gratia: contingitq; vt eam induſtriam id inſtrumentū conſequatur, quæ ad opus iuſte conueniat, vt cuius gratia exiſtit. ac in terebro id ipſum dupliciter: præſtantior enim actus eſt perforatio ipſa. & in hac quidem ſpecie corpus & ſeruus, velut dictum eſt prius. Quærere igitur quo pacto amico conuiuendum ſit, ipſum eſt iuſtum quærere. Nam in vniuerſum omne iuſtum ad amicum pertinet: iuſtū enim aliquibus & inter ſeſe mutuo communicantibus iuſtum eſt. & amicus communis eſt, alius genere, alius vero vitæ ratione. Homo enim ſolus non ſolum ciuile, ſed œconomicum animal eſt: & non vt cætera aliquando ſe alteri, aut viro, aut mulieri coniungens, aliquando vero fugitans & latitans: ſed communicabile animans homo eſt erga ea, quibus cum naturalis cognatio illi intercedit. quocirca & cōmunicatio & iuſtum quodpiam erit, etiā ſi vrbs non ſit. nam & domus & amicitia quædam eſt. Serui equidem & domini, velut artis & inſtrumentorum animæ & corporis communicatio eſt. verū nec amicitiæ neq; iuſtitiæ ſunt, ſed proportionale quidpiam: quemadmodū & ſalubre non iuſtum eſt, ſed proportionale. Mulieris aūt & viri amicitia, velut vtile quodpiam, & communicatio. patris vero & filij, velut Dei erga hominem, & benefici erga accipientem, & in vniuerſum natura imperantis ad natura ſubiectum. fratrum autem ad ſe inuicem, maxime ſecundū æqualitatem eſt ſocialis. Neq; enim ſpurius huic eſt demonſtratus. ambobus autē pater. Iupiter vocatus eſt meus princeps. hæc enī à quærentibus æquale dicuntur. Quocirca in domo primum fons et principiū amicitię, ciuitatiſq; et iuſti oritur.

In omni amicitia compenſationem fieri debere.

Cap. XII.

QVia vero tres amicitiæ ſpecies numerantur, iuxta virtutem, iuxta vtilitatem, iuxtaq; iocundum, ſingulę hę in duo diſtribuuntur: quandoquidē vnaquæq; harum & ſecundum exceſſum, & ſecundum æqualitatem exiſtit. Iuſtum autem circa has ex controuerſijs patet. nam in eo quod eſt iuxta exceſſum, proportione quęritur, nō ſimpliciter, ſed excellens conuerſim proportionale erga inferiorem flagitat: ſic quod ab inferiore fit, in idem tendit. vnde ita inter ſe diſponuntur hæc, velut imperans ad ſubditum. ſin minus, numero æquale quæretur, quemadmodum

modum

modum & in reliquis communicationibus uſu venit, vbi interdum numero, interdum proportione ęquale poſtulatur. Nam ſi ęquale numero argentum illatum fuerit, id æquali numero diſtinguunt: ſin vero numero non æquale fuerit, proportionale erit. Excellens vero contrarie conuertit proportionale, iuxtaq; diametrum iungit. Ac ſic quidem videatur inferior reddi excedens, & miniſteriũ publicũ fuerit amicitia et cõmunicatio. quo circa aliquo alio æquare, & proportionale reddere cõuenit, honore ſcilicet, qui & natura principi & Deo tribuitur à ſubiectis. Sed & lucrũ æquare cũ honore conuenit. Ac amicitia quidem ad æqualitatem conſtituta ciuilis eſt: ciuilis autem vtilitati deſtinata eſt. & quemadmodum vrbes, ſic etiam ciues ſibi inuicem amici exiſtunt. Et eodem modo non cognoſcuntur ab Athenienſib. Megarẽſes, ac ciues ipſi, niſi inuicem vtiles fuerint. verum ex manu in manum hæc amicitia eſt. Porrò hic & præſes eſt & ſubditus, non naturale nec regium, ſed quod in parte conſiſtit: neq; eius gratia vt benefaciat Deus, ſed vt ęqualitas ſit boni ac muneris honorarij. ad æqualitatem autem prorſus comparata eſſe vult ciuilis amicitia.

Vtilem amicitiam, aliam legalem, moralem aliã eſſe: in eaq; accuſationes fieri. Cap. XIII.

CAeterũ vtilis amicitiæ duę ſpecies ſunt: alia enim legalis eſt, alia moralis. ac reſpicit ciuilis in ęqualitatem & rem ipſam, quẽadmodum ementes & vendentes. vnde dicitur, merces viro amico. Quando igitur ex pacto conuenitur, ciuilis eſt legaliſq; amicitia. verum cùm rem arbitrio committunt, ad moralem amicitiam accedit, & ſocialem. quocirca potiſſimum in hac amicitia expoſtulatio eſt, eo quòd præter naturam. reliquę enim amicitiæ ſunt, & quæ vtilitatem ſpectat, & quæ eſt ſecundum virtutem. Nonnulli vero vtraque complecti volunt, & quidem vtilitatis gratia cõſuetudinem cum alio habent. moralem autem faciunt vt moderati. proinde fidem habẽtes legitimã non faciunt. Nam inter tres iſtas vtilis illa expoſtulationes habet frequentiores. virtus enim accuſationis expers eſt. ſuaues autem, habentes eroganteſq; conciliantur. vtiles autem non facile in gratiã redeunt, niſi legitime, atq; vt ſocios decet inter ſeſe cõgrediantur. Inter vtiles autem amicitias, legitima ipſa quoq; criminatione vacat. pecunia enim de controuerſijs decidit legitima, qua & æquale menſuratur. Moralis autem voluntaria conuentio eſt. quocirca lex alibi ita conuenientibus poſita eſt, quæ in contractibus voluntarijs vtrum rectè habeant, non interponitur. bonis enim inter ſeſe iuſtum nullũ eſt: hi vero vt boni, etiam contrahentibus. Licet autem ĩ hac amicitia vtrinq; accuſationes ancipites fieri, quonam pacto vtrinque vtãtur, quando iuxta mores non legitime fidem habent. ac dubium quidem, vtro nam modo iuſtum iudicare conueniat, an reſpectu rei præſtitæ, quanta ſit & qualis, an accipientis. Contingit enim interdũ, quod inquit Theognis: Tibi quidem Dea id paruum eſt, mihi vero ingens. nam contrarium euenire poteſt, velut etiam in oratione ait: Tibi quidẽ luſus ſit, qđ mihi mortem adferat. Hinc igitur accuſationes petuntur. nam ille quidem repetit officium, vt qui rem magnam pręſtiterit, cùm ad eſſet egenti: aut ſi quid aliud dicat, allatũ quantum quidem potuerit, ſed quod illi expediebat. hic autem contra, quãtum illi par fuiſſet, non quantum ſibi commodaſſet: interdum vero transſumpta expoſtulatione controuertit. ille enim quantulum ipſi contigit, hic vero quàm magnum pro facultatibus præſtiterit. velut ſi in periculo conſtitutus, ille drachmæ precio adiutus ſit, hic quidẽ periculi, alius vero argenti magnitudinem reputabit, velut in retributione pecunię fieri ſolet: nam & hic de his controuertitur. nam alius vt tum, hic vero vt in præſentiarum res eſt, niſi concilient, iudicandum arbitratur. Ciuilis igitur amicitia conuentionem & rem ipſam intuetur, moralis autem ad electionem reſpicit. quocirca iuſtũ hoc magis eſt, & iuſtitia inter amicos vſurpata contentionis cauſa. Vnde honeſtior amicitia moralis, vtilis autem neceſſaria magis. Equidem nonnulli moralem amicitiam præ ſe ferunt: verum vbi quid aduerſum experiũtur, declarant ſeſe diuerſos. nam quidam ex bonorum facultatumq; copia, honeſtum perſequuntur: quapropter & honeſtiori rei amicitia quædam eſt. Quocirca manifeſtũ vt hæc diſtinguẽda ſint. Nam ſi morales amici ſunt, ad electionem ſpectandum eſt, num æquale vel ſecus alteri ſit ab altero poſtulandum: verum ſi vtilitatis mutuæ gratia conueniunt, & ciuiles, quantum quiſq; cõmodarit, expenditur. Quòd ſi hic quidem ex more, ille vero ex vtili ſtatuat, non pulchrum quidem, ſed factu neceſſarium tamen, vt boni id conſulamus. ſimiliter & in altero: vt quia moraliter quidem de rebus non iudicat, at nihil ſimulat, in amicitia tamen contentus alter in talem amicum incidiſſe ſit. Moralem igitur ſecũdum electionem eſſe patet: quoniam et ſi magnis beneficijs acceptis vel ob facultatum penuriam nõ rependit, ſed quantum potuit præſtitit, rectè habet.

habet. Atq; ita Deus pro facultatum modulo noſtrarum ſacrificia æſtimat. verum ementi, ac mutuo ad vſuram danti, niſi amplius iſtinc prouenturum polliceare, non ſuffecerit. Vnde multæ accuſationes in amicos oriũtur, niſi iuſtum illud puro iudicio proſpiciatur. difficile enim eſt ad vnum quidem exquirere quæ non recta ſe inuicem ſpectant, velut inter amantes vſu venit. alius enim ob conuiuendi voluptatem complectitur alium: ille verò ipſum propter vtilitatem. Verum quando is amor refrigeſcit alio ſuperueniente aliquo, fit alius, ac tum inter ſeſe ratiocinantur, velut Python & Pammenes altercabantur, & in vniuerſum quæ præceptoris erga diſcipulum ratio eſt. Neq; enim ſciẽtiam & facultates vno aliquo metiri cõuenit. Ac velut Prodicus medicus erga mercedem maligne perſoluentem & citharœdus & rex. hic enim vt iucundo, ille vero vt vtili conuerſatur. & quia perſoluere beneficium oportet, iucundum ſeipſum exhibet, & ad hilaritatem prouocat, ſic viciſſim ille alia promittit. Quo autem pacto hæc dijudicanda ſint, etiam hinc manifeſtum fit. nam vtiq; hoc loco vno quopiam hęc menſuranda ſunt, verum non termino, ſed ratione. proportio enim menſuranda eſt, quemadmodũ & ciuilis communicatio ſolet. Nam quo pacto inter agricolam ſutoremq; communicatio cõſtabit, niſi ex proportione æquetur opera. Nam qui nõ eodem reſpectu ad inuicem agunt, menſuram habent proportionem, velut ſi hic quidem ſapientiam, alter vero pro ſapientia pecuniam à diuite poſtulet. Deinde vero quid datum ſit conſiderãdum erit. nam ſi alter ex aceruo minori partem dederit, ille vero ex maiore non multiplicem, iniuria vtiq; afficit.

An bono, an retribuenti præſtandum ſit beneficium, Cap. XIIII.

AC recurrit quidem hoc loco prima controuerſia, an vt vtiles cõuenire ſeipſos affirmandum ſit, ille vero minime, ſed iuxta aliam quampiam amicitiam. Porro diſcutiendum, an bono iuxta virtutem amico præſtandum ſit beneficium & auxilium, an retribuenti facultatibusq; inſtructo. Quod idem problema eſt prorſus, an amico potius quàm viro bono ſit benefaciendum. Et ſiquidem amicus idem etiam vir bonus fuerit, non ſit difficile iudicare: niſi fortaſſe quis alterum amplificet, alterum vero imminuat, amicitiæ vehementiam tribuens, bonitati vero mediocritatem. ſin ſecus fiat, multæ quæſtiones oriũtur. Velut ſi hic quidem erat, non erit autem: ille autem erit, ſed nondum, vel hic quidem factus eſt, non eſt tamen, vel eſt, non erat, neq; erit: verum illud laborioſius fuerit. Quocirca nihil dicit Euripides, ſcribens, rationem rectã adferri, vbi merces rationis inferatur, opera illis operum vice prębuit. Nec omnia patri cõueniunt, ſed & matri alia, quamlibet ſit præſtantior pater. Neque enim Ioui ſacrificantur omnia neq; omnes honores, ſed quoſdam admittit. Fortaſſe igitur ſunt, quæ vtili præſtare oporteat, alia rurſum quæ bono: nẽpe cui nõ alimentum & neceſſaria proprie competant; conuiuere enim illi oportet. Et quoniam viuere recte decet, ei præſtanda non quæ ipſe, ſed vtilis largiatur. verum qui id faciunt, præter quàm decet, omni amato idem præſtant. Neq; iuſtæ ſunt, quæ in orationibus amicitiæ definitiones conſtituuntur. etſi enim omnes amicitiam exprimant, non tamen eandem determinant. vtili enim competit velle alteri bona, & benefacienti. Nec tamen hæc amicitiæ definitio id vere exprimit, ſed alij eſſe, alij vero cõuiuere aſſignatur. ei vero qui voluptuarius amicus eſt, communis dolor, cõmuniſq; lætitia tribuitur. Atq; omnes quidem hæ definitiones amicitiam quandam oſtendunt: nulla vero proprie vnam exprimit. Nec ſingulæ ſingulis amicitijs congruunt, etiam ſi videantur. velut electio eſt exiſtendi, quæ & ei quidẽ ſecundum exceſſum et facienti competit, qui ſuo operi id inexiſtere vult, ac eroganti vtiq; conuenit, & vt ſit, & vt retribuat. verum non huic, ſed iucundo conuiuere decet. Nonnulli autem amici ſe inuicem iniuria afficiunt: res enim magis, ſed non habentem amant. quocirca et illis amici. vt cur voluptuarius vinum ſuſcipit? & quia vtilitati deditus diuitias: vtiliores enim. idcirco moleſte ferendum eſt, ac ſi minus pro maiori ſuſceperit. hoc autẽ obijciunt. illud enim nunc quærunt bonum, iucũdum prius aut vtile quærentes.

An ſibi in omnibus ſufficiens, amico indigeat: de amicorum numero: & interdum nos amatum abeſſe uelle. Cap. XV.

COnſiderandum autem eſt de ſufficientiæ amicitiæq; cõditione, quo pacto habeant ad ſeinuicem ipſarum facultates. Quærat enim forte quiſpiam, num per omnia ſufficienti amicus ſit. cumq; vir bonus ſufficientiſſ. & vna cum virtute beatus, quid habeat opus amico. neq; enim vel vtilibus, vel prouidis, vel alieno cõuictu ſufficiens opus habet: quippe qui abunde ſibi ipſi conuiuere, adeſſeq; poſſit. Veluti Deus, qui cũ nulla re egeat, nec amico etiam opus habet. quocirca & ho-

mo

mo beatiſſimus minime omnium eget amico, niſi quatenus impoſſibile eſt ex ſeſe ſibi ſufficientem eſſe. Vnde neceſſum eſt optime viuenti amicos pauciſſimos eſſe, neqꝫ comparãdis amicis operam illũ dare, ſed negligere nõ vtiles tãtum, ſed ad mutuum conuictum etiã ſuaues. Atque hinc ſane perſpicuum euadit, nec vſus, nec vtilitatis gratia, ſed ꝓpter virtutẽ tãtum verum amicum eſſe. Nam cum re nulla egemus, tum magis omnes, ſuis etiam bonis fruituros, magiſqꝫ in quos conferant, ꝙ à quibus accipiant beneficia quęrunt. Et accuratiore iudicio, pollemus rerum copia affluẽtes quàm egeni, magiſqꝫ tamen amicos conuictui idoneos requirimus. De hac autẽ quæſtione conſiderandum eſt, vtrum aliud quidẽ recte dicatur, aliud vero lateat propter parabolam. Manifeſtum equidem id quidem, ſumentibus quid viuere actu ſit, atqꝫ vt finis. patet enim id eſſe ſentire & cognoſcere, quocirca & conuiuere eſt ſimul ſentire & cognoſcere. Verum idem ſentire & cognoſcere cuiqꝫ maxime expetitur, ob congenitam omnibus viuendi cupiditatem. ac viuere ipſum cognitionem quandam diſponit. Verum ſi quis detrahat hæc, & cognitionem conſtituat ipſam per ſe & non per ſe (id equidem latebit, velut in oratione ſcriptũ eſt, re ipſa tamen licet non latere) nihil referat, ſi alium pro ſeipſo cognoſcat. Sed quod ſimile viuere alium pro ſeipſo diuerſum eſt. rationabile autem eſt, ſuum cognoſcere & ſentire eligibilius eſſe. quocirca coniungere hæc duo in oratione oportet, viuere & eligibile, quod bonum ex his conſtat, quando id ineſt eadem natura participantibus. Quoniam igitur in eiuſmodi ſerie, altera ſemper in alterius ordine cõtinetur, & cognoſcibile vtiqꝫ eligibile eſt, & vt in ſumma communicatio determinatæ naturæ. quocirca idẽ velle ſentire, eſt eundem talem quendam eſſe velle. Et quoniam non ſecundum nos ipſos horum vnumquodqꝫ ſumus, ſed participatione facultatũ ſentiendo cognoſcendoqꝫ (ſentiens enim ſenſibilis redditur, vt iuxta hoc, vt ſecundum prius ſentit qua & cuius, & cognoſcibilis redditur cognoſcens) eodem pacto et viuere ſemper volumus ob iuge cognoſcendi deſiderium, hoc eſt, quia & ipſe cognoſcibile quidpiam eſſe cupit, electionem eſſe cupit. electionem autem conuictus ſtultum forte quiſpiam iudicarit. In congreſſibus primum etiam animalium cæterorum, vt ſimul edere, ſimul bibere. quid enim aut in communi, aut ſeorſim ſermonem conferre differt? de inde etiam ſermone communicare, cuiuslibet eſt. Adde quod qui amicus idoneus eſt, diſcere videri non vult. Docentis enim amicus nõ eſt, quando ſimilitudo quædam eſt amicitia, ſed videtur tamen. Equidem ſuauis bonum omnes cum amicis communicamus. quantũ ſcilicet quodqꝫ ſuauitatis adijcit, & qua pręſtãtiſſima quiſqꝫ pollet. Ex his autem alia voluptatem corporalem, alia muſicam, alia phyſicam contemplationem habent. Audacia porrò congrediẽdi amicos decet. Vnde quidam inquit labor, ſunt procul amici. quocirca voluptate allata non diſiunctos eſſe oportuit. Vnde amor maxime, vt videtur, amicitię ſimilis. bene enim viuere amor cupit, non equidem quàm oportuit potiſſimũ, ſed iuxta ſenſus. ratio ergo illa dubitando profert: ipſum autem opus ſic contigiſſe videtur. Vnde patet hæc ambigentem nobis imponere. Veritas autem hinc conſideratur. amicus enim eſſe vult, vt prouerbium habet, Alter Hercules, & alter ipſe. Atqui diuulſus eſt: difficileqꝫ quæ ab vno diſceſſerunt, vnum eſſe. Atqui iuxta naturam quidam, quę cognitiſſima eſt, ſimilis eſt, iuxta corpus vero diuerſus, ac etiã iuxta animam diuerſus eſt: iuxta'que partes animæ diuerſus nihilominus idem indiuiſus'que amicus eſſe vult. Itaque amicum ſentire, ſeipſum quodãmodo ſentire neceſſario eſt, cognoſcereqꝫ. ac ſi quid moleſtum amico incidit, in eo collętari ac conuiuere amico ſine dubio iucundum eſt. accidit enim, vt illius ſenſus aliquis nobis ſimul ingeratur, præſertim ſi qua diuina voluptas eſt. Cauſa vero huius eſt, quia ſuauius eſt ſemper in meliore bono ſeſe contemplari. Hoc autem nunc quidem affectus, nunc vero negocium, nunc aliquid aliud eſt, in quo bene viuere & amico ſit poſſibile. Conuiuere igitur oportere, idqꝫ maxime velle omnes, tum beatiſſimũ optimumqꝫ potiſſimum talem eſſe. Verum quod ex ratione id non eluxerit, & rationabiliter id conſecutum ſit, ex vere dictis, vtputa compoſitione collationis, in promptu ſolutio eſt: ꝙ eiuſmodi Deus non ſit, vt amico egeat, aut ſimilẽ requirat. et nõ reputabit pari rõne vir bonus. Neqꝫ enim in hunc modum Deus habet, vt qui pro ſua excellentia nihil præter ſeipſum cogitat. nobis autem bonum aliunde euenit. vnde & neceſſum habemus multos amicos cõquirere, cùm ipſe ſibi bonũ ſit. Simul autem amicum eſſe nullum, vti multi amici, recte vtrunqꝫ affirmatur. Quia enim multis cõuiuere licet, ſimul etiam ſentire nobiſcum ꝙ plurimos vtiqꝫ gratiſſimum ſit. Rurſum, quia difficile in paucioribus, neceſſum eſt actum in mutua ſenſatiõe cõſiſtere. quare nõ ſolũ multos comparare arduum eſt, ſed etiam compa

ratis

ratis vti. Et interdum quidem abeſſe amatum uolumus proſpere degentem: interdum uero participare iiſdem ſimul cũ eo, quod amicum gratumq́ eſſe cupimus. Nam cùm bonum obuenit, eo vtique omnes participare volunt, non obueniente autem ſecus. Et quẽadmodum Herculem mater potius Deum eſſe volebat, quàm vna cum ipſa manentem, Euriſteo mercenariam operã locare. Sic enim diceret, & quem Lacon Dicterio irriſit. Vocãtem forte, dum tempeſtate affligeretur, iubẽs Caſtorem & Pollucem implorare. Videtur enim amantis eſſe, à moleſtorum participatione arcere, alterius autem ſimul eadem ſuſtinere velle, quocirca vtraque rationabiliter eueniunt. nihil enim decet amico tam acerbum iudicari, vt non teneat priorem iucunditate amicum. Videtur tamen non malum ipſius expetendum, quando ſatis eſt ipſos adfligi, vnde et participationem eiuſmodi vetant, ſed ne videantur ſua ſpectare, inq́ amici perturbatione lætitiam affectare. Sed & leuius mala tolerantur, cùm non ſoli ferunt. Et quia eligibile eſt, & vt bonum nobis contingat, & vt ſimul potiatur amicus, patet quòd ſimul in minore bono verſari quodãmodo eligibile ſit, aut cum maiore ſeorſim. Et quia incertum eſt quantum, iuxta ſimul illud diſtinguuntur, ac ſimul quidem omnibus participatione amicum eſt, quemadmodum & ſimul conuiuari iucundius aiunt hęc habentes, alij autem contra non volunt. Quoniam hyperbolas quis probauerit confitentibus, in perturbatione magna ſimul communicandum: in ſucceſſũ autem magno ſeorſim agendum. Similiter etiam circa infortunia: interdũ enim amicos prȩſto eſſe volumus, neq́ dolere, quando ſcilicet nihil ſint nobis amplius effecturi. Interdum vero iucũdiſſimum præſto eſſe, id quòd ob prædicta contingit. quandoquidem natura afflictum, & in mala habitudine conſtitutum videre, non minus quàm in nobis ipſis refugimus: gaudentem autem iucundumq́ & non dolentem amicum, velut rem multo ſuauiſſimam intuemur propter cauſam prædictam. Quocirca vtrumlibet horum fuerit magis ſuaue, adeſſe vel non adeſſe propenſionem reddit; idq́ in deterioribus ex eadem cauſa. Maxime enim cupiunt amicos non felices eſſe. ſed & nec in aduerſis cruciari. quocirca nonnunquam ſimul quos amant interimunt. Maius enim id eſt quàm ſi proprium ſentiatur malum: quemadmodum & recordantes in quo ſucceſſu vixerint, magis quàm ſi perpetuo ſe male habiturum arbitretur.

Quo pacto amico utendum. Et uirtutes non eſſe ſcientias. Cap. XVI.

DVbitarit autem quis, an amico quolibet, & ad quæcunq́ idoneus eſt, & aliter etiam, vti liceat, vt oculo ad vidẽdum, aut eo diſtorto peruerſe, ac vt vnum duo eſſe appareat intueri. Ambo igitur illa, & oculus & quòd oculi eſt reuera & per ſe ſunt, alterum vero per accidens. quẽadmodũ et in cibo eſus et vomitio: ſĩr et ĩ ſcĩa veritas et error. Nã qui volens non recte ſcribit, ignorãtia vti ſolet, veluti qui conuerſis membrorum officijs pedibus manuum, & manibus (quod ſolent ſaltatriculæ) pedum vice vtuntur. quæ ratio omnium etiam præſtantiſſima eſt ſcientiarum; atq́ ita iuſtitiam vt iniuſtitia licet vſurpare, velut qui ex iuſtitia iniuſta agit, perĩde vt qui imperita & ſtolida ex ſciẽtia. Verum ſi id impoſſibile, manifeſtum eſt virtutes nõ eſſe ſciẽtias: quando non licet ex ſcientia ignorare, ſed errare tantum, eademq́ ex ignorantia facere; nec minus tamen ex iuſtitia & iniuſtitia quidpiam agit. Sed enim quando prudentia ſcientia eſt, & verum quidpiam idem faciet ea. liceat enim ſtudio à prudentia deſipere in iiſdẽ, quibus & ſtolidus. Verum ſi ſimplex cuiuſq́ quatenus quidq́ eſt, vſus fuerit, etiam ita agẽtes fecerint ſapienter. In cæteris igitur ſcientijs alia quædam princeps eſt, quæ alimenta miniſtrat. Et principis rurſum illius alia quædam, non tamen ſcientia vel intellectus. Sed nec virtus, vt qua vtitur, quãdo temperantis virtus etiã ſubditi virtutẽ ſibi vſurpat. Quid igitur eſt, an vt intemperanti, vitium irrationalis animæ partis, & quonam pacto intemperans mente præditus fuerit. Verum prȩualens euertit mẽtem ratiocinaturq́ contraria. † Et ſi virtus quidem in illo, in ratione vero ignorantia reſideat, vbi reliquæ iam uendicantur: ſic etiam licet iuſtitia, iuſte quoq́ maleq́ & prudentia ſtulte abuti, unde contraria eueniant. Abſurdum enim ſi quod in rationali parte uitium inſidẽs, euerſa ratione ignorantiam inducat. Virtus autem inexiſtentẽ in ratione ſtultitiam non euertit hanc, rectumq́ de rebus iudiciũ format. Rurſum autem prudentia rationalem partem occupans, ex irrationali intemperãtia ſublata, moderatas actiones efficit, id quòd continentiæ videtur proprium. Itaque licet ab ignorantia prudenter, aliterq́ à prudentia imprudenter rebus vti, quod in cæterarum nulla euenire cernimus. Velut cùm medicinam et grammaticam nutrit intemperantia. †

Iniuſtus enim omnia quæ & iuſtus poteſt, & in vniuerſum potentiæ ineſt impotẽtia. Quo

circa

circa ſimul prudentes, & bonæ eorum etiam cæteræ habitudines, & corpus firmum, quando nihil fortius prudentia eſt. Verum quòd ſcientiam dixit non recte habet: virtus enim eſt, & non ſcientia, ſed genus diuerſum.

An fortunatus, infortunatus'ue quis natura ſit. Cap. XVII.

QVoniam vero non prudentia ſolum ſucceſſum virtutemq́ efficit, ſed fortunatos etiam bene agere, tanquam fortuna ſecunda proſperos gignente ſucceſſus, affirmamus, quæ eadem etiam ſcientiæ ſunt. Cõſiderandũ igiť natura'ne fortunatus hic, infortunatus ille ſit, an ſecus, & quo pacto res habeat. Fortunatos enim quoſdam eſſe cernimus. ſtulti enim in multis, quorũ ſcilicet fortuna domina eſt, proſpere agunt. quãdoquidem & quæ arte adminiſtrantur, fortunam admittant, in militia & gubernatoria. Vtrum igitur ab habitudine aliqua ſucceſſibus eiuſmodi conficiendis, aut nõ idonei homines fiunt? Nunc equidem naturæ id quidem aſſignant, in quibuſdam quæ tales quoſdam efficit, quibus & à natiuitate ſtatim, tale quidpiam ingignit. vt velut cæſijs nigriſq́ oculis, certa aliqua forma inter ſe diſtinguuntur: ſic fortunati & infortunati. Tales enim non per prudentiam proſpere agere inde manifeſtum eſt, quia non irrationalis prudentia eſt, ſed ratione prædita, qua res adminiſtrat, eã ſibi adſcribere illi nequeunt: quippe quòd horum fortuna cauſa exiſtat. vtcunq́ etiam pateat, circa alios ſtupidos nõ eſſe. neq́ enim id abſurdum, quemadmodum Hippocratẽ, cùm Geometer eſſet præſtantiſſimus, in cæteris tamen imperitum ſtupidumq́ fuiſſe cõſtat, qui pecuniæ plurimum amiſit, ob ſtultitiam Biſantij πεντηκοστολόγων. Sed & in nonnullis proſpere agunt ſtolidi. Et non raro. velut ĩ arte nauium gubernatrice, peritiſſimi etiam parum ſecundam fortunam experiuntur: ac velut in aleę iactu, alius nihil, alius multum lucratur: quam felicitatem vel naturæ beneficio accepit, vel, vt inquiũt, beneuolentia Dei. qua etiam in exilio & eiectus benignitatem fortunæ experitur, non ſecus ac male compacta nauis rectius ſæpe agitur, non per ſe quidem, ſed quia peritum gubernatorem nacta. ſic enim fortunatus ille genium optimum gubernatorem habet. Sed enim abſurdum eſt, talem à Deo genio'ue diligi, non pręſtantiſſimum potius ſapientiſſimumq́. Quapropter ſi neceſſum eſt, aut natura, aut intellectu, aut procreatione diuina fortunam ſecundam contingere, & neutro poſteriorum eueniat, naturæ itaq́ ea proſperitas fuerit aſſignanda. Verum natura, vel rerum ſemper ſic ſe, vel vt plurimum habẽtium cauſa eſt: contrà autem fortuna. Si igitur quòd præter rationem euenit, fortunę eſſe videtur, perq́ fortunam homines fortunati dicuntur, non equidem natura cauſa fuerit, vt quę velut dictum, ſemper aut vt plurimum, ſic ſe habentibus adſcribitur. Aut inſuper talis vel voto potitur vel fruſtratur. quemadmodum cæſius cui non fortuna, ſed natura quo minus cernat acute, cauſa exiſtit. quocirca non fortunatus, ſed bona natura præditus dicitur. quocirca ſic de his dicendum eſt, vt quos fortunatos dicimus, nõ fortunę beneficio id eſſe aſſeramus. vnde nec fortunati etiam ſunt: fortunæ nanque bona ſunt, quorum ipſa eſt cauſa. Sic rurſum quæritur, an fortuna ſit in vniuerſum aliqua: vel cùm ſit, an non ſit, etiam vnde. Atqui neceſſum eſt & eſſe fortunam, & cauſam eſſe. vnde & bonorum quorundam et malorum cauſa fuerit. Etenim ſi excipienda hæc ſint, & nihil aſſignãdum fortunæ, ſed alij cuipiam cauſæ, non tamen quare hanc non cernimus, fortunam cauſam eſſe affirmamus. Quocirca definientes fortunam, cauſam proportionalem hominis ratiocinationi conſtituunt, tãquam ſit quædam natura. Verum hæc iam alia quæſtio fuerit: quandoquidem quos cernimus ſemel proſpera vſos fortuna, quare ij non rurſus, & rurſum? eadẽ enim eius cauſa. Non igitur eſt fortunæ, neq́ aliud etiam quidpiam indeterminatorum infinitorumq́ contingat: erit enim bonum et malum. Scientia vero nõ erit eius per imperitiam. quando & quidam fortunati didicerunt: aut omnes ſcientiæ (q́d Socrates dixit) ſcientiæ ſint. Quid igitur vetat, quo minus cuidam ex ordine, non quòd oporteat, contingat, ſed velut ſortes procul ſint iaciendæ. Quid enim autem num impetus in anima non ſunt. atqui alij à ratione, alij à cupiditate (qui & priores) proficiſcuntur: ſiquidem naturalis eſt per cupiditatem iucundæ rei appetitus, ac natura omnia ad bonum feſtinant. Quòd ſi quidam bene nati ſunt, & velut cantionis imperiti, & citra rationem ferantur, vt dictat natura, ac cõcupiſcant, quod, quando, & quo pacto oportuit, proſpereq́ agunt, & conſequantur ſtolidi, pręterq́ rationem, eadem quæ harum rerum pręceptores, tales vtiq́ fortunati cenſendi ſunt, quotquot ſcilicet præter rationem plurimum proſpere agunt. Natura igitur quidam fortunati ſint, ſiquidem multifariam dicatur ſecunda fortũna. alia enim ex impetu, & ẽlectione fiũt, alia vero ſecus, & prorſus contrariũ. nam et male

ratiocinari videntur bene agentes, & ſecunda tamen fortuna vſos confitemur, ac rurſus quidem in illis cùm voluerint, at minus bonum acceperint, & licet quidem iſtis per naturam proſperitatem conſequantur. nam impetus animi cupiditasq;, quo oportebat delata, ſucceſſu eſt uſa: ratiocinatio aũt ſtulta, quã fortuna dum proſpere adflat, ex ijs quorum cauſa exiſtit, non rectam expellit. interdum vero per cupiditatem quis male ratiocinatus aduerſam expertus eſt. in cæteris autem quo pacto iuxta appetitus cupiditatisq; ingenuitatem ſucceſſus erit? Verum hic ſucceſſus & fortuna duplex, quæ iſtic eadẽ, vel plures proſperitates. Quia vero præter omnes ratiocinationes rectas, ſcientiasq; quoſdam fortuna ſecunda adfluentes videmus, manifeſtum eſt aliã quãpiam ſucceſſus cauſam eſſe. prior autem iſta proſperitas, aut non eſt, aut quę oportuit concupiuit: cumq; ratiocinatio humana deſit, non ſuerit ipſius. neq; enim prorſus rationis expers, nec naturalis eſt cupiditas, ſed ab aliquo corrumpitur. Secunda igitur fortuna in ijs, vbi præter rationẽ ipſa cauſa exiſtit, locum habet. id vero improuiſum. nam præter ſcientiam præterq; vniuerſale, nec tamen à fortuna profectum videtur, verum propter hoc videtur. Quocirca hęc quidem ratio non probatur, naturale eſſe vti ſecunda fortuna: ſed potius quòd non omnes, quibus ſecunda fortuna videtur adfluere, id ex fortuna, ſed ex natura habeãt. neq; nullius eſſe cauſam fortunã demonſtrat, ſed nõ oĩum quorũ exiſtimat.

An fortuna cauſa ſit, ut concupiſcamus, & quid ſit motus in anima principium. Cap. XVIII.

QVæret forſan quiſpiam, an fortuna eius ipſius cauſa ſit, vt quid & quando oporteat concupiſcatur. An ſic omnium erit: nam & cognoſcendi conſultandiq;. Neque enim conſultans conſultauit, & hoc cõſultauit, ſed principium eſt quoddam: neque cogitans cogitauit id prius cogitare, atque in infinitum eiuſmodi fiat progreſſio. neq; igitur conſiderãdi iunctum principium, neq; cõſultandi conſilium. Quid igitur aliud niſi fortuna? quo circa à fortuna omnia proficiſcuntur, & quoddam eſt principium, extra quod aliud nullum reperiatur. Ipſa autẽ (quęritur) cuiuſmodi facultate inſtructa efficere eiuſmodi queat, quod perinde eſt, ac ſi principium motus in anima quid ſit, inquiratur. Patet autem ſic eſſe, quemadmodum in vniuerſo eſt Deus, & viciſſim cuncta in illo: mouentur enim omnia ab inexiſtente in nobis numine. Rationis autem non ratio, ſed pręſtantius quidpiam eſt principium. Quid autem ſcientia præſtãtius eſt, niſi Deus? virtus enim organũ intellectus eſt. Quocirca veteres dixerũt felices ex fortuna, qui irrationabiles ad recte agendum impellerentur, nec velle ipſis conſert: principium enim habent & intellectu & voluntate pręſtantius. Alij vero rationem habent. illud vero non habent, quales ſunt furores animi. hoc enim nõ poſſunt hi: quippe qui ſine ratione feruntur. Itaque horum qui prudentes ſapientesq; ſunt, celeris eſt vaticinatio & durabilis, qui non à ratione profectã eſſe ſuſpicari debemus. ſed alij experimento, alij conſuetudine, ſpeculando vtuntur. itẽ hi, quorum eſt ratio ſoluta. Itaque & melancholici recta valde, ſubitaq; inſomnia habent. Patet autẽ, quòd ſpecies felicitatis duæ ſunt. altera diuina, ideoq; qui felix eſt, numine adiutum aliquid feciſſe dicunt: is autem eſt, qui aliquid iuxta impetum diuinum facit: alter eſt, qui aliquid præter hunc impetum facit. Irrationales vero ambo: ac illa frequens magis felicitas eſt, iſta frequens minus. Sigillatim igitur de vnaquaq; virtute determinatũ eſt priꝰ.

De probitate: & quis ſit animæ præſtantiſſimus terminus. Cap. XIX.

QVia vero ſeorſim ipſarum vim diſtinximus, etiam de virtute, quam probitatem vocamus, dicendum erit. Singulas igitur habere reliquas, qui huius appellationem ſit conſtiturus, neceſſum eſſe patet. nam neque in cæteris aliter id veniat vſu. Nec enim toto corpore ſanus ſit, parte autem nulla: ſed neceſſum aut omnes, aut certe pręſtantiſſimas recte habere. Non diſſimilis etiã ĩ toto ratio. Bono enim eſſe ac honeſto ſimul & bono licet, non ipſius ſolum nominibus, ſed rerum ipſarum differentia participanti. Omnium enim bonorũ ſunt ipſi per ſe ſuiq; gratia eligibiles: et inter hos honeſta quoque, quæ per ſeipſa omnia laudabilia ſunt. Vt enĩ ipſa, ita actiones ab ipſis profectæ laudari ſolent: actiões enim et modeſti, ipſaq; modeſtia celebratur. non etiã ſanitas laudabilis, nã nec opus eius: quando nec quod fortiter ſit laudabile eſt, tametſi bona hæc confiteamur. Similiter autem id etiam in cæteris per inductionem manifeſtum eſt. Bonus enim eſt, qui natura bonis egregie ſit inſtructus: præſtantiſſima enim omniaq; ſui deſiderio excitãtia bona ſunt. Honor, diuitiæ, corporis virtus, facultates, natura quidem ſunt bona: ſed noxia nonnullis ob habituum corruptionem. Neque enim vel ſtultus, vel iniuſtus, vel intemperãs aliquid ex eorum poſſeſſione com

modum

modum referat: quemadmodum nec æger ex ſani hominis alimento, neq; infirmus mutilus'ue, ex ſani integriq; hominis ornatu. Honeſtus autem bonuſq; dicitur, & ex eo, quòd honeſta bona per ſe ipſa inſunt illi: et eo quòd bonorum, idq; ipſorum gratia effectiuus exiſtat, honeſta autem ſunt virtutes, operaq; ab ipſis profecta. Sed & habitudo quędam ciuilis eſt, qualem & Lacones habent, & alij ſimili ingenio haberēt, ita comparata. Sunt enim qui virtutem non eſſe ſequendam putēt, niſi natura bonorum gratia. quocirca viri boni ſunt, quòd ijs natura bona exiſtant. Verum iſtam probitatem non ſunt nacti. neq; enim honeſta per ſe illis ſunt, ſed boni honeſtiq; eſſe eligunt. neque id tantum, ſed & quæ non honeſta natura: boni tamen natura honeſtorum loco illis habentur. Honeſta enim ſunt, cùm eius gratia faciunt eliguntq; honeſta: vel quòd honeſto bonoq; natura bona, honeſta ſunt. Honeſtum enim iuſtum eſt, id vero ſecundum dignitatem cenſetur: hic autem ijs, vtiq; dignum exiſtit. ſed & decēs honeſtum. decentia autem illum ſunt, nobilitas, diuitiæ, potentię. quocirca honeſto bonoq; ea quoq; honeſta vtilia ſunt, quæ in alijs diſconueniūt: neque enim ſimpliciter bona eis bona ſunt. bono autem honeſta bonaq;: quippe qui multas honeſtas actiones per ea cōficiat. Verum qui virtutes ęternarum rerum gratia complectendas arbitratur, per accidens honeſta facit. quocirca virtus perfecta eſt probitas. Porrò de voluptate dictum eſt, qualis & quo pacto ſit, tum quòd alia ſimpliciter iucunda ſint honeſtaq;, alia vero ſimpliciter bona iucundaq;, neque voluptas niſi in actione naſcitur. quocirca ſimpliciter beatus iucundiſſime viuit: neque id temere homines arbitrantur. Quoniam aūt eſt quidā medico terminus, ad quem referens ſanum corpus iudicat, & cuius reſpectu aliquouſque progrediendo ſanum ſit efficiendum corpus, nō etiam ſi plus ſit minus'ue: ſic & viro bono circa actiones electioneſq; natura bonorum non laudabilium tamen, terminum quendam & de habitudine, & de electione ac fuga, vel paucitatis vel copiæ diuitiarum, deq; ſucceſſibus conſtituere oportuit. In prioribus quidem oſtēſum eſt, vt ratio dictat, quòd idem eſt, ac ſi quis dicat ſe alimento ſumendo omnia obſeruare, vt medicina ac ratio dictat. quod verum quidem, ſed parum manifeſtum eſt. Oportuit igitur iuxta quod imperat, iuxtaq; habitudinem & actionem imperantis vitam inſtituere: velut ſeruus iuxta Domini, ſingulaq; iuxta conuenientem ſuum principatum. Quandoquidem & homo ex imperante ſubditoq; conſtituitur, ac vnumquodque neceſſum habet ad principis ſui mores accommodare. is autem duplex eſt, aliter enim medicina: aliter ſanitas imperat, & huic illa deſtinatur. Sic & in contemplatiuo principatus habet. Neque enim iubēdo Deus imperat, ſed cuius gratia prudētia eſt. quod vero alicuius gratia iubet, in alijs determinatum eſt, quoniam ille nullo eget. Quæ igitur electio poſſeſſioq; natura bonorum vel corporis, vel amicorum, vel reliquorum, conſiderare maxime Deum facit, præſtantiſſima eſt, atque hic terminus eſt pulcherrimus: quæ vero vel ob defectum, vel ob exceſſum cōſiderare colereq; Deum permittit minime, ea eſt peſſima. Atq; ſic quidem res habet animæ: & is terminus eius pręſtantiſſimus eſt, minimum, inquam, alteram irrationalemq; animæ partem ſentire, quatenus talis eſt. Quis igitur probitatis terminus ſit, & quis ſimpliciter bonorum ſcopus, hunc in modum ſit dictum.

Librorum Septem Moralium Eudemiorum finis.

Subſequētem de Virtutibus libellum, cùm ſub Ariſtotelis nomine legatur (et ſi forte ab alio authore editus fuerit) & ipſum alijs ſubnectendum eſſe cenſuimus.

ARISTOTELIS DE VIRTVTIBVS LIBELLVS,

Alexandro Chamaillardo interprete.

Quæ ſint laudabilia, quæ'ue uituperabilia: & cuius animæ partis, ſingulæ ſint uirtutes.

Laudabilia quidem ſunt, honeſta: vituperabilia vero, turpia. Et quidem in honeſtis principem locum obtinent virtutes: in turpibus autem vitia. Laudabilia porrò ſunt, & cauſæ virtutum, & quæ virtutes conſequuntur, & quæ exoriuntur ab ijs, & opera ipſarum: vituperabilia vero, contraria. Cùm autem anima ſecundum Platonem in tres diſtribuatur partes: rationalis q̃dem, virtus eſt prudentia: animoſę autem, manſuetudo, & fortitudo: cupidæ vero, temperantia & continentia: totius aũt animę, iuſtitia, liberalitas, & animi magnitudo. Vitiũ vero eſt, rationalis quidem, imprudentia: animoſę vero, iracundia, & ignauia: cupidæ autem, intemperãtia & incontinentia: totius vero animæ, iniuſtitia, illiberalitas, & animi prauitas.

Quid ſit unaquæq; uirtus.

Prudentia.

Eſt autem prudentia virtus aię rationalis, ea pręparans quę ad felicitatem ſpectãt.

Manſuetudo.

Manſuetudo vero eſt virtus animoſę, qua qui prędíti ſunt, difficulter ira concitantur.

Fortitudo.

Fortitudo autem virtus eſt animoſæ, per quàm non facile mortis metu percelluntur.

Temperantia.

Temperantia vero eſt virtus appetentis, per quam à malarum voluptatum appetentia redduntur alieni.

Continentia.

Continentia aũt virtus eſt cupidæ, qua cupiditatem, quæ in malas fert voluptates, ratione inhibent.

Iuſtitia.

Iuſtitia vero eſt virtus animæ, eius diſtributiua, quod quiſq; meruit.

Liberalitas.

Liberalitas autem eſt virtus animæ, honeſtorum ſumptuum miniſtra.

Magnanimitas.

Magnanimitas autem eſt virtus animæ, per quam ferre poſſunt vtranq; fortunam, honorem, & ignominiam.

Quid ſit unumquodq; uitium.

Imprudentia.

Imprudẽtia vero eſt vitium rationalis, male viuendi cauſa.

Iracundia.

Iracundia autem vitium eſt animoſæ, per quod fiunt ad iram præcipites.

Ignauia.

Ignauia aũt vitium eſt animoſæ, per quod periculis, & maxime mortis conſternantur.

Intemperantia.

Intemperantia autem vitium eſt appetẽtis, per quod amplectuntur malas voluptates.

De incontinentia quidem nihil: ſic autem tu potes definire.

Incontinentia.

Incontinentia vero vitium eſt cupidæ, per quod ſtoliditate huc illucq; cupiditatem circumagunt, impellentem ad malarum voluptatum delectationes.

Iniuſtitia.

Iniuſtitia vero eſt vitium animæ, per quod circumſcriptores fiunt præter dignitatem.

Auaritia.

Auaritia autẽ eſt vitium animæ, per quod appetunt vndequaq; lucrum.

Puſillanimitas.

Puſillanimitas autem vitiũ eſt animæ, per quod neutram poſſunt fortunam ferre, nec honorem, nec ignominiam.

Quæ ſint uniuſcuiuſq; uirtutis propria.

Prudentiæ.

Prudentię aũt eſt, cõſilium agitare, diſcernere bona & mala, & omnia quę ſunt in vita ſequenda & fugienda, honeſte vti oĩbus bonis, cũ alijs recte verſari, ꝓſpicere occaſiones, ſolerter verbis et rebus vti, experientiam habere vtiliũ oĩum. Memoria autem, peritia, & ſolertia, vel manãt à prudẽtia, vel prudẽtiæ ſunt aſſeclæ: aut partim prudẽtię adminicula, vt experientia & memoria: partim tanq̃ prudentiæ partes, vt conſilium & ſolertia.

Manſuetudinis.

Manſuetudinis autem eſt, poſſe ferre moderate obiecta crimina, et contemptus, nec celeriter rapi in vltiones, nec eſſe de facili mobilem ad iras, eſſe autem moribus comem et mitem, & ingenio eſſe quieto & ſtabili.

Fortitudinis.

Fortitudinis vero eſt, inconcuſſum à mortis metibus, & conſtantem in malis, et intrepidum ad pericula eſſe, & malle honeſte mori quàm turpiter ſeruari, & victoriæ cauſam pręſtare. Pręterea aũt fortitudinis eſt, et laborare, & ĩ animo inſtituere, & poſſe. Accedit aũt fortitudini & audacia, & animi ꝓſtãtia, & fiducia, & confidentia; adhæc, induſtria & tolerantia.

Temperantiæ.

Temperantiæ.

Temperantiæ aũt eſt, nihil mirari corporis voluptates, & cuiuſuis fœdę voluptatis & delectationis minime appetẽtẽ, & timere etiam iuſtã licentiã, & intentũ eſſe i vitę rõnem, ſimiliter in paruis & magnis. Aſſectatur aũt temperantiã, ordo, moderatio, pudor, reuerẽtia.

Continentiæ.

Continentiæ autem eſt, poſſe cohibere ratione cupiditatem, ferẽtem ad malas delectationes & voluptates, & pati, & tolerare pro natura indigentiæ & ægritudinis.

Iuſtitiæ.

Iuſtitiæ aũt eſt, diſtributiuũ eſſe eius qđ eſt ſm cuiuſq; dignitatẽ, & tueri patrias cõſuetudines & inſtituta, & ſeruare ſcriptas leges, & veridicũ eſſe in controuerſijs, & ſtare conuẽtionibus. Eſt aũt prima iuſtitiarum, aduerſus Deos: proxima, in dæmonas: deĩde, in patriã et parẽtes: deinde, erga defunctos: in quibus eſt pietas, vel pars iuſtitię, vel eius comes. Sectatur autem iuſtitiam, et ſanctitas, et veritas, et fides, et vitiorum odium.

Liberalitatis.

Liberalitatis autẽ eſt, erogare pecunias in laudabilia, et largitio ad honeſtos ſumptus faciendos, et pręſto eſſe ad auxilium in aduerſa fortuna, et non accipere vnde non oportet. Eſt autem liberalis, et circa indumẽta nitidus, et circa habitationem: eſt et inſtructor permagnarũ rerũ, et elegantiũ, et oblectationẽ habẽtium, nulla cõmodi ducta ratione: eſt et altor animalium, mirum quid aut ſuaue habẽtium. Comitatur autem liberalitatem, morum facilitas, et comitas, et humanitas: et eſſe miſericordem, et erga amicos beneuolum, et hoſpitalem, et honeſti ſtudioſum.

Magnanimitatis.

Magnanimitatis aũt eſt, pulchre ferre et felicitatem et infelicitatẽ et honorẽ, et ignominiam, et non admirari neq; delitias, neq; clientelas, neq; poteſtates, neque victorias gymnicas: habere aũt quandam animi altitudinem et magnitudinem. Eſt aũt magnanimus, neq; vitam magnifaciens, neque vitæ amans, ſimplex porrò moribus, et generoſus, iniuria potens laceſſiri, et non vindex. Sequitur autem magnanimitatem, ſimplicitas, et veritas.

Quæ ſint uniuſcuiuſq; uitij propia.

Imprudentiæ.

IMprudentiæ autem eſt, iudicare peruerſe de rebus, deliberare perperam, vti nequire præſentibus bonis, in falſam adduci opnionem de ijs, quæ ad vitam ſunt bona, & honeſta. Sectatur autem imprudentiam, inſcitia, incontinentia, ruſticitas, obliuio.

Iracundiæ.

Iracundiæ aũt ſunt ſpecies tres, excãdeſcẽtia, ſęuitia et vecordia. Eſt autem iracũdi non poſſe ferre fœdas contemptiones, neq; imminutiones: eſſe autem plagoſum, et vindictæ cupidum, et de facili ad iram facto verbo ue quouis moueri. Aſſectatur autem iracundiã moroſitas, et inconſtantia, et ſordida illiberalitas, et dę paruis angi, et ab ijſdem de repente affici, et per breue tempus.

Ignauiæ.

Ignauiæ autem eſt quouis metu facile percelli, et mortis maxime, et noxarum corporis et arbitrari præſtabilius eſſe quomodocunq; ſeruari, quàm pulchre mortem obire. Comitatur autem ignauiam mollities, effœminatio, torpor, vitę ſtudium. Subeſt etiam quædã timiditas, et contentionis detrectatio.

Intemperantiæ.

Intemperantiæ autem eſt, ſequi delectationes voluptatum noxiarum et turpium, et arbitrari maxime felices eos eſſe, qui ĩ huiuſmodi voluptatibus verſantur, et facetum eſſe, et dicacem, et vrbanum, et verſutum, tam in verbis quàm rebus. Sectatur autem intemperantiam, ordinis perturbatio, impudentia, confuſio, incuria, negligentia, diſſolutio.

Incontinentiæ.

Incontinentiæ aũt eſt, ꝑhibente rõne, delectationes voluptatũ ſectari, et ducere præſtabilius eſſe, non frui aũt nihilominus, et opinari quidem oportere facere, et pulchra et conſerẽtia, abhorrere tamen ab ipſis propter voluptates. Eſt autem comes incontinentiæ, mollities, et pœnitentia, et plura eiuſmodi, quæ intemperantiam comitantur.

Iniuſtitiæ.

Iniuſtitiæ autem ſunt ſpecies tres, impietas, auaritia, immanior improbitas. Impietas quidem eſt aduerſus Deos, & dæmones, & circa defunctos, & circa parẽtes, & circa patriam. Auaritia autem circa commercia, præter dignitatem eligens præcipuũ. Immanior autem improbitas eſt, per quam voluptates ſibi comparant, ludibrio alios habentes: vnde Euenes de ea dicit: Quæ lucrum captans: nil ,,
tñ ipſa nocet. Eſt autẽ iniuſtitię, patria violare ,,
& inſtituta et iura, nec parere legibus, nec magiſtratibus, mentiri, peierare, tranſgredi conuentiones, & fidem fallere. Comitem autem iniuſtitiæ ſe addit calumnia, iactantia, humanitatis aſſimulatio, malignitas, calliditas.

Auaritiæ.

Auaritię autẽ ſpecies ſunt tres, turpis quæſtus, tenacitas, illiberalitas. Turpis q̃ſtus quidem, per quem diteſcere quærũt vndecunq;, & lucrum q̃ pudorem pluris faciunt. Tenaci

tas autem, per quam ſumptui parcunt, & impēſæ in re honeſta. Illiberalitas autem eſt, per quam expendunt quidem, minutatim autem male, & plus iacturę faciētes, nullo ſcilicet habito temporis delectu. Eſt autem auaritię, plurimi facere pecunias, nec id probrum putare qđ quæſtuoſum ſit: vita mercenaria, & ſeruilis, & ſordida, à munificētia & liberalitate aliena. Conſequuntur autem illiberalitatem, ſordes, ægrimonia, puſillanimitas, humilitas, immodeſtia, ignobilitas, hominum odium.

Puſillanimitas.

Puſillanimitatis autem eſt, neq; honorem, neq; ignominiam, neq; felicitatē, neq; infortunia poſſe ferre, ſed honoratum quidem tumeſcere, & leui ſucceſſu proſpero auctum efferri & ſubſultare, ignominiam autem ne minimam quidem ferre poſſe. Aberratio porrò eſt, infortunium non dijudicare magnum: cōqueri vero de oībus, & ęgro animo ferre. pręterea autem talis eſt puſillanimus, vt omnes neglectus contumeliam vocet & ignominiā, etiam per imprudentiam, vel obliuionem admiſſos. Comitantur autem puſillanimitatem ſordes, quęrimonia, diffidentia, humilitas.

Quid virtutis ſit in uniuerſum.

IN vniuerſum aūt virtutis quidē eſt, facere ſtudioſum & probū affectū ī animo, quietis & conſtitutis motibus vtentem, omnibus ex partibus conſonantem: quapropter videtur inſtituti atq; ratiōis boni animi eſſe honeſtus affectus. Eſt porrò virtutis, & bñficijs dignos afficere, et diligere bonos, et neq; ad ſumēdas pœnas, neq; ad vindictam ardēti eſſe animo, ſed clemēti placido, et miſericordi. Affecla eſt autem virtutis, benignitas, ęquitas, animi candor, ſpes bona, & quæ eiuſdem ſunt generis, veluti familiarium ſtudioſum & amicorum eſſe, ſociabilem, hoſpitalem, humanum, elegātem ſe exhibere, quæ vtiq; omnia laudabilia ſunt: vitij autem, contraria.

Libelli de Virtutibus finis.

LEONARDI ARETINI IN LIBROS POLITICORVM PROOEMIVM.

INter moralis diſciplinæ præcepta, quibus humana uita inſtituitur & docetur, eminentiſſimum quodā modo locum obtinēt, quæ de ciuitatibus earumq; gubernatione conſeruationeq; traduntur. Quippe diſciplina huiuſmodi omnis felicitatem hominibus conficere ſtudet. Felicitatem uero ſi ūni acquirere præclarū eſt, quanto magnificentius erit uniuerſæ ciuitati beatitudinē adipiſci. Bonum enim, quanto latius patet, tanto diuinius eſt exiſtimandū. Cumq; homo imbecille ſit animal, et quā per ſeipſum nō habet ſufficientiā perfectionēq;, ex ciuili ſocietate reportet, nulla profectò cōuenientior diſciplina homini eſſe poteſt, q̄ quid ſit ciuitas, & quid reſpublica intelligere: & per quæ cōſeruetur intereatq; ciuilis ſocietas non ignorare. Mihi quidem qui hæc ignorat, ſeipſum pariter ignorare uidetur, ac ſapientiſſimi Dei præceptum diſpicere. Itaq; & Plato decem illis præclaris libris, qui ſunt ab eo de Republica ſcripti, in hac partę oſtendenda docendaq; plurimum nixus eſt. Et Marcus Cicero noſter ſex inclitis libris, quos de republica ſcripſit, hanc ipſam materiam eſt proſecutus. Et Ariſtoteles in hoc uolumine, quod nunc in Latinum conuertimus, hæc ipſa complexus eſt, tantò quidem nitore & copia & ornatu, ut uere mereatur flumen aureum uocitari. Materia igitur huius operis talis eſt. Conuertendi autem interpretandiq; mihi cauſa fuit eadem illa, quæ iam decem & octo annis ad conuerſionem Ethicorum induxit. Nā cum uiderem hos Ariſtotelis libros, qui apud Græcos elegantiſſimo ſtylo perſcripti ſunt, uitio mali interpretis ad ridiculam quandam ineptitudinem eſſe redactos, ac præterea in rebus ipſis errata permulta ac maximi ponderis, laborem ſuſcepi nouæ traductionis, quo noſtris hominibus in hac parte prodeſſem. Quid enim opera ea utilius? quid laude dignius efficere poſſim, quàm ciuibus meis primum, deinde cæteris qui Latina utuntur lingua, ignaris Græcarum literarum facultatem præbere, ut non per ænigmata ac deliramēta interpretationum ineptarum ac falſarum, ſed de facie ad faciem poſſint Ariſtotelem intueri, & ut ille in Græco ſcripſit, ſic in Latino perlegere? Excitauit quoq; me utilitas maxima, quam ex interpretatione Ethicorū prouenisse conſpexeram. Homines enim ingenue eruditi, quos primo ueteris interpretationis ineptitudo ac barbaries à legendo repellabat, ita poſtmodum eos libros complexi ſunt, ut in maximam lucem illarum rerum cognitio ſit perducta. Quod idē fore ſpero in his, de quibus nunc agimus, Politicorum libris. Atq; eo magis, quo hæc materia ciuilis, et uerba ad exprimendū alia quàm in ſuis diſputationibus ſcholaſtici utantur, & maiorem quendam efflagitat dicendi ornatum. quæ duo interpres nedum ille cōſequi, ſed ne ſuſpicari quidem potuit. Ariſtoteles certe tanta facundia, tanta uarietate & copia, tanta hiſtoriarum exemplorumq; emulatione hos libros referſit, ut oratorio pene ſtylo ſcripti uideantur. Sic enim argumentationes totas interdum explicat, ut cuncta dicendi ornamēta in eas ſtudioſe coniecta liceat intueri. nec eſt in his libris quæſtio ulla paulo uberior, quæ tractata ab illo ſit abſq; rhetorico pigmento aut colore, quorum & ſi non expreſſionem, attamen adumbrationem quandam diligens lector in hac traductione noſtra deprehendet. Fuit enim Ariſtoteles ſtudioſiſſimus eloquentiæ: quod artes Rhetoricæ eius, pluribus uoluminibus explicatæ declarāt. Quæ ſit igitur horū librorū materia, & qua de cauſa laborē hūc ſuſceperimus, & quales libri ipſi in Græco ſint, hæc prefatos eſſe ſufficiat. Hortamur aūt oēs uehemēter ad huius operis diligētiſſimā lectionē, utpote doctrinā uberrimā, ac rerū prope innumerabiliū cognitionem, & quidē neceſſariā ad uitā ſuſcepturos.

Ariſtotelis

ARISTOTELIS STAGIRITAE, PERIPATETICORVM PRINCIPIS POLITICORVM LIBER PRIMVS,

Leonardo Aretino interprete.

SVMMA LIBRI.

De ciuitate, domo, pago, re familiari, ſeruis, dominationibus ac ſeruitutibus, poſſeſſione, acquiſitionibus neceſſaria ac numularia, & perſonarum in re domeſtica exiſtentium uirtutibus.

De ciuitate, eius gubernatore, partibus, domo, pago. Cap. I.

QVoniam videmus omnem ciuitatē eſſe ſocietatem quandam, & omnem ſocietatē boni alicuiꝰ gratia conſtitutam (nā eius gratia qđ bonū videtur, omnia omnes agunt) patet qđ bonum aliquod omnes coniectant. maxime vero principaliſſimum omnium quæ eſt principaliſſima, & cæteras omnes complectitur. eſt autē hæc illa, quę ciuitas appellatur, & ciuilis ſocietas. Quicunqꝫ vero putant gubernatoris ciuitatis, & regis, patriſqꝫ familias, et domini eādem eſſe rationem, non bene dicunt. Multitudine enim & paucitate, ſed nō ſpecie illorum ſingulos putant differre, veluti ſi paucorum quidem, dominum: ſi vero plurium, patremfamilias: ſin etiam plurium, gubernatorem ciuitatis vel regem: quaſi nihil differat magna domus & parua ciuitas, gubernatorqꝫ ciuitatis & rex. quando quidem ipſe præſidet, rex: quando vero ſm rationem talis ſciētiæ in parte pręſidet, & in parte ſubeſt, gubernator ciuitatis. Sed hęc vera nō ſunt, quod manifeſtum erit ſm hāc doctrinā conſiderātibus. Vt enim alijs compoſitū vſqꝫ ad incompoſita diuidere neceſſariū eſt (hę nāqꝫ ſunt minimę totius particulę) ita ciuitatē, ex quibus cōponitur conſiderantes, & quō illa differāt inter ſe, & ſi quid artificij recipiunt ſingula ipſorū, magis intuebimur. Si quis igitur ab initio rerum originē inſpiciat, vt in alijs, ſic & in iſtis optime diſcernet. Primum igitur neceſſe eſt cōbinare illos, qui nō poſſunt eſſe niſi ſimul, ceu marē & fœminā generationis cauſa. Et hoc nō ex electione, ſed velut in cęteris aīalibus & plantis naturale eſt deſideriū, quale ipſum eſt, tale alterū relinquendi. Imperās vero natura & parens ꝑ conſeruationē. nam quod poteſt mente proſpicere, natura imperat ac dominatur: qđ aūt poteſt corpore hoc facere, paret natura & ſeruit. quapropter domino & ſeruo id confert. Natura igitur diſtīcta ſunt fœmina, et ſeruus. Nihil enī natura facit tale, quale ſtatuarij delphicū gladium ob inopiam, ſed vnū ad vnū. ſic enim optime inſtrumenta proficiēt, ſi eorum ſingula non multis, ſed vni deſeruiant. Verum apud Barbaros fœmina & ſeruus eodē gradu habentur. cauſa vero huius eſt, quoniam quod natura dominetur non habēt, ſed fit eorum ſocietas ex ſeruo & ſerua. Quamobrem aiunt poetæ, Græcos Barbaris dominari oportere: quòd idē ſit natura, Barbarus & ſeruus. Ex his duabus igitur ſocietatibus domus prima. Recteqꝫ Heſiodus inquit:

Domū in primis, mulierēqꝫ, & bouē aratorē. »

bos enim pro ſeruo pauperibus eſt. Quotidiana igitur ſocietas ſm naturam conſtituta domus eſt: quos Charondas quidem homoſypios, Epimenides vero cretenſis homocāpnos appellat. *a. l. homocapos.* Sed quę ex pluribus domibus cōſtituitur ſocietas prima, vtilitatis gratia nō quotidianæ, pagus eſt. Maxime vero ſecundum naturā videtur pagus, propagatio quædam eſſe domus eorum, quos dicimus coalitos, & natos eſſe natorum. Quapropter primo ſub regibus ciuitates erāt: nunc vero etiā gentes. nam ex his qui ſuberant regno, proceſſerunt. Omnis aūt domus regitur à ſeniore: quare & coloniæ inde ꝓpagatæ ꝑ conſanguinitatē. Et hoc eſt, quod inquit Homerus:

Iura dant ſinguli natis & vxoribus. »

ſparſim nanqꝫ etiā ſic antiquitus habitabant. Et Deos ob hoc ipſum putāt cūcti regē habere: qm̄ & ipſi partim nūc, partim antiqtus ſub regibus degebāt. Queadmodū vero formas humanas Dijs attribuunt hoīes, ſic etiā vitas.

Quid ciuitas, ꝙ homo ciuile ſit animal, ꝙ partibus ciuitas prior ſit. Cap. II.

QVæ autem ex pluribus pagis conficitur ſocietas, ciuitas eſt. quæ quidem (vt ita dixerim) totius ſufficientiæ finem habet, conſtituta quidem gratia viuēdi, exiſtens autem bene viuēdi gratia. Quapropter omnis ciuitas natura eſt: ſiquidem & primæ ſocietates. nā hęc illarū finis: natura vero finis eſt. Quale enim vnūquodqꝫ eſt generationis ꝑfectę, hāc vniuſcuiuſqꝫ naturā eſſe dicimus: ceu hominis, equi, domus. Inſuper cuius

gratia & finis, optimũ: ſufficientia vero finis, & optimũ. Ex his igitur patet ciuitatẽ eſſe ex his, qui natura ſũt, et ꝙ homo natura ciuile eſt animal. Et qui abſq; ciuitate eſt ꝑ naturã, non per fortunam, aut nequã eſt, aut potior ꝙ homo, vt ab Homero per contumeliã increpat:

Sine tribu, ſine iure, ſine domo.

nam ſimul talis eſt & belli cupidus, veluti qui nullo retinetur iugo, vt neq; volatilia. Ex quo patet ſociale animal eſſe hoiem, magis ꝙ omnis apes, & ꝙ omne gregariũ animal. nihil eñi (vt diximus) fruſtra natura facit. Sermonem vero homo habet ſolus oium animalium. Nã vox quidẽ moleſti atq; iocũdi ſignificatio eſt: quapropter alijs quoq; exiſtit aialibus. hucuſq; enim natura ꝓceſſit in his, vt ſenſum habeant iocũdi & moleſti, & hoc inter ſe ſignificare poſſint. At ſermo ad hoc datus eſt nobis, vt oſtẽdamus vtilitatem & damnum, atq; ita iuſtũ & iniuſtum. hoc enim prẹter cẹtera animalia hoibus proprium eſt, vt boni et mali, ac iuſti & iniuſti, & aliorũ huiuſmodi ſenſum habeant ſoli. horumq; ſocietas facit domum, & ciuitatem. Et certe ſm naturam prius eſt ciuitas ꝙ domus, & ꝙ ſinguli noſtrum. Nam totũ prius eſſe ꝙ partem, neceſſariũ eſt. perempto enim toto, nõ erit pes nec manus, niſi ẹquiuoce, veluti ſi quis dicat lapideã. nam corrupta quidẽ erit talis. cunctæ autem opere definitæ ſunt & potentia. itaq; cùm amplius nõ ſint tales, nõ eſt dicẽdum illas eſſe eaſdem, ſed equiuocas. Eſſe igitur ciuitatem natura, & prius ꝙ ſinguli manifeſtum eſt. Si enim non eſt ſufficiens vnuſquiſq; ſeparatus, perinde ſe habet ac reliquẹ partes ad totũ. Qui autẽ in cõmuni ſocietate neqt eſſe, quiq; nullius indiget propter ſufficientiam, nulla pars eſt ciuitatis: quare aut beſtia aut Deus. natura igiť omnibus ad huiuſmodi ſocietatẽ eſt appetitus. Qui aũt primus inſtituit, maximorum bonorum cauſa fuit. vt enim perfectione ſuſcepta, optimũ cũctorum animalium eſt homo, ita ſi alienus fiat à lege et à iudicijs, peſſimũ eſt oium aialiũ. Sęuiſſima eſt enim iniuſtitia tenẽs arma. Homo vero arma tenet ꝑ innatã prudẽtiam atq; virtutẽ, quibus plurimũ valet in cõtrariũ vti. Itaq; impiiſſimum & immaniſſimum eſt ſine virtute, & ad libidinẽ cibationẽq; deterrimũ. Iuſtitia vero ciuile qddã eſt. nã ius ordinatio eſt ciuilis ſocietatis: iudicatio aũt iuſti iudiciũ.

De re familiari, domino, ſeruo, re poſſeſſa, imperãdi ac ac parendi neceſſitate, ac utilitate. Cap. III.

QVoniam vero declaratum eſt quibus ex partibus ſit cõſtituta ciuitas, neceſſarium videtur primum de re domeſtica dicere. Omnis enim ciuitas ex domibus conſtat. rei domeſticæ rurſus partes ſunt, ex qbus domus eſt cõſtituta. domus aũt ꝑficitur ex ſeruis & liberis. Cũ vero prima quæq; ſint in minutiſſimis perquirenda: primæ vero ac minutiſſimę partes domus exiſtant dominus & ſeruus, maritus & vxor, pater & filij: de his vtiq; tribus conſiderandum fuerit, quid vnũquodq;, et quale eſſe oportet: hoc eſt de dominica, de coniugali (nam & ipſa proprio nomine non nominatur) & de paterna diſciplina. Sint autem hẹ tres quas diximus. Eſt inſuper quædam pars, quæ videtur quibuſdam eſſe † diſciplina rei familiaris: quibuſdam vero maxima eius pars. Loquor autem de illa parte, quæ verſatur circa acquirendum: quæ & ipſa quemadmodum ſe habeat, conſiderandum erit. At primũ de ſeruo & domino dicamus: vt quæ neceſſaria ſunt intueamur, & ſi quid de his melius comprehendere poſſimus, quã ea quæ nunc exiſtimantur. Quibuſdam porrò videtur ſcientia quædam eſſe dominatio, eademq; eſſe diſciplina domeſtica, & dominatio, gubernatioq; ciuilis & regia: vt in principio diximus. Alijs autem, prẹter naturã videtur eſſe dominatio. qm̃ natura nihil differat, ſed lege duntaxat inductũ ſit, vt alij liberi ſint, alij ſerui. quapropter neq; iuſtum: violẽtum enim. Cùm igitur poſſeſſio ſit pars domus, certe & illa per quã acquirimus, pars erit domeſticæ diſciplinæ. nam ſine neceſſarijs impoſſibile eſt & viuere, & bene viuere. Vt vero in artibus definitis neceſſarium eſt ſubeſſe propria inſtrumẽta, ſi opus modo confici debeat: ſic etiam in re familiari. Inſtrumentorũ vero quædam inanima ſunt, quædam animata. veluti gubernatori, nauis quidẽ inanimis eſt: qui vero proram regit, animatus. nam miniſter in artibus locum inſtrumenti obtinet. Sic & res poſſeſſa inſtrumẽtum eſt ad vitam: poſſeſſio autem multitudo inſtrumentorum: & ſeruus poſſeſſum quiddam aiatum, et tanꝙ inſtrumentum ante inſtrumenta omnis miniſter. Si poſſent enim inſtrumẽta ad iuſſum vel nutũ domini opus ſuum conficere, quemadmodum Dẹdali, aut Vulcani tripodes (quos inquit poeta ſpõte ſua diuinũ prodijſſe in certamẽ) ſic & pectines texerent, et plectra cithara pulſarẽt. nec architecti ſane miniſtris, neq; domini indigerent ſeruis. Quæ igitur inſtrumenta dicũtur, factiua ſunt: quod vero poſſidemus, actiuum eſt. à pectine quidẽ enim aliquid fit prẹter illius vſum: à veſte vero atq; lectica vſus ſolũ. Prẹterea cũ ſpecie differãt facere & agere, & indigeat vtrunq; inſtrumentis, neceſſariũ eſt & illa eandẽ habere differentiã.

† οἰκονομία ſic fere per librũ totũ.

Vita certe actio eſt,& non factio.quapropter ſeruus miniſter eſt ad actionem. Id autem quod poſſidetur, dicitur quemadmodum & pars ad totum.pars enim non ſolum alterius eſt pars,ſed ēt oīno alterius. ſimiliter & quod poſſidet. Quapropter dominus ſerui eſt dominus ſolum,ſed illius non eſt: ſeruus autem non ſolum domini ſeruus,ſed omnino illius. Quæ igitur ſit natura ſerui,et quę poteſtas ex his patet.quicunq; enim ſuiipſius non eſt ſm naturam,ſed alterius, homo autem eſt,hic natura eſt ſeruus.* alterius aūt homo eſt,q poſſidet, homo exiſtens. res poſſeſſa vero inſtrumentum ad acquirendum actiuum & ſeparabile. Vtrum vero ſit aliquis natura talis vel nō,& vtrum melius ac iuſtius ſit alicui ſeruire vel nō,ſed omnis ſeruitus ſit pręter naturam, conſiderandum poſtea erit. Nec ſanè difficile eſt ratione pſpicere,& ex his quæ fiūt cognoſcere. Imperare enim & parere nō ſolum neceſſariorum ſunt, verūetiam vtiliū. ac ſtatim ex generatione quædā diſtincta ſunt, alia quidem ad imperandum, alia vero ad parēdum. & ſpecies multæ & imperātium & parētium ſunt. & ſemper melius imperium meliorum parentium eſt,ceu hominis, q̄ beſtiæ. Nam quod à melioribus perficit, melius eſt opus. Vbi vero aliud impat,aliud paret, eſt aliquod horum opus. nā quæcunq; ex pluribus conſtat,& vnum quid cōmune fiūt, ſiue ex continuis ſiue ex diſcretis, in omnibus apparet & quod impat,& quod paret.& hoc ex tota natura ineſt animalis. nam & in his quæ experta ſunt vitæ, eſt quoddam imperiū inſtar harmoniæ.ſed hęc forſan aliena ſunt ab iſta conſideratione. Animal vero cōſtat primum ex anima & corpore: quorum alterum imperat ſm naturam,alterum paret.Oportet aūt conſiderare naturam non in corruptis, ſed in his quę magis ſe habēt ſm naturam. quocirca eū hominē, qui & animo & corpore optime diſpoſitus ſit,inſpiciendum: in quo certe id manifeſtum eſt.nam prauorum quidem aut praue diſpoſitorum ſæpe inuenietur corpus imperare animo, ex eo quia peruerſe ac præter naturam ſe habent. Eſt igitur(vt dicimus)primum in animali perſpicere imperium dominicum & ciuile.Nam animus quidem in corpus,dominicum habet imperium: mēs vero in appetitum,ciuile & regium. in quibus clarum eſt ſm naturam & vtilitatem impari ab animo corpori, & ab ea parte quę habet rationem,ei parti quæ ſubiacet pturbationi:æqualitatem vero ac viciſſitudinem omnibus nocere. Rurſus in homine & alijs aīalibus eodē modo. māſueta quidem meliora ſunt q̄ fera, his autem vniuerſis melius eſt vt homini pareant:nā ſalutem ita recipiūt. Pręterea autem maſculus & fœmina,alter melior ſm naturā, altera deterior:& hic impans,illa vero parēs, eodemq; modo neceſſe eſt in cunctis hominibus eſſe. Quicūq; igitur diſtant tātum,quantum animus à corpore:& homo à beſtia, per hūc modum ſe habēt. Quorūcunq; eſt opus in corporis vſu, & hoc eſt in eis potiſſimum, hi ſunt natura ſerui: q̄bus melius eſt vt imperetur, hoc imperio quemadmodum in præmiſſis. Eſt enim natura ſeruus,qui poteſt alterius eſſe:quapropter & alterius eſt. & qui tantum particeps eſt rationis, vt ſentiat quidem, at nō habeat. Nam certa quidem animalia rationem quidem nō ſentiunt, ſed paſſionibus inſeruiunt. Vſus etiam variat parumper. neceſſariorum enim corpori auxiliū fit ab vtriſque, à ſeruis videlicet,ac manſuetis aīalibus. Vult autem natura, & differentia facit corpora liberorum & ſeruorum:alia quidem robuſta ad neceſſarios vſus, alia verò recta & inutilia ad tales operationes, verum vtilia ad ciuilem vitam. hæc autē diuiſa eſt in belli opportunitates & pacis. Accidit vero ſæpe & cōtra, hos quidem corpora habere liberorum, illos vero animos. Nam id quidem patet,q; ſi tantum præcellāt corpore ſolum, quātum Deorum imagines,reliqui omnes digni apparent illis ſeruire. Id ſi verum eſt in corporibus,multo iuſtius in aīo idem putare, ſed non vt corporis,ita & animi pulchritudinem diſcernere facile. Quòd igitur ſint ſm naturam, alij liberi,alij ſerui patet:quibus & ſeruire prodeſt ac iuſtum eſt.

*ἀλλ' οὐδὲ ἄνθρωπος ἐστὶ ὃς ἂν κτῆμα ᾖ ἄνθρωπος ὤν.

De duplici ſeruo,potentia gubernandi, dominationis, ac gubernationis differentia. Cap. IIII.

QVòd autem & contradicentes quodam modo recte dicunt, non difficile fuerit intueri. Dupliciter enim dicitur ſeruire & ſeruus. Eſt enim aliquis ſm leges ſeruus,& ſeruiens.nam lex cōſenſio quędam eſt,per quam bello capta illorum fieri dicuntur qui ceperūt. Hoc autem ius multi eorum qui circa leges verſantur, accuſant, tanquam oratorem qui iniqua decreuerit: quaſi ſit graue,ſi eius qui vim afferre poteſt, & potentia præcellit, ſeruus fiat & ſubditus is qui vim patitur. & quibuſdā hoc modo videtur, quibuſdam illo,etiam ſapiētum. Cauſa vero ambiguitatis & variationis ſermonum huiuſmodi eſt:quia quodam modo virtus freta potentia, vim poteſt maxime afferre, & ſemper id quod ſuperat, eſt in excellentia alicuius boni.ex quo fit,vt vis non abſq; virtute eſſe videatur.

deatur, ſed circa iuſtum ſolum eſſe ambiguitatem: propter hoc ſanè, quod alijs quidẽ beneuolentia videtur eſſe iuſtũ, alijs hoc ipſum videtur iuſtum, potentiorem dominari. quoniam diſcordantibus inuicem huiuſmodi ſermonibus, cũ alteri nec validum quicquã, neq; perſuaſiuum continent, ꝙ non oporteat meliorem ſm virtutẽ præeſſe ac dominari. Omnino vſurpantes quidam, vt arbitrantur, aliquod iuſtum (nam lex iuſtum quid eſt) ſeruitutem quæ ex bello prouenit, iuſtam poſuere, & ſimul non iuſtam eſſe aiũt. nam fieri poteſt, vt belli principium nequaquam ſit iuſtũ. Et indignũ ſeruire, nemo diceret eſſe ſeruũ. alioquin continget eos qui nobiliſſimi videntur, ſeruos eſſe. atq; ex ſeruis, ſi contingat eos capi atq; venundari. itaq; iſtos nõ volunt ſeruos dicere, ſed Barbaros. Atqui cũ iſta dicũt, nihil quærunt aliud q̃ natura ſeruos, vt ab initio diximus. neceſſe eſt enim dicere aliquos eſſe, & hos quidem vbiq; ſeruos eſſe, alios vero nuſquam. Eodemq; modo de nobilitate. ipſos enim non ſolum apud ſeipſos nobiles, ſed vbiq; exiſtimant, Barbaros vero domi ſolum nobiles: quaſi exiſtat alia ſimpliciter nobilitas, alia non ſimpliciter: vt Theodecti Helena inquit. » Ex Dijs ab vtraq; ſtirpe progna- » tam quiſquam appellabit ſeruam? Sed cùm hoc aiũt, nullo alio q̃ virtute & vitio definiũt ſeruum & liberum, nobileſq; et ignobiles. putant enim, vt ex hominibus hominẽ, & ex beſtijs beſtiã, ſic ex bonis bonum generari. ſed natura quidem hoc vult, attamen plerunque non poteſt. Quòd igitur hæc dubitatio habet rationem quandam, & ꝙ ſunt alij natura ſerui, alij liberi manifeſtũ eſt. Et ꝙ in quibuſdam determinatũ eſt eſſe tale aliqd, quibus quod ob idipſum prodeſt et iuſtum eſt, alium ſeruire, alium eſſe liberum: & cõuenit alium imperare, alium parere eo imperio quod innatum eſt: quare & dominari. Quod autẽ male vtriſque inutiliter fit. Nam idẽ prodeſt toti et parti, & aiæ & corpori. & ſeruus pars quędam eſt domini, quaſi animata quædam corporis, ſed ſeparata pars. quapropter aliquid eſt quod ſimul proſit, & amicitia eſt ſeruo & domino inuicem, ſm naturã ita diſpoſitis: illis vero, qui ſm legem & per violentiam, contrarium. Patet autem ex his, ꝙ non idem eſt dominatio et gubernatio reipublicæ, nec oẽs inter ſe principatus, vt quidam aiũt. nam aliud liberorum ſm naturam, aliud ſeruorum eſt. Et in re familiari imperium eſt vnius: nam ab vno regitur omnis domus: in republica autem liberorum & ęqualium eſt gubernatio. Dominus ergo non dicitur ſm ſcientiam, ſed quia eſt talis. eodemq; modo & ſeruus & liber. Scientia verò eſt & dominica, & ſeruilis. Seruilis quidẽ, qualem Syracuſis ille docebat. nam ibi quidã mercede pueros docebat ſeruitutem. Fuerit ſanè etiam complurium talium diſciplina*, ceu coquinaria, & alij huius generis famulatus. ſunt enim opera alia honeſtiora alijs, alia vero neceſſaria magis. & vt eſt in prouerbio, ſeruus præ ſeruo, dominus præ domino. hæ igiť omnes ſcientiæ ſeruiles ſunt. Domini autẽ ſcientia eſt, per quam vtitur ſeruis. nam dominus eſt, nõ in poſſidendo ſeruos, ſed in vtendo ſeruis. Continet aũt hæc ſcientia non magnum aliquid, neq; glorioſum. quæ enim ſeruũ ſcire facere oportet, illũ oportet ſcire iubere. Quapropter quibuſcunq; eſt facultas à laboribus ceſſandi, vicarius* quidem hunc honorem ſuſcipit. ipſi aũt reipublicæ adminiſtrandæ, aut ſtudijs philoſophiæ intendunt. Acquirẽdi vero diſciplina, alia eſt ab vtraq; iſtarum, ceu bellica quædam iuſta, aut venatica. De ſeruo igitur & dño in hunc modum determinatũ ſit.

* διακονήματα, ſeruilia miniſteria.

* ἐπίτροπος.

De poſſeſſione, acquiſitioneq; ſecundum naturam ac neceſſaria, animalium præcipueq; hominum uitis uarijs, ac ueris diuitijs. Cap. V.

OMnino autem de vniuerſa poſſeſſione & de acquiſitione intuebimur ſm antecedentem modum, quãdoquidem & ſeruus poſſeſſionis erat pars. Primum igitur dubitaret vtiq; aliquis, vtrum illa diſciplina, quæ ad acquirendum ſpectat, idem ſit quod facultas rei familiaris, vel pars aliqua eius, vel miniſtra. Et ſi miniſtra, vtrum quemadmodum pectinaria textoriæ: aut quemadmodũ æraria, ſtatuariæ. non enim eodem modo ſubminiſtrant: ſed altera quidem organa præbet, altera materiã. Dico autem materiã, ceu id quod ſubiacet, ex quo aliquod perficitur opus, ceu textori lana, ſtatuario æs. Quòd quidem igitur non ſit eadem rei familiaris diſciplina illi, quæ pertinet ad acquirendum, manifeſtũ eſt. Nam huius quidẽ * parare eſt, illius vero vti. quę enim vtitur his quę ſunt in domo, niſi rei familiaris diſciplina? Sed vtrũ ſit eius pars, vel alia ſpecies, dubitationẽ habet. Nam ſi eſt diligentis patrisfamilias videre quomodo pecuniæ & poſſeſſiones aſſint: poſſeſſio autẽ & pecuniæ multas complectuntur partes: itaq; primum dubitatio eſt, agricultura vtrũ pars aliqua ſit illius acquirendi diſciplinæ, an aliud quoddam genus: & omnino circa alimẽtum cura & acquiſitio. Atqui ſpecies alimentandi multę ſunt: quapropter & vitę plures ſunt, animalium, et hominũ. non enim fieri poteſt, vt viuatur ſine alimento. Itaque diuerſitates

* πορίσασθαι.

alimentorum

alimentorum diuerſas fecerũt animalium vitas. Nã ferarum quidem aliæ gregales ſunt, aliæ ſoliuagæ: vt hoc, vel illo modo, illis cõducit ad victum. quoniã aliæ viuis animalibus, aliæ fructibus, aliæ cunctis paſcuntur. quare ad facultatem victus atq; delectum, ipſarũ vitas natura diſtinxit. Cùm vero nõ idem cuiq; dulce ſit ſecundum naturam, ſed alijs alia: & illarum quæ animalia, & illarum quę fructus comedũt, vitæ inter ſe differũt. Hoc idem eſt in hominibus. differunt enim multæ eorum vitæ. nam pigerrimi qui ſunt, paſtoralem vitam ſequuntur: quoniam à manſuetis animalibus ſine labore educatio ipſis prouenit otioſis. cumq; ſit neceſſe mutare locum animalibus, & ipſi coguntur vnà ſequi, quaſi agriculturam quandam viuam colẽtes. Alij vero ex præda viuunt. & præda quidem alia alij, ceu alij venantes, alij piſcantes: vt qui paludes, & ſtagna, & flumina, & mare accolũt. alij ab auibus & feris. ſed maxima pars hominum à terra viuit, & à fructibus non ſylueſtribus. Vitæ igitur ferè tot ſunt quot ſm propriam & innatam habent operationem, nec per cõmutationem & cõmercia ſibi præparant alimentum: paſtoralis, agricultura, prædatoria, piſcatoria, venatoria. Sunt & qui iſta miſcẽtes, iucunde viuant, ſupplentes deficientem vitam qua deficiens eſt, vt ſufficientia aſſit: ceu paſtoralem ſimul quidam & prædatoriam, alij vero agriculturam & venationem. eodem modo & circa alias, vt indigentia cõpellit, in hũc modum degũt. Talis igitur acquiſitio ab ipſa videtur natura hominibus data, vt ſtatim poſt genituram, ſic etiam ad perfectionẽ deductis. nã ab ipſo generationis initio quædam animalium ſimul exprimunt tãtum alimenti, vt ſufficiat donec poſſit ſibijpſi acquirere quod generatum eſt: vt quæcũq; ex putredine, vel ex ouis gignũtur. quæ vero pariunt viuẽtia, alimentum habent in ſeipſis, ad natorum educationem vſq; ad tempus quoddã, quam lactis naturam dicimus. Quare ſimiliter eſt de perfectis quoq; exiſtimandũ, plantaſq; animalium eſſe gratia, & cætera animalia hominum cauſa. manſueta quidem propter vtilitatem & cibum: fera vero (& ſi non omnia, at plurima illorum) propter cibum, & alia adiumẽta, vt & veſtis ac cætera inſtrumenta ex illis fiãt. Si igitur natura nihil neq; imperfectum facit, neq; fruſtra, manifeſtum eſt illa omniũ hominum gratia feciſſe naturam. Quapropter & bellica ſecundum naturam quodam modo acquiſitiua erit. Nã & venatoria pars illius eſt, qua vti oportet contra beſtias, & contra eos homines qui ad parendum nati ſunt, nec volũt parere: quia natura id bellum iuſtũ exiſtat. Vna igitur acquirendi ſpecies ſecũdum naturam, pars eſt rei familiaris: quam oportet ſubeſſe iam aut illam parare, quo ea ſubſint, quorum eſt comparatio rerum in vita neceſſariarum, & vtilium ad ſocietatem ciuitatis & domus. Et videntur veræ quidem diuitiæ ex his conſtare. Nam ſufficientia huius poſſeſſionis ad vitam bonorum non infinita eſt, vt Solõ poeticò more dicebat: diuitiarum nullus eſt finis conſtitutus hoĩbus. At certe conſtitutus eſt, vt in alijs artibus. nullum enim inſtrumentum cuiuſquam artis infinitum eſt, neq; multitudine, neque magnitudine: diuitiæ autem ſunt multitudo inſtrumentorum rei familiaris & reipublicæ. Quòd igitur ſit aliqua acquiſitio ſecundum naturam patribusfamilias & gubernatoribus reipublicæ, & ꝓpter quam cauſam, patet.

* κτήσεως, acquiſitionis.

De numularia acquiſitione, ꝙ ſit præter naturam, & ꝙ differat à cura rei familiaris: ubi multa de numi uſu. Cap. VI.

ESt aliud genus acquirendi, quod maximè vocãt, & merito vocari debet pecuniarium: in quo nullus finis eſſe videtur diuitiarum & poſſeſſionis: quod eſſe vnum cum illo ſpecie, de quo ſupra diximus, pleriq; crediderũt, propter vicinitatẽ. Sed neq; eſt idem, neq; ab illo valde remotũ. eſt enim alterum illorum ſecundum naturam, alterum non ſecundum naturam, ſed magis ſecũdum experientiam & artem. de quo dicere ſic exordiamur. Cuiuſq; enim, quæ poſſidet, rei duplex eſt vſus. vterq; vero ſm ipſam rem, ſed nõ ſimiliter: verum alter proprius, alter non proprius rei. ceu calcei quidẽ eſt calceatio, & venditio: vterq; enim vſus calcei eſt. nam qui calceum indigenti vendit pro pecunia vel cibo, vtitur calceo qua calceus eſt, ſed non ſm proprium vſum: non enim commutationis gratia factus eſt calceus. Eodem modo ſe habet in alijs rebus, quas poſſidemus. Eſt enim permutatio in omnibus, cœpta quidẽ ab initio ex eo quod eſt ſecundum naturam, ꝙ alij plura ꝗ̃ opus ſit, alij pauciora habeant homines. Ex quo manifeſtum eſt, pecuniariam nõ eſſe ſm naturã eius, quę pertinet ad acquirẽdum. quoad enim ipſi ſufficeret, neceſſarium erat permutationem feciſſe. In prima igitur ſocietate, id eſt in domo, manifeſtũ eſt nihil opus eſſe illius, ſed iã in maiori exiſtente ſocietate. Alij.n. illorum cõmuniter habebant oĩa. alij ſeparatim multa rurſus & alia, quorum ſecundum indigentiã neceſſe erat permutationẽ facere. quẽadmodũ adhuc faciũt Barbarorum

* καπηλικὴ.

nationes multę, alia pro alijs dantes, recipienteſq;. vtilia enim pro vtilibus tradũt, vltra vero nihil: ceu vinũ pro tritico, & certis talibus. Huiuſmodi ergo permutatio neq; præter naturam eſt, neq;* ad amplificationem patrimonij pertinet, cùm ſit in ſupplemẽtum indigentiæ ſm naturam. Ex hac tamen, illa proceſſit ſm rationem. Nam cùm à remotioribus quęreretur auxilium, importando illa quibus indigebant, & exportando illa quibus abundabãt, neceſſario numi introductus eſt vſus. nõ enim faciliter deferri poſſunt ſingula ad vitam neceſſaria. Quare ad pmutationes faciendas tale aliquid compoſuerunt inter ſe dare & accipere, quod vtilium quippiam exiſtens, haberet vſum cõmutandi facilem ad vitã: ceu ferrum, & argentum, & ſi quid aliud tale, primo ſimpliciter definitum quantitate & pondere, poſtmodum vero ẽt ſigno impreſſum, quo à menſura liberi eſſent. nam ſignum poſitum eſt ad quantitatem demonſtrandã. Reperto igitur numo, ex neceſſaria permutatione, alia ſpecies acquirẽdi emerſit numularia: primo forſan ſimpliciter, poſtea per expientiam artificioſior. vnde quodammodo pmutando, plurimum faciat lucrũ. Quapropter videtur numularia maxime circa quæſtũ pecuniarum verſari, & illius eſſe opus poſſe diſcernere, vndè proueniat multitudo pecuniarum. numorum enim & diuitiarum effectiua eſt. nam & diuitias plerunq; ponunt eſſe multitudinem pecuniæ, ex eo videlicet, q circa illam intẽdunt pecuniaria & quæſtuaria. Contra vero interdum futile quiddam videnẽ numus & lex omnino, & nequicquã ſecundum naturam, quoniã mutatis ijs qui vtuntur, nullius pretij aut vtilitatis eſt ad aliquod neceſſariorum. & locuples numis penuriã patietur neceſſarij alimenti. Atqui abſurdum eſt, tales eſſe diuitias affirmare, quarum abundãs quis fame perire poſſit. vt de Mida fabulis tradiẽ, cui propter inſatiabilitatem deſiderij, quicqd apponebatur, fiebat aurum. Quamobrẽ quęrũt diuitias alias, et aliam acquirendi rõnem. Et recte quidẽ. eſt enim alia acquirendi ratio, & diuitiæ ſm naturam. & hæc quidem rei familiaris diſciplina: illa vero pecuniaria, pecuniarum effectiua non ſimpliciter, ſed per ipſarum pecuniarum cõmutationem. & videtur circa numum iſta verſari: nã numus primum eſt, & vltimum in cõmutatione. Et infinitæ ſunt huiuſmodi diuitię, quę ab hac ratione rei augendæ proficiſcuntur. Vt enim medicina ſanitatis in infinitũ eſt, & vnaquæq; ars finis in infinitum: nam q maxime volunt illũ efficere: eorũ vero quæ ſunt ad finem, non in infinitum: finis. n. extremum omnibus: ſic & huius rationis augendæ rei non eſt finis terminus. Finis autem tales diuitię, & pecuniarum poſſeſſio: ſed rei familiaris, non augendæ rei non eſt finis. non enim hoc eſt rei familiaris opus. quapropter in hac videtur neceſſariũ, vt ſit finis omnium diuitiarum. Sed cõtra video fieri: omnes enim in infinitum augẽt, qui pecunijs ſtudẽt. Cauſa vero huius eſt illarum propinquitas: variatur enim vſus eiuſdẽ rei, cùm ſit vtriuſq; acqſitionis. ipſius enim vſus acquiſitio, ſed nõ ſm idem. ac huius quidem alius finis, illius vero amplificatio. Quare videtur quibuſdam hoc eſſe rei familiaris opus, & perſeuerãt exiſtimantes oportere aut conſeruare, aut augere pecuniam in infinitum. Cauſa vero eſt huius diſpoſitionis ſtudiũ viuendi, ſed non bene viuendi. cùm ergo cupiditas in infinitum extendatur, illa quoq; quæ efficiunt infinita, cupiunt. Sed qui bene viuere ſtudent, ad fruitionẽ corporis diuitias quęrunt. Vnde cùm hoc quoq; in acqſitione conſiſtere videatur, omnis eorũ cura circa acquirendũ eſt: & altera augendi ſpecies hinc proceſſit. cũ enim fruitio modum excedat, illam adhibent quæ huiuſmodi exceſſum adimplere poſſit. & ſi per hanc acquirendi ſpeciẽ nequeant parare, per aliã cauſam efficere conantur: vnaquaq; freti potentia non ſecundũ naturam. Fortitudinis enim non eſt pecuniam parare, ſed fiduciam animi. neq; rei militaris, aut medicinæ: ſed illius quidem victoriã, huius vero ſanitatem. At illi cũcta ad pecuniam conuertũt, quaſi hic ſit finis: ad finẽ vero cuncta oportet tendere. De illa igitur acquirendi ſpecie, quæ neceſſaria non eſt, & quænam ea ſit, & propter quã cauſam illa indigemus diximus: & de illa quę neceſſaria eſt, q altera ab illa, & diſciplina rei familiaris, ſm naturã circa alimentũ, nec infinita ſicut illa, ſed finẽ habẽs.

De acquiſitione neceſſaria, numularia, & ſpeciebus eius. Cap. VII.

EX hoc patet id, de quo ab initio dubitabatur, vtrum gubernatoris domus & ciuitatis ſit acquirere vel nõ, ſed oporteat prius eſſe acquiſitũ. ſicut. n. homines nõ facit reſpublica, ſed factos à natura ſuſcipiẽs vtitur illis, ſic & alimentũ oportet naturã præbere, aut à terra, aut à mari, aut alio quopiam. Sed queadmodum hęc adminiſtrãda ſint, ad gubernatorem ptinet domus. neq;. n. textoriæ eſt lanas facere, ſed factis vti, et diſcernere qualis ſit bona & apta, & mala & inepta. Eniuero dubitaret vtiq; aliqs, cur ea diligẽtia quę ad acqrẽdũ pertinet, pars rei familiaris ſit: medicina vero

non

*οὐ δὴ χρηματιστικῆς εἶδος.

Numi vſus.

*κτῆσις.

non ſit eius pars. Atqui ſanam eſſe familiam oportet, quemadmodum et victũ habere, aut aliud quiddã neceſſariorũ. Sed cũ ſit vt patriſfamilias & gubernatoris de ſalute prouidere, ſit etiam vt nõ, ſed medici: ita etiam de pecunijs eſt vt patriſfamilias, eſt etiam vt non, ſed vt lucro inſeruientis. Maxime vero (vt prius dictũ eſt) natura oportet hæc exiſtere. naturæ enim opus eſt alimentum genito præbere. cuique enim ex quo generatur, ex eo alimentum relinquitur. itaq; ſm naturam eſt parandi facultas omnibus ex fructibus & animalibus. Cùm vero & hæc ſit duplex, vt diximus, & altera pecuniaria, altera diſciplina rei familiaris. & hæc quidem neceſſaria & laudabilis, illa vero tranſlata & merito improbanda, quia non ſm naturam, ſed ab hominibus acquirit: rationabiliſſime habetur odio ipſa numularia: quoniã à numo ipſo facit acquiſitionem, & non ad quod inductus eſt. Cõmutationis enim cauſa numus inductus fuit, fœnus autem ſeipſum maius facit. vnde & nomen venit: quoniam illa quæ pariuntur, ſimilia ſunt gignentibus: in fœnore autẽ numus numum parit: quare maxime præter naturã eſt hic acquirendi modus. Quoniam vero quæ ad cognitionem pertinebant, determinauimus ſufficienter. illa quæ ad vſum pertinẽt, diſcutienda ſunt. cuncta enim hæc conſideratione habent liberalem, experiẽtiam vero neceſſariã. Sunt autem circa acquirendum partes vtiles rerum ipſarũ quæ acquirendæ ſunt, peritiam habere quæ optimę ſint, & vbi, & quomodo: ceu quales equi comparandi ſint, quales boues, aut pecudes. eodem modo in alijs animalibus. oportet enim peritum eſſe, quę iſtorum potiſſima, & vbi, & qualia. nã alia alibi potiora gignuntur. Deinde agriculturæ, eiuſq; ſpecierum, vt nudi ſoli, & conſiti, & apiũ, & aliorum animalium natatilium, tum volatilium, ex quibus ſit vtilitas prouẽtura. maxime igitur propriæ acquiſitionis iſtæ ſunt partes, & primæ. Eius vero quæ per tranſlationem dicitur, potiſſima pars eſt mercatura. Et huius partes tres: nauigatio, deuectio, negotiatio. differunt autem hæc inter ſe, cùm alia ſecuriora ſint, alia fructuoſiora. Secunda pars eſt fœneratio. Tertia mercenaria. & huius alia viliũ artium: alia ſine arte, ſolo corpore miniſtrante. Eſt & quarta acquirendi ſpecies, media inter hanc & primam (habet enim partem eius quæ eſt ſm naturam, & partem eius quæ per tranſlationem dicitur) & eſt in his omnibus quæ à terra, & ab his quæ terræ ſunt, nõ à fructibus, ſed ab vtilibus, ceu ſylua cędua, & omni metallica. hęc rurſus multas complectitur partes: nam multę ſunt ex terra metallorũ ſpecies. De ſingulis horum in genere dictum eſt nunc: in ſpecie vero de his dicere vtile q̃dem foret ad opera conficiẽda, ſed graue nimis in his edocendis perſiſtere. Sunt enim operationes illæ artificioſiſſimæ, in quibus minimum fortunæ eſt: illæ ſordidiſſimæ, in quibus maxime inquinatur corpus: illæ ſeruiliſſimæ, in quibus corporis eſt vſus plurimum: illę vero ignobiliſſimæ, in quibus minimũ requiritur virtutis. Cùm vero ſit à quibuſdã de his ſcriptũ, vt à Charete Pario, & Apollodoro Lemnio de cultu agrorum tam nudorum q̃; conſitorum, & ſimiliter ab alijs, de alijs ea quidem, cui cura eſt, præcepta conſideret. Etiam quædam à frugi patribusfamilias dicta colligere oportet. hæc enim cũcta vtilia ſunt his qui augere patrimoniũ curant.

Thaletis ſapientia.

Quale eſt illud Thaletis Mileſij. id enim conſideratio quædam eſt ad acquirendum, ſed illi quidem attributum propter ſapientiam. eſt autẽ vniuerſale quiddam. cui cũ obijceretur philoſophiæ ſtudium propter inopiã, quaſi inutile et infructuoſum, proſpexiſſe illum ferunt per Aſtrologiã, oliuarum vbertatem futuram. cumq; coegiſſet pauxillum pecuniarum, hyeme adhuc vigente emptionẽ olei feciſſe in Mileto, & in Chio, pro paruo admodum pretio, vtpote nemine plus offerente, arrhaſq; dediſſe. Cùm itaq; poſtea tempus veniſſet, multis ſubito quęrentibus, vendidiſſe oleũ, quanti ipſe voluit: ac magnam vim pecuniarum inde ſuperlucratum, oſtẽdiſſe amicis, perfacile eſſe philoſophis ditari ſi vellent: ſed hoc non eſſe illis curæ. Thales igitur in hunc modum dicitur ſapientiam ſuam oſtendiſſe. Eſt autem (vt diximus) vniuerſalis hic quærendi modus, ſiquis poſſit ſibi ſoli vẽditionem comparare. Quapropter ciuitates quædã hunc faciunt quæſtum, cùm indigent pecunijs: venditionem enim ſibi ſolis reſeruant. In Sicilia quidam cũ apud eum pecunia repoſita eſſet, ferri quicquid erat ex ferrarijs emit: poſtea vero mercatoribus illuc accedentibus vẽdebat ſolus, non magnũ exceſſum pretij faciens, ſed tamen ita, vt pro quinquaginta talẽtis, centũ conficeret. Hoc itaq; ſentiens Dionyſius, pecunias quidem illi non abſtulit, ſed amplius Syracuſis morari vetuit: vt q reditus reperijſſet ſuis rebus inutiles. Iſte vidit aliquid tale, quale Thales viderat: vterque enim ſibi ſoli venditionem parauit. Hoc eſt vtile videre etiam in republica. nam ciuitates pecunijs indigent, & huiuſmodi quæſtibus, quemadmodum domus, ſed & magis. quamobrem in Republica quidẽ huic ſoli parti intendunt.

minatam quandam habet ſeruitutem. Et ſeruus eſt ſm naturam: ſed nemo ſutor, nec alius opifex. Patet ergo ꝙ huius quidem virtutis cauſam eſſe oporteat dominũ ſeruo, nō eum qui doctrinã habet in operibus dominicam. quapropter non bene dicunt, qui ſeruos ſpoliant ratione, dicentes præcepto vti dũtaxat. admonendi ſunt enim magis ſerui ꝙ pueri. Et de his in hunc modum determinatum ſit. De viri autem & mulieris, filiorũq; & patris virtute, & conuerſatione ad inuicem, quid recte vel contrà, & quomodo oporteat, hoc quidem facere, ab illo autem abſtinere, in his quę in republica conſpiciuntur, neceſſe eſt intueri. Nam cũ omnis domus ſit ciuitatis pars: illi autem domus: partis autē virtus ad totum reſpicere debeat: neceſſarium eſt reſpiciēti ad rempublicã filios vxoresq; inſtituere. ſiquidem refert ad rectam inſtitutionem reipublicæ pueros & mulieres eſſe bene inſtitutos. Enimuero referat neceſſarium eſt: nam mulieres media pars ſunt hominum liberorum: ex pueris autem ſumuntur qui rēpublicam gubernēt. Quare cùm de his determinatum ſit, de reliquis autem in alijs ſit dicendũ, omiſſis propoſitis, tanquam finē habentibus, alio ſumpto principio diſſeramus, ac primum illa diſcutiamus quæ tradita ſunt de optimo ciuitatis ſtatu.

ARISTOTELIS POLITICORVM LIBER SECVNDVS.

SVMMA LIBRI.

Diuerſæ Reſpublicæ examinantur, inuicem comparantur, ac improbantur.

Non omnem unionem, ac cōmunitatem in ciuitate quærendam eſſe, contra Socratis rempublicam, apud Platonem. Cap. I.

QVoniam propoſuimus conſiderationem facere de ciuili ſocietate, quæ ſit optima oĩum ijs qui poſſunt viuere maxime ad votum: oportet alias quoque conſiderare reſpublicas, quibus vtuntur ciuitates aliquæ earum, quę bene legibus inſtitutæ videntur: & ſi aliquæ ſint aliæ ab aliquibus ſcriptæ, quæ bene ſe habere videãtur, vt recta inſtitutio vtilitasq; appareat. Nec putetur eſſe ad oſtentationem & ſuperfluitatem, quærere aliud quippiam præter illas: ſed quia illæ non ſe habent, ideo hunc laborem à nobis eſſe ſuſceptum. Incipiēdum eſt autem ab eo, quod eſt ſm naturam huius conſiderationis principium. Neceſſariũ quidem eſt, aut omnia eſſe cōmunia inter ciues, aut nulla, aut quædam. Enimuero nulla eſſe communia, impoſſibile cōſtat eſſe: cùm ciuitas ſit cōmunio quędam. Ac primo neceſſe eſt locum eſſe cōmunem. nam locus quædam paritas eſt vnius ciuitatis: ciues autē ſocij vnius ciuitatis. Sed vtrum melius fuerit in bene inſtituenda republica, quæcunq; recipere cōmunionem poſſunt, ea omnia eſſe cōmunia: an quædam cōmunia eſſe, quædam non eſſe? Nam fieri poſſet vt filij, vt vxores, & res quæ poſſidentur cōmunes eſſent: quemadmodum in Platonis Republica. ibi enim Socrates inquit, oportere cōmunes eſſe filios, & mulieres, & facultates. Id vero vtrum prꝯſtat ita fieri, vt nunc fit, vel ſm legem illam in republica ſcripta? Cōtinet porro & alias turbationes permultas iſta mulierum cōmunio. & id, propter quod cenſuit legem hanc eſſe ferendam, non videtur conſequi ex rationibus. Præterea ad finem, quem inquit oportere ciuitati exiſtere (vt nunc quidem dictum eſt) impoſſibile. Quomodo autem diſtinguere oporteat, nihil ab eo determinatum eſt. dico autē, vt ꝙ vna videlicet ſit ciuitas tota, tanquam id ſit maxime optimum. ſuſcipit enim hanc ſuppoſitionem Socrates. Atqui cōſtat, quòd ea ſi procedat, vt vna fiat magis, ciuitas non erit. Eſt enim ciuitas multitudo quædam ſm naturam, quæ dũ ſit vna magis, domus erit ex ciuitate, & homo ex domo. vnam enim magis domũ cenſemus eſſe ꝙ ciuitatem, & hominem vnum ꝙ domum. quare etiam ſi poſſet quiſpiam hoc facere, tamen non eſſet faciēdum, quia perimit ciuitatem. Nec ſolum ex multitudine hominum conſtat ciuitas: verum etiam ex eorum multitudine, quia ſpecie differunt. non fit enim ciuitas ex ſimilibus. aliud enim ad bellum confœderatio ꝙ ciuitas. illa enim quantitate prodeſt, & ſi eadem ſit ſpecie, cùm auxilij gratia fiat, ceu ſi pondus magis attrahat. Differt autem & eo modo ciuitas à gente, quãdo per pagos diuiſa non ſit multitudo, ſed quemadmodum Arcades. Ex quibus autem vnũ fieri oportet, ſpecie differunt. quapropter æquale repenſum ciuitatem conſeruat, vt in Ethicis dictũ eſt prius. quoniã inter liberos & æquales neceſſarium eſt hoc eſſe. nã omnes ſimul magiſtratũ gerere impoſſibile eſt, ſed aut per annum, aut per aliã præfinitionem, & tēpus. atq; iſto modo fit, vt oēs gerãt magiſtratum: ceu ſi

* δυσχί-ρειας.

ceu ſi mutarẽtur ſutores & fabri, nec ſemper idem ſutores ac fabri eſſent. Cū vero melius ſit, ita ſe habere ea quæ ſunt circa ſocietatẽ ciuilem, manifeſtum eſt melius fore, ſi ijdẽ ſemper magiſtratum gererent, modo id fieri poſſet. Sed in quibus hoc fieri nequit, propterea ꝙ omnes natura ſunt pares, ſimul eſt iuſtum (ſiue bonum ſiue prauū ſit gerere magiſtratum) vt oẽs huius muneris participes fiãt, & in eo imitari viciſſim æquales, cedendo inuicem alios alijs, vtpote qui ex principio ſint ęquales. nã alij regunt, alij reguntur in parte, tanquã ſi ipſi alij fiant. eodem modo illorum qui regunt, alij alios gerunt magiſtratus. Patet igitur ex his, ꝙ nõ recipitur ſic vnã aptam eſſe ciuitatẽ, ceu dicunt quidam: & quod maximum fore cõmodū ciuitatibus dicebatur, id interimit ciuitates. atqui ſingulorū bonum ſingula conſeruat. Patet ẽt alio modo, quòd quærere nimium vnire ciuitatẽ, non eſt melius. Domus enim magis ſufficiens eſt, ꝙ̃ homo vnus: ciuitas autẽ ꝙ̃ domus. & vult quidem tum eſſe ciuitas, cùm habet ſufficiẽtiam multorum ſocietas. Si igitur magis expetendum eſt, qđ magis ſufficientiam habet, certe & minus vnum, eo quod eſt magis, expetibilius eſt.

Socraticæ opinionis improbatio, mulierum, ac filiorum communitatem in republica conſtituentis. Cap. II.

ENimuero nec ſi optimū ſit vnum ꝙ̃ maxime eſſe ciuitatem, tamen id demõſtrare nõ videtur ex ſermone, ſi omnes ſimul dicant meum, & non meū. hoc enim Socrates putat ſignū eſſe ciuitatis perfectæ vnitæ. At enim verbum omnes, duplex eſt. Si igiẽ tanquam ſinguli, forſan eſſet magis, quod efficere vult Socrates. ſinguli enim eundem filium ſuum dicerent, & mulierem eandem; & de facultatibus, & de qbuſuis alijs alia eodem modo. Nunc aũt non ita dicunt, qui cõmunibus vtunẽ mulieribus, & filijs: ſed omnes quidem, at non vt ſinguli ipſorum. eodemq́; modo de facultatibus, omnes quidem, ſed nõ vt ſinguli eorum. Quòd igitur aberratio quædam ſit in verbo, omnes, manifeſtū eſt. nam & vtraq;, & imparia, & paria dicit propter duplicitatem. & in ſermonibus poſitum litigioſos facit ſyllogiſmos. quare hoc ipſum, oẽs, dicere, vno qdem modo bonū eſt, ſed nequaquã poſſibile: alio autem modo nihil cõſentaneū. Habet præterea quod dicitur, nocumentum aliud. quod enim multorum commune eſt, in eo minima adhibetur diligẽtia. nam de proprijs maxime curãt hoĩes, de cõmunibus autem minus ꝙ̃ quantum ſingulis competit: tanquã enim alio curante, ab alijs negliguntur. quẽadmodum in ſeruilibus miniſterijs; famulantes multi interdū deterius inſeruiũt, ꝙ̃ pauci. Fiunt autem vnicuiq; ciuium mille filij, & hi non vt ſingulorum, ſed vt cuiuſuis quiuis ſimiliter eſt filius. quare oẽs ſimiliter negligent. Prǽterea iſto modo ſinguli ſuum dicent bene agentẽ aut male, quotieſcũq; contingat numero. puta, meus eſt aut illius, hoc modo dicẽs de ſingulis ex mille. vel ex quot ciuitas ſit, & hoc dubitans. nam incertum eſt cui contigerit genuiſſe filiū, & ſaluum eſſe genitum. Atqui vtrum præſtat ſic dicere ſuum, ita vocantes vnumquẽq; duorum millium, & decem milium: an magis vt nunc in ciuitatibus ſuum vocant, hic quidẽ filium ſuum, ille fratrem ſuū, ille nepotem ſuū, aut per aliam quandam coniunctionẽ & ex conſanguinitate, vel familiaritate, & affinitate ſui primū, vel ſuorum. & præterea alterū ſodalem, alterum contribulẽ: præſtat enim eſſe proprium nepotem, ꝙ̃ illo modo filium. Quinimo neo vitari quidem poteſt, quin agnoſcantur à quibuſdã fratres & filij, & patres & matres. nam per ſimilitudines natorū ad parentes, neceſſarium eſt vt fidem recipiant de ſeſe inuicem. Quod tradunt ſcriptores quidam populi ſuperioris Libyæ euenire. Habere enim mulieres cõmunes, filios tamen partiri inter ſe ſecundū ſimilitudines *. Sunt enim mulieres quædã, & animalia, ceu æqui & boues, quorum eã natura eſt, vt ſimillimos genitoribus edant fœtus, vt equa illa apud Pharſaliam, iuſta nuncupata. Et præterea huiuſmodi moleſtias non facile erit vitari ab ijs qui eam ſtatuunt cõmunitatẽ: puta, plagas & neces partim voluntarias, partim inuoluntarias, & rixas, & iurgia, quę nephas eſt committere aduerſus parentes & propinquos, magis ꝙ̃ aduerſus extraneos. Sed frequẽtius illa euenire neceſſe eſt, vbi ignorant ꝙ̃ vbi ſciunt. & ea ſi contingant, à ſciẽtibus expiari debito modo poſſunt, ab ignorantibus vero non poſſunt. Illud ẽt abſurdum, quòd qui filios cõmunes fecerunt, coire ſolū amantes vetuerunt, amare vero nõ vetuerũt: nec alios vſus, quos eſſe patri ad filios, & fratri ad fratrẽ, omnium deformiſſimum eſt, cū & amare ſolum. Abſurdum ẽt non aliam ob cauſam coitionem illorū vetuiſſe, niſi quia nimia voluptas inde ſit prouẽtura: ſed quia pater ſit, aut filius, aut fratres ob eã rem nihil putare referre. Videtur aũt magis ꝓdeſſe, vt agricolis cõmunes ſint mulieres & filij, ꝙ̃ cuſtodibus. minus. n. erit amicitia, ſi communes ſint nati & mulieres:

*al. cod. ad natorum.

enimuero

enimuero tales ſint quibus imperãtur, oportet, quo ipſi pareant imperio, nec res nouas in ciuitate moliant. Penitus aũt contrarium eueniat neceſſariũ eſt ex hmõi lege, ꝙ ea quorum cauſa optimas leges eſſe oportet, & ꝙ id cuius gratia Socrates cenſet ita inſtituẽdum de natis & mulieribus. Amicitiã.n.putamus maximum eſſe bonum ciuitatibus. nã ſic minime ſeditionibus agitabuntur. Et vnam eſſe ciuitatem laudat maxime Socrates: quod & videtur, & ipſe inquit eſſe amicitiæ opus, vt in amatorijs ſermonibus ſcimus dicentẽ Ariſtophanẽ, propter eximiam amantium cupiditatem, applicari ſimul, & ex duobus fieri vnum. hic ergo neceſſariũ eſt ambos corruptos eſſe, vel vnum. At in ciuitatibus neceſſe eſt amicitiam infirmã fluxamꝗ fieri propter huiuſmodi cõmunitatem, & minime dicere ſuum, aut filiũ patrem, aut patrẽ filium. Vt enim * parũ mellis multa in aqua diffuſum, inſenſibilẽ facit mixtionẽ, ſic accidit cõmunitatem iſtam, nequaquã neceſſariam in tali republica, à nominibus extimantibus vel patrẽ vt filij, vel filiũ vt patris, vel fratres inuicẽ exilẽ profecto beneuolentiã efficere. Duo.n. ſunt quæ faciunt homines curam habere & amare: propriũ ſcilicet, & affectio. quorũ neutrum ſit neceſſe eſt in huiuſmodi republica. Inſuper trãslatio illa natorũ ex agricolis, & artificibus in cuſtodes, & ex his in illos, magnã cõtinet difficultatem, queadmodum tãdem fiet: & cognoſcant neceſſe eſt dãtes & transferentes, quibus quos dedãt. Pręterea & ſuperius dicta magis in his neceſſariũ eſt euenire, puta rixas, & plagas, & amores, & cædes. nã non amplius appellant cuſtodes fratres & filios, & patres & matres, qui alijs ciuibus deduntur: & rurſus qui ex cuſtodibus, alijs ciuibus, vt tale caueant aliquid perpetrare propter cõſanguinitatem. De communitate igitur natorum & mulierum determinatum ſit in hunc modum.

Vide Conuiuiũ Platonis.

*μικρὸν γλυκὺ

Contra eundem de facultatum communitate, ac magiſtratuum in repub. conſtitutione: ubi erroris ſui cauſa exponitur. Cap. III.

HIs cõſequẽs eſt de rebus quæ poſſidentur, conſiderare, q̃uo ſit conſtituẽdum illis, qui in optima republica verſari debeant: vtrum cõmunes eſſe debeant, vel non communes. Hoc ſeorſum determinandũ eſt, nec ſimul cũ his quæ de natis & mulieribus conſtituuntur. Dico aũt circa res, vtrum & ſi ſint nati mulieresꝗ ſeparatim, quemadmodum nunc ſunt oĩbus, præſtet tamen res eſſe communes & vſus. puta, vtrũ pręſtet fundos proprios eſſe, fructus vero in cõmune conferre: quod apud quaſdã fit gentes. vel contra, ſolum quidem cõmune eſſe, et cõmuniter coli, fructus aũt partiri in proprios vſus: quod ẽt facere dicũtur quidã Barbarorum. vel & fundos, & fructus eſſe cõmunes. Si ergo alij forẽt agricolæ, alius eſſet modus & facilior: ſed cùm ipſi ſibi laborent, ea quę ad poſſeſſiones attinent, plures præbebũt difficultates. Nam ſi in fruẽdo & laborando nõ ſint pares, neceſſe eſt incuſationes exiſtãt. contra fruẽtes quidem & conſumẽtes multa, parum vero laborantes, ab his qui minus conſumunt, & multum laborant. Omnino autem conuictus, & cõmunitas rerum humanarum omnium difficilis eſt, & maxime in his rebus. Probant autem eorum qui vnã peregrinantur ſocietates, quorũ pleriꝗ ferè diſſident inter ſe de paruis vilibusꝗ rebus offenſi. nos quoꝗ miniſtris illis plurimum iraſcimur, quibus maxime vtimur ad circularẽ famulatum. Cõmunes igitur habere res, has & huiuſmodi alias continet difficultates. Eo autem modo quo nunc fit, ſi inſup moribus & moderatione legum rectarũ honeſtetur, nõ parũ diſtabit. habebit enim vtriuſꝗ cõmoda. dico aũt vtriuſque, videlicet, eius quod cõmunes ſint res, & eius quod ꝓpriæ. Oportet.n.omnino vt res ſint propriæ, ſed quodãmodo cõmunes. curę enim diuiſæ incuſationes adinuicem non parient: imo proficient, vtpote ad propriũ vnoquoꝗ ſedulo incũbẽte. at vero per virtutem erunt ad vſum (vt eſt in prouerbio) quæ ſunt amicorũ cõmunia. Eſt autem ẽt nunc quibuſdã in ciuitatibus in hunc modum ſubſcriptũ, ne putetur impoſſibile. & præcipue in ijs quę bene gubernãtur, aliqua ſunt, aliqua eſſe poſſunt. propria.n. ſua quiſꝗ poſſidens, partim vtilia facit amicis, partim vtitur cõmunibus. vt in Lacedęmone ſeruis vtunt viciſſim, tanquã forent vniuſcuiuſꝗ: & ꝑterea equis, & canibus, & vehiculis. Patet igit eſſe melius vt propriæ ſint res, ſed vſu facere illas cõmunes. queadmodũ aũt hoc fiat, legiſlatoris erit prouiſio. Eſt ſanè inenarrabile, quãtũ interſit ad voluptatẽ, cõſiderare aliquid eſſe proprium ſui. nõ.n. fruſtra q̃ſꝗ ad ſeipſum amicitiã habet. eſt vero id naturale. Sed cũ amatio ſui reprehẽdit, non illud reprehẽdit, quia ſe amet, ſed quia magis ꝙ oportet ſe amat: queadmodũ amatio pecuniarum. nã amant oẽs, vt ita dixerim, talia. Atqui & largiri, & opẽ ferre amicis, et hoſpitibus, et familiaribus dulciſſimũ eſt. qđ fit: ſi ꝓprię ſint facultates. hæc aũt non cõtingũt illis, qui nimis vnã efficiunt ciuitatẽ. Et ꝑterea duarũ virtutũ opera

manifeſte tollunt, temperantiæ erga mulieres alienas (ab his.n.opus laudabile eſt ſe ob tēperantiam abſtinere) et liberalitatis circa res poſſeſſas. neq̧.n.diſcerni poterit liberalis, neq̧ liberalem operationem faciet vllam. nā in vſu earum rerum quas ipſi poſſidemus, liberalis eſt opus. Illiuſmodi itaq̧ legis poſitio faciem habet apparentem, & humana videri poſſit. auditor enim libenter recipit, putans fore mirabilem quandam amicitiam omnibus erga omnes: præſertim cùm quis incōmoda accuſat rerum publicarum, nunc prouenientia ex eo, quia non ſint cōmunes omnium facultates: ceu litigia ex contractibus, falſorum teſtium accuſationes, diuitū adulationes: quorum nihil fit propter proprietatem, ſed propter improbitatem. Cū etiam res in cōmuni poſſidentes, rerumq̧ vtentes communione, multo magis īter ſe litigare videamus, quàm eos qui ſeparatim poſſident. ſed videmus vel paucos qui in cōmune degant, magis diſſidere, ꝙ multi, quorū propria quiſq̧ ſua habeat, ſi conferamus vtroſq̧. Inſuper æquum erat referre, non ſolū quantis malis priuabantur, ſi cōmunitatem rerum habebunt, ſed etiam quātis bonis. videtur autem omnino impoſſibilis eſſe illa vita. Cauſam vero Socrati huius erroris putandū eſt fuiſſe, ſuppoſitionem non rectā. Oportet enim quodāmodo vnam eſſe ciuitatem & domum, ſed nō penitus. eſt enim quò ſi procedat, non erit ciuitas. eſt ēt quò erit quidem prope vt non ſit ciuitas, deterior ciuitas: velut ſi quis concentum faciat vniuocum, & verſum pedē vnum: ſed oportet cùm ſit multitudo (vt prius diximus) per diſciplinam, cōmunem & vnam efficere. Et qui diſciplinam ſit adhibiturus, volens per illam ſtudioſam facere ciuitatem, abſurdū eſt, ſi per talia quędam inſtituendā putet, ac non per mores, & per philoſophiam, et per leges: veluti ſeruorum iumentorūq̧ poſſeſſionem in Lacedæmone, & comeſſationem in Creta legiſlator cōmunem induxit. Neq̧ illud ſane ignorandum eſt, quia oportet ad longum temporis, ac multos annos inſpicere, in quibus haud quaquam poterit latere, an recte ſe habeant. ferme enim omnia inuenta ſunt quidem: ſed alia non inducta, alia ab expertis repudiata. Maxime autē id apparet, ſi quis per opera inſpiciat rempublicam ſic inſtitutam. non aliter.n. poterit feciſſe ciuitatē, niſi ſeparet illa atq̧ diſtinguat, partim in comeſſationes, partim in genera, partim in tribus. Itaq̧ nihil aliud cōtigit lege prouiſum eſſe, niſi vt cuſtodes agros non colant, quod nūc Lacedæmonij facere ceptāt. Modus vero totius reipublicę quis futurus ſit in cōmune degentibus, neq̧ Socrates ipſe inquit, neq̧ dictū facile eſt. Atq̧ multitudo ciuitatis diuerſorum ciuiū eſt multitudo, de quibus nihil determinatum eſt, an & agricolis cōmunes eſſe facultates oportet, vel proprias ſingulorum. præterea vtrum mulieres & pueros proprios vel cōmunes. Si enim eodem modo communia ſunt omnia omnium, quid different iſti ab illis cuſtodibus? vel quid plus accedet ſuſtinētibus eorum imperium? vel quam ob cauſam imperium ſuſtinebunt? niſi forte prætexunt aliquid tale quale Cretenſes, qui cætera omnia ſeruis permittētes, gymnaſia ſolū illis vetuerunt, & armorum poſſeſſionem. Quòd ſi vt in alijs ciuitatibus, ita apud illos talia erūt; quis modus erit cōmunitatis? neceſſe eſt.n. duas ciuitates in vna eſſe ciuitate, & eas inter ſe contrarias. facit enim alios quidem cuſtodes, quaſi in præſidio cōſtitutos, alios agricolas, & artifices, & cæteros, ciues. Litigia vero, & iurgia, & quęcūq̧ alia mala ciuitatibus prouenire inquit, omnia prouenient etiam iſtis; quanquam dicat Socrates, fore, vt non multum legibus indigeant, propter diſciplinam, veluti circa res vrbanas, & circa forū, & alijs huiuſmodi legibus, tribuēs ſolū diſciplinam cuſtodibus. Inſuper dominos facit ſuarum rerum, agricolas, ac tollere permittit. At multò magis putādum eſt fore illos graues & inſolētes, ꝙ illas quæ apud quoſdā ſunt, Iloteias, & peneſteias, & duleias. Enimuero ſiue neceſſaria ſint hæc ſimiliter, ſiue nō, nihil nunc quidē determinatū eſt. neq̧ de conſequentibus quæ ſit eorū adminiſtratio, & diſciplina, & leges quędā. Eſt aūt neq̧ facile repire, neq̧ parū referēs, quales hos eſſe oporteat ad cōſeruandā cuſtodum cōionem. Atqui ſi mulieres faciet cōes, facultates vero proprias, quis curā habebit rei domeſticæ, vt habēt agriculturæ viri, quāuis ſint cōmunes facultates, & agricolarū mulieres? Abſurdū ēt ex beſtijs facere ſimilitudinē, ꝙ cōueniat eadē exercere mulieres, quæ viri, ad quos rei domeſticæ cura nequaquā pertinet. Periculoſa eſt inſuper magiſtratuū conſtitutio, quā ſic facit Socrates, vt ſemp ſint ijdē. At hoc ſeditionis eſt cauſa, ēt apud illos qui nullam poſſidēt dignitatē. quid ergo apud bellicoſos & animoſos viros? Quòd aūt ipſi neceſſariū ſit, eoſdē ſemper magiſtratus facere, patet. nō.n. aliorū modo, & modo aliorum miſcetur animis diuinum illud aurū, ſed ſemper eiſdem. Inquit aūtem quibuſdam ſtatim à genitura aurum miſceri, quibuſdam argentum, æs vero & ferrū illis, qui artifices futuri ſunt, aut agricolæ.

Præterea cuſtodibus felicitatem auferens, totam, inquit, ciuitatem facere beatam oportet legiſlatorem. At impoſſibile eſt totã eſſe beatam, niſi aut plurimæ, aut omnes partes, aut quædam habent felicitatem. nõ enim eorundẽ eſt felicitas, quorũ & pãr: fit enim vt inſit toti, & ſi nulli partium. at felicitatem impoſſibile eſt. Quòd ſi cuſtodes non erunt felices, qui tandem alij? non enim artifices quidem, neq; vulgus. Illa igitur reſpublica, de qua Socrates locutus eſt, has cõtinet difficultates, & alias his non minores.

* ἄρτιον. alij vertunt integrum.

De ea reipub. Socratis parte, in qua de legibus agit: & eius redargutio. Cap. IIII.

Ferme autem ſimiliter circa leges quoq; ſe habet poſtea ſcriptas. quapropter & de illa reipublicæ parte hic cogitare parũ, melius erit. Etenim in republica de paucis admodum determinauit Socrates: vt de mulierum & natorum cõmunitate, & de rebus poſſeſſis, ac de inſtitutione reipublicæ. Diuiſit.n. in duas partes multitudinem habitantium, in agricolas, & propulſatores belli: tertiã ex ijs fecit, eos qui conſultãt ac deliberant, & in quibus ſũma reipublicæ cõſiſtit authoritas. Agricolæ vero & artifices, vtrũ nullius magiſtratus an alicuius participes ſint, & vtrum arma poſſidere debeant & vna pugnare, nihil determinauit Socrates. ſed mulieres cenſet vnà pugnare debere, ac diſciplinã habere, eãdem quã cuſtodes. cætera vero extraneis pegit ſermonibus, & diſciplinã cuſtodum qualẽ eſſe illam oporteret. Legum autem maxima quidem pars leges exiſtunt publicæ. pauca vero de republica dixit: quam dum pergit cõmuniorem facere, paulatim circumagit in aliam rempublicam. Præter cõmunitatem enim mulierum & rerũ poſſeſſarum, cętera eadem vtriſq; attribuit. nam & diſciplinã eandem, & vt abſtinẽtes viuant ab operibus neceſſarijs. Et de comeſſationibus eodem modo: pręterquamq; hic exiſtimat mulierũ quoq; comeſſationes eſſe debere, & hanc mille habẽtium arma, illam vero quinq; milliũ. Superfluum ergo quiddam, & cõptum, & nouum, & dubitatiuum omnes Socratis habẽt ſermones. ſed cuncta rectè, forſan difficile. Nam ẽt multitudo illa, de qua nunc dicebatur, latere non oportet, cũ tanta ſit, quòd Babylonia, aut alia quadã infinita regione indigebit, ex qua ocioſorũ quinq; millia cũ mulierum ac miniſtrantium multiplici turba alãtur. Suppoſitiones quidẽ ſunt pro arbitrio faciendæ, non tñ impoſſibiles. Dicitur autem debere legiſlatorem ad duo reſpicere in ferẽda lege: ad regionem, & homines. addendum eſt et ad vicina loca, ſi oportet ciuiliter viuere ciuitatem. non ſolum enim neceſſariũ eſt ipſam talibus vti ad bellum armis, quæ vtilia ſint in ſua regione, verum etiam quæ in aliena. Quòd ſi quis huiuſmodi non recipit vitam, neq; priuatim, neq; publice, nihilominus tamen oportet terribilem eſſe hoſtibus, non veniẽtibus ſolum in regionem, verũetiam abeuntibus. De modo quoq; rerum poſſidẽdarum vidẽdum eſt, ne forſan melius ſit aliter definire & clarius. Tantas, inquit, poſſidere oportet, vt modeſte viuatur: perinde ac ſi dicat, vt bene viuat. Verum hoc eſt nimis generale: & eſt modeſte viuere, ærumnoſe tamẽ. at melius eſt dicere modeſte, & liberaliter: ſeparatim enim vtrunque, alterum luxuriæ accõmodabitur, alterum difficultati. * cùm ſolæ huiuſmodi virtutes habitus ſint circa vſum facultatum noſtrarum: puta, patrimonio manſuete vel fortiter vti non dicimur, at modeſte & liberaliter dicimur: quare neceſſarium eſt circa illud iſtas verſari virtutes. Abſurdum quoq; eſt cũ facultates adæquauerit, de ciuium multitudine nihil determinare, ſed indefinitam relinquere multitudinem filiorũ, quaſi ſufficienter adæquatam propter ſterilitates, quotcunq; contingant. quod videtur nunc quoq; euenire in ciuitatibus. Sed opus eſt vt aliã certitudinem tunc habeat q̃ nunc. nã nunc quidem nemo dubitat, eo quòd in ſingulos diuiſæ ſunt facultates in quantamcunq; multitudinem: tũc vero cũ ſint indiuiſæ, neceſſarium diſpãres nihil habere, ſiue pauciores ſint multitudine, ſiue plures. Magis autẽ putaret quis oportere determinatum eſſe modum procreandorum filiorum, quàm facultatũ: vt non plures q̃ determinatum ſit procreari oporteat. & numerus definiendus eſt reſpectu habito ad fortunas, ſi contingat decedere aliquos, & ad defectum procreandi cæterorum. Prætermittere autem id, vt in pleriſq; ciuitatibus, neceſſe eſt egeſtatis ſit cauſa ciuibus: egeſtas vero ſeditiones & delicta parit. Itaque Phidon Corinthius, vnus ex vetuſtis legũlatoribus, familias cẽſuit æquales permanere debere, & ciuium multitudine, quamuis ſortitiones habebant prius omnes inæquales ſm magnitudinẽ. at in his legibus contrarium eſt. Verum de his, quemadmodum ſtatuendum putemus, poſtea erit dicendum. Omiſſum eſt etiam in illis legibus, quemadmodum differant præſides à ſubiectis. Inquit.n. oportere, queãdmodũ ex alio lanæ filum ducitur q̃ lini, ſic & eos qui præſunt, ſe habere debere ad eos qui ſubſunt. Cũ vero totam ſubſtantiã augeri dixerit

* a.l. cũ ſolę huiuſcemodi virtutes ſint

* παράζυγας adiuges.

vſq; ad quãtuplum, quare hoc vtiq; non erit in regione vſq; ad aliquid. Videndum eſt et ne ædificiorum diuiſio non proſit ad rem familiarem: duas enim cuiq; domos attribuit. at difficile eſt duas habitare domos. Tota vero conſtitutio uult eſſe neq; plebis gubernatio, neq; paucorum potentium, ſed horũ media, quam vocant rempublicã: eſt enim ex ijs qui arma ferunt. Si igitur vt cõmuniſſimam omnium hanc ciuitatibus conſtituit rempublicam, recte forſan dixit: ſin vt optimã poſt primam rẽpublicam, non recte. forſan enim Lacedęmoniorũ rempublicã quis magis probabit, vel aliã quandam magis optimatium. Sunt qui dicant optimam rempublicam ex omni genere gubernationum admixtam eſſe debere, atque ob id Lacedæmoniorum laudant rẽpublicam, conſtare quidem illam ex paucorum potentia. item ex vno principe & populari ſtatu affirmant ponentes regem illorum pro vnius gubernatione: ſenatum vero pro paucorum potẽtia: ephoros autẽ pro ſtatu populari: quoniã ephori ipſi ex plebe ſumuntur. alij ephoratum quidem tyrãnidem putant, ſed populariter regi per comeſſationes, et alium quotidianum victum. Sed in his legibus dictũ eſt, optimam rẽpublicam ex populari ſtatu conſtare debere, ac ex tyrannide: quas aut non reponat quis omnino inter ſpecies rerumpublicarum, aut deterrimas omnium eſſe fateãtur. Melius ergo dicunt q̃ plures cõmiſcent: nam quæ ex pluribus conſtat reſpublica, melior eſt. Deinde nihil videt̃ habere ex vnius gubernatione, ſed ex paucorũ potentia ac populari ſtatu, verum ad paucorum potentiam inclinare magis: quod patet ex magiſtratuum creatione. nã quod ex delectis ſortitio fiat, cõmune eſt vtriſque. Sed q̃ neceſſe ſit ditiores concionem habere, & magiſtratus creare, vel aliud quippiam huiuſmodi publicorum negotiorum facere, alios vero præteriti, id paucorum potentiæ eſt. Inſuper conari, vt plures ex diuitibus ad dignitates ſumantur, & ad maximas quidem ex maximo cẽſu, paucorum potentia eſt, & ſenatus delectio. Deliguntur enim cuncti ex neceſſitate, ſed ex primo cẽſu: poſtea totidem ex ſecundo, poſtea ex tertio. verum nõ omnes neceſſe erat ex tertio vel quarto aſſumi. ex quarto autem quartorum ſolis neceſſe eſt primis & ſecũdis. poſtea ex his æqualem ex ſingulis cẽſibus numerum eſſe ſumẽdum inquit. erũt itaque plures & potentiores, qui ex maximo cenſu ſumũtur, * quia neceſſe non eſt. Quòd igitur nõ gubernatione plebis, ac vnius principatu conſtabit huiuſmodi reſpublica ex his

*apparet.

*al. eod. ad. ꝓpterea q̃ ex plebe quidam non ſumuntur.

patet. patebit etiam poſtea, cũm de ea ſpecie reipublicæ tractabimus. Habet etiã circa magiſtratuum creationem, quòd ex delectis deligantur, periculoſum quippiam. Nam ſi aliqui conſpirare velint etiam mediocri numero, ſemper ſm̃ horũ volũtatẽ fiet aſſumptio. In legibus igitur illa reſpublica ita ſe habet.

De Phaleæ, quæ & Carthaginenſium eſt, republica. Cap. V.

SVnt vero & aliæ quædã reſpublicæ tum idiotarum, tum philoſophorum, et in adminiſtratione ipſarum verſatorũ. Omnes autem hæ propinquiores ſunt illis, ſecundum quas nunc regunt, quàm iſtæ duæ. nullus. n. neq; de cõmunitate filiorum, neq; de mulieribus talem aliquam introduxit nouitatem, neq; etiam de fœminarum comeſſationibus, ſed à neceſſarijs magis inchoant. Videt̃ quibuſdam maximũ, vt de patrimonijs recte conſtituatur. nam hinc ſeditiones oriri cunctas aſſerunt. Quamobrem Phaleas Carthaginenſis ante omnia de hac parte conſtituit. Inquit enim patrimonia ciuium ęqualia eſſe debere. hoc autem perfacile factu eſſe, ſi ſtatim ab ipſa cõditione ciuitatis prouideret̃. Poſtquam vero cõdita foret, difficilius quidem, attamen ſatis mature adæquari poſſe, ſi diuites dotes dent neque accipiant. pauperes autem contrà, accipiant dotes, & non tradant. Plato autem in legibus ſuis vſq; ad aliquid cẽſuit eſſe permittendum. nam ſupra quincuplum eius quod foret minimum, nemini licere ciuium poſſidere, vt prius diximus. Sed oportet ne id quidem latere legiſlatorẽ (quod certe nũc latet) quòd qui patrimonio modũ imponit, debet etiam filiorum numero modum imponere. nam ſi excedat multitudo filiorum patrimonij facultatem, neceſſarium erit legem abrogare: & ſine illa abrogatiõe improba lex erit: quoniã ex diuitibus pauperes facit. opus eſt ergo, ne tales ſeditioſi efficiant̃. Quòd igitur valet aliqd in republica patrimoniorum exæquatio, & veterum aliqui videtur cognouiſſe, vt Solon conſtituit. & apud alios lege cauetur, vt non quantũ quiſq; velit, ſed quantum lex permittit, agri poſſideant. Eadẽ quoque ratione patrimonia ſua alienare leges vetant: vt eſt apud Locros lege cautum, ne quis patrimoniũ alienare poſſit, niſi euidentem calamitatẽ oſtenderit ſuperueniſſe. preterea vt antiquæ hæreditates cõſeruent̃. Quod ſublatum apud Leucada, valde popularẽ eorũ ciuitatem effecit. non. n. amplius euenit, ex taxatione cẽſus ad magĩratus aſſumi. Sed & ęqualitatẽ quidẽ patrimoniorum cõſtituit: verum

*Νότι.

hæc

hæc aut ita magna eſſe, vt delitiari liceat: aut ita exigua, vt tenuiter victum agant. Patet igitur nõ ſufficere patrimonia exæquata fuiſſe à legiſlatore, ſed medium coniectãdum eſſe. Præterea ſi quis mediocria ſtatuat omnibus patrimonia, nulla vtilitas eſt: magis.n. cupiditates adæquandæ ſunt q̃ patrimonia. hoc autem fieri non poteſt, niſi ſufficienter diſciplina ciuibus adhibita per leges. Sed forſan reſponderet Phaleas, hoc ipſum ſe dicere. Cenſet enim horum duorũ ęqualitatẽ ciuitatibus ineſſe debere, patrimonij ſcilicet, ac diſciplinæ. ſed quę tandẽ hęc diſciplina ſit exprimendum fuit: & vnã eandẽq; eſſe, nihil prodeſt. nã fieri poteſt, vt ſit vna eadẽq; diſciplina. verum eiuſcemodi, per quã cupidi fiãt pecuniarum, aut honoris, aut vtriuſq;. Inſuper ſeditiones oriũtur, non ſolum ob patrimoniorũ, verũ ẽt ob honorũ inęqualitates. & hoc diuerſum in vtroq;. nã multitudo qdẽ grauiter fert inęqualitatẽ patrimoniorũ, pręſtãtes aũt viri honorum æqualitatẽ. vnde illud natum eſt:

„ Honori incumbit tam ignauus, q̃ bonus.

Nõ ſolum vero homines propter neceſſaria iniuriantur, quorũ remedia putant adæquationem patrimoniorum, ne ſpoliẽt alios propter frigus, aut ꝓpter famem, verũetiam vt gaudeant, neq; concupiſcant. nã ſi maiorem habeant neceſſariorum cupiditatẽ, ob huius medelam iniurias inferũt. Nõ ergo ob hanc ſolum, verũetiam ſi concupiſcant vt moleſtia careant, & voluptate fruantur. Quod igitur horum triũ remediũ eſt? his quidẽ exiguum patrimoniũ & opificium, illis autẽ temperantia: tertium vero ſi quis velit per illa delectari, non aliunde q̃ à philoſophia quærat remedium. nã cæteræ quidem hominibus egent, cùm iniurias inferunt plurimum propter ſuperflua, non propter neceſſaria: puta tyrannidem inuadunt, non vt frigus repellãt. quapropter honos maximus habetur, nõ ei qui furem occiderit, ſed ei qui tyrãnũ. Itaq; Phaleas paruis dũtaxat iniurijs hac ſua reipublicę conſtitutione ſuccurrit. Præterea multa ſtatuere pergit, per quæ ad ſeipſos recte inſtituti erunt. ſed oportebat quoq; ad finitimos, & peregrinos omnes. Neceſſe eſt ergo cõſtitutam eſſe rẽpublicam ad bellicum robur: de quo ille nil dixit. Eodem modo de facultatibus. tantas.n. eſſe oportet, vt non ſolum ad ciuium vſum, verũetiã ad pericula externa ſufficiant. quare nec ita magnas eſſe decet, vt finitimi concupiſcant, quibus reſiſti nõ poſſit: nec rurſus ita paruas, vt cum paribus & ſimilibus bellum nequeant ſuſtinere. ille quidem nihil determinauit. Oportet autem neque id latere, quantas facultates habere conducat. Forte recta determinatio fuerit, tãtas eſſe debere, vt lucrũ ſuperantibus bello, afferre non poſſint, ſed ita quaſi nihil ſuperacqrãt. Quare Eubolus conſiderare iuſſit Autophradatem cũ Atarnea obſidere vellet, cogitaret vt quãto tempore circa expugnationẽ eius loci diſtineretur ac exiſtimaret huius temporis iacturã: velle enim pro minori pretio iam tunc Atarnea relinquere. quæ cũ dixiſſet, Autophradatem in ſententiã traxit, & obſidionem prætermittere fecit. Habet igitur vtilitatem exæquatio patrimoniorũ inter ciues, ne inde ſeditiones oriantur, verũ (vt ita dixerim) non admodũ magnam: nã & præſtantiores conqueri poſſent, quaſi ipſi plus habere debeãt. ex quo fit vt ipſi ſæpe inſurgãt, ac ſeditiones concitẽt. Pręterea, improbitas hominũ inſatiabilis eſt. & primo quidem ſufficere dicunt in pauca atq; minima: mox vero, vbi illa ſunt cõſecuti, plura appetunt ſemp, quouſq; in infinitũ procedant. infinita eſt.n. cupiditatis natura, ad cuius expletionẽ plurimi viuunt. Horum igitur principiũ eſt magis, q̃ patrimoniorum exęquatio, ciuitatẽ ſic inſtituere vt boni quidem viri plus q̃ ſibi competat habere non quærãt: improbi aũt & ſi quęrãt, habere non poſſint. hoc aũt fiet, ſi inferiores ſint, nec iniuriam patiantur. Nec vero in hac ipſa exequatione patrimoniorũ, recte eſt ab eo diſpoſitũ, cùm fundos & agros exæquet ſolũ: ſed ſint ſeruorũ quoq; armentorũq; & pecuniarũ diuitiæ, & apparatus ingens earũ rerum, quas ſupellectilẽ vocitamus. An igitur horũ omnium exæquatio quærẽda eſt, vel moderatio quędã mediocris, an cuncta omittenda? Videtur aũt ex ipſarũ legũ poſitione ciuitatem exiguã conſtituere: ſiquidem artifices oẽs publici erunt, nec multitudinẽ augebunt ciuitatis: ſed certe publicos eſſe eos qui publica faciunt opera oportet: queadmodum & Epidãmni: & Diophãtus quãdoq; Athenis conſtituit. De phaleæ igitur republica ferè ex his deprehendi poteſt, ſi quid ab eo ſit bene dictum, vel non bene.

* δύω βόλια μόνον: duo gra minuta ſolum.

De Hippodami, et Mileſiorum republica. Cap. VI.

Hippodamus aũt Euryphõtis Mileſius, qui & ciuitatũ diuiſionẽ inuenit, & Piræũ abſcidit, cũ eſſet in cætera quoq; vita moroſior propter glorię cupiditatẽ, vſq; adeo vt quibuſdã videret ſupfluus capillorũ prolixitate & ornatu ſumptuoſo, ꝑterea veſtitu vtili quidẽ, ſed admodum farcto, nõ in hyeme ſolum, verumetiam in æſtate. ſtudioſus autem de omni natura eſſe volẽs, primus omnium,

qui non in republica verſati eſſent, aggreſſus eſt aliquid dicere de optimo ciuitatis ſtatu. Conſtituit autem ciuitatem multitudine decem milium, in tres diuiſam partes. faciebat enim vnam partem artifices, alteram agricolas, tertiam propulſatores belli atq; arma tenentes. Diuiſit quoq; regionē in tres partes, vt eſſet pars vna ſacra, alia publica, tertia priuata. vnde cultus Dijs fieret, ſacra: vnde vero propulſatores belli alerētur, publica: quæ autē agricolarum foret, priuata. Legū quoq; tres eſſe ſpecies ſolum putabat: de quibus vero iudicia fierent, totidē eſſe numero, iniuriā, damnum, cædem. Ponebat quoq; vnum iudicium principale, ad quod omnia male iudicata reuocarētur: idq; cōſtituebat ex ſenibus quibuſdam delectis. Sententias vero in iudicijs, nō calculis ferēdas eſſe cēſebat, ſed vnūquenq; iudicem tabellam afferre, in quā ſcriberet, ſi condemnaret ſimpliciter, ſentētiam: ſin abſolueret ſimpliciter, vacuū: ſin partim condēnaret, partim abſolueret, idipſum definiret. nam vt nunc quidem fit, nō recte prouiſum à lege exiſtimabat: quia cogantur homines aut hoc, aut illud iudicantes, peierare. Ferebat quoq; legē de ijs, qui vtile quippiam ciuitati reperiſſent, vt honoribus afficerētur. Filios autem eorum, qui pro patria bellando occubuiſſent, ex publico alendos eſſe: quaſi id non prius fuerit lege prouiſum. nā eſt nūc Athenis ea lex, & in alijs quibuſdam ciuitatibus. Magiſtratuum vero omnium electiones populo attribuit. Populum autem faciebat tria illa genera ciuium: qui vero delecti eſſent, eos rerum publicarum curā habere debere, item hoſpitalium, & pupillarium. Plurima igitē ac maxime digna memoratu in Hippodami conſtitutione iſta ſunt. Sed primo dubitabit aliquis de partitione ciuium: nā & artifices, & agricolæ, & qui arma tenent, omnes in reipublicæ cōmunione verſantur. verum agricolæ quidē arma non habent: artifices autem neq; arma neq; agros: itaque fiunt quodammodo ſerui eorum qui habēt arma: participes igitur eſſe oīum bonorū impoſſibile eſt, cū ſit quidē neceſſariū ex ijs qui habent arma, cōſtitui belli duces, & cuſtodes ciuiū, & prīcipaliſſimos (vt ita dixerim) magiſtratus. ꝙ ſi participes non ſint reipublicæ, qūo bono animo eſſe potuerūt in republica? Enimuero potētiores eſſe oportet illos qui arma tenent ambabus partibus. id autem non facile eſt, niſi multitudine exuperent. quòd ſi hoc erit, quid opus eſt alios participes eſſe reipublicæ, & ſuffragia magiſtratuū habere? Præterea, agricolæ quid vtilitatis afferunt ciuitati? Artifices enim eſſe neceſſarium eſt. nam omnis ciuitas artificibus indiget, & poſſunt proficere ex artibus, quemadmodum in alijs ciuitatibus. ſed agricolæ ſi habentibus arma victum parant, merito forent pars aliqua ciuitatis. at illic priuatim habent, priuatimq; colunt. Inſuper autem publicos agros, ex quibus propulſatores belli victum habere oportet, ſi ipſi idem colant, non eſſet aliud agricola, aliud propulſator belli, quod legiſlator eſſe vult. ſin alij quidam ab agricolis & propulſatoribus, quartum erit mēbrum ciuitatis nullius particeps, ſed alienū à republica. Quòd ſi quis dicat eoſdem agricolas, & proprios colere & publicos agros, primo fructuum multitudo non ſufficeret, ex quibus ſinguli binis domibus habeant miniſtrare. deinde, quamobrem non ſtatim ex eiſdem agris pro ſeq; alimenta ſumāt, & pro propulſatoribus exhibeant. hæc ſanè omnia magnam continēt turbationem. Nec de iudicio quoq; recte ſe habet lex, qua iudicandum putant cum diſtinctione, lite ſimpliciter ſcripta, ita vt ex iudice fiat arbiter. hoc enim in compromiſſo in plures facto recipitur (cōferunt enim inter ſe de ſententia ferēda) ſed in iudicijs nō recipitur: immo legūlatores pleriq; contra ſtatuunt, ne iudices inter ſe colloquantur. Deinde, quomodo non erit litigioſa ſententia, cùm iudex non putat tantum deberi, quantum petitur. nam ſi petitor viginti minas poſtulabat: iudicum autem vnus decē iudicet, alter quinq;, alter quatuor, et hoc modo diuidant: & alij in totum condemnent, alij in nihilum: quis erit modus ſententiarum concordandarū? Præterea, nemo peierare cogit ſimpliciter condēnantem vel abſoluentem, ſi ſimpliciter petatur. non enim cùm abſoluit, nihil debere iudicat, ſed viginti minas non debere. at ille peierat, qui cùm putet viginti minas non deberi, tamē condemnat. De eo autem, quod inuenietibus aliquid cōmodum ciuitati, honores tribuēdi ſunt, non eſt tutū lege cauere, ſed apparentiā ſolū probabilē habet: continet enim calūnias, & motū forſan reipublicæ. Sed incidit hæc in aliā queſtionē & cōſiderationem aliam. Nā dubitant nōnulli, vtrum dānoſum ſit vel vtile ciuitatibus leges patrias mutare, ſi ſit alia melior. quapropter non eſt facile dicto ſtatū aſſentiri, ſiquidē non cōducit mutare. fieri aūt poteſt vt inducatē aut legū, aut reipublicæ diſſolutio, tanquam commune bonum. Sed cùm in hāc mentionem inciderimus, etiam pauca de eo perſtringenda ſunt: habet enim, vt diximus, dubitationem, & melius videri poteſt, vt mutationem recipiant:

nam alijs quidem ſcientijs hoc prodeſt: ceu ſi medicina ab inſtitutis patrijs mutet̃, & gymnaſtica, & alię artes atque facultates. quarum cùm vna ponẽda ſit ciuilis diſciplina, patet in ea quoq; eandem rationem eſſe tenendam. Probari autem hoc dicet aliquis, & in ipſis rebus. antiquas enim leges nimium rudes eſſe & barbaras. armati ſiquidẽ ferro incedebant Græci, & vxores emebant inuicem. & quæcunq; vetuſta iura alicubi extant, penitus rudia ſunt. ceu apud Cumas de cæde lex eſt, ſi accuſator multos teſtes ĩducat ex agnatis ꝓprijs, reum eſſe cædis, contrà quẽ probatur. Quærunt autẽ omnino non patrium, ſed bonum omnes. putandumq; eſt priſcos illos homines, ſiue ex terra geniti fuerint, ſiue ex corruptione aliqua ſeruati, fuiſſe ignaros & imprudẽtes, vt de terra natis dicitur, quàm abſurdum eſt in eorum opinionibus perſiſtere velle. Præterea neq; leges ſcriptæ meliores ſunt, ſi ſunt immutabiles. vt enim in alijs artibus, ſic etiam circa ciuilem conſtitutionẽ impoſſibile eſt ſingula * ad minimum vſq; ſcriptis cõprehendere. neceſſe eſt enim, vt generaliter ſcribantur: actiones autem circa ſingularia fiunt. Ex his ergo videtur, & quaſdã leges, & quãdoq; eſſe mutandas. Alio autem modo conſiderantibus, cauẽdum videtur eſſe maxime. cũ enim vtilitatis quidẽ acceſſio parua ſit, aſſueſcere vero faciliter leges mutare improbandũ, conſtat errata quædam eſſe toleranda, & legũlatorum & magiſtratuum. non enim tãtum proderit qui corrigere perget, quantum nocebit aſſuefactio ſuperioribus non parẽdi. Mẽdax & de artibus exemplum. neq; enim ſimile eſt mutare artẽ atq; legem. nam lex nullam vim habet, vt ipſi pareatur, niſi ex more: mos aũt non fit niſi temporis longitudine. quare faciliter mutare leges ex pręſentibus in alias nouas, infirmãm facere eſt vim legis. Pręterea ſi mutandæ ſunt leges, vtrum oẽs & in omni republica, an non? & vtrum à quocunq;, aut quibuſdam? in his enim magna eſt differẽtia. Quapropter nũc quidem omittamus conſiderationem hanc, nam aliorum eſt temporum.

* ἀκριβῶς exacte.

De Lacedæmoniorum republica. Cap. VII.

DE Lacedæmoniorum autẽ republica & Cretẽſium, ferme autem & de aliorum rebuspublicis duo ſunt conſideranda. vnum, ſi quid recte vel nõ recte ad optimam cõſtitutionem in illis ſit ordinatum: alterum, ſi quid ad ſuppoſitionẽ & modum aduerſantis ab illis reipublicę. Quòd igit̃ neceſſariũ eſt in bene cõſtituẽda repub. neceſſariorũ adeſſe facultatem, omnes fatentur: ſed quemadmodum id futurum ſit, nõ facile eſt comprehendere. nam & Peneſtiæ Theſſalorum multoties in ipſos Theſſalos inſurrexerunt: & Ilotes Lacedæmoniorum: nã in caſibus eorum aduerſis nunquã inſidiari deſtiterũt. Verum apud Cretẽſes nihil adhuc tale accidit. cauſa forſitan eſt, quia vicinæ ciuitates, quãuis inuicem bellum gerant, tamẽ earum nulla rebelles recipit. quoniam id non conducit, quãdo & ipſe periæcos habent. At Lacedæmoniorum finitimi oẽs inimici erant, Argiui, Meſſenij, & Archades. nã & Theſſalis ab initio rebellarunt, dum cum finitimis Achęis & cum Perrhębis & Magneſijs gererẽt bellum. Videtur autem & ſi nihil aliud, attamen hoc ipſum eſſe perdifficile, quẽadmodum cum eis ſit cõuerſandum. Nam ſi remiſſe erga illos te geras, ſuperbiunt illi quidem, ac ſe pares dominantibus exiſtimant: ſin aſpere tractetur, inſidiantur, atq; odio habẽt. patet igitur non reperire optimum modũ eos, quibus iſta contingunt circa ſubiectos. Præterea lenitas in mulieres & ad propoſitũ reipublicæ nocet, & ad directionem ciuitatis. Vt enim domus pars ſunt vir & vxor, ita & ciuitatẽ bifariam diuidi cẽſendum eſt, in virorũ multitudinem ac mulierum. quocirca in quacunq; republica male prouiſum eſt circa mulieres, in ea putandum eſt medietatem ciuitatis eſſe neglectam: quod ibi contingit. Volẽs enim legiſlator totam ciuitatem eſſe durã ac laborum patientem, in viris quidem id feciſſe conſtat, in mulieribus aũt non feciſſe. viuunt enim molliter, ac in omnẽ licentiam diſſolutæ. Itaq; neceſſarium in tali republica diuitias haberi in precio: præſertim cũ viri ſint mulieribus obnoxij. quod accidit omnibus ferme militaribus bellicoſiſq; gentibus, præterquam Celtis, aut ſiqui alij coitum maſculorum palã receperunt. Videtur aũt qui primus fabulatus eſt, nõ irrationabiliter Venerẽ Marti coniunxiſſe: qm̃ omnes huiuſcemodi homines proni ſunt ad venerea, aut maſculorũ, aut mulierũ, illiſq; obnoxij. Itaq; apud Lacedæmonios hoc fuit, multaq; in eorũ principatu à mulieribus adminiſtrabant̃. Etenim qd refert, vtrũ mulieres ipſę gubernẽt, an eos qui gubernãt, à mulieribus gubernari? idem.n. accidit. Cũq; inſolẽtia ad nullum obſequiũ vtilis ſit, niſi forte ad bellũ, maxime nociuæ ẽt ad hoc ipſum Laconũ mulieres erant. Patefecerunt hoc in Thebanorum aduentu. non enim magis vtiles præſtiterũt ſe quàm aliarũ ciuitatũ mulieres: ſed turbã inferebant magis q̃ hoſtes. Ab initio igit̃ rõnabiliter cõtigiſſe Lacedęmonijs

* νομοθέτηται: a. l. ſancitũ:

* a. l. accolus a. l. poſſeſſionis domibus finitimis.

videtur in mulieres indulgentia, cũ per militiam multũ domo abeſſent, Argiuis primo, mox Archadibus & Meſſenijs bellũ inferentes. exercentes.n. ſeipſos, legumlatori præſtabant aſſuefactos propter militarẽ vitam. multas enim cõtinet virtutis partes. Mulieres autem fertur Licurgus deducere conatus ad leges: at vbi repugnabant, abſtinuiſſe. Cauſæ igitur factorũ hæ ſunt: itaq; & huius peccati. Sed nos nõ id conſideremus, cui venia dãda ſit vel non danda, ſed rectum ne ſit an non rectum. Quę porro circa mulieres non bene ſe habent, videntur (vt diximus ante) nõ ſolum ipſa per ſe indecentiã quandam facere in republica, ſed impellere quoq; ad cupiditatẽ pecuniæ. Poſt illa enim quæ nunc dicta ſunt, tuentes inæqualẽ rerum poſſeſſionem quis reprehendat? nã eorum quibuſdam hoc euenit, vt magnã nimium opulẽtiam haberent: alijs vero vt penitus exiguã: quapropter ad paucos deuenerunt agri. hoc aũt ex eo accidit, quia male fuerat lege prouiſum. emere enim, aut vẽdere quod habeas, fecit nõ honeſtũ. et recte id quidẽ. ſed donare ac teſtamento relinquere conceſſit. atq; idem accidat neceſſe eſt, per hunc modum & illũ. Sunt enim mulierum ferè ex quinq; partibus totius regionis duæ, multis hæredibus inſtitutis & traditione dotiũ magnarũ. atq melius erat, aut nullã, aut paruã, aut mediocrẽ eſſe conſtitutã. nũc aũt licet donarę ex teſtamẽto cuicũq;. et ſi nullo iſtituto hęrede deceſſerit, hic cui voluerit, dat. Ex quo factũ eſt, vt regio ſufficiẽs mille & qngentos eqtes alere, peditũ vero triginta millia, ne mille quidẽ totos habeat. pbauit autẽ res ipſa praue apud illos in hac parte fuiſſe prouiſum: quoniã vna plaga ſuſcepta ciuitas ea corruit, nec vltra pertulit ob hominum paucitatẽ. Aiunt etiam per tẽpora priorum regũ, nouos homines permultos donatos, ob numerũ ciuiũ, qui bello diminuti fuerant ad augendũ. & aiũt fuiſſe quãdoq; Spartiatis decẽ millia. & tamen ſiue ſint iſta vera, ſiue non ſint, melius eſt per adæquationẽ poſſeſſionum replere hominibus ciuitatẽ. Contraria etiam quodãmodo eſt huic prouiſioni lex illa circa prolem. volens enim legũlator quãplurimos fore Spartiatas, inducit ad multitudinẽ procreandam. Eſt.n. lex, qui tres genuerit filios, eum eſſe immunẽ à cuſtodia: qui vero quatuor, immunẽ eſſe ab omnibus. Atqui patet, quòd ſi multi gignãtur, regione ſic diſtributa, neceſſariũ eſt multos fieri paupes. At.n. & quæ circa Ephoros conſtituta ſunt, praue ſe habent. hic.n. magiſtratus maximarum apud illos rerũ poteſtatẽ habet. ſumũtur autem ex plebe omnes: vt multoties contingat hoĩes valde paupes in hac poteſtate conſtitui, qui ,ppter egeſtatẽ venales ſint. Oſtenderunt id & ſæpe prius, & nunc in Andrijs. corrupti.n. pecunia quidã, quãtum in ſe fuit totam rẽpublicã euerterunt: & propter eius magiſtratus & nimiã poteſtatẽ, ac & tyrannidi parem, reges ipſos populares fieri cõpulerant, vt in hac quoq; parte reſpublica læderetur. popularis enim ſtatus ex optimate reſultauit. Cõtinet tamẽ rempublicã magiſtratus iſte. acquieſcit.n. plebs ex eo qa maximi magiſtratus capax eſt. itaq; ſiue p legiſlatorẽ, ſiue per fortunã euenit hic, vtiliter ſe habet rebus. Oportet.n. rempublicam, quę diuturna ſit, velle, vt oẽs ciuitatis partes conſtent atq; in ſtatu ſuo permaneãt. Reges ergo propter honorem ſuũ ita ſe habebunt. præſtantes aũt viri propter ſenatum: nã ea dignitas virtutis eſt pręmium. plebs aũt propter ephoriã: nam conſtituitur ex omnibus. Sed oportebat hũc magiſtratum ſumi quidẽ ex omnibus, non tamen per hunc modum, per quẽ nunc fit. eſt enim nimiũ puerile. Præterea aũt & iudicandi de magnis rebus poteſtatẽ habent homines contingentes. itaq; melius foret non ſm propriam mentẽ eos iudicare, ſed ſm literas & leges. Et ẽt Ephororũ vita nequaquam conueniẽs propoſito ciuitatis. nã Ephori quidem molliter viuunt, in cæteris autem tanta aſperitas eſt vitę, vt nequeant homines illam perferre, ſed clam tranſgrediẽtes legem voluptatibus fruantur. Senatorum quoq; poteſtas non recte apud illos cõſtituta eſt. nam q̃ ſint viri boni ac ſufficiẽter ad virtutẽ eruditi, dicet forſitan aliquis ciuitati cõducere. enimuero q̃ per omnẽ vitam magis de rebus decernẽdi poteſtatem habeãt, periculoſum eſt: eſt enim vt corporis, ſic etiam & ciuitatis ſenectus. Per hunc autẽ modum eruditis, vt & legiſlator ipſe diffidat, tanquam nõ bonis viris nequaquã tutum. Videtur autẽ hi, qui in hac poteſtate conſtituti ſunt, largiẽdi gratificandiq; permulta facultatẽ habere. quapropter melius erat eos rõni reddẽdæ ſubiectos eſſe: nunc aũt non ſunt. Videtur aũt Ephororum magiſtratus oẽs alios magiſtratus corrigere. in hoc aũt nimiũ certe illis permiſſum: & nõ per hunc modũ dicimus rõnẽ reddere oportere. Inſup creatio ipſa ſenatorũ quã per ſuffragia faciũt, pleuis eſt. ac ĩpm petere magiſtratũ qui eligẽdus ſit, nõ recte ſe habet: oportet enim & volentẽ & non volentẽ ad magiſtratũ aſſumere, ſi dignus ſit eo magiſtratu. Nũc aũt idẽ facere in hoc videtur legiſlator, quod in alia republica. ambitioſus.n. faciens

ciues,illis vtitur ad ſenatorũ delectum. nemo enim magiſtratum petet, niſi honoris ſit affectator.atq; pleraq; eorum quæ homines iniuſte faciunt,per ambitionem et auaritiam committuntur. De regia vero poteſtate, vtrum melius ſit eam in ciuitatibus exiſtere nec ne, alia foret diſputatio. attamen melius (non vt nunc quidem) ſed pro vita cuiuſq; regis iudicare. Quòd autem ne ipſe quidem legislator credit ſe facere bonos & honeſtos,manifeſtũ eſt.diffidit enim quaſi non ſint ad ſufficientiã boni viri. Itaq; legatos ſimul mittebant inimicos, ac ſaltem ciuitatis eſſe putabant, ſeditiones regum. Non bene etiam circa comeſſationes, quæ illi Phiditia nominant, conſtitutum eſt ab initio. Oportebat enim magis ex publico eſſe conuentum,quemadmodum in Creta. ſed apud Lacedęmonios vnuſquiſque conferre habet: & ſi ſunt quidam longe pauperrimi, qui huiuſmodi ſumptum nequeant ſufferre.Ex quo fit,vt legumlatori cõtrà eueniat quàm ipſe voluerit.Voluit enim ciuitatẽ popularem facere per comeſſationes.ſed contrà accidit, cùm non ſit facile pauperibus comeſſationum participes eſſe.more enim maiorum ſic apud eos definitur, vt qui comeſſationum particeps eſſe nequeat, is ad reipublicæ gubernationem non admittatur. Legem vero quæ eſt circa p̄fectos claſſis,& alij quidã improbarũt:& rectè q̃dẽ improbantes. eſt.n. ſeditionis cauſa. nam cùm reges ſint belli duces, præfectura illa perpetua ferè alterum eſt imperium. Et ſic quoq; ſuppoſitioni legislatoris ſuccenſeri poteſt: quod & Plato in legibus ſuis cenſuit.Ad partem enim virtutis tota ordinatio illarum legum contendit, ſcilicet bellica: hæc autem vtilis ad victoriam conſequendam. Itaq; ſalui erant bellum gerentes, peribant vero vbi rerum potiti eſſent:quoniã nec otium agere, nec quicquam aliud exercere ſciebant pręſtabilius,quàm rem militarem. Illud quoq; erratum nõ ſane minus,quòd putant bona illa,quæ ad bellum pertinẽt,ex virtute magis quàm ex vitio fieri. & in hoc quidem rectè. ſed quòd hæc potiora quàm virtutem ipſam putant,in hoc nõ rectè. Male etiã circa pecunias publicas apud ſpartiatas cõſtitutũ eſt.quia neq; in publico habent quicquã & magna bella gerere coacti pecunias ægre cõferũt. nam quia Spartiatarum eſt plurimũ agri,non examinant inuicem collationes. & euenit legumlatori cõtrà quàm commodum eſt, publice inopiam, priuatim auaritiam inducere. De Lacedæmoniorum igitur republica hactenus dictum ſit.nam hæc ſunt, quæ maxime quis reprehendat.

De Cretenſium republica. Cap. VIII.

CRetenſium vero reſpublica huic finitima eſt. Habet autem quædam non deterius,ſed plurima minus nitide. Videtur autem & fertur Lacedæmoniorum reſpublica in pluribus imitata Cretẽſem. vetuſta autem pleraq; rudiora ſunt nouis. Ferunt enim Lycurgum poſt dimiſſam Carilli regis tutelam, cùm longo tempore peregrinaretur, in Creta plurimum fuiſſe diuerſatũ propter cognationem. erãt enim Lyctij Lacedæmoniorum coloni.ſuſceperant autem ij qui in eam coloniam venerãt, inſtituta legũ, tunc in antiquis habitatoribus obtinentia. quapropter & nũc Periœci eodem modo illis legibus vtuntur, [* accolæ.] quomodo eas Minos cõſtituit primus.Videtur autem hęc inſula ad principatum Græciæ eſſe nata,ac præclare ſita.cuncto nanq; imminet mari: cùm ferè Græci omnes circum mare ſint poſiti.abeſt enim hinc modicum à Peloponneſo: illic vero ab Aſiæ loco, qui circa Triopium eſt & Rhodum.Quare imperium maris obtinuit Minos, ac & inſularum alias ſubegit,alias vero dudum incultas habitari fècit.tandem Siciliam aggreſſus,circa Camẽrinam defunctus eſt. [* κάμινον ἢ καμικὸν] Habet autem conueniẽtiam Cretica inſtitutio cum Laconica. Agriculturam exercent apud hos quidem Ilotæ; apud illos vero Periœci.Et comeſſatiões ſunt apud vtroſq;.& antiquitus nuncupabant Lacedæmonij non Phiditia,ſed Andria,quemadmodum Cretes.ex quo palam eſt inde proueniſſe. Inſuper autem & reipublicæ inſtitutio.Ephori nanq; eandem vim habent,quam in Creta hi qui Coſmi appellantur:niſi quòd Ephori quinq; ſunt,Coſmi autem decem. Senatores autem pares ſunt ſenatoribus, quos vocant Cretes conſilium. Regia autem poteſtas fuit primo apud Cretas, poſtea illam ſuſtulerunt, imperio in bello ad Coſmos tranſlato. Concio autem omnibus communis eſt; ſed aliam nullam habet authoritatem, quàm ea comprobandi, quæ à ſenatoribus & Coſmis fuerit ante decreta. Quæ igitur de comeſſationibus conſtituta ſunt, melius apud Cretas, quàm apud Lacedæmonios habent. Nam apud Lacedæmonios vnuſquiſq; certũ quid in ſingula capita taxatum ſoluit: quod niſi faciat à republica lex repellit,vt prius diximus.at in Creta cõmunis eſt.ex cunctis enim quæ à terra proueniunt vel armentis, ex publicis,& his quæ afferunt periœci, diuiſio fit; vt pars vna ad Deorum cultum & ad publica onera,pars ad comeſſationes deputetur.at ita ex publico educant omnes,& mulieres,& pueros,& viros. Ad temperantiã autem cibi

quaſi

quaſi vtilis ſit, multa legiſlator philoſophatus eſt, & de mulierum diuortijs, de earum cõgregatione ad viros, ne ſuperfluam pariant multitudinem proſpexit. quod vtrum praue vel non praue conſtitutum ſit, aliud erit conſiderandi tempus. Sed quòd circa comeſſationes melius prouiſum ſit apud Cretas, quàm apud Lacedæmonios manifeſtum eſt. At circa Coſmos deterius, quàm circa Ephoros. Quod enim mali habet Ephororũ magiſtratus, idẽ & in illis eſt, ſumuntur enim quiuis. ſed quod in his prodeſt reipublicæ, illic non eſt. Nam hic, quia ex omnibus aſſumptio eſt, particeps populus ampliſſimi magiſtratus, vult manere rempublicam: illic autem nõ ex omnibus ſumuntur Coſmi, ſed ex quibuſdam familijs, & ſenatores ex ijs qui Coſmi iam fuerũt. De quibus idẽ dici poteſt, quod de ijs quæ apud Lacedæmonios fiunt. Nam eſſe liberum magiſtratum atq; perpetuum, maius eſt munus quàm dignitas eorum mereatur. & non ſecũdum legem ſcriptam iudicare, ſed ſecundum quod ſibi videtur, periculoſum eſt. Quieſcere autem plebem non participãtem, nullum ſignũ eſt bene conſtitutæ ciuitatis. Nec quicquam ſuſceptionis eſt Coſmis quemadmodum Ephoris: abeuntq; per inſulam longe à contendentibus. Medicina vero quam huic delicto adhibent, ridicula eſt, nec ciuilis, ſed † tyrannica. ſæpenumero enim aut collegæ illorum, aut priuati homines inſurgentes per ſeditionem Coſmos expellunt. Licet etiam Coſmis ſeipſos magiſtratu abdicare. enimuero hęc omnia pręſtabat lege fieri quàm pro hominum voluntate: non enim ſecura eſt regula. Omnium vero deterrimum eſt, potẽtum depoſitio: quam tam ſæpe concitant, cùm ſententias dare nolunt. per quam manifeſtum eſt habere eam inſtitutionem aliquid reipublicæ, ſed non eſſe rempublicam, at potentatum magis. Conſueuerũt autẽ concitata plebe & amicis ad vnius arbitrium rem deferre, ſeditioneſq; & prælia inter ſe miſcere. At vero id quid differt ab eo, quòd tandem ea ciuitas nõ ſit, diſſoluta ciuili ſocietate? Eſt autem periculoſus hic reipublicæ ſtatus, ſi qui velint poſſintq; inuadere. ſed, vt ſupra diximus, ſeruatur propter locũ, quia omnes aduenas procul excludit. Itaque Periœci manent Cretenſibus. verum Ilotes perſæpe à Lacedæmonijs defecere. non enim erat in Creta potentatus vllus externus: ſed nuperrime bellum peregrinum irrupit in eam inſulam, quod patefecit imbecillitatem legum ſuarum. De hac igitur republica hæc dixiſſe ſufficiat.

† δυναστευτική.

Superiorum rerumpublicarum comparatio. Cap. IX.

VIdetur etiam Carthaginenſium reſpublica bene conſtituta, multaq; habere præter alias, quædam vero maxime ſimilia Lacedæmonijs. Tres enĩ iſtæ reſpublicæ quodam modo inter ſe proximæ ſunt, multumq; diſtant ab alijs, Cretica dico, & Laconica & Carthaginenſis: multaq; in ipſis prouiſa ſunt recte. Signum autem eſt reipublicæ bene inſtitutę, quòd populus in ſuo permaneat loco, neq; ſeditionem vllam (quod dictu dignum ſit) vnquam fecit, neq; tyrannum. Continet autem ſimilia Lacedęmoniorum reipublicæ, comeſſationes quidem ſodalitiorũ, Phiditijs: centum autem & quatuor virorum poteſtas, Ephoris: præterquàm quòd non deterior. nã illi ex contingentibus ſunt: hanc autem poteſtatem ſuſcipiunt optimates. Imperator vero † & ſenatus conueniunt Lacedęmoniorum regibus & ſenibus. melius autem quòd imperatorem non ſecundum genus, neq; ex vili et præexcellenti magis eligunt quàm ſecũdum virtutem. nam qui magnam habent poteſtatem, ſi ipſi nullius pretij ſint, multum nocent, nocueruntq; iam Lacedęmoniorum ciuitati. Plurima igitur reprehenſorum propter tranſgreſſionem communia ſunt omnibus antedictis. Sed quantum ad intentionem optimatum attinet & reipublicæ, quædam ad popularem ſtatum magis declinant, quædã ad paucorum potentiam. Nam referẽdi quidem ad populum aut non referendi aliqua, imperatores vnà cum ſenatu domini ſunt, ſi omnes concordent. ſi non concordẽt, populus ipſorum dominus eſt. quęcunq; autem retulerint magiſtratus, de his non approbandi modo illorum ſententias poteſtas permiſſa eſt populo, verum etiam pro arbitrio conſtituẽdi prouidendiq;, & cuiuis contradicere relatis illorum licet: quod non eſt in alijs rebus publicis. Quinqueuiratum vero, qui multarum ac magnarum rerum poteſtatem habet, ab illis eligi, & centumuiratum hos eligere qui eſt maximus magiſtratus, & hos longiori tempore quàm alios imperium retinere; nam & perfuncti magiſtratu imperant, & deſignari ad magiſtratum, ad paucorum potentiam ſpectat. Eſſe autem ſine mercede, & ſine electione quæ ſorte fit, optimatium eſt ponẽdum, & ſiquid aliud tale. Iudicia quoq; omnia à cunctis magiſtratibus iudicari, & nõ ab alijs alia, vt apud Lacedæmonios. Tranſgreditur autem maxime ab optimatibus ad paucorum potentiam inſtitutio Carthaginiẽſium ſm aliquam intelligentiam in eo, quod

† βασιλεῖς

etiam

etiam multi cōprobant. nō ſolum enim optimos, verumetiam ditiſſimos cenſent in magiſtratibus eſſe ponendos: quaſi impoſſibile ſit qui egenus exiſtat, eum bene magiſtratū gerere, aut quietem optare. Si igitur ſumere diuitem, paucorum potentiæ eſt, per virtutem autem, optimatum: iſta quædā fuerit ſpecies tertia, per quam conſtituta eſt apud Carthaginienſes reſpublica. creant enim magiſtratus ad hæc duo reſpicientes, & præſertim maximos, vt imperatores & duces bellorum. Putandum autem eſt huiuſcemodi exceſſum ab optimatibus eſſe errorē legis conditoris: quē ab initio pręuidiſſe valde neceſſarium fuit, vt optimi valerent quietem agere, nec quicquā indecorum facere, non ſolum in magiſtratu, ſed etiā i vita priuata. Quòd ſi inſpicere oportet ad opes gratia quietis, prauū eſt maximos magiſtratus eſſe venales, imperium, & belli ducatum. hæc enim lex precioſas magis facit diuitias quàm virtutes, ac ciuitatem totam ad ſtudium pecuniarū conuertit. Nam quicquid apud ciuitatis principes habetur in precio, neceſſarium eſt & aliorum ciuium opinionem ſubſequi. vbi autem non maxime honoratur virtus, ibi non eſt poſſibile firmum optimorum eſſe in republica ſtatum. Aſſueſcere vero ad lucra rationabile eſt, quando per largitionem adipiſcūtur dignitates. abſurdū eſt enim. ſi pauper quidem aliquis, verum bonæ mentis lucrari velit: improbior autem non velit, cùm ſumptus fecerit. Quocirca oportet eos, qui poſſunt optime gerere magiſtratum, aſſumere ad magiſtratum. probabiliuſq; fuiſſet ſi author legis opulentiam præſtantium virorum abieciſſet, ac eorum qui in magiſtratu forent, quieti proſpexiſſet. Prauum etiam videri poteſt, plures magiſtratus ab vno homine geri: quod in honore eſt apud Carthaginienſes. vnicum enim ab vno optime perficitur opus. hoc autem vt fieret, prouidendum fuit à legumlatore, neq; cogendum eundem tibicinē eſſe atq; ſutorem. Quare vbi non parua eſt ciuitas, magis ciuile eſt, vt plures ſint participes magiſtratuū, magiſq; populare. communius enim, vt diximus, & melius ſingula conficiuntur atq; celerius. Patet autem hoc in bellicis rebus, & nauticis. in his enim ambobus per omnes (vt ita dixerim) tranſit imperare & parere. Sed cùm ad paucorum potentiam vergat reſpublica eorum, optime illud effugiūt, vt ſemper aliqua plebis pars ditetur ad oppida mittentes. per hoc. n. illi arbitrātur ac certe efficiunt, ſtatum ciuitatis permanere. Sed hoc eſt fortunę opus. oportebat vero nō per fortunam ſine ſeditionibus eſſe, ſed per legiſlatorem id fieri. nunc autem ſi diuiſa fortuna incidat, & plebs à gubernatoribus ſecedat, nullum eſt remedium legis ad quietem adhibitum. Lacedæmoniorum igitur, & Cretenſium, & Carthaginienſium reſpublicæ, quæ merito habentur inſigniores, in hunc modum ſe habent.

De republica Solonis, et uarijs inſtitutoribus rerumpublicarum. Cap. X.

EOrum autem qui de republica aliquid tradiderunt, quidam nunquam verſati ſunt in gubernatione ciuitatis, ſed in priuata vita ocioſi vixerūt. de qbus ſi qd dignū relatu fuit, de oībus ferè ſuprà diximus. Quidā autē legiſlatores fuere, gubernauerūtq; vel in proprijs ciuitatibus vel in alienis. Et horum quidam ſolum modo legum authores fuere, quidam etiam reipublicæ conſtituēdæ, veluti Licurgus & Solon. hi enim leges & rempublicam condidere: Licurgus quidem Lacedęmonijs, vt dictum eſt: Solon autem Athenienſibus. Exiſtimant autem quidam Solonem legiſlatorem fuiſſe præclarum. nam & paucorum potentiam ſuſtuliſſe, quę nimis intemperans erat, et plebem à ſeruitute liberaſſe, ac ſtatum popularem in patria conſtituiſſe, optimeq; rempublicam temperaſſe. nam eſſe cōſilium Areopagi paucorū gubernationis eſt: delectus vero magiſtratuum, optimatium: iudicia vero, populare. Sed videtur Solon illa duo (cùm eſſent prius) non ſuſtuliſſe conſilium Areopagi, & magiſtratuum delectus: at † populum aſſeruiſſe, iudicijs ex omnibus cōſtitutis. Quapropter quidam illi ſuccenſent, quòd alterum diſſoluerit, cùm authoritatem omnem ad iudicium traduxerit, quod per ſortitionem eſt. nam cùm hoc inualuit, tanquam tyranno gratificantes populo, in eū qui nunc eſt, popularem ſtatum, rempublicam redegerunt. Et conſilium Areopagi Ephialtes inhibuit, & Pericles. Iudicibus vero ſalaria Pericles induxit, ac per hunc modum vnuſquiſq; eorum qui apud plebem poſſe voluerunt, populi vim augere perſeuerauerunt, donec in iſtam quæ nunc eſt, licentiam peruenit. Apparet autem hoc, nō tam Solonis voluntate, quàm caſu eueniſſe. Nauali enim potentia aduerſus Medos victor populus, maiora de ſeſe ſapere cœpit. & acceſſerunt patroni ſeditioſi contra bonos & modeſtos ciues, qui rempublicam gubernabant. cùm videatur quidem Solon eam quæ maxime neceſſaria fuit, poteſtatem populo tradidiſſe, vt magiſtratus crearet, & malefacta corrigeret. niſi enim populus hāc habeat poteſtatem, ſeruus erit & inimicus,

† conſtituiſſe popularē ſtatum.

micus. At magiſtratus omnes conſtituit ex nobilibus ac locupletibus, ex cenſu quingentorum modiorum, et iugerum: tertiũ ex equitibus: quartum ex opificibus ſordidis, quibus nullum magiſtratus aſſequendi ius erat. Fuerunt etiam legum poſitores Zaleucus apud Locros occidentales, & Charondas Cataniẽſis ciuibus ſuis, cæteriſq; ciuitatibus Calcidicis, quæ ſunt circa Italiam & Siciliam. Tentãt vero quidam inducere quaſi Onomacritus fuerit primus legum ferendarũ peritus. hunc vero exercitatum in Creta, cùm eſſet Locrus. profectum autem per artem diuinationis, ei familiarem fuiſſe Thaletem. Thaletis autem auditores fuiſſe Licurgum & Zaleucum: Zaleuci autem Charondam. ſed qui iſta dicunt, tempora non ſupputant. Fuit etiam Philolaus Corinthius legumlator Thebanis. Erat autem Philolaus ex familia Bacchiadũ, amicus vero Dioclis, qui i olympijs vicit. ſed vbi ille ciuitatem deſeruit, commotus ob amorẽ matris Alcyones, Thebas migrauit. atque ibi ambo defuncti ſunt, monſtranturq; etiã nũc illorum ſepulchra, quæ ab inuicem facile ſpectant. verum ita conſtituta, vt ex Dioclis quidem ſepulchro non ſit proſpectus in Corinthium agrum ob animi infectionem: ex Philolai autem ſit proſpectus. Habitarunt igitur ob huiuſmodi cauſam apud Thebanos, legeſq; illis Philolaus deſcripſit, & de alijs quibuſdam, & de ſobole procreanda, quas illi leges proletarias appellant. Et hoc eſt pręcipue ab illo prouiſum, vt numerus hæreditatũ conſeruetur. Charõdę autem nihil eſt proprium, niſi iudicia falſorum teſtium. Primus enim de his legem poſuit: diligentia autem & claritate etiam elegantior quàm hi qui nunc ſunt legũ conditores. Philolai proprium eſt patrimoniorum diſparitas. Platonis autem mulierum & natorum et patrimoniorum communitas, & comeſſationes fœminarum, & præterea lex circa ebrietatem, vt reges cõuiuiorum ſobrij ſint. & in rebus bellicis exercitatio, per quam ambidextri fiant: cùm oporteat non alteram manum vtilem, alteram inutilem habere. Draconis quoq; leges ſunt. ſed iam conſtituta republica leges tulit. Proprium autem Draconis eſt nihil quod ſit memoria dignũ, niſi rigiditas ob magnitudinem pœnarum. Fuit quoq; Pittacus legum conditor, ſed non in republica verſatus. Lex eſt propria illius, ebrios ſi quem pulſauerint maiori pœna damnari, quàm ſi ſobrij feciſſent. quòd enim plures delinquunt ebrij quàm ſobrij; non ad id reſpexit, quòd magis eſſe debeat ebrijs venia, ſed ad vtilitatem. Fuit etiam Androdamas rẽgius legum cõditor Chalcidenſibus, qui ſunt in Thracia, de homicidio & hæreditatibus. nihil tamẽ huius proprium referre quis poteſt. De his ergo rebuſpublicis, quæ principales ſunt, & de his quæ ſunt ab aliquibus ſcriptæ, in hunc modum cognouiſſe ſufficiat.

ARISTOTELIS POLITICORVM LIBER TERTIVS.

SVMMA LIBRI.

De ciuitate, ciue, rerumpublicarum ſpeciebus, dominatore ciuitatis, uiris eã conſtituentibus, unius uiri uirtute ſuperexcellente, ac regia gubernatione.

De ciuitate, & ciue, quid ſit utrunq;. de ciuitate donatis de magiſtratibus, de iuſte & iniuſte ciuibus. Cap. I.

QVi de republica conſiderat, quæ ſit vnaquęq; & qualis, fere prima illa conſideratio occurrit, videre quid ſit ciuitas. Nam ea nõnunquam in controuerſiam venit, cùm alij dicant à ciuitate factum, alij nõ à ciuitate, ſed à potentibus quibuſdam, vel à tyranno. * gubernatoris autem reipublicę ac legum poſitoris totum negocium verſari videmus circa ciuitatem. Eſt autem reſpublica, eorum qui in ciuitate degunt, inſtitutio quædam. Cùm vero ſit ciuitas compoſitum quiddam, quemadmodũ alia tota ex pluribus partibus conſiſtentia, manifeſtum eſt primo de ciue eſſe perquirendum. nam ciuitas eſt ciuiũ multitudo quædam. Quare & quem oporteat ciuem vocari, & qui ſit ciuis, eſt conſiderandum: nam & de ciue ſæpe contẽditur, nec eundem omnes eſſe fatentur ciuem: & qui in populari ciuitate ciuis eſt, perſæpe in paucorum gubernatione non erit ciuis. Eos igitur qui alio quodam modo appellationem ſortiũtur, ceu eos qui in ciuitate donati ſunt, omittamus. Nec habitatio ciuẽ facit. nam iſto modo peregrini qui circa nos habitant, & ſerui ciues eſſent. Nec rurſus qui fori ac iudicij ius habent. nam hoc exiſtit etiam illis qui ſimul contrahunt, cùm per contractum forum ſortiantur. quanquam multis in locis peregrini ne id quidem perfecte habeãt, ſed neceſſe eſt vt patronum accipiant. Ex quo fit vt imperfecte quodam modo ſint fori iudiciorum participes: ſed vt pueri nondum ætate perfecti, & ſenes ob ætatem à muneribus publicis vacantes, non ſimpliciter ciues dicendi ſunt, ſed

*πολιτικοῦ.

*μέτοικοι.

quodam modo ciues. At nos quęrimus eum, qui ſimpliciter ciuis dicat, nec habeat aliquā adiunctionem quæ reſtringat & corrigat: cū & de infamibus & de exulibus eodem modo vt ſuprà dubitari, & reſponderi poteſt. Ciuis ſimpliciter nulla alia re definitur magis, quàm participatione poteſtatis publicæ iudicandi & decernendi. Poteſtates autem, aliæ ſunt determinatæ ſecūdum tempus, ita vt non liceat interdum, nec ſemel eandem habere, aut per alia temporum ſpatia. aliæ ſunt indeterminatæ, ceu illius qui in concione deliberat, & qui iudicat: quanquam fortaſſe diceret aliquis, tales non eſſe in poteſtate conſtitutos. Atqui ridiculum foret, qui de maximis rebus deliberant & decernunt, eos poteſtatem dicere non habere. Sed nihil referat, cùm de nomine ſit quæſtio. eſt enim abſq; nomine publica poteſtas iudicantis decernentisq; in concione: ſed ſit definitionis gratia indeterminata poteſtas. Ponimus autem eos eſſe ciues, qui huius poteſtatis vnà cum alijs participes ſunt. maxime igitur proprie ciuis, ſuper omnes alios qui ciues dicuntur, ferè talis eſt. Nec latere nos debet, quòd in rebus, quarum ſubiecta differunt ſpecie, & aliud eorum eſt primum, aliud ſecūdum, aliud conſequens, aut omnino nihil eſt (quà talia ſunt) commune, aut vix. Reſpublicas autem videmus ſpecie differre, & alias eſſe poſteriores, alias priores. Quę enim aberrauerunt ac prolapſę ſunt, neceſſe eſt vt poſteriores ſint integris & incorruptis. quomodo autem dicamus eas labi, poſtea patebit. Quare ciuem quoq; eſſe alium atq; alium, neceſſe eſt ſecundum differentiam rerumpublicarū. Itaque ille, de quo diximus, in populari quidem ſtatu maxime eſt ciuis: in alijs vero ſpeciebus eſſe quidem poteſt, non tamen neceſſe eſt. In quibuſdam enim ciuitatibus nec populus eſt, neq; cōcionis vſus, ſed ſenatum habent & iudicia. vt apud Lacedęmonios de cōtractibus cognoſcunt hi, qui Ephori nuncupantur, alij alios. de cæde autē ſenatus, & forſan alius magiſtratus de alijs. eodemq; modo apud Carthaginienſes, de omnibus quidem cauſis magiſtratus quidam cognoſcunt. Sed recipit correctionem quandam definitio ciuis, quòd in alijs rebuspublicis non eſt indeterminata illa poteſtas, quæ in concione decernit & iudicat, ſed determinata ſecundum iuriſditionem. horum enim, aut omnibus, aut quibuſdam conceſſum eſt deliberare ac iudicare, vel de omnibus vel de quibuſdam. Quis igitur ſit ciuis, ex his patet. Cui enim habilitas eſt participandi poteſtatis publicæ deliberatiuę & iudiciarię, hunc ciuem eſſe dicimus eius ciuitatis: ciuitatem vero talium multitudinē, quæ ipſa per ſe ſufficiens ſit, vt ſimpliciter dixerim, ad viuendum. Conſueuerunt autem eum etiam dicere ciuem, qui ex duobus ciuibus ortus ſit, & non ex alterę ſolum, ceu ex patre & matre. alij vero magis vltra requirūt, ceu auos & proauos vel plures. His itaq; definitis ciuiliter & ſuccincte, dubitant quidam, tertius ille aut quartus, quomodo erit ciuis. Gorgias quidem Leontinus partim dubitās fortaſſe, partim ludēs, inquit: Quēadmodum mortaria ſunt illa quæ à factoribus mortariorum fiunt, ſic Lariſſæos eſſe qui ab artificibus eorum fiunt, eſſe nanq; aliquos Lariſſæorum factores. Eſt autem ſimplex. ſi enim participarent adminiſtrationis reipublicæ ſm determinationē iam dictā, eſſent vtiq; ciues. Etenim neq; poſſe congruere definitionem illam primis conditoribus aut habitatoribus, vt ex patre matreq; ciuibus ſint exorti. Sed forſan de eo magis dubitari poteſt, cùm facta mutatione recipiūtur quidam ad communionem reipublicæ, quemadmodum Athenis fecit Cliſthenes, poſt tyrannorum eiectionem. complures enim in tribus deſcripſit, peregrinos, & ſeruos, et inquilinos, de quibus dubitari poteſt non qui ciuis, ſed an iuſte vel iniuſte. Atq; de eo inſuper quis dubitabit. an ſi non iuſte ciuis, ne ciuis ſit: quaſi idē valeat iniuſtus & falſus. Sed cùm videamus quoſdam iniuſte ſe in magiſtratibus gerere, quos tamē magiſtratus eſſe dicimus, ſed nequaquā iuſte: ciuis autem poteſtate quadam definitus ſit: (nam qui particeps eſt talis poteſtatis, eſt ciuis, vt diximus:) patet quòd hos quoq; ciues eſſe dicendum eſt. Iuſte autē vel iniuſte, pertinet ad primam illam quæſtionem, in qua quęritur nunquid à ciuitate factum ſit, vel non à ciuitate. ceu cùm ex paucorum potentia vel tyrannide, ad popularem ſtatum fit mutatio. Tunc enim neq; mutuatam pecuniam ſoluere quidam volunt, quaſi non ciuitas eam ſuſcipiat, ſed tyrannus: nec alia huiuſmodi permulta, quaſi reſpublica vi ac victoria conſtet, nō publica vtilitate. Si igitur per hunc modum, quędam in populari ſtatu fiunt, eſſe ſimiliter dicēdum eſt huius ciuitatis acta, & paucorum potentiæ & tyrannidis.

Quo pacto ciuitatem, eandem, uel nō eandem dicere debeamus. Cap. II.

VIdetur autem proprius huius quæſtionis locus, quomodo aliquando dicamus ciuitatem eſſe eandem & non eandem, ſed aliam. Potiſſime igitur inueſtigatio dubitationis huius eſt circa locū, & homines. fieri enim

enim poteſt, vt ſeparetur locus et homines, et alios alibi habitare. Sed hæc leuior eſt dubitatio. nam cùm multipliciter dicatur ciuitas, perfacilis eſt huiuſmodi quęſtio. Similiter quocꝫ eorum qui eundem inhabitāt locum, quoad dicendum ſit vnam eſſe ciuitatem: non enim mœnibus id definitur. liceret enim Peloponneſum totam vnis mœnibus circundari. talis fortaſſe eſt Babylon, quæ capta cùm eſſet ab hoſtibus, ferunt partem aliquam eius ciuitatis tertia die nondum aliquid ſenſiſſe. ſimiliter & quæcunqꝫ alia magis habet circunſcriptionem gentis quàm ciuitatis. Sed huius quęſtionis alio loco vtilis erit cōſideratio, nam de magnitudine ciuitatis, & quantam eſſe vtile ſit, & vtrum vnam vel plures, latere non debet ciuilem hominem. At manentibus eiſdem habitatoribus eodem loco, vtrum quoad ſit idem genus habitantium eandem eſſe ciuitatem dicendum ſit, quamuis ſemper alij intereant alij oriantur? vt & flumina ſolemus eaſdem dicere, & fontes eoſdem, quamuis ſemper vnda noua ſuperueniat ac defluat. An homines dicendum ſit eoſdem eſſe propter eandem cauſam, ſed ciuitatem aliam. Nam ſi ciuitas eſt ſocietas quædā (ſocietas autem ciuiū) variata reipublicę gubernandę forma, & alia effecta, neceſſarium vtique videretur, ciuitatem quocꝫ nō eandem permanere. vt & chorum alium eſſe dicimus dum tragicus eſt, ꝙ dum comicus: & ſi ijdem ſint homines, eodemcꝫ item modo, omnem aliam ſocietatem & compoſitionem, ſi ſpecies compoſitionis alia fiat: ceu harmoniam earundem vocum aliam eſſe dicimus, & modo Doricam, modo Phrygiam vocitamus. Id ſi ita eſt, patet quòd maxime dicendum eſt eandem ciuitatem, ad rempublicam reſpiciētes. nomine autem vocari alio, aut eodem licet, eiſdem habitantibus eandem, vel alijs penitus hominibus. Vtrum autem iuſtum ſit † reddere pecuniam mutuo ſumptam, mutata reipublicæ gubernādæ ſpecie, an non iuſtum, alia eſt dubitatio.

† Pactum diſſoluere, aut non diſſoluere.

De uirtute abſolute uiri boni, & boni ciuis, num ſit eadem an altera. De uirtute ciuis qui præeſt, & qui paret. An opifices ſint dicendi ciues. Cap. III.

HIs vero quę nunc dicta ſunt, conſequēs eſt videre, vtrum eadem ſit virtus boni viri, & boni ciuis, an non eadem. Atqꝫ ſi hoc eſt perquirendum, prius de virtute ciuis ſub cōpendio conſiderare oportet. Vt igitur nauta vnus aliquis eſt eorum, qui ſunt in communi ſocietate, ita & ciuem dicimus. Nautarum vero, quanquam diſſimiles ſint ſecūdum potentiam (nam alter eſt remex, alter gubernator, alter proram dirigens, alter alteram huiuſmodi appellationem habens) patet quòd expreſſiſſimus vniuſcuiuſque ſermō* proprius erit illius virtutis. Similiter autem & commune quiddam conuenit omnibus. ſalus enim & conſeruatio nauigantium, cōmune eſt omnium opus: ad hoc enim vnuſquiſqꝫ eorum intendit. ſic igit̄ & ciuibus, licet diſſimiles ſint, opus eſt conſeruatio communis ſocietatis: ſocietas vero eſt reſpublica, quapropter neceſſe eſt virtutē eſſe ciuis ad rempublicam. Si quidem igitur plures ſunt rerumpublicarum ſpecies, patet non eſſe recipiendum, vt ſtudioſi ciuis vna ſit virtus, eaqꝫ pfecta. at viri boni perfecta eſt virtus. Quod igitur fieri poſſit, vt ciuis ſtudioſus non poſſideat virtutem illā, per quam dicitur vir bonus, manifeſtū eſt. Quin etiam & alio modo inquirentibus, peruenire licet ad eādem rationem circa optimam rempublicā. Nam ſi impoſſibile eſt ex omnibus ſtudioſis eſſe ciuitatem: & oportet ſingulos opus ſuum benefacere: hoc autem à virtute: ſit vero impoſſibile ſimiles eſſe ciues omnes: nequaquam vna eſſet virtus ciuis & viri boni. Nam virtutem ſtudioſi ciuis omnibus eſſe oportet: ſic enim optima foret ciuitas vtique. at viri boni virtutem impoſſibile eſt omnibus eſſe: niſi neceſſarium ſit in ſtudioſa ciuitate ciues omnes eſſe viros bonos. Præterea cū ex diſſimilibus conſtet ciuitas, vt animal ex anima & corpore: anima vero ipſa ex ratione & appetitu, & domus ex viro & vxore, & acquiſitio ex domino & ſeruo: eodem modo cum ciuitas ex his omnibus, ac pręterea ex alijs diſſimilibus conſtet ſpeciebus, neceſſe eſt non vnam eſſe ciuium omnium virtutem. quemadmodum nec chorum agētium, ſupremi & aſſiſtentis. quòd igitur nō eadem ſimpliciter ex his patet. Sed an erit alicuius eadem virtus ciuis ſtudioſi & viri boni? Dicimus vtiqꝫ ſtudioſum in magiſtratu, bonū eſſe atqꝫ prudentem: ciuilem autem hominem neceſſariū eſt eſſe prudētem. et ſtatim aliam eſſe diſciplinam præſidentis* aiunt quidam: vt patet in regum filijs, qui ad equeſtrē bellicāqꝫ diſciplinā in adoleſcentia erudiūtur. & Euripides inqt:
» Nō mihi ſpecioſa, ſed ea quorū ciuitas idiget: tanquam ſit præſidentis diſciplina quædam. Si autem eſt eadem virtus præſidentis boni, ac viri boni: ciuis autem eſt & qui regitur: nō eadem virtus ſimpliciter eſſet ciuis & viri boni, ſed tamen cuiuſdam ciuis. nō enim eadem virtus eſt eius qui pręſidet, & ciuis. Et ob hoc forſan Iaſon inquit grauiter ferre, ſi nō regnaret, quaſi neſciret priuatus eſſe. Sed nihilo minus laudādum eſt poſſe imperare, & parere:

* λόγος.

* magiſtratū gerentis.

ac preclari ciuis virtus eſt poſſe pręeſſe, & ſubeſſe laudabiliter. Si ergo virtutē boni viri poſuimus præſidentem, ciuis autem vtranque: nō vtiq; fuerint ambæ ſimiliter laude dignæ. Cùm ergo aliquando videatur vtraque, ſed non eadem, eum qui imperat & eum qui paret, addiſcere debere: ciuem autem vtraq; ſcire, & participare ambarum: quid ſequatur deprehendere quis poteſt. Eſt enim præſidentia dominatiua. hac vero in his quę neceſſaria vocantur ſcire facere, nequaquam neceſſariũ eſt ei qui pręſidet, ſed vti magis. alterum vero ſeruile eſt: dico aũt alterũ, poſſe exhibere miniſteria. Seruorũ autē ſpecies plures eſſe dicimus, cũ ſint miniſteria plura: quorũ ptē vnã obtinent manuales. hi ſunt, vt nomen ſignificat, qui ex manibus viuũt, in quibus ſunt opifices. Quapropter apud quoſdam antiquitus huiuſmodi homines excludebantur à reipublicæ honoribus, antequam populus extremus fieret. Hæc igitur opificia eorum qui ita ſubſunt, neq; rectorem diſcere oportet, neq; eũ qui in republica verſatur, neq; bonũ ciuē: niſi fortaſſe qñq; ſui ipſius priuati gratia. Nō enim amplius cōtingeret eſſe alterũ dominũ, alterũ ſeruũ: ſed eſt præſidētia q̃dam, per quã preeſt ſimilibus genere, & liberis hominibus. & hanc dicimus eſſe ciuilem præſidentiam, quam eum qui pręeſt didiciſſe parendo oportet: ceu prefectum equitum eſſe, cũ ipſe prius ſub alio eſſet: & exercitum ducere, cùm ipſe prius in exercitu per inferiores militiæ gradus ductus ſit. Quamobrem recte dicitur, neminē bene imperare poſſe, qui non prius ſub imperio fuerit. Sed horum diuerſa eſt virtus. & oportet bonum ciuem ſcire ac poſſe præeſſe & ſubeſſe. & hæc virtus ciuis, ſcire recte ſe habere in vtraq; parte. & boni viri vtraque. quanquam alia eſt ſpecies eius temperantiæ & iuſtitiæ quæ præeſt. nam eius qui ſubeſt ac liber eſt, non vna profecto fuerit virtus ac boni viri. vtputa iuſtitia alias ſpecies habet cùm præeſt, alias cum ſubeſt. Quemadmodum viri & mulieris alia temperantia, & fortitudo. nam videretur vtiq; timidus eſſe vir, ſi ita fortis eſſet, vt fœmina fortis: & mulier inhoneſta videretur, ſi ſic honeſta foret, vt vir honeſtus. adminiſtratio quoq; domus, alia mulieris, alia viri. nam viri eſt acquirere, mulieris ſeruare. Prudentia vero propria virtus eſt præſidētis. nam cæteræ quidem virtutes videntur communes, tam eorum qui præſunt, quàm eorũ qui ſubſunt: at prudentia non eſt virtus eius qui ſubſit. ſed opinio vera. qui enim ſubeſt, vt is eſt qui fiſtulam facit: qui vero præeſt, vt is qui vtitur fiſtula. Vtrum igitur eadē ſit virtus viri boni, & ciuis ſtudioſi, vel alia, & quomodo eadem, & quomodo alia, ex his patet.

Reſtat adhuc vna dubitatio circa ciuē: vtrũ reuera ciuis ſit is, ſolum, cui participatio eſt publicę poteſtatis, an opifices etiam ac mercenarij ſint ciues nuncupandi. Nam ſi ponamus hos quoq; eſſe ciues, qui magiſtratuũ ſint expertes, nequaquam poſſibile eſt vniuſcuiuſq; ciuis talem eſſe virtutem. ſi vero nullus horũ eſt ciuis, in qua parte ſunt huiuſmodi homines reponendi? neq; enim in eorum miniſtrorum loco qui nobiſcum habitant, neq; rurſus vt peregrini. An ſecundum hanc rationem nihil dicemus euenire abſurdum. neq; enim ſerui ſuprà dictorum quicquam, neq; liberti. Illud autem verum, quòd non omnes illi dicēdi ſunt ciues, ſine quibus ciuitas eſſe non poteſt: cùm neque pueri ita ciues ſunt, vt viri. ſed hi quidem ſimpliciter, illi vero ex ſuppoſitione. ciues enim ſunt, ſed imperfecti. Vetuſtis quidem temporibus apud quoſdam opifices erant ſerui, aut peregrini. quapropter etiam nunc pleriq; tales ſunt. Optima quidem ciuitas nunquam opificem faciet ciuem. quòd ſi hi ciues, ciuis autem virtus, quam diximus, dicendum eſt non eſſe cuiuſq; ciuis, neq; liberi modo, ſed eorum qui à miniſterijs neceſſarijs ſunt alieni. neceſſaria vero qui vni miniſtrat ſeruus eſt: qui autem publice viles & ſordidi. Patebit autem hinc parum adhuc conſiderãtibus, quemadmodum in his res ſe habeat. hoc enim q̃d diximus, id oſtendit. Cùm enim plures ſint rerumpublicarum ſpecies, plures quoq; ſpecies ciuium ſint neceſſe eſt, ac maxime eorum ciuium qui ſubſunt. Itaq; in quadam republica opifices & ſordidi ciues erũt: in quibuſdã vero impoſſibile eſt vt ciues ſint: puta in optimatum gubernatione, ſiqua illa eſt, in qua ſecundum virtutem dantur honores, & ſecundum dignitatem. neq; enim virtutem exercere poteſt qui vilibus opificibus occupatus eſt. In paucorum quoq; gubernatione tenues homines ad rempublicam non recipiuntur: ex magno enim cenſu ad honores reipublicæ peruenitur. Artifices tamē ad hanc ſpeciem peruenire poſſunt, & ſi ſordidi ſint: quoniam plerunque diuitijs abundant. Apud Thebanos lex fuit, vt nemo habilis eſſet ad honores reipublicæ ſuſcipiẽdos, niſi decē annis à mercatura deſtitiſſet. In multis autem rebuſpublicis attrahuntur lege ad ciuitatem etiam peregrini. Eſt etiam lex in quibuſdam ciuitatibus, vt ſatis ſit ex matre ciue eſſe genitum. & eodem pacto ſpurios multę recipiunt: atq; propter defectum legitimorum ciuium tales ciues faciũt. paucitate enim homĩ

num inducti, his vtuntur legibus. ꝙ ſi abundent multitudine, paulatim excludũt, primo libertini generis homines, deinde eos qui ex matre ſolummodo ciues ſint: tãdem non niſi ex vtroq; parente natos ciues, pro ciuibus habent. Quod igitur plures ſint ſpecies ciuium, ex his patet: & quòd maxime dicitur ciuis ille, qui habilis ſit ad honores ſuſcipiendos, vt Homerus inquit. ſed vbi id occultũ eſt ex deceptione habitatorum, tanquam inhonoratum quendam reptitium, repellunt. vt inquilinus enim eſt & aduena, qui honores capere non poteſt. Vtrum igitur alia, an eadem virtus ſit, per quam eſt vir bonus & ciuis ſtudioſus, patet ex ſupra dictis, quòd cuiuſdam ciuitatis idem, cuiuſdam vero alius, & ille nõ omnis, ſed qui præeſt reipublicæ, & poteſtatem habet, aut ſolus, aut cum alijs gubernationẽ exercens.

Quid ſit reſpublica, & ipſius finis. Quot ſint imperij in re familiari modi. Quid reſpublica recta, quid'ue lapſa. Cap. IIII.

HIs ita determinatis, videndum iam eſt, vtrum vna ſit ponenda reſpublica, an plures. Et ſi plures, quæ, & quot, & quænam differentiæ earum ſint. Eſt autem reſpublica ordinatio ciuitatis & circa magiſtratus alios, & maxime circa id quod ſummam in ciuitate habeat authoritatem, & ſi ſit principaliſſimũ. Principaliſſimum autẽ eſt id, quod vbiq; gubernat & regit ciuitatem: ceu in populari quidem populus, in paucorum vero potẽtia pauci. Dicimus autem & rempublicam aliam eſſe ab iſtis, eodemq; modo dicemus de alijs. Supponẽdum eſt primo, cuius gratia ciuitas ſit conſtituta, & quot ſint gubernandi ſpecies circa hominem, & circa vitæ ſocietatem. In ſuperioribus libris, vbi de gubernatione rei domeſticę, ac de domino & ſeruo determinauimus, dictum eſt, natura eſſe hominem ciuile animal ac ſociale. Ex quo fit vt ſi etiã nihil indigeant mutuo auxilio, nihilominus affectẽt vitæ ſocietatem. quinetiam & communis vtilitas coniungit eos, inquantum cõfert ſingulis partem bene viuendi. maxime igitur hic eſt finis & publice omnibus, & priuatim. Cõgregantur etiã ipſius vitę gratia. forſan enim ineſt ſibi aliqua particula honeſti, & continet ciuilem ſocietatem, etiam viuendi gratia ſolum, ſi non moleſtiæ in vita admodum exuperẽt. Patet autem quòd tolerant homines multa aſpera, propter viuendi cupiditatem, vt exiſtente in eo quadam proſperitate, & naturali dulcedine. Atqui & modos ĩperij facile eſt diuidere, cùm ſæpe ſit de his à nobis in externis ſermonibus determinatum. Dominatio enim, licet reuera vtilis exiſtat natura ſeruo, et natura domino, nihilominus imperat pro domini vtilitate, pro vtilitate autem ſerui contingenter. neq; enim fieri poteſt, vt ſeruo deficiẽte ſeruetur dominatio. Filiorum vero imperium, & vxoris, & domus totius, quam vocamus rei familiaris gubernationem, aut gratia eſt eorũ qui gubernantur, aut gratià alicuius, quod ſit vtriſq; commune. Gratia eorum qui gubernãtur, vt videmus & alias artes, ceu medicinam & gymnaſticam illorum quibus imperatur, vtilitatem quærere: contingenter tamen & eorum qui præcipiunt, eſſe poteſt. nihil quippe vetat, magiſtrum ipſum gymnaſij eſſe vnum eorum qui exercentur, quemadmodum gubernator ſemper eſt vnus ex his, qui ſunt in naui. Magiſter igitur gymnaſij & gubernator conſiderant ſemper eorum vtilitatem quos gubernant. ſed quando horum vnus eſt, per accidens ipſe quoq; ſuſcipit vtilitatem, hic quidem nauta, ille autem vnus eorum qui gymnaſio exercẽtur. Quapropter ciuilia quoq; imperia, cùm ſint ſecundũ ęqualitatem ciuium conſtituta, & ſecundum paritatem, viciſſim exigunt ea gerere, quà natura fert, cẽſentes inuicem munera ſubire, & conſiderare viciſſim quoddam illius bonũ, quemadmodum ille prius dum præeſſet, conſiderauit vtilitatem iſtius. nunc autem ratione commodorum ex reipubli. gubernatione prouenientium, volunt continuo in poteſtate eſſe, velut ſi ſemper contingeret magiſtratum gerentibus ex valetudinarijs ante, ſanos degere: nam forſan ita magiſtratus amplecterentur. Conſtat igitur quòd quæcunq; reſpublicæ ad communem vtilitatem intendunt, hæ certe rectæ ſunt ſecũdum ſimpliciter iuſtum: quæcunq; vero ad propriam eorum qui præſunt vtilitatẽ ſolum, aberrant quidem, ſuntq; omnes rectarum rerumpublicarũ tranſgreſſiones & labes. gubernantur enim quaſi à dominis: ciuitas autem eſt liberorum ſocietas.

De diuiſione & definitionibus rerumpublicarum, & de earum tranſgreſſione. Cap. V.

HIs determinatis, conſequens eſt reſpublicas conſiderare, quot ſunt & quæ. et primo quidem eas quæ ſunt rectę: nam labes earum ex illis pateſcunt. Cùm vero gubernatio ciuitatis & regimen idem ſignificent: regimen autẽ eſt poteſtas ciuitatis: neceſſe eſt poteſtatem huiuſmodi aut penes vnum eſſe, aut penes paucos, aut penes multos. Quãdo igitur vnus, vel pauci, vel multi cõmunem vtilitatem in gubernatione ſequũtur, has eſſe rectas rerũpublicarũ ſpecies neceſſe eſt. quãdo

autem ad propriam vtilitatem vel vnius, vel paucorum, vel multitudinis gubernatur, trãſgreſſiones ſunt & labes. Aut enim dicẽdum eſt non eſſe ciues, aut ad participationem vtilitatis ſunt recipiendi. Vocare autem conſueuimus, cùm vnus ad vtilitatem communem reſpiciẽs gubernat regiam poteſtatem. Cùm vero pauci gubernãt, plures tamen vno optimatium gubernationẽ: vel ex eo quia optimi præſunt, vel ex eo quia ad optimum publicũ adminiſtrant. Cùm autem multitudo gubernat ad communem vtilitatem, vocatur communi nomine rerumpublicarũ oĩum, reſpublica. Contingit autem rationabiliter. vnum enim excellere ſecundum virtutem, aut paucos datur: vt vero multitudo excellat ad omnẽ virtutẽ difficile eſt, ſed maxime ad bellicã. hæc enim in multitudine fit. Quare in hac rei publicæ ſpecie principaliſſimũ ac potẽtiſſimũ eſt id, in quo robur belli cõſiſtet. & i his ipſi illi ſunt, qui ſunt in poſſeſſione armorũ. Prolabũtur vero ac tranſgrediũtur huiuſmodi ſpecies, ex regia quidem gubernatione, in tyrannidẽ: ex optimatibus vero, in paucorum potẽtiã: ex republica autem, in popularem ſtatũ. Tyrãnidem enim eſſe dicimus, dominatũ vnius ad proprium commodum intendentis. Paucorum autem potentiam, cùm ad opulentorum commodum gubernatur. Popularem autem ſtatum, cùm ad commodum egenorum. harum enim nulla ad communem vtilitatem reſpicit. Oportet autem paulo vberius explicare quæ ſit vnaquæq; iſtarum. habent enim dubitationes quaſdam. Philoſphantis enim circa ſingulorum diſciplinam, & non ſolum ad agendum reſpicientis, proprium eſt nihil negligere neq; prætermittere, ſed demõſtrare in ſingulis veritatem. Tyrannidẽ enim eſſe diximus vnius dominationẽ ciuili ſocietati præſidentis. Paucorum autem potentiã, quando rempublicam tenẽt opulenti & diuites. Popularem vero gubernationem, cum tenues homines & non poſſidentes diuitias gubernant. Prima igitur dubitatio eſt circa definitionem. Nam ſi plures ſint opulenti & diuites, ac rempublicam teneant: popularis autem gubernatio ſit cùm multitudo regit: eodemq; modo, ſicubi cõtingat inopes eſſe pauciores q̃ opulenti, ſed potentiores ac rempublicam teneant, et vbi pauci rempublicam obtinent paucorum potentiam nuncupamus: non recte viderentur iſtę definitiones eſſe poſitæ. Enimuero ſi quis adiungens opulentię quidem paucitatem, inopiæ vero multitudinem, ſic appellet rerumpublicarum ſpecies, vt dicat paucorum potentiam eſſe, in qua gubernationem reipublicę habent opulenti, numero pauci: popularem vero, in qua inopes rempublicam tenẽt multi exiſtẽtes, aliam habet dubitationẽ. Quas enim dicemus eas reſpublicas, eam videlicet in qua plures opulẽti, & eam in qua pauciores inopes gubernãt. ſiquidem nullæ ſunt aliæ reſpublicę prẹter ſupra dictas. Videtur igitur ratio iſta oſtendere, ꝙ paucos eſſe vel multos qui gubernant, contingens eſt. aliud paucorum potentiæ, alterum populari: propterea ꝙ vbiq; accidit, vt pauci ſũt opulẽti, multi vero inopes. Ex quo fit, vt huiuſmodi cauſæ non faciant differentiam: ſed in eo differat popularis gubernatio à paucorum potentia, quòd alibi opulenti, alibi inopes rempublicã obtinẽt. Neceſſariũq; eſt vbicũq; per opes ac diuitias præſunt, ſiue hi pauciores ſint, ſiue plures, hanc eſſe ſpeciẽ illam quæ vocatur paucorum potentia: vbicunq; autem inopes, hãc eſſe popularem gubernationẽ. Sed accidit (vt diximus) hos quidem paucos eſſe, illos vero multos. opibus enim ac diuitijs pauci abundant, libertatis tantum omnes participes ſunt, propter quas cauſas contendunt vtriq; de republica.

De iuſto paucorum ac popularis gubernationis. De ciuitatis fine, uirtute ac uitio. Cap. VI.

SVmendum eſt prius, quos terminos eſſe dicunt paucorum potentiæ & popularis gubernationis, & quid ſit iuſtũ in vtraq;. Omnes enim attingũt iuſtum quoddam, ſed vſq; ad aliquid, & aiunt nõ omne iuſtum proprie. puta videtur æqualitas iuſtum quidã eſſe, & eſt, ſed nõ omnibus, at æqualibus. & inæqualitas videtur iuſtum eſſe, & eſt quidem, ſed non oĩbus, at inæqualibus. Alij vero hoc auferunt, videlicet quibus, & male iudicant. cauſa vero eſt, quia de ſeipſis iudicium fit. qui vero de proprijs iudicãt, vt plurimũ nõ recti ſunt iudices. Itaq; cũ iuſtum aliquibus, & diuiſum ſit eodem modo in rebus & perſonis, vt diximus in Ethicis, æqualitatem rei conſitentur, ſed de perſonis cõtendunt, maxime ob id qđ dictũ eſt modo, quia de ſeipſis nõ recte iudicãt. Deniq;, quia vſq; ad aliquid vtriq; eorum iuſtũ quiddam dicentes, putant ſe dicere ſimpliciter iuſtum. illi enim ſi in aliquo ſint ſuperiores, ceu opibus & diuitijs, alios omninò putãt impares eſſe: hi vero ſi in aliquo ſint pares, puta libertate, omnino putant eſſe pares. Cęterum quod eſt principaliſſimum, non dicunt. Si enim poſſeſſionum gratia ſocietatem inijſſent atq; vnà conueniſſent, tantum caperent ciuitatis, quãtum poſſeſſionis. itaq; ratio illa valeret, quæ eſt paucorum potẽtium, qui

aiunt non eſſe iuſtum, vt qui vnum contulit, tm̄ participet de centum minis, q̄tum is qui contulit omne reliquū: neq; de ijs quę ab initio, neq; ijs quę poſtea ſuperueniant. Quòd ſi non viuendi ſolum gratia, ſed magis bene viuendi: nam ſic ſeruorum & aliorum aĩalium ciuitas eſſe poſſet: quod non eſt ex eo quia, felicitatis non ſunt capacia, nec viuendi ſm electionē: neq; ſocietatis gratia bellicæ, ne à quoquam iniuria afficiantur: neq; propter commercia ac mutuā vtilitatem: nam ſic Tuſci & Carthaginienſes, & omnes ij quibus eſt commercium inuicem, tanq; ciues eſſent vnius ciuitatis: ſunt nēpe illis fœdera circa res importandas & pacta, ne iniuria afficiantur, & ſcripturæ circa mutuā bellorum ſocietatem. ſed neq; magiſtratus cõmunes his deputati ſunt: verum alij apud alios. nec quales eſſe oportet alteri de alteris cogitāt. neq; vt nemo eorum iniuſtus ſit, qui ſub fœdere cõprehenduntur, neq; vt prauitatem nullam habeāt, ſed ſolum vt non inuicem ſe iniuria afficiant. At enim de virtute ac vitio publice cogitant, quicunq; curam habent bene inſtituendi ciuitatem. Ex quo manifeſtum eſt, de virtute curam eſſe habendam ei, quę reuera ciuitas ſit nominanda, non orationis gratia. nam fit communicatio ſocietas aliorum ad bellum, loco ſolum differens ab alijs ſocijs longe exiſtentibus. & lex pactio, vt ait Licophron Sophiſta, fideiuſſor inuicem iuſtorum, ſed non talis, vt bonos & iuſtos ciues efficiat. Et ꝙ ita ſe habeat patet. nam ſi quis coniungat loca in vnum: vt Megarenſium Corinthiorumq; ciuitas ſeſe inuicem contingant mœnibus, nihilominus vna non erit ciuitas: nec ſi ſimul coniugia ineant: quãquam hoc vnum ſit de his communibus, quæ proprie ſunt ciuitatū. Eodemq; modo ſi qui habitent ſeparati quidem, non tamen ita longe vt nequeāt ſimul cõmunicare, legeſq; habeāt, iniuriam ſibi inuicem in commercijs prohibendi: ceu ſi vnus faber, alter agricola, alter ſutor, alter aliquis huiuſmodi foret, eſſentq; hi decem milia numero, nec aliæ eis forent cõmuniones, niſi talium rerum, puta cõtractuum & bellorum confœderationis: nec ſic quidem ciuitas adhuc foret. propter quam vtiq; cauſam? Non enim, quia nõ propinqua ſit communicatio. nam ſi in vnū conuenirent ita communicãtes, vnuſquiſq; tamen vtatur propria domo vt ciuitate, ac ſibi ipſis vt cõfœderati auxilium, ferant contra iniuriantes ſolum, ne ſic quidem ciuitas eſſe videretur recte conſiderantibus. ſiquidem eodem modo cõuerſarentur ſimul, coniunctim, & ſeparatim. Ex quo patet, ꝙ ciuitas nõ eſt communicatio loci, & non iniuriandi ſibi ipſis, & commercij gratia. ſed iſta quidē vt aſſint, neceſſarium eſt, ſiquidē futura ſit ciuitas. nec tamē ſi iſta aſſint omnia, ciuitas adhuc erit. At benè viuendi ſocietas & domibus, & generibus, vitę perfectę gratia, & per ſe ſufficiētis. hoc tn̄ non erit niſi vno eodemq; loco habitantibus, & coniugia ſimul ineúntibus. propter quod propinquitates in ciuitatibus extiterunt, & ſodalitia, & ſacra, et conuerſationes familiarū. idq; eſt amicitię opus. nã ſimul viuendi electio amicitia eſt. Finis ē igit̄ ciuitatis bene viuere: illa vero gratia finis. Ciuitas autē eſt generū pagorumq; ſocietas, vitæ perfectæ ac perſufficientis: hoc eſt (vt diximus) bene ac beate viuere. Bene igitur agendi gratia ponēdū eſt eſſe ciuilē ſocietatē, non aūt gratia ſimul viuēdi. Quapropter quicūq; plus conferūt ad huiuſmodi ſocietatē, his plus iuris competit ĩ ciuitate, q̄ his qui libertate ac genere pares ſūt, vel maiores, ſed ciuili virtute ſunt impares: & q̄ ijs qui diuitijs ſuperant, ſed virtute ſuperātur. Quòd igitur omnes qui de republica contēdunt, partē aliquā iuſti dicūt, manifeſtū eſt ex ſupradictis.

Quem oporteat in ciuitate dominari: & nunnulla de repetundis rationibus. Cap. VII.

EST autem dubitatio quid oporteat dominans eſſe in ciuitate, nunquid populum, an eos qui diuitias habēt, an bonos & ęquos, vel vnum qui ſit optimus oĩum vel tyrannū. Verū hæc omnia videntur habere difficultatē. Quid enim inopes quia plures ſint, ſi partiantur ea, quę ſunt opulentorū, hoc nõ iniuſtum eſt? * decreuerūt enim qui poteſtatem habent. iniuria igitur ſumma, quę tandem dicenda eſt? Rurſusq; omnibus acceptis, ſi plures ea ſibi tribuanr, quæ ſunt paucorum, cõſtat ꝙ ciuitatem corrumpunt. atqui uirtus nunquā corrumpit id, quod eam habet, neq; iuſtum ciuitatis corruptiuū eſt. ex quo patet legem iſtā nõ poſſe iuſtā eſſe. Pręterea illa quoq; quę facta fuerint à tyranno, neceſſariū foret iuſta eſſe omnia. vim enim adfert propter potentiā, vt multitudo diuitib᷒. Sed an paucos & opulentos iuſtū eſt dominari? an ergo ſi & illi hoc agant, & rapinas exerceant, auferantq; multitudinis bona, hoc ne erit iuſtum? & cætera ergo. hęc igitur oĩa cõſtat eſſe praua, et nõ iuſta. Verum bonos & æquos dominari oportet, authoritatemq; habere omniū. Ergo alij omnes cùm magiſtratus non capiant, inhonorati manebūt? nam honores quidē magiſtratus poteſtateſq; appellam᷒: quos ſi boni ſemper habeant, neceſſarium eſt alios excludi ab honoribus reipublicę. Sed nūquid vnus qui ſit

* viſum eſt enim equidē iuſte ei qui

optimus

ad minorē paucorū potentiam attinet.

optimus,dominari debet? at enim hoc etiam grauius eſt:qm̄ plures erūt ab honoribus excluſi. Sed forſan dicet aliquis, legē dominari debere,non autē hoīem, in quē cadunt animi perturbationes.Si igitur ſit lex quidē, ſed vel ad paucorum potentiam,vel ad multitudinis fauorē declinās,quid tandem refert in his, de quibus dubitatū eſt?euenient enim eadē,quę ſuprà dicta ſunt.de his igitur ſit alius quidem ſermo. Quòd autē magis penes multos debeat eſſe poteſtas,q̄ penes paucos,licet optimos videtur ſolui poſſe, & quandam habere dubitationē,immo forte veritatē. Nam ſi plures ſint,quorum vnuſquiſq; non ſit ſtudioſus, tn̄ fieri poteſt,vt in vnum conuenientes,omnes meliores ſint q̄ illi, non vt ſinguli,ſed vt oēs. quemadmodū cœna in qua plures cōferūt, q̄ ea quę ex vnius erogatione fit.nam cū plures ſint, vnuſquiſq; partē habet virtutis ac prudentiæ, ac fiunt in vnum collati, quaſi homo vnus qui multos pedes habeat, multaſq; manus,multoſq; ſenſus.& eodē modo circa mores & intelligentiam.quapropter melius iudicant multi & in muſica,& in poetarum operibus:alij enim aliud, & cūcti cuncta diſcernūt. Sed in hoc differūt ſtudioſi viri ab vnoquoq; aliorum ex multitudine:quēadmodum decoros à nō decoris aiunt, & picta artificioſe à veris,eò q; ſeorſum diſtincta in vnū colliguntur: cùm ſi ſeparatio fiat,pulchrius ſe habebit,huius quidam picti oculus, alterius vero cuiuſdam alia particula. Si igitur de omni populo omniq; multitudine recipitur hanc eſſe differentiam multitudinis ad paucos ſtudioſos, incertū eſt,immo per Iouē certum,quòd de quibuſdam eſt impoſſe. nam eadē ratio de beſtijs eſſet.quanq̄ quid differunt quidā,vt dixerim, à beſtijs?ſed de aliqua multitudine nihil vetat, quod dictū eſt eſſe verum. Quapropter dubitationē illam priorē per iſta ſoluere quis poteſt,ac ſimiliter aliā ſubſequentē, quorū oporteat poteſtatē habere liberos hoīes ac multitudinē ciuium,quales ſunt quicunq; neq; opes habēt,neq; virtutis vllam exiſtimationē.Etenim permittere iſtis magnos magiſtratus, nequaq̄ eſt tutū,propter iniuſtitiā et ignorantiā, per quas quibuſdā iniuriarentur,in quibuſdā errarēt. Rurſus vero excludere illos penitus ab honoribus periculoſum eſſet. cū enī multitudo inopū eſt in ciuitate, eademq; ab honoribus excluſa,neceſſe eſt eam ciuitatē eſſe plenam hoſtiū reipublicę.reſtat igitur vt ad conſultandū,& decernendū iſti recipiantur.Quapropter & Solon,& alij quidā eorū qui leges condidere,huiuſcemodi hoīes ad repetendas geſtorū rationes,& ad ſuffragia electionesq; magiſtratuum admittunt:ſolis autem vt magiſtratus committantur, nequaq̄ permittunt. Dū enim cū alijs vna decernunt, atq; conſultāt,capiūt omnes ſimul ſufficientē ſenſum,& permixti melioribus proſunt reipublicę: quēadmodū non purū alimētum vna cū puro, totū facit vtilius,q̄ paucū. ſeparatim vero vnuſquiſq; imperfectus eſt ad iudicandū. Sed habet dubitationē huiuſmodi ordinatio reipublicę.Primū,quia videretur eiuſdem eſſe hoīs ſcire iudicare quis recte medelam attulit, qui ipſe ſciat etiam mederi,ac ſanitatem ægrotantibus afferre.hic autem eſt medicus.eodē modo de alijs facultatib⁹ & artibus. vt enim medicum rationem ſuę medelæ apud alios medicos reddere oportet,ita & alios apud ſimiles. Medicus autē eſt & ille qui agit,& ille qui pręcipit & oſtendit,& tertio loco ille qui à pueritia expertus eſt circa artem. ſunt enim quidā tales in cunctis (vt ita dixerim) artibus.tribuimus vero iudicium nō minus expertis q̄ ſciētibus. Deinde & circa electionem eodē ſe videtur modo habere. nam recte eligere ſcientis eſt opus:ceu geometrā in geometria,et gubernatorem in nauigatione.& ſi enim in quibuſdam operibus & artibus concurrunt alij quidam ignorantes, non tamen melius iudicant q̄ ſciētes. Itaq; ſm hanc rationem authoritas multitudini danda non eſſet, neq; in electionibus magiſtratuum, neq; in rationibus adminiſtratorum repoſcendis. At enim forſan hec omnia non bene dicuntur, etiam propter ſuperiorem ſermonē, ſi ſit multitudo nō nimis ſeruilis. erit enim vnuſquiſq; deterior iudex,q̄ hi qui ſciunt. veruntamen ſimul oēs, vel melius iudicabunt, vel nō deterius. & de quibuſdam quidem non ſolum is qui fecerit, neq; melius iudicat, q̄ quicunq; qui opera cognoſcunt etiam non habētes artem.puta domum,non ſolū is intelligit & iudicat qui fecit, ſed melius is qui vtitur:vtit̃ aūt paterfamilias. & de temone gubernator,nō faber:& de epulis conuiua,non coquus. Hoc igitur dubium per hunc modum videtur ſufficienter ſolui. Eſt & alia dubitatio cum hac annexa.quia inconueniens videtur, vt deteriores qui ſunt, maiorum rerum habeant poteſtatem,q̄ probi.rationes vero adminiſtratorum à magiſtratibus repoſcere,& magiſtratus ipſos deligere maximum eſt.quæ duo in quibuſdam ciuitatibus (vt dictum eſt) à populo fiunt. concio enim talium omnium domina eſt.atqui concionis qdē participes ſunt,et deliberant,et decernunt exigui cēſus hoīes, & cuiuſq; ætatis: quæſturam vero & militū pręturam & maximos magiſtratus ſuſcipiunt ex cenſu magno,

atq; ætate. Quęſtio illa pōt eodem mō ſolui: nam forſan id ſe recte habet neq; enim iudex, neq; conſultor, neq; is qui in cōcione exiſtit, dominatur, ſed iudicium, & ſenatus, & populus: dictorū vero vnuſquiſq; eſt particula iſtorum. dico autem particulam, conſultorē, concionatorē, & iudicē. itaq; iuſte domina maiorum eſt multitudo. ex multis enim populus conſtat, & ſenatus, & iudicium, maiorq; cenſus eſt vniuerſorum q̄ ſingulorum per ſe, & q̄ illorum paucorum, qui magnos ſuſcipiūt magiſtratus. Hæc igitur in hunc modū determinata ſint. Prima vero illa quæſtio manifeſtū facit, nihil adeo vt leges recte poſitas debere dominari. illum autem, qui reipublicę pręeſt, ſiue vnus hic ſit, ſiue plures, debere in his poteſtatem habere, in quibus leges expreſſe cauere non poſſunt, ex eo quia non facile ſit, generali ſermone ſingulos caſus comprehendere. Quas tamen leges recte poſitas dicamus, nōdum apparet. ſed adhuc ſupereſt anterior dubitatio. atq; tales eſſe leges, quales ſunt reſpublicę, neceſſarium eſt, prauas vel ſtudioſas, iuſtas vel iniuſtas. & hoc vnum manifeſtum eſt oportere ad ſpeciem reipublicæ leges eſſe accommodatas. Quòd ſi ita ſit, patet ꝙ leges illas, quæ ad rectas gubernationes accommodatæ ſunt, neceſſe eſt eſſe iuſtas: illas vero quę ad earum labes, eſſe non iuſtas.

Ex nobilibus, ingenuis, opulentis viris conſtituendā eſſe ciuitatē: iuſtitia, virtute bellica in ea opus eſſe: & ad quos legiſlator reſpicere debeat. Cap. VIII.

CVm vero in cunctis ſcientijs & artibus finis ſit bonum, maximum autē & maxime in principaliſſima omnium: hæc autem eſt ciuilis poteſtas, eſt autem ciuile bonum, iuſtum, id autem communis vtilitas: videtur autem omnibus æquū, quoddam eſſe iuſtum, & vſq; ad aliquid conſentiunt philoſophicis rationibus, in quibus determinatū eſt de moralibus: quid enim & quibus iuſtum, & oportere paribus par exiſtere: quorum certe paritas, & quorum imparitas ſit, oportet non latere (habet enim id dubitationem) & philoſophiam ciuilem. Forſan enim diceret aliquis, ſecundum omnis boni præeminētiam oportere impariter magiſtratus tribuere, ſi in alijs non differāt, ſed pares ſint. differētibus enim aliud eſſe iuſtum, & quod ſit ſecundum dignitatem. Atqui ſi hoc verum ſit, erit & ſecundum colorem & ſecundum magnitudinē, & ſecundum vnumquodq; bonorum plus tribuendum de ciuili iuſto illis qui ſuperexcellunt. an hoc quidem aperte falſum eſt: quod patet in alijs ſciētijs, & artibus. Paribus enim fiſtulatoribus quantum ad artē, danda nō eſt prerogatiua fiſtularum illi qui ſit nobilior (nihil enim melius caneret) ſed oportet his qui in opere ipſo ſuperexcellunt, tribuere fiſtularum prærogatiuam. Quòd ſi nondum patet quod dicimus, etiam magis deducētibus erit manifeſtum. nam ſi erit aliquis excellēs fiſtulatoria arte, inferior tamē nobilitate generis, vel forma, & ſi maius quodlibet illorū eſt bonum q̄ fiſtulatoria (dico autē nobilitatē & formam) & ſecundum proportionem fiſtulatoriæ ſunt anteponēda: tamen huic dandæ ſunt meliores fiſtulæ. oportet enim in opus ipſum prærogatiuam conferre. diuitiarum vero & nobilitatis reſpectus nihil confert. Pręterea, ſecundum iſtam rationem, omne bonum ad omne bonum eſſet vtiq; comparabile. Nam ſi magis aliqua magnitudo, & certe omnino magnitudo comparabilis foret & ad diuitias, & ad libertatē. itaq; ſi magis hic excelleret magnitudine q̄ ille virtute, & magis ſuperemineret omnino magnitudo virtuti, eſſent omnia cōferenda. quanto enim magnitudo huius illum ſuperaret, tanto conſtat eſſe parem. Cūm vero hoc ſit impoſſibile, patet quòd in rebus ciuilibus, non ſecūdum omnem imparitatem de magiſtratibus recte contendunt. ſi enim ſint hi quidem tardi, illi autem veloces, nihil ob hoc oportet alios plus, alios minus habere: ſed in gymnicis certaminibus horum excellentia honorē capit. At ex quibus conſtat ciuitas, in his eſt neceſſe contētiones cadere. Quapropter rationabiliter ſibi arrogant honorē nobiles, & ingenui, & opulenti. oportet enim ingenuos eſſe & cenſum habere ad onera perferēda. non enim ciuitas eſſe poteſt ex pauperibus omnibus, quēadmodum nec ex ſeruis. At ſi hæc requiruntur, patet quòd & iuſtitia & virtus bellica requiritur. ſine his enim ſtare ciuitas non poteſt. Hoc tamen intereſt, quòd ſine primis illis ciuitas eſſe nō poteſt, ſine his autē nō bene permanere. Ad hoc igitur vt ſit ciuitas, videri poſſunt vel omnia, vel quædam iſtorum recte ſibi honores vendicare. ad vitam tamen optimam diſciplina et virtus iuſtiſſime ſibi vendicare honores vtiq; videretur, vt ſuprà dictum eſt. Cūm vero nec omnium parium par habere debeant qui in vno aliquo ſint pares, nec impar impares ſecundum vnum, neceſſarium eſt omnes huiuſmodi rerumpublicarum tranſgreſſiones eſſe, & labes. dictum vero eſt prius, quia inter ſe quodammodo omnes iuſte contendunt, ſimpliciter autem non omnes iuſte. opulenti quidem, quòd plus regionis poſſident: regio autē commune quiddam. pręterea in commercijs

συμβλητά.

cijs magis creditur eis vt plurimum. Ingenui autem & nobiles, quaſi prope inter ſe. ciues enim magis generoſiores quàm ingeneroſi. nobilitas autem apud omnes in honore habetur. Inſuper conſentaneum eſt, ex melioribus ortos eſſe meliores: eſt enī generis virtus nobilitas. Similiter quoq; dicimus virtutem merito contētionem inducere. ſociabilem enim virtutem dicimus eſſe iuſtitiam, quam cæteræ omnes virtutes neceſſario conſequuntur. atqui & plures ad pauciores: nam & potentiores & ditiores & meliores ſunt, vt ſuſceptis pluribus ad pauciores. An ergo, ſi omnes iſti forent in vna ciuitate, ceu boni, & diuites & nobiles, eſſetq; alia multitudo populi, vtrum in dubiū veniret, quibus gubernatio reipublicæ foret tribuenda, an non eſſet dubium? In vnaquaq; igitur republica earum quas diximus, indubitatum eſt iudicium, qui nam debeant gubernare. principatibus enim inter ſe differūt, ceu aliqua quatenus per diuites ſunt, alia quatenus per ſtudioſos, & aliarum vnaquæq; eodē modo. Sed tñ conſiderādum eſt, quando circa idem tempus iſta exiſtunt, quo modo ſit determinandum. nempe ſi ſtudioſi ſint in ciuitate admodum pauci, quomodo eſt agēdum. An conſiderare oportet ſi pauci ad opus gubernandi rempublicam ſufficiāt, an tot eſſe oporteat, vt ex his ciuitas conſtet. Eſt autem dubitatio quædam in cunctis, qui de honoribus in republica contēdunt. Nam qui vel propter diuitias, vel ꝑpter genus gubernationem ſibi tribuendam putant, nihil iuſte dicere viderentur. ſequeretur enim, vt ſi quis vnus omnium ditiſſimus foret, is eodem iure gubernare alios omnes deberet. eodem modo qui nobilitate antecelleret, eorum gubernator eſſet, qui cū ipſi ſint ingenui, de honore contendunt. Hoc idem forſan contingeret in optimatum gubernatione circa virtutem. Siquis enim vnus probitate antecellat alijs, qui in eadem republica verſentur, hunc dominari oportebit ſecundum illam rationē. ergo ſi et multitudinem dominari oportet ex eo, quia potentior eſt q̃ pauci, etiam ſi vnus vel plures vno, pauciores tamen quàm multitudo, potentiores ſint alijs, hos oportebit gubernare potius quàm multitudinē. Hæc itaq; omnia videtur oſtendere, quòd harum determinationum nulla eſt recta, ſecundum quam cenſent ſibi quiſq; gubernationē eſſe tribuendam, cæteros vero omnes ſub eorum gubernatione eſſe debere. Nam profecto & ad eos qui per virtutem ſibi arrogant gubernandi authoritatem, & ad eos qui per diuitias, reſpōdere poſſet multitudo iuſtum ſermonem. nihil enim vetat multitudinem quandoq; meliorem eſſe quàm pauci ac ditiorē, non ſecundum ſingulos, ſed ſecundum vniuerſos. Ex quo ad quæſtionem illam, quam afferunt nō nulli, per hunc modū reſponderi poteſt. Quærunt enim nōnulli, ad quid reſpicere legis cōditor debeat in legibus rectiſſime conſtituendis, vtrum ad meliorum, an ad plurium vtilitatem, quādo contingat quod modo diximus. Rectum quidē accipiendum eſt æque. æque vero rectum ad totius ciuitatis vtilitatem, & ad communē ciuium. ciuis autē communiter qui particeps eſt imperandi & parendi, licet alius ſecūdum vnamquāq; ſpeciem rerumpublicarum. ſecundum autem optimam ſpeciē, qui poteſt & eligit parere & imperare ad vitam ſecundum virtutem degendam.

An unus qui cæteros uirtute excellat, ciuitatis pars ſit ponendus. De oſtraciſmo. Et quid ab optima republica de uiro illo agendū ſit. Cap. IX.

QVòd ſi vnus ſit vſq; adeo ſuperexcellens virtute, vel plures q̃ vnus, nec tamen tot numero vt implere ciuitatē poſſint, vt neq; comparanda ſit aliorum omnium virtus, neq; facultas gerēdi rēpublicam ad hanc plurium ſi plures ſint, vel vnius tantum ſi vnus, non amplius hi ponēdi ſunt ciuitatis pars. fieret enim illis iniuria, ſi pariter atq; alij cēſerētur: cùm ſint vſq; adeo ſuperiores ſecundum virtutē ac ciuilē potentiam. putandum eſt enim talē virum, tāquam Deum in hominibus eſſe. Ex quo manifeſtum eſt, poſitionē legum neceſſariam eſſe circa æquales genere potētia. ſed in illos tales nō eſt lex: ipſi enim lex ſunt. etenim ridiculus foret, qui illos legi ſubijcere conaretur. Dicerent enim fortaſſe quemadmodum de leone ſcribit Antiſthenes, concionātibus lepuſculis, ac cenſentibus equum omnes habere debere. Quapropter à ciuitatibus, quæ populariter reguntur, Oſtraciſmus repertus eſt. hæ ſiquidē ciuitates æqualitatē maxime complectuntur. Itaq; qui ſuperexcellere videtur, vel propter diuitias, vel propter amicos, vel propter aliquam aliā ciuilē potētiam, extra ciuitatē relegatur ad tēpus aliquod terminatū. Tradunt etiam fabulæ, ob huiuſmodi cauſam Herculem ab Argonautis fuiſſe relictum. nō enim vnà cum alijs nauē regere illum voluiſſe, vt nimium ſuperexcellentem inter nauigantes. Quapropter qui vituperant tyrannidē et conſilium Periādri Thraſibulo datum, non ſimpliciter exiſtimandi ſunt recte dicere. Ferunt etiam Periandrum nihil reſpōdiſſe ei, qui cōſilij petēdi cauſa ad ipſum miſſus fuerat: ſed ſupereminētes

ſpicas demetendo ſegetem adæquaſſe. cuius cauſam cùm non intelligeret nuncius, ac factum ab eo narraret, intellexiſſe Thraſibulũ, ꝙ oportebat ſupereminentes ciues auferre. Hoc autem nec prodeſt ſolum tyrannis, nec ſolum faciunt tyrãni, ſed & in paucorum potentia, & in populari ſtatu ſimiliter ſe habet. Oſtraciſmus enim eandem quodam modo vim habet, tollendo eos qui ſupereminent, et in exilium pellendo. Hoc idẽ & in ciuitatibus & in gentibus faciunt qui dominantur. velut Athenieſes circa Samios et Chios et Lesbios. quamprimum enim imperiũ firmiter habuerunt, eos in multis peſſundarunt contra fœderis æquitatem. Perſarum autẽ rex Medos, & Aſſyrios, & alios qui magnum aliquid de ipſis ſapiebant ob imperium prius habitum, ſæpe contriuit. Quęſtio autem propoſita circa omnes eſt rerumpublicarum ſpecies vniuerſaliter, & quæ ſunt rectæ. nam illę quę trãſgrediuntur, ad propriam reſpicientes vtilitatem, hoc agunt. quinimo & illæ quæ ad commune reſpiciũt bonum, eodem modo ſe habent. Patet hoc in alijs quoq; artibus & ſcientijs. neq; enim pictor pedem menſuram excedentem, animal habere pateretur, quamuis pulcherrimus ille pes eſſet: neq; nauiũ faber proram, aut aliam partẽ nauis: neq; certe magiſter chori, eum qui pulchriorem ac meliorẽ toto choro vocem emittit, ſinet in choro eſſe. Itaq; ob hoc quidem nil prohibet eos qui domini ſunt, conuenire cum ciuitatibus, ſi propriæ dominationis gratia quæ ciuitatibus vtilis ſit, id agant. Quare ſecundum eas quas confitemur ſuperexcellentias, quandam habet ůtilitatẽ ratio illa, per quam oſtraciſmus fuit repertus. Melius tamen foret ſic ab initio per legis conditorem prouideri, vt reſpublica non indigeret tali medicina. ſecũdo autem loco, ſiquid tali accidat, conandum eſt tali aliquo remedio corrigere; quod tamen factum non eſt à ciuitatibus. non enim reſpexerunt ad commodum publicum, ſed per ſeditionẽ vſi ſunt ciuili pulſione. In his igitur ſpeciebus gubernandi, quæ lapſæ ſunt, quod ad priuatum commodum pertinet ac iuſtum eſt, patet. forſan autem non ſimpliciter iuſtum: & hoc eſt manifeſtum. Sed in optima republica magna habetur dubitatio, ſi non per excellentiam aliorum bonorum, ceu iurium & diuitiarum & amicitiarum, ſed ſi quis excellat virtute, quid de eo ſit faciendum. Non enim dicendum eſt, vt talis vir ſit de ciuitate pellendus. atqui neq; gubernationi aliorũ talis vir erit ſubijciendus: perinde enim eſt, ac ſi qui Iouem gubernare velint poteſtatem diuidentes. Reſtat ergo, vt videtur, naturam huius talẽ eſſe, vt omnes ſponte ſua illi parere debeãt. itaq; huiuſmodi quidem homines reges eſſe perpetuos in ciuitatibus.

* ciuilem iuſtitiam.

De republica regia, & regum ſpeciebus. Cap. X.

FOrſan vero poſt hęc congruũ fuerit conſiderare de regia gubernatiõe. Diximus enim hãc eſſe vnam ex rectis ſpeciebus rerũpublicarum. Conſiderãdum eſt autem, vtrũ conducat ciuitati & regioni, quam recte gubernari oporteat, regẽ habere an non, ſed alia quædam ſpecies gubernandi magis conducat: an quibuſdam conducat, quibuſdam nõ. Ante omnia vero diſtinguendum eſt, an ſit vnum genus eorum, vel differentias habeant plures. Et facile eſt ítueri quòd plura genera ſunt, nec eſt omnium regũ modus vnus poteſtatis. In Lacedæmoniorũ enim republica videtur rex eſſe maxime ſecundum leges. neq; enim poteſtatẽ habet omnium: ſed cùm egreditur extra regionẽ, imperium habet eorum quæ pertinent ad bellum. præterea ſacrificia, Deorumq; ceremoniæ ei commiſſa ſunt. hęc igitur regia poteſtas eſt, quaſi authoritatẽ belli perpetuã habere: vitę enim neciſq; alicuius nõ habet poteſtatem, niſi dum bellum gerit. vt etiam apud antiquos fuiſſe videtur, quod oſtẽdit Homerus. nam Agamemnon in concionibus, maledictis & iurgijs vexabatur, ſed cum à concione digreſſus in prælio erat, occidẽdi habebat poteſtatem. Itaq;, inquit, quem ego procul à pugna fugientem conſpexero, non ſibi ſat erit fugere canes & aues: nam penes me occidendi poteſtas. Vna ergo ſpecies regni eſt authoritas belli perpetua: & quandoq; per genus, quãq; per electionẽ huiuſmodi regnũ obtinetur. Eſt et alia inſuper monarchiæ ſpecies, qualia ſunt apud quoſdã Barbaros regna, vim habentia proximam tyrannidi, licet ſint legitima & ſm morem parta. Ob id enim, quia magis aptę ſunt natura ad ſeruiẽdum nationes Barbarorũ q̃ Gręcorum, & eorum qui incolunt Aſiam, q̃ eorum qui Europam, perferunt † ſeruile iugũ ęquo animo. Et ob hoc tyrannica ſunt huiuſmodi regna: ſed habent ſecuritatẽ, quia more & legibus conſiſtũt. Et ea de cauſa cuſtodiam habẽt regiã, nõ tyrannicam. reges enim à ciuibus cuſtodiuntur: tyranni vero ab externis mercede conductis. & reges ſecundum leges, & volentibus: tyranni vero inuitis dominantur. itaq; alteri à ciuibus cuſtodiuntur, alteri contra ciues cuſtodiam parãt. ſunt igitur hę, de quibus dictũ eſt, duæ ſpecies monarchiæ. Tertia eſt ſpecies, vt antiquitus in Græcia fuere, quos vo-

* δεσποτικὴν ἀρχήν.

tabant Aeſymnetas. Eſt autem hęc, vt ſimpliciter dicamus, electiua tyrãnis, differens à Barbarica, non eo ꝙ non legitime, ſed eo ꝙ non conſuete. poteſtas autem huiuſmodi, aut viuente eo durabat, aut tempore quodam pręfinito, vel rebus geſtis finiebatur: qualē elegerunt quandoqꝫ Mitilenæi Pittacum aduerſus exules ſuos, quibus præerant Antimenides & Alcęus poeta. oſtendit hoc Alcęus in quodam loco ſuorum carminum. increpat enim, ꝙ Pittacum hoīem obſcuri generis laboranti ciuitati præfecerint, tyrannum plauſu frequētantes. Huiuſmodi igitur ſpecies, quia tyrannicæ ſunt, dominationē habent: quia vero electiuę ſunt, & volentium, regiæ. Quarta ſpecies regni eſt, quales erant heroicis tēporibus ſpontaneæ ſm morem & legem. propter beneficia enim à patribus collata ī populos, vel per artes, vel per bellum, vel per congregationem in vnum, vel propter acquiſitionē regionis delatum fuit eis regnum de populorum volũtate & ſucceſſoribus. Id erat ſm morem. Hi & imperium habebant belli, & rei diuinæ cultum exercebant: niſi talia eſſent ſacrificia, quæ ſacerdotium requirerent. & præterea de controuerſijs iudicabant. et hoc faciebant alij iureiurando pręſtito, alij ſine iureiurãdo. erat autem illis iuſiurandum, per ſceptri eleuationem. Veteres igitur illi reges antiquis tēporibus ciuitates, & gentes, & natiōes externas continuo gubernabant. poſtea vero, partim ipſis regibus dimittentibus, partim multitudine detrectante, illud ſolum in quibuſdam ciuitatibus relictum eſt regibus, vt ceremoniarũ erga Deos haberent facultatem, ac belli duces in externis eſſent.

*ἴνδυμα.

De ſpeciebus iterum regiæ poteſtatis. An ab optimo uiro regi, uel ab optimis legibus gubernari magis expediat. Cui ubi lex prouidere non poteſt, prouidendi dãda ſit poteſtas. De permutatione ex una in alteram reipub. ſpeciem. Et de cuſtodibus regis. Cap. XI.

REgię ergo poteſtatis tot ſũt ſpecies, quatuor videlicet. Vna qualis erat temporibus heroum, volentium ſcilicet, & in quibuſdam determinatis rebus. Dux enim belli, et iudex controuerſiarum erat rex, & dominus ceremoniarum erga Deos. Altera erat Barbarica, ex progenie ſcilicet, dominatio ſm leges. Tertia, quam Aeſymnetiam vocant, quã eſſe diximus electiuam tyrannidem. Quarta, laconica. ea autem eſt, vt ſimpliciter dicam, imperium belli ī quodam genere perpetuum. Iſta quidem igitur per hunc modum inter ſe differunt. Quinta eſt ſpecies regni, quando vnus omnium habet poteſtatem, quemadmodum vnaquæqꝫ gens, & ciuitas vnaquæqꝫ publice ordinata, ad exēplar gubernationis domus. Vt enim gubernatio patrisfamilias eſt regia quædam poteſtas domi, ita regia poteſtas eſt ciuitatis & gētis vnius, aut plurium quaſi domeſtica quędam gubernatio. Ferè autē duæ ſunt regni ſpecies, de quibus conſiderationē facere expedit. vna hæc, de qua diximus: altera Laconica. nam aliarũ pleręqꝫ inter has medię ſunt. pauciorũ enim dominæ, ꝗ omnimoda poteſtas regia: plurium vero ꝗꝫ Laconica. Itaqꝫ cōſideratio ferè circa duo verſatur. Vnũ, conducat'ne ciuitatibus perpetuum belli ducem habere: & hũc vel per genus, vel per electionem. Alterum, conducat ne, vnum habere poteſtatem omnium, an nō conducat. De duce igiť belli cōſiderare ad leges potius pertinet, ꝗ ad aliquam ſpeciē reipub. nam in omni republica id cadere poteſt. quare dimittamus hanc primam partem. De rege autem, quoniam hęc eſt gubernãdi legitima ſpecies, conſiderare oportet, & dubitationes quæ in ea cadũt percurrere. Caput vero huius quæſtionis eſt, vtrum expediat magis ab optimo homine regi, vel ab optimis legibus gubernari. Qui gubernationem hominis præferunt, aiunt leges ſolũ vniuerſaliter prouidere, non autem de ſingulis quæ accidunt iubere. itaqꝫ in quacũqꝫ arte literis præcipere fatuum eſſe. Et in Aegypto poſt tertiam diem mouere licet medicis. ꝙ ſi prius, periculo id agunt ſuo. Patet ergo propter eandem cauſam, non eſſe per literas & leges optimã gubernationē. atqui & illam adeſſe oportet gubernãtibus vniuerſalem rationem. Et melius certe cui nō adeſt turbatio aliqua omnino, ꝗꝫ cui naturaliter ineſt: hac autē turbatione lex caret, mens vero humana nō caret. Sed forſan dicet aliquis, ꝙ per huiuſmodi rationem probabilius deliberabit circa ſingula. Quòd igitur neceſſe ſit ipſum legis conditorē eſſe, ac leges poni manifeſtũ eſt, ſed non inuiolabiles, quatenus trãſgrediuntur. nam in cæteris quidem inuiolabiles eſſe oportet. At de quibuſcũqꝫ lex aut prouidere non poteſt omnino, aut non bene prouidere, vtrum in his vni viro optimo danda ſit poteſtas, an multis? Etenim nũc plures ſimul cognoſcunt de cauſis, & deliberant, & iudicant. ſunt autē huiuſmodi iudicia omnia de ſingularibus. et cũ vnuſquiſqꝫ per ſe fortaſſe deficiat, ciuitas autē ex multitudine cōſtet: vt conuiuiũ ad quod plures cōferunt melius eſt ꝗ vna atq; ſimplex menſa: ſic iudicia multorũ ſępe meliora ſunt ꝗ vniuſcuiuſqꝫ. Præterea multitudo minus ſubiacet corruptioni, quemadmodum aquæ magna congeries: ſic

etiam plures quàm pauci, incorruptibiliores ſunt. at cùm vnus iudicat, ſi ira vel alia huiuſmodi perturbatio vincat, neceſſarium eſt iudicium corrumpi: ſed in multitudine, difficile foret omnes iraſci atq; errare. Sit autẽ multitudo liberorũ hoĩum, qui nihil agant præter legem, niſi in quibus lex ipſa neceſſario deficiat. quòd ſi hoc non facile in pluribus, ſi plures ſint boni viri & ciues, vtrum incorruptior erit vnus in gubernãdo, an cũ erunt plures et boni oẽs? An patet ꝙ plures. enimuero plures inter ſe factionibus contendunt, vnus aũt nõ contendit. Sed aduerſus hoc forſan ponendum eſt, quòd ſtudioſi viri ſunt omnes, vt ille vnus. Si ergo plurium gubernatio, bonorum autem virorum omniũ, optimatium dicitur, vnius autem regnum, optabilius eſſet ciuitatibus ab optimis gubernari quàm à rege. & ſi cum poteſtate, & ſi ſine poteſtate ſit imperiũ, modo reperiri queant plures ſimiliter. & ob hoc forſan rex ab initio repertus eſt, ꝙ difficile erat viros plures excellente virtute reperiri, pręſertim cùm tunc ciuitates paruę forent. Præterea ob beneficia accepta regem creauere: quod opus eſt bonorum virorũ. ſed cùm poſtea contingeret, vt plures pari virtute reperirentur, non amplius tolerarunt regem, ſed commune quiddam quærentes reſpublicas conſtituere. Cùm vero deteriores facti, lucrum ſibi quærerent ex gubernatione reipublicæ, paucorum hinc potentiam exortã fuiſſe credendum eſt. Honorabant enim diuitias: ex his vero in tyrannides tranſire: ex tyrannidibus rurſus ad plebem. ſemper enim ad pauciores redigentes, propter quæſtus cupiditatem, multitudinem corroborauerunt. vt tandem inſurgens multitudo ad popularem ſtatum ciuitates redegerit. factis inſuper maioribus ciuitatibus, non facile eſt aliam quàm popularem gubernandi ſpeciem remanere. Si autẽ quis ponat optimũ eſſe ciuitatibus à rege gubernari, quomodo fiet in filijs? vtrum per genus erit ſucceſſio. At ſi natorũ qualeſcunque, pernicioſum eſt. Sed dices, non relinquet regnum huiuſmodi natis rex, cùm id in ſua ſit poteſtate. At non facile iam eſt in hoc fidem habere: arduum enim ac maioris virtutis, ꝙ̃ ſecundum humanam naturam. Quæſtio eſt etiam vtrum habere debeat qui regnaturus eſt, circa ſe potentiam quandã, qua poſſit compellere non parentes. vel quomodo gubernationẽ exercebit? Si enim habeat poteſtatem à legibus conceſſam, & nihil ex voluntate ſua faciat præter leges, tamen neceſſaria erit ſibi potẽtia, per quã leges tueri queat. Forſan quidem de huiuſmodi rege non difficile eſt determinare. nam oportet ipſum vires habere, ſed tales vt vnoquoque ſeparatim & ſimul pluribus potentior ſit, populo tamen ſit impotentior: vt antiqui ſolebant cuſtodias ciuitati dare, cùm aliquẽ ciuitati præfeciſſent, quẽ Aeſymnetã vocitabãt, vel tyrannum. Et Dionyſio poſtulanti circa ſe habere aliquos cuſtodiæ cauſa, cõſuluit quidam Syracuſanis tot eſſe dandos.

De regia unius tantum & abſoluta poteſtate: & an ipſum, legem'ue dominari melius ſit. Et quæ multitudo à regibus, quæ'ue ab alijs uiris apta ſit gubernari. Cap. XII.

VErum de eo rege, qui cuncta ex voluntate ſua gerit, conſideratio nunc eſt facienda. nam ille qui ſecundum leges dicitur rex, non facit (vt diximus) regiæ gubernationis ſpeciem. quia in cunctis rebuspublicis cadere poteſt vt ſit quidam ducendo exercitui, cùm ciuitas bellum gerit, perpetuo pręfectus puta in populari ſtatu, & optimatium gubernatione. pluresq; authoritatẽ vni committũt belli gerendi. Eſt aũt talis q̃dã deputatio apud Doraciũ, et apud Sypõtinos: licet apud Sypõtinos paulo conſtrictior. Sed regia illa poteſtas pleniſſima, ꝑ quã rex oĩa ex volũtate ſua gubernat, videt̃ q̃buſdã nõ eſſe ſm naturã: vt vnus oĩum dominus ſit ciuiũ, cùm ex ſimilibus ciuitas conſtet. nam ſimilibus natura idẽ ius eſſe neceſſarium eſt, & eandem dignitatẽ ſecundum naturam. quare vt parem habere impares alimoniam, aut veſtem, nociuum eſt corporibus: ita & in honoribus res ſe habet. ſimiliter ergo & inæqualem inæqualibus. ex quo non magis præeſſe ꝙ̃ ſubeſſe iuſtum eſt, & per viciſſitudinem eodem modo. & hæc iam lex. nam inſtitutio lex eſt. * ordo Melius eſt igitur vt lex dominetur, ꝙ̃ aliquis ciuiũ. eademq; iſta ratione ſi quos p̃eſſe oportet, ita ſunt pręficiẽdi, vt cuſtodes legum atq; miniſtri. neceſſe eſt enim eſſe aliquos magiſtratus cum poteſtate, ſed non vnum hunc eſſe debere aiunt in ciuium paritate. Quæcunq; tñ videntur per legẽ quidẽ terminari nõ poſſe, per hoĩem vero cognoſci poſſe, prudenter cauens lex adiũgit, cętera iuſtiſſima intẽtione iudicari debere per eos qui iudicijs præſunt. ac inſuper emẽdare permittit, quid videatur, conantibus vt melius diſponatur ꝙ̃ ſicut iacet. Qui igitur legẽ pręeſſe iubent, videntur iubere Deũ pręeſſe & leges: qui autem hominem iubet præeſſe, adiungit & beſtiam. libido quippe talis eſt, atq; obliquos agit etiã viros optimos qui ſunt in poteſtate. ex quo mens abſq; appetitu lex eſt. Videtur aũt de artibus falſum eſſe exẽplũ, quòd ſecũdum literas medicari vanum eſſet,

*1. Mercedem accipiant.

meliuſq; fore ſi poſſidẽtibus artem vtamur. nam illi quidem nihil contra rationẽ per amicitiã agunt: ſed * recuſant mercedem accipere, cũ ſanos fecerint. At in ciuilibus magiſtratibus multa per affectionem & gratiam conſueuerunt delinquere. cũ ſi de fide medici timeretur, ac ſuſpitio foret, ne ſuſcepto ab inimicis precio necare velit, tũc ex literis curam magis optaremus. Atqui ægrotãtes medici alios ad ſe medicos vocant, & magiſtri palæſtræ alios magiſtros: quaſi nequeant verũ diſcernere qui de proprijs iudicant, & in affectu cõſtituti ſunt. quare manifeſtum eſt, ꝙ iuſtum quærentes, mediũ quærunt. Lex enim medium eſt. Præterea validiores, & de validioribus rebus leges ſunt illæ, quæ ex moribus proueniunt, ꝗ quæ ex literis. quare ſi minus fallitur homo magiſtratum gerens ꝗ hi qui ſecundum literas, non tamẽ quàm hi qui ſecundum conſuetudinem. Atqui nec facile eſt vnum diſcernere: opus erit ergo, vt plures ſint ſub eo magiſtratũ gerẽtes. itaq; quid refert hoc, ſtatim ab initio prouidere, vel expectare, vt ipſe vnus alijs iſta cõmittat? Inſuper quod prius dicebatur. ſiquidẽ vir ſtudioſus, quoniã melior ſit, pręeſſe debet, vno autem duo boni meliores ſunt. Hoc enim eſt quod Homerus ait.

» Duo ſimul euntes. Et optatio Agamẽnonis:
» Vtinã tales mihi decẽ conſultores adeſſent.

Sunt autem etiam nũc magiſtratus cum poteſtate iudicandi de quibuſdam, ceu iudex de quibus lex prouidere nõ poteſt. nam de quibus lex determinare poteſt, nemo dubitaret. Sed cum quędam comprehendi legibus poſſint, quædam non poſſint: & hęc ſint illa quę dubitationem & quæſtionem faciũt, vtrum melius ſit ab optima lege, an ab optimo viro gubernari: nam quæ in conſultationem veniunt, de eiſdem ferri legem impoſſibile eſt: non igitur hoc aiũt, ꝙ neceſſarium ſit hominem de huiuſmodi rebus iudicare, ſed ꝙ non vnum ſolum ſed plures. iudicat enim vnuſquiſque in magiſtratu bene, ſi ſit eruditus primo à lege. Forſan vero abſurdum videri poſſet, ſi melius cernat duobus oculis, & duabus auribus audiat, et duobus pedibus, duabuſq; manibus agat, quàm plures pluribus: cùm et nunc quidem reges & tyranni oculos plures ſibi comparent, & aures, & manus, & pedes præficiendo amicos, & curationem rerũ eis cõmittendo, qui niſi ſint amici, non faciũt ſecundum illorum intentionẽ. ſi vero ſint amici, & ſtatus illorum & perſonarũ: amicus autẽ par & ſimilis. quare ſi eos cenſet præficiendos, certe pares ac ſimiles gubernationi pręeſſe cenſet oportere. Quæ igitur contendentes contra regiam gubernationem aiunt, ferè iſta ſunt. Sed hæc forſan in quibuſdam ita ſe habent, in quibuſdam autem nõ ita. Eſt enim quiddam natura dominabile, aliud regibile, aliud populare, & iuſtum, et vtile. tyrãnicum vero non eſt ſecũdum naturam, nec vlla aliarum gubernationum, quæ rectam tranſgrediuntur formam. hæc enim fiunt præter naturam. Sed ex his quę dicta ſunt, patet, quòd in ſimilibus & paribus nec vtile eſt neque iuſtum, vt vnus ſit dominus omnium: neque ſi non ſint leges, ſed tanquam ipſe ſit lex: neq; ſi ſint leges, neq; bonus bonorum, neq; non bonorum non bonus: neq; ſi ſecundum virtutem ſit melior, niſi per quendam modum. Quis autem iſte ſit modus dicendum eſt. diximus vero aliqualiter & ante. Et primo determinãdum eſt, quid congruat regi, quid optimatibus, quid reipublicæ. Regibus cõgruit huiuſmodi multitudo, quę natura apta ſit ferre genus præſtans virtute ad principatum ciuilem. Optimatibus vero congruẽs eſt multitudo liberorum, quę nata ſit ad ferẽdum gubernationem eorum, qui ſunt ſecundum virtutem primarij. Ad ciuilem gubernationem autem reipublicæ congruit ea multitudo, in qua populus innaſcitur bellicus, qui gubernari poſſit, & gubernare ſecundum leges & æquitatem, impartiens tenuioribus honores & magiſtratus. Quando igitur aut totum genus, aut inter alios vnum aliquem ita virtute præcellere contingat, vt vnius ipſius virtus maior ſit aliorum omniũ virtute, tũc iuſtum eſt hoc eſſe regium genus, & omnium dominari, & hunc vnum eſſe regem. Vt enim dictum eſt prius, non ſolum id habet iuſtitiam, quam præferre ſolent rerumpublicarum inſtitutores, & qui optimatum, & qui paucorum potẽtiæ, & qui popularis. omnes enim ſecundum excellẽtiam tribuũt, ſed excellentiam non eandem, ſed ſecundum prius dicta: neq; interficere, neq; in exilium agere, neque relegare hũc poſſe decet, neq; dignari vt per vices gubernet. non enim natura fit, vt pars ſuperet totum. habenti vero tantam excellentiam hoc accidit. reſtat ergo vt huic ſuadenti pareatur, & poteſtatem eum habere, non per vices, ſed ſimpliciter. De regia igitur gubernatione, & quas differẽtias habeat, & vtrum vtile ſit ciuitatibus vel non, et quibus & quomodo, in hunc modum determinatum ſit. Cùm vero tres dixerimus eſſe rectas gubernandi ſpecies: harũ vero neceſſarium ſit eam eſſe optimam, quæ ab optimis gubernetur: talis autem eſt, in qua contingit, aut vnũ aliquem

quem

quem omnium, aut genus totum, aut multitudinem virtute præſtantem gubernare eos, qui gubernari valeant, ad eam vitam quæ ſit maxime expetenda: & in primis libris oſtenſum ſit neceſſarium eſſe, vt ſit eadem virtus boni viri & ciuis optimæ ciuitatis: patet ꝙ eodem modo & per eadem ſit vir bonus, & ciuitatē ſtatueret quis ab optimis gubernari, vel à rege. itaq; eadē ferè diſciplina & ijdem mores facient ſtudioſum virum, qui faciūt ciuilem & regiū. His determinatis, conandum iam erit de optima republica dicere, quemadmodum fiat, & quomodo conſtituatur. nam neceſſe eſt de illa conuenientem conſiderationem facere.

ARISTOTELIS POLITICORVM LIBER QVARTVS.

SVMMA LIBRI.

De uarijs rebuſpublicis, ac ipſarum ſpeciebus: & tandem de optima. Qui apti ſint ad unam rempublicam, qui'ue ad aliam. De earum mutuis deceptionibus. De reipublicæ partibus, conſilijs ſcilicet, magiſtratibus, & iudicijs.

De optima republica, & alijs etiam à legiſlatore cognoſcendis. Cap. I.

IN cunctis artibus & ſcientijs quę non circa partem ſed circa genus aliquod ꝑfectè exiſtunt, vnius eſt conſiderare, quid cuiq; conueniat generi: ceu exercitatio corporis qualis quali conueniat, & quę ſit optima. optime enim natura diſpoſito & optime diſtributo, optimam conuenire neceſſariū eſt, & quę plurimis, vna omnibus: etenim hoc gymnaſticę eſt. Preterea vero, ſiquis non exactum illum cupiat habitum & ſcientiā circa certamina, nihilominus magiſtri gymnaſiorum eſt hanc potentiā præparare. eodēq; modo in medicina, & in fabricatione nauiū, & veſtium, & in omni alio artificio videmus contingere. Quare manifeſtū eſt, ꝙ eiuſdem eſt ſcientiæ videre quę ſit optima reſpublica, & qualis maxime ad votum foret, nullo externorū eam impediente. & quæ quibus conueniat. nam plures optimam aſſequi, forſan impoſſibile eſt. Itaq; & ea quæ ſit ſimpliciter optima, & ea quæ quantum fieri poteſt optima, latere non debet legis conditorem, ac vere ciuilem hominem. Ac præterea tertia quæ ſit ex ſuppoſitione. nam oportet datā quoq; conſiderare poſſe, quemadmodum ab initio conſtituatur, & conſtituta ſeruaretur quàm plurimo tempore. Dico autem ceu ſi cui ciuitati contigerit, neq; optimā gubernationem habere, neq; neceſſaria illi adeſſe, neq; illis ipſis quæ aſſint rectè vti, ſed alijs deterioribus. pręter hec autem omnia, eā gubernationem, quę omnibus maxime congruat ciuitatibus, noſſe oportet: vt tradunt plurimi eorum qui de republica tractant. Et ſi de alijs rectè dicāt, de vtilibus certe aberrant. nō ſolum enim optimam rempublicam cōſiderare oportet, ſed etiam illam quę in vſum cadere poſſit, & quę ſit facilior & communior omnibus. Nūc autem alij ſupremam quærunt ſolū, multis adminiculis indigentem: alij magis cōmunem aliquam tradentes, tollenteſq; eas quę in vſu ſunt, Laconicam, vel aliam quandam cōmendant. At enim oportet talem inſtitutionem reipublicæ inducere, vt velint ac poſſint homines ex his quæ ſibi aſſunt, faciliter eam recipere. Nam eſt non minus difficile corrigere rempublicam iam inſtitutam, quàm ab initio inſtituere. quēadmodum & poſt diſcere, quàm ab initio didiciſſe. Quapropter non ſolum his quę libris ſcriptę ſunt rebuſpublicis, verumetiā illis quæ re uera exiſtunt auxiliari poſſe decet ciuilē hominē, vt diximus. Hoc autem facere non poteſt, ſi ignoret quot ſint ſpecies earum. nam nūc quidā putant vnam eſſe popularem, & vnam paucorum potentum: quod non eſt verum. Itaq; oportet non latere differentias omniū, & quot ſint, & quotupliciter componantur. Leges etiam ſimul cum his conſiderandæ erunt, quæ ſunt optimę, & quę conueniāt vnicuiq; gubernationi. Sūt enim leges omnes ad rempublicam accōmodandæ, nō autem reſpublica ad legem. eſt nāque reſpublica inſtitutio ciuitatis circa magiſtratus honoreſq; publicos, quēadmodum debeant impartiri, & in quo poteſtas autoritaſq; ſumma debeat conſiſtere, & qui ſit finis cuiuſq; ſocietatis. Leges autem earū variæ ſunt, per quas modus reipublicæ gubernandæ ſignificatur ſecundum quas, debeant illi qui ſunt in poteſtate imperare, & prohibere trāſgreſſores. Ex quo patet, quòd neceſſarium eſt differentias & numerum tenere ſingularum rerumpublicarum, etiam ad legum poſitiones. neq; enim fieri poteſt, vt eædem leges vtiles ſint paucorum potentiæ, ac popularibus omnibus. ſiquidem plures ſunt, & nō vna popularis poteſtas, neque vna duntaxat paucorum potentia.

De ſpeciebus

De ſpeciebus rerumpublicarũ, tranſgreſsionibus, ac de iis quæ à ciuili uiro ſunt exquirenda. Cap. II.

CVm vero in præcedentibus dictum ſit à nobis, tres eſſe rerumpublicarum ſpecies rectas, Regnum, Optimatẽ, & eam quæ appellatur Reſpublica: ac tres earũ tranſgreſſiones & labes, cùm regnum in tyrannidem, optimorum autem gubernatio in paucorum potentiam, reſpublica autem in popularem ſtatum labatur: & de optimatum gubernatione & regia ſit dictum: nã de optima republica conſiderare idem eſt, ac de illis dicere: vult enim vtraq; illarum per virtutem, cæteris opportunius concurrentibus conſiſtere: & inſuper quid inter ſe differat regia poteſtas, & optimorum gubernatio: & quãdo regia gubernatio putãda ſit, determinauimus: reſtat nũc vt de illa quę appellatur reſpublica dicamus, & de cęteris gubernandi formis, vt de paucorum potentia, ac de populari ſtatu, & de tyrannide. Patet igitur harum trãſgreſſionum quæ deterrima ſit, quæ'ue ſecũda. neceſſe eſt enim primæ & diuiniſſimæ trãſgreſſionem, eſſe deterrimam. Regiam quippe gubernationem neceſſe eſt aut nomen habere ſolum, cùm non ſit: aut propter magnam illius, qui regit excellentiã, eſſe. Ex quo fit, tyrannidem deterrimã exiſtere, ac plurimum à recta ſpecie gubernandi abeſſe, ſecundo autem loco, paucorum potentiam. nam optimorum gubernatio multum ab hac ſpecie diſtat. maxime vero mediocrẽ eſſe popularem ſtatum. Fuit & prius quidam, qui iſto modo tradidit, non tamen in idem aſpiciens nobiſcum. ille enim exiſtimabat ſpecierum omnium, quæ rectæ ſanè eſſent, velut paucorum potẽtiæ & aliarum, deterrimã eſſe popularem: improbarum vero optimam. Nos autem eas quæ trãſgrediũtur, aberrare omnes dicimus. nec paucorum potẽtia, ꝙ melior ſit altera q̃ altera recte dicitur, ſed ꝙ minus improba. verum de his nũc diſcutere omittamus. Eſt à nobis primo diſtinguendum, quot ſint differentiæ rerumpublicarũ, ſiquidem plures ſunt ſpecies popularis gubernationis ac paucorũ. Deinde quæ cõmuniſſima & optabiliſſima ſit poſt optimam rẽpublicam, & ſi qua contingit alia ad optimatium naturã declinans recte conſtituta, & quãplurimis cõgruens ciuitatibus, quænam iſta ſit. deinde aliarũ, quæ à quibus expetenda. Forſan enim quibuſdam neceſſaria eſt popularis gubernatio magis q̃ paucorum potentia: quibuſdam vero hæc magis q̃ illa. Deinde quẽadmodum diſpoſitũ eſſe conueniat illum, qui velit has gubernationes recipere. dico autem popularẽ ſm ſingulas ſpecies, ac rurſus paucorum potentiã. Tandem vero omnium iſtarum cùm facta fuerit breuiter mentio, conãdum erit referre quænam labes, & quæ conſeruationes ſint rerumpublicarum & cõmuniter omnium, & particulariter vniuſcuiuſque, & per quas cauſas illas maxime euenire contingat.

Quæ ſit rerumpublicarum diuerſitatis cauſa: & quæ ſint earum ſpecies præcipuæ, tum ex aliorum, tum uero ex propria opinione. Cap. III.

VT igitur ſint plures rerumpublicarum ſpecies, illa eſt cauſa, ꝙ cuiuſq; ciuitatis partes ſunt plures. Videmus enim primo, ex domibus cõſtare ciuitatem. deinde rurſus ex hac multitudine alios eſſe diuites, alios pauperes, alios medios. diuitumq; & pauperum, partem eſſe bellicã, partem imbellem. & rurſus ex plebe partẽ agrorum culturæ deditam videmus, partẽ mercaturæ, partem opificijs & ſordidis miniſterijs. Nobilitatis quoq; differẽtię ſunt ſm opulentiã, & magnitudinem cenſus. ſunt enim alij equites: quod munus nemo faciliter ſupportare põt, niſi ſit diues. Itaq; antiquis temporibus quæcunq; ciuitates equeſtri potentia excellebant, in his paucorum potẽtia gubernabat: equitatu autem bella contra finitimos exercebant. ceu Eretrieſes, & Chalcidẽſes, & Magneſij, qui ſunt ſuper Mæandro, & aliæ plures Aſiaticarum ciuitatum. Præterea ſunt aliæ quàm iuxta diuitias nobilium differentiæ. quoſdam enim genus, quoſdam virtus extollit, & ſi qd aliud tale ciuitatis partẽ eſſe oporteat, dictum eſt, vbi de optimatibus tractauimus. ibi nanq; diſtinximus, ex quot partibus neceſſarijs omnis cõſtat ciuitas. & hæ quidem partes, quandoq; concurrunt omnes ad rẽpublicam gubernandam, quandoq; plures. Patet igitur, ꝙ neceſſe eſt plures reſpublicas eſſe inter ſe differẽtes ſpecie. nam & hæ partes earum inter ſe ſpecie differunt. Reſpublica enim eſt inſtitutio gubernatorum. hanc vero diſtribuunt omnes, vel ſm potentiam eorum qui participes ſunt, vel ſm aliquam ęquitatem communem. dico autẽ, veluti tenuiorum, & opulentiorum, vel cõmunem aliquam amborũ. Neceſſarium eſt ergo reſpublicas tot eſſe, quot ſunt inſtitutiones circa earum ſupereminentias, & ſm differentiã partium. Maxime vero duæ videntur eſſe. quẽadmodum de ventis dici ſolet, alios quidem eſſe boreales, alios auſtrales, cæteros autem ventos horum eſſe exceſſus: ſic etiam reſpublicas duas eſſe, popularem ſcilicet, & paucorum potentiã. nam optimates ſpeciem eſſe paucorum potẽtium

poſuere,& eam quæ vocatur reſpublica,dicebant eſſe popularem:quēadmodum de ventis zephyrum quidem borealem,eurum autem auſtralē.Eodemq; modo in harmonijs, vt quidam tradunt.nam & in illis poſuerunt duas ſpecies,vnā doricā, alteram phrygiam, cæteras vero omnes, vel ad doricam, vel ad phrygiā referri. maxime quidē igitur conſueuerunt,de rebuspublicis ſic exiſtimare. Sed certe verius ac melius eſt, vt nos diuiſimus, duarum vel vnius rectè cōſtitutæ cæteras eſſe trangreſſiones, & aliquas eſſe probè temperatæ harmoniæ, alias vero ipſius optimæ reipublicæ. ad paucorum vero potentiā inclinant quę duriores ſunt ac magis violētę:quę vero remiſſæ & molles, ad popularē ſtatum.

De populari gubernatione, ciuitatis partibus, ſpeciebus plebis, nobilium, ac popularis gubernationis. Cap. IIII.

NEq; vero popularis ita ſimpliciter ponenda, vt quidam ponunt, vbi multitudo dominatur.nam & in paucorum potentijs, & vbiq; maior pars præualet. Etenim ſi eſſent vniuerſi mille trecenti, & horum mille forent opulenti, neq; partem gubernationis darent trecentis illis pauperibus ingenuis,ac in cęteris paribus,nemo certe diceret hanc eſſe popularem.Eodemq; modo,ſi pauci quidem inopes in ciuitate plus poſſent q̃ multi & opulenti, nec honores illis impartirentur, nemo vtiq; diceret hanc eſſe ſpeciem, quę appellatur paucorum potētium. Potius itaq; dicendum fuerit popularem quidem eſſe,cùm penes ingenuos hoīes eſt gubernatio:paucorum autem potētium, cùm penes opulētos. ſed contingit vt alteri multi ſint,alteri pauci: plerıq; enim ingenui ſunt, rari vero diuites. Etenim ſi magiſtratus,honoreſq; publici ſm magnitudinē diſtribuerētur,vt in Aethiopia quidam tradūt fieri, vel ſm pulchritudinem, paucorum eſſet gubernatio,cū parua ſit multitudo magnorum & formoſorum. Verūtamen nō iſto modo ſat eſt reſpublicas iſtas determinaſſe.ſed cùm plures ſint partes & multitudinis & paucorum potentiū, adhuc reſumendum eſt, vt neq; ingenui pauci exiſtentes pluribus, neq; multitudo ingenuis dominet.vt in Apollonia,quæ eſt in Ionio & Thera. in vtraq; enim iſtarū vrbium honores dignitateſq; erant illorum, qui nobilitate præſtabant, & qui primi in eas colonias venerāt, qui erant pauci:nō autem diuitum,licet multitudine diuitū ſuperaret populus. vt in Colophone antiquitus: ibi enim poſſidebat magna patrimonia multitudo, antequā bellum gererent aduerſus Indos. Sed eſt multitudinis quædam gubernatio, quādo ingenui homines & inopes multi exiſtentes gubernant rempublicam.Paucorū vero potentiū, quando opulenti & nobiliores pauci exiſtētes gubernant. Quòd igitur plures ſint rerumpublicarum ſpecies, & quibus de cauſis, patet. Quamobrem vero plures ſint, q̃ illę quas dictum erat,& quænam iſtę ſint,& propter qd, deinceps dicemus, principio vnde prius aſſumpto.fatemur enim nō vnam partem, ſed plures omnē habere ciuitatē. Vt igitur ſi animalis vellemus ſpecies cape, primo ſegregaremus id quod neceſſarium ſit animal omne habere, ceu quædam ſenſoriorū, & q; cibum conficiat atq; receptet,puta os & ventrem,& præterea illas,quibus mouenē partes. Si itaq; tot ſpecies ſolum, harum vero differentiæ forēt,dico autem ceu oris genera plura,& ventris,& ſenſoriorum, & præterea earum qbus mouentur,partium,harum cōiugationis numerus neceſſario efficiet plura genera animalium.nō enim fieri poteſt, vt idem animal habeat plures differentias oris, ſic etiam neque aurium.itaq;,quādo ſuſceptæ fuerint omnes combinationes iſtorū,facient ſpecies animalis: & tot quidem ſpecies, quot cōiugationes ſunt partium neceſſariarum. Eodē modo de dictis rebuspublicis. ciuitates.n.non ex vna, ſed ex multis partibus conſtant, vt ſæpius dictum eſt. Vna quędam pars eſt circa alimenta multitudo,quos agricolas dicimus. Altera vero pars ea quæ vocatur mechanica.hæc autem verſat̄ circa miniſteria,ceu artes,ſine quibus ciuitas habitari non poteſt. harum vero artiū aliæ ſunt neceſſariæ,aliæ ad delitias pertinent, & ad vitæ cultum. Tertia pars eſt forenſis multitudo, quæ circa emendū vendendumq;, & circa mercaturam & numulariam verſatur. Quarta pars, mercenarij. Quinta, propulſatores belli. quæ quidem pars nō minus neceſſaria eſt ciuitati q̃ aliqua ſuperior, aduerſus inuadētes,ſi velint tueri libertatem. impoſſibile eſt enim vt quę ciuitas vocari mereatur,ſit natura ſerua. per ſe enim ſufficiens ciuitas; ſeruus autem non per ſe ſufficiēs eſt. Quapropter in libris de Republica ornate quidē hoc,ſed non ſufficiēter dictum eſt à Socrate. inquit.n.ex quatuor maxime neceſſarijs ciuitatē conſtare. hos autē eſſe,textorem, agricolam,coriarium,ædificatorē.rurſus vero adiungit, quaſi illa non ſufficiant, fabrum ferrarium & paſtorem: & inſuper negociatorem, & numulariū. & hæc omnia complent primam ciuitatem.Quaſi vero ciuitas omnis neceſſariorū gratia ſit conſtituta,ac nō magis

gratia honeſti, & quaſi æque indigeat coriarijs, & agricolis. propulſatores autē belli non primam facit partē, antequā aucta regione, ac vicinis coactis, ad bellū deueniatur. Atqui & in quatuor illis, & in quotcunq; cōmunicantibus, neceſſariū eſt eſſe aliquē, qui ius dicat, ac decernat. Siquidē ergo animam ꝗs ponat animalis eſſe partem magis ꝙ corpus, & ciuitatum magis talia ponendum eſt eſſe partes, ꝙ ea quæ pertinēt ad neceſſarium vſum, propulſatores belli videlicet, ac iuſtitiæ iudiciariæ exhibitores, ac præterea conſultores, ꝙ eſt ciuilis prudentiæ opus. & hoc ſiue ſeparatim exiſtat quibuſdā, ſiue eiſdem, nihil refert ad hūc ſermonē. nam & in armis eſſe, & agros colere ſæpe contingit eiſdē. Quare ſi hæc & illa ponenda ſunt ciuitatis eſſe partes, manifeſtum eſt ꝙ & propulſatores belli pars neceſſaria ſunt ciuitatis. Septima pars eſt eorum, qui magna patrimonia habentes, reipuplicæ onera ſuſtinent, quos opulentos vocamus. Octaua, eorū qui publicam operā exhibent, & qui in magiſtratibus gerendis occupati exiſtunt. ciuitas enim abſq; magiſtratibus eſſe non poteſt. neceſſariū igitur eſt, eſſe quoſdam qui magiſtratus gerere valeant, & hoc munus ſufferre vel ꝑpetuo, vel ad tempus. Reliqua vero ſunt illa, de quibus paulo ante determinauimus, in conſulēdo, & ius litigāti in ciuitate reddēdo verſari. Si igiē hęc ciuitatibus adeſſe oportet, recteq; fieri & iuſte, neceſſarium eſt eſſe aliquos, qui virtutem habeant rerum ciuilium. Cæteras ergo potentias eiſdem adeſſe poſſe videtur pluribus, ceu eoſdē eſſe propulſatores belli, & agricolas, & artifices, & præterea conſultores & iudicantes. Arrogāt quoq; ſibi virtutē cuncti, & multifariam ſe idoneos exiſtimant ad gubernandum. verum pauperes ac diuites eoſdem eſſe impoſſibile eſt. quapropter hæ partes præcipuę videnē eſſe ciuitatis, inopes ſcilicet & opulenti. Et præterea ex eo, quod vt plurimum alij pauci ſunt, alij multi, maxime omniū contrariæ inter ſe partes iſtæ apparēt. itaq; & reſpublicas ſm earum præualentiam conſtituerunt: ac duæ videtur, ſcilicet popularis & paucorum potētia. Sed ꝙ ſint plures, & ob quas cauſas dictum eſt prius. Quod vero & popularis ipſius ſpecies ſint plures, & paucorū potentium oſtendemus. Patet autem hoc ex his quæ dicta ſunt. nā & in plebe, & in nobilitate plura ſunt genera. Plebis quidē vna ſpecies, agricolæ, alia artifices, alia negotiatores, qui emēdis vendendiſq; rebus intēdunt, alia circa rē maritimam, & horum alij bellatores, alij mercatores, alij nautæ, alij piſcatores. multis enim locis horum omnium turba ingens, vt piſcatores Tarēti et Bizantij, naualis multitudo Athenis, mercatores in Aegina & Chio, portitores in Tenedo. inſuper manuales & paruas facultates habētes, qui ocioſi eſſe non poſſunt. Præterea qui non ex vtroq; parente ciue ſunt orti, liberi tamen homines, & ſiqua huiuſmodi plebeiorum hominū ſpecies altera. Nobilitas vero, diuitię, genus, virtus, diſciplina, & his ſimilia, quæ dicuntur ſm eandem differentiam. Popularis igitur prima ſpecies dicitur maxime ſm æqualitatem. vult enim lex huius popularis pares eſſe diuites & paupes, nec alteros plus poſſe, alteros minus, ſed vtroſq; eſſe æquales. ſiquidem maxime liber eſt in populi ſtatu, vt putant quidam, & æqualitas certe eſſe maxime pariter omnibus reipublicæ participantibus. cùm vero populus ſit multitudo, & id obtineat qd' pluribus videatur, neceſſe eſt vt hæc ſit popularis gubernatio. vna igitur ſpecies popularis eſt hęc. Alia vero ſpecies, vt magiſtratus honoreſq; in republica ſm cenſum patrimoniorum, & eum quidem paruum, tribuatur, ita vt qui tāta poſſidet, habilis ſit ad honores reipublicæ ſuſcipiēdos: qui vero nō poſſidet, ſit inhabilis. Alia ſpecies popularis eſt, vt omnibus oīno ciuibus habilitas ſit, modo nō ſint aliqua ex cauſa obnoxij: dominetur autem lex. Alia ſpecies popularis eſt, vt omnes omnino habiles ſint ad magiſtratus gerendos, modo ſint ciues, & dominetur lex. Alia ſpecies eodē modo, niſi ꝙ non lex dominatur, ſed multitudo. hoc autē fit, quando populi decreta præualent legibus. Accidit vero ob præpotentes quoſdam, qui populum ducunt. nam in ijs rebuspublicis in quibus dominatur lex, præpotens aliquis non fit, qui populum ducat, ſed optimi ciuium rempublicam gubernant. At vbi leges non dominātur, ibi ductores populi oriunē. ſolus enim populus regit, cōpoſitus vnus ex pluribus. multitudo enim authoritatem dominādi habet, nō vt ſinguli, ſed vt omnes. Homerus autem cū dicit non eſſe bonum vt plures regāt, vtrū de hac dicit, vel de illa cū plures gubernant, vt ſinguli, incertum eſt. Talis ergo populus, vtpote abſolutam poteſtatem habens dominari ſolus quęrit, nec vlli legi ſubeſſe, efficiturq; dominator. itaq; aſſentatores eius in pretio habentur. Et eſt huiuſmodi populus in gubernatione ſua tyranno ꝓſimilis. ijdem nēpe mores, & vtrobiq; meliores deprimuntur. & decreta huius populi perinde ſunt, vt tyranni præcepta. & ductores ſuaſoreſq; huius populi ſunt velut adulatores illi, qui circa

tyrannos

* alij portitores.

tyrannos verſantur. & vtriſq; apud vtroſque potentia par, tam adulatoribus penes tyrannũ, ꝙ ductoribus ſuaſoribusq; populi apud ipſum populum. Hi authores ſunt, vt decreta legis intringant, & ad voluntatem populi cuncta referantur. contingit autẽ illis fieri potentes ex eo, quia populus dominatur oĩum. ipſi autem voluntatem populi maxime ducunt, quoniam fides à populo eis adhibetur. Præterea qui de magiſtratibus conquerũtur, ad iudicium populi negocia referunt: populus autem gratãter audit eorum prouocationes. quare per hũc modum magiſtratus irritantur omnes. Merito autem reprehendere videntur qui dicunt huiuſmodi popularem non eſſe legitimã reipublicæ ſpẽm. vbi enim leges non prævalent, non eſt reſpublica. nam lex dominari omnibus debet, in particularibus autem magiſtratus & reſpublica prouidere. Itaq; ſi eſt popularis vna ſpecierum reipublicę, clarum eſt ꝙ talis gubernatio, in qua decretis cuncta efficiuntur, nõ eſt proprie popularis. nullũ enim decretũ recipit eſſe vniuerſale. De popularis igitur ſpeciebus in hũc modum determinatum ſit.

* καταλύονται dissoluitur.

* iudi care.

Quòd quatuor ſint ſpecies paucorum gubernationis, & de permixtis gubernationibus. Cap. V.

PAucorum vero gubernationis ſpecies vna eſt, in qua magnum habentes cenſum ad gubernationem reipublicæ recipiuntur, atq; ita magnum, vt tenues hoĩes ad eum peruenire non poſſint. is vero qui tanta poſſidet, habilis ſit ad rẽpublicam gerendã. Alia ſpecies eſt, cũ à paruo cẽſu eſt magiſtratus habilitas, & eligunt ipſi eos qui deſunt. ſi igĩt ex omnibus hoc faciũt, videtur hoc eſſe potius optimatum. ſin vero ex paruo numero, paucorum potentiæ. Alia ſpecies eſt, cùm filius patri ſuccedit. Quarta ſpecies, cùm hoc fit quod modo diximus, vt lex non dominetur, ſed illi qui regũt. Et hęc ſpecies in paucorum gubernatione correſpondens eſt, vt tyrãnis in monarchia, & vt eſt in populari ſtatu vltima illa ſpecies de qua diximus. & vocant huiuſmodi ſpeciem paucorum potentiam. gubernationis igitur paucorũ hæ ſpecies ſunt. Nec latere nos debet, ꝙ multis locis accidit rẽpublicam quæ ſm leges non ſit popularis, more tamẽ & geſtione populariter gubernari. ſimiliter aũt econuerſo apud alios contingit rempublicã ſm leges eſſe popularem; moribus tamen & geſtione ad paucorum gubernationem magis referri. Cõtingit autem hoc maxime poſt mutationem rerumpublicarum. non enim ſtatim mutantur, ſed contenti ſunt ab initio homines parua acceſſione potentiæ. Itaque leges quidem manent vt prius erant, præualent tamen qui rempublicam mutauerunt.

De ſpeciebus popularis, & paucorum potentiæ, & cauſis earum. Cap. VI.

QVòd autẽ tot ſint popularis & paucorũ gubernationis ſpecies, ex his patet. Neceſſe eſt enim aut omnes partes populi, quas ſupra enumerauimus, reipublicæ gubernationem habere, aut quaſdam habere, quaſdam non habere. Cùm igitur agricolæ, & mediocria poſſidentes rẽpublicam gubernant, ſm leges eſt gubernatio. victum enim ex opera ſua quærere habent; nec otioſi eſſe poſſunt. itaq; lege conſtituta, ſolummodo neceſſarijs concionibus intendunt. alijs autem recipi ad rẽpublicam licet; cũ tanta poſſidebunt quanta determinat lex. omnino enim nõ licere omnibus, paucorum potentiæ eſt. otiari autem eum qui non redditus habeat, impoſſibile. Hæc igitur his de cauſis vna eſt ſpecies popularis gubernationis. Altera vero ſpecies eſt, ob adhibitam electionẽ omnibus licere qui prohibiti non ſint per genus, vt poſſint tamen in otio eſſe. quapropter in huiuſmodi quidem populari adminiſtratione leges præualent & gubernant, quia redditus non eſt. Tertia ſpecies eſt, omnibus omnino licere rẽpublicam gerere, qui liberi ſint, non tamẽ licere ob ſupradictam cauſam: quare neceſſarium in hac quoq; legem dominari. Quarta vero ſpecies eſt illa, quæ poſterioribus tẽporibus in ciuitatibus eſſe cœpit. maioribus enim factis ciuitatibus ꝙ ab initio fuerant, & redditibus facultatibusq; abundantibus, participant omnes reipublicæ propter multitudinis præualẽtiam: verſanturq; in republica gubernanda, ex eo ꝗa poſſunt otioſi eſſe, etiam inopes, mercedem capiẽtes. maximeq; huiuſmodi multitudo otioſa eſt. non enim cura rei familiaris proprie eos impedit, quę diuites ita occupat, vt ſępe à cõmunionibus abſint & à iudicijs. ex quo fit vt multitudo pauperum dominetur in republica, nõ autem leges. Species igitur popularis gubernationis tot ac tales ſunt, ob neceſſitates ſupra dictas. Paucorum autem gubernationis prima ſpecies eſt, quando plures habẽt patrimonia, ſed non admodum ampla. faciunt enim poteſtatem participandi ei qui tãta poſſident. Et propter multitudinem eorũ qui ad rempublicam recipiuntur, neceſſe eſt non hominem, ſed legẽ dominari. quanto enim magis diſtãt à monarchia, neq; tam amplas habent

facultates,

facultates, vt eas negligendo otiari valeant, neq; ita exiguas, vt à ciuitate victum quærãt, neceſſe eſt vt legem velint dominari, non autẽ ipſos. Quòd ſi pauciores ſint qui poſſident patrimonia, ſiquidẽ plura quàm prius, ſecunda ſpecies fit gubernationis paucorum. magis enim potentes, plus habere ſe dignos putant. quapropter ipſi ſumunt ex alijs, qui ad rempublicã ſe conferunt. propterea qa nondum ita robuſti ſunt, vt abſq; lege gubernare poſſint, legem huiuſmodi poſuere. Quòd ſi eò deueniãt, vt ipſi pauciores numero maiores facultates habeant, tertia cumulatio fit gubernationis paucorum. ipſi enim per ſe magiſtratus & imperia retinent, ſm legẽ iubentem, vt parentum defunctorum loco filij ſuccedant. Quòd ſi magis etiam ſubnixi ſint opibus & amicitijs, prope eſt talis potẽtia ad monarchiam, & dominantur homines, non aũt lex. & hæc eſt quarta ſpẽs gubernationis paucorũ, correſpondẽs vltimę ſpeciei popularis.

In quot ſpecies Plato reſpublicas diuiſerit: & de optimatum varijs ſpeciebus. Cap. VII.

SVnt inſuper duo alia genera rerumpublicarum, præter eas in quibus aut multitudo, aut pauci gubernant: quarũ alteram aiũt omnes ſpeciem eſſe vnam ex quatuor. Dicunt autem eas quatuor, monarchiam, paucorum gubernationem, popularem, & quartam, quam vocant optimatem. Eſt & quinta, quam cõmuni nomine omnium appellãt rempublicam. ſed quia non ſæpe fit, latet numerare volentes: & ita ſuſcipiunt, quaſi ſint quatuor ſolum: vt Plato in libris de Republica facit. Optimatem igitur ſe rectè habet appellare illam, de qua tractauimus in primis libris. quæ.n. ab optimis viris ſimpliciter per virtutem eſt gubernatio reipublicæ, & non ad ſuppoſitionem quandam bonorum virorum, eam ſolum iuſtum eſt optimatem appellari. in ſola enim iſta ſimpliciter idẽ eſt vir bonus & ciuis. in alijs autem boni ſunt ad ſpeciem gubernandi ſuam. Sunt tamẽ quędam, quæ differẽtiam habeant à paucorum gubernatione (& appellantur optimates) & ab ea quæ vocatur, reſpublica: vbi nõ ſolum reſpectu diuitiarum, ſed etiam reſpectu virtutis ad gubernationem reipublicæ ſumuntur. Hæc reſpublica differt ab illis, & naturam optimatis ſapere videtur. nam in his ciuitatibus non faciunt publice curam virtutis: ſunt tamẽ quidam præſtantiores, qui videntur eſſe boni viri. Vbi ergo reſpublica reſpicit ad diuitias, & ad virtutem, & ad populum, vt eſt apud Carthaginenſes, ea naturam optimatum ſapere videtur. & vbi ad duo illorum ſolum, vt Lacedæmoniorum, ad virtutem & ad populum: & eſt hæc mixtura popularis ac virtutis. Optimatum igitur poſt illam primam optimam rempublicam gubernandi formam, hæ duæ ſpecies ſunt. & tertia, quæcunque illius quæ appellatur reſpublica, inclinãt ad paucorum gubernationem.

De ea quæ nomine generis reſpublica peculiariter appellatur. Quid ſit ea quàm cenſu poteſtatem dicunt. De bonis legibus. De finibus optimatis, popularis, & paucorum potentiæ. Cap. VIII.

REliquum eſt vt de ea quæ appellat̃ reſpublica dicamus, & de tyrannide. Ordinauimus autem ipſam nos, cùm prius non eſſet, neq; hæc tranſgreſſio, neq; illæ, de qbus modo diximus, optimates, quia re vera omnes aberrant à rectiſſima gubernandi forma. poſtmodum cum iſtis numerãtur, & ſunt harum tranſgreſſiones & labes, vt in ſuperioribus circa principium diximus. merito autem poſtremo loco tyrannidẽ reſeruauimus, propterea ꝙ iſta minime eſt reſpublica: noſtra vero materia eſt de republica tractare. Qua igitur de cauſa ſic ordinauimus, dictũ eſt. Nunc autem eſt à nobis de illa quæ cõmuni nomine appellatur reſpublica, oſtendẽdum. nam clarius eius vis apparebit poſt determinationem eorum quæ ad paucorum gubernationem, & ad popularem ſpectabant. Eſt.n. reſpublica (vt ſimpliciter dicamus) mixtura paucorum gubernationis ac popularis. Conſueuerunt autem eas quæ inclinant ad popularem, vocare reſpublicas: eas vero quę ad paucorum gubernationẽ, vocare optimates: ex eo quia opulentioribus doctrina atq; nobilitas magis adeſſe conſueuerunt. præterea qui diuitias habẽt, ea vident̃ habere, propter quæ cæteri iniurias faciunt. vnde & honeſtos, & bonos, & nobiles iſtos appellãt. Cùm ergo optimatum gubernatio velit excellẽtiam tribuere optimis ciuibus, & paucorum gubernationem eſſe dicãt ex bonis & honeſtis magis, videtur impoſſibile quæ ciuitas nõ ab improbis ſed ab optimis gubernetur, eam non bene gubernari: eodẽq; modo quæ leges nõ habeat bonas, gubernari ab optimatibus. Habere autem leges bonas, nõ id eſt, ſi rectè ſint poſitæ, nec eis pareat̃. Itaq; vna rectè legum inſtitutio putanda eſt, legibus parere: altera, vt rectè ſint leges poſitę, quibus parere oportet. fieri enim poteſt vt pareãt ciues male poſitis legibus. id autem dupliciter accidit: aut enim optimis quantum datur ipſis, aut ſimpliciter

pliciter

pliciter optimis. Videtur autẽ optimatum eſſe, maxime honores tribuere ſm virtutem. finis enim optimatum virtus: paucorum vero gubernationis diuitiæ: popularis autem libertas. Quod autem pluribus videtur, commune eſt omnium. nã in paucorũ, & multitudinis gubernatione, & in optimorum, quod videtur maiori parti eorum qui in republica verſantur, id obtinet. In pleriſq; igitur ciuitatibus, hæc ſpecies gubernandi reſpublica vocatur. ſola enim mixtio cõiecturam facit opulentorum & inopum, diuitiarũ & libertatis. Ferè.n. apud plurimos, illi et qui diuitijs pollent, bonorũ & honeſtorum locũ obtinere videntur. Cùm vero tria ſint, quæ circa æqualitatem reipublicæ contendant, libertas, diuitiæ, virtus (nam quartũ illud quæ appellatur nobilitas, duobus conſequẽs eſt: nobilitas.n. eſt antiquę diuitię, & virtus) manifeſtum eſt, q duorũ mixtura diuitum & pauperũ eſt reſpublica appellãda. trium vero, optimatũ gubernatio maxime aliarũ, præter illam verã & primam. Quòd igitur ſint aliæ reſpublicæ præter monarchiam & popularem, & paucorum potentium dictũ eſt: & quales iſtæ, & in quo differant inter ſe; & optimatum gubernatio, & aliæ ſpecies quæ ad optimates declinant, & quo modo non lõge diſtant inter ſe, manifeſtum eſt.

Quo pacto ea quæ reſpublica appellatur, conſtituatur ex paucorum potentia & populari, & de modis mixtionis. Cap. IX.

QVomodo autẽ fiat præter popularem & paucorũ potẽtiã illa quę appellatur reſpublica, & quo in ordine reponẽda ſit, deinceps dicemus. & ſimul apparebit quibus definiant popularẽ & paucorũ gubernationem. ſumenda eſt.n. horum diſtinctio. poſtea ex his ab vtraq; tanquã regulam ſumentes cõponere oportet. Sũt autem definitiones tres cõpoſitionis ac mixturæ. aut.n. ambo ſumenda, quorũ vtręq; leges ponunt: ceu circa iudicia. In paucorum.n. potentia diuitibus pœnam conſtituunt, niſi iudicãdo aſſint, pauperibus vero mercedẽ nullam: in popularibus aũt, pauperibus mercedem, diuitibus aũt pœnam nullam. cõmune ac mediũ iſtorũ ambo hæc. itaq; & ciuile: mixtum eſt.n. ex ambobus. vnus igitur modus hic eſt cõbinationis. Alius autẽ medium capere eorũ quæ ab vtriſq; iubentur: ceu cõcionari, hi quidẽ à nullo cenſu vel exiguo penitus, illi vero à magno cẽſu. cõmune certe neutrũ, ſed medium vtriuſq; cẽſus. Tertius verò ex duobus iuſſis. hęc quidẽ ex populari lege, illa autem ex paucorum gubernatione. dico aũt tale aliquid, vt videtur, popularis quidem magiſtratus ſortiri, paucorum aũt gubernationis eligere: & popularis, nõ ex cẽſu tribuere, paucorum aũt ex cenſu. Optimatum igitur ac ciuile, ab vtraq; vtrũq; accipere: ex paucorum quidẽ gubernatione electiuos facere magiſtratus: ex populari aũt ſumere non per cenſum. modus igitur admiſcendi talis. Bene aũt admiſcuiſſe popularẽ & paucorũ gubernationẽ finis eſt, quando eadẽ reſpublica dici poteſt popularis, et paucorũ gubernatio. Patet.n. hoc accidere dicẽtibus eas bene eſſe cõmixtas. accidit hoc etiã medio. conſpicitur nãq; in eo vtrunq; extremorũ. quod contingit Lacedæmoniorũ reipublicæ. Sunt.n. permulti qui aggrediuntur dicere eã eſſe popularem, propterea q populariter cõplura in illa ſunt conſtituta. ceu primũ circa educationẽ puerorũ. pari enim modo diuitũ filij educantur, & pauperũ, & erudiuntur per eũ modũ, per quẽ valeant pauperum filij erudiri. ſimiliterq; in ſequenti ætate cũ viri facti ſunt, in illo non magis cõſpicuus diues q̃ pauper. Cibi quoq; ijdẽ vtriſq; in comeſſationibus. Veſtitu ẽt tali diuites vtunẽ, qualẽ & pauperum quiuis habere põt. Præterea, duorũ maximorum magiſtratuũ, alterum eligit populus, alterum gerit. ſenatores.n. per populũ eliguntur, ephori aũt ex popularibus conſtituũtur. Alij vero dicũt eſſe illã paucorum gubernationem: quoniam multa habeat quæ paucorum potentiam aſſerunt. ceu omnes dignitates per electionem conferri, per ſortem vero nullam. & inſuper apud paucos poteſtatem eſſe necandi, & in exilium pellendi, ac cætera huiuſmodi pmulta. Oportet enim in republica bene temperata vtrunq; videri ineſſe, & neutrũ. & cõſeruari per ſeipſam, non aliunde. & per ſeipſam, non per alios multos extraneos, qui velint. nã & prauæ reipublicæ hoc poteſt contingere. ſed nec velle quidem gubernationem alterã quoquomodo partium ciuitatis omnino. Queadmodũ igitur oporteat rẽpublicam conſtituere, & ſimiliter illas quæ appellantur optimates, dictum eſt.

De tyrannide, & modis tyrannidis. Cap. X.

REſtat nunc vt de tyrannide dicamus: non quòd multis verbis indigeat, ſed vt habeat in hoc tractatu locum ſuum: quandoquidem hanc quoque poſuimus partem eſſe aliquam publicæ gubernationis. De regno igitur determinauimus in ſuperioribus libris, vbi tractatũ eſt à nobis, nunqd regis gubernatio vtilis foret ciuitatibus, an inutilis, & quo

& quã, & vnde conſtituere oportet, & quomodo. Tyrannidis vero ſpecies duas ibidem diſtinximus, propterea ꝙ earũ potentia quodammodo alteratur ad regiam gubernationem, ex eo quia ambæ poteſtates iſtæ ſunt ſecundum leges. nam & apud Barbarorũ quoſdam eliguntur aliqui ad gubernandum ſoli, cũ abſoluta omnimodaq; poteſtate. Et apud Græcos olim eodem modo quidẽ eligebantur, qui ſoli gubernarent, quos vocabãt Aeſymnetas. Habent vero hæ inter ſe differentias quaſdam. erant enim regiæ, ex eo quia ſecundum leges, & eo quia volentibus imperabant: tyrannicæ autem ex eo, quia pro arbitrio dominationem exercebant. Tertia ſpecies tyrannidis, quæ maxime proprie videtur id nomen habere, oppoſita eſt regiæ poteſtati abſolute. nam neceſſe eſt tyrannidem illam monarchiam, quæ nullis ſubiaceat legibus, & dominetur per vim æqualibus & melioribus, ac reſpiciat ad propriam vtilitatem, nõ ad vtilitatem ſubditorum. quapropter inuoluntaria eſt, cùm nemo liber ſponte ſua ferat huiuſmodi ſeruitutem. Species igitur tyrannidis tot, & tales ſunt.

De optima republica, partibus ciuitatis, mediocritate ſcilicet, exceſſu, atq; defectu. Cap. XI.

QVæ vero ſit optima reſpublica, & quæ vita optima pluribus ciuitatibus & hominibus, neq; per virtutem iudicãt quæ ſupra vulgus emergat, neq; per doctrinam quæ ingenio indiget & adiumentis externis, neq; per gubernationẽ quę ad votum fiat: ſed vitam eam probant, quam plurimi conſequi poſſint, & gubernationem eam, quam plurimæ ciuitates valeant recipere. nam quas vocãt optimates, de quibus modo diximus, partim exterius cadũt plurimis ciuitatibus, partim appropinquant illi quæ reſpublica vocatur. quãobrem de ambabus tanquam vna ſit, dicẽdum eſt. Iudicium autem de omnibus iſtis ex eiſdem principijs eſt. Si enim recte dictum fuit in Ethicis, vitã beatam eſſe ſecundum virtutẽ non impeditam: virtutem autem ipſam eſſe mediocritatẽ: neceſſe eſt mediã vitam optimam eius, quã ſinguli adipiſci valeant, mediocritatis. & has omnes definitiones neceſſe eſt eſſe circa ciuitatis virtutem, vitium, & rẽpublicam: eſt enim reſpublica vita quædam ciuitatis. In cunctis autem ciuitatibus partes ſunt tres. nam alij diuitijs excellũt: alij paupertate nimia deprimũtur: alij ſunt inter hos medij. Cùm igitur confeſſi ſimus mediocritatem, & medium eſſe optimum, palam, quòd bonorum fortunę mediocris poſſeſſio, eſt optima omnium exiſtimanda. hæc enim facilis eſt ad obediẽtiam* mandatorum. At vero ſi modum excedant in alterutram partẽ (ceu ſi forma, ſi viribus, ſi nobilitate generis, ſi diuitijs, vel ijs cõtrarijs, ceu ſi paupertate nimia, ſi imbecillitate egregia, ſi ignominia multa) difficile eſt vt rationi obediant. fiunt enim iſtorũ alij ſuperbi & delinquentes aperte in rebus magnis, alij occulte praui, & in rebus exiguis fraudatores. iniuriæ vero inferuntur quandoq; per contumeliam, quandoq; per dolum. Inſuper hi minime circa gubernationem reipublicæ afficiuntur, minimeq; conſulunt: hæc autem vtraq; damnoſa ſunt ciuitatibus. Præterea qui bonis fortunæ ſuperabundant, ceu opibus, diuitijs, amicis, & alijs huiuſmodi, nec imperium cuiuſquam pati volunt, neq; ſciunt. & hoc ſtatim domi eorum natis exiſtit: ꝑpter delitias enim ne in ſcholis quidẽ præceptoribus obedire conſueuerũt. Qui autem eorum ſunt in indigentia nimia conſtituti, deiecto nimium animo, vileſq; exiſtũt. ex quo fit vt magiſtratum gerere neſciant, ſed ad parẽdum ſeruiliter ſint apti. illi vero ſibi impari nullo modo patiuntur, ſed ipſi alijs tanquam domini, volunt imperare. Efficitur ergo ſeruorum & dominorum ciuitas, non autem liberorum: & aliorum inuidentium, aliorum ſpernentium. quod plurimum abeſt ab amicitia & ciuili ſocietate. nam ſocietas amicabile quiddam eſt: cùm inimicis enim ne via quidem communicare volunt homines. Vult quidem ciuitas ex paribus ac ſimilibus eſſe, quantum maxime id fieri poteſt. hoc autem maxime exiſtit medijs. itaque neceſſario fit, vt huiuſmodi ciuitas optime gubernetur, ex quibus diximus natura conſtare ciuitatem. Conſeruantur quoq; in ciuitatibus iſti maxime cæterorum ciuium. neq; enim aliena concupiſcunt, vt faciunt pauperes: neque eorum bona cupiuntur ab alijs, vt accidit diuitibus. & quia neq; inſidiantur alijs, neq; alij ipſis, ſine periculo degunt. Quapropter bene optauit Phocylides, multa mediocribus optima, mediocris eſſe volens in ciuitate. Patet igitur, ꝙ ciuilis ſocietas optima eſt, quę per mediocres fit. eaſq; ciuitates recipere, vt optime gubernentur, in quibus mediocres plurimi ſunt, ac plus poſſunt: maxime quidem ambabus, vel ſaltem altera parte. hæc enim addita, præualere* facit, & prohibet contrarios exceſſus fieri. Quapropter valde optãdum eſt, vt ij qui in republica verſantur, facultates habeãt mediocres, ac ſufficiẽtes. nam vbi alij nimis multa poſſidẽt, alij nihil, vel plebs infima inſurgit,

* obediendũ rationi.

* propenſionem

vel paucorum potẽtia illa extrema, vel tyrannus propter vtrũque exceſſum. ex populari *pauculi. enim ſtatu nimiũ ſuperbo, & ex paucorum potentia ad tyrãnidem deuenitur: ex mediocribus autẽ ac prope paribus, multo minus. cuius rei cauſam poſtea, vbi de mutationibus tractabitur, dicemus. Quòd autẽ media ſit optima, manifeſtum eſt. ſola enim ſeditionibus caret. vbi enim permultũ eſt mediocre, minimum ſeditiones & diſcordiæ ciuium innaſcuntur: magnæq; ciuitates ob hanc ipſam cauſam minus ſeditionibus ſubiacent, q̃a magna in his eſt mediocrium hominum multitudo. paruas autem ciuitates facile eſt in duas partes diuidi omnes, ita vt nihil medium relinquatur, & ferè cuncti vel inopes ſunt vel opulẽti. Populares quoq; gubernationes tutiores ſunt & diuturniores, q̃ paucorum potentium propter medios. Plures enim ſunt, & magis honoris participant in populari gubernatione, q̃ paucorum. nam quando ſine his multitudo inops plus põt, male res ſe habent, ac cito pereũt. Signum vero huius putandum eſt, ꝙ qui optime leges condiderũt, ex mediocribus ciuibus fuere. nam & Solon huiuſmodi fuit, vt apparet ex eius carminibus: & Licurgus (non enim erat rex) & Charondas, & plurimi aliorum. Patet autem ex his, & quia plurimæ reſpublicæ aut populares ſunt, aut paucorum gubernationes. propter id enim quod in his frequẽter pauci ſunt medij, ſemper qui præualent (ſiue hi ſint qui facultates habẽt, ſiue populares qui medium tranſcẽdunt) per ſeipſos gubernationẽ agũt. itaq; aut multitudo populi inſurgit, aut paucorum potẽtia. Præterea, ex eo quia ſeditiones fiunt, & pugnę inter multitudinẽ & opulentos, quibuſcunq; vincere contingit, hi neque cõmunem amplius habẽt rempublicam neq; æqualem: ſed quaſi victoriæ præmiũ reportant rempublicam obtinere: & alteri popularem ſtatum, alteri paucorum potẽtiam faciũt. Præterea qui principatum Gręcię habuerunt, hi ad propriam reſpicientes rempublicam, aut popularem ſtatum in ciuitatibus cõſtituerũt, aut paucorum gubernationem, non ad ciuitatum illarum cõmoda reſpicientes, ſed ad ſua. atq; ita per iſtas cauſas effectũ eſt, vt vel nũquam mediorum illa gubernatio extiterit, vel admodum raro, & apud paucos. vnus enim vir conſenſit ſolus ex ijs qui antiquitus in principatu fuere, hũc gubernãdi modum conſtituere. Iamq; in ciuitatibus cõſuetudo obtinuit, nõ velle æquale, ſed aut imperare quærere, aut victos obedire. Quæ igitur optima ſit reſpublica, & quam ob cauſam ex his patet. De alijs autem rebuſpublicis, cùm plures populares & plures paucorum gubernationes eſſe dixerimus, quæ prima ponẽda ſit, & quæ ſecunda, & quæ deinceps potior ſit aut deterior, determinata optima, nõ erit difficile intueri. neceſſe eſt enim eſſe meliorem, quæ proxime huic accedit: deteriorem vero, quæ plurimum diſtat à medio, niſi ad ſuppoſitionem quis iudicet. dico autem ad ſuppoſitionẽ, quia multoties alia reipublicę forma eligibiliori exiſtẽte, nihil vetat aliam quibuſdam magis vtilem eſſe.

Quæ multitudo apta ſit ad popularem aut paucorum gubernationem. Et legiſlatores ſemper ad medios reſpicere debere. Cap. XII.

QVæ autẽ reſpublica quibus, & qualis qualibus cõferat, conſequẽs eſt tractare. ſed capiendũ prius eſt vniuerſaliter de cũctis. Oportet enim partem illam ciuitatis quæ rempublicam ſtare vult, potẽtiorem eſſe, q̃ illa pars, quæ non vult rempublicam manere. Eſt autem ciuitas ex quali & quanto. dico autẽ quale, ceu libertatem, diuitias, diſciplinam, nobilitatem. quantum vero, ceu multitudinem populi præualentem. Fieri autem poteſt, vt quale exiſtat vni ciuitatis parti, ex q̃bus partibus ciuitas eſt cõſtituta: alteri verò quantum. ceu maiorẽ eſſe nùmerum ignobilium quàm nobiliũ, & pauperum quàm diuitum. neq; tamẽ tantum ſuperare quãtitate, quãtum ſuperari qualitate. propter hoc ad inuicem cõferenda ſunt. Vbi ergo ſuperat pauperũ multitudo eam quam diximus proportionem, hic popularis gubernatio exoritur, ac ſpecies ſingulæ popularis ſtatus, ſecũdum multitudinis exuperantiam, ceu ſi agricolarum multitudo plus poſſit, prima ſpecies: ſi multitudo tenuiorum ac mercenariorum, vltima ſpecies. & ſic de alijs, quę ſunt harum medię. *βαναύσων. Vbi autem ea pars, in qua ſunt opulenti & nobiles, ſuperat qualitate, q̃ deficiat quantitate, hic paucorum potentia, gubernatioq; exoritur: ac eodem modo ſingulæ ſpecies huius ſecũdum exuperantiam iſtiuſmodi hominum. Debet autem qui legem ponit in republica, ſemper ad medios reſpicere. ſiue enim ad paucorum gubernationem dirigant leges, de medijs eſt coniectandum: ſiue ad popularem ſtatum, hos reſpicere debent. Vbi enim mediocriũ ſuperat multitudo, vel vtrũq; extremum, vel alterũ tantum, hæc reſpublica recipit ſtabilitatem. non enim eſt metus, ne quandoq; diuites cũ pauperibus cõſpirẽt contra mediocres. nũquam enim alteri ſeruire alteris vellẽt. Quòd ſi cõmuniorem aliquam quęrũt, nullam aliam q̃

iſtam

iſtam reperirent. nã per vices gubernare non paterentur, propter diffidentiam quæ inter eos exiſtit. In cunctis vero locis arbiter eſt fideliſſimus. arbiter autem medius, quantoq́ melior eſt gubernatio temperata, tanto durabilior. Aberrãt etiam pleriq́ illorum, qui optimates reipublicæ gubernatiões efficere volunt, non ſolum in tribuendo nimium diuitibus, verũetiam in excludendo plebem. neceſſe eſt enim procedẽte tempore, ex falſis bonis verum malum euenire. diuitum enim cupiditates plus habendi magis deſtruũt rempublicam, quàm multitudinis.

De ſimulatis legibus paucorum, ac popularium contra ſe inuicem, ac earum temperamento: de gubernatoribus, & cur ex regia prius, in alias gubernationes facta ſit mutatio. Cap. XIII.

SVnt autem illa circa quæ ſimulant, ac fallaciter prætexunt ad populũ, quinq́ numero: concio, magiſtratus, iudicia, armatura, exercitatio. Circa concionem quidem, licere omnibus adeſſe, ſed pœna appoſita diuitibus ſi non aſſint, vel maiorem q̃ multitudini. Circa magiſtratus autem, non licere his qui cenſum habent magnum, renunciare magiſtratui, pauperibus autem licere. Circa iudicia vero, pœnam eſſe diuitibus niſi iudicent, pauperibus aũt impunitatem, aut illis magnam, his paruã pœnam. vt eſt in Charondæ legibus. Quibuſdam vero locis, omnibus licet deſcriptis, in concionibus iudicijsq́ adeſſe. ꝙ ſi deſcripti ſint & non exerceant, in pœnas incidunt permagnas, vt metu pœnæ vitẽt deſcriptionẽ, neq́ iudicia neq́ conciones exerceãt. Eodem modo circa arma, & circa gymnaſia legibus ſtatuunt. paupibus enim licet non habere arma: diuitibus autẽ pœna cõſtituta eſt, niſi habeant. & ſi gymnaſio ſe non exerceãt paupes, nulla pœna eſt: diuitibus autẽ eſt pœna, vt alij metu pœnæ ſe exercere compellantur, alij qui nullam formidẽt pœnam, non faciant. Hæc igitur paucorum potẽtiæ ſunt machinamẽta. In populari autem ſtatu contra hæc, alia excogitant. Pauperibus enim ſalaria ſtatuunt concionãtibus atq́ iudicantibus: diuitibus autẽ nullam pœnam imponũt. Itaq́ manifeſtum eſt, ſi quis velit iuſte hæc tẽperare, ꝙ oportet vtrinq́ aſſumere. & illis q̃dem ſalaria conſtituere, his aũt pœnam. ſic.n. omnes cõmunicarent. nam illo quidem modo, reſpublica fit alterorum ſolum. oportet quidem rẽpublicam eſſe ex ijs ſolum qui arma poſſidẽt. Cenſus autem magnitudo definiri ſimpliciter non poteſt: ſed conſiderata qualitate, attinet maximum, vt qui participant republica ſint plures q̃ ij qui non participant, hunc inſtituere. Volunt enim pauperes & honorum expertes, quietẽ agere, ſi neq́ contumelia eos quis afficiat, neq́ bona illis auferat. ſed hoc non facile: non enim ſemper contingit vt qui rẽpublicam gubernant ſint mites & humani. & conſueuerunt quoties bellum eſt, grauiter ferre, niſi ſuſcipiant alimẽta, nã ſunt egeni: & ſi quis alimẽta porrigat, cupiunt bellũ. Apud quoſdam gubernatio reipublicæ exiſtit, non in ijs qui ad armaturam ſunt habiles, ſed in ijs qui exercebant arma: in Malicẽſibus quidẽ gubernatio reipub. erat in iſtis: & magiſtratũ creabant ex ijs qui militabãt. Primaq́ reſpublica apud Græcos cõſtituta eſt ex his qui bellum gerebant, poſteaquam deſierunt regna: ab initio quidem ex equitibus, nam robur belli tunc in equitibus habebatur. peditatus enim niſi ordo ac diſciplina aſſit, inutilis eſt. huiuſmodi autem diſciplina & ordo antiquis illis temporibus nondum erat: ex quo fiebat, vt in equitatu robur belli haberetur. ſed auctis ciuitatibus quæ in armis potẽtiam habebant, plures ad cõmunionem reipublicæ recepti ſunt. ex quo factum eſt, vt quas nunc reſpublicas vocamus, tunc popularis ſtatus diceretur. Fuerat.n. antiqua ciuitatum gubernatio rationabiliter paucorum, & regia: propter paucitatẽ enim hominum nõ erat magnus numerus mediocrium. itaque pauci cum eſſent multitudine & inſtitutione, magis ferebant ab alijs gubernari. Quàm igitur ob cauſam plures ſunt rerumpublicarum formæ, & quamobrẽ præter eas quæ dicuntur aliæ ſint (neq́ enim popularis gubernationis vna eſt ſpecies, nec aliarum ſimiliter) ac præterea quæ differẽtię ſint inter eas, & quare accidat, & inſuper quæ ſit optima reſpublica, & vt plurimũ dici poſſit, & aliarũ qualis qualibus congruat; dictũ eſt.

De partibus reipublicæ, cõſilijs ſcilicet, magiſtratibus, iudicijs, de conſultandi poteſtate, & membris eius. Cap. XIIII.

RVrſus autem & communiter & ſeparatim de vnaquaque dicemus, eorũ quæ poſt hoc ſequũtur, conuenięti ſumpto principio. Sunt ergo tres partes omniũ rerumpublicarum in ſingulis, quarũ ſtudioſus legispoſitor cõſiderare debet vtilitatẽ: quibus bene ſe habẽtibus, neceſſe eſt rẽpublicã bene ſe habere, & gubernandi formas inter ſe differre; in eo ꝙ ſingulæ iſtarũ differunt. Harũ trium partium vna eſt quę verſatur in publicis cõſilijs. Altera in magiſtratibus, hoc eſt quos eſſe

oportet,& quam poteſtatem habere,& quēadmodum debeant creari. Tertia pars in iudicijs conſiſtit. Ea pars quæ conſulit, authoritatem habet de bello & pace, de ſocietate belli ineunda vel diſſoluenda, de legibus ferendis vel abrogandis, de morte, de exilio, de publicatione bonorum, & rationibus repoſcendis. Neceſſe eſt enim vel oībus ciuibus hæc omnia decernenda tribuere, vel quibuſdam, ceu vni cuidā magiſtratui, aut vniuerſalibus, vel alijs alia: vel quædam illorum omnibus, quędam quibuſdam. Omnia igitur & de omnibus populare eſt: talem enim æqualitatem affectat populus. Sunt autem plures huiuſmodi. Vnus ſi ſingulariter & non ſimul omnes: vt eſt in republica Teleclei Mileſij, & in alijs rebuſpublicis, deliberant magiſtratus ſimul collecti. ad magiſtratum vero vadūt omnes ſingulatim ex tribubus & partibus etiam minutis, donec tranſeat per omnes. cōgregatur autem populus, ſolummodo pro legibus ferendis, & pro his quæ pertinent ad reipublicæ ſtatum, & pro ijs audiendis quæ à magiſtratibus nūciantur. Alius modus eſt, omnes ſimul conuenire, aut ſolummodo ad magiſtratus creandos & ad ferēdas leges, & pro bello vel pace, & ad rationes repoſcendas: in ceteris vero eos, qui magiſtratum gerūt, decernere ad ſingula deputatos, vel per electionem vel per ſortem. Alius modus eſt, vt ad magiſtratus creandos & ad rōnes depoſcendas conueniant omnes ciues, & ad deliberationem belli ſuſcipiendi, vel ſocietatis ineundæ: cetera vero magiſtratus exequantur per electionem creati quod fieri poteſt. tales vero ſunt quot exercere neceſſariū eſt eos qui ſciūt. Quartus modus eſt, vt omnes de omnibus conuenientes deliberent, magiſtratus vero de nullo ſtatuant, ſed tamē primo loco ſententiam dicant: quemadmodum fit in extrema illa gubernatione populari, quam in paucorum gubernatione ſpeciei illi violētæ, et in gubernatione vnius tyrānidi correſpondere diximus. Hi ergo modi populares omnes. Quoſdam vero de omnibus paucorum potentiæ. habet autem & hoc differētiās plures. quando enim à mediocri cēſu fiat aſſumptio, & multi aſſumentur, propter eam cēſus mediocritatē, & quæ lex vetat non moueāt, ſed ſequantur, & liceat poſſidenti cenſum, habere, paucorum eſt huiuſmodi gubernatio, ſed tamē ciuilis propter eius mediocritatem. Quando vero nō omnes participes ſunt, ſed qui eliguntur, & ſecundum leges gubernāt, vt & prius, paucorum potentiæ eſt. Quando autem ipſi ſe eligunt, qui deliberandi authoritatem habent, & quando filius patri ſuccedit, ac domini ſunt legum, neceſſe eſt huiuſmodi gubernationem eſſe paucorum potentium. Sed quādo aliquorum aliqui, ceu cùm de bello & pace, & repetendis rationibus vniuerſi: de alijs autem magiſtratus electi, vel ſorte aſſumpti optimatum, id eſt, vel eius quæ appellatur reſpublica. Quòd ſi de quibuſdam electi, de quibuſdā vero ſortiti, & ſortiti vel ſimpliciter, vel ex prælatis, vel cōmuniter electi ac ſortiti, partim optimatū eſt, partim reipublicę ipſius. Diſtinguitur ergo ea pars, quę in conſulendo deliberandoúe conſiſtit in hunc modum pro natura rerumpublicarū: & adminiſtratur vnaquæq; reſpublica ſecundum huiuſmodi terminationem. Confert autem & gubernationi illi, quæ nunc maximè videtur eſſe popularis (dico autem ei in qua populus dominus eſt etiam legum in deliberādo, ac melius diſponendo) hoc idem facere in cōmunibus, quod fit circa iudicia in paucorum potentia. imponunt enim pœnam illis quos iudicare volunt, vt iudicent: populares vero, mercedem ſtatuunt pauperibus. Confert & hoc idem circa cōciones agere. melius enim deliberabunt, ſi omnes conſilio interſint, populus quidem cum nobilioribus, iſti autem cum populo. Confert etiam per electionem aſſumi eos, qui deliberaturi ſunt, vel per ſortem æqualiter ex partibus ciuitatis. Confert etiam ſi plurimum excellat multitudo plebis eos qui ſunt in gubernanda republica peritiores, vel non omnibus mercedem tribuere, ſed quantum reſpondet numero nobilitatis, vel ſortiri plures. In paucorum vero gubernationibus, aut eligere quoſdam ex multitudine, aut tale aliquid conſtituere, quale eſt in quibuſdam ciuitatibus, quos appellant præconſultores ac legum cuſtodes, ac de his ſolummodo rebus ad conſilium referre, de quibus iſti ante deliberauerint. Per hunc.n. modum populus interueniet in deliberādo, nec tollere quicquam de republica valebit. inſuper aut illa decernere poterit populus, aut nihil contrarium illis, quæ prçponētur: vel conſiderandi quidem omnes participes facere, deliberandi vero magiſtratibus poteſtatem relinquere. Et oppoſitum eius facere, quod fit in populari ſtatu. populi enim decretū in condemnando ratum nō fit, ſed ad magiſtratus rurſus referatur. quod contra fit in popularibus. magiſtratus enim abſoluendi, domini ſunt omnino: condemnandi vero non, ſed ad populum habetur recurſus. De cōſultando igitur & deliberando, eiuſq; poteſtate, in hunc modum determinatum ſit.

De magiſtratibus proprijs, qui neceſſarij, & honeſtis, & de magiſtratuum conſtitutionibus. Cap. XV.

COnſequens his eſt circa magiſtratus diſtinguere. habet enim & hæc pars differentias multas: quotq; magiſtratus eſſe, & quarum rerum authoritatem habere oporteat, & pro quo tempore ſingulos: (nam alij ſemeſtres, alij breuiores, alij annuos, alij diuturniores ſtatuūt magiſtratus:) & vtrū oportet eſſe perpetuos, an ad lōgum tempus, aut neutrum: an multoties eoſdem, aut non eundem bis, ſed tantum ſemel: & præterea circa conſtituendum magiſtratus, ex quibus oportet creari, & à quibus, & quomodo. de his.n. omnibus oportet poſſe diſtinguere quot modis fieri poſſet, & qui quibus conferāt gubernationibus reipublicæ. Eſt autē nec hoc quidem facile determinare, quales magiſtratus ſunt nuncupandi: indiget enim ciuilis ſocietas multis præſidentibus. Quapropter non omnes, qui vel eliguntur vel aſſumuntur ſorte, ſunt magiſtratus exiſtimādi: vtpote ſacerdotes. hoc enim aliud quiddam ponendum eſt à ciuilibus magiſtratibus. Pręterea qui pōpas dicunt, & præcones, & legati qui eliguntur. huiuſmodi enim curæ ciuiles aut omniū ciuium ſunt ad vnam actionem, puta dux eorum qui militant: aut ſecundum partem, vt mulierum puerorumq; curatores. aliæ diſpenſatiuæ: ſæpe enim eliguntur quidam ad diſtribuendam annonam. aliæ miniſtratiuæ, ad quas ſi opulenti eligantur, ſubſtituūt ſeruos. Maxime vero, vt ſimpl'r dicamus, illi ſunt magiſtratus appellandi, qbus datū eſt deliberare de quibuſdam, & ſtatuere, & maxime hoc extremum. nam iubere imperioſius eſt. Verum iſta quātum ad vſum nihil differunt, vt ita dixerim. nondum enim determinata eſt huiuſmodi de nomine controuerſia: habet autem quandam aliam intellectiuam conſiderationē. Quales aūt magiſtratus, & quot neceſſarij ſunt ciuitati: & quales neceſſarij quidē, inutiles vero ad bonam reipublicæ gubernationem magis vtiq; quiſpiā dubitabit: & ad omnem rempublicam, & pręſertim ad paruas ciuitates. Nam in magnis quidem licet, & debet ſinguli magiſtratus ad ſingula opera deputari. ſufficit enim multitudo ciuium ad magiſtratus gerēdos. quare alios cū intermiſſione magna temporis, alios ſemel duntaxat gerunt: meliusq; ſingula curantur, quàm ſi in multis cura noſtra diſtrahatur. Sed in paruis ciuitatibus neceſſe eſt in paucos, magiſtratus plures conferre. nam cùm ſit paucitas hominum, non facile eſt multos in magiſtratibus eſſe. qui enim poſtea forent ſucceſſores horum? indigent quandoq; magiſtratibus eiſdem & legibus, paruę magnęq; ciuitates: niſi q; hæ quidem ſæpe indigent eiſdem, illis vero multo tempore intermiſſo id accidit. quapropter nihil prohibet multas ſimul curas illis demandare: non enim ſe impediūt. & propter hominum paucitatē neceſſarij ſunt magiſtratus quidā, quaſi luminaria obeliſcis impoſita. Si ergo dicere poſſumus, quot neceſſarij ſunt omni ciuitati, & quot nō neceſſarij quidem ſed opportuni, facile quis ſciens iſta, coniungat, quales coniungere congruat in vnum magiſtratum. Debet etiam hoc non latuiſſe, quales conueniant ſecūdum locum magiſtratus plurium curam habere, & qualium vbiq; in vnum magiſtratum poteſtate habere, ceu honeſtatis. vtrum in foro præfectum annonæ, & alium alibi, aut vbiq; eundem. & vtrum ſecūdum negocia partiēdum eſt, an ſecundum perſonas. dico autem, ceu vnum curam honeſtatis, alium puerorum, & alium mulierū. & in rebuſpublicis, vtrum differunt ſecundum vnamquāq; & magiſtratuum genus, vel nihil. ceu in populari ſtatu, & paucorum gubernatione, & optimatum, & monarchia, vtrū idem ſunt magiſtratus poteſtatem habentes, ſed non ex ęqualibus, aut ſimilibus, ſed alij in alijs. veluti in optimatibus quidem ex hominibus doctis, in paucorum autem potentia ex opulentis, in populari ſtatu ex ingenuis. vel exiſtant quidam ſecundum iſtas differentias magiſtratuum, & alicubi cōferat eoſdem eſſe, alicubi diuerſos: alicubi enim congruit magnos eſſe, alicubi paruos eoſdē magiſtratus. Verūtamen ſunt aliqui proprij, ceu eorū * qui ante deliberāt. hæc enim poteſtas non eſt popularis, conſilium vero populare. oportet enim eſſe aliqd tale, cui cura ſit populum conſilio præuenire, ne ocioſus ſit. hi autem ſi pauci ſunt numero, paucorum potentia eſt. eſt autem neceſſe vt illi ſint pauci, qui ante deliberant: itaque paucorum potentia eſt. ſed vbi ſunt ambo hi magiſtratus, illi qui ante deliberant conſiliarijs conſtituunt. conſiliarius enim popularis: qui vero ante venit in conſulendo & deliberando paucorū potentię. Diſſoluitur etiam poteſtas conſilij in huiuſmodi gubernationibus, in quibus populus ipſe conueniens de omnibus conſtituit. hoc autem accidere conſueuit, cùm eſt vtilitas quædam aut merces conſtituta his qui in contentionē conueniūt. ocioſi enim conueniunt perſępe, & de cūctis ipſi ſtatuūt. Qui aūt puerorū curam habent, & qui mulierū, & ſi qs alter eſt qui poteſta-

* προβουλοί præ cōſultores.

tem habet & curam huiuſmodi, optimatum id eſt & non populare (fieri enim nō poteſt, vt prohibere pauperum mulieres alterius ſit ꝙ paucorum potentię) cū mulieres ipſorum in delitijs viuāt. Sed de his quidem eatenus dixiſſe nunc ſatis ſit. De conſtituēdis autem magiſtratibus conandum eſt iam tranſigere. Conſiſtunt autem differentiæ in tribus definitionibus, quibus cōpoſitis neceſſe eſt omnes modos eſſe comprehenſos: vnum ex tribus eſt, qui ſint illi qui magiſtratus cōſtituāt: alterum, ex quibus conſtituatur: tertium, per quem modum. Cuiuſq; vero iſtorū differentiæ ſunt tres. aut enim ciues oēs conſtituunt, aut quidam: & vel ex omnibus, vel ex quibuſdam determinatis: ceu per cēſum, vel per genus, vel per virtutem, vel per aliud quiddam tale, quale apud Megarenſes, ex his qui vnà cum populo ad bella coniuncti redierunt. & hoc aut per electionem, aut per ſortem. Rurſus autē hæc ſimul conduplicata. dico autem hæc, ceu quoſdam aliqui, quoſdam omnes: & quidam ex omnibus, & quidam ex quibuſdam: & quidā electione, quidā ſorte. Vniuſcuiuſq; iſtorum differentiæ modi erunt quatuor. aut enim oēs ex oībus per electionem; aut omnes ex omnibus per ſortem: & vel ex cunctis, vel quaſi diuiſim per tribus & cōuentus & ſocietates, quouſq; tranſeat per vniuerſos ciues; aut ſemper ex omnibus, & partim ſic, partim illo modo. Rurſus vero, ſi pauci ſunt illi qui cōſtituūt magiſtratus, aut ex omnibus per electionē, aut ex omnibus per ſortem, aut ex quibuſdam per electionē, aut ex quibuſdā per ſortem, vel partim iſto modo, partim illo: dico autem quędam ex omnibus per electionem, quædā per ſortē. atq; ita duodecim modi efficiuntur ſeorſum, duobus cōduplicatis. Horum autē duæ conſtitutiones ſunt populares, hoc eſt omnes ex oībus electione, vel ſorte: vel partim ſorte, partim electione. At enim non omnes ſimul, ſed ex omnibus conſtituere, vel ex quibuſdam, vel ſorte vel electione, vel vtroq; modo: aut partim ex omnibus, partim ex quibuſdā vtroq; modo. dico autē vtroq; modo, partim ſorte partim electione illius ſpeciei eſt, quę appellatur reſpublica. Quoſdā vero ex omnibus cōſtituere, partim electione, partim ſorte, aut vtroque modo hos quidem ſorte, illos autem electione, paucorum potentiæ eſt, multoq; magis ſi vtroq;: ſed quoſdam ex omnibus, quoſdam ex quibuſdam, ciuile optimatū: vel quoſdam electione, quoſdam ſorte. quoſdam vero ex quibuſdam, paucorum potētiæ, etiam ſi per ſortem fiat vel non fiat; & quoſdam ex quibuſdam vtroq; modo: quoſdā autem ex omnibus, & ex quibuſdā omnes per electionem optimatum. Modi igitur circa magiſtratus tot ſunt, & diſtinguūtur ita ſm rerumpublicarum formas. Qui autem quibus conducant, & quomodo conſtitutiones eorum faciendæ ſint vnà cum poteſtatibus magiſtratuum, & qui ſint hi, manifeſtum erit. dico autem poteſtatem magiſtratus, ceu circa redditus authoritatem habere, & circa cuſtodiam. alia enim poteſtatis ſpecies, quemadmodum circa bellum, & circa contractus forenſes.

De iudicijs, & eorum ſpeciebus, & de modis iudiciorum. Cap. XVI.

Reliquum ex tribus eſt, de iudicijs dicere. Capiendi vero ſunt iſtorū modi per eandē viam. eſt enim differentia iudiciorum in tribus terminis, ex quibus, & de quibus, & quomodo. Dico autem ex quibus, vtrum ex omnibus vel ex quibuſdam. de quibus, quot ſpecies iudiciorū. quomodo, vtrum per ſortem vel per electionem. Primo igitur diſtinguamus quot ſint iudiciorum ſpecies. Sūt autem octo. Vnū, ratiōes repoſcere. Alterum, ſi publice quis cui iniuriatus ſit. Aliud, quot ad ſtatum ciuitatis pertinent. Quartum, ex magiſtratibus & priuatis hominibus, quæcunq; circa pœnas verſantur. Quintum, de priuatis contractibus habentibus magnitudinem, at præterea de homicidijs, & peregrinis. Homicidij rurſus ſpecies, ſiue in ipſis iudicijs, ſiue in alijs ex prouidentia fecerit vel inuitus, & quotcunq; cōfitemur quidem facta, ſed de iure controuerſiam facimus. & ꝙ pro homicidio exulantibus circa reditum ſtatuuntur: vt Athenis dicitū, & quod in Phreāti iudiciū. *putei.
Cōtingūt autem talia & in omni tēpore pauca & in magnis ciuitatibus. De peregrinis aūt vna pars eſt, ſi peregrinus cōtra peregrinum agat: altera, ſi peregrinus contra ciuem. Eſt inſuper vltra hæc oīa, de paruis rebus cognitio, quę drachmas quinq;, aut nō excedant, aut parū. oportet enim & de his ius dici: nec incidit in iudiciorū multitudinem. Sed omittamus de his, & de homicidijs & de peregrinis; dicamus autem de ciuilibus, in quibus ſi non rectē iudicetur, ſeditiones ac rerumpublicarum motus gignūtur. Neceſſe eſt enim vel omnes de omnibus ſupra dictis iudicare electione vel ſorte: vel omnes de omnibus partim ſorte partim electione: vel de quibuſdam eorum aliquos, partim ſorte, partim electiōe aſſumptos. hi ergo modi ſunt quatuor. Totidem alteri, qui ſecundum partē. rurſus enim ex quibus, & qui iudicant de omnibus

per electionem, aut ex quibus de omnibus per ſortẽ, vel partim ſorte, partim electione. vel quædam iudicia de eiſdẽ ex ſortitis & electis. Iſti ergo, vt dictum eſt, ſunt modi in prædictis. Inſuper eadem conduplicata, vt quædam ex omnibus, quædam ex quibuſdã, quędam ex vtriſq;. ceu ſi eiuſdem iudicij eſſent, alij ex omnibus, alij ex quibuſdam: & vel per ſortem vel per electionem, vel ex ambabus. Quot igitur modi iudiciorum eſſe poſſunt, dictum eſt. Horum autem prima, popularia ſunt, quęcunq; ex omnibus vel de omnibus. Secunda, paucorum potentium, quæcunq; ex quibuſdam de omnibus, Tertia, optimatum & ciuilia, quæcunque partim ex omnibus, partim ex quibuſdam.

ARISTOTELIS POLITICORVM LIBER QVINTVS.

SVMMA LIBRI.

De rerumpublicarum mutationibus, ſeditionibus, earum cauſis, ac medelis. De diuerſarum ſpecierum rerumpublicarum mutationibus, ac ipſarum conſeruandarum modis. De regni, ac tyrannidis mutationibus, ac conſeruatione.

De cauſis mutationum rerumpublicarum, & de earum inæqualitatę et æqualitate, et iuſto & ſtabilitate. Cap. I.

DE alijs quidem omnibus, de quibus dicere propoſuimus fere dictum eſt. ex quibus autem mutantur reſpublicæ, & quot ea ſint & qualia, & quęnam ſint ſingularum rerũpublicarum corruptiones & labes, & ex qualibus in quales maxime mutantur: præterea quæ remedia generaliter & ſpecialiter cuiuſque, & per quæ maxime conſeruari poſſit vnaquęq; rerumpublicarum, conſiderandum deinceps erit. Oportet autem prius illud principiũ aſſumere, q; plures ſunt formæ rerumpublicarum. & in his confitentur quidem omnes iuſtitiã & conuenientem æquitatem, ſed aberrant ab ea, vt eſt ante dictum. Nam populus cõſtat ex ijs qui cũ ſint ſecundũ quid pares, putant ſe ſimpliciter pares. Paucorum vero potentia ex ijs qui cùm præſtent aliqua re, ſe in cunctis præſtare arbitrantur. opibus enim ſuperantes, ſimpliciter exiſtimãt ſuperare. Deinde vero illi quaſi pares exiſtentes in cunctis, dignũ putant ſe parem portionem habere. hi autem quaſi ſuperiores ſint, maiora ſibi competere arbitrãtur: maius enim inæquale. Habent vero omnes aliquid iuſtum, ſed ſimpliciter aberrant. Et ob eã cauſam, quando non pro opinione ſua vtriq; reportent de republica, ſeditiones concitant. Omnium vero iuſtiſſime hoc facerẽt, qui virtute præcellunt: qui tamẽ minime omnium id faciunt. nam hi ſimpliciter rationabile eſt vt ſoli præferantur. Sũt autem quidam, qui pręſtantes genere, plus habere ſe dignos putant. Videtur nobiles eſſe illi, quorum maiores virtute & diuitijs pditi fuere. hinc principia & fontes, vt ita dixerim, ſeditionũ oriuntur. Quapropter mutationes merito fiunt, quandoq; ex præſenti ſtatu ad alium: ceu ex populari gubernatione ad paucorum potentiam, vel ad popularem ex paucis, vel ad rem publicam & optimatem ex illis, vel ad illas ex iſtis. quandoq; præſentem gubernandi formam non quærunt mutare, ſed in ea permanentes, pro ſe illam ſuſcipiunt, vt paucorum potẽtiam vel monarchiam. Inſuper circa magis & minus: ceu vel paucorum potentiam exiſtentem magis extendere vel coercere, vel popularem ſtatũ ampliare vel reſtringere. Eodẽq; modo de alijs ſpeciebus ampliandis vel reſtringẽdis, vel in parte aliqua reipublicæ mouenda, ceu magiſtratum quendam de nouo inducere, vel remouere. vt apud Lacedæmonios ferunt Lyſandrum tentaſſe regiam poteſtatẽ tollere, & Pauſaniam regem Ephoros. & Epidãni mutata eſt reſpublica, parte: cùm pro tribuum præfectis, ſenatores creauerunt. Apud Elienſes vero neceſſarium eſt illorum etiam, qui verſantur in republica dignitates inuadere, quãdo creatur magiſtratus aliquis. Paucorũ autem potentiæ erat in hac republica, q; vnus ſolus ad magiſtratum ſumebatur. Vbiq; enim propter inæqualitatem oritur ſeditio: diſparibus tamen non exiſtit proportio. perpetua enim poteſtas regia iniqua foret, ſi eſſet in paribus. omnino enim quærentes æquum in ſeditiones incidũt. At enim duplex eſt æquum: vnum numero, alterum dignitate. numero quidem, ceu multitudine ac magnitudine idem, & æquum: dignitate autem dico, id quod eſt ſm rationem. ceu tria excedunt duo ſm æqualem numerum, & hęc vnum. dico autem quatuor excedere duo, & hæc vnum: æqua enim pars duo ex quatuor, & vnũ duorũ: ambo .n. medietates. Fatentes aũt ſimpliciter eſſe iuſtũ id, qd' eſt ſm dignitatẽ, contedũt, vt prius dictũ eſt. alij qa ſi in aliquo ſint pares, ſe penitus pares exiſtimãt: alij, qa ſi in aliquo præſtãt, in cũctis ſe

ſe ſuperare arbitrantur. Quãobrem duę pręcipue fiunt gubernandi formæ, populus ſcilicet, & paucorum potentia. nobilitatem enim ac virtutem in verbis quidē omnes fere vſurpant. etenim qui re vera nobiles ac boni ſint, nuſquam cētum reperiuntur: diuites autem multis in locis. Simpliciter omnino ſecundum alterutrum ſtatuere ęqualitatem, improbum eſt, patet autem ex eo quòd contingit: nulla enim huiuſmodi rerumpublicarum recipit ſtabilitatem. Cauſa vero huius, quia impoſſibile eſt ex primo errore in principio cōmiſſo, non euenire ad extremum aliquid mali. quare opus eſt partim arithmetica æquitate vti, partim ea quæ eſt ſecundum dignitatem. Verũtamen tutior eſt ac minus ſeditioni ſubiacet popularis gubernatio, quàm paucorum. nam in paucorũ gubernatione duæ gignuntur ſeditiones: vna inter ſeipſos, alia ad populum. in gubernationibus autem populi, vna tantum ſeditio fit, ad paucorum potentiam. ipſis vero inter ſe, quod quidem dignum dictu ſit, nō accidit ſeditio populi. Inſuper mediocrium hominũ gubernatio, propinquior eſt populari gubernatiōi, ꝙ illi quæ paucorum: quæ quidem eſt magis tuta, q̃ aliqua huiuſmodi rerumpublicarum.

De ſeditionibus paucorum, et popularium: pro quibus rebus ſeditiones oriantur, & quæ ſint earum cauſæ. Cap. II.

CVm vero conſideremus quibus de cauſis ſeditiones mutationesꝙ rerumpublicarum euenerint, capiēda ſunt primo vniuerſaliter principia, & cauſæ earum. Sunt autem ferè tria, de quibus ipſis primo ſuccincte determinandũ eſt. Videre.n. oportet quemadmodum diſpoſiti ad ſeditiones deueniũt: & quarum rerũ gratia: & tertio quæ ſunt initia ciuilium turbationum, ac ſeditionum inter ciues. Quòd quidem igitur diſponantur ad res nouas appetēdas, illa eſt potiſſima cauſa, de qua iam diximus. quia alij pares eſſe volunt his qui plus poſſunt, & niſi hoc fit nōn acquieſcunt: alij vero ſe præſtare dignos putantes, indigne ferunt niſi plus habeant. hæc autem quandoꝙ iuſte cupiuntur, quandoꝙ iniuſte. inferiores quidē vt pares ſint, res nouas exoptant: & pares qui ſunt, vt præſtent. Quemadmodum igitur diſpoſiti ſint qui res nouas quærunt, dictum eſt. Res autem, pro quibus contendunt, ſunt lucrum, & honor, atꝙ his contraria. dedecus.n. & damnũ vel ipſorũ vel amicorũ fugientes, ſeditiones in ciuitatibus agunt. Cauſæ vero ac principia motus, vnde ipſi ita diſponunt, & pro ijs de quibus diximus, ſunt vt ſeptem, ſunt etiã vt plura. quorum duo ſunt eadem cum illis quæ dicta ſunt, non tamē eodem modo. propter lucrum enim & propter honorem irritãtur inuicem, non vt acquirant ſibijpſis, ſed quia vidēt alios partim iniuſte, partim iuſte plus habere. Inſuper ꝑꝑ contumeliam, ꝑpter mœtũ, propter præpotētiam, ꝑꝑ contemptum, propter incremētum exceſſiuũ: præterea & alio modo ꝑꝑ verecundiam, propter negligentiã, propter puſillitatem, propter imparitatē.

Quo pacto ob dictas cauſas eueniunt ſeditiones. Cap. III.

EX quibus contumelia & lucrum, quam habeant vim, & quot cauſæ, ferè eſt manifeſtum. *cōtumelia. Superbia enim, et auaritia eorũ qui gubernant homines, prouocant contra ſe, & cōtra ſtatum eius reipublicæ, quæ iſta fieri patiatur. auaritia vero quandoꝙ ex priuatis rebus fit, quandoꝙ ex publicis. De honore ēt clarum eſt, & quid valeat, & quomodo cauſa ſit contendēdi. ipſi enim inhonorati, & alios honoratos cernentes, ſeditionem aggrediuntur. Hæc autem iniuſte quidem fiunt, cũ pręter dignitatem honorantur quidam, vel inhonorãtur: iuſte vero, cùm ſm̄ dignitatem. Propter præpotentiam autem, quando maior ſit & potētior, vel vnus vel plures, qui ſm̄ dignitatem & potentiam reipublicæ. conſueuit.n. ex talibus fieri vnius dominatio, vel gubernatio violenta. Quapropter quibuſdam in locis Oſtraciſmo vtuntur, ceu Argis & Athenis. atqui melius erat ab initio ꝓuidere, ne in huiuſmodi potentiã augeri homines permitterentur, ꝙ poſt contra auctos remedium quęrere. Propter mœtum vero ad ſeditionē deueniunt, qui pœnas formidant ob maleficia cōmiſſa: & hi contra quos paratur violentia, præuenire volentes, prius ꝙ malum patiantur. vt apud Rhodũ nobilitas contra plebem inſurrexit mœtu iudiciorum, quæ ſibi parabantur. Propter contemptũ vero ad ſeditiones deueniunt. ceu in paucorum potētia, qñ plures ſunt illi, qui à republica excluduntur. potētiores.n. ſe putant. Et in populari ſtatu, opulenti contēnentes inordinationē & incuriã eorũ qui gubernant. ceu apud Thebanos poſt pugnam in Onophytis cōmiſſam, mala gubernatione popularis ſtatus interijt. & in Megarēſibus, ceu per inordinationē & negligentiam magiſtratuum ſuperati ſunt, & Syracuſis ante Gelonis tyrannidem. & Rhodi populus, antequam cōtra inſurgeret. Fiunt etiam propter incrementum mutationes rerumpublicarum. vt enim corpus ex partibus ſuis conſtat, & oportet eas ſimul pro modo

quanꝙ

quanq; ſuo creſcere, vt conuenientia permaneat, ac niſi hoc fiat corrumpitur (ceu qñ pes quatuor cubitorum ſit, cęterum vero corpus duarum palmarum longitudinem habeat: interdum vero & in alterius animalis figuram tranſiret, ſi non ſolum quantitate, verumetiā qualitate immoderatum fieret incremētum) ita & ciuitas ex partibus conſtat, quarum interdum aliqua paulatim ſubcreſcit, ceu egenorum hominum multitudo in popularibus gubernationibus & rebuspublicis. Contingit vero quandoq; id per fortunā: velut apud Tarentum cùm ſuperati pręlio ab Iapygenſibus, nobilitatis magnam partem amiſiſſent (fuit autem id pręlium paulo poſt id tempus, quo Medi Graeciam inuaſerunt) ad popularem ſtatum ex republica eſt facta mutatio. Et Argiui poſt cædem ſuorum in Hebdoma à Cleomene Spartiata factā, coacti ſunt inquilinos quoſdā ad rempublicā recipere. Et Athenis, cùm terra male pugnaretur aduerſus Lacedæmonios, nobilitas attenuata eſt, cùm ex deſcripto ſubmittere ſe ad bellum cogeretur. Contingit autem hoc & in popularibus gubernationibus, rarius tamen. pluribus enim diuitibus exiſtentibus, vel diuitijs in pluribus auctis, mutatio fit in paucorum potentiam. Mutantur etiam reſpublicæ abſq; ſeditione propter verecūdiam; vt in Heræa: cùm enim per electionem ſumere magiſtratus ſolerent, poſtea ſortiti ſunt, ex eo q; electiones eorum in homines turpes pudendoſq; cadebant. Et propter negligentiam, quādo ſinunt ad ſummas poteſtates eos aſſumi qui non ſunt amici ſtatus eorum: per quem quidem modum apud Horeum euerſa eſt paucorum gubernatio per Heracleodorum, qui magiſtratum nactus gubernationem ciuitatis ex paucorum potentia ad popularem ſtatum traduxit. Inſuper propter puſillum. dico autem puſillū, quando latet paulatim ſubcreſcens reipublicæ mutatio, quæ ad magnitudinem latenter euadit, ſi negligatur. quemadmodum apud Ambrociotas à paruo cenſu prius erant magiſtratus, tandem vero à nullo: quaſi nihil aut prope foret inter parum & nihil. Seditiones quoq; concitat peregrinitas, donec in eādem ſimul conſpirationem deuenerit. vt enim nō ex quauis multitudine conſtituitur ciuitas, ita etiam neq; in quouis tempore. Quapropter quicunq; adhuc inquilinos ſuſceperunt vel aduenas, omnes ferè ſeditionibus iactati ſunt. ceu apud Sybarim vnà cum Trezenijs incoluerunt Achęi: poſtea maiorem in numerum creſcentes Achæi Trezenios pepulerunt. vnde pollutio illa exorta eſt Sybaritis, & Thurijs. Idem fecerunt Sybaritæ contra eos qui illos receperant. nā plus habere volētes, quaſi de ſuis agris pulſi ſunt. Et apud Bizantium peregrini in oppreſſionem ciuium coniurati, cognita re, prælio & armis expulſi ſunt. Et Antiſſæi exules ex Chio ſuſceptos, tandē armis deijcere coacti ſunt. Zanclei vero, qui Samios receperunt, mox ab eis ſunt propria ciuitate deiecti. Appollionatæ qui ſunt in Pōto, incolis receptis, ſeditione agitati ſunt. Et Syracuſani poſt tyrannos expulſos, cùm hoſpites & conductos milites feciſſent ciues, in ſeditionē & prælium inciderunt. Et Amphipolitæ, receptis Chalcidenſium colonis, pulſi tandē ab illis ſunt ferè oēs. Seditionē aūt concitāt, in paucorū qdem potētia, multitudo indigne ferens, vt dictū eſt prius, quòd cùm ipſi ſint pares, non pariter honorantur. In populari vero ſtatu nobilitas, quòd par fiat cæteris, cùm ipſi ſint præſtantiores. Incidunt etiam quandoq; in ſeditionem ciuitates propter ſitum, quando talis eſt locus, vt non ad vnam eandemq; gubernationem ſit aptus. vt Clazomonijs accidit, qui in Chytro habitant, cōtra eos qui habitāt in inſula. Et Colophonijs erga Notios. Athenis quoq; non eodem mōdo, ſed multo magis populares ſunt, qui i Pyræo habitant quā qui in vrbe. vt enim in prælijs trāſitus foſſarum, etiam ſi admodum paruæ ſint, interrumpit ordines militum, ita & in ciuitate diffidentia omnis videtur diſiunctionem facere. Maxime forſan diſſident virtus & vitiū: deīde paupertas & diuitiæ, & alia magis q̃ alia; quarū vna eſt illa, de qua diximus.

* ἄγος.

* diſſimilitudo.

De medelis, & documentis circa ſeditiones. Cap. IIII.

ORiuntur autem ſeditiones nō pro paruis rebus, ſed ex paruis ad magna proueniunt. maxime etiam paruæ corroborantur, quando in principalibus fiunt, vt contigit Syracuſanis antiquitus. Mutatus eſt enim ciuitatis ſtatus propter duos adoleſcētes, qui in magiſtratu cōſtituti, ſimultatem inter ſe habuerūt ex amatoria cauſa. altero enim abſente (cùm ſodalis eius eſſet) alter puerū, quem amabat, ſibi cōciliauit. at ille reuerſus, cùm id grauiter ferret, vxorem illius habere ſtuduit. ex hoc, omnes qui verſabantur in republica, diuerſo fauore diuerterunt. Quamobrem ab iſtis principijs cauendum eſt diligenter, ac diſſoluendæ ſtatim ſunt eorū diſcordię, qui multum in republica poſſunt. In principio enim peccatur. principium autem dicitur eſſe dimidium totius. itaq; paruum in principio erratū, correſpondēs eſt ad alias partes. Omnino

autem excellẽtium virorum diſcordiæ totam poſt ſe trahunt ciuitatem: vt cõtigit apud Heſtiæam poſt popularem ſtatũ. Duobus enim fratribus de diuiſione patrimonij contendentibus, vnus eorum qui erat pauperior, quaſi non exhibẽte altero fratre bona omnia, neq; theſaurum quem pater inuenerat, proferente, quærebatur, ac populum in ſuos fauores pertraxerat: alter vero qui diuitijs pollebat, locupletes ſibi aſciuerat. Et in Delphis ex fauore partium contẽtione exorta, principium fuit ſeditionum omnium, quæ poſtea fuerũt in ea ciuitate ſecutæ. hic enim cùm ſibi triſte augurium incidiſſet, vt venit ad ſponſam, ſuſcipere illã noluit. parentes vero puellæ quaſi ſpreti atq; contempti, ſacrorum quiddam eò ſacrificante iniecerunt, atq; vt ſacrilegum accuſantes capite damnari fecerunt. Mitylenę quoq; ſeditio ex hæreditatę coorta, magnorum malorum fuit origo. indeq; bellũ Athenienſibus contra Mityleneos ſuſceptum, in quo vrbs eorũ à Pachete duce capta fuit. Timophane enim quodam opulẽto homine vita functo, cùm duæ filiæ ſuperſtites fuiſſent, Doxãdrus quidam dari illas filijs in matrimonium concupiuit, quod cùm aſſequi non potuiſſet, alios ſibi prælatos dolẽs, res nouas moliri aggreſſus: Athenienſibus quibus erat publice hoſpes, bellũ ſuſcipere perſuaſit. Et apud Phocenſes ſeditio exorta eſt ex hereditate inter Mnaſeam Mnaſonis patrem & Euthycratem Onomarchi. hæc ſeditio Phocẽſibus initium fuit eius belli, quod ſacrum appellauerunt. Mutatus eſt etiam Epidamni ciuitatis ſtatus ex nuptijs. deſponderat enim quis filiam. cùm vero pater ſponſi magiſtratum gerens illi mulctam irrogaſſet, quaſi deſpectus, omnes qui p̃ſenti ciuitatis ſtatui infenſi erãt, per factionem ad ſe recipit. Fiunt etiam mutationes & in paucorum potentia, & in populari ſtatu, & in ea quæ appellatur reſpublica, ex eo quòd aliquod collegium vel alia pars ciuitatis famam ſit vel augmẽtum maiorem in modũ conſecuta: vt apud Athenienſes, Areopagi conſilium per tempora belli Perſarum famam conſecutum reipublicæ gubernandi formam ſeueriorem videtur feciſſe. Et rurſus naualis turba, ꝙ cauſa victorię Salaminẽſi bello fuiſſe videbatur, & ob eam victoriam principatum maris acquiſiſſe ciuitati, popularem ſtatum magis aſſeruit. Et apud Argiuos nobilitas, ꝙ in prælio contra Lacedæmonios apud Mantiniam vrbem commiſſo, magnã famam conſecuta erat, popularem ſtatum delere tentauit. Et apud Syracuſanos multitudo vrbana, quòd cauſa victorię belli aduerſus Athenienſes videbatur fuiſſe, rempublicam mutauit ad popularẽ ſtatum. Et apud Chalcidenſes, ꝙ ſimul cum nobilitate ad opprimẽdum Phoxum tyrannum plebs inſurrexiſſet, ſtatim reipublicæ gubernationem ſuſcepit. Et apud Ambraciam eodem modo, populus vnà cum aggreſſoribus Periandro tyranno expulſo, in ſeipſum gubernationem conuertit. Et omnino hoc latere non oportet, ꝙ qui potentię cauſa fuerunt, ſiue priuati homines, ſiue collegia publica, ſiue tribus, ſiue & pars aliqua ciuitatis, ſiue quęcunq; multitudo, ſeditionem commouent. aut enim qui honori illorum inuident ſeditionẽ faciunt, aut ipſi propter præualentiam parem habere cum cæteris, non acquieſcunt. Mouetur quoq; reſpublica quando partes illæ ciuitatis, quæ contrariæ videntur eſſe, parificantur (ceu diuites & plebs) medium autem parum aut nihil omnino ſit. ſi enim quæuis pars ita robuſta fiat, vt ad illam quæ prædominabatur, proxime accedat, non tolerat poſt hac diſcrimina ſubire. Quapropter & qui virtute præcellũt, nullam (vt ita dixerim) faciunt ſeditionẽ: pauci enim ſunt, alij vero permulti. Vniuerſaliter ergo in cunctis rebuſpublicis ipſius initia cauſæq; ſeditionum ac mutationum, in hunc modum fiunt. Mutatur aũt reſpublica q̃nq; per vim, q̃nq; per dolũ. Per vim aũt aut ſtatim, aut poſtea compellendo. nam & fraus duplex eſt, nonnunquam enim decepti ab initio, ſua demum ſponte recipiũt alium gubernandi modum. deinde poſtea violenter conſeruant: vt accidit cùm quadringenti illi Athenienſium rempublicam ſuſceperunt. affirmantes enim quòd Perſarum rex pecunias ad bellum contra Lacedęmonios ſubminiſtraret, ac ĩ eo mẽtiti, nihilominus poſtea vi retinere gubernationem conati ſunt. Interdum autem ab initio perſuadentes, at poſtea rurſum perſuaſis ſponte ac volentibus retinent gubernationẽ. Simpliciter ergo circa omnes reſpublicas, ex his quę dicta ſunt, contingit mutationes fieri.

De mutationibus popularis gubernationis & earum modis. Cap. V.

SEd oportet in vnaquaq; ſpecie rerumpublicarum hoc idem conſiderare. Popularis ergo ſtatus maxime recipit mutationes, propter eorum hominum perfidiã, qui ſunt quaſi duces ĩ populo. Hi enim priuatim egregium quenq; calumniando, conſpirare eos ſimul compellunt (cogit enim in vnum communis mœtus etiam eos, qui prius erant inimiciſſimi) publice vero multitudinem irritant. & hoc ferè vbiq; in hunc modum fieri videmus.

demus. Nam & apud Coum popularis ſtatus interijt, ob prauitatem eorum qui populum ducebant. nobilitas enim conſpiratione facta, regimē ciuitatis arripuit. Et apud Rhodum. impoſitis enim pecunijs, quę conductis militibus ſoluerentur, potētes quidam in populo pro ſe eas retinebāt, eratq́ id impedimēto, quo minus ea redderentur, quæ præfectis debebantur triennium. præfecti autem claſſis, cùm pecunias non haberent, ac nihilominus nauigare ex lege cogerentur, veriti pœnam iudicij, conſpirationem inierunt ad popularem ſtatum euertendū. Apud Heracleā quoque populus oppreſſus eſt illico poſt coloniarum emiſſionem, ob populi ductores. potētes enim quidā in populo, illatis iniurijs, nobilitatem expulerunt: illi vero poſtea conſpirātes, & in vnum conuenientes, in vrbem reuerſi, populum oppreſſerunt. Nec multo diſſimiliter apud Megarēſes popularis ſtatus interijt. Ductores enim populi, quò pecunias per bonorum publicationem haberent, multos è nobilitate pepulerant, vt tandem facta ſit permagna exulum multitudo. exules ergo in vnum conuenientes prælio ſuperarūt, oppreſſoq́ populo paucorum potentiam cōſtituerunt. Contigit hoc idē apud Cumas in populari ſtatu, quē deſtruxit Thraſimachus. & apud alios ferè quis inſpiciat mutatiōes eodem modo contigiſſe. Interdum enim, vt gratificentur iniuriantes, nobilitatem conſpirare faciunt, vel patrimonia æque diuidentes, vel redditus muneribus publicis ſubijcientes: interdum vero calumniantes, vt bona opulentorum publicari faciant. Vetuſtis quidem tēporibus, quando idem erat potens in populo ac belli dux, populares res in tyrannidem mutabantur. & profecto antiquorum tyrannorum plurimi ex popularibus hominibus facti ſunt. Cauſa vero, cur tunc fierent, non autem nunc, illa eſt, quòd tūc qui in populo maxime poterant, erant ex his qui bello gerēdo præficiebantur. nondum enim dicendi peritiam habebant: nūc autem Rhetorica arte ſuperueniente, qui dicendi facultatem habent, populos ducunt quidē: ſed quia imperiti ſunt rerum bellicarum, tyrannidē inuadere nō audent, niſi vbi parum aliquid tale incidit. Tyrannides certe frequentius fiebant prius, quā nunc, & propter magnas poteſtates quibuſdam commiſſas, ceu Mileti ex conſulatu: multarum enim ac magnarum rerum poteſtatē habebit conſul. Ac etiam ob id, quia tunc vrbes non erant magnæ, ſed rure homines habitabant, ocium agentes prēter quàm ab agris. qui autem patroni erant in populis, cùm viri militares eſſent, tyrannidem inuadebāt: idq́ agebant omnes, prēſtita ſibi prius fide à populo, quæ acquirebatur ex inimicitia aduerſus opulentos. vt Athenis, Piſiſtratus per factionem contra Pediacos ſuſceptam. et Megaris, Theagenes armentis opulentorum occiſis, quæ iuxta flumen repererat paſcentia. et Dionyſius accuſans Daphnæum & diuites, meruit tyrannidem Syracuſis obtinere, propter inimicitiam nobilitatis; ſibi fide à populo præſtitā, quaſi popularis eſſet. Mutantur etiam reſpublicæ, ex conſueta gubernatione in vltimā ſpeciē popularitatis. cùm enim per electionem ſunt magiſtratus, non tamen à cenſu, eligit autem populus ambientes populum magiſtratuum gratia, eò rem deducunt, vt ſit populus dominus etiam legum. Remedium autem, ne hoc omnino fiat, vel vt minus fiat, illud eſt, vt tribus quidem magiſtratum eligāt, nō populus vniuerſus. Popularium igitur ſtatuum mutationes ferè oēs per has fiūt cauſas.

De mutationibus paucorum potentiæ, & earum modis. Cap. VI.

PAucorum autem gubernationes mutātur per duos maxime modos manifeſtiſſimos: Vnum, ſi iniurijs afficiāt multitudinē. quilibet enim patronus ſufficit, & maxime ſi ex numero paucorū dux aliquis exiſtat. quēadmodū in Naxo Lygdamis, qui tyrānidem poſtea Naxiorū inuaſit. Habet autē etiam ex alijs initium ſeditionis differētias. quādoq́ enim ab ipſis opulentis, qui non honorantur magiſtratibus, fit diſſolutio, cùm perpauci ſint illi, qui dignitates vſurpant: vt in Maſſaliēſibus, & in Hiſtro, & apud Heracliam, & in alijs ciuitatibus accidit. Nam qui honores non ſuſciperant, res nouas moliri nō ceſſabant, donec ipſi quoq́ honorarētur: primo quidem ſeniores ex fratribus, deinde iuniores. quibuſdam enim locis non ſimul ad rempublicam gubernandam recipiuntur filius & pater: alicubi vero frater ſenior ac iunior. & illic quidem paucorum potentia ciuilior facta eſt. In Hiſtro autem ad populum recidit. In Heraclia vero à paucioribus ad ſexcentos deuenit. Mutata eſt & Gnidi paucorum potentia, ſeditione inter nobilitatem ipſam coorta, ex eo quòd pars eorum ab honoribus excludebatur. ſiquidem pater filium impediebat, et frater fratrem, nec niſi qui ſenior foret honorabatur. inſurgens enim populus per illorum diſcordiam, ac ducem nactus ex ipſa nobilitate, irruens peruicit. imbecillis enim aduerſa pars erat. Et apud Erythrienſes, in paucorum gubernatione regiarum vrbium antiquis temporibus, licet di-

ligenter curaret qui in gubernatione illarum verſabantur, tamen quia perpauci erant, non tulit populus ſed rempublicā mutauit. Mutantur etiam paucorum gubernationes ex ſe ipſis, propter factiones ipſorum qui plus poſſe apud populum volunt. Hoc autem dupliciter fit. quandoq; enim ſibi aſciſcunt, & coniungunt alios ex ipſo numero paucorum: vt Athenis in triginta illis fecit Charicles, & in quadringẽtis Phrynichus ſili modo. q̃nq; vero ipſi, qui ſunt ex paucorum numero, vẽdicant ſibi plebem. vt apud Lariſſam, nobilitas plebem colebat, ex eo quia per plebem fiebat electio magiſtratus illius, qui cuſtodia reipublicæ vocabatur: & in quibuſcunq; gubernationibus paucorum, non illi ipſi eligunt ad magiſtratus, qui et gerere illos poſſunt, ſed ex cenſibus magnis tribuũtur, vel ex aliquo corpore. electio tamen eorũ per ciues fit, aut per plebem, vt Abidi, & vbi iudicia non ſunt ex his qui rempublicam gubernant, colẽdo plebem, quo eorum ſuffragia promereãtur, rempublicam mutant: vt apud Heracleam contigit quę eſt in Ponto. quod idem accidit, quando in gubernatione paucorum quidam exiſtentes, ad pauciores etiam rempublicam trahunt. pares enim cæteris eſſe quęrentes, compelluntur populum in ſui auxilium adhibere. Fiunt etiã mutationes in gubernatione paucorum, quando prodigaliter viuentes qui gubernant, per luxuriam patrimonia conſumpſerunt. Optant enim res nouas huiuſmodi homines, tyrannidemq; vel ſibi ipſis, vel alteri affectant. quemadmodum Hipar Dionyſiũ Syracuſis. & Amphiboli Cleotimus Calcidenſes colonos ſuperinduxit, & cùm veniſſent, ſeditionem cũ illis contra diuites fecit. & in Ægina qui negocium id Chariti Athenienſi fecerat, res nouas molitus eſt, ꝓp huiuſmodi cauſam. Hi ergo homines conſumptis patrimonijs, aut res nouas commouẽt, aut rempublicam furtis expilant. itaq; ſeditiones aut ab ipſis aut ab illis concitãtur, qui eorum furta non tolerant: vt Apolloniæ quæ eſt in Ponto accidit. Concors vero ſi ſit paucorum gubernatio, ex ſeipſa non facile interijt. Huius ſignum eſt apud Pharſalum vrbem reipublicæ ſtatus: pauci ſiquidem in ea ciuitate gubernatores, multorum ſunt domini, quia ipſi inter ſe recte ac debito more ſe gerunt. Euertũtur etiam, quando in paucorum gubernatione aliam paucorum gubernationem efficiũt: id eſt quãdo eorum, ad quos pertinet gubernatio reipublicæ, qui pauci ſunt, ſelectio quędam fit, neq; habilitas eſt oĩbus ad maximos magiſtratus, dignitatesq; poſſe aſſumi. Quod apud Elidem vrbem quãdoq; contigit. nam cum paucorum eſſet gubernatio reipublicæ, admodum pauci eorum ad ſenatorium ordinem, quæ erat perpetua dignitas, peruenire poterant, ob id quod erat potentium † hic ordo ac perſimilis Lacedæmoniorum ſenatui. Fit autem mutatio gubernationis paucorum & in bello, & in pace. In bello quidem, quòd populo diffidentes, conducto milite vti compellũtur, & qui illis præficitur, ſæpe tyrannus euadit: vt Corinthi Timophanes. quòd ſi plures pręficiuntur, ipſi ſibi potentiam parant. interdum vero iſta formidantes qui regunt, populum recipiunt ad reipublicæ communionem, quoniam neceſſitas cogit populo vti. In pace autem propter diffidentiam, quam inter ſe habent, conductis militibus cuſtodiam tradunt, pręficiuntq; illis virum aliquem, qui ad neutram partẽ magis inclinare videatur: at iſte ſæpe fit dominus partis vtriuſq;. quod accidit in Lariſſa vrbe Leucadenſibus, qui circa Samum rempublicam tenẽtibus, et apud Abidum tempore ſodalitatum, quarum erat iphiadæ. Oriuntur etiam ſeditiones per excluſionem aliorum ab alijs factam, eorum ipſorum qui ſunt in paucorum gubernatione, quãdo de nuptijs, vel de iudicijs concertant, quemadmodum de nuptijs ſuprà diximus. In Erethria paucorum gubernatio equitum ſublata eſt per Diagoram, qui affectus iniuria fuerat ex nuptijs. Ex iudicio autem apud Heracleam ſeditio extitit, & Thebis ob adulterij iudicium. Atqui vtroq; in loco non iniuſta fuerat accuſatio, ſed per factionem pœna nimis exaſperata: apud Heracleam quidem aduerſus Eutionem, Thebis vero aduerſus Archium, quos inimici peruincentes in foro ligari, ac ceruicem eius annulo ferreo includi fecerunt. Sæpe etiam paucorũ gubernationes diſſolutæ fuerunt ob nimiam dominationẽ, non probantibus quibuſdã ex ipſis qui gubernabãt, huiuſmodi exceſſum: vt accidit his qui apud Gnidum, et apud Chium per paucorum potentiam gubernabant. Fiunt etiam caſu mutationes illis quę vocantur reſpublicæ, & gubernationes paucorũ, vbicũq; à cenſu ſumuntur ad deliberandum, & iudicãdum, & ad cæteros magiſtratus. Sæpe enim conſtitutus primo cenſu ad præſens tempus, vt participẽt in paucorum quidem gubernatione pauci, in republica vero medij, felicitate* aliqua ſuperueniẽte, vel per pacem, vel per aliam cauſam, contingit eaſdem poſſeſſiones multo maioris pretij fieri. itaq; omnes efficiũtur habiles ad cunctos reipublicæ gradus, dignitateſq; ſuſcipiẽdas. idq; contingit interdũ

ſenſim

† ἡ αἵρεσις

* abundãtia rerum

ſenſim & latenter, interdum celerius. Paucorum igitur gubernationes mutantur, & ſeditionem recipiūt per huiuſmodi cauſas. Omnino aūt & popularis ſtatus, et paucorū potētiæ conuertūtur interdum non in contrarias ſpecies, ſed ī eas quę ſunt proprij generis: ceu ex inſtitutis popularibus & paucorum, in ipſa propria, & ex illis rurſus in iſta.

De mutationibus optimatum potentiæ, & earum modis. Cap. VII.

IN optimatibus autem ſeditiones fiunt, interdum quidem ex eo quòd pauci ſunt honorum participes, quod in paucorum gubernatione diximus ſeditionem mouere. nam & optimatum gubernatio quodammodo paucorū eſt: in vtraq; enim pauci gubernant, nō tamen propter idem pauci, cùm videatur propterea optimatum gubernatio eſſe paucorum. maxime vero id accidere neceſſe eſt, quādo fuerit multitudo * aliter ſentientium, quaſi ſimilis ſecundum virtutem. velut apud Lacedæmonios ij qui Parthenię nuncupabātur (ex ſimilibus enim erat) quæ deprehenſos res nouas moliri, in coloniam Tarentum miſere. vel quando aliqui inhonorātur, cùm ſint magni, & nihilo inferiores virtute quàm illi qui honores capiunt, quemadmodum Lyſander à regibus. vel quando vir fortis & magni animi non ſit particeps honorum: quemadmodum Cinadon ille, qui coniuratione facta per Ageſilai tempora, Spartiatas opprimere tentauit. Preterea cùm alij paupertate nimia premūtur, alij diuitijs abundant: quod maxime in bello contingit. & accidit hoc Lacedæmonijs Meſſenenſi bello. Oſtendit hoc Tyrtæus poeta in illo carmine, quod inſcribitur εὐνομία. exhauſti enim quidam per id bellū ac pauperes facti, cenſebant agros æqua portione ciuibus eſſe diuidendos. Inſuper ſiquis magnus & potens, etiam maior fieri ac ſolus damnari velit. vt apud Lacedæmonios videtur Pauſanias ille feciſſe, qui dux belli aduerſus Medos fuit. & apud Carthaginiēſes Hanno. Diſſoluuntur autem maxime & reſpublicæ & optimatum gubernationes, propter tranſgreſſionem iuſtitiæ in ipſis factam. Huius autem origo eſt, non bene temperatam ſimul eſſe ac permixtam, in republica quidem popularem gubernationem & paucorum, in optimatibus vero iſta ſimul atq; virtutē, maximeq; illa duo, popularem dico atq; paucorū. hæc enim & reſpublicæ conantur miſcere, & multæ illarum quæ optimates vocantur. differunt enim optimates ab illis quæ appellantur reſpublicæ in hoc: & ob id ſunt aliæ earum minus, aliæ magis durabiles. illas enī quæ magis declinant ad paucorum potentiam, optimates appellant: illas vero quę ad multitudinem, reſpublicas vocant. quapropter tutiores ſunt iſtæ, quàm aliæ. Fortius enim eſt id quod plus eſt, ac magis acquieſcunt æquum habentes. Qui vero diuitijs abundant, ſi reſpublica excellentiam eis tribuat, contumelia cæteros afficere pergunt, nec par habentes conquieſcunt. Penitus enim ad quamcunq; ſpeciem declinet gubernatio ciuitatis, in eam transmutatur, vtriſq; ſuum augentibus: velut reſpublica ad populum, optimates ad paucorum potentiam: vel in contraria, ceu optimatum gubernatio in popularem. tanquam enim iniuriam patientes, in cōtrarium trahunt, qui magis ſunt inopes: reſpublica vero in paucorum potentiam tranſmutatur. ſolum enim ſtabile eſt ſecundum dignitatem æquum, & habere ſua quę ſunt. Contigit vero id quod modo diximus, in Thurijs. quod enim à maiore cenſu erat magiſtratus, in minorem facta eſt mutatio, & in plures gubernatores: & quia agros totos poſſidebat nobilitas cōtra legem (nam gubernatio eius ciuitatis erat ipſorum) itaq; plus habere poterant. At populus bello exercitatus, ac potētior effectus quàm illorum cuſtodes, nobilitatem compulit agros, qui contra legem tenebantur, dimittere. Inſuper quia omnes optimatum ſpecies ad paucorum potentiam declināt, nobilitas in illis plus habet: velut apud Lacedæmonios, opes & diuitiæ in paucis ſunt, ac magnam licētiam habet nobilitas faciendi quodlibet, & cui velit gratificandi. quę cauſa fuit, vt Locrorum ciuitas interiret, propter Dionyſij clientelas. quod nō contigiſſet in populari ſtatu, neq; in ea optimatum gubernatione, quæ optime mixta & temperata fuiſſet. Maxime vero latent optimatum gubernationes, paulatim ſeſe diſſoluentes: quod quidem dictum eſt prius vniuerſaliter de omnibus rebuspublicis, idq; inter cauſas mutationis minuta paruitas appellatur. quādo enim omittunt aliquid ex his quæ ad rēpublicā pertinent, ac deinde aliud paulo maius, facilius mouēt, quouſq; totam moueāt reipublicę formā. Quod in Thuriorū accidit republica. cū enim legē haberēt, per quā non niſi intermiſſo quinquennio * preturam gerere licebat, iuniores quidem rei militaris periti, & apud multitudinem famam habentes, cùm cæteros, qui in rebus gerendis verſabantur, ſpernerent ac faciliter ſe conſecuturos arbitrarentur, legem totam illam tollere aggreſſi ſunt, lata altera lege, vt liceret continue eoſdem prætores eſſe. At enim magiſtratus

* πεφρονηματισμένων, corū, qui magnā de ſe cōceperāt opinionem.

* στρατηγεῖν.

tus qui præerãt ſuffragijs, appellabantur vero conſultores, commoti prius ad reſiſtendũ, tamen poſtea deſtiterunt, putantes, quamuis hac vna lege ſoluta, tamen cęteras eſſe permãſuras. poſtea vero prohibere volẽtes, ne aliæ mouerẽtur, nihil proficere valuerunt, ſed mutata eſt eorum reſpublica in potentiam eorũ, qui nouas res aggrediebãtur. Diſſoluuntur vero cunctę reſpublicę interdum per ſeipſas, interdum per externam cauſam, quando cõtraria gubernatio ſit, vel propè vel longe quidem, ſed admodũ potens. quod quidem contigit Athenienſibus & Lacedæmonijs. Athenienſes enim vbiq; potentiã paucorum: Lacedæmonij vero vbiq; popularem ſtatum euerterunt. Vnde igitur rerumpublicarum mutationes, ſeditionesq; exoriantur ferè dictũ eſt.

De conſeruatione rerumpublicarum modi uiginti. Cap. VIII.

DE conſeruatione autem earum, & communiter et ſeorſum de vniuſcuiuſq;, cõſequẽs eſt vt dicamus. Illud ergo ante omnia patet, quòd ſi ſciamus per quæ corrumpũtur reſpublicæ, ſcimus etiam per quæ conſeruantur. contrariorũ enim contrarij effectus: corruptioni autem conſeruatio eſt contraria. In illis igitur rebuspublicis quæ laudabiliter permixtæ ac temperatæ ſunt, illud eſt diligenter obſeruandum, ne quid ex legibus inſtitutiſq; moueatur, maximeq; ab eo cauendum, quod paulatim repit. latet enim corruptio, quia nõ tanta ſimul fit: decipiturq; mens ab illis, vt ſophiſtica illa ratio, ſi vnumquodq; puſillum, et omnia. hoc autem eſt vt ſit, & eſt vt non. totũ enim & omnia non puſillum, ſed compoſita ex puſillis. vna igitur cuſtodia aduerſus hoc principium eſt opponenda. Deinde non cõfidere his quæ finguntur quodammodo, & adumbrantur ad populum: reprobãtur enim ex ipſis operibus. qualia vero dicamus rerũpublicarum figmenta, ſuperius eſt oſtenſum. Intueri licet quaſdam reſpublicas durare nõ ſolum ex optimatibus, verumetiam ex paucorũ potentijs, non quia per ſe ipſę ſtabiles ſint, ſed quia hi qui gubernãt, recte ſe gerunt, tam erga eos qui ſunt extra rempublicam, quàm erga eos qui in reipublicę gubernatione verſantur. Erga eos quidem qui non participes ſunt gubernationis, non afficiendo ipſos iniurijs, ac præſtantiores ipſorum ad participationem reipublicæ recipiendo, cupidosq; honoris non deprimendo, neque multitudinem ſuis cõmodis fraudando. Erga illos vero, qui ſocij in gubernanda republica ſunt humane inuicem ac populariter ſe gerendo. ęqualitas enim illa, quæ in populari ſtatu affectatur, ea in ſimilibus non ſolum iuſta eſt, verumetiam vtilis. Quamobrem ſi plures ſint in gubernatione reipublicæ conſtituti, eis permulta popularium inſtitutorum vtilia ſunt: ceu ſemeſtres eſſe magiſtratus, vt omnes qui ſimiles ſunt, adipiſci valeant. ſunt enim tanquam populus quidam illi, qui inter ſe pares ac ſimiles ſunt. itaq; in illis frequẽter exiſtunt, velut duces quidam populi, vt prius diximus. Deinde minus in potentias incidũt paucorum gubernationes & optimates. non enim ſimiliter facile eſt latere male agentem in breui tempore magiſtratus & in lõgo. nam ob hoc, in paucorum gubernationibus, & popularibus tyrannides fiunt. aut enim hi qui maximi ſunt in vtraq;, tyrannidẽ inuadunt (hic ductores populi, ibi potentes) vel qui maximos gerũt magiſtratus, quãdo longo tempore durant. Conſeruantur autem reſpublicæ, non ſolum ex eo quia procul ſint à periculis, verum etiã interdũ quia propinquę ſunt. homines enim formidantes, vigilantius intendunt ad reipublicę cuſtodiam. Itaq; oportet eos qui rempublicam ſaluam eſſe volunt, formidines quaſdam parare, vt caueant neq; diſſoluant quaſi nocturnam quandam cuſtodiam, reipublicæ obſeruationem: & quod longe abeſt, propinquum facere. Etiam nobilium contentiones ſeditionesq;, per leges quoq; oportet cuſtodire conari, & qui extra contentiones ſunt eos ante capere, tanquam malum ab initio exoriens cognoſcere non cuiuſuis ſit, ſed ciuilis viri. Ad mutationes vero quę propter cenſum fiunt, ex paucorum potentia atq; ex republica, quando contingit hoc, manentibus eiſdem cẽnſibus, aut pecuniarum copia facta, vtile eſt conſiderare vniuerſum totius ciuitatis cẽſum, ac præſens tempus ad præteritum conferre. nam in quibuſdam ciuitatibus cenſus agitur annuatim: in maioribus vero per triennium aut quinquennium. & ſi multiplicatus ſit, ac multo maior factus quàm prius erat ille, ſecundum quem ſtatuta fuerat reipublicæ gubernandæ habilitas, lege prouidere vt cenſus vel augeatur vel relaxetur. ſiquidẽ excedat, augeatur ſecundum multiplicationem: ſi vero deficiat, relaxetur ac minor fiat cenſus taxatio. In paucorum enim gubernationibus, & in rebuſpublicis niſi hoc fiat, hic paucorum gubernatio, ibi potẽtia nimia inſurget. illo autem modo ex republica quidem popularis ſtatus, ex paucorum vero gubernatione reſpublica, aut populus. Commune autem eſt & in populari, & in paucorum gubernatione & i omni republica, neq;

augere nimium quenquam ſupra modum, ſed magis conari paruos & lõgi temporis honores prębere, quàm confeſtim magnos. corrũpuntur enim, nec cuiuſuis eſt hominis proſperitatem ferre. Quòd ſi accumulate dati ſint alicui honores, non ſunt ſimul omnes poſtea auferendi, ſed paulatim. Maxime vero lege ita prouidere conandũ eſt, ne alicui nimiũ ſit exceſſiua potẽtia, neq; amicorum, neq; pecuniarum. quod ſi ita contingat, per abſentiam remouendæ ſunt huiuſmodi hominum clientelę. Cũ vero ex priuata etiã vita res nouę oriantur, magiſtratus conſtituẽdus eſt quidam, qui ſit quaſi in ſpecula ad mores ciuium intuendos, ne quis ita viuat, vt reipublicæ nocere poſſit. in populari quidem ſtatu, ne aliene viuat à popularitate: in paucorum aũt potentia, ne aliene à natura eius gubernationis. Eodemq; modo de alijs ſpeciebus rerũpublicarum. Et ſi quid exultet proſperitateq; ſit elatum in ciuitate, per partes obſeruare propter eaſdem cauſas. cuius remedium eſt, ſemper cõtrarijs partibus magiſtratus & res agẽdas committere. contrarias partes voco, ceu præſtantes viros multitudini, & diuites pauperibus. Conãdumq; eſt vel admiſcere pauperes cũ diuitibus, vel medios augere. hi enĩ diſſoluent ſeditiones ob imparitatem procedentes. Maximum vero illud eſt in omni republica & legibus, & * cętera omni diligentia conſtituẽdum, ne ex magiſtratibus lucra proueniant. id autem maxime in paucorum gubernatione eſt obſeruandum. leuius enim ferunt populi, qui ab republica excluduntur, quinimo gaudent, quòd ſua agere non impediuntur. At ſi exiſtiment eos qui magiſtratus gerunt ex republica ditari, duplicem capiunt moleſtiam, & quòd ab honore excluduntur, & quod à lucro. Vnice vero contingit ſimul exiſtere popularem ſtatum & optimatum, ſi ita quis inſtituat: foret enim vt & nobiles & plebei haberent quæ vtrique vellent. Licere enim omnibus rempublicam gerere populare eſt: magiſtratus vero à nobilib' teneri, optimatum. hoc autem accidit, quando ex magiſtratibus nõ prouenient lucra. pauperes enim magiſtratus nõ volent, ſi nil inſit lucri, ſed potius ſuis rebus proprijs intendere. diuites autem quia non indigent ex republica lucrari, magiſtratus gerent. atq; ita continget egenis quidem ditari ob operam rebus ſuis impenſam, nobilibus vero nõ ſubijci cuicunq;. Ad hoc autem vt non ſubripiantur pecuniæ publicæ, editio fiat pecuniarum præſentibus ciuibus omnibus, & deſcriptæ per ſocietates, et ordines, & tribus deponãtur. Quòd vero magiſtratus ſint abſq; lucro, ſtatuẽdi per legem ſunt honores, ijs q optime ſe geſſerint. Oportet autem in populari ſtatu diuitibus parcere, ac non modo poſſeſſiones eorum non auferre, ſed ne fructus quidem earum: quod in quibuſdam ciuitatibus imprudenter fit. Melius etiam eſt volentibus prohibere, ne munera illa ſubeãt quæ ſint magni ſumptus, ac nullius vtilitatis, ceu choros exhibere & ludos & faces, inſtar Chiorum, & cætera huiuſmodi munera. In paucorum vero gubernatione, cura eſt pauperum ſuſcipienda diligenter, & officia quibus ſunt ſalaria conſtituta, iſtis tradẽda. & ſi quis diuitum eos cõtumelia affecerit, maior pœna eſt conſtituenda, quàm ſi ipſi inter ſe idem feciſſent. Et ſucceſſio in hæreditatibus per cognationem ſit, non per donationem. nec valeat quiſquam plures hęreditates capere, ſed vnam ſolummodo. Per hũc enim modũ magis æquales erunt facultates, & egenorum permulti ad abundantiam traducentur. Vtile eſt & in populari ſtatu, & in paucorum gubernatione, aliorum vel æqualitatem vel præſtantiam tribuere his qui minus participant reipublicæ. in populari quidem diuitibus, ĩ paucorum vero gubernatione, egenis: exceptis tamen his magiſtratibus, in quibus ius authoritaſq; reipublicæ conſiſtit. hi enim ſolis ijs qui ſunt ex republica, cõmitti debent.

*οἰκονομίας

Quas cõditiones habere oporteat præcipuos magiſtratus ſuſcepturos. De præceptis, quibus popularis ſtatus, aut paucorũ potentia ſeruẽtur. Cap. IX.

TRia vero debent habere illi, qui principales magiſtratus ſunt ſuſcepturi. Primum, vt ament præſentem ciuitatis ſtatum. Deinde, vt habeant potentiam maximam ad ea exequenda, quæ magiſtratus requirit. Tertium, vt habeant virtutem & iuſtitiam in vnaquaq; republica, ad ipſam rempublicam. niſi enim iuſtum idem ſit in cunctis rebuſpublicis, neceſſe foret & iuſtitiæ eſſe differentias. Habet autem dubitationem, quando hęc omnia non concurrunt in eodem, quemadmodum ſumere oportet. ceu ſi ſit quidam aptus ad rem militarem, ſit autem ille idem improbus, nec reipublicæ amator: alter vero iuſtus & amator, ſed ad rem militarem non aptus: cuius facienda ſit electio. Videtur inſpiciendum eſſe ad duo, cuius magis participent omnes, & cuius minus. Quapropter in re militari quidem ad peritiam magis quàm ad probitatem eſt reſpiciendum: pauciores enim ſunt rei militaris periti, plures probitatis. Cõtra vero, in cuſtodia & adminiſtratione ærarij: plus enim probitatis requirit, quàm quantum ha-

beant

beant multi. ſcientia vero huius communis eſt omnibus. Dubitari enim poteſt, ſi potentia adſit reipublicæ & amicitia, quid opus eſt virtute? ſufficient enim illa duo ad reipublicę vtilitatem. An, quia fieri poteſt, vt duo illa habentes ſint intemperantes: itaq; vt ſibi ipſis non obtemperant ſcientes & amãtes ſeipſos, ſic etiam erga rempublicam nihil vetat ita ſe habere quoſdam. Simpliciter autẽ quæcunq; in legibus prodeſſe diximus, cũcta illam rempublicam ſeruãt. Et quod ſæpe iam diximus, maximum fundamẽtum eſt, cuſtodire vt potentior ſit ea pars, quæ rempublicam ſaluam eſſe velit, quàm illa quæ nolit. Præter hęc autem omnia, latere non oportet, quod modo latet eas reſpublicas, quę tranſgrediuntur medium. Multa enim quæ popularia videntur, popularẽ ſtatũ diſſoluunt: multa etiã quę paucorũ eſſe videntur, diſſoluunt paucorũ gubernationẽ. qui vero exiſtimant hanc eſſe vnam virtutem, trahunt ad exceſſum, ignorantes q; quemadmodum naſus excedit rectitudinem laudabilem ad aquilinum eſſe vel ſimum, ſed tamen adhuc pulchritudinem ac gratiam retinet. at ſi quis magis trahat ad exceſſum, primo quidem abijcit congruentem menſuram partis, tandem vero ita diſponitur, vt non naſus appareat propter exceſſum ac defectum cõtrarium. eodem modo & de alijs partibus. Contingit autem hoc & circa alias gubernationes. nam paucorum quidem potentiam, & popularem ſufficienter ſe habere contingit, & ſi tranſgrediãtur ab optimo ſtatu. quòd ſi quis intendat magis vtranq; earum, deteriorem primum faciet rempublicam, tandem vero neq; rempublicam eſſe. Quapropter nõ ignorari oportet à legis conditore ac ciuili homine, qualia popularia ſeruẽt populi ſtatum, et qualia paucorum apparentia euertant paucorum gubernationẽ. neutra enim iſtarum videtur ſtare poſſe abſq; opulentia & multitudine. ſed quãdo adæquatio fiat facultatum, aliã neceſſe eſt eſſe rempublicam. itaq; diſſoluentes leges quæ ſunt circa exceſſum, diſſoluunt reſpublicas. Aberrant vero & in populari ſtatu, & in paucorum gubernatione. In populari quidem ductores populi, vt multitudinẽ dominam legum efficiant. ob id enim faciũt ſemper ciuitatem opulentis repugnantem. at oportebat contrarium videri ſemper dicere pro opulentis. In paucorum vero gubernatione pro populo, eos qui rempublicam gubernant. & contra iurare quàm nunc iurent paucos gubernantes. in quibuſdam enim ciuitatibus nunc iurant, populum odio habebo, & cõſilio annitar vt male habeat. expedit autem ſimulare ac fingere contrarium, atque ita iuramentum concipere, non afficiam populum iniurijs. Maximum autem omnium quæ dicta ſunt, ad reipublicæ ſtabilitatem eſt id, quod nunc paruifaciunt omnes, erudiri ad reipublicæ diſciplinã. nihil enim proſunt vtiliſſimæ leges quę à gubernatoribus decernũtur, niſi moribus inſtituti & diſciplina imbuti in republica homines fuerint: ſi leges populares, populariter: ſi paucorum potentię, ad hãc ipſam gubernationem. Nam ſi eſt in vno intemperãtia, eſt etiam in ciuitate. diſciplina autem reipublicæ eſt, non ea facere per quæ lætentur pauci potentes aut populares, ſed per quæ valeant, illi quidem paucorum gubernationem tenere, hi vero popularem. Nunc autem in paucorum potentia gubernatorum filij delitijs intendunt: tenuiorum autem filij gymnaſijs laboribuſq; exercẽtur. itaq; & volunt magis & poſſunt res nouas moliri. In populari vero ſtatu, qui maxime videtur eſſe popularis, contra quàm vtile ſit conſtitutum eſt, huius rei cauſa eſt, quòd male definiunt libertatẽ. Duo ſunt enim, quibus popularis ſtatus definitur, poteſtate ſumma populi, ac libertate. Iuſtum autem æquum videtur eſſe. æquũ vero quodcunq; videatur multitudini, id eſſe ſtabilitum. liberum autem & æquum quodcunq; velit quis facere. itaq; viuit vnuſquiſq; vt vult, in huiuſmodi populari ſtatu, & ad qđ gliſcit, vt ait Euripides. Sed hoc eſt prauum. non enim putandum eſt eſſe ſeruitutem, viuere ad formam reipublicæ, ſed ſalutem. Ex quibus igitur mutantur reſpublicæ & corrũpuntur, & per quæ ſeruantur & permanent, vt ſimpliciter dicamus, tot & talia ſunt.

* Incontinentes.

* præ ipſ.

De mutationibus regni, & tyrannidis. Cap. X.

RESTAT nunc videre de vnius gubernatione, ex quibus corrumpatur, & per quæ ſeruari valeat. Ferè autẽ ſimilia ac propinqua ſunt illis, quæ diximus ſuprà de cęteris gubernationibus, illa quæ circa regnum, & circa tyrannidem contingunt. nam regia quidem poteſtas optimatũ gubernationi reſpondet: Tyrannis autem, ex paucorum potentia illa poſtrema, & ex populari componitur. quapropter pernicioſiſſima eſt his qui ſub ea ſunt: vtpote ex duobus compoſita malis, et tranſgreſſiones & delicta continens, quæ ex ambabus illis proueniunt. Exiſtitq; generatio ſtatim ex contrarijs vtriſq; iſtarum. nam regia poteſtas pro tutela præſtantium virorum contra populum reperta eſt: & fit Rex ex præſtantibus per excellẽtiam virtutis, vel rerum geſtarum quæ ſint à virtute, vel per excellentiam

huiuſmodi

huiuſmodi generis. Tyrānus vero originem habet à populo ac multitudine, contra nobilitatem, vt populus iniuriam ab illis non patiatur. Patet hoc ex ipſis his quę contigerunt. ferè enim tyranni vt plurimum facti ſunt ex ductoribus populorū, fidem adepti ab initio propter calumnias contra nobilitatem iactas. Tyrannides igitur alię in hunc modum conſtitutę ſunt, ciuitatibus iam adauctis. Alię prius ex regibus tranſgredientibus patria iura, & affectantibus magis dominari. Aliæ ex electis ad principales magiſtratus: antiquitus enim populi conſtituebāt diuturniores adminiſtrationes & procurationes. Aliæ ex paucorum potentia, eligentium vnum aliquē ad maximos magiſtratus. Oībus iſtis modis facultas fuit id perficiendi, ſi modo voluiſſent, per potētiam ſibi pręexiſtentē, vel ex regia poteſtate, vel ex honoribus à populo exhibitis. ceu Phidon apud Argos, & alij alibi regiam poteſtatē habentes tyrāni ſunt facti. circa Ioniā vero tyrāni, & Phalaris, ex honoribus. Panetius quoq; in Leontinis, & Cypſelus Corinthi, et Piſiſtratus Athenis, et Dionyſius Syracuſis, et alij eodem modo ex fauore populorū, apud quos multum poterant. Vt ergo diximus, regia poteſtas inſtituta eſt ſm optimatum gubernationem. eſt enim ſecundum dignitatem, vel per virtutem propriam, vel generis, vel per beneficia collata, vel per iſta ſimul ac potētiā. Omnes enim qui maxima beneficia ī ciuitates gēteſq; contulerunt, vel qui eam facultatem habuerunt vt conferre valerēt, hoc honore potiti ſunt, alij bello cōſeruatis populis ne in ſeruitutem deuenirent, quemadmodū Codrus. alij à ſeruitute liberatis, vt Cyrus. alij ꝙ condidiſſent vrbem, vel ꝙ regionem acquiſiuiſſent, quemadmodum Lacedęmoniorum, & Macedonum, et Moloſſorum reges. Vult autem rex eſſe cuſtos, vt qui diuitias habent, nihil iniuſtum patiantur, nec etiā populus afficiatur contumelijs. Tyrannus autem, vt ſępe iam diximus, ad nullam communem reſpicit vtilitatem, niſi gratia proprij commodi. Eſt autem obiectum tyranni, quod placeat: regis, quod honeſtum ſit. quamobrem & illa in quibus plus habent, ſunt tyrannis quidem pecuniæ, regibus autem honores. & cuſtodia regi à ciuibus ſuis eſt, tyrāno aūt à peregrinis. Quòd vero tyrannis contineat illa mala quę ſunt & popularis gubernationis & paucorum potētiæ, manifeſtum eſt. Ex paucorum quidē potētia finem eſſe diuitias. per has enim ſolas neceſſe eſt ꝑmanere, vt cōductos retineat cuſtodes, vt ſumptus faciat in educādo, vt populo ſuo ī nulla ꝑte cōfidat. itaq; arma ciuibus ſuis adimere, ac multitudinē populi cōculcare, ac ex vrbe pellere, & vacuā habitatoribus ciuitatē reddere, cōmunia ſunt vtrarūq;, paucorū ſ. potentię, et tyrānidis. Ex populari aūt, vexare nobilitatē, clā euertere & palā, & in exiliū pellere, tanq̄ aduerſarios & machinatores cōtra potētiam ſuā. Ex his enim & cōſilia aduerſus eos iniri cōtingit, alijs dominationē affectātibus, alijs ſeruitutē fugientibus. Vnde Periandri cōſiliū Thraſybulo datū, ſupereminētes ſpicas decerpere, tanq̄ oportunum fuerit eminentiores ciuiū de medio tollere. Vt igitur ferè dictū eſt, eadē principia mutationū ſunt exiſtimāda, & in rebuſpublicis & in vnius gubernatione. per contumeliā enim, et per metum, & per contemptū inſurgunt pleriq; ſubiectorū aduerſus dominātes. iniurię vero maxime per contumeliam, nonnunq̄ et per ablationē rerū fiūt. Sūt aūt & fines ibi tales, quales ſunt circa tyrānides & regna. opes enim & honores q̄ ī tyrānis regibuſq; maximi cōſpiciunt, affectant omnes. Inſurgitur autē qn̄q; in corpus dominātis, qn̄q; in ipſam dominationē. Qn̄ enim per contumeliā adducuntur hoīes ad inſurgēdum, impetus fit in corpus. cumq; ſint contumelię partes plures, vnaquæq; illarū cōcitat ad iram. iraſcentiū vero plurimi vltionis cauſa impetū faciūt, nō cauſa potentię. Quale fuit illud filiorū Piſiſtrati: ob contumeliā enim ſorori Harmodij illatā, & ipſum Harmodium cōpellatū, impetus in eos factus eſt, ab Harmodio quidē propter ſororē, ab Ariſtogitone aūt propter Harmodiū. Aduerſus Periandrum quoq; Ambracię tyrannum inſidiæ factę ſunt, ex eo quia in potu quem amabat puerum interrogauit, an nondū ex ſe pręgnans eſſet. Philippus vero à Pauſania occiſus eſt, quia non vlciſcebatur contumeliā ſibi factam ab Attalo. Et Amyntas paruus à Derda, quia iactaret ſe illius ætate abuſum eſſe. Et Eunuchus ab Euagora Cyprio. ꝙ enī mulier renueret eius filiū, quaſi contumelia affectus eum necauit. Plurimæ vero inuaſiones factę ſunt ex eo, quia in corpus verecundiā intuliſſent qualis fuit īuaſio illa Cratei aduerſus Archelaū; ſemper enim moleſta illi fuerat cōſuetudo eius. Itaq; parua etiam occaſio ſufficiēs fuit, vel q̄a filiarū nullā ſibi dederat, cū ſe daturum promiſiſſet. ſed primā occupatus bello aduerſus Syrrā Arabeū tradidit regi Elibiæ: alterā vero filiam minorem natu filio Amyntę cōiugauit: exiſtimans ꝑ hūc modū minime ſibi fore aduerſaturum ex Cleopatra genitū. ſed indignatiōis pricipiū extitit, ꝙ grauiter ferebat ſe ad libidinis gratiā haberi. Fuit vnà cū illo ad rem patrandā Hellanocrates Lariſſeus

ob eãdē cauſam. quod enim abuſus ætate illius nō, vt promiſerat deducebat, ob cõtumeliam id fieri ratus eſt, non ob amorem. Paron vero et Heraclides Ænij Cotyn peremerunt, pãtri mactãtes. Adamas vero à Coty rebellauit, quaſi contumelia affectus, ꝙ ab eo in pueritia exectus eſſet. Multi etiam ob verberatũ corpus vel interfecerunt ira perciti, vel impetum fecerunt quaſi contumelia affecti, et contra homines in poteſtate conſtitutos, & contra reges. vt Megacles apud Mitylenem Penthalidas circumeũtes & clauis pulſantes, cum amicis aggreſſus interfecit. et poſtea Smerdes verberibus cæſus, & à muliere tractus Pēthilon interimit. Archelai vero necis pričeps fuit Dechamnichus. is enim primus cæteros aggreſſores commouit et irritauit. cauſa vero fuit ira, ꝙ illũ Archelaus Euripidi poetæ verberandũ tradidiſſet. erat vero infenſus illi Euripides ob maledictum in ipſius inſuauitatem oris iactatum. Et alij complures tali de cauſa vel interfecti ſunt, vel in periculum inſidiarum venerunt. Similiter quoq; propter metum. hæc enim vna ex cauſis eſt, vt in republica, ſic etiam vnius in gubernatione. ceu Xerxem Arthapobãnes metuens calumniam de Dario, ꝙ eum ſuſpendiſſet Xerxe non iubente, ſed putans illi veniam eſſe datam propter cœnam, quaſi ab ignoſcente. Aliæ vero propter contemptum. vt videns quidam Sardanapalum regem inter eas mulieres pēſa diuidentem, ſi modo hæc fabula vera fuit: & ſi nõ in illo, attamē hoc in alio verũ eſſet. Et Dionyſium poſteriorem Dion inuaſit, ꝙ eum contemnebat cõſpiciens ipſum Dionyſium ſemper ebrium, & ciues Syracuſanos ita ſe habere. Amicorum etiam quidam inſurgunt propter contemptum. ob fidem enim eis adhibitam ſpernunt, tanquam facultatem habentes clam moliendi, et putantes ſe dominationem obtinere poſſe, quodãmodo per contemptũ inuadunt. Tanquam enim potentes & contēnentes periculum, propter ſuam potentiam faciliter inſurgũt: vt duces quidam exercituũ aduerſus pričipes ſuos. quemadmodum Cyrus contra Aſtyagen, cuius et vitam et potentiam contemnebat, cernēs & copias eius iam conſenuiſſe, & ipſum in delitijs vitam agere. & Seuthes Thracius, cũ eſſet dux exercitus Amadoci. Quidam vero huiuſmodi pluriũ gratia inſurgunt, ceu propter contemptum, & propter lucrum: velut contra Ariobarzanem Mithridates. Maxime vero propter hãc cauſam inſurgunt ij, qui ſunt natura ſuperbi, & honorem habēt ex rebus bellicis apud dominantes et principes. fortitudo enim potentiã habens ſuperbia eſt, per quas ambas quaſi faciliter ſuperaturi eos aggrediũtur. Eorum vero qui ob honoris cupiditatem inſurgunt, alius modus eſt cauſæ, vltra iam dictos. Non enim vt quidam tyrannos inuadunt ſpe magnorum commodorũ magnorumq; honorũ quos in illis cernunt, inducti, ſic & qui ob honoris cupiditatē eos aggrediuntur: ſed illi quidem vt ea ſibi arripiant, quę in tyrannis admirantur: hi autē, vt ex re geſta memorabili atq; egregia famam ac celebritatem nominis conſequantur, non dominationē acquirere volētes, ſed gloriam. Sũt tñ numero perpauci qui ob hanc cauſam moueantur: conſtituendum eſt enim ſibi viuēdum non eſſe, niſi rem confecerit: quibus adeſſe oportet Dionis propoſitum, ſed non facile quidem eſt vt fiat in multis. ille enim cum paucis militibus cõtra Dionyſium profectus, ait quantumcunq; progredi poſſet, ſatis id ſibi fore, vt ſi vel parum terrę illius inuaſiſſet, pulchrum iam ſibi mori exiſtimaret. Corrũpuntur autem tyrannides, vno quidem modo, vt vnaquæq; aliarum rerumpublicarum ab extra, ſi aliqua ſit contraria reſpublica robuſtior. nam volũtas quidem aderit, propter contrarietatem electionis: quę autem volunt, omnes efficiunt, modo poſſint. Cõtrariæ vero ſunt gubernationes, populus quidem tyrãnidum ſm Heſiodum, vt figulo figulus. nã gubernatio populi illa poſtrema, tyrãnis eſt. regia vero poteſtas & optimatum gubernatio, propter contrarietatē gubernandi. Quapropter Lacedæmonij multas euerterunt tyrãnides, & Syracuſani per id tempus, quo reſpublicę eorum recte gubernabantur. Alio autem modo corrumpuntur, cùm in ſe ipſis ſeditionem habent: quemadmodum circa Gelonem factum eſt, & nunc circa Dionyſium. Gelonis enim filium Thraſibulus Hieronis frater per illecebras et voluptates traducebat, vt ipſe dominaretur. domeſtici vero ac neceſſarij per factionem repugnabant, vt nõ tyrãnis omnino diſſolueretur, ſed Thraſybulus. verum alij inter hæc conſpirãtes, eam occaſionem nacti, ipſos omnes pepulerũt. Dionyſium autem Dion, cõtra eum copijs ductis cũ eſſet affinis, ſuſcepto populo, illum pepulit, ipſe vero interfectus eſt. Cumq; duæ ſint cauſæ, propter quas maxime contra tyrannos inſurgunt, odium ſcilicet, et contemptus: odium quidem exiſtat oportet in tyrãnos: ex contemptu autem plurimę fiunt euerſiones. Huius vero ſignum fuerit, ꝙ plerīq; eorũ qui dominationes adepti ſunt, eas vſq; ad extremum conſeruauerunt: ſed qui ab illis ſuſceperunt, cõfeſtim, vt ita dixerim, perierũt oēs.

* vltionē ſumētes patri.

* Artapanes

* audaces.

in voluptatibus enim viuẽtes, efficiuntur facile contemnendi, ac multas prębẽt occaſiones opprimẽdi ſui. Particulam vero quandã odij debemus iram exiſtimare. nam quodãmodo earundem rerum cauſa exiſtit, et eſt interdum ira efficacior q̃ odium: vehementius enim inſurgunt, quia perturbatio illa nõ vtitur ratione. Maxime vero contingit vt ira deferãtur, qui contumelia fuerunt affecti: per quam quidem cauſam & Piſiſtratidarum deleta eſt tyrannis, & multæ aliarum. Sed odium magis ratione vtitur. nam ira cum dolore fit: quare non facile ratione vtitur: odium vero ſine dolore. Vt autem ſummatim dicamus, quotcunque cauſas diximus paucorum potentiæ illius poſtremæ & nimiæ, ac popularis gubernationis extremæ, totidem & tyrannidis cauſas eſſe ponendum eſt. nam & hæ ſunt diuiſione tyrannides quædam. Regnum autem ab his quæ extra ſunt, minimum corrũpitur, quapropter & diuturnius eſt: ex ſe autem ipſo vt plurimum euerti contingit. Corrumpitur autem duobus modis. vno, ſi ſeditio oriatur iter eos qui participes ſunt regni: alio modo, ſi tyrannice gubernare pergant, volentes eſſe domini plurium, & contra legem. Non fiunt nunc amplius regna, ſed ſiqua fiũt, monarchię & tyrãnides magis ſunt, ob id, quia regnum ſpontanea gubernatio eſt, ac maiorum proprie. & plurimi pares ſunt, neq; vſq; adeo precellẽtes, vt ad magnitudinẽ dignitatemq; huius gradus ſe poſſint attollere. atq; ex eo fit, vt ſponte illi nõ pareatur. ꝙ ſi deceptione quis aut vi dominetur, iam apparet hanc eſſe tyrannidem. In regnis autem illis, in quibus ſucceditur per genus, ponendũ eſt corruptionis eſſe cauſam, vltra illas quę ſuprà ſũt dictæ; quòd plerunq; contemnendi homines ſuccedunt in regnum, & quòd cùm nõ habeant potentiam tyrannicam, ſed regiam, ſuperbiunt. Eſt enim facilis deiectio regis. ſi enim nolint, ſtatim non erit rex. at tyrannus etiam nolentium eſt. Corrumpuntur ergo gubernationes vnius per has, & huiuſmodi cauſas.

Per quæ, regna ſeruantur, & quibus modis retineantur tyrannides. Cap. XI.

SEruantur autem ſimpliciter loquẽdo, ex contrarijs. ſingulariter autem loquendo per deductionem illarum ad mediocrem modum. Quanto enim paucorũ eſt poteſtas omnis, tanto maiori tempore neceſſe eſt eam durare. nã & ipſi et qui regunt minus ſuperbiũt, magiſq; moderati fiunt, et illi qui reguntur inuident minus. Propter hoc enim et apud Moloſſos longo tempore durauerunt reges, & apud Lacedęmonios, ꝙ ab initio ſtati in duas partes diuiſa fuerit regia poteſtas. Et poſtea Theopompus ad mediocritatẽ magis illã deducens, Ephoros ſuperaddit, poteſtate quidẽ minuens, ſed tempore augens regiam authoritatem, vt faceret eam quodammodo nõ minorem ſed maiorem. vt ad vxorem reſpõdiſſe ferunt dicentem, an nõ erubeſceret ꝙ filijs minorẽ poteſtatẽ regiã derelinqueret, q̃ à parentibus ipſe accepiſſet: nõ profecto, inquit; nam relinquo eis multo durabiliorem. Tyrãnides vero ſeruantur duobus modis inter ſe cõtrarijſſimis. Quorum alter eſt is, quem per ſucceſſionem traditum plurimi tyrannorum obſeruant. Horum autem multa conſtituiſſe ferunt Periãdrum Corinthium. multa etiam ex gubernatione Perſarum eſt aſſumere. Sũt autẽ hęc, illa pernicioſa, quæ ſupra retulimus, omni conatu à tyrannis fieri, quò dominationem retineant, veluti potentiores decerpere, & ſapientes perimere. Et neq; comeſſationes permittere, neq; ſodalitates, neq; diſciplinam. neq; aliud quicquam tale, ſed omnia cauere, vnde conſueuerit oriri inter ciues intelligentia, & fides. Et neq; ſcholas, neq; cõuentus aliquos ſcholaſticos fieri cõcedere: & omnia facere, ex quibus ciues inter ſe quam maxime incogniti ſint: cognitio enim fidẽ generat inter ipſos. Et ſatellites eius apparere ſemper, ac verſari foris, quominus latere poſſit quid quiſq; agat, aſſueſcantq; animũ ſubmittere per ſeruitutẽ continuam. et alia q̃cunq; talia Perſica & Barbarica, tyrãnidis ſunt. cuncta enim idem poſſunt. Et ne lateant conari, quæcũq; quis dixerit aut fecerit, ſed eſſe exploratores: queadmodũ Syracuſis hi qui traductores nũcupabantur, & auricularij, quos ſubmittebat Hieron, vbicunq; foret cõgregatio aliqua vel conuerſatio. minus enim audent qui hæc timent, & ſi audeãt minus latere poſſunt. Calũniari quoq; inuicẽ, & cõmittere amicos cum amicis, & plebẽ cum nobilitate, & diuites inter ſeipſos, & ſubditos ad paupertatẽ redigere, tyrãnicę eſt prauitatis. vt neq; ſumptus fiat in cuſtodia, & illi quotidianis moleſtijs occupati vacare non poſſint ad conſilia contra tyrannos ineunda. Exemplum huius ſunt pyramides Ægypti, & donaria Cypſelidarum & olympi ædificatio à Piſiſtratidis facta, & Policratis opera circa Samũ. Hęc enim omnia fuerunt inſtituta ad otium, ad quietem populorũ tollendam, & ad inducendam paupertatem per tributorum penſionem: vt etiam Syracuſis factum eſt. Dionyſio enim eam ciuitatem tenente, contigit Syracuſanos in quinq; annorum tempore cũctas facultates ſuas in ſol

uendis tributis conſumpſiſſe. Studet etiam bellum concitare tyrannus, vt negocijs occupentur ciues, & indigentia ducis continuo detineātur. Et regnum quidem per amicos ſeruatur: tyranni autem eſt maxime amicis diffidere, quaſi velint omnes, poſſint autem maxime amici eum ſubuertere. Et quę fiunt circa vltimam popularem gubernationem tyrannica ſunt omnia: vt potētia mulierum domi, quò reuelēt virorum ſecreta. & manumiſſio ſeruorum eadem de cauſa. non enim inſidiantur ſerui & mulieres tyranno. & ſi proſpere degant, neceſſe eſt beneuolos fore, & erga tyrānidem, & erga popularem ſtatum. nā & populus dominus eſſe vult. Ex quo fit, vt adulatores apud vtroſq; in honore habeantur. eſt enim qui populum colit & ducit, populi adulator. Tyrannorum vero qui aſſentando conuerſatur: quod eſt opus adulatoris. nam propter hoc prauos amicos habent tyranni, quòd adulationibus gaudent. Id autem nemo faceret qui mentem haberet libero homine dignā: ſed amant boni viri, vel non adulantur. & vtiles praui ad praua: clauus enim clauo, vt dictat prouerbium. Nullo quidem honeſto, nulloq; libero delectari, tyrannicum eſt: ſe enim ſolum eſſe talem, putat tyrannus. Qui autem ſubditorum vel honeſtati ſtudēt, vel libertati, minuere excellentiam & pręeminentiam tyranni videntur. Oderunt ergo illos tyrāni, tanquam euerſores poteſtatis ſuæ. Peregrinos etiam in conuiuia & familiarem vſum magis recipere q̃ ciues, tyrānorum eſt: quaſi illos quidem habeant hoſtes, hos vero non aduerſantes. Hæc & huiuſmodi à tyrannis fiunt pro dominatione retinenda, nec quicquam omittunt prauitatis. Sunt autem (vt ita dixerim) hæc omnia tribus ſpeciebus comprehenſa. Tria enim coniectat tyrānus. Vnum, vt animos imminuat ciuium. nemo enim parui animi contra tyrannum inſurgit. Secundum, vt ciues inter ſe diffidentes reddat. non euertitur enim tyrannus, niſi ciuium aliqui inter ſe fidem habeant. quapropter & bonos viros perſequitur, quaſi peſtiferos & aduerſarios dominationi ſuę, non ſolum quia non acquieſcunt in ſeruitute viuere, verumetiam quia fides eis & inter ſe, & ab alijs plurima adhibetur: neq; accuſant alios, neq; ipſi inter ſe accuſantur. Tertium, impotentia agendi. nemo enī ſibi impoſſibilia aggreditur: itaq; neq; tyrannidem tollere, ſi potentia deſit. Ad quos ergo fines referantur tyrannorum conſilia, tres iſti ſunt. Ad has enim ſuppoſitiones tyrannica redigi poſſunt vniuerſa, partim ne confidant inter ſe ciues, partim vt potētia eis deſit, partim vt puſillanimi efficiantur. Vnus ergo modus, quo vtuntur tyrāni, talis eſt. Alter vero modus, contrariā iſtis quę dicta ſunt, diligentiā facit. Eſt autem deprehēdere ipſum ex regnorum corruptione. vt enim regi modus corruptionis vnus eſt, gubernationem ipſam regiam magis reducere ad tyrānicam: ita tyrannidis conſeruatio eſt, ad regiam gubernationem magis eam referre, vnū ſolummodo cuſtodiētem, vt potentiā retineat, per quā non modo volentibus, verumetiam nolentibus dominari poſſit. nā ſi hanc abijciat, ſimul abijcit & tyrannū eſſe. Sed hoc tanq̃ ſuppoſitionem quandam manere oportet: cętera vero partim facere, partim q̃ optime ſimulare, vt regia gubernatio videatur. Primum enim videri cōmunium commodorum curam habere, non effundentem largitiones tātas, vt ciues moleſte ferant: quandoquidem ab illis capit operantibus ac laborantibus in ſua tenuitate, donat vero ſcortis, & peregrinis, & hiſtrionibus effuſe: rationem reddētem eorum quę acceperit & expēderit. quod iam factum eſt à quibuſdā tyrannis. ſic enim adminiſtrās, non tyrannus videbitur, ſed legitimus gubernator. nec erit ei formidandum, ne quandoq; ſibi deſint pecunię, cùm ſit dominus ciuitatis, ſed diſpergētibus tyrannis ex ꝓpria domo. Et ꝓdeſt hoc magis, q̃ relinquere cōgregatas. minus enim cuſtodes ipſi cōtra tyrannū ob res ipſas inſurgēt. Sunt autē formidabiliores abſentibus tyrannis, qui cuſtodiūt, q̃ ciues. nam illi quidē vnà abſunt, hi aūt remanēt. * ἀποδημοῦσι. Deinde redditus & impēſas apparare oportet, tū gratia diligētis adminiſtrationis, tum etiam, vt ſi qn̄ foret opus illis vti poſſit ad belli neceſſitates, omninoq; ſeipſum præbere cuſtodem & quæſtorem, nō vt ſuarum pecuniarum, ſed vt cōmunium & publicarū. Et videri velle non aſperum, ſed cum grauitate honeſtū, & talē, vt eum nō timeant obuij, ſed magis reuereantur. hoc autē non facile eum aſſequi, qui foret contēnendus. Quapropter opus eſt, vt ſi nō aliarū virtutū, at ſaltē ciuilis eū curā habere, ac talē de ſeipſo opinionē afferre. Inſup nō ſolū ipſum videri nulli ꝓtinus ciuiū contumeliā facere, ſed etiā nemini illorum qui circa eū ſunt. Eodemq; modo ſe habere mulieres ſuas erga cæteras mulieres. nam & per contumelias mulierū permultę iam tyrannides perierunt. Et circa voluptates corporis cōtrarium facere, q̃ nunc faciant quidam tyranni. nō ſolum enī ſtatim ab aurora id agunt, conuiuanturq; per dies plures, verumetiam apparere volunt alijs quod ita faciant, vt tanquam felices beatoſq; admirentur. Sed in talibus maxima erit

moderatio

moderatio adhibenda, vel ſaltem videantur illa fugere. non enim faciliter inuadi poteſt, nec faciliter contemni qui ſobrius ſit, ſed qui ebrius: neq; qui vigilet, ſed qui dormiat. contrariumq; agendum eſt ſupra dictorum ferè omnium. corroboranda enim & ornanda ciuitas eſt ab eo, tanquam à curatore, ac non tyranno. Videri etiam oportet ipſum erga religionem Deorum affici vehementer. minus enim formidabunt populi, ne quid contra iuſtitiam fiat, ſi religioni deditum illũ exiſtimabunt, ac Deorum timorem habere: minusq; contra illum audebũt inſurgere, quaſi Deos habeat propitios & fauentes. Verumtamen oportet ſine improbitate talem videri, atque eos viros qui aliqua in re laudabiliter ſe geſſerint, honorare, ita vt non exiſtimet vnquam ſe magis honorari à ciuibus ſuis, in libertate degentibus potuiſſe. Hos autem honores ipſemet tribuere debet tyrannus: pœnas vero & animaduerſiones per alios infligere, per magiſtratus videlicet, & iudicia. Communis vero cuſtodia omnis dominationis vnius, eſt neminem vnum præ cęteris magnum facere, ſed plures: nam ſe inuicem cuſtodient. Quòd ſi quem extollere oporteat, non tamen eum qui ſit moribus audax. nam huiuſmodi homines aptiſſimi ſunt ad inuadendum circa res omnes. Si vero cuiuſquam potentia minuenda eſt, modice ac non vno ſimul impetu omnis poteſtas eſt auferenda. Inſuper ab omni contumelia abſtinendum, præcipue tamen à duabus: ne in corpus flagris, neue in ætatem libidine inſultum agat. Maximeq; id cauendum in illis hominibus, qui honorem magnifaciũt. nam in pecunias illatam iniuriam, auari homines grauiter ferunt: in honorem vero illatã, & qui boni ſunt viri, & qui honorem magnifaciunt, permoleſte patiuntur. quapropter aut non huiuſmodi hominum opera vtendum eſt, aut animaduerſiones in illos patrio more, ac ſine vlla contumelia ſunt faciendæ. In ætatem vero ex amore ſit conuerſatio, non ex licentia. deniq; hoc dedecoris omnino, impẽſione maiorum honorum eſt redimẽdum. Eorum autem qui ad vim inferendam contra corpus tyranni inſurgunt, illi ſunt formidandi & cauendi, qui ita diſpoſiti ſunt, vt amplius viuere non curent, cùm occiderint. Quapropter maxime cauendum eſt ab his, qui vel ſeipſos, vel eos quos habebant chariſſimos, contumelia affectos putant. ſine vlla enim cura propriæ ſalutis irrunt, qui per indignationem & iram aggrediuntur. quemadmodum & Heraclitus inquit, durum eſſe dicens pugnare aduerſus iram: vita enim id emi. Cùm vero ciuitates ex duabus conſtent partibus, ex inopibus ſcilicet & opulentis, maxime quidem de vtriſq; partis ſalute cogitãdũ eſt ab eo qui gubernat, & alteros ab alteris nulla iniuria affici. Quicunque tamen eorum ſint potẽtiores, hi præcipue ſunt à gubernatione vendicandi, ac velut proprij efficiendi. nam ſi hoc extiterit, neque ſeruorum liberationem facere compelletur tyrannus, neq; arma adimere. altera nãq; pars tyranni potẽtiæ adiuncta, ſufficiens erit ad ſuperandum eos qui contra inſurgere vellent. Superfluum autem particulariter dicere de omnibus iſtis. intentio enim manifeſta eſt, q; oportet non tyrannicum, ſed tanquam patremfamilias & regem eſſe putari ab illis, qui ſub eo ſunt, nec pro ſe capientem, ſed pro communis vtilitatis cautela & cura, & mediocritatem in vita ſequi, non exceſſus. Præterea egregios viros per familiaritatem ſibi coniungere, plebem vero ac multitudinem per fauorem & gratiam in obſequio retinere. Ex his enim neceſſe eſt non ſolum dominationem eius eſſe pulchriorem, & optabiliorem, ex eo quia melioribus imperet & non abiectis, neque affectis, neq; ex eo quòd ipſe neq; odio ſit neque formidetur: verumetiam ex eo quòd longiorem & durabiliorem eius dominationem fore contingat. Inſuper moribus talem eſſe, vt vel rectè ſe habeat ad virtutẽ, vel ſemibonꝰ qdã ſit, & nõ malus, ſed ſemimalus.

* συμμάχους.

Quæ gubernationes minimum durant. Quæ fuerit Socratis opinio apud Platonem, & eius reprobatio. Cap. XII.

ATqui omnium gubernationum breuiſſime durare ſolent paucorum potẽtia, & tyrannis. Quippe illa quę plurimo durauit tempore Orthagoræ & filiorum, qui apud Sicyonios tyrãnidem habuere, ad centeſimum vſque annum peruenit. Durationis vero cauſa fuit, quòd mediocritate quadam erga ſubditos vtebantur, multaq; legibus ſeruientes agebãt. Et quia aptus rei militari fuit Cliſthenes, non facile contemnẽdus habebatur. Plurimum vero cõuerſatione, & vſu familiari fauorem & gratiam hominum acquirebãt. fertur enim Cliſthenes coronaſſe iudicem, qui victoriæ illius contradixerat. Aiunt quidam huius iudicis ſtatuam eſſe illam, qui in foro ſedet. Piſiſtratus quoq; fertur, aliquando apud conſilium Ariopagi citatus iudicium ſubijſſe. Secunda vero apud Corinthũ Cypſelidarũ tyrannis. nam ea durauit annis tribus & ſeptuaginta & menſibus ſex. Cypſelus enĩ ipſe tyrãnidem exercuit anis triginta, Periandrus

vero quadraginta quatuor, Pſammeticus autem Gordij annis tribus. Cauſa vero durationis eadem fuit. cùm enim popularis eſſet Cypſelus, ac gratia apud multitudinem præualeret, ſine vlla corporis cuſtodia in dominatione perſeuerauit. Periãdrus autem eius filius, magis tyrãnice ſe geſſit, ſed vir erat bello egregius. Tertia Piſiſtratidarum Athenis. hęc autem non fuit continua: bis enim tyrãnide pulſus fuit Piſiſtratus. itaq; ex annis triginta tribus, ſolum annis ſeptem & decem tyrannidē exercuit: filij vero eius annis decem & octo: atq; ita omnes ſimul anni fuerũt quinq; & triginta. Ex reliquis vero illa quæ apud Syracuſas fuit, Hieronis, & Gelonis, ſed nõ longa fuit. hęc annis enim non amplius q̃ duo de viginti durauit. Gelon enim ſeptem annis cùm tyrãnidem exercuiſſet, octauo defunctus eſt: Hieron autē decem: Thraſybulus vero menſe decimo excidit. cæterarum vero tyrannidũ pleræq; breui tempore durauerunt omnes. Quę igitur ſint tam circa gubernationes plurium q̃ circa gubernationē vnius ſolius, per quæ & corrũpanť & ſeruẽtur, ferè dictũ eſt de oĩbus. In Republica vero Platonis Socrates de mutationibus loquiť, nec tamē rectè. Illius enim reipublicæ, quæ eſt optima atq; prima, mutatio nulla ꝓpria aſſignatur. inquit enim, cauſam eſſe mutationis, quia ſic natura comparatum ſit, vt nihil permaneat, ſed in ambitu quodam temporis mutationem recipiat. eſſe vero principium horum, inquit, quorum ſeſquitertius cubus quinario cõiugatus duas exhibet harmonias, inquiens, quando numerus diagrammatis huius efficiatur ſolidus, vtpote natura producente prauos, & meliores diſciplina. Hoc ergo forſan inquit non male. fieri enim poteſt vt ſint aliqui, quos diſciplina inſtitui, ac bonos fieri viros impoſſibile eſt. Sed
* a.l.quo hæc nõn ꝓpria mutatio foret illius reipublicæ, quam optimam eſſe vult, magis q̃ aliarũ omnium, & vniuerſorum quæ fiunt, & ex tēpore, per quod inquit omnia mutari, & quæ non ſimul incipiunt, ſimul quoq; mutantur: ceu ſi pridie mutationis facta eſſent, ſimul forte mutantur. Præterea quam ob cauſam ex illa trãſit ad Lacedæmoniorum rempublicã? ſæpius enim in cõtraria tranſeunt reſpublicæ omnes, q̃ in ea quę ſint propinqua. Eadem ratio eſt de alijs quoq; mutationibus. Ex Laconica enim, inquit, mutatio fit ad paucorũ potẽtiam: ex iſta vero ad popularem ſtatum: ex illo rurſus ad tyrannidem. Atqui et ē cõtrario mutantur: ceu ex populari in paucorum potentiam, & magis quidem q̃ in tyrãnnidem.
* μοναρχίαν. Pręterea tyrannidis vtrum mutatio fit vel nõ ſit, nil dicit propter quam cauſam, nec in quã reipublicę ſpeciem tranſit. Huius vero cauſa eſt, ꝙ nõ faciliter dicere valebat: indefinitum enim. nam ſm eum oportebat in primam & optimam: ſic enim vtiq; fieret continuo circulus. ſed mutatur in tyrannidem tyrãnis, vt ea quę apud Sicyonios ex Myronis tyrãnide in Cliſthenis. & in paucorum potentiam, vt illa quæ in Chalcide fuit Anticleontis. et in popularem ſtatum, vt illa quę Gelonis fuit Syracuſis. & in optimates, vt illa quæ Charilai apud Lacedæmonios & Carthaginenſes. Et in tyrannidē fit mutatio ex paucorum potẽtia, vt in Sicilia plurimæ vetuſtarum. in Leontinis in Panætij tyrannidē: & apud Gelam in Cleãdri: et apud Regium in Anaxilai: et in alijs cõpluribus ciuitatibus eodem modo. Abſurdũ etiam putare, in paucorum potẽtiam ideo trãſire, quia hoĩes cupidi & pecuniarum ſtudioſi in magiſtratibus verſantur, ac non quia plurimi diuitijs ſuperabundantes, non iuſtum exiſtimant par habere in ciuitate eos qui non habent facultates, et eos qui habent. In multiſq; paucorum potentijs non licet pecunias quærere, ſed leges ſunt prohibentes. apud Carthaginem aũt quę populariter gubernatur, pecunijs ſtudent, nec tñ adhuc mutati ſunt. Abſurdũ etiam dicere, eſſe duas ciuitates ſub paucorũ gubernatione opulentorũ & inopũ. Quid enim aliud huic formę q̃ Laconicę accidit, vel alteri cuicunq;, vbi non omnes ęqualia poſſideant, aut nõ omnes æqualiter ſint boni viri? nullo autē pauperiore facto, nihilominus ex paucorum tranſmutantur gubernatione ad popularem ſtatum, ſi plures ſint inopes: et ex populari in paucorum potẽtiam, ſi potentiores ſint opulenti q̃ multitudo: & alteri negligant, alteri intendãt. Cumq; plures ſint cauſæ, ex quibus mutationes fiunt, eas non dicit, ſed vnam ſolum, ꝙ prodigaliter viuentes vſuris confecti pauperes efficiuntur. quaſi vero fuerit omnes ab initio diuites, vel plurimi eorum. ſed hoc falſum. At quando ipſorum potentiũ quidam patrimonia cõſumpſerint, res nouas moliuntur: quãdo aũt alij, nil graue accidit. et mutantur nihilo magis in popularem ſtatum, q̃ in aliam ſpeciem gubernationis. Inſuper vero & ſi honores vnà cum alijs nõ capiant, ſi iniurias inferãt, ſi cõtumelijs afficiãt, ſeditiones oriuntur, & mutationes in republica. Fiũt etiam etſi nulla diſſipatio patrimonij interceſſerit, ex eo ꝙ liceat quicquid volũt efficere. cuius rei cauſam eſſe ferunt, nimiam libertatem. Cumq; plures ſint paucorum, plures etiam populi gubernationes, tanquam vtraq; vna ſit, mutationes aſſignat Socrates.

ARISTOTELIS POLITICORVM LIBER SEXTVS.

SVMMA LIBRI.

De popularium, ac paucorum gubernationum inſtitutionibus, ſpeciebus, legibus, ac partibus: Nec nõ de *magiſtratuum ſpeciebus, ac eorum officijs.*

Quòd, quæ rebuſpublicis, paucorum potẽtijs, & popularibus gubernationibus conueniant, conſyderandum ſit. Cap. I.

QVot igitur ſint differentiæ, & quales eius quod deliberandi habet poteſtatem, & in quo ſumma reipublicæ cõſiſtit, & circa magiſtratuum ordinationem, & de iudicijs, & qualia ad qualem ordinentur rempublicam, & præterea de corruptionibus, & conſeruationibus rerumpublicarum, ex quibus proueniant, & quas ob cauſas dictum eſt prius. Sed cùm plures ſint ſpecies popularis, & ſimiliter aliarum gubernationum, de illis ſiquid reſtat, non peius fuerit conſiderare, ac ſimul vnicuiq; earum proprium & conueniẽtem modum reddere: ac præterea conſiderare coniunctiones ſimul ipſorũ modorũ. nam eorũ cõiunctio parit rerumpublicarum varietatem: vt & optimatũ gubernationes ad paucorum declinẽt potentiam, & reſpublicę magis populares exiſtant. Dico autem coniunctiones, quas conſiderare oportet, et nũc vſq; conſideratæ nõ ſunt: ceu ſi pars illa quæ in deliberando verſatur, & illa quę circa electiones magiſtratuum conſiſtit, ita inſtituta ſit, vt conferat paucorum potentiæ. aut quæ circa deliberandum ad paucorum potẽtiam, quæ autẽ circa electiones ad optimatum gubernationẽ magis declinet: vel per alium quendam modum non omnia inſtituta ſint reipublicę congruentia. Qualis igitur popularis quali congruat ciuitati, & qualis paucorum potentia quali multitudini, et aliarum gubernationum quę quibus conferat, dictum eſt prius. Verũtamen oportet fieri manifeſtum, non ſolum quænam iſtarum gubernationum optima ſit ciuitatibus, ſed etiam quomodo conſtituẽdæ ſint & iſtæ & aliæ, breuiter eſt explicandum. Et primo de populari dicemus. nam per hanc etiam de contraria illius gubernatione patebit. hæc eſt autem, quam vocant quidam paucorum potentiam. Capienda ſunt autem ad hanc diſciplinam cuncta popularia, & quæ videtur popularium eſſe ſequacia. ex his enim ſimul poſitis, reſultant ſpecies gubernationis popularis. & plures eſſe eas quàm vnam & differentes continget. Duæ ſunt cauſæ, per quas plures exiſtunt populares. Primum illa quæ dicta eſt prius, quia inter populos differentia eſt. ſunt enim alij agricolę, alij opifices, alij miniſtri: quorum primi à ſecundis, & tertij ab vtriſq;, non in eo modo differunt, quòd melior aut deterior popularis ſtatus, verum etiam in eo quòd non idem ſit. Secunda vero cauſa eſt, de qua nunc dicimus. quę enim popularem ſtatum ſequuntur, ac videntur eſſe propria ipſius, coniuncta ſimul faciunt varietatem. nam alicui pauciora conſequẽtia ſunt, alicui plura, alicui omnia. Vtile vero horum ſingula cognoſcere, & ad cõſtituendum quã velit quis, & ad corrigendum. quærunt enim qui rempublicam inſtituunt cuncta, quæ illi propria et conuenientia ſint, in vnum colligere ad propoſitum ſuum. ſed aberrãt dum hoc faciũt, vt ſuprà dictum eſt à nobis, vbi de corruptionibus rerumpublicarum tractauimus. Nunc autem dignitates & mores, & quæ flagitent dicemus.

Quis ſit finis popularis gubernationis: & de quibuſdam popularium gubernationum peculiaribus. Cap. II.

PRopoſitum igitur popularis reipublicæ eſt libertas. hoc enim dicere conſueuerunt, quaſi in hac ſolummodo republica libertatem quærentes: ad hanc enim reſpicere dicunt omnem popularem ſtatum. Libertatis vero ipſius pars vna in eo cõſiſtit, vt per vices imperent et pareant. nam iuſtum populare eſt ęquum habere ſecundum numerum, non ſecundum dignitatem. Ex quo fit, vt ſecundum hoc iuſtum multitudo ex neceſſitate dominetur: & quicquid decreuerit populus, id eſſe ratũ, & id eſſe iuſtum. Aiunt enim oportere, vt vnuſquiſque ciuium æquum habeat. atq; ita contingit in popularibus gubernationibus inopes plus poſſe, quàm opulentos. plures enim ſunt, & id obtinet quod pluribus videatur. Vnũ igitur libertatis ſignum hoc eſt, quod ponunt omnes popularis reipublicæ finem. Alterum vero viuere, vt quiſq; velit. hoc enim aiunt opus eſſe libertatis: ſiquidem ſerui eſt viuere non vt vult. hic eſt igitur ſecũdus popularis reipublicæ finis. Hic profectum eſt, nemini potiſſimũ ſubeſſe velle. quòd ſi hoc non datur, at ſaltem per vices ſubeſſe ac præeſſe. idq; pertinet ad libertatem quæ eſt ſecundum æquum. His præſuppoſitis, ac tali exiſtente principio, popularia huiuſmodi ſunt. Sumi ad magiſtratus omnes

ex omnibus,ac præeſſe omnes vnicuique,& vnumquenq; viciſſim omnibus. Per ſortem tribuere magiſtratus,vel omnes penitus, vel illos ſaltem,qui non peritia indigent & arte. A nullo cēſu eſſe magiſtratus,vel ſaltem à minimo. Non niſi ſemel eundem magiſtratum ab aliquo geri poſſe,vel perraro,et paucos,exceptis his qui verſantur in bello. Parui temporis eſſe magiſtratus,vel omnes vel quot recipiunt.Iudicare omnes,& ex omnibus,& de oībus,vel de plurimis & maximis & principaliſſimis:puta de corrigēdo,& de republica, & de priuatis contractibus. Et concionem eſſe omnium dominam,magiſtratū vero nullius. aut dominam eſſe concionem rerū maximarum,magiſtratum vero minimarū. Inter magiſtratus autem populariſſimum eſt conſiliū, vbi non omnibus eſt mercedis facultas. nam tunc quidem adimunt & huius magiſtratus potentiam. ad ſe enim reducit iudicia cuncta populus mercede abundans, vt diximus ſupra,vbi de hac pte tractauimus. Deinde mercedem capere potiſſimum quidē omnes,concionem,iudicia,magiſtratus: vel ſaltem magiſtratus,& iudicia,& conſilium, & conciones principales:vel eos magiſtratus,quos neceſſe eſt in eadem ſimul eſſe comeſſationes principales:vel eos magiſtratus,quos neceſſe eſt in eadem ſimul eſſe comeſſatione. Præterea cū paucorum gubernatio genere, & diuitijs, & eruditione definiatur, videntur quæ popularitatis ſunt contraria eſſe,ignobilitas, inopia, ſordidum opificium. Pręterea poteſtatē nullam perpetuam eſſe.quòd ſi reliqua ſit aliqua ex antiqua mutatione,illius auferre potentiā, & ex electione ad ſortem reducere. Hęc igitur omnia communia ſunt gubernationum popularium.Contingunt autem ex eo iuſto, quod fatentur eſſe populare: hoc eſt æquum habere omnes ſecundum numerū,quod maxime videtur eſſe popularis ſtatus & populi. æquum eſt enim, cùm nihilo magis gubernant diuites quàm pauperes, nec ſoli poteſtatem habent, ſed omnes ex æquo ſecundum numerum. ſic enim demum exiſtimant paritatem in republica eſſe,ac libertatem.

Quo pacto in populari gubernatione cenſus partiendi ſint. Cap. III.

SEd quæritur poſt hæc,quemadmodū habebunt æquum, vtrum oportet partiri in mille eos cenſus qui ſunt quingentorū,& mille æqualiter poſſe quingentis: vel non ſic ponere oportet iſtam paritatem, ſed partiri quidem ſic,deinde ex quingentis pares accipientem,& ex mille, hos poteſtatem habere partitionum & iudiciorum. Vtrum igitur reſpublica iſta iuſtiſſima eſt ſecūdum populare iuſtū, vel magis illa quæ ſecundum multitudinem? Aiunt enim populares, id eſſe iuſtum,quod videtur vtiq; pluribus:potētes vero, quod videtur his qui plus poſſident.pro multitudine enim facultatum aiunt eſſe ſtatuendum. Sed habēt hæc vtraq; imparitatem & iniuſtitiam. Si enim quod pauci poſſunt,tyrānis eſt: nam ſi vnus habeat plura ꝗ alij opulenti, ſecūdum paucorūm iuſtum,is ſolus dignus eſt qui gubernet.ſi vero quod plures ſm numerū,iniuriabūtur publicātes bona opulentorū ac paucorum,vt ſuperius dictum eſt. Quæ igitur ſit æqualitas,quam ambo profitentur, conſiderandū eſt ex his quę vtriq; definiunt iuſta.Inquiūt enim quicquid videatur maiori parti ciuiū,id oportere eſſe ratū. Sit quidē hoc, attamen non penitus.ſed cùm duæ partes ſint ex quibus ciuitas conſtat,diuites ſcilicet & pauperes: quod ambabus videatur aut pluribus, id ratū ſit.ꝙ ſi contraria videātur,quod pluribus et habentibus maiorē cenſum. puta ſi alij decē,alij viginti,videatur aūt diuitū ſex, pauperū vero quindecim,accedant vero pauperibus quatuor diuitū,diuitibus aūt quinq; pauperū,quorumcunq; cenſus exuperat, connumeratis ambabus vtriſq;, id ratū ſit. Quòd ſi forſan ęquales eſſe cōtigerit,communem eſſe hanc ambiguitatem putandum eſt: vt nūc accidit,ſi vtrinq; paria ſuffragia cōcionis ſint, aut pares in iudicio ſentētię.nam aut ſorte dirimendum eſt, aut aliud quiddam huiuſmodi agendum.Sed de æquo & iuſto, quanquā ſit admodum difficile in illis reperiri veritatē, tū facilius eſt ſortiri,ꝗ perſuadere ijs qui plus habere poſſunt. Semper enim qui imbecilliores ſunt,æquum & iuſtum quęrunt:ſed qui plus poſſunt,iſta non curant.

De quatuor ſpeciebus popularium, ad quos pertineant, de earum legibus atq; nafrarmentis. Cap. IIII.

CVm vero quatuor ſint gubernationes populares,optima eſt illa,quam primo gradu poſuimus, vt ſuperioribus libris dictū eſt.eadem quoq; antiquiſſima oīum.Dico autem primam ſecundum diſtinctionem populorū.nā optimus populus eſt ille, qui ex agricolis conſtat.itaq; & popularis ſtatus effici datur,vbi multitudo ab agricultura viuit,vel paſcuo:negocioſa quidem, quia nōdum multū habet. Ex quo fit,vt raro concionē agant. cū enim laborandum ſit illis circa neceſſaria ad victum, operibus deſtinantur ſuis, & aliena non appetunt: dulciuſq; illis eſt opus facere

quàm

quàm in republica verſari, niſi magna in gubernando ſint emolumenta ſuſcepturi. pleriq; enim magis lucrum appetunt, q̃ honorem. Signum huius eſt, ꝙ tyrannides antiquitus pertulerunt, & nunc paucorū potentiam perferunt, modo ſuam rem agere illis permittatur, neq; diripiantur quæ habent. cito nanq; alij eorum diuites efficiuntur, alij egere deſiſtunt. Præterea, ſi quæ cupido honorum eis ineſt, facile adimpletur per poteſtatē, quam in concionibus habent creandi magiſtratus, & corrigendi delicta. Nam in quibuſdam ciuitatibus, & ſi non eligit populus magiſtratus, ſed quidam per partes deputati ex omnibus, vt apud Mantineam, tamen ſatis eſſe putant, ꝙ conſulendi, deliberandiq; habent poteſtatem. Ac putādum eſt hanc eſſe tāquam formam aliquam popularis gubernationis, vt fuit quandoq; apud Mātineam. Quapropter vtile eſt prius dictæ populari gubernationi, & ita conſuetudo fuit, eligere quidē magiſtratus, & corrigere, & iudicare oēs. Magiſtratus autē maximos geri per eos qui electi ſint, & à cenſibus maioribus maiores, vel à cenſibus nullum, ſed per eos qui poſſunt. Neceſſe eſt autem, cùm ita gubernantur reſpublicæ, eas bene gubernari. nam magiſtratus ſemꝑ ab optimis gerentur, populo ita volente, neq; præſtantioribus inuidente. nobilibus autem ipſis & pręſtātibus hic gradus ſufficiet. non enim ſuberunt alijs deterioribus. ipſi vero magiſtratus gerent iuſte, quia pœnam formidabunt, quoniā corrigere ad alios pertinet. compeſci enim ac non licere facere quicquid quis velit, vtile eſt. nam licētia agendi quod quiſq; velit, cuſtodire non poteſt ingenitam vnicuiq; hominum prauitatem. itaque neceſſe eſt illud euenire, quod optimum eſt in rebuspublicis, vt magiſtratus à præſtantioribus gerantur, ſine vlla populi diminutione. Quod igitur hæc popularium gubernationum eſt optima, patet: & qua de cauſa, ꝗa ob talem aliquem eſſe populum. Ad conſtituēdum autem populum agricolam, tum leges quædā antiquitus apud multos latæ, vtiliſſimæ ſunt, tum illud vniuerſaliter, ne liceat cuiquam habere plus agri q̃ menſuram certam, vel aliquo loco ad oppidū & ciuitatem. Erat antiquitus in multis ciuitatibus lege cautum, nō licere venditionem facere bonorum primæ hæreditatis. Eſt etiam lex, quam dicūt Oxili fuiſſe, ne liceat cuiquam fœnerari ſuper aliqua fundi parte, quam quis haberet. Dirigere etiam id oportet Aphycalorum lege. eſt enim vtilis ad id quod dicimus. Illi.n. quanquam ſint permulti, poſſideant autem exiguam regionem, tamen omnes agricolæ ſunt, quoniam pretia conſtituunt non totarum poſſeſſionum, ſed per tales partes diuidentes, vt etiam pauperes faciliter eas pretijs ſuperare poſſint. Poſt agricolarum multitudinē optimus eſt populus, vbi paſtores ſunt, & viuunt ex animalibus. In multis vero hæc cum agricultura conuenientiam habet. vtrique.n. corporibus exercitati ad bellicas expeditiones vtiliſſimi ſunt, ac potentes ſub dio conſiſtere. Cæterę vero multitudines, quaſi omnes ex quibus alij ſtatus populares conſtant, multo q̃ hi deteriores ſunt. nam opificum quidem, ac forenſiū, & mercenariorū uilis eſt vita, nullúmq; virtutis opus eorum quæ tractat multitudo. & inſuper quia huiuſmodi genus hominum circa forum vrbēq;, vt ita dixerim, aſſidue hæret, faciliter conciones agitat. at agricolę, quia ſparſim habitant per agros, neq; in vnum coeunt faciliter, neque ſimiliter indigent huiuſmodi congregane. Quibus vero contingit ſitum regionis talem eſſe, vt longe diſtent ab vrbe, in ijs facile eſt popularem ſtatum laudabilem conſtituere ac rempublicam. vi enim ipſa compellitur multitudo, quaſi colonias per agros efficere. Quare & ſi forenſis turba ſit, tamen conciones in populari ſtatu non facit abſq; multitudine illa, quæ per agros habitat. Quomodo ergo conſtituenda ſit optima illa ac prima popularis gubernatio dictum eſt. patet ēt quomodo aliæ: ſubſequenter enim eſt deſcendēdum, & deterior ſemper multitudo ſeparanda. Poſtremam vero ſpeciem, quia oīs multitudo ad illam recipitur, neq; cuiuſcunq; ciuitatis eſt eam perferre, neq; facile permanere eam, niſi legibus & moribus bene ſtabilitam. A quibus vero labefactari contingat, & hāc & alias reſpublicas, ferè dictum eſt prius in plurimis. Sed ad conſtituendam hanc popularem gubernationem, & ad populum roborandum, conſueuerunt pręſidentes, ad populum recipere complures, ac ciues efficere non ſolum legitimos, verūetiam ſpurios ex quouis ciue, id eſt, ſiue ex patre, ſiue ex matre. omne enim hoc huic populo magis conueniens eſt. Conſueuerunt igitur ij qui populos ducunt ita conſtituere. Oportet tamen id facere, quoad exuperet nobilium mediorūq; multitudo, neq; vltra progredi. nam ſi tranſcendunt, turbatiorem efficiunt rēpublicam, ac nobilitatē exaſperādo magis irritant: quę cauſa ſeditionis fuit apud Cyrenē. paruum enim inconueniens conniuendo trāſigitur: magnum vero in oculis hæret. Inſuper talia conſtituta vtilia ſunt ad popularem ſtatum

*φαῦλος.

huiuſmodi,

huiuſmodi, & ad populi corroborationem, qualia Cliſthenes Athenis factitauit, quo populi gubernationem augeret: & apud Cyrenem, qui populum conſtituerunt. Tribus.n. aliæ conſtituendæ ſunt plures, & ſodalitates priuatorum ſacrorum redigẽdæ ſunt ad pauca & publica. Et cuncta diligẽter excogitanda, quo ꝙ maxime omnes ſimul admiſceantur familiaritates, cõuerſationesq́ primę diſiungãtur. Præterea tyrannica machinamenta omnia videntur eſſe popularia: ceu licẽtia ſeruorum, * & mulierum, & puerorum, vt ſine metu viuant vt velint. ꝑmulti enim huiuſmodi ſtatum ciuitatis amabunt, cùm pleriſq; dulcius ſit diſſolute viuere ꝙ modeſte.

*Cod. Græ. ad. (hæc aũt vſq; ad aliquid conducere poteſt)

Ad populares inſtitutiones præcepta.
Cap. V.

EST * autẽ opus legis poſitoris, & eorum qui volunt ſtatum aliquem talem conſiſtere. nam vt conſtituatur talis ſtatus, nõ magnum negocium eſt, neq; ſolum ſed magis vt ſeruetur. vno enim vel duobus vel tribus diebus permanere, quomodocunq; gubernãtibus, haud difficile eſt. Quapropter opus eſt ex his, quas ſupra retulimus, conſeruationibus & corruptelis rerumpublicarum, cautelam aſſumere, cauendo illa quę corruptiua ſunt, ac leges tales ponendo, & ſine ſcripto et ſcriptas, quæ conſeruationes ſtatus maxime comprehendant. neq; putare id eſſe populare, neq; paucorum potentiæ, ꝙ efficiat ciuitatem maxime à multis vel à paucis gubernari, ſed quòd ꝗ plurimo tempore. At nunc ij, qui ſunt potẽtes in populis, gratificãtes multitudini, multa populariter agunt per publicationes bonorum in iudicijs factas. Quare oportet eos qui curam ſalutis habent reipublicæ, contra moliri, leges ponendo, vt dãnatorum bona ſacra ſint, & nõ in publicum ſed in ſacrum referantur. hæc.n. lex nihilominus iniurias cõpeſcet. nam pœna eadem erit. populus aũt minus cupide dãnabit, cũ nihil ſit vtilitatis ex dãnatione ſuſcepturus. Inſuper publicas accuſationes ꝗ rariſſimas facere, magna pœna conſtituta aduerſus eos, qui falſo accuſarint. non.n. populares in iudiciũ vocari conſueuerunt, ſed nobiles. Oportet autem erga ſtatum reipublicę, quantum fieri poteſt, oẽs reddere beneuolos. ꝙ ſi id fieri nequeat, ſaltem conari, ne hoſtes exiſtimẽt eos qui gubernãt. Cùm vero poſtremæ illæ ſpecies gubernationum populariũ in multitudine conſiſtãt, ac difficile ſit vt cõcionibus vacare poſſint ſine alicuius mercedis ſuſceptione, hoc autẽ niſi redditus habeat ciuitas, maxime inimicum eſt præſtãtibus viris. Nam ex tributo & publicatione bonorũ, & ex iudiciorum improbitate neceſſe eſt ꝑuenire, quod multas iam populariũ reſpublicas ſubuertit. Vbi ergo publici redditus non ſunt, facere oportet conciones raras, & iudicia magna quidẽ, ſed paucis diebus duratura. hoc aũt confert ad illud, ꝙ non formidabũt impẽſas opulenti, ſi diuites nõ capiant mercedem iudicij, ſed pauperes. Confert ẽt ad rectè iudicãdum multo magis. nam qui magna patrimonia habent, multis diebus abeſſe nolunt à rebus ſuis, modicum vero abeſſe tẽpus non moleſte ferũt. Vbi vero ſunt redditus publici, nõ id facere, quod nunc magni quidã in populo faciunt. ſuperflua.n. diuidunt, ac ſimul capiũt, moxq́ rurſus indigẽt eiſdem. eſt.n. pauperibus, ceu vas perforatũ hmõi emolumentũ. Sed oportet eũ qui vere popularis ſit, videre ne multitudo pauperie nimia prematur: nam egeſtas prauã reddit populi gubernationem. Conandum eſt igĩt ingenioſe, vt abũdantia adſit diuturna. nã id prodeſt ẽt diuitibus. Congregantes vero illa, quę ex redditibus proueniunt, ſimul omnia egenis tribuere oportet: præſertim ſiquis poſſit, tãtum congreget, quantum ſat eſt ad agelli cõparationem, vel ſaltẽ ad facultatẽ negociandi & agrum colẽdi. & ſi non oĩbus poſſibile, at ſm tribus, aut partẽ aliam id facere. In hoc aũt ad neceſſarios conuẽtus mercedem diuites cõferre, cupidos inanium munerũ. Per talem aliquẽ modum Carthaginienſes gubernãtes, amicum retinẽt populum: ſemꝑ enim quoſdã à populo mittentes in aliquas gubernationes, eos diuites faciũt. gratioſorum vero, ac mentẽ habentium nobilium eſt ſuſcipere egenos, & occaſionẽ prębentes cõuertere ad res agẽdas. Rectè quoque ſe habet Tarentinorũ exemplum imitari. illi enim * iumenta facientes cõmunia ad pauperũ vſum, beneuolã per hunc modũ ſibi plebẽ conſtituũt. Magiſtratus inſuper omnes duplices faciũt, vt ſint alij per electionẽ, alij per ſortẽ. quo.n. populus capiat, per ſortem: quo aũt melius gubernetur, per electionem. Eſt aũt hoc facere ẽt in vno eodẽq́ magiſtratu, vt alij ſorte, alij electione ad eum gerendum aſſumantur. Quemadmodum ergo oporteat popularium gubernationes inſtituere, dictum eſt.

*C. Grę. nõ conſtituere maximum opus, neq; ſolum.

*κτήματα opes.

De ſpeciebus paucorum potentiæ, ordinatione cenſus ex populo aſſumendi, quæ paucorũ gubernationes potiores, & quæ deterrima. *Cap.* VI.

DE paucorum quoq; gubernationibus quomodo agendũ ſit, patet ferè ex eiſdem

dem. Nam per contrarium agendum eſt in omni paucorũ gubernatione, ad oppoſitam ſibi popularis gubernationis ſpeciem, reputando maxime moderatã illã ac ſummã cæterarũ gubernationẽ paucorum, & primã. Hęc aũt eſt propinqua illi, quæ reſpublica nuncupatur, in qua oportet cẽſus diuidere, & alios minores, alios maiores facere. minores quidem, à quibus neceſſarij magiſtratus capiantur: maiores vero, à quibus capiantur ij magiſtratus, qui ſunt principaliores. Et qui tãtum adepti fuerint cenſum, habiles ſint ad rempublicam gerendam, afferente populo tantam multitudinẽ per ipſum cẽſum, vt cum illa potentiores ſint qui gubernãt rempublicam, ꝙ illi qui nõ gubernant. Semper autem ex meliori populo capiẽdi ſunt illi, qui ad ſocietatem reipublicæ recipiũtur. Similiter autem in ea gubernatione paucorũ quæ ſequiť, intendẽtes parumper, eſt inſtituendum. In ea vero quæ oppoſita eſt extremę popularitati, quæ eſt paucorum potẽtia, tyrãnidi perſimilis, quãto deterrima eſt, tãto maiori opus eſt cuſtodia. Vt enim corpora bene diſpoſita ad ſanitatem, & nauigia bene inſtructa ad nauigãdum, multos ferũt errores, nec ob eos ſuccumbũt: valetudinaria autem corpora, & nauigia parum firma, nautiſq; inſtructa prauis, ne paruos quidem ferũt errores; ita rerũpublicarum eæ quæ deterrimæ ſunt, plurima indigẽt cuſtodia. Populares igitur gubernationes per multitudinem hominũ omnino ſeruantur. hoc enim opponitur ad illud iuſtum, quod eſt ſm dignitatem. Paucorum vero potẽtium cõtra, videlicet per rectam ordinationem oportet aſſequi firmitatem.

Quot partes multitudinis præcipuæ ſint, & quæ: ac totidem ſint partes utiles ad bellum: & præcepta ad paucorum potentias. Cap. VII.

CVm vero ſint multitudinis potiſſimum partes quatuor, agricolę, artifices, negociatores, mercenarij: quatuor etiam vtiles ad bellum, equites, pedites grauis armaturæ, expediti leuis, & turba naualis: vbi contingit regionem eſſe ad equitatum aptam, ibi locum habet aptiſſimum, paucorum potẽtia illa ſũma. nam cõſeruatio habitatorũ ab equitibus prouenit. equos vero nutrire, eorum eſt qui magnas habent facultates. Vbi autem regio ad peditatum eſt apta, alteram ſpeciẽ affectat paucorum potẽtiæ. nam grauis armatura, diuitum eſt magis ꝙ pauperum. expediti autem leues & nautica turba, à plebe eſt omnis. Nũc autem vbi talis turba multa eſt, quando ſeditio fit, deterius certãt. Sed oportet huius medicinã capere à belli ducibus, qui ad equitum ac peditum robur, expeditos leuis armaturæ ſolẽt coniungere: & cum his ſuperãt populi in ſeditionibus opulentos. nam leues & expediti cõtra equites & contra grauis armaturæ pedites facile pugnãt. inſtituere igiť potẽtiam iſtam, cõtra ſeipſos eſt inſtituere. Sed oportet diuiſis ętatibus, cùm alij ſeniores, alij iuniores exiſtãt, in iuuenili adhuc ætate conſtitutos filios ſuos erudire ad leues & expeditas operationes: delectos quidem ex pueris, Athletas eſſe ipſos operationum. Cõceſſio autẽ reipublicæ populo facienda eſt, vel cùm ad cenſum peruenerint, vt dictum prius eſt: vel, vt faciunt Thebani, cùm certum tempus à mercatura & huiuſmodi exercitijs deſtiterint, vel, vt apud Maſſiliam, iudicio facto, qui digni ſint ad rempublicã recipi, & qui excludi. Præterea dignitatibus ijs, quæ ſunt principaliſſimę, quas ſuſcipere oportet eos qui in reipublicæ gubernatione verſantur, adiũgenda ſunt onera publica, vt populus ſponte ſua eas nolit, & veniam habeat illis qui huiuſmodi magiſtratus ſuſcipiunt, vtpote mercedem permagnã pro ea dignitate ſoluẽtibus. Congruit autem cùm huiuſmodi magiſtratus ineunt, & ſacra magnificentiſſime facere, & publica quædam ædificia ad vſum populi conſtruere: vt multitudo cernẽs vrbẽ ornari tum muneribus erga Deos, tum ædibus ad vſum publicum, libẽter aſpiciat poteſtatẽ ſtatuum ciuitatis. Continget etiam pręſtantibus viris hæc eſſe monumenta ſuæ largitatis. Sed hoc non fit nũc per eos homines, qui magni ſunt in paucorum potentia, ſed contrariũ. lucrum enim quærunt nõ minus ꝙ honorem. itaque dici poteſt rectè, hos eſſe populares ſtatus paruos. Quomodo igitur inſtituẽdæ ſint, & paucorũ gubernationes, & multitudinis, in hunc modum determinatum ſit.

* Sordidis opificijs.

De magiſtratibus, & eorum ſpeciebus, & quibus rebus præficiendi ſint. Cap. VIII.

COnſequẽs eſt circa magiſtratus videre diligenter, quot hi ſint, & quales, & quibus de rebus, vt ſupra dictum eſt. Sunt enim quidam magiſtratus, ſine quibus ciuitas eſſe non poteſt. ſunt etiam quidam ad cultum ornatumq; pertinẽtes, ſine quibus bene habitari ciuitas nõ valet. Præterea neceſſarium eſt & in paruis quidem ciuitatibus pauciores eſſe magiſtratus: in magnis aũt plures, vt prius oſtendimus.

oſtendimus. Quales ergo cōgruat ſimul coniungere, & quales ſeparare, non debet eſſe clam. Primum ergo cura rerum neceſſariarum, vt in foro aſſint venundenturq;. ſuper qua quidem cura magiſtratus quidē eſt conſtituendus, cuius officium ſit circa cōtractus & circa honeſtatem. nam cunctis ferè ciuitatibus neceſſarium eſt, emptiones, venditionesq; fieri inuicem, pro vſu rerum neceſſariarum. & hæc facultas maxima & expeditiſſima eſt ad eandem ſufficientiam conſequendam, cuius gratia in vnam videntur cōueniſſe reipublicæ ſocietatem. Altera vero cura huic coniūcta ac propinqua eſt circa vrbem, de publicis priuatisq; rebus, de ædificatione decenti, de viarum cōſeruatione ac directione, de finibus regēdis, vt ſine querela ſint, & de ſimilibus. vocāt autem huiuſmodi magiſtratum ędilitatem. partes eius vero ſunt plures, vt magnis ciuitatibus aliæ ſuper alias incidunt: ceu mœnibus reficiēdis pręfecti, & fontium curatores, & portuum conſeruatores. Alia vero eſt cura, & quidem neceſſaria atq; huic propinqua. nam de eiſdem rebus, cæterum nō in vrbe, ſed extra vrbem in agro verſatur. vocant autem huiuſmodi magiſtratū, * alij definitores, alij cuſtodes agrorū. hę igitur procurationes ſunt tres. Eſt & alius magiſtratus, ad quem redditus publici referuntur, qui apud eos conſeruati, mox diſtribuuntur ad ſingulas opportunitates. vocant vero iſtos, receptores, & quæſtores. Alter vero magiſtratus eſt, apud quem præſcribi oportet priuatos contractus, & ſententias iudicū, apud quos etiā poſtulationes vocationesq; in ius pręſcribi debēt. quibuſdam in locis huiuſmodi magiſtratum diuidūt in partes plures. ſed eſt vna eademq; authoritas iſtorū omniū: appellantq; eos, qui hunc magiſtratum gerunt, tum præfectos, tum memoriales, vel ſimilibus nuncupationibus. Qui vero poſt hunc ſequitur, ſumme neceſſarius eſt, ac difficillimus omnium magiſtratuum. verſatur autem circa executiones eorū qui dānati ſunt, & circa eorum pœnas atq; cuſtodias. Eſt autem grauis huiuſmodi adminiſtratio propter multas quæ inde proueniūt inimicitias. itaq; niſi magna emolumēta ex eo capiantur, gerere illum oēs recuſant. & ſi gerant, ſm leges facere nō tolerāt. ſed eſt neceſſaria res. nā nihil prodeſſent de rebus iuſtis iudicia aut ſnię, niſi forēt qui eas executioni mādarent. quare ſi hæc deſint, cōmunio inter ſe ciuiū permanere non pōt. Propterea melius eſt nō vnū hunc eſſe magiſtratum, ſed partiri in plures, vt alij de alijs iudicia exequātur. & circa actiones eodem modo conādum eſt diſtinguere. adhuc etiam magiſtratus alios alijs exequendis, & nouorū magis nouos; & præſentium alio condemnante, alij ſunt qui exigant, ceu prætores vrbani ædilium condemnationes, ac rurſus iſtorum alij. quāto enim minus inimicitiarum ſit illis qui executioni demādant, tanto magis res finem ſuſcipient. Si ſint ergo ijdem qui condemnāt & qui condemnationes exigūt, duplex contrahitur odium. in omnibus autem eoſdem, cunctis inimicum eſt. Multis etiam locis ſeparatur ille qui cuſtodit reos, ab illo qui animaduertit in eos. vt Athènis illi, qui vndecimuiri nūcupātur. Quapropter melius eſt hūc quoq; diuidere magiſtratum, & quaſi adūbrare & mitigare: eſt enim neceſſarius non minus ꝗ̄ ſuperior. Contingitq; in eo, vt viri boni maxime vitēt hoc officium: prauos autem nequaquam tutum ſit ei præficere, cùm ipſi potius indigeāt cuſtodia & carcere, quàm alios debeāt cuſtodire. Itaq; oportet hoc non vnum eſſe officium, neque continuo ab eiſdem fieri, ſed vbi eſt aliquis iuniorū ordo, aut cuſtodū, aut magiſtratuum, deputādi ſunt pro tēpore alij atq; alij, qui horum officiorum ſuſcipiant curam. Hos ergo magiſtratus tanquam ſumme neceſſarios ponendum eſt eſſe primo. Poſt hos autem alij ſunt magiſtratus, nec ſane minus neceſſarij, & maioris quidem dignitatis. nā plurima indigent experientia & fide. Tales vero ſunt circa cuſtodiam vrbis, & circa illa omnia quæ ordinātur ad bellicas expeditiones. opus eſt enim & in pace & in bello permultis. nam & mœnia ciuitatis curāda tuendaq; ſunt, & diſquiſitiones deſcriptionesq; ciuium agendæ. Alicubi ergo ſuper his plures ſunt magiſtratus, alicubi pauciores: veluti in paruis quidem vrbibus vnus ſuper omnibus. appellant vero hos prætores vel cōſules. Inſuper ſi ſint equites, aut pedites, aut ſagittarij, aut turba naualis, ſuper vnoquoq; eorum præfecti quidem ſtatuūtur: appellanturq; præfecti equitum, præfecti legionū, præfecti nauales. & ſeorſum ſub his præfectus triremis, præfectus cohortis, tribunus militum, & alia huiuſmodi particularia. totum vero vna quædam ſpecies eſt, procuratio ſcilicet rerum bellicarum. & erga huiuſmodi magiſtratum, hoc modo ſe habet. Cùm vero quidam magiſtratuum, & ſi non omnes, pertractent multa negotiorum publicorum, neceſſe eſt eſſe alium magiſtratum, qui rationes repetat atq; corrigat, ipſe vero nihil tractet. vocant vero hos alij correctores, alij rationales, alij ſcrutatores, alij pcuratores. Præter hos vero omnes

*alij agrorū definitores, alij ſyluarū cuſtodes.

magiſtratus vnus eſt maxime principaliſſimus omnium. idem enim plerunque habet finem & introductionem, qui præſidet multitudini, vbi populus dominatur. Oportet autem id quod cogit, ſummam habere in republica authoritatem. appellant vero quibuſdam in locis Pręconſultores ex eo, quia ante deliberant: vbi vero multitudo eſt, conſilium magis. Ciuitatum igitur magiſtratus ferè tot aliqui ſunt. Alia ſpecies curationis eſt circa rem diuinam, ceu ſacerdotes, & æditui circa templa: vt conſeruentur quæ ſunt, & erigantur ruinoſa ædificia, & cætera omnia quę pertinent ad diuinum cultum. Euenit autem alicubi curam hanc eſſe vnam, vt in paruis ciuitatibus. alibi vero plures ſeparatas à ſacerdotio, vt ſacrificuli, ac æditui, & cuſtodes ſacrarum pecuniarum. Huic conſequens eſt illa, quæ circa ſacrificia publica, quotcunque ſacerdotibus lex non committit, ſed ex publico fiunt. vocant autem eos qui iſtis præſunt, alij Reges ſacrorũ, alij Pontifices maximos. Neceſſaria ergo officia ſunt circa hæc, vt illa repetamus, circa rem diuinam, circa rem bellicam, circa redditus publicos & impenſas, circa forum, circa vrbem & portus & regionem: inſuper circa iudicia, & contractus, poſtulationes, & executiones, & cuſtodias, & ſuper rationibus, & diſquiſitionibus, & ſuper correctionibus eorum quæ quis geſſerit in magiſtratu, & poſtremo circa conſilia rerum communium. Propria autem earum ciuitatum quæ magis pacatæ atque tranquillæ, ſunt, curam facere de mulierum diſciplina, de legibus ſeruandis, de diſciplina iuuentutis, de gymnaſiorum gubernatione: præterea de ludis gymnaſticis ac muſicis, & ſi qua alia huiuſcemodi ſpectacula contingat fieri. Horum vero quædam manifeſtæ ſunt non popularia, veluti diſciplina mulierum & puerorum. nam pauperibus neceſſe eſt vti mulieribus, & pueris tanquam miniſtris, quoniam ſeruos non habent. Cumq; tres ſint magiſtratus, per quos aſſumunt quidam ſummas poteſtates, conſeruatores legum, & præconſultores, & conſilium: conſeruatores legum optimatum magiſtratus eſt, præconſultores vero paucorum potentia, conſilium autem populare. De magiſtratibus ergo, vt in figura, ferè dictum eſt de omnibus.

ARISTOTELIS POLITICORVM LIBER SEPTIMVS.

SVMMA LIBRI.

De optima vita, ac ciuitate beata. De eius conuenienti multitudine, rebus maritimis, ciuibus, partibus, diſtributione, ædificijs, ac locis varijs. De ciuium inſtitutione. De coniugijs, filiorum procreatione, victu, ac inſtitutione.

De optima vita, & ciuitate beata. Cap. I.

DE optima republica recte quærere volenti, neceſſarium eſt prius determinare, quæ vita ſit maxime expetenda: nam ſi id ignotum ſit, neceſſe eſt & optimam rẽpublicã ignorari. optime enim agere conſentaneum eſt, qui ſub optima reipublicæ diſciplina reguntur, ex his quæ ſibi aſſint, niſi quid accidat præter rationem. Quare primo ſtatuendum eſt, quæ vita ſit cunctis, vt ita dixerim, maxime optanda: deinde vtrum publice & priuatim eadem ſit, an alia. Putantes igitur multa ſufficienter eſſe dicta de optima vita, etiam in externis ſermonibus, & nunc illis vtendum cẽſemus. Nempe aduerſus hãc diuiſionem nemo vtique refragabitur, ꝙ tria cùm ſint bonorũ genera, externa, corporis, & animi, iſta omnia adeſſe felici homini oportet. nemo enim felicem diceret eum, qui nullam partem fortitudinis habeat, neq; temperantiæ, neq; iuſtitiæ, neq; prudẽtiæ, ſed timentem etiam circũuolantes muſcas. temperantem vero à nulla penitus edendi bibẽdiq; extrema cupiditate, & gratia quadrãtis vnius dilectiſſimos interficientem. ſimiliter & mente tam ſtultum atq; ignarum, quaſi puerũ quendam vel inſanum. Sed iſta quidem ſic, vt dicta ſunt, omnes concederent. Diſcordãt tamen in quanto atq; exceſſu. nam virtutis quidam ſatis habere ſe putant, quantulumcunq; habeãt: diuitiarum vero atq; pecuniæ, potentiæq; & famæ, & huiuſmodi omnium infinitum exceſſum ſequuntur. At vero nos illis dicemus, quia facile eſt de his etiam per opera ipſa fidem ſuſcipere, cernentes, quia homines acquirunt & conſeruant nõ virtutes externis bonis, ſed externa virtutibus. Ipſaq; beata vita, ſiue in gaudio poſita eſt, ſiue in virtute, ſiue in ambobus, magis exiſtit moribus & intellectu in exceſſu ornatis, mediocria vero externa poſſidẽtibus, ꝙ his qui in externis plura poſſident ꝙ opus ſit, & qui in illis defi-

ciunt. Quinetiam rõne licet hoc probe intueri. nã externa quidem bona finẽ habent tanquam inſtrumentum quoddã. omne autem vtile tale eſt, vt exceſſus vel noceat habẽti, vel certe nil proſit. At bona animi, quãto magis excedũt, tanto magis vtilia ſunt: ſiquidẽ non ſolum honeſti, verumetiam vtilis appellationem tribuere illis oportet. Omninóque patet, ꝙ ſequi dicemus diſpoſitionẽ optimam cuiuſq; rei ad inuicem, ſm exceſſum diſtantię illorum, quorum dicimus eas eſſe diſpoſitiones. Quare, ſi eſt anima precioſior corpore et pecunijs, & ſimpliciter & nobis, neceſſarium eſt & diſpoſitionem vtriuſq; optimã eodem modo illis correſpõdere. Inſuper animí gratia illa expeti nata ſunt, & ita recte ſentientes expetere omnes oportet, nõ autem animum gratia illorum. Quòd igitur felicitatis tãtum vnicuiq; cõtingit, quantum virtutis atq; prudentiæ, & quãtum ſm has operatur, confeſſum nobis exiſtat, teſte Deo fretis dicẽte, felicem eſſe atq; beatum, nõ per aliquid externorum, ſed per ſeipſum, quia talis eſt ſm naturam. Cùm & bonam fortunam aliud eſſe q̃ felicitatem, propter hęc neceſſarium eſt. nam externorum quidem bonorum cauſa eſt fortuna & caſus: at iuſtus & temperatus nemo à fortuna eſt, neq; per fortunam. Cõſequens vero eſt, & ijſdem rationibus cõſentaneum, ciuitatem quoq; beatam eſſe quæ optima ſit, & quę bene agat. impoſſibile autẽ bene agere eos, qui bona non agant. nulla vero bona actio eſt neq; viri neque ciuitatis, ſine virtute atq; prudẽtia. Fortitudo aũt & iuſtitia & prudentia ciuitatis eãdem habẽt vim ac formam ijs, ſm quas vnuſquiſq; hominum dicitur iuſtus, & prudẽs, & temperatus. Sed hæc hactenus prẹmiſſa ſint. neq; enim nõ attingere illa poſſibile fuit, neq; omnino omnes eorum rationes explicare. nam alterius otij iſta ſunt. Nũc autẽ ſupponatur nobis, ꝙ vita optima, & priuatim vnicuiq; & publice ciuibus eſt cũ virtute, intãtum externis facultatibus adiuta, vt actiones ſtudioſas conficere poſſit. Sed de his nunc prætermiſſis, poſtea conſiderãdum erit, ſi quis forſan dictis non acquieſcit.

An eadem ſint felicitas, & optima uita. An contemplatiua, an actiua uita ſit præferẽda. De optima reipub. diſpoſitione, placitis aliorum, & officio legiſlatoris. Cap. II.

VTrum autem eadem ſit dicenda felicitas ſingulorum hominum & ciuitatis, vel nõ eadem, reliquũ eſt videre. Manifeſtum vero & hoc: oẽs enim faterentur eſſe eãdem. nam quicũq; in diuitijs beatam vitam poſuerunt, hi ciuitatem quoq; totam, ſi opulẽta ſit, beatam fatebũtur. Et quicunq; tyrannicam vitam alijs præferũt, hi ciuitatem late dominantem beatiſſimam eſſe dicent. Qui vero id vnum per virtutem recipit, is & ciuitatẽ beatiorem dicet, ſi ſit ſtudioſior. Sed hæc iã duo ſunt, quę indigent cõſideratione. Vnũ, nunquid vita illa præferenda ſit, quæ verſatur in republica & in communi ſocietate, an potius vita pẹgrina, & à ciuili ſocietate remota. Prẹterea quam ſpeciem reipublicæ; & quam diſpoſitionem ciuitatis optimam putare debemus, ſiue ab omnibus expetẽda ſit cõmunio ciuitatis, ſiue à quibuſdam non, ſed tamen à pluribus. Cùm vero ciuilis intelligentiæ & ſpeculationis hoc ſit opus (non autem circa vnumquodq; expetendum) præferamus & nos hanc cõſiderationem. nam illud quidem extra propoſitum eſſet, hoc autem ſm propoſitum huius inueſtigationis. Quòd igitur neceſſarium ſit illam eſſe optimã rempublicam, per cuius inſtitutionem vnuſquiſq; optime agat, & beate viuat, manifeſtum eſt. Sed dubitatur etiam ab ijs, qui vitam cum virtute maxime eligendam putãt: vtrum vita ciuilis & actiua ſit præferẽda, an potius illa vita, quæ ſit ab omnibus externis ſoluta, ceu contemplatiua: quam ſolam putant quidam eſſe ſapientis. Ferè enim has duas vitas, præſtantiſſimi ad virtutem homines anteponere videntur, & antiqui, & recẽtes. dico autẽ duas, ciuilem, & philoſophicam. Sed refert non parum, vtrum hoc vel illo modo veritas ſe habet, neceſſe eſt enim illum qui recte ſapit, ad melius propoſitum ſe diſponere, & priuatim vnumquẽq; hominem, & publice ciuitatem. Putant aũt quidã in gubernãdo alios, ſi cum dominatu fiat, iniuriã eſſe ſummã, ſi ciuiliter ceſſare quidem iniuriã, ſed impediri vitæ tranquillitatem. Alij vero cõtra hęc, omnino putant ciuilem & actiuam vitam ſolam eſſe viri. in ſingulis enim virtutibus nulli eſſe maiorem operandi facultatem, q̃ his qui in reipublicæ gubernatione verſantur. Sunt etiam qui alijs dominari, & tyrãnicum reipublicæ modum putant ſolum eſſe beatum. & in quibuſdam ciuitatibus hic eſt finis legum, vt finitimis dominẽtur. Itaq; cùm pleraq; conſtituta paſſim (vt ita dixerim) iaceant apud plurimos, tamen ſi quid vnum leges reſpiciunt, id cõiectãt omnes, vt ciuitas dominetur. Sicut in Lacedæmone & Creta, ad bellum ferè ordinata eſt diſciplina iuuẽtutis, & legum multitudo. Præterea apud gẽtes omnes, quæ poſſunt præualere, huiuſmodi honoratur potentia: ceu apud Scythas, & Perſas, & Thraces, & Gallos.

& Gallos. Quibuſdam enim leges ſunt ad huiuſmodi prouocantes virtutem, vt apud Carthagineſes ferunt ornatum annulorum accipere pro numero expeditionum, in quibus militauerint. Fuit etiam quãdoq; in Macedonia lex, eum qui nullũ hoſtem interfeciſſet, capiſtro cingi. Apud Scythas vero nõ licebat ſolẽnibus epulis pateram circũlatam accipere ei, qui nullum occidiſſet hoſtem. Apud Hiberos quoq; pugnacem gẽtem, tot obeliſcos erigere circa ſepulchrum mos eſt, quot homines ex numero hoſtiũ necauerit. Et alia apud alios ſunt huiuſmodi complura, legibus aut moribus cõſtituta. Atqui videretur forſan nimis abſurdum eſſe, ſiquis cõſiderare velit, an hoc propoſitum eſſe debeat eius, qui legibus inſtituit ciuitatem, prouidere ſcilicet, vt illa dominetũ finitimis, & volẽtibus, & inuitis. Quomodo.n. id ciuile, aut lege ſanciendum, quod ne legitimum quidem eſt? neq; enim legitimum, nõ ſolum iuſte, verumetiam iniuſte dominari: ſubdere vero eſt, & nõ iuſte. Atqui nec in alijs ſciẽtijs ita videmus. nec enim medici, neq; gubernatoris eſt, vel pſuadere ęgrotis & nautis, vel vim afferre. Sed pleriq; videntur exiſtimare ciuilem diſciplinam eſſe dominari, & quod in ſeipſos fieri nollent, hoc in alios facere nõ erubeſcũt. ipſi pro ſe iuſtitiam quærunt, pro alijs vero nulla eis iuſtitiæ cura eſt. Hoc autem abſurdum, niſi tales ſint natura, vt alter dominari debeat, alter nõ. Quòd ſi eſt ita, nõ eſt conandum omnibus dominari, ſed illis dũtaxat qui dominabiles ſunt. ſicut nec venari homines ad mẽſam vel ſacrificiũ, ſed illud quod venabile eſt. eſt autem venabile omne animal, quod ſit natura ferũ & eſui aptum. Enimuero fieri poteſt, vt ſit ciuitas vna ſeorſum per ſeipſam beata, videlicet ſi gubernetur recte. nam poteſt eſſe ſita in loco penitus ſeparato, & legibus vti laudabilibus: cuius reipublicæ cõſtitutio, non ad bellum neq; ad ſuperandum hoſtes ſit. Patet igitur quòd rei bellicæ ſtudia bona ſunt exiſtimanda, ſed non vt finis ſupremus, ſed gratia illius. Studioſi autem legũ poſitoris eſt cõſiderare vrbem, ac naturam hominum, & omnẽ aliam communionem vitæ laudabilis, quo participent, quãtum fieri poteſt, felicitatem. Differentia tamẽ erit in quibuſdam conſtituẽdis. & hoc pertinet ad eãdem diſciplinam quę eſt de legibus ponẽdis, videre, ſiqui ſunt finitimi populi, qualia ad quales exercenda ſint, & quemadmodum cũ ſingulis conuerſandum. Verum de hoc poſtea ſuo loco conſiderationem faciemus, ad quem finem debeat optima reipublicæ conſtitutio tendere.

De controuerſia in uſu uitæ cum uirtute, dominatu & præſtantia uitæ contemplatiuæ. Cap. III.

AD cõfitentes autem vitam cum virtute eſſe maxime recipiẽdam, ſed cõtendẽtes de illius vſu, dicẽdum eſt nobis ad vtroſque. Sũt enim qui deſpiciũt magiſtratus ciuitatis, putãtes ingenui hominis eſſe aliã vitam q̃ ciuilis, & omnibus præferendam. alij vero hãc optimam putant. impoſſibile enim nihil agẽtem bene agere. bene autem agere ac felicem eſſe, idem eſt. Vtriq; eorum quædam dicunt recte, & quædam non recte. nam liberi quidem hominis vitã meliorem eſſe, quàm in dominãdo occupati verum eſt. nihil enim egregium eſt, ſeruo vti in quãtum ſeruus. iuſſus enim domini in rebus neceſſarijs nihil habet decorum. At putare omnem gubernationem eſſe dominationem, nequaquam eſt verum. nõ enim minus diſtat liberorum gubernatio à dominatione ſeruorum, q̃ differat natura liber à natura ſeruo: de quo ſufficiẽter ſuperioribus libris determinatum fuit. Sed laudare magis nihil agere q̃ agere, nõ eſt rectũ. nam felicitas actio eſt. præterea multorum et præclarorum finem habẽt, iuſtorum temperatorumq; actiones. Quinimo reſpondebit fortaſſe aliquis, q̃ poteſtatẽ habere optimum eſſet. ſic enim plurimas ac pulcherrimas res agere poſſet. Itaq; is qui dominus agẽdi eſſe poteſt, hanc facultatem dimittere alijs nõ debet, ſed ſibi arripere. & neq; filium patris, neque parẽtem filij; neq; amicum amici hac in parte rationem habere. nam quod optimum ſit, id nobiſipſis adſciſcere debemus. optimũ autẽ eſt bene agere. Hoc illi forſan recte diceret, ſi modo exiſteret afferẽtibus ac violantibus, illud quod eſſet omnium maxime optandum, ſed fortaſſis id fieri nõ poteſt, falſoq; hoc ſupponunt. Non enim amplius bonas actiones illas eſſe contingit, niſi tantum ipſe præſtet quãtum vir mulieri, & pater filijs, & dominus ſeruo. Quare is qui violaret, nihil tantum proficeret poſtea, quãtum iam à virtute ipſa receſſit. paribus enim honeſtũ & iuſtum in parte. hoc enim iuſtum ac par. nõ par autem paribus, & nõ ſimile ſimilibus, præter naturam eſt. nihil autẽ bonum, quod ſit præter naturam. Quapropter & ſi alius quidem ſit melior ſm virtutem, & ſm potentiam actiuam in rebus optimis, hũc ſequi honeſtũ eſt, & huic parere iuſtum: ſed oportet illi nõ virtutem ſolum, verũetiam potentiam exiſtere, per quã ſit actiuus. Quod ſi hæc vera ſunt, & felicitas in bene agẽdo eſt reponẽda, & publice totius ciuitatis, & priuatim ſingulorum vita illa erit optima, quæ ſit actiua. Verumtamen

men actiuam non eſt neceſſariũ eſſe ad alios, quemadmodum quidam putãt. neq; eas meditationes ſolum eſſe actiuas, quæ gratia eorum fiũt, quæ ex agendo proueniũt, ſed multo magis quæ in ſeipſis perfectæ ſunt ac ſuiſpſarum gratia fiunt cõtemplationes & meditationes. bene agere.n.finis eſt: quare & actio quædã. maxime autem proprie dicimus agere ẽt externis actionibus eos, qui intelligẽtia & cogitatione operibus præſunt, vt architecti. Quinimo neq; ſine actione eſſe neceſſarium eſt eas ciuitates quæ poſitæ ſint in ſolitudine, & ita viuere eligẽtes fieri enim poteſt vt partibus inter ſe agere cõtingat. multæ.n. cõmunicationes adinuicem ſunt partibus ciuitatis. Similiter aũt hoc exiſtit vnicuiq; homini. vix enim Deus bene ſe haberet, & mũdus totus, quibus non ſunt actiones externę præter proprias ipſorum. Quòd igitur neceſſarium ſit eãdem eſſe vitam optimam priuatim vnicuiq; hominum, & publicæ ciuitatibus, & hominibus, manifeſtum eſt.

Quanta debeat eſſe multitudo ad conuenientem ciuitatis magnitudinem. Cap. IIII.

CVm vero iſta nunc præmiſſa ſint, ac de alijs rebuspublicis fuerit prius à nobis cõſideratum, de reliquis dicẽdi initium faciamus, quales aliquas ſuppoſitiones eſſe oportet pro ea ciuitate, quę maxime ſm votum ſit cõſtitutionem ſuſceptura. Neq; enim fieri poteſt vt optima ſit reſpublica niſi opportunæ aſſint facultates. ex quo neceſſe eſt multa pręſupponere quaſi optãtes, eſſe tamen nullum eorum impoſſibile: dico autem ceu de multitudine ciuium, ac de regione. Vt enim cæteris artificibus, puta textori & nauiculario, materiam ſubeſſe oportet aptam ad opificium: nam quãto melior hæc exiſtit, tanto id quod fit ex arte, erit præclarius: ſic & gubernatori reipublicæ & legũ poſitori oportet propriã ſubeſſe materiam apte ſe habentem. Eſt autem ciuilis facultatis primo videre de multitudine hominum, ꝙ multos & quales natura eſſe oportet. De regione quoq; eodem modo, & quãta & qualis eſſe debet. Putãt plerique magnam eſſe debere beatam ciuitatem. id & ſi verum eſt, ignorare tamẽ videntur qualis magna & qualis parua dicẽda ſit ciuitas: exiſtimãt enim magnã ex numero habitãtium. Sed oportet non tantũ ad numerum, ſed magis ad potẽtiam reſpicere. eſt enim ciuitatis opus quoddam. quare quę maxime id efficere poteſt, hãc exiſtimandũ eſt eſſe maximam ciuitatem. ceu Hippocratem, nõ hominem, ſed medicum quis diceret eſſe maiorẽ quàm alium, qui magnitudine corporis eum excedat. Quinimo ſi ex multitudine iudicandum ſit, nõ ex quauis multitudine id eſt exiſtimandum: neceſſe eſt enim forſan in ciuitatibus eſſe ſeruorum, & inquilinorũ, & hoſpitũ grandem numerum, ſed ex ijs qui ſunt pars ciuitatis, & ex quibus ciuitas cõſtat. horum enim præcellens multitudo ſignum eſt magnæ ciuitatis. ex qua vero ciuitate operarij quidem permulti exeunt, bellatores autem pauci, hãc impoſſibile eſt eſſe magnam. non enim idem eſt magna ciuitas & populoſa. quinetiam re & effectu patet, quia difficile eſt & forſan impoſſibile, vt quę nimium populoſa ſit ciuitas, optime gubernetur. Earum certe quæ bene gubernari dicũtur, nullam videmus in populoſam multitudinem eſſe diffuſam. Patet ẽt ex rationum fide. nã lex ordinatio quædam eſt, & bonam legis poſitionem neceſſariũ eſt eſſe bonã ordinationẽ. at multitudo nimium magna nõ poteſt recipere ordinationem. diuinæ enim potẽtiæ id opus eſſet, quæ & hoc totum cõtinet, cùm & bonum quidẽ in multitudine ac magnitudine cõſueuit fieri. quapropter & ciuitatem illam, cuius cum magnitudine dictus terminus exiſtit, optimam eſſe neceſſe eſt. Sed eſt quædam mẽſura magnitudinis ciuitati, quẽadmodũ & aliorum omnium, animalium, plãtarum, inſtrumentorũ. nam horum ſingula, neq; parua nimiũ, neq; magnitudine exceſſiua ſuã potentiam retinebunt, ſed aut deſtituta erũt omnino à natura, vel male ſe habebũt. Ceu nauis vnius palmæ non erit penitus nauis, neq; duorum ſtadiorum: ſed ſi proceſſerit ad aliquam magnitudinem, quandoq; propter paruitatem male faciet nauigationem, quãdoq; propter exceſſum. ita & ciuitas, ſi ex nimiũ paucis ſit non eſt per ſe ſufficiẽs: ſin ex nimium multis, ſufficiens quidẽ in neceſſarijs erit vt gẽs, ſed non vt ciuitas. rẽpublicam enim nõ facile eſt in illis conſtitui. nã quis dux eſſet tam exceſſiuæ multitudinis, aut quis preco non ſtentorius? Quocirca neceſſe eſt primã eſſe ciuitatẽ illã, quæ ex ea multitudine conſtat, quæ multitudo prima per ſeipſam ſufficiẽs ſit ad bene viuendum in ciuili ſocietate. recipitur vero, vt ea quæ multitudinẽ hanc excedit, ſit maior ciuitas: ſed hoc non eſt, vt diximus, infinitum. Quæ vero ſit huius exceſſus determinatio, ex opibus intelligi faciliter poteſt. ſunt enim actus ciuitatis imperãtium atq; parẽtium. imperãtis quidem opus eſt iubere ac iudicare: ad iudicãdum vero ſm iuſtitiam, & ad magiſtratus demãdandos ſm dignitatem, neceſſarium eſt, vt ſe inuicẽ cognoſcant ciues quales ſint.

ſint. quare vbi hoc non fieri contingit, neceſſe eſt vt male res procedãt circa magiſtratus demandandos, & circa iudicia. In vtroq; certe horum, nequaquam eſt temere procedendum: quod in nimia multitudine manifeſte cõtingit. Inſuper hoſpitibus & inquilinis facile eſt ad rempublicam aſpirare, cùm nõ difficile ſit in tãta hominum multitudine latere. Patet igitur ꝙ eſt optima determinatio ciuitatis, vt ſit maximus multitudinis exceſſus, quæ ſit per ſe ſufficiens ad viuendum, & facile inter ſe cognoſci poſſit. De magnitudine ergo ciuitatis determinatũ ſit in hunc modũ.

Optimæ regionis, & ſitus urbis conditiones.
Cap. V.

DE regione autem eadem ferè dici poſſunt: nam qualis eſſe debeat, clarum eſt ꝙ ſufficientiſſimam omnes laudabunt. Hanc autem neceſſe eſt feracē eſſe omnium. nam omnia in ſeipſa habere et nullius indigere, ſufficientis eſt. Multitudinem vero ac magnitudinem tantam, vt queat habitatores ocioſos nutrire, liberaliter ſimul temperateq; viuentes. Hoc autem vtrum bene vel non bene dicatur, poſtea diligentius erit conſiderãdum, vbi de poſſeſſionibus & facultatibus mentionem fieri continget, qualiter & quemadmodũ ſe habere erga vſum ipſum oportet. Permultæ enim circa conſiderationem iſtam dubitationes cadũt, propter trahentes in vtrãq; partē vitæ exceſſum, alios ad tenuitatē, alios ad largitatem. Formam vero regionis non eſt difficile præſcribere, credendũq; eſt in quibuſdam, rei militaris peritis aſſerẽtibus talem eſſe oportere, vt ab hoſtibus quidem non facile inuadi poſſit, ciuibus autē facilis ſit in alienã egreſſio. Præterea vt hominum multitudinem facile inter ſe cognoſci poſſe diximus oportere, ſic etiam regio ſit ſubiecta conſpectui, id eſt vt cognoſci, & ſuccurri faciliter poſſit. Vrbis autem ſitus, ſi formanda nobis illa eſt ſecundum votum, opportune, & ad terram, & ad mare debet iacere. Vna iam determinatio præmiſſa eſt, oportere ad auxilia ferenda cõmunem eſſe locorum omniũ. Vnde quoq; afferenda altera, ad importationem fructuum. Præterea ad lignorum materiem, & ad, ſiquid aliud ſimile opificium regio in ſe habeat, facilem aduectionem.

An communio maris turba nautica, & naualis potentia ciuitatibus recte inſtitutis expediat, uel ne. Cap. VI.

COmmunio autem maris, vtrum vtilis ſit ciuitatibus vel damnoſa, permultæ ſunt diſceptationes. Nam & frequentare aduenas quoſdã, alienis educatos legibus, inutile putant ad rectam ciuitatis diſciplinam. & turbam popularem multiplicari ex vſu maris, tranſmittentibus ac recipientibus negociatorum multitudinem, contrarium eſſe dicunt recte ciuium inſtitutioni. Quòd igitur, ſi iſta non contingant, melius ſit & ad ſecuritatem & ad copiam rerum neceſſariarũ, communione maris habere vrbem & regionem, non eſt obſcurum. nam ad facilius ferendum hoſtes, peropportuna facultas ſuccurrẽdi auxiliãdiq; ſuis terra & mari eſſe debet, & ad nocendum inuadẽtibus. ſi nõ vtrinq; poſſibile, at altera ex parte magis exiſtit ambarum participantibus. Et quæ apud eos nõ exiſtũt, importari. & quæ ſuperabũdãt, deportari ex neceſſarijs eſt. ſibi enim ipſi mercabilē non alijs ciuitatem eſſe oportet. Qui autem omnibus mercatum apud ſe præbẽt, hi faciunt quæſtus cupiditate. ꝙ ſi non expedit ciuitati hanc cupiditatem habere, neq; mercatum certe huiuſmodi debet recipere. Nam & nunc quidem videmus multis regionibus & ciuitatibus ſtationes ac portus opportune iacere: vt neque intra vrbem ſint, neque valde diſtantes, muriſq; circundari, & alijs huiuſcemodi munitionibus. Clarum eſt enim, quòd ſi quid boni proueniet ex tali communione, ciuitas id bonum ſuſcipiet: ſin aliquid mali, caueri ab eo facile erit per leges iubentes ac determinantes, quos oportet, & quos non oporteat inuicem admiſceri. De nauali autem potentia, quòd melius ſit eam habere vſque ad aliquam quantitatem, manifeſtum eſt. non ſolũ enim ſibiipſis, ſed & finitimis quibuſdam oportet & auxiliari poſſe, & eſſe terrori, quēadmodum terra ſic etiam mari. Magnitudo autem & multitudo huius potentiæ, ad mores ciuitatis erit accommodanda. nam ſi ea fuerit ciuitas, quæ magnam præſtantiam authoritatemq; habere conſueuerit, neceſſarium erit hanc potentiam rebus eſſe conformem. Turbam vero nauticam, & huiuſmodi hominũ multitudinem, nõ neceſſarium eſt ciuitatibus exiſtere. nulla enim ciuitatis pars huiuſmodi homines eſſe debent. Nam pugnatores qui naues conſcendunt, ingenui ſunt homines. terra quoque militare conſueti, hi præſunt nauali turbæ & imperant. Exiſtente vero multitudine tenuis fortunæ hominũ, qui circa nos habitant, & agricolarum qui in regione rem ruſticam exercent, neceſſarium eſt abundantiam eſſe nautarum. Videmus etiam nũc iſtud fieri in quibuſdam ciuitatibus, ceu in ciuitate Heracleotarum. mul

* ἐμπορι-κὸν.

tas enim implent triremes, vrbem poſſidentes magis exiguam quàm cæteri. De regione igitur, & portubus, & vrbibus, & mari, & nauali potentia, in hunc modum determinatum ſit. De multitudine quoque ciuitatis, quam determinationem habere decet, prius diximus.

Quales debeant eſſe natura ciues, de quo laudantur Græci, & quales vrbis cuſtodes. Cap. VII.

NVnc autem quales natura ciues eſſe oportet, à nobis dicetur. Forſan vero id deprehendet quis, ſi inſpiciat ad ciuitates Græcorũ, quæ bene gubernari dicuntur. & ad totum terrarum orbem, vt à gentibus varijs incolitur. Nã quæ frigidas regiones incolunt gẽtes, & quæ per Europam, animo quidem abundãt, ingenij vero & artificij parum habent: quapropter in libertate magis perſeuerant. diſciplinam vero reipublicæ difficulter recipiunt, ac finitimis dominari non poſſunt. Quæ vero Aſiam incolunt, ingenio & arte abundant, ſed animoſitatem non habẽt: propter quod & parere dominantibus, & ſeruire perſeuerãt. At Græcorum genus, vt mediam regionem locorum ſortitum eſt, ſic & amborum eſt particeps. nam & animoſum et ingenioſum eſt. Ex quo fit, vt in libertate degat, & diſciplinam reipublicę optime recipiat, & vnius reipublicæ cõſtitutionem ſortitum, imperare omnibus poſſit. Eandem quoq; differentiam habẽt Græcorum gentes inter ſe. quædam enim habent naturã ad vnum illorum: quædam vero permixtæ ac temperatæ ſunt ad vtranq; illarum potentiarũ. Patet igitur, ꝙ oportet & intelligẽtiam & vigorẽ animi natura exiſtere illis, qui futuri ſint idonei, quos legũ poſitor ad virtutẽ inſtituat. Nam quod de cuſtodibus aiunt quidam opus eſſe, vt beneuoli ſint erga notos, erga ignotos vero infeſti, vigore animi eſt qui beneuolẽtiam facit. illa eſt enim potentia animæ, per quam amamus ac beneuoli ſumus. cuius rei ſignũ eſt, ꝙ magis irritatur animus cõtra familiares & amicos, q̃ contra ignotos, ſi contemptum ſe putet. Quapropter Archilochus rectè cũ amicos incuſaret, ad aĩum loquitur inquiens.
» Non tu quidem ab amicis lanceis transfixus es? Quod dominatur & ꝙ libertatem ſeruat, ab hac potentia animi exiſtit: dominãs enim & inuictus eſt animus. Nec bene ſe habet dicere, ꝙ aduerſus ignotos debent eſſe infeſti: nam aduerſus neminem tales eſſe oportet. neq; ſunt magnanimi homines natura infeſti, niſi contra iniuriantes. Hoc autem magis contra notos familiareſq; patiuntur, quod dictum eſt prius, ſi iniuriatos ſibi exiſtimãt. Et hoc non ſine ratione cõtingit. à quibus enim deberi ſibi beneficium expectant, ab eiſdem non ſolum priuari beneficio, ſed inſuper lædi ſe putant. Vnde in prouerbio dicit, Fratrum »
contentiones & iræ ſunt acerbiſſimæ. & qui »
ſe nimium amant, hi ſe nimium oderunt. De »
hominibus igitur qui in republica futuri ſint, & quot eſſe oportet, & quales natura, & de regione, quantam, & qualem, ferè determinatum eſt. non enim eadem certitudo quęrenda eſt, in his quæ per rationes, & in his quæ fiunt per ſenſum.

Quòd non omnia, ſine quibus ciuitas ſtare nequeat, ſint eius partes. & quæ ſint ipſius partes propriæ. Cap. VIII.

CVm vero vt aliorum ſecundum naturam conſiſtentium, non hæ ſunt partes totius conſiſtentiæ, ſine quibus totũ eſſe non poteſt: palam quòd nec ciuitatis ponendum eſt eſſe partes, quęcũq; ciuitatibus exiſtere neceſſario oportet, nec alterius cuiuſq; communionis, ex qua fit vnũ aliquod genus. Vnum enim quid & cõmune eſſe debet cõmunicantibus, ſiue æquale, ſiue inæquale ſuſcipiãt: ceu ſiue alimentum id ſit, ſiue agri quantitas, ſiue aliud tale. ſed quãdo hoc gratia huius, hoc autem nõ gratia, nihil in his commune: ſed aut huic quidem facere, huic autem accipere. dico autẽ velut organo omni ad id opus, quod fit & opificibus. Domui enim ad ædificatorẽ nihil eſt quod fiat cõmune, ſed eſt domus gratia ædificatorũ ars. Quapropter poſſeſſione quidem indiget ciuitas: nulla tamẽ pars ciuitatis eſt poſſeſſio. multa vero aĩata ſunt poſſeſſionis partes. Ciuitas autem communio quædam eſt ſimilium gratia vitæ, vt maxime fieri poteſt optimæ. Cùm vero ſit felicitas optimum, ipſa aũt virtutis operatio, & vſus quidam perfectus: contingat autem ita vt aliqui illius recipiant participationem, alij parum aut nihil, manifeſtum eſt quòd hæc eſt cauſa, quare ciuitatis ſpecies & differẽtiæ exiſtunt, pluresq; rerumpublicarum formę. per alium enim modum, & alijs vijs ſinguli hoc appetentes, & alios viuendi modos fecerunt, & alias reipublicæ diſciplinas. Conſiderandum autem eſt, quot ſint illa, ſine quibus ci ciuitas eſſe non poteſt. nam quas dicimus eſſe ciuitatis partes, eas neceſſarium eſt in iſtis eſſe. Capiendus eſt igitur operum numerus: ex his enim id apparebit. Primum igitur debent exiſtere alimenta. Deinde artes: multis enim inſtrumentis indiget vita. Tertiũ arma.

nam

nam qui ſimul in cõmunione viuunt, neceſſarium eſt in ipſis habere arma, quibus & magiſtratibus parere inobedientes compellantur, & quibus vis propulſetur externa. Præterea pecuniarũ habẽdarum facultas quædam, quo illas habere poſſint & ad proprias indigentias, & ad bellum. Quintum ac primum, circa rem diuinam cultus, quod vocant ſacrificium. Sextum, quod eſt omniũ ſumme neceſſariũ, iudicium pro vtilitate & iuſtitia contrahentium. Hæc ſunt igitur opera, quibus indiget ciuitas omnis. eſt enim ciuitas multitudo non quæcunq;, ſed illa quæ ad vitam per ſe ſufficiẽs ſit, vt diximus. Si vero aliquid horum deficiat, impoſſibile eſt ſimpliciter per ſe eſſe ſufficientẽ huiuſmodi ſocietatem. neceſſarium eſt ergo his operibus ciuitatem cõſtare. Eſſe igitur oportet multitudinem agricolarum, qui victum conferant, & artifices, & pugnatores, & locupletes, & ſacerdotes, & iudices neceſſariorum atq; vtilium.

Quæ ciuitatis partes quibus hominum generibus conueniant.

Cap. IX.

HIs determinatis, reliquum eſt conſiderare, vtrum omnes cõmunicare debẽt horum omnium (fieri enim poteſt, vt ijdem ipſi ſint & agricolæ, & artifices, & cõſultores, & iudicantes) vel in vnoquoq; opere ſupra dictorũ alios ponendum eſt, vel quædam eſſe propria, quędam vero cõmunia neceſſarium eſt. Sed non in omni republica hoc, vt diximus, cõtingit. nam fieri poteſt, vt omnes participent omnium, & nõ omnes omnium, ſed quidam quorũdam. hæc enim faciũt rerumpublicarum varietatem. nã in populari quidem participant omnes omnium: in paucorum autẽ potentia contrarium eſt. Cùm autem conſideratio noſtra ſit de optima republica, ea vero eſt, per quam ciuitas eſſet maxime felix, felicitatem autem, quòd ſine virtute impoſſibile eſt exiſtere primo diximus, manifeſtum, quòd in ciuitate quæ optime gubernetur, & quæ iuſtos habeat ciues ſimpliciter, ac non ad ſuppoſitionem, neque artifices, neque mercatores ciues eſſe oportet: vilis eſt enim huiuſmodi vita, & virtuti aduerſa. nec certe agricolas eſſe oportet eos, qui futuri ſint ciues. opus eſt.n. quiete & otio ad virtutem comparãdam, & ad rempublicam gerendam. Cùm vero hi ſuperſint qui bello intendunt, & qui conſultãt de vtilibus, & iudicant de iuſtis & nõ iuſtis, qui quidem maxime videtur partes ciuitatis, vtrum & hos eſſe alios ponendum ſit, vel eiſdem hominibus ambas partes tribuendum? Clarum eſt, quòd quodam modo eiſdem, & quodã modo alijs. quà enim alterius vigoris vtrũq; opus, & alterum prudentia, alterum viribus indiget, alijs. quà vero ĩpoſſibile eſt, eos qui afferre vim & prohibere hos poſſunt, ſubiectionem pati ſemper, eiſdem. qui enim armorum domini ſunt, ijdem etiam ſunt domini ſtatus, vel mutationis reipublicæ. Reſtat igitur, vt eiſdem quidem ambobus reſpublica tradatur, nõ ſimul quidem, ſed vt natura fert. Vires quidẽ in iunioribus ſunt, prudentia vero in ſenibus. ſic inter eos diſtribui, cõmodum eſt, & iuſtum eſſe videtur. habebit.n. hæc diſtributio id, quod eſt ſecundum dignitatem. Atqui poſſeſſiones quoq; circa hos eſſe oportet. neceſſe eſt enim facultates adeſſe ciuibus, hi autem ſunt ciues. nam turba quidem vrbana vilium miniſtrorum nulla pars eſt ciuitatis, nec aliud genus quodcũq;, quod non ſit virtutis effector. Patet hoc ex eo quod præmiſimus. felicitas enim neceſſe eſt, vt per virtutẽ fiat. felicẽ vero dicere ciuitatem debemus, non ad partem aliquam eius reſpiciẽtes, ſed ad omnes ciues. Manifeſtum igitur quòd horum eſſe poſſeſſiones oportet: ſiquidem neceſſe eſt agricolas eſſe ſeruos, vel Barbaros, vel miniſtros. Reliquum eſt ex his qui ſupra numerati ſunt, genus ſacerdotum eſſe, quorũ inſtitutio manifeſta eſt. neq; enim agricola, neque artifex, neq; vilium exercitiorum quiſquã ſacerdos eſt deputãdus. honos enim Dijs eſt à ciuibus impendendus. Sed cùm diſtincti ſint ciues in partes duas, hoc eſt in eos qui arma tenẽt, & in eos qui conſultãt, & decẽs ſit Dijs cultum exhibere, & requiẽ ſuſcipe eos, qui pro tempore in his laborauerunt ac defeſſi ſunt, his vtiq; eſſet ſacrorum cura demandanda. Quę ſint igitur, ſine quibus ciuitas ſtare nõ poteſt, & quot ſint ciuitatis partes, dictum ſit. Agricolas enim & artifices, & omne miniſterium ciuitatibus exiſtere neceſſarium eſt. Sed partes ciuitatis ſunt qui arma tenent, & qui conſultant. & ſeparatum eſt vnumquodq; iſtorum: hoc quidem ſemper, hoc vero ſecundum partem.

De diſtributione ciuitatis, comeſſationibus, partitione regionis, cultoribus, & agricolis.

Cap. X.

VIdetur autem nõ nunc neq; paulo ante hoc notum fuiſſe his, qui de republica philoſophantur, quòd per genera ſit ciuitas diſtinguenda: & pugnatorum genus aliud

eſſe, aliud agricolarum. nam & in Aegypto vſq; ad hoc tempus, in hūc modum ſe habet, & in Creta. in Aegypto quidem Seſoſtri legem ferēte, in Creta vero Minoe. Antiqua videtur etiam comeſſationū inſtitutio. quod in Creta factum eſt Minoe regnāte: ſed multo prius hoc in Italia q̄ in Creta conſtitutum fuit. Tradūt enim periti homines illorum locorum, fuiſſe Italum quendam Oenotriæ regē, à quo mutato nomine pro Oenotris Itali ſunt vocitati, oramq; illam maritimam Europæ, quæ eſt inter Scyllaticum & Lameticum ſinum (diſtant vero hęc loca inter ſe meridiei iter) Italiæ nomen primo cœpiſſe. Hūc ergo Italum tradunt agriculturam Oenotros docuiſſe, cùm prius eſſent paſtores vagi, ac palantes, illiſq; leges poſuiſſe, & comeſſationes inſtituiſſe primum. Quapropter etiam nunc quidam illorum populorū comeſſationibus vtūtur, & legibus quibuſdam ab illo poſitis. Incolebant autem eā Italiæ partem, quæ ad Tyrrheniam verſa eſt Opici, qui nunc Auſonij nominantur. Alteram vero partem quæ ad Iapygiam & Ionium pertinet, incolebant Chaones, Syrtim appellatam: & ipſi quoq; ab Oenotris orti. Inuentio igitur comeſſationum hinc primum extitit. Diuiſio autem ciuitatis p̄ genera, apud Aegyptū incœpit. Seſoſtratis enim multis tēporibus ante fuit, quàm Minos in Creta regnaret. Et alia ferè credendum eſt eodem modo inuenta fuiſſe multoties in longo tempore, immo vero infinities. Nam quæ neceſſaria ſunt ad vſum vitæ, indigentiam ipſam docuiſſe rationabile eſt: & illis repertis additamēta poſtmodum facta fuiſſe, ad expolitiorem viuēdi formā. quod eodem modo in cōſtitutione rerumpublicarum accidiſſe credēdum eſt. Eſſe vero cuncta vetuſta, ſignum eſt, ꝙ Aegyptij (quorum antiquitas maxima putatur) leges habuerunt, & ciuilem inſtitutionem. Quapropter vtendum eſt ijs quæ ſufficienter tradita ſunt, & quæ deficiunt reperire conādum. Quòd igitur agri & poſſeſſiones eorum eſſe debent qui arma tenent, quiq; partes ſunt ciuitatis, dictum eſt: & qua de cauſa cultores illarū alios eſſe oportet, & quanta & qualis debet eſſe regio. De diſtributione vero ipſius regionis, & qui, & quales debent eſſe cultores, dicēdū eſt. Quandoquidem neq; communes omnium cenſemus eſſe debere poſſeſſiones, vt quidam tradidere: ſed vſu amicabili cōmunes fieri, neq; deeſſe vlli ciuium alimenta. De comeſſationibus videtur quoq; omnibus vtile eſſe, vt adſint bene inſtitutis ciuitatibus. Quam vero ob cauſam nobis quoq; idē videatur, poſtea dicemus. Oportet autem ciues vniuerſos ad earum communionem admitti. at non facile eſt, vt qui pauperes ſint, cōtribuere ſtatutam penſionem ex proprio poſſint, & cæterā domum gubernare. Præterea in ſacrificijs, cultuq; deorum ſumptus cōmunes eſſe debent totius ciuitatis. Eſt igitur neceſſarium in duas partes regionem diuidere, & aliam eſſe publicam, aliam priuatorum. Vtraq; illarum partium rurſus diuidenda eſt: illius nanq; partis quam publicā eſſe debere diximus, vna pars deorum cultui deputanda eſt, altera vero ad comeſſationum impenſam. Rurſus vero priuati agri pars vna ad proprias neceſſitates eſt deputanda, altera vero ad ciuitatem: vt duabus ſortibus vtrinq; diſtributis, amborum locorum omnes participes ſint. æquum enim & iuſtum ita ſe habet, & ad finitima bella concordantius. Vbi enim hic modus non ſeruatur, alij faciliter proſiliunt ad finitimorum inimicitias: alij nimium illas refugiunt, & cōtra dignitatem. Quamobrem apud quoſdā lex eſt, vt qui agros habent vicinos, hi non admittantur ad conſilium belli aduerſus illos ſuſcipiendi, quaſi ob priuatā ſui cauſam rectè conſilium dare non valētes. Agrorum igitur per hunc modum facienda partitio eſt, ob cauſas ante dictas. Cultores autē ipſi, maximè quidem ſi ſm votum optandum eſt, ſerui eſſe debent: neq; omnis vnius generis, neq; animo elati. ita & ad faciendum opus vtiles forent, & nihil noui ab eis metueretur. Secundo autem loco Barbari miniſtri, natura ſimiles his quos ſupra diximus. Horum autem in priuatis quidem agris & ipſi priuatorum dominorum ſint, in publicis vero publici. Quemadmodum autem ſeruis vtendum ſit, & quare melius eſt omnibus ſeruis præmium libertatis eſſe propoſitum, poſtea dicemus.

De ſitu vrbis, locis in ea ad diuerſa accōmodatis, priuatis ædibus, mœnijs, & ipſius ornatu. Cap. XI.

VRbs aūt ꝙ terræ mariſq; particeps eſſe debet, & ꝙ ad totā regionē ſimiliter debet eſſe cōmunis quantū fieri pōt, dictum eſt prius. Ipſius aūt ad ſeipſam, optandum eſt poſitionē ſortiri, ad quatuor reſpiciētes. Primū ad ſanitatem. ad oriētem.n. Solem conuerſæ vrbes, & ad eos vētos qui inde perflant, ſalubriores ſunt: ſecundo loco quæ ſunt ſm Boream ſitæ. hæ nāq; ſunt ad hyberna potiores. In reliquis vero, vt ad ciuiles res & ad bellicas opportune ſe habeat: ad bellicas quidē, vt facilis ſit ciuibus in aliena egreſſio, hoſtibus aūt difficilis aditio, ac difficilis circūdatio. Aquarū aūt & ſtagnorū abūdantiā habeat, maximè

naturalem,

naturalem.quòd ſi naturalis deficiat,ex aqua pluuia ciſternę & lacus,qui magnã vim aquarum ſuſcipiãt,comparẽtur,ita vt deeſſe aqua, ſi quando obſiderẽtur,nunquam poſſit. Sed cùm oporteat de ſanitate habitãtium curam habere,hoc autem ſit primum in ſitu & qualitate loci, ſecundũ in aquarũ ſalubriũ vſu, in ea quoq; re eſt diligentia merito adhibenda. Quibus enim plurimũ & frequentiſſime vtimur ad corpus,ea plurimum important ad ſanitatem. aquarum autem & vẽtorum potentia talem habẽt naturam.Quapropter in ciuitatibus quæ recte ſapiunt, diſtinguendus eſt aquarum vſus,ſi non omnes ſunt pares, nec abundantia ſit earum aquarum, vt aliæ ſeorſim aquæ ad cibum & potum, aliæ ad aliã indigentiam deputẽtur. Loca autem munita, non pariter cunctis ciuitatibus vtilia ſunt.vtputa arx ad dominationem vnius, vel paucorum.in populari vero viuendi modo, æqualitas loci.in optimatũ vero gubernatione, neutrum iſtorũ, ſed magis loci plures ardui. Priuatarum autem domorum forma gratior & cõmodior ad cæteras res exiſtimatur ſm nouiorem iſtum Hippodamium morem:ſed ad ſecuritatẽ tutelamq; ciuitatis vtilior erat antiquorum ædificatio.habent enim illorum ędificia inextricabiles aditus, ex quibus niſi conſueti euadere vix poſſunt,& inſcrutabiles latebras, ſiqui aggrederentur: ex quo vtriuſq; horum participare debent. poteſt enim hoc fieri,ſi quis ita diſponat, vt ſolent agricolæ illos,quos vocãt quidam vinearum tramites. Et totam vrbem nõ facere penetrabilem,ſed partes quaſdam & loca.ſic enim ad ſecuritatem,& ad ornatum ſe bene habebit. Mœnia vero qui dicunt non oportere adeſſe ciuitatibus illis,quæ virtutem poſſideant,nimiũ priſce loquuntur:& hoc videt per experiẽtiam reprobatum in ijs ciuitatibus, quæ ſibi id ad gloriam iactabant. eſt enim ad pares ac non multo excedentes multitudine,non ſatis decorum per mœnia ſeruari velle. ſed cùm aliquando cõtingat & fieri poſſit, vt multo maior hominum multitudo,& maiori virtute ſuperueniãt, ſi ſaluos eſſe oportet, neq; perire, neq; contumelijs affici,firmiſſimam munitionem murorum putandum eſt opportuniſſimam eſſe in bello:pręſertim hoc tempore, in quo tormenta & machinæ ad obſidiones vrbium cum omni ſubtilitate ſunt adinuenta. Simile eſt enim ciuitatem non circũdandam mœnibus cẽſere, & regionem facilem ad inuadendum quærere,& deijcere montuoſa loca,& priuatis domibus nõ circundare parietes,quaſi viles futuri ſint habitatores. Atqui neid quidẽ latere oportet, ꝗ qui mœnibus circũdantur,eis licet in vtranq; partem vti vrbibus,& tãquam muros habentibus, & tanquam non habẽtibus:ſed eis qui mœnia non habent,non licet. Si ergo per hunc modum ſe habet, non ſolum mœnia circũdanda ſunt vrbi, verumetiam curandum vt & ad ornatum ciuitatis ſe habeant decenter,& ad bellicas opportunitates,tum alias,tũ ad illas quæ nunc repertę ſunt.Vt enim aggreſſoribus cura eſt quibus modis vincant, ita quędam iam reperta ſunt,quædam inueſtigare atq; philoſophari oportet eos qui defendũt. principio enim non aggrediuntur eos qui bene ſe pręparauerunt expugnare.

De ædibus ſacris, foris, & locis comeſſationum. Cap. XII.

CVm vero multitudo ciuium in comeſſationes diſtributa eſſe debeat, mœnia vero ſint præſidijs quibuſdã, & turribus per opportuna loca interpoſitis munienda,clarũ eſt, ꝗ res exigit aliquas comeſſationũ, in illis ipſis præſidijs collocari.& hæc quidẽ per hũc vtiq; modum videtur conſtituenda. Aedes vero Deorũ, ac principaliſſimę magiſtratuũ comeſſationes, idoneum locũ habere debẽt, & eundem ſacra quotcũq; lex nõ ſeparat,aut reſponſum oraculi. Eſſet aũt talis locus quiſquis ſupereminẽtiam haberet & ad edẽdam virtutem ſufficienter, & ad vicinas partes ciuitatis excellenter. Decet autem ſub hunc locum cõſtructionem fori eſſe talem, qualis eſt in Theſſalia eius quod liberum vocant, id eſt quod debet eſſe purum ab omni mercatu, & neq; opifices, neq; agricolas, neq; alios vllos tales illi appropinquare, niſi à magiſtratibus vocarentur. Eſſet vero hic locus gratior,ſi & gymnaſia ſeniorũ in eo ſint cõſtituta.decet.n. ſm ætates diſtribui hũc ornatum,& in iunioribus magiſtratus quoſdam verſari, ſeniores aũt magiſtratibus aſſiſtere.præſentia.n.magiſtratuũ ante oculos poſita gignit verã reuerentiam, liberalẽq; pudorem. Venalium autem rerum, aliud forum eſſe debet & alio loco ſitũ, acceſſu facile, quo & à terra & à mari facilis ſit importatio omnium. Cùm vero multitudo ciuium diuiſa ſit in ſacerdotes & magiſtratus, decens eſt ſacerdotibus circa ædes ſacras eſſe comeſſationes inſtitutas.Magiſtratuum autem quicunque de contractibus ius dicunt, & qui accuſationibus cognoſcunt, & qui circa vocationes in ius, & aliam huiuſmodi adminiſtrationem intendunt. & inſuper qui ædilitatis & vrbanarum rerum curam gerunt, iuxta forum in loco celebri,

communiq; ſunt comeſſationes ſtatuendæ. talis eſt locus illius fori, in quo neceſſaria venundantur. nam alterum illud forum ſupiori loco ſitum, debere eſſe diximus ocioſum. hoc autem ad negocia rerum deputari. Hũc eundem ordinem in regione quoq; imitandum eſſe dicimus. ſunt enim magiſtratus quidam apud ruſticos, quos alij ſyluarũ cuſtodes, alij rectores appellant: quibus & loca ad cuſtodiam regionis, & comeſſationes ſunt ijſdẽ in locis cõſtituẽdæ. Tẽpla quoq; per regionem diſtributa eſſe debẽt, partim Dijs, partim heroibus. Sed immorari nunc circa iſta ſuperfluum eſt, cùm ſint illa nõ difficilia cognitu, ſed magis factu. dicere enim, voti eſt: euenire autem, fortunæ. Quapropter circa talia inſiſtere, ad præſens omittamus.

* agrimenſores.

In quibus bene agere conſiſtat. De felicitate, & de ijs quibus homines fiunt ſtudioſi.
Cap. XIII.

DE republica aũt ipſa, ex quibus & qualibus conſtare debet ciuitas, quæ beata ſit futura, & recte gubernari, dicendum eſt. Duo ſunt, in quibus omnis cõmendatio bene agẽdi conſiſtit. vnum, vt propoſitum ac finis agẽdi recte ſubiaceat: aliud, vt eas, quæ ad illum finem ferant, actiones inueniamus. Fieri enim poteſt, vt & concordẽt hęc inter ſe, & diſcordẽt. nam quãdoq; illud ad quod intenditur, recte iacet: ſed in actionibus per quas illo potiri credimus, aberratur. quandoq; aũt omnia ad finẽ diriguntur: ſed finis ipſe eſt praue poſitus. quandoq; etiam in vtroq; eſt error, veluti circa medicinam. neq; enim quale aliquid eſſe oportet ſanum corpus, recte iudicat interdum, neq; ad ſubiectum ſibi finẽ opera diriguntur. Oportet autem in artibus & ſciẽtijs hæc vtraq; obtineri, finem, & eas quæ ſunt ad finẽ actiones. Quòd igitur bene viuere ac felices eſſe omnes cupiũt, manifeſtũ eſt. ſed alijs poteſtas eſt adipiſcẽdi, alijs non, propter fortunam aliquam, vel naturã. opus eſt enim adiumẽtis quibuſdã ad bene viuendum, minoribus quidem illis, qui melius diſpoſiti ſunt, maioribus autem, qui peius. alij vero, ſtatim non recte quærũt felicitatẽ cùm poſſint. Cùm autẽ propoſitum noſtrum ſit optimam rempublicam videre: ea vero eſt, per quam ciuitas optime gubernetur: optime autem gubernatur, ſi felicitatem maxime recipiat: manifeſtum eſt, ꝙ quid ſit felicitas latere non debet. Diximus autem in Ethicis, ſi modo illorum librorũ vtilitas vlla eſt, operationem eſſe, & vſum virtutis perfectum, & hunc nõ ex ſuppoſitione, ſed ſimpliciter. Dico aũt ex ſuppoſitione, quæ neceſſaria ſunt: ſimpliciter autem, quod in ſeipſo commendationem habet. veluti circa res iuſtas iudicare, punire, ſupplicio afficere à virtute quidem eſt, ſed ex neceſſitate, commẽdationemq; habet ex cõpulſione. eligibilius nanq; foret nullo tali indigere, neq; hominem neque ciuitatem. At enim ad honores & opes, ſimpliciter ſunt optimæ actiones. nam alterum quidem illud mali alicuius electio eſt: hæ autem contra, effectiones enim bonorum ſunt, & generationes. Studioſus enim vir, & paupertate, & morbo, & alijs fortunæ aduerſitatibus laudabiliter vtitur: verumtamen felicitas in contrarijs exiſtit. nam & hoc determinatum fuit in Ethicorum libris, quòd talis eſt ſtudioſus, cui per virtutem bona, ſunt ſimpliciter bona. patet autem, quòd & vſus iſtos neceſſarium eſt ſtudioſos & bonos eſſe ſimpliciter. Quapropter exiſtimant homines, externa bona cauſam eſſe felicitatis: ceu ſiquis bene pulſandi cauſam putat eſſe lyram magis quàm artem. Neceſſarium eſt ergo ex his quæ dicta ſunt, alia ſubeſſe, alia parare legis poſitorem. ex quo ſecundum votum optamus conſtitutionẽ ciuitatis in his, quorum domina eſt fortuna: dominam enim illam poſuimus. ſed ſtudioſam eſſe ciuitatem, non eſt fortunæ opus, ſed ſcientiæ ac electionis. At ſtudioſa ciuitas eſt, vt ciues qui in republica verſantur ſint ſtudioſi. nobis autẽ omnes ciues participes ſunt reipublicæ. Hoc igitur conſiderandum eſt, quo modo fiant ſtudioſi. nam ſi cõtingat omnes eſſe ſtudioſos, non aũt ſingulos ciuium, ſic foret optabilius: ſequitur enim ad ſingulos eſſe, & omnes eſſe. Atqui boni quidem et ſtudioſi fiunt propter tria. Sunt autẽ hęc tria; natura, mos, & ratio. etenim naſci oportet primum, ceu hominem, & non aliud animal: & ſic qualem aliquem ſecundum corpus & animam. Quædam etiam naſci nulla vtilitas eſt: mores enim mutari faciunt. nam aliqua per naturam ad vtrunque apta, per mores ad peius vel ad melius conuertuntur. Cætera igitur animalia maxime viuunt ſecundum naturam, parum vero aliquid & ſecundum mores. homo autem & ſecundum rationem: ſolus enim rationem habet. Ita oportet hæc ſimul concordare. multa enim præter mores, & præter naturam agunt homines propter rationem, ſi perſuadeatur melius eſſe aliter agere. Natura igitur quales eſſe oportet eos, qui legum poſitori ſint pariturj, determinatum eſt prius. reliquum opus eſt iam diſciplinæ: quædam. n. aſſueſcendo diſcuntur, quædam audiendo.

Quos oporteat eſſe imperantes, & parentes, eoſdem ne ad diuerſos: pariter & ipſorum diſciplinam. Et ad quæ reſpicere debeat legum poſitor, ac de quibus ipſe non laudatur. Cap. XIIII.

CVm vero omnis ſocietas ciuilis conſtet ex imperantibus & parētibus, hoc iam conſiderandum eſt, vtrum alios eſſe oportet qui imperant, & alios qui parēt, an eoſdē per vitā. patet enim quòd & diſciplina ſecundum hanc diuiſionem ſequi debebit. Si ergo tantum differrent alteri ab alijs, quantum Dij & heroes ab hominibus differre putātur, vt primū ſtatim corpore, ac poſtea animo longe antecellerent, ac manifeſte indubitateq; appareret eorum ſupereminētia, clarum eſt quòd ſemper eoſdem iſtos melius foret imperare, alios vero parere. Sed cùm facile non ſit hoc repire, nec ſic (vt apud Indos Scylax eſſe ait) reges tātum à populis differre: manifeſtum eſt, quòd propter multas cauſas neceſſarium eſt, vt omnes ſimiliter participes ſint viciſſim imperandi & parendi. æquum enim idem ſimilibus: & difficile eſt ſtare rēpublicam, quæ conſtituta ſit præter iuſtitiam. cum illis enim, qui ab imperando excluderentur, concurrēt omnes qui ſunt in regione, ſtatum mutare cupientes: & tantam eſſe multitudinem in reipublicæ gubernatione, vt ſit potentior iſtis, vnum aliquid impoſſibilium eſt. At enim quòd oportet eos qui in magiſtratu ſunt differre à ſubiectis, indubitabile eſt. quomodo ergo hæc futura ſint, & quomodo participēt, cōſiderare debet legiſlator, vt prius diximus. Natura enim oſtēdit, quemadmodum hęc diſtinguenda ſunt. fecit enim eoſdem genere, alios iuniores, alios ſeniores: quorū alteri debent parere gubernantibus, alteri gubernare. Indignatur autem nemo propter ætatem maiori cōcedere. nec putat illum cui cedit, potiorem eſſe ſe: præſertim cùm & ipſe quando ad id ætatis peruenerit, eundem honorem ſit recepturus. eſt ergo vt eoſdē eſſe dicere eos qui parēt & imperant: eſt etiam vt diuerſos. Itaq; & diſciplinam, vt eādem dicere neceſſe eſt, & vt diuerſam. qui enim imperare velit recte, oportere, aiunt, prius ſub imperio fuiſſe. Imperium vero, vt in primis libris dictum fuit, aut gratia imperantis eſt, aut gratia ſubiectorum. horum alterum ſeruorum eſſe diximus, alterum liberorum. Mandatorum vero quædam inter ſe differunt, non in agēdo, ſed in cuius gratia. Quapropter multa quæ vidētur eſſe miniſtrorum opera & adoleſcentium, liberis hominibus pulchrum eſt miniſtrare: ad pulchrum enim & non pulchrum non tantum differunt actiones propter ſeipſas, quantum in fine & gratia cuius. Cùm vero ciuis & præſidentis eandem virtutem eſſe dixerimus, quæ optimi viri, & eundem prius parere debere, poſtea imperare: hoc vtiq; erit legumpoſitori intuendum laborādumq;, vt boni viri efficiantur, & per quæ exercitia, & quis finis optimæ vitæ. Diuerſę autem ſunt duæ partes animæ, quarum altera rationem per ſe habet, altera non habet quidem per ſe, verūtamen rationi obtemperare poteſt: quarum diximus eſſe virtutes illas, per quas vir bonus dicitur quodāmodo. Sed in vtra iſtarum magis eſt finis? Qui ita diuidunt, vt nos facimus, his ambiguum non eſt quomodo ſit dicendū: ſemper enim deterius melioris gratia eſt. patet hoc in his quæ ſunt ſm artem, & in his quæ ſunt ſm naturam: melius autem illud quod rationem habet. Diuiditur autem dupliciter, vt nos conſueuimus diuidere: eſt enim ratio alia actiua, alia contemplatiua. Sic ergo neceſſe eſt & hanc partem diuidere, & actiones clarum eſt ꝙ correſpondēter ſe habere dicemus. & oportet eas actiōes quę ſunt meliores ſm naturam, magis expetēdas eſſe ab illis qui conſequi poſſunt, aut omnia, aut illa duo: ſemp enim cuiq; id eſt maxime expetēdum, cuius potiri eſt ſummum. Diuiſa eſt autē vita tota in negotiū & otium, bellumq; & pacem. Et agibilium quędam ſunt neceſſaria & vtilia, quædam honeſta: in quibus neceſſe eſt eandem eſſe optionē & partibus animæ & ipſarum actionibus: bellum quidē gratia pacis, negotium autem gratia otij, neceſſaria & vtilia, gratia honeſtorum. Ad cūcta igitur hęc aſpicere debet, qui legem ponit, & ad partes animæ, & ad illarum actiones: magis vero ad ea quæ meliora ſunt & finis. Eodem modo & circa vitas & rerū diuiſiones. poſſe enim oportet & in negotio verſari, & in bello. præferēda tamē eſt pax & otium, neceſſaria & vtilia poſſe agere, præferēda ſunt tñ honeſta. Itaq; ad hæc tanquā ad ſignū, & pueri adhuc exiſtētes, & aliæ ætates quæ indigent, per diſciplinā ſunt dirigēdę. Nā qui nūc Gręcorū recte gubernari vidētur, & legūlatores qui eas reſpublicas inſtituere, neq; ad optimū finē vidētur aſpexiſſe, neq; id ad oēs virtutes diſciplinā & leges direxiſſe: ſed oneroſę declinauerunt ad illas virtutes, quæ vidētur vtiles ac plus habere faciunt. Siliter quoq; poſterorū quidā ſcriptores opinionē ſuā eādem oſtēderunt. laudātes.n. Lacedæmoniorū rēpub. admirant & cōmendāt legiſlatoris eius ꝓpoſitū, ꝙ oīa ad potētiam & ad bellū direxerit: quę & per rōnem refelli poſſunt, & per facta

ipſa nũc reprobata ſunt. Vt enim plurimi hominum dominari late cupiunt, quoniã exinde multa proueniunt fortunæ commoda: ſic Thibrõ admirari laudareq; videtur Lacedæmoniorum legũlatorem, & quicunq; alter de republica illorum ſcripſit, ꝙ propter exercitationẽ eorum ad pericula, multorũ dominationem ſibi cõpararunt. Atqui patet, ꝙ cũ non habeãt nũc dominationẽ Lacedæmonij, nec felices amplius eſſent, nec legũlator eorũ bonus. Inſuper illud ridiculũ, ſi permanentes in legibus eius, nulloq; impediẽte illis legibus vti, amiſerũt bene viuere. Nõ recte vero ſuſcipiunt, neq; de dominatione, ad quã intendiſſe legiſlatorẽ oſtendunt. nã imperium liberorum melius eſt ac magis ex virtute, ꝗ dominari, vt ſeruis. Præterea non per hoc ciuitas felix eſt exiſtimãda, neq; legiſlator laudãdus, ꝙ vincere docuerit, & finitimis dominari. hec enim magnũ continẽt nocumentũ. nam aduerſus ciues hoc aget qui poterit, & ciuitati ſuæ dominari quæret. de quo accuſant Lacedæmonij Pauſaniã, licet in tanta dignitate cõſtitutum. Nec ſanè aliqua huiuſmodi ratio eſt aut lex ciuilis, neq; vtilis neq; vera. eadem enim optima & priuatim & publice legũlatorem inducere oportet in animos hominum. Neq; exercitatio rerũ bellicarũ ob id eſt meditanda, vt in ſeruitutẽ adigant imerentes: ſed primũ ne ipſi ſeruire alijs cõpellantur: deinde, vt imperiũ quærant gratia vtilitatis ſubiectorum, nõ ante omnia dominationem: tertio, vt eis dominentur, qui ſeruire ſunt digni. Quòd autẽ oporteat legis poſitorẽ ſtudere, vt prouiſio ſua circa res bellicas & circa alias inſtitutiones ad otiũ & ad pacem referatur, id atteſtatur, ꝙ pleræq; taliũ ciuitatum bellũ gerentes conſeruantur: ſed cũ dominationẽ adeptæ ſunt, deſtruũtur. ſplendorẽ enim veluti ferrum per pacem amittunt. Cauſa huius eſt legum poſitor, qui non ita inſtituit, vt in otio ſtare poſſint.

Quibus uirtutibus & pacis, & belli tempore opus ſit. & à quo primum eruditio ſacienda ſit. Cap. XV.

CVm ergo idẽ finis eſſe videatur publice & priuatim hominibus, & eãdem definitionem eſſe neceſſe ſit viro optimo & optimæ reipublicæ: manifeſtũ eſt oportere virtutes eas quæ ad otiũ ſpectant, illi exiſtere. finis eſt enim, vt ſæpe iã diximus, belli pax, negocij otiũ. Sunt autẽ vtiles ad otiũ & quietem virtutes, quarũ opus in otio eſt, & quarum in negocio. oportet autẽ multa negociorũ nobis exiſtere, vt liceat in otio eſſe. Quapropter temperatam ciuitatẽ eſſe oportet, ac fortem & patientẽ. nam, vt eſt in prouerbio, nullum otiũ ſeruis. qui vero non poſſunt fortiter pericula ſubire, ſerui ſunt inuadentiũ. Fortitudine igitur & conſtantia opus eſt ad negociũ: philoſophia vero ad otiũ. temperãtia autem & iuſtitia in vtroq; tẽpore, ſed magis in pace & otio. nam bellum quidẽ ipſum cogit homines eſſe iuſtos ac tẽperatos. fortunæ aũt proſperæ fruitio, & otiũ cum pace, petulãtes magis facit. Multa igitur iuſtitia, multaq; temperantia indigent hi, qui in optimo ſtatu cõſtituti videntur, & in fruitione omnium rerũ, quæ beatos facere putantur. veluti ſiqui ſunt, vt poetæ tradunt, in beatorũ inſulis. maxime.n. hi philoſophia, & tẽperantia & iuſtitia indigerẽt, quanto magis otioſi ſunt in abũdantia talium bonorũ. Qua igitur de cauſa beata & ſtudioſa futura ciuitas his indigeat virtutibus, manifeſtum eſt. turpe eſt enim, nõ poſſe frui bonis: ſed in negocijs quidem & bello viros probos videri, in otio autem & pace ſeruiles. Quamobrẽ oportet, non quẽadmodum Lacedæmoniorum ciuitas, virtutẽ exercere. illi enim non eo ab alijs differunt, ꝙ non putent eadẽ maxima bona quæ cęteri: ſed eo ꝙ prouenire illa exiſtimant magis per aliquã virtutẽ. Cùm vero maiora ſint hæc bona, ꝗ ea quę belli, & fruitio eorum ꝗ virtutũ, & quia illius gratia, manifeſtũ ex his. Quomodo autẽ, & per quę id erit, vtiq; conſiderandũ. Diximus ſupra diuidẽtes, ꝙ natura, & more, & ratione indigemus: ex his autẽ quales aliquos natura eſſe oportet determinauimus. Reſtat videre, vtrum ratione prius an moribus ſit eruditio faciẽda. hæc enim ſimul cõcordare debẽt optima concordatione. contingit enim rationem aberrare ab optima ſuppoſitione, & ſimiles per mores duci. Clarum eſt hoc primum quidem, quẽadmodum in alijs, quòd gñatio eſt a principio, & finis à principio aliquo alterius finis. ratio autẽ nobis & mẽs naturæ finis: quare ad hæc generationẽ ac morum inſtitutionẽ parare oportet. Deinde vt anima & corpus duo ſunt, ita quoq; duas videmus eſſe animæ partes, vnam irrationalẽ, alteram quæ habet rationẽ. habitus quoq; earũ duos, quorũ alter eſt appetitio, alter mens. Vt autẽ corpus in generationẽ antecedit animam, ſic pars irrationalis antecedit eam partem quæ habet rationem. Patet id in pueris; quibus ſtatim ira & voluntas & cõcupiſcentia exiſtit: at rõ & mẽs, procedente ætate, in illis fieri natæ ſunt. Quapropter corporis curam neceſſe eſt prius ſuſcipe, quàm animi, deinde appeitus. curam tñ appetitus qui gratiã

mentis:

mentis: curam vero corporis, qui gratia animi. Si ergo ab initio prouidendum eſt à legis poſitore, ut optima ſint corpora eorum qui educantur, primo quidem circa coniugia prouidere debet, qua ætate & cuiuſmodi exiſtente, ſint in matrimonium copulandi.

Quæ circa coniugia, ac liberorum procreationem conſyderanda ſint, ac peragenda. Cap. XVI.

HOc autem inſtituet legis poſitor, inſpiciens ad ipſos, & ad vitæ tempus, vt ętatibus in idem concurrāt, nec diſcrepet gignēdi potentia. Viro enim adhuc generare potēte, ſi mulier ipſa concipere non poſſit: vel muliere quidem ad concipiendum apta, ſi vir ipſe non poſſit, lites ac diſcordiæ inter eos oriuntur. Ad filiorum quoq; ſuſceptionē eſt inſpiciendum, ne nimis diſtent ab ætate paterna: quoniam nec ipſi ſenioribus gratiam referre vllam poſſunt, nec parentes filijs adiumenta præſtare. Nec etiam nimis proximi ad ætatem paternā accedere debent filij. habet enim hoc turbationem non paruam: cùm neq; tanta ſit reuerentia huiuſmodi filij erga genitores, vtpote quaſi æqualibus, & circa gubernationem domus querelæ ex iſta quaſi paritate ſoleant prouenire. Inſuper, quod dicere incipientes huc digreſſi fuimus, vt corpora natorum ſint ſecundū legispoſitoris voluntatem, ferè quidem hæc omnia prouenięt per vnam diligentiā. Nam cum ſit finis gignendi, vt plurimum viris quidē ſeptuageſimus annus, mulieribus autem quinquageſimus: ita coniugādi ab initio ſunt, vt ætatibus ad hunc finē concurrant. Eſt autem adoleſcentium coniūctio improba ad filiorum procreationem. in cunctis enim animalibus iuueniles partus imperfecti ſunt, & fœminæ crebrius quàm mares, & parua corporis forma gignuntur. quocirca neceſſe eſt hoc idem in hominibus prouenire. Huius autem coniectura fuerit, quòd in quibuſcūq; ciuitatibus conſuetudo eſt adoleſcentes mares puellaſq; coniugari, in eiſdem inutilia ac puſilla hominum corpora exiſtūt. in partu quoq; laborant magis puellæ, ac pereunt plures. Ex quo reſpōſum oraculi Troezenijs datum quidam exiſtimant, ob iſtā cauſam, quaſi multis pereuntibus propter immaturitatem nuptiarum, non propter fructuum collectionem. Ad continentiam quoq; vtile eſt nuptias fieri ſeriores. intemperatiores enim eſſe videntur, cùm puellæ veneri aſſueſcunt. At maſculorum corpora creſcere impediuntur, ſi adhuc augente ſeminē conſuetudinem ineant. nam huius terminus quiſpiam eſſe videtur, quem nō multo excedit amplius.

* a.l. corpore

Quapropter puellas quidem circa ętatem decem et octo annorū nuptui tradere congruit, maſculos autem circiter ętatem annorum ſeptem & triginta. in hoc enim tempore, & vigentibus corporibus coniungentur, ac procedente tempore ſimul apte deſinent procreare poſſe. & filiorum ſuſceptio partim erit ab initio eis ętate vigentibus adhuc, ſi recte procedat ſtatim generatio: partim iam vergentibus ad annum ſeptuageſimū. Quibus igitur ætatibus coniugia ſint facienda dictum ſit. Tempus autem anni, vt nūc multi obſeruāt, recte per hyemem aptius ad nuptias eſſe videtur. ſed conſideranda ſunt in procreatione liberorū, quę à medicis et quę à phyſicis tradūtur. Medici enim tempora corporū ſufficienter oſtendunt: phyſici autem de ſpiritibus, boreales magis quàm auſtrales laudant. Quæ autem corpora maxime vtilia ſint, magis dicendum eſſet, vbi diſciplina librorum tractatur. ſummatim vero ſat fuerit nunc dixiſſe. neq; enim Athletarum habitudo vtilis foret ad ciuilem habitum, neq; ad ſanitatem, & procreationem liberorum: nec rurſus humilis & imbecilla nimium, ſed media iſtarum. laborioſam enim habitudinem habere oportet, exercitatam vero laboribus non violētis, neq; ad vnum laborem ſolum, vt Athletarum habitudo, ſed ad liberalia opera. hæc autem ſimiliter viris mulieribuſq; exiſtere debent. Pręgnantes quoq; mulieres curam habere corporum oportet, non pigreſcentes, neq; ſubtili vtentes alimonia. hoc autem facile eſt legum poſitori prouidere, ſi iubeat ſingulis diebus iter quoddam facere debere ad Deorū ſacra mulieres, quæ ſortitę ſint concipiendi honorem. Mens tamen contra quàm corpus, in trāquillitate eſt traducēda. quę enim fiunt, ab ea quę continet, capere videntur: quemadmodum illa quæ naſcūtur à terra. Circa expoſitionem autem vel educationem filiorum lex ſit, nihil orbatum natura fore educandum. In alijs vero, ſi mores inſtitutioq; ciuitatis prohibeāt natos exponere, ac multitudo tāta prolis alicui cōtigerit, vt duplicatus ſit filiorum numerus (nam is definitus eſſe debet) ad multitudinē nimiam euitādam anteuenire oportet, vt nō concipiantur. nam poſtquam concepti ſunt, & ſenſum aut vitam acceperint, nefas eſt attingere eos. Cùm vero determinatū ſit, qua ætate vir & vxor ſint ab initio coniugandi, quanto tempore liberis operationē dare conueniat, determinemus. Seniorum ènim fœtus, quęadmodum iuniorū imperfecti ſunt, & corporibus & intellectibus: ſeneſcentium quoque fœtus ſunt irrobuſti: quapropter il-

lud

lud maxime tempus probandum eſt, in quo maxime intelligentia viget in nobis.id autem eſſet in plurimis,circiter annum quinquageſimum,vt poetarum quidam dixerũt,ſeptenario numero ætatem dimetiẽtes. Itaq; qui quatuor aut quinq; annis hanc ætatẽ exceſſerint, derelinquere debent in aperto procreãdi ſtudiũ,ac de cætero vel ſanitatis, vel alterius huiuſmodi cauſa cõcubitum facere videri. Coitus vero omnis alterius q̃ coniugis, penitus ſit interdictus: quandoquidem ſit & appelletur coniunx.Quòd ſiquis deprehendatur cõtra facere per tempus procreationis, dignam pro delicto pœnam reportet.

De uictu, & inſtitutione puerorũ. Ca. XVII.

SVſceptis autem filijs, multum referre putãdum eſt ad corporis robur, quali victu nutriantur. Apparet vero ex cæteris animalibus, & ex gentibus, quibus cura eſt aſſidua bellicæ habitudinis,nutrimẽtum lactis maxime proprium eſſe corporibus:abſtemium autem magis propter ęgritudines. Et pręterea motus quoſcunq; in ea ætate fieri datur,conferunt. Ne membra vero ob teneritudinem diſtorta fiant,vtũtur adhuc gentes aliquæ organis q̃buſdã & machinis,q̃ corpus à talibus illæſum conſeruant. Confert etiam ſtatim à pueritia frigori aſſueſcere: hoc enim & ad ſanitatem, & ad res bellicas vtile eſt. Quapropter apud multos Barbarorum conſuetudo eſt,vel gelido amne natos ĩmergere, vel parua veſte amicire, vt faciunt Galli: ad cuncta enim ad quę poſſibile eſt, ſtatim ab initio melius eſt aſſueſcere.eſt autem apta puerorũ natura ob eorum calorẽ,ad frigus exerceri.Circa primam igitur ętatem hęc & huiuſmodi diligentia eſt adhibenda. Sequenti vero ætate vſq; ad annos quinq;, quia nondum ad diſciplinam aliquam ſunt admouendi, neq; labores perferre cogendi, ne creſcere impediantur,motus ſolummodo quoſdã ſuſcipere debent, quo pigritiam corporis euitent:qui motus præparandi ſunt illis,& per alios actus,& per ludum.ludi vero ipſi,neq; illiberales neq; laborioſi eſſe debent,neq; remiſſi. Quas autem narrationes & fabulas illa ætate pueri audire debeãt,cura ſit ijs qui pueris publice præficiuntur. cuncta enim talia ad cõuerſationes poſtea futuras accommodanda ſunt.itaq; ludi vt plurimum tales eſſe debent,vt ſint imitationes eorum quæ poſtea ſerio erunt facienda. Cohibitiones vero puerorum & interruptiones ploratus,qui legibus prohibent non recte faciunt. ſunt enim vtiles ad augmentũ, cùm ſint quodãmodo exercitationes corporum.ſpiritus enim compreſſio facit robur laborantibus,quod contingit etiam pueris ploratum cohibentibus. Prouidendũ eſt ab his, quibus puerorum cura publice commiſſa eſt, circa huiuſmodi educationem,& alia, & vt q̃ minime cum ſeruis verſentur.hæc enim ætas vſq; ad annos ſeptem, neceſſarium eſt vt domi alatur.rationabile eſt ergo pręcipue in hac ætate,vt ab auditu et viſu ſeruiliũ rerũ abſint. Oĩno igiť obſcœnitas verborũ,vt et q̃equam aliud ,per legiſlatorẽ exterminãda eſt de ciuitate.ex turpiter enim loquẽdi licẽtia ſequitur & turpiter facere. Potiſſimum igitur ſtatim à pueris,neq; dicant,neq; audiãt quicquam turpe. Siquis vero dicere aut facere quicquam prohibitorum deprehẽſus fuerit,is ſi liber ſit, ſed nondum in conuentum comeſſatorum dignatus aſſumi,honore prohibeatur & verberibus caſtigetur.ſed ſi ſit maioris ætatis,ſeruili infamia afficiať,admiſſi ſeruilis officij gratia. Cùm vero dicere quicquam interdixerimus,clarum eſt quòd et aſpicere aut picturas, aut actus deformes prohibemus.Sit igitur cura magiſtratibus, nullam neq; picturam neq; ſtatuam eſſe talium rerum imitatricem , niſi apud Deos quoſdam,quibus etiam laſciuiam mos tribuit. apud hos permittet lex iam homines factos pro ſe,& filijs,et vxoribus ſacra facere.Iuniores autem neq; iamborum, neq; trãgœdiarum ſpectatores eſſe ſinat , niſi cùm ad eã peruenerũt ętatẽ,vt in comeſſationibus vnà cũ alijs ſedere , & potus etiã participes eſſe poſſunt, et ab ebrietate & huiuſmodi labe inſontes diſciplina oẽs præſtabit. Nos quidẽ nunc curſim iſta attigimus : poſtea vero inſiſtentes oportebit determinare magis , ſiue oportet, ſiue non oportet primo quærentes, & quomodo. ſed in præſenti mentionem de his facere neceſſariũ fuit. Forſitan enim non male circa hoc cenſebat Theodorus tragœdiarum actor.nulli enim vnquam concedere voluit, vt ante ſe ageret, neq; ex uilibus etiã hiſtrionibus, quaſi magis faueant auditores illis,quos primo audierint.Contingit hoc idẽ in conuerſationibus hominum & rerum:omnium enim prima nos magis delectant. Quapropter oportet à pueris omnia turpia procul remouere, & maxime quæcunq; habent in ſe vel obſcœnitatem , vel improbitatem . Tranſactis vero annis quinq;,in duobus vſq; ad ſeptem oportet iam diſciplinas ſpectare, quas addiſcere eos oportet. Duę aũt ſunt ætates in quas neceſſarium eſt diſciplinas diuidere:vna poſt ſeptimum annum vſq; ad pubertatem: altera à pubertate vſq; ad annum vigeſimum primum.nam qui hebdomadibus di-

* comeſſatorum.

* εὐτελῶν

uidunt

uidunt ætates, vt plurimum nō dicunt bene. itaqꝫ ſequenda eſt naturalis diſtinctio: omnis enim ars & diſciplina implere vult id, quod deeſt naturæ. Primum igitur videndum eſt, ſi facienda ſit inſtitutio quędam circa pueros: deinde, ſi vtile ſit publice curam eorum ſuſcipere, vel magis priuatim, quo modo nunc fit in plurimis ciuitatibus: Tertio qualem hanc eſſe curam oportet.

ARISTOTELIS POLITICORVM LIBER OCTAVVS.

SVMMA LIBRI.

De puerorum inſtitutione, & de ijs quæ ipſi addiſcere conſueuerunt. De Muſica, eius ſpeciebus, ac muſicalibus inſtrumentis: quæq; quibus conueniant.

Quòd faciēda ſit circa pueros inſtitutio: & ea quidem publice. Cap. I.

QVòd igit̄ à legis poſitore maxime intēdendum ſit circa diſciplinam iuuentutis, nemo vtiqꝫ dubitabit. nam id quidē neglectū in ciuitatibus affert reipublicę detrimentū. Oportet enim ad ſingula gubernandi genera diſciplinam accōmodari. nam mos vniuſcuiuſqꝫ proprius conſueuit et ſeruare rēpublicam, & ab initio conſtituere. ceu popularis mos popularem, & paucorum potentiæ accommodatus mos, eam quæ cōſiſtit in paucorum gubernatione. ſemper autem melior mos cauſa eſt melioris reipublicæ. Præterea in cunctis facultatibus & artibus ſunt quędā, ad quæ erudiri prius oportet, & aſſuefieri ad earum opera. itaqꝫ manifeſtū eſt, ꝙ et ad virtutis actiones. Cùm vero vnus ſit finis ciuitati toti, clarum eſt oportere diſciplinā quoqꝫ eſſe vnam & eandem omnium, & huius curam eſſe publicam & non priuatam: quemadmodū nūc vnuſquiſqꝫ curam habet ſuorum filiorū, priuatimqꝫ docet & priuatā diſciplinam, pro vt ei videtur. Sed oportet publicorum publice exercitationē fieri: & ſimul non debet qſqꝫ ciuis ſe ſuum exiſtimare, ſed omnes ciuitatis. particula enim ciuitatis vnuſquiſque eſt: cura vero ſingularum particularum reſpicere nata eſt ad curā totius. Laudari poſſunt in hoc Lacedæmonij: nam plurimam circa pueros diligentiam faciunt, & quidē publice. Quòd igitur lege prouidēdum ſit circa diſciplinam iuuentutis, & hoc publice faciendum, patet.

Qualis, quarumqꝫ rerum, & cuius gratia debeat eſſe puerorum inſtitutio. Cap. II.

QVęnam vero iſta ſit diſciplina, & quō tradenda, latere non debet. Nā nunc quidem in ambiguo eſt, neqꝫ eadem omnes cenſent iuuētutem addiſcere debere, neqꝫ ad virtutem, neqꝫ ad vitā optimam: neqꝫ conſpicuum eſt, vtrum per intelligentiā magis deceat, vel per animi morem. Impedimētorum quoqꝫ reſpectus conſiderationem diſciplinę conturbat: cùm manifeſtum non ſit, vtrum exercitatio noſtra accommodanda ſit ad ea quæ ſunt vtilia ad vitā, vel ad ea quę tendunt ad virtutem, vel ad ea quæ ad maiorem quēdam ſuperfluumqꝫ pertinent apparatū. hęc enim omnia patronos quoſdā ſuſcepere. De his quoqꝫ quæ ad virtutem tendunt, nihil confeſſum exiſtit. etenim virtutē non eādem omnes ſtatim honorant: ex quo fit vt diſcordēt circa illius exercitationem. Quod igitur ex vtilibus neceſſaria ſint addiſcenda, manifeſtum eſt. quòd autē non omnia, diſtinguentibus liberalia opera ab illiberalibus patebit, illa talia eſſe recipienda, quę cùm vtilia ſint, faciunt exercentem habentemqꝫ nō vilis exercitij operatorem. Vile aūt exercitium putandum et ars et diſciplina, quęcunqꝫ corpus, aut aīum, aut mentem liberi hoīs, ad vſum & opera virtutis inutilem reddunt. Itaqꝫ & artes illę quæ deterius diſponūt corpus, & cuncta mercenaria exercitia, ſordida nuncupamus. mentē enim occupatā & vilē reddūt. Sunt etiam quædam ex liberalibus ſcientijs, quas vſqꝫ ad aliquid diſcere honeſtum ſit. penitus vero ſeſe illis tradere, ac ad extremum vſqꝫ proſequi velle nocumentis illis, quę ſupra diximus, obnoxios facit. Sed refert plurimum cuius gratia quis agat, vel diſcat. nā ſi gratia ſui vel amicorum, vel propter virtutem, non eſt illiberale. qui vero idipſum agit propter alios, ſæpe vtiqꝫ videbitur illiberaliter ac ſordide agere. Diſciplinæ igitur illæ, de quibus diximus, ad vtranqꝫ partem ſe habent.

Quatuor eſſe, quæ pueri diſcere conſueuerunt, quarū alijs ocij, alijs negocij cauſa utimur. Cap. III.

SVnt autē ferè quatuor, quas diſcere iuuēnes conſueuerūt, literas, gymnaſticā, muſicā. addūt vero et quartū quidā, figurādi peritiam. Literas quidem & figurationem, tanqꝫ vtiles et valde expediētes ad vitam: gymnaſticā vero tanꝗ ptinentē ad fortitudinē. De Muſica vero iam ambigitur. nā nūc qdē plurimi voluptatis gratia illam addiſcunt: veteres aūt inter diſciplinas eā collocauerunt, ex eo ꝙ natura quærit (vt ſępe dictum eſt) non ſolum in

negocio

negocio recte, verumetiã in otio laudabiliter poſſe verſari. Hoc enim prĩcipium eſt oĩum, vt rurſus de illo dicamus. ſi enim vtroq; opus eſt, magis aũt expetendum eſt otium q̃ negocium. nec id quidẽ in ioco: nam ſic neceſſe foret iocum eſſe finem vitæ. ꝙ ſi ſit impoſſibile, & magis in negocijs vtendum eſt ioco. nam qui laborant, indigent relaxatione: & huius gratia eſt iocus. negocia vero ſunt cum labore & conatu: & propterea oportet iocũ adhibere, qui tanq̃ medicinã eo tempore afferat. nam relaxatio eſt huiuſmodi motus animi, et requies per voluptatem. Otium autẽ ipſum videtur in ſe voluptatem habere, & felicitatẽ & vitam beatã. & hoc nõ negocioſis, ſed otioſis exiſtit. nam qui negociatur, alicuius gratia negociatur, quod ſibi deſit. felicitas autẽ finis eſt, quam non cum dolore, ſed cum voluptate eſſe omnes putant. Hanc tamen voluptatẽ non eandẽ omnes poſuerunt, ſed ſm ſe vnuſquiſq;, & ſm ſuum habitum: optimus tamen optimã, & eam quæ ſit ab honeſtiſſimis. Itaq; manifeſtũ eſt, ꝙ oporteat ad otium quoq; degendum addiſcere quędam, & erudiri: & has eruditiones ac diſciplinas ſui ipſarum eſſe gratia: illas vero quę ad negocium, tanq̃ neceſſarias & gratia illorum. Quapropter Muſicam antiqui inter diſciplinas collocauere: nõ tanq̃ rem neceſſariã, nihil enim habet tale: neq; tanquam vilem, vt literæ ad lucrum, & ad rem familiarem, & ad ſtudia, & ad ciuiles actiones complurimas. Videtur quoq; figurandi peritia vtilis eſſe ad iudicandum melius artificum opera. neque vt gymnaſtica ad ſanitatem & robur: nihil enim horum videmus ex muſica fieri: reſtat ergo ꝙ ad degendum in ocio, ad quod & apparet eam adhiberi. quã enim putant degentiam eſſe ingenuorum hominum, in ea conſtituunt. Quapropter Homerus in poemate ſuo ita inquit:

* μάθησιν

» Sed q̃le eſt vocari ad mẽſam opipare paratã.
Deinde nominans quoſdam alios, ſubdit:
» Et acceſſunt citharœdum qui omnes demul-
» ceat. & alio loco ait Vlyſſes:
» Optimã eſſe degẽdi rõnẽ, qñ lętis oĩbus cõui
» uę audiunt citharœdũ, ſedentes p ordinem.

Quòd igitur ſit diſciplina quædam, quam nõ vt vtilem, neq; vt neceſſariã docẽdi ſunt filij, ſed vt liberalem et honeſtam, manifeſtum eſt. Vtrum aũt vna ſit numero, an plures, & quæ nam iſtæ, & q̃õ, poſterius dicetur. Nunc tantum id pręmiſſum ſit, ꝙ apud antiquos habemus teſtimonium ex his diſciplinis quas diximus. muſica enim hoc manifeſtat. Ac etiã de vtilibus, ꝙ aliqua addiſcere pueros oportet, non modo propter vtilitatẽ, vt patet in literis, verũ etiã propter multas diſciplinas alias, quę per literas addiſcũtur. Similiter vero figurãdi peritiã, nõ vt in venũdando emendoq; vaſa nõ decipiantur, ſed potius quia contemplari facit pulchritudinem corporũ. quærere vero vtilitatem vbiq;, minime congruit magnanimis, & ingenuis hoĩbus. Cùm vero manifeſtum ſit, vtrum moribus an ratione ſit diſciplina tradenda, & an circa corpus primo vel circa mentẽ, patet ex his ꝙ adoleſcentes gymnaſticæ & pædotribicæ ſunt tradẽdi: quarum altera qualem aliquam facit habitudinẽ corporis, altera operationes.

De gymnaſtica, & puerorum exercendorum diſciplina. Cap. IIII.

NVnc autẽ quæ ciuitates curam habere puerorum maxime videntur, partim athletarum habitudinem inducere ſtudẽt, in quo deformant corpora ac augmẽtationem eorum impediunt. Lacones vero in hoc quidem non errant, ſed efferatos laboribus reddunt adoleſcẽtes, quaſi hoc vtile ſit maxime ad fortitudinẽ. Atqui vt iam ſæpius diximus, neq; ad vnam virtutem, neq; ad hãc maxime reſpiciendum eſt ab eo qui curam facit inſtitutionis. et ſi ad hanc, non tñ id conſequuntur. neq; enim alijs in aĩalibus, neq; in gẽtibus videmus fortitudinẽ adeſſe maxime efferatis, ſed potius manſuetioribus & leoninis moribus. multęq; ſunt gẽtes, quę ad cędes hoĩum, & ad eorum comeſtionem inſultant: vt circa Pontum Achæi et Heniochi, & ex mediterraneis aliæ gentes ſimiliter his, vel magis: quæ quidem gentes clãculum per inſidias latrocinantur, ad bellica tñ opera nihil valent. Pręterea ſcimus Lacones, dum ipſi ſoli exercebãtur, pręſtitiſſe cæteris: nunc autẽ eſſe alijs inferiores. non enim ob id pręſtabant, ꝙ iuuentutem exercerent, ſed ꝙ ipſi exercitati cõtra nõ exercitatos pugnabant. Itaq; honeſtas, at nõ feritas eſt in certaminibus præferenda. neq; enim lupus, neq; alia beſtia, honeſtum periculum pugnando ſubiret, ſed magis vir bonus. Qui vero adoleſcentes in hęc nimiũ tradunt, & in neceſſarijs abſq; diſciplina dimittunt, vere illos ſordidos reddũt. ad vnum enim opus reipublicæ vtiles faciunt, & illud ipſum deterius, vt ratio oſtendit. oportet autem non ex prioribus operibus, ſed ex his quæ nunc fiũt, iudicare. nam nunc quidem illi qui repugnãt diſciplinam habẽt, tunc vero non habebant. Quòd igitur vtendum ſit gymnaſtica, & q̃õ vtendum conceſſum exiſtat. vſq; enim ad pubertatem leuiores exercitationes ſunt adhibẽdæ, abſq; victu illo violento & laboribus coactis, ne corpora creſcere impediantur. Signũ

erit

erit non paruum, ꝙ ita contingat: quia inter eos qui Olympia vicerunt, duo vel tres tm̄ reperiuntur, qui ijdem adoleſcentes & viri ſint victoriam cōſecuti: propterea ꝙ per exercitatiões pueris adhibitas ſublata ſit vis ac robur à violentis laboribus. Poſt pubertatem vero cùm annis tribus ad alia perdiſcenda intenderint, tunc congruit et laboribus et victu neceſſario illos occupare. nam ſimul mente & corpore laborare nō oportet: cùm ſeinuicem impedire nata ſint: labor quidem corporis, mentem: mentis autem, corpus.

De muſica pulchra diſceptatio: de eius effectibus: & eam ad puerorum diſciplinā eſſe adhibendam. Cap. V.

DE muſica vero dubia quędā poſuimus antea, & nunc rectum erit illa reſumere, vt tanꝗ conſentanea fiāt rationibus q̃s quis de ea dicens oſtendat. Neq; enī facile eſt demonſtrare, quam potentiam habeat, neq; cuius gratia illam adipiſci oportet, vtrum ſolatij cauſa & quietis, quēadmodum ſomnus, & potus. nam hæc per ſe ipſa non ſunt honeſta, ſed iocunda, et ſimul ceſſare curas faciūt, vt inquit Euripides. Quapropter inſtituūt in illa, & vtuntur cunctis iſtis ſimiliter, ſomno, & potu, & muſica. in his quoq; ſaltationem poſuerunt. An magis putandum eſt ad virtutem tendere muſicam, vt potentem, quemadmodum gymnaſtica tale aliquod corpus reddit, ſic & muſicam talem aliquem morem efficere, aſſuefacientem poſſe recte lętari. An ad degendi rationem aliquid confert, & ad prudentiam. nam hoc tertium ponendum eſt, ex his quę dicuntur. Quòd igitur oporteat pueros non ſolatij gratia diſcere, manifeſtū eſt. nō.n. ſolantur diſcētes: nam cum labore eſt diſciplina. Atqui nec ad degendi rationē pueris, neq; illi ętati congruit attribuere. nulli enim imperfecto cōpetit perfectio. Sed forſan videbitur puerorum ſtudium ſolatij eſſe gratia viris factis et perfectis. Quòd ſi hoc tale eſt, cuius gratia oportet ipſos addiſcere? ac non potius, inſtar Perſarum Medorumq; regum, per alios idem facientes voluptatis ac diſciplinæ participes fieri? etenī neceſſe eſt melius perfici ab his, qui hoc opus ſuum fecerunt & artem, ꝗ ab his, qui tanto ſolum tēpore in eo laborauerunt, quāto addiſcunt. Quòd ſi oportet in his eos laborare, ſimiliter & circa epularū apparatū oportebit vtiq; eos addiſcere: quod eſt abſurdū. Eadem quoq; dubitatio cadit, ſi poſſit mores facere meliores. qd enim opus eſt eos hæc addiſcere, ac non ex alijs audientes recte lætari, & iudicare poſſe, quemadmodum Lacones? illi enim quanquā non didicerint, poſſunt tn̄ recte iudicare, vt aiūt, quę ſit bona, vel nō bona melodia. Eademq; ratio foret ad ſolatium, & ad rationem degendi otij libero homine dignam. quid enim oportet eos diſcere, ac non alijs vtentibus frui? Conſiderare hoc licet ex opinione quam habemus de Dijs. nō enim Iupiter cantat, aut citharam pulſat ſm poetas: immo illos qui talia faciunt, appellamus viles: & opus illud non viri neq; ſobrij, ſed iocantis. At enim de his poſtea erit conſiderandum. Prima vero quæſtio eſt. vtrū muſica ſit in ioco reponenda, vel non: & quid poteſt efficere de his tribus ī dubitatione propoſitis, vtrum diſciplinam, an ſolatium, an rationem otij degendi. Rationabiliter quidem ad omnia inſtituitur & videtur oīum particeps. nam & iocus gratia requietis eſt, ac requietē neceſſe eſt eſſe iocundam. eſt enim medicina moleſtiæ illius, quæ per labores ſuſcipitur: & ratio degendi otij non ſolum honeſtatem habere debet, verumetiam voluptatem: felicitas enim ex ambabus iſtis eſt. Muſicam vero omnes fatemur eſſe ex iocundiſſimis, ſiue nuda ſit, ſiue cum modulatione. Inquit profecto & Muſæus, Carmen dulciſſimam rem eſſe mortalibus. Quapropter et ad cœtus familiarum, & ad vitam in otio degendam, rationabiliter illam recipiunt, vt potentem lætitiam afferre. Vnde & ex hoc quis intelligat illam pueris eſſe perdiſcendā. quęcunq; enim iocunda ſunt, atq; eadē innocua, non ſolum congruunt ad finem, verumetiam ad quietem. cùm vero cōtingat hoībus perraro eſſe in fine, perſæpe autem ceſſent & vtantur iocis, non ab aliud modo, ſed etiā ob delectationē, vtile foret requieſcere in his, quę ab illa proueniunt, voluptatibus. Contingit autem hoībus feciſſe iocos finem, cùm & habeat fortaſſe finis voluptatē quandam, ſed non quamcunq;. Quærētes vero iſtam accipiunt hanc pro illa, ex eo ꝙ cum fine agendi ſimilitudinē habet. nam finis gratia nullius futuri expetitur: & tales voluptates nullius futuri gratia, ſed gratia eorum quę anteceſſerunt, laborum ſ. & moleſtiarum per quā igitur cauſam quęrunt felicitatē fieri, per huiuſmodi voluptates, hāc vtiq; aliquis rationabiliter exiſtimet cauſam. De communione autem muſicę non per hæc ſolum, ſed etiā quia vtilis ſit ad ceſſationes, vt videt̄ nec per eas modo, ſed inſuper quærendum, num aliquando aliud ex ea proueniat. pretioſior quidem natura eius eſt, ꝗ ſm eum vſum, de quo ſupra dicitur: & oportet nō ſolum ab ipſa voluptatem capere, quam participāt omnes ſm ſenſum. habet enim muſica naturalem voluptatem, per quam illius vſus cunctis ętatibus,

cunctisq;

cũctiſq; moribus eſt acceptus. Sed videndũ eſt, ſi quo modo ad mores extẽditur & ad animũ. id aũt patebit, ſi aliquando tales aliqui ſm mores per illam efficiamur. Atqui ꝙ efficiamur, per Olympi moderationem manifeſtũ eſt: ea nanq; abſtrahit aĩam, & quodammodo rapit: raptus vero & abſtractio aię circa morẽ affectio eſt. Pręterea audientes repræſentationes, omnes afficiuntur etiam ſine melodijs et verſibus. Cùm vero contigerit muſicam eſſe delectabilium, virtutem aũt eſſe circa lætandum recte, & amare & odiſſe, oportet profecto addiſcere & aſſueſieri ad nullã rem adeo, vt ad iudicandum recte & ad gaudẽdum mãſuetis moribus, & laudabilibus operibus. Sũt aũt in rhythmis & melodijs ſimilitudines maxime penes veras naturas iræ, & manſuetudinis ac fortitudinis & temperãtię. & contrariorũ his, & aliorũ oĩum quæ ad mores pertinẽt. Patet id ex effectu. mutamus enim aĩum talia audientes. mos aũt dolendi ac lætandi in ſimilibus prope eſt, vt erga veritatem eodem modo ſe habeat: ceu ſiquis gaudet imaginem alicuius videns, nõ propter aliã cauſam, ſed propter formã ipſam, neceſſariũ eſt huic & aſpectum ipſum illius, cuius imaginẽ contemplatur, eſſe iocundum. Contingit autem in alijs quidem ſenſibilibus, nullam exiſtere ſimilitudinem morum: vt in his quæ tactu vel guſtu percipiuntur. in his etiam quæ viſu, admodum parum. figurę enim ſunt talia, ſed ad modicũ: & oẽs huiuſcemodi ſenſus participant. inſuper nõ ſunt hæ ſimilitudines morum, ſed ſigna magis, quæ fiunt figuræ & colores morum. & ſunt hęc à corpore in paſſionibus. Attamẽ ꝗ̃tum refert circa horum viſionẽ, oportet pueros non figuras inſpicere Paſonis, ſed Polygnoti, et ſi quis alter pictor vel ſtatuarius ſit moralis. At in melodijs ipſis ſunt imitationes morum, & hoc eſt manifeſtũ. ſtatim enim harmoniarũ diſtincta eſt natura, ita vt qui audiunt aliter diſponantur, nec eodem modo ſe habeant ad vnamquãq; ipſarum, ſed ad quaſdam flebiliter & cõtractæ magis, puta ad eam quæ appellatur Lydia mixta: ad quaſdam vero mollius ſm mentem, ceu ad illas quæ ſunt remiſſę: ad aliam verò mediocriter & compoſite plurimum, vt videtur Dorica facere ſola oĩum harmoniarũ. Phrygia vero diſtrahit ac rapit aĩum, & quaſi extra ſe ponit. hæc enim recte dicunt, qui circa huiuſmodi diſciplinam philoſophantur: capiũt enim verborum teſtimonia ex rebus ipſis. Eodem modo ſe habet circa rhythmos. alij enim morem continent grauius, alij cõcitant, alij violentiores afferũt motus, alij liberaliores. Ex his igitur patet, ꝙ muſica poteſt animi morem aliquem facere. Quòd ſi hoc poteſt muſica, clarũ eſt ꝙ ad puerorum diſciplinam eſt adhibenda, & in ea pueri ſunt inſtituendi. Congruit autem naturæ huiuſmodi diſciplina. nam pueri propter ætatem nihil ferunt ſponte, quod nõ habeat in ſe iocũditatem: Muſica vero ex his eſt, quæ ſunt iocunda ſm naturã. Et videtur cognatio quædam eſſe nobis cum harmonijs & rhythmis. quapp multi ſapiẽtum dixere, alij qdem aĩam eſſe harmoniã, alij vero habere harmoniam.

De Muſica quid diſcẽdum, ac ea utendũ, quid'ue minime: ubi de muſicis inſtrumẽtis ꝗ̃plura. Ca. VI.

VTrum autẽ addiſcere eos oportet cantando, & manibus agẽdo, vel nõn, quẽadmodum prius dubitatũ eſt, nunc erit dicendum. Non eſt obſcurum intereſſe multum ad hoc, vt efficiamur aliquales, ſi quis operũ ipſe ſit particeps. nẽpe impoſſibile eſt vel certe admodum difficile, vt qui opera ipſa nõ tractat, perite valeat iudicare. Et ſimul opꝰ eſt vt pueri habeant exercitationem aliquam. & Archítę tabella recte reperta eſt, quam pueris dant, vt in ea occupati, illa quę ſunt domi non frangant: neſcit enim pueritia quieſcere. hic eſt ergo infantibus conueniẽs ludus: diſciplina vero maioribus, tanq; tabella quædã. Quòd igitur docendi ſint muſicam, ita vt in opere ipſo verſentur, ex ipſis patet. Quid aũt deceat vel non deceat ſm ætates, nõ difficile eſt determinare, ac reſpõdere vituperatoribus, vile huiuſmodi exercitium eſſe dicentibus. Primum igitur cũ iudicandi cauſa ſint hęc opera perdiſcẽda, oportet in pueritia illis operã dare. in maiori vero ætate exercitationem dimittere: tantũ modo autem iudicare poſſe per diſciplinam adeptam, ac lætari recte. Vituperatoribus autem, qui aiunt ſordidos ac viles muſicam facere, nõ difficile eſt reſpõdere, ſi conſideremus, quouſq; illi opera dãda ſit ab his, qui ad virtutem ciuilẽ erudiuntur, & quę melodię, qui'ue rhythmi ſint addiſcẽdi, & præterea quibus inſtrumẽtis percipiatur. nam in eo quidem plurimum refert, cõſiſtitq; in his obiectionibus ſolutio. nihil enim vetat, modos quoſdã muſicæ illud, quod aiunt, efficere. Clarum eſt igitur oportere diſciplinã eius neq; impedimentum afferre cæteris operationibus, neq; corpus efficere inutile ad bellicas ciuileſq; exercitationes: ad vſus quidẽ iam, ac diſciplinas vero poſtea. Erit autem hoc, ſi neq; in illis laborabunt quæ ad certa artificia pertinent, neq; circa admirabilia quędam et ſuperflua, quę in certamina prius, & de certaminibus in doctrinã venere: ſed eouſq;, vt gaudere valeant probabilibus

babilibus melodijs & rhythmis, & non communi ſenſu muſicæ ſolum, vt aīalia quædā, & turba ſeniorum ac puerorum. Patet etiam ex his, quibus inſtrumentis ſit vtēdum. neq; n. tybiæ ſunt in diſciplina recipiendæ, nec aliud artificioſum inſtrumentū, vt cithara, & ſiquid aliud tale: ſed quæcunq; faciunt auditores bonos, vel muſicę diſciplinę, vel alterius. Inſuper tibia non eſt morale, ſed potius ſuſcitatiuū & concitatiuum. itaq; ad huiuſmodi tēpora eſt vtendum illa, in quibus ſpectacula magis purificationem patiūtur, q̄ diſciplinam. Adiungamus autem & illud, quòd contrarium diſciplinę efficit, impediens rationē, vti tibiarū ſonus. Quapropter bene reprobauerunt illarū vſum antiqui, licet priꝰ vſi fuiſſent. Studioſiores enī facti ꝓpter diuitias, & animoſiores ad virtutem, poſt victoriam contra Medos habitam, ac ex rebus geſtis magnum de ſe opinantes, diſciplinā oīum arripuerunt, nō iudicātes, ſed experientes. Quapropter tibiarum quoq; vſus tunc receptus eſt. nam & apud Lacedæmonios quidā qui ludos exhibebat, ipſemet tibijs modos fecit. & Athenis eouſq; in cōſuetudinē venit, vt ferè ingenui omnes addiſcerent. quod patet ex tabula à Thraſippo poſita, cùm ludos pro tribu ſua dedit. Poſtea vero in deſuetudinē abijt, & improbari cœpta eſt, cùm iam melius per experientiā iudicare poſſent, quid ad virtutem pertineret, & quid nō. Eodemq; modo permulta inſtrumentorum antiquorum improbata ſunt, veluti Pectides & Barbiti, & quę ad voluptatem audientium intendebant, heptagona, & trigona, et ſambucæ, & cuncta quæ indigent perita manuū geſticulatione. Rationabiliterq; illud ſe habet, quod antiqui de tibijs fabulantur. aiunt enim Mineruam repertricem, tibias abieciſſe ob deformitatem oris. atqui nō male ſe habet dicere, feciſſe hoc Deam, deformitate oris infenſam: ſed tamen multo magis ob id, quia nihil confert tibiarum vſus ad intelligentiā et mentem, cùm ſcientia et ars Mineruę ſit attributa. Cum vero inſtrumentorum & operis probauerimus artificioſam diſciplinā: artificioſam vero illam poſuimus quę verſatur in certaminibus: in illis enim qui agit, non proprię virtutis gratia agit, ſed vt audiētes delectet, & oneroſa quidem delectatione: quapropter nō ingenui hoīs cēſemus eſſe huiuſcemodi opus, ſed per viles ac ſordidos contingit illud fieri. nam finis, cuius gratia faciunt, improbus eſt, cùm ſpectator oneroſus exiſtens, modo hoc, modo illud exigere conſueuit: ita vt artifices quoq; placere ſtudentes, illiuſmodi efficiantur, & corpora ſimiliter propter motus.

Harmonijs & rhythmis omnibus vtēdum eſſe: diuerſis tamen ad diuerſa, ac ſecundum ætates diuerſas: ubi de harmoniarū differentijs multa. Cap. VII.

COnſiderādum eſt autem, vtrum omnibus vtēdum ſit harmonijs & omnibus rhythmis, an diſtinguendum. Deinde vtrum illis qui eruditionis cauſa laborāt, eandem dictionem tribuamus, an tertium quiddā aliud. Quoniam videmus muſicam eſſe per melodiam & rhythmos, horum vtrunq; latere nō debet, quam vim habeat ad doctrinā: & vtrū præferenda ſit ea pars, quæ in melodijs conſiſtit, an ea quæ in rhythmis. Putās igitur multa de his eſſe dicta rectè à muſicis quibuſdam, qui nunc ſunt, & à philoſophis qui peritiam habent huius diſciplinæ, diſcuſſionem & examen ſingularum partiū illis dimittemus, qui perquirere volent: nos autē legitime ſolum modo in genere de ipſis dicamus. Cùm illa probetur à nobis melodiarum diuiſio, quam faciunt quidam philoſophi, q; aliæ ſunt morales, aliæ effectiuæ, aliæ abſtractiuæ, ponentes naturam earum ad ſingula iſtorum propriā: dicimus autē, non vnius vtilitatis gratia oportere muſica vti, ſed multarum: nam & doctrinæ gratia & purificationis. (quid autem purificationē intelligamus, nunc ſimpliciter, alias vero diligentius in his quæ de Poetica ſcribimus, dicemus) tertio gratia degendi ocij quietiſq; cauſa & remiſſionis curarum: patet omnibus harmonijs eſſe vtendum, ſed non eodē modo: verum ad doctrinam quidem moralibus eſt vtēdum maxime: ad eruditionem vero aliorum pulſante, effectiuis et abſtractiuis. nam affectio illa, quæ contingit circa animos quorundā vehementer, in cunctis exiſtit. Differt autem ſm magis & minus, ceu miſeratio & metus, & pręterea abſtractio animi. nā per hūc motum deuoti, & ſupplices quidā fiunt. Videmus autem & ſacris melodijs ita affici, quando vtuntur expiantibus animam carminibus, quaſi medicina fretis, & purificatione. Hoc idem euenire neceſſum eſt ijs qui commiſeratiōe, & qui metu, & qui alijs affectibus detinentur, & alijs, quatenus cuiq; talia contingant: fieriq; in omnibus purificationē quādam & leuationem cum voluptate. Similiter autem carmina purificatiua lętitiam afferunt innocuā hominibus. quapropter talibus harmonijs, & talibus carminibus ſpectandi ſunt hi, qui theatralem muſicam tractant certatores. Sed cùm ſpectator ſit duplex, alter ingenuus & doctus, alter vilis & indoctus, ex opificibus turbaq; vrbana, his quoq; accommodanda ſunt certamina, & ſpectacula ad ceſſa-

tionem

tionem & requietem. vt enim illorum animę diſtortæ ſunt à naturali habitudine, ſic harmoniarum & melodiarũ diſtortiones ſunt quædam, illę quæ ſunt vehemẽtes & infractę. Delectat vero ſingulos id qđ ſuę naturæ ſit aptũ. quamobrem licentia permittenda eſt his, qui de arte muſica certant in theatro, vt ad huiuſmodi ſpectatorem tali genere vtantur muſicæ. Ad doctrinam vero, quemadmodũ dictũ eſt, moralibus melodijs eſt vtẽdum, et talibus harmonijs, q̃lis eſt Dorica, vt ſupra diximus. Recipienda eſt & alia quamcunq; nobis ſuadent, qui in philoſophia muſicaq; verſantur. Socrates vero in libris de Republica non recte Phrygiam tantummodo adiungit ad Doricam, licet improbans tibiam ex inſtrumentis. habet enim eandẽ vim phrygia in harmonijs, quam habet tibia in inſtrumentis. ambæ enim concitant animos, & in affectus impellunt. Oſtendit hoc Poeſis: tota enim bacchatio, & tota huiuſmodi concitatio maxime omnium inſtrumentorum per tibias fit. harmonia vero Phrygia maxime hunc modum habet: ceu Dithyrambus manifeſte videtur eſſe Phrygius. Cuius quidem rei plura afferũt argumenta, qui circa huiuſmodi rerum intelligentiam vacant. & inter cætera illud, q̄ Philoxenus aggreſſus Dorice facere Dithyrãbos in fabulis, non potuit, ſed vi illius naturæ tractus fuit ad Phrygiam harmoniam, quæ maxime illis congruebat. Doricam autem fatentur omnes conſtãtem eſſe ac firmam, moreq; ſummopere cõtinere virilem. Præterea cùm medium extremorum ſumendum eſſe diximus: Dorica autem hanc habet naturam ad alias harmonias: manifeſtum eſt q̄ Doricam prę cęteris decens eſt iuniores addiſcere. Sed duo conſideranda ſunt. vnum, quid poſſit: alterum, quid deceat. nam poſſibilia quiſq; aggredi, & conuenientia ſibi debet. Sunt autem hæc diſtincta ætatibus, ceu defeſſis iam tempore nõ facile eſt alti ſpiritus cantilenas canere, ſed talibꝰ ſubijcit natura remiſſas. Ex quo Socratem in hoc quoque merito reprehendunt quidam ex his, qui circa muſicam verſantur, q̄ remiſſiores harmonias improbauit ad doctrinam, quaſi vinolentas accipiens eas, non ſecundum vinolentiæ naturam (nam vinolẽtia magis debacchari facit) ſed defeſſas. quare & ad futuram ætatem ſeniorum, opus eſt huiuſcemodi harmonias attigere, & huiuſcemodi melodias. Pręterea, ſi qua eſt talium harmoniarum, quæ cõueniat puerorum ætati ex eo, quia poſſit ornatum ſimul doctrinamq; afferre: quod Lydia maxime omnium harmoniarum habere videtur: manifeſtũ quòd hæ tres determinationes ſunt in doctrina faciendæ, medium, poſſibile, ac decens.

Librorum Octo Politicorum finis.

LEONARDI ARETINI VIRI CLARISSIMI IN LIBROS OECONOMICORVM ARISTOTELIS, AD COSMVM MEDICEM FLORENTINVM PRAEFATIO.

PRetioſa ſunt interdum parui corporis munuſcula, quod lapilli gemmæq; teſtantur. Et homines nonnunquam puſilli grandioribus præualent, ut de Tydeo ſcribit Homerus: à quo breui et exiguo omnes certaminibus lõge ſuperatos fuiſſe tradit. Statius quoq; Homerum (credo) ſecutus, de eodem inquit: Maior in exiguo regnabat corpore uirtus. Tu igitur, Coſme dulciſsime, hoc quicquid eſt libelli ob paginæ breuitatem nequaquam deſpexeris. puſillum quidem eſt, at uiribus amplum, & pretio dignum: quod ego per has ferias è Græco interpretatus, non immerito, ut mihi uideor, tibi potiſsimũ deſtinaui. Cui enim rectius de gubernatione exercitus præcipi poteſt, quàm illi qui exercitum habet? Cui rurſus de rei familiaris adminiſtratione, quàm ei qui rem amplam poſsidet? & tueri illam cum laude gliſcit, & augere cum dignitate? Licet ergo per te multum ſapias, & à patre tuo uiro ſapientiſsimo quotidie audire poſsis, operæpretium tamen erit quod de re familiari tradiderint excellentiſsima philoſophorum ingenia cognouiſſe. Vt enim medicinæ ſanitas, ita rei familiaris diuitias finem eſſe conſtat. Sunt uero utiles diuitiæ, cum & ornamento ſint poſsidentibus, & ad uirtutem exercendam ſuppeditent facultatem. proſunt etiam natis, qui facilius per illas ad honores dignitateſq; ſubleuantur. Nam quorum uirtutibus obſtat res anguſta domi, haud facile emergunt, ut poetæ noſtri dictat ſententia. Quare cum noſtri, tum natorum multo magis charitate, illarum amplificationi, quò ad honeſte poſſumus, ſtudendum eſt: quoniam à philoſophis in bonis numerãtur, & ad felicitatem pertinere creduntur. Tu igitur harum præcepta rerum in hoc libello Ariſtotelis leges, quę ego non ſolum tranſtuli è Græco, ut maxime conſonum eſſe putaui: uerumetiam explanationem quandam obſcurorum uerborum adiunxi, quo tibi legenti dilucidior eſſet. Primum igitur illud præmittendum eſt, duas philoſophiæ eſſe partes: quarũ altera in cognitione rerum: altera in agendo uerſatur. Prima ferè pars ad illa pertinet, quorum finis eſt ipſa cognitio. Actiua præcepta uitæ continet, quæ ſcire parum eſt, niſi deducas in actum. Ea uero præcepta diuidũtur trifariam. aut enim circa mores nos inſtruunt, aut circa rem familiarem, aut circa rempublicam. Harum primam Ethicam, ſecundam oeconomicam, tertiam Politicam Græci appellant. nos, ut opinor, noſtris uocabulis uti magis decet, quàm alienis. Nunc ad textum Ariſtotelis ueniamus.

ARISTOTELIS STAGIRITAE, PERIPATETICORVM PRINCIPIS OECONOMICORVM LIBER PRIMVS,

Leonardo Aretino interprete.

SVMMA LIBRI.

De ijs, quæ ad rem attinent familiarem, eiq; ſunt propria. De uarijs erga diuerſos Oeconomi legibus.

Quomodo differant & conueniant inter ſe Politica et Oeconomica, & quis earum ſit ordo. Cap. I.

REs familiaris & reſpublica inter ſe differunt, non ſolum quãtum domus & ciuitas:(hæc enim ſunt eorum ſubiecta:) verũ etiam illo, q̀ ĩ republica q̀dem plures imperant, in re familiari vero vnus duntaxat eſt imperator & rector. Quædam enim artes diſtinguuntur, nec eſt eiuſdem feciſſe ac facto vti: quemadmodum lyra & fiſtulis. ſed reipublicę diſciplinæ, eſt ciuitatem ab initio conſtituiſſe, & conſtituta bene vti. itaq; patet etiam eſſe rei familiaris, parare domum, & illa vti. Ciuitas quidẽ eſt multitudo domorum, agro & pecunijs ſufficienter abũdans ad bene viuendũ. Id aũt ex eo patet, q̀ ſi cõpotes horum eſſe nequeunt, ſocietas ſoluitur. Inſuper huius gratia ĩ vnum coeunt. cuius autem gratia vnumquodq; eſt, & fit, & ſubſtantia ipſius hæc exiſtit. Itaq; patet priorem eſſe rem familiarem quàm rempublicam: nam & opus illius eſt. pars enim ciuitatis eſt domus. Cõſyderandum eſt igitur de re familiari, quod ſit illius opus.

De partibus domus, et unde ſit ſumenda poſſeſſio. Cap. II.

DOmus quidẽ partes ſunt, homo & poſſeſſio. Q̃m vero primũ in minimis natura cuiuſq; inſpicit̃, in domo quoq; ſe habet ita. Quare ſm Heſiodũ hoc ad eſſe conuenit. » Domiciliũ in primis, mulierẽq;, et bouẽ aratorem. alterũ. n. primũ in victu eſt, alterum in liberis. itaq; oportet ea quæ ad vxorẽ ſpectant, recte diſpoſuiſſe, hoc eſt prouidiſſe, vt talis ſit qualis eſſe debeat. Poſſeſſionis aũt prima cura eſt ea, quæ ſm naturam. ſecundũ naturam vero potiſſima eſt agricultura. Secũdo loco, oĩa quæ ſunt à terra: ceu metallorũ, & ſi qua alia huiuſmodi. ſed agricultura præcipue, q̃m iuſta. non. n. ab hoĩbus, nec volentibus vt cauponaria & mercenariæ: nec iuitis quęrit, quẽadmodum bellicæ artes: & eſt earum rerum quæ ſunt ſecundum naturam. natura. n. omnis educatio eſt à matre: quare & hominibus à terra. Prodeſt etiam hæc plurimum ad fortitudinem. non enim, quemadmodum viles artium, corpora eneruat, ſed talia facit, vt & ſub Dio conſiſtere, et tolerare laborẽ valeant, & aduerſus hoſtes pericula capeſſere. ſoli eni hi res ſuas extra munitiones habent. *Agriculturæ dotes.*

Quòd uiri et mulieris ſocietas ſecundum naturam ſit et neceſſaria, et q̀ multa commoda contineat. Cap. III.

SEd eius diligentiæ quę eſt circa homines, primæ ſunt partes circa vxorem. ſocietas enim eſt maxime ſecũdum naturam mari & fœminæ. Præmiſſum eſt. n. à nobis & alijs locis, deſyderare naturã multa efficere talia, veluti vnumquodq; animalium. eſt enim impoſſibile fœminam ſine mare, aut marem ſine fœmina hoc adimplere. quare eorum ſocietas neceſſitate conſtituta eſt. Enimuero ĩ cæteris animalibus abſq; ratione id fit, & inquantum naturæ capacia ſunt, & procreandi gratia ſolum. in cicuribus autem & prudentioribus diſtinguũtur magis. apparent enim in his magis mutua auxilia, & dilectiones & cooperationes: maximeq; in homine id conſpicitur, quòd non eſſendi cauſa ſolum, verũ etiam bene eſſendi mas & fœmina ope mutua coniunguntur. filioſq; procreant, non ſolum vt id naturæ tributum ferant, verũetiam vt commoda exinde ſuſcipiant. valẽtes enim ipſi, imbecilles ſuos labore tuentur, & alunt: mox imbecilles ob ſenium facti, à valentibus eadem reportant. Et ſimul natura per hunc circuitum adimplet ſempiternitatem: ex quo ſecundum numerũ non poteſt, at ſecundum ſpeciem. ſic enim diuina prouidentia vtriuſq; natura ordinata eſt, viri ſcilicet, & mulieris ad ſocietatem. Tendunt enim eorum omnia in idem vtilitatis, licet contraria quædam videantur. Alterum enim robuſtum facit, alterum imbecillius. vt hoc quidem ob timorem cautius, illud vero propter fortitudinem pugnacius eſſet. & alterum parat foris, alterum parta domi conſeruat. Ad operis vero effectionem, alterum ſedulitatem intra limẽ agit, ad externã vero peruagationem imbecillũ. alterum ad ſedulitatem deterius eſt, ad motus

autem valẽtius. Circa prolem aũt, generatio quidem propria eſt, vtilitas vero communis: alterius enim nutrire eſt, alterius erudire.

Leges uiri ad uxorem, *Cap.* IIII.

PRimum igitur leges ſint viro ad vxorẽ & iniuria ceſſet. ſic enim nec ipſe iniuriam patietur. hoc enim & communis lex inducit, vt Pythagorici dicũt, quemadmodum ſeruam à lare abductam, quam minime decet videri iniuria afficere. eſt autem viri iniuria externarum mulierum coitus. In vſu vero, vt neq; deſit præſentibus nec abſentibus impotens ſit acquieſcere: ſed ita aſſuefieri, vt ſufficienter ſe habeat in præſentia & abſentia. » Recte vero ſe habet et illud Heſiodi: Puellam » accipere oportere, vt gratis moribus eam im» buere poſſis. diuerſitates enim morum nequaquam ſunt ad dilectionem aptæ. Circa ornatum vero, quemadmodum in moribus fictionem eſſe non decet, ſi ſimul appropinquare debent, ſic etiam nec in corpore. nam illa, quæ per ornatum fiunt, nihil differunt ab hiſtrionũ vſu, Tragœdias in ſcena agẽtium.

Leges domini ad ſeruos, *Cap.* V.

POſſeſſionum autem prima quidem, ac maxime neceſſaria eſt illa, quæ optima et prĩcipaliſſima: id autem eſt homo. quapropter oportet primo ſeruos parare ſtudioſos. Seruorum autem ſpecies duæ, curator, & opifex. cùm vero cernamus, quòd diſciplinæ tales aliquos faciunt iuuenes, neceſſarium eſt poſtquam paraueris, imbuere illos, quibus liberalia officia fuerint committenda. Cum ſeruis autem verſetur ita, vt neque ſuperbos eſſe ſinat, neq; abiectos. & liberalioribus quidem honorem, opificibus vero cibum abunde tribuat. Et quoniam vini potus etiam liberos ad inſolẽtiam impellit, & apud multas nationes ingenui quoque ab illo ſe abſtinẽt, vt Carthaginienſes dum militant: patet ꝙ vini, aut nihil * aut valde raro ſeruis tradẽdum eſt. Tria vero cum ſint: opus, cibus, & caſtigatio, cibus quidem ſine caſtigatione & opere petulantem reddit: opus vero, et caſtigatio ſine cibo violenta res eſt, & infirmum facit ſeruum: reſtat igitur, vt opus faciendum illi tribuat, & cibum ſufficientem. ſine mercede. n. dominandum non putant, merces autem ſerui, cibus eſt. Verum vt alij deteriores fiunt, quando nec melioribus tribuitur melius, neque præmia ſunt virtutis et vitij propoſita: ſic etiam ſerui. quapropter oportet conſyderationem habere, ac indulgere illis, & permittere ſingula ſecundum merita, & cibum, & veſtem, & quietem, & caſtigationem verbo, & opere, medicorum artem imitantes, in medicinæ loco proſpicientes, quòd quidem cibus medicina non eſt propter continuationem. Genera vero ſeruorum ad opus faciendum optima eſſent, neque timida, neque fortia nimis. in vtriſq; enim peccatum eſt. nam & nimis timidi non ferunt laborem: & ferocibus non commode imperatur. Oportet quoq; finem omnibus eſſe terminatum. eſt enim iuſtum ſimul & vtile, libertatem eſſe propoſitã. libenter enim labores ſubibunt, ſi & propoſitum præmium conſpexerint, & tempus definitum. Sunt etiam procreatis filijs, tãquam obſidibus obligandi. Nec plures habendi ſunt eiuſdem generis, quemadmodum in ciuitatibus. Sacra quoque & largiores epulas ſeruorum gratia magis faciendum, quam liberorum. plura enim ipſi habent, cuius vtique gratia talia inſtituta ſunt.

*ὀλίγον.

Leges Oeconomi. *Cap.* VI.

QVatuor habere oportet patremfamilias circa pecunias. nã & quærere poſſe conuenit, & quæſita tueri. alioquin nulla quærendi foret vtilitas. nam cribro haurire nihil aliud eſt, quàm (quod dici ſolet) terebratum vas. Eſſe præterea talem, vt & ornari præſentibus & frui ſciat. horũ enim gratia habere illas expedit. diſtinguẽda quidem ſunt ſingula, & plura habenda fructuoſa quàm infructuoſa, & negocia ſic ſequeſtranda, vt omnium ſimul periculum non ſubeatur. Circa tuendum autem quæſita, vtiles ſunt Perſicæ & Laconicæ, vtilis etiam Attica diſpenſatio: vẽdentes. n. emũt. & penoris inſtitutio non eſt in exilioribus adminiſtrationibus. Eſt autem Perſica, ipſum omnia iubere, omniaq; inſpicere. Et quod de Dionyſio inquit Dyon. nullus enim parem curam habet alienorum & ſuorum. itaque quæcũq; per ipſum geri poſſunt, circa illa cum diligentia intendat. in quo Perſæ ſimul & Libyci dictũ recte ſe habet. Perſa enim rogatus, quid equum maxime pinguem faceret: oculus do» mini reſpondit. Libycus vero rogatus, quod » ſterquilinium agro foret optimum: domini, » inquit veſtigia. » Sunt igitur inſpicienda negocia diligenter viro, inſpicienda etiã ab vxore, prout inter eos diſtinctæ ſunt curæ. Et hoc faciendum eſt, in exilioribus quidem adminiſtrationibus raro: in grandioribus autem, quorum cura alijs committitur, ſæpe. niſi enim quis bonum exemplum de ſe præbuerit, imitatorem diligentię habiturum non exiſtimant, neque in re familiari neque in alijs:

quoniam

quoniam impoſſibile ſit, non diligentis domini diligentes eſſe vicarios. Cùm vero hęc ad virtutem honeſta ſint, & ad rem familiarem vtilia, expergiſci decet prius dominum ꝙ̃ ſeruum, & cubitum ire poſterius. nec vnquam incuſtoditã eſſe domum, quemadmodũ nec vrbem, qñ opus eſt, neq; die, neq; noctu. Et ante lucem ſurgere. quod & ad ſanitatem, & ad curam rei familiaris, & ad ſtudium Philoſophiæ prodeſt quamplurimum. In paruis igitur adminiſtrationibus Attica regula circa fructus vtendum eſt. in magnis vero diſtinctio facienda eſt eorum quæ in annum, & eorum quæ in ſingulos menſes cõſumere oportet. Eodemq; modo in inſtrumentis ſeparanda ſunt ea, quorum vſus quotidianus eſt, ab his quæ raro ſunt vſui. hæc tradenda ſunt ijs, quibus negocia commiſeris. ac certo tempore inſpectio eorum facienda erit, vt non lateat, quid ſaluum ſit, quid'ue perierit. Ædes quoq; ita parandæ ſunt, vt & rerum poſſeſſarum, & ſalubritatis, cõmoditatisq; rationem habeamus. Rerum poſſeſſarum dico, ceu fructuum & veſtium, quales his conducãt. & fructuũ, quales aridis, & quales liquidis. & aliarũ rerum, & quales animatis, & quales inanimatis, ſeruisq; & liberis, maribusq; & fœminis, ciuibus & peregrinis. Commoditatis vero & ſalubritatis, vt æſtate quidem võtorum afflatum, hyeme vero Solem recipiat. eſſent autẽ tales, ſi auerſo Borea fuerint, nec ęqualiter latæ. Videtur quoque in magnis domibus vtilis eſſe ianitor, qui ſit ad cætera inhabilis, pro obſeruatione importandorum et exportandorũ. Ad rectũ vero vſum inſtrumentorum illud Laconicum valet, ſingula ſuo loco iacere. ſic enim parata non requirentur.

LEONARDI ARETINI VIRI CLARISS. EXPLANATIO IN LIBRVM PRIMVM OECONOMICORVM ARISTO. AD COSMVM SVVM.

RES familiaris & reſpubli. inter ſe differunt. Diximus ſupra ĩ procemio, quã Græci Politicam vocant, nos appellare rem pub. hinc ſunt. M. T. de repub. libri. Item quam illi Oeconomicã, noſtri Rem familiarẽ dixere. hinc patris familias nomẽ venit, ꝙ domum gubernat ac moderatur. De re igitur familiari dicturus Ariſtot. præmittit differentiam inter illam, & rempub. dicens non ſolum eſſe tantam differentiam, quanta eſt inter domum & ciuitatem, quæ ſunt ſubiecta earum, verumetiam in illo differre, ꝙ in repub. plures quidem imperant: in re vero familiari vnus duntaxat eſt imperator & rector. quod dicit bonum eſſe ſubiectum rei familiaris, nõ hic pro parietibus & tecto domus ſumitur, ſed pro familia. ciuitas quoque non mœnia & tecta, ſed cõcilia cœtusq; hominum ſignificat. Rei igitur familiaris diſciplina circa domum: reipub. vero circa ciuitatem verſatur: quæ prima eſt differentia. Secunda vero differentia eſt: quia in republi. plures imperant, vt Romæ, ſenatus, conſules, tribuni militares, ædiles curules, prætores vrbani, tribuni plebis. Nam imperare dicuntur, quicunque magiſtratum in republica gerunt, quorum dicto parere neceſſe eſt. ſunt enim ſuperiores, vnde illud naſcitur legitimum. par in parem non habet imperium. In republi. igitur plures imperant: in re autem fami. ſolus paterfamilias. hic enim iubẽdi & animaduertendi in familiam poteſtatem habet, eiusq; dicto parere neceſſe eſt Itaq; vt illi publice, ſic iſte priuatum magiſtratum gerit imperiumq; exercet. Quædam enim artes diſtinguuntur. Poſt aſſignationem differentiam rei familias, & reipubli. genus earum commune attingit. ſunt enim hæ artes quædam. Artium vero diſtinctio fit. quarundam enim eſt feciſſe, at non vti facto. quod patet in lyra & fiſtulis. lyram enim facit artifex, & fiſtulam cauat: vtitur autem poſtea non ipſe qui facit, ſed muſicus. ſunt igitur quædam artes, quarum eſt feciſſe, & non vti facto. Aliæ contra. parant. n. quod vtendum eſt, et parato vtuntur. huius generis eſt rei familiaris diſciplina, et reipu. Eſt enim reipub. conſtituere ciuitatem ab initio & conſtituta bene vti. Eodemq; modo rei familiaris parare domũ ab initio, & poſtq; parata illa fuerit, illa vti. Ciuitas quidem eſt multitudo domorum. Aperit iam quid ſit ciuitas, & quid domus. inquit enim: Ciuitas eſt multitudo domorũ, agro & pecunijs ſufficienter abundans ad bene viuendum. de domo autem paulopoſt dicit quid ſit, aſſignãdo partes, inquiens: Domus quidem partes ſunt homo & poſſeſſio. Sed redeamus ad ciuitatem, cuius nuda deſcriptione contenti in præſentia ſimus. nam eſt locus tractandi vberius in libris de republi. Ciuitas, inquit, eſt multitudo domorum. quod dicit domorum, intellige, vt ſupra diximus, nõ enim de parietibus & ſtillicidijs loquitur, ſed de familijs. nam neque ciuitas muri & tecta ſunt: ſed cœtus hominum iure ſociatorum. Quod autem ſubdit: agro & pecunijs. ob hoc enim conueniunt homines in ſocietatem communem, vt ſufficientes ſint, & vt quod alijs deeſt ab alijs reportent. hic Agricola victum parat, agrũ ſerens. Faber autem ſibi aratrum & vomerem. Textor, et Sutor veſtem, et calceos ſubminiſtrat. ille frumentum & vinum eis tradit. ita rerum permutatio fit, quæ continet ciuitatem. Nummus deinde conſtitutus eſt ad faciliorem permutationem, ne ſi Sutor forte domũ ſibi parare velit, mille milia calceorum tradere habeat: nam quis tot ſimul calceis indiget: ſed alijs multis indigẽtibus, calceorum venditione facta pecunias recipiat, & pro domo tradat. Nummus igitur in ſubſidium repertus eſt: res neceſſaria ad ciuitatem continendam, tuendamq; vitę ſocietatem. Ager quoque neceſſarius eſt, in quo conſiſtat ac ſeratur. et hoc eſt, quod inquit, agro & pecunijs & cætera. quando enim multis cohabitantibus, & ſingulis opus ſuum in communi ſocietate conferentibus, ſufficientia reſultat ad bene viuẽdum, tunc eſt ciuitas, & ciues ſunt qui iſto modo conueniunt, & ſub eiſdem viuunt legibus. Ita Florentini omnes vnam ciuitatem faciunt, Senenſes aliam, Piſani aliam. Nec quicq̃ refert intra vrbem habitent, vel extra. Sed quod de pecunijs dixit, ad omnes res quę in ęſtimationem pecuniariam cadunt, hoc notandum referas. Id autem ex eo patet, quòd ſi compotes. Ciuitatem eſſe multitudinem domorũ agro & pecunijs ſufficiẽter abundantẽ, ex eo patere inqt, ꝙ ſi cõpotes eẽ nequeũt, ſocietas ſoluit: id eſt

Nummus.

Ciuitas. ſine illis ciuitas ſtare nõ poteſt. Ciuitas enim eſt ſocietas quædam, vt inquit Cicero in libro de repub. ſexto: nihil eſt illi princpi de eo quod quidem in terris fiat acceptius, quàm cõcilia, cœtusq́; hoĩum iure ſociati, quę ciuitates appellantur. ſociati ergo homines ciuitatem conſtituunt: ſoluta vero ſocietate ciuitas interit. ſoluit autem ſocietas, ſi ea quæ retulit non adſint. Et hoc eſt quod ait, ſi compotes eſſe nequeant, ſocietas ſoluitur. Inſuper huius grã in vnũ coeunt. cuius aũt grã vnumquodq; eſt & ſit, & ſubſtantia ipſius hæc exiſtit. Alia probatio, quod ciuitas ſit multitudo domorum, agro, & pecuniis ſufficienter abundans ad bene viuendum. Coeunt.n.homines ſimul in ſocietatem cõem, vt ſufficienter abundent ad bene viuẽdum, vt ſupra diximus. quia quod aliis deeſt, aliis affert in cõi ſocietate. cũ igiť huius gratia ſint ſociati ſimul hoĩes, & niſi huius ſufficientiæ compotes ſint diſſoluatur ſocietas, merito dici poteſt hanc eſſe ſubſtantiã ciuitatis. nam hæc facĩt vt ſubſiſtat ciuitas. quo autem aliud ſubſiſtit id eius ſubſtantia eſt. Sed quæro, cur poſuerit vnũquodq; eſt, & fuit. Reſpondeo vt ſignificet cauſam permanẽtem, vt eſt hic. nam huius gratia conſtitutę ſunt ab initio ciuitates, & huius gratia durant, & in cõi ſocietate. merito ergo dicitur, cuius aũt gratia vnũquodq; eſt & fuit, & ſubſtantia eius hęc exiſtit. Itaq; patet priorẽ eſſe rẽfamiliarem, quàm rempu. nam domus, quæ eſt rei fami. opus, prior eſt tẽpore, quã ciuitas, quæ ex domorum multitudine conſtituitur. pars.n.ciuitatis eſt domus. huius aũt materiæ partes priores ſunt quã totũ: quẽad modũ & ouis prius quã grex, q ex multitudine ouiũ fit.

Conſyderandum eſt igitur de re familiari. Iam aggreditur diſcuſſionẽ rei, nã præcedentia locũ proœmii magis tenuere ad docilitatem quandam auditorũ pertinentia, & quid ſit eius opus. Finis in re fami. ſunt diuitiæ, vt Ariſt. ipſe in principio Ethicorum oſtẽdit. opus autem eius eſt recta familiæ gubernatio.

CAP. 2. Domus quidem partes ſunt homo et poſſeſſio. Hęc eſt definitio domus, quam recte præmittit: vt & quid ſit id, de quo tractaturus eſt intelligamus: & materiam paret ſibi ad doctrinam tradendam. Simile quiddam eſt apud Ciceronem in libro de officiis. inquit enim.
» Omnis, quę de aliqua re habetur inſtitutio, à definitio
» ne incipere debet, vt intelligatur quid ſit illud, de quo
» diſputãdum: deinde definitionem ſubiicit in hunc mo
» dũ. Omnis de officio duplex eſt quæſtio. Vnũ genus
» eſt quod pertinet ad finẽ bonorũ. Alterũ quod eſt poſi
» tũ in præceptis, quibus in oẽs partes vſus vitæ confir
» mari poteſt. Ita hic Ariſt. diuidendo definit. Nã definire nihil aliud eſt, quã determinare: determinant aũt rẽ, qui totam in ſuas diuidunt partes. vnde ſpecies definitionis eſt partium conſignatio. domus ergo partes ſunt homo et poſſeſſio. Idem aũt hic ſignificat domus, quod familia: vnde rei familia. nomen tractũ eſt. Conſueuerunt.n. Latini per hoc nomen res cũ qualitate aliqua iunctum diſciplinas ferè ſignificare. Vt res militaris, reſpubli, res fami, res ruſtica, res domeſtica: quod idẽ ſignificat, quod res fami. qm̃ domus & familia idẽ ſunt: vnde paterfamilias dictus eſt, qui domum gubernat & regit. Significare aũt familiæ nomen non homines ſolum, verumetiam res, quæ noſtro acquirunť dominio, iura teſtantur ciuilia: vbi tota patrimonia in iudicium familiæ herciſcundæ venire cõſtat. dic ergo domus, id eſt familię partes ſunt homo & poſſeſſio. quaſi dicat hæc duo complectitur domus: homines ſcilicet & poſſeſſiones. & de homine quid ſit nemo dubitat.

Poſſeſſio autem quid in hoc loco ſignificet, declaratione indiget. Videtur autem hoc nomẽ poſſeſſio etiã duo ſignificare. nam & res omnes quas poſſidemus, puta fundos, pecus, naues, et cętera huiuſmodi, quę noſtri dominii ſunt: hęc enim habẽtes poſſidere dicimur. ſignificat etiam non illa quæ iam poſſidemus, ſed quæ acquirimus. & in hac ſecunda ſignificatione poſſeſſio idem ſignificat quod quæſtus. Idemq; videtur magis proprium in hoc loco. nam & verbũ græcum κτῆσις, quod eſt hic poſitum, vtrũq; ſignificat. ſed hoc magis quàm primum. Vt etiam Xenophon in Oeconomico ſuo oſtendit, & Ariſto. in Ethicis inquit. Liberaliores videntur, qui non quæſiuerunt ipſi, ſed ab aliis acceperunt. & huius rationẽ aſſignat: ſed quod ibi dicit quæſiuerunt eodem verbo vtitur, ſcilicet κτησάμενοι, à quo κτῆσις eſt. Significat ergo non res poſſeſſas ſolum, ſed etiam quæſtum. & circa primũ diligentia patrisfamilias eſt in conſeruando, circa ſecundum diligẽtia eſt in acquirendo. quo in genere agriculturã paulò poſt præferet: oĩbus aliis quæſtibus anteponens illam. nec tamen iſtæ duæ ſignificationes multum diſtant, ſi rectę perpendantur. Qm̃ vero primum in minimis cuiuſq; natura inſpicitur, ſic etiã in libris de repub. facit Plato, vt à minimis inchoet ciuitatẽ. ſi igitur in minimis cuiuſq; natura ĩſpicitur, in domo certe ſic ſe habebit, ſ. & vt eius naturam in minimis & primis (ut ita dixerim) elemẽtis inſpici, ac diſcerni poſſit. Vnde ſtatim illa minima ſubiicit ex Heſiodi ſententia. Quare ſecundum Heſiodũ. Hesiodus. Heſiodꝰ poeta fuit Homero (vt traditur) aliquanto poſterior. hic in eo libro, cuius titulus eſt Opera & dies, quẽ ad Perſem fratrem ſcripſit, docens quæ facere quæq́; habere patrẽfamilias oportet, hunc verſum poſuit, quaſi elemẽta domus cõtinentẽ: quẽ nunc Ariſt. ad propoſitum ſuũ inducit. Domicilium in pri »
mis, mulieremq́;, & bouẽ aratorem. »
Significat.n.dum dicit mulierem, deinde poſſeſſionẽ, id eſt quæſtũ cùm de agricultura dicit, ad quam bos arator eſt vtilis. hæc ſunt veluti prima elementa familiæ. & reddit rõnem, quia alterum eſt primum in liberis, ſ. mulier: alterum in victu, ſ. opus ruſticum, quod in arando conſiſtit. De domicilio autem tanq̃ de re nota omittit, ſed poſtea in fine quale eſſe debeat, tradet. Vel ea quæ ſequuntur diſtributiue ponit: quaſi dicat domicilium in primis, id eſt mulierem, & bouẽ aratorem: vt hæc ſint partes illis, quod ſupra dixit domicilium, uel domum. Nam vt diximus hæc hominem & poſſeſſionem ſignificat, in quæ duo tota domus diuiditur. Itaq; oportet ea quæ ad uxorẽ ſpectãt, rectẽ diſpoſuiſſe. Poſt aſſignatas duas partes, ſ. hominem & poſſeſſionem, incipit iam ab homine aliud dicere, vt poſtea ueniat ad quæſtũm. Dicit ergo, cùm mulier ſit primum in liberis, & quaſi quoddam elementum familię, neceſſariũ eſt ea, quæ ad vxorem pertinent recte diſpoſuiſſe, hoc eſt prouidiſſe, vt talis ſit qualis eẽ debet. Et quod dicit prouidiſſe, id eſt, ante omnia illud prouidiſſe oportuit, vt vxor ſit recte diſpoſita, & talis qualis eſſe debet. Sciendũ tamen eſt, quod hic dicitur de vxore, violenter tractum eſſe ab Heſiodo. non.n. Heſiodus de vxore ĩtellexit, ſed de ancilla. Nam cũ dixiſſet mulierem ita, ſubiicit in ſequenti verſu, non coniugio acceptam, ſed pretio partam: quæ & ſi opus fuerit boues ſequatur. patet ergo de ancilla eum ſentire. Sed Ariſt. ſanius & melius interpretatur. nam ancilla non eſt primum in liberis, ſed vxor.

Poſſeſſionis autem prima cura eſt. Perinde eſt dicere poſſeſſionis prima cura eſt, ac ſi diceret in acquirendo præcipua, & maxime laudabilis cura eſt. quaſi dicat, in nulla re tam laudabiliter acquirimus, quàm in opere ruſtico, id eſt, in agricultura. probauit enim Heſiodi dictum in vxore & opere ruſtico, quoniam alterum primum eſt in liberis, alterum in victu. & de vxore quædam dixit: nunc vero de opere ruſtico reſumit, laudans illud, & pręferens aliis quęſtibus. Rationes, quare agriculturã cæteris quæſtibus anteponit, multę ſunt:

ſunt, ſed præcipue quia eſt ſecundum naturam, & quia iuſta, & quia vtilis ad fortitudinem. Ceu metallorũ. Vt auri et argẽti fodiẽdi: et q̃d de chalybe ſcripſit Vir.

» Inſula inexhauſtis chalybum generoſa metallis.

Et ſi qua alia huiuſmodi. Vt lapidicinę & ſylua cędua, ſed hæc non ita humaniter fiunt, vt agricultura: cùm in metallis fodiendis terrę veluti parenti afferatur manus eius viſcera fodiendo. *Metalla.* In agricultura vero fodiatur benigne. Itaque noſtræ quoddam humanitatis inſtitutum eſſe à maioribus ſcribit Plinius ſecundus: ne in Italia metalla foderentur, quamobrem ſubdit. Sed agricultura præcipue, quoniam iuſta. id eſt, non iniurioſa, non violenta, ſed mitis & pia: quoniam non inhumaniter, neque ab inuitis extorquet. Natura enim omnis educatio eſt à matre, quare & hominibus à terra. Hic terra dicitur parens, quia nos educat. Prodeſt etiam hoc plurimum ad fortitudinem. Fortitudo eſt virtus animi. vires autem & robur ſunt corporis. ad utrunque prodeſt agricultura. nam & corpora facit robuſta per tolerantiam laborum, & animũ firmat contra pericula per exercitationem tuendi res ſuas, quę vt plurimum ſunt extra munitiones, & periculis ſubiacent. Non enim quemadmodũ viles artium. De opificinis dicit, vt tonſtrina, & ſutrina, & ſigillaria, & argentaria, & alijs huiuſmodi, in quibus ſedulitas eſt muliebris, & nullus virilis labor. Sub diuo conſiſtere: id eſt, ſub aperto cœlo ad æſtum & frigus ſine cameris & feneſtris pannatis: quæ omnia intelligenda ſunt, non de his ſolum, qui manibus ſuis opus ruſticum faciunt: ſed de his quoq;, qui curant faciẽdum: ceu dñs prędijs intentus, quod Oeconomico proſequitur Xenophon.

CAP. 3. Sed eius diligẽtiæ, quę eſt circa homines. Quoniam de cura & diligentia, quæ eſt circa quæſtum dicit, in quo propoſuit agriculturam: nunc de ea, quæ eſt circa homines adhibenda dicit, in qua præfert maxime vxorem. & rationes duas aſſignat: ſed videbatur ſupra dixiſſe de vxore. Reſpondeo ita in genere. dixit enĩ prouidendum vt ſit talis qualis eſſe debet. ſed hoc parum erat. itaq; nunc magis trite & particulariter diſcutit.

Præmiſſum eſt enim à nobis, et alijs locis deſyderare naturam multa efficere talia. Ratio, quare mari & fœminæ ſit communio maxima ſecundum naturam, præmiſſum eſt inquit, id eſt præſuppoſitum alibi, vbi de generatione tractauit, naturã deſyderare multa efficere talia, vt homo homines, leo leones, equus equos. Natura enim deſyderat omne animal ſibi ſimile producere. Hoc autem non poteſt mas ſine fœmina, aut fœmina ſine mare deſyderiũ adimplere, ſed ambo ſimul concurrant neceſſe eſt. itaq; eorum ſocietas eſt ſecundum naturam: & quidem ex neceſſitate conſtituta. Enimuero in cæteris animalibus abſque ratione id fit. Deſyderiũ procreandi cõe quidem eſt oĩbus aĩalibus, ſed diſtinguitur in ipſis, prout alia magis alia minus ab immanitate remota ſunt, capaciaq; prudentiæ. Nam alia quidem indiſtinctè coeũt ſine aliquo reſpectu, ſed qñ naturali mouentur deſyderio. Alia vero ſe coniungunt, non tantum procreandi gratia, verumetiam vt ope mutua ſe coadiuuent: quod in cicuribus et prudentioribus beſtijs videmus. dicunt.n. cicures illæ beſtiæ, quæ remotæ ſunt à beluina feritate. prudentiores autẽ vocat, quæcunq; prouidentiam habent circa victum, vt formicas, apes, &c. quæ futuri memores cibum colligunt, & conſeruant. In his igitur mutua quædam auxilia coniunctionis apparent, nec tantum conuenire in ſocietatem vt procreent, ſed mutua ſeſe ope tueantur. Sed in homine maxime omnium id conſpicitur. patet enim in hominibus coniunctionem fieri inter marem & fœminam, non ſolum vt ſint, hoc eſt non ſolum vt procreent ac perpetuent genus ſuum: verumetiam vt bene ſint. principium ergo cõiunctionis in hominibus eſt à natura: forma vero eſt à lege & ratione, quod matrimonium appellamus. Tributum ferant. Tranſlatio eſt ab eo, quod quis ſuperioribus ſoluere aſtringit. vt enim tributum penditur regi ex indictione: ſic à natura nobis indictum eſt, vt alios procreemus. Valentes enim ipſi, ſ. vir, & vxor. Imbecillos, id eſt inualidos paruos filios. Mox imbecilli ob ſenium facti, ſ. vir & vxor: à valentibus ſcilicet filijs. Eadem reportant, ſ. alimoniam & tuitionẽ. Hinc eſt q̃ filio patrem abdicare non licet, quia iure naturæ obligatus eſt. Et ſimul natura per hunc circuitum. Quod dicit & ſimul, duo implicat: quod & gratia commodi facit qui procreat, & gratia perpetuitatis, & hoc in hominibus. Quod autem inquit per hunc circuitum, ſ. de parente in filio, & de filio in parentem. Adimplet ſempiternitatem, id eſt adimplet deſyderium ſuum, videlicet vt homines ſemper ſint ſecundum ſpeciem, ex quo ſecundum numerum eſſe non poſſunt. Tendunt.n. eorum omnia in idem vtilitatis. Sic enim ordinati ſunt diuinitus vir, & vxor ad ſocietatem, vt omnia eorũ tendant in idem vtilitatis: licet contraria quædam videantur. Quomodo autem contraria & quomodo in idem tendentia, explicat, inquiens alterum quidem robuſtiſſimum, & cætera quæ ſequuntur. Dic ergo alterum, ſ. virum, alterũ, ſ. vxorẽ. & vtitur neutro genere, quod non eſt inconueniens, cũ homo ſit animal. Quod vero dicit, fecit, dic, ſ. natura, vel diuina prouidentia. Item quod dicit ob timorem cautius, ſ. ad cuſtodiam rerum ſuarum. Alterum ad ſedulitatem deterius. Vir.n. ad quietem intra limen agenda ineptus eſt. Generatio propria eſt, id eſt præcipua mulieris, & expone generatio, id eſt effectio ſiue partus. Vtilitas aũt commune quãtum ad filium. Non.n. hic loquitur de vtilitate parentũ, ſed de ea, quam parentes conferunt in filiũ. Itaq; ſubdit alterius nutrire eſt, alterius erudire. educatio.n. eſt à matre, ut ſupra dixit: eruditio uero à patre. & ſic utilitas communis eſt amborum.

Primum igitur leges ſint uiro ad uxorem, ut iniuria ceſſet. Cùm ſit ope mutua inter uirum & uxorem ad bene uiuendum contracta ſocietas: primum hoc præcipiendum eſt ut ſint leges uiro ad uxorem. ſed quid eſt quod dicit ſint leges viro ad vxorem, an forte ad alios non ſunt leges? Reſpondeo. Vir eſt paterfamilias, domus ſuę (ut ita dixerim) rex. hic pro arbitrio familiã gubernat, caſtigat, punit, poteſtatẽq; habet in ſeruos, & filios, & res poſſeſſas, nec ulla lege uetuſta prohibetur, quo minus hanc poteſtatẽ in ſeruos & filios exerceat. Nõ putet ergo uir, inquit Ariſtoteles, eodem modo habere imperium ĩ uxorem, ſed ſint leges quædam uiro ad uxorem, quas ſeruare debeat: & quas ſi tranſgreditur, iniuriã facit, nec in arbitrio ſuo poſitum exiſtimet, ut totum ſibi liceat, ſe cognoſcat ſe lege teneri, & iniuria ceſſet. Nam ius eſt ſecundum leges: iniuria contra leges. Sic enim nec ipſe iniuriam patietur, ab uxore uidelicet, quæ propter iniurias uiri, aut ĩfida ſit, aut adultera, nonnunquam etiam uenefica. & expone exempla in Clitęmneſtra, & Penelope: quarum altera propter iniurias uiri adultera & cædis conſcia fuit: altera propter fidem coniugis caſtitatem ſeruauit. Hoc.n. communis lex, Pythagorici cenſebant, ſanctè quidem & bene, qui communi quodam humanitatis iure abſtinendum eſſe ab iniuria etiam erga ſeruos. nam & ſi ſeruus, homo tamen eſt, qui cùm in tuam domũ peruenit, quaſi ad larem familiarem cõfugiſſe uidetur, ne iniuriam patiatur. fuit nanq; religio antiqua, ut q̃cunq; ad larem alicuius confugiſſet, etiam ſi is inimiciſſimus eſſet, uiolare eum non liceret, quod Themiſtoclem feciſſe ſcribũt: cùm Athenis pulſus, domũ inimici, & à ſe

quidem magnifice offenſi, quem vitare nõ poterat introiſſet. fugiens enim ad larem ſupplex, etiam apud infeſtiſſimum inuiolatus permanſit. Eſt autem lar veſtæ ſacrum: & quæuis domus id ſacrum habet. Sedes autẽ eius ſacri eſt, vbi principaliter ignis fit. Pythagorici ergo dicebant oportere nos exiſtimare ſeruos noſtros eẽ ab lare, id eſt ab illo loco, ad quem confugiens violare nõ eſt fas: qm̃ ipſi ſerui cùm in domum tuam venerint, ad larem familiarem tuum confugiſſe videntur. Si ergo ſeruis id humanitatis tribuitur, multo magis id tribuendum eſt vxori. Et iniuria ceſſet, & cõi lege, & ratione domeſtici ſacri. eſt enim cõis lex, vt confugientibus ad larem iniuriari fas non ſit. mulier autem eſt ex his, qui in domum tuam veniunt, & ad larem confugiſſe videntur. Non ſolum ergo priuata lege, quę eſt viro ad vxorem, verumetiam cõmuni lege, quæ eſt ad omnes confugientes ad larem, abſtinendum eſt ab iniuria vxoris. & hoc eſt quod inquit, etiam communis lex inducit, vt Pythagorici tradunt. Eſt autem viri iniuria. Inter cæteras leges, quæ ſunt viro ad vxorem, illa quoq; numeratur, vt ſua contentus eſſe debeat, neque cum alijs coeat. quam ſi tranſgreditur vir, iniuriam facit. Itaq; dicit: iniuria viri eſt externarum mulierum coitus. Sunt enim externæ omnes præter vxorem. illa enim eſt ſua & domeſtica, aliæ externæ & alienæ. In vſu vero, vt neq; deſit. Hoc præceptum commune eſt viro & vxori: & ſententia eſt hæc. Dictum eſt ſupra proxime virum vxore ſua contentum eſſe debere, & illam uiro. Vnde naſcitur dubitatio, quomodo facient iſti in abſentia, ſi non poſſunt cum alio coire. Reſpondet ita aſſueſcendum eſt, vt neq; quando ſunt præſentes, deſit eis coitus: neq; quando ſunt abſentes, impotentes ſint acquieſcere & abſtinere. ſic ergo eſt aſſueſcendum, vt ſufficienter ſe habeant in præſentia, & abſentia. Recte vero ſe habet & illud Heſiodi: puellam accipere debere. Quod in maſculo dicitur puer, in fœmina dicitur puella. et in vtroque ætatem ſignificat ab ingreſſu pubertatis vſque ad finem annorum creſcentium. hoc eſt quod inquit Ouidius:

» Seu caperis primis, & adhuc creſcentibus annis,
» Ante oculos veniet vera puella tuos.

Vt gratis moribus eam imbuere poſſis. gratis, ſ. tibi. Nam grandiorem fœminam ſi duces, non facile in tuos mores illam traduxeris: pręſertim ſi alium habuerit virum. erit ergo diſſimilitudo morũ: qua ſtante nec pax tibi domeſtica fuerit, nec amor coniugalis. nam morum diuerſitates amorem impediunt. Circa ornatum vero. Aliud præceptum ſalutare circa ornatum vxoris: quod Xenophon in Oeconomico ſuo ꝓſequitẽ latius. Sed quicquid ibi prolixa illa interrogãdi reſpondendiq; feſtiuitas habet, hic breui præcepto comprehenditur. ſumma enim totius præcepti eſt, quemadmodum in moribus fictio eſſe non debet, ſic etiam nec in corpore debet eſſe fictio per fucos, & alia quæ ad apparentiam pertinent, & non ad veritatem. nã talis oſtentatio, inquit, nihil differt ab hiſtrionum vſu, qui prodeunt ex aula tanq; reges ornati. ſunt autem reuera viles homines, non reges, vt apparebant. Intelligendum eſt duplicem eſſe fictionem: vnam in plus quàm reuera ſit, & dicitur oſtentatio: alteram in minus, et dicitur ironia. hic ergo de prima loquitur, quæ eſt oſtentatio. hæc enim vt in moribus ceſſare debet, ſic etiam in corpore. Plato quoq; de hac ipſa fictione ornatuũe in Gorgia loquitur, quem totum refert in adulatione & fictione ingeneroſam & fallacẽ eſſe permutationẽ veri decoris. Si appropinquare debeãt ſimul, ſ. vir & vxor. & dic appropinquare, id eſt coire vel conuenire ſimul. Quod autem inquit: Tragœdias in ſcena agentiũ: ideo poſuit Tragœdias, & nõ Comœdias; qa in Tragœdia reges & tyranni finguntur: in Comœdia autem lenones & paraſiti, qui ſunt viles perſonæ. plus igitur intereſt in Tragœdijs inter perſonã veram & fictam, quod magis facit ad propoſitum ſuum ornamenti mulierum. «
Nam vt inquit Iuuenalis:

Quare decus rerum ſi cõiugis auctio fiat, »
Baltheus, & criſtæ, & cętera quæ proſequitur. tandem concludit: exigua pars eſt ipſa puella ſui. »

nec tamen ferebant pœnas, vt nunc ferre cœperunt.

Poſſeſſionum aũt prima quidẽ, ac maxime neceſſaria eſt illa, quę optima. CAP. 5.

Admirabiť quis non immerito ordinem huius progreſſus, cùm videatur nunc idẽ omittere, nunc reaſſumere & interponere quędam, vt nunc de vxore, nunc de agricultura, nunc de ſeruis. Sed omnia ſunt plana, & optima ratione ab Ariſt. digeſta. Primo. n. dixit domus eſſe partes hoĩem & poſſeſſionem: mox inducta Heſiodi ſententia, prætulit vxorem tanq̃ primum in liberis, & rem ruſticã tanq; primum in victu: dixitq; in primis curã nos habere debere, vt vxor ſit qualis eſſe debeat, & rem ruſticam alijs quæſtibus eſſe præferendam. hoc perfecit vſq; ad eũ locum, vbi dicit: ſed eius diligẽtiæ. Ibi reſumẽs diuiſionem primo factam, incipit tractare de hoĩe, aperiẽs præcepta circa vxorem magis trite quam ſupra fecerat, vſq; ad hunc locum poſſeſſionũ, vbi incipit tractare de ſeruis. Sed quæro, vtrũ ſerui ſint hoĩs, an poſſeſſionis. cùm. n. ſint partes domus, in altera iſtarum ſunt computandi. Dubitationem aũt facit id, quod iquit: Poſſeſſionũ autem prima quidẽ, &c. vbi ſexũ numerat in poſſeſſionibus, poſtea dicit eẽ hoĩem. Ad hoc reſpõdeo, videri quoddã genus mixtũ. nam & hõ eſt ſeruus: & tñ acquiritur domino noſtro. Ariſt. quoq; alio loco inquit: ſeruus eſt animatum inſtrumentum: inſtrumentum vero inanimatus eſt ſeruus. ergo alterutrũ quiddam eſſe videtur: ſed certe hoĩs eſt à nobiliori parte. Si igitur diligentia noſtra in acquirendo attendiť, potiſſima eſt circa agriculturã, in quã ſeruoꝝ opera maxime vtimur. Si aũt dignitas rei, quæ acquiriť & dño noſtro ſubijcitur, precioſiſſimus eſt ſeruus, quia homo eſt. Quapropter oportet primo ſeruos parare ſtudioſos. parare, id eſt acquirere. ſtudioſos, id eſt frugi & diligentes. Seruorum aũt ſpecies duæ, curator, & opifex. Seruus. Curatorem vocat ſeruum, qui negotijs præficitur, & curã eorum habere iubetur. Opificẽ vero, qui ſuis manibus opus faciat, vt fodere, arare, ſerere, & alia opera. nã maxime de opere ruſtico ſẽtire videť. Diſciplinæ tales aliquos faciunt iuuenes: vt muſica muſicos, moralis moratos. Neceſſe eſt poſtq; parauerís, i. acquiſieris: ſeruos imbuere, i. docere: & erudire illos quibus liberalia negotia fuerint committẽda. Cùm ſeruis autem ita uerſetur, ſcilicet dominus. neq; enim pati debet eos ſuperbire: neq; rurſus ita deprimere, ut viliſſimi efficiantur.

Et liberalioribus qdẽ honorem. i. curatoribus: quibus negotia liberalia cõmittuntur, qui proprie dicuntur vicarij: quoniam vices domini in curando, ſollicitandoq; exercent. Iſtis ergo honorem tribuere debet, illis vero qui opus ſuis manibus faciunt, non tam honor, quam cibus tribuendus eſt. vt & Cato inquit: Familiam bene paſcere. Et quoniam vini potus. Ponit vtilitatem, quę eſt in abſtinendo, & poſſibilitatem pręcepti. non eſt enim putandum nimis durum præceptum, ut uinũ interdicatur ſeruis, cùm apud multas nationes ingenui quoque abſtineant. vt de Perſis ſcribit Xenophon in libris de Cyri infantia: cardamum & aquam ad pœnam adiungere. Ariſtoteles tamen Carthaginenſium vtitur exemplo, quibus militiæ abſtinere vino mos fuit. Vide igitur aurea verba de vini potu, & à nobis quoque obſeruanda: verum miniſtri germani, qui nobis ſeruiunt, ab hac Ariſtote.

ſententia

ſententia longe aberrauerunt. Quod autem dicit, aut nihil, aut valde raro, expone, aut nunquam, aut raro; vt ſic ad tēpus totum referatur. Tria vero cum ſint. Tria maxime attenduntur in cura ſeruorum, opus, caſtigatio, & cibus. opus ad commoditatem domini pertinet: cibus ad victũ ſerui: caſtigatio ad correptionem. Cùm ergo ſint tria, cibus ſine caſtigatione & opere petulantem facit. de quo Terentius. Viden ocium, & cibus quid facit alienus. caſtigatio rurſus & opus ſine cibo eſt res violenta, & infirmum facit ſeruum, i. eneruat, & robur aufert. nam firmum eſt robuſtum: infirmum ſine robore. hæc ſi ita ſunt, inquit, reſtat vt opus illi tribuat, & cibum ſufficientem: quandoquidem nec opus fieri poteſt ſine cibo deficiētibus viribus, nec rurſus ſine opere cibus prodeſt, cùm petulantiam gignat. Caſtigatio quoq; inter hæc ſortitur locum. Nam ſine cibi exhibitione caſtigari nõ debet ſeruus, & ſine opere attributo ſe caſtigare non permittit, cùm petulans fiat per cibum & ocium, nec iam domi imperium ferre velit. Verum, vt alias dixit ſupra, liberalioribus ſeruis præſtandum eſſe honorem, puta veſtem, et laudem aliquam verborum, et cubiculum non omnino vile. His vero ſeruis, qui in opere faciendo laborant, cibum eſſe præſtandum ſufficientem. Nunc de vtroq; genere ſeruorum ſimul tranſigit, dicens melioribus eſſe plus tribuendum, & deterioribus minus. Nam ſi præmia tollantur, virtutum & vitiorꝫ deteriores efficiētur. quod & in aliĳs contingit. Indulgere illis et permittere. quaſi dicat oportet relaxare aliquid de ſeueriori diſciplina. nam indulgere eſt ignoſcere & cõcedere aliquid, quod iure negari queat. Genera vero ſeruorum. Duo genera ſeruorum probat ad opus faciendum apta, videlicet non minus fortes neq; timidos. & rationē vtriuſque reddit. quia timidi propter imbecillitatem naturæ nequeunt laborem perferre: & nimis fortibus nõ commode imperatur. quod igitur dicit fortia nimis, exceſſum ſignificat in fortitudine, qui eſt ferox, ideo ſubĳcit poſtea, ferocibus: quod idem ſignificat quòd nimis fortibus non commode imperatur: ſunt enim contemptores, quia audaces, vt inquit in Ethicis de magnanimo. Cõtemptor eſt, qm̃ audax, audax uero ideo cõtēptor. cõtemptor aũt, & contumax idem eſt. nam vterq; dicitur à contemnendo, id eſt, ſpernendo ſuperioris imperium. hoc eſt quod ait: non commode imperat. Oportet quoq; finem. Aliud pręceptum continens vtilitatē & ęquitatem. Nam & ęquũ eſt remunerare bene agētem; et vtile pręmio propoſito ad beneficium allicere.

Si et propoſitum pręmium: ſcilicet libertatis, et tēpus definitum. puta, ſi decennio mihi fideliter ſeruieris, vt in Andria eſt. Feci ex ſeruo vt eſſes liber, propter quod mihi ſeruieras liberaliter: quod habui ſummum precium perſolui tibi. Sũt etiam procreatis filĳs. Aliud pręceptum in ſeruis, quo ad fidem ſtabilitatemq; diſponuntur. Serui autem nonnunq; fugam arripere ſolent. vnde & iura plena ſunt ſeruorum fugitiuorum. ſuperiora igitur præcepta, tum ad alia multa, tũ ad hoc vtilia ſunt, videlicet, ſi bene paſcas, ſi præmium conſtituas. Eſt et aliud præceptum vtile ad prohibendum fugam, id eſt, ſi filios habere patiaris. Illis enim filĳs perinde obligatos habebis ſeruos, quaſi obſidibus quibuſdam. Solent. n. domini, ſi plures habeant ſeruos, pati, vt conturbernia fiant marium & fœminarũ. quod. n. in liberis matrimonium vocamus, in ſeruos contubernium dicimus. Inquit ergo Ariſt. ſerui ſunt obligandi interdum, id eſt, ligandi per filios. Si. n. filios ex illis natos apud te habueris, non fugient: quia filĳ erunt tanq; obſides. Nec plures habendi ſunt eiuſdē generis. non enim expedit habendi plures eiuſdem generis, vt Chatas, vel Dalmatas, vel Theutones. quia ſectas faciunt in familia, & diuiſionem inducunt, & ſua lingua colloquuntur aliĳs non intelligentibus, & malorum inter ſe conſcĳ coniurant. Sacra quoq; & largiores epulas. Sacra faciebãt Gentiles per mactationē ouium vel iuuencorum, & ſimul poſtea veſcebantur. hoc ex poetis intelligi põt, qui rerum vetuſtarũ fidi relatores ſunt. vt apud Terētium, qui inuitat vicinum, inquit Dionyſia ſunt hodie apud me, id eſt, baccho ſacra facio. & Virgilius in aduentu Ænee, Euandrum fingit ſacra facientem Herculi, & ſacris dapibus Æneã accipit. Largiores quoq; epulæ præter ſacra fiunt, vt cõuiuia, & exhilarationes cum aliqua profuſiori copia ciborum. Hęc igitur inquit Ariſto. facienda ſunt non tam gratia liberorum, quàm ſeruorum. Nam licet principium videatur vel ob honorem Deorum vel hoſpitum: tamen finis eſt ad commodum ſeruorum, qui plura habent ex illa copia ciborꝫ quàm habeant liberi. parum eſt enim, quod menſis conſumitur, multum quod remanet ſeruis. itaq; illorum gratia cõſtitutum magis videtur, vt hæc talia cum largitate fiant.

Quatuor habere patremfamilias oportet circa pecunias. Dictum eſt, qũo circa hominem in vxore & ſeruis patrisfamilias diligentia verſari debet: nũc vero qũo circa poſſeſſionem, id eſt, qualis in acquirendo & conſeruando erogandoq; eſſe debet, adiungit. CAP. 6.
Dicit ergo, q̃tuor hr̃e patrē familias circa pecunias oportet. Primũ, vt ſit quæſitor. Secundũ, vt quęſitorꝫ cõſeruator. Tertiũ, vt ornari p illa ſciat. Quartum, vt fruatur. Quod aũt dicit circa pecunias, appellatione pecuniarũ oĩa veniunt, q̃ ęſtimant̃ nũmo, vt ipſe inquit in Quarto Ethicorum. Sed quod primo loco dicit, vt ſit quęſitor, neceſſarium eſt. nam quanti eſt, niſi hoc agatur. Debet igit̃ eſſe quæſtuoſus paterfamilias, id eſt prompte, ac ſolerter quæſtum facere. quo in genere prætulit agriculturam omnibus aliĳs quæſtibus, quoniam iuſta eſt, & non ab inuitis extorquet, ac eius exercitatio prodeſt ad virtutem. Eodem modo accipiendum eſt de aliĳs quæſtibus, qui cum honeſtate & ſine iniuria fieri poſſunt. nam amplificatio patrimonĳ nemini nocēs ſemper laudanda eſt. Hæc igitur ante omnia habere debet paterfamilias, vt acquiratur in fructibus prædiorum, & aliĳs rebus. Secundum, vt ſit quæſitorum conſeruator. hoc etiam neceſſarium eſt, nam quid prodeſt acquirere niſi conſeruetur? Illud etiam ſciendum non videri quibuſdam minoris diligentiæ ſeruare quam acquirere. De quo præclare Ouidius:

Non minor eſt virtus q̃ quærere parta tueri. »
Caſus ineſt illis, hic erit artis opus. »

Nam cribro haurire. ſcilicet quod faciunt illi qui tales ſunt, vt acquirant quidem, ſed non conſeruent. Id enim nihil prodeſt, nec aliud eſt quàm perforatum illud vas, de quo ſolent poetę loqui, quòd ſorores illæ fruſtra implere nituntur. Eſſe pręterea talem. Ponit reliqua duo, quæ habere debet paterfamilias, ſcilicet vt ornari per diuitias, & vt frui ſciat. Ad hęc enim duo vtiles ſunt diuitiæ, nec vt multi peruerſe faciunt, illarũ ſeruos eſſe decet, ſed eas in noſtrum ſeruitium vertere. Erunt autem diuitiæ nobis ornamento & honori. id enim eſt, quod Ariſto. inquit ornari per illas ſciat, ſi ſumptus opportune cum decore faciamus. huius partes ſunt ædes parare diuitĳs congruentes, familiam honeſtam habere, ſupellectilem abundantem, equorum & veſtium decentem apparatum. huius quoque eſt beneficētia in amicos, & in publicis rebus magnificentia, vt ludi circenſes, vt munus gladiatorum, vt epulũ publicum, quæ tamen omnia facienda ſunt pro qualitate diuitiarum, & decentia hominis. Fruemur autem diuitĳs, ſi ea quæ pertinent ad victum, et ad commoditatem noſtram ſide ſuſceperimus. Non. n. ita pceptum

eſt rebus quęſitis, vt in abundantia egeamus. puta qui vinum bibit acetum, vt maturum uenundet: ac ædibus inhabitat ſordidis, vt ſplendidas locet, & cætera quæ ſunt huiuſmodi. Ex quatuor ergo, quæ patremfamilias habere oportet, duo ad rei familiaris amplificationem pertinent, quærere ſcilicet, & ſeruare: duo rurſus ad vſum, ſcilicet vt in ornatum noſtrũ diuitias conuertamus, & vt illis fruamur. Sed videtur cõtraria, & inter ſe pugnantia præcipere. ſi quidē quærere & erogare, item ſeruare et frui cõtraria ſunt. Reſpõdeo quęſtum facere oportet, & ſeruare quæſita, vt habeas qđ eroges decenter, & decenter fruaris. qui enim nõ quęrit neq; conſeruat, erogare non poteſt. Itaq; in his conſiſtunt liberalitatis, & extremorum eius fundamenta.

Pater familias.

Diſtinguenda quidem ſunt ſingula. D. quatuor habere oportet patremfamilias, quorum primum fuit, ut ſit quæſitor. ad hoc igitur ſunt iſta pręcepta, vt non tranſeat res in confuſione, ſed diſtinguat ſingula, & inſpiciat diligenter prouidentia adhibita, vt ſemp plura habeat fructuoſa q̃ īfructuoſa. nam ſi octo millia habeat in bonis, non debet habere ædes quinq; millium, neq; prædia ſuburbana, quæ maximi precij & exigui ſunt fructus, nec veſtem magnam patrimonij partem occupantē, ſed negocia, ſcilicet ruſtica, vel negocia, vt mercaturā, & ſocietates. Iſta ſunt diuidenda, ne omnia vni periculo ſubiaceant: vt ſi mercator in eadē naui totum patrimonium imponat. hæc ſunt quæ dicũtur de quęſtu faciendo in genere. In ſpecie tamen laudauit agriculturam: cuius & particularia præcepta in libris de re Ruſtica legũt, nec huius ſunt diſciplinę, ſed rei ruſticę. Circa tuendum autem quæſita. Hæc ſunt pręcepta circa ſecundam partem, hoc eſt circa tuitionem quæſitorum, ad quos vtiles eē dicit Perſicas, & Laconicas adminiſtrationes, vtilem etiam Atticam. Sunt autem hi adminiſtrandi quidam modi certis in locis conſueti, quos refert ad imitationem faciendam. Nos vero de ſingulis dicamus, ſed primũ de Attica. Pericles Athenīēſis vir & in rebus bellicis, & in cura reipublicæ omnium ætatis ſuæ excellentiſſimus, in re quoque familiari ſolers, ac frugi fuiſſe perhibetur. Is in eius domo hoc obſeruaſſe traditur, vt quot annis fructus prędiorum ſuorum integre venundaret: ipſe vero quæcunq; neceſſaria ad victum familię erant ſeorſum emeret. ita & redditũum prędiorum extabat ratio ex illis redacta pecunia, & ſumptuum domeſticorum magnitudo nõ latebat: quæ maxime ad diligentiam & frugalitatem pertinere videbantur. nec ſolum Pericles, ſed & cæteri Athenienſes hoc factitarunt. Hic itaque eſt atticus adminiſtrandi modus, quem dicit Ariſtote. eſſe vtilem ad conſeruationem. Et hoc eſt, quod inquit, vēdentes emunt, dic ergo vendentes fructus collectos ex prędijs emunt, ſcilicet ea quæ pertinent ad victum familiæ. Si enim vendas fructus, nullus per annum illos tibi ſurripit, nullus fraudat, nullus furatur. Nec tam facile abſumitur quod emptum eſt, quã quod prouenit ex prædijs noſtris. Et penoris inſtitutio non eſt in exilioribus adminiſtrationibus. Quod dixit in exilioribus adminiſtrationibus nõ eſſe inſtitutionem penoris, idem eſt quod in magnis. nam Attici nec in magnis, nec in exilioribus penus habere conſueuerunt. Sed hoc, quod de exilioribus & maioribus dicit ad diſtinctionem Ariſtote. refertur: quam poſtea faciet. Eſt autem penus, vinum, & triticum, & cætera omnia, quæ ad victum pertinent, vt caſeus, ut perna, ut oleum. cũ enim venderent hæc omnia, non inſtituebant penũ, ſed dietim emebāt. Eſt autem perſica. Quid ſit modus Atticus diximus, nunc quid ſit Perſicus aperit. Eſt enim Perſicus adminiſtrādi modus, vt dominus ipſe omnia videat, omniaq; inſpiciat: quod paulopoſt per exēpla oſtendit. Ipſum omnia videre, ſcilicet dominũ. Et quod de Dionyſio inquit Dion. Dion Syracuſanus Platonis auditor fuit. hic de Dionyſio ſimilia ferè dicit. nullum enim parem diligentiam habere alienorum & ſuorum. Itaque quotcunq;. Ex quo nullus parem diligentiam præſtat rebus alienis & ſuis, ſed multo magis ſuis: debet ergo paterfamilias quotcunq; per ipſum geri poſſunt, circa illa cum diligentia intendere. In quo Perſicũ ſimul, & Libycum. Vide frugi dictum de oculo domini & de veſtigio. Perſa enim. Perſa nomen eſt à prouincia, ueluti ſi quis dicat Italus, uel Gallus. nam Perſia regio eſt, vt Italia, & Gallia. eodē modo Libycus, & Italicus. Inſpicięda ſunt igitur. concludit ſecundum præmiſſa. Si enim oculus domini multum valet ī rebus, multum & veſtigium, et pes eius, ſi accedat ad rem. Sed hæc ita ſunt inſpicienda. Sunt igiī negocia diligēter à viro inſpicięda. Iſpicięda ēt ab vxore, prout inter eos diſtinctæ ſunt curæ. nā alia ſunt quæ vir curare debet, alia quę vxor. Mulier enim pānos, ſuppellectilem, & alia quæ intra limen ſunt curare debet. Vir autem circa agriculturam, & alia, quæ virilia ſunt officia, cũm frugalitate intendat. Et hoc faciendum eſt. Vir debet inſpicere negocia diligenter, præſertim in magnis adminiſtrationibus, quarum cura alteri committitur. nam in exilioribus non tanta diligentia inſpectionis flagitatur. Et hoc eſt quod ait, in grandioribus ſæpe, in exilioribus raro. Niſi enim quis. Ratio, quare ſæpe inſpiciendum eſt à domino in grandioribus adminiſtrationibus, quia illorum cura alij committitur. itaq; niſi dominus bonum exemplum de ſe, id eſt de propria diligentia prębuerit, non habebit imitatores. Habiturum nõ exiſtimant, ſcilicet ſapientes homines, vel ipſi qui curant. Quaſi impoſſibile ſit non diligentis homini diligentes eſſe vicarios. Vicarij ſunt, qui vices alicuius gerunt. cũm ergo curatores gerant vices domini, impoſſibile eſt niſi ipſe ſit diligens, habere diligentes vicarios. Cũm vero hæc & ad virtutem. Hæc eſt cohortatio & præceptum ad diligentiam. debet, inquit, primo dominus ſurgere, quàm ſeruus, & cubitum ire poſterius: cũm hæc ad vtilitatem honeſtam, & ad rem familiarē vtilia ſint. nec vnquam dimittere domum incuſtoditam. & ante lucem ſurgere: quod prodeſt ad ſalubritatē & ad rem familiarē, & ad ſtudia philoſophię. In paruis igitur adminiſtrationibus Attica regula. Retulit ſupra duos adminiſtrādi modos, Atticũ, & Perſicum: & de perſico hucuſque tranſegit, hoc eſt, vt domum inſpiciat, et vigilet, ac omnia cum diligentia diſcutiat. Poſtquam hoc dixit, reuertitur ad Atticum & illum diſtinguit, probans eum in exilioribus adminiſtrationibus: ſed in magnis putat non venditionem fructuum eſſe faciendum: ſed ſequeſtrationem eorum quæ in annum, & eorũ quæ in menſes ſingulos conſumere oportet. quæ enim in pręſentia conſumenda ſunt, ponũtur ad manus, quæ non in pręſenti ad tempus deponũtur. ſic idem ferè exit effectus, vt ī Attica, & penoris inſtitutio ceſſabit. Eodemq; modo et in inſtrumentis. Inſtrumenta ſunt, quibus fundus inſtruitur: vt ligones, ſarculi, falces, dolabrę, ſecuris. hic etiam ſequeſtranda eſſe dicit, vt ſupra de fructibus. & quę quotidiano in vſu verſantur, ad manus ponenda illorum, quibus opus commiſeris: quæ vero ad tempus expediunt, ſeponenda ſunt. Horum quoq;, ſcilicet inſtrumētorum: vel horum quoq;, ſcilicet quorum rarus eſt vſus, & ad tempus ſeponuntur. Ædes

Aedes.

quoq;. Nunc de ędibus dicit: quarum Heſiodus quoq; mentionem fecerat. Dicit ergo ad tria nos debere reſpicere in ædibus parandis: vt ſint vtiles, vt ſint ſalubres, vt ſint cõmodæ. Vtilitatis reſpectus habebitur, cõſyderata qualitate rerum in illis ponendarum; vt utiles

ad

ad frumentum, ad pannos, ad fructus cōſeruandos: ad perſonas quoque, quæ in illis verſari debent. Commoditatis rurſus & ſalubritatis habetur reſpectus, prouidendo, vt æſtate quidem afflabiles vento, hyeme vero Solem recipiāt. Erunt autem (inquit) huiuſmodi, ſi auerſo borea fuerint, nec ęqualiter latæ. Auerſo borea non ſignificat contra boream, ſed ſecundum boream, ideſt ad eas partes verſæ, ad quas boreas perflat. & ſic ad meridiem erunt verſę. Sic enim Solem habebūt hybernum, & vmbram æſtate, & ventum, qui plurimum per tempus æſtatis inde perflat. Nec æqualiter latę. Nam ſi æqualiter latę, verſæ eſſent ad omnes partes. ſed ſi erunt oblongæ ædes, & ad meridiem ſpectantes, tunc habebunt ſupraſcriptas commoditates Solis, & venti, & vmbræ. nam Sol in æſtate altius incedens domos ad meridiem verſas nō intrat: hyeme vero longius vadens totus per feneſtras infunditur. ita æſtate vmbram, hyeme Solem habebunt. præterea ęſtate flatum ventorum, hyeme à ventis quietem. Videtur quoq; ianitor eſſe ponēdus in magnis ædibus pro obſeruatione importandorum & exportandorum. debet vere eſſe inutilis ad cætera, ceu claudus vel mancus. in hoc enim & minor iactura fit, q̃a minus laborare poſſet: & erit magis ſedulus propter impotentiam corporis. Ad rectum vero vſum inſtrumentorum. Quæ ſint inſtrumenta ſupra diximus. Illud Laconicum valet. Nūc ex Laconico modo vel regula, cuius ſupra mētionem fecit, dum inquit: Perſicę, & Laconicæ, & Atticæ. ſed nihil de eo modo tunc explicuit. Hic ponit ſingula ſuo loco iacere oportere: quod vtile eſt ad vſum inſtrumentorum. quoniam parata nō requiruntur. ſed hoc Laconicum nō ad hoc ſolum, ſed ad cętera quoq;, vt ſeparationē fructuum et aliarū rerum: puta veſtium virilium à mulieribus, & cæteris, hm̄oi dictum valet.

ARISTOTELIS OECONOMICORVM LIBER SECVNDVS.

SVMMA LIBRI.

De officijs & legibus, tum proprijs, tum mutuis uiri & mulieris.

Leges probæ mulieris. Cap. I.

PRobam mulierem omnibus quæ ſunt intus, dñari oportet, curāq; habere omnium ſecundum præſcriptas leges. non permittētem quenq; ingredi ſine præcepto viri, veritam maxime verba, quæ de mulierum corruptela circunferuntur. & ſi quid intus accidat, vt ſibi notum ſit ſoli. & ſi quod malum ab ingredientibus committatur, vt penes virum ſit culpa. Dominam vero impenſarum ad feſtos dies, quos permiſerit vir. Sumptu, & veſtitu, & apparatu minori etiam vtatur, quàm leges permiſerint ciuitatis: conſyderans, quòd nec veſtimentorum nitor, nec excellētia formę, nec auri magnitudo tantum valet ad mulieris laudem, quātum modeſtia in rebus, ac ſtudium honeſte decoreq; viuendi. etenim omnis huiuſmodi ornatus animi optabilis eſt, multoq; firmior ad ſenectutem vſque, veras laudes ſibi natiſq; afferre. Se igitur ipſam in his virtutibus inanimet mulier, pergatq; laudabiliter rebus præeſſe. nam viro quidem indecens videtur ea ſcire, quæ intra ædes fiunt. In cæteris vero omnibus parere mulier viro cōtendat. Nec audiens quicquam de republica, nec tractans quicquam eorum quę ad cōnnubia ſpectare videntur. ſed cùm tempus poſcet, aut filias tradere nuptui, aut nurus accipere, obediat penitus in his viro: atque ſic vna deliberet, vt ſententiā viri ſequatur: intelligens non ita turpe viro eſſe quicquam eorum quæ domi ſunt facere, ſicut mulieri quæ foris perquirere. Exiſtimare autem debet mulier bene compoſita, morés viri eſſe legem ſuæ vitæ, impoſitam ſibi à Deo, per coniunctionē matrimonij atq; conſortij. quos ſi quidem ęquo ferat animo, perfacile reget domum: ſin contrà, difficilius. Quapropter decet non ſolum in proſperis rebus, ſecundaq; fortuna vnanimem ſe viro pręſtare, & inſeruire velle, verumetiam in aduerſis. Si ſit in rebus defectus, vel corporis ęgrotatio, vel alienatio mētis, æquo ferat animo, & obſequatur: niſi forte turpe aliquid ſit, vel indignum. Ne ſi quid perturbatione animi vir deliquerit, memoriter ſeruet, ſed ægritudini ignorantięq; adſcribat. nam quanto in his diligentius obſequetur, tanto ſibi maiorem gratiam habebit, cùm ab ægritudine fuerit liberatus. & ſi iubenti aliquid turpe non paruerit, melius recognoſcet ad ſanitatem reuerſus. quapropter ab his cauere debet mulier. In alijs autem multo magis obtemperare, quàm ſi empta veniſſet in domum. magno enim pretio empta fuit, ſocietate vitæ, & procreatione liberorum: quibus nec maius, nec ſanctius quicquā eſſe poteſt. Præterea, ſi cum fortunato vixiſſet viro, non vſq; adeo virtus eius illuſtrata eſſet. Non eſt ſanè parum ſecundis rebus bene vti: attamen aduerſas moderate perferre, multo maius eſt exiſtimandum. nam in magnis calamitatibus & iniurijs, nihil abiecte facere, celſi eſt animi. Prçcandum eſt igitur, ne quid tale accidat viro. q; ſi quid accidat aduerſi, putare debet hinc optimam ſibi laudem, ſi recte ſe geſſerit, prouenturam: ſecum ipſa repetens, quia nec Alceſte tātam ſibi gloriam comparaſſet, nec Penelope tot tantaſq; meruiſſet laudes, ſi cum fortunatis viris vixiſſent: verum Admeti, & Vlyſſis aduerſitates parauerunt illis memoriam ſempiternam. In aduerſitatibus

enim

enim virorum ſuorum fidem ac iuſtitiam erga illos ſeruantes, gloriam nō immerito ſunt conſecutæ. nam proſperitatis quidē facile eſt reperire participes: aduerſitatis vero, ni optimæ ſint mulieres, participes eſſe renuūt. Ob quæ omnia, multo magis decet virum in honore habere, nec illum contēnere, ſi ſacra pudicitia, & opes animoſitatis filiæ ſm Herculem non ſequantur. Mulier igitur huiuſmodi ſeſe moribus ac legibus cuſtodire debet.

Leges uiri ad uxorem. Cap. II.

VIr autē viceuerſa, leges ſibi reperiat ad vxoris vſum, quæ tanquam filiorum vitæꝗ ſocia in viri domum peruenit: natos relictura, genitorum, viri ſuiꝗ nomina habituros. quibus quid ſanctius eſſe poteſt, aut circa quæ magis ſtuderet vir ſanę mentis, quàm ex optima laudabiliſſimaꝗ muliere filios procreare, ſenectutis paſtores quaſi optimos, ac reuerentes, patris matriſꝗ cuſtodes, ac totius domus ſeruatores? Educati ſiquidem recte à parentibus per ſanctos & iuſtos mores, boni merito euadent. contra vero ſi fiat, ſentient detrimētum. Niſi enim parentes exemplum vitæ filijs præſtent, euidentem excuſationis cauſam erga ſe illis relinquunt. ac timendum eſt, ne contempti à filijs, quaſi non bene vixerint, in ſenectute deſerantur. Quapropter nihil prætermittendum eſt, quod ad vxoris pertineat diſciplinam, vt ex quàmaxime fieri poteſt, optima filios generet. Nam agricola quidē nihil omittit, quò ſemen in optima terra, ac maxime exculta ferat, ſperans ita demum fructus optimos inde ſe recepturum. at ſiqua vis imminet, mori prælīādo magis vult aduerſus hoſtes, quàm illius vaſtationem pati. & huiuſmodi mors laudat᷑ maxime. Cùm ergo tāta adhibeatur cura, pro corporis eſca, quid pro liberis, & matre educatrice? nonne protinus omne ſtudium fuerit adhibēdum? Hoc enim ſolo, hominum conditio mortalis per ſucceſſionem ſempiternitatem conſequitur: omniaꝗ parentum vota huc tendunt. quamobrem qui iſta negligit, & Deos ipſos videtur negligere. propter Deos igitur, quibus preſentibus ſacra fecit, & vxorem duxit, ac multo magis ſe poſt parentes, vxori tradidit ad honorem. Maximus autem honor eſt ſobriæ mulieri, ſi cernat virum ſuum obſeruantem ſibi caſtitatem; nec de vlla muliere magis cogitantem, ſed præ cæteris omnibus hanc, & ſuam, & fidam ſibi exiſtimantem. tanto enim magis ſtudebit mulier, ſe talem præſtare, quanto ſe cognouerit fideliter, atque iuſte à viro diligi. Ergo prudentem ignorare non decet, qui parentibus, quiúe vxori & filijs honores conueniant, vt tribuens vnicuique quæ ſua ſunt, iuſtus & ſanctus habeatur. pergrauiter enim vnuſquiſque fert honore ſuo priuari, nec ſi aliena qs permulta tribuat, contentus erit, ſi ſua ſibi auferantur. Nihil vero magis ſuum eſt vxori, nec magis illi à viro præſtandum, quàm ſancta & intemerata ſocietas. Quapropter non decet hominem ſanæ mentis, vbicunque contigerit ſemen exponere; ne de vilibus & iniquis ſimiles liberis legitimis procreentur. ex quo & vxor honore ſuo priuatur, & filijs iniuria fit, ac ſibi pro his omnibus dedecus incumbit. Appropinquandum vero eſt vxori cum magna temperantia atque modeſtia: ſitꝗ pudor in verbis, in operibus vero fas atque honeſtas, in conuerſatione fides & moderatio. parua quidem peccata etſi voluntaria fuerint, ignoſcendo: ſiquid vero per ignorantiam deliquerit, commonefaciendo. Nec metum incutiat ſine verecundia & pudore: hæc enim meretrices ad mœchos pati decet. at vero cum verecundia & pudore iuſta diligere & timere, id ingenuæ eſt mulieris erga proprium virum. Duplex eſt enim timoris ſpecies. vna cum reuerentia & pudore, qua vtuntur ad patres filij modeſti, & ciues bene morati ad beneuolos gubernatores. altera cum inimicitia & odio: ſicut ſerui ad dominos, & ciues ad tyrannos iniuſtos & iniquos. Ex his quoꝗ omnibus meliora eligens, vxorem ſibi conciliet, ac fidelem probamꝗ efficiat, vt ſiue præſens ſit vir, ſiue abſens, non minus vtilis ſit, quàm ſi ſemper adeſſet, tanquam rerum communium curator. & quando vir abeſt, vt ſentiat vxor nullum ſibi, neque meliorem neque commodiorem, neque magis ſuum eſſe quàm virum. oſtendatꝗ hoc ab ipſo initio, ad cōmune bonum ſemper intendens, quamuis puella ſit ac noua in talibus.

Teſtimonia ſuperiorum præceptorum ex Homero. Cap. III.

ETſi ipſe ſibi maxime domine᷑, optimus totius vitæ rector exiſtet, & vxorem talibus vti docebit. Nam neque amorem, neꝗ timorem abſque verecundia laudauit Homerus, ſed vbiꝗ amare præcepit cum modeſtia, & pudore. Eo quidem modo Helenam timere Priamum, inquit, ita dicentem:

O metuēde mihi ſemp̄, ſemperꝗ tremēde, „
Chare ſocer. nihil aliud dicens, quàm eam „
cum pudore diligere. Rurſus vero Vliſſes ad Nauſicaam inquit:

Te mulier

» Te mulier valde ęquidē admiror & metuo. Cenſet autem Homerus, virum & vxorem ſic inuicem ſe habere debere. nam nemo deteriorem ſe admiratur ac veretur. ſed huiuſmodi affectus accidunt inuicem melioribus, & natura benignis. minoribus etiam ſapientia, ad ſe meliores. Hunc animum Vlyſſes erga Penelopem gerens abſens licet, nihil deliquit. Agamemnon autem propter Chriſeidem erga propriam peccauit vxorem, auſus dicere in concione Gręcorum, Captiuam mulierem, nec natura præſtantem, immo vt plane dixerim Barbaram, in nullo Clytęmneſtra deteriorem eſſe. ex qua cùm liberos haberet, non recte ſeſe gerere viſus eſt. Quomodo enim recte, qui antequam ſciret qualis erga ſe foret, vi ductam ſibi illam coniunxerat. At Vlyſſes, rogante Atlantis filia, vt ſecum maneret, ac ſempiternitatem pollicente: ne ob id quidem prodere voluit vxoris affectum, & amorem & fidem: maximum ſibi ſupplicium arbitratus, ſi malus dum eſſet, immortalitatem haberet. Cùm Circe etiam manere noluit, quãquam inſuper ſociorum ſalutem pollicente. immo reſpondit, nihil ſibi dulcius videri poſſe, quàm patriam incultam & aſperam. magiſq; optauit mortalem vxorem filiumq; videre, quàm fieri ipſum Imortalem. ſic ille firmam ſtabilemq; vxori fidem ſeruabat, pro quibus merito ab vxore eadē reportabat. In oratione quoque illa, quam habuit ad Nauſicaam, apparet Poetam maxime probare viri & vxoris pudicam ſocietatem. pręcatus eſt enim Deos, vt darent illi virum, & familiam, & vnanimitatem cum viro, non quamlibet, ſed honeſtam. Inquit enim: nihil melius eſſe poſſe hominibus, quàm ſi concordi voluntate vir & vxor domum gubernarent. & hic igitur, vt patet, laudat poeta vnanimitatem mutuam viri & vxoris, non eam quidem quæ circa improba obſequia, ſed eam quæ animo & prudentia iuſte coniuncta eſt. nam voluntate domum gubernare, hoc deſignat. Idem etiam inquit, quòd cùm huiuſmodi inter virum & vxorem viget concordia, inimici quidem eorum anguntur plurimum, amici vero permagna ſuſcipiunt gaudia: quem tanquam vera dicentem probant. Nam viro quidem atque vxore circa res optimas concordi ſtudio vacantibus neceſſe eſt vtriuſque animos idem ſentire. deinde propter concordiam potentes facti, & inimicis ſpem auferunt, & amicis proſunt. quòd ſi ipſi diſſideant, amici quoque diſſidebunt, & infirmitatem ipſi ſentient maxime.

Communes leges Viri, et Vxoris. Cap. IIII.

ITaque manifeſte præcepit poeta. Virum & vxorem in his quę improba & impudica ſunt, ſibi inuicem conſentire nequaquam debere. In his vero, quæ quàm maxime fieri poteſt, pudica ſunt & iuſta, concorditer ſibi inuicem inſeruire. Studentes primo quidem curam omnem parentibus exhibere: vir quidē vxoris parentibus non minus, quàm proprijs: vxor autem viri. Deinde filiorum & amicorum & rerum, domuſq; totius tanquã communis curam habeant, ſeipſos ſtudio & diligentia ſuperare certantes. & quiſque plurimorum bonorum ſit author & cauſa, meliorq; exiſtat & iuſtior. Depoſita quidem ſuperbia, induſtria vero ſuſcepta, cùm benignitate & manſuetudine gubernantes: vt cùm ad ſenectam peruenerint, depoſito adminiſtrationis onere, & concupiſcentijs liberati, poſſint & ſibiipſis inter ſe, ac filijs ſuis rationem reddere, vter eorum magis profecerit in familiæ gubernatione, ac ſtatim ſcire, aut per fortunam malum, aut per virtutem bonum. In quibus qui ſuperauerit maximum præmium à Dijs cõſequitur, vt Pindarus inquit.
Dulce enim ſibi cor, & ſpes mortalium mul- »
tiplicem alit voluntatem. ſecundum vero à fi- »
lijs in ſenectutem feliciter educari. »
Quapropter & priuatim & publice decet eum, qui vitam gerit, ad oēs Deos hominesq;, reſpicere, multũq;, & ad vxorem, & ad filios, et parētes.

Præcedens liber, ſiue is Secundus, ſiue Primi pars ſit, in Græcis exēplaribus (quod notũ ſit) minime reperit.

LEONARDI ARETINI EXPLANATIO IN SECVNDVM, SEV PRIMI PARTEM OECONOMICORVM.

PRobam mulierem omnibus, In rei familiaris diſciplina conſyderatio habetur perſonarum. & rerũ perſonę ſunt, ex qbus conſtat domus, vir & vxor, parentes & filij, dominus & ſeruus. hæc potiſſima eſt pars: magiſq; oportet patremfamilias curam perſonarum habere quã rerum: nam illæ perſonarum gratia comparantur. res igitur acquirimus vel per agriculturam, vel per alios naturales modos ad familiæ indigentiam: permutamus etiam & miſcemus exercitia, ſupplentes defectum. Et hucuſq; ueræ ſunt diuitiæ, certæq; & terminatæ: ſupra uero has nullus eſt terminus diuitiarum, cùm illæ iam non in ſupplenda indigentia, ſed in patrimonio augendo uerſentur. Placet tamen ſapientibus hanc patrimonij amplificationem (ſi nemini noceat) non eſſe uituperandam: nam ad magnificentiam & liberalitatis opus proſunt, reiq; publicę conducunt. Acquirendarum igitur præcepta rerum ſupra dedit: de ſeruis etiam & de CAP. I.

dominis

dominis expediuit. Nunc autem in hoc, ſiue libro, ſiue libri parte, de uiro & uxore Ariſto. tranſigit, quædã etiam intermiſcens de filijs. Oportet ergo mulierem probam dominari de omnibus quæ ſunt intra ędes, curamq; habere omnium ſecundum præſcriptas leges. Præſcriptas leges dicit: quia ſupra dictum eſt ita naturam inſtituiſſe, vt vir quærat foris, vxor parta domi conſeruet. Non permittentem quenquam ingredi ſine præcepto viri. Huius p̃cepti tres ſubijcit rationes. Prima, vt vitentur obloquia. Secũda, ne efferantur ſecreta domus. Tertia, ne ſibi ĩputari queat, ſi quid mali per ingredientem committatur: ſed imputetur viro qui pręcepit. Sumptu autem & veſtitu. Optimo pręcepto domeſtica ratio ſubijcitur. Duplex eſt ornatus, corporis, & animi. corporis, veſtes, aurum, & forma: animi vero, honeſtas & decus, quibus virtutes continentur. Hic animi ornatus ad ſenectam vſq; perdurat, immo tunc etiam magis floret: ille vero alter cito deficit. Conſortij, quia quæ fortuna eſt vni & alteri. Sors enĩ fortuna. Si ſit in rebus defectus: ſcilicet externis, vel corporis ęgrotatio vel alienatio mentis. quia ſic ſunt tria bonorum genera, externa animi, & corporis. Precandum eſt igitur. Nam fortuna non eſt in noſtra poteſtate, ideo dicit precandum: non autem prouidendum. Vt autem de muliere ſuperius, nunc de viro.

CAP. 2.

Quando filiorum tanq̃ vitæq; ſocia. Et ſic duplex eſt cura viri circa vxorem, una pro filiorum bonitate: altera pro uitę commoditate. Hoc enim ſolo, procreatione filiorum. Ergo prudentem ignorare non decet. Hoc eſt quaſi caput huius doctrinę, non ignorare quid cuique debeatur. Iuſtus, & ſanctus. Iuſtitia eſt, quæ unicuiq; tribuit ius ſuum. Nihil uero magis ſuum eſt uxoris. Hęc eſt minor propoſitio, ad illam ſuperiorem unicuiq; tribuendum eſſe ius ſuum. Nec metum incutiat ſine uerecundia & pudore. Duplex eſt timoris ſpecies, ut ſubijcit: una cum uerecundia & pudore, altera quæ eſt ſine uerecundia, quam non inferat uir uxori: quia nõ conuenit. Et ſi ipſe ſibi maxime dominetur, ut inquit Tullius. Tunc incipiat alijs imperare: cùm ipſe turpiſſimis dominis dedecori ac turpitudini ſeruire deſierit.

CAP. 3.

Nam neque. Probat ſuperius dicta per Homeri teſtimoniũ per diuerſos actus Vlyxis & Agamennonis. Propter Chryſeidem. Chryſeis Agamemnonis ancilla fuit: propter quã orta eſt diſcordia inter Achillem & Agamemnonem. Nam cùm Achilles ſuaderet reddendã eſſe patri Chryſidę, qui erat ſacerdos Apollinis, Agamemnon iratus in maledicta prorupit. atq; in concione Gręcorum dixit ſe nunquam dimiſſurum: quoniam etiam Clitęmneſtræ uxori illam pręferebat: nec certe illam eſſe ulla in re inferiorem Clitęmneſtra, non corpore, non ingenio, non opera. ob hoc reprehenditur ab Ariſtotele, quia parum cogitauit de uxoris honore, ex qua liberos habebat. Quomodo enim recte. Reſumptio eſt oratoria. qualis erga ſe foret Chryſeis. quaſi dicat, non ſe excuſet Agamemnon, quia ſit uirtuoſa, ideo illam habere: nam primo ſibi illam coniunxit, quam ſciret qualis eſſet erga ſe. dum enim eſſet bello capta, & per uim non potuit ante ſcire qualis eſſet. At Vlyxes. Ad contrarium exemplum reuertitur. Maximum ſibi ſupplicium arbitratus. Sapientiſſimum dictum. Maximum enim detrimentum eſſe putandum eſt male agenti, ut uiuat diutiſſime. Cùm Circe. Fabula Circes, nota eſt etiam pueris. In oratione quoq;. Hæc omnia ſunt apud Homerum, quem optime Ariſto. ſciebat contra conſuetudinem eorum, qui ſe nunc Philoſophos appellant. Nullum maius bonum. Nota laudem coniugij ex Homeri Ariſtotelisq; ſententia, contra uituperarores huius ſanctiſſimi vinculi. Nam ſine bono coniugali, nec domus, nec ciuitas, nec uita quidem humana ſtare poteſt. Nam uoluntate domum gubernare uoluntas eſt boni. malus autem facit, quæ ſibi uidentur: non tamen quæ uult: nihil enim uult, niſi bonum.

Philoſophi neoterici potiꝰ Circoſophi, qui poetarum lectionem contẽnunt.

CAP. 4.

Ac ſtatim ſcire. Duo inquit ſunt pręmia parẽtibus, ſi recte ſe geſſerint. vnum ſtatim ex ipſa conſcientia recte factorum: & hoc eſt maximum præmium à Deo nobis datum. alterũ poſtea à filijs nobis exhibetur in ſenectute, alendo atq; colendo. Dic ergo, ac ſtatim ſcire, id eſt, hoc ipſo quod ſcit, et ſibijpſi conſcius eſt, recte factorum maximum præmium à Dijs conſequitur. & hoc probat ex Pindari auctoritate, cuius eſt illud carmen. Dulce ſibi cor, &c. ideſt cor ſibijpſi placens, et in ſe gaudens. nam ut qui male agit, ſtimulatur conſcientia & metuit: ſic qui bene facit, gaudet animo & bene ſperat. Secundum uero à filijs, hoc eſt alterum præmium. & dicit ſecundum, quia ſupra in primo cum ſtatim ſcire, dixit pro primo. & ideo dicit, nunc ſecũdum, referẽdo ad illud ſtatim ſcire, quod anteceſſit in litera.

Librorum Oeconomicorum, Aretino interprete, ac explanatore finis.

Hos eoſdem libros à Donato etiam in Latinum uel uerſos, uel explanatos, unà cum altero ab eo addito, hic appoſuimus: cùm ex eorum altera tantum tranſlatione, Aretini ſcilicet, aut Donati, negocio huic plene ſatisfieri poſſe minime uideretur.

RODVLFO PIO CARP. ETC. VIRO ILLVSTRIS. EPISCOPO FAVENTINO, APVD CHRISTIANISSIMVM REGEM APOSTOLICVM NVNCIVM AGENTI, PATRONO OPTIMO S.

BERNARDINVS DONATVS VERONENSIS.

SI quantum amplitudini liberalitatiq; tuæ, Rodulfe Illuſtriſſ. et ego & mei omnes debent, tantum ipſe ad dicendum facultatis mihi comparaſſem, nõ tibi hæc aliena potius, quàm ex ingenio meo deprompta miſiſſem. ſed dum me quoquo modo non ingratum tuæ animi magnitudini probare cupio, malui pro tempore tibi præſtare quod potui, quàm difficilius quidpiam conari, & in ipſo conatu deficere. quũ enim nuper, quum alia nonnulla, tum in primis Euſebij Cæſarienſis Euangelicam demonſtrationem, & præterea Socratici Xenophontis de re familiari Dialogũ in Latinum ſermonem conuertiſſem: uideremq; huic ipſi Xenophontis libello nihil aptius hærere, quàm ea quæ Ariſtoteles eadem de re ſcripta reliquit, hæc item ipſa Latina facere inſtitui, hoc conſilio, ut qualecunque futurum eſſet munuſculum, eo tibi animum erga te meum declararem. adiunxi hoc amplius ex eadem inopia dicendi mea: quod quũ eam libri prioris partem, quæ ad officia uxoris erga uirum, & uiri erga uxorem pertinet, poſt Leonardi Arretini interpretationem apud Græcos aut interijſſe, aut ita latere animaduerterem, ut uix ulla amplius reliqua eſſet ſpes redeundi in lucem: Græcis eam reddere non alienum eodem inſtituto meo putaui: ut ſi quis eam ueluti auari ſolent, quaſi quendam theſaurum occultet, inuidia quadam commotus, in lucem aliquando proferat, quo facilius me ab aureo illo genere dicendi longius abijſſe demonſtret. nam à ſenſu Philoſophi & rebus ipſis, qui poterit, niſi Arretinum quoque ipſum oſtendat? neque tamen ob hoc ipſum me contemnendum putauerim, quòd quæ & Arretinus & alij tractauerint, eadem ipſe attingere, et quaſi rem actam agere non ueritus ſim. nam ſi cui placent illi uiri, huic me non diſplicere æquum eſt, qui illorum iudicium non contempſerim, dum eadem digna auribus Latinis puto, quæ illi. legat ergo hæc quoque & uideat, num labori noſtro illi quidquam reliquerint, neque indicta cauſa nos damnet. ſin contra, illi diſplicent, non debeo huic rem ingratam uideri feciſſe, cuius ergo iudicium hoc meo facto uidear comprobaſſe. Cæterum quod ad tua merita attinet, patrone mi optime, tu quidem et longe ampliori munere, & non huiuſce generis eras dignus. quaſi uero non & Græce eundem Philoſophum legere ſoleas: & quæ ad rem familiarem ſpectant, nõ domeſtica potius quàm hac tralatitia diſciplina comperta habeas. alioqui cur tibi potiſſimum omnium Beatiſſimus hic pater Paulus III. Pont. Max. rem Chriſtianorum publicam apud Chriſtianiſſimum Regem curandam commiſiſſet? notum eſt uetus illud: ei non bene aliena committi, qui ſua non tractet diligenter. Et hæc quidem aliaq; multa, quæ ad idem prudentiæ genus pertinent, te non modò hoc ipſo munere noſtro, uerum ipſo quoque Ariſtotele plane ſuperiorem efficiunt, quippe cui dum uixerit, nunquam talis ſit prouincia delegata. Illa autem quid tandem? quòd antiquiſſima & celeberrima Italicorum omnium familia ortus, illi tu potius ornamento fueris quàm tibi illa? quod Albertum Pium patruum tuum, uitæ omniumq; actionum tuarum moderatorem inſtitutoremq; habueris? de cuius uiri, ac potius Herois clariſſimi laudibus non una epiſtola ſed pluribus hiſtorijs eſſet dicendum. quòd beatiſſima memoria Clemens Septimus Pont. Max. cùm alia multa tum & Fauentinam eccleſiam nulli neque ſanctius neque iuſtius committendam eſſe iudicauerit? ſic quidem quaſi omine quodam ſignificans, te dignum eſſe, cui uni omnes Chriſtianorum eccleſiæ olim rem ipſorum publicam gerenti faueant. Quid porro? quòd ſub ea diſciplina quondam cùm eſſes puer, tale harum omnium uirtutum ſpecimen dediſti, tanta modeſtia, tanta uerecundia, tanta morum ſuauitate enituiſti, tam facile didiciſti omnia quæ ad bonas literas pertinent, ut ego uere poſſim affirmare, mihi nihil unquam in uita neque optabilius neque iucundius accidiſſe quàm tuam eruditionem tuosq; mores? nihil unquam neque triſtius neque horribilius quàm illud tempus, quum à te diſiungi mihi neceſſe fuit? nonne & hæc & alia innumerabilia faciunt, ut omnibus & hiſtorijs & poematibus dignus eſſe uidearis? Quid ergo, dixerit aliquis, tralatitio iſto opuſculo te tandem effecturum ſperaſti? nimirum id unum patrone ampliſſime, quod potui: quod quidem & apud Cæſarem Auguſtum olim neſcio quem præſtitiſſe accepimus, dum illi pauculos denarios porrigit. neque tamen eodem animo quo ille: ſed quo lepore potius quã ne neceſſitate proſecutus adiunxit: ſe quidem non potuiſſe illius fortunæ rationem habere in munere afferendo ob inopiam: debere tamen illum eo quod ipſe daret contẽtum eſſe. plus enim daturum fuiſſe, ſi plus habuiſſet. etenim ne eodem animo hoc ipſe nunc faciam, quo ille illud fecit, longe mihi præclarius quiddam contigit, quàm illi. nam ille poſtquam dedit, ea quæ ſperabat conſecutus eſt: ego autem ea quæ nullo meo merito ſperare poteram, tanto ante accepi.

ARISTOTELIS STAGIRITAE,

PERIPATETICORVM PRINCIPIS DE RE FAMILIARI LIBER PRIMVS,

Bernardino Donato Veronenſi interprete.

De dſſa & conuenientia Rei familiaris & publicæ, & ordie earũ. Ca.1.

RES familiaris & publica non modo ita differũt vt domus & ciuitas: (has enĩ ſibi res illæ habent ſubiectas:) ſed etiã, qđ publica ex multis conſtat principibus: familiaris autem vnum duntaxat principem habet. Quum igitur nonnullę artes inter ſe diuiſę ſint, nec omnino eiuſdem ſit & conficere, & eo quod confectum ſit vti: quemadmodum vſu venire in lyra & tibijs videmus: reipub. tamen eſt, & conſtituere ab initio ciuitatẽ, & conſtituta vti præclare. proinde haud dubium, quin rei quoqꝫ familiaris ſit & domum, hoc eſt, rem ac familiam parare, & eadem bene vti. Quòd autem ciuitas ſit & domorũ & regionis & poſſeſſionum multitudo tanta, quanta ad bene viuendum ſit ſatis, apparet perſpicue. nam ſi quando contingit vt ipſum hoc obtinere non poſſint, ſocietas etiam ipſa diſſoluitur. Præterea huius ipſius rei gratia conueniunt, & qua gratia eſt vnumquodqꝫ, hac item ipſa extitit ab initio, ab eademqꝫ habet vt ſit idipſum quod eſt. ex quo haud dubium relinquitur, quin ortu ipſo res familiaris publicam antecedat, quando huius item opus antiquius. eſt enim particula ciuitatis, domus. Quum ergo rẽ familiarẽ conſyderandam ſuſceperimus, tum eiuſdem opus quodnam ſit, videndum putamus.

De partibus dom⁹, & vñ ſumẽda poſſeſſio. Ca.2.

Domus autem partes illæ ſunt, homo atqꝫ poſſeſſio. quare cùm in ijs primo quæ minima ſunt vniuſcuiuſqꝫ rei natura ſpecteẽ, etiam ea quæ ad domum pertinent, ſimili ratione
» conſtabunt. Itaqꝫ, vt Heſiodus ait, oportebit
» quidem vt in primis domus, & mulier, bóſqꝫ
» adſit arator. nam alterũ in ijs quæ vitam alũt, alterum in ijs qui liberi ſunt, obtinet principatum. quocirca quæ ad conſuetudinem cũ muliere pertinent, ea optime conſtituere neceſſe fuerit. hoc ipſum porro eſt incumbere, vt cuiuſmodi hanc eſſe oporteat, promptum habeatur. At ex poſſeſſionibus, quæ ſecundum naturam ſit, ea principem curam merebitur. quare ſecundum naturam res ruſtica antecedet, ſequentur quæcunqꝫ ad terram ipſam pertinent: cuiuſmodi eſt quæ metalla exquirit, & ſi qua eſt alia eiuſdẽ generis. res autem ruſtica maxime, propterea quòd iuſta eſt. nã neqꝫ à volentibus aufert, vt cauponæ, & quæ mercenarias operas exercent: neque ab inuitis, vt quæ bello atqꝫ armis vtuntur: ſed ab ipſa protinus ſumit natura. omnibus quippe à matre alimentum certo naturę inſtituto ſuggeri conſueuit. quocirca hominibus item ab ipſa terra. ſtrenuitati præterea hominum ac fortitudini maxime conducit: non.n. quemadmodum eæ artes, quæ ſordidæ vocanẽ, corpora exercentium inutilia reddit, ſed idonea quæ & aſſidue foris excubent, & labores tolerent: præterea quæ aduerſus hoſtes periclitentur. nam eorum tantummodo poſſeſſiones extra ſepta & munitiones habentur.

Agriculturæ doces.

Qualis viri & mulieris œconomica ſocietas. Cap.3.

In ijs aũt quę ad hoĩes ſpectant prima fuerit vxoris cura. ſi quidem inter marem ac feminam ſocietas in primis eſt. nãqꝫ alibi apud nos pro conceſſo habetur; naturæ hunc eſſe appetitum vt eiuſdem generis multa efficiat, veluti item ex animalibus vnumquodqꝫ. fieri autem non poteſt, vt vel femina ſine mare, vel mas ſine femina, hoc ipſum ꝑ ſe compleat munus. quare amborum ſocietas neceſſario conſtituta eſt. Cæterum hoc in alijs quidem eſt animalibus temere, & eatenus quo ad eis natura ſeipſam impertit, & ſobolis duntaxat gratia propagãdæ. in ijs autem quæ & mitiora ſunt & prudentiora, diſtinctũ eſt magis. apparent enim magis adiumẽta quę præſtantur & charitates, & operum ſocietates inter ipſa: idqꝫ in homine maxime, propterea quòd in hoc genere mas & femina ſociata inter ſe ſunt non modo vt ipſa ſint, ſed etiam vt ipſis bene ſit. & liberorum poſſeſſio non ea modo de cauſa huic generi data eſt à natura, vt habeantur qui miniſtrent, ſed vt etiam qui adiuuent. quæ enim ipſi valentes conferent in infirmos, ea viciſſim poſt à valentibus accipient, cùm ob ſenectutem imbecilles facti erunt. Hoc ipſo præterea circuitu natura id conſequitur atqꝫ explet, vt, quando numero non poteſt, at ſaltem ſpecie ſit ſemper. ſic ab ipſo Deo vtriuſqꝫ & maris et feminæ natura ad ſocietatem prouiſa atqꝫ inſtituta eſt. hęc.n. ipſa in eo diſtincta ſunt, quòd non omnia ad eaſdem res vtilem habent vim, ſed nonnulla ad contrarias quidem, attamen quę eundem finem ſpectent, eodemqꝫ contendant. nam eorum alterũ robuſtius, alterum imbecillius

Officia eorum.

effecit,

effecit, vt illud eſſet magis ad cauendum idoneum ob timiditatem, hoc ad propulſandum atq; vlciſcẽdum ob fortitudinem: & hoc quidẽ ea foris ſuppeditaret, quæ neceſſaria ſunt, illud autem intus eadem conſeruaret. itemq; ad opus faciendum, quum illud ſedendo poſſet durare, eſſet tamẽ ad labores foris tolerandos ibecillius: hoc vero contra, quũ ad quietem atq; ocium eſſet minus aptum, tum autem ad omnem motum exiſteret valentius. necnon in ſobole, vt procreatio amborũ eſſet communis, adiumentũ ſinguli ſuũ proprium præſtarent. nam horum quidem alere eſt, illorum autem inſtituere.

Leges viri ad vxorem. Cap.4.

Primum igitur leges ergã vxorẽ habeant: i quibus etiam illa, ne vir eam afficiat iniuria: ſic enim ne ipſe quidem afficietur. hoc ipſum porrò etiam communis lex præcipit, vt Pythagorici dicunt, quaſi ſupplicem & ab ara & foco abductam, ita videri, minime oportere illam afficere iniuria. à viro autem iniuriæ, ſi foris cũ alijs feminis conſueſcat. Porro conuictus & conſuetudo ſit talis, vt neuter alterius congreſſum reformidet, vel abſentis deſyderiũ ferre nequeat: ſed ita aſſueſcat, vt vel præſente vel contra, ſecum bene agi arbitretur. Etiam Heſiodus præclare illud:

» Virginẽ habeto, tuos vt diſcat ſedula mores.

nam diſſimilitudines morum minime ad conciliandas voluntates, idoneæ. De ornatu vero, quemadmodum in moribus non oportet falſa quædam profitentes ad ſe mutuo inter ipſos accedere, ita ne corporibus quidem. qui autem cum ornatu & fuco inter ſe conſueſcunt, in nulla re differunt ab Hiſtrionibus, qui cum ſcenicis indumentis vitam vna degere aſſidue ſolent.

Leges dñi ad ſeruos. Cap.5.

At eorum quæ poſſidentur, primum quidem illud, maximeq; neceſſarium, quod & optimum, & ad imperandum aptiſſimum. hoc vero ipſum hominem eſſe meminimus. proinde ſeruos comparare ſedulos oportet. ſunt autem ſeruorum duo genera, villicus, & operarius. verum quũ diſciplinis videamus adoleſcentes, nouos quoſdam habitus accipere, operę precium fuerit & parare & alere etiã eos, quibus liberalia officia recte credantur. Cum ſeruis autem ita eſt conſueſcendum, vt neq; in petulantiam euadere, neq; in ſegnitiẽ declinare permittantur. & ijs quidem qui magis ingenui ſint, honores impertiendi: operarijs autem cibi copia ſubminiſtrãda videtur.

Abſtinentia a potu vini.

& quoniam vini vſus etiam eos qui ingenui ſunt, contumelioſos atq; inſolẽtes efficere ſolet, multæq; liberæ gẽtes eo abſtinent, vt Carthaginenſes cùm militiæ degunt, haud dubiũ q̃n ex eo, aut nihil prorſus, aut perexiguum quiddam ſit concedendum. Verum tria quũ ſint, opus, caſtigatio, cibus, ſi quis cibum quidem præbeat, nunq; autem neq; opus facere cogat, neq; caſtiget, reddet petulantes. ſin cõtra, & ad opus cogat & caſtiget, cibum vero non præbeat, rem violentam inducet, ipſoſq; imbecillos efficiet. ſupereſt igitur vt & opere faciundo exerceat, & abunde paſcat. etenim fieri nequaq̃ poteſt, vt hominibus nullam accipientibus mercedem quis imperet. ſerui autem merces cibus. Porro quod in alijs contingit, vt ſi ijs, qui meliores ſint, melius nihil fiat, neq; ſint virtuti vitióue vlla propoſita præmia, deteriores euadant, idem in ſeruis quoq; vſu venit. quare & iſpicere ac cognoſcere diligenter quid ab ijs agatur oportebit, & ijſdẽ pro meritis ſingula, cibum, veſtimẽta, otium, ſupplitia, tum verbo, tum re & tribuere & remittere, medicorum artem imitantes, & conſyderantes, vt medicamenti locum obtinet cibus: non eſt autem medicamentum propter aſſiduum vſum. Seruorum autem ad opus faciendum optimum fuerit genus eorum, qui neq; timidi, neq; fortes ſint ſupra modum. in vtriſq; enim offenſio eſt. nam timidiores, laboris onus non ſuſtinẽt: animoſioribus non facile imperatur. Oportet autem finem aliquem ſtatuere omnibus: & iuſtũ quippe eſt, et expedit, libertatem illis præmij loco eſſe propoſitam. tunc enim ſunt ad laborẽ promptiores, quum aliquod laboris, quaſi certaminis præmium expectant. tempus quoq; definitum habeatur. operę etiam precium fuerit, illos pro creatione filiorũ quaſi pignore quodam obligare. nec eiuſdem nationis multos poſſidere, ſicut ne in ciuitatibus quidẽ. ſacra autem facere, et conuiuiorum voluptatibus operam dare, ſeruorum potius gratia quàm liberorum. plus enim hi decerpunt ex eo, cuius gratia illa inſtituta ſunt.

Leges Oeconomicorum. Cap.6.

Quatuor porro ſunt, quę patrem familias habere oporteat in re pecuniaria. nã non minus ad ſeruandum q̃ ad comparandum idoneum eſſe oportet: alioqui vanus fuerit omnis comparandi labor. cribro enim haurire hoc ipſum fuerit, et perforatũ, quod dicitur, doliũ. Præterea et ordinis adhibẽdi rebus quę poſſidentur ac ſupellectilibus, et ijſdem vtendi peritum. horũ quippe gratia reliquis quoque illis indigemus. Etiã quæ poſſidentur, ita ſingula diuidere oportet, vt quæ fructum ferant, plura ſint, q̃ contra. quidquid vero operis faciundi fuerit, ita diſtribuendum, vt non omnibus ſimul periculũ impendeat.

Curæ & pñtiæ domini vtilitas.

Ad conſeruãdum autem ratione et Perſica et Laconica

nica

ſtica vti cõmodum eſt. etiam Attica vtilis, vendunt enim viciſſim atq; emunt, ac ne penuariæ quidem rationis conſtitutio in ijs quæ ad rem familiarem pertinent, minimum obtinet locum. eſt autem Perſica ratio, vt ipſe per ſe vnuſquiſq; & diſponat omnia & inſpiciat. nã (quod de Dionyſio referebat Dion) nemo æque diligenter ſuam atq; alienam rem ſolet curare. quare quo ad eius fieri poterit, vnumquẽq; per ſeipſum adhibere diligentiã oportet. &, quod Perſę cuiuſdam atq; Afri dictum fertur, ad hanc rem cõmode applicabitur. ille quippe interrogatus, quidnã eſſet, quod maxime equum pinguem efficeret, domini oculum eſſe reſpondit. Afer autem roganti cuipiam, quodnam ſtercus optimum, ipſius, inquit, domini veſtigia. Ergo alia erunt à viro, alia autem ab vxore inſpicienda, prout inter vtrunq; domeſtica fuerint munia diſtributa. hocq; ipſum in paruis quidem curationibus, rarius eſt faciendũ: in ijs autem quæ alijs cõmiſſæ ſunt, ſæpius. neq; enim fieri poteſt, vt, niſi quis pulchre exẽplum præbeat, pulchre alius quiſpiam imitetur, neque in alijs rebus, neq; in procuratione domeſtica. quare nõ eſt putandum fieri poſſe, vt ſine diligentia dominorũ, procuratores, ſeu villici ſint diligentes.

Quid agere debeat dñs quo ad vigilias.

Et quoniam hæc ipſa & ad virtutem egregia, & ad rationem domeſticam vtilia ſunt, ipſis prius dominis quã ſeruis, e lecto ſurgendum, poſterius dormiendum, nunquam domus ſine cuſtode relinquenda, quaſi ciuitas: & quęcunq; facienda ſunt ſiue noctu, ſiue interdiu, eorum nihil prætermittendum. De nocte etiã ſurgendũ, quando hoc & ad bonam valitudinem, & ad rem familiarem, & ad philoſophicam vitam vtile. In paruis igitur facultatibus, Attica diſponendarum frugum ratio vtilis: in magnis autem, ſeorſum ea quæ in totum annum ab ijs quæ in ſingulos menſes impendi ſolent, habenda erunt. ſimilis eſt in vaſis & ſuppellectilibus ratio. nam quibus, ſingulis vtimur diebus, ſeparanda ſunt ab ijs, quibus rarius. hocq; muneris genus ijs eſt aſſignandum, qui rebus domeſticis pręſint. ad hęc eorum inſpectio repetenda eſt certo tempore, ne nos lateat quidq;, ſiue quod conſeruatum ſit, ſiue quod perierit. In conſtruenda autem ædificandaq; domo habenda eſt ratio rerum quæ in ea collocandæ ſunt, non modo incolumitatis earum gratia, verumetiam commoditatis. Dico autem res collocãdas, vt ſi dicam, quæ fructibus ſint ac veſtimentis conducibilia, in ipſis autem fructibus, quæ aridis ſint, quæue humidis utilia magis. in cęteris autem quæ poſſidentur, quæ ſint animalibus, quæ inanimis, quæ ſeruis et liberis, quæ feminis et viris, quæ hoſpitib⁹ et ciuibus aptiora. Pręterea ad commoditatem ſalubritatemq;, ęſtate quidem ſalubrioribus ventis patere oportebit, hyeme vero apricam eſſe. hoc autẽ continget, ſi parte altera preſſior anguſtiorq; fuerit, nec longitudini æqualem habuerit latitudinem. Videtur autem, vbi magna quædam eſt res familiaris, ibi ſeruus hoſtiarius is eẽ apprime vtilis, qui reliquis inutilis ſit muneribus, vt quæ intro, quæ'ue foras feruntur, ſalua habeantur. Ad uſum autem vaſorum, Laconicus mos erit vtilis. ſingula enim oportet ſuis ſedibus collocata eſſe. ita in promptu ſita nullum afferent quęrentibus laborem.

Sequentem partem Aretinus Secundum fecit librum: Donatus vero Primi partem.

Quæ ſequitur particula de officio uxoris erga uirum, & uiri erga uxorem, eam nos eo genere interpretationis, quam Græci paraphraſim uocant, expreſſimus, interpretem Arretinum ſecuti: quandoquidem illam apud Græcos nuſquam inuenire potuimus.

Leges piæ mulieris. Capi. 7.

EGregiam & frugi mulierem eorum, quæ in ędibus ſint, dominã eſſe oportet, omniaq́; ea certis legibus curare: nec permittere quẽquam ingredi niſi maritus iuſſerit. eſt autem ei vitanda in primis, vulgaris mulierum ĩfamia: cauendumq́; vt ſi quid forte intus acciderit, vni ipſi ſit notum: nec cõmittendum vt ſi quid ingredientes peccauerint, ipſa iure accuſari poſſit, ſed in viro omnis culpa reſideat. Habẽs præterea in poteſtate quidquid impendendum fuerit in dies feſtos, quos ipſi per virum celebrare licitum ſit, & ſumptu, & veſtitu, & reliquo ornatu vtatur, minori etiam ꝗ leges ciuitatis permittant. conſyderandum quippe illi eſt ad fœminæ commendationem & laudem, modeſtiam, honeſtatiſq́; ſtudium, atq; omnis vitæ decus, multo eſſe pręſtantiora, ꝗ ſint, aut veſtimenta pręcioſa, aut forma egregia, aut omne aureum ornamentum. quæ enim hoc animo eſt mulier, optabilior eſſe conſueuit, multoq́; certiores ac ueriores laudes & ſibi ipſi & liberis parere, eaſq; ad ſenectutem vſq; perferre cõſtantius, ꝗ quæ fuerit aliter animata. ergo ipſa mulier ſibi ipſi hunc animum comparet, & conſtanter rebus domeſticis præſit, ex eaq́; re laudem ſibi quærat. neq; enim ſatis deceat virũ, ea ſingula noſſe quæ intus gerantur.

Ver⁹ bonæ matronæ ornatus.

At in cæteris vxor omnino aſſueſcat viro obtẽperare, nec vero negocijs implicet ſe quæ ad rempub. pertineant, aut ſui muneris eſſe exiſtimet, matrimonia conciliare, ſeu tractare connubia. quòd ſi tempus poſtulabit, vt vel filias nubiles collocet, vel filijs iã adultis accipiat vxores, quod marito placuerit, id ſibi rectum eẽ perſuadeat, vſq; adeo, vt etiam ſi vna cum illo deliberet quid agendum, ſententiam tamẽ viri ſemper anteponat ſuę, nec dubitet, aliquanto abſurdius eſſe, ab vxore ſollicite curari ea quæ foris gerenda ſint, ꝗ à viro quidquam eorum quę intus fieri ſolent, tractari. Etiam quæ bene animata bene q́; ĩſtituta erit mulier, ad mores mariti ſe accommodabit, eoſq́; pro lege habebit, quam ipſi Deus, omnis vitæ moderatricem ex matrimonij neceſſitudine impoſuerit. eos ſane mores, qualeſcunque fuerint, ſi ſibi æquo animo ferendos duxerit, tũ ipſa nullum in domo

regenda

regenda ſentiet laborem. ſin ægrius feret, vtiq; laborabit. ex quo illud cõficitur, vt vxorem maxime deceat, nunq̃; cum viro ſuo diſcordare, ſemper illi eſſe obſequentem non modo in proſperis rebus & ad voluntatem fluentibus, ſed etiam in aduerſis & triſtibus. Item ſi quid ille patiatur detrimẽti vel in rebus externis, vel in corpore, vel in animo, ipſa ne moleſtius ferat, ſed dicto audiens ſit, niſi forte ſit in aliqua re turpi atq; indigna obſequendũ. nec vero diutius in memoria habeat, ſi quid vir deliquerit, dũ animi ſui compos non eſt, ſed ægritudinẽ potius illius aut imprudentiã excuſet. quo enim in huiuſmodi rebus magis illi ſedulo morẽ geret, eo ſibi gratiorẽ illũ ſentiet, vbi animo cõualuerit. quin etiam longe meliorem in partẽ accipiet, quod ſibi aliquid turpe iubẽti nõ ſit obſecuta, ſi quando ad ſanitatẽ rediuerit. hæc igitur ſedulo caueat mulier, at in cæteris obſequatur, ac multo quidem diligentius, q̃ ſi ab illo empta in familiam veniſſet. quin etiã cogitet re uera ſe emptã magno precio. nam & vitę ſocietas, & liberorũ procreatio, ad quæ duo & multo maxima & ſanctiſſima munera vocata eſt, magni cuiuſdam precij loco habenda ſunt. Etiã illud intelligat, ſe non adeo illuſtrẽ futuram, nec tantũ virtutis preconium habiturã fuiſſe, ſi cum eo viro vixiſſet, qui ſemper fortuna ſecunda vſus eſſet. fateor quippe in magna laude verſari, ſi qui in rebus proſperis ſibi tẽperare potuerint, at in longe maiore ſi qui aduerſas ęquo animo tulerint. magnis enim calamitatibus atque iniurijs non turbari, nec ſubmiſſius quidq; oſtendere ad animi celſitudinẽ ac magnitudinẽ pertinet. optabit ergo à Dijs ne q̃d viro accidat aduerſi. quod ſi forte acciderit, exiſtimet in eo ſe vberem laudis materiam nactam eſſe. exemplaq; ſibi proponat & Alceſtidis & Penelopæ, quarũ neutra fuiſſet tam celebris, ſi cum viro vtraq; fortunato vixiſſet: & illi quidẽ Admeti, huic autem Vlyſſis res aduerſas immortalẽ gloriã peperiſſe. quũ enim maritis ambæ etiam in aduerſa fortuna fidẽ conſtantiamq; præſtiterint, illuſtres merito gloriaq; inſignes euaſere, ſi quidem quæ ſe rerũ ad voluntatẽ fluentium ſocias maritis præſtent, facile reperias. at in aduerſis durare nõ ſolent, niſi quę ſingulari bonitate præditæ ſint, quæ ſane cũcta id cõficiunt, vt multo etiam amplius maritũ uereri cõueniat, nec eundem ideo cõtemnere, quod neq; ſacrã pudicitiam, vt ait Orpheus, neq; audaciæ filiam, opulentiam, comites ſecum adduxerit. & hiſce quidem moribus ac legibus inſtitutam eſſe mulierem oportet.

Leges viri ad vxorem. Cap. 2.

At maritus viciſſim excogitare debet eas leges, quibus etiã vxor facile vti poſſit. ea enim ideo in familiam venit, vt eũ viro ſibi eſſent & liberi cões, & vita communis. quæ quũ relictura ſit filios, qui parentũ & viri & ſuorũ nomina gerãt, quid ijs quæſo ſanctius quiſpiã in cõmune conferre poſſit? aut cuius tandẽ rei virũ integra mente præditũ, magis ſtudioſum eſſe oportet, q̃ vt quũ filios quærat, qui & ipſius ſenectutẽ quondam ſint nutrituri, & vtriuſq; parentis cum omni pietate ac reuerẽtia futuri cuſtodes, domũq; vniuerſam ſeruaturi, eos ex femina lectiſſima atq; honeſtiſſima ſuſcipiat? Nam ſi quẽadmodum oportet, ita illi à parẽtibus educabũtur, & ſanctis pijsq; moribus imbuentur, bonitatis laudem facile obtinebũt. ſin cõtra, magnũ in bonis animi merito facturi ſunt damnũ. NISI enim parentes exẽplo ſint filijs ad recte viuendũ, certiſſimã illis excuſandi ſeipſos, ſi quid aduerſus parentes deliquerint, materiam præbebũt. etiã periculum erit, vbi nequiter vixerint, ne contemnãt à filijs, atq; vbi iam cõſenuerint, ne deſerantur. Quapropter nihil omnino prętermittat qui vult fieri maritus quod ad vxoris inſtitutionẽ pertinere arbitretur, ſtudeatq; pro viribus ex q̃ optima & probatiſſima filios ſuſcipere. & bonũ agricolã imitetur, qui nulli diligẽtiæ parcit, dum ſemen ſuũ in terrã & optimã, & optime excultã iaceat, ſperans nimirũ ex optima optimos ſe fructus percepturũ: cui quidem ſi qua inimica vis pernitiẽ intentet, armat ſe aduerſus eã, dumq; illæſam cõſeruet ab hoſtibus quã ipſe excoluit, ne mori quidem dimicando recuſat. & qui hoc animo ſunt, in primis ad cœlũ laudibus ferri ſolent. quod ſi ea quæ vni corpori nutriendo cõducunt, tã ſollicite curãtur, quantũ erit tãdẽ in ijs quę ad liberos, quæq; ad matrem pertinẽt, quæ ipſos liberos ſit educatura ſtudium adhibendũ? SI QVIDEM hoc vno remedio hominum mortalis cõditio perpetuitatẽ cõſequitur, dũ propagatione liberorũ ſeipſam cõſeruat. & q̃ parẽtes facti ſunt, quidquid optãt huc dirigere cõſueuerũt. proinde ſi q̃s parui hęc facit, Deos quoq; ipſos paruifacere videtur. nam etiã propter Deos quibus pręſentibus ſacra fecit, vxorem duxit, eademq; ratione vxori ſe multo magis addixit, vt illi ſecundos à parẽtibus honores tribueret.

Mulier porro quę mentẽ nõ amiſerit, NVLLVM ſibi maiorẽ honorẽ tribui putabit à viro ſuo, q̃ ſi caſtũ corpus exhibeat, nec aliã magis in animo feminã q̃ ſe, habeat, ſeq; vnã pręter cęteras & ſuã & ſibi fidam exiſtimet. quod ſi ille fecerit, ipſa quoq; viciſſim dabit pro viribus operã, ne mariti opinionẽ fallat: ac tãto magis quãto ſe & iuſtius & fidelius ab illo diligi animaduerterit. Viri ergo prudẽtis officium fuerit ſcire, quo ſint cultu parẽtes, quo vxor, quo liberi proſequẽdi: vt quũ meritos cuiq; honores tribuerit, iuſtitiæ ſanctitatiſq; nomẽ obtineat. NIHIL enim ferre ſolẽt moleſtius homines, q̃ ſe priuari ſuis honoribus. necvero quiſq; eſt, qui dũ ſua ſibi auferri videt, alienis quæ ſibi quamuis multa tribuãtur, poſſit eſſe cõtentus. at vxori nihil magis ſuũ à viro tribui poteſt, q̃ incorrupta, & ſancta nõ modo corporis, ſed etiã totius vitæ ſocietas. Ex quo illud cõficitur, VT TVRPE ſit, hominem integra mente præditũ, ex quauis matre ſobolẽ propagare, ne videlicet aduerſus leges filij liberis & ingenuis ſimiles ſuſcipiantur ex ignobilibus feminis. quod ſi fiat, & vxor proprio honore ſpoliatur, & filij iniuria afficiuntur, & maritus ignominiã ex hiſce vniuerſis cõtrahit. Porro ad vxorẽ quũ accedit maritus, nihil intẽperantię, nihil procacitatis præ ſe ferat. verecunde etiam loquatur, & quidquid agit, ſancte honeſteq; agat, & cum fide ac moderatione conſueſcat. peccata autẽ quæ parui momenti fuerint, tametſi volens peccauerit, illi cõdonet. quòd ſi imprudens quidpiam offenderit, errorẽ illi ſuũ oſtendat, ſine omni acerbitate. quòd ſi metũ illi incutere oporteat, adhibeat verecundiam & pudorẽ, alioqui meretrici potius id genus, q̃ ingenuæ vxori cõueniet. nam vt iuſta de cauſa virum adhibito pudore & amet vxor & metuat, eius eſt vnius propriũ, quę liberaliter ſit inſtituta. Duo enim ſunt genera eorũ qui alios metuunt: vnũ eorũ quibus & verecũde & pudẽter id accidit pati: cuiuſmodi & filiorũ qui ad modeſtiã comparentur timorẽ eſſe oportet erga parẽtes, & ciuium qui bonis moribus gaudeãt, erga eos qui diligenter amanterq; præſint. alterũ eorũ, qui inimico offenſoq; animo id faciunt. quod genus & ſeruis accidere ſolet aduerſus dominos, & ciuibus aduerſus tyrannos. Ex his ergo omnibus, quę optima cognouerit, maritus eligat, vxoremq; ſibi cõciliet, atq; ad fidẽ probitatemq; inſtituat; vt non minus abſens q̃ præſens prouideat, ipſaq; efficacia iuuandi ſemper adeſſe, nec ſuam vnius rem, ſed vtriuſq; cõmunẽ curare videatur. & ſi qñ illi cõtingat vt abſit, tũ vxor ſentiat, nullũ ſe ex oĩbus viro ſuo, aut meliorem, aut magis ſibi vtilẽ & cõmodũ, aut magis ſuum proprium reperire poſſe. & quamuis puellam, taliumq; inſtitutorum rudem offenderit, hæc ipſa tñ ille initio ſtatim aggrediatur, et ſe cõe vtriuſq; bonum

ſemper ſpectare ſignificet, quod ſi hanc rationem protinus inibit, ipſeq; ſibi maxime imperare incipiat, tum & oīs vitæ ſuæ optimus gubernator exiſtet, & vxorem idoneā reddet, quæ ijſdem inſtitutis gaudeat.

Quorundam harum legum teſtimōia ex Homero. Cap. 3.

Siquidem ne Homerus quidē inuerecundum, aut amorem, aut timorē probaſſe inuenitur: ſed amorē cum verecundia & modeſtia ſemp coniungit. ſic Helenę Priamum timentis perſonam inducit, his verbis vtentem:

» Et venerandus es, o ſocer, & mihi, chare timendus.

Vbi nihil aliud videtur dicere, quàm amare quidem illam, ſed verecunde, & pudenter. idem rurſus oſtendit ex perſona Vlyſſis ad Nauſicaam dicentis:

» Sic nunc te admiror, mulier, metuoq;. Eſt autem peculiaris hæc Homeri ſententia, vt maritus & vxor ſe mutuo inter ipſos his rationibus proſequantur. nemo eſt enim qui deteriorem ſe quempiam, aut admiretur, aut vereatur. & hoc quidem genere affectus erga ſe uiciſſim vti ſolent, q ſeipſis inter ſe meliores ſunt, & ſuapte natura mites atq; humani: etiam minus ſapientes, erga præſtantiores ſe ipſis ſapientia. ſi quidem quum hoc animo eſſet Vlyſſes erga Penelopem, quāuis abſens, nulla tamen in re illam offendit vnquā. At Agamemnon erga vxorem Clytemneſtram non item talis extitit, ſed iniuria illā maxima affecit: qui dum in concione Græcos alloquitur, auſus eſt & captiuam & nulla præſtanti natura præditam, ac potius, vt vere dicā, Barbaram, Clytemneſtræ conferre, & nullis partibus inferiorem illa, ex qua iam tum ſuſceperat liberos, iactare. non hercle hoc recte Agamemnon, ſed admodū praue & inique: qui feminam à ſe captam vi, protinus ſibi adiunxit, priuſq; exploratum haberet, quo illa eſſet erga ſe animo. At vero Vlyſſes quum apud Atlantis filiam, à qua rogabatur, manere poſſet, atq; immortalis euadere, ne tanta quidem mercede capi potuit, vt charitatem pietateq; coniugalem proderet, quin etiam pro maximo ſupplicio habuit, ſe fieri, immortalē, amiſſo tanto animi bono. ac ne à Circe quidem potuit adduci, vt apud ſe maneret, tametſi ea ſocios præterea incolumes illi ſe redditurum polliceretur. ſed cōtra potius, NIHIL SIBI ſua patria, quāq; inculta & aſpera, dulcius videri reſpondit. itaq; maluit ad vxorem & filium mortales reuerti, q̄ ipſe fieri immortalis. ſic ſanè ille vxori ſuæ incorruptam fidem præſtabat, qua ex re meruit, vt eādem omnia ab vxore viciſſim acciperet. Præterea ſi quis orationem illam diligentius attenderit, quam idem Vlyſſes ad Nauſicaam habuit, planè intelliget, à poeta illam vitæ ſocietatem in primis inter maritum & vxorem probari, quæ coniuncta ſit pudicitiæ. à Dijs enim optauit, vt ei & virum, & domum,

» & concordiam cum viro non vulgarem & inuentu fa-

» cilem, ſed raram & frugi præberent. Si quidem ait:

» Melius nihil ac præſtantius eſſe

Poſſe hominum generi, q̄ ſi vir regat & vxor

Vna mente domum, quo etiam loco apparet perſpicue, poetam, non eum mariti vxoriſq; inter ſe conſenſum probare, quo vterq; alteri improbe ac turpiter inſeruiat, ſed eum, quem vtriuſq; animus prudens, iuſte recteq; cōſtauerit. hoc quippe ſibi vult illud quod ait: REGERE vna mente domum. cui loco idem poeta adiungit: quoties inter maritum & vxorem talis exiſtat cōcordia, id ſolere cōtingere, vt ſi qui inimici ſint, ij ſummopere angantur: ſi qui amici, contra: maximis afficiantur gaudijs. poetam porro euentus probat, hęc vera dixiſſe. nam quoties maritus & vxor inter ſe concordes, rebus honeſtiſſimis ſtudent, neceſſario fit, vt amborum vnus & idem ſit animus. deinde vbi ex eadem concordia potentiores euaſerunt, tum & inimicis lædendi ſpem auferunt, & amicis vtiles exiſtunt. at ijdem ſi inter ſe diſcordent, fit ex eo vt amici quoque ipſorum diſcordent, et ipſi præterea maximam ferāt imbecillitatem. itaq; haud obſcure præcipit idem poeta, virum & vxorem nequaq; ſibi inter ſe obſequi oportere in ijs rebus, quæ improbæ impudicęq; ſint.

Quędā cōes viri & vxoris leges. Cap. 4.

At in ijs quæ, quoad fieri poteſt, omnem & pudicitiam & iuſtitiam ſibi coniunctam habeant, q̄ maxime concordibus animis inſeruire: & primam iterum operam prębere parentibus, vir quidem vxoris non minus q̄ ſuis, vxor autem viri: ſecundam filijs & amicis. tum rerum quas poſſident, domuſq; vniuerſæ, tanq̄ ea communis amborum ſit, ita curam ſuſtineant, vt vterq; alterum ſtudio ac diligentia conetur vincere, idemq; certatim plurimorum bonorum eſſe author. Ita omni quidem ſuperbia depoſita, contra autem, omni pro viribus aſſumpta induſtria, præſtet ſeipſum & meliorem altero & iuſtiorem. tum ambo in omni rerū curatione ac diſpenſatione, & bonitatem, & animi æquitatem in primis adhibeant: vt extrema ætate, poſtq; adminiſtrandæ rei onus depoſuerint, & omni cupiditate fuerint liberati, poſſint non modo communibus filijs, ſed etiam ſibi ipſis mutuo inter ſe rationem adminiſtratæ familiæ reddere, & oſtendere vter ipſorum in eam plus ſedulitatis atq; induſtriæ contulerit, ac ſine mora cognoſcere vel ex fortuna quantum traxerit mali, vel ex virtute quantum attulerit boni. In quo certamine qui ſuperior extiterit, vnum cōſequetur præmium, quod & potiſſimum eſt habendū, vt Dijs ipſis charus exiſtat. nam vt ait Pindarus, hominibus ſibi iuſte pieq; actæ ætatis conſcijs, dulcis quædam ſpes cor alere conſueuit, nutrixq; eſſe omnis generis voluptatum. alterum, quod felicitati cuidam adſcribendum eſſe videtur, vt à proprijs filijs vbi conſenuerit, ſedulo nutriatur. Quas ob res quicunque vel priuatim, vel publice vitam degit, hunc conuenit rationem habere omnium tam Deorum, quàm hominum. in primis autem & vxoris, & filiorum, & parentum.

Qui ſequitur liber in Græcis codicibus pro Secundo habetur.

ARISTOTELIS

DE RE FAMILIARI

LIBER SECVNDVS.

Qui continet ea, quæ ad rationem rei comparandæ atq; adminiſtrandæ pertinent.

Quibus inſtitutū eē oporteat negociātem.

QVires aliquas certa ratione eſt curaturus, hunc neque locorū, in quibus negocia ſint gerenda imperitum eſſe, & ſuapte natura ſolertem, atq; induſtrium, & ipſo vitæ propoſito ſtrenuum, ac iuſtum oportet. harum enim partiū vbi quæuis vna defuerit, tum in eo negocij genere quod tractandum aſſumpſerit, multa peccata committet. Curationum autem domeſticarum genera (vt ſummatim ea diſtribuamus,) ſunt quatuor. nam ſi qua forte alia proferentur, ea in hęc ipſa recidere facile reperiemus: Regium, Satrapicum, Ciuile, Priuatum. ex quibus Regium & ampliſſimum & ſimpliciſſimum eſſe

conſueuit,

cōſueuit. Ciuile autem tum maxime varium, tum facillimum. at vero & perexiguum, & apprime varium quod Priuatum appellauimus. porro his omnibus communia inter ſe multa ſint neceſſe eſt. nobis autem ea nunc conſyderanda aſſumpſimus, quæ per ſe maxime vnicuique contingunt.

Primū igitur videamus id quod Regium diximus. Eſt autem regia quidem adminiſtratio, ea quæ ſummam rerum obtinet poteſtatem: ſed in partes diſtributa eſt quatuor. aut enim nummi rationem habere conſueuit, aut rerum quæ exportantur, aut earum quæ importantur, aut impenſarum. horum ſingula ſuum proprium habent munus. Nummi quippe rationem haberi tunc dico, quum ex quo genere, & quo tempore illi precium, vel addendum, vel minuendum ſit cōſyderatur. Eorum autem quæ exportantur aut importantur, quum, & quando, & quænam ex his à præfectis accepta, qui Satrapę appellantur, Regi ipſi diſponere expediat. Impenſarum autem quum quænam ex his ſubducendæ ſint: & quo tempore in ſumptus ipſos, ſiue in ea quæ nummo parari ſolent, erogandus ſit nummus: & an omnino erogandus.

Secundo autem loco id quod Satrapicum appellauimus. cuius ſanè generis partes ſunt ſex: quæ omnes penes ipſos prouentus conſyderantur. aut enim hi capiuntur à terra, aut ab ijs quæ regionis ipſius propria ſunt, aut à mercatoribus, aut à tributis, aut ex re pecuniaria, aut ex reliquis rebus. Horum autem ipſorū & primus & optimus, qui à terra percipitur, hic porro eſt, quod alij fructuarium, alij decimam vocant. Proximus is qui de rebus proprijs comparatur: alibi enim gignitur aurum, alibi argentum, alibi æs, alibi alia quæcunq; gigni poſſunt. Tertius qui ex mercatibus. Quartus qui ex ijs conficitur tributis, quę & ad terram & ad fora pertinēt. Quintus ex paſtione, quæ & fructuoſitas & decima appellatur. Sextus ex alijs rebus, qui quidem ſingula capita ipſosq; operarios attingit: vnde etiam nomē apud Græcos accepit, ἐπικαιφάλαιόντε, καὶ χειρωνάξιον.

Tertio loco Ciuile quod nominauimus genus exequamur. Huius optimus eſt prouentus ille, qui de ijs, quæ propria ſunt regionis, percipitur. Proximus, qui de mercatibus, & ijs quæ ad certamina ludosq; pertinent. Poſtremus is q ex annuis & in orbē redeūtibus.

Quarto autem atque extremo loco Priuatū quod vocauimus. quod genus inæquale quidem eſt, propterea quod non vnum quiddam ſpectari ab adminiſtrante oportet: minimum autem idcirco, quod & prouentus & ſumptus modici exiſtunt. Cæterum huius ipſius generis prouentus is maxime probabilis qui de terra colligitur. proximus is qui ab alijs in orbem redeuntibus rebus. Tertius qui ex argento. Præter hæc autem, quod omni domeſticæ curæ tanquam faſtigium imponi debet, eius ratio in cæteris quidem generibus eſt habenda non negligenter, in hoc autem ipſo præcipua, vt prouentibus ipſis maiores ſumptus non fiant. Quum ergo ipſas partitiones expoſuerimus, tum rurſus nobis id fuerit conſyderandum, ſiue regia ſit præfectura, ſiue ciuitas, quam curandam ſuſceperimus. & ſi omnes illas partes, quas proxime numerauimus, vel earum præcipuas & maximas ferre poſſit, vtrum tamen ijs omnibus ſit vtendum. deinde quænam genera prouentuum, aut non adſint omnino, poſſint tamen parari: aut exigua quum ſint, in maius augeri: vel impenſarum quæ nunc fiant, quænam & quot ſi totæ ſubtrahantur, nihil offendant. Ita nos quidem hactenus quum ea quę ad curationes domeſticas, tum ea quæ ad harum ipſarum partes attinent, iam diximus. Sequitur deinceps vt huic parti in vnum collecta ſubiungamus, quæ nonnulli priorum ætatem ad prouentum pecuniarum parandum, fecerunt, aut etiam artificioſe moderati ſunt: ea duntaxat quæ memoratu digna iudicauimus: quippe qui ne hanc quidem hiſtoriam inutilem fore cenſeamus. erunt enim nōnulla ex his, quæ quiſpiam ijs facile accommodabit, quæ ipſe adminiſtranda ſuſceperit.

CYPSELLVS Corinthius, quum Ioui voviſſet, ſi dominus fieret ciuitatis, ſe illi omnia 1 quæcunq; eſſent Corinthijs, dicaturum, eos quæcunque haberent, iuſſit deſcribere. deinde à ſingulis, vbi ad hunc modum deſcripta habuit, decimam partem accepit. reliquis autem partibus eos ad lucrum exerceri iuſſit. tum anno vertente, rationem eandem ſeruauit. ita decem annorum ſpatio contigit, vt et ille haberet omnia, quæcunq; ſacraſſet, & alia Corinthij, quæ adepti erant, poſſiderent.

Varia exempla, quę vſui eſſe poſſunt.

LYGDAMIS Naxius quum exules eieciſſet, nec qui illorum res vellet emere, niſi paruo pretio, inueniretur, ipſis exulibus vendidit. 2 Statuas quoque & alia eiuſdem generis dona Dijs immortalibus dicanda, quæcunq; illi in quibuſdam officinis imperfecta relinquerāt, partim ipſis exulibus, partim cæterorum cuiq; volenti ita vendidit, vt ementis nomen vnicuiq; rei ſic emptæ inſcriberetur.

AT Bizantij quum pecuniarum indigerēt, loca ſacra quæ apud ipſos publicauerant, 3

 vēdiderunt,

vendiderunt, fructuoſa quidem ad certum tempus,nullum autem ferentia fructum, in perpetuum.eadem ratione vſi ſunt in ijs quæ ſodalitia,& quę tribuum ſingularum propria erant,item quæcunque in priuatis locis ſita. magno enim pretio emebant ij quorum erat reliqua poſſeſſio. ipſis autem ſodalibus alia publica pretio addixerunt, quæcunque vel gymnaſium,vel forum, vel portum attingerent.loca autem in foro vbicunq; quid quis venderet,necnon ex mari piſcationem, omnemq; ex ſalis venditione prouentum, loca præterea vbi & præſtigiarum oſtentatores,et qui diuini appellant̃,& pharmacopolæ,alijq; eiuſdem generis homines ſuas artes exercerent,tertiæ partis eius,quod in ipſis conficeretur,tributo onerarunt:ius vero commutandæ pecuniæ vni menſę addixerunt. alias autem aut alteri vẽdere,aut emere ab altero nemo prorſus poterat.alioqui illis ipſis mulctabatur bonis. Rurſus quum apud eoſdem lex eſſet,vt ne quis ciuis haberetur, qui nõ vtroque ex ipſis parente progenitus foret,ipſi vero pecuniarum indigerent,decreto ſanxerũt, vt qui ex vno duntaxat ipſorum natus eſſet, ſi tricenas minas conferret, ciuis exiſteret. Rurſus quum vno eodemq; tempore & annonæ caritate,et pecuniarum indigentia prę merentur,nauigia quæ ex Ponto venerant, deduxerunt in portum.quum autem poſt aliquod tẽpus,mercatores moleſtius eam rem ferrent,vſuras illis decimas pro tributo impoſuere.ementibus autem quidpiam, id oneris impoſuerunt,vt decimam partem ſeorſum à pretio penderent. apud eoſdem vero quum inquilini nonnulli poſſeſſiones fœnore obligatas haberent, ſoluendoq; non eſſent, ſtatuerunt,vt quicunque tertiam fœnoris partẽ attuliſſet,omni obligatiõe ſolutus, proprium ius poſſidendi retineret.

4 HIPPIAS Athenienſis cœnaculorum eas partes, quæ in vias publicas eminebant, ipſoſq; aſcenſus, ſepimentaq; ante domos veſtibulis ſimilia, item ianuas quæ foras aperirentur,venire iuſſit.emebant ergo ij quorum poſſeſſiones ipſæ erant. itaque magnam pecuniarum vim coegit:nũmum vero qui tunc Athenienſibus in vſu erat ab vſu amouit:certoq; illo pretio conſtituto, iuſſit iterum ad ſe referri.quum autem cõueniſſent, vt nouum monetæ genus excuderent, idem argentum expoſuit.ſi qui vero aut nauibus præficiendi, aut tribuum ſuarum duces futuri, aut choris ſumptum præbituri erant,aut aliqua eius generis munia obituri,in quæ eſſet aliquid impendendum,ijs primum tolerabilem ac mõdicam irrogauit mulctam:deinde iuſſit, volẽtem vnumquenq;, vbi eam mulctam perſoluiſſet, numero eorum adſcribi, qui ſuo munere perfuncti eſſent. Mineruæ autem ſacerdoti,cuius templum erat in arce,afferri pro quolibet mortuo ordei menſuram vnam, & tritici alteram,& obolum vnum.ſi cui vero puer, aut puella naſcerẽ,hoc ipſum nihilominus.

5 ATHENIENSES vero, qui Potidæam incolebant, quum pecuniarum ad gerendũ bellum indigerent,iuſſerunt res quæ poſſiderentur ab omnibus conſcribi, non coniunctim apud ſuum cuiuſq; populum,ſed ſingillatim, in quo quiſque loco eſſet,vt qui pauperes eſſent,ipſi quoq; cenſeri poſſent. cuicunq; autem nullum omnino erat poſſeſſionis genus, huius corpori multã indicebant,minas duas. ab his igitur rebus quod conſcriptum fuerat, integrum quiſq; ciuitati repræſentabant.

6 ANTISSÆVS autem quum ciuitas indigeret pecunijs,ſolitiq; eſſent Dionyſia quæ dicuntur ſacra ſplẽdide celebrare,in quę quum alia multa inſumebant, quæ per annum comparabant,tum etiam victimas ingenti pretio, iamq; inſtaret hic ſolennis dies:tum illis perſuaſit,vt,& vouerent in proximum annum Dionyſo ſe eadem duplicata reddituros,et ea ipſa quæ collegiſſent,nunc venderent.ſic igitur ab illis non mediocris pecuniarũ ſumma, qua pro tempore vti poſſent, coacta eſt.

7 LAMPSACENI aũt quum magnus apud ipſos triremium numerus expectaretur,& farinæ medimnus quaternis drachmis veniret, ijs qui in foro vendebant,imperarũt, vt ſenis drachmis venderent. olei quoque menſuræ quæ triobolo amplius quaternis venibat, viniq; atque aliarum eiuſmodi rerum, eadem ratione precium auxere. ita ſuum is recipiebat,q priuatim rei ipſius dominus erat, quod autem eo amplius ſupererat,ipſa ciuitas.itaq; pecunijs abundauit.

8 HERACLIENSES quo tempore ijs, qui apud Boſporum erant tyrannis,naues miſerunt quadraginta,pecunijs indigebant. ergo à mercatoribus & frumẽtum omne, & oleũ, & vinum, & ſi quid aliud in foro venale habere ſolent, coemerunt. quum autem inſtaret tempus, quo iam pretium ſolui oportebat:& mercatoribus optimum factu viſum eſt,ab ipſis non ſingillatim dimenſa, ſed conſertim omnia venundari onera:& illi alia ratione tribuentes, non mercedem, ſed ipſum forum onerarijs nauibus impoſuerunt:& quęſtorem ſingulis nauibus pręfecere.quum autem in hoſtilem regionem perueniſſent, emebant, ſcilicet ab illis milites, omneque

prius

prius coactum eſt, ꝙ imperatores pro mercede argentum iterum redderent. quare contigit vt idem argentum impenderetur, donec domum redirent.

9 LACEDÆMONII vero pecunias ſibi ad reditum in patriam poſtulantibus Samiis, decreto ſanxerunt vnum diem & ſe, & ſeruos, & iumenta nihil omnino guſtare. quãtumq; in cibum ſolitus eſſet vnuſquiſque impendere, tantum Samiis dare.

10 AT Carthaginenſes, quum multos in ciuitate haberent mercenarios milites, nec mercedem, quã illis debebant, diſſoluere poſſent, edixerunt, vt cuicunque ciui, aut inquilino ius eſſet rapinę aduerſus ciuitatem aut priuatum quempiam, ſi vellet recipere, is deſcriberetur. ita quum frequẽtes deſcripti eſſent, nauigia quæ in Pontum nauigabant, probabili quadam obiecta cauſa diripuerunt: certumq; conſtituerunt tempus, in quo ſe ius reddituros de iis ipſis rebus dicerent. quũ ergo multa eſſet coacta pecunia, ipſos quidem milites dimiſerunt, de direptionibus autem iudicio diſceptarunt. iis autem qui iniuſte direpti fuerant, ciuitas ipſa de ſuis prouẽtibus ſatisfecit.

11 CYZICENI autem ſeditione orta inter ipſos, & in ea ſeditione victoriam obtinẽte plebe diuitibus comprehenſis, quum pecunias deberent militibus, decreuerunt, non morte afficere eos quos comprehenderant, ſed mulctatos pecunia in exilium mittere.

12 CHII vero pecuniis indigentes, quũ apud ipſos lex eſſet, vt æs alienum publicę ſcripturæ mandaretur, decreuerunt, vt qui quidem deberent, id ipſum quod deberent, ciuitati repræſentarent: ciuitas vero ipſa ex ſuis prouentibus vſuras iis qui fœnerauerant, redderet, donec ſortem adęquarent.

13 MAVSOLVS Cariæ tyrannus rege à ſe tributum per nuncios exigente, regionis opulentiſſimos coegit, ac regem tributum flagitare indicauit, ſibi vero non eſſe vnde illud diſſolueret. tum quidam ad hoc ipſum comparati viri è veſtigio illi polliciti ſunt quantum quiſque eſſet collaturus. qui quum hoc feciſſent, opulentiores qui erant, partim pudore adducti, partim metu, longe illis plura polliciti ſunt. idq; ipſum præſtitere. Iterum pecuniis indigens Mylaſſenſes congregauit, eiſq; dixit: ciuitatem quidem illam, quę ipſius eſſet mater, ſine muro eſſe: à rege autem exercitum duci aduerſus eam. velle ergo ſe à Mylaſſenſibus conferri pecunias ab vnoquoque quamplurimas. hiſce, inquit, pecunijs quas nunc in medium cõferetis, etiam eas quę vobis ſupererunt conſeruabitis. quum autem multi contuliſſent, ipſe quidem pecunias habuit, murum autem condi in præſentia Deo, inquit, non placet.

CONDALVS Mauſoli legatus, vbi ipſi iter per prouinciam facienti pecudem quiſpiam, aut vitulum attulerat, deſcribebat & nomen eius qui dediſſet, & tẽpus quo dediſſet. tum eum ipſum alere iubebat, donec ipſe reuerteretur. at vero vbi ſatis diu ſe commoratum putauerat, ratiocinabatur quantum interim fructus ex eo percipi potuiſſet: & vtrunque, tum animal ipſum, tum fructũ ab eo qui nutriuerat, exigebat. Arborum etiã quæ in vias regias, aut impendebant, aut cadebant fructũ precio addicebat. quòd ſi quis miles deceſſiſſet, vectigalem drachmam pro corpore efferendo imperabat. inde ergo ſimul ipſe argentum capiebat, ſimul duces eundem fallere nõ poterãt, quo tempore miles occidiſſet. Idem quum Lycios animaduerteret capillo impenſius gaudere, literas à rege dixit veniſſe, quæ iuberent capillos ad capitum ornamenta ex ijs conficienda ſubmittere. itaque ſibi à Mauſolo eſſe imperatum, vt eos tõderet. ſe tamen ſi certam pro ſingulis capitibus pecuniam velint pẽdere, aduecturum ex Grçcia capillum. illi vero libenter quod petebat tribuerunt. multæq; ex ingẽti turba coactę ſunt pecuniæ. 14

ARISTOTELES Rhodius Phocæam imperio obtinens quum pecunijs indigeret, duaſq; Phocęorum cerneret factiones, ad alteram eorum ſecreto verba fecit, affirmans ſibi alteros pecuniam polliceri, ſi rempub. inclinare ad ipſos mallet: ſe autem malle ab iis accipere, & ciuitatis curam ad eos adminiſtrationemq; transferre. vbi ergo hęc audiuerunt qui tum aderant, illico quãtum poſtulauerat pecuniarum præbuere. tũm ille rurſus alteris indicauit, quę ab illis prioribus tuliſſet. itaque hi quoque dederunt non pauciora. quum ergo ab vtriſque accepiſſet, tum vtroſque alteris concilians, ad concordiam reuocauit. ipſos autem ciues compluribus controuerſiis cernens implicitos, magnaſq; inter ſe ex multo tempore habere illatas acceptaſq; iniurias, forum iis conſtituit, quo poſthac tãquam bello decertarent: præmonuitq; ſi qui iudicio foroq; illo vſi non eſſent, (legem autem tulit quatenus vteretur) nulla iis amplius fore de prioribus criminibus iudicia. tum multarum cauſarum temerariam vel aggreſſionem vel omiſſionem, item eas quarum crimina mulctarentur pecunia ad ſeipſum reuocans, et ab vtriſque per alteros capiens, pecuniarum nõ exiguam ſummam coegit. 15

CLAZOMENII autẽ quum eodem tem- 16

pore & annonæ & pecuniarum indigentia premerentur, decreuerunt, vt quibuſcunque apud ipſos oleum eſſet priuatim, hi fœnerarentur illud ciuitati. nam huiuſce generis fructus magna eſt in regione eorum copia. vbi ergo illi fœnerati ſunt, tum hi conducta mercede nauigia ad mercatus emiſerunt, vnde ipſis veniret frumentum, olei pretium pignoris loco obligantibus. rurſus talenta viginti mercedem militibus debentes, nec habentes vnde tantam ſummam diſſoluerent, ductoribus annuam vſuram quaterna talenta conſtituerũt. ſic vero quum nihil amplius de ſorte ipſa detraherent, ſemper autem in caſſum impenderent, nummum pro argenteo ferreum excuderũt, ad viginti talentorum ſummam: quem deinde ijs qui opulentiſſimi in ciuitate erant, ſingulis tamen pro rata portioni tribuentes, ab illis ipſis tantundem recepere. hac ratione & vnuſquiſq; ex priuatis ciuibus habuit, quid in quotidianum vſum impẽderet, & ciuitas ipſa ære alieno liberata eſt. poſt autem quum ex prouentibus vſuram illis detuliſſent, atque vnicuique ſemper diuidentes pro rata parte diſtribuiſſent, ferreos nummos retulerunt.

17 SELYBRIANI vero egeſtate pecuniæ laborantes, quũ apud ipſos lex eſſet ne frumẽtum ab ipſis ad eos qui fame præmerentur, exportari liceret, frumentoq; vetere abundarent, decreto ſanxerunt, vt à priuatis frumentum ciuitati præberetur certo conſtituto precio, ita quidẽ vt apud ſingulos annuus relinqueretur victus. deinde vbi quod ipſis precium rectum viſum eſt, conſtituerunt, exportandi poteſtatem vnicuiq; volenti fecere.

18 ABYDENI autem quum propter ſeditionem, agrum incultum atque inertem haberent, nec inquilini quidquam ipſis concederent, propterea quod etiam tum ipſis deberent, ſciuerunt, vt cuique volenti liceret, ruſticis fœnerari, quo ſuum opus facerẽt, primiq; ipſi ex eo fructu emolumẽtum perciperent, cæteri vero ex ijs quæ reliqua eſſent.

19 AT Epheſii in pecuniarum inopia legem tulerunt, ne feminæ apud ipſos aurum geſtarent, & quodcunque in præſentia haberent, ciuitati mutuũ darent. Columnis autem quæ in templo erant, certo argenti definito numero, quem conferre oporteret, nomẽ eius qui argentum dediſſet, inſcribi permiſerunt, tanquam is dedicaſſet.

20 AT Dionyſius apud Syracuſanos, dum pecuniam cogere vult, concione aduocata, dixit, viſam ſibi eſſe Cererem, quæ omnem muliebrem ornatum ferri in templum iuberet. ac ſe quidem primum omnium, ſuarum feminarum ornatum iam attuliſſe. poſtulare ergo vt cæteri quoque idem faciant, ne qua Deæ indignatio aduerſus ciuitatem oboriatur. quod ſi quis hoc ſibi faciendum non putauerit, hunc ſe pro ſacrilegij reo habiturum. itaque quum omnes quæ apud ſe erant, & propter Deam & propter illum, attuliſſent, Deæ quidem rem ſacram fecit. at ornatũ omnem ipſe abſtulit, tanquam ab ipſa Dea mutuatus. quum autem progreſſu temporis, feminę rurſus geſtarent, idem iuſſit ſi qua vti vellet aureo geſtamento, ab ea res quaſdam, certas ac definitas in templo dicari. Idem ædificaturus triremes, quum ſciret futurũ vt indigeret pecunijs, concione aduocata, dixit, quandam ſibi, tunc prodi ciuitatem, ad quam accipiẽdam pecunia eſſet opus. ergo & ille poſtulauit vt ſinguli ciues ad ſe binos afferrent ſtateres, & hi quod iuſſi ſunt attulerunt. poſt autem bidui ſiue tridui interuallo interiecto, quum diceret ſe ab incœpto aberraſſe, neque rem ad exitum potuiſſe perducere, homines laudauit, ſingulisq; quod attulerant reddidit. quo facto & animos ſibi ciuium reconciliauit, & illi haud ita multo poſt, quum iterum ſe recepturos ſperarent, iterum attulerunt: quod ille ad naues conſtruendas retinuit. Item Dionyſius dum argenti copiam non habet, plumbeum nummum percuſſit. deinde quum aduocaſſet concionem, multa de percuſſo nummo verba fecit. illi autem quamuis inuiti, tamen quod ab illo propoſitum eſt, ſciuerunt. ita vnuſquiſque vt quod plumbeum erat pro argenteo haberet, animum induxit. Rurſus idem pecuniarum inopia laborans, poſtulabat vt ciues ſibi afferrent. qui quum ſe habere negarent, tum ille quæ domi habebat, ſuppellectilia, producere cœpit ac vendere, tanq; is qui inopia coactus hoc faceret. quæ dum Syracuſani emunt, ille interim quid quiſque emeret, conſcribebat. vbi autem preciũ à ſingulis depoſitum eſt, tum ille quam quiſque ſuppellectilẽ emiſſet, eam ad ſe ab ijſdem iuſſit referri. Quum autem ciues propter huiuſcemodi tributa pecora ſiue iumenta non alerent, dixit, ſibi ea ſatis eſſe, quæ hactenus contuliſſent: quod ſi qui nunc acquirerent, ea fore iis qui acquiſiuiſſent immunia. ita quum multi breui tempore tanquam habituri immunem, rem multam pecuniariam cõparaſſent, vbi tempus eſſe iudicauit, ea cẽſeri iuſſit, tributumq; impoſuit. ciues ergo idignati, qđ ſe deceptos aĩaduerterent, ea mactabãt & vẽdebant. ſed vbi aduerſus hoc, ille ea mactari iuſſit duntaxat quibus in diẽ opus eſſet. tũ illi eà

ſacris

ſacris offerebant occidenda. at contra ille edicto prohibuit, ne feminini generis vllæ hoſtiæ cæderentur. Idem rurſus quum pecuniarum indigeret, iuſſit omnium apud ſe deſcribi pecunias quicunq; domi ſuæ pupilli eſſent. vbi vero horum pecuniæ ab alijs quibuſdam deſcriptæ ſunt, his ipſe tam diu eſt abuſus, quoad illorum quiſq; ad legitimam peruenit ætatem. Rhegio vero à ſe capto, concionem coegit, dixitq;, à ſe quidem illos iure optimo venire poſſe: tamen ſi ab illis nunc ea recipiat, quæ in bellum illud impenderit, ternaſq; pro ſingulis corporibus minas, dimiſſurum illos. Rhegini ergo hæc audiẽtes, quęcunque apud ſe vnquam occulta habuerant, ea in apertum protulerunt. & qui pauperiores erant partim à ditioribus, partim ab hoſpitibus ſuis mutuantes, præbuerunt quantum ille rei pecuniariæ poſtulauerat. quę quũ ab illis accepiſſet, eorum nihilominus corpora venire iuſſit. necnon quæcunque ab illis tunc è latebris prolata fuerant ſuppellectilia, omnia omnino præhendit. Mutuatus etiam à ciuibus pecunias, quod diceret eas ſe illis redditurum, vbi illi quod dederant, repetere cœperunt, iuſſit ſingulos quantum quiſq; haberet argẽti, ad ipſum ferre: quòd ſi quis non tuliſſet, mulctam huic irrogauerat mortem. quum ergo allatum eſſet argẽtum, monetam percuſſit atq; edidit, drachmam videlicet quę duabus drachmis valeret. ita factum eſt, vt illud quoque ipſum, quod antea debebatur, ad eundem referrent. Idem nauibus centum in Hetruriam aduectus, ex matris Matutę fano, & auri & argẽti magnum numerum, itemq; reliquum ornatum non exiguum diripuit. Deinde aut ignorans à nautis item haberi nõ pauca per præconem edixit, vt ſinguli eius quod quiſq; haberet, dimidium apud ſe repreſentarent, reliquum vero dimidium illius foret, qui illud præhẽſum haberet. quòd ſi quis dicto audiens non fuiſſet, mortem ei dixerat pro mulcta futuram. nautæ igitur rati ſi dimidium attuliſſent, reliquum ſe habituros impune, id ipſum attulerunt. at ille vbi priora accepit, reliqua nihilominus afferri ad ſe iuſſit.

21 MENDÆI vero, quę e portubus reliquiſq; vectigalibus capiebant, prouentum, hunc in ciuitate adminiſtranda vſurpabant. quæ autẽ ipſis vel à terra, vel ex domicilijs pẽdebantur tributa, ea non exigebant, ſed eos qui haberent deſcribebant. quòd ſi quando pecuniarum aliqua indigentia eueniſſet, tum vero debentes qui erant, eam ipſam ſoluebant. ita fiebat, vt præteritum illud tempus, quo omni eadem pecunia abuſi fuerant ſine vſura, lucrarentur. Iidem cum Olynthijs bellum gerentes indigentesq; pecunijs, quum abundarent mancipijs, ſciuerunt, vt relictis vnicuiq; mare vno & femina vna, cuncta alia venderentur, vt priuati qui eſſent, poſſent ciuitati commodare pecunias.

CALLISTRATVS autem in Macedonia, 22
quum portorium ſi quãdo maximi venibat, vicenis non amplius talentis veniret, effecit, vt eius ſummæ duplum inueniretur. animaduertẽs enim nullos vnquam emere niſi opulentiores, propterea quòd vicenum talentorum ſponſores dare oportebat maximi cenſus viros, per præconem edixit, vt qui vellet emeret, ſponſoreſq; tertiæ partis exhiberet, aut quanti quiſq; perſuadere alteri poſſet.

TIMOTHEVS Athenienſis quum bellum 23
aduerſus Olynthios gereret, argentoq; indigeret, æs percuſſit diſtribuitq; militibus. indignantibus autem illis affirmauit & mercatores, & quicunque in foro venderent, eadem ratione vendituros. ipſis autem mercatoribus prædixit, quæcunque æreum nummum quis accepiſſet, eodem vt rurſus ea quę regio ferret venalia, quæque producerentur ex præda, mercaretur. quibuſcunque autem ipſis ęreus relinqueretur nummus, ij vt hunc ad ſe referrent, & pro ęre, argenti tantundem acciperent. Idem apud Corcyram bellum gerens laboranſq; inopia, militibus ſtipendium flagitantibus, nec iam ipſi fidem habentibus, ſed minitantibus ſe ad hoſtes tranſituros, concionem aduocauit, dixitq; argentum propter aduerſas tempeſtates ad ſe ferri nequiuiſſe. ſed quod antea illis trium menſium ſtipendium dediſſet, hoc ſe nunc illis impune gratiſque remittere, tantam ſibi eius copiam adeſſe. itaq; ſuſpicati milites nunquam illum tantam pecuniæ ſummam ipſis tam prodige elargiturum, niſi re vera in expectatione haberet quas dicebat pecunias, quieuere poſthac, nec efflagitanda mercede moleſtiores ei fuerunt, donec ille geſſit quæ voluit. poſt autem dum Samum obſidet, fructus omnes, omnemq; ex agris prouentum Samijs ipſis vendidit. ita ad mercedem militibus ſoluendam pecunijs abundauit. Idem quum rerum quæ ad viuendum neceſſariæ ſunt, in caſtris penuriam cerneret propter eos qui adueniebant, quicquid tritici venale habendum erat, molere vetuit: nec idem dimenſum vendere medimno minus: neque item de liquoribus partem vllam ea menſura minorem, quæ proprie metreta vocatur. ergo ipſorum ordinum duces, quiq; manipulis præerant, q̃ aceruatim congeſta emerãt, ea minutatim,

poſtea militibus diſtribuebāt. & qui ventitabant,ſecum ferebant,quæ neceſſaria ſibi putarent ad victum,qui deinde abeuntes vēdebant,ſi quid reſidui ipſis foret.ex quo id euenit, vt milites victu abundarent.

24 DIDALES Perſa quum haberet milites, ea quidem quæ ad quotidianum victum neceſſaria erant, illis ex hoſtili terra ſuppeditabat. ſed quum ab ijſdem militibus nummos flagitaretur, nec haberet vnde diſſolueret,iamq; diſſoluendi tempus adeſſet,tale quiddam machinatus eſt.cogit ad cōcionem milites, aitq; ſibi quidem pecuniarum nunc copiam non ſuppetere,verum eas adeſſe in quodam loco: & locum ipſum vbi eſſent,nominabat. quinetiam motis caſtris illuc ire cœpit. deinde vbi ad locum propius acceſſit,progreſſus ī illum, accepit ex ijs quæ in loco erant fanis, quidquid vaſorum argenteorū deprehendit. dein de ſtratis iumentis tanquam argentū geſtantibus,taliaque præ ſe ferentibus, procedebat. quod milites conſpicati,ratiq; omne illud argētum eſſe,quod veheretur, animis quidem ipſi confirmati ſunt, tanquam mercedem recepturi.at ille dixit oportere ad Amiſum peruenire, ibique ipſos authorari. iter porro ad Amiſum & multorum erat dierum, & hyberno tempore faciendū.itaq; toto hoc ipſo tempore eodem exercitu facile eſt abuſus: quippe qui illi ad victum neceſſaria tantummodo præberet.ipſe autem tum opifices, tum caupones,atque inſtitores,apud quos quidpiam commutari poſſet,in ſuis caſtris habebat: alij vero nulli quidquam prorſus talium rerum facere licebat.

25 CHABRIAS Athenienſis Taoni regi Ægyptiorum exercitum quidem habenti, ſed pecunijs indigenti,hoc conſilium dedit,vt ſacerdotibus diceret oportere tum ex ſacris nonnulla, tum etiam ſacerdotum multitudinem propter ſumptum amoueri.quod quum audiuiſſent ſacerdotes, & vellent omnes ſuum penes ſe quiſque ſacrū manere,pecunias,tam communes q̄ priuatas illi afferebant. verum vbi ab omnibus accepit,tum iuſſit illis imperari decimam duntaxat partem eius,quod ante hac ſoliti eſſent,tam in ſeipſum, quàm in ſacrum impendere:reliquas vero nouem partes ſibi ipſi fœnerarentur,donec quod aduerſus regem Perſarū gerebatur bellum, finem acciperet.Quicunq; autem ædes aut domicilia haberent, ab ijs omnibus conferri iuſſit; quantum ipſe oportere conſtituiſſet. ſingulis item corporibus eadem ratione tributum impoſuit. qui vero frumentum, aut vendebant,aut emebant,hos vltra pretium ipſum, obolum vnum pēdere in ſingulas menſuras iuſſit.ad hęc in ſingula nauigia ſingulaſq; officinas,aliaq; item quoduis aliud opificij genus præferentia,decimam operis effecti partem tributi loco ſoluendam imperauit. Idem extra fines ducturo exercitum iuſſit quidq̄d ab vnoquoque non ſignati argenti aut auri poſſideretur,id à ſingulis ad illum allatum repræſentari.quum autem quamplurimi attuliſſent,argēto quidem ipſe vti illum iuſſit,eos vero qui illud dediſſent, cōmendari nauium præfectis,vt his illi ex tributis ſatisfacerent.

IPHICRATES Athenienſis quum Cotys 26
militiam coegiſſet, ei pecunias ſuppeditauit ad hunc modum.iuſſit imperare hominibus qui ſub imperio ſuo eſſent,vti tantum ſibi terræ ſinguli ſererent quantum terna medimna caperet. quo facto magna frumēti copia coacta eſt.hoc ille ad loca vbi mercatus agerētur miſſum ſubuendidit.itaq; pecunijs abūdauit.

COTYS Thrax cogēdi exercitus cauſa mu- 27
tuabatur à Perinthijs pecunias. Perinthij autem eas illi non dabant. poſtulauit ergo vt e ciuibus ſuis ſaltem aliquos darent in quorundam locorum cuſtodiam, vt ipſe interim ijs quos tunc in præſidijs habebat, militibus, liberius vti poſſet.tum vero Perinthij ſe dominos locorum futuros rati, è veſtigio quod iubebantur fecere.at Cotys eos qui miſſi fuerant ſub cuſtodia aſſeruatos retinuit. iuſſitq; quas mutuabatur ab illis pecunias miſſis dānum qui acciperent,ad ſe referre.

MENTOR filius quum Hermeam cōpre- 28
hendiſſet,iamq; eius loca obtineret, curatores quoſcunq; Hermeas ipſe præfecerat, ſuis ſe tenere locis iuſſit. vbi vero animo confirmati ſunt omnes,& quod prius apud ſe habuerant,non amplius aut occultum, aut exportatum haberi oportere rati ſunt, tum vero correptis illis,omnia pariter quę illis erant, comprehendit.

MEMNON Rhodius Lampſacum impe- 29
rio obtinens atque indigens pecuniarum, ditiſſimo cuiq; certam argenti ſummam conferendam adſcripſit. his porro ab alijs ciuibus ſatisfactum iri affirmabat: vbi vero alij ciues contulere, tum idem hanc quoq; pecuniam ſibi ad tempus iuſſit commodari: & lingua nuncupauit ad quod vſque tempus illis eſſet redditurus. Idem rurſus quum pecuniarum indigeret,poſtulauit vt illi afferrent:recepturos autem ex prouentibus tantundem addebat.itaque illi attulerunt ſperantes e veſtigio ſatisfactionem futuram.quum vero iam percipiēdorum prouentuum tempus adeſſet, ſibi his item pecunijs eſſe opus affirmauit, illis

autem

autem poſt redditurum cum fœnore. Idem militantibus mercedem ac ſtipendia ſex anni dierum denegabat, illos dictitans per hoſce dies, neq; in cuſtodia, neq; in itinere vllo eſſe, neque ſumptum facere conſueuiſſe. dicebat autem priuatim libertati dicatos, atque ex intercalatione vacantes dies. Idem militibus antehac proximo à calendis die ſtipendia dare ſolitus, tres primi mẽſis dies præterijt, ſequentis quinq;, atque ad hunc modum progreſſus peruenit tandem ad triceſimum.

30 CHARIDEMVS Oreitanus Æolidis quędam obtinẽs loca, Artabazo exercitum contra ipſum ducente, pecuniarum quibus militi ſatisfaceret, indigebat. initio igitur proferebant. poſtea ſe amplius nõ habere dixerunt. at vero Charidemus quem maximi prouentus locũ eſſe cenſebat, huius incolas ſiue nummorum quidpiam ſiue aliud ſuppellectilis genus prætioſius haberent, iubebat in alium locum tranſmittere. ſe illis tranſmittẽtibus prębiturum comitatum. ipſeq; princeps hoc ipſum palam faciebat. itaq; quum hominibus perſuaſiſſet, eoſq; ad hunc modum ab vrbe paululum abduxiſſet, ſcrutatus quæcunque ferebant, abſtulit quantum ſibi opus eſſe putauit. illoſq; rurſus in ſuum locum reduxit. Idem quum per præconem edixiſſet, vt quibus ciuitatibus ipſe imperaret, in ijs nemo vlla arma domi poſſideret. quod ſi quis dicto audiens non fuiſſet, huic dependendum fore argentum pro multa, quod edixerat negligebat, nec vlli prorſus curæ ſibi eſſe ſignificabat: at homines quum exiſtimarent illum temere edixiſſe, quæ ſinguli forte poſſidebant ſuis locis imota tenuere. ſed ille repente vniuſcuiuſque ſuppellectilem ſcrutatus, apud quoſcunque armorum vllum genus deprehendit, ab his mulctam quam indixerat exegit.

31 PHILOXENVS quidam Rhodius quum Cariæ prouinciæ præeſſet, pecunijſq; indigeret, dixit ſe Dionyſia celebraturũ: & qui choris ſumptum ſuggererent homines conſcripſit maxime omnium fructibus abundantes: quibus etiam quę apparare opus eſſet, imperauit. ſed eos videns hanc rem ęgrius ferentes, per certos homines quibus internuncijs vtebatur, rogitabat, quid tandem ſponderent ſe daturos, quo illius adminiſtrationis moleſtia liberarentur: tum vero illi eo ſumptu, quẽ ſe facturos ſperabant, multo amplius dare polliciti ſunt, vt ſic et ea moleſtia carerent, neque à ſuis procul abeſſent: at ille & ab his qdquid datum eſt accepit, & alios loco illorum conſcripſit, quoad et ab his ipſis accepit quod voluit, & ab omnibus ſingillatim repreſentatum eſt aliquid.

EVÆSES Syrus Ægypti prouinciæ prępoſitus, quũ Præfectos ſingularum terræ Ægypti partium à ſe defecturos ſenſiſſet, conuocatos in aulam omnes ſuſpendit. 32 familiaribus autem ac domeſticis eorum iuſſit renunciari, à ſe illos haberi in cuſtodia. ergo ex neceſſarijs quiſque pecunias comparabat, vt pecunijs redimeret comprehenſos. ille autem vbi ſpopondit ſe ſingulos redditurum, ac pro ſingulis quod quiſque profitebatur accepit, tum vero vnicuiq; ſuum mortuum reddidit.

CLEOMENES Alexandrinus Aegyptum 33 prouinciam imperio obtinens, fame in alijs quidem locis vehementi exorta, in Aegypto autem ſanè tolerabili, frumentum exportari vetuit. ſed quum ij qui ſinguli Aegypti partibus pręfecti erant, iactarent, nequaquam futurum vt tributa pẽdere poſſent, niſi frumentum exportari liceret, exportationẽ quidem illis conceſſit, ſed ingens tributum frumento impoſuit. ex quo euenit vt ex frumenti exigua ſumma quæ exportaretur, ingens tributum acciperet, & præfecti excuſatione deſtituerentur. Idem dum naui per eam vehitur præfecturam, in qua pro Deo colitur Crocodilus, raptus eſt vnus ex pueris eius. conuocatis igitur ſacerdotibus, dixit, quũ ipſe prior læſus eſſet, velle ſe Crocodillos vlciſci. itaque venationem eorum imperauit. at ſacerdotes, ne ipſorum Deus ludibrio haberetur, argenti ſummam quantamcunque cogere potuere, illi attulerunt. itaque ille quieuit. Idem ab Alexãdro rege iuſſus apud Pharum, vrbem condere, & mercatorum conuentũ, qui prius apud Canobum agebatur ibi conſtituere, ad Canobum naue peruenit: conuocatiſq; ſacerdotibus, & ijs qui poſſeſſiones habebant, dixit, ſe ea de cauſa veniſſe, vt eos migrare iubebat. ſacerdotes autem cæteriq; locum incolentes, vt mercatum ille apud ſe eodem loco relinqueret, pecuniam illi à ſe coactam attulerunt. qua accepta tunc quidem ille abijt, at idem non ita multo poſt, vbi quæ condendæ vrbi neceſſaria erant parata habuit, naue ad illos reuectus, immenſam quãdam ab ijſdem & immodicam poſtulauit pecuniam, tanti dicens ſua intereſſe apud ſe mercatum illum agi potius quàm apud illos. qui quum dicerent ſe non poſſe tantam ſummam præſtare, tum vero ab eo nihilominus traducti ſunt. Idem quum quendam miſiſſet, vt ſibi venalia quædam emeret, ſentiens illum quãquam ea nactum quæ paruo pretio venirent, ad ſe tamen vt magno empta relaturum, allocutus

eſt illius emptoris notos ac familiares, audiuiſſe ſe illum imoderato pretio emiſſe, haud tamen futurum vt ipſe animum aduertat, ſimulq; ſtoliditatem illius cum quadam ſimulatione iræ inſectabatur atque obiurgabat. illi autem quum hæc audiuiſſent, reſponderunt, non oportere illum ijs, qui aduerſus hunc aliquid dicāt, credere, priuſquam ipſe reueniat, rationemq; illi reddat. ita quum emptor reueniſſet, renunciauerunt ei familiares ſui, quæ à Cleomene audiuerant. ille autem dum & illis & Cleomeni operā ſuam probare vult, quanti vere emerat, indicauit. Idem quum frumentum in illa regione denis drachmis veniret, conuocatos ad ſe cultores interrogauit, quanti vellent ſibi operam frumentariam locare. qui tum reſponderunt, minoris quàm ſoliti eſſent mercatoribus vendere. at ille iuſſit illos quidem ſibi tantidem præbere, quanti alijs venderent, ipſe autem frumento binas & tricenas drachmas pretium conſtituens, tanti alijs vendebat. Idem ſacerdotibus conuocatis dixit: & imoderatos & multos in ſacra ſuæ ipſorum regionis fieri ſumptus. oportere igitur & ex ſacris nonnulla, & ex ſacerdotibus quàm plurimos diſſolui. tum vero ipſi ſacerdotes exiſtimantes hoc illum vere facturum, & priuatim quiſque & communiter vniuerſi ſacras præbuere pecunias, quum & quiſque vellet ſuum apud ſe ſacrum immobile ſeruari, nec ipſe ſacerdos eſſe deſinere.

34 ANTIMENES Rhodius quum Alexandri itineribus ex dimidia parte præeſſet, pecuniarum copiam hoc modo apud Babylonem inuenit. vetus in terra Babylonia lex erat, vt earum rerum quæ importarentur decima ſolueretur pars, nec ea legē quiſquam vtebatur. obſeruauit ergo & ſatrapas omnes qui in expectatione erant, & milites, & legatos non paucos, item artifices aliunde arceſſitos, qui alios ſecum adducerent, & qui priuatim peregrinarentur, & dona complura quæ afferebantur: à quibus omnibus ſecūdum priſcam legem, decimā exegit. Idem rurſus dum mancipia promit quæ in caſtris erant, iuſſit cuicunque libitum eſſet, profiteri quanti vellet, eundemq; octonas drachmas annuas ſoluere. q; ſi mancipium fugiſſet, pretium quod profeſſus eſſet, reciperet. compluribus ergo deſcriptis mancipijs, non exigua ſumma argenti confecta eſt. ſi quod vero mancipium fugę ſe dediſſet, ſatrapam iubebat eum, in cuius prouincia caſtra poſita eſſent, illud præſtare, aut repreſentare ipſi domino pretium.

35 OPHELAS Olynthius quum curatorem conſtituiſſet in eam præfecturam quæ Nomus Arthridites vocat̃, & ad ipſum eius præfecturæ principes acceſſiſſent, qui ſe longe plura collaturos pollicerentur, ſi modo eum quem nunc curatorem conſtitueret, amoueret, interrogauit illos, num ea præſtare poſſent, quæ profitebantur? qui quum ſe poſſe dixiſſent, ille nihilominus, & curatorem eodem loco reliquit, & ab illis tātum tributi exigi iuſſit, quantum ipſi profeſſi erant. neque igitur quem conſtituerat ignominia afficere voluit, neque tributi illis plus imponi, quàm quanti ipſi ſeipſos cenſuiſſent. ipſe vero ex ea re multiplicem pecuniam comparauit.

36 PYTHOCLES Athenienſis Athenienſibus ſuaſit, vt plumbum quod à Tyrijs ſubuehebatur, ciuitas à priuatis quo pretio illi vendebant, binis videlicet drachmis caperet. dein de conſtituto illi ſenarum drachmarum pretio ea ratione diuenderet.

37 CHABRIAS ſupplementis in centum & viginti naues coactis, quū ipſi ſexaginta duntaxat opus eſſet, imperaſſe dicitur ijs qui in alteris ſexaginta erant, quæ videlicet remanebant, aut frumentum in duorum menſium ſtipendium præbere, aut ipſos nauigare. at illi dum in ſuis rebus verſari potius volunt, dederunt quæ illi imperauerat.

38 ANTIMENES theſauros, hoc eſt, rerum magis neceſſariarum aceruos, qui prope regias vias habebantur, à Satrapis ſecundum regionis legem compleri iuſſit. quum autem indigere ſe diceret exercitus, aut aliud multitudinis genus ſine rege, eo mittebat aliquem, & ſic ex theſauris deprompta vendebat.

39 CLEOMENES quum iam calendæ adeſſent, ac militibus ſtipendium dimetiri oporteret, nauigauit de induſtria neſcio quo. vbi vero menſis abijt, tum naui reuectus diſſoluit ſtipendium. ac deinde altero menſe ineunte ac progrediente intermiſit ſolutionum vſque ad proximas calendas. milites ergo propterea quod recens ſtipendium acceperant, quieſcebant. ille autem vno totius anni menſe intermiſſo, menſtruam ſemper mercedem auferebat.

40 STABELBIVS Myſiæ præfectus, quū mercedem militibus deberet, cōuocatis ducibus, dixit, priuatis ſibi nuſquam eſſe opus militibus. quòd ſi quando illis indigeret, tum ſe ductoribus ſingulis erogare ſolitum argētum, eoſq; ad cogendam militiam mittere. mercedem vero quam illis deberet, libentius ipſis ductoribus ſoluere. iuſſit ergo vnumquenq; quidquid deſcriptorum militum haberent, extra regionem emittere. at duces rati ſibi ipſis ex ea re quæſtuoſam pecuniam fore, mili-

tes ipſos,

tes ipſos, quemadmodum ille iuſſerat, emiſſerunt. deinde breui iteriecto tempore, vbi eoſdem coegit, dixit videri ſibi, NEQVE SINE CHORO tibicinem, neque ſine priuatis militibus duces vtilitatis quidquam habere. itaq; illos migrare è prouincia imperauit.

41 DIONYSIVS quū fana Deorum circumiret, ſicubi boni dæmonis auream aut argenteam menſam appoſitam vidiſſet, libari illi Deo imperabat: ac deinde menſam auferri. ſi quod vero ſimulachrū porrecta manu phialam ſuſtineret, dicebat ſe accipere: & ſic auferri iubebat. Idem aurea amicula, & coronas ſimulachrorum tollebat, dicens ſe & leuiora et odoratiora daturum. ita illis amiculum qdem album, coronas autē populeas circundabat.

PAVLO .III. PONTIFICI MAXIMO

Iacob Mantinus Hebræus S.

INter omnia imperandi nomina, Pater beatiſs. hoc unum paſtoris nomen tum antiquiſſimū, tum diuinum, tum ſanctum, omnibusq; orbis terrarum populis pergratum fuiſſe nemo ambigit: ea ſiquidem imperandi facultas miſericordia, & manſuetudine, fide, & pietate eſt referta. Iccirco nedum Græci ubiq; paſtorem populorum regem appellant, uerum et ſacri antiquæ legis codices paſſim Reges, ſummosq; Sacerdotes, Iudices, egregiosq; Prophetas, ac aliorum moderatores, paſtores uocant: nec me hercule iniuria, cùm Deus Opti. Maxi. Paſtor Iſraelis à Dauide fuerit nuncupatus, quam inter cæteras præcipuam artem, & primi omnium parentes, & ſuperis acceptiſſimus Moſes legislator æquiſſimus accurate excoluerunt. Quod nomen Chriſtianis adeo uenerandum, & mirificum fuiſſe cernimus, ut qui ad ſummi ſacerdotij apicem, dignitatem'ue fuerint perlati, illico paſtoris nomine decorentur, quo nihil apud eos ſanctius, nihil diuinius, nihil deniq; præſtantius reperiri poſſe exiſtimem. Quod non ſolum hominum opinione, quam ſummis tuis uirtutibus tibi comparaueras, ſed diuina quadam ratione tibi deberi ſignificabatur. Nam qui primus Farneſiorum cognomen in gentem tuam intulit, is (mea quidem ſententia) neſcio quo numine afflatus prænunciaſſe uidetur, aliquando fore, ut eius nominis ratio in ſempiterna temporum ſerie inuoluta, inſigni aliquo dignitatis gradu immortalis efficeretur. Phames enim Hetruſcorum lingua, quæ meo indicio Aſſyria eſt, & ut patria Hebræis recepta, paſtorem, atq; gubernatorē ſignificat: & ſic Deus Phames Iſraelis apud eos uocatur. Salomon quoque in grauiſſimo ſuo poemate, populum in hunc modum introducit loquentem: Amicus meus mihi, & ego illi Phames inter lilia, ideſt paſtor, ut iam non obſcure ad gentilitia tua inſignia alluſiſſe intelligatur. Quod nomē ex antiquiſſima Hetruſcorum origine in tuæ Beatitudinis familia, ceu diuinum quoddam oraculum relictum extitit, quo tibi ſummū in Chriſticolas imperium promittebatur. Cùm igitur Dijs, hominibusq; fauentibus in cuſtodia quadam totius Chriſtiani gregis ſis conſtitutus Beatiſs. Pater diu mecum conſyderaui, quidnam in publica lætitia tibi afferrem, quod animum meum Sanctitati tuæ deuotiſſimum, mirificumq; deſyderium rōne aliqua declararet. Quanquam uero intelligerem nihil in me eſſe, quod tanta Sanctitatis tuæ maieſtate dignum uideretur, tamen minus culpæ in me reſidere putaui, ſi uel minimo quopiam argumento uoluntatem meam illi aperierim, q̄ ſi nullas omnino uoces ederem, quibus me ab ingratitudinis ſuſpicione penitus uindicarem. malle etenim ineptus uideri, quàm ingratus, optimus quisq; debet. nam dilui hoc peccatum nunquam poteſt, illud humanitate eius, cui debetur gratia, corrigitur. Quocirca conſtitui Sanctitati tuæ hos Auerois Cordubenſis in Platonis Rempub. commentarios, à me nunc primum latinitate donatos dicare: non quòd putem eos ad Sanctitatis tuæ rationes pertinere, quam ſciunt omnes literis à pueritia deditam, cùm per ætatem licuit in gerendæ Reip. *ſcientia mirifice profeciſſe: ſed ut culpa uacarem, quæ profecto mihi inhæſiſſet grauiſſimà, ſi optimo, & ſapientiſſimo principi ſtudiorum meorum rationem non redderem: quæ ab ineunte ætate tibi debita fore ſemper ſperaui, cui literæ omnes earumq; profeſſores ſe plurimum debere fateantur. Quod meum conſilium à Sanctitate tua improbatum non iri adeo confido, ut etiam laudem, quæ mihi ex ratione ſtudij mei dubia certe eſſet, certiſſimam ſola Sanctitatis tuæ humanitate putem conſecuturum. Cæterum quid cauſæ homini Peripatetico fuerit, ut Platonis de Repub. dialogos ſuſciperet interpretandos, in ipſo ſtatim operis initio explicabitur. Reliquum eſt Beatiſs. pater ut tibi me ipſum, atque otij mei rationes, quæ in ſacrorum librorum interpretationibus, & rei Medicæ conſumuntur, ſtudio diligenter commendem: optemq; ut ſanctiſſimis tuis de Republica negotijs, atque deſyderio tuo felix exitus conſentiat.*

Vale.

AVEROIS CORDVBENSIS

PARAPHRASIS IN LIBROS DE REPVBLICA PLATONIS SPECVLATIVOS;

Et eſt ſecunda pars ſcientiæ Moralis;

Iacob Mantino Hebræo Medico interprete.

TRACTATVS PRIMVS.

PRæſentis operis propoſitũ eſt ſummatim excerpere ea, quę Plato ſub demonſtrandi ratione in libro de Republica explicauit; his tñ prætermiſſis, quæ probabilia vidẽtur. Verum ut ordo doctrinę ſeruetur, nõnulla exordiri oportet, ę quibus doctrina ipſa quodam ordine deinceps tradetur. nam Plato in quoſdam alios eiuſdẽ ſcientiæ libros hunc etiam poſtea collocauit. Quædam præterea de huius ſcientiæ vſu, eiuſq́; inſtituto, ac partibus docebimus.

Dña huius ſciæ ad alias ex ſubiecto, & pricipijs.

DIcendum eſt ergo, hanc ſcientiam, quæ apud omnes practica eſſe videtur, ex ſe à contemplatiuis differre. Idq́; in primis ex ipſius ſubiecto videtur manifeſtum, cùm à cuiuſuis contemplatiuæ ſcientiæ ſubiecto diſcrepet. Huiuſq́; etiam prĩcipia longè ab illarum principijs diſtent. nam res ipſæ voluntariæ ſubiectum huius ſcientiæ ſunt; quas ſcilicet, dum operamur ex noſtro arbitrio ipſæ pendent, earumq́; principiũ ipſa voluntas, & electio eſt: quemadmodum Naturalis ſcientiæ ipſa natura principium eſt, & ipſius ſubiectum res naturales: item Diuinæ ſcientiæ principium Deus, & eius ſubiectum res ipſæ diuinæ.

Ex fine.

Præterea præſens ſcĩa à contemplatiuis ſeiungitur, quãdo quidem illarum finis eſt tãtummodo ſcientia: ac ſiquid in his operamur, id quidem per accidẽs fit, vtpote in multis rebus, quas Mathematici conſyderant euenire ſolet: ſed præſentis ſcientiæ finis eſt ſola praxis. Huius tamen ſcientiæ partes inter ſe differre videntur, ꝙ quædam facilius, quædam difficilius ipſam praxim tradũt. nam regulæ, quæ in hac ſcientia traduntur, quo cõmuniores extiterint, eò minus ad præſtandam praxim conducunt: & quo minus communes fuerint, eo magis ipſam praxim docere, & oſtẽdere poſſunt. Idq́; in Medicina liquido patet, cuius vna à Medicis ſpeculatiua, altera vero actiua pars appellatur.

Ciuilis artis diuiſio.

Itidem hæc ars in duas diuiditur partes. Prior quidem communibus quibuſdam rationibus habitus, & actiones voluntarias, necnon Reipublicæ gubernationem in genera deſcribit, itemq́; explicat, quænam ſit vnius ad alteram partem ratio, atque etiam quidnam ex his alterius gratia ſit adinuentum. Altera, quonam pacto habitus eiuſmodi in animo firmi, ſtabileſq́; reddantur exponit. tum qualis habitus ſub alio collocetur: vt ſcilicet actio ex habitu propoſito prouenĩens perfectiſſima exiſtat. docet quoque & quis habitus, à quo impediatur, atq; (vt in ſumma rem complectar) ea in hac parte traduntur; quæ ſi fuerint cum vniuerſalibus rebus coniuncta, tanquam fundamenta, fieri poterit, vt actiones inde proueniãt. Atque ita huius ſcientiæ pars prior ad alteram ſic ſe habet, vti libri de ſanitate, & ægritudine, ad libros, qui de tuenda ſanitate, deq́; morbis curandis inſcribuntur. Præterea pars prior huius artis in eo opere continetur, quod Ariſtoteles ad Nicomachum ſcripſit; altera in Politicorum libris, de qua & in hoc quoque Platonis libro, quem expoſituri ſumus, agetur. nondum enim Ariſtotelis Politicos libros vidimus. Sed ante declarãdæ materiæ exordium, operæpretium eſt, vt de his rebus primum ſermonem faciamus, quæ in prima parte declaratæ ſunt, & quæ veluti fundamenta quædam ad id, quod dicturi ſumus, ſubijciendæ ſunt.

Quatuor humanarum pfectionũ genera.

DIcendum eſt ergo (vt in prima huius ſcientiæ parte explicatum eſt) quatuor eſſe humanarum perfectionum genera, contemplatiuas ſcilicet virtutes, & excogitatiuas, ſeu induſtrias (Mechanicas Græci vocant) itemq́; morales; & artes practicas ſeu operarias vel manuales dixeris; quæ omnes contemplatiuarum gratia adinuentæ ſunt, ad eaſq́;, veluti præludia quædam, & apparatus habẽtur. nam quæ ante finem ſunt, illius gratia expetuntur.

Qđ ex oĩs uirtutes non adipiſci, vel adipiſci cum difficultate poſſint.

Oſtenſum præterea in ea parte eſt, neminem poſſe has omnes virtutes adipiſci, vel ſi id fieri poſſit, difficillimũ tamen eſſe: in multis vero, varijſq́; hominibus eas multoties reperiri poſſe. Quin etiam nemo aliquam ex his uirtutibus perfecte, niſi cęterorum hominum opera, & auxilio obtinebit. proptereaq́; vnuſquiſq; ad eã, quam ſibi propoſuit virtutem aſſequendam, alterius ope utitur: ideoq́; natura ciuilis eſt. ſed ad reliquas etiam res vitæ neceſſarias comparandas, quæ quidem hominibus & animantibus reliquis quodammodo communes habentur, vtpote victum, veſtẽ, & habitanda loca inquirere, & (vt in pauca rem conferam) cuncta, quæ vis in homine concupiſcendi viuendiq́; expoſcit. Quodq́; hæc neceſſitas multifariam ĩuenitur: nempe, vel à qua nullum ſit effugiũ; quemadmodum fieri non poteſt, vt ſolus quilibet homo, quæ ad victum, veſtemq́;, & domicilia neceſſariò acquirenda ſunt aſſequatur. vel quæ rei cõmoditatem præſtat: uelut ſi ita dixerim, poſſibile eſt hoĩem quemuis viuere, vt nec terram colat, nec ſerat frumenta: ſed qui hæc fecerit, commodius viuet, vel pręſidij ſeu melioris notæ gratia id fiet, vt ſi à teneris annis quiſpiam aliquam artem elegerit, in qua diutius verſatus fuerit, illius quidem opus in arte eiuſmodi præſtantius erit: Ea de cauſa inter cætera adductus eſt Plato, vt crederet neminem debere, niſi vnicæ tantum arti operã dare, idq́; à nobis paulo poſt explicabitur. Propterea cõplures artes quempiam exercere, vel eſt omnino ĩpoſſibile: vel ſi fieri quidẽ poterit, id minime egregie erit. Ac quoniam humanæ perfectiones non niſi ſeparatæ quidem ipſæ, aliqua tamen definita multitudine deprehendi omnes poſſunt: ideo ſinguli homines in ſuo ortu, & creatione ſecundum dictarum perfectionum diuerſitatem inter ſe differunt. Nam ſi ſinguli humanas omnes perfectiones aſſequi poſſent, natura quidem temere, ac fruſtra quid egiſſet. Siquidem impoſſibile eſt, vt detur quicquã poſſibile, quod reduci ad actum non poſſit, idq́; iam ĩ Naturali Philoſophia explicatum eſt. Senſu quoq; comprobatur, ſingulos homines ita ſe habere. quod ſanè euidentiſſime patet in virtutibus præſtantioribus: propterea ꝙ non quilibet natura accommodatus eſt, vt vel Bellicoſus, vel Orator, vel Poeta; præſertimq́; Philoſophus euadat.

In qb⁹ dictę pfectiones inueniantur.

Quòd ſi ita res (vt diximus) ſe habet, rationi conſonum eſt, vt humanæ omnes perfectiones in aliquo hominum cœtu inueniãtur: atq; illi viciſſim ſic ad perfectionem adiuuent, vt videlicet is, qui imperfecte aliquã virtutem obtinet, ad eũ confugiat, qui hanc ipſam virtutem exactiſſime adeptus eſt, non ſecus atq; præludium quoddam ſuæ perfectionis acquirendæ. Similiter qui huiuſcemodi virtutẽ abſolutiſſime poſſidet, illi adiumento eſſe debeat,

qui

qui minus illam perfectam habet, oſtendens illi videlicet ſuæ perfectionis principia. uerbi gratia, arti equeſtri ars conficiendorum frenorum inſeruit, tanquam eius præparatio quędam: illa quidem hanc docet quonam pacto frenum aptius commodiusq́ eſſe debeat, etiam quo modo in eandem intentionē coeant. In prima autem parte declaratum eſt, quot modis vnaquæque ars aliarum principatum obtineat. Si ergo talis hominum conuentus non reperiretur, neq; etiam humanæ virtutes reperirentur: vel ſi reperirentur, illæ quidem eſſent imperfectæ. Ac poſtremo hę omnes virtutes ita ad partes huius Reip. ſe habent, ſicut animæ potentiæ ad partes vnius animæ. Nãq; huiuſmodi Reſp. parte quidem, qua contemplatur, ſapiens erit, ac reliquis partibus dominabitur: ſicuti homo parte, qua ratione fungiť, ſapiens eſt, ac cæteris animæ viribus imperat. Intelligo autem per has vires eam partem, quę rationali adhęret, annectiturq́, vtpote pars iraſcibilis, atq; etiam cōcupiſcibilis. hoc enim pacto morales habebit virtutes: ad ea enim ſe tradet, ac mouebitur, quę & iudicio intellectus, ac tempori ab eo conſtituto, & conſyderato conueniant, correſpondeantq́. Ad hæc, fortis quoq; ea parte erit, qua iraſcitur: non niſi tamen vbi, quatenusq́ ſapientia ſtatuerit, nec niſi quo tempore illa idipſum exegerit. Quemadmodum & homo ipſe ea, qua iraſcitur, parte fortis eſt, dũ ea vtatur, prout intellectus præceperit, modumq́, ac tempus præſcripſerit. Idem quoq; de temperantia, & alia quauis virtute dicendum eſt. Sic deniq; ille omnibus tum rationalibus, tum moralibus virtutibus præditus erit, pręſtantiorq́ habebitur, ſi pręſtantiores virtutes fuerit aſſecutus. & hęc eſt illa iuſtitia, quam inueſtigat Plato in Primo libro huius operis, declaratq́ in Quarto: quæ nihil aliud eſt, ꝗ̃ vt vnuſquiſq; in Repu. ſuo fungatur naturali munere ꝗ̃ optime quiſquis poterit. hoc autem intelligi debet, cùm partes Reip. mandato contemplatiuæ ſcientiæ, & ei præſidentibus obtemperant. Atq; hinc manifeſtum eſt, hanc in ea excellere partem, quæ profeſſores contemplatiuarum ſcientiarum continet: omnibusq́ dominari, quemadmodum iuſtitia in vnica anima eſt, quo vnaquæq; ipſius pars in ſuo ſit officio: ſcilicet vt decet, & quãdo decet. Nec aliter hoc in partibus animæ fieri poteſt, niſi ſi dominatur eis intellectus. quo etiam modo res ſe habet in Rep. Neq; vero te latere debet, harum virtutum nonnullas ineſſe Reip. dici, ꝙ in quadã eius parte ſint, ſicuti eſt Sapientia, & Fortitudo: nonnullas vero, propterea ꝙ in omnibus ipſius partibus exiſtant, vti Iuſtitia, & Temperantia: quod ipſum quidem per ſe patet. Nunc, vtrum virtus Liberalitatis in omnibus huius Reipub. partibus, an in vna tantum reperiatur, poſt hac inueſtigabitur: indiget enim cōſyderatione quadam. Cùm igitur res ita habeat, fueritq́ in priore huius ſcientiæ parte monſtratum, quidnã ſint ſimpliciter hmōi virtutes: reliquum certe eſt, vt ad earum exactiorē cognitionem, aliqua amplius de eiſdem dicamus. Primum eſt, vt eæ conditiones ſeruentur, quæ ſi in aliqua illarum conceſſæ prius fuerint, poſſit quiſpiã operari. vt gratia exempli, ſi quæritur quid ſit Fortitudo, ſimpliciter reſpondebimus quidem, eam eſſe in anima quendam affectũ, medium inter audaciam & timiditatem, habitumq́ per quem quis, vbi, quatenusq́, & quando opus eſt fortiter ſe gerit. Hæc nihilominus definitio non ſatis eſt, quin etiam deſunt inſuper propria quædam præcepta, quæ rei agendæ tempore neceſſaria ſunt, cũ alioqui non poſſit actio fieri. Atqui, vt Ariſto. placuit, huius cognitionis finis actio quidem eſt, non ſcientia. Secundum eſt, quonam pacto uirtutes huiuſmodi in adoleſcentium animo inſtituantur, & ſenſim in eis coaleſcant, donec perficiantur ipſæ: tum quæ ſint perfectæ, quo pacto integræ ſeruari debeant: ac deniq; qua cura ex prauorum animis vitia ipſa eximantur. tandemq́ eadem videtur huius negocij, & artis Medicæ ratio. nam vt illic continet vltima pars, docetq́, quid ſit educandis corporibus ſalubre, quidúe ſanitatē in eis tueatur, ac ſi quando à ſanitate receſſerint, qua ratione ęgritudines amoueantur: ſic quoq; hic res ſe habet. Tertiũ ſupereſt, vt habitus, quidnam ſit, deſcribamus aut virtus: quæ ſi alteri cuiuis virtuti coniuncta ſit, actus inde illius exactior reddatur: quis præterea habitus alteri officiat, perinde ac Medicus, hanc illi affectionem copulatam dicit, ſanitatem in corpora inducere, ac ſeruare. Quæ omnia facile admodum intelligentur, intellecto prius fine, atq; propoſito harum omnium uirtutũ, quatenus ſunt Reip. partes: haud ſecus ac valetudinis membrorum tutela, eiuſdemq́ reſtitutio cognoſcitur quidem ſæpiſſime, cognita ratione, atque ordine omnium inter ſe membrorum. Quibus in hunc modum expoſitis, explicanda demum via eſt, qua ſingulas in animis ciuiũ virtutes, qualiterq́ reperiamus. Et ſi minime hoc te fugere debet, ad id, vt re ipſa virtutes in Repub. inſint, ſimiliterq́ in populis, non ſatis eſſe id, quod oratione explicare poteſt, donec ad hoc quoque adhibeatur quædam coniectandi facultas, vt fit in arte Medica. Atq; hinc colligi poteſt Reipub. gubernacula ſenioribus deberi: quippe, qui præter ꝙ ſcientias ſpeculatiuas adepti ſunt, obtinent pręterea experimentũ, longo tempore acquiſitum: non aliter ꝗ̃ Medicus conſummatus quidem eſt, qui ad præcepta artis vniuerſalia, atq; immutabilia, adiecit etiam conijciendi vim, qua vniuerſalia illa ſingulis quibusq́ agendis rebus experientia duce, applicet, comparetq́. quod totũ iam in priore huius ſcientiæ parte demonſtratum eſt. Reuertamur ergo ad ſermonem, vnde digreſſi ſumus, dicamusq́ Platonem, cùm de virtutibus tractare inſtituit, de fortitudine primo initium ſumpſiſſe. enimuero (vt diximus) ratio ipſa, modusq́ ſciendi, quibus eam perfectiſſimam ciues adipiſcantur, & ſeruent, ea eſt, vt quod primum ſit operum huius virtutis propoſitum in ciuitate obſeruemus. Dicendum ergo eſt duplicem omnino viam eſſe, ex qua virtutes in animis ciuium reperiantur. Alteram, ſi illorum animis, ſeu Rhetoricis, ſeu Poeticis orationibus altius opiniones ĩprimantur: quę propria etiam eſt vulgo ad ſpeculatrices ſcientias, pręſtantes alioqui viros certiore, verioreq́ via ad eaſdem perducimus, vt poſtea dilucidius exponetur. Ideirco autem vulgus Rhetoricæ, & Poeticæ opera ſcientiasq́ attingit, ꝙ ex duobus vnum neceſſarium ſit: ſcilicet vt vel demonſtratiuis rationibus id ſciat, vel penitus neſciat. horum primum fieri non poteſt, alterum planè eſt poſſibile. nam ingenium cuiuſq; ad illam humanam perfectionem adipiſcendam, pro naturæ menſura, atq; promptitudine intendi debet. Adde illud quoq;, cùm inducti ſint ad credēdum, & perſuaſi de ſcientia primi princip ij, atq; finis, quantum eis datum eſt, iuuabit id quidem: atq; eo magis, ſi etiam adiunctum fuerit illud alterum, nempe ꝙ ad cæteras morales virtutes, & manuales artes iã diſpoſiti ſint. Confirmantur autem morales virtutes, artesq́ illæ practicæ in animis eorum priore (quam diximus) via, eis videlicet ducendis ad illarum artium atque virtutum actiones vtroq; horum generum orationis, ſuaſorio ſcilicet, atq; affectionum excitatiuo, quæ ſcilicet ad bonos mores inducunt. hoc autem diſciplinæ genus in eos vt plurimum conuenit ciues, qui à teneris ſimilibus rebus aſſueuerint, atque ex his duabus diſciplinæ vijs prior illa naturæ magis conſentanea eſt. Poſterior etenim ea eſt, cuius vſus in aduerſarios potiſſimũ, ac odioſos

Fortitudo.

Reip. gubernacula ſenioribus deberi.

ac odioſos nobis eſt, coſq; qui virtutibus illis debitis adhęrere recuſant, quam quidem viam quis nuncuparit, tum verberibus, tum verbis aſperioribus caſtigatricem. Neminem autem latere debet huic poſteriori vitæ, inter ciues huius Reip. præſtantiſſimæ locũ non eſſe. ſin autem quoquomodo eſſe intelligatur, non ſaltem ſummo illo puniendi genete, quod Bellicæ artis proprium eſt, officijq; militaris. Atqui nonnullæ aliæ gentes improbæ adeo exiſtunt, minimeq; virtuti parentes, quarumq; mores inhumani ſunt, vt nulla alia ratione inſtitui poſſint, niſi cum illis cõſligatur, vt virtutibus obſequantur. Vtranq; igitur harum viarum, quibus vulgus corripitur, naturę haud abſimilem eſſe manifeſtum eſt, ducto à patribusfamilias exemplo, qui & corripiunt, & increpant familiam ſuam, pueros, adoleſcentes, ſeruos perinde atq; nõ probarum ciuitatum cuſtodes, ſuos ciues, tum conuitijs, tũ fuſtuario, tum capitali deniq; pœna, coercent. verumenimvero Rempub. illam, de qua nunc nobis ſermo eſt inſtitutus, rariſſime continget illa caſtigatrice via vti. In externos vero opus quidem eſt, vt huiuſcemodi via adhibeatur, vtpote cùm rebelles populi non niſi bello emendari poſſint. Similiſq; ratio eſt in legibus, quæ ab humanis legibus non diſcrepant. Quemadmodum noſtra hæc lex diuina, cùm via ipſa, quæ ad Deũ glorioſum ducit, ſit duplex: altera quidem, quæ ſermone, atque oratione nititur: altera, quæ armis. Sed cùm hæc particularis ars non niſi morali uia tuto perficiatur, qua ſcilicet maxime ad id, quod decet, accedimus, habita tamen & temporis, & modi ratione, hæc certe ipſa virtus fortitudo eſt, quæ circa ipſa eadem in optime inſtituta Repub. ad huiuſmodi officium adducit: quæ tamen opus ſuum perficere poſſe non videtur aliter, quàm arte illa propria addita. Id quod in pluribus moralibus virtutibus, artibuſq; operarijs perſpicitur. multæ ſiquidem virtutes artium gratia acquiruntur, viciſſimq; artes non paucæ ob virtutes repertæ ſunt. eſtq;, quod Ariſtoteles ſenſit de præſtantiſſimę Reipub. bellis, vt Alpharabius memorat: quod tamen à Platone hoc in libro dictum videtur non in eum ſenſum, vt hęc ars ad eum finem adinuenta ſit, verum ob neceſſitatem: hoc ſcilicet pręcipuo inſtituto, vt ab alijs ciuitatibus rapiant eas facultates, quas ab eiſdem poſſideri moleſte ferant, idque certe propter neceſſitatem, aut quòd ita ſatius eſt. proximum etiam propoſitum eſſe poſſit, vt id cuſtodiæ cauſa faciant, ne exteri illis incommodent: quæ ſanè ſententia probabilis eſt, ſi hominum genus quoddam daretur, quod procliue ad humanas perfectiones, contemplatiuas pręſertim, eſſet. quod ipſum, etſi Plato de Gręcis opinari videtur, eoſq; recipimus plurimum natura ad recipiendam ſcientiam habiles, negare tamen non poſſimus, alios quoque, & multos ita affectos reperiri: vt in propinquis Græciæ nationibus videre eſt, necnon in regione nr̃a Vandalia, Samiaq;, atq; Ægypto, certe tum in Græcia hoc ingenium frequentius eſt. Veruntamen, vt id concedamus, poſſumus amplius dicere, in alio virtutum genere nihil obſtare, quo minus aliqua alia natio natura parata ſit (vt fit plærunq;) ad certam aliquam virtutem, vt verbi gratia, pars ſcientiæ capax in Græcis præſtantior, in Gallis, alijſq; huiuſmodi gentibus iracundia. Et quidem locus hic eximiæ quæſtionis eſt. cùm vbicunque pars illa ſcientiæ addicta polleat, ibidem eo & virtutes appoſitiores, pręſtantioreſq; ſint, idq; naturali pręſtantia. Vtcunq; vero res ſe habeat, ita in maiore gentium parte comparatum eſt, vt per eas gentes virtutes huiuſcemodi diſpenſentur, diffundanturq;, præſertim hoc in quinta, quartaq; regione (clima alij vocant) quę reliquis temperatiores ſunt. Idq; pro Platone facere apparet, qui dicit homines eiuſmodi virtutibus præditos eſſe poſſe, ſi à teneris (vt aiunt) vnguiculis in illis fuerint & educati, & verſati. tranſactis vero his annis, ſi virtutes has excluſerint, nulla amplius ad eas ſpes relicta eſt. Igitur neque obiurgatio, neque pœna in eos, qui iam ſunt prouectiore ætate, & non in ſtudioſa admodum adminiſtratione educati, aliquod momẽtum habebit, verum quandoque id neceſſario fit ad liberos eorum ui auferendos, qui virtutibus inſtituantur. neque vero fieri non poteſt, vt à quamplurimis, quorum iuuenilis ætas eſt tranſacta, virtus aliquatenus acquiratur, idq; in primis, ſi non ſint in ea inſtitutione educati, quæ virtuti eſt maxime proxima. quòd ſi ne id quidem eis contingat, tunc eis ut alterum iſtorum accidat neceſſe eſt: uidelicet, aut interficiantur, aut ſeruiant, ſintq; in Repub. propemodum loco animantium irrationalium. Itaque, cùm ex ſuperioribus clarum ſit, quodnam propoſitum ſit iſti belli, non ab re nunc uidebitur ad ſingula quæque ſermonem transferre, quæ à Platone de eligendis ad huiuſcemodi uirtutes aptis, diſputata ſunt, & qua ſagacitate, in illorum animio uirtutes ipſæ confirmentur, eaſq; ipſi exerceant in hunc modum, ut proficiſcentes ab illis uirtutibus actiones optimæ ſint. Ac Platonem quidem ipſum cenſere opinamur, neminem in ciuitate pluſquam una arte debere inſtitui. quippe cùm nemo unus natura idoneus ſit ad plures artes. Ad hæc, habitum ipſum artis ſic melius adipiſcitur quiuis, quo perfectum opus artis efficiat, ſi à pueris in ea fuerit educatus, ac ſi nemo in equeſtribus ludis, atque congreſſionibus illis armatorum equitum haſtis infeſtis concurrentium id efficit, quod optat, niſi in utraque re uſque à pueris exercitatus aſſidue, ac plane inſtitutus fuerit, quanto minus in arte militari id conſequetur? Adde etiam complures artes, & rationem, & tempus inter ſe communicare, quo neceſſe eſt conſequens, ut eorum, qui plures artes aggreſſi ſunt, perturbentur, implicenturq; opera. Eoq; eſt Plato opinatus cuſtodes, reliquarum artium expertes eſſe debere, neque non eius potiſſimum naturæ debere eligi ad huiuſmodi officium: cui cum corporis robore inſit etiam mouendi uelocitas, ſenſus perſpicacitas, adeo ut ſimul ac ſenſerit aliquid, quod in rem ſit, accurrat, indaget, aſſequaturq; idipſum quàm celerrime: ueluti eſt natura uenatici canis, ſeu maris, ſiue fœminę. utriuſque ſiquidem, & canis, & cuſtodis par ingenium eſt, quod ad ea ſpectat, quæ ſunt cuſtodi ę neceſſaria. Atque eæ ſunt cuſtodum, militumq; corporales affectiones. Quod uero ad animi mores attinet, eos natura iracundos eſſe oportet. nam quicunque eſt iracundiæ expers: efferueſcere non poteſt, atque ira, neque arcere, neque abigere hoſtem. Idq; in homine eſt haud ſecus, atque in reliquis animantibus: uideturq;, quiſquis eſt his moribus tum corporis, tum animi natura præditus, utranque rem ex æquo ſerio, grauiterq; accipere, odium uidelicet, & amicitiam. atque in his tamen opus eſt, ut duo maxime diſcordia concordi nectantur, iunganturq; uinculo: quorum alterum eſt, ut maximo amore, ſtudioq; ciues proſequãtur, alterum, ut, & maximo odio perſequantur hoſtem. quid igitur, an fieri nõ poteſt, ut homo quiſpiam duabus his affectionibus inſtructus naſcatur? præſertim cùm rarus omnino cuſtos ſit, qui non has duas coniunctas habeat. Quod ipſum, etſi fieri non poſſe uideatur, fieri tamen poteſt, quemadmodum in nonnullis animantibus perſpicuum fit, ueluti in cane: qui cùm acres, uehementeſq; affectus habeat, natura tamen contrarios etiam admittit: cùm nihil magis homini ſit domeſticum, ac manſuetum ei, qui cum ipſo ludit, à

De his in Secundo.

De militib' & ciuitatis cuſtodibus.

De ad ab hoc

quóue

quòue ſit enutritus: vt è contrario ei, quem non cognoſcit: nihil infeſtius eſt. Dixit inſuper Plato, inter cuſtodis mores eſſe, vt naturali quodam ductu diligat agnitos, quæ ipſa quidem natura philoſophica eſt. Quoniam qui aliquid ob idipſum quòd eius notitiam, aut ſcientiam habeat eligit, hic natura probus eſſe videtur, dum etiam quem ignorat odio proſequatur: non propterea tamen quòd aliquid prius ab eo incommodi receperit, verum natura ignorantiæ, qua eum ignorat, incitante: quemadmodum amor, quo proſequitur eum quem nouit, non inde eſt, quòd ab eo aliquo ſit beneficio affectus, ſed cognitionis natura. velut ita præcipiente quod, & in eo ipſo animante, à quo paulo ſuperius exemplum duximus, quodq; diximus cuſtodi eſſe ſimile, videre eſt. etenim, dum ignotum ſibi quempiam intuetur, male efficitur quandiu eſt præſens, quanquam nihil antea mali ab eo acceperit: contra, ſi notum aſpicit, adblanditur ſtatim, etſi nihil etiam ab eo commodi ſenſerit. Hac autem lege prædiximus debere eſſe cuſtodem, vt contrarios illos duos affectus conſummatiſſimos habeat, quibus, & notos, qui ipſi ſunt ciues, deamet, & ignotos, hoſtes ſcilicet exteros oderit. nanque, & amicitia vtilitatis alicuius cauſa, & inimicitiæ ob damnum aliquod ſuſceptæ perfacile ceſſant, indeq; efficiatur, vt inimici ſint principes, & viciſſim principes inimici. Atque id quidem per ſe clarum eſt, poteſtq; ex ſuperioribus videri conſequens cuſtodes, atque defenſores natura debere eſſe philoſophos, videlicet ſcientiam, ſeu cognitionem diligentes, ignorantiam reſpuentes, iracundos, motu veloces, robuſto corpore, perſpicaci ſenſu. Ac rationes quidem, quibus inſtitui, exercerìq; debent, duæ eſſe videntur, Gymnaſtica altera, altera Muſica. & Gymnaſtica quidem, vt iugi exercitatione veram, ſolidamq; vim adipiſcatur: Muſica vero, quo animus eruditione, virtuteq; excolatur ipſe. eiuſmodi tamen eruditio, per Muſicam ſcilicet tempore prior exiſtit. Quoniam quidem, quæ in intelligendo eſt habilitas, citior eſt, præceditq; quamlibet corporis aptitudinem, quæ Gymnaſtica acquiritur. Intelligo autem per Muſicam poeticos ſermones, concentu, numeriſquè compoſitos, quibus ciues inſtituantur, eaquè cauſa conſonantiam ineſſe voluit, quod tales ſermones altius, magiſquè animum moueant. Nanque, vt iam ſuperius dictum, Poeticæ Muſica inſeruit, ad illiuſquè præſcriptum ſe format. Sermones vero, quibus ciues edocentur (vt dictum eſt) nonnulli de ſcientijs tractant, nonnulli vero de rebus agendis. Sermonum quidem illorum duo ſunt genera, quorum alterum in Demonſtratiua, alterum in probabili, Topica ſcilicet, Rhetorica, & Poetica ratione verſatur. Inter has vero Poetica erudiendis pueris maxime propria eſt: qui iam adulti, ſi qui idonei ſunt, qui ad alium diſciplinæ ordinem ſeſe transferant, ea certe iam ita ſunt affecti, vt, ſi natura permiſerit poſſint ad demonſtratiuas diſciplinas promoueri, quo in gradu ſapientes ſunt. At qui, ſi reluctabitur natura, eo in loco reſtabit, quem tranſire natura non conceſſerit: aut ſcilicet in topicis orationibus, aut vulgaribus alijs duobus diſciplinæ generibus Rhetorico, & Poetico, quanquam poeticum ipſum communius, pueris tamen magis proprium. Res vero, quæ in contemplationem veniunt, omnibus ferè communes ſunt, niſi forte cogeremur certi cuiuſpiam finis gratia ſingularia, ac propria quædam fingere ob ſimplicem, ſeu incompoſitam alicuius hominis intentionem, & opinionem. Idquè his præſertim conuenit, de quibus paulo ante ſermonem fecimus, vtpote, qui mortuos viuere dicunt, alijſquè fabulis à vero alieniſſimis vtuntur. In contemplatione vero, quæ per virtutem fingere licet, ea iam narrauit Alfarabius in libro, quem de rerum ordine conſcripſit: quamobrem ab ipſo petenda ſunt. quæ vero ſunt actiua, in hac etiam ſcientia tractantur ex his, quæ finguntur, vt dicetur, alia ſunt veriſimilia, alia à vero abhorrentia, alia vera, alia falſa, vt cùm figura ex homine, & boue fingitur. eiuſmodi in hac Republica figmenta recipi nulla debent: quòd maxime pernicioſa ſint. Abhorrentia quoque à vero, quantum fieri poteſt ſummoueri debent. Eſt tamen propinquis, ac ſimilibus vero figmentis omnino hac in Republica locus: quemadmodum, ſi primum principium, & ſecunda deinceps principia, principijs ſimilibus ex ratione ciuili deſumptis imitemur, operaquè diuina operibus principiorum illorum ciuilium: effingamuſq; potentiarum, & principiorum naturalium actus ſimilitudine quadam virium, ac artium voluntariarum: ſimiliterquè harum intellectiones ſenſilium ſimilitudine, vt materiam per priuationem, & tenebras velùt depingimus. Nec minus vltimæ felicitatis genera, quæ ipſa actionibus virtutum humanarum finis eſt his bonis, quæ apud nos ſumma eſſe videntur, vtq; vera refertur felicitas, eo quòd felicitatem eſſe cenſemus. Atque, vt paucis dicam, quaſi ob oculos ſeries, graduſq; rerum omnium in vniuerſo exponuntur ſimilitudine, ac propinquitate quadam localis, temporaliſquè ordinis. enimuero Platoni viſum eſt pueris nihil pernicioſius eſſe poſſe, quàm ſi in hac ætatula, falſis fabulis imbuantur, quandoquidem eo ipſo tempore maxime procliues ſint ad quaſcunque velint fictiones concipiendas. Quocirca eo in primis tempore cauendum eſt, ne falſa audiant, atque iam inde ab educationis exordio potiſſimum cuſtodiantur: quippe cùm ſit actionis cuiuſlibet initium apprime efficax. Cauendum quoque eſt, vt inquit Plato, ne, aut exerceantur, aut aſſueſiant abſurdiſſimis fabulis. idq; diligentius, quàm ſi tenera eorum corpuſcula niuibus committantur. Statim igitur nutricibus tradamus, ſimulq; dum ſunt paruuli, pro tempore erudiantur, moxq; hinc ipſi paulo maiuſculi ad ſacras ædes, & ſacrificijs dedicata templa abducantur. Turpes ſiquidem, mendacijſq; ſcatentes ſermones, ad finem optimum eos perducere nequeunt. Et Plato quidem his tractandis commemorat, quæ ſuo tempore in vſu erant, admonetq;, ne illis ipſis adhæreant. Nos quoque ipſi eum in hoc genere ſequemur, ac narrabimus id, quod apud nos vulgo committitur.

De Poetica addiſcenda ab ipſis cuſtodibus.

Pueri parui a fabulis cauendi.

Dicamuſquè inter abſurdas huiuſmodi fabulas, vt ſcientijs ſpeculatiuis eſt demonſtratum, hanc quoque eſſe, quam paſſim vulgus agitat, boni pariter, atque mali Deum cauſam eſſe, cùm manifeſtum ſit puram, ſimplicemquè bonitatem nihil vllo tempore mali facere, atque ideo illius cauſam non eſſe. Id præterea, quod noſtrorum temporum Theologi dictitant, bonum, & malum comprehendi in Deo optimo maximo non poſſe. quin etiam quòd omnia ad ipſum relata opera bonum quiddam ſint, manifeſte abſurdum eſt. propterea quòd, ſi ita eſſet, tunc nec bonum, nec malum naturam in ſe definitam haberet: ſed eſſet boni, & mali quaſi quædam ex reſpectu conſyderatio. malum itaque ad aliud debet principium referri, veluti ad Aſmedai cacodæmonum principem, alioſquè ſimilis naturæ dæmones, etſi ficta huiuſmodi ex alia ratione exiſtant praua. nempe ſiquidem, cùm puerili ætate quis acceperit eſſe dæmones quoſdam, qui parietes in homines euertant, nec vllo poſſint obice cohiberi, tum qui cùm videant, minime videantur, & ſe quandocunque voluerint of-

Quæ a vulgo cōmittuntur errata circa Deos.

ferant,

ferant, transformenturq́ qualicunque figura, tum profecto verendum eſt, ne cuſtos optimus ille poſſit effici, eo quòd ſermones huiuſmodi in puerilibus animis mollitiem, pauoremq́ conciliant, confirmantq́. Nec paulo turpius idipſum eſt, quod dicitur transformari angelos varie, quod ipſum inter miracula reponẽdum eſt. Ideoq́ magis conueniebat ad rationem figuratæ materiæ malum referre, vt qui, vel ad tenebras, vel ad priuationem illud referunt. Multa autem malorum genera ſunt, quæ ad Deũ referri ſunt ſolita. at ea quidem illum non fallunt, qui huiuſmodi multa in legibus perſpexerit. Inter commenta quoque praua connumerabitur commẽtum felicitatis ipſius ex præmio operum, quibus felicitatẽ acquiri perſuaſum eſt, necnon ex mercede ab his operibus abſtinendi, quæ felicitatem minime inducunt. Sic nanq́ dolor, velut pœna eſt inflictæ negligentiæ probatum actionũ, ac ſtudio prauis actionibus nauato. nam ſi quæ figmentis ſimilibus acquiruntur virtutes, vitia potius quàm virtutes videãtur, vti ſanè continens non aliter, à voluptate ſe contineret, quàm vt maiore aliquãdo fruatur, nihiloſecius. Et fortis, propterea fortis non eſt, quòd bonam eſſe mortem cẽſuerit, ſed metu mali alicuius grauioris. Similiter neque iuſtus abſtinet à reliquorum hominum facultatibus: putãs idipſum per ſe honeſtum: verum vt poſtea duplo amplius conſequatur. ſic itaque ad complures egregias virtutes inſtinctu vitiorum ageretur. Sic ergo maior figmentorum pars, quæ virtutis mercedem exprimunt (vt inquit ipſe) ſenſibilibus illecebris explicata eſt, ita certe, vt iuſtus ſit quiſpiam, fortisq́, & verax, virtutibusq́ quibusq́ præditus, vt venere demum, & cibo, & potu fruatur, quod minime eum fallet, qui diſciplinis ſe exercuit. Et ſanè quidem impreſſus animo ab huiuſmodi fictionibus affectus, haud diſſimilis eſt ei, qui ita cuiuſpiam animum affecerit, vt ſe ille tantum cohibeat: at nihilominus in illo nihil inerit virtutis, verum felicitas ex his operibus parari credendum eſt, quibus par eſt, quo modo ſanitas ex cibis, medicaminibusq́ ſequitur. Idem quoque de pœna, ac dolore ſentiendum eſt eodem modo, illa cauſam ſuam ſequi, quo ſequitur ſcientia diſciplinam. Quocirca, ſi ita beatitudinẽ effinxeris, vt ſanitatem animi eſſe facias, ipſiusq́ immortalitatem, erit profecto ſermo huiuſmodi non abſonus. Inquit inſuper Plato, cuſtodibus, qui fortes, pugnacesq́ futuri ſunt, nihil planè eorum, quæ poſt mortem futura, & offenſura feruntur, formidinem incutere. Nam quiſquis imaginabitur talia, nõ præferet, ſiquando pugna accidat, mortem captiuitati, aut ſeruituti: eoq́ ſermones eiuſmodi procul omnino à cõtemplatione reijciẽdi ſunt: quin etiam ab actione illi, quicunque ad vitia, aut turpitudinem concitãt, ſunt excludendi: qua ratione à muliebribus cantiunculis, vt ne eas audiant abſtinendum. Eodem modo nec cuipiam credenda eſt mors amici, aut ſocij quiddam eſſe, quod triſtitia, aut moleſtia mortuũ illum afficiat, aut ob mortem cuiquam damnum eſſe, proptereaq́ ſit in luctum maximũ, eiulatumq́ erumpẽdum. At vero longe aliter cuſtos ſe habere debet, vt qui nihil penitus triſtetur defuncto quouis amico, vel affini: aut ſaltẽ, ſiqua triſtitia attingit, ea vt minima ſit, ac velut ſi quid luctuoſum eſt ei contingat, ferat idipſum æquo aĩo. nam flere, muliebre, abiectiq́ planè animi officiũ eſt. quod vtrunq́ eſt à natura cuſtodis valde remotũ. ideoq́ neque Prophetis, neque magiſtratibus formido, aut metus conueniens: quemadmodum inquit Plato, eos ipſos in riſum, atque cachinnos profuſiores eſſe non debere. nanque, ſiquis animum vehementi riſu ſoluat, non modicæ obnoxius erit mutationi, vt à contracta iam conſuetudine eximatur, quo certe probari poſſit ſummæ authoritatis viros non debere eſſe in immodicum riſum propenſos.

De ſequentibus, in Tertio.

De fortitudine cuſtodũ.

Ad hæc inquit Plato, veritatem plurimi faciendam eſſe, magnamq́ de ea curam habendam, ac ſollicitudinem. Mẽdacium etenim, vt non diuino numini, ita nec regibus, nec priuatis hominibus conuenit, quo nullo modo aſſueſaciendum. Ampliusq́ quiſquis, aut artifex, aut alius mentiẽs deprehendatur, ſtatim dare pœnas debet: ac vulgo dicendum eſt, quandocunque quis ex plebe magiſtratibus mentiatur, non aliter ſibi damnum conſciſcere, quàm ęgrotum Medico falſa narrantem. contra vero, qui Rempublicam adminiſtrãt, poſſunt honeſte nonnunquam mendacium dicere, quemadmodum ægrotis à Medico, qui pharmacum porrigit, dicitur. Atqui, vt qui pharmacum exhibet Medicus eſt, ſic quoque, qui in negocio regni populo mendacia ſubijcit, Rex eſt. quæ mendacia in inſtituendis ciuibus perſæpe neceſſaria ſunt, neque vllus eſt omnium legislatorum, qui non mendacijs vtatur, idq́ populo eſt perneceſſarium ad ſuam felicitatem adipiſcendam.

De veritate, & mendacio.

Ante omnia autem caueri debet, ne ſermones voluptatem prouocantes inter eos audiantur, cuiuſmodi ſermones in Arabum carminibus frequentes ſunt, ea autem audiant, quæ à voluptatibus potiſſimum auertant. Temperantia nanque (vt Platoni viſum eſt) eſt, cùm continentia, & abſtinentia illecebrarum ſenſualium coniuncta: vt poſt hæc ex illius verbis enarrabitur. operum vero Temperantiæ hoc demum præſtãtiſſimum eſt, ſuperioribus ſuis fideliter obtemperare, ac voluptatibus dominari, non autem parere. Quocirca, qui ad illecebras ſermones alliciunt, nullis omnino auribus permittantur, nec magis noxium quicquam cogitari poteſt, quàm, vt magiſtratus, principesq́, vel minimo quidem tempore his illectamentis capiãtur. Nec certe potius ſit eos ſermonibus aſſueſieri, qui ad congerendas pecunias, & rem acquirendam incitant, his enim artibus maxime (vt inquit Plato) quæſtus officit, quin & adoleſcentes admonendi ſunt ne hæc, aut ſimilia his audiant. Neque vero te lateat Arabica poemata nefarijs his rebus ſcatere: ob idq́ pernicioſius quicquam eſſe non poteſt, quàm cum adoleſcentes à pueris, hiſce imbuti fuerint. Hactenus igitur de fabulis. Plato autem rem magnam cenſuit oſtendere, quæ fabularum genera à cuſtodibus non audiri debeant, diſtinxitq́, quibus ſermonibus illis vtendum non ſit. Atque inſuper dixit, narrationes, vel præteritarum, vel præſentium, vel futurarum rerum eſſe. Talis autem narratio, aut eſt ſimplex, aut quid fictum: & illud quidem rurſum rem eam, quam tractat dupliciter explicat. nam, vel voce, ſeu figura, ac transformatione quadam, vel imitatorijs verbis. Antiqua autem illa Poeſis prima vocis tantum ſæpius, & figuræ imitationem capiebat, donec tandem ad verborum etiam æmulationem deuentum eſt: cuiuſmodi ſanè imitandi ſtudium arti Poeticæ magis appoſitum eſt, cùm ea rationi orationis inſit, non exteriori quidem rei modo poetæ Arabes poſtremum hoc imitationis genus vſitatiſſimum habent. Ac poſteaquam genera duo orationum narratiuarum expoſuit Plato, fingentium, ſeu imitantium videlicet, & ſimplicium, fingentium ſanè id, quod narratur per figuram, ac ſimilitudinem, cùm talia apud eos tum imitandi genera validiora eſſent: perquiſiuit etiam, num liceat cuſtodibus imitari: aut ſi liceat, qualiter, quot modis, & quatenus id eis concedatur: planeq́ oſtendit, eis ipſis non conuenire imitationem, vtpote, cùm in hac Republica (vt dictum eſt) nemo, niſi ad vnicam artem ſe conferre debeat.

De Temperantia.

Imitationem cuſtodib⁹ nõ conuenire.

Etenim

Etenim hoc pacto in ea efficietur & aptior, & melior, quæ etiam ratio in imitationibus eadem eſt, ut, ſiquis bene, ac perfecte imitari uelit, in unicum ſe imitandi genus tradat. Natura itaq; ingenio quoſdã tulit ad vituperandum, quoſdam ad laudandum ſummos: quod poſterius de quodã Benaltas Arabo dictitatur in laudando eum, non in vituperando valuiſſe. Et ſiquidem non eis conceditur imitationis quoduis genus, non tamen idcirco neceſſe eſt, vt vnico in genere imitãdi verſentur, ſi eis decretum ſit imitari quicquã. Id quidem à pueritia, quod eis conueniat imitentur, veluti ſimiles ſe fortibus facere, necnon temperatis, ac liberalibus, ſimilibusq; his, vitioſis vero haud licet: quandoquidem imitationes, ſi à teneris annis cœptæ continuentur, abeunt certe quidem in naturam, atq; habitum: atque id quidem non ſecus in animo, quàm corpore. Quocirca nec præſtantibus illis, ac ſummis viris concedendum eſt, mulieres parturientes imitari, eoq; in dolore vociferantes: neq; vero cõcumbentium, aut rixantiũ cum viris, dum ſe maxime dominio dignas contendũt, morem eos imitari decet, earumq;, aut eiulatum, aut fletum, ſeruóſue, aut ſeruas æmulari laudabile eſt: ſicuti, neq; ebrios, nec deliros. Neq; vero id ſolũmodo. quin etiã, neq; eis permittemus Coriariorũ, vel Calceariorum artem imitãdam, ſed ne aliam quidem quamlibet artem. non minus enim deforme ſit, ſi huiuſmodi artes ſtudeãt exprimere, quàm, ſi ipſas vere exerceãt. Quanto igitur minus, aut equos hinnientes, tauróſue mugientes, fluuiorumq;, aut ſtrepitum, aut murmur, maris fremitum, fragoremq;, ac tonitrua eos agere ſit tolerabile, quia enim id totũ meræ inſaniæ eſt. Ad hæc id quoque dicere iuuat, aſſolita Arabibus carmina, quibus ſolent hæc nugarum genera effingi, abijci procul debere.

Quę Poetis imitatio permittenda.

Quapropter huius Reipublicæ Poetis non cuiuslibet rei permittẽda eſt imitatio, idq; compluribus de cauſis. Prima eſt autem, quoniam quandoquidem illius imitationis actio erit exactiſſima, vt ſit etiam in artibus, qui vnam tantum ſpeciem exercuerit. Proxima eſt, quòd res turpes, aut quę nullius ſunt ad inflammandum, vel deterrendum efficaciæ, quales innumerę prope in Arabico poemate, has inquam, aut imitando exprimi, aut referre huic Reipublicæ non eſt cõſentaneum: quanquam etiam illis nõnullarum mulierum probarum quidem, & orationes, & ea, quæ ad exemplum pertinent, referre concedamus, virtutesq; ipſas, quæ in moribus ſunt imitari. & quod in Poetis cauemus, id etiam in Pictoribus huius Reipub. curandum eſt, ne temere quidlibet pingant, preſertim ne vitioſos homines, ſed probos omnino: vti, & puerorum, et adoleſcentium ex pari auditui, viſuiq; cõſultum ſit, ac pulchri quauis ratione actus teneris animis affingantur, veluti, qui ſalubri in loco morã fecerit, omnibus quæ hic ſunt, iuuabitur, ſuaui aura, florum fragrantia, herbarum ſalubritate, alijsq; id genus plurimis. Hæc vtique eſt ſumma eorũ, quæ de fabulis, quibus inſtituendi ſunt cuſtodes, diſſeruit Plato.

De Muſica.

Deinde autem aggreditur, quonam genere Muſicę, cùm illis ſimul fabulis, diſciplina illorum inſtruenda ſit. Ac Melodia quidem (vt à Platone dictum eſt) ſi orationem comprehenderit, tribus ex partibus conſiſtet, videlicet conſonantia, modulatiõe, orationeq; ipſa modulatoria. ac, cùm expoſuit formulam orationum earum, quæ modulos ſuſcipiunt, ſupereſt, vt hunc ſermonem inſtituat, quo genere conſonantiæ, quáue harmonia vtendum ſit. Plató quidem cenſet querulos modulos, ac timore afficientes harmonias minime recipi, quemadmodum neque hoc genere conſonantiæ modulatam orationem: nihilo plus etiam eas, quæ diuerſis concẽtibus componuntur, quales in conuiuijs frequẽtes, ac nuptijs eſſe ſolẽt. Tandem conuenit, vt omnes reijciantur modi, qui genere ipſo identidem ſunt variabiles. nam cuiuſmodi viri ſunt in hac Republica, non habẽt in rebus gerendis aliquid ocij. ſi quod tamen genus illis conueniat concentuũ, duplex id quidẽ eſt: aut enim, quod animum ad fortitudinem, conſtantiamq; in bellis inducat: aut id, quod animum appareat ad eas virtutes ſuſcipiẽdas, quas potiſſimum ſectamur facile, trãquille, & quiete: quæ præceptiones certe actiua Muſica definiẽdæ ſunt, quas tamen Plato definit, virorum ætate ſua in hac ipſa arte celebrium exemplo, quæ certe his noſtris temporibus exoleuit. Neque in ciuitate organum admitti debet, quo vti aſſueſcat, cuiuſmodi tibiã, & multa alia id genus inſtrumenta ſunt: ſed iubet ille & lyram, & citharam in ciuitate recipi, ac vt (inquit) ruſtici proprios aliquos mores habent, ita harmonias quoque ſibi peculiares. Eſt igitur in delectu ipſo laborandum, vt nos genus illud modulationis proſequamur, quo neque mulieres, neq; ocioſi homines vtantur, quinimo id ſanè, quod fortitudinem animi, atq; magnitudinem conciliet, eamq; rem, quam quiſque in primis cõcupiſcat, aſſequi: quod genus rhythmorum Platonis tempeſtate cognitum, nunc noſtra inueſtigandum ſanè eſt. Cenſet inſuper Plato, ſi ex ciuibus eligantur, qui natura ipſa ad haſce virtutes accommodati ſunt, ac in Muſica ipſa quaſi educentur, fore, vti ij ipſi ad conſummatam temperantiam, fortitudinemq;, atque animi conſtantiam, ac liberalitatem perueniant, amoreq; rerum pulchrarum, & ſtudioſarum, & iuſtitiæ quoque qualicunque forma, aut elegãti ſcilicet, aut turpi ipſi fuerint, incendantur, voluptatesq; maxime repudient. Neque enim voluptatibus, & temperantiæ commune quicquam eſſe poteſt. ſiquidem voluptas mentem hominis ſubducit, nec ſecus, quàm in furioſis ſit perturbat, quoq; ẽ ipſa validior, eo id fortius, robuſtiusq; agit. vt gratia exempli, voluptas, quæ circa venerea eſt, inter cætera incommoda, hominem quoq; dementiſſimum reddit. Igiturq; nullũ eſſe poteſt voluptati cũ amore muſici commercium, immo amabit ille ex ipſa temperantia pulchrum, atque honeſtum. habẽt autem incontinentia, ac reliqua vitia cum voluptate affinitatem. At vero, & qui amat, & qui amaẽ (ſi recte inter ſe peramẽt) nihil omnino voluptatis is amor continere debet, cùm nihil omninò hæc inter ſe communicatum habeant. Sic igitur in recte inſtituta ciuitate leges condi debent, quibus ciuium inter ſe amicitia, & charitas ab ea nihil differat, quæ inter parentes, & liberos intercedit, qui ſanè quidem muſici operis finis eſt. Atque Plato hactenus de ipſa muſica.

De Gymnaſtica, ac victus ratiõe.

poſtea Gymnaſticæ, ac victus rationis tractatum aggreditur, neque non earum rerum, quas virtus vendicat, non quatenus tamen vera virtus ſimpliciter eſt, vt & Galenus, & reliqui Medici aiunt, ſed ea quidem ratione, qua ad veram illam animi virtutem cõfert, quæ cuſtodiæ potiſſimum eſt; eſtq; ipſa equidem fortitudo. proinde ars ipſa Gymnaſtica, quæ huiuſmodi cuſtodiæ conducit, victusq; mòderatio non ſanitatem ſolum corpori, ſed animo etiam eam virtutem, ad quam ſit paratus præſtabit: vt ſimplex quidem exercitium, ſupra quod corpori commodam valetudinem comparat, præterea etiam ex viribus animæ iracundiam concitat, redditq; ualidiorem. Ideoq; in exercendo Plato p̄cipit, ut ne muſicã negligamus, neq; uero doceamus ſine Gymnaſtica Muſicã. ſola etenim Muſica animũ eneruat, ac mollit, & maxime tranquillitatẽ, & requiẽ conciliat, p̄ſertim eo in genere, quod delicatũ eſt, & molle: contra Gymnaſtica animũ in primis iracũdum, atq; acrẽ efficit, minimeq; ſuaſorijs

ſtaſorijs orationibus acquieturum: quin habiturū potius omnem ſermonem odio, vt in his primatibus eſt perſpicuum, qui intractabilis cuiuſdam, ac rudis ſunt ingenij. ea de re vtraque certe illarum artium ex animæ viribus ei, quæ eſt iraſcēdi, officit, eiq;, quę ad Philoſophiam maxime accommodata eſt, quouſque illarum temperatura, ac commixtione quadam virtus illa comparetur, quę ad cuſtodiam potiſſimum ſpectat. Id autem tale eſt, vt cuſtodes diligāt ciues ſuos, & conſuetudine eorum capiātur, exteris vero vires ſuas obijciant. Maxime autem congruens illis exercitium, ſimplex quidem, ac rectum, qualeq; belli expeditionibus comparetur. Cibi quoque ipſi quàm fieri poteſt ſimpliciſſimi, qui præterquam quòd obuij, & facile parabiles ſint, corpus inſuper robuſtius, quod ipſum deſyderatur, efficiant. Huius autem generis carnes ſunt, nec temperaturam æquabilem, nec modum excedentes, holeraq; cibus ſimpliciſſimus: vtpote qui aquæ, & ſali, ac oleo incoquatur, nam ſi quando alio forte ciborum genere vſi poſtea priuentur, facile in caſtris grauiſſimis morbis corripiantur. Haud ſecus in exercitatione ſentiendum eſt, quàm in ratione victus, animiq; affectibus: ne his conſuetudinibus adhæreant, à quibus ſi quando diſcedere cauentur, ægrotandi cauſa impendeat. Nam (vt inquit Plato) viri eiuſmodi neceſſariam corporis ſalubritatem opus ita habent, perinde atque canis perſpicaci viſu, auditu expeditiſſimo, ac ſagaciſſimo ante omnia indiget. Idcirco, & illi maxime ab ebrietate caueant. neque enim cuiquam minus

Ridiculū eſſet cuſtodem cuſtode indigere.

quàm cuſtodi ebrietas conuenit. ridiculum enim eſſet cuſtodem cuſtode indigere. proinde, & temulentia, & varia etiam obſonia his ciuibus fugienda ſunt, bellaria præterea, condimenta, & alia id genus. Circa rationem itaque victus, & exercitij, non aliter quàm Muſicam ſe habeant, vt ſcilicet in vtraque ſimplici genere vtantur. nam, vt multiplex, ac varia Muſica in animo vitia plurima parit: itidem, & Gymnaſtica non ſimplex in corpore ſimul, atq; anima ægritudines excitat.

Iudicū, Medicorūq; in Repub. vtilitas.

Ac Muſicæ quidem imperitia, ac vehemens gulæ malum in ciuitate ſi augeantur, indigebimus, ob id frequenti, & Iudicum, & Medicorum opera. neq; certe quidem, aut maior, aut verior de affectibus ciuium vitiatis, corruptaq; opinione cōiectura haberi poteſt, quàm ſi Medicis, iudicibusq; opus ſit, qui ipſi quidem per ſe nulla dignitate, aut honore cenſentur, niſi ob neceſſitatem: quantoq; magis hæ duæ corpori neceſſariæ ſunt artes, quòque magis floreſcunt illæ, & vigēt, eò longius ciues abſunt à recto. Eſt ergo conſequens, vt Reipublicæ huic proprium ſit, neutra iſtarum artium indigere, nec vllum omnino, aut medicum, aut iudicem poſtulare: niſi forte vna voce diuerſa ſignificemus, differantq; illæ ab his, quibus nunc in ciuitatibus vtimur. nanque ciuium alimenta, ſi modo, ſi ordine, ſi tempore, ſi genere temperata ſint, eodemq; modo exercitatio, conſentaneum eſt ita inſtitutos non habere opus tot medicis, quot hac tempeſtate noſtra, & retroactis etiam temporibus vſi ſumus. Siquidem Plato exiſtimat genera hęc morborum in ciuitatibus obortа, noua quidem eſſe, neque durante Aeſculapij dogmate iam extitiſſe, nouaq; perinde nomina illis fuiſſe impoſita, ac morbos quidem eos intelligit, quos mala materię temperatura efficit. quod genus ſunt abſceſſus, & febres, cæteraq; eiuſmodi. Atque ſanè hoc modo nullus aduerſus hæc mala in hac Republica medicaminis vſus erit: quod, mea quidem ſententia de his medicaminibus intelligendum eſt, quæ non ad exteriores morbos conferunt, vti vulnera, luxationes, fracturas, aliaq; id genus. Eſt tamen ſuper hæc nonnunquam etiam Medicus neceſſarius. puta ſi quis magno aliquo, nec tolerabili vitio deformatus naſcatur, vti dignoſcat curabilis ſit illa naturæ culpa necne, quo alium quidem curet, alium morti deſtinet. Quāquam, vt poſſit quis medicamine ſanari, atque ita viuere, nullo tamen in ciuitatis munere poſtea vtilis ſit, illum inter debiles, & vitiatos Plato annumerat. quoniam qui nequit in vlla virtute conſummatus euadere, ille certe nihil refert, vt curetur: & quæcunque quidem res finem ſuum, cuius gratia eſt facta, indipiſci nequit ipſa prorſus ſit ne, an non ſit nihil intereſt. Quapropter Socrates haud immerito mortem vitæ prętulit, cùm pręuideret vera hominis vita, ac ſtudioſa ſe frui non poſſe. Ad hunc modum, cùm ita quis natus ſit, vt huius Reipublicæ ſit particula, ac munus aliquod in ea exequatur, ſi nullum officij ſui vſum eſſe poſſe animaduertat, tum demum vita equidem mors potior eſt. Non diſſimiliter quoque id membrum, quod & putridum, & inutile eſt ſolent Medici amputare, vti digitos, dentes putrefactos. Ad hæc tales homines, ſi in ciuitatem recipiantur, ſimiles ſui, vt ſæpius fit, ac inutiles naſci faciāt. Quod ipſum potes in manualibus artificibus percipere, qui, cùm ægrotant, à Medico pharmacum petunt, quo, vel aluo ſoluta, vel vomitu, aut venę ſectione euacuentur, vt citius artis ſuę opus repetant. quod, ſi ille præſtiterit, obtemperant ipſi eius mandato: at, ſi longius quoddam regimen iniūgat, quo videlicet diuturniore cura, ipſi diutius à conſueto opere ceſſant, recuſant profecto, veluti ſuperuacuam vitam ſuam exiſtimantes, niſi ipſi munere ſuo fungantur. contra vero ocioſi, & inertes nihilominus vitæ cupidi ſunt, etſi inſigni aliqua labe, atque vitio notati ſint. Qui autem vitio in aliquo nati poſſunt nihilominus non adhibita cura viuere, nulla tamen in Reipublicæ re robori, ac firmitati conferant, debeant admitti, an interim quęſtionis eſt. At qui eos ad aliquem vſum ciuitatis tolerandos putant, nihil equidem dicunt. Eſt itaque huius neceſſitatis Medicum in hac Republica non inutilem fore: vt videlicet externas ægritudines curet, ac naturæ defectum à non naturali dignoſcat. Quin, & alioqui videre poſſit Medicus huic Reipublicæ neceſſarius: vt ciborum, & modum, & ordinem definiat pro ſingulorum quorunque differentia, temporisq;, ac regionis, idq;, coniectura duce, quam ab experientia adeptus fuerit. ideoq; Medicus profeſſioni nunquam ſufficiet, niſi præter artis ipſius ſtudium, ac diſciplinam, plurimis in morbis vitijsq; periculum fecerit, eòque; cum in ſeipſo, tū in alijs vſus fuerit. etenim ipſe, ſi aduerſis morbis laborauerit, aſſequetur inde cognitionem, quam ex aliena ægritudine percipere non poſſit. Eſtq; in hac Republica, quamobrem ſit neceſſarius iudex: vt certe qui vitioſus ſit natura, neq; curabilis idē cōſyderet. hic autē eſt qui ſit diſciplinę, quæ animum reſpicit minime capax: quem certe pertinere iudicis officium eſt: quemadmodum eum qui ſit ad diſciplinam idoneus, inſtituere. Nec ſanè, niſi diuturna, lōgaq; experientia artis ſuæ iudex notitiam aſſequetur. prauitatis enim cauſas ita demum agnoſcit, ſi in alijs perquiſitas deprehenderit. Ac inter reliquos eius mores hic non poſtremus eſt, vt ne ſit praui animi, quin à teneris annis recta illa, & ſimplici muſica inſtitutus. Neque non tamen Iudex à Medico differt. nam medico quidem, ſi corpore ægrotauerit non officit: iudex vero, qui praui fuerit animi, nemo vnquā bonus, peritusq; erit, cùm animi illa peruerſitas, neq; virtutem, neque ſeipſam cognoſcit: virtus vero, & ſe, & alterius cuiuſuis malitiā longo experimēto internoſcit. Hinc quoq; perſpicuum eſt iudicem haud dubie ſenem eſſe debere: ſiquidem

re:ſiquidem

re: ſiquidem adoleſcentes id quod bonum eſt ſolum cognoſcunt. quod de adoleſcentibus intelligi velim, qui & ingenuæ illi muſicæ, probisq; poematis ſint aſſoliti. Quibus ſanè quidem rationibus demonſtratum eſſe arbitror, & iudicia, & medicinam in hac Republica eſſe poſſe. His explicatis Plato narrare aggreditur, quibus moribus cuſtodum illorum principem ornatum deligamus: eumq; debere eſſe dicit cuſtodum omnium præſtantiſſimum, vtilitatisq; & diſciplinæ ciuium cupidiſſimum. hoc autem ita demum accidet, ſi in quempiam hæc omnia conuenerint: quorum primum eſt, ne vnquam à grauiſſima illa ſententia quocũque modo, nec metu, neque dolore, neque errore inuitus dimoueatur, aut illecebris vllis peruertatur, ſed nec obliuione, quæ ex maximo temporis interuallo imminet. Opinio nanque duplex, ſcilicet, & quæ volentibus elabitur, falſa ſcilicet: nam vnuſquiſque quod malum eſt lubenter abijcit: altera eſt, quæ inuitis eripitur, vera ipſa quidem. quis enim mortalium non inuitus boni aliquid amittit? Sed adimitur quidem hæc ſana opinio, aut vi aliqua ingruente, aut erroribus, aut præſtigijs. quocirca ab eo genere errorum cauendum illi eſt, nondum opinionis ſententiæq; ſuæ oblito, qua ſibi pſuaſum habet ea agi oportere, quæ maxime Reipublicę cõducant, dãdaq; opera, ne in eo ipſo aliquando fallatur: hisq; maxime illi aſſueſcendum eſt, quæ animum à voluptate auertunt, rebusq; timorem incutientibus, & ſermonibus huiuſmodi nihil moueatur. Quiſquis igitur eorum ita penitus affectus fuerit, nunquam de ſententia decedet, cõſtabitq; ſuo in arbitrio, non ſecus, quàm ipſo in igni aurum puriſſimum. Atq; is ſanè eſt, qui dignus ſit, vt Reipublicæ imperet, eamq; cuſtodiat, cui viuo, & mortuo honores habendi ſint, necnon cuius ſepulchrum, ac funebria ornentur, laudesq;, quæ ſplendidæ in funere dici ſolent, procurẽtur. Super hæc autem reliqua, quæ in principibus deſyderantur, ornamenta virtutũ, quæ tum in moribus, tum in animi quadam facultate (quam ſpeculatiuam virtutem dicunt) poſtmodum explicabimus. Et quidem in hac Republica principes plane ſapientes ſunt, quibus etiam vltra ſapientiam, cùm illæ virtutes, tum aliæ inſunt, quas enumerabimus. Quandoquidem vero fieri poteſt, vt inter cuſtodes naſcatur cuſtodię minime idoneus, quanquam id quidem raro, ita nec deſperandum eſt, vt in reliquis ciuibus aliquis ad cuſtodiã aptus exoriatur, etſi hoc quoque perraro accidat, in primis vbi inter ſimiles, vniuſq; generis matrimonia contrahuntur, videlicet cuſtodum inter ſe, atque aliorum, vt agricolarum cum alijs ſui generis: ijq; omnes ad id, quod agunt natura prompti ſint, atque habiles. ſic enim filiorum natura, vt plurimũ non diſſimilis euadet: quandoquidem (vt fit frequentiſſime) parentes ſubſtãtiam, ſimilitudinemq; ſuis liberis infundant. Sed quoniam nonnunquam (vt diximus) ea ſecus accidunt, neque quicquam huic Reipublicę pernicioſius eſſe poteſt ad corruptelam, & vitium, quàm vt cuiuſuis actio immiſceatur, eiuſq; natura ad illam inepta ſit: ideoq; Plato Reipublicæ orationem proponit ad permutãdos nonnunquam inter ſe cuſtodum, & reliquę plebis liberos, vt de genere in genus adoptentur. Hæc autem oratio eſt, Vos ò egregij, probiq; viri medijs quidem in viſceribus terræ concepti eſtis, in eaq; veſtra aptitudine naturæ cum ad arma, tum ad alia quæuis, idq; ſanè quidem antequam eſſetis perfecti: tum enim cùm perfecti fuiſſetis, vos quidem terra, communis parens, enixa eſt omnes fraterna neceſſitudine coniunctos. Sententia igitur veſtrum omnium vna eſſe debet, Reipublicæ in commune conſulere, eiuſque cauſa ita doctos, inſtitutosq; eſſe, vt quicunque eam aut inuadere, aut oppugnare tentauerit, eo inter vos animo ſitis, quo, qui fraterno inter ſe amore accenſi ſunt, vt qui eiuſdem genitricis terræ nati ſitis. quid enim, nonne ex eadem parẽte geniti omnes in hoc ciuium cõuentu fratres eſtis? vtique. Deus autẽ optimus maximus vobis procreandis quoſdam principatui deſtinabat, quorum in procreatione aurum immiſcuit puriſſimũ, qua de re ſunt, & ipſi certe honoratiſſimi: at enim horum miniſtris in ipſa generatione eorum ita proſpexit, vt temperaturæ argentum inderet. Alia fuit inferiorum, vt agricolarum, artificumq; generandorum ratio, quippe quorum nonnullis ferri aliquid inſertum ſit: alijs vero æris nonnihil. Itaq; poſtquam vos ita eſtis editi, etſi eiuſdem omnes generis, ingenijs tamen, ac moribus diuerſis diſcernimini: ac ita, etſi omnibus penè comparatum eſt, vt ſui generis, ac planè ſtudio ſimiles vobis liberos procreetis, nihiloſecius, quandoquidem ex auro argentum, ac viciſſim ex argento aurum producitur, reliquisq; in generibus hoc modo, ſcilicet ex ære, vel aurum, vel argentum oritur, & è contrario, illud ex his Deus principibus ipſis mãdauit, vt nihil æque, ac liberorum naturam, & ingenium curent, & ſiquid eis deterioris immixtum ſit naturæ, extrahant. Quòd ſi illis forte æneus filius naſcatur, ne eius curam negligant, at vero corripiant, corrigantq;, quatenus in eum obiurgatione profici poſſit, deinde opificibus, vel agricultoribus tradatur. Rurſusq;, ſi ex obſcuris iſtis contingat, vt aureus aliquis naſcatur, aut argenteus, eum honoribus, ac dignitatibus promoueant, in cuſtodes, & auxiliarios tranſcribendo. Hæc ergo ille Rempublicam curans præcipit. Nam propheta ſi qñ Rempublicam interituram prædicit, id eo accidit, cùm princeps illius cuſtos, vel ferreus extiterit, vel æneus. Hæc igitur perſuaſio ciuibus adhuc pueris tradetur, vt aliæ quoque tradi ſolent illi ætati. Deinde locum habitandi cuſtodibus maxime opportunum, & principibus Plato debere eſſe ait in ſublimi, atque vnde ciuitatem omnem oculis ſubijciant, & quicunque legi non obedire velit, ab illis puniatur. præterea ea in parte vrbis, vnde ſi quis aliunde hoſtis ciuitatem inuaſerit, eum facilius arcere poſſint, & vlciſci, & perſequi. Ac poſtquam de habitatione diſſeruit, quæſiuit, num par eſſet cuſtodes propriũ aliquid, ſeu habitatio ſit, ſeu aliud quiduis poſſidere, quod cæteri non habeant: dicitq;, quemadmodum nihil iniquius eſt, quàm ſi à paſtoribus canes cuſtodes gregis ita educẽtur, ac doceantur, vt incitante, vel fame, vel formidine, vel conſuetudine, atque inſtituto prauo in gregem ipſum irruant, ac deuorent, aut quouis afficiant incommodo, vt profecto ex canibus lupi effecti videantur. Similis, & in cuſtodibus ratio eſt, nihil abſurdius eſſe, quàm eos, ita deprauata natura fieri, vt ſuis ciuibus ſint incommodo, ac noceant in primis, quòd ciuibus reliquis, & potentiores, & validiores ſint: quocirca idipſum maxime in illis ipſis Reipublicæ propugnatoribus cauendum eſt. Poſſit autem id quiuis facile ex his, quorum nunc maxima in Republica auctoritas eſt, perſpicere. nam vt primum princeps tyrannus deceſſit, is ſcilicet, qui eos cohibebat, conuertunt ſe potentiores illi ad eos deuorãdos, qui præcipui ſunt, ac velut reliquorum paſtores. Eſt ergo danda maiorem in modũ opera, ne ita cuſtodes affecti euadant, vt non ſolũ optimi cuſtodes, ſed ne vllo quidem modo cuſtodes habeantur. Eſt itaq; magis cõſentaneũ, ne quiuis eorum proprium aliquid ſeiunctũ ab alijs poſſideat, ſeu habitationẽ, ſeu ſupellectilẽ, ſeu aliud quidcũq; volueris. Quæ vero ad victũ, & indumenta eorum attinent, ea certe quidem tot, tan

Quibus moribus ornatus eſſe debeat princeps.

Principes ſapientes.

De habitatione cuſtodũ.

An cuſtodes poſſidere aliquid proprium debeãt.

taſq;, ab alijs ciuibus accipiant, quot, quantiſq; opus erit, ut nec deſit quicquam, nec ſuperſit. Auri vero, atque argenti vſus nullus planè eis cõceditur, quin admonendi ſunt hoc pacto. Satis vobis abunde eſſe debet, ò cuſtodes, quòd diuinum in animo donum continetis loco pecuniarum, neque corruptibili illo auro vobis opus eſt. quid enim magis abſurdum, quàm aurum id præſtantiſſimum, quod vobis in genitura inſuſum eſt, auro iſto mortalium contaminare? & vulgus ſiquidem pecuniaria facultate abutitur multa per inhoneſta, & turpia: aurum vero, quod uobis ineſt, immaculatum prorſus, ac purum exiſtit. Sic igitur nec vobis fas eſt aurum aliud, vel argẽtum acquirere, aut ſub tectum recipere, nec quicquam huiuſmodi perquirere, ſed ne aureis quidem, aut argenteis poculis vti. Cur autem nociuum ſit, cuſtodem bona queuis aut pecunias poſſidere, eo eſt, quòd, ſi, vel agros, vel domos, vel pecunias proprias habeat, veluti ſibiipſi quiſque poſſideat, cupiatq; in congerenda eſſe vnicus inter omnes ciues quatenus poſſit, ſicq;, vt reliquos & odio habeat, & ab illis quoque odio habeatur, cæteriq; illi inter ſe eodem agitentur odio, neque illis cuſtodibus hoc modo vllum magis neceſſarium bellum ſit, quàm propter rem ſuam, non propter Rempub. tandemq; ipſis atq; ciuibus reliquis, quin etiam ipſis inter ſe id inimicitiarũ, odij, inſidiarum mutuarũ intercedet, quod in his noſtris Rebuſpublicis agentibus accidit. quę ſanè cauſa eſt nonnunquam, vt in Rempub. ipſam coniurent, illamq; conficiant, ac perdant: ac, vt paucis dicam, ciues reliqui illis pro hoſtibus erunt, ac viciſſim nec ſecus ipſi quàm hoſtes externi ciuibus erunt formidabiles: neque, ſi quandoque cum exteris pugnant, verum hoc certamen, & naturæ ſuæ proprium erit, quippe pro poſſeſſionibus, pro ſeipſis, non pro ciuibus periclitabuntur. quãquam hi certè ciues ipſos libenter periculo eximant, ſi poſſint. hoc tamen libentius, ſiquid inde velut mercedis à ciuibus recepturi ſunt, quòd hoſtes à fortunis ciuium repulerint. Super hæc poſſeſſio etiã cuſtodes impedit, retrahitq; ab eo officio, ad quod penitus ſunt comparati. quòd ſi eorum agri, aut poſſeſſiones cuiuſuis generis ab hoſtibus infeſtentur, tũc certe ciues non pro natura officij ſui defendent, ſed ex accidenti: pugnabuntq; maxime, dum id bonorum ſuorum cura exiget, pugnam vero detrectabunt, ſi nulla talis impendeat neceſſitas. Neq; quidem certe fieri poteſt, quin hoc eis accidat, ſi locupletes, & opulenti fuerint. Quamobrem ſi quales optimi eſſe poſſunt cuſtodes, tales eos fingamus, eos oportet nihil poſſidere, et ſi in poſſeſſione, & opibus aliqua virtus, ſeu felicitas comprehenderetur. cuſtodes tamen, vt cuſtodes ſunt, diuites eſſe non debeant, cùm non ſimpliciter quæratur, vt probi, ſeu felices: ſed ea tãtum ratione, qua ſunt cuſtodes probi, ſeu fœlices. Verum enimuero, ſiquis ita obijciet, ò viri cùm ſeiũgitis opes à cuſtodibus, non animaduertitis rem optimam vos illis adimere: nempe illos hoc modo (vt Plato inquit) ſeruos, & inopes facitis, & omni poſſeſſione exuitis. Reſponderi poteſt, perinde nos facere, ac ſiquis (exempli gratia) dicat pictori humanam figuram pingenti, ne membrum corporis præſtantiſſimum præſtantiſſimo colore exornaret, nempe ita alioqui oculos, ſi pingendi eſſent, exornari debere colore purpureo, non nigro: at vero ipſe perſuaſum habeat, oculi figuram non ſimpliciter ſpecioſam eſſe debere, aut quolibet præſtanti colore pictam, verum eo colore, quo oculi actio ſignificatur, aut expeditiſſima redditur. Quę quidem ratio in cuſtodibus eadẽ eſt, vt nõ in eis deſyderemus ſimpliciter, atque abſolute felicitatẽ, ſed quatenus cuſtodes ſunt,

Quæ ſequuntur, tractatur in Tertio.

Id inquam ita intelligimus, ſi modo ſumptus faciendi modus, ac moderatio pro virtute habeat. Tandem, poſteaquam cuſtodibus nihil eſſe poſſidendum probauit, ad artifices, & reliquos operarios orationem tranſtulit, quærens num in hac Republica huiuſmodi hominibus ita permittenda ſit poſſeſſio, vt ex ſua arte, vel opera quæſtum faciant, & ſic acquirant ſibi rem, atque augeant.

An alij poſſidere propriũ aliquod habeat.

Atque in eam ille ſentẽtiam conuenit, vnam eſſe ſcilicet: quod ad congerendas opes attinet cuſtodum, & reliquorum rationem, neque quicquam huic Reipub. deterius accidere poſſe, quàm ſi vel inopiam, vel opulẽtiam ſibi recipiant. Et quidem, ſi opificibus artem ſuam quæſtuariam eſſe permittamus, ad eum finem dirigent, ad quæſtum ſcilicet, & ad ea, quęcunque congerendis opibus conducunt: ita vt non niſi caſu quodam ciuibus ſuis vtiles ſint, ſitq; eorũ ars non ad id, quamobrẽ inſtituta eſt tractata, & agitata, quin eius (quẽ diximus) quæſtus gratia, quo neceſſe ſit peruerſum iri, verum, legitimũ finem artis, ipſum ciuium emolumẽtum. Illi inſuper diuites facti, conſequẽs eſt, artem ſuam vt negligant, ac contẽnant, et exinde otio, ac deſidia corrumpantur, vt cùm neceſſitas artis ſuæ vſum repetat, carius ſua omnia vendant, deterioraq; multo faciant. Propterea in hac Republica Plato voluit non licere cuiquam aliquid ſeorſum ab alijs poſſidere, veluti ex arbitrio ſuo: prætereaq;, neque auri, neque argenti vſum vllum eſſe neceſſarium. aurum ſiquidem, & argẽntum, quemadmodum in Ethicis Ariſtotelis ad Nicomachum probatũ eſt, neceſſaria quidem ſint in his noſtris Rebuſpublicis propter rerum inter ſe permutãdarum difficultatem, atque moleſtiam, veluti quaſi medium quiddam intercedant, rebus à ſe inuicem differentibus, quò æquitas ea in permutatione conſeruetur, in re planè, quæ ægre admodum æquitatem admittit.

De Numi vſu.

Difficultas aũt hæc permutandi atq; inęqualitas eſt huiuſmodi, veluti ſi agricola aratorio aliquo inſtrumento indigeat, nihil certè habeat, quod fabro ferrario permutet, niſi quod ad victum pertineat; quid autẽ ſi faber ferrarius annona affluens indumento eguerit, aut aliquo alio genere, quo pacto inter iſtos permutatio contrahetur? nonne cogentur rem excogitare, quæ vi ſua quaſi res omnes comprehẽdat? quam cùm colonus ille fabro dederit, & acceperit inuicem aratorium inſtrumentum, conſultum etiam ſit fabro ad eam rem, qua indigeat. Iridemq; hoc ipſum in reliquis ciuibus eandem rationem habet. Congerent igitur agricolæ id frumenti, atque annonæ reliquæ, quatenus ad ſe ſpectat, quod & ſibi, & ciuibus neceſſarium eſt. Adhuc fabri ex ſua arte, quæ ciuibus conducunt, curabũt: ſic textores, ſic architecti, ſtructoreſq;. Et eſt in ciuitate genus quoddam nummarium, ad quod velut ad regulam frumentum, inſtrumentaq;, & reliqua inter ſe & comparantur, & compenſantur. Atque ita facile ciuibus omnibus communicantur, pro cuiuſque neceſſitate, & commodo. De his autem artibus id intellectum eſſe oportet, quæ ipſæ neceſſariæ ſint, non quidem ad voluptatem, & delectationem adinuentæ ſunt: cuius generis ars eſt vnguentaria, pictoria, ſculptoria, & annulorum cõficiendorum, aliq; id genus, quales in Rebuſpublicis noſtris plurimæ vſurpantur. In illa autem Platonica certum eſt nulla pecunia, ac nummo opus eſſe. Nec numerus quidem artificum ita temere in ipſa eſſe debet, vt nunc diminuatur fortè, nunc creſcat, eo modo, vt quandoque artes ipſæ aboleri poſſint, ac deficere: vt in tonſoribus, & alijs, qui in Rebuſpublicis noſtris artes ſuas exercent, manifeſtum eſt. verum ſingularum artium neceſſariarum, atque vtilium omnibus ciuibus, tot

aſſumantur artifices, quot poſſint publicę ſufficere: vt in agricultura, & textoria arte eſt faciendum. Quæ vero non omnibus, ſed generi cuidam ciuium vtilis fuerit, eius proportione, ac ratione eorum, quibus prodeſt, artifices numerabuntur. huius autem generis eſt ars conficiendorum frenorum. Hinc quoq; rationabile eſt, huius Reipublicæ ciuem nullum pro arbitrio, ac voluntate liberis procreandis operam dare, neque cum qua voluerit congredi, ſed adhibito modo, ac ratione, pro generis cuiuſq; conſeruatione, cuius in Republica certum, et definitum numerum eſſe volumus, vt poſtea diceť planius, quo in ſermone de cuſtodum concubitu agetur. Poſtquam igitur ab hac Republica auri, atq; argenti vſum excluſit, ſubdubitare viſus eſt, qui hæc ciuitas aduerſus opulentam, atq; amplam bellum ſuſtentare poſſit, ac periculum videtur, ne amplæ illi ciuitati impar futura ſit. Tandem reſpondit, re diligenter cōſyderata, cōtrarium potius videri. ſiquidem diuitiæ, opesq; poſſeſſores ſuos tum contumaces, tum bellicæ rei imperitos, & expertes maxime efficiant. quamobrem ſi quo pacto diximus, cuſtodes educati, inſtitutiq; fuerint, & militaris, bellicæq; facultatis morem, ac experientiam induerint, ad quæ etiam naturalis aptitudo accedat, haud ſecus ſe aduerſus diuites illos, & opulentos gerāt, quàm lupus aduerſus bene pingues, & obeſas oues: adeo certe, vt non ſit alienum credere, cùm duplo, triploq; pluribus illos congredi poſſe. Hoc ſanè poſſit quis ex latronibus deſertæ Arabię, & alijs huiuſmodi fortibus viris egenis, qui nihiloſecius opulentam quāuis, & diuitem gentem facile ſubiugant, diiudicare. Id quoq; rex Arabū aduerſus Perſarum regem expertus eſt. Præterea quoq; huic Reipublicæ bellum, ſi quando cōtingat id, neceſſe eſt, contra ciuitatem vnam, aut contra duas accidere. Sed finge duas, eo certe facilius, quandoquidem miſſa in alterutram illarum ciuitatum legatiōe, aut exhortabitur, aut deprecabitur, hoc modo. Nobis quidem ò viri, neque auri, neque argenti vſus vllus eſt, ſed neq; id leges noſtræ ſinunt, quod ipſum vobis ſanè fas eſt. vobis igitur, rationibusq; veſtris conferat, nobiſcum aduerſus alios belli ſocietatem inire, donec facultates illorum, & pecunias diripuerimus, nonne certiſſimum eſt, qualiſcunq; ſit illa ciuitas, ab illa eos in amicitiam, & fœdera recipi. Enimuero ſi quiſpiam obijciat, timendum eſſe, ne contracta amicitia, & percuſſo fœdere, parta etiam victoria, actis prædis, cumulataq; pecunia, altera illa ciuitas opulentior inde, ac ditior huic ciuitati noſtræ pauperi bellum inferat, ac forſan etiam ſuperet: Huic reſpondet Plato, ſecus rem eſſe atque opinatur ille, cùm nulla, ne cogitari quidem ciuitas poſſit vere vna, præter hanc, quam condere conamur. Aliæ quidem certe ciuitates quotquot ſunt, etiam ſingulę, multæ quidem in ſe ſunt, & variæ, quamuis vnius circunſcriptione loci capiantur. illis enim Reipublicæ adminiſtratio curæ rei familiaris inſeruit, non rei familiaris cura adminiſtrationi Reipub. quare in illis hoc vnius ciuitatis nomen profecto eſt ſuppoſititium: in vera autem, ac legitima Republica, ac partibus eius ea eſt ratio, quam in vniuerſo corpore, & mēbris cernere eſt. partes etenim corporis, vt ſunt manus, pedes, ac reliquæ, antequam corpus vniuerſum cōſtaret, factę eius particulæ gratia ſunt, quę toto in corpore princeps eſt: noſtris autem Rebuſpublicis non is eſt partium conſenſus in vniuerſum, nam veluti vi quadam inter eas concurſus fieri ſolet, eò ſcilicet vt ſinguli rem ſuam domeſticam curēt cuſtodiantq;. id quod minime eum fallere poteſt, qui aliquantiſper in hac ſcietia verſatus ſit. Et tādem Plato huiuſmodi ciuitates bifariam diuiſas aſſerit, in pauperes ſiquidem, & opulentas, atq; vtroque ex membro multiplices, ac varias prodire: & tum etiam, cùm pauperibus ciuibus eius ciuitatis conceſſa fuerint bona diuitum ciuitatis eiuſdem, nō vnnus perniciosum, & exitiale bellum exoriturum in ea imperita ciuitate, quàm ſi re vera duę eſſent ciuitates inter ſeſe pugnantes. Proinde hæc, quam inſtituimus, ciuitas ampla quidem ſpacio erit, valoriſq;, ac roboris (vt inquit Plato) eximij, quanquam propugnatoribus duntaxat mille defendatur. de illis etenim hoc dicitur, ex eis viginti omni negotio liberos, hoſtes ducentos vincere. Ad hæc, hæc ciuitas, neque magnitudine quauis, neq; ſpatio eſſe debet, ex qua numerus hic bellatorum exeat: neque tam exigua, paruaq;, vt finitimis populis ſit facilis expugnatu: neque etiā vaſta, vt in ea, & arari, & ſeri facile poſſit. At principes huius ciuitatis, puta de magnitudine, et exiguitate ipſius conſtituere debere, necnon de cuſtodum, & cuiuſuis artificum generis numero. Res enim in hac Republica, non aliter atque in natura ſe habet. velut enim humanæ actiones, humanaq; corpora non menſura quauis perficiuntur, neque exigua, vt in fabulis fertur Pygmęos cubitalis, aut vnius palmi ſtaturę eſſe: neque magna, atque enormi, vt Gigantes olim fuiſſe ferunt altitudinis ſexaginta palmorum, hisq; ſimilia monſtra: verum quadam certa magnitudine, qualis compluribus in hominibus reperitur. Nec hoc tātum in natura perſpicitur, verum in artificialibus etiam rebus: ſicut non ex quauis vocularum menſura in Muſica id harmoniæ reſultat, quod Muſicæ ſit conueniens. Quærat ergo fortaſſe aliquis, quæ ciuitatis huius, quantaq; magnitudo, quis cuſtodum numerus eſſe debeat? cui equidem, eā rationem variari pro temporis, loci, vicinorumq; populorum varietate, atque natura reſpondebimus. quocirca, vt de ea re conſtituat, proprium ipſius ciuilis coniecturæ eſt: quæ facultas experientia conſtat, & vniuerſa illa, atque generalia diſpicit, quouſq; ſingulis in rebus, veluti materijs ſubiectis verſentur. At Plato quidem, dum & temporis ſui, & gentium finitimarum rationem habet, huius Reipublicæ cuſtodes, propugnatoreſq; mille ſatis futuros arbitratur. In quem rationibus Galenus inuectus eſt, dicens, illam opinionem Platonis, ſi ad ætatem noſtram transferetur, abſurdam fore. Qua in re Galenus quidē, regni illius præſtantiam, quod ſua ætate maximum fuit, ſpectabat: at Plato videatur quidem non ita ſenſiſſe, vt rem aliter eſſe non poſſe putaret, ſicuti neque alijs in rebus, quas in vniuerſum tractat, ſed id tantum dixit, quantum & ætatis ſuæ ratio, & generis, videlicet Græcæ conditio poſtulabat? quis enim aliter intelligere poſſit, cùm hanc Rempublicā aduerſus omnes mortales pugnaturam eſſe certum ſit? Quòd igitur Plato hoc non aduerterat minime conuenire? Forſan, & quis dicat, Platonem, vniuſcuiuſque ciuitatis bene inſtitutæ multitudinem non debere eſſe numeroſiorem, quæ vno loco, vnaq; vrbe contineatur: ad huius tamen exemplum multæ alię ciuitates debitum, certumq; modum, numerumq; ciuium habebunt. Quæres, ſi ita habet, nihilominus tamen ex locorum varietate ratio quoq; varia erit. Ac veriſſimum quidem eſt, diffinitum eſſe debere felicis cuiuſq; ciuitatis, & multitudinem, & magnitudinem. quis autem vnicuiq; numerus præfiniendus ſit, nōniſi explorata, & regionis, & incolarum natura dijudicari poteſt. cuius rei ſignificationem quādam dictum illud à profeſſoribus noſtræ legis habet, Miſſit, aiunt, ad rubrum, atq; ad nigrū, quod quidē, etſi Plato nō cenſet, hæc tamen eſt Ariſtotelis ſententia, cuius de veritate minime dubitatur. Inquit igitur Plato, egregiam adminiſtrationem in hanc formulam compoſitam, cuiuſ modi ciuitatem hanc eſſe diximus, definitæ, & magni-

Qualis debeat eſſe ciuitas.

Galenus cō. tra Platonē.

tudinis, & multitudinis eſſe. quod non paulo quidem facilius eſt, quàm id, quod paulo ſupius diximus, oporteте ſicui naſcatur ex cuſtodibus æneus, eum ad inferiorem ordinem traduci: contra, ſi alijs contingat aureum filium, aut argenteū gignere, inter cuſtodes eum coaptari. Quę omnia ita præcipiūtur, vt omnes in hac Repub. nati in vnam rem natura magiſtra cōſentiāt. ſiquidem vno in opere omnes, ac ſinguli inter ſe cōueniunt: id autem opus intelligo, ad quod natura quiſq; comparatus eſt. vtq; ſummatim comprehendam, pręcepta hæc omnia, & admonitiones, quæ ad harum legum obſeruationem faciunt, neq; non aliarum etiam, quæ poſtea commemorabuntur, vt quæ de virorum, ac fœminarū copulatione, de procreandis liberis agūt, hæc inquam præcepta difficilia non ſunt, nec quę viris huiuſmodi, aut moleſta, aut grauia ſint, quin potius leuia his, qui in hac, quam educandi, atq; inſtituendi rationem pręſcripſimus, Muſica videlicet, atq; Gymnaſtica adoleuerint. Et quod ad Muſicam quidē attinet, cauendum in primis eſt, ne quid præter conſtitutum prioribus legibus modum innouet. nanq; id, ſi contingat, ciuitas ipſa facile ægrotauerit, idq; erit clam omnibus. Nec minus propterea interim affectus, animi tranquillitate, & quiete retinebitur, quouſq; inſinuante ſe magis, magiſq; pernicie, ad vltimum res ad legū corruptelam, & morum redierit. Eſt pręterea manifeſtū, quotquot his in legibus inſtitutionibuſq; vniuerſalibus enutriti fuerint, ſuopte ingenio ad quamplurimas priuatas leges optimas deuenire poſſe. quo in genere eſt, reuereri parentes, & coram maioribus natu, ſenioribuſq; tacere, atq; reliquæ etiam leges, quę in actione verſantur. Quamobrem priuata hæc officia nihil attinebit, tāquam leges atq; ſtatuta deſcribere. nam vniuerſarum rerum leges illæ, ſi recte atq; ordine ferātur, ciues quidem ad has particulares ſua ſpōte mouebūt, ac facile cùm vnicuiq;, ita cōſtet puerilis educationis, & naturę, initijq; ratio, vt tota deinde vita ſequatur, et appetat quod ſimile ſit, atq; cōforme illis, ſeu bona fuerint, ſeu mala. Ac equidē, qui partialibus legibus mores formare inſtituerit, omiſſis generalibus illis, quod ipſum quidem non pauci legum conditores fecerunt, is ſanè Medico ſimilis ſit, qui ægrotos curat, quorum diſſoluta in cibo, & potu, & venere libido obſtet, nec vlla proſit cura, quia non cohibita intemperantia eorum, quicquid adhibetur medicinæ augebit, multiplicabitq; ægritudinem, potiuſquam ſedabit. Proinde, et quiſquis partiales has leges, & veluti ſingulares imponere conabitur, nunquam à corrigendis his, emendandiſq; qeſcet, in quo vno omnes nihilominus, & acquieſcunt, & confidunt, quin ipſe quoq; ea ratione putat ſe finem attigiſſe, à quo profecto permultum abeſt. hoc quidem non in paucis legum cōditoribus, quorum ad nos hiſtoria tradita eſt, probatum fuit. Quiſquis itaq; huiuſmodi Reſpub. corrigere (vt inquit Plato) enitetur, perinde erit, ac ſi vnum ex hydræ capitibus amputet, inutile quidem id, atq; abſurdum faciens, quandoquidem per reliqua capita venenum nihiloſecius emittatur. Eſt ergo neceſſe legibus his, quæ de vniuerſo genere præcipiunt, inniti in primis, quales à nobis nōnullæ dictæ ſunt, dicenturq; in poſterum. Inquit inſup. Plato, legem, quæ de templorum ædificatione, de conſtituendis oratorijs, deniq; de precibus, de ſacrificijs, de donarijs agit, docetq;, quæ omnia & humanum animum ſubigunt, & Deum, atq; Angelos laudibus extollunt, coluntq;, eam ſcilicet legem Prophetæ, qui diuinum mādatum referat arbitrio permittēdam: quaſi rem huiuſmodi diuinam eſſe velit, & quicquid eius in ciuitatibus reperitur, acceptandum qualitercunq; traditum eſt, quoniam hoc, velut legitimis omnibus conſtitutionibus legibuſq; ipſis cōmune eſt.

De ijs, quæ ad ſacra pertinent.

At quandoquidem in huius libri primordio de iuſtitia quidnā eſſet Plato attentauit requirere, confutauitq; quicquid de iuſtitia celebriores ſua ætate opiniones aſſeuerant: ac erat ipſe pollicitus primum naturam iuſtitiæ in Repub. oſtēdere, ob id ipſum poſtmodum iuſtitiæ ipſius in aliqua vna anima naturā explicabit, vt fuerit in Republ. id clarius expoſitum. quemadmodū, ſi quis ſcriptū aliquid exiguiſſimis, ac tenuiſſimis literis, & procul à nobis interuallo ſeparatis, vt legamus præcipiat, noſq; idem illud alibi maiuſculis, grandiuſculiſq; literis ſcriptum videamus, paruoq; id à nobis ſpatio ſeiungatur: nobis certe congruentius videbitur, ac commodius grandiuſculis his characteribus primum vti: quibus facile perceptis, deinde minutulos illos nullo legemus negotio. ita res ſe habet, quod ad iuſtitiam Reipublicæ, & alicuius vnius animę attinet. Qua ratione ēt, vt dictum à nobis prius eſt, antequā iuſtitiæ naturam oratione proſequatur, cœpit illā ipſam in moribus ac vita iuſtæ ciuitatis deſcribere qualis eſſet. Ac deinde, vt primùm in ea diſputatione, quæ de vita, & inſtituto Reipub. inſtituta eſt, natura iuſtitiæ manifeſta erit, iuſtitiam ipſam per ſe qualis ſit oſtēdere aggredietur: eademq; opera ciuitatem illam ſapientē eſſe, fortemq;, ac temperatam oſtendet. De quibus virtutibus quatuor, quæ in hac Repub. inueniuntur, hic inueſtigat, quęnā ſit vniuſcuiuſq; natura: in qua Reipu. parte ſingulæ eniteāt.

De quatuor virtutibus.

Incœpitq; à SAPIENTIA diſputationem, ac dixit neminem latere Rempub. hanc ſapiētia, & ſcientia inſtructiſſimam. nam, & quacūq; de re deliberat conſilio valet, & prudentia in inſtituendis legibus atq; ſanctionibus, quarum nunc mentionem facimus. At optima gubernatio, optimuſq; modus, etſi quædam ſcientia omnino ſit, non poſſumus tamen dicere eiuſmodi optimam gubernationem, atq; modum in hac Repub. reperiri, propter operarias artes, exempli gratia, propter agriculturā, vel artem tectonicam. eſt ergo illa quidem ſapiens, ac ipſa, de qua nunc tractatur, ſcientia. Neq; quis, niſi immerito, abnuat hāc ſcientiam ex cognitione finis humani perfici, cùm hæc adminiſtratio ad eam maxime accedat. Nec quenquam fugere poteſt, humanum nos finem ſcientijs contemplatiuis conſiderare, cognoſcereq;. Quocirca hęc Reſpub. duplici ſcientiarum genere ſapiens appellabitur; & eo quod ad agendum, & eo quod ad cognoſcēdum inſtitutum eſt. Quæ tamen certe ſapientia in minima huius ciuitatis parte conſiſtet, in ipſis quidem philoſophis: cuius naturæ, vt præſtantiſſimæ, ſunt ſemper admodum pauci, ſi reliquarum artium, aut fabriliū, aut quæſtuariarum profeſſoribus comparentur: & ſapientia quidē illa ipſo in principe Reipub. ineſſe debet, eādemq; ciuitati dominari. Principes ergo huius Reipublicę ſapientes eſſe oportet. Atque ita nobis non perperam explicatum eſſe putamus, quo in genere ſcientiæ hęc Reſpublica dicatur ſapiens, & qua in parte ipſius ſapientia conſtet.

De Sapientia.

FORTITVDO autem, quæ ad hanc Rempub. ſpectat, eſt nihil aliud, q; obſeruatio fortis cuiuſdam opinionis, atq; electionis, & quaſi adhibita diligentia, vt omnibus in hominibus natura ad eā affectis, rata ſit, & permanens, contraq; terrentia, ac omnia allicientia. Intelligo autē per terribilia illa, timorē ipſum, atq; dolorē: per illecebras, cōcupiſcentias oēs, & voluptates, Eſt autem perſpicuum, ſi ita populus (vt deſcripſimus ſupra) doceatur, atq; inſtituat, Muſica ſcilicet & Gymnaſtica, fore, vt, nec timoribus nec cupiditatibus ab eorum animo fortitudinis opinio, ſententiaq; dimoueatur: contra vero, ſi educati fuerint aliter, tunc illis facile animo excidet fortitudinis propoſitum. Quod ipſum,

De Fortitudine.

ſi vis,

ſi vis, exemplo tibi perfacili planum (inquit Plato) faciam. Fullones quidem noſtri quandocunq; purpureo colore pannum adamuſſim infecturi ſunt, vt color ipſe deleri nequeat, eos ante omnia ex tot diuerſis coloribus album deligere: quem deinde non modica opera ad recipiendum colorem præparant, vt quàm optime purpureum recipiat: atq; ita demum comparatum colore tingunt purpureo: ac demum, quod ita infectum eſt, neq; abſterſione, neq; ablutione quauis colorem perdere poteſt. quòd ſi fortè pannus non fuerit ita præparatus, facilè color ipſe à detergentibus, aut dilui, aut deleri poterit. Quæ ratio, & in cuſtodibus eadem eſt, ſi non ea, qua diximus inſtitutione atq; diſciplina educati, & quaſi præparati fuerint, neq; natura eorum ad idipſum delecta. tunc enim magnopere verendum eſſet, ne fortis, ac conſtans opinio, quaſi color ab eorum animo facile fugiat, atque deleatur. Neque quidem eſt quod ſit ad detergendas, extirpandaſq; virtutes potentius voluntate ipſa aut cupiditate, aut dolore, aut metu. At vero virtus hæc fortitudinis, quã ciuitatis parte, quo in negotio emineat, neminem latere puto: eam ſiquidem maxime eorum propriam eſſe, quorum natura, vt maximopere idonea ad cuſtodiam delecta eſt, quo ſanè ad hanc partem adimplendam delegimus. eſt enim (vt puto) clarum, nullam ciuitatem, aut fortem, aut timidam dici, ita vt, vel in omnibus eius partibus, aut in quauis earum exiſtat fortitudo, vel timiditas: quarum neutra, neq; in diuitum genere, neq; in genere fabrorum inueniatur, verum cuſtodibus ipſis illæ ipſæ ſunt peculiares. Eſt itaq; à nobis expoſitũ, & quid ſit hæc uirtus, & quam Reipubli. partem ſpectet. ſuperſunt igitur duæ in ciuitate virtutes examinandæ, Temperantia, & Iuſtitia: tumq; quidnam ipſæ ſint, & cui ciuitatis parti attributæ dicendum.

De Temperantia.

TEMPERANTIAM certè non malè in cibo, & potu, & venere mediocritatem quãdam dixerimus: eũq; appellamus temperantem, qui per ſe moderationem hanc continuare poſſit. Simile id quoq;, quod de Temperantia dicitur, eam quidem eſſe abſtinentiam quandam animæ, & cohibitionem à voluptatibus & cupiditatibus. Dicimus inſuper, temperatum hominem ſe ipſo potẽtiorem eſſe, & ſuiipſius victorem. Qui ſermo in hunc ſenſum accipiendus eſt, vt cùm præcipuarum in homine partium altera præſtantior ſit, & nobilior, intellectus quidem ipſe, altera vilior, ipſa ſcilicet concupiſcendi pars: ſi præſtantior illa præualeat, imperetq; viliori, ac vilior illi ſubiecta ſit, dicimus tunc ipſum ſibĳpſi dominari. E diuerſo, ſi abiectiori parti melior illa ſubĳciatur, idq;, aut ꝓpter vitioſam educationem, aut propter aliud quiduis incommodum ipſum, tunc ſibĳpſi imparem eſſe, atque ſeruire affirmemus. quæ ratio vtrobiq; perpetua eſt. Hoc igitur modo dubitari non poteſt, ciuitatem noſtram, & ſibi, & alĳs imperare: eamq; virtutem non in vno tantum genere eſſe, velut in principibus, ſed in vniuerſo etiam populo. At nec in opere humano perfectum quicquam vnum, atque adeo humanum dici poteſt, quacunque ex virtute acquiratur, niſi quod temperatum ſit: ſecus in ſapientia, & fortitudine res habet: quibus virtutibus neceſſe eſt partes aliquas Reipublicæ carere, cùm hæc temperãtia per vniuerſas currat, ac diffundatur: ſtatimq;, ac primo quoque tempore tradenda eſt omnibus in ipſa educatione, contrariumq; vitium arcendum. Atque in hunc modum quid ipſa eſſet Temperãtia, quatenus Reipublicæ ineſſet, dictũ eſt à nobis: reſtat vt de quarta virtute, cuius gratia ab initio iniecta quæſtio eſt, ſermonem inſtituamus.

De Iuſtitia.

IVSTITIA itaque eſt in hac Repub. & Prudentia, quæ eadem iuſtitiæ ipſius actus eſt, nihil aliud, quàm quod ſuperius diximus, cùm de regimine huius Reipu. agebatur. Siquidem illic dicebamus, ſingulos quoſq; in hac ciuitate opus vnicum præſtare debere, ad quod eum ipſum natura præparauiſſet, eamq; iuſtitiam eſſe, quæ optimum ſtatum ciuitati, ac perpetuum quidem exhiberet, quandiu in eadem exerceretur, ac tres illas ſuperiores, quarum paulo ante diſputationem terminauimus, ciuitati eidem præberet. quod totum nõ niſi vno, & imperantium, & ſubditorum, plebiſue conſenſu ad obſeruationem, reuerẽtiamq; legum fieri poteſt: tanquam hæc ſanè quidem facultas promiſcue in pueris, in mulieribus, in ſeruis, in liberis, magiſtratibusq;, & priuatis, ac denum in omnibus Reipubli. partibus inſit. quod ita intelligitur, ſi vnuſquiſq; deſtinatum ſibi à natura opus amplectatur, nec alienum vnquã concupiſcat. Erit igitur hæc Reſpubli. ita demum iuſta, ſi conuentu, atque multitudine iuſtorum cõſtiterit, dum ſinguli propriam ſibi, atque aſſignatam actionẽ ciues exerceant. Quo in genere ciuilis quoque æquitas comprehẽditur: ſicuti in ciuitatibus iniquitatem ponimus, ipſam quidem iniuſtitiæ cauſam non aliter eſſe, quàm ſi ſinguli ciues plus vna re agenda aggrediantur, ac ex alia in aliam ſe trãſferant, ex alioq; munere in aliud, ac per multos deinceps ordines, gradusq; vagent. Quod licet videri poſſit ciuitati minime nocere, præſertim, quod ad eas artes attinet, quæ opificum ſunt, atque artificum, manifeſtum tamen eſt, in his quoque artibus eam permutationem Reipublicæ incõmodare: quemadmodum ſi quæſtuarius natura, vel diuitĳs, vel robore elatus, aut cuiuſuis generis alio impulſus in militarem ordinem trãſire conetur, ſiue (quod indignius quidem eſt) miles in conſularem, & cuſtodum ipſorum dignitatem aſcendere contendat. vtrunque enim ciuitatem magna afficit iactura. id quod etiam tu ex ciuitatibus noſtris facile comprobes. Quibus omnibus expoſitis, iuſtitia quid ſit perſpicuum eſt, ipſamq; in vniuerſas huius ciuitatis partes eſſe diffuſam. Cuius naturam, vt in ciuitatibus eſſe intelligitur, poſtquam eſt Plato executus, ad eam ſe rationem conuertit peruestigandam, an ipſa in vnica quapiam anima inueniri poſſit, quæ ſit ciuili iuſtitiæ ſimilis, an ſecus. ſi ſit, bene quidem: ſi non ſit, ſe ad tractatum ciuilis iuſtitiæ referet. Et quidem quæcunque ſecundum magis ac minus tantummodo differunt, vnius eſſe generis neceſſe eſt: nec hactenus in vno quicquam eſt, quod ſit alteri contrarium: qua ratione in vnica anima iuſtitiam, et æquitatem nihil differre clarum eſt ab ea, quæ in ciuitate ponitur. Inquit ad hæc, huiuſmodi ciuilem eſſe iuſtitiam, ſi ex tribus naturis illis ſingulæ videlicet, & qua diſcimus, & qua iraſcimur, & qua cõcupiſcimus in officio ſuo ſint, idq; ipſum, & modo, & tempore debito agant: ex qua etiam ratione hanc Rempublicam ponimus, ſapientem, fortem, temperatam eſſe. Quòd ſi hæ tres naturæ in vna quadam anima reperiantur, ac perficiantur, non aliter in ciuitate iuſtitia erit, et prudentia, quàm partibus illis ita affectis, vt ratio ipſa imperet, reliquæ duæ iracundia, & cupiditas obtemperent: cùm neminem lateat, non potuiſſe has partes in ciuitate fingi, niſi in anima inuenirentur. nam qualiter iuſtitia in ciuitate eſſe intelligitur, niſi quatenus in ciuibus eſt? Ac in Naturali quidẽ philoſophia oſtenſum eſt, duas ineſſe nobis contrarias inter ſe vires, rationem, & concupiſcentiam, in duo videlicet cupiditatem, & iracundiam. hoc ſecundum manifeſtum eſt, cùm ipſi ſæpe experiamur cupiditati iracundiam repugnare, atque imperare, veluti inſtrumẽtum quoddam ſit, quo cupiditatem retundimus: ideoq; accidit nõ infrequenter, vt ſiquando cupiditate præter rationẽ agitamur, atque diſtrahimur, iraſcamur quidem. Cùm igi

tur res ita ſe habeat, ac tres illæ in anima facultates exiſtant, quemadmodum in ciuitate non ſunt, niſi ea ratione, qua ipſæ in anima inueniunrur: erit quidem iuſtitia, & æquitas vnius cuiuſpiam animæ ita demum, ſi ſingulæ illæ partes ſuo, ac proprio munere perfungantur, quemadmodum in ciuitate diximus. Ac ſi itaque omnes animæ partes conſpirabunt, vt ratio, tanquam ſapiens dominetur: iraſcendi vis obſequatur illi, atque ſubiiciatur, ac proprio incitata feruore aduerſus contrarium quidlibet pugnet. Quæ ſanè concordia, & velut conſenſus vna in anima per Muſicam, et Gymnaſticam conficitur. quandoquidem Gymnaſtica ipſa iraſcendi partem corroborat, & fortitudine inſtruit: Muſica eam ipſam, & diſciplinæ capacem, & rationi obſequentem facit. ac illæ duæ quidem partes, ſi ſic componentur, atque conuenient, tertiæ, quæ ſupereſt, parti inſtituendæ conferent, atque coaptabũtur. Quamobrem eadem ratione, eademq; parte, vnumquemlibet hominem ſapientem vocamus, qua ciuitatem ſimiliter, & temperatam, & fortem: idq;, cũ eum, qui rationis præcepta prima quæq; obſeruat, ac retinet, fortem appellemus. Id vero, quod ſemper dixi, intelligo in ipſo formidinis tempore, ipſoq; dolore imminente, vel voluptate: & ita ciuitatis fortitudinem diffiniuimus. Itidem, & homo etiam ipſe ſapiẽs eſt, in quo penes rationis partem rerum omnium eſt arbitrium, cæteris partibus illi morem gerentibus, vt in ciuitate eſſe ſolet: neque non hic temperatus vir eſt, qui eſt temperatæ ciuitati ſimilis. ob idq; quiſquis naturam huius, quæ inſtituitur ciuitatis fuerit aſſecutus, maxime is virtute erit præditus, ſicut hæc quoque ciuitas ſtudioſiſſima eſt, & optima. Quibus omnibus facile eſt colligi, non aliam eſſe in ciuitate æquitatem, & iuſtitiam, aliã in anima. Ex quo ipſo etiã perſpicuum eſt, eandem, & in ciuitate improbam, & in anima iniquitatem, iniuſtitiamq; eſſe. vtrobique enim illud ipſum vitium nihil eſt aliud, quàm partiũ ipſarum peruerſum dominium, obſequiumq;: quemadmodum, ſi in anima pars iræ, aut cupiditatis dominium obtineat. Idq; non male ſanitati, atque ægritudini corporis comparetur. etenim, ſicut proſpera corporis valetudo in humorum æquabilitate conſiſtit, ac naturæ in illos ipſos dominio: contra ægritudo eſt, ſi illi naturam ſuperent, atque opprimant: ita res quoque in anima habet. nam eius demum conſiſtit ſanitas, ſi parti rationali tota anima conſpiret: ægritudo, ſi illi reliquæ partes imperent. hoc modo virtus, ſanitas quædam eſt, & pulchritudo: vitium vero, deformitas quædam. atque ægritudo. ac ita ſanè ſanitas eſt vna, vt virtus, nec alia de cauſa proba ciuitas vna eſt: vitia autem ſic diuerſa ſunt, & plura, vt morbi ipſi multiplices, & varii. Ob idq;, malè inſtitutæ ciuitates, ſingulæ etiam, plures quodam modo ſunr, & diuerſæ: quæ tamẽ quatuor generibus, vt poſtmodum dicetur, comprehenduntur. Vera autem, ac recta adminiſtratio duobus tantum nominibus appellatur. nam vel vnius gubernatione, regnum dicetur: aut plurium optimorum, ſtatus optimatũ appellabitur.

De his in Quinto. [D]e mulieribus.

Abſoluto itaq; de virtutum generibus ſermone, earum, quæ in hac ciuitate exiſtunt, refert ſe ad ea perſequenda, quæ de cuſtodibus reliqua erant: quo videlicet modo cum vxoribus congredi debeant, qualiter liberos educare, quo modo etiam generare. Ac dicamus quidem id neminem latere poſſe, vt quandoquidem cuſtodum naturas in ciuitate perpetuari volumus, nec id aliter quàm, vt ſibi ſimiles cùm plurimum generẽt, hoc fieri non poſſit, ſi cum quauis muliere commiſceantur: verum tantummodo, ſi cum ſimilis naturæ mulieribus ſimiliſq; educationis coniungantur. nec id ſolum cuſtodibus conuenit, ſed reliquis etiam, ſuo cuiq; in genere. Hinc exoritur ſanè quæſtio, num mulieres ipſæ ſint ſimilis naturæ, ac velut congruãt naturæ ciuium, virorum, præſertimq; cuſtodum, an ipſarum natura à maſculorum genio diſcrepet? Prius ſi dabitur, fœminæ eadem munera, officiaq; explebunt, quæ maribus quoque ipſis aſſignata ſunt, ita vt & Militarem facultatem, Philoſophiamq;, ac principatum, reliquaq; ſimiliter aſſequi poſſint: ſin ſecus, tum mulieres ipſæ nonnulla ad munera habiles erunt, ad quę viri ipſi erunt penitus inepti, cuiuſmodi ſunt nutriendorum liberorum partes, pariendiq; labor, & alia id genus. Nos vero eiuſdem ſpeciei eſſe, & mulieres, & viros, in humano fine adipiſcẽdo affirmamus: nec quicquam intereſſe, niſi prout, aut magis, aut minus idipſum agãt: videlicet quòd compluribus in rebus vir ſedulitate, ac diligentia mulierem ſuperet (quanquam non adeo abſurdum ſit, aliquando nonnullis in actionibus mulieres viris diligentiores eſſe, vt in Muſica practica videre eſt. ideoq; fertur, muſicos modulos tum demum perfectos eſſe, ſi à viris excogitati, à mulieribus abſoluti, & conſummati ſint. Itaq; cùm viri, vt diximus, & mulieres ſpeciei eiuſdem ſint: atque ea, quę natura ſpecie nõ differunt, ad eundem actum in ciuitate ſe conuertant: hinc credo manifeſtum eſſe, eodem munere hac in Republica, & viros, & mulieres vti, etſi ſuapte natura illæ ad illud quiduis imbecilliores ſint: quatenus bene conſultum ſit, ſi leuiora illis opera, ac faciliora aſſignentur. Nec id inquirentibus difficile eſt inueſtigatu. videmus enim mulieres nonnullis in artibus maſculis nihil eſſe diſpares, præter quòd ipſæ ad eas minus validæ, minuſq; perferentes ſint: non tamẽ excluſo, quin mulierum aliquot aliqua in arte viris ipſis pręſtantiores ſint, ac diligentiores, vt in arte textoria, ſartoriaq;, & aliis nõnullis. At vero quòd militarem artem, induſtriamq; participẽt, videre eſt cum in aliis pluribus, tum in his, quę nõnullis in partibus Africę habitant. Qua ratione colligi poteſt, nihil alienum videri, ſi quę mulieres ingenii quadam perſpicacitate, ac prudentia maxima à natura ornatę fuerint, ſapientes ſint in ciuitate, & principes. Verum, quoniam id perraro contingit, ideo eſt, quòd leges nonnullę mulieres prohibuerunt ad ſacerdotium, pręſertim pontificiam dignitatem promoueri. Cęterum, & inductione, & ſimilitudine à brutis animantibus ducta, probabile eſt, quemadmodum inter cuſtodes gregis canes fœminas, nihil à maſculis, quod ad cuſtodiam attinet, ac puguam, inimicitiaſq; aduerſus lupos differre, niſi quatenus ſunt imbecilliores: ſic mulieres quoque cuſtodes in ciuitate eſſe debere, habita ratione eius animalis, cui nos cuſtodem ante aſſimilauimus. Natura vero (quanquam id raro) nonnunquam tamen aliquibus ad pugnam armis, quibus fœminę carerẽt, mares inſtruxit, vt de ſuibus clarum eſt: ea vero, quibus plurimũ inſtructa ſunt pugnacia animalia, ſunt certè eadem ferà, & maribus, & fœminabus: quaſi idem, quod maſculus, fœmina agere, et exercere debeat. Enimuero in his noſtris ciuitatibus nunc perſpicere non licet, quãta ſit mulierum, quãq; ampla facultas, eas cum tantummodò ad liberorum procreationem habeamus, tanquàm ſint imperio mariti, liberis pariendis, lactandis, enutriendis addictæ: quæ ſeruitus quidem liberam illis aliarum rerum adminiſtrationem, curamq; abſtulit. Ea demum cauſa eſt, cur his in ciuitatibus nullæ mulieres ſint, ad aliquam humanarum virtutũ paratæ, ſed plantis potius ſimiles, graues quidem, & moleſtæ viris ipſis. Qua etiam ex re potiſſimùm paupertas, & miſeria his ciuitatibus ingruunt: ꝙ mulieres ibi viris duplo plures ſint, nec aliquid ad neceſſaria quęrẽda conferãt, neq; in illis exer-

citatæ

citatæ ſint, niſi perrarò admodum aliquibus ſe operibus adhibent: quæ certe ferè, non niſi quando neceſſitas cogit, ſuſcipiunt, vt inopiæ ſuæ opem ferant, cuiuſmodi nendi, & texendi artificium eſt, quæ omnia de ſe ſunt manifeſta. Et cùm oſtenſum ſit, fœminas bellicam artem cum maribus communem habere, ac aliquas alias: conuenit, vt in eis deligendis ad quamcunq; rem earum naturas ſpectemus: eãdemq; adhibeamus diligentiam in eis, & quærendis, & erudiendis, tum Muſica, tum Gymnaſtica, quam in viris ipſis præſtitimus. Et ſic mulierum corpora, quæ cum viris in gymnaſio bellico exercentur denudanda erunt, cùm virtus illis pro optimo veſtimento inducenda ſit. Ac, vt primùm mulieres oſtendit ſimul cum viris cuſtodes eſſe debere, vnàq; habitare, & verſari, & epulari, cùm nullus in hac Repub. cuſtodibus ad habitandum, vel epulandum aſſignatus ſit locus, inquit inſuper neceſſitatem quoque virum, & mulierem cuſtodes ad mutuam commixtionem impellere. Nec temerè tamen quæuis ad arbitrium congreſſio permittenda eſt, neq; cùm quocunque voluerit, idq; ex inſtituto propoſito. nos enim eum actum humanũ quidem eſſe volumus, non qualitercunq; commiſceri contingat: ſed ita venus inſtituatur, vt quam optime ad generationem, ac propagationem cuſtodiæ appoſita ſit, certis quibuſdam, determinatiſq; temporibus, ſcilicet more quoq; definito pro vniuſcuiuſq; ratione. Hic autẽ mos, etſi à reliquis ciuitatum, ac populorum legibus maximo opere diſcrepare videtur, idq; ex vi quadam verborũ potius, atq; ſpecie, nihilominus communis certè reliquis omnibus inſtitutis, ac conſuetudinibus apparet. Et nos quidem breui admodum diſſertatione de hac re, quid Plato ſentiat, exponemus. Dicẽdum itaq; eſt horum cuſtodum commiſcendorum tempus obſeruari debere, ac conſiderari, maximè ad continuationem, & perpetuitatẽ ſui generis: ſimiliterq;, & coeundi modus determinandus eſt. quod ipſum variari ex bellis ſuperuenientibus poteſt, atque multa alia interuenire poſſunt, quæ congrediendi modo, vel adiiciãt, vel detrahant. Et inter priuatos quidem in hac ciuitate matrimonium ita contrahitur, vt non niſi ſimiles coniungãtur: ac boni bonis, vt hac ratione natura eorum optima in liberis ſoboleſcat. Quis enim venatorios canes, aut aues ad venationem quoq; aptas deſiderat, qui non idem curam quammaximam præſtet, vt horum generoſam naturam cum generoſa coniungat: vt ex eo congreſſu, quod natum erit parentum generoſitatem referat? At quantò magis in hac Repub. circa procreandos liberos cura hęc habenda eſt? Quocirca, qui huiuſmodi curam in Repub. gerit, committere non debet, vt quælibet temere ætas ad coitũ admittatur, quin florida tantum, & firma: quæ in muliere à vigeſimo anno incipiens, ad quadrageſimum durat: in viris verò, à trigeſimo vſque ad quinq; & quinquaginta annos producatur. quæ in vtriſq; ætas liberis procreandis attributa eſt. Eſt quoq; in his cuſtodibus, ac prole eorum (vt ipſe cenſet) ea nuptiarum habenda ratio, vt mulieres omnibus viris communes ſint, nullaq; vni tantum propria, ac ſua aſſignetur, ita vt vno in contubernio cohabitet, vt in his noſtris ciuitatibus fieri ſolet: & rurſum, liberos omnium fore communes arbitratur. Quod verò ad vxorum communionem attinet, ita mihi ſanè intelligendum videtur, vt illæ cum omnibus viris habitent, nullo, quod ad id ſpectat, diſcrimine: non tamen, vt libera eis com mixtio, coituſq; permittatur. Verùm, cùm principibus neceſſitas videbitur ſufficiendæ ſobolis, videbũt vt publicè apparentur nuptiæ: tumq; hinc ſponſi, inde ſponſæ conueniant, ſacrificia fiant, ac uota Deo nuncupabuntur, Deum opt. max. orabunt, ut ſui ille miſereatur. Ad hæc quoq; præcipient, ut poetæ hymnos epithalamios, quales in nuptijs celebrari ſolent, conficiant: ac denique ex huiuſmodi uniuerſorũ ciuium concurſu, uiri, ac mulieres ad nuptias ſeligentur. Tũ deinde non ſine arte, atq; ingenio iudices ſortem agitabũt inter eos qui uxores ducturi ſunt. cuius ſortis ea moderatio eſſe debet, ut quæcunque cuiuſuis uxor obuenerit, id caſu non arte factum uideatur. ſic itaq; communes omnibus uidebuntur uxores. Neq; tamẽ ſors, niſi inter ſimiles, atque unius ſpeciei iniri debet, ſic, ut optimam mulierum ſpeciem ad optimum uirorum genus conferat, deteriorem quoq; deteriori: data opera in primis, ut nullus id ciuium percipiat, præter ſenes, & iudices ipſos. Galenus autem commeminit librum ſe hoc genere ſortiendi compoſuiſſe, quod ipſum appellatur octogenarium. quo ex opere commoda duo egredientur, prius eſt, ut id, quod putabatur de mulierum communione, ratũ exiſtimetur: alterum, ut optime ad procreationem prolis naturæ obſeruentur. & præter hunc quidem modum, poſſunt adhuc alii excogitari. Mox mulieres, inquit, grauidæ à uiris ſeiungentur, & cum prægnantibus reliquis habitabunt, donec pepererint. Poſt partum autem omni opere cauendum eſt, ne ulla ſuã prolem uideat, ſed continuò quod natum erit aliò ad nutrices transferatur: ad nutrices quidem, ſi matres ſufficienti non abundabunt lacte. Hoc autem propterea inſtitutum eſt, ut nati omnium communes uideantur: idq; adeo, ut ſinguli quiq; uniuerſi illius generis natos credant eſſe ſuos, uiciſſimq; nati arbitrentur omnes illos parentes ſuos eſſe. quod totum ad conciliandum amorem fit. Nec in hac ciuitate ulla erit alia neceſſitudo, quàm patrum, & auorũ, filiorumq;, atq; filiarum, & nepotum, & fratrum, atq; ſororum. Quo in genere huiuſmodi ciuitas uarios cognationis gradus complectetur, in quibus unum ordinem filij conficiant, alium patres, alium aui, alium proaui: ita ut quique in filiorum ordine patrum ordinem ſuſpiciant, & uenerentur, colentq; ea reuerentia, quæ patribus à filiis debita eſt. Rurſumq; ordo ille paternus, quotquot filiorum gradus complectitur amabit, eo ſcilicet amore, quo ſolent filij à parentibus diligi. Propterea fratrum, ſororumq; matrimonia, ac congreſſus legitimi ſunt: parentum uerò, & liberorum inter ſe congreſſus, licet hinc aſcendatur, illinc deſcendatur, huiuſmodi congreſſus tolerabiles non ſunt: ne dignitas illa paterna, ac reuerentia inſoleſcente venere contaminetur, & filialis ille cultus amore uoluptario confundatur: ac demum, ne, ſi depoſita fuerit liberorũ erga parentes obſeruantia, & reuerentia, ipſa etiã Reſpub. penitus corrumpatur. quæ cauſa in omni legum inſtitutione obſeruata eſt, & licet inter ſe circa huiuſce modi graduum determinationem differant, ſintq;, & ipſæ inter ſe inuicem rationis diuerſæ. Aetatum etiam non in poſtremis habendus eſt ad venerem delectus. qui enim ætatem ad generandum præfinitam egreſſi fuerint, non indignum eſt inueſtigatione, an præterea cum muliere congredi ad ſubducendum ſeminis excrementum liceat, cùm nullum magis inter omnia ſuperflua excretione indigeat. Ac Plato permittit id quidẽ, ſed ex eis ſi qui nati fuerint, nullo loco, nulloq; numero eſſe cenſet, nutrimentumq; eis interdicit. Verùm, & id non niſi pro ratione ſanitatis concedi, ac menſurari debet. Superiores autem nuptiæ ſine dubio repetũtur toties, quoties uſus, ac neceſſitas poſtulant procreandi: ita habito, & raritatis, & frequentiæ reſpectu, ut Reipub. huius, atq; ciuitatis non excedatur determinata multitudo, prout etiam mulieres ad conceptum, aut faciles, aut tardæ ſunt. Huius autẽ loci intellectus

Quæ ætas & in mulierib⁹ & in viris ad coitum apta.

De filiorum, mulierumq; cõmunione.

Galenum

Galenum habuit peranxium, num, ſcilicet huiuſmodi copulationes deberent iterari. Hinc autem illa fuit anxietas, quòd Platonis in hoc loco mentem non aſſecutus eſt. Nam niſi renouarentur nuptiæ, ſed ſingulæ ſingulis coniunctæ permanerent, nimium in communione illa ceſſaretur, communisq́; amor de medio tolleretur, eſſetq́; longè maior pro ſeipſis conſortibus ad bona acquirenda mutua diligentia ipſorũ, & cura, q̃ pro alijs: eaq́; ratione familiaris potius adminiſtratio, quã ciuilis naſceretur. quod manifeſtum eſt apud eum, qui in hac diſciplina verſatus fuerit. Eò ergo abſurdius eſſet alicui vni concedere, vt priuatim ſibi ad habitandum domum haberet. nemo enim in hac Repub. proprium ſibi quicquam obtinere debet, ac omnium rerum cõmunio perinde in hac Repub, atq; in membris corporis ſe habet. Per has quoq; nuptias tãtum tẽpus vir vnuſquiſq; liberis operã dabit, quantũ, vt plurimũ, ad conceptũ ſufficere diiudicabit: & hoc mihi eſſe videtur, quod de cõione & filiorũ, & vxorũ Plato intellexit. Deinde demonſtrationibus probat cõitatem huiuſcemodi neceſſariam eſſe: dicitq́; primum huius Reipub. legiſlatorem in ciuitate conſtituenda ſpectare debere potiſſimùm, quod ſit ciuitatis ſummum bonum, non ſecus ac repellere à ciuitate debet, quod maximum eſt malum. Ac nullum profectò eſt pernicioſius ciuitati ea gubernatione, quæ pro vna plures efficit ciuitates: nihil ecõtrario ſalutarius, quàm id, quod Rempublicã counit, conglutinatq́;, atque vnam facit. Neq; quenquam latere arbitror communicationem, & emolumenti, & damni ciuitatem ſolere colligare, atq; vnire, vt illis, & viuendum pariter, & moriendũ ſit, ſi ita ſors tulerit: itidemq́; valet & lætitiæ, & doloris communitas. contrà his in rebus diſſidia, & quaſi abalienationes ciuitatem diſſoluunt, ac perimunt. alijs enim gaudentibus, alij dolebunt: quin etiam quãdoq; ex aliorum dolore alij voluptatem accipient. Quamobrem non temerè fertur commercia, atq; communicationes huiuſmodi hominũ inter ſe eſſe perutiles. Et ſummatim vt dicam, ciuitati nihil magis officit, nihil magis perturbat, quàm ea verba, ſi inter ciues euulgata fuerint, meum videlicet, & nõ meum. Ac illa demum ciuitas hoc pacto conſtituta, vt nihil vnius ſit, quin idem etiam ſit omnium, id, ſi tale eſt, vt vniuerſis facilè congruat, hæc certè ciuitas vnita, illigataq́;, & vera dici poteſt. Ciuitatis enim partium ad totam ciuitatem communio, nõn alia eſt, q̃ membrorum ad corpus totum animalis, quod ad dolorem ſpectat, & voluptatẽ: nam, & quoties vni digito dolor eſt, totũ huic corpus condolet, totumq́; afficitur ita, vt ægrotum dici poſſit. idem etiam in gaudijs, ac voluptatibus accidit. Res igitur ita ſi ſe habet, vt deſcripſimus, huiuſmodi eſt ciuitas, cuius ciues probos, & bonos eſſe volumus. Et manifeſtum hinc etiam eſt, communionem illam vxorum, ac puerorum eſſe perneceſſariam, nanque nullum horum cuſtodum fas erit quempiam omnium, niſi affinem, atque propinquum appellare: immò quicunq; occurrerit, eum ipſum, vt patrẽ, vel auum, vel matrem, vel auiam, vel fratrem, vel ſororem, aut filium, aut filiam apud ſe exiſtimare debet: & in patres quidem (vt diximus) ea vtentur reuerentia, quam lex in vniuerſum lata pręſcripſit. Hoc etiam maximè ciuitati conducibile eſt, vt ſingulæ partes in lætitia, & dolore ita cum vniuerſa conſentiant, ſicut vnius corporis particulæ cum corpore. Nec diſſimilis eſt vxorum, & liberorum communicatio bonorum, atque opum communioni: eratq́;, quod dicebamus, nullum omnino iſtorum propriam habitationem obtinere, neque quicquam ſeorſum, ſed vnuſquiſque domum ſuã habeat, in qua & alij habitare poſſint. ſimiliter etiam reliqui faciant. Multò minus equidem, aut liberi proprij, aut vxores propriæ permittendæ erũt, ſic enim propria, & mala, & bona fierent. Quin etiam huiuſmodi proprietas nõ rarò (vt diximus) alieni mali cauſa eſt, ſeminatq́; rixas, atque ſeditiones inter ciues: quæ mala propter pecunias, propter liberos, propter vxores frequẽtia oriunt. E diuerſo rectè, & ordine adminiſtrata ciuitas, inimicitias, æmulationes, inuidiã, paupertatẽ, & reliqua mala, quæ has noſtras ciuitates opprimere ſolent, effugiet. In hac verò ciuitate nihil eſt, quòd furta, & rapinæ prohibeãtur, reliquaq́; alia, quæ his Rebuſpub. noſtris prohibentur. Et illi etiam ciues ſumma dignitate, ſumma proſperitate felices quidem ſunt, ac beati, his omnibus malis liberi, atque immunes, quæ noſtrorum temporum ciuitatibus ingruunt. Idq́; totũ per ſe manifeſtum eſt, ſi quales nunc ſunt conuentus, quis exactè contemplatus fuerit.

An pueri militiæ aſſueſaciendi.

Et poſtquàm oſtendit neceſſarias eſſe illas communicationes, ac vxores cuſtodum, non minus quàm viros ipſos cuſtodię attẽtas eſſe oportere, ſeu domi foris, videlicet belli res gerẽda ſit, queãdmodũ in canibus fœminæ cum maribus ipſis cuſtodiæ, & ipſæ operã præſtant: tum inueſtigare incipit, deceatne ita pueros militiæ, ac prælijs aſſueſacere, vt illo ſpectaculo præliorum, & tyrocinio, ac deinceps experimento imbuantur, vt alijs in artibus fit, quibus non antè operi, atque artificio applicantur tyrones, quàm ſint frequenti inſpectione eruditi. verbi gratia in fabrica, & non paucis alijs, patres, dum arti ſuæ dant operam, præſentes filios adhibent, vt ſe operãtes illi aliquandiu intueantur, priuſquàm ipſi quicq; ea in arte agant. Nec parui refert, an diſcipuli à teneris annis artis ipſius ſpectatores fuerint, necne. quod ipſum, ſi in alijs artibus comprobabitur, quantò maior eadem circa cuſtodum liberos diligentia eſſe debet? cùm & cupiamus, & expediat maximè eos peritiſſimos, doctiſſimosq́; effici. Adde etiam, quòd committendo prælio, ſi liberi adfuerint, patres acrius multò, atque ardentius pugnabunt: queãdmodum reliquis etiam animantibus cernitur, quoties alicui eorum præſente prole decertare contigerit. Ita tamen adſint pugnantibus patribus liberi, vt ob eorum imbecillitatem, ac puſillanimitatem mortis periculum non ſubeant, ſi parentibus adhæſerint: quin etiam propter id poſſent parentes ipſos in diſcrimen ducere. verùm hoc in arbitrio ſit parentum, ac iudicio, cùm ipſi maximè illorum naturam cognoſcant, vt ſi quem illorum meticuloſum, atq; timidum norint, eum ad bellum exire non committant: & è contrà, qui firmiore, & validiore animo eſt puer, ad idipſum non eſt alienum, ſi egrediatur, tum in primis, cum equitandi artem exactè eſt aſſecutus. Et quod ad puerorum quidem eo in ſpectaculo curam, atque tutelam attinet, omne ſtudium nauandum eſt, vt videlicet in equis maturioris iam ætatis, atq; obſequentioris naturæ equitent, ab ipſis prælium ſpectent. Præterea autem huic ciuitati ferentur leges, quę, quicunq; in acie deſertor ordinis fuerit, aut abiecerit arma, aut ſimilem aliquam ignominiam ex timore, vel ignauia admiſerit, in opificum ordinem manuariorum eum tranſmittant. Quicunque etiam apud hoſtes captiuus fuerit, idem hoſtium arbitrio relinquatur: idq́; non iniuria, cùm ſe ille in laqueos, & captiuitatem dederit, vt cerui ſe in retia vecordia, atque imprudentia conijciunt. Lex itidem ferenda eſt alia, ne quis occiſos in pugna ſpoliet: iam enim plurimi exercitus hac cauſa periere. licet tamen mortuis etiam arma detrahant tantummodò, ſi quis modò indiguerit: vtpote, quia, vel gladius, vel haſta, aut rupta, aut inutilis fuerit. Ad hęc Plato his cuſtodibus concedit, quãdiu in caſtris agũt,

vt ſinguli

vt ſinguli oblatũ ſibi forte captiuum ciuem recipiant, ſi velint, eumq; trucident, quò ſint reliqui animoſiores, pugnacioresq;. Inquit præterea Plato ex cuſtodibus, qui ſe egregie geſſerint, eis ſummos, ac plurimos in ciuitate honores haberi debere: ac pro eorum dignitate ſacris rebus operandum eſſe, orationibusq;, atque carminibus eſſe celebrandos. Atq; ex his, quicunque in acie ſtrenue pugnantes occiderint, poſt eorum obitum honorificentiſſime de eis ipſis mentio, memoriaq; habenda eſt, ac commemoranda, tãquàm ipſi in Angelos terreſtres, ſanctosq;, & puros tranſmutati ſint, atque tum maxime ſint mortalium cuſtodes, & mala illis imminentia auertant, atq; vitia. Necnon ſepeliendos eſſe fas eſt ſingulari quodam honore, ac loco maxime ad dignitatem expoſito: quorum quidem ſepulchra, velut oraculorum ſedes erunt, in hisq; adorabitur. ſecundum hos reuerentia quoque illis exhibebitur, qui fato è vita conceſſerint, fuerintq; genere vitæ, & ciuilis diſciplinæ laudabiles. Omnibus autem his explicatis, in eam ſe confert inueſtigationem, an huius Reipub. ciues fas ſit, alium quempiam generis, ac linguæ ſocietate ſibi coniunctum in ſeruitutem redigere. & per genus quidem intelligo cognationis ordinem, ac ſeriem, præterea etiam patriam. Ac illud quærit, num ex odio, quod ſit vtrinq; in bello conflatum, iuſtum ſit hos ciues illorum domos incendere, atque incidere arbores: quod quidem nemo in genus ſuum admittere debet. veluti non eſt æquũ, vt Græci ipſi aduerſus Græcos ita bellum inſtituant, vt de ſeruitute, atque libertate contendatur: neque hoc in bello ædes comburi decebit, aut excidi arbores. huiuſmodi enim Græcorum inter ſe diſſidium ſeditio potius, quàm iuſtum bellum appellari debet: & ſeditio quidem, non niſi inter ciues, & velut familiares, atq; domeſticos, amicosq; malum inteſtinũ exoritur. Quocirca hæc cuſtodibus huius ciuitatis lex imponatur, ne domos Græcorum deuaſtent, arbores concidant, vllóſue in ſeruitutem redigant: quos error quidem, nõ rebellis natura in ſeditionem agit, & morbo potius, q̃ natura peruertuntur. quæ Platonis ſententia multorũ opinioni contraria eſt, qui hactenus leges condiderũt. Contra barbaros vero omnia illa depopulationis, & vaſtationis genera exercere licet: ſicq; concluſa eſt Platonis opinio de inſtitutione huius ciuitatis, ipſorumq; maxime cuſtodum, tum quo pacto inter eos, qualisq; rerum communicatio ſit. Neq; vero te fugere debet, maximam eorum partem, quæ de communione, & inſtitutione per Muſicam, & Gymnaſticam artem dicta ſunt, omnibus in hac Republica ordinibus conuenire, licet tamen non vna ſit Gymnaſticæ in omnibus generibus formula. Idem de fabulis quoque putandum eſt, quæ per Muſicam tradi ſolent, affectus ſcilicet commouentibus, ac inducentibus in primis ad eam actionem, ad quam quiſquis natura maxime paratus eſt. Quam diligentiam Plato non per ſingula ciuium genera executus eſt: cùm ſit facile ex his, quæ de cuſtodibus diſſeruit, eãdem rationem ad reliquos etiã ciuiũ gradus tranſmittere. Eſt igitur nunc conſequẽs, vt detur generi ſapientum propria, & quaſi ſua diſputatio: & hoc quidem Plato ipſe, vt inſtituerat perficit. ſicq; dicetur, qua ratione naturæ ad ſapientiam idoneæ dignoſci poſſint, qua diligentia ad eam deinceps effingi, & formari debeant, tumq; denique quomodo iam perfecti illi in ſapientia viri, atq; conſummati ciuitati imperare debeant.

Hic tamen huius compendij primo tractatui modum imponemus.

AVEROIS

PARAPHRASIS IN LIBROS DE REPVBLICA PLATONIS,

TRACTATVS SECVNDVS.

De viro Philoſopho.

QVoniam Quidẽ, & quæ à nobis inſtituitur Reſpub. ſi contingat, tum demum eſſe intelligitur, cùm Regem habuerit Philoſophũ, illoq; tantummodo præſide ſeruatur, atq; permanet: vbi Platoni erat propoſitum de eorũ natura diſſerere, ideo hic non alieno loco de Philoſopho tractare exorditur: eumq; ſanè ipſum eſſe dicit, qui ipſum quod eſt (ens vocãt) ſcire cupit, eiuſdẽq; naturam à materia longiſſime ſeparatam contemplatur. cuius quidem totius fundamentum in ipſis Platonis verbis conſiſtit. Eſt autem ſcitu non indignum, q̃ philoſophi nomẽ ipſa in prima, atq; præcipua eius notione, accipitur pro eo, qui ſcientias cõtemplatiuas eſt aſſequutus, illis quatuor conditionibus, quæ in libro Poſteriorũ analyticorum Ariſtotelis enumeratę ſunt. Earum autem vna eſt, vt poſſit is eas edere, atq; docere. At docere quidem non vno modo contingit, verumtamen duobus: quorum alter præſtantium, atque egregiorum ingeniorũ proprius, rationibusq; demonſtratiuis innititur: alter vulgaris quidem ille, & communis, vijs quibuſdam inducẽtibus probabiliter, atq; perſuadentibus poeticaq; induſtria procedit. quo eodem modo ſiquis docere aggredietur, eum oportet, & rerum agendarum vſu, eaq; facultate excogitãdi, qua res adinueniũtur, quę in ſcientia actiua declaratę ſunt, pro populis, ac ciuitatibus inſtructũ eſſe. Ad hæc etiã Philoſophia, quæ de eximijs hominũ moribus & vita contemplatur exornatum, qua adminiſtratio ciuitatum, & iuſtitia populorum eligitur. Neq; aliter Philoſophus optãs ipſe perfici, atq; conſummari hoc obtinebit, priuſquàm contemplatiuas ſcientias, ac rerum agendarum artes ſimul aſſecutus fuerit: & virtutes illas morales cum excogitatiua etiam facultate vnà contulerit: in primisq; illarum omnium præſtantiſſimas cõplectetur.

De regis moribus, atque ornamentis.

At verò quod ad Regis quidem nomen attinet, id illum in primis ſignificat, qui ciuitatibus dominatur. atq; planum eſt, illius officium, atque opus, quo ciuitatum adminiſtrationi pręeſt, his omnibus ſimul, quas ſuprà memorauimus artibus, & virtutibus perfici. Similiter de legiſlatore dicendum, quamuis nomine ipſo is primo intelligi videatur, qui facultate illa excogitandi eas res, quæ inter gentes in rebusq; publicis actitantur, & exercetur præpollet: ſuperiores tamen illas virtutes neceſſe eſt, vt habeat. Quocirca videri hæc omnia poſſunt eiuſdẽ ſenſus nomina, ſcilicet Philoſophus, Rex, Legiſlator, atque Sacerdos. ſiquidem & lingua noſtra Arabica ſacerdotis nomen pro eo interpretatur, cuius operationibus fides eſt adhibẽda. hic igitur, cui fides habenda eſt, propter actiones eius, quibus Philoſophus eſt, ſacerdos ſimpliciter eſt. Num verò præterea, an etiã in eo prophetia deſyderari, & requiri debeat, eximię conſiderationis quidem locus eſt, quem nos (ſi Deus annuerit) in prima huius ſcientiæ parte tractabimus: interim tamen ſciri debet, ſi ita fortè ſit, id quidem non eſſe neceſſitatis, ſed, & commoditatis, & melioris cuiuſdam ſtatus gratia. Tum, poſtea q̃ de Philoſopho quidnã eſſet diſputatum eſt, ac cõuenit, nullum eſſe in hac Repub. iure atq; natura principem, ac dominum, niſi philoſophum: cõſentaneum eſt, vt eos mores enumeres, quibus na

bus natura, atq; ingenio ornatus eſſe debet, quę ornamenta, atq; inſignia ſunt quidem illa Regis ipſius naturalia, & propria. Horum autem primum eſt, atque præcipuum, vt ingenij claritate ſit aptus à natura ad eas ſcientias comprehendendas, quæ contemplationis tantùm ſunt. id autem maximè continget, ſi ab ipſa natura quid per ſeipſum ſit dignoſcat: ac deinde idipſum ab eo, quod ex accidenti eſt diſcere ſciat. Proximum eſt, vt acri, ac fideli ſit memoria, non obliuioſus natura. Quòd ſi hæc duo ingenij bona non obtineat, videtur ille ſanè ad diſcendum minime appoſitus: quandoquidem continuo labore obruetur, vt tandem præ tædio omnem lectionem, diſciplinamq́; reijciat. Tertium etiam accedit ornamentum, vt amet ipſe doctrinam, ac requirat, neq; vllam vniuerſæ ſapientiæ partē negligat. nam & qui ſummopere aliquid concupierit eius, quod deſyderat, omnes omnino partes perſequitur, ac ſpecies: vt exēpli cauſa, qui vini auidiores ſunt omnia vini genera ſedulò, ac vehementer requirūt. ſimile eſt etiam in effœminatis, & mulierū amatoribus.

Quartum inſigne quoq; eſt, vt veri ille amator ſit, inimicus, aduerſariusq́; mendacio. etenim, qui ipſum, quod eſt, affectat cognoſcere eo modo, quo eſt, veritatem diligit: neq; veri amicus quiſpiam mēdacium nō odit. nullus igitur vir, cuiuſmodi eum eſſe volumus, mendacium amplectetur. Quintum illi etiam pernecessarium eſt, vt corporeas voluptates exhorreat. nam quicūq; aliqua in re magna voluptate capti ſunt, eorū animus à reliquis omnibus delectationibus auertitur: idq́; in Philoſophis, quorū animus ad nihil aliud, q̄ doctrinam inclinat. Sextumq́; hoc etiam additur, ne vllius quęſtus cupidus ſit. nam, & ipſæ pecunię per ſe cupiditates quodammodo ſunt, quæ omnes ab his viris ſunt omnino alienæ. Septimum eſt, vt præſtantis, perſpicacisq́;, atq; acutæ ſit ratiocinationis. nā qui vniuerſa cognoſcere laborat, nuſq̄; ſe patitur cognitione rerum defici, vt poteſt vis illa cognoſcendi ferre: atque is quidem incomparabilis eſt ad contemplandū virtutis, neq; enim quicquam merito huic ratiocinanti animæ comparabitur. Ad hæc Fortitudo quoq; in hoc octauum obtinebit locum. nam ſine fortitudine rationes illas debiles, non demonſtratiuas, in quibus eum educari contigit, nec cōtemneret, neq; refelleret. quod quidem magis etiam perſpicuum eſt in his, qui in noſtris ciuitatibus educati ſunt. Nona deniq; virtus, vt per ſe ipſe moueatur id, quodcunq; bonum, honeſtumq́; videbitur, tum iuſtitiæ, tum aliarum ſpecie virtutum, ac demū hoc modo continget, ſi anima ipſa concupiſcens totam ſe credat rationi, ac excogitationi. Adde eum inſuper oratorem perfectum eſſe debere, ita ſanè, vt eius oratione ſua in doctrina ad id omne quod maxime deſyderat feliciter perueniat. ad hæc comprehendat breuiter, & facile medium in ratione (terminum quem vocant.) Hæc itaque inſtrumenta animi ſunt, quibus vir huiuſmodi inſtructus eſſe debet. Virtus autem, vireſq́; corporis in iſtis, & cuſtodibus eædem ponuntur, vt ſint vtique firmæ, ſalubriſq́; conſtitutionis, corporeæq́; temperaturæ. Sic equidem cui ab ineunte ætate hæc omnia affuerint, cuiq́; euenerit, vt in ea, quam poſt deſcribit inſtitutione, doctus, formatuſq́; fuerit, profectò is ad imperandū huic Reipub. erit idoneus. Ex quo eſſe videtur id, q rari admodum huiuſmodi homines, difficileſq́; inuentu ſint: qua ipſa cauſa, Res quoq; publica huiuſcemodi non obuia paſſim, atq; frequēs, ſed inuentu rariſſima. Neq; ſit ſummopere alienum, ſi quis hic addubitet, dicatq́; nō poſſe talem ciuitatem exiſtere, niſi, dum quales ſuperius deſcripſimus, homines tales inuenientur: nec ſanè eos inueniri, niſi in hac ciuitate moribus illis educati fuerint. Quamobrem collectum eſſe videtur, quod rationibus fieri poſſe à nobis oſtendebatur, nūc prorſus eſſe nunquam poſſe. Ad id autem non incommode dici poteſt, non eſſe diſſentaneum, vt nonnulli per ſe, ac naturali quadā affectione his, quos perſcripſimus, moribus inſtructi ſint. ad hoc etiam, naturæ ipſius inſtinctu, legem aliquam communem, quam certe nonnullæ gētes, vel populus eligit, accipiant. Pręterea etiā, vt propria ſe religione aſtringant, quæ legibus tamen humanis non ſit diſſimilis. Sicq́; non incongruum eſt, vt proceſſu temporis in ſapientes euadāt, veluti etiam hac ętate noſtra, hac noſtra lege res habet. Ergo, ſi cōtigerit viros ita moribus, virtutibuſq́; inſtructos potentia, atq; authoritate valere, quanquam incerto, infinitoq́; nobis tēpore id accidat: ſic vtiq; talis Reſpub. qualem deſcripſimus, atq; quęrimus, exiſtere poterit.

Cur Philoſophi nō adminiſtrēt Reip.

Tum vero, ſimulatq; ab illo oſtenſum eſt, ſi quādo talis Reſpub. contingat, oportere eius adminiſtratores ſapientes eſſe: inueſtigare incipit, quam ob cauſam eæ, quales nunc extāt ciuitates, nihil philoſophorum, & ſapientum opera adiuuentur. Dicitq́; idipſum duabus de cauſis accidere: quarum altera eſt ex eo, q hæ ciuitates nolunt veris philoſophis, ſapientibuſq́; credere, neq; ad monita eorum reſpicere: videaturq́; illis inter ſapientes ipſos, & ciuitatum (quales nunc ſunt) ciues ſimile quiddam intercedere, quod inter peritū gubernatorem ſcientiæ nauigatorię peritum, vbiq; eam artem profitentem, atq; offerentem, à nullo tamē, qui artis ipſius cupidus ſit receptum, atq; imperitos alios nautas, qui artē quidem primum ipſam doceri debere, vel poſſe negant: deinde, atq; arti ipſi tātum authoritatis, aut dignitatis adhiberi nolunt, vt eius author, atq; profeſſor reliquorū nautarum ſit princeps. Quin etiam inter eos, ſi forte quis artem ipſam affirmauerit doceri debere, ei omnes graues ſunt, atq; inimici, è nauiq; eum expellunt: is autem totius nauis gubernaculis admouetur, ac præeſt, qui ab illis omnibus de nauigādi ratione non diſcrepat. idq́;, vel inuitis reliquis nauigatoribus nonnunquàm, vel alio quouis pacto, vel principatus, & iniri, & arripi ſolēt. Sicq́;, cùm is nauis totius gubernator, magiſterq́; effectus ſit, inter illos ſimilis erroris, atque imperitię viros, nunquam à veri rectoris, gubernatoriſq́; officio diſceſſiſſe aduertetur, tamen in eius odium quandoq; deuenient. Simile quidam ſapiētibus, cùm harum ciuitatum habitatoribus, accidit. Nec ſe in comparatione illorum ſapientes, aliter quàm medici ad ęgrotos habent, qui neq; Medicinam artem ſanandi eſſe putant, & ea ipſa de cauſa medicos reſpuunt: ipſiſq́; aſſeuerantibus ſanitatem reſtitui poſſe, ipſos lapidibus vulnerare attentant. Quare cuiuſq; medici actio nulla perficitur, ac finem ſuum habet, donec totum ſe ægrotus fidei medici committat: quin potius, qui aduerſa eſt valetudine, ad medicorū fores (vt inquit) neceſſario ſe confert. Par, inquam eſt, philoſophorum ad eos, qui nunc ſunt, ciues comparatio. Et hæc prior cauſa eſt, quāobrem his temporibus ſapientes nulli reliquis ciuibus vſui ſint. Altera vero, quoniam ex his, qui ſe ad philoſophiam conferunt plurimi, pauci ſunt, atq; peruerſi admodum. quod ipſum accidit, ſiqua ex his virtutibus, quæ ſuperius ſunt, vero ſapienti attributæ defecerit. neq; id mirum, præſertim cùm raro inueniri poſſit, qui harum omnium numerum impleuerit: ac ſi quando talem inueniri contingat, non ſit adeo promptum, vt hāc ſcientiam, hoc eſt philoſophiā perfectè aſſequatur. Illæ ſiquidem omnes enumeratæ virtutes magna ex parte philoſophiæ officiunt, illorum maxime, qui noſtris in ciuitatibus nati ſunt: idemq́; patiuntur, quod plurimi ægroti, quibus morbus ipſe ex optimis cibis aggrauat, cumulaturq́;:

idq́;,

idq́; , quod ſeminarijs egregiarum plantarum accidit, quæ, cùm in locum incidunt minime ſibi congruentē, nec alimentum naturæ ſuæ aptum ſufficitur, in peſſimum plantarum genus degenerant. Simile ergo eſt in his probis, generoſisq́; ingenijs, ſi in noſtris ciuitatibus educētur, & inſtituātur iuſta, legitimaq́; eruditione, nihil enim aliud cauſa ſit maximorū malorum ipſis in ciuitatibus: quandoquidē, neq; pigra, torpeſcensq́; natura, neq; puſillus, ac debilis animus magnum aliquid, & grande adoriatur, pręſertimq́; qui temperantiam non obtinuerit. Taliq́; ex genere ſunt noſtrarum ciuitatum Principes, ficti quidem illi, atque ſimulati, qui honeſta omnia, vt ſcientiā, & reliqua id genus vituperent, ciuilesq́; diſciplinas, quotquot ſunt, damnāt, turpia omnia extollunt: quorum dominium Reipub. peſtilentiſſimum, cauſa eſt præcipua afflictæ ſcientiæ, & eruditionis, luminisq́; illius extincti. Et genus quidem hoc, ſi exactè indagaueris, hominum, in his ciuitatibus frequentiſſimum occurret: quorum, quicunq; ſæuitiam euaſerit, hunc Deo propitio uſum fuiſſe, diuinaq́; cura ita ab æterno præſtituta, atque protectione dici poteſt. Quotquot autem in ſtudiū philoſophię ſe dabunt, nec ſuperioribus illis virtutibus conſummabuntur, eos manifeſtum eſt non tantum ciuitatibus eſſe inutiles, verùm etiam ſapientiæ ipſi non parum obeſſe: vtpote, cùm frequentiſſime accidat, vt tales viri ad voluptates, & turpia omnia, ad rapinas, ad fraudes tota ſe inclinatione conferant. quandoquidem nullam ipſi per ſe virtutem obtinēt, quæ eos ab huiuſmodi inhoneſtis rebus contineat. Sed neque ſermonibus ſunt veraces, quibus, dum ciuibus auferunt ſua, atque rapiunt, ad incutiendum timorem vtūtur. Sic itaq; Philoſophię opprobrio ſunt, neq; nō maxime ijs officiūt, qui ad eam ipſam parati ſunt, atq; idonei: velut hac noſtra ætate accidit perfrequenter. Quòd ſi forte contingat Philoſophum in huiuſmodi ciuitatibus verū, perfectumq́; educari, ei non abſimilis erit, qui inter feras rapaces, atque ſanguinarias moram traxit: qui equidem, vt non cogitur inuitus eſſe, cum illis ferociſſimis beſtijs nocens, ita in tuto ipſe nō eſt, quominus ſontes illæ feræ in illum irruant. Itaque ad diuerſum vitæ inſtitutū ſe referet: nempe, vt in ſolitudine viuat potius, ac ſic fruſtratus ſit præſtantia virtutis ſuæ, atque perfectione, quam certe in ea ciuitate, quæ à nobis rationibus deſcripta eſt, nanciſci potuiſſet.

De fine hominis.

Tum, ex quo probauit rationibus, cuius Philoſophus naturę eſſe debeat, cui ſimplex Philoſophi nomē conueniat, dicitq́; nullam viam eſſe, qua Reſpub. ſalua eſſe poſſit, niſi viris huiuſcemodi imperantibus: & oſtendit cauſam, ob quam talis Reſpub. inuentu difficilis ſit, tum quo modo contingat, naturam hanc Philoſophi nociuam eſſe per accidens: ſequitur nūc locus ipſe, in quo diſputandum ſit de eruditione huius generis hominum inter reliqua, quæ in ciuitate ſunt. Hoc autem genus principum eſt, quorum non poteſt iniri ratio, neque erudiendi, neq; educandi, niſi finis ipſe in aperto ſit, ob quem humano generi adminiſtratione horum opus ſit: quem certe nobis in primis, & inueſtigari, & ſciri oportere par eſt. ſic enim, & ſingulorū quorumcūq;, quibus erudiri quiſque, atq; inſtitui debet, ſermo fieri poterit. Nam incognito fine, haud quaquam eius rei neceſſitas, quæ ad finē perducit, cognoſcetur. Cuius rei inueſtigatio, etſi ad primā huius ſciētiæ partem maxime pertinebat, nihilominus abſonū nō ſit, ea de re hic aliquid diſſerere. ſic igitur dicamus, hominem, cùm res quędam ſit naturalis, neceſſarium eſſe finem habere, gratia cuius eſt: ſiquidem quicquid naturaliter eſt, ſuū habeat finē, vt eſt in Naturali ſcientia expoſitum; in primisq́; id homini ipſum conuenit, vt reliquis rebus pręſtantior eſt, atq; nobilior. Cumq́; homini, velut à neceſſitate inſitum ſit, vt in ciuitate viuat, ideo qua ratione ciuitatis pars eſt, quædam, præſtitutum ſibi finem habet: neque quenquam fallere poteſt, finem hunc, cùm certe vnius rei ſit, vnum quoq; eſſe oportere: ſiue ſpecie id intelligatur, ita vt à ſingulis percipiatur, ſicut in illo videre eſt fine, qui numero vnus eſt: ſiue ratione, vel, vt Græci vocant, analogia, quæ gradus quoſdam habet. Ex quibus prius quiddā eſt, & poſterius dignitate, ſiue attributione, & reſpectu quodam, ac relatione multorum ad vnum: veluti ſi complures perfectiones vnius alicuius gratia ſint, & nonnullæ ob nonnullas alias. ſic enim res multæ vna fiunt quodammodo, alioquin humani fines plures eſſent. Et ſi humanę perfectiones hac ratione plures ſint, poſſintq́; vniuerſæ in ſingulis quibuſq; inueniri: conſequens erit, vt vnuſquiſque ſui gratia ſit: eſſentq́; in ciuitate ea ratione non plures ordines vno, id quod fortaſſe nō poteſt fieri. Si vero, vel omnes, vel plures nō ab omnibus, ſed ab aliqua tantū parte acquiri poſſint, in reliquis vero deficiet natura, cùm eis ſuarum perfectionum finem denegauerit: tunc poſterius hoc genus aptum eſt, quaſi alieno dominio ſubijci, prius illud, & excellentius ad dominandum quidem aptum, & idoneum. Iſtorum ſiquidem inter ſe ratio, atque dignitas ſimilis eſt gradibus perfectionum, quę humana in anima inſunt, veluti cùm aliæ ſint aliarum cauſa. At vero, quę poſſunt de humano fine à mortalibus conſyderari, penitus finita eſſe oportet: & nos quidē hac in parte id exponemus, quod noſtra tempeſtate propalatū maxime ſit. Dicimus ergo finem (vt quorundam fert opinio) nihil eſſe aliud, quàm vt vnuſquiſq; in ſui corporis ſalubritate, atq; integritate, necnon ſenſoriorum tutela ſummum conſtituat bonum. Huiuſmodi mortalium ſiquis in vnum conuentus fiat, neceſſitatis quidem gratia ille cogetur: neq; illis alius eſt finis propoſitus, quàm neceſſitatis. Alij autem ita exiſtimāt, neminē quidem ſibi deeſſe debere, ac res ſuæ vitæ neceſſarias negligere, verumtamen finem illuſtriorem, ac maiorem, quàm ſi neceſſitatem tantummodo ſpectaret, omnino habere. Idq́; in rebus naturæ permultis perſpicere eſt. Viſus ſiquidē non homini ad neceſſitatem, verùm ad præſidium. Contrariū de tactu eſt. neque enim vllum eſt animans, quod ſenſus eius expers ſit. Præterea tamen qui de humano fine in hunc modum arbitrati ſunt, diſſident inter ſe quammaxime: vtpote cum ex his alij in diuitias, alij in gloriam, alij in voluptates humanarum rerum finem conferūt. Ex quibus qui voluptates aſſerunt, inter ſe bifariam diuiduntur. Nonnulli enim ex his ipſis corporeas voluptates, ſenſoriasq́; finem eſſe autumauerunt: qui ſane ſuperiori illi primę ſententiæ proxime accedere videntur. Alteri in intelligendi delectatione felicitatem conſtituerunt. Præter hos etiam omnes alij ſummum bonum in imperio conſtituerunt, ita ſanè, vt alijs imperarent, atq; dominarētur: tumq́; delectabilia omnia rerum omnium genera, tum diuitiarum, tum gloriæ, tum reliquorū etiam, quæ ipſi apud ſe magni eſſe exiſtimant, ſibi vendicent. Leges vero noſtræ, quæ his temporibus vigent, de ea re quid ſentiant, Deus ſcit. verum id ſola prophetia ſciri poteſt. Quodquidem, ſi leges inſpexeris, facile apparebit, duplicem hunc eſſe finem. alterum ſiquidem ex rerum à materia liberatarum ſcientia eſſe: alterum in rerum humanarū actione exiſtere, qui ipſe ad mores, de quibus leges ipſæ admonent pertinet: ſicq́; idem, & legi, & philoſophiæ genere, atq; tractatione propoſitum erit: ob idq́; non deſunt, qui opinati fuerint, leges ex antiqua ſapiētia emanaſſe. Omnibus ergo ex ſuperioribus ſententijs facile

poſſit

poſſit colligi, bonum, ac malum, vtile, atq; nociuuũ, honeſtum, turpe eſſe non ex ſuppoſitione, ſed ex natura certũ quiddam. quandoquidem quicquid ad finem perducit, id quidem & pulchrum, & bonũ eſt: quicquid autẽ à fine intercludit, aut auertit, malum, & turpe. nec aliud videtur eſſe, quod eæ religiones agunt, curantq;, in hisq; noſtra in primis. quin etiam non pauci ex his, qui regiones noſtras incolũt idipſum de noſtra lege ſentiunt. At vero Theologi noſtri, qui loquẽtum (vt vocant) ſectam imitantur, ex ipſa religionis contemplatione ducti ſunt credere, q; id, quod Deus vult, nullam habet præfixam, ac determinatam naturam: & ſic nihil eſſe, quod non ad diuinam voluntatem, & arbitriũ redigatur. At eo modo, neq; honeſtum quicquam, neq; turpe niſi ex poſitione, atq; arbitrio quodam dici poterit: ampliusq;, eo modo finis humanus nullus erit, niſi ſola poſitione. Id autem adducti ſunt, vt crederent, conantes, ea, quæ in lege Deo aſſignari, atq; attribui viderãt, defendere, atq; ſeruare, vt quod de eo dicitur poſſe omnia, velle omnia, voluntatemq; putent diuinam ad omnia ferri poſſe, cùm per ſingula currat, feraturq;. omnia igitur hoc modo poſſibilia ſint. Sępiſſime autem ſolet idem in contemplatione legis euenire, vt videlicet primum quæcũque Deo aſcribũtur enumerẽt: deinde ſtudeãt, vt in re ipſa ea omnia comprobentur, ac reſpondeant, præter vllam huiuſmodi attributorum poſitionis confuſionem, & offendiculum. Enimuero non ſine maxima perplexitate dubium illud diſſoluent, idq; etiam, ſi, quę imaginantur, ſibique affingunt, ex eorum ſententia, in lege clara, manifeſtaq; eſſent. Sed ipſi ex hac opinione in errorẽ, atq; hallucinationem maximam inciderunt, maximeq; ab humana natura abhorrentem: quin etiam abſurdum videri poſſit, legem aliquam ea de re commemorare. Et de humano quidem fine, quæ hominis eſt beatitudo, eæ ſunt vulgares, magiſq; tritæ opiniones: quæ ipſæ apertius falſæ ſunt, quàm vt id vlterius declaretur. Philoſophorum vero ſententias tunc exequendi locus erit, cùm ad id, quod inter ſe diſceptant, rationibus indagandum peruenerimus. eſt enim eorum inter ſe controuerſia de parte animæ, quæ rationem continet. Nunc igitur ad eum ſermonẽ, vnde digreſſi ſumus reuertamur, deq; vero fine diſſeramus, ſi tamen prius à Naturali philoſopho id, quod conueniet, repetierimus, ac receperimus: ſic tãdem enim adipiſcemur facilius, quod ex hac ipſa ſcientia elici poteſt. Sic ergo dicimus, huius artis ciuilis profeſſorẽ cum Naturali philoſopho, hac in quæſtione ſentire. nam, & de fine (quæ naturalis corporis perfectio, ſeu actus eſt) ipſe Naturalis philoſophus diſputat, eamq; ipſam aliis perfectionibus comparat, & confert, ſi plures in eo animaduertat ineſſe. Enimuero, cùm ex humanis perfectionibus nihil planè natura, niſi præparationes exhibeat, vel principia quædam ad illas facile aſſequẽdas. ſic igitur cùm illas, nec perfecte nec integre natura præſtet, ſi non & electio animi, atque diligentia adhibeatur: ex eo ſcientiæ ciuilis profeſſor non ab re de fine humano pertractat, ſcilicet quatenus electio, conſiliumq; animi, atq; voluntas eum ipſum finem efficiunt. Inſuper, cùm in naturæ ſcientia iam ſit probatũ abũde, hominẽ ipſum ex corpore conſtare, & anima: eamq; eſſe corporis ad animam rationem, quæ materiæ ad formam: atque è contrario animæ ad corpus, qualem formæ ad materiam: ipſamque materiam eſſe formæ gratia, formam præterea gratia actionum ab ea prouenientium, atq; affectionum. humana igitur perfectio, humanusq; finis, ex illius actionibus operibusq; dependet. Inibiq; ſatis præterea demonſtratum, actionum humanarum nonnullas, & hominibus & rebus cæteris, tum ſimplicibus tum compoſitis cõmunes eſſe, quas ſane quidem ex communibus formis neceſſarium eſt produci: nonnullas vero proprias, quæ ſine controuerſia propriis ex formis, ſiue vna, ſiue pluribus inſunt. Ampliusq; illic monſtratum, ſimplicia corpora, quod habẽt cum homine commune, id potentiæ eſſe, ac momenti cuiuſdam ad hoc, vel illud inclinantis. quæ certe inclinatio ex tali potentia coorta, atque in hanc formã inducta, neque anima eſt, neque ipſius animæ actiones. Illic etiam nunc expoſitum eſt, quomodo neceſſario homo id, quod habet cum corporibus compoſitis cõmune, ſit ipſa anima: ſuntq; talia corpora bifariam diuiſa, nempe aut in plãtarum genus, aut in animantiũ. Stirpes autem, herbæ, plantæ vegetatiuam, nutritiuã, generatiuamq; vim animę: animantia vero ſentiendi, & imaginandi facultatibus cum homine cõmunicant. In concupiſcentia vero partim cũ homine conueniũt, partim ab eo ipſo diſcrepant. Homini vero nemo ambigit vim rationis neceſſario propriam eſſe: rationis autem potentiam in duo diuidi, in rationẽ ſcilicet, quã actiuam, ſeu practicam: & in contemplatiuam, quam ſcientiæ eſſe dicunt. Illic inſuper oſtenſum eſt, formas illas cõmunes ad has proprias, ac præcipuas eam ſeruare rationem, ac proportionẽ, quam materia ad formam, & hominem quidem ob propriam formam ſuã eſſe. Similiterq; de vnaquaque re dicẽdum, ex propria forma ſua eſſe id, quod eſt, ex eaq; proprias actiones exire. Verumenimuero, cùm & bonũ, & malum aliqua in re ita inueniantur, vt in eodem actionis genere conſiſtant, quemadmodum ipſa in pulſatione chordarum ſonus, & bonus, & malus dignoſcit: ipſiſq; actionis laus in homine, atque vituperium, propriæ quidẽ actionis, non alterius cuiuſquàm intelligitur. Sicq; humanus finis, humanaq; felicitas in hoc tota verſatur, vt operationes proprię in eo ipſo ſint maximopere bonæ, & probæ: atq; ideo definita eſt felicitas, vt animæ actus ſit rationalis cum virtute coiunctus. Felicitas quid. At quoniã rationalis quoq; animæ partes, vt ibidem monſtratũ eſt, ſunt duæ, idcirco & virtutes non vnã ſunt ſpecie, nec ipſæ perfectiones etiã. Et rationalẽ quidem ipſam bipartitam eſſe ibidem oſtenſum eſt, quippe in actiuã, ſeu practicam (vt paulò ante dicebamus) & in cõtemplatiuam: conſequens ergo eſt perfectiones ipſas, alias contẽplatiuas quoque, alias actiuas, ſeu practicas eſſe. Verùm, cùm concupiſcibilis, ſeu cupiditas pars etiam ipſa ſit animæ, videturq; illa in homine excitari, & cõcupiſcere, prout ipſa contemplatiua pręcipit, ac ei maxime adhæret: ex quo ſequitur etiam partem illam cupiditatis, ad rationalem ob hãc cauſam attinere. Quocirca perfectiones ipſas trium generũ eſſe apparebit, videlicet contemplatiuas, præterea morales virtutes, & poſtremo artes ipſas effectrices, ſeu operarias. quæ etiã ipſæ cùm bifariã diuidantur. Alterum enim eſt genus earum, quæ, vt munus ſuum in propoſita materia exequantur, nulla re alia indigẽt, quàm ſcientia, & cognitione pręceptorum vniuerſæ artis. Alterum, quod ad agendum alia quadam virtute aduentitia, & coniectura præter hæc vniuerſalia præcepta indiget, vt ſingula elaborentur, atque efficiantur ipſa ex arte, additis præterea tẽporis, loci, aliorumq; ſimilium circunſtantiis. Quocirca hæc planè intellectus, ſeu rationis pars ab altera omnino differt, & ſic vtrobiq; differentes virtutes. Quatuor ergo perfectionũ, virtutũq; genera ſunt, ſcilicet contemplandi, excogitandi in artibus, atq; in eiſdem, quod excogitatum eſt opere exequẽdi, ac morum. Ex quibus quoque manifeſtum eſt, humanas virtutes plures eſſe. quæ cùm vnius rei perfectiones ſint, neceſſe eſt alias propter alias eſſe, ſeu eas ipſas vniuerſas in ſingulis inueniri par ſit, ſiue in

aliquibus tantum: at ſingulis quidem mortalibus vniuerſæ comprehendi non poſſunt, verùm poſſunt earũ nonnullæ in aliquo, & illo quidem diuino hominum genere inueniri. Verùm ex moralibus virtutibus nõnullæ poſſunt eſſe omnibus communes, inter quas eſt temperantia: & quidem propterea hominum genera ex virtutum generibus digerenda ſunt, vt inferius, minuſq; perfectum præſtantioris gratia ſit. nam qua ratione virtutum ordo in vnico homine diſtinctus eſt, atq; diſpoſitus, eadẽ in multis quoq; hominibus diſponetur. quod quidem ei rationi conſentaneum eſt, quæ homines multos omnibus virtutibus præditos ad meliorem humanitatis conditionẽ coire in vnum coegit. Nam ſi ſinguli adipiſci potuiſſent vniuerſas virtutes, non ſolum oporteret, vt vnuſquiſq; in ſeipſo, & imperantem haberet, & obſequentem conditionẽ, & velut dominum, & ſeruum: ſed, & ipſa natura aliquid ſuperuacaneum feciſſet, cùm omnes ad dominandum parati, aptiq; eſſent: id quod ſanè eſſe nequit. neceſſe enim eſt dominũ non carere ſeruo, qui dominium admittat, atq; obſequatur. Et perfectiones ex vniuerſæ, vt vno in homine aggregentur, id admodum difficile eſt, nec niſi portento quodã, prodigioq; fit. Contingit vero frequentiſſime, vt aliud ad alias virtutes genus hominũ aptum ſit, atq; aſpiret: idq; facile patebit, ſi in ſingulorum naturam intueamur. Poſteaquam quid humanæ perfectiones, quid animi virtutes eſſent dictũ eſt, declaratũ etiam eſt, alias aliarũ gratia virtutes, & videri, & eſſe, adeo vt vna afferri poſſit, ad quam cæteræ omnes, vt ad finẽ dirigantur, neq; ob aliam quæcunq; rem ſint, ipſa autem illa propter ſeipſam, non propter aliã: eaq; perfectio ſumma hominis, atq; ſuprema felicitas, de qua nobis propoſita eſt inquiſitio. Dicendum

Artificia cur inuenta.

ergo in primis eſt, Artificia ob neceſſitatem primum inuenta fuiſſe, propter inopiã ſcilicet, quæ in ſtatu humano ineſt: nec cõmode tamen homo citra illa, aut viuere, aut agere poſſit, nihilo ſecius q̃ nõ potuerunt infinita prope animantia ſine proprijs quibuſdam, & habitibus & affectibus naturalibus, necnõ operibus reperiri: quemadmodum figuræ illæ ſexangulares, & fauos ſtruentibus apibus, & texentibus araneis, familiares ſunt. Et vero illa ſpeculandi pars videtur equidem ex naturæ diſciplina intuẽtibus, homini nõ ineſſe propter neceſſitatem, ſed melioris cuiuſdam conditionis, atq; auguſtioris ſtatus gratia, & quidem, quod in ipſo eſt huiuſmodi, vt propter excellentiam, atque dignitatem inſit, præſtantius haud dubiè eſt, atque dignius his omnibus, quæ neceſſitas, & indigentia inuenerũt. Pars igitur rationis, quæ effectrix, vel vtique artifex eſt, ob ſpeculandi cõmoditatem eſt adinuẽta: id, quod res ipſa manifeſtiſſime comprobat. Quis enim neſcit artes huiuſmodi, & opificia cauſa operum, in quibus verſantur, eſſe adinuẽta? ipſaq; opera, ob rerum varietatem? ſed homo ipſe qua ratione his in artibus verſatur, quaſi ſe alieno addicit, atq; quibus ſuppeditat neceſſaria, ij reuera domini ſunt: nõ autem propter aliud quis iure dominus eſt, q̃ propter eum animi affectũ, quo melior, ac præſtantior exiſtit eo, qui ſeruitutẽ admiſit. Affectus vero ille, quo quis præſtat inter cæteros maxime, ea pars eſt animæ, quæ contẽplatur, atq; ſpeculatur. Neque aliter quàm hæc rationis pars contemplatiua, alteri actiuæ dominetur eadem in anima, Dominus quoque erit, qui eſt ad ſciẽtias ſpeculatiuas paratus illi, cuius in ſuo ortu naturæ ſatisfactum eſt, vt artificij cuiuſdam tantummodo aptitudinem ſortitus ſit: & huiuſmodi quidem viri natura ſerui ſunt, ac dominatui alieno obnoxij, eadem eſt iſtarum inter ſe animæ partium ratio, quæ domini, atque ſerui inter ipſos.

An ſpeculatiuæ ſcientiæ actiuarũ gratia ſint, an econtra.

Quanquam dubitari poſſit, qua de re omnes illæ artes, quæ in agenda re aliqua, aut facienda verſantur, ad vnam quandam artem, velut principem, quæ adminiſtrandæ Reipub. ars eſt, redigantur, cùm prius oſtenſum ſit, hanc ipſam artem ad ſpeculandum excogitatã eſſe. Scientiæ igitur ſpeculatrices ad agendum præparant, iuuantq;. Neque vlla inter has ipſas, & artes, quæ agunt, efficiuntq;, differentia eſt, quàm q̃ illæ effectrices artes inferiores ſuperioribus illis inſeruiunt, in ſuo adminiſtrando propoſito: ſpeculatiuæ verò ſcientiæ illis etiam artibus authoritatem ac dominium præſtãt, ad exitum, & finem ſuum adiuuantes, ac diſponentes, veluti in reliquis artibus principibus, quæ inferioribus vim tribuunt, ducendo ad ſuum cuiuſque finem: velut agricultura quidẽ princeps, ac præcipua ad particularem ſibi ſubiectam ſe habet. Sic igitur ſpeculatiuarum ſcientiarum, & artium effectricium eædem eſſe videntur partes: neq; vlla, niſi ex dignitate, & ignobilitate differentia eſſet. In qua ſententia non pauci noſtris temporibus philoſophi permanent, qui in his rebus contemplandis leuiter, atque ocioſe verſati ſunt ſine vllo naturalis ſeriei reſpectu, ac artificioſæ doctrinæ conſyderatione. Nos autem dicimus ſcientias ſpeculatrices contemplari quidem, idq; in primis de natura Philoſophiam, & de diuinis rebus (quã Metaphyſicam vocant.) Nec ſane illæ, quæ contemplantur, ad operationem aliquam, aut actum referuntur, nec voluntas quicquàm ad ea conſtituenda proficit, aut valet: idq; per ſe notum eſt, ei præſertim, qui in his ipſis ſcientijs exercitatus ſit. Si igitur nihil nos ad ſubiecti earum ſcientiarum ſtatum, atque ſubſtantiam conferamus, conſequens eſt eas ipſas non eſſe ad agendũ paratas, aut operandum præcipue, ſed neque hominẽ per eas ipſas primo propoſito alij cuipiã inſeruire: inſunt illæ tamen homini propter melius, atque præſtantius quiddã, cùm alioqui ineſſe eas fruſtra, aut temere, eſſet perabſurdum. Sed ne eſſe quidẽ hoc pacto poſſent, & ex his quidem, quæ nunc dicturi ſumus, id manifeſtius apparebit. Eſt certe enim in prima Philoſophia ſtatutum, res omnes bifariam partitas eſſe, vt aliæ ſenſu, aliæ intellectu comprehenderentur: idq;, quod intellectu percipitur, principium quoddam eſſe ei rei, quæ ſenſibus eſt ſubiecta: finemq;, & formam, & cauſam effectricem, &, ſiquid eius in ſcientijs ſpeculatiuis agitatur, in ipſo genere intelligendi contineri: propoſitũq; hominis, atque inſtitutum, quatenus eſt ipſe res naturalis ad illam intelligibilium rerum naturam, quoad poteſt, aſcendere laboret, & contendat: eoq; intelligi poteſt, eandem eſſe rationem huius naturæ humanæ intelligibilis, ad ea, quæ in homine ſunt, tum animæ, tũ corporis, quæ eſt ipſius naturæ ſimpliciter intelligibilis, ad eam, quæ ſenſibilis eſt. Eadem ſimiliter eſt ratio, & proportio ipſius naturæ intelligibilis, quatenus voluntate acquiſita eſt, ad reliquas res voluntarias omnino. Sic igitur dominatur quidem rebus voluntarijs, quemadmodum & ipſa natura intelligibilis ipſi ſenſibili, rebuſq; ex voluntate noſtra pẽdentibus principia, quibus conſtent, præſtat: queadmodum, & ipſa intelligibilis natura ipſi ſenſibili eſſentiam, ac cõſiſtentiam præſtat, non tamen ita, vt illa intelligibilis huic ſenſili inſeruiat. probatũ iam eſt verum, quod ita conſequens ſit, & velut neceſſario ſubſequatur. Scientiæ ergo ſpeculatiuæ non parum ad agendum iuuant, ac neceſſariæ ſunt ipſis rebus agendis eo modo, quo dictum eſt, naturam intelligibilem eſſe neceſſariam ipſi ſenſibili: huiuſq; ipſius partis, quæ ad intelligendũ parata eſt, principatus, in reliquas omnes partes Reip. nihil omnino differt, ab intelligibilis naturæ dominatu, quo ſenſilibus rebus imperat. Ex dictis ergo videri poteſt, artes ipſas actiuas, ſiue vires, & facultates

quædam

quædam ſint, ſiue opificia quędam principalia, ac alijs præfecta, ſiue ſubminiſtrantia, & inſeruientia alijs, illas quidem omnes ob contemplatiuas ſcientias excogitatas eſſe, atque inuẽtas. Nonnulli tamẽ de his agendi artibus contraria ſenſerunt his, quæ de ſpeculandi ſcientijs ſunt opinati: eorumq́; ſententiam omnino deſtruunt, cùm credant ipſi quicquid in his artibus intellectu tractatur, non præcipuo, ac primo propoſito ad ſua opera dirigi, vel propter illa inueniri, ſed talium omnium intentionem eſſe, res rectè diſcernere, & cognoſcere: & operationes, ac opera (ſeu operata, vt aiunt) quæ ex huiuſcemodi artibus proueniunt, nõ ex primo propoſito, ſed, veluti quid conſequẽs ſint: vt in motu cęleſtium corporum perſpicuum eſt. Itaque hac ratione artes ipſæ operariæ, ſeu actiuæ eſſent omnino virtutes. quod quidem maxime de illis artibus ſuſpicãdum eſſet, quæ ratione amplius vtuntur: & propter illos habitus acquiſitos ex huiuſcemodi artibus inducti ſunt, vt credant aliqui eos, qui in aliqua vna harum artium verſati ſunt, ita demũ affectos eſſe, vt ſibi perſuadeãt rerum ſe omnium notitiam amplexos eſſe. Et certe quidem id videmus in ſua arte medicis accidere. Quãquam verum profectò eſt, in illis ipſis artibus, ſi quid eſt intellectui referendum, id præcipue ad actionem, & opus ipſum dirigi: in eisq́;, ſi contingat aliquid contemplari, illud quidem nõ niſi per accidens fiet. Si igitur idipſum finem artis eſſe conſtituamus, is ipſe finis alterius profecto generis erit: ac nomen quidẽ, quo artes appellabuntur, æquiuocum erit, quale hoc in nomine Muſica, quiddam eſt. dicitur enim quandoq; de arte ipſa, quæ in actu, atque opere quodam exteriore conſiſtit: neq; non de ea quandoque, quę contẽplatur, atque ſpeculatur. Virtutes etiã num excogitatiuæ, atque inuentiuæ manifeſtiſſime ob cõtemplatiuas extitiſſe videntur? ſiquidem ipſæ ſunt propter artes illas agendi, vel frequentius, vel præſtantius. Artes autem iſtæ (vt iam ſuprà diximus) ſunt propter ſpeculationẽ rerũ inſtitutę: neminẽ enim latet excogitatiuas illas ad rationẽ artium diuidi. Et quemadmodũ vna quædam ars abſolute princeps reliquarũ artium exiſtit, ipſa autem eſt Reipub. adminiſtrandæ: ita etiã reperitur virtus quędam excogitatiua princeps, & illa quidem eſt, qua illius principis artis actiones in materias inueniũtur, & diriguntur. Ad hæc, virtutes morales videntur quoq; propter intelligibiliũ ſpeculationẽ eſſe. idq́; primo ex eo, quod in ſcientia Naturali declaratũ fuit, præclare oſtenditur: nempe concupiſcentiã, atq; appetitum in duo diuidi genera, quorum alterum ex imaginatione, alterum ex cogitatione, & ratione emanat. Quæ igitur concupiſcentia imaginaria eſt, impropria omnino eſt homini, ſed animãtibus, quatenus ſunt tantum animantia, propria quidẽ eſt. Poſterior autẽ, quã cogitatione, & ratiocinatione agi diximus, homini profecto propria eſt, & ſua, neq; cuiquàm alij, q̃ homini talis attribuitur. Neque virtutes morales quicq̃ aliud ſunt, q̃, vt hæc pars concupiſcens, quæ in nobis eſt id cupiat, quod ipſa cogitatio, atque ratio fieri debere iudicauerit: necnon, & modum, & tempus, atq; locum ipſa ſtatuerit, & præfixerit. & planum quidem eſt, ac manifeſtum, opus huiuſmodi à nulla alia animi parte procedere, q̃ ab ipſa contemplatiua. Quocirca hæc pars concupiſcibilis, ſi dignitatem, ac virtutem à ratione accipit, ratio propterea ipſa dignitate, & virtute inſignior apparebit, pręſtantiorq́;, atque electior. hac vero in parte nõ pauca cũ homine animantia participãt, vt in verecundia Leo: quę certe affectio humana eſt, quatenus à ratione, & cogitatione, ſeu opinione exiſtit: etenim propter quod vnumquodq; tale, & illud magis (vt aiũt:) porrò his virtutibus homo inſtructus quodam modo ad inſeruiendum alijs videbitur. exempli gratia, Iuſtitia ipſa non niſi propter actiones exercetur: Temperantia, ob voluptates, quæ honeſta, & egregia acta impediunt: Fortitudo, propter res formidabiles, ac moleſtantes: Liberalitas propter opes, & pecunias reperitur. At vero ſcientia illa contemplatiua non inſtruit hominem, vt alijs ſubijciatur, & ſeruiat, neq; puto quenquàm hoc latere. Superiores pręterea omnes illæ virtutes multò magis ad materiæ naturam ſpectãt: nec poſſunt ſine corpore ipſo, ſineq; inſtrumẽtis, ac rebus exterioribus conſiſtere. quis enim liberalis nummis non indiget, ad ipſa liberalitatis officia exequẽda? Quis item iuſtus, ijſdẽ ad iuſtitiæ ipſius munera non vtitur? Fortis quoque vigore, ac robore corporis indiget. Scientiæ autem ſpeculatrices ſunt maxime à materiæ conſortio liberæ, atque ſolutæ, ita certe, vt quoquomodo eas perpetuas eſſe oportere credatur. & eſt quidem iam alibi oſtenſum, ea præſtantiſſima eſſe, quæ lõgiſſime à materia abſunt. Verũ enim genus hoc moralium virtutum in cõparatione facultatis ſpeculandi, atq; perfectionis, velut primordium eſt quoddam, ac gradus neceſſarius ad finem obtinendum, ſine quo obtineri non poteſt: & ob hęc multis videtur, huiuſcemodi perfectionem eſſe finẽm remotũ, cùm ſit remotæ illi perfectioni proxima. Ex his ergo, quæ diximus, clarũ eſſe poteſt, humanas virtutes quatuor generibus contineri, quibus certe finis, propter quem ſunt, eſt ipſa contemplatiò. At verò an morales virtutes ſint ob actiuas illas artes, an è diuerſo, an pars virtutum illarum propter artes, rurſumq́; pars artium propter virtutes, hoc quidem inueſtigatione indignũ non ſit.

An morales virtutes ob actiuas artes an e diuerſo ſint.

Verum nemo ambigit, quin virtus illa inter omnes morales princeps, ſit neceſſario vi excogitatiuæ (ſeu induſtriæ) principi adiuncta: & ſi virtus illa princeps, eam habeat rationem ad vim excogitandi principem, quam potentia, ſeu vis ipſa excogitandi ad artem principem, erit profecto, & illa propter iſtam artem principem: idemq́; fiet in reliquis artibus nõ habentibus aliquod genus huius virtutis. hac enim ratione, & reſpectu ſe habebit ad illas artes practicas, veluti præparamentum, & pręludium: & licet per eas illæ acquirantur, id quidem nõ fit, niſi vt eiuſmodi artis actio perfectior, & laudabilior reddatur. & hoc ex ſeſe ſatis perſpicuum eſt. At vero vtrumcũque ſit, ſeu illæ artes propter virtutes, ſeu virtutes propter artes, vtræque ſimul contemplatiuæ facultatis gratia ſunt. Quodq́; de ratione, ac comparatione iſtarũ perfectionum humanarum inter ſe diximus, conſtat citra vllã controuerſiam apud Peripateticos. At quoniam hæc ſpeculandi pars non ineſt nobis ſtatim à vitæ initio in ſua vltima perfectione, & actu, immo potentia nobis ineſt: & in Naturali ſciẽtia iam declaratum eſt, omnia, quæcũque habent ſuæ eſſentiæ mixtam, adiunctamq́; potentiam, ea tum ſumme perfici, cum citra potẽtiam illam penitus actus ille ſyncerus reperitur: Eiuſmodi vero & perfectionem, & actum adſciſcere, noſtri quidem arbitrij, ac officij eſt: ſi quidem idipſum electione maxime, & voluptate comparatur, quod natura minime nobis ſua ſponte elargiri valet. Hęc igitur perfectio, ad quam totis viribus contendimus, & cum qua vniti maxime perficimur, quidnam ſit quærendũ eſt: vtrum ſcilicet ſit aliquid ſcientiarum ſpeculatiuarum, an ijs aliqua dignitas pręſtantior per illas: & ſi nihil illarum ſit, vtrum, illud in nobis ipſis exiſtat, an quod nos per ſeipſum conſtet.

Quidnam ſit perfectio illa, ad quã totis virib⁹ cõtendimus.

Ad quam ſane quæſtionẽ aſſumẽdum eſt, q̃ qui putat ſpeculatrices ſcientias illas quidem æternas, & nobis actu ineſſe, humiditatis vero cuiuſdam puerilis caligine immergi: qui ſic ergo opinatur, videtur quidem ipſe accipere eas ipſas quo-

dammodo

q̃ámodo habere eſſe in potentia: ſiue fuerint illę formę ſeparatæ, quas Plato poſuit: ſiue hoc qualecunque eſt, ſit intellectus agens, aut quiuis alius dignitate iſto inferior, planumq́; eſſe poteſt, humanã perfectionem hoc modo, etſi nõ voluntate acquiri, cùm iam ipſa ante voluntatem inſit homini, volũtatem tamen nihilominus habere in eius perfectionis definitione locum: quo pacto definitionem quoq; ipſa ſummarũ quarunq́; perfectionum ingreditur, ſecundum quem modum præludium ingreditur definitionem finis. Et ſi dicatur quidem id, quod voluntate nos adipiſcimur, ſcilicet quod acquirimus de perfectionibus illis vltimis, quãtum natura nobis comparare conceſſit, talem perfectionem nos acquirere ea ratione, ac reſpectu, propter quem ſumus quicquid ſumus: ſcite quidem debes, quòd ſi huiuſcemodi habitus ad voluntatem referatur, eamq́; admittat, aliter hic, quàm illic voluntatem accipi debere: cùm ipſa voluntas non ingrediatur in rationem, ſeu naturam eius, quod ſubſtantiam noſtram, atq; eſſentiam præſtat, facit tamen ipſa voluntas ad eam rationẽ, qua intellectus agens eſt nobis perfectio. Eis vero, qui ſpeculatiuas ſcientias non æternas eſſe putant, verum cenſent eas eſſe ſummam, ac vltimam perfectionem, videbitur certe ipſammet perfectionem humana voluntas præſtare. Et vero, qui illas ipſas ſcientias ſpeculatrices æternas eſſe nõ credunt, ſed humanam perfectionem eſſe cognitionem intelligentiarum ſeparatarum à materia, ĳs quidem duplex perfectionis genus ſtatuendum eſt. nẽpe, vt & prima, & vltima ſit: & prima quidem ſeipſam adipiſcatur, ſecunda vero adiumẽto quodam, atque aliena ope comparetur. ſed qui hoc exquiſite ſcire cupit, ad naturæ ſciẽtiam ſe conferre oportet.

De his I Septimo. Comparatio ſcientium ad ipſum vulgus. De ſpecu Platonis.

Redeamus igitur vnde ſumus digreſſi, p̃cedamusq́; in tractatione eorum, quę Plato de principis, eruditione diſſeruit. Plato itaque genus hoc hominum, vt ſunt ſcientes, et intelligẽtes, vulgo impito, atque rudi comparat: dicitq́; vulgus ſimile eſſe his, qui à pueris in ſpecu educati, nunquamq́; egreſſi ſunt, nihilominus aſpicere ipſi ſatagunt, quicquid in ſpelunca appareat, nunquam tamẽ faciem ad ingreſſum ſpeluncæ conuertũt: & in illo ingreſſu ſunt imagines omnium generum animantium, ſeu ſtatuæ: à tergo etiam earum eſt ignis, ita, vt ex illis ſtatuis nihil aliud quàm vmbras in concauo ſpeluncæ repræſentatas ex aduerſo illi cernere poſſint: & certe rerum omnium nihil pręter vmbram percipere poterunt, quę ſe illis aduerſa in ſpelunca obtulit, opinabunturq́; præterea res veras ab vmbris nihil omnino differentes eſſe, atque id de vulgo ipſo dictum. Sapientes vero ĳ ſunt, qui illo ex antro egreſſi in vero lumine, atq; fulgore verſati ſunt, vere res ipſas ad Solis ſplendorem, atque lucem inſpicientes. Tum quemadmodum nemo ſtatim quàm eſt à ſpelũca illa egreſſus, ſi ſe vero lumini, atque Soli offerat, poſſit eum inſuetum ſplendorem ſuſtinere, atque intueri quicquam: ſic homines huiuſcemodi, qui ſunt ad ſapiẽtiam parati, ſe habebunt, ſi protinus conentur aggredi ad cõtemplanda ea, quæ intellectu à materia ægre abſtrahuntur, ſimpliciaq́; inſpiciuntur. Verum ſedulo danda eſt opera, vt illi ſenſim rebus intuendis luminibus aſſueſcant: primumq́; Lunæ, aliarumq́; ſtellarum radĳs committantur, & tãdem, velut per gradus ad Solis intuitum comparentur, resq́; tandem clariſſime dĳudicent. eodemq́; modo paulatim philoſophi inſtituendi, atque effingendi ſunt: ab hisq́; eruditionis primordium ducendum, quæ facile ipſi perdiſcere poſſunt.

Quæ prima ſcientia addiſcenda.

Cumq́; Plato inueſtigauiſſet, quæ illis primũ ſcĩa maxime accõmodata erat, eã certe numerorũ notitiã eſſe voluit. Nã illi, iam ſimul cũ cuſtodũ liberis, à pueritia Muſica, atq; Gymnaſtica inſtituti ſint, atq; Gymnaſtica ipſa ad corpus certe magis attinet: Muſica vero, quæ illis traditur, ea quidem eſt, quæ fabulis vtitur: quæ certe non põt tantum efficere, vt poſſit intellectum ſcientiarum contemplatiuarum alicui præſtare, & tradere. Hæc autem numerandi ſcientia inter contemplandi facultates omnino enumerari debet, & eſt doctrinarum certe omnium facillima. & huius rationis ſunt aliæ Mathematicę diſciplinæ: illæ autem ſunt, Arithmetica, Geometria, Aſtrologia, Muſicaq́;: inter has autem etiam ipſas facilitate eſt Arithmetica princeps, cùm maxime nuda ſit, atque libera à materia. eſt ergo ipſa Arithmetica illis reliquis facilior, ad cunctasq́; res magis communicans: ſecundo autem loco Geometria, deinde Aſtronomia, poſtremo vero loco Muſica ſuccedit. Neque vero fallere quenquam debet, eas ipſas ſcientias ante omnia à ſapientibus diſci debere, exercitationis, atque aſſuefactionis cauſa. nam earum intelligibilia, vt plurimum non ſunt intenta & propoſita à natura, & ideo tractatur in eis de infinito. Tandem earum intelligibilia ſunt omnino imperfecta, cùm non in ſuis proprĳs ſubiectis deprehendantur, ſed imaginatione quadam, ac fictione concipiuntur. Ob idq́; bifariã Plato rerum intellectum partitus eſt, ac priorem ſanè validum ipſum, atque potẽtem, intelligentiam appellat earum rerum, quæ veræ ſunt: ſecundum vero cognitionem nominat, quę eſt ſimulachrorum, imaginumq́; rerum exiſtentium intelligentia (ſeu intellectus) atque ea ipſa notitia ſciẽtias illas mathematicas complectitur, putatq́; ipſe ſimilem quandam rationem eſſe intellectui rerum cum ſenſu. nam, quemadmodum ex ſenſilibus nonnulla per ſuam eſſentiã, nonnulla per ſimulachra (ſeu phantaſmata) & ſpecies apprehenduntur: multorum ſiquidem vmbras, atque ſimulachra, ſiue colores aſſequimur ſenſu tantummodo: eadem quidem eſt in intelligibilibus ratio. Porro, cùm ipſarũ mathematicarũ ſcibilia (vt diximus) ſint infinita, earumq́; ſubiecta quoque ignota, de quibus quidem primus contemplatur Philoſophus (qui Metaphyſicus nuncupatur) idcirco Plato eas minore dignitate cenſet, ad præſtandam humanam perfectionem, quàm cęteras ſpeculandi ſcientias; dicitq́; earum principia incognita eſſe, fines etiamnum incognitos, atq; conſequenter, quæ inter principia, & finem intercedunt eſſe ignota. Cùm igitur marhematicæ ſcientiæ non primo propoſito, nec per ſe ad humanam perfectionem excogitatę ſint, vt Naturalis, & Supernaturalis ſcientia: quanquam hoc in genere etiam Mathematicæ illæ inter ſe differũt, vt in his videre eſt mathematicis, à quibus duæ illæ, Phyſica ſcilicet, & Metaphyſica ſcientia, aliqua principia ad ſuam contemplationem mutuantur, veluti hæc Diuina ſcientia ab Aſtronomia numerum motuum accipit. nec ſolum hæc differentia in illarum generibus deprehẽditur, ſed etiam in partibus vnius, & eiuſdem ſcientiæ. Manifeſtiſſime igitur poſſet colligi ex hoc, maximam illarum diſciplinarum vtilitatem, ampliſſimumq́; atque digniſſimum propoſitum, non eſſe ad exercitationem, ad aptationemq́; intellectus, ad duas illas vltimas ſcientias adipiſcendas. Neque etiam dici poteſt, harum mathematicarum ſcientiarum inſtitutum, ad opus, aut actionem eſſe, quanquam in ſingularibus earum inſpicienti videatur ab his aliquid agi. id quod ex vulgo non pauci in Geometria, & Muſica opinantur: cùm eę res, de quibus ĳs ipſis cura quædam inſtituta eſt, atque tractatio, ſint & naturę, & arti communes. Triangulus nanque æquilaterus (exempli cauſa) quòd neceſſario tres lineas habet, ex duobus centris circulorum æqualium exeuntes: quarum duæ, quę ſupra baſim exiſtũt, concurrunt inſuper punctum interſecantem vtrunque circulum: id quidem neque ligneo, neque æneo, nec

cuiuſuis alterius materiæ circulo propriũ eſt, neq; artificiali cuiquam: quin cõmune eſt omnino hoc ipſum & naturalibus, & artificialibus. Ad hæc ſingula quædam eorum, quæ à Mathematicis tractantur, in materia poſita eſſe videntur. Si igitur hæc ipſa ab illis diſciplinis ita tractarentur, vt quæ materiæ ineſſent, horũ quatuor requirerentur cauſæ, ſcilicet efficiens, finalis, materialis, formalis: cùm ergo ſit manifeſtiſſimum diſciplinas eas de forma tantummodo quærere, manifeſtum igitur eſt ſingula, quæ tractant huiuſcemodi ſcientias, ſi in opus tranſeunt, indigere tunc, dum in actionẽ veniunt, alia quadam vlteriori notitia, quàm, quæ ab his diſciplinis tradita eſt. ſi quiſpiam enim ligneum ſit triangulum æqualium laterum confecturus, ad id, quod molietur non ſufficiet id, quod ab Euclide in elementorũ ſuorum principio de ratione trianguli æquilateri eſt oſtenſum, niſi ad id ars quoque fabrilis lignaria adhibeatur. neq; de hoc ambiget quiſquam, qui in his ſcientijs exercitatus fuerit, cùm per ſe illis ſit manifeſtiſſimum. Atque his in hunc modum diſceptatis, apparet eos, qui huiuſmodi ſcientias Mathematicas proſequũtur, primum quidem ac propriũ propoſitum habere, conſuetudinem: quanq; ad hanc etiam accedat (vt inquit ille) cognitio quædam rerum neceſſariarũ his operibus, quę quiſque ſibi propoſuit, atque ſecutus eſt. Nam, cùm ſint cuſtodes, cognitione non parum numerorum, & menſurarũ indigent: idq; propter ordines hominum ad pugnam inſtruendos, atque aciei figuras, & formas idoneas, necnon menſuras, atque modos ponendorum caſtrorum. Indigent etiamnum temporum, & menſium, dierumq; cognitione nauigatores, nec per deſerta tantum loca, atque ſolitudinem iter facientes, verum etiam hi, qui camelis præfecti ſunt. Muſica præterea ea, quæ in agendo verſatur, eis eſt perneceſſaria, cum ob alia, tum quòd ipſi eam in ciuitate inſtituerunt. Hæc igitur eſt Platonis ſententia, de inſtituendorum illorum primordio: quæ idcirco illi talis eſt, quoniam ars Logica tempore illius non erat. Poſtea vero quàm eſt præceptionibus, & regulis nunc tradita, melius eſt ab ea iſtorũ diſciplinam, atque eruditionem incipi: moxq;, vt erit tradita, ad Arithmeticam tranſire, deincepsq; ad Geometriam, Muſicam, Perſpectiuam, ad eamq; artem, quæ de ratione ponderum differit, ad Phyſicam, poſtremoq; ad Metaphyſicam. Enimuero, cùm inter ſe veteres diu, multumq; dubitauerint, vtrum Logicam prius, an Mathematicas artes aggredi oporteret: ex hisq; nonnulli Dialecticam excogitatam arbitrentur, vt & roboraret intellectum, & ab errore retraheret, idq; ita in interioribus ac reconditis ſcientijs, quas tractare ipſa cogitur, cuiuſmodi ſunt, & de natura, & de his, quæ naturam tranſcendunt. Neque Mathematicæ ſcientiæ ob facilitatem, & perſpicuitatem Dialectica egerent, in primis cùm non ſint admodum cum materia confuſæ, atque inuolutæ. Sed hoc, ſi ita eſt, & non ſit ſanè Logica ad artes Mathematicas adipiſcendas neceſſaria, ſi tamẽ poſt eas acquiſitas accedat, erit illa ſine dubio ad præſtantiam hominis, ac meliorem quandam conditionem. At, cùm ad doctrinam huiuſcemodi hominum nihil non egregium, atque excellens perquiramus, non erit profecto alienum eos à diſputandi arte incipere. Plato vero hos inſtitui debere cenſuit facultate Muſica, vt decimum & ſextum annum, aut decimum & ſeptimum attigerint: neque id etiam prius quàm praui, qui iam dicti ſunt, moribus purgati ſint. Tum etiam equeſtri exercitatione ad vigeſimum vſque annum vtantur, atque iam inde ſuperiore ſeruato ordine ad Philoſophiam addiſcendam ſe conferant, ante quam ætatem Plato eos ſapientiam attentare minime permittit, propterea quidem quòd eorum opinio, atque iudicium nondum ſit ad tantam rem idoneũ, nec ratio quidem firma, & conſtans. Accedit ad hæc, quòd qui prę matura ætate fabulis, atque figmentis enutriti ſunt poeticis, illi legum conſtitutiones quantum poſſunt ſugillant, atque abrogant, & ita maxime, dum, apud vulgus rationibus ſuis infringere leges, atque ſtatuta pertentabunt. Neque (vt inquit ille) per fabulas illas, & fictas, quibus ſunt imbuti, orationes aliter afficiuntur, quàm qui, quos prius parentes eſſe putauerat, adultus, ac iam grandior, validiorq; ſolum putatiuos intelligit, & ſe nõ legitimum illis, ſed falſo creditum filium, aliosq; ſibi eſſe parentes veros. ſiquidem quis eum tunc non autumet exuturum filij animum, omnemq; reuerentiam, quam antea habuerat erga falſos illos parentes, ita vt eò res redeat, vt plerunque ab illo iſti contemnantur, & negligantur. Similiter quoque his accidere ſolet, qui à parentibus ante maturam ætatem diſciplinis huiuſmodi committuntur. nam quæ in illis ſolertia eſt, atque acumen, leges rationibus ſuis eludere cupiunt, & veluti dilacerare, vt ludentes catuli ſolent eorum, qui ad ſe propinquãt veſtes dilacerare. Id quod etiam tu in his facile philoſophis eſſe animaduertes, qui in his noſtris Rebuſpub. verſantur: quibus ipſis nihil certe damnoſius eſſe poteſt. At vero Platonicæ Reipubli. ſapientes futuri, iam inde ex quo ſapientiam erunt aggreſſi, illam percurrere, atque perlegere ſcientiam non intermittent ad quintum, & triceſimum vſque annum: & tum deinde rei militaris, & bellicæ adminiſtratio eis committetur, idq; continuatis annis quindecim, vt tandem quinquagenarij ad magiſtratum Reipubl. adminiſtrationem apti ſint, atque imperent. ad quod munus cùm per ætatis imbecillitatem erunt inutiles, in beatorum (vt inquit Plato) inſulas tranſmittantur. Intelligit autem (vt opinor) per inſulas, contemplationem formæ boni, quod ipſum vere eſſe credatur. q; ſi aliquis forte crederet reperiri humanum bonum per ſe exiſtens, necnõ aliarum virtutum vſum eius ipſius contemplationem impedire: propterea (mea quidem ſententia) Plato non perperam voluerit, vt Philoſophi illi ad boni illius cuiuſquàm conſyderationem in extrema ſua ætate ſegregentur. Quin etiam, inquit, cæteros quoſdam dies à ciuibus reliquis deſignatos habere debere, per quos, & eorum cõcelebrentur virtutes, atque res geſtæ, & ijs ſacra fiant, honoresq; habeantur, quales apud ruſticos dæmonibus præſtari ſolent. Eadem eſt mulierum, quæ ad honores, atque adminiſtrationem factæ ſunt, & educatio, & reuerentia, cultusq;: cùm iam dixerimus, mulieribus cum viris omnia officiorum genera communicata eſſe. Plato autem huius ciuitatis adminiſtrationem optimã exiſtimat, etiam ſi plures, quàm vnus, huiuſmodi Philoſophi in hac Republ. potentiam nacti fuerint. Hæc vt Plato explicuit, modum ipſe examinat, quo poſſit facillime, atque optime hæc Reſpubl. conſtitui. Prius ſiquidem ipſe huius Reipub. ſtatum ita denique optimum prædixerat, ſi ſapiens eiuſmodi filius fuerit Regis: vel forte imperium illi alijs rationibus deferri debere, ſiue propter ſtudij, atq; ingenij magnitudinem, ſeu quòd multitudine, atque dignitate cognatorum polleat, vel gloria, poteſtateq; huiuſmodi alijs inter omnes præſtet. Quòd ſi contingit hoc modo Rempubl. conſtitui, id agatur in primis, vt qui in ciuitate decem annos continuos plus minus exegerint, in agros tranſmittantur: iſtorum autem filij omni diligentia ea educatione, quam deſcripſimus, inſtituantur. Hoc enim modo hæc, de qua nitimur, ciuitas ocyſſime, faciliimeq;, atque optime exorietur.

Nec tu dubites, quin modus hic à Platone cōmemoratus, quam optimus exiſtat. Ciuitas nihilominus hæc poteſt alio modo condi, ſed non niſi longiſſimo temporis tractu: ſcilicet ſi accidat, vt his ciuitatibus magno ſucceſſu temporis ac diuturno Reges ſint optimi, qui non ciuitates iſtas ſubinde mutare, atq; corrigere deſinant, quouſq; tandem ad optimum genus Reipub. res perducatur. Quæ ipſa immutatio vtroq; iſtorum generum fiet. nanq; & populi actionibus, atq; conſuetudine, & ipſorum certe opinione cōmutata: eritq; tū facilior, tum difficilior, prout temporum proceſſu leges vniuſcuiuſq; temporis ratione habita diuerſæ ferentur, videlicet aliæ, dum à perfectione Reipub. multum aberunt, aliæ ob facilitatem, dum propius Reip. perfectæ accedent. Atq; (vt ſummatim rem cōprehendam) facilius eſt ad probatas actiones hac tempeſtate inducere, q̃ ad opiniones probas, atq; optimas, cuius rei tibi facillime fides fiet, Rebuſpub. quæ nunc extāt perpenſis. Quod ipſum non fugiet eum, qui ſapientiā omnibus partibus obtinuerit: & propterea q; non rectas opiniones habeāt, eas à recto peruerti, ac rui. Reſpub. autem, quæ operibus tantum præſtant, ſacerdotiæ denominari ſolent, cuiuſmodi olim à Perſis antiquis (vt fertur) vſurpata fuit. Hæc autem omnia ſunt, quæ circa Reipub. inſtitutionem, & quaſi ortū præclariſſime ſcilicet, ac de eius ordine, deq; conſtitutione legum Plato diſſeruit: quæ q̃ potuimus breuiſſime à nobis ſunt explicata. Atq; ſupereſſe tandem videtur adhuc, vt de ciuitatibus nō perfectis quidē illis, ſed aberrantibus à veritate dicamus, quo pacto ſcilicet dignoſci debeant, ac quomodo perfecta illa in iſtas degeneret, neq; non iſtæ inter ſe quo pacto cōmutentur. Neq; vero eorū, qui perfectam illam Rempub. ſpectant, parum intereſt ſcire, qua ratione prauæ iſtæ incipiant, & procedant ad ſummā vſq; inſaniā, quamq; id facile, & q̃ optime fieri contingat. etenim medico quidem ſatis eſſe debere videtur, ita veneni notitiam percepiſſe, vt eius naturam agnoſcat, & ita venenum eſſe intelligat, vt ab eo caueri poſſit, etiam ſi nihil de apparando illo, atq; cōponendo, & vtendo vnquam fuerit ſollicitus. Neq; alia certe Philoſopho debet eſſe inſanarū, & errantium ciuitatum cura, q̃ vt & illas cognoſcat, & quæ mala perfectæ ciuitati ab eis euenire ſoleant, intelligat. Quocirca in hoc tantum Plato elaborauit, vt ſignificaret, quonam modo præſtans illa Reſpublica in iſtas prauas, & vitioſas verteretur: ampliuſq; iſtæ inter ſe quam permutationis rationem haberent, & quā inter ſeſe ſimilitudinem, atque varietatem, quidq; eis omnibus ſoleat accidere: q certe noſtri ſermonis finis erit, vt Tertiū inde tractatū partis hui⁹ ingrediamur.

AVEROIS

PARAPHRASIS IN LIBROS DE REPVBLICA PLATONIS, TRACTATVS TERTIVS.

De his in Octauo. De ciuitatibus aberrantibus.

IAm vero, poſtq; abſoluit Plato ſermonem, quem de optima conſtitutione Reipub. inſtituerat, refert ſe ad id, quod ex ea, quam nunc tractamus, ſcientia ſupererat, nempe de ciuitatibus aberrantibus diſſerere ingreditur: quarum ſimplicia tantummodo genera cōmemorat, tum quo pacto inter ſe cōmutantur, tum quantum ſint optimo Reip. ſtatui ſimiles, quantumq; ſibi inuicem: neq; non docet, qui maxime ſtatus optimæ conſtitutæ ciuitati aduerſentur: ac tum oſtendit, quænam ciuitatis adminiſtratio inter optimam hanc, & corruptiſſimam, vitioſimamq; illam Reipu. inſtitutionem intercedat, vt ſolent media quædam inter duas extremitates incurrere: vt etiam inter nonnulla alia contraria interueniunt plura media, atq; diuerſa: exēpli gratia, albo nigrum opponitur, & inter vtrunq; plura genera interiecta ordine quodam, atq; ratione, prout albo alia, alia nigro propiora ſunt, ac magis ſpecie coniuncta: ita ſanè conſequēs videbitur, duorū extremorum, quæ maxime inuicē oppoſita ſunt, nullā mutuo poſſe tranſmutationē eſſe: niſi trāſmutatio illa per media ipſa ordine, atq; ſerie incedat, ita vt primū ad proximū, deindeq; ad id, quod illud ipſum cōſequitur, ſubindeq; ad reliqua deinceps, donec ad extremū alterū perueniatur. Idq; latius explicabimus tū, cūm ad verba Platonis deuentū erit: cōparabimuſq; eos inter ſe, qui harū ciuitatū cuiq; præfecti ſunt: atq; etiam quam quiſq; voluptatē ex adminiſtratione capiat, expendemus: eoq; modo ſummā rerū neceſſariarū, quæ hac in parte Platonis verba cōtinent collegerimus, ac ſingula horū ipſorū explanabimus. Et Plato quidem cōſtitutiones ſimplices, quibus in vniuerſum ciuitates condũtur, atq; formantur, quinque eſſe cenſuit. Primam quoq; omnium optimam illam, de qua adhuc verba à nobis facta ſunt: Proximā huic ambitioſam: Tertiam, quæ paucorū dominatu continetur: Quartam potentiam certe quæſtuoſam, qui principatus vitioſus admodum eſt: Quinto, eoq; poſtremo loco eſt tyrānica dominatio. Quòd ſi optimū genus illud Reipu. in potentiam regiam, & adminiſtrationem optimatū diuidas, ſic principatuū quidem ſex videbuntur eſſe genera. Etenim qui hanc optimam ciuitatis gubernationē nactus, quinq; his inſtrumētis paratus, & ornatus ſit, quæ ſunt ſapientia intelligēdi, facultas cōſummatiſſima, & exactiſſima, opulentia quantū ſatis eſt, ſententia, ſeu imaginatiua vis, omni in re optima, perſeuerādi deniq; firmitas, atq; cōſtantia: addere etiam neceſſe eſt, vt in corpore nihil ſit quod illi ad vſum, atq; cōtinuationē virtutis, & actionū obſit. Qui igitur ita inſtructus eſt plane, atq; ornatus, Rex eſt, eiuſq; etiam adminiſtratio regia. Quod forte, ſi hæc ſuperiora ornamenta, atq; inſtrumēta nō in vno aliquo, verū in cœtu, ac multitudine quadā certa, ita vt aliquis vnus ad finem rerū ſapientiam præſtet, alius exactā intelligentiam eius, quod ad finem maxime confert, alius ſatis opis, ſatiſq; facultatū exhibeat, coniiciendi alius, atq; ſentiendi, ſeu imaginandi præſtantiam habeat, facultatem, vimq; perſeuerandi, conſtantiamq; rebus agitandis adhibeat aliquis alius, ſimulq; ſeſe omnes inuicem adiuuent, vt iſta adminiſtratio rerū optima, atq; tutela exoriatur: talis certe principatus penes delectos quoſdam erit, vocabiturq; optimatū, & egregiorum ciuium adminiſtratio. Præterea etiam hæc in Repub. cōtingere poteſt, vt princeps ſit aliquis vnus, qui uſq; ad dignitatem regiam non peruenerit, ſed tantum ſe legibus exercuerit, quas primus inſtituerit legiſlator, perſpicacitatemq; coniiciendi, atq; intelligendi adhibuerit. ad id etiam ex legibus eliciendum, quod non ab illo conditore legis ſatis diſerte expreſſum eſt, potiſſimumq; in contractibus, ſeu ſanctionibus, cauſiſq; priuatis, & iuribus: cuius certæ ſcientiæ genus eſt ea, quæ apud nos ars iudicādi nuncupatur. inſuper etiam ille habebit ad perpetuāda inſtituta facultatē, & potētiam. is inquam rex legum appellabitur. Neque id ferè contingit, vt duo ſcilicet iſta nouiſſima in quempiam vnum concurrant: quin potius in diuerſis ſemper ſunt

Quot, et quę ciuitatis ſpecies.

illæ duæ facultates, continuandi ſcilicet, & iudicandi: neceſſarioq; vni cũ altera rerum dominium cõmunicabitur. id, quod nos in cõpluribus Mahomettanorũ regnis intuemur. Verum, cùm præter cæteras adminiſtratio quædã rerum ſit voluptuoſa planè, atque illecebris aſtricta, cuius ſpeciem quicũq; profeſſi ſunt delectatione omnia, & voluptate metiuntur, eorumq; finis propoſitus delectatio tãtum eſt: cui gubernationi, ſi illam addideris, quæ ex cõcurſu hominum neceſſitate cogente ſimul coeuntiũ cõſtat, iam genera octo Rerũpub. effecta erũt. de præſtantiſſima autẽ abunde dictum eſſe videtur. Nunc igitur de ambitioſa. Et quidem ciuitates ambitioſę ſunt illæ potiſſimũ, quarũ in primis ciues valent, qui maxime inter cæteros honoribus producuntur. Atq; honor quidem verus homini maxime ab homine cõtingit, ei ſcilicet, qui cùm perfectionis alicuius opinione polleat, alterius animũ iudiciumq; quodãmodo obnoxium habet, atq; obſequens. Præter hoc alterũ etiam honoris genus tritum quidem ſatis reperitur, atq; vulgare: cũ ſcilicet honor ipſe non ab alterius obſequio tali, aut iudicio proficiſcitur, ac niſi ob remunerationem quandam, vel honoris, vel muneris cuiuſcũq;, aut vtilitatis, adhibito quodammodo paritatis æquilibrio, vel ſaltem quantum fieri poteſt, æquitas ipſa in eo genere deſyderari maxime ſolet. qui honor circunforaneus, atq; in publico frequens dici poteſt. Neq; illud primum honoris genus ſit propter exceſſum rerũ illarum, quibus honor debetur. Quod genus honoris ambitioſæ huic potiſſimum expetẽdum eſt: & ideo quoſdam, quaſi ordines, gradusq; ciuium retinet. neq; minimum hoc ipſo optimam Rempub. imitatur: à qua tamen hactenus diſcrepat hac etiam in parte, q̃ in illa virtutem honor conſequitur, & res eas, quæ ſine dubio digniſſimæ ſunt, ita ſanè, vt non per ſe honos perfectę Reipub. ſit propoſitus, verũ annexus virtuti, atq; comes. Hæc vero ambitioſa honorem planè per ſeipſum cõſectatur, qui honor his ex rebus emanat, quæ prima ſpecie, & velut vno aſpectu honore dignæ cenſebuntur. ſunt autẽ eæ potiſſimum, opes, generis claritas, delectationes etiã, ludus aleæ, copia fortunæ, ita vt non plane neceſſaria deſint, ſed tantum ſuppetat, quantum neceſſitati ſatis eſt, fortunarum, aut alijs opem ferat. His rebus iam dictis, videtur tamen nemini magis deberi honorem, q̃ qui dominium, ac potẽtiam, ac victoriam ſemper deſyderare videtur, nunquamq; alijs ſubijci. quæ ſanè omnia honore primo digna eſſe cenſentur: & qui huiuſmodi dotibus ornati ſunt, alios magnitudine quadam animi antecellere videntur, ac magni animi apud homines habentur, eò præſertim, ſi addatur facultas quædam dominandi, ac robur, puniendiq;, & remunerandi. quæ certe facultas, & potentia cum robore corporis, tum animi etiam vi, atq; neruis quibuſdam conſiſtit, exterioribusq; alijs quibuſdam cõmodis. Quocirca, qui tales (vt diximus) erũt, ciuitatibus iſtiuſmodi maxime regendis apti erunt, tantumq; honoris conſequentur, quantum ſuperiorum rerum, quæ honori à pluribus tribuuntur, habuerint: ita vt qui non videbitur tanto honore dignus, vt ſit vnus vniuerſorũ princeps, poſſit nihilominus pro merito dominij particulam accipere, vt aliqua in re dominetur, in aliqua vero alia alij ſit obnoxius. Propter quod de Almanſore Abuhumari filio memoriæ traditum eſt, eum conciliabula, & nuptias ſolitum frequentare: & aiebat, quicunq; ſe principem fidelium profitetur præcipiat mihi, vt illi ſubijciar, viliſſimumq; me habeam, & putẽ: ſic enim honoratior inter illos ero. nemo enim poteſt animam honorare, niſi eam demittat, & ſubijciat.

De ambitioſa Republica.

Iam vero in hoc ciuitatis genere non poſtremus eſt locus veſtibus nitidis, ac ſplendidis, quales byſſinæ ſunt, & purpureæ, Regibus vſurpatæ propterea: neq; etiam parum eſt in aurea confidentem cathedra conſpici. Sunt enim hæc certe, quæ primo intuitu ſpeciem quandam virtutis, aut ſcientiæ præſeferre videantur: ſuperioraq; illa omnia qualiacũq; ornamenta, in quencunq; fuerint congeſta, huic maxime dominium deferri debebit: idq;, ſi præterea velut facultatem, atq; artẽ habuerit in diuidendis honoribus diſpartiendisq; beneficijs æqualitatis obſeruandæ, quæ ipſa in hac Repub. iuſtitia exiſtit. Sanè quidem hic ambitioſæ ciuitatis ſtatus, præter optimos illos, quos diximus, pręſtantiſſimus videbitur. in eo enim iudicium quoddam eſt, atq; contemplatio eius, quod prima apparentia, primoq; aſpectu ſpeciem alicuius virtutis præſeferat, aut actionis honeſtæ, & pulchræ. Necnon hoc ipſo in ſtatu, qui verſantur, eas in primis actiones ſequũtur, quę gloriam in poſterum, ac laudem efficiant, vt eorum neque mors, neque vita ſine honore eſſe poſſit. Ergo hic ciuium talium concurſus ambitioſus quidem erit, honorisq; appetentior: qui tamen perraro in populo rudi, ac ſimplici inuenietur. ideoq; non eſt in promptu incidere in ſimilem ciuitatem, eſt tamẽ apud nos quidem illa frequentiſſima. Nunc vero de vitioſa illa, quam quæſtuoſam nominauimus, in qua principes certe ſunt eiuſmodi, vt de quæſtu præcipua illis ſit cura, & ſupra quàm certe neceſſitas, vſusq; ipſe poſtulet, non vt aliena quædam hac ſumptuum parſimonia (ſeu illiberalitate) aſſequatur. Et opum certe, aut etiã diuitiarum duo genera ſunt, vt alterũ natura ipſa ſit, alterum conſtitutione, & vſu. Natura quidem opes dici poſſunt, quæ neceſſitati humanæ, atque indigentiæ ſuccurrunt: qualia ſunt, & facultates aliæ, tum indumenta, tum ædes ad habitandum, aliaq; paranda, quibus commodius viuatur, atque beatius. Inſtrumenta etiam artium, quæ homini ſubſidio ſunt. Materiæ etiam, ex quibus conficiũtur illa. Opes vero, quæ non natura, ſed ex vſu, & impoſitione quadam inueniuntur, ſunt nummi, aut quæcunque vice eorum vſurpantur. quæ, etſi neceſſitati humanæ proprie non opitulantur, ob id enim vbique in vſu non ſunt, ciuitatibus tamen eo conferunt, vt commodius cõuentus fiant, circaq; res agendas, atque communicandas modus, atque medium facilius adhibeatur: proptereaq; nummi ipſi, velut ſigna quædam rerum omnium precium, & valorem repræſentant, vt cùm quis aliquam rem affectat, eiusq; valorem cognouerit, quod quibus nummis emat, cognoſcere ſit in promptu. Itaq; velut cõmunis omnium menſura rerum numiſma eſt, quã illæ inter ſe cõmutentur, atq; alienentur: eaq; ratione, velut anima opum omnium exiſtimetur in primis, cũ victiui humano ad cuiuſuis generis commercia vtilis nummus ſit. eſt enim quaſi rerum omnium facultatẽ potentia cõprehẽdens, & facillime cũ quibuſuis rebus permutabilis. Illorum igitur hominum princeps eſt, qui reliquis eſt ditior, & potentior: cui, ſi accedat, vt rationẽ gubernandi calleat, quã ſcilicet recte illis, quib⁹ dominatur, facultates impertiat, ſeruetq;, profecto dubium non eſt, quin tali in ciuitate dominus eſſe debeat. Inter cætera vero neceſſaria, quibus diuitiæ acquirũtur, ſunt maxime agricultura, & loca paſcua, atque uenatio: deinde mercatura, & ſtipendia, & reliqua id genus. & is, inquam, ſtatus quæſtuarius dicitur. Cauſa autem, ob quam hoc genus maxime etiam paucorum dominium appelletur, eſt, quòd, cùm ipſi opulentiam quærant, atq; diuitias, neceſſe eſt eos paucos eſſe, maiorẽ vero ciuium partẽ paupertate premi,

De quæſtuoſa ſeu paucorum Repub.

Opum genera duo.

vt poſte-

De populari ciuitatis ſtatu.

vt poſterius amplius explicabitur. Popularis uero ciuitatis ſtatus ille eſt, in quo omnes, cùm ſint liberi, vnicuique penes ſe ſit vitæ, & inſtituti ſui arbitrium, ac rei eius perſequendæ, ad quam animus, voluntasq́; inclinabit. proptereaq́; in hac Republi. comprehendetur velut ſumma quædam omnium inſtitutorũ, propoſitorumq́;, quæ in ſuperioribus illis exiſtunt: vtpote, cùm in hac ſint, qui ambitione ducantur: alij, qui re pecuniaria, atq; quæſtu: alij, qui tyrannidem ſibi, & principatũ propoſuerint. nec eſt quo minus inter iſtos ſit, qui propria virtute ad quoddam optimum vitæ genus excitetur, eoq́; delectetur. Exorientur itaque hac in ciuitate omnium artium, omnium officiorum, habituumq́; genera. Et ſane inepta non erit, vt ex ea oriri poſſit optima illa, & perfectiſſima Reſpubl. neque non quæuis ex reliquis alijs adminiſtrationis forma: ac videtur nullum hic eſſe dominium, niſi in illos, qui ſua ſponte inſeruiendi, ſeu obediendi conditionem ſuſceperunt, aut propter primas leges. Neque enim veriſimile eſt hac in ciuitate licere omnia, cùm certe in tanta licentia cohiberi nõ poſſint cædes, rapinæq́; mutuæ: cùm præſertim eorum ſcelerum voluptas quædã non paucis mortalium innata ſit. Ergo dubium non eſt, quin hic quoq; prima quædam inſtituta ciues obſeruent: quæ ſunt, vt quem quis in principio, ſtatim ſcilicet quàm eſt condita ciuitas, locum ſibi delegerit ad habitandum, eum cum reliquis cõmoditatibus, neq; non prædia, & agros, & alia ad victum, & alimenta attinentia, quæ occuparit, iure retineat. Secũda quoq; inſtituta ſunt, quæ in commercijs emptionum, & venditionum contractibus ſeruentur. Poſſunt etiam tertia accedere, ad mores componendos, & regendos, ſimiliaq; eius generis informanda. Neminem autẽ ignorare arbitror, hoc in populari ſtatu ante omnia rem cuiuſque propriam, atque familiarem curare, adeo vt id vnum ſit huius generis ciuitatis propoſitum, ſcilicet domeſtica primo curare, ciuilia vero propter domeſtica. & ideo eſt uere œconomica: contra autem res ſe habet in optima illa Repub. In populari itaq; Repub. liberum eſt vnicuiq;, quatenus poſſit rem ſuam, & diuitias præcipue quærere, augere, atque tractare. Eiuſmodi igitur certe ſunt noſtræ tempeſtatis ciuitates, ſcilicet populares: quibus is maxime, ac facillime dominatur, qui ſua opera vnicuique id, quod concupiſcit, & quo delectatur afferre poſſit, ſimulq́; tueri. Vulgus autem hanc Rempub. inter cæteras alij dominari putant, vtpote in qua vnuſquiſque prima ſpecie putet libertatem ſibi deberi. Neque temere credi poteſt hanc eſſe primam, ac præcipuam omnium ciuitatum, quæ vrgente neceſſitate ortæ ſunt. Siquidem mortales, poſtquam quod ſibi neceſſarium eſt nacti ſunt, tunc demum de voluptate, & delitijs cogitant: vt non male à neceſſitate ipſa ſtatus huiuſmodi popularis profectus videatur. & cõcurſus quidem talis hominum per accidens, & caſu quidem factus videbitur. Imperium ipſum quoque quaſi fortuitum eſt, cùm nullo vno fine propoſito ipſi congregati ſint. Hoc tempore ſimiliter apud plures Regum Mahomettanorum ſunt eiuſmodi hominum congregationes, quæ œconomiæ potius quàm ciuitatis ſpeciem referant: tametſi ex omnibus legibus eam retinent, quæ prima illa inſtituta ſuperius dicta ſeruat. Neque dubium eſt, quin opes huius Reipub. omnes quidem priuatæ ſint, ac domeſticæ: propter quod neceſſe eſt aliquando, ex proprijs facultatibus & domeſticis iam accumulatis aliquid expendere, velut ad milites mercede conducendos: ob quod & tributa, & indictiones imponentur. Tandem in duo hominum genera ciuitas diſtinguitur, alterũ vt plebs nominetur, alterum primates. Quales olim ciuitates in Perſia erant: hodieq́; durãt apud nos non diſſimiles illis, in quibus plebs ipſa imbecillior potentioribus pro præda eſt, quouſq; interdum ea violentia, iniuriaq́; tyrannidem inducat, quemadmodum hac tempeſtate, & hac noſtra Repub. oriri videtur. Creſcit autẽ apud vulgus vt plurimum amor nummi, præſertim cùm illæ primæ leges ſint apud eos, & ipſæ populares, vt ſcilicet quiſq; ſponte ſe pro Repub. bello exponat, & pugnet: quo pacto neque cogentur ipſi ſuas facultates ad bellum gerendum inſumere, quæ lex haud dubie tam diu durabit, q̃ diu ij, quibus eſt impoſita, neceſſitate illa, quæ eos in ciuitatem coegit, etiam compellentur victũ ſibi vi, atq; rapto acquirere. Quòd ſi forte per ocium, vel corruptam, & vitioſam educationẽ voluptates obrepſerint, fient continuo imbelles, & effœminati: ac principes quidem eorum ad bella gerenda tributa illis imponere cogentur. quibus imponendis, ſi non illi æquitate vtantur, eosq́; vi ſubijcere audeant, haud dubie id populo graue, & intolerabile videbitur, ita vt cõſilium ineat ipſe exigendorũ principum, & contra illi aduerſus populũ vi, atq; iniuria nitendo tyrãnidem quandam inſtituant: proptereaq́; videri poſſit hæc ciuitas tyrãnicæ Reipub. maxime aduerſa. Pecuniæ vero ciuiles, quæ primo in gente huiuſmodi exiſtũt, nõ Reipub. gratia, ſed familiares, ac priuatæ potius ſunt: transferuntur enim in domos primatum. & propterea hac tempeſtate adminiſtratio ſacerdotum eſt mere tyrannica. Hactenus igitur de populari ſtatu, atq; his, quæ illum conſequũtur, dictum ſit.

De Tyrannide.

Tyrannis autem Reſpub. re vera eſt, cuius omnes ciues eandem curã, idemq́; propoſitum, quod & ipſe tyrannus, habent: quod quidem nihil aliud eſt, q̃ vt ſuum ipſius tyrannus finem ſibi deſtinatum aſſequatur. tale autem eſt cupiditas per vim, ac tyrannidem ſolum dominari, aut gloriæ, aut opulentiæ, aut voluptatis, aut omnium iſtorum ſimul. Manifeſtum autẽ eſt huiuſcemodi ciues nihil aliud curare, nullumq́; aliũ conſectari finem, q̃ vt tyranno obediant, & imperata eius faciant, nihil admodum ſeruis diſſimiles, immo vero ſerui potius: quorum conuentus omnibus in rebus maximam optimæ ciuitati habet diſſimilitudinẽ. Illic enim in perfecta ſcilicet ciuitate, hoc vel publicum eſt propoſitum, vt ex omnibus ciuitatibus tantum ſibi quiſque felicitatis vendicet, quantum eius natura dignitatis, atque virtutis poteſt accipere. cuius quaſi exempla omnes artes, omniaq́; probe, & bene inſtituta regna imitantur. eſt enim his quoque conſtitutum, publicæ vtilitati conſulere in artibus, exempli gratia in Medicina. An non eſt medico propoſitum principium curare ægritudines, non ſeipſum tantummodo? In arte gubernandi, an non præcipua gubernatori ipſi cura eſt, de vectorum ſalute non ſua tantum ipſius? Contra vero in tyranno eſt. pro ſe enim tantũ elaborans nullam ciuibus aut honorum, aut boni cuiuſquam particulam impendit: quin potius ea imperare non deſiſtit, quæ non illis, ſed quæ ſibi maxime vſui ſint, his nõ alia vtens ratione q̃ ſeruis. Neq; certe ambigi poteſt hunc Reipubl. ſtatum omni genere iniquitatis, & iniuriæ affluere. neque enim, vt in hac ciuitate ſit, vniuſcuiuſque artes, atque ſtudia proprium magis, q̃ publicum compẽdium ſequi debent, immo idipſum maxime: idq́; ex ſeſe ſatis clarum eſt. In hac certe tyrãnide ſingularum domorum cura, ac ciuium labores, opificum etiam, & aliorum vnius tantũ domus, tyrannicæ ſcilicet felicitati, & perfectioni laborant, ſupra quàm quòd habet etiam vnuſquiſque proprium ſibi ad optimam ſui conditionem propoſitum. Similiter in illa perfecta omnium ciuium, atque generum propoſitum eſt, & proprium cuiuſque, & certe

ad vnius quaſi dominij beatitudinē cōmune. Qua in re tyrānicæ Reipub. perfecta quodāmodo eſt ſimilis. enimuero tametſi in vtraque omnia ciuium genera ad vnum quiddam cōtendant, atq; cōnitantur: vtrobiq; tamen differentia eſt. nam in optima illa ſingula & ciuium, & artificum genera præſtitutū ſibi, ac propriū, congruumq; finem (ille autē eſt ſua cuiuſq; beatitudo) perſequuntur. Præterea tamē, cū accidat, vt illud iſtorum propoſitū Regis ſummum bonū reſpiciat, videbitur eſſe ciuium ille finis propter regis felicitatē quæſitus, ſeq; viciſſim, & Rex, & populus iuuabūt ad cōmunē quandam beatitudinem conſequendam: in quo & populus Regi ad quærendā ſapientiam illi ſine dubio familiarē vtilis eſt, ac Rex viciſſim populo ad perfectionē populi ipſius quamplurimū inſeruiet: niſi gubernare, ac regere id malis in rege appellare, q̃ inſeruire. At vero in tyrānide res longe alia eſt. nihil enim tyrannus populi cauſa, ſed ſua ipſius omnia factitat.

Sacerdotiū gubernatio tyrannica eſt.

Neq; ab hac ſimilitudine diuerſum ea, quæ inter tyrānicā hāc ciuitatem, & ſacerdotū gubernationē intercedit: eoq; perfacilis eſt iſtius ſacerdoticæ in illam tyrannicā tranſmutatio, id quod nunc noſtris in ciuitatibus eſt frequentatū, atq; adeo ſacerdotij profeſſio tyrannicis flagitijs deformatur. Ad hæc tyrannus nōnullos habeat conſcios, & adiutores oportet, vt poſtea horū ope inuitis ciuibus dominetur. Ijs tamē, quos velut tyranni ſocios diximus, accidit nōnunq̃, vt dominatione tyrānica nō vtantur, neq; fruantur, interdumq; cōtrà, vtroq; tamen modorum in vniuerſum ciuitas tyrannica appellatur. Nam etſi cōtingat illos tyrānidem arripere, eiuſq; dignitatem exercere, ea nō vno modo, neq; ęqualiter vtentur, ſed erit & diſſimilitudo, & inęqualitas pro modo, atq; ratione vniuſcuiuſq; eorū dominij, vel poteſtatis, Quod certe genus multorum tyrannidis cum aliàs facillimū inuentu ſit, tum frequentiſſimum eſt in ipſis tyrānidis initijs: & hoc pacto certe exercent illi in ſuos populares tyrannidem. quanq̃ fieri etiam poteſt, vt ciues ipſi nonnunq̃ cum tyrāno conſpirent, illiq; auxilientur ad tyrannidem, nō in ſe, ſed in alios, exterosq; populos conſtituendam. Qua in re diſtincti etiam inter ſe gradibus erūt, & diuerſis inſigniantur dignitatibus, vt quiſq; ingenio, prudentia, aut quacunq; alia re ad ſalutem publicam, & tyrannidis tutelam pollebit. Tyrannus autem ipſe erit ac princeps iſtorum omnium, qui inter omnes ſuperioribus illis dotibus & inſtrumentis præſtabit. hactenus autē de tyrannide, & eius partibus.

De ciuitatibus, cupiditatib⁹ ac voluptatib⁹ deditis.

Ciuitates uero, quæ voluptatibus & cupiditatibus deditæ ſunt, in quibus potiſſimum ciues ſenſuum oblectamēta, & illecebras, libidineſq; tum cibi, tum potus, tū veneris perſequūtur, non aliter q̃ ciuitates vi, atque neceſſitate effectæ ciuibus conſtant, res ſibi tantum neceſſarias proponentibus: quæ his maxime rebus quęruntur, aut agricultura, aut venatione, aut rapto. & agricultura quidē magis eſt homini naturalis ad acquirenda neceſſaria. Verum iam ſatis dictum eſſe videatur ad ſingularum iſtarum ciuitatum notitiam, iuxta primum, & præcipuum propoſitum huius ſcientiæ, quarum omnium varietas diuerſitati morum animi reſpondet. Numerus etiam, atq; cauſa ab his ipſis moribus, quos diximus ducitur, nanq; pars ipſa iraſcendi honorem quidem, atq; amplitudinem ambit: quæ ipſa, ſi nimia eſt, in tyrannicam violentiam conuertitur. Iam vero voluptatum, & opum libido eius ſunt partis, quam concupiſcentiam dicimus. Ex illa animæ vi ambitioſa ciuitas, ac tyrānis educitur, ex hac voluptarius, hinc inde quæſtuarius ſtatus: popularis autem videtur quaſi ex diuerſis, confuſiſq; moribus atq; affectionibus exprimi, his ſcilicet, qui ſingulis quibuſque à natura impreſſi ſunt, & deſyderio quodam rei cuiuslibet, atque conditionis. Quòd ſi animæ partes ita à ſe inuicem ſepararentur, ſoluerenturq;, vt non inferior ſuperiori, digniori indignior ſubijceretur, eiuſq; cauſa eſſet, quemadmodum à nonnullis exiſtimatum eſt: tunc dicendū foret, omnes hominum concurſus libera, & populari ciuitate contineri debere. At uero, ſi reliquas omnes animæ partes iracundiæ morem gerere æquum eſſet, omnium mortalium, aut ambitioſæ ciuitates, aut tyrannicæ. Si concupiſcentia princeps eſſet, eſſet quoq; optimum, hominum congregationes, aut quæſtu, aut voluptate obtineri. At enim, cùm in Naturali philoſophia, tum in hac Ciuili, rem oſtēdimus aliter omnino ſe habere: rationemq; eam eſſe, quæ iure reliquis animę partibus dominetur: eoq; efficitur, vt res illa publica, cui eadem ratio dominatur, optima ſit.

De mutua ciuitatū tranſmutatione.

Poſtquam autem ſingularū iſtarum ciuitatum fines expoſuimus, nunc deueniendum eſſe arbitror ad ea, quæ Plato de mutua earum inter ſe tranſmutatione, necnon comparatione ediſſerit. At primum quidem binas inter ſe confert, deinde plures, quouſq; tandem omnes inuicem comparet; ſimiliter quoque in harum ciuitatū principibus factitauit, ſcilicet inter duos principes illarum duarū, poſtremo inter ipſos omnes comparat; cùm id ſit in Rebuſpub. manifeſtius, q̃ in ipſis moribus, veluti iuſtitia ipſa: quæ in ciuitate ſane manifeſtior eſt, quàm in vna anima, ſimiliterq;, & iniuſtitia.

De tranſmutatione optimę ciuitatis.

Dicendum igitur eſt ciuitatem illam optimam, ſi quando contingat conſtitui, tametſi difficile, nihiloſecius corrumpi, atque deſinere oportere. quicquid etenim gignitur, vt in Phyſicis probatū eſt, atq; etiam rationibus commōſtratum, id corruptioni obnoxium eſſe neceſſe eſt. Nec dubium eſſe poteſt, quin eius Reipub. interitus ex ipſo genere illi dominante proficiſcatur: quando ſcilicet ipſum corrumpi, ac degenerare mixto inter ſe, confuſoq; auro, & argento contigerit. Quandoquidem, ſi Reipubl. huius principes non diligentem operam adhibuerint, vt ſimiles viri, & fœminæ commiſceantur, naſcetur ex ea negligentia proles varia quidem, ac diſſimilis inter ſe, & ſuorum etiam parentum, quæ ipſa, ſi non ex genere cuſtodum tollatur, transferaturq; in aliud genus, ex ea ſine dubio mali ſemper exorientur, qui à toto ſui inſtituti genere, ac præceptione, qua imbuti fuerint, diſcedent: Muſicā deſpicient, Gymnaſtica vna vtentur, qua pars illa iraſcēdi propria maxime roboretur, & coaugeſcat, cupiditas etiam promoueatur. Hoc certe hominum genus, ſi quando inter imperātes oriatur, atque generi eorum optimo inſeratur, attrahet vnuſquiſq; iſtorum alium ſimilem ſibi, ac velut comparem, moribuſq; ſuis, tanquàm contagine inquinabit: eritq; totum ipſum genus æneum, atque ferreum, omni cura propenſum ad rem augendam, diuitiasq; congerendas. Alterum uero ad virtutes, quas ſupra commemorauimus, maxime aſpirabit, ac conabitur. eaq; morum inter ſe diſtractio, cùm aliquantiſper durauerit, in medium aliquid delabetur, ac defluet. Id autem erit, quod inter optimam adminiſtrationem, & quæſtuarium interuenit. Sicq; opes comparabunt, regiones ſubigent, & territoria ſuis finibus adijcient, hæcq; ipſi in vſum proprium, ſibiq;, ac ſuis reponunt. Ex his præterea, quæ ipſi cuſtodes acquiſierint, illis id impartient, quantum ſatis eſt ad victum, & neceſſaria cætera, illis ipſis hac in parte haud ſecus atque ſeruis abutentes, quos in amicos olim, & liberos habuerant: dominiumq; rerum vi quadam, & bellica potentia, & ipſa etiam gloriæ, atque dignitatis cupiditate arripiunt. quo pacto ſane media videbitur effecta ciuitas inter quæſtuariam, vbi paucorū

eſt domi-

eſt dominatio, & optimã, perfectiſſimamq; illam. nam qua ratione genus illud ciuium, quod cum illis bellorum, & periculorum eſt particeps, nihil ex omni quęſtu, nihil ex omni arte emolumenti requirat, ciuitatis optimæ quoddã ſpecimen eſt. At enim quatenus principes ipſi non ex optimis, quales antea deſcripſimus ſunt, verum iam nõ obſcure ad iracundiæ dominium, & tyrannicã poteſtatem declinãt: eſt certe hac de cauſa nõ proba planè, nec bene inſtituta ciuitas, quo magis mixta quodãmodo ex bona, malaq;. Atq; hæc eſt illa potentia, in quã primum (vt Plato cenſet) tanq̃; in proximã ea optima degenerat, & permutatur. ſiquidẽ honoris, ac dominij cupiditas maxime inter omnes affectus proborum alioqui & egregiorum animos occupat: ob idq; nõnullorum eruditorum virorum ſententia eſt, Gloriæ amorem id eſſe, quod maxime in dominio amicorum expetitur, idq; primũ eligi poſt ſapientiam. Eſt enim honor velut quædam vmbra, ipſi ſapientiæ coniuncta, ac comes, propemodumq; proxima: ob quem honorem probi etiam ad illud dominandi genus cõuertantur. Et propterea ſane raro, quicũq; ſunt virtutibus præditi, ſi diu in virtutibus ipſis ſtabiles ſint, poſſunt vmbra carere, famæq; ſibi cõciliandæ cupiditate. Quòd ſi honoris cupiditas vſq; ad tyrannidis cõcupiſcentiam abundauerit, tunc non minus hæc ciuitas, in qua optimũ genus exiſtit, diſtabit à vera dominandi facultate, q̃; deprauatũ, & vitioſum illud genus, quod tyranni dominum acceptat, vel quod in eo oriatur, qui ita ſe habeat. Simile quoq; eſt vno in homine negotium, ſcilicet de generationis alicuius, qui optimæ Reipub. ſimilis eſt. Idq; eſt quod Plato ſentit de optimæ Reipub. permutatione, necnõ etiam optimi viri, ideſt Philoſophi: qui ipſe nonnunq̃; ex Philoſopho ambitioſus fit, & ambitioſæ ciuitati ſimilis, qui quidem felicitatem ipſam in honore conſiſtere contendit, & aſſerit. Ac talis certe (inquit) qui ſummum in honore bonum conſtituit, auide Gymnaſticam ſequitur, & prędas nõ diſſimiles rapinæ amat, negligit Muſicam, dominium atq; tyrannidem concupiſcit: neque tamen eo ſe dominari debere arbitratur, ꝙ vel dicto, vel nutui audientes parere velit, verum propter ſuam in rebus bellicis excellentiam. Subiungitur præterea, eum ipſum quandiu iuuenis erit, pecunias contempturum: quarum amor proceſſu temporis, atq; perfectæ ætatis ſubinde ſe inſeret. nam, vt cùm perfectæ, ac integræ naturæ non ſit, exitu ipſo tandem rei nihil erit auaræ diſſimilis, cùm ab optimo cuſtode iã aberit tantum certe, vt à muſicarum perſuaſionũ obſequio ſit diuerſus, atq; remotus: quibus ſi anima iam inde à ſuo exortu adhæſerit, per totam vitam, ſine dubio virtutem perſequetur. & talis igitur eſt honoris, & gloriæ aſſertor. Atq; quo pacto ex optimo, & perfecto viro talis effici poſſit, quæri poteſt. Tunc maxime certe, cũ tenera quis ætate optimi alioqui patris filius in male inſtituta ciuitate educatus ſit: in qua pater quidẽ ipſe nullis muneribus, nullis officijs præeſſe velit: quemadmodũ ſolent viri boni, atq; integri ſe gerere in male inſtitutis ciuitatibus & prauis: filius ipſe, quanq̃; ita affecto patre, matrem audiat de viro ſuo cõquerentem, tanquam ignauo, & languido, nulliusq; inter magnates numeri, proptereaq; ipſam etiam ſine dignitate, ſine vlla honoris ſpecie abiectã viuere: ad hæc moleſte ferẽtem, quòd in re accumulanda nimis ſit remiſſus, nimiſq; negligens. ſic igitur filium mater admonet, tanquàm natus ſit ab homine parum humani ingenij participe, parumq; acri ad rem, gloriamq;, & parum ſtrenuo: nonnullaq; alia ſuggerit, quæ ſolent mulieres contemnendis viris ſuis vſurpare. Adde, quòd ſerui, ſocijq;, atque in primis coniunctiſſimi quiq; ex domeſticis, atque familiaribus eadem illi affirmant: ac ſi quem viderint in patrem ipſius iniurium quandoq;, aut petulantem, aut retinentem iniuſte pecunias, adoleſcenti filio paternæ iniuriæ vindictam omni ratione cõmẽdant, vt procaces illi, & iniuſti dent pœnas: quæ iniuriæ, cuius authores fuerunt, cõparatæ duplæ eſſe videantur: & hortantur etiam, ne vlla in re ſit non validior, promptiorq; patre. Quòd præterea, ſi accedat, vt videat in ea ciuitate eos, qui vtuntur proprio, & priuato officio, humiles haberi, & velut inſani eſſent, omnino inhonoratos eſſe: contrà, qui, neque iure dominentur, neque ſuum exequantur officium, laudari ab omnibus, & principes inter cæteros, primiq; vocitari. Conſequens ergo certe erit, vt & adoleſcens filius ſeruet probam illam, quam ex educatione, admonitioneq; paterna conſecutus eſt naturam, rationalem virtutem ſcilicet: deſuper hanc iraſcendi, & concupiſcẽdi vis accreſcat, velut in qua aliena inſtitutione ſemper promotus ſit. Atque ita à diuerſis in duo illa ſuperiora diuerſa etiam diſtractus, in medium quiddã deducetur, ſcilicet, quod inter eximiam voluptatum cupiditatem, & maximum virtutis amorem intercedat: quo modo ſe omnino ad hanc partem mediam, videlicet ad ambitionis, & honoris amorem transferet, atq; impellet. Eſt enim quoq; in anima pars hæc, vt ſæpius diximus, maxime proxima ei, quæ ad virtutem ducit: ex quo neceſſe eſt, vt iſte, & gloriæ ſit auidior, & magna aggrediatur, atque efficiat. Hic igitur modus eſt, & velut norma deſignandi adoleſcentis, qui finem rerum gloria, & honoribus demetitur: ac expoſita ratio, qua ſe ab optima natura, & perfectiſſima diſiungit. quæ omnia etiam ſunt in ciuitate ambitioſa ſimilia, ſimiliterq; ipſa ab optima ciuitate degenerat. Quæ omnia, vt à Platone de ambitioſa, & optima Repub. deq; optimo, & ambitioſo viro dicta ſunt, uidere eſt in antiqua illa Arabum Reip. adminiſtratione, quæ haud dubie optimam Platonis Rempub. imitari putabat: tum ſecuta eſt mox illius ipſius Mahauiæ temporibus in ambitioſam commutatio, quæ adhuc per inſulas noſtras durare uidetur.

De tranſmutatione ambitioſæ ciuitatis.

Poſt hæc autem Plato de tranſmutatione huius ciuitatis inquirit, in quamnã ipſa ciuitas formã, in quod hominum genus uir ambitioſus tranſeat. Tum demũ in hanc uenit ſententiam, ut ſæpiſſime ambitioſa Reſpub. in dominationem paucorum cõuertatur: in qua ipſa (ut iam diximus) diuites ſunt illi, penes quos rerũ eſt adminiſtratio, nihilq; pauperes in eo dominio communicant. In hunc modum fit, cum ſcilicet lapſu temporis diuturno in ambitioſa ciuitate principes ſimiles uixerint, & quaſi ſenſum aliquem induerint eius utilitatis, quę à pecunijs, atque diuitijs percipitur, & demũ pulchro, & honeſto utile præpoſuerint, itaq; receſſerint à uirtute longius: uno interiecto gradu priore ambitionis, ad extremũq; illi nephario honore pecunias, diuitiaſq; celebrabunt. Fortaſſeq;, quod dicit Plato uerum id uidebitur, ſi diligentius ciuitates ambitioſas perſcrutabimur, & uelut tranſmutationis earum normam: genus tamẽ hoc, quod paucorum dominationis eſt, idem certe abiectiſſimum eſt, & uiliſſimum, neq; diu cõſiſtere poteſt, leui quacunq; cauſa, ſiue interna, ſiue externa ſit, corruptibile. Erroreq; in eo ipſo primus eſt, ut non ei potiſſimũ dominium deferatur, qui, & uti optime, & cõſiſtere in eo diutiſſime poſſit. uerũ enim ſolæ hic ſpectantur diuitiæ: non aliter certe, neq; minus abſurde, quàm ſi quis ditiores deligendos nauibus gubernatores uelit, neq; admittẽdum nautã periſſimum, qui uere nauta ſit: ſic etiam in hoc principatu pauperem non ferunt, ob egeſtatẽ. & quemadmodum, qui huiuſcemodi nautam elegerit, perniciem, ac

exitium naui, uectoribusq; omnibus quęret: ita, & de ipſa Repub. res ſe habet. Ad hæc, ciuitas huiuſmodi nõ vna plane, ſed velut bipartita in tenues, & opulentos videbitur. nanq; diuites illi, cum congregãdis opibus, tũ auare etiã, & ſordide continendis pauperes à ſe auertũt, & remanẽt ipſi diuites. Eſt adhuc ciuitas hæc peſſime affecta, ꝙ ad gerendum bellũ nullo modo idonea eſt, cùm omnino principibus vnũ de duobus neceſſe ſit: aut enim multis vti militibus, quod fieri non poteſt: eos enim armatos non parũ, immo q̃ plurimũ formidabunt. qua ratione etiam hæc ciuitas paucorũ dominij appellatur. Adde etiam, ꝙ neq; plures milites mercede, vtpote auari, & tenaces cõducẽt, ſed vel vt ipſimet ſint milites, vel ipſorum q̃ pauci. ꝙ ſi accidat, neceſſe erit, vt fugiant in prælijs. Quod certe animaduertere in multis populis licet, qui quiete, & pacate vixerint, ſi quãdo ipſis cum pauperiore gente bellum cooriatur. Eſtq; in eadem Repub. error nõ minor q̃ ſuperius uituperauit, vt idem varia officia, variasq; artes homo exerceat: vt idem & terrã colat, ac pecunias, opesq; accumulet. Qua etiã in ciuitate Principes naſci tales, malorũ omnium eſt grauiſſimũ. nunquam enim illi regimen ipſum ciuitatis peruertere deſiſtent, atq; ad id potiſſimũ cõparare, quod & voluptati ſibi ſit, & quæſtui. Ac ex legibus quidem huic ciuitati impoſitis illa eſt, vt nullius imperio ſint ſubditi ſacerdotes: pręterea omnibus vt liceat cui velint ſua erogare, omnibusq; data ab alijs poſſidere legitimum ſit, ſimilesq; eius generis leges. quæ cauſa eſt, vt multi in hac ciuitate mendici conuerſentur, & pauperes, diuitibus certe quaſi infeſtis ſtimulis perpetuo moleſti, qui diuites numero quidẽ multo pauciores ſunt. Qua in re eadem ſunt huius ciuitatis incõmoda, quę in examine apũ permixti fuci inferunt, comedentes quidem mel, at neq; colligentes quicq̃, neq; adferentes: ſicq; ab ijſdem fucis non alio morbo totũ examen apũ afficitur, q̃ hęc ciuitas à prodigis, & maleficis. neq; enim dubiũ eſt, quin in illa ciuitate, vbi mendici cõplures ſint, ibi, & fures eſſe, & latrones, & omnis generis ſcelerũ authores: proptereaq; eã ipſam infinitis prope malorum generibus affligi. Atq; hæc iniquitas, iniuſtitia, error, quæ omnia paucorũ dominationem cõſequuntur, in ambitioſa ciuitate nuſq̃ cõparent. quocirca ea ipſa ciuitati optimæ propior eſt, hæc verò ab eadem remotior, pro magnitudine, atq; varietate errorum, qui in ipſa cõſpiciuntur.

De viro paucorum dominationis.

His itaq; expoſitis, quæ de ciuitatis ambitioſæ in hãc poſtremã tranſitu, deq;, & genere, & numero errorũ, qui in hoc paucorum principatu accidunt, dicta ſunt: ſequitur, vt de viro eius ipſius paucorum dominationis ſimili diſputetur: tum in qua potiſſimũ ciuitate ſit, tum aut quo modo, aut in quẽ tranſmutetur. Ambitioſus itaq; pater, ſi filium imitatorem ſui habeat, ac forte ei filio cõtigerit, vt pauper efficiatur à calumniatoribus ſcilicet delatus, atq; accuſatus, ex bellica aliqua expeditione, vel magiſtratu quopiam per ipſum acto, ſicq; neceſſitate coactus ad lucrũ ſe, & quæſtum cõferat, paupertatẽ multo minus pati, q̃ mortem cõſtituens, adeo vt depoſita omni ambitione, de cõgerenda tãtum pecunia cogitet, vt fieri ſolet: in hunc tãdem modum ex ambitioſo pecuniæ cupidus efficitur, tumq; omnino ſimilis eſt quæſtuoſæ ciuitati, quemadmodum, quem ſupra deſcripſimus ambitioſum, ſimilẽ eſſe ambitioſę ciuitati diximus: eſtq; & auarior, & parcior, neque illis voluptatibus ciuilibus niſi neceſſarijs indulgẽs: quæ certe abſtinentia ex virtute nõ proficiſcitur. quicquid enim ex cupiditate diminuit, in aliam cupiditatem tranſmittet, quam maxime uelut præſtantiorem perſequitur: ut eſt amor pecuniæ, & auaritiæ. Ergo viri huiuſmodi, ſi à quęſtu, & alienarum rerum acquiſitionè prohibẽbuntur, nõ amplius ſe à voluptatibus minime neceſſarijs cõtinebũt: ea demũ in hac parte rerũ ſumma eſt, vt auaritia (ſicut dictum eſt) ſit corruptioni, atq; interitui perfacile expoſita. Ac, vt breuius dicatur, ambitioſus ille manifeſte in virum voluptatibus deditum tranſit, ſiue voluptatem intelligas pecuniarum oblectamentũ, ſeu alias cuiuſmodi generis illecebras. Quod idem de ciuitate ambitioſa intelligendum, vt eãdem rationem habeat ad voluptatem, quã ambitioſus homo ad voluptariũ: ſunt enim eiuſdem generis ciuitas quæſtuaria, & voluptuoſa. Nec alia ſanè ratio eſt, quæ hactenus (vt vidimus) tot labefactauit Reges, vt ſit pro exemplo nũc eorum principatus, quos cõiuratos uocãt. Nanq;, & ij primũ legitimã ciuitatem imitati ſunt, quãdiu eorum princeps vixit: mox regnãte eius filio ambitioſę ſe dediderunt, ita tamen, vt pecuniæ etiã admiſceretur cupiditas: tum demum res tota ætate nepotis in voluptariam ciuitatem abijt, ita vt à nullo voluptatum genere abſtineretur: eoq; pacto ciuitas ipſa funditus tẽpore ſuo deleretur, cùm eo tempore infeſta illi dominatio, atq; inimica eſſet, quæ legitimæ Reip. legali eſt ſimilis. Hic eſt igitur modus, quo vir ambitioſus in lucri, atq; pecunię cupidum trãſit: hæcq; eſt differentia, quę inter illos ordines, & dignitates intercedit. nec enim obſcurum eſſe poteſt, quæſtuarium ambitioſo viliorẽ eſſe, atq; deteriorem, quod ipſum ad gradum, atq; ordinem iſtorum attinet. Quocirca hic locus eſt maxime idoneus inquirendi, quamnam in Rempub. ex ſeipſa, quæſtuaria ciuitas tranſeat.

De tranſmutatiõe quæſtuariæ ciuitatis.

Plato autẽ hãc ipſam, in popularẽ ſtatum permutari cenſet: ac virum quæſtuarium in eum, qui ſit populari naturæ ſimilis permutari. Eo autẽ modo hæc ipſa fit permutatio, ſcilicet ꝙ, cùm in paucorum dominio quæſtus pecuniarius ſolus ſit, qui maxime deſyderetur, ideo coguntur primum leges imponere, quæ huic propoſito vtiles ſint. Qua de cauſa primum eorum inſtitutũ eſt, vt cuilibet adoleſcẽti ſit liberũ res ſuas, atq; pecunias in quãuis cupiditatẽ, aut libidinẽ inſumere: eoq; pacto ad id tãdem deuenitur, vt illorũ facultates omnes diſtrahant. fieri enim nõ poteſt, ut hac in ciuitate ſimul gradu primo honorũ opes collocatæ ſint, & ad tẽperantiã factę leges cõdant per aliquã neceſſitatẽ: quanq̃ quæ proxima conſequet lex, à uirtute omnino aliena nõ ſit. At uero cũ & ſumptus, & uoluptates liberæ ſint, neceſſe eſt nõ paucos etiã, ex generoſiſſimis quibuſq; pauperes fieri: & cum eorũ multitudo quotidie in hac ciuitate augeat, parcos illos, & auaros maximo in odio, maximaq; inuidia, atque deteſtatione apud eos eſſe par eſt, quoniã ipſi paupertatis, atq; indigentiæ eorũ cauſa ſunt. Hinc certe multæ, ac uariæ in hac ciuitate leges exorient inquit: & diuites quidẽ certe, ut qui præter accumulationẽ rei nihil aliud curent, ſeipſos molles plus nimio, atq; delicatos efficiẽt. Multiplicatis uero huiuſcemodi pauperibus in ciuitate, ut ſolẽt inter examina apum fuci nõnunq̃ frequentiores exoriri, dũ ſe diuitibus cõparãt, ſiue in re militari, ſiue in domeſticis, urbaniſq; negotijs, quæ cõmunione ciuitatis cogunt ipſi obire: tunc ſe validiores, robuſtioresq; omni in re delicatis illis agnoſcũt, necnõ illos vituperãtes, diuitem eo modo, & eſſe, & fieri proboſum putãt, & dedecorũ. Itaq; Reſp. huiuſmodi haud diſſimilis eſt valetudinario corpori, & morboſo, quod minime quaq; ex cauſa extrinſecus incurrẽte in morbos incidit: ſic qdẽ, & hęc ciuitas, ſi quã habeat aliã aduerſariã, præſertim popularẽ, ij, quos ſuprà diximus fuci populari ciuitati aduerſus ſuos opẽ ferẽt, ſimulq; in diuites illos cõiurabunt, vt eos, & vita, & fortunis ſpoliẽt, aut in exiliũ pellant, aut redigant in ſeruitutẽ. Nec

ſecus

ſecus vero ꝙ corpus ipſum in ſeſe, quaſi diſſidentibus partibus & laborare, & commutari poteſt: ita quoq; hæc ciuitas inteſtino malo agitata, ac ſecum ipſa diſcordans periclitari ſanè, ac tranſire in popularem poterit. Quod tum accidet, dum pauperes contra diuites coniurare eos ipſos ſubigent, ex quibus partim necabunt, partim in exilium mittent: non aliter ꝙ in his, quę nūc ſtant ciuitatibus, aduerſus opulentos pauperiores armari, atque congregari videmus. Tum demum igitur conſtituto in ciuitate pauperum imperio, eò res redierit, vt omnes ſint ex æquo liberi, nimiaq; libertate omnibus omnia licita ſint. cuiuſmodi certe imperium caſu quodam, & fortuna continebitur, in quo omnia ſint hominum genera confuſa, nemo dignitate, aut honore præſtet, lex omnibus æquabilis, vtpote qua, nec dignitas vlla, nec probitas excellat. Nec eſt ſtatus hic popularis verſicolori pallio, atque depicto diſſimilis, quo, velut ſpecioſiſſimo propter colorum varietatē in primis & mulieres, & pueri delectentur: ita hunc quoque popularem ſtatum multiformem in primis, & varium prima ſpecie non pauci pulcherrimum eſſe arbitrantur. at nihil eſt profecto prima huius Reipub. ſpecies, quippe, cùm ipſa ſit adeo corruptioni, atq; internicioni obnoxia; ſi non virtute aliqua, aut honore fulciatur, vt in his pſentibus ciuitatibus ac prioribus etiam popularibus perſpicuum eſt. Ex quo tamen genere optima Reſpub. exoritur, & reliquæ nihilominus. in eo. nanque in potentia reperiūtur, cùm in hac Repub. omnes animi mores reperiantur. videtur enim primas ciuitates, quas natura protulit, neceſſitatem ipſam omnino coegiſſe: ſtatimq; ſunt populares conſecutæ, ex quibus velut fontibus reliquæ omnes in ſuo genere emanarunt, ac velut corriuatæ ſunt. proptereaq; Plato dicebat hoc ciuitatis genus ſapientibus curæ eſſe debere, vt ex quo genus optimum, ac ciuitati optimę maxime correſpōdēs eligi poſſet. Veluti ſi quis horreum omni genere rerum abundans inſtituat, ex hiſq; rebus alias venūdet, alias, quæ ſibi placuerint in ſuum vſum religat. Inquit præterea ille, hanc ciuitatem, cùm nullis rebus vtilibus, ſiue bellicis, ſiue domeſticis muneribus ciues aſtringantur, interire facillime. nam & hic cernere eſt ſceleratos, atque capitali ſupplicio digniſſimos, humani, atq; diuini iuris contēptores. Hic etiam nulla cura eſt, nulla ratio earum rerum, quas in conſtituendo optimo ciuitatis genere opportunas eſſe, & neceſſarias diximus. Quo errore hæc ciuitas non parum ab optimo ſtatu recedet, &, ſiquis eam ſubito voluptariæ, ac delitijs fluenti ciuitati, aut non diſſimilem, aut eādem fortaſſe exiſtimet. Verum hactenus de permutatione quęſtuariæ ciuitatis in popularem, deq; popularis ipſius differentia, atque comparatione ad optimam, atque ambitioſam.

De homine popularis ciuitatis, eiuſque mutatione.

Nunc vero eſt conſequens de homine popularis ciuitatis ſimili, eiuſq; mutatione diſputare. De eo itaq; dicendum eſt, talem virum hoc in ſtatu ex eo fieri popularem, qui prius oligarchiæ ſimilis fuerat, velut ex paucorum dominatu ciuitas naſcitur popularis. ſiquidem hic ob eruditionis, & rectæ inſtitutionis penuriam, quæ in paucorum adminiſtratione eſt: propter ignauorum pręterea, & ocioſorum copiam, quāquam ab eo natus ſit, qui inter principes ipſius oligarchiæ ſit, neque deſiſtat filium ſuum ad ſuos mores, genuſq; dominij, & vitæ attrahere, nihilominus aliena, & extera admonitione, tum ad abſolutam libertatem, tum ad voluptates reuocatum, cuiuſmodi interpellatio libertatis, atq; voluptatum cùm valuerit, atq; durauerit diutius, proculdubio in omnem cupiditatem, libertatemq; licētioſam ſe dedet, ſuper neceſſarias etiam voluptates, quas, velut à patre iā antea ſuppeditatas acceperat. Non neceſſariarum vero, ac ſuperuacuarum illecebrarum maior cura eſt, ad quas per neceſſarias illas cupiditates tranſitus eſt. Eas autem intelligo, quibus ad uitam neceſſario indigemus, ſicuti & potus aquæ, & cibi eſt deſyderium: quorum alterum humiditatem corporibus neceſſariam conſeruat, alterum vero penetrare facit, & tranſmittit in corpus id, quod reſtauret, quod iam corpori deceſſit, ac diſſolutū eſt. Sic ergo iuuenis ille non neceſſarijs tantum voluptatibus addictus eſt, quinimmo, & cupiditatibus alijs, vt quęq; ueniunt in mentem: adeo, ut nonnunquam ita ſe uino ingurgitet, ut ebrius plane, ac mentis impos efficiatur: tantum interdum aquæ hauriat, ut eius frigiditate, naturæ temperamentum obruatur: ſæpenumero in exercitatiōibus gymnaſticis ſe quolibet genere pugnæ exerceat: aliàs & uita, & inſtituto ſit non diſſimilis illis, qui philoſophiam profitentur: contra alias omni in re agenda ſocors penitus, atq; iners appareat. ac (ne pluribus) eius mores plane ſint inconditi, atq; indefiniti: huiuſq; vitæ inſtitutum nimis delicatum, ac liberū nuncupari debet. Quod re vera ab humano propoſito alieniſſimimum videri poteſt. ſiquidem homo, cùm vnicum finem ſpectet, debet eius quoq; conſuetudo vitæ, ſeu operatio in certa, ac determinata eſſe inſtitutione. Iuuenis igitur, qui ad hunc, quem paulo ante diximus, modum affectus fuerit, omnino Reipub. populari ſimilis erit. qui, ſi ita ſe habere ponatur, erit eadem iſtius ad reliqua genera comparatio, quæ Reipu. popularis ad reliquas ciuitates. Atque hic locus ſe offert quidem maxime idoneus, ad diſpiciendū in quod ciuitatis genus populus transferatur, & quæ illius ipſius commutatæ vis ſit: in quem denique virum popularis iſte tranſeat: ac eius ipſius, qui ex populari exoritur, quis dignitatis gradus, quæ amplitudo, quæ felicitas. Hanc igitur popularem gubernationem maxima ex parte in tyrannidem deficere Plato arbitratus eſt. ſiquidem enim ex populari ſtatu ea ratione tyrānicus exoritur, qua popularis ipſe ex paucorum potentia. Nō enim aliter ex paucorum adminiſtratione exit popularis gubernatio, ꝙ propter inexplebilem diuitiarum, atq; exceſſiuum quæſtus appetitum: qua ex cupidine populares ipſi nō pauci neceſſitate ipſa fiunt pauperes, ſcilicet quos, velut inter apum examina, fucis ſimiles eſſe oſtendimus. Eadem quoq; cauſa eſt, quæ popularem ſtatum in tyrānicam dominationem conuertit, ſcilicet inſatiabilis, & libertatis, & omnigenæ licentiæ amor. quicquid enim exceſſu, atq; ſuperabundantia obruitur, neceſſe eſt in diuerſum penitus cōtrarium abeat: neq; hoc in his, quæ voluntate aguntur, verum etiā in naturalibus videre eſt. Sic igitur libertas ſumma cauſa eſt, vt fuci illi in ciuitate cooriantur, non diſſimiles his fucis, quos in potentia paucorum naſci diximus: quanquam hic tamen iſtorum non paulo maior copia eſt. illic enim in paucorum dominatu principes ignauos huiuſcemodi homines, ac deſides, ac voluptatibus diffluētes non amant, ſed ne tolerāt quidem, quin potius omni opere oppugnāt, atq; affligunt. qua ratione in ſtatum eum tandem terminatur, ac deficit illa ciuitas, qui quæſtuarium inter, & tyrannicum medius eſt, popularis quidem ipſe, de quo nūc agitur. Ac in eo quidem, nō vt illic inertes, atq; pigri odioſi ſunt, aut graues, verum omnibus accepti, & inter cæteros honorati maxime, habitiq; penè principum, atque dominorū loco. Eſt enim huius ciuitatis, vel natura, vel conditio, vt cùm libertas publicum inuaſerit, demum in ſingulas familias, in ſingulas domos ſe inferat: atque euſq; permiſceat omnia, vt filiorum cum parētibus, ſeruorum cum dominis, mulierum cum viris gradus, atq; cōditio par ſit, & labefactatę leges, & proculcatę,

vt nullius

vt nullius in ſe dominium agnoſcant: atq; breuiter, nihil præter abſolutam, plenamq; omnino libertatem, aut velint, aut ſuſtineant, ac vt ſinguli quidem, velut omnium rerum pro libidine domini ſint, quando ſcilicet, & quomodo libeat. Quæ neceſſitas certe incredibilem peſſimi fucorum generis multitudinem afferet, haud ſecus, ꝙ aduerſa corporis valetudo vitioſorum humorum, velut pituitæ, bilisq; & flauæ, & atræ copiam ſufficit: ſic ſanè populus, hoc fucorum genere ſupra modum pullulante, & graſſante, trāſit in tyrannicam adminiſtrationem. Quocirca omni cura cauere legiſlatores debent, ne genus hoc fucorum peſtilens ciuitatibus oboriatur: ac penitus diligentius ab illis agi debet, ꝙ à medicis, ne humores nociui in corporibus exoriantur. Ac, ſi quando hoc genus incipere, atq; enaſci aïaduerterint, radicitus illud, ac funditus excidant, & extra ciuitatem ipſam proijciant: quemadmodum pituitam quoque de corpore humano, & vtranque bilem medicus educit, proijcitq;. Quanquam non paulo minor, vt in re etiam grauiore legūlatorum, atq; principum, ꝙ medicorum cura, & obſeruatio eſſe debet. Nemo enim hac in ciuitate naſci videtur, qui cupiditatibus poſſit, & illecebris imperare. Verum enimuero (vt Plato etiam inquit) hominum tria ſunt genera in hac ciuitate naſcētium, quorum maxime ortus ad trāſmutationem ipſius in tyrānidem conducit. horum primum eſt genus fucorū, quales iam ante deſcripſimus: qui videlicet per omnem licentiam, atq; libidinem ſe libertate explent, cui generi hac in ciuitate laus eſt maxima, honorq; præcipuus expoſitus. Alterum eſt, idq; turpiſſimum, quod ſoli auaritiæ, ſoli quæſtui, reiq; conquirendæ ſtudet, & ex talibus maximā mellis copiam exprimit. Tertium vero, ac poſtremum genus eorum eſt, quorum cura dūtaxat in ſuis commodis verſatur, ſuntq; reliquorum penitus vtilitatis negligentes, neq; pecunioſi tamē admodum, neq; opulenti. Atq; hac in ciuitate illud genus opulentum reliquis illis duobus, velut prædæ, rapinæq; exponitur: ſiquidem illa hoc ſecundum quoad poſſunt fortunis omnibus, atque facultatibus ſpoliāt. Alterum quidem libertatis, atq; licentiæ cupiditate ductum: alterū ea ratione potiſſimum, ꝙ ſummam ſibi dignitatem opibus, atq; copia cōſtare arbitratur. Et re vera primorum illorū dignitas conſiſtit, quatenus popularis adminiſtratio producit: idq; facultatibus, quas illi vtcunq; quæſierunt, & deprædati ſunt inter plebem diſpertiendis. Itaq; (vt inquit) poſt iniurias huiuſmodi, & rapinas conſequens eſt, vt in hac ciuitate litigia, contentiones, accuſationesq; naſcantur. Ac populus quidem ipſe in vnum aliquē conuertetur, ac ſpectabit, qui inter eos, quos libertati, & cupiditati deditos diximus excellet: huicq; fortunas ſuas omnes, velut præſidio rerum ſuarum, ac propugnaculo committet, illiq; omnia neceſſaria ſuppeditabit, extolletq; in ſummam dignitatem. Qui vir nihilominus tandem adeo libertati publicæ infenſus, atque hoſtis efficietur, & proprie pedetentim tantum erogabit, vt tandem populum maxima ex parte ſibi ſubijciat: eaq; ratione, & naturam, & officium tyranni ipſe obeat. Iam enim inde à principio dominij ſui officijs, operibusq; tyrannicis continenter ſe exercens, eò tandem perueniet, vt vere tyrannus effectus ſit. Principio enim populum planè ſibi ſubditum, ac obnoxium arbitratui ſui nactus, ſeu corripere quempiam, ſeu perſequi, ſeu necare libeat, velut contra odioſum hoſtem fieri ſolet, id quomodocunq; facere non deſinit: atque ita nonnullorum hominum auxilio contra alios ad tyrannidem arripiendam vtitur, ob generum hominum diuerſitatem, vt diximus, quæ in ciuitate reperiuntur, et præſertim contra opulētos, qui certe populo ſunt maxime odio. Neq; ceſſat exitia, ac cædes credulitatemq; exequi, quouſq; ſit maxime ciuium parti deteſtabilis, viciſſimq; ipſe princeps odioſus: itaq; cogitur neceſſitate tyrannicum imperium inſtituere, ne alioqui à coniuratis contra eum in ciuitate inimicis interimatur. cuius quidem rei exemplar quoddam eſt Cordubēſium ciuitatis ſtatus: qui, cùm quingētis annis à populo adminiſtrata fuerit, poſt hoc tēpus per quadraginta annos iam tranſmutata eſt in tyrannidem. Quibus vero gradibus tyrannus huiuſmodi ad eam ſeuitiæ, atque crudelitatis rationē progrediatur, & quò eius tandem dominium, ac principatus eū deferat, quid, quātumq; ab eo damni ciuitas ferat, quantum ipſe etiam à ſeipſo, ratione quidem, atque inductione oſtēditur. Principio enim homo is ſalutationibus facilis, ac more etiam ipſo populo gratus, omnes quodammodo in officio retinere videtur, ita vt eum non tyrannū, ſed manſuetum, ac iuſtum eſſe ducant, quaſi qui æquitati, & rectitudini ſtudeat, præſertim inter eos ciues, quibus cum pecunias, & bona cætera partitur: vt nihil aliud ꝙ multitudinem, atq; ciuium cœtum curare, & regere appareat. Iam vero, cùm hoſtium externorū partem ſibi pace, ac fœdere adiunxerit, partem ſuſtulerit bello, partem quomodocunq; repreſſerit: cùm pacate poſſit viuere, nihilominus noua ſemper bella ſolicitat, vt ea ratione facilius ciuium ſuorū impetio abutatur. Ipſi enim bellicis ſumptibus exhauſti, minus reſiſtere illi, aut inſidiari poſſunt: quippe, cùm rebus neceſſarijs quærēdis, ac quotidiano victui comparando aſtringantur. Quale certe quiddā noſtratibus accidit, qui celebris illius viri Ihaniæ filij imperio adhęſerunt. At ille præterea putabit eſſe in populo nonnullos, quos ipſe timere deberet, eosq; potiſſimum, qui inter cæteros ditiſſimi, ac potentiſſimi ſunt: vtiturq; omni arte, & induſtria ad illorum exterminationem, & interitum, ita vt eos trucidandos hoſtibus per occaſionē ſubijciat, in pugnāq; eos mittat. Sic enim neceſſe eſt, eum odio habere ſimiles ſibi viros, qui certe apud eum auctoritate, atq; officio plurimū poterant. Et certe his, quæ diximus, agendis nō minima inimicitiarum aduerſus eum cauſa contrahitur. Ex quo conſequēs quoq; eſt, eum id tota opera agere, vt huiuſmodi viros potentes, potentiaq;, & magnanimitate cæteris præſtantes è medio tollat, atque ita ſibi ciuitatem ſubiuget: neq; hæc agens, cogitansq; ceſſat, quouſq; ab hoc hominum genere ciuitatem purgauerit. Sanè quidem purgatio ea eſt ei contraria omnino, qua medici curādis corporibus, & ſapientes in conſeruandis optimis Rebuſpublicis vtūtur. ſiquidem ij, quod deterrimum eſt eijciunt: tyrānus contra, quod optimum eſt extrudit. Itaq; tyrannum tandem, aut non viuere omnino neceſſe eſt: aut, ſi viuat, cum improbis, ac maleficis, & capiti ſuo īfenſis vitam degere. Neq; dubium eſt, quin quò infenſiores ſibi ciues reddiderit, eò pluribus quoque, ac fidelioribus ad cuſtodiam ſatellitibus indigeat: quos certe ſibi exteros, ac peſſimos quoq; ex omni gentiū, ac populorum colluuie mercede comparabit. ij inquam erunt ſui amici fideliſſimi, qui illos priores, à quibus iſte fuit conſtitutus princeps populi, maxime infeſtabūt & affligēt. Eo deniq; res flagitij, atque dedecoris prorumpet, vt, cùm ad exercitus alimoniam, atq; ſtipendium, rerum copia deſit, ad ſacras, ſiquæ in ciuitate occurrant, opes violādas, diripiendasq; cōuertatur: nec minus eorum facultatibus, ac fortunis abſtinebit, qui ipſum dominum conſtituerunt. Quę iniuria, ſi diutius exerceatur, eumq; cognouerit huiuſmodi populus præter opinionem, quam de ipſo, dum rerum dominium traderet, concepiſſet (neque enim eum aliam ob cauſam rebus adminiſtrandis impoſuit, quàm vt à diuitibus, qui, &

maximi,

maximi, & optimi videbantur, liberaretur) nec certe vlterius inſolens, ac proteruum iſtius dominium feret, conabiturq; oppreſſorum ciuiũ, omnibusq; fortunis exturbatorum multitudo illum ex ciuitate detrudere: ille contra, vt potentior aſtrictiori ſeruituti ſubijciet, arma auferens, & alia fere libertatis inſtrumenta. neq; aliter, aut maiore ſucceſſu hic ſub hoc tyranno ſeruitutem commutauerit, quàm qui fumum fugiẽtes imprudenter ſe in flammas conijciũt, ac minus periculum vitantes, in deterius atq; crudelius malum incidunt. Ille ſiquidem eo tyrannum ſibi dominum conſtituerat, vt leuem aliquorum ſeruitutem effugeret, verũ enim in duriorem, minusq; tolerabilem incurrit. Neq; vero tyrannica hæc iniquitas ratione tantum, ac ſermonibus cognita eſt his noſtris temporibus, quinimmo cum ipſo ſenſu, tum etiam multorum experientia, & teſtimonio. Itaque hactenus nobis dictum ſit, popularis Reſpub. qualiter in tyrannicam conuertatur: quæ inibi ciuium, & fortuna, & conditio ſit.

De his I Nono. De viro populari quõ in tyrãnũ permutetur.

Nunc de viro ipſo moris, animiq; tyrannici dicendum, quo pacto videlicet ex populari illo in naturam, ingeniumq; tyranni deſciſcat: quærendumq; hic vir, cuius vitæ cenſendus ſit, miseræ ne, & infelicis, cuiuſmodi Reſpub. illa eſt, quæ tali opprimitur dominio. Itaque, cùm Plato eum virum deſcripſerit, vt cupiditatibus minime neceſſarijs obſequẽtem, aut addictum melius, dicamus ipſum ideo Platonẽ ſtatim ab his cupiditatibus exprimẽdis, indicandisq; incipere: moxq; ipſe reuerteretur ad explicãdam rationem, qua ex populari ille tyrannus efficiatur: deinde quàm miſer ſit, quàm infelix, & quantum cum ciuitate tyrannide oppreſſa ſimilitudinis habeat. Non neceſſarias ergo cupiditates aſſerit, quæ in ſomno excitãtur, atque commouentur. per eas autem feram illam, ac brutam partem intelligit, quæ rationali dormiente maxime excitatur, tanquam ſopito, atque ſomno oppreſſo domino. Pars etenim illa fera, atque inhumana in ſomno, dum velut à rationis dominio libera eſt, ab omniq; cogitatione, nulloq; reſpectu cohibita, nihil eſt certe tam nefarium, quod timore vllo, aut religiõe exhorreat: quæ duo inter vigilandum non paucos affectus continere ſolent inhoneſtos, & voluptates nefarias. Parte igitur rationali labefactata, aut impedita, leges omnes, ac inſtitutiones rectæ maxima ex parte depereunt: aut, ſiquid forte ſupererit, hoc nõ niſi minimum quiddam, ac debiliſſimum eſſe poteſt. quòd ſi homo diligentem rationis illius curam ſuſceperit, nihil tale, quale nunc dicebamus patietur in ſomno: quin etiam pars illa rationalis per ſomnum id, quod, velut per maximas vigilias aget, adeo vt nihil contra leges, contra æquum, & bonum concipiatur, aut cogitetur. Ideoq; hunc, qui rationem curat, virum, diuino: alterum, qui eius ipſius negligens eſt, fero, ac beſtiali homini comparat. Ea igitur parte cupiditatem minus neceſſariarum explicata, ad eam rationem ſe refert, qua tyrannicus vir conficiatur ex populari: ſicq; inquit, popularem eum eſſe, qui ab ætatis initio ea ſit affectione imbutus, vt nihil voluptatis non neceſſariæ requirat, neq; quicquam magis, quàm quæſtus copiam, ac lucri. Verum enim vero, cùm hic iuuenis inter eos verſatus ſit, qui ſe totos libidinibus, ac ſuperuacuis illecebris tradiderunt, ſitq; natura illis compoſitione, atq; meliore, paterq; ipſius, quàm poteſt maxime ad ſuum viuendi inſtitutum adducat, contra perditi illi ad vitam maxime frugalitati contrariam retrahant: ita ſanè eum ipſum neceſſe eſt in diuerſa tractum, mediam quãdam moris vtriuſque affectionem nanciſci, moderate quidem, vt ipſe putat illorum vtrunque ſecutum: vt certe, neque non illibere omnino, neque diſſolute viuẽdo, ex paucorum potentiæ ſimili in popularem commutetur. Inquit rurſus Plato, popularis huiuſmodi viri, iam ætate prouectioris filium eſſe ponamus, qui à teneris vnguiculis patrijs ſub moribus educatus, in eã forte incidat, quam parenti ipſius contigiſſe diximus, videlicet vt ſolicitetur ab his, qui legis, ac morum tranſgreſſionem ſuadere ſoleant, ac ad integram libertatem trahant, concurrente ex altera parte omni ſtudio, atq; opera ipſius genitoris, vt huiuſmodi voluptates oriantur in eo: accedat quòd, vel affines, vel domeſtici, familiaresq; nonnulli id, quod in patre non fuit, eius cupiditatibus obſecundent, ita ſanè citra controuerſiam vehementius, ac præter modum in voluptates huiuſmodi ſe dabit non modice, vt de patre diximus. ipſe enim non habet è diuerſo, qui ſe in alterum extremum retrahat: nec certe ei contingit in quoſcũque incurrere, à quibus vlla opera reprimatur, quin potius omnes, quibus occurrit offendit authores libidinis ſuæ, atq; voluptatis, qui eum etiam ad dominandum inuitent, incẽdantq; omni ſtudio. quibus certe rebus fucum peiorem, ac deteriorem fieri planum eſt ijs, à quibus ſolent apum examina vexari. Ipſe ſiquidem, dum ſe in voluptates deuoluit ſuperuacaneas, vt ſunt ebrietas, vnguẽtorum, ac rerum odoratarum inane ſtudium, & quod breuius dicatur, cuiuſcũque generis ſint oblectamẽta, ac maximæ conſuetæ homĩnibus voluptates, dum igitur in eas ſe præcipitat, & immergit, quaſi ex ſeipſo, id eſt, à ratione, & mente excedit: atq; ita extra ſe poſitus cupiditatibus illis agitatus, ſtimulatusq; fucis quidem etiam ipſis, furit planè, ac ſumme perturbatus in inſaniam, ac dementiam quandam dæmoniacam conuertitur. qua etiam num percitus, ſiquas ſanas intus opiniones, aut voluptates frugales reliquas offenderit, euellit penitus, atq; abijcit. Ergo tyrannus huiuſmodi (eum autem intelligo, qui præſtantioris animæ partis prorſus eſt negligens,) furioſo, atq; ebrio intellectus, ac mentis oppreſſu perſimilis eſt. Ac ſanè in hunc modum furioſus non tantum ad imperium hominum aſpirabit, ſed deorum etiam immortalium dominium, ſi poſſet, ſibi acquirere conaretur. Et in hunc quidem modum tyrãnus non perperam deſcriptus ſit: nec quæ à nobis commemorata eſt eius ex populari commutatio contraria videtur, aut aliena. erit autem qualis à nobis deſcriptus eſt, tũ maxime, quando, vel natura ipſa, vel ſtudijs in eum concurrant omnia, quæ à nobis enumerata ſunt. Hęc autem vt ſunt à Platone explicata, mox differere incipit, huius ipſius viri, de quo dicimus, quę ratio ſit vitæ, qui mores, quæ cõſuetudo, vbi certe illum inter voluptatum omnium abundantiam, & aculeum debacchari oſtẽdit, ad voluptates omnia compoſita, vt ſunt deambulationes, porticus, balneæ, ſpatia, gymnaſia, theatra, & (ne multis) indulgere quidem omnibus quę amorem iſtum impudentem, venereum, atq; immoderatum confirmant: qui amor in ipſo maxime viget, habetq; in reliquis animi partibus dominiũ, ac regit, vt nauem gubernator ad libitũ regere ſolet. Ac vir equidem talis, nunquam aſciſcendi nouas voluptates, ac prioribus adiungendi deſiſtit: quin nouæ in eo quotidie libidines oriũtur, vt in arboribus alia atq; alia germina pullulent, & alia id genus. Quibus omnibus non ſine ingẽti ſumptu obtemperari poterit. ac demum ſit quãuis opulentus, & locuples, nihilominus omne conſeſtim patrimonium prodiget: moxq; cùm præſenti ſumptu indigeat, neceſſe erit pecunias fœnori accipere, & multa neceſſaria ab alijs mendicare: cumq; ſemper vlterius inſtantes cupiditates incitent, ad ea etiam, quæ aſſequi non poſſit, & præſertim amor ille inſolẽs venereus vrgeat, qui reliquis cupiditatibus ipſe imperatur: eò vſq; (quemadmodum inquit Plato) vt nihil

ſit,

ſit,quod concupiſcere ille non audeat, nec ſe coerceat, adeo vt & columborum educatione oblectari etiam non negligat. Qua de re vnum de duobus illi accidere neceſſe eſt,aut eum quæcunque deſyderat ratione qualicunq; vſurpare, aut ingenti triſtitia,immanibusq; doloribus affici, haud minoribus certe, quàm qbus vel parturiens mulier, vel quiuis ægrotus maxime cruciatur. quòd ſi partem patrimonij cōceſſam tam ſibi à parentibus prodegerit, amplius et ſi quid ſupererit efflagitare, & in voluptates inhoneſtas erogare non verebitur. quòd ſi minime illi aſſenſi fuerint, ad blanditias primum,mox ad furta, poſtremo ad vim, ac paternæ pietatis violationem ſe conferet. cui impietati aliquanto obſtinatius,ſi ſe parentes oppoſuerint, aduerſus eos ipſos tyrannum,omnis officij immemor aget: vt neq; tandem, ſi res ita tulerit, paterna cæde abſtineat nefarias manus. quod genus flagitij paſſim nos per ciuitates noſtras vidimus contingere. Ad hæc, tyrannicus ille filius,ſi cuius non neceſſarij amore captus ſit, ac eorum maxime,qui delinquentem eum, & adiuuant, & celant:illi certe videbitur non iniquum eſſe eorum gratia amicos ipſos neceſſarios explodere,maiores ſcilicet ſuos,auos:parentesq; eorum ipſorum,quos minus neceſſarios amat,nimium arbitrio, ac libidini ſubijciat. Atque ea demum eorum fortuna eſt, quibus aut natura,aut moribus filius tyrannus efficitur. Conſumptis denique,ac profuſis parentum facultatibus, cùm nihil ipſe tantum conſequi poſſit, quo magnitudinem cupiditatum expleat,ſacra,ac templa tandem diripiet,infeſſisq; itineribus viatores, quot inciderit ſpoliabit, prædas vndecunq; poterit aget:ac deinceps omni temporis proceſſu magis,magisq; adaugebūtur cupiditates, maximeq; imperator ille reliquarum amor venereus, inhoneſtus dominabitur:adeo vt,quæ vſq; à tempore pueritiæ,dum ſub legibus paternis inſtitueretur,bonę opiniones ſupererant, penitus euellātur. Erat autem à principio in populari inſtituto, ac vita educatus: nunc vero interuentu tot furioſarum libidinum talis eſt vigilans(vt Plato inquit) qualis olim dormiens erat, nullius rei abſtinens,nulla religione,nullo cuiuſque rei timore deterritus.Quoties ergo aliquot tales in ciuitate populari fuci,ſeu coorti ſunt,ſeu aliunde confluxerint, qui inter cæteros potentia, atq; facultatibus ad voluptates præualeat à reliquis tyrannus conſtituitur omnium,ac dominus, idq; imprudentis populi conſenſu, & auxilio.Sic autē conſtitutus, velut ſuperius patrem ſibi,ac matrem ſubiecit,ſic hic quoque,& patriā ſuam ac omnium maiorum ſuorum matrem ciuitatem toto conatu ſubiget. Si vero pauci in ciuitate fuci tales exiſtant,quos probi ciues increpent,tunc potentiſſimum ſibi ducem ex ſuo corpore conſtituūt, aut foris bellum gerunt, aut domi omne genus flagitiorum exercent, parietes fodiunt, ad cædes, ad rapinas conuertuntur. Quicunq; præterea tyrannus eſt, hac quidem natura eſt,vt nullum ipſe ciuium vere diligat,neque ipſi inter ſeſe diligere ſtudeant. Quocirca adminiſtratio ipſa tyrannica iniqua eſt,& iniuſtiſſima,cùm ſit maxime contraria ei ciuitati,quam nos ſuperius primam, atq; optimam deſcripſimus, à qua hæc plurimum, velut peſſima diſtat. Eſt quidem certe regnum omnium ſtatuum beatiſſimum,atq; optimum. Iccirco,cùm non aliter ciuitas à ciuitate,quàm vir à viro diſcrepet, conſequens eſt,vt nemo,neque rege ſit optimo beatior, neque tyranno miſerior eſſe poſſit. Et ſi ciuitatis ad aliam ciuitatem collatio clarior ſit, quàm viri alicuius ad alterum, nihilominus tamen,ſi vtrobique vna,atque eadē comparatio eſt,ex illa ciuitatum inter ſe, etiā hæc virorum comparatio clara fiet,ita enim,dum quæ ciuitatis propria ſunt natura, & quæ præterea accidunt, cognouerimus,facile erit viri quoq; ſimilis iudicium ferre. Atqui nihil eſt manifeſtius, quàm tyrannicam ciuitatem maxime omnium ſeruitute opprimi, atque à libertate abeſſe quamplurimum: ſic quoque certiſſimum eſt tyranni ipſius animum omni ſeruitute atque indignitate opprimi, vtpote in quo pars ipſa viliſſima, ac fœdiſſima dominium obtineat, reliquis, quæ præſtantiores ſunt, ſeruientibus. Serua inſuper ciuitas, velut alieni iuris, minime id, quod vult, aut cupit, poteſt agere: aut forte,ſi agat id, minimum quidem, ac nullius momēti eſſe neceſſe eſt. Tyrannorum ſimiliter animus, velut dure,& miſere ſeruiens, ſemper lamentatione, ſemper mœrore,ſemper triſtitia, ac rerum omnium inopia laborat. Etenim ciuitates tyranno ſubditas inopes quidem eſſe,neque vnquam neceſſarijs affluentes eſſe conſtat:ita quoque tyrānicus animus vbique inops, vbique famelicus,atq; indigēs. & quemadmodum(vt inquit Plato)ciuitas, quæ ſub tyrannide eſt, omnia formidat:ſic tyrānus ipſe nunquam eſſe ſibi in tuto videtur. Et quemadmodum illic frequētiores querimonię, frequentiores fletus, ac gemitus, q̃ vſquam gentium eſſe ſolēt:ſic nemo cupidinibus magis pernicioſis,magisq; luctuoſis,quàm tyrannus afficitur. In eumq; morem Plato ciuitatibus ipſis viros illarū aſſimiles comparat. & quandoquidem (vt dictum eſt) ſimilitudo, quæ inter optimam, & tyrānicam intercedit,apertior eſt, q̃ quæ inter ſimiles illis viros: ob id, velut exēplo, tyranni ipſius naturam, atque conditionem expoſuit. Etenim tēporibus illius magno in honore, & frequēti vſu erat imperium tyrannicum: quod etiam erat poetarum carminibus decantatum, & celebratum, quaſi liberum quoddam, ac legitimum dominium, iuſtūq; eſſet. Ipſe quoque poetas non paucos in his noſtris ciuitatibus natos cognoui, qui hoc dominij genus optimum eſſe putarent,& in primis requirerent, vtpote in quo ſuam quandam dignitatem, authoritatemq; retinerent. Dicit præterea Plato,nihil obſcurum eſſe tyrānum ſe erga ciues ita gerere,qualiter erga ſeruos dominum: vt ſcilicet opulentum quempiam eſſe fingamus,& mancipijs in primis eum abundare. quæ ideo, non ſunt formidabilia iſti, quia fretus ſit reliquis ciuibus ſuis,quos duplo plures, q̃ ſeruos,eosq; liberos omnes habet. Quòd ſi ſeorſum ab alijs ciuibus eum vxore, ac liberis, facultatibusq; omnibus inter tot ſeruos habitaret:tūc, vtpote vbi nullum à liberis hominibus auxilium præſens,promptumq; eſſet, illum nonne par fuerit de ſe in primis, de vxore, de liberis timere? deq; rebus ſuis omnibus,tāquam omnia illa ob ſeruos verſentur in diſcrimen? Ac tandem quid faceret aliud,niſi nonnullis ex ſeruis ipſis abblandiretur, ac polliceretur quamplurima,cogetur tandem omnes, vel aliquos ſeruos claudere,eorumq; aliquos quandoque ipſe vinculis ligare,multaq; illis neceſſaria parare,ac nulla apparente ratione ad id cogēte,numerare. Et certe eo ſe modo gerere cogit, eoq; diſcrimine, ac timore viuere, niſi ſe cum ſuis omnibus perire malit. Age vero, alios circumquaq; mortales proximos illi circundemus, qui haud quaquam patiantur alterū alteri dominari,quanta eum inopia: quanta anguſtia rerum, & difficultate aſtrictum putabimus,qui, velut carcere quodam clauſus eſt? Hęc planè conditio eſt ipſius tyranni,taliq; carcere perpetuo coercetur, ſemper fame, ſemper timorę vexatus,nunquam ſibi imperans, nunquam vſque eo compos ſui,vt egredi vſquam liceat, nec reſpicere quidem quod placeat liberum eſt: verum ita incluſus muliebrem verius vitam agit, quàm virilem. Hæc inter cætera huius viri mala hoc minimum eſt, quòd, cum ſibipſi impare nō queat,alijs dominari enititur. quod perinde eſt,ac ſi imbecilli quis,atq; ægro corpore,ſuæ valetudinis,

valetudinis, & ſalutis negligens, alienæ ſanitatis ſatagere incipiat. Qua de re quis omnium, quæſo, grauiori ſeruituti illigatus eſt, quàm tyrannus? cuius appetitus, atque libidines nulla induſtria, nullæ opes implere valeant: ſemper in mœrore, ſemper in anguſtia, ſemper in deſyderio, quo ipſo animus maxime inops exiſtit: exinde inuidus, iniuſtus, omnis amicitiæ expers, illos ſiquidem affectus, cùm iam antea accepiſſet, tunc multo magis ex obtentu tyrãnidis adeptus eſt: ex quo etiam eſt conſequens, infortunatum eum eſſe, & infelicem. Adde etiã, quòd qui aut fortuna, aut caſu in ſublime euehũtur, ſæpenumero miſerabili ruina in infima recidunt: quod adeo ſua ſponte conſpicuum eſt, non ratione tãtum, verum etiam ſenſu. Atque adeo in huius ſermonis compendio, & ciuitatum ſuperiorum ordo, & earum ipſarum felicitatis, infelicitatiſq; gradus, ac ſeries, necnon eorum, qui in his ipſis dominantur, conditio manifeſta eſt: ita vt beatiſſimus omnium ſit probus rex, miſerrimus, ac deteſtatiſſimus tyrannus. Atque hactenus de ciuitatum illarum natura, et mutatione inter ſe, hominũq; etiam ſimilium à Platone diſputatum eſt. Poteſt autem aduerſus ea, quæ diximus opponi, vt ſi verum ſit, quod à Platone dictum eſt, ſcilicet harum ciuitatum eã eſſe rationem, vt alia alÿ contraria ſit, quemadmodum inter ſe optima ciuitas, et tyrannica ſunt contrariæ: quoniam inter talia contraria mediũ intercedere neceſſe eſſe, videatur velle harum ciuitatum inter ſeſe commutationem non niſi ordine fieri. quod tamen hic non ita eſt, cùm non per media commutatio fiat, vt à natura fieri ſolet. Natura etenim ipſa non, niſi per media, quæ intercurrunt cõtraria, aut conciliat, aut permutat. Enimuero res ipſæ, de quibus tractatur, voluptatis ſunt tantum non naturę: vnde quodammodo his ipſis in ciuitatibus etiam ſinguli omnium, quas deſcripſimus naturæ cõprehenduntur, ea ſcilicet facultate, vt quæuis in aliam quãlibet tranſferri poſſit, atque mutari. Dicimuſq; hãc qualemcũq; ciuitatum trãſmutationem à Platone poſitam, ita non intelligendam eſſe, tanquam omnino neceſſaria ſit, verum tantummodo, quòd ita frequentius accidat. cuius rei cauſa eſt, quoniam, ſi in ciuitate quis ab ineunte vita inſtituatur illius ipſius ciuitatis moribus, tametſi natura ipſa ſit maxime legibus illis contrarius, nihilominus tanta inſtitutionis illius atque educationis vis eſt, vt imbutus ipſe ciuitatis moribus à natura ſua, ciuitati illi contraria, recedat maxima ex parte: ita vt, ſiquid à ciuitatis moribus diſcrepet, non eo vſque tamen, vt non poſſit ad illius ciuitatis mores transferri. quæ ipſa etiam eſt cauſa, quòd nulla ſit tam praua, tam peruerſa hominis natura, quæ inſtitutione non poſſit ad humanas virtutes formari. Nonnunquam vero, raro admodum tamẽ, id prohiberi poteſt: quod quidem in prima huius ſcientiæ parte iam probatum eſt. ibi ẽt comprobatum eſt, viam ad actiuas virtutes aſſequendas vnam, cõſuetudinem ſcilicet, eſſe: quemadmodum ad ſpeculatiuas ſcientias doctrinã ipſam, ſeu diſciplinam. Ergo homo, ſi in mores alios, quàm quibus imbutus eſt redigetur, hoc niſi conſuetudine, legibus, atq; inſtitutis variatis fieri non poteſt. At vero in Repub. pręſertim quidem in optima illa, non ſtatim leges, conſuetudineſq; mutantur, ob vſum ſcilicet diutinum virtutis, moreſq; ipſos optimos, confirmatoſq;, in quibus ſunt ciues exercitati, atque inſtituti: immo vero dum mutãtur, ſenſim id fit, nec niſi in ſimiliores, ac propiores primum tranſeunt: ac ita neceſſe eſt affectus ipſos, atq; habitudines, ſeruato deinceps ordine ſubinde immutari, quouſq; ad ſupremam corruptionem peruentum ſit, in qua, velut in extremo omnium graduũ peſſimi, & perditiſſimi mores inſunt. Exemplum autem horum omnium facile eſt ex his moribus colligere, qui haud ita pridem apud nos cœpere, & iam annum quadrageſimum progreſſi, in primiſq; per potentiſſimos quoſq;. ex quo enim ſtatus ambitioſus irrepſit, in quo enutriti illi ſunt, iam, etſi in pauciſſimis eorum, optimę ciuitatis mores, ac ſtudia remanſerint, præſertim in viro virtute inſtitutorum legalium prędito. Denicq; cùm ſuperiora illa Plato abſoluit, cupiditates quidem ipſas inter ſe ita comparat, vt palam ſit, quæ quęq; iſtorum conſequatur: quæ ſanè comparatio ſic abſolutior eſt, & plenior. Quibus explicatis demum ipſius de partibus huius ſciẽtiæ neceſſarÿs ſermo terminatur, quod nos declarare in animo habuimus. Itaque inquit Plato cùm vires (ſeu mores) animæ tribus videãtur comprehendi generibus, quot ſunt etiam ciuitatum diſtincta inter ſe genera: Prima eſt pars animæ, qua homo ſapientiam amat, & affectat: Secunda, qua finem diligit, partim moderate, vt ambitioſus: partim nimium, & in exceſſu, vt tyrannus: Tertia additur, quæ concupiſcentiæ eſt, vtilitatem maxime affectans: Voluptatum idcirco genera tria eſſe neceſſe eſt, quæ vnicuique horum correſpondent: cùm nemo ambigat ipſas voluptates, veluti quandam vmbram corpus inſequẽtem, eas illa inſequi. Hic autem Plato ad harũ voluptatum indagationem, quæ videlicet earum eligibilior ſit, vtitur argumentatione topica. Ita enim inquit, ſi ex iſtis tribus hominum generibus vnum quẽuis interroges, quæ voluptas illarum trium dulciſſima eſſet? equidem ſuam quiſque duabus reliquis anteponet. Deinde ſubdit ipſe inſignem quendam locum, qui in ſecundo Topicorum libro ab Ariſtotele explicatus eſt; dicitq; in hunc modum, Delectum, atque iudicium ſapientis cæterorum ſententia verius eſſe, atque præſtantius. Idq; ſic probat, quòd duo præſtantiſſima ad iudicandum, ac examinandum inſtrumenta penes ſapiẽtem ſolum ſint. ea autẽ experientia, & ratio appellantur. ergo philoſopho in diiudicandis, deligendiſq; voluptatibus, tum ratione, tum experientia credendum eſt. Et experientia ſanè voluptatũ, quam iam inde à pueritia ſumpſit, dotatus eſt, reliqui duo nullam omnino ſapientiæ experientiam, nullam voluptatis illius ſenſum perceperunt: atque id de experientia. De ratione quis omnium tandẽ ratione, niſi Philoſophus res inſpicit? nam vulgus ipſum quo tandem modo oblectamenta maxime percipit, niſi cùm doloris aliquid cõtrarÿ ſuſtinet? vt ægrotos tandem ita ſanitatem laudare videmus, vt nihil dulcius, nihil amabilius eſſe fateantur: vt ſanitatis ipſius ſenſum, tum demum habere videantur, dum morbo aliquo laborant. Similiter opulentiæ ſummæ ſunt in paupertate extrema laudes: & tamen nihilo magis neceſſe eſt rebus ſuauibus per ſe, vt tales ſint, aliqd contrarium, atque moleſtum antecedere, velut palam in videndi, audiendiq; ſenſu, ac cæteris fieri videmus: eam multo etiam præſtantiora ea delectamenta putanda ſunt, quæ ipſa, vt ſentiantur contrario aliquo præcedente non indigent. Hunc vero ſermonem aliquanto prolixius Plato extrahit, id tantum vt probet quantum ignorãtia omnes homines, præter Philoſophum, vel ipſis in voluptatibus æſtimandis hallucinantur, quantumq; ea in parte cæteris philoſophi præſtẽt. Verum ea ratio, qua vtitur, nihil habet cum demonſtratione cõmune: ob idq; eſt à nobis magna ex parte prętermiſſa, & tantum ex rationibus ipſius exponendum accepimus, quantum nobis demonſtrationis ſpeciem habere videbatur. Eſt enim poſt aliquod interuallum hac ratione vſus, fames, & ſitis, quemadmodum corporalis habitudinis quędam exinanitiones ſunt: ita ignorantia, atque imprudentia ſunt quędam animi vacuitas, & inanitio. Neque aliter animi peritia, atq; intelligentia

Voluptatum genera tria.

telligentia replentur, quàm alimentis corpora reficiuntur. Ea autem merito præſtantior, atque ſolidior repletio eſt: quæ ex eo quod præſtantius eſt, & melius conficitur: id enim quod ita præſtat, aliquanto verius, aliquanto maius eſſe videtur. Atqui res ipſæ tanto excellentiores ſunt, ac verioris, purioriſq; ſubſtantiæ, quo magis ad res appropinquat, quæ ſunt æternæ, infinitę, immortaliſq; veritatis, & perpetuo manent: contra de his, quæ maxime diſtant ſentiẽdum eſt. qua ratione id, quo animæ defectus, & vacuum illud qualecũque eſt, expletur, multo verius quidẽ eſt, & melius, quàm id, quod corporis euacuationi ſummittitur. Neque id ſanè iniuria, cùm anima ipſa ſit æternarum rerum ſubſtantiæ multo magis cognata, multo magis propinqua, q̃ corpus, eo ipſo, quòd illi ad cognitionem, atque voluptatem ſubiectum eſt, æterno atque immortali. nam hic in anima repletionem ſapientiam intelligimus, atque cognitionem. Ad hæc, quò quid verius eſt, quo præſtantius, atque durabilius quid eſt, eo huius ipſius voluptas eſt optabilior, ſiue de intellectus delectatione intelligamus, ſiue de alia quauis. Iam vero aliæ omnes delectationes momentaneæ ſunt, & quaſi puncto temporis corrumpuntur, propterea quòd ſunt contrarijs ſuis vbique permixtæ: intellectus voluptas nihil, quod vſquam ſibi aduerſetur reperit, eaq; ratione, aut æterna eſt, aut, ſi forte intereat, non ex contrario id fit, ſed ex variatione quadam, ac mutatione, quæ ei oboritur. Hæc autem Platonis ratio omnino (ita me Deus amet) demonſtratiua eſt. Dicit præterea voluptates ipſius intellectus ideo pro maiori parte præſtantiores reddi, quia intellectus eas efficit. id vero quod eſt cauſa, vt aliquid ſit pręſtans bonum, idipſum quidem longe præſtantius erit, & melius. conſequens ergo eſt, vt iudex (ſcilicet intellectus) adipiſcatur, & cognoſcat maxime, atq; optime omnes voluptates: hoc autem verum eſt. At ratio illa, qua vtitur, ſcilicet q̃ id, quod eſt cauſa vt aliquid ſit preſtans, illud idem pręſtantius erit, probabilis quidẽ ratio eſt, & celebris, non demonſtratiua, vt Galenus putabat Dialecticæ imperitia deceptus: qui has omnes Platonis rationes demonſtratiuas eſſe aſſerit, cùm vna tantum, quam oſtendimus, demonſtratiua ſit inter omnes, quibus comparandis, diiudicandiſq; inter ſe voluptatibus vtitur. Deus tibi optimus maximus vitam diu ꝓferat, ac honorem, vir præſtantiſſime. Hæc vero eſt ſentẽtiarum ad ſcientiam huius ciuilis diſciplinæ ſpectantium ſumma, earumq; neceſſariarum in hac parte explicanda, quam tres noſtri compẽdij partes Platonicæ Reipublicæ attributę ſunt complexę. Idq; totum, in quam potuimus breuiſſimam orationem contulimus, quòd nobis temporis quoque facultas fuit anguſtiſſima. Idq; meo iudicio ſumus aſſequuti, verumq; Platonici ſenſus intellectum, veſtro in primis auxilio, quorum hac in arte ſocietas, ubicũque opus erat, fuit mihi (vt ſemper aliàs) peropportuna. Neq; enim hac ſolum in re, veſtra fuit mihi opera vtilis: ne id quidẽ quicquid eſt, quod Dei immortalis benignitate ſortitus ſum humanæ, vel facultatis, vel honeſtatis, ſine adiumento veſtro, ſine ſtudio mihi vſquam conſtitiſſet. Quod autem vos intelligere velim viri præſtantiſſimi, quorum ſplendorem, ac gloriam Deus quàmlongiſſime proroget: decimus Platonis liber huic ciuili, quam tractamus diſciplinæ, nihil ad modum conferat. Quid Poeticæ primordia ad hanc ipſam poſſint conducere, quibus neque finis vllus conſtat, neque per ipſa veram adipiſcimur ſcientiam: idq; iã alibi, & hic lucidius explicatum eſt. Mox paulo ille ſuaſorias inductiones, ac rationes locis quibuſdam probabilibus depromptas ſubdidit, quibus animam immortalẽ eſſe probaret. Et infert deinde fabulam, quæ deſignata eorũ animis loca deſcribat, quorum in guſtus, ac tactus, reliquorumq; ſenſuum illecebris, dum viuerent, ſpectabilis fuit continentia. Rurſum vbi voluptariorum, vbi flagitioſorũ animæ, vbi fraudes, vbi ſcelera puniantur. Enimuero iam nos antea ſæpius prędiximus, iſtiuſmodi fabulas non eſſe alicuius momenti. His enim quæcunque videntur virtutes comparari, aut veræ virtutes non ſunt, aut ſi virtutes dici debent, virtutis ipſius nomen æquiuocum eſſe oportebit. Adde etiam, quòd huiuſmodi figmenta q̃ maxime à cõmuni ratione abſunt: quod iam ſatis à nobis dictum eſſe arbitror, quo loco de toto imitandi genere diximus. Etenim Platonem videri eam fictam, fabuloſamq; rationem ingerere, quæ tamen nihil ad humanam probitatem neceſſaria ſit: neque vero ita vtilis, vt facilius ad virtutẽ mortalibus iter aperiat. Quippe q̃ homines non paucos cognoſcimus, qui ſuis ipſi legibus, atque moribus freti expertes planè, & rudes iſtarum fictionũ, nihil virtute, nihil vitæ inſtituto profeſſoribus talium hiſtoriarum conceſſerint. Sunt tandem hoc in genere (fateor) veteres illi inter ſe conflictati: ſed in eo etiam anxie (nec mirum) & perplexe Plato verſatus eſt. At vero, neque primo Reipublicæ libro rem, niſi localibus argumentis agit haud vnquam, niſi vbi forte accidat rationibus demonſtratiuis vſus: & idem ipſe factitat in ſecundi libri præfatione, qua de re nihil eorum prorſus attigimus.

Ratio demõſtratiua Platonis, de animorum immortalitate. I Decimo libro.

Paraphraſis in libros de Republica Platonis finis.

REGISTRVM.

REGISTRVM.

* AAA BBB CCC DDD EEE FFF GGG HHH III KKK LLL MMM NNN
OOO PPP QQQ RRR SSS TTT VVV XXX YYY ZZZ &&&

Omnes ſunt quaterniones, præter * quinternionem.

Venetijs, apud hæredes Lucæantonij Iuntæ Florentini,
Anno Domini .M D L.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE